image
not
available

Collegij Crumloviensis Societatis Jesu. S

GASPARIS CONTARENI CARDINALIS OPERA.

Catalogo inscriptus. Aº 1591.

PARISIIS.

Apud Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis in via Iacobæa.

1571

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ALEXANDRO FARNESIO CARDINALI AMPLISSIMO ALOISIUS CONTARENUS. S. P. D.

IN HOC *volumine libri sunt eius, quem tu singulari quadam beneuolentia prosecutus es, qui tibi deditissimus fuit, quem Paulus* III. *Pontif. Max. auus tuus, sacri collegij honore decorauit, & ad maxima, grauissimáq; negotia sibi consiliarium, ac ministrum esse voluit, Gasparis Cõtareni patrui mei. Quos tibi gratissimos fore spero tũ propter hominis memoriã, tum propter officium, quo ego, & omnes mei adducti sumus, vt eos tibi potissimũ offerremus, cum hoc testimonio quamuis leui, nostram in te obseruantiã, atque animi grati volũtatem ostendere vellemus. Ex hoc numero quidam iam antea impressi fuerant, non sua quidem voluntate, sed coacti, & in alienas manus nescio quo pacto delapsi: reliqui apud nos iacebant, vix audentes lucem aspicere, tanquam filij sic à patre instituti, vt verecundiam sibi colendam in primis arbitrarentur. Qui tamen nobis hortantibus atque impellentibus, tui nominis amplitudine, tuáque auctoritate tecti atque confisi, tandem in publicum prodire vnà cum aliis non dubitauerunt. Omnes enim in vnum coëgimus, atque coniunximus, eum ordinem in iis collocandis adhibentes, quo ipsum ferè in scribendis vsum esse sciebamus: consueuerat enim ille studia sua ei vitæ generi, in quo versabatur accõmodare. Itaq; cũ primùm philosophiæ operam dedisset, deinde ad Rempub. accessisset, postremò ad sacros ordines vocatus fuisset, in vnoquoque vitæ statu, quanquam legationibus, & aliis publicis muneribus pro sua, Christianáque Repub. obeundis semper ferè fuerit occupatus; ea scripsit, quæ tempori, & viuendi instituto conuenirent. Quocirca primo loco ea posuimus quæ ad philosophiam spectant, videlicet de Elementis, de Prima philosophia, de Animæ immortalitate, nonnulláque alia. Secundo loco quæ ad res ciuiles pertinent, de Magistratibus inquam, & Repub. Venetorum. Postremo ea, in quibus de rebus sacris agit. hi sunt libri de Sacramentis, de Officio Episcopi, scholia in Epistolas D. Pauli, Summa conciliorũ magis illustrium, quem librum ad Pont. Max. auum tuum misit, aliáq; variorum argumentorũ opuscula. Hos igitur libros ad te mittimus, & quasi pupillos quosdam tuæ tutelæ tradimus. Tu pro tua benignitate eos libenter accipies, quámq; in tuis soles necessariis amplectendis ac fouendis, eandem in his protegendis atq; ornandis consuetudinem seruabis. Vale.*

INDEX OPERVM
GASPARIS CONTARENI
CARD. QVÆ HOC VOLV-
MINE CONTINENTVR.

De Elementis libri V. *pag.* 1.

Primæ philosophiæ compendij libri VII. *pag.* 91.

De immortalitate animæ libri II. *pag.* 177.

Non dari quartam figuram syll. pag. 233.

De Homocentricis. pag. 238.

De Ratione anni. pag. 253.

De Magistratibus & Repub. Venetorum lib. V. *pag.* 259.

De Sacramentis Christianæ legis & Catholicæ Ecclesiæ lib. IIII. *pag.* 327.

De Officio Episcopi libri II. *pag.* 401.

Scholia in epistolas Diui Pauli pag. 433.

Catechismus. pag. 533.

Conciliorum magis illustrium summa. pag. 546.

Confutatio articulorum seu quæstionum Luth. pag. 564.

De potestate Pontificis. pag. 581.

De Iustificatione. pag. 588.

De libero arbitrio. pag. 597.

De prædestinatione. pag. 604.

Explanatio in psalmum, Ad te leuaui. pag. 623.

GASPARIS CONTARENI
OPERVM CATALOGVS TVM EORVM,

QVÆ ANTEA IMPRESSA FVERE, TVM *eorum,quæ nunc primum in lucem edita sunt,cum testimoniis Doctorum Theologicæ facultatis Parisiensis,quibus hæc à se probari & christianæ veritate nihil discrepare, asseuerant.*

LIBRI V. de Elementis fuerunt impressi Parisiis per Nicolaum Diuitem. 1548.

Item per Andream Vuechelum. 1564.

Libri VII. primæ philosophiæ compendij,fuerunt impressi Parisiis ex typographia Gulielmi Nigri. 1556.

Liber primus de immortalitate animæ fuit impressus Venetiis apud hæredes Octauiani Scoti. 1525.

De libro secundo. Ego Simon Vigoreus doctor Theologus canonicus Ecclesiæ Parisiensis attestor me in posteriore Apologia illustrissimi domini cardinalis Contareni, quam scripsit de immortalitate animæ, nihil offendisse,quod meo iudicio christianæ fidei aduersetur,in cuius rei fidem syngrapha hac attestationem meam confirmaui. 1570. 14.Octobris.

S. VIGOR.

De quarta figura,de Homocentricis. Ego subscriptus certifico me supra scripta satis diligenter perlegisse, in quibus nihil puto alienum esse à vera, & catholica religione, quod hæc ad Astrologiã, & Dialecticã spectẽt,in cuius rei fidẽ hæc propria magnu signaui. anno domini. 1570.die 2. Nouẽb.

DE MOCHARES.

De ratione anni Epistolæ fuerunt impressæ Lugduni apud hæredes Sebastiani Griphij. 1561.

Libri v. de Magistratibus, & Repub. Venetorum fuerunt impressi Parisiis apud Michaëlem Vascosanum. 1543.

Item Basileæ apud Forbenium,& Episcopium. 1547.

Item Venetiis apud Baldum Sabinum. 1551.

Fuerunt impressi Florentiæ apud Laurẽtium Turrentinum. 1553. { Libri IIII. de Sacramentis christianæ legis, & catholicæ Ecclesiæ. Catechismus siue christiana instructio. De potestate Pontificis. Conciliorum magis illustrium summa.

Nos subscripti Doctores regẽtes Theologicæ facultatis Parisiensis ingenue, sanctéque testamur prælecta accurate,& diligenter à nobis esse ea quæ sequuntur reuerendissimi & illustrissimi Cardinalis Gasparis Contareni cõmentaria, & opuscula; nimirum comment. in D. Pauli epistolas ad Ro-

manos,Corinthios,Galatas,Ephesios,Philippenses, collossenses,Thessalonicenses,Timotheum,Titum,Hebræos.nec non in epistolam D.Iacobi. Item epistolam de iustificatione; cōfutationem articulorum seu quæstionum Lutheri,commentarium in psalmum, ad te leuaui oculos meos. Tractatum de officio Episcopi.Epistolam de libeto arbitrio.quibus in omnibus nihil comperite licuit,quod sit catholicæ Ecclesiæ, aut sacrosanctis patrum sanctionibus dissonum, quodque possit pium quemquam, & christianum lectorem offendere,in cuius rei testimonium syngtapham nosttam hic duximus apponendam.Kalend. decembr. anno salutis restitutæ M. D. LXX.

HVGONIS. AYMONIS.

Nos subscripti Doctores regentes Theologicæ facultatis Parisiensis ingenue,sanctéque testamur, prælecta accurate, & diligenter à nobis esse ea quæ sequuntur reuerendissimi & illustrissimi cardinalis Gasparis Contateni commentaria,& opuscula, nimirum commētaria in D. Pauli epistolas ad Romanos,Corinthios,Galatas,Ephesios,Philippenses,Colossenses,Thessalonicenses,Timotheum,Titum,Hebræos,nec non in epistolam D.Iacobi. Item epistolam de iustificatione,cōfutationem articulorum,seu quæstionum Lutheri, commentarium in psalmum ad te leuaui oculos meos,&c. Tractatum de officio Episcopi,epistolam de libero arbitrio,& epistolam de prædestinatione,quibus in omnibus nihil comperite licuit,quod sit catholicę Ecclesiæ,aut sactosanctis pattum sanctionibus dissonum, quodque possit pium quemquam,& christianum lectorem offendere, in cuius rei testimonium syngrapha nostra hic duximus apponenda, anno salutis restitutæ 1571. tertio Idus Februarij.

DAHY. HVGONIS.

PRIVILEGII SVMMA.

CAROLI IX. *Galliarum Regis ſingulari priuilegio cautum eſt, ne quis opera Gaſparis Contareni Cardinalis, partim olim ſeorſum impreſſa, partim nunc primum prælo data, & multis ab authore locis aucta & caſtigatiora facta, ante decennium à die primæ editionis numerandum, præter Sebaſtianum Niuellium, imprimat, néue alibi impreſſa diuendat. ſecus qui faxit, pœnis ex ſanctione priuilegij, quam literæ vberiores ab eius maieſtate Lutetiæ 16. Martij anno domini 1571. impetratæ continent, multabitur.*

GASPARIS CONTARENI
VITA
A IOANNE CASA CONSCRIPTA.

CVM *permultum inter laudationem atque hiſtoriam, intereſſe oportere facile intelligerẽ; propterea quod illa virtutis modo præconium quærit; hæc veritatis in vtranque partem teſtimonium continet, ſæpe mihi de Gaſparis Cõtareni vita cogitanti in mentẽ veniebat, vereri, ne, ſi eam literis mãdaſſem, laudare me hominem magis, quam, qui eius vitæ curſus fuiſſet, narrare voluiſſe, multi arbitrarẽtur. qui cum commemoratum à me de illo nihil viderent, quod eſſet à laude ſeiũctnm, quæ reprehenſionem habitura fuiſſent, dedita opera à me prætermiſſa eſſe exiſtimarent. Sed cum laudatoris ſit, de cuius laude dicit, eius bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adfingere; vitia oratione attenuare, aut etiam ſilentio præterire: in altero facile præſtare poſſum, vt hic meus cõmmẽtarius plurimum à laudatione diſſentiat: nec enim ſermone noſtro Contareni virtutem augere conandum nobis eſt, in altero, vt de eius vituperatione indicem nihil, non nos, ſed res ipſa laudationi perſimilem narrationem noſtram efficiet. Quod ſi qui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari ſentiant, quàm quantum de ſua ipſi ſibi polliceri ſoleant; aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant, ij ſic cogitare debebunt; dici hæc à nobis de eo, qui iam non ſit: quique cum ſuæ ciuitatis probis viris omnibus, tum aliarũ gentium, cæterarúmque nationum clariſſimis quibúſque hominibus notus, benéque cognitus fuerit: quorũ cum magna pars ſit ſuperſtes, nulla nobis cauſa eſt, cur de mortuo mentientes, tot viuorum, illuſtrium præſertim hominum, vanitatis impudentiæque noſtræ teſtimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus fauere potius quàm obtrectare omnes debebunt. mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri forte maluiſſem, cum laude dicẽdum. Venetorum ciuitas optime morata, optiméque conſtuta eſt. id ex eo intelligere licet, quod vna temperatione, vnis legibus, ſine vlla ſeditione, ſine vllo inteſtino malo, annos eorum Reſpublica amplius mille manet, quódque à paruis initiis profecta ad eam opulẽtiam, atque ad id imperinm, quod videmus, peruenit: complures vrbes, eáſq; claras atque florentes ſocias vectigaléſq; habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis magníſque inſulis, trãſmarinı́ſq; prouinciis dominatur: claſſem inſtructã paratámq; habet, quantã nullus Rex, nullæ nationes valeant cõparare. ea ciuitas vna omnium, de*

quibus memoriæ proditũ ſit, libertatis, æquabilitatiſque maximè amans, maximéque retinens eſt: quippe quæ duriſſimis quondã Italiæ temporibus ſeruitutem fugiens, è continenti ſeſe in vndas æſtúſq; cõiecerit; fortuníſque omnibus relictis, vnam modò ſecum extulerit libertatẽ, atq; in ea tuenda tot ſeculorum ſpatium verſata, ſtudiũ voluntatémque vſu etiam atque exercitatione corroborauit. Itaque libertatis fortaſſe nomen alibi quoque gentiũ inuenias; libertatem ipſam purã atque incorruptã, ab omníq; metu vacuam, vtinã aſpicere in aliis ciuitatibus, vti quondã fuerat, deorum nobis beneficio aliquando liceat. illud ſalutare inſtitutũ mordicus à Venetis retentũ eſt, vt Reipub: attingendæ, præterquã iis, qui initio in ciuitatem cõuenerunt, quique Germani, Veneti & tanquã ab origines ſunt, poteſtatem præterea facerẽt nemini; niſi ſi quãdo deliberata re, bene de Repub. meritis, eius vrbis inquilinis, aliíſue quibuſdã, id ius nominatim ad hodieruũ diem cõceſſum eſt. Ex eo igitur priſcorũ genere ciuiũ Aloiſius Cõtarenus fuit, cũ prudens paterfamilias & locuples, tum præſtans Senator & nobilis: atq; is Polyxenam Malipetriã in matrimonio habuit, fœminã primariã. Ea, cum aliquot iam peperiſſet pueros, neq; ij diutius viuerent, ad amicas æqualeſq; dicitur rurſum prægnans retuliſſe; à quibus, vt ſunt pleræq; mulieres religioſæ, admonita eſſe dicitur; vti qui natus eſſet puer, ei nomen imponeretur vnũ ex iis nominibus, quibus vocati ij Reges ſunt, qui ad Chriſtũ Deum noſtrũ paruulũ ac lactãtem venerunt. fore enim vt vitalis eſſet. Cum ſalua igitur paucis poſt menſibus peperiſſet, puerũ nominari Gaſparem iuſſit, qui primus eius familiæ hoc nomine appellatus eſt. Is vbi adoleuit, magna in eo ingenij indoles erat, magna ad literarũ ſtudia propenſio: itaque facilè Aloiſius pater conſiliũ, quod de puero ceperat, mutauit; mercaturis enim illũ faciendis, reiq; augendæ, (quippe cui multæ atque amplæ multis in locis res rationéſq; cũ multis eſſent cõtractæ) filiũ ſcilicet natu maximũ Venetiis deſtinauerat: eſt enim ferè in liberis ciuitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque nõ modò non turpe. ſed, ſi bono modo fiat, etiã honeſtũ. Verum vbi pueri ingeniũ naturamq; maius quiddã ſpectare atque polliceri intellectũ eſt, conſilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neq; vlla in re filij voluntati ac ſtudio defuit. Is, vbi quod ſatis eſſet, operæ Antonio Iuſtiniano, Laurentióq; Bragadeno Venetiis viſus eſt dediſſe: (nã ij publicè à ciuitate cõſtituti erant, qui iuuentutem in dialecticis, atq; in philoſophia erudirent) Patauiũ profectus, Petro Põponatio Mãtuano, magno nobiliq; philoſopho in diſciplinã ſeſe tradidit Erat in adoleſcẽte naturæ vis peracris illa quidẽ, &, vt mihi videbatur, peracuta, ſed tamen neſcio quo modo magnitudine & firmitate, potius præſtans &, quod maximè rem continet, ad ſapientiæ ſtudia accommodatum, & tanquam philoſophũ inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimũ. huc accedebat animi ac victus vitæq; totius conſtantia quædã, vt, quam ſemel inſtituiſſet rationẽ, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio eſt in omni vita re Venerea illum omnino vſum eſſe nunquam. defixa mens ſcilicet in eo ſtudio, cui ſe ab ineunte ætate dediderat, eóque paſta atque alta, nihil præterea concupierat. Itaque celeriter aſſecutus eſt, vt æqualium magiſter, grandiorum natu magiſtrorúmque tanquam æqualis, & compar haberetur. Certum temporis ſpatium, horarum ſanè haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tanquam ſepoſitum habuiſſe dicitur, cui tempori nec vnquam quicquam detraheret, nec ferè adderet. qui reliquus erat dies in cõgreſſionibus amicorum, collocutionibúſque cõſumebatur: eæ de literis ſcili-

cet

*cet erāt, vt in suo studio, ne cum vacare quidem videretur cessaret, idque ipsum nihil a-
gens, ageret tamen vrgeréique propositum, & tamen animũ à cõtentionibus relaxaret.
Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceree nunquā se in omni adole-
scentia cõmisisse, vt mane aliquid postridie aggrederetur ediscere, quin prius ea quæ pri-
die percepisset, diligētissimè reminiscendo recordatus essee: vitandā enim asotorum cõsue-
tudinem aiebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneran-
túrque minus viriũ, minus valetudinis habent. In eo igitur cursu cum sedulitate magis
quàm cõtentione aut labore admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodē cur-
riculo erāt, longo interuallo antecederet, mortē Aloisius pater obiit. duodeuiginti ille an-
nos natus erat eo tempore, liberorum autem magnũ sanè numerũ, filios septem, quatuor
filias, preterea magna cum multis cõtracta implicitáque negotia Aloisius reliquerae. at-
que odiosum omnino negotiũ est homini in cogitationis ac doctrinę studiis occupato, fa-
miliaris rei procuratio; vt minus mihi mirũ videri soleat, Democrieum, nobilem quondā
philosophũ, vt ea cura eóque impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti lite-
ris proditũ est, abiecisse. Veruntamen quanquā inuitus ac mærens discedebat à literis,
tamen Patauio profectus est: atque eandem illam animi moderationē æquabilitatémq;
adhibens, fratribus partim in Apuliā, partim in Alexandriā, (ibi enim magnas socie-
tates Aloisius pater habuerat) distributis, partim Venetiis relictis, bene domi cõstitu-
tis rebus Patauiũ reuersus est: studiúmq; haudquaquā lõgo interuallo à se intermissum,
cupidè renouauit. in ea vrbe doctissimorũ hominum plena, ac liberalibus artibus affluē-
ti, aliquot annos cõmoratus est: cum in principibus iam philosophis numeraretur, atque
eius nomē plurimũ in dies increbresceret. Atque hoc loco postulari exigiq; à nobis arbi-
trati sumus, vt, qui eius progressus, & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit disci-
plinas, demõstraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus sic omnem philo-
sophiā perlustrauit, vt illius singulas tanquā oras non viseret modò atq; inspiceret, quod
plerique facimus, sed in vnaquaque etiā illius quasi regione cõmoraretur, & habitaret.
Itaque illud assecutus est, nihil in ea vt arte, ita copiosa & magna atque varia, tam esset
magnũ atque arduum, aut tam minutũ atque paruum, quod eius aut diligentiam late-
ret, aut fugeret intelligentiā: nihil autem tam abstrusum aut reconditũ, quin prõptum
illi expositúmque quāuis subito esset atque ex eempore. Eius nos rei per magnũ quondā
specimē cepimus. nā cum Florentiæ fortè essemus, quà ille Roma profectus, iter in Ger-
maniam habebat ad Cæsarem, erant in ea vrbe, cum alij cõplures in ea philosophia, quæ
de natura est, docti atq; exercitati, tum duo præter cæteros, Petrus Victorius & Frāci-
scus Medices, quorũ erat vtriusque & natura admirabilis, & exquisita doctrina, tum
studium ardens in vtroque ac peracre vigebat, flagránsq; & singularis in vtroque in-
dustria: sed alterius breue tempus doctrinæ augendæ, & declarādæ fuit: Victorius qua-
lis vir, quātúsque iam tũ esset, ea, quæ nũc est, eius doctrina, libríq; ab eo editi declarāt.
Ii per eos dies ad Cõtarenũ sanè ventitabāt, à quo nos quoq; non ferè discedebamus: hoc
affirmare possum, cùm omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse
factā à summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abũdantibus, studio
incensis, tempore paratis, à bibliotheca, & literis recentibus, quin eā Cõtarenus, & memo
ria teneret, & intelligētia cõprehensam haberet, & oratione iā facilè explicaret, q̃ quæ
facillima sunt. Præstabat id non iā credo memoria, qua tamen valebat, vt antea dictũ
est (natura quoq; plurimum ille excellenti fuit) quàm ipsa, via ac ratione percepta do-*

ctrina. Sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus: non modò certam artiũ multarum inter se quandam naturalẽ esse dispositionem, vt aliã alia suo quoque loco deinceps tanquã subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur: sed vnius quoque eiusdémque cuiusuis scientiæ si quis ordinem & tanquã seriem conturbauerit atque interciderit, ad exitũ perueniri non posse: magnóque in errore versatos superioris ætatis homines aiebat esse, qui multa properantes trãsilirent; aut vllam artem ediscere se posse dissipatã arbitrarẽtur aut mutilã atque biantẽ: amputatis enim interscissísq; disciplinis progredi perueniríque ad scientiã non magis posse, quàm interruptis iter põtibus cõfici. vnũ autẽ omnino sibi comitẽ ac monitorẽ ad Aristotelis iter, multis sæpe obstructũ difficultatibus, Thomam Aquinatẽ asciuerat, hominẽ non cõtentionis, sed veritatis amãtem; qui & subtilitatẽ habeat, nec vltra, quàm par est, progrediatur acumine, atque idẽ articulatim partitéq; ac distribute doceat. Doctus etiã Græcis Latinísque literis erat; Poëtas, Homerũ, Virgilium, Lucretium, Horatiũ lectitauerat atque didicerat. Itaque cùm non artis factitandæ, sed eruditionis liberalísq; doctrinæ fruẽdæ causa, philosophię se dedidisset, omnes tamen artifices, magistrósq; omnes, nõ scientia modò, sed fama quoq; & celebritate facilè superabat. Erat hominis vita atque victus nõ tam excultus atque expolitus, quã cum grauitate quadam, simplex ac lenis placatúsque; oratio inculta illa quidem atque inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco splendida atque iucunda, pura, ac naturali suo tanquã colore amabilis pellucens, plenaq; autoritatis ac fidei. nulla mollities, nullæ, ne in adolescentia quidẽ animi aut corporis delitiæ, sermo nulla assentatione suffusus, nulla animus maleuolentia infuscatus, & cum festiuitas lepósque haud magnopere adesset, aberat etiã rusticitas atque tristitia. Quin etiã hoc ab eo dici memini, deuorare sese certorum hominũ qui in aliqua vitæ parte claudicarent, incõmoda aut etiã vitia solere, simulac de bonis, quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cũ Galeatius Florimontius, qui nunc Suessæ Episcopus est, vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipuè castus atque integer, tũ religione ac pietate in primis incensus, in notandis autem reprehendendísque amicorum vitiis vnus omnium maximè acer ac liber, castigator nonnunquã etiam subamarior (atque is à Cõtareno in fratris locũ diligebatur.) eũ ille igitur nobis audiẽtibus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omniũ esset mundissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdã, quos ipse appellabãt, id quod nobis minimè necesse est, qui turpitudine aliqua, tanquã morbo affecti atque inquinati haberentur, tam sæpe cõflictari. Quæ ille cum sanè cõmotus ac stomachans diceret, quid nos, inquit Cõtarenus, nunquám ne absynthio aut scamonæ radice curari nos patimur? quid ni? inquit ille. Ergo, inquit Cõtarenus, earũ potionũ exorbemus sapores teterrimos, vt succo epoto illius iuuemur vi salutari: horũ vitia, si qua sunt, nõ deuorabimus, & tãquam amaritiẽ perferemus atque exorbebimus, vt illorũ tanquã vescamur virtute, atq; alamur bonis? quid autẽ ipsis nobis fiet, si amãdũ statuerimus, nisi qui perfectus absolutúsque fuerit, esse neminẽ? laudare se, quod in quoque probaret, libenter aiebat, quod reprehenderet, vituperare nõ se necesse habere. Hanc animi ęquitatẽ, hanc tam præclaram maximarũ artiũ doctrinã, alia lõgè iis maiora bona decorabãt, summa integritas, summa innocentia, pietas, nõ hæc quæ facie motu, amictu cõmendatur, quã in multis cernimus, simulata, & specie atq; oratione hominũ opinionẽ captãs, sed solida, nuda, sincerá que in mẽte atque in animo inerat. quibus ille rebus instructus, cum magnum eius esset

nomen

nomen, magnáq; non solũ laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius, quàm cõstituerat Patauio decessit. Nam cum omnis propè dixerim terrarum orbis eo tempore cõtra Venetos conspirasset, periculosissimúmque ei ciuitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patauio ipso obsesso, nec multò post amisso, maturius omnino, quàm in animo habebat, inuitus, nondũ discendi siti scilicet expleta, domũ sese recipere coactus est. Erat eius ætas nondum firmata, vt Reipub. operã nauare posset, itaque in iisdem sese studiis aliquot annos continuit, cum eius domus, tanquã bonarum artium gymnasium quoddam, ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Veruntamen ad Rẽpub. vbi primum accessit, eius ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tanquã Phidiæ signum, simul aspectum ac probatum est. Itaque cũ septem & triginta tum haberet annos, à ciuitate ad Cæsarem Carolum hunc quintum in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus. legationis munus magnã apud Venetos habet dignitatem, magnam ad summos honores, magistratúsque adipiscendos commendationem, sæpeque à multis vnà petitur, & in comitio suffragiis oratores magna ambitione creãtur. Gerebat illis temporibus in Italia bellũ Cæsar cum Rege Galliç, cum quo illi antea quoque cõtinentia bella intercesserant, atque cum eo Pontifex maximus Leo x. sese cõiunxerat. cum Rege Veneti conspirauerant, atque omnis impetus belli ad Mediolanũ considerat. nam eam vrbem Gallis Venetísque defendentibus, Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, quicum bellum suæ erat ciuitati, planéque ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris nõ legati locum obtinere eum necesse esset, atque ipsa res cogeret. Accedebat etiã quod Cæsarem, quibuscum inimicitias exerceret, iis solere esse amariorem audierat, illísque maximè qui Gallorum fauerẽt rebus. Itaque animo sane cõmoto ad Cæsarem adiisse dicitur: nã & spõte ipse sua verecundus, ingenuo quodam quod tamen sine segnitia esset pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentiæ opinio, multò ante eius aduentum ad exteras quoque nationes perlata, Cæsaris illi animum volũtatémque conciliauerat. nã amare ille plurimum ingenuos apertósque hominum animos dicitur. Itaque vt semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit, & illo, quanquam ciuitati erat iratus, non modò pacato, sed etiam propitio vsus est. ac paulatim, cum eã, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis in dies confirmaret atque augeret, iam ipsi Cæsari non modò gratus, sed etiã familiaris erat, Itaq; cum certior factus esset, Gallorum Venetorúmq; copias Insubribus fusas superatásque, Gallos ex oppido esse expulsos, cæde & fuga suorum; qui eam rem nuntiarent, Cõtareno misisse dicitur, atque iis præcepisse, vt de incõmodo, quod Veneti accepissent, reticerent, neque illorum copias in eo prælio dicerent interfuisse: eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere, vt excruciari eum illam noctem sua tanta illa patriæ clade nunciata nolit. In Hispaniam Cæsar constituerat reuerti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat. itaque per Belgas profectus ad Oceanum perrexit: ibique nauibus conscensis in Britanniam appulit, paucísque intermissis diebus rursum naues soluit, atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus prosecutus est: cúmque in Hispaniam peruenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio consumpto Venetias rediit, cum illud re confirmasset, quod à Græcis qui-

busdã Poëtis mandatũ versibus video, magnã gratiosi nuntij esse vtilitatem. Nã cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac ferè continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam obtinuit, multa suæ ciuitatis mandata confecit: magno quoque vsui Reipublicæ fuit. simúlque illud est assequutus, vt multarum magnarúmque rerum diuturna consuetudine ac tractationes, tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis atque perceptis, magnum rerum agendarum vsum, magnámque haberet prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiámque suam ciuitati mirifice probasset, absens & in Senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non ferè diuturnior anno & mensibus quatuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc ciuitatis rebus, precibus rogãdi erant, qui domesticis suis relictis negotiis, ad consiliũ de publicis capiendum conuenirent, rogatorum concilium appellatur: eiúsque per magna & potestas est & dignitas; quippe cui omnis Respublica permissa sit, vicissímque in hac ciuitatis amplitudine ac dignitate à clarißimis quibusque ciuibus summis opibus, summa contentione expetitur. magnæ præterea autoritatis est in ea ciuitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi est, ærarij ac vectigalium; quæ in continenti Veneti magna atque ampla habent. nam cum magistratum illi sapientes terræ firmæ appellant. hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione, maxima totius ciuitatis voluntate omnibus suffragiis adeptus est. habuit de ea ipsa legatione, more maiorum, orationem in Senatu, vberem ac plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiísque dissereret; earúmque nationum, ad quas adiisset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet atque eruditius dicerentur, quàm Venetorum hominum aures audire ad eam diem consueßent, tanta diligentia, tantóque silentio atque attentione audiebatur, vt vocis bonitas, qua ille sanè exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, iudiciíque nescius: arbitrantur enim philosophiam hominum, vitæque huius communis quasi corruptelam esse quandam, atque eos qui in studiis cogitationis ac doctrinæ, paulo vlterius progrediente ætate versati sint homines in solitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in huius ciuilis turbæ ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tanquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos, legum, morum, sermonum, voluntatúmque ignaros, atque à communi vita & hominum sensibus, victúque longè multúmque abhorrentes. sic vulgo existimant. sed falluntur sanè, multóque id aliter euenit. nam, qui, tanquam inermes, ad prælium & pugnam; sic nullis aut leuibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad Rempublicam accedũt, ij artem, quam facere intendũt, vnam quidem omnium maximã ac difficillimam, Reipublicæ patriæque periculo discere cogũtur, atque, vt in vetere Græcorum prouerbio est, Dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere. idque ipsum de malis auctoribus magistrísque sane insciis atque improbis, vulgo & foro. quanquam nobilitari homines ijdem Græci in foro aiũt: qui si hoc sentiunt, virtutem, vt in maiore luce posita locatáque sit, ita magis magísque splendescere, atque illustrari, ipsi sanè videant, vbi nam eam potißimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, à populo, bene viuẽdi rationem, tuendarúmque ciuitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus

expo-

expositam virtutem venire, næ ego mihi locum modò demonstrari, magno emere possum: sed non est ita. Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt: aut huius nobis ætatis; tanquam sterilitas quædam vehementer lamentanda est. Quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam confitæ, ad Rempublicam è populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant, operæpretium est attendere. Nam ij qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarúmque ciuitatum artem edidicerunt, neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet, neque audaces ac temerarij, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia dissidet. Reipublicæ verò gubernator ille de populo, nec ignauiam à verecundia segregare, neque præcipitem aut pertinacem ciuem seiungere à forti atque constanti magnopere nouit, nisi vsu demum atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in Republica offenderit, & ciuitatis periculo ac detrimento (vt antea à me dictum est) prudentiã didicerit. Philosophia autem, quæ vel maximè in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque moribus occupata sit, &, vt vt illi morati tandem sint. quemadmodum cum iis confligari non incommodè queamus, vias rationésque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui sit optimus Reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus inclinatæ, ruentésque ciuitates subleuentur, tenet, & id eas, quæ non optimis institutis ac legibus temperatæ sint, accommodari sese tamen non recusat remediáque temporum, locorum, casuúmque incommodis adhibet salutaria; eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones sint, præcipit. eadem qui cuíque arti, cuíque fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensúsque comitari soleant commonet. ad eam doctrinam tam fructuosam, támque optmam, vbi vsus quoque atque exercitatio accessit, tum verò præclari illi ac singulares ciues existũt: qualis vel imprimis Contarenus sua in Republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tanquam Philosophiæ alumnus quidam ad agẽdum descendisset, maximóque sibi vsui ea præcepta, quæ olim imbiberat esse intelligeret. suos ciues hortari non desistebat, vt ea peruestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus à philosophis explicantur. nec verò occultabat hoc ipse de se. Nam à principio cum primum à senatum lectus fuit, sæpe factum esse aiebat, vt in suggestum ascendere. sententiæ dicendæ causa, cùm cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur, eámque rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi eum animi timorem ac verecundiam peruinceret, ad Rempub. post hac non accedere, suúmque locum aliis concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus ac strenuis ciuibus ab ignauis timidísque locum præripi. verum nihil necesse fuit, talis ciuis prudentia, ac concilio Rempublicam priuari: nam paucis mensibus, cum sese animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, vt neminem magis prudenter, magísue compositè loquutum vnquã fuisse constaret. docebat ille quidem verbis, quàm maximè poterat, propriis, cum partitè ac distinctè, tum memoriter ac copiosè. animos autem cum oratione minimè conaretur impellere, autoritate ipsa vehementer permouebat & fide. lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: mentes enim ciuium inflecti, atque incitari, quo maximè tempore sedatos te-

ctósque eos esse oporteret, cum concilium capturi de Republica essent, turpe atque inutile esse existimabat; atque eos qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus atque impetus animorum atque motus commouendos admouerent; si id suæ priuatæ vtilitatis causa susciperent, improbè: si Reipublicæ causa, arroganter sine controuersia facere aiebat: quod tantum sibi sumant, vt non communi Rempublicam concilio regi velint, sed suo: quámque ipsi probarent sententiam in eam cæteros ciues non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ præfectus renunciatus est, eum magistratum capitaneum veneti appellant. quò cum proficisci cogitaret, iámque impedimenta imposita in lintrem haberet, repentè horribilis nuntius adfertur: Romam à Cæsaris militibus captam, Põtificem maximum in arcem compulsum, vrbem ipsam diripi ac vastari. quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subitò cum dolor, tum etiam terror inuasit. Itaque mutato concilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam egere, quàm quibus sese ipse assuefecerat, concilio atque auctoritate, eum magistratum recusauit. atque interim otium à Republica nactus, studiis scilicet suis, illis pristinis obsequebatur. Bellũ cũ grauis hæc plaga accepta est, cum Cæsare veneti, ac Clemens vij Pontifex maximus cõmuniter gerebant; sed totius imperij summa tradita erat Francisco Mariæ vrbinatum Principi, quem illi ducem appellant. Eum veneti suarum copiarum seorsum Ducem habebant: nam ciuem terrestres copias ducere per leges non licet. ac cum deditione facta Clemens iam complures menses in custodia à Cæsaris militibus asseruaretur, cúmque vrbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ modum homines feri ac barbari, sibi statuerent nullum; cui rei Cæsarem quod longè abesset gentium cum maximè cuperet, negant potuisse occurrere: commoti rei indignitate atq; acerbitate Christianorum Principes plerique omnes inter se de Pontifice maximo è custodia educendo conspirauerunt. eius rei causa, concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estcensem, qui eius vrbis imperium, à maioribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reíque militaris peritissimum, adiungi sibi vehementer studebant: à quo cum propter concilium, ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellíque instrumenta, quibus ille abundaret, earúmque rerum omnium facultates quæ ad bellum vsui erant, multa, magnáque auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ Britãniæque Reges legatos miserunt cum mandatis homines nobilissmos, idem & ij, quibus Pontificis maximi salus priuatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis Dux Franciscus Sfortia. Eodem veneti Contarenum mittunt: maximè enim eorum Reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum à me est, societate & fœdere coniuncti, continentibus bellis non longè à suis finibus cum Cæsare contenderent. eo concilio peracto, atque haud ita multo post Pontifice liberato, ad eum Contarenus, suæ ciuitatis iussu, legatus profectus est. Magna erat eo temopore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius videbantur motus impendere, quod & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumuentus in hostium potestatem venisset, quod superbè crudelitérque tractatus, & in deditionẽ receptus tã diu in custodia fuisset retentus, atq; ad extremũ quod non dimissus, sed elapsus è manibus & catenis esset. quod omnia exempla cruciatúsq; in suos edita Romæ atque in omnibus vicis & oppidis essent. Accedebat quod Florentini Hippolitum

pulsum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea vrbe imperium antea obtinuissent, è ciuitate eiecerãt: quod ille grauißime, atq; indignißime ferebat: eius dolor quam in partẽ erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ Regis causa erat, atque conditio. Nam & bello superatus captúsque, tantum se de vetere virtutis opinione, déq; bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori, & sui, liberorúmque suorum mercatu (vt ipse existimabat) nundinationéque illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant, atque eam rem ad suam rempublicam magnopere pertinere arbitrabantur: quibus omnibus rebus efficiebatur, vt in tanta animorum mutatione & discordia renouari in Italia bellum necesse esse omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiámque conciliauerat: & quò liberius patriam iracundiam exercere posset, iustißimas suas suas in Cæsarem minuerat inimicitias, & suas illi iniurias, aut condonauerat, aut vicißim pacis simulatione, idoneum doloris sui vlciscendi tempus expectabat. Atque cũ Cæsaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimauit, vt propius ipse accederit, itaque Bononiam sese contulerat. eò Cæsar quoque ex Hispania venit, vt à Pontifice maximo, cuius vnius ea potestas est, diadema cæteráque imperij insignia acciperet. atque ei aduenienti cum obuiam Contarenus extra vrbem processißet, dicitur eum Cæsar per quam longo sanè interuallo à se visum agnouisse, atque iis oculis eàque vultus hilaritate eum aspexisse vt id à multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleuerat, animaduerteretur: atque ex ea re coniectura fieret, rem inter Cæsarem & venetos conuenturam: id quod exitus comprobauit. Nam præter omniũ opinionem, in tanta animorum incitatione, & discordia, tot vltro citróque illatis acceptísque iniuriis ac detrimentis, cum pacificationi locus vix vllus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. quæ res per Contarenum acta magna ex parte, & confecta, cum suæ ciuitati gratißima atque optatißima accidisset, mirifice eius & gloriam, & autoritatem auxit, vt nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & concilio tueri, & auctoritate atque industria conficere posset memoria. teneo me Romam illis temporibus venisse, tantus erat omnium, qui in ea vrbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate consensus, tantàque admiratio: vt non amarent modo eum, qui tunc erant ciuitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. atque omnino multa præclarè legibus sancita sunt apud venetos, in his quod vetantur legati ab iis ad quos missi sunt, vlla aut munera aut beneficia accipere. quod vtinam aliæ quædam ciuitates aut reperissent, aut repertum à venetis, imitari saltem vellent, ne suos ciues (id quod vsu fere euenit) pleró sque foris venales, domi hostes haberent; quandiu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipub. cura, locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis sese venditant: iidem domum reuersi beneficiis ac muneribus alligati atque deuincti quam patriæ charitatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus præstare, ac persoluere coguntur. ita dum alij aliorum aut Regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum à ciuibus publica res eorum iampridem labat & corruit. At Contarenum eæ ciuitates, apud quas magna cura, summáque fide ac diligẽtia rem suam publicam gesßit, præclarißimis muneribus donauerũt: tot enim támque variarum

gentium constantißimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria, muneratum ditatúmque domum dimiserunt. seuerißimis legibus venetiis ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neué per alium quenquam rogēt interdictum est. itaque cum à ciuitate ipsa vniuersa non à singularibus ciuibus nominatim petendi magistratus sint, idque sæpe (iidem enim eosdem magistratus, certis intermißis temporibus, crebro gerunt) vna virtute nixam omnium ciuium ambitionem esse oportet, vt qui sæpissime amplißimas dignitates adepti sint, ij non amicorum, aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officij, aut etiam fortasse auaritiæ, sed ipsius Reipublicæ, certißimum de se testimonium habeant. nam multis locis reprehendendi erroris sui, ciuitati facultas datur; itaque sæpe vsu euenit, vt, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis assecuti sint; iidem, iterum petentes, repulsam ferant. quò maior eorum ciuium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tanquam spatia & circuitum iterum & sæpius sine vlla offensione confecerint, ij clarißimi apud ciuitatem sunt: iis honos ab omnibus ætatibus, omnibúsque ordinibus habetur; ij cum opibus & potentia ne infimos quidem ciues antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria, anteferuntur omnibus; eadem est enim ciuium omnium párque species, vna togá, eáque simplex, nullus omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem; vt primi ciuitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus interuenit) vni de multis facile videri poßint. sed ij quoquo venerint, salutantur, appetuntur, iis in viis deceditur, obuiam itur in curia, in foro assurgitur: vt mihi virtus nudata phaleris omnibus & aduentitiis ornamentis exuta, in vna ea ciuitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter vrbis modo eximium pulchritudinem nouitatémq; antea inauditā. etenim maximā formosißimámq; vrbem in mediis excitatam æstibus sese fluctibus erigere, quis non miretur? naues onerarias maximas paßim ad priuatorum ianuam religatam, triremes in plateis nauigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? mihi quidem sic videtur, hanc profecto vrbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet vnquam fuit; tamen si sit, aut esse si poßit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus, illa vrbe præclarius posset, aut quod magis diuinæ conuenit naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex eius vrbis cognitione voluptas capitur, vt equidem sentio, vel maxima, quod vnæ dominantur apud eos leges: ijs & magistratus obtemperant, & ciues æque ad vnum omnes: atque eo vsqué mihi potentiam execrata prudentissima ciuitas videtur, vt neminem vnum illi magistratui præesse passa sit. Terni, quini, seni, deni, imperia, potestates, singulos magistratus gerunt, vt non solum Domini os, quo nulla tetrior, nulla oculis detestabilior obiici species potest, aspiciendū ciuibus nō sit, sed ne Domini quidē imago similitudo, aut effigies. quamobrem spectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant: nec vrbis modo causa, quod dicere institueram, sed vel maxime ciuitatis pulcherrimo totius orbis terrarum spectaculo sese ad eam diem caruisse profecto intelligēt. Postquam Roma Contarenus rediit, confestim ad summos honorum gradus sine vlla dubitatione vel controuersia elatus est. nam & maturius quàm ciuitatis consuetudo antea tulisset, sapiens magnus factus est, & consiliarius. qui duo Magistratus summi apud

venetos

Venetos sunt, neque dubium erat, quin, si quis ex diui Marci procuratorum collegio demortuus esset, eius Contarenus in locum substitueretur. ea vna procuratio perpetua Venetorum legibus est. id vnum ad honorum perfectionem Contareno abfuit. Itaque sic in Republica versabatur, vt etiam si literas ommino non didicisset, illustrißimum tamen ciuitatis locum obtinere eum necesse esset. Sic autem doctrinæ gloria celebrabatur, vt tametsi Rempublicam attigisset nunquam, ciuium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clarißimus suo tamen nomine fuisset futurus. accedebat Christianæ Theologiæ singularis quædam atque exquisita cognitio: eáque non scientiæ modo aut ostentationis disceptationísue, sed vitæ, ac disciplinæ causa comparata; ad eius enim præcepta animum mentémque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformauerat atque direxerat: vt non modo ad Philosophorum regulas bene beatéque, sed etiam ad Christianorum diuinum hoc præscriptum piè sanctéque viueret. Est Venetiis quidam quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod magnum ab illis concilium nominatur. ad id concilium omnes quibus ferre suffragium per ætatem licet, statutis diebus conueniunt. ibi cum Contarenus forte esset consiliarius, custósque positus sortibus quibus veneti in petendis Magistratibus vtuntur, nam quorum sors exiit, ij pronuntiant quem potißimum sua sententia eî Magistratui, cuius comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment: itaque mirifico casu accidit, vt ibi eum esset, in vniuersæ ciuitatis conspectu atque oculis, publicæ Roma allatæ literæ sint, in quibus res omnibus noua, omnibus inopinata; illi quidem certè ipsi prorsus incredibilis scripta esset, cooptatum Contarenum à Paulo Pontifice Maximo in Cardinalium collegium esse. Legerunt eas inter se literas, primum eius collegæ, à quibus satis magno interposito ille interuallo ad sortium vrnas, vt dixi, aßidebat. itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi consederant, susurro primum & rumore dubio bonam euenire, felicem faustámque eam illi dignitatem precante, ad aures Cõtareni profluit. ille verò respuere, nec adduci posse, vt eam sibi rem narrari saltem pateretur, atq; omnino ne aures quidẽ audiendũ præbere, verùm recitatis palam literis magna vniuersæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter se collocuti consurrexerunt collegæ; atque ad eum cum magna cum lætitia, tum etiam obseruantiæ significatione adierunt. quod ille cum vehementer commotus recusaret, ac sese id ætatis ad aliud vitæ genus negaret posse traduci, ad curiæ vestibulum ab iis vniuerso eo concilio comitatus, deductus est. Cúmque collegæ, hominis honestandi studio, domum reducere eum summa contentione pergerent, prorsus non tulit. erat eo tempore inter collegas Aloisius Moranigus grandior natu vir, qui apud ciuitatem gratißimus eum esset, princepsq́ue concilij publici haberetur, sæpe à Contareno de Republica dissenserat. is ad eum gratulatum cum aliis non adiit, credo quod pedibus erat admodum infirmis. hic clara voce, vt à cuncto exaudiretur Senatu, rei nouitate percitus, adiurans, cum frontem feriret, ac Paulo malediceret, adfirmasse dicitur. maximã ab eo ciuitati iniuriam fieri, quod eam ciue priuaret, quem illa vnum omnium habuisset optimum. concilio dimisso (id enim is conuentus nomen habet) vniuersa ciuitas domum ad Contarenum læta atque alacris cõfluere cœpit. ille vero suspenso animo, incertúsque etiã nunc quid ageret, minus multo erat, quã cæteri hilaris, ac nec mehercule iniuria: quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla, atque illustri, in Republica principi, in toto orbe terrarum claro atque

nobili, afferebat: præter molestias ac labores? mutanda, vitæ victusque quinquagesimo demum anno ratio tota & cõsuetudo, suæ ciuitatis dediscendi mores, alienæ ediscendi, haud parua quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; viuendum ad vnius hominis non semper prudentissimi penè arbitrium atque nutũ; comitatus magni alendi, sæpe diu eodem censu; aliæ cogiationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt hæc homini, æquabilitatis ac dignitatis potius, quàm potentiæ atque opum cupido, incommoda vehementer odiosa grauia ac molesta, præsertim si quis ante partis honoribus tanquam exsaturatus, & parta iam gloria contentus est. Sæpe mihi narrauit vir omniũ clarissimus atque grauissimus, quem Romæ his paucis annis à sua ciuitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate summáque gratia vidimus Paulum & Iulium tertios (in vtriusque enim tempora eius legatio incidit) Matthæus Dandalus sese, cum vehementer auctor Contareno fuisset eius honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandóque vix ægre ad extremũ homini persuasisse, ne committeret, vt Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine vlla dubitatione duce Deo deuenisset aspernari videretur: præsertim his Reipublicæ Christianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorsum acciperẽt, atque ille faceret: quique in Romanam Ecclesiam impietatis scelerísque nefarij Gasparem Contarenum, virum vnum omniũ maxime pium, maximéque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, seséque in eo impudentissime iactaturi essent, quippe qui, cum à Pontifice Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota iudicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret, adderétq;, eos, qui Contareno æquissimi futuri essent, suspicaturos tamen esse non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem à se remouisse, sed propter imbecilitatem atque ignauiam defugisse: peruicit homo grauis atq; eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia coniunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum voluntatum, studiorum similitudinem vt dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multumque cunctantem ac tergiuersantem perduceret, qui maximam partem eorum quæ à me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculẽ, quo tẽpore ille Athenas in exiliũ venit, multis honoribus ac beneficiis prosequeretur: sic enim ait: laudem feremus omnium pulcherrimã, vniuersa à Græcia; Fecisse cum memorabimur bonis bene. quod ille Græce optime, nos Latine vt potuimus. verumtamen is est virtutis splendor. vt nõ modo ij, qui eius compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam si qui honorem illis qui adepti eam sint, habeãt, honorati ipsi & clari ob eam rem euadant. id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam assequutus est. nec enim dici potest, quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriã propagarit. quãquã fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregiè magnanimus & planè maximus. Ab hoc tẽpore aliud tanquã vitæ exordium, & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetũ mores, propterea quod inquinari se externis cõsuetudinibus ea ciuitas passa non est. victu & cultu non modo à luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac qua plerásque Italiæ ciuitates nuper inuasit, permultum circumscripserunt: quippe qui prisco more esse se principes, quã videri malunt. Consuetudo autem eorum

moderatioque

moderatióque vitæ quotidiana discrepat illa quidem fortasse non nihil, sed ita, vt ad summam expolitionem desit forsitan aliquid, firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & leuitate atque ineptiis vacet. quod Romæ contra mihi visum est fieri: aptiores enim in conuictu & congressionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere miniméque vernaculo. vitæ autem cultus lautior est, atque vt video nonnullos existimare, etiam delicatior. in Principibus quidem luxus pæne Regalis, magnus equorum, iumentorúmque numerus, multitudo familiarium, lauta, splendida, sumptuosa suppellex; vt dedisse mihi operam videantur non modo re magni vt essent, atque clari, sed etiam specie atque pompa. neque eo hoc dico, quòd externarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorum pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quò mihi id arrogem vt vtrius ciuitatis studia rectiora sint diiudicare me posse profitear. Sed illud affirmo, hanc quasi migrationem è sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longéque aliter moratam ciuitatem Contareno ingrauescente iam ætate, subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. veruntamen, ita vitæ victúsque mutatio facta ab eo est, vt ingenium tamen, institutáque sua vna pristina retineret: nec vllos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortunæ, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem quæ in priuato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam inuidiosa illa, tantóque opere à multis expetita purpura recens induta erat) in tegumentis inuoluta, & quasi personata: elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestiui ipsi complures, molestíque sæpe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat; admonitus est à suis, non tam se faciles eius ordinis cæteros sese præbere consueuisse, sed certam diei horam constitutam habere, ante quam adiri ad se non paterentur, neque cuiquam sui potestatem facerent. quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed eius partem amicos, parem inopes homines, & egentes iure sibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium viuendum sibi esse statueret, non ad suum; nec enim æquum esse amicorum clientúmque negociis, tempus, idoneum quod sit, à se præscribi, sed ab iis ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta exigant, statui oportere: itaque vt quique ad eũ veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime seruabat; vt sæpe tenuium aut miserorum hominum causa ad summos Reges iterum & sæpius adire non dubitauerit: cum id præcipue Christiani esse officij contenderet, id maxime hominum genus auxilio iuuare quod maxime opus & auxilij egeret. Quod iudicium ipsius etiam faciebat, vt reliquias Græcæ nationis, multis grauibúsque malis conflictatas, foueret, ac quibuscúnque rebus posset, subleuaret. accedebat autem huic animi propensioni erga illos, vt miseros & durissima seruitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ vniuersi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. nam quin maiores eorum pietatem Christianam, cultúmque hunc optimum nostræ vitæ strenuè adiuuissent, dubitari non posse dicebat. cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi huius sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribúsque suis, veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eò inseuerunt. quare oportere nos, si grati esse veli-

mus, lapides etiam stirpésque eius telluris amplexari, nedum homines, cum quibus tot arctissimis vinculis coniuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus. vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos Theologos quos appellaui, vt Philosophos quoque eiusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus vigiliisque se instructum esse recordabatur. Quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, vt ad diem, quibus deberet, semper persolueret. quæ res à potentioribus non paucis neglecta efficere solet, vt multis in locis sit fides angustior. neque hoc tantum maioribus in nominibus custodiebat: ad tempúsque iis, qui se grandiore pecunia iuuissent, respondebat (quod tamen vt faceret ægre & vrgente tantum aliqua necessitate cõmittebat) verum etiam aduersus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat: quæ culpa moribus eorumdem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem; misérósque illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. declarat quantopere maculam hanc fugeret, quámque omni in re iustitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset diæcetem suum iubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum iussit pecuniam eam statim dissoluere, addiditq́; si vnde id faceret, non esset, sumeret ex abaco vas, ipsúmque diuẽderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quàm se argento illo, mensaque ornatu egere. eodémque pacto toto animo abhorrebat ab indignis graui & honesto viro questibus. non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumptibus, & vt inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quauis ratione ac sordidissima. quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum iniuriarum causas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum eiusdem animi esse, cuius plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur.) esurimus profecto: nullum enim emolumentum paris imposita mihi cura: cunctáque in ciuitate concordiæ atque otij plena sunt: inquit ille, voluptatem magnam mihi nuntias, cupióque hunc statum rerum permanere, videréque diem illum, quo ego, vt habeam sumptum vnde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proscribere cogar. Non putaui autem alienum esse, has etiam ipsius voces memoriæ mandare, quum præsertim huiuscemodi breuia dicta, quia ab intimis sensibus proficiscuntur, subitóque prolata sunt, in singulis factis, ac motibus animi, vt reliquis etiam casibus humanis, videantur imprimis mores voluntatémque eorum, vnde erumpunt, iudicare: eædémque voces multum valere, non sine causa semper existimatæ sint ad homines informandos, illósque etiam emendandos, qui contrariis vitiis tenentur. Quam causam fuisse puto, cur plures & docti & prudentes viri sedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipsis confecerint. sæpe multúmque ineunte adolescentia cum iracundia, quæ paulo sibi consueuisset esse molestior, quasi luctatum, ad extremũ prostratam illam & domitam aiebat oppressisse: non modo enim turpe, sed etiam miserum sibi semper visum, ira incitatos á consilio atque à nobismetipsis abscedere: quod de se Terentianus ille prædicaret, præ iracundia Menedeme non sum apud me; Bibulum autem illum, qui cum Libone fuit ad Oricum, (quamquam hoc scribonio ab inimicissimo homine memoria traditum est, & qui quacunque re potuit existimationẽ eius semper violauit) sibi nullius pretij hominem videri fuisse, qui cum de compositione agendum esset cum Cæsare, ad colloquiũ non prodiit, ob eã rem, quod furẽter cõsueuisset,

irasci; ne res maximæ spei, maximæque vtilitatis eius iracundia impedirentur. itaque non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum vnquam esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmāt: vt nimirum prope patiens ac lentus existimaretur; neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, sæpe cessantibus, sæpe etiam peccantibus, non modo non conuitium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum est; vt Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio ac diligentia sua vt nullum vnquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret; id vero de hoc nostro prædicari potest: in illísque sine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint: ac quicquid illis aliquod maius malum, si creuisset, ferre potuisset, tenerum adhuc & imbecillum fregerunt, & omnes eius fibras extirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra non nihil significatum est) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipse suo labore, industriáque quæsiuerat, non fecerat: in quod vitium passim multi, minoribus multò laudibus commendati, ruunt. & sane hanc culpam, ille, vt scopulum aliquem, magnopere vitabat: quod si vnquam in sermone aliquo aliquid à se forte probatum intelligeret, quod tenuem modo vmbram illius mali retineret, valde dolebat. vt contigit quodam tempore. eum enim Paulus tertius loqueretur cum ipso de augendo numero summorum Antistitum, ostendissétque se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam præferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari Pontifex Maximus inquit, iis ipsis verbis insitum fuit semper Cardinalibus, vt nouis repugnarent, ne sibi aliis dignitate exequentur; respōdit igitur ille commotior quam solebat. Noli sanctissime Pater ita de me existimare: cognitum enim tibi est, quot ego nominarim, idoneam prorsus materiam huic operi efficiendo: & vnde fingi possint personæ tantæ dignitati sustinendæ aptæ: nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc maximum esse eorum, quos in vita assequutus sum honorum. extrema hæc verba, illa occasione à se edita, statim vt domum rediit, doluit sibi excidisse. vt qui noluisset vtique datum specimem aliquod à se aut superbi hominis aut inanis huius honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat, amplissima sacerdotia plus in se oneris, quàm splendoris habere: quoque maiora illa forent, eò molestiæ plus sollicitudinísque continere. Quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent. quia pondus Aetna grauius humeris suis sustinerent. Cuius iudicij Seleucus quoque Rex quondam fuit: ille nanque dixit; Quæ vox eius monimentis literarum mandata est à doctis viris, vt errorem eorum coarguerent, qui falso putant opulentissimos quosque homines beatos esse, magnísque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitæ illius ac florem: inquit igitur ille, nescire priuatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in iudicio de illo faciendo. quod si scirent tantum, quàm arduum sit, ac molestiæ plenum, tot epistolas scribere, ac legere, futurum prorsus vt diadema abiectum iaceret sine honore vllo: nec quemquā inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imponeret. nec tamen non multo maioribus grauioribúsque curis premi necessariò illos, si munus suum fideliter

obire vellent, qui vitam moresque eorum, quibus præsunt, regendos susceperunt; animosque ab omni labe purgandos, quàm qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnóque conseruando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret; ac, si quis vere existimare posset, vacuus prorsus ab ipso foret, non tamen penitus potuit ea suspicione carere. Erat ille in omni sermone suo, factóque integer, ac liber, remotus ab omnibus blanditiis orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, assentationisque, quæ nunc in locum inuasit simplicis veritatis, libertatisque loquendi, meritò quondam magnopere probatæ. ob quod etiam ingenij bonum ferunt eum Carolo Cæsari valde acceptum fuisse, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, expersque omnis fuci ac fallaciarum: quæque vti eò venerat, ita se Romæ in longe aliis moribus, institutisque conseruarat, causa fuit, vt superbiæ à non nullis insimularetur. quasi ille contemnens cæteros præ se, quidquid sentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec sua quicquam interesse putaret potentioribus aduersari. quam ansam quidam arripientes, ipsum vt contumacem & inhumanum apud Paulum III criminati sunt: quod nimis libere in Senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quosque viros offenderet. ipse vero, id diuerso consilio faciebat: neque vt impederet commoda aliquorum, sed vt religioni suæ; & ei, quod rectum esse sentiebat, seruiret. vt autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamuis intelligeret, se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta simulatáque oratione non aucupabatur: cui rei ostendendæ in vtramque partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, vt eo astante in Senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo vni alicui Pontificis Maximi nepotum, eo genere iuris, quod feudum appellant. admonuit igitur Contarenus Paulum, vt antequam de tanta re quicquam statueretur, colendæ iustitiæ causa, vacuæque à culpa conseruandæ sanctissimæ sedis, mandaret vt iura Varanæ familiæ, quæ diu in possessione eius oppidi fuerat, diligenter noscerentur: ne iniuriæ aliquid ipsa in ea re acciperet. Hæc sententia, præsenti animo dicta, illa ipsa die per vrbem sparsa disseminatáque est: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratiásque illi maximas egit, causámque totam ei commendauit; cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti inhumanóque ingenio profectum potius dicerent respondit, Non oportebat te mihi isto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, vt æquitati officióque meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, præter id quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid á Pontifice ipso, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione vsus, studuisset gratiæ illi, sine vllo suo labore partæ, nouam gratiam addere: animúmque honesti viri inani spe, falsisque pollicitationibus lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari, non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturæ moribusque Dionis Syracusani: vt enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere conuenit, taceam; non deerant etiam in Regia illa, Dionysij filij (vt ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius & integerrimi viri maximas virtutes, & sane easdem has propinquis vitiorum vocabulis deformarent; ac grauitatem

superbiam

superbiam esse dicerent: libertatémque loquendi contumaciam vocaret. Qui Dion, cum induci non posset, vt vnà cum aliis peccaret; qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. fertur tamen ille durior fuisse natura, tristiórque. vnde temperare indolem illam summo studio ipsum debere à doctissimo viro, studiosissimóque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus est enim Plato, vt gratiis hostias immolaret, suasitque vt aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium: non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos, beneuolentiámque eorúmdem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. atque hæc priuati officij sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curauit, illas veteres renouandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor suasórque fuit; quod in dicenda sententia nunquã inuidiam reformidauit, multáque cõtra collegarũ suorum commodũ sæpe suscepit, atque perfecit. vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus ciuitatibus vnus & idem dabatur custos, qui Græco verbo, Episcopi appellantur: neque in iis ipsis ætatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri maximis administrationibus præficiebantur. has atque huiusmodi alias prauas corruptásque consuetudines sua Contarenus sententia delebat: moréque sacerdotum hominum, nimium non nunquam deformatos emendabat, magnáque sua ipse offensione communem Reipublicæ leuabat inuidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium, cæterarúmque ciuitatum Senatus aut consilium; nam illæ ex ea, quam habent, ciuium copia in suos Senatus, qui aptissimi visi sint, legunt. in collegium verò Cardinaliũ è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici maximo visum sit, eos cooptare licet: eóque factum est, vt summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe, è Christianorum flore decerptus atque collectus; veruntamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pontifex Maximus magni atque acris iudicij vir, eximia singularíque virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem vltro ipse euocauerat. vt ei collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. vehementer erat Cæsar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia iuuabant: propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissentionibus distenti, nullo illi vsui esse poterant. abiecti quidam perditique ac desperati homines, quadraginta fere ab hinc annis, iampridem receptas ratásque disciplinæ Christianæ sententias in controuersiam reuocauerunt; multitudinique persuaserunt imperitæ, vti à Romano Pontifice, quod caput Christianæ Reipublicæ, atque Ecclesiæ est, desciscerent: seséque in libertatem vindicarent. quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum, à quibus opprimi id & poterat & debebat: paulatim infimæ plebis, vulgíque mulierum animis

legum vinculis laxandis & diſſoluendis,pollicendáque cupiditatem multarum licen-
tia in fraudem inductis , paucis annis opinione magis adcreuit . idémque nefa-
rius furor,poſtquam populare exiſtimari cœptum eſt,pietatem euertere, multos quoque
principes inuaſit alios metus impellebat , veritos ne à ſuis desererentur,ſi ab illis diſſen-
tire pergerent,partim rerum nouarum ſtudio, partim leuitate & ſtultitia , quod Deo
immortali,legibúſque ſpernendis fortitudinis opinionem facere ſeſe de ſe nonnulli arbi-
trarentur,partim etiam auaritia,quod Sacerdotum maximas amplißimáſque , poſſeſ-
ſiones publicatas, inter ſe patiebantur.multi tamen,quibus eſſet Deus pro ſua ipſorum
pietate propitius,veram integrámque pietatem conſtantißime complexi, nullis permul-
ceri illecebris,nullis illici præmiis,nullo timore depelli ſeſe paßi ſunt. eáque,à maioribus,
quæ acceperunt inſtituta,ad hoc vſque tempus fortißimo animo retinuerunt.Sed tanta
inter vtroſque extitit non modo contentio, ac deſceptatio , ſed etiam concertatio , atque
pugna,tantúmque exarſit odiũ ; vt maximæ, bellicoſißimæ , florentißimæ , atque adeo
ante hunc furorem religioſißimæ,optimæque de Republica meritæ natiònis,vires , opes,
& copiæ abſumptæ,in ſeſe ipſa conficienda atque delenda ſint.quibus rebus permotus
Cæſar animo & cogitatione in ea cura defigebatur,ſi per compoſitionem minui id ma-
lum ſedárique diſcordiæ poſſent. qua de re cum omni cõtentione cum Germaniæ ciuita-
tibus ageret ; primo Chriſtianorum omnium concilium in iis maxime locis indici po-
ſtulauerunt,quò adire tuto ipſi poſſent.is erat locus nunquam gentium : quippe cum ab
omnibus defeciſſent,nec vllis ſeſe gentibus committere auderent, præterquam in eorum
ipſorum finibus.ad id concilium venturos, eiúſque decretis iudiciiſque ſtaturos ſeſe pol-
licentur, id eo ab illis conſilio fiebat , quod Pontificem maximum nunquam eò deſcen-
ſurum ſibi perſuaſerant : verum vbi probari à Paulo III conditionem , ac ne de loco
quidem , cuius iniquitate deterritum iri eum maxime ſperabant , recuſari ſenſerunt;
paulatim regredi,neque in eo quod vltro ipſi poſtulauerant , manere;dirimi controuer-
ſias per colloquium poſſe;id breuius,expeditius certiúſque eſſe , dicere longum eſſe expe-
ctare,dum ex vltimis terris conueniretur . omnia ſibi Cæſar experienda exiſtimabat,
ſi vlla ratione mederi ei tanto malo poſſet. Itaque deliguntur homines docti ex vtroque
numero vndeni ad colloquium venitur ; magna contentione , magna pertinacia ab iis,
qui ſe ipſi proteſtantes appellant , diſputatur atque in omni genere calumniæ deliteſci-
tur.eos ij , qui ratas veteres ſententias eſſe volunt, Catholicíque appellantur, acriter
refellunt , conſtantißiméque in ſententia perſeuerant . ad extremum, cum concertatio-
num exitus nullus reperiretur , nec quicquam inter eos conueniret , prorſus diſiunctis
diſcordibúſque opinionibus , infecta re , à colloquio diſcedunt quod quoniam ſe abſen-
te factum erat , Cæſar ſperans Germanos ſuum aſpectum atque auctoritatem reueri-
turos,aliquid de pertinacia,atque calumniis remiſſuros, iterum deligi homines iubet,
qui colloquendi cauſa Ratisbonam conueniant :atque eò ipſe proficiſcitur , vt maiore
auctoritate de cõcordia ageretur , ſimúlque magnopere à Paulo III per literas petit,
legatum vt ad ſe mitteret , qui ad rem tantam & tam grauem maxime eſſet idoneus.
Paulus è tanta præclarißimorum hominum facultate & copia Contarenum ſine
vlla dubitatione delegit , atque hominem in Germaniam mittit : quod is ma-
gnum iam antea eius gentis propter eas cauſas , quæ commemoratæ nobis ſunt,
haberet vſum , & Cæſari eſſet gratißimus : idémque innocentiæ , doctrinæ , pru-
dentiæ,

dentiæ, facilitatis, animíque moderationis magna apud Germanos opinione excelleret: quíque (id quod Cæsar magnopere postulauerat, maximéque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, miniméque pertinax. eò eum venisset mirabiliter acceptus à Germania est, & maximo in honore apud Cæsarem fuit: nam cum omnes Germaniæ Principes, tum Rex Romanorum ipse, officij, honorísque, honestandíque hominis causa domum ad eum venit; & in sacris cærimoniísque solēnibus datus ei locus est secundū Cæsarem primus: nihílque earum rerum, quę ad homines magnos honestādos adhiberi consueuerunt, in eo prætermissum est. quæ, tametsi ordini scilicet debebantur, & dignitati, tamen eum alacrius aliquāto, tum etiam cumulatius quàm antea solita sint personæ dicuntur esse persoluta; accedebat quod Cæsar iucundissima eius consuetudine & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat: cúmque de grauioribus negotiis, déque Republica collocuti inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis priuatim rebus referebat: multa de Geometria, multa de Geographia quærebat; quibus ille scientius, quod eæ ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maximè) pertinent, operam multā illis temporibus dabat. illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiose versatus, omnia scilicet certa, dilucidáque respōdebat. Quæ cum de Contareni apud Cæsarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniā auctoritate & fama, Romam essent allata; ventum est in spem fore, vt res conueniret, mitigatísque Contareni lenitate & prudentia Germanorū animis, teterrimæ discordiæ tollerentur. quæ res quoniam maiorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer inuideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent nulla alia de causa ipsum Germanis gratū acceptúmque esse, nisi quia aduersariis indulsisset: ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Hæ verò graues acerbæque voces ab iis, qui æquo animo laudem gloriámque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic, vbi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusæ ac disseminatæ, magnopere illius existimationem ac dignitatem lædebant. quas tamen ille, magno animo præditus, reíque ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit: ad eum namque maleuoli hi sermones inuidorum in Germaniam vsque delati sunt; simúlque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidémque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis arduísque rebus vsu venit, vt negotium illud, Christianæ Reipublicæ magnopere vtile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit. id autem magna ex parte factum est malitia, fraudéque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germaniáque pacata creuisset, suspectam habebant, suísque rebus periculosam existimabant. Hi namque non modo veterum discordiarum fibras, vt oportebat, communis vtilitatis causa non euellebant, verum etiam nouarum simultatum semina occulte iaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdā metus eò inserentes. Vt autem astuta hæc consilia rem remorabātur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret; finémque disputationi illi ac colloquio faceret. Hoc autem fuit incursus Turcarum Regis in Pānoniam cum maximis copiis, communísque hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerunq; consueuit, magnopere exacerbatis animis,

vt stimulum periculum tantum admoueret ad odia extinguenda, & gratiam reconciliandam; sed potius spem, quæcunque erat, malorum illorum sedãdorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mẽse quintili, ceperunt Germani arma: totósque se ad impetum illum coercendum, finésque suos tuendos contulerunt. Cæsar verò aliam rationem iniit eius periculi callido consilio propulsandi; quod à veteribus etiam ducibus non semel vsurpatum fuit, & satis tutũ semper vtiléque cognitum est: statuit enim cum classe, quam maximam ædificauerat, ornauerátque in Africam nauigare. magno nãque spatio Solimanus inde remotus, auxiliũ illis locis ferre nullo modo poterat, & ne maiorem etiam aliquam plagã in Græcia acciperet, non sine causa metuere debebat. vrgebant præterea Carolum, vt hoc faceret, assiduæ preces Hispanorum, crebráque damna stimulabãt, quæ cuncta illa maritima regio cotidie accipiebat ob frequentem irruptionem piratarum, adeo vt mare pene omne clausum illic foret. quare vt tam grauibus malis regnum illud suum liberaret, deleretq; maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, vt dictum est, apparatui illius belli non deesse, sedémque nefariorum hominum, si posset omni ratione euertere: quamuis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem quam maxime tueri debebat, tanto impẽdente periculo destitueret. in Italiam igitur celeriter venit. cum verò muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset Contarenus, nec se posse amplius nauare operam Reipublicæ, vna cum Cæsare reuersus est. Postea verò quam Tridentum vẽtum est, Imperatorem, vt se dimitteret, rogauit: velle enim se, quum cõmode id facere posset, Ecclesiam suæ fidei commissam, quæ non longè inde abesset, inuisere: ac postquam publice non posset, priuatim religioni, officióque suo seruire. venerunt tamen eo tempore Roma à Pontifice maximo literæ, quæ iuberent ipsum persona legati retenta, apud Imperatorem esse, Mediolanúmque vnà cum eo proficisci. in quã vrbem ille, vt veteris imperij iuris, non multo ante receptam, volebat (vt moris est) cum pompa ingredi, indéque Lucam accedere. quo in loco Pontifex ipse Cæsarque statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoueret. cum enim Brixiam ventum esset, ciuis eius loci, honestus sanè vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsiuit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, vt capita, quæ ferrentur prolata ab aduersariis, adeo absurda, & à vera ratione aliena, in Germania comprobaret. cui statim respondit ille; eas esse meras nugas, rumorésque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent. se nãque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus, aliquis resideret, sine auctoritate Pontif. max. concessurus aduersariis fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse. non destitit auctor eius sermonis, sed addidit rem aliter atque ille putaret se habere: neque enim incertam esse ac nullo auctore prolatam famam illam: se nãque literas vidisse ab eius ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominauit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent. non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamarétque, digna verò merces hæc est meorum laborum, si vera sunt, quæ narras; statimque vt innocẽtiam suam existimationémque tueretur, misit Epistolam ad Pontificem maximum, qua valde questus est de iniuria illa, sermonéque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem

Italiam

Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogauitque simul, vt, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quidquam de illa re secum statueret, antequàm ipse ad eum peruenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque laude se ac præmio, non reprehensione aut pœna vlla ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. cum Mediolanum peruentum esset. quæ ciuitas omni genere lætitiæ, magnificentiáque apparatus Cæsarem excepit, mirifice facto suo quodam Cõtarenum Carolus decorauit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notũ testatúmque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hærere voluit: cúmque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequeretúrque aliquanto post, mandauit humanissimus princeps vni e famulis, vt pœnè inuitum ipsum traheret, ac propè se collocaret, omnéque id tempus, donec eò perueniret, quò paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo iucundissimis sermonibus. id vero cum personæ, dignitatíque datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamẽ existimare, multum etiam ad hoc valuisse iudicium, quod fecerat de homine; quod putaret, vt qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quàm Contareno laudi & honori futuram. & sane literis mandatum est, eius nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello cæperat, ingressus est, in magna copia honestorum, ac clarorum virorum Areum, grauissimum & eruditissimum hominem, sibi adiunxisse; familiariterque cum eo solo in tanta lætitia, fortunæq; magnitudine loquutum esse, quem etiam, vt magis eum ciues sui suspicerent ac fortunatum iudicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus: sed aliæ quoque res, dum illic mansit indicio esse potuerunt; quantopere Contarenum diligeret: id quod animaduersum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit vt omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, vt supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiosè parabat: imperarátque vt Genuam classis, propinquósque in portus cogeretur. quare, vt id celerius fieret, statuit sibi in eam vrbem accedẽdum, indéque Lucam eundum, quò Pont. max. se venturum significarat. Contarenus igitur breuiore via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem maximum vidit; qui sanè hilari vultu, nullóque signo edito offensionis, ipsum accepit. nec multo post eodem Imperator venit, qui nõ cessauit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo vsus fuerat in Germania: nec non quæstus est, quod Romæ multa falsò iactata forent cõtra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre, sinceréque personam eam sustinuisset; ac negotia cuncta cum fide administrasset. cui statim sapientissimus senex: quíque ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ vtuntur, aut inuidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum inuasuros, respondit, sibi eximiæ cognitam esse ac probatam Contareni virtutem; séque eam ob causam ipsum tunc in Germaniã misisse: tãtúmque oneris ei imposuisse; facturúmque etiam breui, vt nemo dubitare possit de beneuolentia sua erga illum, ac quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, vt omnem scrupulum ex animo Contareni euelleret, gauderétque ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum ser-

monem: simúlque suasit illi, vt contemneret maleuolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam. fontem etiam huius mali aperire volens, testimonium citauit veterum poëtarum, qui naturam inuidiæ versibus suis expresserunt; morémque illam habere tradiderunt, vt summa loca feriret, non minus quàm venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consueruntur: omníque demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carũ habere; cúmq; etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, vt tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breuiore via accederet: ipse nanque viciniitate inuitatus, Bononiam profectus est; indéque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reuersus est. nondum autem duobus mensibus transactis, memor eius quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononiæ declarauit: quæ publica cura prouinciáque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiúmque status Reipublicæ possidet. ille igitur hoc nouo onere sibi imposito, vt qui non minus rebus gerendis, quàm contemplandis factus erat, Martio mense se in prouinciam contulit. factúmq; est vt VI. Kal. Aprilis in vrbẽ ingrederetur, qui dies apud eos maxime celebris agitur, consecratus genitrici eius, qui salutem nobis dedit: summa igitur lætitia totius ciuitatis exceptus est. conatáque est illa, quã spem cõceperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiã rebus, honoribúsq; omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse, optimum parentem, quàm durum aliquem & auarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem. in quo certe illi falsi non sunt: vt primum enim res illas attigit, nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus iudicandis clementia vti & æquitate, quam summo illo iure, quod sæpe merito reprehenditur, ac si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur, dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controuersiísque tollendis operam dabat: nec vnquã molesto sanè hoc, & odioso munere, præsertim homini in aliis curis studiísque educato, defatigabatur. hoc autem faciebat, naturámque ille suam, consuetudinémque flectebat, quia vere gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus quacunque re poterat, studebat. quare quodcunque munus obiret, dignum viribus operáque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæ curæ cogitationésque hoc tempore Contareni; procurabátque ille commoda eius nobilissimæ ciuitatis: cum repente inopinante illo, Roma literæ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sanè ille diutius versatus fuerat, quódque omnes numeros honestatis in se habebat. cum enim sedari nunquam potuissent, vlla vllius opera iræ inter Franciscum Gallorum Regem, & Carolum V. Imperatorem, sed quotidie magis nouis iniuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereretúrque aut pararetur ab ipsis semper bellum teterrimum, quod in singulos dies Reipublicæ christianæ grauissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officij sui esse ratus est Paulus Pontif. max. tanto malo, si vlla ratione posset mederi: tantúmque & tam sæuum incendium extinguere. quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros, & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in ministris ad vnam quamque rem efficiendam: háncque curã, omnium maximam requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas. & non minus gratas acceptásque principibus iis, quorum animos detinere ac flectere deberent. elegit igitur, quem ad Cæsarem in Hispa-

niis

niis tunc degentem mitteret Gasparem Contarenum, & ad Gallorum Regem ire voluit Iacobum Sadoletum; ambos viros probos, atque omni ingenij laude florentes; &, vt collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se coniunctos, ac maxime bonis omnibus probatos, quae res gesta est sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romae. quare significauit per literas Pontifex Contareno quod de illo statuisset: mandauitque, vt, quae ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille; qui nullum vnquam vtilitatis aliorum causa laborem recusarat, quãuis aetate iam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, aequo animo tulit sibi onus illud imponi. quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo sciisset tanta erat pietate praeditus, & ita dicto audiens esse summo Pontifici cupiebat, vt ipsam prorsus repudiaturus non fuerit. appropinquabat sane illi mors, quae tamen, longe alia ratione, & vbi minime expectabatur, ipsum oppressit. nec enim (vt à me nũc diligẽter narrabitur,) aut laboribus, aut defatigationibus nouis accelerata est. Agebat Contarenus aetatis suae annum LIX. in his curis, quas ostẽdi, toto animo occupatus: partem tamen illarũ iam in id munus, quod instabat, deriuans. incumbens igitur illis, quae multae profectò ac graues erant, molesto anni tempore, vt par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui causa se in propinquum vrbi locum conferebat: vbi manens & aestũ declinaret, quo conficiebatur domi; & aliquantulũ à perpetuis suis laboribus animum relaxaret. nam siquid maioris momenti subito euenisset, facile illuc adibatur; vbi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de causis delectabatur, erat sacellũ diuae Mariae à mõte vocatae, cuius possessio procuratioq; est sodalium diuae Iustinae. acciderat autem, vt illis ipsis diebus, qui primi sextilis mẽsis fuere, fratris filius illius salutãdi & visendi causa Bononiam veniret, qui superiore anno Patauij inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero nouo nomine, vt consuetudo est eorum qui se sacris aliquibus initiant, Placidus. cum autem probus adolescens esset, seminaque nonnullarum virtutum in se contineret, à Contareno diligebatur. ille igitur primo apud suos in vrbe mansit in diui Proculi dicato ipsis domicilio: vt tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipseque itidẽ sitim suam expleret visendi virũ, quem maximè optabat, secum sanguine coniunctum, cuius etiam visendi alienigenae desiderio flagrabant, impetrauit à suis, vt se illic esse paterentur. Quae causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiusque illic commorandi. hic collis ab vrbe abest spatio mille passuum, amoenissimus, & natura & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum. & sanè qui desideria optimi huius viri gaudiáque cognita haberet, quod non magno negotio omnibus cõtingere potuit, qui familiariter cum eo vixissent: facile iudicaret, paucos illos dies, quos illic traduxit iucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita vnquam gustasset: viuebat enim cum sui amãtissimo fratris filio, cúmque aliis nonnullis comitibus illius; eorundémque sacrorum sociis, honestis sane viris & eruditis rem diuinam crebro faciebat; omnísque sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur vt traditum à me est, calores essent maximi, crebrò in porticulam quandam declinandorum illorum causa veniebãt, &, vt illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad septemtriones, vrbémque ipsam quasi ante pedes positã prospi-

cit, planitiémque omnem, quæ ipsam cingit. Quin etiam remotiores vrbes illinc commodè cernuntur Mutina, Ferraria, aliáque nobilia oppida. quare non sine causa expetitur prospectus ille, parítque oculis incredibilem voluptatem: quamuis tunc, capto iucunditate illius Contarena, nihil tale timenti, exitium comparauerit. aura enim illa lenis, quæ flabat, frigidiusculúsque aër, cum temperamentum corporis ipsius varius esset, paruóque momento sæpe commoueretur, facile ad imas partes penetrauit, sanguinéque inflammato abscessum in latere creauit è genere eorum quæ ἀποσήματα Græci vocant. quare statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamuis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognouit se ægrotare, Bononiam reuersus est. ipse autem in primis naturam, vímque eius morbi mature perspexit: tribus namque diebus, antequam animã efflaret, omnem rem Ludouico Beccarello vni è familiaribus suis, quo plurimum in rebus maioris ponderis vtebatur, enarrauit. dixit igitur grauitatem eius morbi non apparere, reconditásque corporis partes magis ipsum oppressisse, quàm exteriores male habere, in promptúque esse. addiditque genus id morbi periculum magnum in se cõtinere: quod si vires corporis eæ forent, vt spatio trium quatuórue dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat, naturáque penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillum esse. cui ille, qui saluti ipsius prospiciebat respõdit rogans, vt abduceret animum ab his molestiis cogitationibus, rationémque omnem sui curandi in prudentia diligentiáque medicorum positã esse vellet: affirmans præterea Deũ optimum maximum, quẽ semper ille pie coluisset, ipsi præsidio futurum: esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, vt cito munus mandatum obiret, itérque ad Imperatorem faceret. ille vero statim hilari vultu, ad alium longe maiorem Imperatorem sibi iter instare, dixit, idque ipsos breui cogrituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parúmque animo æquo ferat se è vita discedere: intelligere enim se præclare quot quantáque beneficia à Deo acceperit, quorum etiam plęraque commemorauit, non gloriæ causa, ostentationísque, cui tunc locus minimè erat, verum vt se gratum esse, erga auctorem illorum significaret, inquit igitur, se ortum esse ea in ciuitate, quæ nulli earum cederet, quæ in vniuerso terrarum orbe existunt: è familiáque, quæ haud postremum locum in ea Republica teneret: consecutumq; itidem illic esse honores non paruos: &, vt domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum esse: vtrãque vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam quæ in contemplatione rerum versatur, & eam quæ rebus agendis incumbit: peruenisse ad ætatis annum LIX. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse, canereque se debere vna cum sacro Hebræorum vate carmen, quod ad æquum gratumque animum significandum pertinet, noménque illius laude gloriáque cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleuerit omnem populum gentémque: vnum tantum sibi molestũ esse, quod, vt optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquã ad sacrum illum honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint: sperare tamen se, Deum optimum max. Pontificémque, cuius dignitati toto animo inseruierit, fortunas eorum subleuaturos. nec oblitus est suo opportunóque tempore mãdate custodi ipsius, vt priuilegiũ, quod beneficij loco à Pontifice impetrarat ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi legeret,

ret, dum mente orationéque consisteret. cum hæc animo versaret, sanè constanti ac forti, atq; hoc sermone semet consolaretur, suos, qui præsentes aderant, (ij autem erãt, vt quisque maxime illi acceptus, probatúsque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, vt lachrimas vix tenere possent: à quibus tamen sibi diligenter temperabant; quamuis intelligerent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, posse ipsum commoueri, & è statu illo animi deiici. Eadem verò hominis prouidentia in intelligendo, prædicendóque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in cæteris rebus iudicandis significandísque sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remediísque omnibus superatis, oppressus ille est: animámque efflauit IX. Kal. Septembris meridie. Quãuis autẽ horas circiter sex antea voce orbatus esset, nõ tamen sensu animi, intelligentiáq; extremo illo tempore caruit, vt certis quibusdam notis indicijsq; perspectũ est; confidítq; clementia conseruatoris nostri, vt Christianum virum decet; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu admonitus diligenter de hoc significauit. vt vero se constantem in hoc, maximéque pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinísque, non solùm magno, verum etiam alacri animo geri custodirique passus est. quæ sanè, vt nuntia mortis perterrefaciunt plerósque; ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem christianam, perturbant. Reliquit verò ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus, plenissimos: vt vniuersam quoque ciuitatem dolore magno adfectam, quæ sanè, quacunque ratione potuit, funus illius honestauit, & quã molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit. die autem, quæ sequuta est mortem ipsius, funus ductum est. orationem de laudibus eiusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea vrbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores literas docebat, & negotia publica Reipublicæ administrabat. Corpus in diui Proculi dispositum est, eo concilio vt Venetias postea comportaretur, in sepulchróque maiorũ ipsius clarissimorum virorum collocaretur. Paulus tertius nuntio allato de obitu Cõtareni æger admodum illum tulit: declarauítque, quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis vsus erga domũ illius: nec tantum Pontifex max. qui sæpe opera ipsius fideli & vtili vsus fuerat, verum etiã Romæ cæteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt. nam quantum luctum eadem in patria excitarit, non facilè dici potest. omnes denique qui aliquando doctrinam illius gustarent, singularísque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Ciuis autem collegáque ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cœpisset ex graui morbo Contareni, desperatáque iam à medicis salute, notum omnibus esse voluit: in Epistola enim ad Flaminium Tomarotium quomodo affectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narrauit. verbis ipsis, quam illustri loco posita sint, alióque sermone edita, supersedebo: possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factũ esset, scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebãt de ratione viuendi, veróque cultu christiani hominis, & acerrimi aduersarij opinionũ, quas ille in Germania defendit, extiterũt. magnifice tamen de eruditione continentiáq; illius, in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, loquuti sunt: quod ferè vsu venire non solet, vt à quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur

deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. & quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo cõiuncto, Ludouico Beccarello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac leui quoque momento refricari solitam tantam plagam. nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognouisse, quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu eius viri, qui vt quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorũ præsidium firmum erat. quũ enim ad se illũ euocasset, opera ipsius quibusdam in rebus vsurus, diligẽter ex eo quæsiuit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est: rogauitque, vt diceret, aliquid de institutis & vita illius. cui statim, mihi affirmauit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem, fidémque in iis omnibus gerendis, quæ mandata illi ab ipso forent, intelligerétve ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ Reipublicæ cõseruandam; virúmque illum vera probitate præditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plerique, vt eò perueniant, quò cupiunt, sibi callide imponunt: vnúmque omnium Contarenum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse: quo sermone accepto commotum Põtificem Max. qui deambulabat, stetisse, manúque iterum percusisse mensam propè positam, dixisséque non sine gemitu quodam ac suspirio (quod indicauit, euulsam esse penitus omnem ex animo ipsius suspitionem, quæ quondam ei inculcata de illo vocibus maleuolorum fuerat) Amisimus profecto magnum virum, ac valde vtilẽ Reipub. nostræ ciuem. sed, vt alia, ita hoc magno constantique animo ferendum. Quoniã autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio magnopere Cõtarenus abhorreret, qui alienam personam induentes (vnde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellãtur) & eam quidem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alij videri volunt, quam vere sint; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil inde mali suspicãtibus, vnde plurimũ ipsos expectare oportebat. non alienum esse duxi de hoc etiam disserere: etsi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cauẽdos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi & instructi fuerunt, vt satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. in primis autem in pietatem nostram christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus. quo maiore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quò magis pura integráque est, eò magis probatur, astutis consiliis vtuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiã aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominũ notãs, inquit, postremam iniustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis. idémque ab Æschylo, non solùm graui poëta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatũ est, quum ferret in cœlũ magnis laudibus Amphiaraum, summum illum augurem, eundémque sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod multi faciunt, vt videretur optimus, verum vt esset. nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciúntque, vt probos honestósq; viros ab improbis & impuris distinguere nequeamus; non dici etiã

potest

potest quantopere hoc pacto obsint, cum apud Euripidem etiã sapiens antea semper habitus Theseus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatẽque filij: insimulatus enim falso hyppolitus, quod tubile ipsius violasset, quum se ille apud eũ purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset, fidẽ ea de causa non fecit: timuit enim pater ne tenuis victus cultúsque quo filius delectabatur, abstinẽtiáque à vescendis animantibus simulata foret: simúlque ne disciplina orphei, quam ille profitebatur, familiaritásque demum Dianæ in quà se valde iactabat, ficta esset. quare in alteram partẽ miserabiliter peccauit. sed eò redeamus vnde digressi sumus. idem etiam intimus consilii Contareni, nec minus studiosus famæ existimationísq; huius optimi ac pudentissimi viri, quem sibi in vita tanquam viuum quoddam exemplar probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipsius inurere præposterus quidam amicus studuit, hoc pacto deleuit. narrat enim forte euenisse, vt illo ipso tempore, quo grauiter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, ille nouæ condendæ Franciscanæ familiæ dux et auctor Bononiam venerit, Romam ad causam dicendam euocatus: insimulabatur enim in iis concionibus, quas Venetiis habuerat, nonnulla dixisse, quæ veteribus decretis Romanæ Reipublicæ aduersabãtur: additque habuisse illum literas ad se scriptas à Giberto Episcopo Veronensi, quibus à se petebat, vt diligenter ageret cum Legato, vt hortaretur hominem ad sistendum se in iudicio: corámque ad ea, quæ ipsi obiiciebantur, defendenda. quum cognouisset ipsum timide ad id descendere, egeréque stimulo quopiam & auctoritate magni alicuius & grauis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis leuitatem inconstantiámque perspexerat. Is autem vesperi venerat, quum iam cœnassent omnes, legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret: qui, quum speraret morbum postridie leuiorem fore, vt commodius eum audire posset, loquíque cum ipso familiariter, iussit vt præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigisse verò contra, vt ea nocte morbus ingrauesceret: quare mane legatum totum distentum fuisse in remediis, quæ medici adhibenda iusserant, sumendis, nouísque curationibus: vnde factum fuerit, vt neque de hospite illo, neque de alia vlla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala sua mens, malúsque animus cognitus erat: atque vmbras etiã, vt, qui sibi alicuius sceleris cõscij sunt, faciunt, reformidabat, cepit vereri ne astute illic detineretur: putabat enim fingere morbum legatum. quo metu homo oppressus (nam hoc verũ esse nõ multo post e cõsilio, quod cœpit, perspectum est) non cessabat Ludouicum vrgere, vt rogaret legatum, potestatẽ sibi faceret abeundi; in quo ille ipsi non obtemperabat, putãs breui fore vt melius esset legato: videbatur enim sibi perspexisse, cupere illum magnopere eum Bernardino loqui; qui sanè vsque ad id tempus magnum sibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione sanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magísque semper timore crescente, instaret, Ludouicus importuno sanè tempore, coactus est, cum æstu febris in lectulo legatus iactaretur, eò irrumpere: rogaréque vt pateretur ipsum abire! in quo sane humanissimus vir ei morẽ gessit: quúmq; ad eũ Bernardinus introductus esset, hæc ipsa verba protulit. Vides, quo in statu sim, excusatio hæc apud te iusta sit, & ora, vt Deus opt. max. mihi propitius sit, feliciterque institutum iter perage. cui ille tantum demisso (vt moris est) capite respondit, se prorsus ita facturum: illicóque abiit. Hic est sermo, quem Bononiæ habuit, cum sanctissimo & modestissimo viro Bernardinus. nec verbũ praeterea additum est qui tamen postea quum susceptã vitæ rationem deseruisset; acer-

rimúmque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, vt se sapienter id fecisse ostenderet, à perditáque causa & flagitiis multis contaminata, meritò defecisse: habereque se multos socios eius consilij probare vellet, non veritus est, criminari amicum, memoriæq; ac literis prodere, quæstum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutisque Romanorum antistitum, & insectatione sæua atque iniusta bonorum: huiuscemodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solùm à veritate abhorrerent, sed etiam vitæ eius, cui adficta erant, nullo modo conuenirent. Quæ cuncta Ludouicus (vt est vir optimus, & omnis officij, quod in amicitia coli debeat, obseruantissimus) asseuerabat, refellendi eius mendacij causa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem viuum magnopere dilexerat: nec tantum hoc se ita habere testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes huius rei producebat, qui præsentes illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Iulium Contarenum fratris legati filium, qui post eius mortem & naturæ probitate, & commendatione patrui creatus est Pontifex ciuitatis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. cum hoc tanti momenti sit, ad integritatẽ Contareni ostendendam, abstergendámque maculam illi falsò aspersam, volui totam rem, vt factam eam accepi, ac pœne iisdem verbis quibus, mihi exposita est, commemorare. rebus autem gestis ab eo, dum vixit, enarratis, nunc quæ monimenta ingenij reliquerit, fructúsque otij ipsius indicabo. prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinã hominis, testimonium de ea re grauissimi & erudissimi viri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit: simúlque non sinet quempiã dubitare, quomodo ille, in vita plerũq; occupata, tot támque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiã posteris prosint, perpetuóque testentur, qualis ille, quantúsque vir fuerit. Ludouicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononienti gymnasio, summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit. mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimísque animi dotibus, ac maximis virtutibus vna cum eo extinctis, inquit doloris plenus (nam virum cum valde dilexerat; in familiaritatémque se eius insinuarat illo tempore, quo legati nomine vrbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo iure facere posse, nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror, adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognoui in philosophiæ studiis meritò laudatos, qui sanè non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum, & iudicij firmitate; ipsúmque vere philosophi grauissimo nomine dignũ fuisse iudico. Certe cum ego de aliqua re, propria eius studij, cum eo disserebam, videbar mihi præ illo minutus quidã philosophus esse, vel potius nouus quispiã auditor, & plane rudis eius artis quam profitetur. quare ad ipsum sæpe me conferebam, vbi locus aliquis obscurior mihi negotium facesseret: in qua quæstione quum paulo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, euolutis pluribus voluminibus, præterito die consumpsissem: ille verò, vt existimari potest, spatio multorum annorum, nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte & exquisite nodos illos dissoluebat, vt videretur diu multúmque non multo antea de ea cogitasse. quare (inquit) sæpe ego pœnè stupidus euasi; mihique potius cum cœlesti aliqua natura,

quàm

quàm cum mortali homine visus sum loqui: idque nunc, quia res ita se habet, verúmque id prorsus est, prædico, nulla alia causa impulsus: quis enim non videt assentationi nunc locum non esse, quæ præterea à persona, quam sustineo, longe semper abesse debet? hæc asseueranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quã qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt: quæ sanè vt ordine à me tradantur, hæc sunt: Edidit igitur iuuenis adhuc (x x x enim tertiũ ætatis tũc annum agebat) librum contra iudicium Petri Mãtuani doctoris sui. Nec tamen ea de causa minus pius, quamuis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni sermone suo affirmare solitus erat, ex opinione, sententiáque Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales. Quum contra ipse sedulò aduersus eum disputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse: viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse. cuius opinionis antea Plato, vnde didicerat, sine vlla dubitatione fuerat. argumenta autem illa firma ad probandum & grauia fuisse, opúsque totum valde elaboratum, perspicitur: quia acutissimus ille Physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & vberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persequuti sunt, additque videri prorsus eum diuina opera & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de elementis libros quinque, in quibus viam omnem, rationémque Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Mattheum Dandalum sororis suæ virum: cuius hic supra mentio cum magnis verisque ipsius laudibus facta est. addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros septẽ, quos dicauit Paulo Iustiniano, nobilissimo & clarissimo suo ciui qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum, vt facilius diuinas contemplaretur, Deóque ipsi toto animo seruiret, in Hetruscos montes, cœtúmque Camaldulensiũ se contulerat. Hi libri ei qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, & quanta prudentia in rebus grauioribus tractandis. sed idem etiam (vt melius adhuc intelligatur factum illum natura & studio fuisse ad personam tam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Põtifex, multúmque semper omni in re prouidens, imposuit) iuuenis adhuc, vitámque colens solutam ac nullis sacris astrictam, occasionem hanc eius rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officiis eorum sacerdotum: finxítque ita, atque informauit talem virum, quales si forent quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus: quis enim non fateatur pias in primis castásque fuisse cogitationes ipsius, totáque mente ac studio solidum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat, nec vnquam cogitarat, præcepta illa sibi vtilia aliquando futura? præterea quum orta quæstio esset in Senatu de Pontificis Max. potestate, diuinitus ne illa stabilita foret, an humanis consiliis regeretur: quumque multum de ea re illic in vtranque partem disputatum esset, domum reuersus, vt quid ipse de eo sentiret, ostenderet, omnique errore ciues suos liberaret, spatio vnius noctu libellum confecit, qui non excusus in manibus versatur. sed vt iisdem etiam in suo proprióque ipsorum munere prodesset: effigiémque eius Reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de ma-

gistratibus,réque publica Venetorum,qui itidem diuulgati sunt.postquam vero in amplissimorum antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ variis temporibus ob emendandum statum Christianæ Reipublicæ coactæ sunt,in breue quoddam corpus grauissimas quasque ipsarum collegit: seruato temporum ordine,materiáque omni,quam persequutæ, sunt,demõstrata.vtile vero mirifice esse potuit volumen illud ei synodo ,de qua tunc summis contentionibus agebatur: quãque Paulus III aduersariis,reconciliandorum animorum gratia , proponebat; multúmque opis afferre illis omnibus,qui in eo certamine versari deberent, misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum,cuius maxime intererat,quid de ea re fieret : & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat.absoluto autem illo , par huic opus , & quod eundem finem haberet , aggressus est: scripsit enim quatuor libros de ritibus cerimoniísque nostræ religionis,persuasionísque Christianæ,quæ Sacramenta appellant:quibus libris complexus est materiam illam omnem,&,quæ radix vísque ipsarum fuisset , declarauit:quidque demum pie credi,& custodiri de illis deberet , veris rationibus argumentísque satis firmis confirmauit : nam ipsum argumento hoc sumpto, si quòd pollicitus erat,præstare voluisset,debuisse omnem quæstionem , de qua nunc tot tantæque lites & concertationes inter dissidentes partes Reipublicæ existunt,explicare , planum & exploratum est.quare sic quoque præclare instruxit & armauit illos, qui pro veritate cominus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis , & causam eam malam obstinate defendentibus.vt autem libellũ aliũ admodũ vtilem prauis opinionibus ex animis hominum euellendis conficeret,occasionem hanc habuit.factum est,quum ille Bononiam legati nomine obtineret , vt vir prudens salutísque gregis illius , qui fidei ipsius potestatique commissus foret , vt pastorem bonum decet , valde studiosus , ad eum veniret, medicinam ab eo petens, rationémque accipere cupiens , qua saluum ipsum incolumèmque redderet , quum grauiter ægrotare non paruam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat , quum honestam nobilémque ciuitatem regeret,vt ne ignominia illa notaretur,& tamen remedium cito adhiberet,ne magis malum serperet.consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus , multa animo reuoluens , vt erat summus & accuratus medicus huius pestilentis morbi , statuit demum ita rem esse agendam.confecit tanquam institutionem quandam breuem Christiani hominis,collegítque quæ magis mordere animum debent,probra omnia , & ita vt aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti:illum autem commentariolum κατήχησιν appellauit, qui sane non vni illi ciuitati sanandæ factus videretur,sed Christianis omnibus in officio retinendis,& ab illa contagione liberandis . Eum vero grauis ille vir ad suos comportauit , diuulgatúmque studio quodam & arte effecit , vt vulgo reciperetur,cunctíque se viæ illi tenendæ , legibúsque seruandis astringerent : statim enim probatus fuit omnibus , exceptis paucis illis, qui plane perditi ac desperati forent: posteáque & ipse formis excussus est. Quum autem , vt gesta tunc res est , temporique illi aptum fuit,nomẽ & ciuitatis & præfecti ipsius in sacris rebus curandis cælauerim,illa postea patefacta , quum incommodi nihil amplius inde nasci possit, deberi puto personam etiam à me indicari.Moronus enim Mutinensium Episcopus is fuit,qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis , præclarásque alias animi dotes,auctus dignitate est à Pontifice maximo : cuius amplissimi sacerdotij

cerdotij insigne Bononiæ manibus suis legatus capiti ipsius imposuit. Illustrauit etiam scholiis quibusdam suis Contarenus multos obscuros locos in Epistolis diui Pauli, quum ipsas accurate legeret. quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppressit. Sed etiam Epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum præceptorum plenas, vt libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorū nactus, præcipue autem studiis amicorū, variisque eorum temporibus seruiēs, in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magníque semper momenti habita ad vitam bene beatéque degendam: qua traditur liberam esse potestatem nostram, omníque nexu causarum ac necessitate solutam, Veteres illi περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ipsam vocabant: & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt. eum vero librum misit ad victoriam Columnam, fœminam lectissimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilémque ingenij laudem in condendo carmine maximo quoque honore digna est. sed etiam, vt sorori suæ, quæ se in castissimum cœtum mulierum Muranarum coniecerat, morem gereret; animúmque ipsius suauissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicauerat, interpretatus est, duos Hebræorum illorum cantus Italico nostræ ætatis sermone: cum enim ille doctrina ingenióque suo prodesse quoque alienis studeret; non visus sibi est posse suis vllo modo deesse. Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus vt vtilitatibus fratrum suorum seruiret, qui crebrò, mercaturis faciendis operam dātes, nauigabant; confecit libellum de æstu maris, & quam causam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstrauit: qui tamen liber amico ipsius commodatus, magno adhibito studio recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quæ plurima sunt enumerem: in quibus tamen appareret specimen illius doctrinæ ac iudicij, finem faciam. possum enim vere adfirmare, quodcunque temporis vacuum à negotiis nanciscebatur, in his rebus ipsum consumere solitum: omnesque vigilias suas eum consuesse temporibus amicorum necessariorúmque suorum consecrare: neq; enim ostentationis & gloriæ causa huiuscemodi scriptiones suscipiebat, in hisque se dies atque noctes macerabat: qnamuis iustus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur: sed, vt dixi, voluntati amicorum, commodísque indulgens, siue studiis suis, memoriæque seruiens, à scribendo nunquam cessabat.

DE ELEMENTIS.

LIBER PRIMVS.

A NEMO est hominum, Matthæe Dandule, ingenij à deo tardi, ac ferè stupidi, qui nō singularem quandā voluptatem capiat ex rerū naturę cōtemplatione, cuius vel species ipsa oculis obiecta sui splēdore ac pulchritudine summopere nos delectare cōsueuerit. Quo effectum est, vt plurimi excellētiori animo, sublimiorique ingenio præditi, quibus fortuna huiusmodi ociū nō inuidit, omnibus aliis voluptatibus spretis, omissa etiam cura rei familiaris, ac pene sui ipsorū obliti, se totos dederint huic philosophiæ parti, in qua tradūtur à sapientibus viris in lucem proditę rerū B natura constantium causæ, ac in huiusmodi studijs omnem ætatē consumpserint: in quibus eum ego adolescentiæ ac iuuentutis annos impenderim, postquam ad rempubli. accessi, nulla ex re maiorē soleo capere voluptatem, magísque mederi molestijs, quibus plerūque afficior in muneribus publicis obeundis, quàm si quando per succisiuas horas antiqua hæc mea studia repeto. Tūc etenim mihi videor fœlices horas agere, tūc immortalium deorum vitam æmulari. Neque interdum hoc tātum me iuuat, si sumpsero in manus monimenta summorum virorum, commentáque eorum excellentissima memoria repetiero: verum si quidpiam maioris otij mihi contigerit consueui non solum illa iucūdissime meditari, sed etiam interdum literis mandare, si qua à nobis in eis meditandis inuenta sunt, simúlque com- C mentis priscorum philosophorum obscurioribus lucē ac splendorem quēdā scriptis nostris adferre, ac sparsa colligere in vnum: hac etenim ratione, nostra opera, quod præstantissimos authores diligenter fecisse cōstat, philosophiæ mysteria magis obuia fiunt his, quos nimius labor & longior deterret ab excellentium alioqui monimentorum lectione. Quamobrem decreui mi Matthæe ne ab instituto meo recederem, nunc cum aliquot horas vacem à negocijs reipublicæ singulis quibúsque diebus, omne illud tempus impendere in conscribenda ea philosophię naturalis parte, quę versatur circa elementa, ex quibus mundus hic constat, eorúmque mixtionē: ex qua tam magnam rerum varietatem cernimus effectam esse: ac demum de iis agere, quæ mixtionem elementorum plerunque consequuntur, vt tā-

dem oratio nostra consistat citra formas metallorum & lapidum, ac similares partes corporum viuentium, quæ propinquissimæ sunt mixtioni elementorum: quæ physicæ philosophiæ pars etsi cōtinet principia & radices totius scientiæ, quæ circa species & naturas proprias mixtorum omniū versatur, maximéque facit ad omnem medicæ disciplinæ notionem, parum culta ferè ab omnibus est, qui physicen profitentur, quod sæpe mecum es questus. Hæc pars igitur si nostra opera in vnum colligatur, dilucidéque tractetur, arbitror non incassum has nobis horas abituras, neque operis huiusce nostri pœnitere nos posse. Verū vt omissa longiori præfatione ad rem deueniam, illud tantum lectorem admonitum esse volo, nos huic opusculo nullum eloquentiæ fucum aut verborum ornatum esse adhibituros, sed satis nos facturos putare, si res alioqui difficiles atque obscuræ suapte natura tractentur à nobis ea dicendi forma, eóque orationis genere, vt intelligi dilucidè queant. Vt autem in hoc à nobis opere instituto progrediamur ea ratione & via, quæ scientiæ cuiuis tradendæ maximè conuenire solet, incipiemus ab expositione definitionis elementi. Omnis namque cuiusque rei doctrina primum tradere debet quídnam illud sit, de quo ipsi est agēdum: ac deinde proprias subiecti affectiones, partes demum ac proprietates partiū, vt Aristoteles dicit in posterioribus. Elemētum verò id esse, ex quo fiat aliquid, cui insit, & sit indiuisibile secundum speciem, Aristoteles idem auctor est in quinto libro Primæ philosophiæ. Namque si ex eo aliquid non fiat, nullius vtique rei elementum esse poterit. Omne etenim elementum pertinet ad genus causæ materialis, materia verò omnis inest in re cuius est materia. Nam id ex quo fit aliquid cum tamen rei effectæ non insit, sed deperit, habet rationem & modum priuationis, non autem materiæ, & ad priuationem pertinet, quam distingui definitione & natura à materia, in primo physicorum euidentibus rationibus probatū est. Simúlque eo in loco edocemur materiam à priuatione differre, quòd materia remanet post rem factam, priuatio verò minimè. Inest ergo elementum, quid ad genus materiæ pertinet, in ea re cuius est elementum. Verum quoniam materia prima, quæ nullam suapte natura formam propriam habet, elementum dici non consueuit (omne enim elemētum aliquid actu est) neque etiam materiæ secundæ illæ, quæ in priora corpora resoluuntur, & ex prioribus corporibus constituta sunt, elementa iure dici queunt, sed tantum prima corpora, ex quibus aliqua constant, hoc vendicare sibi videntur, vt elementa sint: idcirco additum est, in ea, quam attulimus, elementi definitione, quòd est indiuisibile secundum speciem. Materia prima etenim, quæ non habet speciem vllam, dici non potest indiuisibilis secundum speciē, neque etiam aliæ materiæ posteriores post prima corpora indiuisibiles sunt secundum speciem, cum in priora corpora resolui queant. Eadem ratione nullum corpus dissimilarium partium poterit dici elemētum, quoniam eo priores sunt partes illæ similares, ex quibus est cōstitutū: quo fit vt non sit indiuisibile secundum speciē. Cōsimili prorsus ratione orationis, quę voce pronuntiatur elementa

A menta sunt literæ. Ex literis nanque fit oratio, quæ in ea insunt, speciémque aliquam secundum se habent literæ omnes, neque in priores voces resoluuntur. Dictiones verò ac syllabæ, quamuis ex eis etiam oratio constituta sit, ac in oratione insint, elementa tamen dici minime possunt, quia in literas priores resoluuntur. Verum quoniam elementa corpora quædam sunt prima, ex quibus aliud quidpiam corpus constituitur, constitui verò quidpiam ex alijs potest vel nullo modo immutatis, aut alteratis inuicem ac permutatis: idcirco vt dilucidior sit tractatio nostra, ac ordine apto procedat, priora elementa appellabimus elemẽta compositionis, sicut lateres domus, aut grana acerui. Alia dicemus elementa mixtionis, vt in oxymelle acetum

B & mel. Ex his, quæ à nobis dicta sunt, cuiuis compertum esse potest, elementa simplicia corpora esse. Sed quoniam eo tantum modo simplicia sunt elementa, quòd non sunt mixta ex prioribus corporibus, non tamen simplicia sunt ea ratione, vt non composita sint ex materia & forma, queadmodum infrà euidentissima ratione probabimus. Antiquorũ philosophorum multi, quibus nondum erat comperta huiusmodi compositio ex actu scilicet & materia, cum perspicerent ea, quæ appellare cõsueuimus elemẽta, non omnino simplicia esse, existimauere illa esse composita ex prioribus quibusdam corporibus. Plato verò in Timæo (si ea quæ in eo opere literis mãdauit sunt potius ad eius dogmata referenda, quàm ad Pythagoricorum disciplinam) putauit elementa hæc esse composita ex superficiebus. Quam eius vi-

C ri sententiam Aristoteles multis in locis confutare conatur. Anaxagoras (vt ab eo ordiamur) cum existimasset corpora similarium partiũ esse primam omnium rerum materiam, viderétque ex his corporibus, quę nos elementa vocare consueuimus omnia generari, existimauit in hisce elementis præcipuè esse omnium similares partes, & quasi rerum omniũ semina, ex quibus itidem omnes res generari possent & oriri. Qua de re minimè omnium huiusmodi corpora, ignis scilicet, aer, aqua, & terra appellationem elementi mereri possent: si ea, quam supra attulimus, est elementi natura ac definitio. Verùm Anaxagorę sententia certissimis argumentis in primo physicorum ab Aristotele confutata fuit: ideo ne ineptus iure haberi queam, nihil mihi amplius dicẽdum esse duxi de huius philosophi dogmate. Democritus ve-

D rò quem sequutus est Epicurus, dixit omnium rerum materiã esse corpora indiuisibilia, quę Atoma appellauit, figuris distincta inuicem. Ex his atomis constituta esse voluit elemẽta hęc omnia: ex quibus sequitur, vt etiam sententia Democriti corpora hæc, quæ diximus, ex quibus hic mundus constat vere elementa dici non possint: quoniã constant ex corporibus prioribus, quibus proculdubio conuenit definitio elementi superius à nobis exposita. Democriti hæc positio ab Aristotele multis rationibus euidentibúsque argumentis confutata in tertio libro de Cęlo, vt alios locos omittam, tandem loco cedere coacta est. Nobis ergo erit etiam abstinendum ab huius philosophi dogmate confutando, ne videamur officere velle Aristotelis gloriæ, si noua argumenta excogitare forte vellemus, aut lectorem

tædio afficere & acta agere, si repeteremus hoc in loco Aristotelis argu- E
menta contra Democritum. Platonis vero sententia in Timęo, siue ea Platonis sit, siue Pythagoricorum, ea est, vt velit prima principia constituẽtia elementa esse, duo genera triangulorum, isoscelem scilicet triangulũ, & scalenũ. Nam cum censerent Pythagorici corpora ex superficiebus constituta esse, prima corpora vtique ex primis cõstare superficiebus censebãt necessario sequi. Primę verò superficies seu figurę planę species sunt trianguli: prætereo circulũ, qui rectis corporibus cuiusmodi sunt elementa, accõmodari non potest. Elementa ergo constituta esse ex triãgulis necessario sequi putabant. At in triangulorũ speciebus eas rebantur esse priores, quæ angulũ rectum haberent: rectus namque angulus natura prior est acuto, & obtuso F
angulo, vt ex eorũ definitione liquidò patet. Nec non etiam, quoniam rectus vnius naturã refert, cum variari non queat, sed semper sibi sit par, omnésque recti anguli inter se ęquales sint. At acutus obtusúsque angulus magis ac magis, minúsque etiã ac minus acutus obtusúsque fieri potest. Neque sibi sunt pares obtusi omnes acutíque anguli. Quamobrem precipuè elegit Plato triangulos rectangulos, Isoscelẽ scilicet, & scalenũ, pręterito æquilatero, in quo nullus rectus angulus esse potest. Verùm quoniã isosceles, qui rectangulus est, vnius tãtum est modi (nam rectũ vnum angulũ habet, duos verò semirectos, neque vnquã ab eo mẽsu deduci possunt isoscelis anguli) ideo nihil amplius fuit in isoscele quærẽdũ. At scalenus etiam si semper angulum vnum rectũ haberet, quod tamen minime perpetuũ est, infinitis vti- G
que modis duos, qui supersunt, varios ac diuersos habere potest. Idcirco cõstituenda fuit certa scaleni ratio ac species, quę elementis constituendis accommodanda esset. Sed cum proportio anguli recti ad semirectum alterutrum in isoscele triãgulo sit proportio prima in numeris dupla inquam, quę scilicet est duorum ad vnum; neque hæc proportio in scaleno triangulo inueniri queat, quamuis rectum vnum angulum habeat: duo etenim qui supersunt, inęquales inter se sunt. Ideo post isoscelẽ, in quo est dupla proportio, duorum inquam ad vnum; præcipuam habuit Plato eam scaleni speciẽ, in qua angulus vnus esset rectus; inter omnes autem angulos esset proportio, quæ in numeris sequitur proportionẽ duplam, eam scilicet, quę est triũ, duorum, ac vnius inter se; in qua duorum ad vnum proportio dupla est, at H
trium ad duo, sesqui altera: trium autem ad vnum tripla. Elegit igitur Plato illud scaleni genus, quod rectum vnum angulum haberet; eámque inter latera proportionem, vt maximum latus sit in potentia ad proximum, in proportione sesqui altera; ad tertium verò omnium minimum latus, medium sit in potẽtia in proportione dupla. Et (vt more Ptolemęi loquamur, & à lateribus veniamus ad angulos eos descriptos in circulo; quibus ea latera cõtraposita sunt, à quibus sumitur laterum potentia,) erit in hoc scaleni genere, quod selegimus, vnus angulus rectus, centum scilicet & octoginta graduum: alter verò huic proximus continebit duas tertias partes recti anguli ac propterea erit centum & viginti graduũ: tertius autem angulus, qui reliquus

A quus est, necesse est vt tertiæ partis vnius recti sit, quæ superest ad perficiẽdos duos angulos rectos: quibus sunt æquales tres anguli cuiuscũque triãguli; quo fit vt tertius hic angulus sit graduum sexaginta. Erũt ergo in hisce gradibus & angulis eæ proportiones, quas diximus, sesquialtera scilicet, triũ videlicet ad duo, inter centum & octoginta, & centum & viginti. Dupla verò, duorum inquam ad vnum, inter cẽtum & viginti, & sexaginta. Atque tripla, trium inquam ad vnum, inter centum & octoginta, & sexaginta. Ex quibus efficitur vt eadem etiam sit potentia laterum, quæ opponuntur angulis illis. Ab angulis nanque hæc sumitur potentia laterum illis oppositorum. Hanc rationem, vt arbitror, Plato in Timæo innuit, quamuis ipsam

B subticuerit, maiorísque negotij esse dixerit, quàm vt ibi explicari potuerit; cui s. Deus elegerit illud scaleni genus; quod postea diuersa quadam ratione exponit. Inquit enim in eo scaleno vnum latus esse in potentia triplum ad minus. Et aliquanto infrà inquit, in eo hypotenusam esse lõgitudine duplam ad minorem lineam. Hoc autem est in eo scaleni genere, cuius meminimus, in quo ordine quodam est proportio trium, duorum & vnius. Nam hypotenusa est verbi gratia sex cubitorum, minima linea trium erit, vt ostẽdam. Quadratum hypotenusæ erit triginta sex. minoris verò lineæ quadratum erit nouem: quæ si demantur à triginta sex, relinquẽtur viginti septem, quod erit quadratum tertiæ lineæ; quæ simul cum minori continet angulum rectum: viginti septem verò sunt tripla ad nouem. Hoc patet, quoniã

C in triangulo rectangulo quadratum hypotenusæ est æquale duobus quadratis simul sumptis duarum linearum continentium angulum rectum. Quod autem hypotenusa sit dupla longitudine minoris lineæ, ostenditur: nam si scaleno circunscribatur circulus, vtique hypotenusa erit diameter, centum inquam & triginta graduum: minor linea quæ est chorda sexaginta graduum, est latus hexagoni descripti in eodem circulo. Erit igitur semidiameter sexaginta scilicet graduum; vt ostẽsum est in Geometria. Erit igitur hypotenusa dupla lõgitudine minoris lineæ. Huius generis ergo si sex trianguli scaleni æquales inter se in vnum coniungantur ita, quòd anguli qui sunt centum & viginti graduum, in eodem puncto velut centro conueniant, ex duobus verò angulis sexaginta graduum inuicem compactis

D efficiatur vnus angulus centum & viginti, ac recti duo in medio laterum coniuncti ex duobus lateribus scalenorum, vnum tantum efficiant latus: ex sex scalenis hoc modo coniunctis efficietur triangulus vnus æquilaterus. Hæ igitur duæ triangulorum species, æquilaterus scilicet, qui ex sex scalenis constitutus est, & isosceles rectangulus (alij etenim modi isoscelis indefiniti sunt & natura posteriores rectangulo) omnium figurarum rectilinearum videntur primi & perfectissimi. Quamobrem Plato seu Pythagorici posuerunt duos hos triangulorum modos principia esse quatuor elementorum, ex quibus mundus hic constat, hoc inquam pacto: nam quatuor trianguli isosceles si in vnum compingantur, ita quòd recti anguli in centro coëant, vtique quadratum efficient, vt quiuis per se facilè intelligere potest: sex ve-

rò quadrata corpus cubum efficiunt, nullâque alia figura solida ex quadratis cõponi potest. Corpus autem cubicum Plato terræ attribuit, vtpote quæ stabilis sit, neque ob suum pondus facilè dimoueri possit. Neque præterea ex isoscele triangulo, seu ex quadratis superficiebus aliud corpus effici potest præter cubicum. At trianguli æquilateri, qui modus reliquus est, & tres in vnum compacti solidum angulum efficiunt: quibus si quartus addatur, pyramis oritur æquilatera, quæ cum acutissima omnium figurarum solidarum sit, igni adscribebatur à Platone. Item quatuor trianguli coniuncti, inuicémque complicati constituunt angulum solidum; quorum octo efficiunt figuram solidam octahedram, seu octo basium: hãc Plato aëri adscripsit. Demum quinque trianguli æquilateri inuicem annecti queunt, constituúntque solidum angulum: ex quibus si compleatur corpus vt Stereometræ ostẽdunt, efficitur corpus viginti basium. hoc aquæ Plato imposuit, vtpote quæ sit aëre crassior. Ex pluribus autem triangulis, quàm quinque in vnum compactis effici angulus solidus præterea nequit. Ideóque dicebat nullum aliud corpus simplex inueniri, præter ea quatuor, quæ sensibus etiam exposita sunt nostris. Sed quoniam præter has quatuor solidas figuras regulares, quinta etiam constitui potest ex pentagonis, quorum tria in vnum compacta angulum solidum faciunt, sicque duodecim figuram cõplent duodecim basium, vt omnino corpora, quæ natura constant, responderent mathematicis, quæ Pythagorici principia esse naturalium censebant, vniuerso hanc duodecim basium figuram adscripsere. Ex quo facilè coniici potest, hãc Pythagoricorum fuisse sententiam, non Platonis: quoniam Plato in eodem opere attribuit vniuerso seu cœlo figuram circularem & sphæricam: cum de constitutione animæ vniuersi verba facit. At quoniam principia trium elementorum, ignis scilicet, aquæ, & aëris sunt trianguli scaleni, terræ verò isosceles seu æquicrures trianguli: idcirco sequitur quòd tria priora elementa inuicem transmutari queunt; terra verò, quæ ex eisdẽ principiis non constat, minimè possit in alia elementa transmutari: quod etiam Aristoteles in hac positione reprehendit. Hæc de elementis Platonis seu Pythagoricorum sententia, quam latius explicari operæ precium esse duximus, quoniã in Timæo paucis obscuréque traditur, ab Aristotele verò vix tangitur, euidentissimis argumentis refelli potest. Nam præter quàm quòd natura constantium corporũ mathematica principia facit, primis scientiarum mathematicarum principiis contradicit. Nam suppositio est in Geometria, lineam diuidi in infinitum, ac propterea non constitui ex punctis: item superficiem diuidi in infinitum, corpora quoque pari ratione semper diuidi, atque diuisiones nullibi sistere. Quamobrem sequitur neque superficiem constare ex lineis, neque corpora confici atque compingi ex planis figuris, quæ sunt in superficie, eámque ambiunt. Præterea nutritio, auctio, generatio, mixtorum corporum præcipuè fieri solet ex terra, quam propterea matrem omnium appellauere prisci omnes; non ergo terræ conuenit in alia minime mutabilem esse. Ad hæc commentitium ac figmentum

procul-

A proculdubio videtur, figuram duodecim basium attribuere vniuerso, quòd sphęricum esse ostenditur certissimis rationibus. Amplius tum hæc Pythagoricorum sententia, tum Democriti positio de atomis, vnica ratione euidenter refellitur: Ea, quæ pati & immutari nequeũt à sui natura, sunt elementa compositionis tantum, nequeunt tamen esse elementa mixtionis; neque ex illis quidpiam constitui potest, quod sit aliud pręter ea, aliámque ab illis naturam, & qualitatem habeat; quę actu non sit in elementis componentibus: vt ratione & inductione cuius compertum esse potest. Si ergo atomi híque trianguli Pythagorici sunt immutabiles, neque aliquid pati possunt, vtique mixtio vlla fieri nequit: mixtúmque nullum erit: sed tantum compo

B sitio quędam & congeries atomorum corporum seu triangulorum. Nam illud, cuius quęcunque pars est à quauis passione immunis, vtique totũ quoque omnis est passionis expers. Verùm & ab Aristotele in tertio de cœlo, & à Galeno in libro de elementis multis rationibus horum sententię sunt confutatę: ideo nobis hęc dixisse sufficiat. Igitur quoniam elementa neque constant ex atomis, neque ex triangulis, id nobis discutiẽdum restat, an sint omnino incomposita, an potius aliquam habeant compositionem. Aliquibus videri posset quoniam hęc prima sunt corpora, aliorúmque omnium elementa, ac propterea in priora quæpiam corpora resolui nequeunt, ea vtique incomposita esse. Attamen quemadmodum non grauatè concedẽdum est, prima hæc elementa non esse composita compositione mixtionis, quia sim-

C plicia sunt ac immixta; neque etiam ea compositione, qua cõfecta sunt corpora dissimilarium partium; ita fatendum est ea composita esse ex materia & forma substantiali, per quam sunt, & à qua nomen habent & definitionẽ, necnon etiam quam sequuntur qualitates vnicuique illorum propriæ. Nec tamen propterea verendum est, ne potius materia & forma sint elementa, quàm hæc, quæ ex his constituta sunt, corpora: quoniam neque materia corpus est, neque speciem habet; neque forma corpus est, neque speciem habet per se. Horum igitur vtrunque principium est elementorum simpliciũ, non autem elementum. Nec difficile est ratione probare corpora prima, simplicia elementa inquam, ex forma & materia constare. Nam omne, quod est actu, vel est actus per se existens, vel habet actum, per quem existit: nullum

D autem corpus esse potest actus per se existens: nam actus per se existens est forma abstracta & separata à materia: necesse est ergo vt elementa, quæ sunt corpora per se existentia, habeant actum, per quem sint. Erunt ergo composita ex materia & actu seu forma substantiali, per quam sunt. Huic addamus quòd elementa sunt corpora composita, non tamen immortalia, quæ. s. non sint obnoxia generationi & corruptioni; sed generari & corrumpi queant. Hoc etiam ratione probatur. Nam elementa secũdum naturam mouentur motu recto, recti verò motus inuicem contrarij sunt: erunt ergo elementa inter se contraria; at substantia omnis habens contrarium, corruptibilis est: erunt igitur elementa corruptibilia corpora. Neque tamen propterea quispiam suspicetur poni à nobis substantiæ aliquid cõtrarium esse per se & se-

cundum substantiam. Verùm hæc elementorum contrarietas est in qualitatibus eorum propriis, sine quibus esse non possunt. Præterea, si elementa essent incorruptibilia, vtique ex his mixtum corpus fieri non posset, quod aliam quandam naturã haberet, præter eas, quæ actu sunt in elementis. Quãobrẽ proculdubio in eas recideremus angustias, à quibus sese explicare non posse Democritum & Pythagoricos suprà ostendimus: qui constituunt elementa ex atomis & triangulis immutabilibus. Sequitur ergo ex his, quòd elementa vicissim inter se generantur & corrumpuntur. Materiam ergo primam communem inter se habent atque eandem: differunt autem forma & specie: nec non etiam qualitatibus illis quæ sunt dispositiones propriæ ac ferè veluti proprietates elementorum cuiusque. Verùm quoniam elementa mixtorum omnium corporum materia sunt; necesse est vt substantialiũ formarum omnium elementares formæ imperfectissimæ sint, ac maximè propinquæ naturæ materiæ & accidentium. Hæc de elementis in vniuersum dicta sint satis. Cæterùm quoniam elementa hæc, de quibus tractare instituimus, & elementa sunt vniuersi; quod ex ipsis constat: & etiam elementa sunt mixtorum corporum, vtraque ratione de his à nobis agẽdum est. Prius autem tractabimus de elementis, tanquam de partibus, ex quibus constitutum est vniuersum; deinde perscrutabimur omnia ea, quæ pertinent ad elementa ea ratione, qua sunt materia mixtorum corporum, tractaturi demum de iis, quæ mixtiones elementorum consequuntur; vt tamen sistamus citra formas & naturas proprias metallorum, & lapidum, ac etiam similarium omnium partium; ex quibus cõstant animata corpora. Sed antequam quidpiam aliud dicam; illud nobis sumẽdum est ex prima philosophia, atque ex prioribus tractatibus scientiæ naturalis: Inferiora hæc elementa, vniuersúmque hunc inferiorem mundum ob imperfectionem, quam habet, (plurimũ nanque distat à primo principio) esse omni mutatione obnoxium, multúmque multitudinis ac inordinationis in se habere; quia plurimum recedit ab vno: quod est status omnis ac ordinis principium atque origo. Quo fit vt multa contingant in elementis à casu, & præter ordinem naturalium agentium, quæ non possunt verè referri ad aliam causam, præterquam ad priuationem & non ens: in quo est abyssus illa multitudinis & inordinationis, vt in compendio primæ philosophiæ, quod scripsimus, satis luculenter à nobis est expositum è sententia Platonis in sophista. Nullus ergo mirari debet si in plurimis elementorum mixtionibus, quas natura inchoat, non tamen absoluit; quin diuersa alia via, vel rursus dissoluuntur, vel in monstra quædam desinunt, aut in alias mixtiones recedunt longè diuersas à prioribus. Vtendũ nobis est hac causa, priuationis inquam seu imperfectionis & non entis, à qua est omne ens per accidens, omnísque fortuna & casus: quam diuinatores ignorantes putant se ex cœlesti corpore posse adferre omnium effectuũ, qui hic producuntur, causas & rationes. Hanc non entis causam etiam Aristoteles in primo physicorum libro dicit esse rerum natura constantiũ causam, quæ generationi & corruptioni sunt obnoxia, per accidens tamen: licet

A à posterioribus Peripateticis in reddendis causis effectuum, qui fiunt interdum ob hanc causam, omnino fuerit omissa. Vnde etiam nonnulli eorum coacti sint fateri, omnia euenire ex necessitate propter cœlestes ac superiores causas necessarias. Inde nata est Astrologia hæc diuinatrix, cæteręque huiusmodi inanes artes. Alterum quod velim lectores attentè animaduertere, id est, quod Aristoteles dicit in Meteoris, hæc elementa inferiorémque mũdum sese habere veluti materiam, corpora verò cœlestia ac superiores mentes esse causam efficientem, quæ. s. imprimant motum suo lumine, & tempore illo, qui assecla est luminis, diuerso quodam à calore elementari & igneo; quem iure appellare possumus teporem æthereum. Hunc Platonici &
B antiquiores philosophi putauerunt esse corpus quoddam æthereum tenuissimum omnia penetrans: quod etiam magnum naturæ seminarium nonnulli eorum vocare consueuerunt apud Aristotelem: quoniam corpus nullum quamuis tenuissimum, quin etiam mathematicum aliud corpus penetrare potest: vtique nullum tale est corpus permeans inferiora hæc elementa: sed cœleste corpus æthereum est, ab elemẽtis separatum: cuius naturalis motus est circularis: ab hoc tamen corpore in elementa profluit lumen, motus, & hic quem diximus tepor æthereus, non corpus; sedætherea qualitas, quæ omnia penetrat & permeat elementa. huius teporis meminit in libris de generatione animalium, quem dicit ibidem non esse calorem ignis, sed proportionatum elemento stellarum. Cum ergo elementa sint materia, quæ for-
C matur à corporibus cœlestibus, eorúmque mentibus, nulli est ambigẽdum, quin multa fiant in elementis, quorum causam referre non possumus in naturas formásue elementorum proprias: sed referatur omnis eorum causa necesse est in cœlestia corpora; quorum vim & actionem elementa recipiũt, hancque eis legem optimus naturæ institutor imposuit, vt cœlis pateant, ac eorum veluti dicto inseruiant. Hæc rectè animaduersa fuisse operæprecium est, antequam ad tractationem de elementis deueniremus. In qua is à nobis ordo seruabitur, vt prius de eis agamus, quatenus sunt elementa vniuersi; ex quibus mundus hic inferior constet: postmodum de mixtionibus eorũque naturis dicendum erit, prout scilicet elementa mixtionis sunt. Nullúsque mirari debet, si ea diximus esse vniuersi elementa; quoniam mundum
D componunt & constituunt, nulla tamen sui mixtione. Nam pari ratione dicimus literas esse vocum elementa, quia voces cõponunt, nulla tamen mixtione, sed tantum compositione quadam non dissimili; quin potius eadem propemodum ratione Aristoteles vsus in primo Meteororum appellauit corpus cœleste elementum: inquit enim, lato primo elemento circulariter, quod propinquum est inferioris mundi motu disgregatum accenditur. Elementa igitur hæc vniuersi sunt, quoniam componunt & constituunt vniuersum: verùm hoc tantum modo vniuersum componũt; quoniam in propriis locis natura sui quiescunt, & ad locos illos natura etiam mouentur. sic partes animalis constituunt animal: quoniam quæque in suis collocatæ sunt locis, à quibus si recesserint vspiam, confestim animal ægrè se habet, dolo-

rémque sentit:qui sedatur cum rursus fuerint restitutæ positioni illi,quæ na E
turæ earum conueniat. Ex hic illud perspicuum est tractatui, qui est de elementis prout vniuersum constituunt, maximè conuenite; vt primum paucis ea percurramus, quæ spectant ad motum & quietem elementorum: ex quibus inuestigabimus an ex motu quietéque elementorum, eorum numerus à nobis inueniti queat, qui præcipuè accommodandus sit ad congruam vniuersi cōstiturionem. tum demum paucis perstringemus ea ferè omnia, quæ singulis eorum conueniunt, prout sunt partes vniuersi: quod congressu suo constituunt. Elementa simplicia corpora esse supra satis perspicuè, vt reor, ostensum est: corpori autem simplici secundum naturam conuenit morus simplex. Genera verò simplicium motuum, si Aristotelem sequimur in primo libro de cœlo, sumuntur à generibus figurarum simplicium; quæ duo F
sunt, recta inquam & circularis. Sed ne ratio hæc calumniam patiatur, quod s. videamur ex principiis geometricis in philosophia naturali conclusionem quampiam demonstrare, hócque pacto de genere descēdere ad aliud genus; addamus rationi Aristotelis id quod sensus experitur. Nam per se quiuis intueri potest obiectam oculis speciem vniuersi, ac deprehendere in cœlestibus corporibus morum circularem: in elementis verò reliquis, ac mixtis pro elementi alicuius in quouis mixto excellentia, morum rectum, vel ad superiores mundi partes cœlíque circunferētiam, vel ad centrum infimúmque locum vniuersi. Genera igitur simplicium moruum duo sunt: rectus. s. & circularis. Motus circularis natura conuenir corpori cœlesti, quod neque G
graue est neque leue, nullíque generarioni aut passioni obnoxium absque labore vllo suapte natuta perpetua circularione circumagitur; de quo nihil à nobis dicendū esse instituimus. Superior nanque mundus diuino illo corpore plenus est. nostrum autem institurum est agere de elemenris, ex quibus constar inferior hic mundus. Motus simplex rectus, duplex est: à medio vnus, alter ad medium. Natura igitur quoduis elementū vel mouetur ad medium; ad quod cum peruenerit, quiescit: aut contrà natura recedit à medio, ad supernásque euolat sedes. Motús huiusce recti quódnam principium sit, iure ambigere quispiam potest: an. s. elemento intrinsecum, an potius extrinsecum quodpiam. Nam in octauo lib. physicorum Aristoteles videtur connumerare elementa ac omnia grauia & leuia inrer ea, quæ mouentur ab a- H
lio: ex se etenim moueri, videtur solum animalibus posse attribui, quæ etiā ex se quiescere queant. Præterea ea, quæ ex se mouentur, diuiduntur in partē per se mouentem, & partem per se motam; quod nec elementis, nec denique vlli corpori graui leuíue conuenire potest. Nam neque ex se quiescunr cum eis libuerit: imò mouentur motu continuo, nisi quid obstiterit, quousque peruenerint ad proprium naturalémque locum. neque diuidūtur, vt animalia, in partem per se mouentem, & partem per se motam: constant enim ex forma imperfectissima, & mareria prima ranrum: quæ est ens in pura potentia. Non ergo mouentur elementa ex se: qua de re efficitur, vt ab alio moueantur, nisi velis ea immobilia efficere. Contra hæc esse videntur, quoniam

A elementa mouentur motu naturali, imò motus eorum simplex est: quia forma simplex est principium motus simplicis: illud autem principium motus quod est natura, est principium eius in quo est, vt dicit Aristoteles in secundo Physicorum. Non ergo elementa videntur moueri ab extrinseco & ab alio; sed à principio quod intra ea sit. Præterea mouens proximu͂, & motum sunt simul, vt ostenditur à philosopho in septimo Physicorum: cum autem grauia deorsum ferantur, & sursum leuia; nullum extrinsecum deprehendi potest, nec etiam fingi, quod ea moueat: non ergo mouentur à principio vllo quod sit extra ipsa. Hanc quæstionem non est admodum difficile soluere, si attentè dispiciamus ea, quæ dicuntur ab Aristotele in octauo Physico-

B rum, & in quarto libro de Cœlo. Nam illud maximè verum est: Elementa grauia & leuia naturali motu non moueri ab vllo, quod extra ipsa sit, quódque sit efficiens proximum illorum motus: imò mouentur à propria forma, propriáque leuitate seu grauitate, tãquàm à principio proximo motus; quæ in maiori mole maior est & efficacius mouet, id est velocius. Hoc verò est adeo perspicuum, vt sensui etiam sit exploratum: quãuis nulla ratione comprobaretur. Mouentur igitur elementa à principio intrinseco: non tamẽ propterea mouentur ex se, vt animalia; sed ea de causa mouentur ab alio, quoniam proximum principium motus est inclinatio ad locum, ad quem vnaquæque res mouetur: inclinatio verò in elementis propria eorum grauitas seu leuitas est, qua deorsum sursúmue tendunt. in animalibus verò propria

C inclinatio est appetitus siue rationalis, siue sensitiuus; vt ostendit Aristoteles in tertio de anima. Appetitus autem quicunque animalis sequitur apprehensionem siue boni siue mali: at apprehensio omnis est propria & intrinseca animalis operatio; ideo animal rationale ex se mouetur, quia sibi ipsum est causa illius inclinationis, appetitus inquam quo mouetur. Sed in elementis nihil est quod queat esse causa grauitatis leuitatísue, quarum nixu mouentur: verùm generans elementum tribuit ei simul cum forma inclinationem hanc, quam habet ad proprium naturalémque locum: ideo non mouentur ex se elementa vt animalia; sed ab alio, à generante inquam; à quo inest eis propria naturalisque inclinatio ad locum proprium; ad quem semper tendunt, & si à re quapiam detineantur ne eo ferantur, semper premunt, & rem

D illam vrgent, quæ obstiterit, vtpote quæ propria inclinatione semper ad proprium locum tendant. Igitur non ex se mouentur, sed à generante: habent tamen nihilominus principium proximum motus intra se, inclinationem videlicet illam, cuius nixu feruntur ad suum quæque locum. Hac de principio motus elementorum quæstione soluta, rursus alia suboritur quæstio: An scilicet grauitas hæc vel leuitas, quà elementa feruntur sursum deorsúmue veluti à principio intrinseco, sint formæ quædam, quæ sint substantiæ, quibúsque natura & species elementorum constituantur: an potius sint accidẽtia quædam, quæ formas & naturas elementorum consequantur. Nonnulli, qui Auerroi primas partes attribuũt in philosophia naturali, ex quibusdam locis, quos in eius auctoris monimentis annotarũt, pronuntiauere ex Auer-

rois ſententia grauitatem & leuitatẽ formas eſſe pertinentes ad ſubſtantiam E
& elementorum ſpeciem conſtituentes, quod etiam ratione adſtruere cona
ti ſunt. Nam natura eſt principium motus eius, in quo eſt. cum verò grauitas
& leuitas ſint principia motus naturalis intrinſeca elementis, erũt igitur eo-
rum natura, ſed non materia, vt perſpicuum eſt. Nam in materia elementa
conueniunt (vna etenim omniũ eſt) at in grauitate & leuitate differũt: ergo
erunt natura, quæ eſt forma. Cæterum quamuis hæc doctiſſimorum philo-
ſophorum ſententia ſit, nobis tamen videtur non ſatis conuenire iis, quæ A-
riſt. tradidit, & ratio ſuadet. Etenim nulla ſubſtãtia eſt per ſe ſenſibilis, quod
Ariſtoteles inquit in ſecundo libro de anima. Senſus nanque circa cortices
ſubſtantiarum verſantur, id eſt, circa accidentia: ſola verò mens ad nucleum F
id eſt ad ſubſtantiam penetrat; ſed grauitas & leuitas per ſe à ſenſu cõprehen
duntur, vt quiuis experitur ac ſentit; nec minus comprehenduntur à brutis
animalibus quàm ab homine: quin muli quidam & cameli ferè omnes, qui
impedimenta ac merces gerunt, cum ſentiunt ſibi plus iuſto oneris impoſi-
tum fuiſſe, excutere conantur clitellas, ac onus impoſitum, calcibúſque &
vniuerſo geſtu corporis ſignificant ſe iniquo pondere premi. Per ſe ergo ſen
ſu percipiuntur tum grauitas tum leuitas. igitur ſubſtantiæ non ſunt, ſed ac-
cidentia. Præterea Ariſtoteles in ſecundo libro de partibus animalium con-
uenerat accidentia elementorum, ac poſt caliditatem & frigiditatẽ mentio-
nem facit de grauitate & leuitate. accidentia ergo, non ſubſtãtiæ ſunt graui-
tas & leuitas. Neque difficilis admodum ſolutio rationũ, quæ adductę ſunt. G
Nam natura præterquam quòd eſt principium eius in quo eſt, & intrinſecũ;
eſt principium primum; vt in eius definitione dicitur; cui coniunctum eſt in
ſtrumentum proprium, id eſt accidens proprium, quo natura agit. Grauitas
ergo & leuitas, quia non ſunt prima principia, non ſunt naturæ. verùm quo-
niam conſequuntur naturam, iure dici poſſunt ineſſe ſecundũ naturam ele-
mentis; quemadmodum etiam motus, qui ex eis principiis conſequuntur, ſe
cundum naturam inſunt elementis. ignis enim ſecundum naturam leuis eſt,
itémque ſecundum naturam ſurſum euolat. E contrariò terra grauis ſecun-
dum naturam, itémque pari modo ad centrum tendit. Neque etiam loci de
Auerroe adducti multum me mouent, vt credam Auerroem ita ſenſiſſe. ete
nim ſæpenumero cum naturæ rerum propriis nominibus careant, vtimur in H
eis explicandis vocabulis accidentium, quæ notiora nobis ſunt, & ſenſui ma
gis familiaria; à quibus oritur cognitio intellectus. Hæc ſatis ſunt dicta de
principio motus intrinſeco, grauium & leuium elemẽtorum. Nunc paucis
ea quæſtio eſt à nobis pertractãda; an ſcilicet elementa in motu naturali, quo
feruutur, per ſe indigeant medio, & quónã pacto moueantur. Ariſt. in quar-
to phyſicorum, vbi agit de vacuo, inquit, quòd in ſpatio vacuo grauia & le-
uia mouerentur in tempore indiuiſibili, id eſt in inſtanti & momento, quod
impoſſibile eſt. Ergo ad motum grauium & leuium per ſe requiritur mediũ:
in vacuo etiam ſpatio moueri non poſſent. Nam qualis eſt proportio ſubtili
tatis, aut ſpiſſitudinis medij ad mediũ, talis eſt ratio etiam quòd æquè graue,
eadem

A eadẽ figura magnitudineq; prędità velocius seu tardius moueatur, alia te itẽ æquè graui eiusdémque figuræ & magnitudinis. Pleni verò spatij ad vacuũ nulla est proportio; sicuti lineę ad punctum. In nulla igitur tẽporis parte mouebitur æquè graue in spatio vacuo; sed in eo tempore, quod ita se habet ad tẽpus; sicuti punctũ ad lineã: quo efficitur vt in instanti moueatur: hoc autẽ fieri nequit, quia omnis motus est in tẽpore quopiã, vt in sexto libro eiusdẽ operis certissimis rationibus ostenditur. Hæc Aristotelis tatio ab Auẽ Pace viro doctissimo habita est veluti sophistica: inquit enim, quòd sicuti in motoribus corporũ cœlestiũ, vbi nullũ est mediũ, nihilque quod eorũ motũ impediat, velocitas motus sequitur motoris excellentiã & virtutẽ: ita etiam in

B grauibus & leuibus corporibus excellentiã grauitatis sequitur velox descẽsus, leuitatis præstantiã velox ascensus. Igitur per se grauius velocius descẽdet eo, quod est minus graue: æquè verò grauia, æquè velociter. Per accidẽs tamen in motu grauiũ & leuiũ cõtingit aliud impedimentũ ex medio allatum; quod cum ægrè patiatur se diuidi, (vnumquodque etenim sicut natura appetit esse, ita appetit vnitatẽ, quæ in diuisione cõstat) resistit proculdubio mediũ & impedit motũ tum grauiũ corporũ, tum etiã leuiũ: ex quo contingit motũ fieri tardiorẽ. non tamen propterea sequitur, si fiat medium, quod prius erat spissius, longè subtilius, crescere etiam motus velocitatẽ, in ea proportione, qua medium fuerit factũ subtilius; sed sequitur in ea proportione decrescere tarditatẽ quæ pet accidens addita fuerat ex medij densitate, natu

C rali motui: qui sequitur naturã illius corporis grauis: sicut si pedali lineæ addatur itẽ quantitas pedalis extranea, bipedalis tota efficitur: à qua si auferatur dimidiũ lineæ additæ, remaneátque dimidiũ tantũ prioris lineæ additæ, quæ subdupla est eius pedalis lineæ, quæ adiuncta fuerat; non tamen proportio totius prioris lineæ bipedalis in quã ad totã, quæ remanet, pedalẽ scilicet cũ dimidia, erit proportio dupla. Aristotelis igitut rationẽ inefficacẽ esse putauit Auen Paces, quin potius fallacẽ & sophisticã. Beatus Thomas vir item doctissimus & nunquã satis laudatus, existimauit rationẽ illã fuisse factã ad hominẽ, & ex principiis priscorũ philosophorũ procedere; qui adeo addicti erãt vacuo, vt absq; vacuo existimarẽt nullius rei motũ fieri posse Quod ex præclarissimo poëmate Lucretij, q̧ Epicuri & Democriti sẽtẽtiã de vacuo

D conatur adstruere, quiuis facile perspicere põt. Dicit ergo beat⁹ Thomas in vacuo motũ in instanti & momento minime fieri posse; sed omnẽ motũ in vacuo etiam spacio futurũ in tẽpore. Nã fieri non potest, vt in eodẽ tẽporis momento corpus quodpiã sit in duobus locis, quorũ alter distet ab altero. Igitur si gleba quæpiã terræ quieuerit in loco quopiã, à quo incipiat spatiũ vacuũ, vtique dat vltimum instans huiusce quietis, vt in sexto libro Physicorum ostensum est. Quòd si gleba hæc moueatur & perueniat ad locũ illum, vbi vacuũ esse definit; dabitur etiã primum instans, in quo incipit esse in loco eo, qui terminus est, ad quẽ motu peruenit. motus nanque omnis datur vltimũ, in quo mobile mutatũ est. vel ergo hæc instantia momentáque tẽporis re idẽ sunt, cogitationéque tantũ distinguuntut: vel te diuersa erunt mo-

mēta. Si dicas ꝙ re idē sint, & cogitatione solū differant, efficitur proculdubio, vt in eodē momento tēporis gleba hæc sit in duobus locis distantibus, quo nihil magis est impossibile. sin verò eadē momenta non sint, vt necesse est fateri, intérque duo quæuis momēta, quāuis proxima, tēpus mediū sit (nā neque linea ex punctis, neque tēpus ex momentis confici potest) in eo igitur tēporis spatio motus per vacuū erit. Aristotelis ergo ratio (inquit Thomas) iis nititur, quæ ab aduersario posita sunt: idcircóque cōtra eū efficax est. sed ad motū grauiū & leuiū mediū non est per se necessariū, quia in spatio etiā vacuo moueri possent. Auerrois verò in quarto physicorū, qui maximè excelluit ingenio, vsúsque est incredibili perspicacia in eruēdis Aristotelis sententiis, inquit, rationē Aristotelis esse efficacissimā, & mediū spatiū adeo esse necessariū in motu grauiū & leuium, vt sine medio moueri nullo modo possint. quæ res vt melius intelligatur, pauca quædā præfabimur. Ex definitione motus quiuis facilè intueri potest (vt alias rationes omittā) quemlibet motū esse continuū: motus etenim est actus entis in potentia, quatenus est in potentia. Si ergo per motū mobile est in potentia ad vlteriorē actū, perfectū inquā, necesse est vt motu ipso mobile tendat ad vlteriorē actū, neque vllo pacto sistat. Continuus ergo motus omnis est, nullúsque motus est indiuisibilis, & in momento tēporis factus Non potest autē esse in motu cōtinuatio hæc ex sola virtute mouentis, nisi fuerit etiā resistentia aliqua, quam virtus mouentis superet. Itáque secundū eā proportionē, qua virtus mouentis superat resistentiā, motus quoque velox est: atque in his motibus, in quibus proportio maior est, est maior celeritas: vbi minor proportio, tarditas maior est. Vbi autē virtus mouentis non superat resistentiā, aut non secūdū certū & à natura cōstitutū excessum superat, nullus efficitur motus. de qua re in septimo physicorū lib. ab Aristo. luculentissimè est tractatū. Ex quibus sequitur propositionē sumptā ab Auen Pace minimè verā esse: velocitatē. s. motus sequi tantū virtutē mouentis, nulla facta de resistentia mētione. Nō tamē propterea quispiā putet resistentiā esse nō posse, nisi vbi vis inferatur, & fiat motus cōtra inclinationē rei mobilis. Nā interdū resistentia est cū vi; quādoq; autē potest esse resistentia sine vlla vi. Si enim mobile à natura ita sit factū, vt in motū quēpiā inclinetur; in ipso autē non sit principiū actiuū motus, sed passiuū tantū; vtique absque mouēte nō mouebitur, quāuis suapte natura tēdat in eū motū. Sicuti autē à natura in eū motū inclinatum est mobile, vt s. à mouente naturaliter moueatur eo motu, & nō alio: ita etiā à natura, quā habet, effectū est, vt ab vllo mouente moueri nequeat; nisi quod certo excessu excesserit virtutē mobilis, & actū, quē mobile habet; eoq; excessu certa quadā velocitate moueat, ampliori verò excessu celerius quoq; moueat. Mobile ergo, quod certā naturā habet, quāuis ea natura inclinetur ad motū quēpiā, resistit tamen mouenti per eādē naturā & actū sine vlla vi; ne veloci⁹ tardiúsve moueatur, ꝗ deceat excesśū eū, quo exceditur à virtute mouētis. Necesse est ergo in omni motu esse resistentiā. aliter nanque cōtinuus motus esse non posset; resistentia tamen esse potest sine vi vlla. Quo fit

vt in

A vt in corporibus cœlestibus, cum actum quendam habeant certámque naturam, qua ad certum motũ inclinantur, velocitas motus sequatur proportionem excessus virtutis mouẽtis, quo superat naturam & perfectionẽ propriam mobilis; licet ibi nulla sit vis, omniáque fiant secundum naturã. Ideo Aristoteles in secũdo libro de cœlo inquit: Si stella adderetur cuipiam orbi, aut orbis ille ab eo motore nõ moueretur, aut tardius moueretur. Nam ex perfectione stellæ additæ nõ amplius motor eo excessu superaret mobile, sed minori. At in elemẽtis, quæ sunt cõposita ex duobus tantũ principiis simplicissimis, forma scilicet simplici & materia prima; quæ est ens in pura potẽtia, neque determinata est à quapiam natura, vtique principiũ actiuũ motus B eorũ forma est; & grauitas seu leuitas. Materia verò, quæ principiũ passiuũ est, nullũ habet actum, nullámque naturam. Ideóque ex ea, resistentia nulla sumi potest siue cũ vi, siue sine vi, resistentiã velis. Nam vis esse nequit, vbi nulla est natura, nullus actus, cõtra cuius nixum vis fiat. Nulla itẽ est ad motum quempiam determinatum & certum inclinatio, vbi nõ est determinata natura, ac certus quispiam actus. Ergo in motu naturali elementorũ, si principia tantum intueamur, ex quibus elementa constant, nullam inueniemus resistentiã, quæ tamen necessaria est in quouis motu, nisi fuerit motus indiuisibilis: quod esse non posse suprà ostendimus ex definitione motus. Cogimur ergo inuenire resistentiam in medio, quod vi diuiditur ac dispellitur ex impressione elementi. Idcirco Aristo. verissima ratione vsus est in quarto C Physicorum, velocitatémq; motus elemẽti tantũ sumpsit ex spissitudine ac raritate medii; neque illa àddita est naturali velocitati, vt dicit Auen Paces vir alioqui doctissimus: quia si dẽmas mediũ, nulla est velocitas motus, quin potius nulla continuitas, cum nulla ibi sit resistentia. Quod verò acutissimè inquit beatus Thomas, non diffitemur, impossibile esse vacuũ quodpiã spatium esse in rerũ natura. Quod si quis esse posuerit, nihil esse absurdi videri debet; si positioni impossibili addideris veras propositiones sequi posse cõtradictoria. Ex positione igitur vacui, sequitur in eo vacuo spatio fieri motũ nõ posse, nisi indiuisibilẽ, quoniam in inani nulla est resistentia. Itẽ sequitur motũ esse in tẽpore, quia fit per spatiũ extensum, & quantũ, & à loco in locũ aliũ. Per se ergo mediũ requiritur ad motũ elementorũ: quod ni sit, vtique D moueri nõ possunt. Qua de re quidã philosophi nostra tẽpestate illustres dixere elemẽta per accidẽs moueri, quoniã mouẽtur ad motũ alterius, medij scilicet. Nos verò dicimus elementa nõ simpliciter moueri per accidẽs, sed per se moueri: quodã tamen modo cõmodè posse dici elementa moueri per accidens. Illud nãque propriè & simpliciter mouetur per accidens, quod ita mouetur & fertur, sicuti is qui in curru vehitur aut in naui. In quinto Physicorũ cõmodè de hoc agitur. Si ergo elementa simpliciter mouerẽtur per accidens, nimirũ oporteret elementa per se neque sursum ferri neq; deorsum: verùm inhærere alicui quod per se moueretur illis motibus. Constat tamẽ elementa non ita moueri, sed ipsa suo nixu tendunt deorsum sursúmve. Neque fingere est quodpiam aliud, in quo hæreat: quod eis motibus per se mo-

ueatur, aliquo tamen modo per accidens elementa mouētur, quoniam propterea mouentur, quoniam medium disrumpitur & diuiditur ex illorum nixu: & quo citius medium sectum fuerit, eo celerius mouentur, neque aliunde resistentiam habent, prærerquam ex medio. Hac ergo ratione non iniuria concedere possumus elementa naturali motu moueri per accidens. Discussa hac quæstione, alia suboritur: Cur scilicet elementa grauia leuiáque omnia, quæ mouentur, prout natura fert elemēti, quod in eis præ cæteris dominatur, citius & celerius semper moueātur, quousque eò peruenerint quo tendunt. Huius rei causam nonnulli adscribunt impetui. Inquiunt enim maiori semper impetu hæc omnia ferri, ideóque etiam celerius moueri. Sed cū eos magis vrges, interrogásque quidnam sit hic impetus? quę qualitas? vnde veniat in elementa? vel tacent, vel confingunt commenta quędam, quæ non satis intelligi queunt, nedum sunt. Nōnulli alterari atque affici elementa putant à proprio naturalíque loco: quæ quo magis eò appropinquant, eo magis afficiuntur: vnumquodque etenim magis afficit propinquam rem, quàm distantem. Cæterum si ab his quæras, cur nam, si idem lapis seu eadem terræ gleba delata fuerit deorsum, spatióque quinque passuum tantum descenderit, eadémque iterum sublata è solo, in quod decidit, idem solum repetat vnius tantum passus spatio delata, postrema inquàm parte prioris spatij quinque passuum; longè celerius per eum passum postremū priori motu descenderit, quàm posteriori hoc; cum tamen à centro eodem interuallo distet & hoc posteriore motu, & priore, cum ferebatur per postremum hunc passum quintum inquam: nimirum silent, neque aliquid habent, quo positionē causámque suam tueantur. Ideo dicimus nos huiusce rei plures causas esse, quæ (vt reor) in vnum conueniunt, faciúntque motum velociorem ad finem vsque. Primo nanque, vt in octauo Physicorum Arist. dicit, vbi tractat de motu eorum, quæ proiecta per se mouentur, inquirítque à quonam moueātur, postquam liquerint proiicientem hominem, seu machinam: animaduertendum est eam esse naturam aeris & aquæ, vt in propria naturalíque sui ipsorū sphæra, si à quopiam impellantur quoquo versus suo nixu post impulsum eum primum aliquo spatio feruntur, ac aliquantisper motum citatiorem faciunt: deinde paulatim motum sistunt, donec planè cōquiescant. huic addas, quoniam vacuum spatium esse quodpiam natura maximè abhorret, ne mūdi vnitas tollatur. Idcirco cum in aqua vel in aere quidpiam mouetur, simul ad illius terga cōcurrūt partes proximæ aeris vel aquæ, quæ prius pulsæ proprio deinde nixu pellunt, & vltra promouēt. hæ verò, quo plures fuerint maiorique nixu pulsæ, eo citius & vehementius concurrentes ad terga mobilis illius, illud impellunt ac mouent. Cum ergo gleba terræ deorsum descenderit, vtique aerem secat, & deorsum pellit, partes verò aeris diuulsę cōcurrunt ad terga glebæ, eámque vicissim deorsum pellūt: quo fit vt naturali nixui etiam hic addatur, ac propterea velocius gleba moueatur, quæ item velocius mota maiore nixu aerē pellit, & secat, vehementius diuulsi aeris partes concurrentes ad terga, & plures quàm priores & velocius motę magis adhuc & magis glebam impellunt: quo fit vt citius gleba descendat, parique ratione

A semper citius; quousque ad solum peruenerit in quo quiescit. Hęc causa verissima est, vt quiuis facilè intelligere potest, cur grauia & leuia, quanto magis accesserint ad suum quæque locum, tanto moueantur celerius. Præter hanc est & alia causa. Nam res mota in aëre, præterquam quòd aërem secat, impellit etiam deorsum inferiorem aëris partem, antequam descendēs amplius ipsam quoque secuerit. Nulli autem dubium est, quin medius aër, si in contrariam partem moueatur, magis obsistat ei, quod contra eius impetum mouetur, quàm si quieuerit: item si quiescat, magis resistit descendenti glebæ, quàm si in eandem partem moueatur, ad quam fertur elementum seu gleba, quæ deorsum per eum aërem fertur. Quin etenim perspicuū est quòd
B quanto celerius aër fertur in eandem partem, tanto minus obsistit. Cum ergo terræ gleba ad partem illam aëris, quā iam vi, nixúque suo deorsum impulit; certissimum est quòd ob minorem obsistentiam velocius descendet: quamobrem magis propellet proximam aëris partem; ad quam cum deuenerit, ob minorem eius resistētiam adhuc velocius mouebitur quàm prius. Itaque hac ratione semper motus fiet velocior, quousque peruenerit ad locum eum, in quo secundum naturam quiescit. Duæ hæ rationes mihi vidētur verissimè adduci posse, Cur scilicet grauium & leuium corporum naturalis motus semper fiat velocior, quousque ad finem peruenerit. Nonnulli præterea addunt hanc quoque rationem tertiam: Inquiunt etenim, Cum natura omnis ab intelligentia dirigatur; nihil absurdum esse, si in operationi-
C bus naturalium agentium interdum perspiciamus aliqua rationis vestigia: hinc esse, (vt alia innumera omittam, quę omnibus obuia sunt, in generatione animalium & plantarum, earúmque operationibus atque accidentibus) quòd videmus aquam calefactam citius ab aëre frigido frigefieri & coagulari, quàm frigidam: quoniam scilicet magis imprimit frigiditas in contrarium, quàm in simile. Sic fiūt antiperistases, compluráque huius generis mira. Hac ergo de causa euenire dicunt, quòd res grauis seu leuis quanto diutius mota fuerit secundum naturam, locóque natura sibi debito propinqua fuerit; tanto magis niti & premere, nulla tamen propterea addita qualitate aut pondere, sed eodem naturali pondere magis ac vehementius niti, quanto longiori spatio delata fuerit, & fini propinquior. Hanc causam neque im-
D probandam neque adprobandam mihi sumo. Sed cum duæ suprà expositæ optime mihi satisfacere videantur, ac sine ope intelligentiæ ac rationis cuiuspiam, ex accidentibus eorū motuum, causam adferre, satis mihi sint duæ priores causæ. Postquam à nobis ferè omnia exposita ad motum rectum & simplicem elementorum, inuestigemus quótnam sint elementa, ex quibus constituitur vniuersum, præter primum corpus æthereum, quod mouetur motu circulari sempiterno atque perpetuo. Plato in Timæo, mundum hunc corporeum quidem, maximè tamē pulchrum, inquit factum fuisse à primo rerum omnium opifice: quamobrem & tactu & oculis comprehensibilem esse effectum: nihil autē oculis percipi posse absque luce, neq; tactui obsistere, & palpabile esse posse absq; terra: ex terra ergo mundū constare & igne.

Nam lucem ab igne prodire, imò quãdam ignis speciem esse putauit Plato. E
Duo ergo hæc corpora extrema sunt, ex quibus constat vniuersum. Verum extrema indigent medio, quo veluti vinculo & nodo fiant vnum, & inuicẽ coniungantur. Medium verò illud maximè est secundum naturam; quod etiam maxime vnum est cum vtroque extremo. Tale autem medium reperitur in proportione geometrica. Nam in ea proportione mediũ alterutri extremorum collatum statim refert naturã alterius extremi; vt puta, duo, quatuor, octo. nam octo ad quatuor duplam habet proportionẽ: item quatuor ad duo, duplam. Contrà, duo ad quatuor collata: subduplã: quatuor item ad octo, pari modo subduplũ est. Huiusmodi ergo medio contraria seu extrema maximè efficiuntur vnum. Ignis igitur & terræ mundi elemẽta extrema F
huius rationis medio coniungi opus est; si mũdus maximè vnus effici debet. Verùm, vt à geometris demonstratur, inter duas superficies planas vnũ tantum mediũ in hac geometrica proportione inueniri potest: at in corporibus solidis hoc fieri nequit, vnico medio corpore: quod ita se habeat ad extrema corpora, quemadmodũ supra diximus quatuor se habere ad duo atque ad octo. Sed duo corpora oportet esse media, quibus extrema vniantur hac proportione geometrica. Hoc Euclides euidentissimé demonstrat. Igitur in mundi cõstitutione ignis & terra si cõiungi optima ratione debeãt, duobus indigẽt corporibus mediis. Merito ergo ab optimo & sapientissimo rerum opifice aër & aqua collata fuerunt inter ignem & terram. Mundus igitur summa ratione ex quatuor his elementis constat, igne, aëre, aqua, & terra. G
Hæc Plato in Timæo. Nobis verò neque illud in præsentia discutiendũ ducimus, an scilicet lux absque igne esse queat: nihilque tactu percipi sine terra. Itémque an corpus æthereum cœlorum inquam sit igneum, vt sensisse etiam hoc in loco videtur Plato. Id tantum dicemus, hanc Platonis rationem de mediis elementis inter ignem & terram, non esse sumptam ex principiis propriis: quæ per se conueniant corporibus naturalibus; sed sumptam fuisse à qualitatibus mathematicis. Itaque de genere in genus aliud processisse videtur Plato. Cæterum quoniam consimili argumentationis genere videtur Aristo. vsus fuisse in primo de cœlo in ostẽdendis generibus motuum simplicium: Rationẽ etenim sumit à figuris geometricis, vt superius adnotauimus. Quoniam tamen ea ratione sequebatur id, quod sensu cõspicimus, verum esse: duos scilicet esse motus simplicium corporũ & simplices, rectum inquam & circularem: sic etiam concedamus Platoni rationem sumptam à geometris de duobus elementis mediis: quandoquidẽ constat sensúque deprehenditur, duo esse elementa media inter ignem & terram, aërem scilicet atque aquam. Nos verò in ostẽdendo elementorum numero vtimur ratione Physica, sumpta à natura motus recti: Duo sunt genera motus recti; ad medium videlicet alter, & alter à medio. Nam sphærica figura duos hosce veluti terminos habet, centrum inquam & circunferentiam. Corpus ergo vnum est simplex. quod etiam appellamus elementũ, quod ad medium fertur, alterum à medio ad circunferentiam tendit. Prius omnino & simpli- H

citer

A citer graue est; posterius omnino & simpliciter leue, terra scilicet & ignis. Verùm quoniam natura, quantum fieri potuit, conata est etiam in diuersis & contrariis generibus referre vnitatem; miróque artificio omnia ita inuicem colligauit; vt postremum superioris generis maximè propinquum sit supremo generis inferioris: vt hac ratione vniuersa entia indiuisa inter se quodammodo essent, & vnam speciem vniuersi facerent. Necesse ergo fuit ad mundi vnius constitutionem, vt hæc duo extrema elementa, graue inquã simpliciter, & leue simpliciter medio quodam vincirentur. huiusmodi verò medium vnum tantum esse non potuit. Nam locus vnius corporis medij; qui ei natura deberetur, nimirum medius esset inter centrum & circunfe-
B rẽtiam æque inter ea extrema medius. Hoc ergo medium corpus absolutè dici non posset, quod natura tenderet ad medium, neque natura recederet à medio: sed vterque horum motuum pari & æqua ratione ei corpori conueniret, & ab eodem negari posset. Nam cum natura moueretur ad locum hunc medium æquo distantem interuallo ab illorum vtroque, circunferentia scilicet & centro; vtique locus ille non magis pertineret ad mediũ, quàm ad circunferentiam attineret. Motus ergo huius corporis simplicis recti ad neutram speciem motus recti referri posset; ac propterea verè ac propriè motus rectus nequiret esse. Omnis nanque motus rectus vel est ad medium vel à medio: neque dici posset absolutè aut graue aut leue. Quamobrem efficitur, si recti motus naturam seruare voluerimus in quolibet simplici cor-
C pore recto; vt vnum tantum medium esse nequeat inter ignem & terram. Erunt ergo duo media, quorum vtrunque graue est & leue: vtrunque & à medio, & ad medium mouetur: absolutè tamen alterum eorum leue est, & secundum quid graue: Item absolutè mouetur à medio, & secundum quid ad medium tẽdit. Alterum verò absolutè est graue, & secundum quid leue: Item absolutè mouetur ad medium, & secundum quid mouetur à medio: quod in vno tantum medio inter extrema dici non potest; vt modò ostendimus. Duo igitur necesse est esse media elementa; si natura definitióue motus simplicis recti est accommodanda mediis elementis. Quintum verò elementum inter quatuor hæc medium esse nequit eadem de causa, qua vnum tantum tertium diximus esse non posse. Nam quinto huic medio motus re-
D ctus nullus accommodari posset, neque absolutè graue esset, neque absolutè leue; si grauitas & leuitatis in eo essent pates. Plura verò quàm quinque si quis fingere vellet: iam sensu ipso conuinceretur longè falli, & tota (vt aiunt) errare via. Quatuor igitur elementa hunc vniuersum componunt: Ignis, Aër, Aqua, & Terra: ex quibus sigillatim nonnulla percurremus infra. Attamen primo huic volumini modum statuemus, si superius constitutis de motu grauium & leuium addiderimus id, quod Aristot. dicit in quarto libro de cœlo: Terræ scilicet, quoniam omnino grauis est, nullibi leuitatem conuenire: Ignem verò, quoniam leuis est, nullibi grauem esse: Aëri verò & Aquæ elementis mediis vtrunque accommodari: nam alicubi graues sunt, alicubi leues. Aqua etenim in ignis loco & aëris, grauis est: in ter-

ræ,leuis Aër in terra,& aqua leuis, in igne grauis. Præterea tum aqua, tum aër in propriis naturalibúsq; locis alio quodã modo sunt & graues & leues: magis tamen vterque grauis,quàm leuis: quod quãuis vtrique cõueniat magis tamẽ conuenit aquæ,quàm aëri: sunt inquã graues & leues in locis propriis alia quadã ratione,quàm extra locos proprios. Nam extra proprios locos tum aqua tum aër cõstituti violenter quiescunt, & ab eis recedere nitũtur,ad naturaléisq; locos tendere. At in locis propriis eorũ vtrumque corporum secundum naturã quiescit, indéque moueri non appetit. Verùm si impellantur tam aqua quàm aër in propriis constituti locis, suo nixu mouentur quoquouersus;in latus scilicet, sursúmque & deorsum:facilius tamen & pronius deorsum feruntur,quàm sursum. Ideo hac ratione in locis propriis & graues sunt & leues,magis tamen graues quàm leues. Quòd si etiam partem aquæ seu terræ summoueris contingentem corpus aëreum; aër facile in eum locum descendit:facilius adhuc & pronius descendit aqua,si terra subtracta fuerit. Contrà si aër superior aquam pertingens recesserit sublatúsque fuerit; difficilè magnáque vi aqua sursum euehitur. Parem rationem credibile est, si ignis aëre superior ipsúmque tãgens remoueretur, futuram in aëris ascẽsu;licet minore fortasse vi aër in locum ignis succederet, quàm aqua in locum aëris. Sicuti econtra aqua procliuior est ad descendendum quàm aër. Huiusce rei Auerrois præclarissimus auctor duas causas adfert. Cum mixta omnia generentur in mundi imo: ex elementis verò mixta constituãtur; rectè à natura factum esse in elementis,quæ non sunt omnino leuia,sed aliquam grauitatem habent, vt proniora sint ad descendendum ad locum medium,quàm ad recedendum ab eodem loco medio. Hæc ratio sumitur à causa ea,quæ finis est. Aliam præterea addit, inquítque:humiditatem magis affinem esse grauitati quàm leuitati. Res nãque omnes factas humidiores, pariter fieri grauiores. Cum ergo tum aër, tum aqua humidissima sint corpora; hinc esse quòd proniora sunt ad grauitatis nixum, quàm ad eum, qui est leuitatis. Præter hanc,quã attulimus rationem,quòd elementa quatuor sint,ignis scilicet,aër,aqua, & terra, Aristot. in primo Meteororum aliam adducit sumptam ab analogia,& proportione,quæ inter elementa esse debet quo ad materiam. Nam elementa contraria sunt: quamobrem si eorum quodpiam fuerit maius iusto, nimirum actione & vi sua corrumpet & destruet elementa ipsi contraria: ideo eam oportet esse inter ea corpora analogiam,vt æqua sit in omnibus materiæ portio; quamuis rarioribus densioribúsve dimensionibus, vel compacta in vnum, vel expansa & resoluta, prout cuiusque eorum natura exigit. Quo fieri vt præter aquam & terram sensibus manifesta, id quod reliquum est spatium infra cœlum vno tantum corpore plenum esse non possit; sed duo sint oportet. Planius ac diffusius quisque hæc legere poterit apud Aristot.in Meteor. Quamobrem nobis satis sit hanc postremam innuisse rationem. Quæ verò de singulis elementis dicenda sunt,in sequens volumen differantur.

DE ELEMENTIS

LIBER SECVNDVS.

A CVM ita natura comparatum, sit ac certissima ratio nobis persuadeat, vnumquodque, quod ab aliqua causa in lucem prodit, quãtum fieri potest pro naturæ suæ captu, referre imaginem ac speciem illius causæ, à qua effectum fuerit: mundúsque hic vniuersus esse & naturam quam habet, acceperit, semperque accipiat à primo rerũ principio; quod maxime omnium vnum esse est demõstratum in prima philosophia: idcirco maximè quoque vnus est mundus. Quamuísque multa & innumera ferè intra se contineat, ea tamen ita inuicem cõiuncta sunt, ac superioribus ea, quæ B deinceps sunt, adeo cohærent; vt quiuis, qui aciem mentis paulum intenderit, perspiciat, faciléque deprehendat auctoris vnitatem mira hac partium coniunctione luculentissimè vniuersum pro sui natura referre, ac mirificè æmulari. Ideo cum post corpus æthereum diuinũ, & immortale primo loco collocatus sit ignis (vt in priori libro ostendimus) maximè elementorum omnium, quãtum mortalis natura imitari potuit immortalem, propinquus est ignis cœlesti & æthereo corpori. Nam & naturali motu ignis ad cœlum tendit, tanquam ad proprium locum, naturáque sibi debitum; à quo præcipuè foueatur & conseruetur. obtinet etiam qualitatem & virtutem degenerantem quidem ab ætheris qualitate, & diuino eo tẽpore æthereo; ei tamen propinquam; caliditatem. s. summam, quam etiam calor ille æthereus C ac lumen cœleste generat, si fuerit paulò intensius. Caliditas hæc ignea qualitatum omnium primarum maximè actiua est: hac item mater rerum omnium natura vtitur, vt præcipuo instrumento in generatione & cõseruatione mixtorum omnium; eorum præcipuè, quæ animata sunt, aliísque perfectiora: de qua infrà plurima dicenda supersunt; quæ hoc in loco omittimus. Ignis item purus hic & elemẽtaris, maximam inter res mortales omnes obtinet raritatem; & propterea minimum materiei habet, vtpote qui præcipuè accedat ad naturam formæ; ac veluti absolutus sit à crassitie materiæ: suapte etiam natura, non aliunde lucet, luménque naturale habet non aliunde mutuatum: quamuis non adeo magnum, vt aliis quoque rebus corporibúsque propinquis valeat lumen impartiri; si in propria naturalíque raritate persti-

terit. Verùm cum primum fuerit adſcitus ad materiam denſiorem, quæ tamen non ſit omnino opaca, ſed lumini peruia, confeſtim lumen emittit. Calore igitur & lumine ac raritate ſubſtantiæ, proindéque paucitate materiæ, formæque præſtantia, actionis quoque vi, ad generationem mixtorum omnium proculdubio ignis ſummopere æmulatur præſtantiam cœleſtis corporis. Ideóque quemadmodum vniuerſa hæc elementorum ſphęra ſe habet veluti quædam materiei maſſa & moles, quam corpus cœleſte effingit & forma: ita cætera tria elementa, ſi igni comparentur, habent ſe tanquam materia: ignis verò forma eorum eſt & figulus, qui ex illis mixta omnia efficiat. Verùm hæc à nobis inferius aptiori loco diffuſius differentur; cum de mixtione elementorum verba faciemus. Præterea ignis magnitudine ſua, qua in immenſum diffunditur, imitatur corpora cœleſtia. Nam cum elemēta proportionem hâc inter ſe habeant, vt æqua ſit materia omnium, eámque proportionem habeat elementum vniuerſum ignis ad terræ elementum, quam habet ad certam quandam glebam terræ ignis ille, qui ex ea generari poteſt; nimirum omnibus perſpicuum eſt, vel ex minima ligni parte, quod terra longè eſt rarius, tam magnam ignis copiam generari, vt ſi perdurare tota ea vis ignis poſſet, ſimúlque cōſpici, incredibilis quædam moles diffuſa eſſe videretur; quę ex puſillo ligni ſtipite prodiiſſet. Hac ergo ratione perſpicuū eſſe reor, ſphæram ignis eximiæ magnitudinis eſſe. Præterea ex aſtrologorum rationibus qui metiuntur quantum luna à nobis diſtet, quę infima omnium ſyderum eſt, facile cuiuis compertum erit ſphæram ignis maximam eſſe oportere. Amplius ex cœli motu & vertigine idem proculdubio perſuaderi poteſt. Nam motus diſgregatione calorem facit, ac nimium calefaciendo, ignem: vt ſenſus teſtatur. Cum igitur cœli vertigo ferè pertingat etiā ad vniuerſum aërem, qui eſt ſupra altiſſimos montes conſtitutus; nulli vtique dubium eſſe debet, quin maxima pars illius totius corporis circumacti motu rapidiſſimo diſgregata accendatur, & ignis fiat, ſeu in natura ignis cōſeruetur. Elementum ergo ignis longè ſuperat magnitudine alia elementa omnia: ideóque hac quoque ratione naturam cœleſtis corporis imitatur. Ad hæc ignis elementum particeps quodammodo eſt motus circularis, qui proprius cœlorum eſt. De quo paulò latius eſt à nobis differendum. Sphæra ignis vniuerſa circumagitur, motúque in circulum ſemper vertitur: huius motus tamen cauſa non eſt à natura, formáve huius elemēti: neque hic motus verè circularis eſt & ſimplex, vt aliquibus videri poteſt. Nam vnius corporis ſimplicis vnus tantum motus ſimplex naturalis eſt: ignis corpus eſſe ſimplex conſtat, naturáque ferri à medio ſurſum verſus: non ergo poteſt motu circulari moueri ſecūdum naturam: neque etiam motu circulari ſimplici poteſt violenter moueri. Nam motus violentus eſt naturali contrarius; motui autem circulari nullus motus ſimplex contrarius eſſe poteſt. Vni etenim vnum tantum cōtrarium eſt: at motui naturali, qui eſt à medio ſurſum verſus, quem diximus natura conuenire igni, contrarius eſt motus ſimplex rectus, qui eſt ad medium. Motus igitur circularis ſimplex neque ſecūdum natu-

A ram neque contra naturã igni alterive corpori simplici attribui potest, præterquam corpori cœlesti: cuius naturalis est motus. Igitur motus, quo circũagitur elementum ignis, non est motus simplex, neque proprio nomine atque appellatione circularis appellari potest: sed vertiginis motus est quidã & circularis seu circumactionis, compositus ex pulsu & tractu: quo fit vt eo motu tota ignis sphæra non moueatur vniformi, eadémque velocitate & passu; sed quædam ignei elementi partes velocius, nonnullæ lentius vertiginem illam consequantur: aliæ inuicẽ impingantur & conglobentur; contrà aliæ dissoluantur. Quamuis autem minimè concedamus motum hunc non simplicem, quo ignis circumagitur, esse naturalem igni; quia corpus

B simplex natura motu simplici mouetur, non autem motu composito: non tamen motus is violentus est. Nihil etenim violentum potest perpetuò perseuerare: perpetua tamen vertigine elementum ignis circumagitur: erit igitur motus hic igni neque contra naturam eius, neque secundum naturam; sed vt ita dicam est præter naturam, necnon etiam præter violentiam. Causa verò efficiens huiusce motus, nulli dubium quin sit corpus cœleste circulariter motum. Quo pacto autem cœlum mouere queat ignis sphæram, cum simplicissimo circulari motu moueatur, neque vnquam magis vergat in quampiam partem, quàm in aliam: itémque habeat superficiem concauam læuissimam; in qua nulla est ruga; nihil est quod emineat, aut intrò recedat; dubitare aliquis merito posset. Verùm si rectè attendamus ea,

C quæ loco naturali conueniunt, non difficile erit nobis hanc quæstionem dissoluere. Locus naturalis cum contineat locatum, se habet ad corpus contentum, vt forma ad materiam, seu vt totum ad partem. Mitum ergo nulli esse debet, si nulla vi ex connexione tamen, quæ est inter ignem & cœli concauum, locum inquam naturalem ignis: cœlum in gyrum moueat igneum corpus sibi proximum. Ab extrinseco igitur principio est hic motus, à cœlo inquam: quod secum ducit ignem coniunctum. Possemus huic non ægrè addere aliam causam, qualitatem scilicet cœlestem illam, qua omnia elementa fouentur, & mixta corpora generãtur: quæ cum è cœlo fluat continenter, ab eóque conseruetur; vt in lumine conspicimus: nimirum incredibile nequaquam est, si circumacto cœlo, ac

D propterea circumacta qualitate hac, ab ea ignis moueatur in gyrum. Nam in motu quoque aquei elementi & maris oceani, vt infrà docebimus; nulla alia causa afferri potest, præter huiusmodi qualitatem: cuius vi omnia elementa imitantur motum cœli circularem, præter naturam tamen cuiusque eorum, nec minus præter violentiam vllam: terram excipio, & eam elementorum pottionem, quæ continetur intra terrę recessus. Nam terra, tum quoniam gerit vicem centri, quod in motu sphæræ est immobile; tum etiam suo pondere & constipatione, motui cuius inepta est, si in proprio naturalíque loco constiterit: sola ergo non adficitur terra cœlorum motu; cum illis, quæ intra eius recessus continentur, & intercipiuntur, ab eius partibus eminentissimis, summis scilicet montibus. Motu hoc circulari difformi &

inæquali ſphęra ignis circumacta neceſſe eſt interdum partes eius cõglobari & conſtipari:quod cum accidit,confeſtim ſplendorẽ emittunt & illuſtres fiunt, quod prius pro ſumma ignei corporis raritate facere non poterant; ſicque imitantur ſpeciem flammæ. Verùm cum corpus igneum natura tendat in ſuam raritatem,calórque cõſtipatus reſoluat & rarefaciat; rurſus diſſoluũtur partes illæ,& flammæ ſpecies euaneſcit. Quinetiam motus & vertigo cœli,cuius vi conſtipatæ ſunt, eas demũ eadem vi diſſoluit & rareſacit: accidit interdum tamẽ vt exhalatio ſicca à terra reſoluta,cum ad regionem ignis aſcenderit,ſphæræ motu inflammetur;ignĭſque ab eius extremo ad finem vſque breui percurrat,hócque modo fiunt ſtellæ currẽtes. Exprimitur etiam quandoque ex conſtipatione ſuperioris aëris,ſeu vaporis frigidi exhalatio ea arida terram verſus, quæ motu accẽſa ſpeciem ſtellę cadentis nobis refert. Verùm cum in ſphæra ignis facta fuerit ea conſtipatio partium(vt oratio redeat vnde digreſſa eſt)quę tam magna multáque ſit,vt nõ facile diſſoluatur:exhalatióque item à terra reſoluta fomentũ illi pręſtet:tunc fit cometa,cæteráque illius generis. Cometæ duę ſunt ſpecies. Altera eorum quæ conſiſtunt in parte huius elemẽti ignei,de quo agimus,inferiori. hi cometæ per ſe apparent nulli errantium fixarúmve ſtellarum coniuncti,ac quamuis circulari motu moueantur,deficiunt tamen à motu cœli, ſempérque retrocedere videntur. Imò obſeruaui ego proximis annis huius generis cometã, qui quouis veſperi videbatur magis acceſſiſſe ad polum ſeptẽtrionem verſus. Cuius rei cauſa in prõptu eſt(vt reor ego). Nam veriſimile eſt cum ignis ſphęra circumagatur à cœli vertigine, difformi tamen motu, inferiorẽ eius partem tardius moueri quàm ſuperiorẽ. Neque etiam mirũ eſt, ſi à vertigine maxima æquinoctialis circuli, cœlíque medij propellantur eius partes ſeptentrionem verſus,vbi vertigo eſt minor. Altera autẽ cometarum ſpecies fit,ſi cõſtipatio partium ignis illa,quã diximus, facta fuerit in ſuperiori parte elementi ignei,cœlóque propinquiori,vbi cõmodè lumen cuiuſpiã ſtellę fixæ errãtíſue in ea veluti in ſpeculo; quod figuram quidem non referat,ſed ſolum lumen,reflectatur: qua flexione luminis radius in ſeipſum redeat,ac viſibilis fiat. tunc etenim videtur ſtellæ erranti ſeu mobili addita cauda,ſiue crinis adiunctus: quomodo fiunt cometæ alterius ordinis; conſequitúrque cometa motum ſtellæ, aut adeo parum deficit,vt ſenſu, niſi poſt certum tẽporis ſpatium deprehendi non queat. Huiuſce rei ratio illa eſt,quoniã conſtipata ea pars ignea ſita eſt in ſuprema regione ignei elementi, quæ cœlo propinqua omnes alias cognatas partes celeritate ſuperat. Poteſt attamen interdum accidere,vt priori deſtituta & reſoluta,alia pars ſtellã verſus conſtipetur,ſicque nobis eandem ſpeciem referat: quamuis alia,non autem eadem verè exiſtat. Eiuſdem modi exiſtimauit Ariſtot. eſſe viam lacteam: ſed quoniam eius viæ ſpecies perpetua eſt, & inmutabilis, poſteriores Peripatetici complures eo in loco præceptorem minimè ſequuti ſunt. Mirum namque & incredibile viſum eſt eis conſiſtentiam corporis ignei in via illa ſemper eodem modo perſeuerare, neque in parte vlla vnquam immutari.

Ideo

A Ideo hi omnes in eam sententiam deducti sunt, vt putarent viam lacteam accidēs quoddam esse corporis ætherei ob multitudinem innumeram stellarum ibidem existentium; quæ adeo sunt minutæ, vt earum corpora à nobis sigillatim perspici nequeant: simul tamen conspiciantur confusa omnia earum lumina, quæ nobis referunt candorem illum. fortasse etiam dēsiores ibi partes sunt cœli, in quibus lumen earum stellarum refractum fulgeat, vt in lunam à sole deductum lumen. Præterea ipsæ quoque cœli partes densiores, suapte natura splendidiores sunt, ideóque non tantùm fulgent alieno lumine, verùm etiam per se splendent. Sed de his satis, ne egrediamur institutum à nobis opus de elementis. His quæ hactenus diximus de ignis ele-

B mento si hoc vnum additum fuerit, satis hoc loco dictum fuisse de igne, vt elementum est vniuersum constituēs, videri poterit. Simplex scilicet & purum huius elementi corpus inueniri tātum iuxta orbes æthereos. Nam quà parte aërem attingit, in dubium verti non debet, quin ignis impurus sit. sicuti etiam cætera omnia elementa apud nos impura sunt, vt infrà dicemus: nisi fortasse ea pars terræ sit pura, quæ iuxta centrum sita in se compacta vim actionémque aliorum elementorum non admittit. Efficaci ratione cuiuis facile hoc persuaderi potest. Nam cum elementa vicissim aduersa & contraria sint, naturaque contrariū omne agat in rem cōtrariam, quæ non magis ab eo distat, quàm vt eò vis eius possit pertingere: vtique aër, qui maximè humidus est, proculdubio sui humiditate afficiet

C proximum ignem; qui proptērea grauior factus ad frigidiorem locum descendens magis ac magis grauescēs cum grauioribus aëris partibus cum vapore mixtis in centrum hoc delatus mixtarum rerum generationem facit. Is namque, qui apud nos est ignis, omnis impurus existit, alienæque materię immixtus, siue fumus accēsus flammam effecerit, aut carbo huiusmodíque alia incensa fuerint. Sed inferius longè plura de his. Hoc ergo elementum igneum impurum est quà pertinet ad aërem: contrà verò quà corpus cœleste attingit, verisimile est purum simpléxque esse. Nam ibi nihil contrarium est igni, quod ipsum afficere queat: imò in loco naturali est situs, & eo, qui maximè aptus sit fouere igneū corpus, tum lumine & qualitate à se dimissa, tepôre inquam æthereo, tum motu celerrimo & vertigine rapidissima.

D Quòd si quæris, an partes illæ ignis puræ perpetuò immortales perseuerēt: aut si mortales sint, quónam pacto corrumpantur, cum nullum ibi contrarium existat, à quo corrumpi queant. Respondemus, quòd vertigo illa, qua circunducitur ignis, difformis est: ac propterea partes ignis fluctuāt, ex quo fiat vt deorsum pellantur partes ignis illæ etiam, quæ corpus æthereum contingunt, quæ tandem truduntur aërem versus: à quo affectæ descendant, deorsumque ad terram ferantur: sicque corrumpantur & intereant. . Hæc de ignis elemento, prout vniuersum constituit, satis sint dicta. Post corpus igneum aëris elementum nobis occurrit: quod suprà diximus non omnino leue esse, sed secundum quid graue. Nam aër in ignis sphæra descendit: in proprio etiam naturalíque loco si impellatur,

pronius deorsum fertur, quàm sursum. Elementum hoc aëris positum E situmque est inter ignem, aquam, & terram, nulla sui parte (vt reor ego) simplex & purum, sed vel aliena qualitate affectum, vel alienis corporibus immixtum. Regio namque ea aëris, quæ igni proxima est, ab igne semper afficitur, vicissimque ignem afficit, vt suprà diximus; quamobrem siccior est iusto. itémque à cœli vertigine disgregata, etiam fortasse iusto est rarior. At pars ea aëris, quæ terram & aquam contingit, à frigidissimis elementis præter naturam afficitur eximia frigiditate, adeo vt frigidissima esse sentiatur: vbi radij solis incipiunt in immensum diffundi, nec sic in vnum coguntur, vt calorem efficiant. Præterea cum syderum omnium solisque radij cogantur & coeant in centro, reflectantúrque à terræ spissitudine, mirificè afficiunt aërem. Item cum vi radiorum & tepôris cœlestis, tum ex F terra perpetuò resoluatur exhalatio quædam arida, tum ex aqua & terræ locis vliginosis & palustribus aqueus vapor, qui ferè est aqua, vicissimque mixta hæc in aërem diffundantur; proculdubio continenter & ex omni parte aliena hæc corpora immixta sunt aëri. Quamobrem reor ego his rationibus satis efficaciter ostensum esse vniuersum impurum esse, ac fortasse nullam eius partem superesse, quæ non sit alienis corporibus immixta, aut aliena qualitate affecta. Idem sensus testatur: nam & ea quæ in aëre apparent, vt iris, area, virgæ; & ea, quæ descendunt in terras, grandines inquam, pruinæ, pluuiæ, rores, ventorum quoque impetus, nubes, tonitrua, fulmina, currentes stellę sereno cœlo, certissima argumenta sunt magnæ alienorum corporum copiæ aëri immixtorum. simplicem verò aërem G si ratione & mente dispiciamus (quandoquidem sensibus simplex offerri non potest) corpus quoddam calidum erit, præcipuéque humidum, igne densius; sed longè rarius aqua & etiam vapore aqueo: quod neque ita efficax est in agendo, sicut ignis. humiditate etenim calor obtunditur: neque ita obuium passioni, vt ignis; vtpote quod magis contumax de materia, & crassius sit quàm ignis. Hoc è duobus mediis elementis prius est; quo ignis aquæ & terræ coniungitur. Nam calidum est, ac propterea igni cognatum: item humidum est, ac ideo cum aqua conuenit: necnon cum terra etiam quandam habet affinitatem, quamuis terra arida sit, & aër humidus; quoniam humiditas magis est affinis frigiditati, quàm calori, H quem hebetat: qua de re ob humiditatem aër quodammodo conuenit cum terra, quæ est frigida. Huiusce corporis accidentia, quæ quotidie ferè sese nobis offerunt, paucis perstringemus. Horum quædam visuntur tantum & apparent, nulli verò in aëre constant. Nonnulla autem verè in aëre consistunt, ac in eo efficiuntur. Prioris generis sunt Iris, area, soles gemini, ac terni interdum, virgæque. Omnium horum vna quædam genere est causa, reflexio inquam radiorum solis ac interdum lunæ, itémque aliorum syderum insigniorum, rarius tamen. Nam cum circa lunam ac nonnunquam circa solem; quamuis id raro de sole contingat, constiterit caliginosus aër exhalationi vaporíque immixtus, adeóque ex minutis

A nutis corporibus compactus, vt eorum singula efficiantur veluti specula; quæ colorem tantum syderis referant, circa quod sunt; figuram verò nequeant referre ob exiguitatem: tunc circa id sydus area conspicitur: cuius figuræ ratio in Meteoris ab Aristotele ex propositionibus mathematicis est explicata. Quòd si quando ita fuerit compactus aër exhalatióve, vt interius valde opaca sit, exterius verò diaphana & læuis, adeóque simul coacta, vt non plura specula efficiantur, sed vnum tantum: nimirum speculum illud & colorem & figuram syderis refert. ea propter inspiciuntur quandoque plures soles, gemini inquam, terníve: quod sæpenumero habitum fuisse in prodigiis historici referunt. Nubes

B verò plena rore post imbrem plerunque soli obiecta irim facit in semicirculi speciem, figuræ ratio ex geometricis propositionibus fusè ostenditur, vt ab Aristotele in Meteoris. Virgæ sunt veluti imperfectæ Irides. Hæc, atque huius generis, si qua alia sunt, speciem tantum quandam oculis obiiciunt: nullibi tamen consistunt. Ea verò, quæ præterquam quòd nobis apparent, constant etiam in superiori quidem aëris parte, sunt stellæ currentes: quæ tunc fiunt, cum exhalatio sicca vstioni apta eò peruenit, & à vertigine incenditur. interdum quoque hæ currentes stellæ fiunt in parte aëris inferiore; cum exhalatio arida inclusa vapori frigido in inferiorem locum exprimitur, ob id quòd vapor in superiori sui parte constringitur, sicque infra se exprimit exhalationem quam conti-

C net. expressa hæc, si vehementiori motu feratur, ignem concipit, stellæque cadentis speciem refert. At nubes densa valdéque opaca posita secus lucidiorem nubem lumini peruiam, imaginem quandam nobis refert hiatus & specus. Nam vt ostendunt perspectiui, quanto quæque res longius sita est, tanto magis nigricat & ad opacitatem tendit. Etenim, cum visus deficere incipit, cuiusque rei color videtur vergere ad opacitatem & tenebras. Quo fit vt vicissim contrà rem commeare visus ac imaginatio iudicet: vt scilicet res, quarum species nigrior sit, longius sitæ sint, interiúsque recedant. Quod pictores imitati ludificant oculos spectantium, hoc in picturis artificio vtentes, à perspectiuis mutuato. Hiatus ergo ac foueæ, quamuis non sunt in aëre, vt visus esse putat: esse ta-

D men videntur, propter eam quam diximus causam. constat tamen in aëre nubes illa opaca, quæ speciem hiatus refert. Itaque stellæ currentes & hiatus hi, quamuis consistant in aëre; attamen maximè cognata sunt his, quæ suprà diximus apparere tantum, & non consistere: quoniam non secundum eam speciem consistunt, quam referunt. Ea verò quæ verè consistunt in aëre, neque oculos deludunt, sunt nubes, pluuiæ, grandines, rores, nix, pruina, fulmina, ventorum impetus, nonnulláque alia huiusce generis. horum omnium causa est exhalatio duplex: altera sicca, altera humida. prior è terra, posterior ab aqua, aqueísque locis resoluitur vi solis & syderum. quæ quamuis semper mixtæ inuicem sint;

nihilominus absolutè trahuntur ad genus illud, quod in eis magis fuerat abundans. Vapor cum in superiorem aëris partem peruenerit, interdũ destitutus ab eo calore, à quo sursum tractus, & vi fuerat rarefactus, iterũ sensim concrescit descendítque minutissimis guttulis coactus in rorem. Interdum verò ab aëris frigiditate cogitur primò in nubẽ, deinde in aquam; coactísque inuicem minimis guttulis iam maiores factę deferuntur in terram, pluuiámque efficiunt. Quòd si fuerit adeo magna frigiditas in vnum coacta ex calore aëris circunsistente; vt antequam aqua deorsum cadat, in glaciẽ concrescat; grandines fiunt. Sin verò ex nimia aëris frigiditate non in vnum coacta locum tantum, sed vbique per aërem sparsa, siccitatéque frigori adiuncta vapor antequam cogatur in aquam, inspissetur & concrescat; fiunt niues & pruinæ: quæ inter se eam habent proportionem, quam rores ad pluuias: vt scilicet pruina rori, nix pluuiæ respondeat. In aëre hęc solent effici à vapore, qui semper vi solis & syderũ à terra aquáque resoluitur: rursúsque immutatus in ea, quæ dicta sunt, defertur in terram & aquam. Quam vaporis circuitionem Homerus (si Aristoteli credimus) expressit fluuio illo Oceano, quem posuit terram circunfluere. Exhalatio verò sicca è terra resoluta cum occurrerit vaporibus exhalationibúsque frigefactis, quę deorsum ad terram sensim semper ferũtur, eis immixta, cum neque ab illis deprimi queat deorsum, neq; attollere sursum versus eas possit, vi percita ex insito sibi cõtrario nixu in transuersum fertur. Inde euenit, vt maximus fiat ventorum impetus: cum magna extiterit in aëre exhalationis vaporúmque, quos diximus, copia. At lenes auræ excitantur, cum minor huiusce generis rerũ vis copiaque in aëre fuerit. Item si nubibus vaporibúsque inclusa fuerit exhalatio hæc arida, & vi coactis supernè nubibus detrusa fuerit terram versus, Ecnephiæ fiunt, venti inquã flantes è nubibus, & procellæ. Sin autem nõ satis in vnum coacta, sed dispersa per nubes eruperit; accenditur, atque efficit fulgura & tonitrua. At in vnum constipata, vaporíque frigido implicita, magnaque vi explosa fit fulmen: cuius non vnum tantum genus est, vt in Meteoris ostensum est. Nobis hæc recensuisse sufficiat in enumeratione accidentium aëris; quatenus elementum quoddam est vniuersum constituens. infrà verò cum de mixtione elementorum differemus, longè subtilius inuestigabimus causas accidẽtium horum omnium. Sequitur aërẽ aqua: de qua paucis ea quoque dicenda sunt à nobis, quæ faciunt ad hanc tractationem. Aquæ elementum infra aërem positum centrum versus licet nonnulla habeat leuitatem, quia terræ superstat; absolutè tamen est grauis; ea propè ratione, qua supra diximus aërem absolutè leuem esse: sed vt reor ego, etiam magis aqua grauis est, quàm aër leuis: quoniam aër in propria sphæra grauitatem illam habet, de qua suprà meminimus; ex qua nonnihil demitur de eius leuitate. Aqua verò maiorem habet in propria sphæra eam grauitatem quàm aër: quæ sicuti officit leuitati aëris, ita videtur addere ad grauitatem aquæ. Quamobrem iure vnusquisque pronunciare potest, aquam esse magis grauem, quàm aër sit leuis. Item aqua natura frigidissima est; & maxi-

A maximè humida. Verũ ratio cuiuis facilè persuadet nullibi inueniri aquã puram; sicuti neque aërẽ purũ. Nam ab aëre semper aqua afficitur; magisq; & adhuc magis à terra cui implicata est, & veluti in globũ compacta. Exhalationes item vi syderũ è terra resolutæ, aquę immiscentur: adhęc pluuię, vẽti rores, huiusmodiq; generis cætera, quę ab aëre in mare decidunt, proculdubio aquã inficiunt, ac (vt ita dicã) impurant. His ego ducor, vt rear aquã puram nullibi locorũ esse rationi sensus cõsonat. Etenim aquã omnẽ sapore quodam affectã esse gustu deprehẽdimus; at sapor omnis admixtione quadã terrestris partis cum humido aqueo efficitur, vt infrà docebimus. Maria omnia salsa esse quis ambigat? Lacus quidẽ, itẽmque fontes & salsi & amari è terra

B scatẽt. Nonnulli saporẽ aluminis, alij bituminis referunt. Dulces quoque aquæ, quamuis intensiorẽ saporem non habent vllum; occultum tamen ipsæ quoque proculdubio saporẽ gratũmque habẽt. Ex his facilè sibi quisq; persuadere potest, aquam omnẽ impuram esse; ac nusquam locorũ fortasse aquam puram inueniri. nisi fortè quispiam velit minimas quasdam aquæ puræ particulas, ac per se insensibiles immixtas esse mari, lacubus ac fluminibus: cui neque pertinaciter repugnare volumus, neque leuiter assentiri. Sint aut esse possint: dummodo minimæ sint & insensibiles existant. Aquæ elementum verum, eiúsque locum proprium Plato voluit tartarum esse intra viscera terræ situm; à quo veluti aquarum omnium fonte & maria, & lacus, fontésque veluti per fistulas quasdam erumpant. Ægyptij Chaldæíque for-

C sitan idem sensere, adeo vt nonnulli Mosi etiam hanc sententiam abscribãt; cum in Genesi diluuium factum temporibus Noë describens, mentionem facit de magna abysso. Contrà Aristoteles sensit maria esse aqueum elemẽtum, ibidémque existere aquę locum natura debitum. fontiúmque origines & fluminum in aliam causam refert: cui ratio & sensus magis adstipulatur. Nam si locus aquæ naturalis esset tartarus intra viscera terræ locus, seu potius iuxta centrum situs: nimirum secundum naturam aqua esset grauior terra; quoniam locus aquæ naturalis est infra terram iuxta centrum situs. Non tamen diffitendum est intra terram hanc, quam colimus, esse maximas specus aqua & aërę plenas: cuius rei certissimum argumentũ sunt terræ motus, qui quandoque totas prouincias simul cum altissimis montibus qua-

D tiunt: vnde & terras subsidere, ac mergi insulas, alias emergere & nasci è mari visum sit. Quemadmodum igitur negamus tartarum illum Platonis; sic cõcedimus intra terram esse aquarum copiam magnam in specubus ingentibus contentam: sub quibus deinde terra in se stipata ad cẽtrum vsque: in quo natura terra quiescit. Præterea terræ, quam incolimus, magna aquæ copia est immixta: ex qua fit vt terra plantis omnibus & animalibus quibuscunque pabulum, nutrimentúmque præbeat. Si etiam terram foderis, nisi solum admodum sit aridum ac sterile; continuò in foueam, quam feceris, confluent aquæ, quæ prius terræ immixtæ quiescebãt, deinde in inferiorem locum defluunt. Quinimò nonnullis in locis quantamcunque aquæ copiam è puteo, quem foderis, exhaurias, confestim tantumdem

è terra circunfluens aquæ copiam resarcit. Necnon aëri terræ proximo magna vis aquæ est immixta: vtpote qui plenus est vaporibus. Vapor autẽ nihil aliud est, quàm aquæ disgregatio, seu potius aqua rarefacta. Quapropter, vt suprà adnotauimus, Homerus cecinit fluuium quendam Oceanum vniuersam terram circũfluere. hæc aquæ copia terræ, aërique immixta dulcis est in morem fluminum, non salsa. Ideo Philo vir doctissimus in libello, quem composuit de factione mundi, inquit Mosen in Genesi, cum ait, in medio paradisi esse fontem, ex quo emanant flumina, quæ irrigant vniuersam faciem terræ, nihil aliud innuisse, præterquam hanc dulcium aquarum copiam; quæ & alia est à mari salso; quod deus à terrã disiunxerat; & terræ vniuersa est immixta, & è fontibus defluens influmina irrigat vniuersam faciem terræ, ac terram efficit aptam mixtioni, ac propterea generationi mixtorum omnium valde commodam, & ferendo pabulo animalium plantarúmque idoneam. Marium omnium Oceanus, qui extra columnas Herculeas diffunditur, terrámque ambit, longè maximus est. Post eum est mare Mediterraneum intra terras receptum; quod per fretum Herculeum cum Oceano coniungitur. Horum vtrumque magnos efficit sinus: qua terra recedens curuatur, & mari aditum præstat. Caspium vnum mare videtur, & omni ex parte terra circuncludi. Nõnulli tamen probatissimi auctores geographi hoc quoque mare sinum quẽdam fecere Oceani: quod etiam Arist. in opusculo de mundo ad Alexandrum sentire videtur: in Meteoris tamen secus dicit. Horum marium nomina situs, magnitudines, cęteráque eius generis scrutari potius pertinet ad Cosmographiam, seu Chorographiã; quàm ad hoc à nobis institutum opus de elementis. Sic de fluminibus ac de lacubus tractatio alterius operis est. Illud tantum huic nostro negotio videtur reliquum esse: vt pauca quędam perstringamus de motibus, qui in mari esse deprehenduntur. Nam flumina quis nesciat è superiori loco secundum naturam defluere in inferiorem? In mari Oceano, quod extra columnas Herculeas latè est fusum, ambitque vniuersam terram continentem, duo visuntur motus: quorum alter non est admodum conspicuus, proculdubio tamẽ dignoscitur in eo mari esse. Aqua in Oceano mouetur continenti ac perpetuo lapsu ab oriente in occidens. Motum hunc nautæ, qui Oceanum nauigant, certissimè deprehendunt. Nam si soluerint à Nerito Hispanię promõtorio, & vela fecerint Britanniam versus ad orientem solem, longè tardius procedunt, quàm si ex Britannia nauigauerint in Hispaniam ad occidẽtem solem: quod asserunt accidere ob aquarum cursum ad occasum solis. illi quoque qui ab Hispania nauigant ad eas insulas, terramque continentem: quas nostris temporibus Columbus Genuensis inuẽnit ad occidentem solem, vigintiquatuor diebus circiter iter perficiunt: quòd si inde reuerti in Hispaniam velint, ob aquarum nixum in contrariam partem, tribus totis mensibus, quatuórve vix perficiunt institutum iter. Idem animaduertunt quotannis Lusitani; qui circunflectentes Africæ oram; promontoriúmque cui Bonæ spei nomen indiderunt; tendunt in Indiam ad orientem solem.

E F G H

De

A De his audiui ego, cum essem in Hispania, ac legatione fungerer apud Carolum quintum Cæsarem, ni secundos ventos vehementius spirantes habeāt, superare se non posse promontorium illud, ac rectà in Indiam tendere, ob maris motum occasum versus. Vnus hic est Oceani motus. Alter quotidianus æstus, quo sex horis mare mirificè extollitur & diffunditur: rursus sex horis retrocedit & deprimitur. Hic æstus adeo magnus est in Oceano, vt qui ipsi non inspexerint, ægrè credant aliis narrantibus. Vidi ego in Belgica, quæ nunc Flandria nuncupatur, flumina crescente maris æstu retrofluere; eorúmque refluxum percipi in locis etiam à mari valde distantibus. In Britannia vidi Tamisim fluuium ingentem Londini, quod à mari distat quin-

B quaginta ferè millibus passuum, sursum ad fontes refluere cursu præcipiti, séxque horarum spatio intumescere tribus penè passibus: tā magnus est impetus æstuantis maris, quod actum & pulsum vi æstus ad terras diffunditur. In mari Oceano duo hi deprehenduntur aquæ motus. In mari mediterraneo item duo visuntur motus. Nam & æstus conspicitur immutari singulis quibúsque sex horis, quod nos quotidie Venetiis conspicimus; multísque aliis in locis maris accolæ idem experiuntur. Verum in hoc mari Mediterraneo hic æstus exiguus est, si Oceani æstui conferatur: Ita tamen certus est sicut ille. Attamen non vbique locorum deprehenditur hic æstus in pelago Mediterraneo. Nam Tyrrheni maris accolæ Ligures, Galli, qui Prouinciam, Narbonensémve Galliam incolunt oram Hispaniæ quæ hoc mari alluitur,

C nullum prorsus sentiunt æstum. Id ego, cum essem Barchinonæ, diligentissime quæsiui ab incolis: necnon cum iter facerem per Narbonensem Galliā, diligenter percōtatus sum Gallos maris accolas; qui omnes constantissimè asserebant illis in locis nullum percipi maris æstum. Præter hunc æstum in mari Mediterraneo alium motum obseruamus. Nam in sinu hoc nostro. Adriatico siquis legerit oram Dalmatiæ, Histriæ, Illyridísque totius, sentiet maris motum perpetuum esse versus occidentem solem: ac deinde in intimo hoc recessu vbi Venetiæ sunt sitæ, flecti ad meridiem versus Flamminiā indéque flecti Apuliam versus ad orientem solem. Is maris motus iuxta littora à solertibus nautis vbique ferè deprehenditur in mari hoc mediterraneo: quo videri potest mare hoc veluti in gyrum moueri. Nam ab Hellespō

D to occidentem versus flectitur, ac perpetuo eius cursus tenore circuit vniuersam oram continentis ad columnas vsque Herculeas: inde verò per oras Africe, Ægypti, Syriæ flectitur ad solis ortum. Horum motuum eas causas adferemus, quæ nobis videbuntur magis verisimiles esse: vno in loco fatebimur ingenuè, nullam ad hanc diem causam verisimilem deprehendi à nobis potuisse: ideo perspicaciores excitabimus: nobis dubitasse satis erit. Eius motus, qui in Oceano conspicitur perpetuus esse ad occidentem solem, nullam aliam esse posse causam existimamus præter motum diurnum cœlorum; cuius vi sphæræ etiam ignis aerísque bona pars circunducitur. Fieri etenim nō potest vt naturaliter aqua hoc motu moueatur. Nam vnius corporis simplicis vnus tantum est motus simplex secundum naturam. Motus hic ergo à

motore extrinſeco eſt. Nullum tamen conſpicimus corpus quod aquam cō- E
tingat & vi circunducat. Illud ergo reſtat vt moueatur Oceanus hoc motu vi qualitatis in eum defluentis ab extrinſeco quopiam corpore: Hanc autē veriſimile eſt nullam aliam eſſe poſſe, præter cœleſtem illam qualitatem defluentem in omnia elementa: de qua ſtatim in exordio huius opuſculi fecimus mentionem; quæ in modum luminis dependet conſeruatúrque à cœlo. Ideóque circunuoluto cœleſti corpore, ipſa quoque (vt ita dicam) circunuoluitur; ſecúmque ignis ſphæram, aeríſque magnam partem & oceanum circunducit. Quamuis etiam, vt ſuprà dixi, ignis cōtinuúſque illi aër, quoniam cœlum contingit, à cœlo queat ipſo moueri & circumuolui: hæc (vt reor) cauſa eſt motus illius perpetui maris Oceani occidentem verſus. Eandem F
puto cauſam eſſe eius motus, qui in mari Mediterraneo deprehenditur iuxta terrarum oras, quas alluit, quo (vt paulo ante diximus) verſus fretū Gaditanum per littora Europæ mouetur, rurſúſque redit verſus orientem ſolem per oras Africæ atque Aſiæ. Nam quoniam concluſum inter has terras pelagus perpetuo tenore moueri non poteſt ab oriente in occaſum, obſtant etenim littora continentis: ea ratione, qua poteſt, imitatur motum circularem: Ideóque in gyrum voluitur, & noſtra littora vniuerſa luſtrat. Alter motus reliquus eſt, quem maris æſtum nūcupamus, quémque in noſtra hac patria quotidie experimur: in Oceano verò mari eſt maximus. Hunc maris motum, vt ex æſtus nomine atque etymologia antiquiores ſenſiſſe credibile eſt, nihil aliud eſſe, præterquàm rarefactionem quandam & tumefactionem G
maris, auſim aſſerere. ob eam cauſam creſcente æſtu mare vndique terram petit, & circunquaque ſupra littus effunditur: rurſus decreſcente æſtu intra ſe cogitur, & vndique à terra recedit: quod fit condenſatione quadam. hoc ita ſe habere ſenſu ferè percipi facilè poteſt. Etenim nullus, quamuis fingere vellet, proferre poſſet vnde tam repente adeo magna aquæ aduentitiæ copia erumperet in mare, ex qua mare tumeſceret: aut rurſum, quónam ſe reciperet decreſcente æſtu, cum mare ſe contrahit. Hoc ergo conſtituto, æſtum ſcilicet maris nihil aliud eſſe, niſi tumefactionem quandam, viciſsímque cōnſtipationem aquei elementi; reſtat vt inueſtigemus à quónam fiat viciſſim huiuſmodi rarefactio & condenſatio. Nullus ſanæ mentis in dubiū vertere poteſt, quin rarefactio tumefactióq; omnis fiat vi caloris; quo deficiente ceſſet; viciſsímque efficiatur conſtipatio vi frigiditatis ſeu inſitę, ſeu H
aduentitię. Id nobis quotidie intueri licet in aheno feruenti ad ignem, rurſúſque reſidente imminuto ablatóue igne. Igitur vi cuiuſdam caloris fiunt maris ęſtus. Atqui experimento euidenter comprehendimus vim hanc caloris, qua mare tumeſcit, pendere à luna: cuius tepor pręcipuè videtur humori accommodatus eſſe, & cuiuſcunque rei humorem afficere. Si ergo cœlum diuiſerimus in quatuor partes ęquales, duobus maximis circulis, meridiano ſcilicet, & horizonte recto; qui à polis ſecet meridianum ad angulos rectos ſphęrales: in ęquinoctiali autem Circulo ſecet horizontem obliquū cuiuſuis regionis, nam ęſtus maris non fiunt vbique locorum eodem temporis

poris

A potis momento, sed pro modo meridiani circuli & illius recti horizontis, de quo meminimus, cuiusque regionis. ita igitur secto cœlo, cum luna à pũcto horizontis recti, quem constituimus, ad meridianũ mouetut supra horizontem; tumescit aqua & diffunditur. Cum autem à meridiano tendit ad alteram aduersámque partem horizontis recti ad occasum; refluit mare, aquáque decrescit. Rursus cum ab eo horizontis recti pũcto, quod est in occasu, mouetur infra terram sub pedibus ad oppositam meridiani partẽ, punctum inquam noctis mediæ: iterum tumescit aqua, æstúsque crescit. A pũcto rutsus mediæ noctis recedente luna ad punctum horizontis recti in oriẽte situm, à quo moueri cœperat; defluit aqua, æstúsque imminuitur. Hoc

B semper ferè modo deprehendes aquam moueri, si attentè animaduerteris; sequíque lunæ periodos; nisi quando solis motus obstiterit, vt paulò post dicam. Vi ergo teporis lunæ accommodati aqueis omnibus fiunt maris æstus. Quo verò pacto id fiat, perscrutandum restat. Non admodum arduum est causam inuenire, cur mota luna & ascendente ab oriente in meridiem, aqua rumescat: rursúmque decrescat, luna descendente à meridie in occasum. nã lumen tepórque ille cœlestis à luna defluens luminis comes, quanto magis accesserit ad lineam perpendicularem & ad angulos rectos, tanto maiorem vim habet & magis calefacit. Contrà verò cum à perpendiculari linea & ab angulo recto recesserit, angulúmque obtusiorem effecerit, tanto minoris est vis. Hoc in solis radiis experimur, & apud perspectiuos compertissimũ est.

C ob hanc causam ascendente luna ab oriente in meridiem, accedentéque eius lumine ab obtuso ad angulum rectiorem, aqua tumescit: recedente autẽ à meridie occasum versus, ab angulo recto ad obtusum, defluit & decrescit. At reddere causam, cur accedente luna ab occasu ad noctis medium, aqua tumescat; rursus decrescat recedente luna à noctis medio, orientem versus infra horizontem; id verò difficillimum est. Mihi hac in re valde obscura satis erit si referam quæ legi apud ptobatos auctores: lectores iudicabunt recténe an perpetam dicantut. Nonnulli dicunt partem cœli appositam radiis lunaribus ab eis affici & mutuare eandẽ propè vim, quam ipsi habeant: ideóque cum occidente luna pars cœli opposita oriatur, & feratur ab oriente ad meridianum circulum, aquam tumescere, quasi per reflexionem quã-

D dam lunaris luminis ab ea cœli parte centrum versus. Sic recedente luna à mediæ noctis puncto, in circulo meridiano infra horizontem, partem cœli oppositam moueri à pũcto meridiei occidentem versus; iccirco aquam decrescere. Quamobtem tunc etiã maris æstus à luna pendet: non tamen quatenus fettur sub horizonte circulo: sed quatenus eius lumen reflectitur à patte cœli lunæ opposita tertam maréque vetsus. Contra hanc quam adduximus, causam ambigete quispiam meritò posset: quoniam cum luna longè sit minor, quàm terra; vmbra tetræ ptodiens à radiis & lumine lunæ, quanto magis à terra recesserit, tanto etiam magis ctescit, neque vnquam minui potest: quo fiat vt lunæ radij nũquam pertingete queant partem cœli lunæ oppositam: ideóque ab ea parte teflecti non possunt tetram matéque versus.

Obiectioni huic nonnulli respondent, inquiúntque: Cum terra, si cœlo con- E
feratur, obtineat vicem pũcti; eius vmbra, quamuis magna, exiguam admodum cœli partem offuscare potest; ac propterea à propinquis partibus fieri reflexionem, quam diximus. Lumen etenim ad omne pũctum diffunditur. Illud quoque attentè considerandum est: Cum celeste corpus diaphanum sit & perspicuum, ægrè ab eo lumen reflecti posse. præterea mirum est cur non oculis dispiciamus in obscurissimis noctibus vel exiguam quandã imaginem reflexionis huius. Qua de re dicere cogemur non lumen, sed aliam quandam qualitatem reflecti; cuius vi fiat maris æstus. Nobis in hac parte satis fuerit dubitasse, cum ad hanc diem nullam causam inuenerimus, neque acceperimus ab aliis proditam, quæ animum nostrum impleat. Illud etiam F
ad hanc diem ignoramus; cur scilicet in mari Tyrrheno neque apud Ligures, neque apud Gallos Narbonensis prouinciæ incolas, atque apud Barchinonem in Celtiberia, vt alios omittam, nullus vnquã maris æstus sentiatur; cum tamen & in mari Oceano maximi fiant æstus, & in nonnullis locis maris Mediterranei, vt in sinu Adriatico, euidentes sint. Verùm (vt negotium totum hoc de maris æstu expediamus) duo recensenda restant, quæ digna notatu esse sciam. Æstum maris pendere à luna omnibus propemodum cõpertum est. Cæterum nonnihil etiam sol facit ad concitandum maris hunc æstum: quod singulis quibusque mensibus obseruamus in quadratis lunæ. Nam cum post plenilunium nonaginta gradibus ad solem luna accesserit; necesse est eodem temporis vestigio lunam ab orientis puncto in horizonte G
eo recto quem constituimus, ascendere ad meridianum; solémque à puncto mediæ noctis versus orientem descendere, vt ita dicam: sicque deinceps eadem propè ratione post lunæ coitum, cum luna ab oriente eodem puncto ascendit ad meridianum circulum, sol à meridiano descendit versus occasum. quo tempore, bis inquam singulis mensibus, exploratum Venetis omnibus est, vel nullos fieri æstus, vel incertos quosdam. Ex quo quiuis facilè coniicere potest, solem etiam nonnihil operari ad concitandum & sedandũ maris æstum. Aliud scitu dignum reor esse, æstum maris incipere ab eius fundo, ac subinde ferri versus superficiem. Hanc rem ego facili coniectura deprehendi ex nostris nautis, & iis qui obseruant ostium portus nostri; vbi ædificatæ sunt duæ turres illæ, quas duo castella vocamus. obseruant hi quoti- H
die, cum æstu mare intumescit, influítque per illud ostium in hęc nostra æstuaria, post sex circiter horas adhuc aqua maris in nostra ęstuaria influente, qui motus est crescentis æstus, aquam tamen iuxta turrium muros demitti, ac iam per semipedem ferè aut paulominus aquam decreuisse, antequam incipiat refluere, ac in mare ex æstuariis retrocedere. Cum ergo simul decrescat, & superior maris pars oculis subiecta influat, nulli dubium esse potest quin principium recessus & constipationis aquæ sit in fundo. Hactenus dixisse nobis sufficiat de elemento aquæ. Nam cur aqua semper ex Bosphoro & Hellesponto defluat, nunquam refluat: omnes sciunt fieri ex copia fluuiorum, qui in pontum influunt. Nunc ad terram postremam omnium descendamus.

A ſcendamus. Terra infimo mundi loco in centro inquam ſita grauiſſima eſt;in qua nullum ſit leuitatis veſtigium. Sicca quoque eſt & frigida, maximéque omnium conſtipata & denſa.ſicuti enim raritas ignis maxima eſt omnium;ita terrę dẽſitas eſt ſumma.Item natura eſt neque lucida neque diaphana,ſed maximè omnium opaca & imperuia lumini:necnon maximè omnium eſt inepta ad motum lationémque omnem. Vnde ſemper immobilis perſeuerat. Terram puram, neque aliena qualitate adfectam, neque immixtam alienis corporibus inueniri poſſe iuxta mundi centrum, ſicut ignẽ purum iuxta cœli concauum,facilè nobis perſuadere poſſumus. Nam cum pars ea terrę nullum corpus contrarium attingat,à quo affici queat, cuíque

B poſſit immiſceri, & ibi maximè ſit conſtipata & imperuia; non eſt mirum ſi diuturno tempore ibidem puta & intacta perſeuerat: ſemper enim rem corruptibilem immortalem perſeuerare impoſſibile eſt. Propterea credendum eſt maxima vi terręmotuum,huiúſque generis accidentium,vt omittã cœleſtes radios & vim cœleſtis qualitatis, interdum fieri vt alieni corporis vis ad centrum vſque perducatur;à qua partes illę afficiantur,affectęque & è loco moueantur, aliis ſuccedentibus; & demum corrumpantur. Verùm poſt ingentia temporum interualla hęc fieri cenſendum eſt. Terra igitur iuxta centrum conſtipata puta eſt,ideóque proportione quadam reſpondet igni;grauiſſimum ſcilicet leuiſſimo.Supra has terrę partes, quę centro propinquæ ſunt, quicquid reliquum eſt terræ, plurimum aquæ admixtum ha-

C bet,nonnihílque aëris.Nam & maria intra terrę oras cõtinentur; & ſub terra maximæ ſunt ſpecus lõgè latéque diffuſę,aqua & aëre plenę; adeo vt maxima terrę pars ſupra aquas emineat. Quod ab optimo ſapiẽtiſſimóque rerum omnium opifice factum eſſe iure quilibet exiſtimare poteſt,ob ſalutem animalium omnium perfectorum; quę ob ſpirandi neceſſitatem, naturęq; eorum qualitatem,neque viuere,neque ali,neque generari poſſent. Etenim quamuis,ſi per ſe naturam ſpectes elementorum grauium & leuium, terra omnis vndique aquis obruta circunfuſáque eſſe deberet:ſicuti omni ex parte aër aquas ambit, aërémque ignis, itémque igneũ elementũ corpus æthereũ:Nihilominus ratione finis ad conſeruationem ſcilicet animalium perfe ctorũ,factum eſt à natura,præter horum corporum nixum; vt terræ hæc ſu-

D perficies emineat.Quemadmodum in paruo mundo,animali inquam;multa conſiſtunt præter naturam materiæ, ratione finis. Vt ſinciput os duriſſimum& maximè terreum,ac propterea graue poſitum in ſuprema parte hominis. Cæterùm præter hanc rationem à fine ſumptam,alia etiam (vt reor) non incõmodè adduci poteſt. Etenim cùm ſolis,Lunæ, cæterorúmque omnium ſyderum radij,quin potius vniuerſi cœli lumina in vnum cogantur in hoc mundi centro, vbi terram aqua attingit;nimirum neceſſum eſt vi caloris ſyderum fieri quandam terrę & aquæ mixtionem,ac quadam terrei elementi fermentatione exteriorem hanc terræ partẽ rareſcere & intumeſcere:quod quotidie fieri cernimus in panis cõfectione à piſtoribus fermento appoſito. Quin omnis ratio colẽdorum agrorum ad hoc præcipuè ſpectat;

vt arationibus,stercorationibus, pastinationibúsque terram fermentet,ra- E
rámque efficiat,ac peruiam aëri,aquæ, radiis solaribus,aliisque huiusmodi:
vt horum omniũ mixtione & opera ali,generaríque valeant fruges & plantæ.Igitur vi caloris syderum tumefacta terra aquæ immixta,aqueóque humore & terreis partibus in vapores & exhalationes resolutis impulsa est vndique superficies terræ in exteriorẽ partem, adeo vt in plurimis locis aquæ emineat,& ingẽtes specus intra se habeat,aqua & aëre plenas. Itaque rationi finis accommodata fuit natura & situs causarum agẽtium, quod semper natura sagacissimè facit. Nullus nanq; mihi persuaserit quorundam sententiam;qui aquæ marísque superficiem esse terra eminentiorẽ, vísque quadam diuina contineri aquas ne terrã vndique obruant.Nam & suadet ratio,nihil F
violentũ esse posse perpetuum:& sensus testatur, cum vndique flumina defluant in mare,proculdubio mare depressius esse superficie hac terræ,quam colimus. His ergo de causis terra mari eminet;& si alia quadam ratione dici posset aquam circunquaque terrã ambire.Nam cum aër hic, quẽ colimus, omni ex parte semper innumeris vaporibus plenus sit; vapor verò sit aquę disgregatio:nimirum hoc pacto hæc quoque terre superficies, quam maria non tegunt,ambitur aquis,id est, vaporibus qui sunt aqua disgregata & rarior effecta. Ex hoc facilè etiam diluere valemus aliam quæstionem. Cum enim ea debeat esse inter elementa,proportio,vt æqualia sint secundum materiã,aqua autẽ sit longè rarior terra; vtique elementum aqueum longè maius esse debet terra. Attamen cum nostris temporibus ex Hispanorum na- G
uigationibus compertum sit vndequaque à terra Oceanum ambiri;liquidò apparet terram non solùm non esse aqua minorem in ea, quam diximus proportione; sed fortasse maiorem: quo fit,vt rectè dixerimus in mari minimè contineri omnem aquarum copiam, sed infra terram in maximis illis specubus maximam vim aquæ contineri. Item vniuersam hanc, quam incolimus, terram,quæ tot fontibus,tot fluminibus rigatur, quæ vbique vestitur herbis & plantis, aqua plenam esse veluti spongiam quandam: Præterea vniuersus hic aër plenus vaporibus est, vnde Homerus cecinit (vt bis superius diximus) fluuium Oceanum vndique terram circunfluere. Propterea facilè nobis persuadere possumus, si omnis hæc aquæ copia in vnum colligeretur, aquam longè maiorem terra futuram esse; pulchréque H
seruari eam proportionem inter hæc duo elementa, qua mundus perdurare queat. Terra hæc omnis, quæ diuina prouidentia ac coitione sydexũ in hoc cẽtro super aquas eminet,est instar animalis cõstituta,vt mater omniũ mixtorum, ac præcipuè viuentium, esse queat. Nam & dulci aqua plena est, vt animal sanguine: qui vt per venas diductus totum corpus alit, ita aqueus humor per fontes, per flumina, terræque fistulas ac meatus minimos vniuersam hanc terram rigat & alit. Et quemadmodum animalis corpus vbique fouetur spiritu; sic hæc terra plurimum intra se continet ætherei vaporis, & igneæ exhalationis; quibus immixta & generare & nutrimentum præstare omnibus potest. Aër quippe sponte subit meatus terræ,
cum

A cùm ei aditus patet. Nam, vt suprà ostendimus, aër facilè trahitur inferius: natura enim pronior est ad grauitatem, quàm ad leuitatem. Itémque ignea pars vapori immixta deorsum in terram fertur. necnon vi solis & syderum è terra generatur exhalatio ignea. Quinetiam in subterraneis specubus flantes venti vehementiori motu accenduntur, flammásque concipiunt quæ à pluribus terræ locis erumpunt; vt ex Æthna Siciliæ monte & ex insulis Æoliis.hinc fontes calidi scaturiunt è terra, quorum aqua iter facit per loca ignita, terrámque sulphuream. Habet etiam vniuersa hæc terra habitabilis ossa sua in vicem animalis; quibus substentata non facilè dehiscit: Montes scilicet ferè continuos; qui (vt arbi tror) mira quadam

B naturæ prouidentia & arte effecti sunt, tum vt substentent terram, tum vt ex eis profluant flumina, quæ maximam vtilitatem præstant omnibus, quæ ex terra oriuntur & aluntur, vsibúsque humanis plurimum inseruiunt. Causas verò & materiam, ex quibus montes constituti sunt, non quæremus lōgius. Etenim fingamus vel nunc primū ortum esse inferiorem hunc mundum, vel illius partem aliquam. Nam quamuis Peripateticorum sententia mundus perpetuus est; eius tamen partes vicissim oriuntur & occidunt. Eleuetur ergo ea, quam diximus, ratione vi syderum calorísque concepti pars terræ aliqua, seu tota hæc habitabilis terra, ex aquísque prodeat: nulli dubium esse debet, quin inæquali superficie tota prodeat. Etenim vniformis hæc species, cœlestibus conuenit non ter-

C restribus; in quibus multum est priuationis & multitudinis. In superficie ergo inæquali nonnullæ partes depressiores erunt, aliæ eminentiores: quod ita esse experientia deprehendunt, qui terram peruagantur. Nam prꝫter valles & colles, accliuia & decliuia sola, vnaquęque continens terra inter duo maria sita medio sui plurimum adsurgit, sensim verò vtrinque versus maria demittitur. Hoc ego animaduerti ita esse & in Germania, & in Hispania. Nam Venetiis profectus, cùm à mari hoc nostro Adriarico iter facerem in Germaniam, vtique sensu percepi ex modo itinerum vsque ad eam planitiem, in qua sita est Augusta Vindelicorum, terram accliuem esse: Inde profectus Belgicam versus animaduerti sensim terram demitti, humilioremque fieri ad Oceanum vsque. Idem obseruaui in

D Hispania cùm ex Toleto ciuitate in medio cōtinentis illius sita Venetias redirem defunctus legatione pro nostra Republica apud Cęsarem. nam deprehendi in medio continentem illam eminentiorem esse, quàm campi sint Cathelaunici & Barchinon ciuitas. Cùm ergo ita res se habeat, illę terrę partes, quę aliis eminentiores prodiere, aqua vdę, ac intra se concipientes terrestris exhalationis copiam vi caloris concoctę tandem actione ac vi frigidi aëris concrescent in lapidem & saxa: vt nunc omittam cœlestem vim, quę prima effectrix est omnium mixtorum corporum, com modéque dici posset esse similis caloris animę nutritiuę; qui cibi partem conuertit in ossa, partem in carnem, in neruos, cartilaginésque partem: vt ex omnibus sui partibus integrum animal constet. Huius ergo generis

causę sunt montiū effectrices:qui paulatim minuuntur vi imbrium & vētorum;vicissimque appositione materiæ, quę apta est in saxa conuerti, augentur:vt in lapidicinis cōpluribus est obseruatum.nam & in fontibus lacubúsque nonnullis, & in certis terræ locis comperimus hanc vim esse ad generandos lapides. Hactenus de montibus. Verùm sicuti vi caloris terra fermentatur,montésque & insulæ oriuntur impulsu eiusdem impetus:sic contrà aliquibus in locis terra concussa disrumpitur, ac repente prouinciæ interdum non exiguæ,vrbésque cum populis demerguntur.De Athalanta insula vastæ magnitudinis refert Plato in Critia;quòd concussa maximo terræ motu obruta est, ac forsan mari Athlantico nomen dedit.Insulas quoque nonnullas subitò è mari natas prodiisse memoriæ proditum est; contráque vicissim alias submersas.quam ob causam nihil perpetuum in terra perseuerat;sed omnia commutantur: vt omittam diluuia,conflagrationésque prouinciarum, seu vi imbrium ignísve ex oris supernis demissi, ob quempiam tumultum & vim in eis regionibus ignem deorsum impellentes; seu etiam igne è terra prodeunte,aut aquarum copia impetu quodam è mari delata in terram,siue fluminibus crescentibus obstructis eorum ostiis, aut terra disrupta aquam eructante.Sicuti hac tempestate apud Valentiam accidisse accepimus, dum essemus in Hispania. Nam improuisa quadam & occulta vi cœlo sereno confestim nullis sentientibus maxima aquarum copia, quæ ingentes fluuios superaret, è continenti delata eam vrbem versus: nisi clausis portis & obicibus oppositis iter in mare diuertisset;magnam ciuitati calamitatem intulisset. Nullúsque vnquam comprehendere valuit vndenam tam magna aquarum vis eruperit. Nos credimus; aliíque plurimi rerum naturæ periti, eam aquarum vim erupisse è quopiam specu subterraneo terra dehiscente, ac confestim post eam vim, qua & terra hiatum fecit, & aqua erupit, iterum restituta in eandem speciem. Hæc de terra in vniuersum sint dicta. De habitabili nunc pauca quædam addemus, quæ pertinent ad climata habitationi commoda incommodáve. Aristoteles antiquioréque authores omnes censuere, totam eam terræ zonam, quæ subiecta est polo, eíque propinquat, inhabitabilem esse ob nimium frigus gelúque continuum: quoniam maximè omnium à sole distat, radiísque adeo obliquis sol eam attingit, vt nihil ferè virium habeant ad generandum faciendúmve calorem. Contrà arbitrati sunt vniuersam eam terræ zonam, quæ subiacet æquinoctiali circulo & à tropicis includitur, torridam esse, & ob nimios æstus inhabitabilem: quoniam sol directis aut parum obliquis radiis vniuersam eam partem illustrat. Inter has mediam temperatā, & habitationi idoneam posuere zonam,nostram inquam habitabilem. Rationi hac in re sensus attestari videbatur. Nam si iter feceris Septentrionem versus, semper adibis regiones magis ac subinde magis frigidas,quāto magis ad septentrionem accesseris: adeo vt postremæ illa tempestate cognitæ triginta & septem gradibus distantes à polo vix habitari conspicerentur ob frigoris intemperiem.Sic cōtrà,si æquinoctialem

A noctialem versus proficisceris, semper occurrēt tibi regiones magis ac magis calidæ, tantóque feruētiores, quanto magis accesseris ad tropicum Cancri, iuxta quem in Africa comperies Æthiopas & Troglodytas habitare sub terra in fossas & cauernas, ob nimios æstus. Quo argumento sibi facilè persuaserunt vltra hos terminos esse terræ zonas inhabitabiles, ob nimium frigus alteram, alteram verò ob ingentes feruores. Pari ratione versus polum antarcticum posuere inhabitabilem regionem ob ingentes algores; ac deinceps temperatam zonam pertinentem ferè ad tropicum vsque Capricorni. In nostra autē habitabili zona Aristoteles existimauit quartum Clima esse omnium temperatissimum, sub quo est magna Græciæ pars. Hæc antiquorum sentētia fuit. Auicennas vir summus hac in parte ab Aristotele dissentit: existimauit enim ad feruorē & æstum regionis non tantùm facere directionem radiorum solis, quantùm nimiam moram solis. Quamobrem cùm circa tropicos sol diutius moretur propter obliquitatem & flexum zodiaci; in æquinoctiali verò circulo vix (vt ita dicam) momento temporis perseueret, sed confestim vlterius progrediatur: existimauit Auicenna sub æquinoctiali circulo esse habitationem non inhabitabilem, propter nimium calorem: quin potius omnium tēperatissimam, & maximè idoneā hominum habitationi, ob eam causam quòd ibi est perpetuū æquinoctium. Hanc Auicennæ positionem Auerrois eius viri laudis æmulus, acerrimúsque insectator plurimis rationibus conatur euertere in ea paraphrasi quā edidit in C Metheora Aristotelis. Inquit enim: Cū nullus diffiteri queat, quin directio radiorum solis calorē maximum faciat; itémq; sensu & experimento cōpertum sit post solstitiū plurimis diebus maiores fieri æstus, quàm in ipso solstitio, eo quòd aër iam concepto in se calore citius & vehementius inflammatur à sole etiam magis distante, quàm in solstitio, His ità constitutis putauit Auerrois liquidò patere posse, sub equinoctiali circulo esse æstus intolerabiles. Nam sol in æquinoctiis perpendiculares radios iacit, ac propterea magnos calores cit: deinde iam feruefactus aër, quāuis sol per viginti quatuor ferè gradus recedat, & non amplius maiores æstus concipit. Post quos non subit autumnus & hyems, vt apud nos; sed iterū sol incipit accedere ad eorū verticem, quamobrē augetur potius æstus, quàm imminuatur; donec D iterum radij redeant ad perpendicularem lineam: quem continuum modum motus cùm semper sol seruet, nimirum sequitur sub æquinoctiali circulo esse æstuantem regionem. Hæc Auerrois. Hanc quæstionem, quæ multis iam annis versata est inter maximos philosophos, nostris temporibus experientia dissoluit. Nam ex hac noua Hispanorum ac præcipuè Lusitanorum nauigatione compertum est sub circulo æquinoctiali & inter tropicos habitationem esse, innumerásque gentes ea loca incolere subfuscas, non omnino atras vt Æthiopes sunt. Quin sub eo circulo, sub quo in Africa inueniuntur Æthiopes, nusquam locorum sub eodem circulo Æthiopes omnino inuenti sunt. Ergo sub æquinoctiali circulo est habitatio, quod nemo negare potest. Non tamen temperatissima omnium,

vt putauit Auicenna:quod ex colore atque ex operationibus earũ gẽtium, E
quæ incolæ sunt eorum locorũ, facilè coniici potest. Nam & imbelles sunt, & timidi, neque ingenij dotibus cum Græcis cõferendi; qui incolunt quartum clima. Sub tropicis verò sunt regiones feruentiores, quàm sub æquinoctiali, non tamen inhabitabiles præter solitudines Africæ arena plenas; in quibus (ne vacuę omnino sint) incolunt Æthiopes & Troglodytæ. Ex his sensu atque experientia compertis possumus commodè rationem reddere, cur sub æquinoctiali sit habitatio; cùm tamen solis radij ita perpẽdiculares sint bis singulis quibúsque annis. Etenim hoc incommodum ex perpendicularibus radiis illatũ illis regionibus resarciunt nulla ferè mora solis in circulo æquinoctiali, directus enim ibi zodiacus est, non flexus vt in tropicis: F
Item noctes continuis tẽporibus horarum duodecim; ac postremo recessus solis ab eorũ horizonte qui præceps descendit, ac rectà fertur sub pedes eorum populorum. Contrà sub tropicis iuxtáque tropicos mora solis ob flexum zodiacij longiores dies æstiui, nec tam magnus descẽsus solis sub horizonte faciunt æstatem feruentiorem, quàm sub æquinoctiali. De Æthiopibus verò cur in Africa tantum inueniantur & nusquam alibi, illud puto esse in causa, quod pręcipuum reor esse ad cõmoditatem, incommoditatémque regionum omnium: qualitas scilicet & conditio subiectæ telluris; an scilicet sit plana, vel frequens montibus: an rigetur fluminibus, an contrà arida sit; an saxea, an arenosa vel pinguis soli. Etenim omnia hæc summopere faciũt ad regionis temperiem intemperiémve. Illud quoque non omittendũ, quibúsnam ventorũ flatibus sit exposita, vnde ferantur venti, quibus perflatur: G
an scilicet à locis vliginosis, an à feruentibus vel à frigidis. Hæc vsqueadeo immutant totam rationem habitationum, vt interdum comperias propinquas inter se terras sub eadem plaga cœli sitas, quarum altera calida sit, altera frigida: salubris vna, altera morbosa. ob hãc causam fit (vt reor ego) vt in Lybia, vbi maxima est planities arenosa, nulli verò fontes, ea loca maximũ concipi int à sole calorem, vicissimque aërem calefaciant: vnde immutetur complexio hominum eas regiones incolentium, efficiãtúrque Æthiopes. In aliis verò locis tropico subiectis, aut vicinis, irriguis fontibus, mõtibus frequẽtibus, & solo vliginoso, id non item fiat; ibíque nascãtur homines fusci, non tamen Æthiopes. Mirum namque quantum in generatione rerum omnium faciãt materia, cæteręque causæ proximæ, quæ sunt sub cœlo. Quamobrem plerunque euenit, vt qui ex causis tantùm cœlestibus rationes harũ rerum mortaliũ contemplari voluerit, non habita ratione materiæ, cæterarúmq; causarũ mortaliũ, quę sæpenumero euariãt, facilè labatur, plurimúmque erret. Sicuti ergo causa cœlestis nõ est omittẽda ita nõ sunt negligẽdæ aliæ causæ, & qualitates materiæ subiectæ in rationibus rerũ mortaliũ contemplandis, qui cõtẽplandi modus, cùm ab Astrologia diuinatrice omnino dimittatur, liquidò patet vniuersam eam artem veracẽ esse non posse. De quatuor igitur elemẽtis, quatenus ex eis mũdus hic inferior cõstituitur, satis dictũ esse reor, pro modo huius opusculi, quod instituimus, ideo finẽ faciã. H

DE

DE ELEMENTIS

LIBER TERTIVS.

B EA ratione à ſapientiſſimo optimóque rerum omnium principio ſub æthereô globo mundus hic inferior eſt conſtitutus; vt elementa, quæ illum componerẽt,ea temperatura inuicem commiſceri valerent,vt ex eis omnia corpora mixta generari poſſent. Ideo ſtatim in exordio huius operis propoſuimus nonnulla eſſe elemẽta compoſitionis, vt ſunt literæ dictionum orationúmque elementa:alia verò eſſe elementa mixtionis, vt acetũ & mel elementa ſunt oxymellis. Vtriuſque generis elementa ſunt hæc mundum conſtituentia corpora, de quibus tractare C inſtituimus.Poſtquam ergo de eis egimus, prout componunt & cõſtituunt hoc vniuerſum: reliquus nobis tractatus eſt de hiſce elementis, quatenus ſunt principia conſtituentia cuiuſque generis mixta. Aggrediamur ergo, primúmque dicamus, Elementum vnum tantum eſſe,ex quo mixta omnia corpora generentur, impoſſibile eſſe, ratione euidentiſſima demonſtrari. Nam ſi vnum tantum eſſet elementum,inueniri non poſſet corpus ei contrarium:nullum nanque aliud corpus eſſe præter hoc ſimplex elementum fingere poſſemus; quod ei eſſet contrarium: neque etiam in elemento ipſo contrarium quidpiam eſſe poteſt. Etenim (vt in libro primo oſtendimus) elementum corpus ſimplex eſt & vniforme: nihil igitur vni illi elemento eſſet contrarium:quare neque alterari,neque aliqua in parte immutari poſ-D ſet. Ex quibus ſequitur nullum poſſe effici ex eo mixtum corpus: quin potius ſequitur omnia eſſe vnum; quemadmodum Meliſſus dicere conſueuerat;quamuis multa & innumera eſſe viderentur. Cùm ergo vnum elementum eſſe non poſſit,plura ſunt ergo elementa. Quot autem ſint, Ariſtoteles in ſecundo libro de generatione acutiſſima ſimul veriſſimáque ratione inueſtigat. Etenim elemẽta ob eam cauſam cõficiunt mixta omnia,quoniam inuicẽ immutãtur & alterantur. Omnis autẽ alteratio pẽdet ex qualitatibus primis,ſibi inuicẽ cõtrariis.Nã ſecundæ qualitates pendent à primis,ſicuti à principiis.Primæ qualitates ſunt tactu perceptibiles,maximéq; omniũ actiuę.Huius generis qualitates quatuor ſunt:caliditas ſcilicet frigiditas,humiditas,& ſiccitas.cũ igitur ſit impoſſibile aliquod corpus inueniri in quo vna

tantũ ſit harũ qualitas,opus eſt ad omnes mixtiones faciẽdas quodlibet ho E
rum elementorum à quolibet pati & immutati poſſe. Senſus item hoc atte-
ſtatur. Nunquam etenim viſum eſt corpus calidum, nullo tamen pacto hu-
midum ſiccúmve: aut frigidum, neque humidum neque aridum. Sic de ſic-
citate & humiditate ſenſu comprehendes; neutram earum diſiunctam eſſe
à caliditate frigiditatéve. Ex coniunctionibus harum qualitatum primarũ
& ſimplicium inueniri commodè poteſt numerus elementorum compo-
nentium mixta corpora omnia. Hæ verò quatuor qualitates ſex cõiunctio-
nibus cogitatione inuicem componi poſſunt; quarum duas impoſſibile eſt
eſſe in rerũ natura. quî enim fieri poteſt vt ſumma caliditas ſit cum ſumma
frigiditate? aut ſumma humiditas cũ ſumma ſiccitate? nequeunt enim con- F
traria ſimul eſſe in eodem ſubiecto corpore. Quòd ſi has qualitates ſumpſe
ris non ſummas, vt. ſ. vnum idémque corpus & caliditatis partem & frigi-
ditatis portionem obtineat: iam corpus illud nõ amplius ſimplex, ſed mix-
tum eſt. in corpore namq; ſimplici, ſimplices & puras qualitates eſſe opor-
tet, non immixtas & impuras. Reſtant ergo quatuor copulationes, calidita-
tis inquam & humiditatis; item caliditatis & ſiccitatis; frigiditatis & humi-
ditatis; item frigiditatis & ſiccitatis. Quatuor ergo elemẽta erũt. Hoc quod
ratio perſuadet, ſenſus teſtatur. Nam ignis, aer, aqua, & terra, quæ communi
omnium conſenſu ſunt elementa mixtorum omniũ, hiſce qualitatibus affe-
cta ſunt, in hunc modum cõiunctis. Ignis namque calidiſſimus eſt & ſicciſ-
ſimus. Aer item calidiſſimus & maximè humidus. Aqua frigidiſſima eſt, G
ſumméque humida. Terra ſua natura frigidiſſima eſt & ſicciſſima. Verùm
antequã accedamus ad tractationem mixtionis horum elemẽtorum; vt re-
cto ordine perſcrutatio diſciplináque noſtra procedat; quædã prius in vni-
uerſum de elementis, & qualitatibus his primis dicemus; quæ ad tractatio-
nem hãc plurimum faciunt: ſigillatim deinde de natura harum primarum
qualitatum, necnon ſigillatim de quatuor elemẽtis ea dicemus, quæ ſi quis
ignoret, mixtionis rationẽ probè intelligere nõ poterit. Primum ergo quod
de qualitatibus primis venire in dubium poteſt, illud eſt: An ſcilicet quali-
tates hæ primæ ſint elementorum ſubſtantiæ & naturæ & formæ, per quas
elementa ſint; vt Alexander Aphrodiſeus illuſtris author in ſcolis Peripate-
ticorum opinatus eſt. Paucis huic quæſtioni reſpondemus, qualitates has H
primas, ſubſtantiales formas & naturas elementorum eſſe non poſſe. Nam
nulla ſubſtantia eſt ſenſibilis per ſe, vt dicit Philoſophus in ſecundo de Ani-
ma. Nulli autem dubium eſt, quin hæ primæ qualitates ſint perceptibiles
tactui & ſenſibiles: ſubſtãtiæ ergo eſſe nequeunt. Item cùm vnumquodque
elementum ſimplex duas habeat qualitates (vt diximus) vel ergo vna tan-
tùm earum erit forma ſubſtantialis, & altera qualitas & accidens; aut
vtraque erit elementi forma. Si vnam tantùm dixeris eſſe formam, &
alteram accidens: ſtatim apparet figmentum id eſſe. Cur etenim eadem
ratione altera quoque non erit qualitas? Item cùm quatuor ſint ele-
menta neceſſe erit vnumquodque eorum vnam ſibi qualitatem ven-
dicare,

A dicare,vt substantiam & naturam: at quî fieri potest? vt,verbi gratia, siccitas sit natura terræ eiúsque substantia,eadem tamen siccitas pura & immixta in igne sit accidens: sic caliditas in igne substantia,in aëre qualitas. Amplius,si ex terra generetur ignis,frigiditas tantùm pellitur, siccitas remanet: forma ergo terræ substantialis remanebit. Quo pacto terra ignis esse poterit? Quòd si dixeris vtramque qualitatem esse elementi substantiam, nimirum vnamquanque formam & actum suum esse consequitur: vtrâque igitur harum qualitatum suum esse substantiale consequetur. At cùm esse & vnumquodque vnum dicant eandem naturam elementum erit non vna,sed duæ substantiæ: vnáque & eadem materiæ portio erit,atque existet per duo B esse: quod omnium maximè est impossibile. iuréque equidem ineptus haberi possem,si vellem in hoc ostēdendo diutius immorari. Vnumquodque igitur elementum corpus est simplex, compositum ex materia simplici & forma maximè simplici; habétque suam grauitatem & leuitatem; quibus mouetur ad locum natura sibi debitum, & in eo quiescit: habet item duas qualitates primas; quarum vi agit & patitur, generatur, corrumpitur, & mixtionem facit mixtorum omnium. hoc in loco illud non est prætereundum qualitates has primas esse in elementis simplicibus intensissimas, & secundum omnem earum latitudinem,non tamen secundum omnem agēdi vim. Etenim si in elemento quopiam aliqua earum remissa esset,vel ergo hoc contingeret ob mixtionem qualitatis contrariæ,vel absque vlla contra- C rij mixtione. Sicuti contingit in lumine, quod remissius est interdum, nullum tamen contrarium habet. Si prius dixeris; statim sequitur corpus illud simplex non esse: non enim in puro simplici elemento quæpiam mixtio esse potest. Si secundum dixeris;id contingit primo absurdum,quòd in qualitatibus primis habentibus contrarium ponitur remissio absque mixtione cōtrarij, quod etiam in secundis Aristot. negat: inquit enim in Topicorum libro tertio: Albius est id,quod est nigro impermixtius. Et Galenus in libro complexionum in compluribus locis. Deinde si verbi gratia ignis propinquet aëri,vtique cùm caliditas ignis sit summa, aëris verò remissa, ignis aërem calefaciet in momento temporis. Nam vbi non est contrarietas,nequit esse resistentia: & vbi non est resistentia, non potest esse motus continuus, D & quantus: vt suprà diximus, dum loqueremur de motu elementorum in vacuo. Calefactio autem omnis,alteratio est. Nam in tertia specie qualitatis est motus alterationis: alteratio ergo quæpiam erit in momento temporis. Amplius,calefactus aër ab igne ad summum vsque gradum eritne purus aër,an impurus? Impurus dici non potest,nulla etenim in eo est qualitatum mixtio. Purus ergo aër erit summè calidus. Amplius, si ex aëre & terra corrupta humiditate aëris,& terræ frigiditate,fiat ignis,vt dixit philosophus in secundo lib. de generatione, & corruptione; eritne caliditas ea summa? diffiteri non potes; quoniam est ignea: at ea erat in aëre corrupto. in aëre igitur est summa caliditas. Quòd si quæris cur aër non ita calefaciat vt ignis: Dicimus hoc fieri ob humiditatem adiunctam, quæ caliditatem obtundit,

& ſiccitatem igneam,quæ calorem acuit.Sed de hoc latius infrà. Cæterum, E quoniam mixta corpora fiunt ex elementis, in quibus oſtendimus eſſe ſubſtantiales formas; & præterea qualitates primas præter grauitatem & leuitatem: confeſtim quæſtio inſurgit, An ſcilicet, cùm ex elementis mixtione quapiam fuerit corpus mixtum generatum, formæ ſubſtantiales elementorum,& qualitates primæ remaneãt in eo mixto corpore,an potius tum formæ, tum qualitates primæ corrumpantur. Ac demum quònam pacto ſint in mixto? Auicenna vir ſummus,vt Auerrois refert in libro tertio de cœlo, quoniam elementa ſunt mixtorum materia, arbitratus eſt in mixto corpore elementa eſſe in actu perfecto, quantum attinet ad formas ſubſtantiales: neque in formis illis fieri mixtionem; ſed elemēta inuicem miſceri ob pri- F mas qualitates,illiſque mutua actione redactis ad temperaturam;quę complexioni cuiuſdam corporis mixti conueniat, generari mixtũ illud corpus. Hæc viri alioqui magni poſitio euidentiſſima ratione confutatur. Nam ſi in actu perfecto formæ ſubſtantiales elementorum remanent in mixto corpore,vtique fieri non poſſet, vt in eo mixto alia eſſet forma ſubſtantiæ præter illas. Quicquid enim aduenit enti & ſubſtantię in actu per ſe exiſtēti,accidens eſt,non ſubſtantia. Niſi vellemus concedere vnum,idémque corpus habere duplex eſſe; ac propterea non eſſe vnum. Itaque ſequitur ex poſitione Auicennæ,mixta corpora omnia non eſſe vna,niſi ob complexionem & ſecundum accidens; abſolutè verò & ſimpliciter vnumquodque mixtum eſſe plures ſubſtantias; non autem vnam. Quamobrem beatus Thomas vir G doctiſſimus, omnéſque ferè Latini ſenſerunt in mixtis corporibus non remanere formas elementorum in actu; ſed tantùm in potentia & virtute(vt ſic dicam). Eſt ergo horum ſentētia,in vnoquoque mixto corpore, terra eſt aqua,itémque aër & ignis;non tamē actu. Nam in mixto nullius elementorum eſt forma & ſubſtantia,ſed potentia & vittute: quoniam forma cuiuſque mixti, pro eius temperie continet vim & perfectionem omnium elementorum. Hæc ſententia licet non poſſit improbari ratione ita euidenti, quemadmodum Auicennæ poſitio: non tamen omnino ſatiſfacit rationi mixtionis,& definitioni elementi; quam in frōte huius opuſculi poſuimus. Etenim ea,ex quibus componitur mixtum, materia quædam ſunt mixti illius corporis. Materia verò differt à contrario & à priuatione; quia materia H remanet poſt generationem factam: cōtrarium verò & priuatio non remanent. Qui ergo dicit quòd formę & ſubſtantię elementorũ ſecundum ſuum eſſe omnino non remanent, ſed omnino pereunt,videtur auferre rationem & naturam miſcibilium; ac potius facere miſcibilia contraria quædam; ex quibus mixtum generetur,quàm vllam materiam mixtorum. Præterea elementum id eſſe diximus,ex quo fit aliquid,cùm inſit. Quo igitur pacto elementum erit,ſi omnino ſecundum ſui eſſe non inſit? Amplius,mixtũ omne diſſolui poteſt in elementa,ex quibus eſt mixtum: atqui quomodo diſſolui in ea poterit,ſi in ipſo omnino non ſint? eáque mutatio ſi fiat,diſſolutio appellari non poterit: ſed mixti corruptio,& elementorum generatio. Iccirco

reor

A teor ego Auerrois de hac re sententiam magis verisimilem esse, rationíque magis consentaneam. Inquit is auctor in tertio libro de cœlo, Formas elementorum esse formarum omnium substantialium imperfectissimas: ideóque plurimum recedere à natura substātiæ, & accedere ad naturam accidentium: ex quo fieri, vt more accidentium frangi, imminui & remitti queant; rursúsque si contingat, intendi & fieri perfectiores. Sicuti conspicimus calidum intensius & remissius; item frigidū magis minúsve fieri. Cùm ergo more accidentium possint formæ elementorū frangi, & minui; vtique, quamuis destituantur per certam imminutionem qualitatū ab esse substantiali, remanent tamen formæ illæ in quopiam actu. nam cùm ab esse substā-
B tiali recesserint, iam fiunt ita imperfectæ, vt amplius pręstare non queāt materiæ, in qua sunt, esse substantiale. Itaque si, verbi gratia, ignis immutatus sit adeo, vt formam eius substantialem, esse substantiale destituat, geret forma ignis imminuta vicem accidentis; sicque igne corrupto mixtum generabitur; quod tamen iure poterat dici igneum, seu ignitum ob formam ignis ipsi inexistētem, imperfectam tamen & refractam. Quæ tamen non in eam sententiam accipi volumus, vt scilicet fateamur dari certum quēdam gradum, quo minimo consistānt elementa; sub minori verò constare non queant. Nam rei & substantiæ per se existentis daretur vltimum instans, in quo est: quod tamen falsum esse Aristoteles ostendit in octauo physicorum. sed in bonum sensum capias velim nostra hæc dicta, quisquis legeris ea. Imminu-
C tio verò & infractio hæc elementorum seu formarum elementarium multis innumerísque modis fieri potest. Nam tum fit immutatione vtriusque qualitatis, tum tantum alterius. quinetiam rarefactione & condensatione, diuisione nimia, cæterísque huius generis immutationibus compluribus. Cùm ergo mutua actione passionéque elementa sic inuicem fracta fuerint, & impurata; vt nullum eorum propriū esse, per quod est, conseruare queat: tunc vi caloris proprij & cœlestis qualitatis (vt infrà dicam) conflatur forma media mixti corporis, generatúrque mixtum: in quo sunt elementa in actu, non perfecto, vt posuit Auicenna; nec non corrupto, vt Latini ferè omnes Peripatetici senserunt; sed refracto, adeo vt illæ formæ vicem potius habeant accidentium quàm substantiarum. Nec illud ab hac sententia dedu-
D cere nos debet, quòd substantia magis & minus non recipit (vt in prædicamentis dicit Philosophus) nam elementa in genere substantiæ imperfectissima sunt, accedúntque ad naturam accidentium: inde fit vt vtriusque naturæ proprietatem referant. Nam quoniam elementorum formæ substātię sunt; hoc habent quòd secundum certum & constitutum quendam earum gradum dent esse simpliciter & substātiale materię, in qua sunt; cōstituúntque indiuiduum per se existens in determinata substantiæ specie. isque gradus summus est & indiuisibilis, non recipiens magis minúsve. fieri nanque nullo modo potest, vt rectè inquit Diuus Thomas, vt species vlla seu differentia specifica prædicetur secundum magis & minus de indiuiduis subiectis: quod proculdubio cōtingeret si forma illa, per quam materia & subiectum

in specie & natura cõstituitur, reciperet magis minúsve. Nam si forma ignis, quatenus ignem constituit, reciperet magis & minus; aliquis ignis esset magis ignis, alter verò minus ignis. ideóque differentia substantialis, non esset sicuti vnitas & species, vt numeri: quod tamen Aristoteles docet in octauo lib. Methaphysices. Natura enim vniuscuiusque rei in indiuisibili differentia consistit. Ens etenim & vnum dicunt eandem naturam. Sunt ergo formę elementorum substantiæ secundum gradũ illum indiuisibilem; in quo constitutæ dant esse substantiale, & indiuiduum substantiale suę speciei constituunt. Cùm verò ab eo indiuisibili recesserint per alterationem qualitatum; quia modum qualitatum habent, & naturam accidẽtium referunt; non penitus intereunt more substantiarum perfectarum; sed remanent, vt accidentia quædam materiam disponentia ad receptionem formæ mixti perfectioris elementorum natura. Et hoc pacto vt elementa mixtum constituunt: priori modo sunt substantiæ, ex quibus corruptis generatur corpus mixtũ. Illud verò quod penè omnes Auerroi adscribunt, ac ferè ab eo authore exprimitur in tertio lib. de cœlo, qualitates scilicet primas esse proprias elementorum affectiones; ita quòd ad inductionem qualitatis pariter inducitur forma elementi; itémque ad remissionem remittatur, paríque passu procedant formæ & qualitates hæ primæ: mihi non placet. Nam cùm vnaquæque qualitas prima duobus elementis conueniat; vtique neutrius erit propria passio: si proprium accipiatur in quarto significato; quod scilicet omni, soli, & semper conuenit: sed erit proprium superioris cuiusdam generis innominati. At cùm genus non sit præter generis species: vtique innominata natura generis induci non potest, nisi inducta forma alterius elementorum vel vtriusque. Si vtriusque dixeris, certè impossibile est simul duas substantias eadem simplicíque alteratione in eadem subiecta materia generari. Si verò alteram tantum dicas, vtra tandem hæc erit? Etenim ea qualitas non minus huic, quàm alteri conuenit. Quòd si dixeris illius elementi formam induci, quod tũc agit ea qualitate: vt puta si caliditate agat ignis, induci subinde formam ignis; sin aër agat, aëris formam: nimirum hoc dici nõ potest. Nam interdũ ex duobus extremis elementis tertium medium generatur: vt Aristot. dicit in secũdo lib. de generatione; vt puta si aqua humiditate superauerit siccitatẽ ignis; contrà si ignis caliditate superauerit aquæ frigiditatẽ: vtique fiet aër; non autẽ aqua aut ignis. Quo pacto igitur dici potest calefactione ignis inductã esse formam ignis; & humectatione aquę inductã esse formam aquæ: si perfecta absolutáque alteratione neutrum sit generatũ, sed tertium elementũ medium, aër scilicet? Ex his efficitur, si aqua pura calefiat ab igne, caliditatẽ in ea recipi, diminuíque frigiditatẽ ad certum vsque gradum: sub quo stare non potest forma aquæ: ad quem cùm peruenerit alteratio, vel fieri ignem, sícque nihil prioris formę remanere. Etenim nullum elementum potest esse, vt elementũ in altero elemento: omnia nanque eiusdem ordinis sunt simplicia, non mixta; vel fieri mixtum quoddam tertium, in quo remanet forma aquę in gradu remisso, qui variat pro natura mixti, vt accidens

E F G H

A cidens quoddam in ea aquæ portione, & tunc immisceri cum aliorum formis elementorum: non enim substantiæ amplius sunt; adeo vt in portione aquæ recipiatur forma ignis, vicissimque in portione ignis forma aquæ: sicque fieri mixtionem elementorum non tantùm secundum qualitates; sed etiam secundum substantias. Itaque in primo illo momento in quo incipit esse mixtum, incipiunt etiam esse formæ elementorum, refractæ tamen pro natura mixti in vnaquaque mixti portione: ita tamen, vt vnaquæque in suæ materiæ portione longè magis inhæreat rei, in qua fixa sit, quàm in portionibus comparium elementorum. Quo fit, vt in dissolutionem mixti longè facilius vnaquæque portio elemēti ad naturam pristinam reuertatur, quàm
B ad alienam, alterius videlicet elementi. Postquam satis dictum puto de proposita quæstione, quónam pacto scilicet elementa sint in mixto corpore, quod ex eis generatur: pauca perstringenda sunt de qualitatibus primis; ex quibus conflatur complexio; secunda scilicet quædam qualitas primis proxima. De primis qualitatibus id primum inquiri debet quod proximum atque affine est ei; quod iam peregimus de elementis. An scilicet, cùm ex quatuor primis efficiatur complexio, secunda inquam qualitas conflata ex mixtione primarum, remáneant qualitates primæ, an potius corrumpantur: & si remaneant, quónam pacto remaneāt. Puto enim nullum ambigere qualitates primas post conflatam complexionē remanere aliquo pacto, nec omnino intercidere. Nam experimur mixta corpora; quorum vnumquodque
C suam habet complexionem; calefacere, frigefacere, humectare, & exiccare pro cuiusque natura. hæ autem actiones fieri non possent, nisi in eis esset vis caloris cæterarúmque primarum qualitatum. non ergo intercidūt. Verùm nonnulli arbitrantur remanere quidem in complexione qualitates primas, non tamen actu, sed virtute, ita scilicet, vt conflata complexione confestim corrumpantur qualitates omnes primæ; soláque complexio remaneat; in qua vis sit omnium qualitatum illarum: itaque complexionis vi mixta corpora agere actiones omnes primarum qualitatum. Horum positio, meo iudicio, & experimento sensus, & rationi cōtradicit. Etenim sensus nullus circa proprium sensibile decipitur; si & medium & organum sensus secūdum naturam se habeant. Cùm ergo sensu tactus, si mixta corpora tetigerimus,
D percipiamus qualitates illas primas; calorem inquam & frigus, humorem & siccitatem: velle contrarium adstruere, assereréque nullam ibi actu esse harum qualitatum, sed virtute tantùm: est experimento sensuíque contradicere. Ratio etiam idem nobis suadet. Nam qualitates primæ sunt veluti elementa quædam complexionis; ex illis etenim conflatur complexio, sicuti mixtum ex elementis. Inesse ergo actu oportet in complexione qualitates primas. Amplius, dispositiones, quæ faciunt materiam quamque propriam esse formæ cuiuslibet mixti, saltem in prima mixtione elementorum, sunt qualitates primæ ad certum gradum, modúmque redactæ. Dispositio verò, quæ facit materiam propriam cuiuspiam formæ, non corrumpitur, esséve desinit adueniente forma; imò remanet & ab ea conseruatur forma in illa

materię portione:ita vt illa dispositione recedēte pereat forma. Igitur in prima elementorum mixtione adueniente forma mixti remanent primæ qualitates: quamobrem remanebunt etiam cum complexione propria illi mixto. Paríque ratione in aliis mixtis secundis tertiíſve remanebunt. Dicendum ergo nobis est sub complexione qualibet remanere actu qualitates primas, refractas tamen inuicémque mixtas ea temperatura, quæ complexioni conueniat. His expositis nunc à nobis sigillatim agendum est primum de quatuor primis qualitatibus, deinde de quatuor elementis: eáque de ipsis paucis exponenda, quæ faciunt ad institutum mixtionum negotium. Nam si naturæ eorum omnium diligēter rectéque fuerint à nobis inuestigatæ; magna nobis fundamenta iacta erunt ad superstruēdam omnem tractationem de mixtione. Exordium sumam à caliditate; quæ omnibus iure est præferēda: quoniam longè præstantior est cæteris omnibus. Caliditas omnium primarum qualitatum præstantissima quodam modo æmulatur excellentiam cœlestis qualitatis. Nam & maximè actiua est, omnium quoque mixtorum genetatrix: vtpote quæ primum sit proximúmque instrumentum cœlestis virtutis, & qualitatis: omnia etiam, quæ mixta sunt, dissoluit: adeóque cæteris primis qualitatibus præstat, vt si cōferantur caliditati, omnes habeant vicem materiæ & patientis; calor verò sit vt efficiens causa, & vt forma. Vt autem in summa concludam: Natura caliditatis hæc est; ad agendum, omnium est efficacissima & potentissima: contrà ad resistendum, omnium maximè infirma, & imbecillis. vim caliditatis in agēdo præter rationem, quam tetigimus, ex ipsius perfectione & cognatione quadam ad cœlestem vim, sensu & experimento quilibet facilè experitur. Si conferatur ergo caliditas frigiditati, cæteris omnibus paribus; virtus caloris in agendo longè lōgéque maior est, quàm virtus in agēdo frigiditatis. Itē virtus actiua caliditatis superat non tantùm virtutem in agēdo frigiditatis, sed etiā in resistendo. quo fit, vt caliditas vt quatuor, & vt tria (sumēdo gradus latitudinis harum qualitatum, non gradus virtutis, seu in agēdo, seu resistendo) aget & superabit frigiditatem vt quatuor; imò fortasse etiam frigiditatem vt quinque. Quoniā virtus actiua caliditatis superat virtutē resistendi frigiditatis etiā maioris latitudinis, quoad intentionem qualitatis inquam, non autem actionis, siue (vt ita dicam) actiuitatis. Hi nanque gradus differunt inter se: vt infrà ostēdam. Caliditas, quæ tam magnæ virtutis est in agendo, minimè tamen omnium resistit corrumpenti. hoc tum rationibus, tum experimento probatur. Etenim quiuis experitur, si fuerit vis frigiditatis superans caliditatem, dicto citius rem calidam frigesieri, confestímque caliditatem corrumpi. non item hoc videbit in frigiditate, aliáve qualitate. Mira etiam ratione hoc natura efficit. Nam cùm proportio par debeat esse in elementis, si elemētum ignis, in quo præcipuè viget calor, in resistendo non deficeret tantum, quātum superat cætera in agendo; proculdubio omnia iam conflagrassent vi ignis absumpta. Item cùm resistentia sit ex forma, quatenus est in materia; sicuti actio pendet à forma, prout est à materia absoluta: cùm caliditas sua natura

parum

A parum habeat materiei, ab eáque multũ sit absoluta; iccirco meritò in agendo efficacissima est, in resistẽdo verò parum potens. Nã eius materia vtpote pauca & disgregata, habénsque formã absolutiorem, materialẽ tamen: citò vincitur ab agente alio, sicque facilè exuit caliditatẽ. Item calor, si frigori cõferatur, habet rationẽ naturæ vitæ, & habitus: frigiditas verò, priuationis & interitus: quod clarius patebit cũ loquemur de mixtione. Si verò conferatur caliditas humiditati, & siccitati; actiua est caliditas, & forma; duo hęc passiua & materia. Caloris etenim est cõponere & congregare homogenea per concoctionem, aliena verò separare. Hæc de calore in vniuersum dicta sint; quæ, cũ de mixtione tractabimus, magis illustrabuntur. Sequitur calorẽ frigiditas; quę item actiua est qualitas, habétque suã vim in agẽdo, itémque in

B resistendo, longè tamen diuersam ab vtraque vi istiusmodi vi caliditatis. Nã quamuis frigiditas magnã habeat in agendo efficaciam, minimè tamen cõferenda est cum vi caliditatis. in resistendo verò cõtrà longè superat resistẽtiam caliditatis. sicque natura proportione quadam cõpensat ac librat vim vtriusque qualitatis: quę cùm sint inter se contrariæ; alteraque alterius interitum machinetur; hac moderatione librãtur, vt perpetuò perseuerẽt. Cæterùm cùm eam, quam diximus, in agendo vim habeat frigiditas; lõgè tamen diuersa est caloris frigorísque actio. Nam calor veluti instrumentũ est primum & per se totius naturæ cœlestisque qualitatis; quo congregantur homogenea ad generationẽ conseruationémque mixtorum omniũ. Frigiditas

C cõtrà cùm sit veluti priuatio, habet etiã in agẽdo vim priuatiuã. Nam frigus cõgregat tam homogenea, quàm heterogenea, constipatque omnia & vnũquodque reddit suapte natura immobile ac veluti mortuum, vt ita dicam. Etenim sicuti motus indicium est vitæ, ita immobilitas mortis & interitus. Qua de causa suprà diximus calorem collatũ frigori habere rationẽ naturæ & vitæ: frigus verò interitus. Per accidens tamen frigoris actiua vis facit ad operationem naturæ. Etenim cùm calor non quilibet, sed temperatus varia, pro rerum naturis, tẽperatione fiat naturalis & accõmodus omnibus mixtorum generibus (quod latius infrà explicabitur) huiusmodi tẽperatio nullius alterius vi fieri potest, præterquã frigiditatis. Ea nanque sola calorem refrãgit & temperat. Item facta mixtione ex cõcoctione caloris naturalis, massa

D tota vi frigoris cõstipatur & cogitur; sicque perficitur & diutius perseuerat. Sæpenumero etiam vi frigoris circunquaque obsistentis per antiperistasim calor cogitur in vnum, multaque & generat & concoquit. qua de causa rigore hyemis & niuiũ terra melius fermẽtatur coacto intra se calore; & frugum radices augentur robúrque capiunt; vberibus inde segetibus frumenta proueniunt. Insuper alia quoque ratione frigus operatur ad rerum conseruationem: quoniam vi frigoris arcetur calor extraneus, à quo est corruptio putrefactióque mixtorum omnium. Multis ergo modis, per accidens tamen & secunda quadam actione frigiditas plurimum facit ad naturæ actiones. Quamobrem merito dicere valemus frigiditatem quoque quodammodo esse instrumentum naturæ non primum & per se, vt est calor;

sed secundum & per accidens. Post frigus humiditas sequitur & siccitas, E
par alterum primarum qualitatum: quæ sunt inuicem contrariæ, vt caliditas & frigiditas. vis humiditatis in agendo longè inferior est vi frigiditatis, & maximè vi caliditatis: in resistendo tamen superat vim vtriusque: adeo, vt nonnulli existiment si in quopiam corpore fuerit humiditas coniuncta calori aut frigori; si qua ab eo corpore humida fiat, non ab humiditate fieri eam actionem, sed à frigoris calorisque vi ob adiunctam sibi humiditatem. Aristotelésque in exordio statim quarti Meteor. si verba tantùm spectentur, videtur hoc dicere; similique ratione produnt de exiccatione. Verùm cùm ratio & sensus conuincant nos, vt fateamur, si fuerint duo corpora vicissim æqualia in calido & frigido, quorum alterum sit lōgè humidius F
altero, & maius mole; proculdubio humectari siccius ab humidiori. Contrarium nanque omne in contrarium agit, si potentius fuerit. Aristotelis verò dicta in eam sententiam sunt accipienda, vt calor exiccet per resolutionem & euaporationem partis aqueæ humidæ factam vi caloris. paríque ratione humefaciat per colliquationem partis aqueæ coagulatæ prius. sic frigus quoque exiccat & humectat, non quòd humiditatem per se aut siccitatem generet: sed quòd vel vaporem in aquam cogit, aut calorem fugat & exprimit, quem propria humiditas veluti formam materia consequitur paritérque euaporat. Sic ergo calor & frigus humefaciant & exiccant: per se autem humiditas humidum facit, & siccitas siccum. vis ergo humiditatis in agendo non est admodum magna. in resistendo contrà humiditas vim magnam habet: qua ratione quodammodo rependitur debilitati G
infirmitatíque eius in agendo. humiditas verò collata caliditati eam vim habet, vt obtundat calorem, sicuti contrà siccitas acuit. Qua de re aër quamuis nihil habet frigiditatis (corpus nanque simplex est) ac propterea nequeat vi frigiditatis calor in eo remitti; ob humiditatem tamen sibi propriam longè obtusiorem calorem habet, quàm ignis. obtundit igitur calorem humiditas. attamen (vt infrà dicemus) propria materia caloris, qua nutritur & seruatur, est humidum. Inde euenit vt natura calor vim habeat trahendi ad se humidum: vicissimque humidum vim non habeat non attrahendi, sed consequendi calidum: inter se nanque se habent calidum & humidum, vt perfectio & perfectibile. frigori collata humiditas non eo pa- H
cto eam obtundit, quo calorem; sed quoniā crassiorem reddit frigiditatem, ac propterea parum idoneam penetrationi. Iccirco non per se, sed per accidens frigiditatē obtundit humiditas: siccitatē verò humiditas formabilē facit, vt infrà dicā. Per humiditatem nanque corpora omnia facilè terminātur termino alieno, proprio verò minimè. hęc de humore. Sequitur siccitas: quę minimā omnium vim habet in agendo, maximā omnium irresistēdo. Qua ratione vt in aliis, ita in sicco fit cōpensatio quædā virium. vtrúmq; experimēto facilè cōprehenditur. Nam si siccā rem quampiam, vt lignū, marmor, pumicē, proximam feceris rei humidæ; vtiq; humiditas lōgè citius afficiet lignum aut pumicē, quàm patiatur ab eorū siccitate. facilius tamē humidum

illud

A illud corpus atescet,quàm ficcum vertatur in aqueum. hæ sunt ficcitatis vires.Ideóque ficcum definiunt esse illud,quod terminatur proprio termino, difficilè verò alieno termino definitur. verùm quidam hoc in loco dubitationem adferunt. Nam ignis ficcissimus est,tamen formatur & terminatur facilè termino alieno, continentis inquam. Nonnulli summi viri quæstionem hãc ita soluunt: inquiúntque propterea ficcũ ignis & terrę non terminari termino alieno:humidũ verò aquæ,& aëris facilè terminari posse:quoniã ignis licet possit densari;rarefieri tamen amplius nequit. maxima etenim raritas omnium corporum, est raritas ignis. item terra quamuis possit fieri rarior; fieri tamen densior nequit: densissima nanque omnium est. Contrà B humiditas aquæ & aëris possunt deduci in vtram partem volueris; vel scilicet ad maiorem raritatem, vel ad maiorem densitatem: Ideóque terminabilis est alieno termino. Hanc ego solutionem non improbo: verùm quoniam, si rectè diligentérque res dispiciatur; proculdubio videbimus non in eam sententiam definitiones illas humidi & ficci adductas esse: sed proculdubio referri ad formationem & terminationem, quæ fit à continente.ideo id addam:Siccitati suapte natura & per se conuenite,vt constipet corpus illud;in quo primò per se est: indéque efficiat vt ægrè terminari queat,& definiri termino alieno:sed vt proprium terminum suámque finitionem obtineat,alienam respuat. Sicubi verò fit ficcitas, non primo, sed per sequelam quandam, vbi id quod primo inest illi corpori, obstiterit constipationi fic- C citatis;nil mirum si corpus id alieno termino terminabile est.Quamobrem cùm ficcitas per se insit terræ;vtique terram constipat; quæ cùm à frigiditate adiuncta non disgregetur, in ea remanet id quod est ficcitatis. Ideóque non terminabilis aut finibilis est terra termino alieno: in igne verò ficcitas est secundario quasi assecla caloris. Etenim ignis primo & per se calidissimus est;at ficcitas calorem acuit: ideo oportuit ignem esse ficcum; non tamen à ficcitate constipatur: imò ob caliditatem summam omnium corporum rarissimum est corpus igneum, ob quam causam bene terminabile est termino alieno. Dicendum est igitur ad pro positam quæstionem: Siccitatem per se facere constipationẽ,& per constipationẽ efficere corpus, cui inest,interminabile: vbi ergo prohibetur constipationem facere,vt inigne,in- D quo calor eius qualitas maximè naturalis obstat, facere nequit corpus illud interminabile. Collata caloti ficcitas mirificè, quin potius omniũ maximè calorem acuit. Est etiã ficcitas admixta humiditati caloris ignei pabulum, vt infrà dicam. frigiditatem autẽ ficcitas non obtundit: quòd si fecerit eam magis penetrantem acuit. humiditatem verò suapte natura fluidã continer, & in vnũ cogit.Hæc de ficco. Illud verò in vniuersum admonendus est mihi lector. Corpus dici alio calidius frigidiúsve,aut humidius ficciúsve, non simplici quadam,sed multiplici ratione.Nam interdum dicimus calidius,id quod est affectũ maiori caloris gradu.Interdũ calidius dicitur esse aliquod, quod quamuis maiorem non habeat caliditatis gradum, habet tamen secũdum quandam extensionem plus caloris:nam quoniã densius est,plus obti-

net materiei: ideóque plus etiã formæ, quæ est in ea materia, obtinet secundum extensionem quandã huius qualitatis. Aliquando calidius propterea dicimus, quia magis calefacit, quoniam siccius: siccitas nanque calorẽ acuit. Præterea calidius dicitur id, quod intra se, porósque suos plus continet corporis calidi: licet fortasse remissius caleat. Insuper calidius id dicitur, quod facilius potest calefieri. Amplius, nõnulla sunt calida, quæ sensu percipimus frigere: tamen si manducentur, intra nos calorem cõcipiunt; eúmque interdum maximũ, nósque mirificè calefaciunt. Infrà tangã huiusce rei causam. Totidem modis frigidum frigidiúsve, humidum humidiúsve, siccũ sicciúsve dici solere omnibus perspicuum est. Postquam satis accuratè à nobis exposita est natura quatuor qualitatum primarum; agendum est sigillatim de quatuor elementis, prout sunt elementa mixtionis: primúmque ab igne exordium sumemus. Ignis (vt suprà dixi) natura calidissimus est, ac propterea siccissimus, omni prorsus humiditate carens; quæ calorem obtundit. Item habet corpus omnium rarissimum; ac propterea parum materiæ continet: habet etiam in se lumen; quamuis simplex purúsque ignis non splendeat, vllúmve lumen emittat ob maximam sui raritatem. Hæc natura puri ignis, quem in propria sphęrà iuxta orbem lunę credimus existere. alibi ignis, quem sentimus, impurus est aliis corporibus immixtus, & alienis qualitatibus affectus: est tamẽ ignis, quia habet formã & naturam ignis. Ex proprietatibus ignis, quas modò recensuimus, iure ea sequi videntur, quæ sensu experimur inesse igni. Primum quòd ignis omniũ sit elementorum maximè efficax ad agendum: obtinet enim, maximéque naturę suæ propinquã habet caliditatem; cuius in agendo efficaciam suprà exposui: eámque habet adiũctam siccitati; quæ veluti cos quædam est calorem acuens. Sequitur item ignem minimæ resistentię esse, tum ob naturam caliditatis: cuius vim in resistendo suprà diximus esse omnium minimam; tum ob maximam raritatem paucitatémque materiæ. Nam forma materialis omnis sustinetur à materia, neque resistit corrũpenti; nisi quatenus materia ei subiecta non vincitur ab alienis substantiis. Paucissima verò materia & rarissima, quæ ob raritatem suã dispersa est; ac totam se exponit viribus agẽtis omnibus; quod non faceret si in se constipata esset, & collecta: facilè vincitur & corrumpitur vi corporis alieni. Non ergo mirum alicui videri debet si ignis præ aliis elementis omnibus sit iniurię & corruptioni expositus. Leuissimus etiam est & rarissimus: qua de causa contineri non potest, ne euolet ad superas oras. Ex omnibus his facilè illud sequitur, quod ita esse experientia nos docet; ignẽ. s. apud nos existentem, præterquã quòd est impurus, non posse tamẽ per se manere diutiúsque constare; sicuti constat terræ gleba, aquæ situla, aëríſque portio quædam; sed confestim euolare; ideóque statim corrumpi & intercidere: ac propterea fieri vt ignis indigeat continuo nutrimento, ex quo possit continuato tenore generari, atque fluere, veluti ex quodam fonte, ex quo in sublime, vt fluuius quidam feratur, pauloque pòst intercidat ab aëre aliísve corporibus alienis corruptus ob sui tenuitatem, atque in resistendo imbecil-

A becillitatem. Proximum ignis alimentum est vapor aëreus, præsertim si immixtus fuerit terrestri siccitati, seu terreæ exhalationi. Vt ergo ignis à cõbustibili corpore resoluitur vapor istiusmodi; qui statim correptus ab igne flamma efficitur, hæc ab eo fonte, vbi vapor ille resoluitur, fluit continuato lapsu, ad supernáque euolat, ac confestim intercidit. Ignem hunc impurum hoc pacto tantùm apud nos existere; neque alibi purum ignẽ inueniri atque consistentem præterquam in propria sphæra impossibile est. Quamobrem cùm ignis adeo sit expositus corruptioni & iniuriæ, natura omnium parens solertissima plures modos viásque adinuenit, quibus ignis generari potest. Nam & ab igne ignis generatur, & ab radiis solis coeũtibus in vnum, vt fieri

B videmus à speculis concauis; à quibus radij reflexi in vnum pũctum coeuntes ignem generant, résque in eo puncto positas inflammant. Item rarefactione & disgregatione aëris; siue motu quopiam, siue contritione quadam corporum solidorum rarescat; confestim generatur ignis: quæ ratione certa accidũt. Nam lumen qualitas cœlestis proxima est calori: ideóque caliditatem generat. Ad caliditatem autem intensiorem sequitur forma ignis, sicuti ad propinquissimam dispositionem. Item rarefactionem sequitur caliditas: sese etenim vicissim comitantur raritas & caliditas. Quare sicuti ad caliditatem illico sequitur rarefactio; ita contrà ad rarefactionem sequitur caliditas: eam ignis consequitur. His ergo tribus modis ignis apud nos generatur; qui statim generatus perit nisi habeat nutrimentum; ex quo semper

C nouus ignis prodeat, affectus tamen qualitate illius nutrimenti, id est, vaporis aut exhalationis: ex qua fit, illíque semper immixtus fluit. Hinc fit vt apud nos sint variæ ignis species, tum colore & aspectu, tum viribus diuersæ. Hinc fit etiam, vt magnus ignis paruum extinguat aut imminuat: quam ob causam ligna incensa lucernæque ardentes æstate & sub sole positæ diutius durent, quàm per hyemem, & in vmbra. hinc fit, vt interdum aqua ignem non extinguat, quem tamen extinguit oleum alioqui idoneum vt accendatur & inflammetur. aliquando acetum id faciat, quod aqua nequit. hinc fit, vt sub cinere conseruentur prunæ, quæ rebus aliis obrutę extinguuntur: aëri verò expositæ penitus consumantur & redigantur in cineres. hinc metalla liquefiunt interdum ab igne exiguo, quæ à feruentissima aqua liquescere

D minimè possunt. Hinc est quòd calore leuiore solis offuscantur corpora, quæ tamen ignis non offuscat. Inde fit vt cadauer totum vi ignis non queat absumi & in cineres resolui, quin aliquid reliquum sit: inclusum tamen sepulchro confecto ex lapide sarcophago breui temporis spatio totum in cineres redigatur. Horum omnium causæ petendæ sunt ex his, quæ diximus de nostrate igne. Nam cùm alimento continuo egeat ignis, & fontem habeat à quo profluat: nil mirum si magnus ignis vi sua arrepto & consumpto fomento exigui ignis, ipsum extinguat. Item cùm exiguus ignis fonticulus sit corpus quoddam immixtum vapori & exhalationi, totus fit veluti pabulum maioris ignis, ideóque ab eo cõsumitur & euanescit. Eadem proportione cùm per ęstatem & sub sole vis ignis ob eam (quam diximus) cau-

ſim flacceſcat, nil mirum ſi minus cõſumit & vrit. ignis quoque ſuapte natura lucidus magis minúſve immixtus atro fumo diuerſas refert coloris ſpecies; viribus quoque diuerſæ ſunt ignis ſpecies pro ſubiecti varietate & materiæ. Plurimum nanque refert an inflammata ignitáque materia denſa ſit an rara; ſiccior an humidior; an poros latos habeat multóſque, an arctos & paucos. Quòd aqua quandoque ignem non extinguat, oleum verò extinguat, in cauſa eſt quòd aqua quia fluida eſt, interdum non attingit ignis fonticulum, ſed præterlabitur: aut ſi attigerit, citò defluit: oleum verò lentius & tenacius non ita labitur, ſed obturat ignis fonticulum, adeo vt profluere ignis non poſſit; conſumptóque exiguo illo nutrimento cõfeſtim flacceſcat, & extinguatur. Acetum autem tum ob frigiditatem, tum quia partes aliquas acutas habet, præcipuè ſi fuerit mixtum oleo cuius lentore detineatur, potius eſt aqua in extinguendo ignem. Prunæ verò cinere tectæ conſeruantur, quoniam cinis rarus eſt, adeo vt per intermedios cineres efflare queat vapor fumúſque igneus prunarum: qui, cùm craſſo denſóque corpore tectæ fuerint prunæ, coactus in vnum, abſumpto momento ferè temporis alimento proximo, ſeipſum cõficit & interimit, ſicque extinguitur. Aër etiam frigidus ad contectas cinere prunas penetrare non poteſt, atque ignem extinguere: necnon prohibet nimius defluxus vaporis igniti à cineribus. quas ob cauſas prunæ cinere contectæ conſeruantur. Metalla liqueſcunt ab igne, non autem ab aqua etiam feruentiſſima; quoniam aquea ſunt: ægrè igitur ab aqua patiuntur. Præterea partes aquæ calidæ craſſiores ſubire nequeunt poros metallorum arctiores, ita vt totam maſſam ſubeant ac ita diſſoluant. Ignis verò ſiccior, & magis agit in contrariam materiam, & etiam per poros vndique penetrat maſſam metalli; eóque pacto facilè diſſoluit. Vnde calor quoque ſolis, ſeu aër à ſole calefactus ſubit tenuiſſimos cutis poros; reſolutóque vapore, cutéque exiccata fuſcos reddit. Ignis verò, qui eſt in craſſiori materia, offuſcare non poteſt. Conſimilis propè eſt caloris vis in lapide ſarcophago, quo cadauera tota reſoluuntur in cineres. Varia ergo eſt vis ignis, diuerſæque ſpecies ob diuerſam materiam, in qua eſt. Sed vt tandem redeam vnde diuerti: Ignis collatus cæteris elementis mixtionis ſe habet vt agens & vt forma; cætera verò vt materia & vt patiens. Nam proprium ignis, quia calidiſſimus eſt, eſt componere & congregare homogenea, alienáque ab eis ſeparare. Hoc autem pacto neceſſe eſt, vt fiat mixtorum corporum generatio; vt ſcilicet vi agentis ea in vnum componantur, quæ naturæ mixti conueniant; aliena verò abiiciantur & ſecludantur. eſt etiam (vt dixi) veluti forma aliorum elementorum miſcibilium. nam vi caloris ſeu ignis continentur in vnum ea quæ ſunt inuicem compoſita, & commixta; vt inferius lucidius explicabitur. Aër ignem ſequitur, qui medius eſt inter elementa duo, quæ præcipuè pertinent ad materiam mixtorum corporum, & ignem qui eſt veluti eorum forma. etenim aër ſui humiditate interdum temperat ſiccitatem ignis, interdum lõgè etiam imminuit. Nam quorundam mixtorum generatio, itémque digeſtio quędam & concoctio fit à calore ſiccó per modum

A modum cuiusdam assationis. Quædam verò fit à calore humido, per modum cuiusdam elixationis. Aër igitur humiditate sibi insita temperare ignis siccitatem potest; sicque ad formam pertinet: ad materiam item non minus aër pertinet, quàm ad formam, imò fortasse longè magis. Nam quoniam ignis fomento indiget, vt suprà dixi: terra autem & aqua cùm sint maximè frigida, proculdubio præcipuè sunt igni contraria. Quamobrem nisi prius molliantur, ignis partem propinquam extinguent, non nutrient: indigent ergo alterius corporis ope, vt igni præstare fomentum possint. Id verò aër commodissimè facit. nam innata caliditate temperat vtriusque illorum frigiditatem; adeo vt terra aquáque aëri immixtæ compositæque pabulum

B suppeditent igni, quo foueatur & conseruetur: tenuitate etiam aëris massa aquæ & terræ cópacta fermentatur adeo, vt vis ignis totam queat permeare & concoquere Aqua verò & terra sunt materia mixtorum omnium corporum perfectorum; eorum inquam, quæ habent formam mixti corporis: per quam in propria specie constituantur. Etenim sine magna terræ copia nullum corpus constans esse posset; sed difflueret passimque in minutissimas partes deduceretur ob vim eorum quibus occurreret: nullum item terminum seu finitionẽ propriam haberet. At terræ partes sine aqua inuicem hærere minimè possent; sicuti farinæ ramenta sine aqua nequeunt inter se hærere. ad compactionem ergo mixti opus est aqua & terra. Amplius, aër terræ per se misceri minimè posset, nisi aqua quasi medio quodam & velu-

C ti internuntio conueniret cum terra: per se autem neque etiam fingi posset, qua ratione aër terræ misceri valeret. Amplius, præterquam quòd corpus ex aqua & aëre compactum sine terra nequiret per se constare: duo ea elementa cùm sint maximè humida, non pręstarent pabulum igni conueniens, quo ali posset. sicuti ergo caliditate aëris temperatur aquæ & terræ frigiditas; ita siccitate terræ temperatur aquæ & aeris humiditas: hocque pacto paratur fomentum igni, quo ali possit & sustentari. Rationi experientia concordat. Nam ea mixta corpora, quæ sunt aërea & terrea, sunt etiã aptissima vstioni, facillimeque comburi possunt. Hæc tetigisse de elementis pro modo huius libelli satis sit, prout apta sunt mixtioni, & mixtionis elementa appellari queunt. Nunc ad disserendum de mixtione accedamus. Mixta ex

D elementis duplicia sunt: Quædam enim sunt imperfecta, nonnulla verò perfecta sunt. Item perfecta mixta duplicia: etenim nõnulla prima statim compositione componuntur ex elementis, aliqua verò secunda, tertiáve, imò quarta & pluribus compositionibus ex elementis constituuntur. Mixta imperfecta ea appello; quę non habent aliam substantialem formam, per quam sint, præter elemẽtorum ipsorum formas: huiusmodi verò imperfecta mixta duobus modis fiunt, dupli císque generis sunt. Nam illorũ quędam vnius tantùm elementi formam habent, aliorum verò elementorum qualitate & affectionibus impurata sunt & affecta: nihil verò, aut ad modum exiguum aliorum elementorum in eis est immixtum: sicuti aqua maris salsa, item niues, rores, pluuiæ. Nonnulla verò imperfecta mixta ex pluribus elementis

constant in vnum coactis: non tamen formam aliam substantialem mixti habent: sed sunt veluti quædam congeries elementorum inuicem compactorum impuratorúmque. Prior mixtionis modus consimilis est illi mixtioni, de qua Aristoteles mentionem facit in primo libro de generatione & corruptione. inquit enim in mixtione corporum interdum vnum eorum tantum conseruari, alterum verò euanescere: sed tantùm affectionem quandam & qualitatem eius remanere; qua prius illud quod constat & conseruatur fit affectum. Sicuti ex duobus metallis interdum mixtio quędam fieri solet, qua vnum euanescit; alterum verò remanet colore prioris intinctum. Non dissimili ratione mare salsum est, ob mixtionem partis terrestris adustæ, quæ tamen potius aquã inficit, quàm iusta mixtione cum aqua misceatur. Sic sunt pluuiæ aqua quædam infecta & impura. Alterius generis mixta imperfecta ob mixtionem aliorum elementorum non tantùm suam speciem retinentia inficiuntur: verumetiam cum aliis compacta quoddam tertium efficere videntur: licet reuera ibi non sit nisi quædam elementorum congeries inuicem compactorum. Huius generis (vt puto) sunt grandines, niues, pruinę. mixtáque huius generis fiunt plerumque vi frigoris: nam proprium frigoris est congregare heterogenea; contrà caloris natura est heterogenea disiungere & separare. Post mixta imperfecta sequuntur mixta perfecta; in quibus propter mixtionem variámque inter se mixtorũ elementorum alterationem refractis elementorum formis, ac propterea secundum esse substantiale corruptis emergit forma mixti media: qua tota illa massa vnum fit quoddam pręter elementa: sicque secundum substantiam etiam elementa miscẽtur, ita tamen, vt cuiusque forma magis infixa sit in sua priori materia, quàm in aduentitia. Ideóque facilius ad pristinam naturam elemẽti commutatur, quàm ad alteram. In mixtis hisce perfectis cùm elementa coæquata esse oporteat; maximáque sit vis ignea, omniúmque præcipua; portio ignis mole aliis est minor; eadem propè ratione portio aëris non est mole admodum magna. huic adde, quòd constare non possent, sed statim dilaberentur: si mole, aër & ignis, terram aquámque superarẽt. Terra etiam in mixtis omnibus, quæ constantia sunt non fluida, superat aquam mole: quamobrem Aristoteles dicit in secundo libro de generatione, omnia mixta supra terram consistentia esse terrea mole. s. & magnitudine partis terrestris ex qua constant. Nonnulla etiam aquea sunt (vt reor ego) ea inquam quæ fluida sunt, vt lac, sanguis, huiusmodíque alia, in his præsertim animalibus, quorum sanguis fibras non habet. Verùm pro diuersa natura mixtorum corporum diuersæ sunt etiam elementorum portiones, tum mole, tum mixtione, & temperatura; necnon etiam raritate & densitate, aliísque huiusmodi. Quo fit vt formæ elementorum corrumpi queant, non vno tantum modo alterationis, vt sit necesse vnum tantum modum mixtorum fieri: sed longè diuersis, vt pro alterationum diuersitate, mixtura seu complexione & nexu elementorum inuicem, item mole & modo substãtiæ fiant mixtorum diuersa genera. Horum ratione exposita accedamus ad rationem explicandam,

A plicandam, qua & generentur mixta omnia perfecta, & corrumpantur. Superius, cùm exponeremus vim qualitatum omnium primarum, diximus calorem & frigus qualitates esse actiuas: contrà verò humiditatem & siccitatem, passiuas: non tamen ea de causa, quòd hæ duæ posteriores non agerent, siue quòd priores duæ non paterentur; sed quoniam in generatione mixtorum corporum, eorúmque mixtione duæ posteriores qualitates, humidum.s. & siccum, seu (vt rectius dicamus) corpora hisce duabus qualitatibus affecta ex natura & vi harum duarum qualitatum inuicem componerentur & miscerentur. Contrà verò vi caliditatis ac frigiditatis fieret eorum inuicem mixtio & coniunctio: quod patêre liquidò potest, ex harum

B qualitatum definitionibus. Nam calor est, cuius vi cõgregantur homogenea: frigus, cuius vi congregantur tum homogenea tum heterogenea: humidum verò quod facilè terminabile est termino alieno: contrà siccum id est, quod difficile termino alieno definitur; suo verò facilè. Cæterùm à qualitatibus ad elementa deueniamus, in quibus hæ vigent qualitates, & quorum est mixtio. Cùm terra, aqua, aër, ignis inuicem miscentur, ex hisque mixta corpora generantur; mixtionẽ eam primo & per se fieri nõ posse, nisi vi corporis calidi, ignis inquam. si prima fiat elementorum mixtio, seu corporis ignei: si secunda, tertiáve, aut aliç deinceps fiant; & ratio & experientia nobis persuadent. Nã si debeat fieri mixtio accommoda naturæ cuiuspiam mixti, necesse est vt ea inuicem componãtur, quæ conueniunt naturæ illius

C mixti corporis: aliena verò separentur. At hoc caloris proprium est, congregat etenim calor homogenea, aliena separat: frigus verò omnia indiscretè constipat & in vnum aceruum cogit. Qua de re cõstat frigus ineptissimum esse, vt primo ac per se eius vi fiat mixtio, generatióque mixtorum corporum. Præterea cõmodè mixtio fieri nequit; nisi miscibilia corpora diuidantur in minutissimas partes; ac deinde inuicem partibus illis minutissimis vniantur, separatis paulatim alienis; & mixtioni illi ineptis. id verò fieri non potest, nisi per concoctionem quandam: omnis autem concoctio est à calore, & à corpore calido. Itẽ actio vera & generatio vera, quæ est ad formã, debet primo & per se attribui illi qualitati, quç se habet vt habitus & forma: ei verò, quæ se habet vt priuatio, attribui nõ potest nisi per accidẽs, & secun-

D da quadam intentione. sed caliditas si conferatur frigiditati, se habet vt habitus & perfectio; frigiditas verò vt priuatio. igitur per se & primo frigiditati adscribi nequit mixtorum corporum generatio. Item suprà diximus primum instrumentũ & natura proximum cœlesti tepori, in quo est magnum omnium seminarium, vt Platonici dicunt, esse caliditatem. experiẽtia rationibus hisce attestatur. Nam quotcunque mixtorum generationes fieri sensu perspicimus; eas omnes videmus fieri per concoctionem quandam vi caloris. quin omnes mixtiones, quæ artificiis quibusdam fiunt (quæ sunt quàm plurimæ) calore adhibito, & per concoctionem quandam fieri experimur. Neque vllus artifex, seu pharmacorum & esculentorũ, poculentorúmque confector, seu metallorum compositor quidpiam mixtionis attentaret; ex

qua noua complexio nouáque massa fieret, si adimeres eis vsum ignis. Vi E igitur caloris primo & per se fiunt generationes mixtorum omnium. nihilominus secunda quadam intẽtione etiam frigori attribui potest mixtorum generatio. Nam prӕterquam quòd calor non efficitur proprius & naturalis (vt infrà dicemus) nisi temperamẽto quodam certo; quod efficitur mixtione frigoris, vt infrà dicam: in concoctione mixtionéque ipsa necesse est sӕpenumero id fieri à natura; quod fieri conspicimus à fabris ferrariis, qui ferro, ex quo ensem aut hastӕ cuspidem efficere volunt, certum temperamentum adhibeant: quamuis per se primo vtantur vi ignis; tamen certis interuallis id ferrum quod voluunt in fornace forcipe, & malleis tũdunt; aqua frigida intingunt. sic natura frigefactione interdum prӕparat materiam; F quę, nisi id fieret, inepta esset illi temperamento, mixtioníque illi; quam vult efficere: idque sӕpenumero facere more fabri verisimile est. Amplius, post concoctionem & mixtionem perfectã, totam eam massam frigiditate constipat & cogit, cum id exegerit illius mixti natura; vt in metallis factum esse conspicimus. Generatio ergo mixtorum omnium calori per se primo est attribuẽda & igni; qui fons est caloris cuiuscunque: itémque aëri vt efficientibus: terrӕ verò & aquӕ, vt materiӕ. Verùm cùm calor sit causa generationis mixtorum, quӕri potest, quӕnam sit causa corruptionis horum mixtorum, quӕ caloris vi generantur. Possetque alicui videri frigori attribuẽdam esse corruptionis causam. Nam contrariorum contrariӕ videntur esse causӕ. Contrà verò esse videtur efficax ratio. Nam sicuti generatio mixtorum G fit per compositionem quandam; ita corruptio fit per resolutionem & separationem corpormm componentium mixtum: at frigus semper congregat & cõstipat omnia, tum homogenea tum heterogenea: igitur per se à frigore resolutio & separatio esse nequit. Quamobrem neque etiam mixtorum corruptio attribui potest frigori primo & per se. Verùm frigus primo & per se si caloris actionẽ impediat nimia sui vi immixti cuiuspiam factione; generationem succedere nõ sinet. hoc pacto impedit etiam frigus digestionem seu concoctionem caloris, & indigestionem cruditatémque facit. Cui igitur primo & per se attribuenda erit mixti corporis dissolutio & corruptio? Perspectum est cuique acutius inuestiganti nulli attribui posse dissolutionem prӕterquam calori. A calore ergo mixta generantur, & componuntur. item à calore mixta dissoluuntur, & corrumpuntur, quî fieri potest, H vt ab eadem causa prodeant effectus contrarij per se primo? Nimirum minimè omnium. ex hisce efficitur, aliũ esse calorem à quo est generatio; item alium eum, à quo est corruptio & dissolutio mixti corporis. priorem dicimus naturalem & proprium: posteriorem alienum & extraneum. Fiunt autem hi calores, seu hӕc corpora calida diuersa ob mixtionem frigiditatis, seu humiditatis, siccitatísve, aut maiorem minorémve illius calidi copiam, quam par sit: seu densatione aut rarefactione nimia. Sicuti ergo certa quadam temperie calor corpúsve calidum fit naturale (nunc etenim in hoc sensu vtimur caloris nomine) ita diuersa temperatura fit calor extraneus &

A alienus. Duóque hi calores inter se pugnant; altérque ab altero dissoluitur, soluto seu extra naturæ limites affecto naturali calore, à calore extraneo mixtum corrumpitur. Nam forma mixti primo inest calori naturali, ac per eum continet reliqua elementa omnia inuicem mixta. Euanescente forma, resolutóque calore humidum aqueũ aëreúmque simul euaporant: est enim caloris fomentum & materia. Terrea pars demum dispergitur & dissoluitur in cineres. Calor autem extraneus calorem naturalem corrumpit seu resoluit duobus modis: per putrefactionem videlicet mixti, aut per exustionem. Putrefactio corruptio est caloris naturalis à calore extraneo in humido. Necesse est ergo vt in putrefactione post immutationem caloris natu-
B ralis humidum remaneat aliquantisper, neque statim resoluatur. At in exustione simul cum calore naturali resoluitur humidum & euanescit. Quamobrem plerunque putrefactio fit à calore extraneo humido nõ admodum vehemẽti. At exustio contrà fit vi caloris sicci vehementis. Quo fit vt quoniam natura sensim res mixtas infirmat, & ad interitum ducit, nihílque violenter agit; vt corruptio naturalis cuiusque mixti fiat putrefactione quadã. Quod etiam perspicuè ostendunt & senectus animalium, & exicatio plantarum. Nam harum vtraque via est quædam ad putrefactionem. Qua de re facilè coniici potest naturam ducere res mixtas ad interitum per putrefactionem. Satis expositum sit hactenus de calore extraneo, redeamus ad calorem naturalem; vi cuius suprà ostendimus mixta corpora generari. Du-
C bitare quispiam potest non immeritò, cùm calor naturalis sit pars corporis mixti, quin potius cùm forma mixti primo insit calori naturali, ac per eum contineat reliqua elementa; prima & præcipua pars est mixti: agens verò & materia id numero esse nequeant; nihil enim seipsum format & efficit: quo ergo pacto dici potuit mixta generari à calore naturali? Vt hanc quæstionẽ diluamus, illud est animaduertendum; non omnino dissimilem esse generationem corporum mixtorũ à generatione animaliũ plantarúmque; quamuis in plurimis dissideant. Nam sicut in generatione animalium est quędam certa materia, in qua inducitur anima, quæ primo inexistit participaturque à calido naturali, sibíque proprio, ac per eum membra format: ita in generatione mixti corporis est forma, quæ inducitur in sua materia, & primo inest
D in calido naturali. Item quemadmodum in generatione animalis præter calidum, in quo est anima, existit etiam semen; in quo est vis generãdi animal à parente deducta: Ita in generatione mixtorum omnium est qualitas cœlestis; in qua veluti in quodã magno seminario est vis generatiua mixtorum omnium deducta à corpore cœlesti & à mẽtibus illis cœlorum motricibus. Hac vi veluti quadam arte à suprema illa arte deriuata, & dispensantur elementa in mixtorũ generatione, & forma mixti inducitur. Etenim si hoc pacto nobis fingamus mixta generari; nõ arbitror longè nos à veritate aberrare. Coeunt in vnum elementa in mixtis; quæ prima mixtione ex elementis; fiunt; vsque hac cœlesti, pro qualitate materiæ & loci partes maiores, minorésve densiores, rarioresúe, varia etiam alteratione impuratæ in vnũ coeunt,

inuicémq; alterātur, & cōponuntur: Ita tamen vt vis ignea eiusque elemēti pars sit veluti organū primū cœlestis qualitatis: Sicque cùm omnia vicissim omnia vicerint, victáque sint, iam concocta & in vnum mixta vi cœlestis qualitatis, & complexio & forma mixti inducitur: quæ primo recepta in calido proprio, seu in parte ignea deriuatur ad alia elementa. Hoc pacto vi caloris naturalis fit mixtio & cōcoctio; & in calore naturali forma mixti recipitur à cœlesti qualitate omnium effectrice. Si verò mixtum fiat ab elementis non prima mixtione; sed secunda, aut tertia quartáve compositione; idem propemodum dicendū est. nam vicem ignis obtinebit corpus igneū, quod propriam complexionem habebit accommodam mixto corpori generando; vicem terræ & aquæ corpus mixtum crassius, sic vicem aëris item corpus mixtum aëreum. vicissim igitur agent patientúrque hæc corpora; fiétque ex illis mixtum tertiū vi qualitatis cœlestis, corruptis prioribus formis mixtorum, non refractis; eo quòd imperfectiora illa, prioráque mixta non sunt elementa aut materia posterioris. sed quoniam hoc vtitur ordine húncque semper seruat tenorem natura, vt ab extremo sensim producat res omnes ad extremum aliud; non statim & repente: inde effectum est, vt in generatione animalium, eorúmque nutritione, non continuò ex elementis, aut ex inanimis etiam animal perfectum generet: verùm multa media posuit imperfecta; in quibus tamen non sistit, sed per ea animal perfectum facit. Etenim in libris de generatione animalium Aristot. dicit, quod animal prius viuit vita plantæ, forma scilicet quadam imperfecta; in qua non sistit natura, vim tamen habet ea forma vegetandi; deinde ea exuta viuit vita animalis; in qua prior forma est virtute & potentia; tādem viuit vita bouis, aut asini, ad perfectúmque peruenit & in ea natura sistit. Sic in corrumpendo animal non confestim resoluit illud in elementa; sed sensim agit per formam cadaueris, cæterásque nobis non notas. In nutritione autem vtitur natura mixtis aliis perfectis, vt fructibus, frugibus, animalibúsque ad animaliū alimentum. Non dissimili ratione existimādum est naturam operari mixtorum corporum perfectorum generatione; licet media, per quæ natura procedit in his, obscuriora sint, quàm à nobis sciri aut dici potuerunt. Attamen in metallorum generatione nullus ambigit, quin omnia fiant ex argento viuo & sulphure. hoc igitur pacto mixta fiunt à proprio naturalíque calore. Si quis verò vellet asserere quòd præter corpus illud calidum, quod remanet in mixto corpore, postquam generatum est mixtum; aliqua etiam eius portio, qua vt agēte instrumentóque proprio vsa est cœlestis qualitas, remaneret; neque mixtionem ingrederetur, & postea euanesceret, vel aliud quidpiam ex eo fieret à natura: vt de spiritu & calore existente in semine maris Aristoteles dicit, postquam eius vi generatus est fœtus: vt reor, neque euidenti argumento improbari posset, neque ipse positionem suam posset adstruere efficaci ratione.

DE ELEMENTIS

LIBER QVARTVS.

B SAtis à nobis expoſita fuiſſe videri poteſt ratio mixtionis, & generatio mixtorum omnium vniuerſali quadam doctrina. Id etenim inſtituti noſtri fuit, quemadmodum in exordio ſtatim diximus; tractationem .ſ. nos facturos de elementis, & de elementorũ mixtionibus in vniuerſum; ita oratio noſtra ſibi conſtiterit citra formas metallorum & lapidũ proprias; itémque citra naturas proprias partium ſimilarium; ex quibus conſtant animalia & plantæ. Verùm quoniam generatio mixtorum fit vi caloris naturalis; corruptio contrarij caloris extranei: Itémque mixta om-
C niã perfecta fiunt ex aqua & terra, tanquam ex materia; quorum alterum eſt ſicciſſimum, alterum humidum valde & fluidum: nimirum tractatio hæc imperfecta videri haberíque iure poſſet, niſi à nobis exponerentur tũ actiones caloris naturalis ſigillatim, tum accidentia illa, quæ per ſe cõſequuntur mixtionem: quorum quædam tangibilia ſunt, & ad paſſionem impaſſibilitatémque mixtorum referuntur: alia ad actionem in ſenſus alios præter tactum accommodantur. Nam qualitates primę, illęque, quæ eas ſequuntur; quibus mixta ſunt affecta; ſunt tactiles qualitates, vt ſapor, odor, color; quibus præponenda eſt complexio; quoniam mixtioni propinquiſſima eſt, ſtatímque ex qualitatibus primis conflatur, earúmque vim maximè obtinet. Nemo ignorat operationes caloris naturalis proprias eſſe, concoctionẽ ſeu
D digeſtionẽ, maturationẽ, elixationẽ, & aſſationẽ, nõ quidẽ illas tantùm, quæ fiunt arte, ſed eis cõſimiles à natura factas. Concoctio ſeu digeſtio, vt Latini autores dicũt, eſt perfectio à proprio, naturalíq; calido ex oppoſitis paſſiuis. quæ definitio adaptari poteſt ad terminũ cõcoctionis: tunc enim perfectio ineſt paſſiuis elemẽtis, ſeu mixtis vicem elementorũ præſtãtibus, cũ fuerint cõcocta vi caloris naturalis. Poteſt etiã hęc definitio referri ad motũ ipſum, quo fit concoctio & digeſtio; ad quẽ ſi referatur, dicenda eſt eſſe perfectio; quoniã eſt via ad perfectionẽ. Motus nanq; eſt eiuſdẽ ſpeciei cuius eſt ipſius terminus. Quamuis autem & humidum & ſiccum concurrant vt materia ad concoctionem: propior tamen materia concoctionis eſt humidum, quàm ſiccum. Illud etenim, quod interminatum erat, cõcoctione termina-

tur,& eo veluti medio ſiccũ molleſcit, ſicque inuicẽ miſcentur. Maturatio E propriè eſt digeſtio alimenti in fructibus. Etenim tunc fructus maturi dicuntur & ſunt, cùm in fructu alimentum concoctum eſt. Per metaphoram verò quandam multa etiam alia matura dicuntur per concoctionem quandam: quorum nonnulla eſui, potui alia, expulſioni alia apta fiunt: tuncque dicuntur digeſta & matura. Animaduertendum hoc in loco eſt omnem digeſtionem, itémque maturationem per ſe fieri à calore: à frigore verò fieri per accidens tantùm. Item notandum eſt per ſe id, quod digeſtum primo & maturatum eſt, craſſius fieri per digeſtionem. horum vtriuſque ratio ſatis euidens eſt, & in promptu. Nam maturatio digeſtio quædam eſt; omnis autem digeſtio eſt concoctio, ſeu per concoctionem fit; quæ proculdubio F per ſe eſt à calore. Item digeſtio perfectio quędã eſt; calor verò per ſe principium eſt perfectionis & generationis: ſicuti contrà frigiditas eſt per ſe principium interitus: per accidens autem frigiditas facit ad digeſtionem. Tum quoniam digeſtio fit à calido naturali, quod definitione quadam & remiſſione fit naturale: remiſſio verò caliditatis per frigiditatem fit. Item frigore in vnum cogitur calor, & fit validior per antiperiſtaſim. Præterea ſæpenuro accidit, vt maſſa mixtorũ non ſit apta certi generis cõcoctioni, niſi prius paſſa fuerit à frigido: idque à natura ſæpe fieri ſuprà diximus more fabrorum, qui ferrum cudunt & temperant. Accidit etiam in multis mixtis, vt poſt completam digeſtionem à calido, frigiditate afficiantur pro cuiuſque natura, & ob eam cauſam frigidiora apparẽt poſt digeſtionem. vt lac quod G fit per digeſtionem ſanguinis, eſt tamen frigidius ſanguine. Quamuis alia etiã ratione cõtingere poſſet, vt poſt digeſtionem à calido factam, ea ramen res digeſtione perfecta frigidior euaderet; per ablationem inquam partis calidioris. Nam vi caloris naturalis & proprij ſicuti in vnum conflantur homogenea, id eſt apta naturæ illius generis mixti; ita extranea ſeparantur & amouentur. Itaque partibus calidioribus amotis, quæ extabant in materia generationis mixti frigidioris naturæ, id quod remanet, quamuis calore ſit concoctum non frigore, frigidius tamen erit ſua ipſius materia, ex qua confectum eſt. Ex his ſatis perſpicuè reor apparere digeſtionem maturationémque omnem per ſe primo fieri à calido; non autem à frigido niſi per accidens. Quòd verò omne id, quod primo digeſtionem maturatio- H némve recipit, fiat craſſius, euidenti ratione oſtenditur. Nam id, quod primo recipit digeſtionem, eſt humidum; eóque veluti medio ſiccum terreſtre molleſcit, & fit mixtioni idoneum: humidum verò propterea concoctionem & maturationem recipit, eo quòd vi caloris miſcetur terreo. Quare ſequitur id, quod primo maturatur & digeritur, humidũ. ſ. propter admixtionẽ terreſtris partis, neceſſe eſſe vt efficiatur craſſius. Quòd ſi qua mixta poſt digeſtionẽ ſubtiliora facta eſſe videantur; hoc vtique nõ fit diuerſa ratione, ab ea, quã ſupra expoſui, per amotionem. ſ. partium terreſtrium ei mixtionis digeſtioniſve generi non accõmodatarũ. Poſt expoſitã digeſtionem & maturationẽ accedamus ad alias caloris naturalis operationes; quę diuerſę ſunt ob naturam paſſiuæ qualitatis coniunctæ calori naturali, à quo digeſtio fit.

A Nam talis ille calor vel est humiditati cōiunctus, aut siccitati. Si humiditati cōiunctus est calor ille, sic ab eo fit digestio per modū elixationis. Sin verò cōiunctus fuerit siccitati, fit digestio per modū assationis. hæ verò plurimorum diuersórúmque generum sunt pro intensiori aut remissiori humiditate siccitatéve. Quæ omnia natura tēperat insita diuina arte, quā intellectus humanus ad vnguē attingere nequit: sed generali quadā notione mira hæc naturæ opera scrutatur & cognoscit. Sicuti verò à frigiditate impedita digestione indigestio fit: Ita impedita maturatione sequitur cruditas dicta in fructibus propriè, in aliis secūda quadā significatione. Impedita verò elixatione & imperfecta, sequitur dispositio quā Græci & Aristoteles, inquinationē

B appellant; cùm. f. à caliditate humida in re elixāda motus humor aqueus interminatus adhuc & imperfectus se ipse cogit, simúlque poros constringit; in quibus inhibitus & coactus est; sicque elixandæ res fiunt duriores, quàm fuerint antequā elixari inciperent. Assationē imperfectā sequitur dispositio quā latino vocabulo nescirē ego explicare, Græci appellāt στάτωσιν. Hę actiones sunt caloris naturalis. Caloris verò extranei operationes singulæ à nobis nō ita perfectè cognoscuntur; quoniā pertinēt ad corruptionē & interitum. Sed genere quodā duplices sunt, putrefactio inquam & exustio. De quibus satis sint ea, quæ superiore libro sunt exposita. Nunc tēpus est, vt paucis percurramus differentias, quibus corpora mixta homogenea humida siccáve differūt inter se. Primúmque exordiemur ab his qualitatibus, quas passiuis

C affinès cōiunctásque cōsueuimus appellare ob id, quod per eas corpora homogenea apta vel inepta sunt aliquo passionis genere affici. Accedemus deinde ad complexionē & qualitates eas; quibus agunt, passionémque sensibus ingerūt. Sumemus autē exordiū à coagulatione & liquefactione, à quibus etiam Aristoteles in quarto Meteororum orditur: quoniam corpora omnia tam dura quàm mollia constant & conflata sunt quadam coagulatione. Coagulatio omnis fit exsiccatione quadam: sicuti contrà liquefactio efficitur per humectationem. Quoniam sicci est terminari definirique: sicuti contrà humidi est diffluere & proprio termino nō contineri. Necesse igitur est, vt id, à quo res coagulatur, siccitatem faciat. Siccitas verò duobus modis in aliquo effici potest: vel scilicet alteratione quadam noua inducta

D siccitate; vel per ablationem partium humidarum: quæ scilicet aut lateant compressæ & contentæ à terrestribus partibus siccioribus, aut euolent resolutæ in vaporem, sicque euanescāt. Non dissimili ratione necesse est, vt id, à quo res quępiam liquefit, humiditatem efficiat. Pluribus item modis humiditas in re quapiā potest effici: aut enim alteratione fit, qua ea res exuat siccitatem priorem & induat humiditatem nouam; aut resolutione quadam partium aquearum, quæ compressæ constipatæque prius erant; vel coactione vaporis in aqueam naturam; siue per subingressum in poros partium aquearū, dissolutionéque terrestrium prius in vnum coactarum. His expositis dicendum coagulationē interdum fieri à calido per se, si calidum illud fuerit etiam siccum, tum inducēdo nouam siccitatem, quatenus est siccum,

tum componendo partes aqueas aereásve,& humidas cum terrestribus sic- E
cis,necnon resoluẽdo partes aqueas in vaporẽ,qui euolet & euanescat. Hoc
pacto calidum coagulationem facit per se. Interdum calidum etiam per ac-
cidens efficit coagulationem;cùm per antiperistasim cogit in vnũ frigidum;
quemadmodum in grandinis generaione contingit. Frigidum autẽ coagu-
lationem per se facit exiccãdo, si fuerit coniunctum siccitati,item conden-
sando partes aqueas in vnúmque cogendo cum partibus terrestribus,à qui-
bus fortius condensatæ etiam continentur, maiorémque soliditatem acci-
piunt. Per accidens verò frigidum etiam coagulat exprimẽdo partes calidas
subtiliores immixtas humido; cum quibus humidum quoque implicitum
euanescit. Item per accidens coagulationem facit frigidum,si vi caloris hu- F
midum resoluatur,qui in vnum cogitur,circunstante & cõstipante frigido.
Cęterum ea coagulatio,quę fit mixtione quadam complexioni cuipiã apta
partium terrestrium cum aqueis & aquearũ resolutione,frigido per se attri-
bui nõ potest. hæc etenim per concoctionem fit;quæ est à calido per se,non
autem à frigido,vt suprà diximus. Ideo Aristoteles in quarto Meteororũ in
quo primo agit de coagulatione;quæ sequitur mixtionẽ,qua duræ res mol-
lésque fiunt,nõ facit mentionem de ea coagulatione,quæ fit per se à frigido;
sed meminit de ea tantũ, quæ fit à calido per se,à frigido verò per accidens.
Ea verò coagulatio,quæ fit per se à frigido, cõuenit mixtis illis imperfectis,
quę non sunt vnum per formam quandam substantialẽ tertiam cõflatam ex
elementorum mixtione,sicut grando,nix,pruina, cætetáque huiusmodi. Ea G
nanque per se fiunt à frigido;nõ tantùm quia calidũ exprimat,simulque hu-
midum;sed quoniã vi sua humidũ aqueum seu vaporẽ condensat,& in vnũ
cogit,partésque terrestriores congregat;quæ tenacius solidiúsque detinent
partes aqueas aut vaporibus constipatas. De huiusmodi coagulatione infe-
rius Aristoteles dicit,quòd fit per remotionẽ calidi,nõ autẽ humidi;de quo
non meminit. Nam frigidũ ideo coagulat,quia frigefaciendo condensat, &
cõstipat humidum aqueũ vel vaporosum;frigiditas verò,quæ coagulationẽ
facit, quandoque extrinseca est ab illo mixto corpore, quod coagulatur &
præter illius naturã:quandoque secundũ naturã & intrinseca. Præter naturã
est in mixtis imperfectis illis,de quibus suprà fecimus mentionẽ. In metallis
verò & lapidibus est intrinseca & naturæ eorum propria. Quo fit,vt glacies, H
grãdo, nix liquefactæ permaneãt fluidę. Metalla verò liquefacta ignis vi cũ
primum vis illa ignea cessauerit,cõfestim nulla vi frigiditatis extrinsecæ,sed
proprio intrinsecóq;nixu cogũtur & durescũt. Qualis verò & cuiusmodi sit
hæc vis latitãs,infrà dicemus,cũ tractabimus de cõplexionibus. Hæc de co-
agulatione sint satis. Coagulata verò liquefiunt per se à calido; quoniã cali-
dum partes in vnũ coactas à frigido rarefacit & disgregat simulq; disiungit
partes terrestres, quę vi frigoris arctius cõtinebãt partes aqueas. Necnõ ca-
lidũ etiã per accidens liquefacit,quãdo scilicet resoluit partes aqueas in va-
porẽ,simúlq; in vnũ cogit partes frigidas per antiperistasim,quarũ vi vapor
ille disgregatus in aquã cogitur vi frigiditatis in vnum coactę. A frigido ve-
rò

A rò per se liquefieri dici possunt, impropriè tamen: vapor enim in aquam cogitur à frigore, sicque condensando & coagulãdo frigidum liquefacit. Item à frigido humido liquescunt sal, nitrum, eiúsque generis cætera: quoniã humidum aqueum frigidum eorum poros subit, sicque discindit partes terrestres exiccatas & in vnum coactas vi caloris. Per accidẽs verò à frigido quædam liquescunt; quoniã à frigido expellitur calidum, cuius vi fit crassitudo in aliquo corpore, & impinguatio quædã vt sperma, quod à frigido liquescit euanescente & euaporato calido, cuius vi crassius effectum erat. Nonnulla verò corpora sunt, quæ nequeũt coagulari neque à calido neque à frigido: ab vtroque tamen crassescunt. Quædam verò neque coagulari neque B crassescere possunt; sed semper fluida perseuerant. Ea, quæ aëris plurimum habent, habéntque etiam lentorem, crassescunt à calido & à frigido, à neutro durescunt, vt oleum. In quo multum est aëris, ideóque aquæ supernatat, crassescit interdum aliquatenus à calido, quoniam partes nonnullæ aqueæ vi caloris resoluuntur; cogi tamen & durescere non potest, quia non habet multum terræ, sed plurimum aëris, quo præcipuè natura olei cõstat. à frigido verò nõ durescit; quoniam aëris vis superat, qui ob frigus crassescit, vt in niue & in pruina conspicitur: non autem durescit, vt grãdo, quæ ex aqua efficitur. itáque conspicimus oleum frigore coactum habere quandã speciem niuis viridis. Nonnulla etiã quamuis non sint aërea, quia tamen valde tenacia & glutinosa sunt, nequeunt durescere, sed crassescũt, vt mel; eo quòd neque C caliditas eíque iũcta humiditas exprimi potest vi frigoris propter tenacitatem & lentorem; neque etiã vi caloris partes aqueæ resolui queũt ob tenacitatẽ. Postremo loco nõnulla sunt corpora fluida, quę neque caloris neque frigoris vi durescũt, crassioráve fiunt, vt acetũ: in quo quamuis paucissimæ sint partes terrestres, itémque calor ille, à quo acutum saporẽ habet, adeo implicitus est, per totúmque diffusus, vt vi frigoris exprimi non possit. Ideóque continet partes aqueas, ne densentur à frigore, & ob paucitatẽ partium terrestrium contineri non possunt partes aqueæ, ne diffluant. Quapropter neque etiã à calido durescere crassescerére potest acetum ob exiguitatẽ partis terrestris. Nam quæ coagulantur à calido, necesse est, vt habeant terrę plurimum, quod constare possit parte aquea ob calorem resoluta. Præter D hæc, quæ hactenus à nobis exposita sunt, quædam inueniuntur coagulata, quæ prius à frigido coacta sunt, deinde à calido perfectam capiunt duritiem & compactionem, vt fictilia omnia. Nonnulla contrà prius compinguntur in vnum à calido; demum post actionem & concoctionem calidi perfectam coagulationem capiunt à frigido. huiusmodi à natura sunt metalla & lapides; quorum duritiei extremam manum imponit frigidum; licet eorum mixtio & coactio facta prius fuerit à calido. Ex his, quæ hactenus à nobis sunt exposita, facilè intelligi potest, quænam mixta potius sint terrea, quæ item potius aquea, item quæ potius aërea. Coagulationem, liquefactionẽ, crassationémque mixtorũ corporum sequuntur plurimę alię dispositiones; quibus apta vel inepta sunt mixta corpora certis quibusdam

passionibus. Quædam etenim dura corpora molliri possunt & inflecti, quędam minimè. Ea inquam, in quibus humor aqueus propter coagulationem non ita resolutus est atque euanuit, quin tantum eius reliquum sit, & in tota ea massa dispersum, vt vi ignis dissolui nequeat; & si ob paucitatem multásque partes terreas, quibus est implicatum, nequeat fluere. hæc vtique igne mollescunt, vt ferrum, & cornu: quamuis ferrum violentiori igne adhibito liquescat. Item nonnulla mixta aqua aspersa madescunt, vt lana & huius generis alia; liquescere tamen non possunt. Quædam contrà in aqua posita liquescunt; ægrè tamen madescunt, vt nitrum, sal. Nonnulla in aqua & madescunt & liquescunt, vt later nondum in fornace coctus, similiáque terrea mixta. Ea, quorum partes terreæ glutino tenaci inuicem compactæ sunt, poros tamen habent maiores, aquæ globulis, in aqua posita madescũt; non autem possunt liquescere. Contrà quorum partes terreæ lentore glutinóque carent, poros tamen habẽt neque ita exiguos, vt sint aquæ imperuij, neque adeo magnos, vt sine iniuria & scissione aqua per eos meare possit: in aqua posita non madescunt, sed soluta ab aqua liquescunt. Terrea verò, quia glutinum habent, & poros latos, madescere possunt, vt lateres incocti. rursus quia compacta sunt glutino non admodum tenaci, aliísque minores poros habent, quos subiens aqua diuellit, liquescunt & soluuntur ab aqua. nonnulla flexibilia sunt; cõtrà aliqua flecti nequeunt. Flexibilia ob humiditatem flecti queunt, vt iunci, virgæque virides. inflexibilia non possunt flecti ob siccitatem. Nam humidum est terminabile termino alieno; siccum contrà: neutra tamen horum igne mollescere possunt vt ferrum: quia in lignis terra & aër superant humorem aqueum, non superinfusum dico, sed intrinsecum; ex quo compositum est lignum. Nõnulla frangibilia sunt in partes magnas, nõnulla comminui facilè queunt in partes exiguas & minutas. Item quædam scindi possunt, necnon etiam frangi, vt ligna: lapides verò frangi queunt, non autem scindi. Omnis huius generis accidentium causa est in poris, eorúmque situ; item in modo, quo partes terræ inuicem cohærent. Nam quorum pori in longum sunt protracti, partésque terreæ glutino aqueo tenaci per longum inuicem compactæ, scindi possunt, non item frangi. Quòd si humoris glutinosi pars resoluta sit ob nimiam siccitatem; pori noui fiunt etiam in latitudine; sicque frangibilia fiunt. Lapidum verò pori, vbi rari sunt & in omnem partem diffusi, faciunt lapides frangibiles: vbi verò crebri & frequentes, comminuibiles lapides efficiunt, non scissiles autem, quia non certo ordine in longitudinẽ protracti sunt: neque etiã, vt diximus, in lapidibus partes terreæ cohærent tenaci glutino aqueo, vt in lignis. Pari ratione, atque ex eadem causa quædã sunt malleabilia, vt plumbum, ferrum, & pleraque omnia metalla: quædam minimè. Quod cõtingit ex humiditate aquea, constipata tamen à frigiditate intrinseca; in qua est lẽtor & glutinum. Illa verò, quæ sunt terrea aut aquea absque lentore, malleo extendi non possunt. Quòd si cum humido aqueo glutinoso fuerit etiã admixtũ aëris, quantũ sit satis, minúsque terrę habeant; fiunt corpora, quę etiã mani-

A manibus fingi possunt in diuersas formas, quas retinent, vt cera huiúsque generis alia: hæc poros habent intraneos, intra quos partes compressæ recipere se queunt & contineri. Item præter has qualitates, & huiusmodi alias nonnulla mixta accendi & inflammari non possunt; licet ferueant, vt omnia aquea: quædam contrà inflammantur, sed flammam non emittunt, carbonésque ex eis fiunt. huius ordinis sunt ea, in quibus plurimum est terræ, & nonnihil crassioris aëris; porósque habent, quos ignis subire potest. Illa verò, in quibus plurimum est aëris terræ admixtum & aquæ modicæ inflammantur & flammam emittunt. Nonnulla quoque per se ægrè inflammantur: coniuncta verò ligno arido, aut lino confestim flammam concipiunt &
B emittunt: in hisce aëreo humido admixtus est aqueus plusquam modicus parúmque terrei: idcirco per se ob humiditatem nimiam inflammantur ægrè; adiuncta verò siccæ rei citò flammam concipiunt, eo quòd ignis suapte natura siccus est. Ideo cum multa humiditate, quamuis aërea sit, parum est sicci; ægrè prodit flamma. hæc superius latius à nobis exposita sunt, cùm de mixtione terrei elementi loqueremur. Item ad ignem nõnulla apposita vaporem emittunt, aliqua fumum, suffitum alia, nonnulla nidorem, alia fuliginem. Vaporem aquea; fumum & suffitum quæ aërea sunt; nidorem vnctuosa vt oleum; fuliginem ea quæ cum aëre lentoréque plusquam modicum terrestris partis habent. Hæ ferè sunt qualitates, seu dispositiones mixtorum corporum; quibus pro materiæ & agentis qualitate inuicem differunt, aptáque vel inepta sunt ad patiendum. Ex quibus facilè dignosci potest & materia & efficiens eorum, ac propterea qualísnam sit eorum cuiusque complexio. Quam partem Aristot. in quarto Meteo. præclarè complexus est. Ego paulò infrà pauca quædam perstringam. Accedo nunc ad cõplexionem, eiúsque genera: paucísque hanc rem omnem perstringam: quandoquidem accuratè latéque de complexionibus tractauit Galen. opere ad eam rem industriè confecto, & de complexionibus inscripto. Complexio secunda qualitas est cõflata ex mixtionibus primarum qualitatum, qua mixtum corpus agit certa actione, & patitur certa passione. Nam, cùm temperamento primarum qualitatum fiat complexio, nõnullæ verò actiuæ sint vt caliditas & frigiditas; duæ quæ supersunt passiuæ, humiditas scilicet & siccitas: necesse
D est, vt harum omnium natura reluceat in complexione, quæ ex ipsis conflatur. Per complexionem ergo mixtum corpus & certa actione aget pro cuiusque temperamento, & certa item passione patietur. Complexionum genera Galenus nouem posuit: quorum vnumquodque latissimum est, innumerósque gradus sub se continet. Prima omnium est temperata, quæ duobus modis potest intelligi: aut scilicet complexio, in qua qualitates primæ quatuor coæquatæ inuicem sunt, adeo vt ne puncto quidem aliqua earum alias excedat, sed posita sit in medio. Alio modo dicimus complexionem temperatam & æquam eam, quæ operationi maximè omnium sit accommodata, & præcipuè cuique generi conueniat. sicuti solemus dicere quidpiam æquum esse secundum proportionem & æqualitatem geometricam,

in qua cõstituta est iustitia distributiua;vt in quinto lib. Ethico. Aristot.tradit.Sic ergo dicimus complexionem temperatam & æquam,quæ operationi cuiusque speciei conueniat. Prior illa complexio temperata vna est tantum;quia consistit in medio rerum, id est, qualitatum; quod vnum est tantùm. Posterior hæc temperata est multiplex,pro natura scilicet quarumcũque rerum. Prior illa,si ita medium affectat,vt cõtrariæ qualitates ita libratæ sint,& elementa cõtraria, quòd vnum in aliud compar non habeat proportionem maioris inæqualitatis minorísve: nimirum huiusmodi temperata complexio in rerum natura inueniri nequit.Nam complexio conflatur ex mutua actione qualitatum cõtrariarum: hîc verò ita libratæ ponũtur,vt vna in alteram comparem agere nequeat.Item si caliditas frigiditatem longè superat in agendo, in resistendo verò magnopere superatur, vtique non possunt ita inter se coæquari, & librari, vt neutra in alteram agat. Quòd si huiusmodi æqualitas attendatur penes quantitatem & molem elementorum,ex quibus mixtum componitur; sic etiam complexio temperata effici non potest. Nam cùm elemẽta actiua ignis videlicet, aërque maiorem vim habeant quàm passiua:necesse est vt mole passiua superent actiua; ideo materia mixtorum corporum sunt aqua & terra,& maior terrę copia existit in plerisque omnibus quàm aquæ. mole igitur terra & aqua longè superant ignem & aërem. Amplius,cùm omnia mixta constantiam quandã habeant, impossibile est constantiam hanc fieri; nisi terra & aqua aërem ignémque in eis superauerint. Nullo ergo pacto in rerum natura inueniri potest huius generis temperata & librata complexio. Proximã tamen huic complexioni temperatæ,in qua scilicet virtute & gradu qualitates primę maximè sint coæquatæ, arbitratur Galenus esse hominis complexionem: quod efficaci (vt reor)argumento adstruit.Inquit enim: Cũ sensus tactus non percipiat qualitates tangibiles, nisi excedãt gradu & intensione qualitates,ex quibus cõstat & confectum est organum tactus; oportet enim recipiens carere ea natura,quam recepturum est. Idcirco necesse est tanto præstantiorem esse tactum, quanto magis recesserit à qualitatibus extremis, & redactus ad medium sit:sed homo præstantissimum omnium tactum habet,vnde est etiam prudentissimum animalium: Igitur necesse est, vt eius complexio sit propinqua complexioni illi mediæ, in qua libratæ sint & coæquatæ qualitates eo, quo diximus,modo. Quod si secus esset(vt nonnulli perhibent) & recederet humana complexio plurimum à medio versus calidum & humidum; frigidiora animalia,& ficciora homine,quæ plurima sunt,excederent etiam hominem tactus perfectione. Verùm de hominis complexione magis propriè disserere ad hoc negocium institutúmque nostrum nõ pertinet. sequamur ergo in hac parte Galenum,constituamúsque complexionem hominis maximè accedere ad temperiem,in hócque superare omnia mixta corpora: Hócque mensu quodã lato amplóque dicamus. Quoniam in hominis cõplexione magna est latitudo,adeo vt hominum aliqui dicantur complexionis temperatæ, qui sunt admodum rari: reliqui verò homines sint complexionum

E F G H

A xionum recedentium à temperie versus aliquod extremum, magnoperéque inter se discrepant. Sed nos crassiori minerua ponemus humanam complexionem esse maximè temperatam: aliorum verò corporum mixtorum intemperatã esse. Intemperatarum genera à Galeno ponuntur esse octo in homine: paríque ratione à nobis poni possunt octo genera complexionum intemperatarum, quæ mixtis corporibus præter hominem conueniunt. cuius speciei solum temperatam complexionem adscripsimus: quamuis vniuscuiusque speciei mixtorum corporum complexio temperata sit, & æqua operationi, quam natura habet. Octo genera intemperatæ complexionis hæc sunt, calida inquam tantùm, aut tantùm frigida: humida quoque B tantùm, aut sicca tantùm, hæ quatuor vnica tantùm qualitate recedunt à temperamento. Aliæ quatuor in vtraque qualitate intemperiem habent. Quædam enim est calida & humida, alia calida & sicca: Item aliqua frigida & humida, alia frigida & sicca. Quæ si colligantur, octo erunt intemperatæ complexionis genera. Inueniri autem posse complexiones intemperatas, propterea quòd vnica tantùm qualitate excedunt temperamẽtum, facilè probatur. Nam si calidum inueniri potest cum summè humido, itémque cum summè sicco, cur ergo si fuerit æqualitas inter siccum & humidum, calidum exuperare & excedere temperamentum non potest? Consimilis est ratio de frigido: item de humido & sicco, comparatis calido & frigido. Auerrois tamẽ in opere, quod pulcherrimum fecit de medicina, C conatur Galenum refellere; quod libenter facit cùm potest: diligentémque operam præstat, vt demonstret Galenum errasse. Inquit igitur Auerrois in eo opere quatuor tantùm esse genera complexionum intemperatarum; ea scilicet in quibus excessus est in duabus qualitatibus. Nam inquit, Cùm humidum & siccum sint materia calidi & frigidi (vt nos etiam suprà ostendimus) impossibile esse inueniri formã sine materia propria: quare necesse esse si calidum excedat, pariter excedere temperiem, aut humidum aut siccum: paríque ratione si humidum aut siccum excedit, excedere calidum aut frigidum. Hæc Auerrois ratio si referatur ad gradum caliditatis, seu frigiditatis; quomodo Galenus posuit excessum in complexionibus inæqualibus; omnino inefficax est. Verùm si referatur ad gradum actionis, eiúsque vim, ef- D ficaciam habet. Nam si posuerimus duo mixta esse; in quibus caliditatis & frigiditatis gradus idem sit, item idem sit gradus humiditatis & siccitatis: deinde alterum eorũ efficiatur siccius: proculdubio gradus caliditatis idem erit post exiccationem; qui & antea, attamen vis agendi maior erit in exiccato, quàm in altero mixto, quod mutatum non est; ac etiam maior quàm erat in eodem mixto, antequam esset exiccatum. Sin verò contrà efficiatur humidius, cùm humiditas obtundat actionem caloris, minùs erit efficax in actione, quàm alterum mixtum; ac etiam quàm esset, antequã fuisset factum humidius. non ergo, quantum ad vim actionis pertinet gradúmque simul, fieri potest, vt sit æqualitas in calido & frigido, sit autem excessus in sicco aut humido; quia semper siccius calidum erit acutius, calidũ humidius erit

obtusius. Sic etiam siccitas calori adiuncta efficacior est in agendo; quia calidum resoluit humidum aqueum; ideóque maior apparet exiccationis vis in calido, quàm in frigido. contrà frigidum cogit vaporem in aquam, si fuerit humidum; ideóque humiditas videtur maioris efficaciæ in humefaciendo cōiuncta frigori, quàm calori. Nam & si calor liquefaciat coagulata; per accidens humectat; sed per se exiccat: quia resoluit tandem liquefactum humorem aqueum & exiccat. Hanc arbitror ego fuisse Auerrois rationem, eiúsque sententiam; quæ non discrepat à dogmate Galeni, quod confutat. Nam Galenus non loquitur de qualitate efficaciæ actionis; sed de æqualitate graduum & latitudinis qualitatum. Quo ad gradus ergo octo sunt genera complexionum intemperatarum, quorum vnumquodque in rerū mixtarum natura amplissimū est, multásque ac ferè innumeras sub se species continet. Ex accidentibus tamen & differentiis mixtorum corporum, quas suprà memorauimus, materia cognita, itémque agente; facilè etiam formula quadam tenui dignoscere poterimus complexionem corporum homogeneorum. Nam cùm eorum materia sint terra & aqua, ac in nonnullis aēr; calor verò & frigus coagulantia: nonnulla autem liquida sint & fluant, fluida aquea sunt ob materiā, ideóque frigida & humida: sed si immixtum aērem habeant, aut vaporem igneum, calida erunt ob vim caliditatis. Quo interdum exhalante & euanescente cùm à propria natura recesserint, remanent frigida. Itémque ob eandem causam, licet fluant, vim tamen habent exiccādi ob partes terrestres adustas in fluore illo inclusas. Coagulata terrea, si à calido sint coagulata, calida sunt ob calorem impressum ab actione calidi, & ob resolutionem aquei frigidi. itémque sicca sunt tum ratione materiæ terrestris, tum ratione agentis calidi. Sin autem à frigido coagulata sint, frigida sunt actúque sicca: sed virtute etiam erunt sicca, si coagulata sunt à frigore; postquam mixta fuerint & compacta in vnum à calido, vt saxa, marmora, cęteraque huiusmodi. Glacies verò & metalla actu sicca sunt ob coagulationem, virtute tamen sunt humida: quoniam priora abscessu caloris & humoris, qui partim à calore resolutus est & reliquus omnis ferè vi frigoris simul cum calore expressus est, ob terreā naturam, quæ remanet, sicca sunt: posteriora verò, quoniam aqueam naturam retinēt compressam à frigido, necnon contentā à terreo, quod in eis est, potētia sunt humida, licet tactu & actu sicca sint & appareant. Hæc pauca de his libasse sit satis nostro operi. alij latius de hisce edisserunt. Sed ambigere aliquis potest in mixtis illis quæ sunt valde frigida, quónam pacto à calore confecta esse queant, ab eóque contineri. Etenim suprà diximus mixta omnia generari cōseruaríque à proprio naturalíque cuiusque rei calido. Item ambigi dubitaríque potest qua vi fieri queat, vt pleraque mixta huiusmodi sint, vt neque calida neque frigida admodum videantur; apposita tamen corpori aut intro suscepta, nonnulla summopere calefaciant; alia contrà frigefaciant, exiccent alia; aliaque humectent. Si rectè memoria repetantur ea, quæ à nobis de natura caloris supra exposita sunt, itémque de natura cœlestis qualitatis; quam etiam magnum

A gnum seminarium appellauimus secuti Platonicos: non ita tamen,vt ponamus seminarium hoc esse corpus æthereum omnia permeans: sed accidens qualitatémque à corpore cœlesti defluentem,omniaque penetrantem: Iacta videbuntur fundamenta esse solutionis prioris quæstionis. Diximus etenim caloris eam esse vim in agendo, vt etiam si fuerit minoris latitudinis quo ad gradus;tantæ tamen est efficaciæ & vis,vt superet frigus maioris gradus non tantùm quo ad efficaciam agendi,verumetiam quo ad vim resistendi ipsius frigoris. Item diximus præter vim calefactionis,quæ est in calore,inesse etiã in calore vim cogendi homogenea:ideóque vi caloris naturalis fieri concoctionem & mixtionem. Item diximus in mixtorum generatione calorem

B naturalem esse organum cœlestis qualitatis, in qua est seminarium mixtorum omnium. Itaque ex his non est difficilè soluere priorem quæstionem. Nam illorum mixtorum complexio licet sit frigida ob maiorem latitudinem gradus frigiditatis,quàm caliditatis;tamen minor calor potuit vi agendi superare & actionem,& resistentiam frigoris:sed multò magis potuit facere mixtionem & congregare homogenea,id est,conuenientia illius mixti naturæ & speciei. Idque amplius potuit ob virtutem cœlestis qualitatis,cuius calor naturalis est organum. his addas id,quod est potissimum in mixtis frigidis: quòd post mixtionem factam à calore compacta sunt & coagulata à frigido: cuius vi expressa est magna pars illius caloris, qui mixtionem fecerat;eóque exiguo,qui reliquus est crasso & terreo mixtio continetur. Se-

C cundã verò quæstionem difficilius est soluere. Nam si nihil agit præter eum gradum,quem habet:omne etenim agens agit quatenus est actio, & ex non ente nihil fit.item si forma non agit in subiectum,in quo est,ipsum alterando; quia idẽ non agit in seipsum,neque simile in simile,vt ostendit Aristot. in primo lib.de generatione, difficillimum est inuenire quãnam ratione hęc mixta calefaciant, frigefaciántve longè magis quàm ipsa illis qualitatibus sint affecta. Dicam ego quid sentiam;alij perspicaciores fortasse quidpiam aliud inuenient. Cùm mixtio elementorum fit; quamuis per cõtrarias alterationes formæ elementorum corrumpantur secundum esse substantiale, & remaneant in esse refracto; non tamen putandum est qualitatem elemẽti propriam vniformi ratione, eodémque gradu remitti in tota ea portione

D materiæ; in qua est forma illius elementi; sed diuersa difformíque ratione; adeo vt in aqua particula insensibili portionis illius remaneat qualitas elementi propria secundum gradum valde intensum: cui proxima particula eamque circunsistens remissiori gradu,intenso tamẽ est affecta;sicque deinceps. Ex quibus efficitur,quòd in aliquibus mixtis esse queant particulæ calidissimæ,in aliis frigidissimæ,disiunctæ tamen,intraque alias cõtentæ,adeo vt sensu percipi nequeant. Vi tamen caloris, aut etiam frigoris per antiperistasim illæ, quæ sunt solutiores, possunt in vnum cogi:nam calidi est congregare homogenea. ideóque in vnum coactæ aut calefaciunt vehementer, aut frigefaciunt summopere. Hinc est quòd nonnulla tactu non percipiantur esse calida,aut frigida;cùm tamen in ea calor naturalis egerit, siue appo-

ta sint corpori,seu intra corpus suscepta,coactæ in vnum vi caloris particu- E
læ illę frigidissimæ aut calidissimę vehementissimos æstus aut rigores faciāt & sæpenumero interficiāt.Nam si nihil agit præter gradum proprium,proculdubio à calore naturali remissiori generari non potuit vehementioris maiorísque gradus caliditas;longéque minus frigiditas per se à calido generari potest. Neque etiam à forma mixti aut elementi potest proprium subiectum & materia,in qua sunt formæ illæ,alterari; sicque fieri vehementior caliditas frigiditásve in ipsis. Dicemus igitur propterea fieri vehementiorem; quia particulæ illæ vi caloris in vnum cogūtur actionémque faciunt; quam facere separatæ,exiguæ,aliísque abruptæ non poterant. Huius rei exemplum in promptu est. Calx si tangatur,videtur esse frigida, nihílque ve- F
hementioris caloris in calce sentitur;quòd si fuerit aspersa aqua frigida,per antiperistasim à frigido particulę calidæ & igneę dispersæ prius & insensibiles in vnum coguntur. Nam solutiores aliquanto sunt,quàm in aliis mixtis eiusdem ordinis, & vehementem calorem faciunt. Quo fit,vt si calx vetustior fuerit,aut non habuerit maiores glebas,sed comminuta sit,aut non calefiat,aut non ita vehementer, vt calx recens non comminuta, quoniam in comminuta plurimæ partes igneæ exhalarūt,in veteri extinctę sunt ob temporis diuturnitatem. Id ergo, quod sensu fieri videmus in calce, cur ratio nobis non persuadeat fieri etiam in mixtis aliis vi caloris naturalis in vnum cogentis homogenea? Alia etiam causa adduci potest,si vellemus ascendere supra qualitates primas & complexionem; ad potentias videlicet natu- G
rales & proprias cuiusque corporis mixti, quæ sunt secundæ speciei in coordinatione qualitatis;& sequuntur formas proprias mixtorum.Hę etenim naturales potentiæ vim habent maximam etiam agendi ea,quæ inferiores qualitates agere possunt. Quid enim mirum est,si inferioris virtus cōtineatur in superiori & excellentiori? Dicemus ergo,quòd mixta illa per naturales potentias seu proprietates agunt, eum calorem,seu rigorem: multáque alia præter hæc,de quibus medici tractant. Non autem aptæ sunt cogere huiusmodi effectus,nisi excitatæ fuerint à calore animalis: qui similis est æthereo tepori; à quo vires omnium excitantur & promouentur ad suas quæque actiones. Hęc de complexionibus hactenus dicta sint instituto operi satis.

DE

DE ELEMENTIS

LIBER QVINTVS.

B PERVENIMVS iam ad postremam partem suscepti à nobis operis: In qua reliquũ est, vt tractemus de saporibus, odoribus, & coloribus: hæc etenim accidentia complexionem consequuntur, proximéque ad mixtionem accedunt. Verùm primum ordiemur à saporibus: nam sapor maximè affinis est qualitatibus rangibilibus, sicuti etiam gustus tactui. Etenim (vt dicam inferius) odoris generatio saporem sequitur: nec dispari ratione odorandi vis gustum. Saporis naturam nulli simplicium elementoum conuenire, tum per se manifestum est, tum ratione ita esse probatur. Nam sapor sequitur nutrimentum; nihil autem nutriri alíve potest simplici elemento. C sicuti enim mixtum est corpus animarum, quod alitur: ita etiam oportet alimentum mixtum corpus esse: à simili námque vnumquodque nutritur. Sapor ergo nequit accidens esse simplicis elementi. saporis naturam. Democritus accommodauit figuris; & pro diuersitate figurarum voluit esse diuersas saporum species: sed Democriti placita de figuris multis in locis ab Aristotele sunr confutata. Quantum verò ad saporis naturam attinet, pauca hæc sufficienr. figura sensibile commune est, quod per se percipitur ab vnoquoque sensu; sed præsertim à visu & tactu. Sapor verò est sensibile proprium sensus gustus; neque ab vllo alio sensu per se percipi potest. itemfiguræ nihil est contrarium; infinitæque enumerari figuræ possunt. Ar saporis species finitæ, inter séque contrariæ sunt. dulcis etenim sapor con- D trarius est amaro. reiiciendæ ergo sunt Democriti figuræ. Empedocles verò, qui posuit quatuor elementa esse omnium rerum principia simul cum lite & amicitia, voluit sapores non fieri mixtione & alteratione mutua elementorum: sed præexistere in terra, in qua putauit esse omnium saporum semina: ex qua deriuarentur in plantas fructúsque, indéque in animalia, quæ natis è terra nutriuntur. Cęterum positio Empedoclis quoque de principiis rerum confutata est aliis in locis philosophiæ naturalis: hoc verò, quod de saporibus, eorúmque generatione dicit, experimento deprehenditur falsum esse. Nam si sapores generarentur, vt Empedocles dicit, nouus sapor fieri non posset, nisi noua pars terrestris accederet: neque etiam prior sapor posset abiici, nisi quæpiam pars terrestris recederet. at contrà fieri

videmus, in fructibus ab arbore decerptis per concoctionem, & alteratio- E
nem nouos sapores generari mitiores & dulciores, prioribus omnino intercidentibus: generantur ergo noui sapores, non prius extabant. Sapores igitur non præexistunt, neque sunt figuræ quædam, neque etiam in corporibus simplicibus elementorum scilicet inueniuntur. Erit ergo sapor accidens sequens mixtionem: in mixtionibus autem, vt in superioribus libris diximus, aqua & terra se habent, vt materia; ex illisque præcipuè constant mixta corpora: aër verò & ignis vt efficiens & forma; licet aër magis attineat ad materiam, quàm ignis. Sapor qui accommodatus est materiæ, propterea quòd est accidens elementi, pertinebit ad mixtionem terræ & aquæ. verùm cùm aqua ob sui naturam magis formabilem quàm terra, potius F
pertinet ad alimentum quàm terra: nam & maxima pars terrestris naturæ veluti excrementum à nutrimento secernitur. Saporis natura magis erit accommodata aquæ quàm terræ; ex admixtione tamen terrestris naturæ facta per concoctionem à calido. Erit igitur sapor absterſio quædam, seu percolatio partis terrestris siccæ per humidum aqueum facta à calido; quæ potest afficere gustum, eúmque ex potentia in actum operationémque propriam deducere. Postrema hæc particula differentia postrema quoque est constituens naturam & speciem saporis. Nam sapor proprium sensibile est sensus gustus. Qua de re Plato in Timæo, cùm saporis diffiniret species, non aliunde definitiones earum sumpsit, quàm ab affectu, quem in lingua, eiúsque venulis & meatibus humoribúsque sapores faciunt. Verùm definitio- G
nes omnes illæ sunt sumptæ ab alterationibus materialibus & naturalibus, quæ non per se pertinent ad potentiam gustus, sed per accidens. Attingunt autem per se gustus organa: sed id per se saporem in gustu facere posse dicimus, vt scilicet spiritali specie gustandi potentiam efficiat actu gustantem, vt ita dicam. Sensus etenim susceptiuus est specierum sine materia. Ex his facilè confutatur quorundam sententia, qui putauerunt (vt ait Theophrastus in opere de causis plantarum) eandem rem posse homini dulcem esse, cani autem seu cuipiam alteri animali amatam. Nam cùm gustus potentia eiusdem naturæ sit in omnibus animalibus, quatenus gustatiua est & saporum perceptiua; sensúsque rectè dispositus non fallatur circa sensibile proprium: impossibile est, quin eandem dulcedinem omnium animalium H
gustus iudicet dulcedinem esse, si organa fuerint secundum naturam dispoſita: nihil attamen obstat quin dulcedo eadem aliquibus animalibus suauis sit & salubris, aliis verò insuauis & incommoda. quis nescit cassiam fistulam dulcem esse? nulli tamen hominum ea dulcedo suauis est: quin potius contrà omnes homines eam oderunt & auersantur. Contrà nonnulla alioqui amara suauia sunt, vt intubi radices. Idem de aliis saporum generibus est sentiendum: nisi quispiam vellet Cratilli, eiúsque sectæ philosophorum sententiam sequi; qui putabant, eo quòd omnia semper mouerentur, nec momento quidem temporis quidpiam consisteret; nihil esse suapte natura dulce aut amarum, album nigrúmve: sed omnia hæc fieri, cùm sentiun-

A sentiuntur ex coniunctione ad sensum gustus visusve: quorum dogma perbellè deridet Plato in Theæteto; Aristoteles etiā in nonnullis locis. Postquam constitutum est quid sit sapor, accedemus ad explicanda enumerandáque præcipua saporum genera; quorum vnumquodque amplissimum est, innumerásque ferè sub se differentias continet. Saporis genera sunt septem, octóve; dulce, pingue, acidum, austerum, acerbum, acutum, salsum, & amarum. E quibus quoniam dulce & pingue propinqua valde sunt, vno tantùm genere contineri perhibentur; quamuis reuera duo sint genera. Hæc saporum genera nonnulli ita distinxere; vt eorum quædam pertinere dicant ad speciem; alia ad priuationem quandam & naturæ speciéique de-
B fectum. Dulcis sapor (inquiunt) pinguis, huiúsque generis alij ad speciem pertinent: Acidus, amarus, salsus ad priuationem. cæterùm cùm multa inueniantur, in plantis præsertim earúmque fructibus, quę cùm ad perfectionem speciémque suam perfectam peruenerint, huiusmodi sapores habent, quinimò indigesta & imperfecta cùm fuerint, quadam veluti dulcedine sunt affecta; deinde ampliori digestione perueniant ad amarum, austerum, acidúmve saporem: proculdubio non est ita absolutè pronunciandum saporum hæc genera pertinere ad priuationem & naturæ defectum. Quamuis vt in pluribus res ita se habeat, quòd dulcis pinguísque sapor digestione fiant & perfectione consistant. Verùm, vt expositione nostra tota hæc res fiat illustrior, altius ordiamur. Dicamus igitur in vniuersum tres esse
C saporis ordines. quidam enim veluti priuationes & corruptiones naturæ sunt: alij contrà sunt veluti exordia quædam naturæ saporum; in quibus natura non sistit, sed ab eis ad perfectionem progreditur. Nonnulli verò sapores perfecti sunt, in quibus natura sistit. Primi duo ordines saporum scilicet crudorum & putrescentium consimiles sunt formis illis mixtorum imperfectis: per quas medias natura progreditur ad generationem perfectorum mixtorum: itémque ab specie perfectionéque mixtorum regreditur per dissolutionem ad elemēta. Hi sapores quoniam nutritioni inutiles sunt, neque per se, primáque intentione à natura effecti, innominati sunt, nobísque ferè incogniti: quamuis eorum nonnulli ferè consimiles sint speciebus saporum; quos inueniri etiam in mixtis perfectis, fieríque per perfe-
D ctam mixtorum concoctionem suprà exposuimus. Omissis ergo duobus illis ordinibus, qui incerti incognitique sunt, nec à natura intenti per se; tractabimus de his septem generibus pauca quædam. qua in parte lectorem admonitum esse volo, sæpenumero contingere & in mixtorum substantialium perfectorum generatione, & in saporibus, odoribus, coloribus, omnibúsque tandem, quæ progressione quadam natura perficit, ex priuationis & non entis natura, vt ita dicam, in rebus his inferioribus immixta, vt ad perfectionem non veniant: imò in contrarium mutentur, aut etiam dissoluantur. ludit etenim in mortalibus rebus casus & fortuna, multáque per accidens fiunt ob priuationes, & non entis naturam hisce inferioribus immixtam. Sed reuertamur ad saporis naturas explicandas.

Summa ergo ſaporum genera ſunt dulce, pingue ſeu vnctuoſum, acutum, amarum, ſalſum, acidum, auſterum, acerbum vel acre. Hæc genera ſeptem ſunt, ſi pingue cùm dulci coniunxeris; nam admodum affinia genera ſunt, & vtraque alimento aptiſſima. Quidam his generibus addiderunt ſaporem vinoſum & inſipidum. attamen vinoſus ſapor plerumque pertinet ad aliquod generum ſuperius expoſitorum. nam dulcis eſt, vel acris, vel auſterus. Etenim ſi hoc pacto per ſingula diſtinguenda genera ſaporum eſſent, pari ratione in medium adduci poſſet lacteus ſapor, qui tamen vel dulcis vel pinguis eſt. Noſtri verò inſtituti eſt referre tantùm ſumma & ampliſſima ſaporum genera. Inſipidus autem ſapor non eſt; ſed veluti ſaporis priuatio, quę guſtu percipitur, ſicuti viſu percipiuntur lumen & tenebræ. Dulcis ſapor (vt ab eo ordiamur) fit ex admixtione partis terreſtris cum aqueo, cōcoctione & percolatione facta à calore paulo plus quàm mediocri. Ideo homini, cuius complexio propinqua eſt medio, dulcia ſunt calida. Non tamen propterea quiſpiam exiſtimet, ſi res quæpiam videatur affecta ſapore dulci, confeſtim totam eam rem eſſe calidam. Nam fieri poteſt, vt, quamuis nonnullæ partes ſint calidæ, illæ inquam in quibus dulcis ſapor apparet; plurimæ aliæ ſint ſapore carentes valde frigidæ. non enim neceſſe eſt quodlibet mixtum corpus ſaporem habere: ideóque vniuerſam eam rem eſſe non calidam, ſed frigidam: quamuis paucas quaſdam particulas habeat dulces ac propterea temperatè calidas. Sapor vnctuoſus ſeu pinguis plus aëris obtinet quàm ignis, caloréque obtuſiore, id eſt, magis aëreo conſiſtit, quàm dulcis ſapor. Eſt etiam plerumque dilutior quàm dulcis ob eam cauſam, quòd maiorem habeat aquæ copiam: affinis tamen eſt dulci ſapori. Sapor acutus fit à calido ſicco ſubtili, & parum continet humidi aquei; quare vergit ad calidam & ſiccam complexionem: & per ſe eſt calidior dulci ſapore. Nil tamen obſtat, quin per accidens aliquod dulcis ſaporis ſit calidius alia quapiam re ſaporis acuti ratione ſuperius expoſita. Salſus ſapor fit à calido ſicco non admodum ſubtili: ſed terreſtre illud, quo pars aquea percolatur, eſt aduſtum, parúmque in eo ſupereſt aquei humoris. Tale quidpiam eſt illud, in quo primo eſt ſapor ſalſus. verum ab exiguo huiuſmodi poteſt infici magna aquæ copia, totáque ſalſa fieri ex admixtione exiguæ portionis ſalſæ. Salſa ergo, in quibus primo ineſt ſalſedo, ſunt ſicca & calida; non tamen habent calorem adeo tenuem, vt aromata quæ ſunt ſaporis acuti. Amarus ſapor per ſe ſiccior eſt ſalſo, magíſque terreſtris. ſiccitas illa amari ſaporis interdum eſt à frigido, ſed plerumque eſt à calido. Quo fit vt pleraque amara ſint calida: nonnulla verò contrà ſint valde frigida, vt oppium, quod amarum eſt, adeo tamen eſt frigidum, vt reſolutionem membrorum faciat, & nimia frigiditate interficiat. Quòd ſi quæras quódnam amarum fiat à calido, & quódnam à frigido: Mihi hac in parte Auerrois ſententia vehementer probatur. inquit enim eam amaritudinem fieri à frigido, quæ rudimentum quoddam eſt aliorum ſaporum: quod conſpicimus in fructibus plantarum, qui principiò ſunt amari ſiccíque valde

&

A & frigidi, vtpote qui sint imperfectissimi; postea humore & sicco adueniente fiunt acerbi, ac deinde austeri & dulces: horum amaritudo nimirum, vt constat, est à frigido. Si verò amaritudo sit alicuius naturæ perfectio non rudimentum, vt in absinthio, in aloë, in multis aliis: vtique in plerisque omnibus amaritudo illa est à calido; & huiusmodi omnia ferè sunt calida; nisi habuerint partes alias frigidiores insipidas, ex quarum vi contingat rem totam esse amaram & frigidam. Horum vterque, amarus inquam & salsus sapor, eo quòd sunt valde sicci, plurimúmque terræ habent, ineptissimi omnium sunt nutrimento: vtpote qui minimè omnium superari & immutari possint: iccirco reiiciuntur à calido naturali, & subsi-

B dent in excrementis, nec alimento immiscentur, vtpote quos natura aspernetur & reiiciat. Nec etiam ea, quæ in mari nascuntur & degunt, nutriuntur salso per se, sed pro alimento attrahunt dulcem humorem, qui salso est immixtus. ac propterea fit, vt nulla arbor plantáve alia fructum efficiat saporis salsi: quamuis nonnullæ plantæ attrahant cum alimento quidpiam etiam salsi; non quo alantur, sed quo corticem aspergant, vt cicer; sic enim à putrefactione seruatur: aut quo humiditatem superfluam & nimiam consumant, vt brassica, cui ob eam causam prodest salsedo: proptercáque fiunt mitioris saporis à salsedine, quæ, cùm consumpserit nimiam humiditatem quæ non poterat à calore naturali bene concoqui, reliquum humidi reddit concoctioni idoneum: ideóque mitioris saporis fit. Sal verò asper-

C gitur radicibus palmarum (vt inquit Theophrastus) nō vt sale alantur palmæ, sed vt salis vi meatus aperiantur, quibus facilius queant humorem attrahere, necnon vt vi salis extimulata vis attractiua efficacior fiat ad alimentum attrahendum. Satis de salso. Sapor acidus fit à calore diminuto, id est, qui non plenè concoxit & miscuit humidum aqueum cum terrestri sicco; vel qui propterea diminutus est, quòd ex mixto illo corpore arido exhalauit pars calida purior, seu mitior, aëre inquam. Hoc saporis genus propinquum est dulci sapori, & ei præcipuè dulci, qui vinosus est: quo fit vt intueamur in vuis, & moris, cæterísque vinosis fructibus, quòd cùm fiunt maturi, postquam desierunt esse acerbi, neque adhuc sunt dulces, acidi saporis esse ob imperfectionem caloris & digestionis. Item si

D vi quadam calor aëreus exhalet, fiunt acidi. Sic ex vino fit acetum. Acidus ergo sapor frigidus est; quamuis contineat aliquas partes calidas adustiores, & terrestriores; ac propterea earum vi abstergat, mordicet, consumat, exiccet. Austerus & acerbus sapor frigidi sunt, magísque acerbus austero. Insipidus autem propriè non est sapor; sed saporis priuatio. non tamen ita vt omne insipidum omni prorsus sapore careat: sed quòd plurima sint parum admodum sapida, vt vix sentiantur. Insipida ferè omnia sunt aquea & dilutiora. Ea nanque natura est aquæ, vt per se careat sapore omni, susceptiua tamen sit, veluti prima saporum materies, cuiuscúque saporis generis. Hactenus satis sit explicatū de saporum generibus, quantum cōueniet huic nostro operi instituto. Duæ tantùm supersunt quæstiones soluendæ. Prior

de saporum contrarietate;an scilicet maximè contrarij sapores sint dulcis & E amarus, an potius acutus & acerbus. Altera quæstio est, an sapores medij componantur ex saporibus extremis contrariis, veluti ex quibusdam principiis & elementis saporum. Galenus putauit sapores maximè contrarios esse acutum & acerbum;quoniam acutus omnium calidissimus est,acerbus contrà omnium frigidissimus. Sed quoniam contrarietas in quouis genere sumenda est ab ea distantia maxima quæ per se pertinet ad illud genus: non autẽ ab ea distantia maxima,quæ pertinet ad illud genus per accidens: ideo contrarietas in saporibus non est sumẽda à distantia in qualitatibus primis; quæ sunt tactiles; non autem gustu per se perceptibiles:sed sumenda est ab affectu gustus. Cùm ergo cuilibet compertum sit gustus affectum à dulci F sapore inditum gustui maximè distare ab affectu gustui indito ab amaro; ideo pronunciandum est dulcem saporem maximè contrarium esse amaro, non autem acerbum acuto. quamuis ratione sumpta à calido & à frigido, vt censuit Galenus, magis inter se distent acutus & acerbus, quàm dulcis & amarus. Quantum verò attinet ad alteram quæstionem, in decimo libro primæ philosophiæ ostensum est, in vnoquoque genere maximam quandam distantiam esse secundum habitum & priuationem, non quidem absolutè sumptam, sed in eo genere determinatã: cùm autem cuiusque distantiæ duo tantum esse extrema possint; ideo in vnoquoque genere duæ sunt differentiæ contrariæ: quarum altera ad habitum pertinet, altera veluti priuatio est quædam. In eo tamen genere, à quibus duæ constituuntur species, quæ sim- G plicissimæ omnium sunt in extremis illius generis constitutæ. cæteræ differentiæ contrahentes genus, quamuis oppositæ sint & quodammodo contrariæ, non tamen maximè contrariæ sunt; quoniam non maximè distant. Ideóque species ab eis constitutę non censentur esse adeo simplices, vt priores. Sed quoniã medium comparatum extremis rationem habet vtriusque extremi; iccirco species illæ mediæ dici cõsueuere esse compositæ ex extremis simplicibus; non tamen propterea necesse est, vt sit in eis vera compositio tanquam mixti ex elementis, aut complexionis ex qualitatibus primis. Vt autem veniamus ad dissoluendam quæstionem de saporibus propositam: Dulce & amarum contrarię sunt saporis species, ac propterea maximè simplices omnium. reliquæ verò mediæ species sunt veluti ex his compo- H sitæ: quoniam habent in sui natura quandam vtriusque participationem. Non tamen ex dulci & amaro, tanquam ex elementis, aliæ saporum species componuntur. Quod euidenti ratione confirmo. Nam si austerus acutúsve sapor componerentur ex dulci & amaro, veluti ex elementis; vtique oporteret semper antequam sapores illi medij à natura efficerentur, præextitisse sapores extremos, inuicémque commixtos fuisse, ex iisque nõ corruptis, sed imminutis & refractis factos fuisse sapores eos medios. id tamen non fieri à natura in saporum generatione euidenter deprehendimus. quin potius contrà præexistere videmus in fructibus saporem acerbum austerúmve, ex quibus processu digestionis & perfectionis sit sapor dulcis. Artificio tamen nostro

A ſtro miſceri queũt præexiſtentes à natura facti ſapores;itaque arte noſtra ex eis fieri plurimos medios; quos natura plerunque non facit. Huius generis quamplurimos ars coquinaria humanæ gulæ deſeruiens adinuenit. Hactenus de ſaporibus dixiſſe ſit ſatis. Poſt ſapores ſequuntur odores;qui adeo natura ſaporibus coniuncti ſunt ab eiſque pendent, vt in re inſipida nullus odor ineſſe poſſit. Quo efficitur,vt nullum elementorũ ſimplicium odorẽ habeat,quoniam ſapore caret.Item metalla,quæ ſapore carẽt,nullum odorem emittunt.Sequitur ergo odor ſaporem; intérque accidentia alia omnia poſt ſapores odor maximè pertinet ad nutrimentum, vt paulò infrà dicam. Odoris natura etiam,ſicut ſaporis,non eſt ſine ſiccitate:etenim quãuis nonB nulla odora humida ſint, vt aqua vapórve humidus : attamen niſi affecta fuerint,alteratáque à ſicco,nullũ prorſus odorẽ haberẽt. Quo fit vt perſpiciamus dilutiora parũ odora exiſtere. Ex his colligi facile poteſt odoris definitio. Eſt igitur odor paſſio & affectio facta à ſicco terreſtri ſapido in humido aëreo aqueóve,quatenus odoris ſuſceptiuum eſt.Ex quo perſpicuum eſt ſicuti natura odoris perfectior eſt quàm ſaporis; neque ita pertinens ad nutrimẽtum:ita effectiuum odoris eſſe perfectius quã ſaporis factiuũ. ſaporem enim efficit ſiccum terreſtre tantùm:odorẽ ſiccum ſapidum: item materia ſaporis eſt humidum aqueum tantùm; odoris verò humidũ aqueum aëreúmve,quatenus ſcilicet odoris eſt ſuſceptiuũ.neque odor tamen,neque ſapor fit abſque digeſtione facta à calido:omniũ nanque efficiens eſt calor.

C Ideóque odorifera pariter & ſapida modicè aptéque calefacta illuſtriores reddunt & odores & ſapores.Odorũ genera & modi tres ſunt eiuſdẽ ordinis:quem in ſaporibus ſuprà recenſuimus.Nam quidam odores ſunt veluti inchoationes & rudimenta naturæ;per quæ natura tanquam per media deducit inodora ad perfectos odores.Nonnulli ſunt tanquam priuationes, vt putrefactorum odores tetri.Horum medij perfecti ſunt;in quibus natura ſiſtit concoctione & digeſtione perfecta. horum ſpecies innominatæ ferè ſunt, parúmque homini notæ:quoniam hunc ſenſum odoris valde imperfectum homo habet. Sed ad ſpecies odorum explicãdas plerunque vtimur ſaporum vocabulis:dicimus enim odorem ſuauem ſeu dulcem; item acutum odorem,grauémve, aut lenem.Interdum commiſcemus vocabula, vt

D dicamus quempiam odorem ſuauem quidem eſſe, ſed grauem:ſicuti nonnulla dulcia ſunt,quę habent neſcio quid amaritudinis.In ſumma verò duo odoris genera eſſe ponimus; quorum alterum per ſe ſequitur alimentum, ideóque nobis per ſe non adfert voluptatem triſtitiámve, ſed tantùm per accidens. Nam fameſcentibus nidor carnium gratiſſimus eſt:plenis verò & ſaturis ingratus & nauſeam faciens. Hoc vnum eſt odoris genus quod brutæ animantes exquiſitiſſimè ſentiunt; omnéſque huius generis modos ſagaciter dignoſcunt:nos non item.Aliud eſt odorum genus, quod per ſe alimentum non ſequitur; licet non ſit abſque ſapore.nullus etenim eſt odor rei inſipidæ.Huiuſmodi ſunt florum, coronariorúmque odores.hoc odoris genus ſoli homines videntur ſentire; cætera verò animalia nullum habe-

re sensum huius generis odorum Aristoteles putauit: vtpote quæ ventri dedita sensum non habeant eorum, quæ per se non faciant ad alimentum. quòd si quæ videntur duci odoribus, vt canes venatici, qui in pratis florentibus non sentiunt odorem leporum: quædam item odorem sulphuris ægreferunt intereuntque; id per accidens fieri Aristoteles idem auctor est. Nam aspectus florum canes oblectat, ideóque diuertuntur ab sensu odoris. Grauitas etiam, quæ sulphuris odorem comitatur, malè afficit ac interimit nonnulla animalia; sicuti carbonum fumus homines strangulat, & interficit. hæc Aristoteles. Verùm si ea, quæ de pardali referuntur, vera sunt, quòd scilicet odore sui aliis animalibus suauissimo alliciat ad se cætera animalia; quibus vescatur; nimirum necesse est fateri à brutis animalibus sentiri quoque hoc odorum genus. Amplius ratione etiam idem possumus nobis facilè persuadere. Nam cùm potentia olfactus eiusdem sit naturæ in animalibus, quæ eam habent; potentiæ verò distinguantur per actus, & actus per obiecta: impossibile ferè videtur, quòd bruta, quę olfactum habent longè præstantiorem homine; obiectum verò olfactus sit odor; non percipiant hanc odoris speciem; quæ sub obiecto illius potentiæ, quam habent, continetur. Quamobrem fortasse dicendum Theophrastum melius expressisse Aristotelis præceptoris sententiam, reíque naturam. inquit enim is author in sexto libro de causis plantarum, animalia bruta non duci ab hoc odoris genere; sicuti etiam à venustate colorum non ducuntur; quamuis eos colores perspiciant: neque pulchras formas mirantur, cùm tamen eas visu percipiant. Nec mirum. Nam cùm natura effinxisset animalia bruta ventri Veneríque dedita, ea omnia, quæ sensu percipiunt, nec tamen faciunt ad gulæ illecebras Venereámve voluptatem, ne animaduertunt quidem, sed percepta prætereunt, & quasi præteruolant. Hoc ergo genus odorum si animalia bruta percipiunt (vt ratio nobis persuadet) non tamen hisce odoribus tanguntur, vllóve pacto afficiuntur: quoniam gulæ non inseruiunt, adeo vt ab eis non sentiri dici possint. Homini verò mirificè conferunt ad sanitatem, temperant enim nimiam cerebri frigiditatem & humiditatem. Vt autem redeamus ad naturã odoris: Odor fit à sicco sapido percolato per humidũ aqueũ aëreúmve, vt est odoris susceptiuũ aut odori peruiũ, vi caloris. Ex his perspicuũ esse reor, odorem esse nõ posse sine vlla humiditate, neque etiã sine siccitate, sicuti sapor. verùm odor magis attinet ad siccitatẽ quã sapor. Itẽ materia & subiectũ odoris propriũ est lõgè subtilius, quã saporis materia. Nã huius, saporis scilicet, subiectũ est humidum aqueũ: illius, odoris inquam, est aqueũ aëreúmve; sed mediũ quoddã inter aquam & aërem, aqua subtilius, aëre crassius, vt inquit Plato in Timæo. Duo verò hæc odorum genera, de quibus meminimus, ita se habent, vt odores illi, qui per se consequuntur esculenta & poculenta, plerique omnes magis sint aquei, eorúmque materia sit crassior, accedens .s. ad naturam aquei elementi. Alterius verò generis odores, florum inquam, radicum, corticum, lachrymarum, & huius ordinis alij, magis aërei sint, subtilioremque

A tiliorémque materiam habent,& plerunque ficciorem. hinc fit vt hoc odorum genus consequatur potius sapores amaros,stypticos, acutos, austerósque, quàm dulces aut pingues. Nam sapores illi sunt magis ficci, subtiliorémque exhalationem emittunt. Inde est quòd nullum ferè animal bene olet hoc odoris genere, præter Pardalim seu Pantheram; si vera sunt, quæ de eo animali feruntur.Contrà arbores,plantæ,radices,flores,rami, lachrymæque plantarum multarum optimè olent;ficciores enim sunt:animalia verò humidiora magísque aquea.Inde etiã est, quòd multi flores si atterantur, odorem emittunt: contrà multa non olent, nisi atterantur. Quædã insuper torreantur necesse est.Item quædã remotiora suauius olẽt:admotã

B propè,grauius. In locis item ficcis & calidis odorata nascuntur. Necnon si cæpæ & allia serantur iuxta odoras plantas & coronaria, suauius olere illas plantas agricolæ asserunt. Horum omnium ea est causa,quòd odores accidentia sunt corporis ficciotis & subtilioris; quod tamen humiditate non careat,sed quod,cùm suapte natura sit humidum,afficiatur vi caloris commiscentis à substantia partis terrestis, ficcæ & sapidæ. Inde accidit, quòd flores, in quorum superficie vapor is subtilis est, non autem interius,bene olent statim: quòd si terantur, euanescit fumus ille odorus. Is verò,qui interius latet,vapor,& ex interioribus partibus prodit,nequaquam est odorus:ideo si terantur non olent,aut grauius olent: aliis contrà, corpus id tenue vapor inquam odorus intraneus est,parúmque eius existit in superficie;

C quæ terantur opus est, si excuti debet vapor ille odorus. Quòd si compressiores poros habeat, valdéque compactum sit, magis magísque contritione eget; & in aliquibus non nisi vi ignis resoluitur & euaporat. Item in aliis, quæ latiores poros habent, simul cum puro eo vapore odoro exit terrestrior fumus parum odorus: ideo cum purus ille vapor subtilior longius diffunditur, terreus uerò propius;iccirco remotiora melius olent: purus nánque vapor tantum sentitur: propius verò admota halant terreum fumum immixtùm vapori odorifero; ideo olent grauius. Eadem de causa loca ficca & calida odoratiores plantas ferunt, quoniam odor à ficcitate est vi caloris percolata.Quidam putant ob eandem causam cæpas & allia sata iuxta plantas odoras eas efficere odoratiores: quoniam calida sunt &

D ficca.Exiccant ergo & calefaciunt propinquum solum;sicque odorem promouent. Aliqui verò aliam causam adferunt; inquiunt enim: Cùm vnumquodque à simili nutriatur, ideo cum cœpe & allium grauiter oleant, ab eis trahi vaporem & nutrimentum malè olidum: quo efficiatur,vt plantæ odoræ habeant purius nutrimentum, vt pote purgatum extracto excremento ab allio, cæpéque malè olentibus. hinc etiam fit, quòd vinum caliditate sua facilè attrahat,& densitate contineat & conseruet vaporem hunc odorum; faciléque afficitur odore rerum propinquarum. oleum item densitate sua & glutino conseruat odores. fiunt etiam artificio vnguentariorum olea, referentia odorem quorúmcunque florum, aliarúmque rerum odoratarum, prius tamen purgant oleum à nimio illo lentore, & glu-

tino pinguíque. Etenim si ea fuerint in oleo nimia; prohibent oleum affici E externis odoribus: contumacius nanque est ad patiendum, nisi sit effectum mollius. Iris etiam, vt ferunt, si incubuerit vbi est adusta materia, odorem elicit. Eius nanque vapor humidus & roridus affectus siccitate adustæ materiæ, temperamentum sortitur quandoque odori commodum. vestigia etiam leporum, si terra fuerit aliqua humiditate affecta, melius odorem continent, & produnt leporem. Aqua inepta est ad odores recipiendos extraneos; eo quòd per rariorem substantiam statim diffluat vapor odorus. Hanc ob rem antiquiores putarunt odorem esse exhalationem quandam. Non tamen exhalatio est, sed est sensibile accidens inhærens exhalationi. Neque necesse est si odor sentiri debeat, vt exhalatio tangat odoris sensum, F olfactum inquam, vt arbitrati sunt antiqui, sed spiritali specie multiplicatur odor à vapore odoro per aërem medium seu aquam pro cuiuscunque odoris vi, sicque sensum afficiunt. Nam olfactus non est tactus quidam vt gustus; ideo medio extrinseco eget, vt sentiat, licet non tam magno, vt visus auditúsve. Hoc odoris genus, quod bruta vel non sentiunt, vel non aduertunt, quodque diximus in sicciori materia existere, quàm prius, quod saporem alimenti sequitur; si non nutrit, vt Pythagorici putarunt, accommodatum tamen est sanitati, bonæque valetudini humani cerebri; vt pote quod aliquanto magis declinat ad frigidum & humidum. Siccitate ergo & caliditate mediocri huius generis odorum temperatur & melius se habet. Odorum species singulæ, quia innominatæ & incognitæ nobis G sunt, non possunt certo numero comprehendi. Id tantùm dixisse repetiisséque nobis sufficiat, odores illos dilutos, esse rudimenta quædam odoris perfecti, sicut sapor insipidus saporum aliorum perfectorum rudimentum & materia est. Odores verò putridos & tetros veluti corruptiones quasdam esse; nisi si quæ res natura suapte putrem odorem habeant, vt cimices. Nec etiam omnia, quæ oriuntur ex putridis rebus, tetrum odorem habent, vt fungi nati è stercore, non tamen propterea malè olidi sunt. Miscentur arte hominum odores, vt sapores; plurimíque medij humano artificio fiunt ex elementis, id est odoribus natura constantibus. de his vnguentariorum negotium est: sicuti coqui artifices sunt condiendorum miscendorúmque saporum. Hi verò odores perfecti, qui natura constant, habent & ipsi species contrarias, vt sapores, mediásque; verùm nobis ignotæ H innominatæque sunt, eo quòd praue olfaciat homo. idcirco satis hucusque de odoribus dictum videri debet. Sequitur vt agamus de colore. Coloris natura longius distat à qualitatibus primis, quàm saporis odorísque species. Non enim color per se efficitur ex admixtione qualitatum primarum, vt sapor & odor; sed si fiat ex eorum mixtione color, per accidens non per se efficietur. Per se verò coloris natura sequitur admixtionem luminis in ea natura, quæ est luminis receptiua. huiusmodi verò natura est diaphanum. Itaque color nihil aliud est, quàm extremum & terminus diaphani eius, quod est lumine affectum. Extremum verò in diapha-

no

A no interminato esse non potest. Quo etenim pacto poterit esse quispiam terminus interminatæ rei? color autem terminus est. diaphani ergo terminati terminus per se est color. Attamen quamuis diaphanum omne corpus sit, corporísque terminus sit superficies: color vtique superficies non erit, sed est in superficie. Aliud enim est extremum corporis, quatenus quantum corpus est, & aliud extremum corporis diaphani, quatenus diaphanum est: extremum tamen diaphanum est in superficie corporis. Color igitur est in superficie, non autem est superficies. Diaphanum verò nullum terminũ habet, nisi quatenus opacum est. illud enim diaphanum, quod opacitate omnino caret, suapte natura terminum non habet, sed est

B & lumini & visui peruium. Admixtio igitur luminis cum diaphano corpore scilicet luminis receptiuo opacitatem habente in extremo illius corporis colorem efficit. Nam natura diaphani non æquè est in corporibus omnibus, quæ sunt eius naturæ capacia. Verùm in quibusdam perfectius inest; in aliis imperfectius. in diaphanis interminatis perfectius, quæ etiam, cùm extemum nullum habeant quo visus nitatur, colorem sui natura nullum habent; sed vndique penitusque sunt lumine illustrata, vt aër perlucidus. Nonnulla, quæ imperfectius sunt diaphana, ac propterea aliquo pacto opaca, si lumine perfundantur, quamuis visui peruia sunt, ob opacitatem tamen extremum habent, in quo visus quoquo modo figi potest: videntúrque colore aliquo affecta. vitrum, aquarum cõplures huius ordinis

C sunt: in quibus deprehenditur aliqua species coloris. alia verò diaphana, id est, luminis receptiua, & à lumine affecta multam habent opacitatem; ideóque sunt imperuia visui, statímque in extrema eorum superficie visus figitur. hæc tantùm colorata videntur, & non diaphana. Ex his perspicuè sequitur colorẽ fieri ex admixtione luminis cum opaco: colorémque esse, vt Aristoteles inquit, extremum diaphani terminati. Quamobrem Auen Pace arbitratus est coloris naturam & speciem non differre à natura luminis, ideóque colorem & lumen putauit esse eiusdem speciei; nihílque aliud colorem esse, nisi extremum luminis: huic addidit colores in tenebris nihil esse actu, sed tantùm esse in potentia, id est, inchoatione quadam; quos postmodum perficeret præsentia luminis illius, quod expelleret tenebras:

D Ratione verò hac dictum fuisse Auen Pace verissimile est; quoniam non animaduertit in corporibus coloratis intrinsecus aliquid luminis esse. Verùm cẽsuit omne extrinsecus accedere à præsentia corporis lucidi. Auerrois in secundo libro de anima, acuta ratione refellit hanc sententiam Auen Paces. Nam inquit, color est motiuus diaphani secundum actum, id est eius diaphani, quòd actu est diaphanum. Actus autem diaphani lumen est. Sequitur ergo quòd diaphanum, quatenus lumen habet, sit per se mobile à colore. Sed omne susceptiuum, receptiuumque per se alicuius naturæ, caret natura & specie rei quam recipit. Ergo color, qui per se motiuus est diaphani, quatenus est lumine illustratum, non est eiusdem speciei cum lumine. Pulchra sanè & efficax ratio. Præterea Auen Pace ægrè causam

reddere posset, cur est quòd magnum lumen offuscat lumen minus, adeo quòd præsente re valde lucida, vix ægréque percipiamus rem minus lucidam. Inde fit, vt lucernæ lumen vix appareat sub lumine solis: stellæ quoque interdiu non videntur ob eandem causam; colorem verò magnum lumen non offuscat, sed illustrat & euidentius apparere facit: si color nihil aliud est, quàm lumen debile in extremo diaphani existens. Coloris ergo natura alia est à natura luminis: & licet originem, formámque habeat à lumine, degenerat tamen à luminis specie in speciem lumine inferiorem & imperfectiorem. Sic tepor cœlestis efficit interdum calorem elementarem, qui est infra naturam illius teporis. in obscuro autem & in tenebris colores actu sunt non potentia; quia res coloratæ componuntur ex elementis, in quibus ex se natura lumen est: vt de igne exploratum est omnibus. Quid de aëre & de aqua statuendum, infrà dicemus. Color igitur est extremum diaphani terminati, non tamen lumen est, nisi participatione quadam & deriuatione à lumine: sed species & natura quædam est degenerans à luminis perfectione. Duplicis verò generis est color. Nam quidem colores sunt secundum apparentiam tantùm, id est, qui nobis videantur inesse rebus, non tamen insint. Nonnulli verò perfectam speciem habent in rebus; & verè, non ex oculorum illecebra res affectæ sunt illis coloribus. Primi generis colores illi sunt, quibus visus eluditur. Nam quoniam color est extremum diaphani terminati; contingit interdum, vt diaphanum re vera interminatũ sit, ac propterea re nullum terminũ habeat; ac ideo nullum colorem. color etenim extremum est & terminus. Nobis verò ob accidens aliquod diaphanum illud videbitur terminum habere, seu quòd deficiat visus, neque vltra certum terminum extendi queat, sed in eo figatur: siue ob aliam quandam causam. Tunc vtique nobis apparet in eo diaphano certus quidem color, cæruleus inquam, aut purpureus pro qualitate scilicet diaphani; qui tamen reuera non est. Nihil enim refert, quantum ad apparentiam pertinet, an sit in eo diaphano opacitas, ac propterea mixtio luminis cum opaco & terminus diaphani; an re vera non sit, sed nobis ob accidens aliquod esse videatur. colores igitur huius ordinis esse apparent, cùm tamen non sint; pendentque ex lumine extrinsecus influente in diaphanum illud, & variam speciem præbent propinquis remotísve obliquè & rectè spectantibus. Ea de causa cœlum videtur cæruleum, itémque colles & montes, si distent multùm à nobis, præ se ferunt colorem cæruleum, interdúmque cyaneum. dificiente enim visu ob spacium longinquum aër opacior videtur; itémque terminum quendam offert, in quo figitur visus, admixtióque illa luminis cum opaco colorem cæruleum refert, seu cyaneum; si maior opacitas inesse apparebit. Hoc ergo coloris genus secundum apparentiam, & phantasiam quandam est, non secundum existentiam. Id enim, quod existit, lumen est, non color: eluditur tamen ob eas visus, quas diximus, causas, & colorem putat se videre. Nam species luminis deficiens colorem refert. Quandoque etiam videtur

A detur diaphanum infici alieno colore; cùm ſcilicet illuſtratur lumine, quod refrangitur à re quapiam illuſtri colore colorata. Sic quandoque cubiculum apparet viride aut rubeum, ſi vitrea feneſtra fuerit viridis cæruleíve coloris; per quam intra thalamum radij tranſmittuntur. Sic à nobis res citrinæ videntur, ſi oculus infectus fuerit colore citrino. Aliud coloris eſt genus ſecundum exiſtentiam; quoniam ſcilicet reuera plurima corpora ſui natura ſunt affecta colore quopiam. Nam, cùm componantur ex rebus lumen habentibus, quo tota afficiuntur, proculdubio diaphana ſunt, id eſt ſuſceptiua luminis: ſed cùm ſint imperuia viſui, terminata item ſunt, non autem interminata. Sunt ergo ſuapte natura diaphana terminata; ideóque

B ſua etiam natura eorum corporum diaphanum terminum habebit. Sed, vt ſuprà definiuimus colorem, nihil aliud eſt color, niſi terminus ſeu extremum diaphani terminati. Erunt ergo natura & ſecundum exiſtentiam huiuſmodi res coloratæ. Species verò coloris innumeræ ſunt: attamen ad ſeptem quaſdam illuſtriores rediguntur referuntúrque omnes: Album ſcilicet Flauumque, Cæruleum, Viride, Purpureum, Puniceum, Croceum Luteúmve, Nigrum Fuſcumque. Horum colorum extremæ ſpecies contrariæque ſunt album & nigrum, quibus affines ſunt fuſcum & flauum: Flauum ſcilicet albo, & fuſcum nigro. Album in colorum genere ſe habet vt habitus; nigrum vt priuatio. ideo cùm lumen ſit forma coloris, à quo ſcilicet coloris natura per degenerationem quandam de-

C ſcēdat, in albo eſt plurimum luminis, pertinetqve album ad lumen: in nigro exiguum luminis eſt, plurimúmque opaci; pertinetque nigrum ad tenebras. Qua de re tenebræ vbicunque fuerint, nigricare videntur. Non tamen propterea putandum eſt nigri coloris naturam eſſe priuationem omnem luminis, tenebráſque ipſas. Nam nullus viſu percipit neque quàm magnæ ſint tenebræ, neque quali figura præditæ ſint. At niger color & quàm magnus ſit, percipitur, & cuius ſit figuræ, quotúſque numero etiam ſit. Ideo ergo viſu percipiuntur tenebræ, quia viſum non mouent, non autem quoniam ſui ſpecie viſum afficiant. Sic ſilentium auditu, & inſipidum guſtu percipitur. At nigrum ſui ſpecie viſum mouet; ideo nigrarum rerum & figura & numerus percipitur viſu. Niger tamen color, quia per-

D tinet ad priuationem, fit veluti per luminis extinctionem quandam in opaco. contrà color albus fit per præſentiam luminis & illuſtrationem opaci. Nigri verò ſpeciem referunt & tenebræ, quoniam viſum non mouent, & percipiuntur vt priuatio, & res opaca, in quibus lumen offuſcatū eſt, & tenebricoſum effectum ob opacitatem; ac propterea extrinſecum lumen, ab eo ad viſum non reflectitur. Ea etiam, in quibus parum eſt luminis, eiuſque exiguum reflectitur ad viſum, nigricare videntur, vt vmbræ omnes & vmbroſa loca. in his etenim lumē eſt, ſed eixguum & opacitate obrutum refrangitur ad viſum. Fuſcæ item res eiuſdem ordinis eſſe videntur. Duo hæc extrema ſunt, & contraria colorum genera; quæ lata ampláque

ſunt pro diuerſo gradu opacitatis luminíſque illius veluti extincti in nigro vel etiam copia & quantitate luminoſi corporis exiſtentis in albo corpore. nanque opacitatis intenſio remiſſióve, eiuſdémque amplitudo aut exiguitas coloris nigri modos euariant. contrà in colore albo copia vel intenſio vigentis luminis, aut contrà paucitas remiſſióve, ſeu copia paucitáſque opaci lumine illo illuſtrati, varios longéque diuerſos faciunt albedinis modos. Ariſtoteles in opuſculo de coloribus, quod eius nomini inſcriptum ad nos peruenit, attribuit colorem album aëri, aquæ, itémque terræ: ignem verò & ſolem flauum facit. Nigrum verò colorem attribuit aquę aut aqueo vapori, cùm ſicceſcit, vel vi ignis, vel etiam ſenſim vi ſicci alterantis & exiccantis. Vnde in mutatione quadam aquæ ad ſiccitatem colorem nigrum conſiſtere dicit. hinc fieri prædicat, quòd in puteis parietes, qui ſub aqua ſunt, nigredinem contrahunt. Hinc fumus lignorum humidorũ ater eſt; carbonéſq; atri ſunt fumo ſcilicet illo craſſiori & aqueo intincti. Qui, ſi exurantur cõſumpto vapore eo nigro reſoluti in cinerẽ, redeũt ad albedinem; quamuis cinis aliquid adhuc retineat illius tincturæ, ac propterea ſit pallidus. Quæ ſi omnino vi ignis conſumpta fuerit, vt in calce, tunc conſpicitur purus nitor & candor. Hanc ſummi philoſophi ſententiam ſi improbare auderem, iure haberi poſſem audaciſſimus. Adferam tamen dubitationes eas, quæ me aliquanto acrius vrgent; eáſque, quas potero, ſoluam; alias verò peritioribus ſoluendas relinquam. Id, quod primum Ariſtoteles dicit, aërem ſcilicet & aquam eſſe coloris candidi ſui natura; non videtur admodum exploratum eſſe. Nam ſi aër & aquã ſui natura ſunt alba corpora; ergo etiam ſui natura luminoſa ſunt corpora: quî namque fieri poteſt, vt ſit color quiſpiam, ac præſertim albus ſine lumine, imò ſine copia luminis? Quòd ſi duo ea elementa ingenitum lumen haberent, nimirum non eſſent diaphana in potentia alterius ſcilicet indiga luminis; ſed ſui natura eſſent actu diaphana. lumen enim eſt actus diaphani, cui tamen rei ſenſus contradicit. Quilibet enim facilè experitur amotis luminibus cæteríſque rebus lucentibus, aërem ſummopere fieri tenebricoſum: nec minus aquam, nullo prorſus apparente luminis veſtigio. Contrà veró adſtruere Ariſtotelis ſententiam videtur id, quod experientia nos docet; aërem ſcilicet aut aquam ſeu vaporem aqueum, ſi denſiora facta fuerint; continuò referre colorem candidum, vt perſpicuum eſt in niue & pruina. Quis enim diceret niuis pruinæque candorem eſſe à corpore igneo incluſo? cùm nix & pruina coganrur per expreſſionem corporis calidi, in eíſque ſumma ſentiatur eſſe frigiditas? Iccirco quantum pertinet ad hanc quæſtionem, fortaſſe non ineptę dicere poſſemus in aëre & aqua quoddam lumen eſſe inchoatum: potiúſque in aëre quàm in aqua, vtpote qui magis accedat ad perfectionem ignis quàm aqua: non tamen adeo magnum eſt, vt perfectum ſit lumen, actúſque diaphani eſſe queat; ſed hæc natura in aqua & aëre inchoationem tantùm luminis facit, id eſt, diaphaneitatem, vt ita dicam,

cam,

A cam, quæ inchoatio quædam est perfecti luminis. Etenim actus & potentia pertinet ad idem genus. Cùm ergo aër & aqua diaphana sint corpora; natura sui quandam habent luminis inchoationem: qua caret terra. Hæc verò perspicuitas illorum corporum ab extrinseca luce perficitur. Sicuti ergo ignis ob sui raritatem non lucet, densatus autem & coactus in vnum lucere incipit, & lumen emittere: ita aër aqueúsque vapor, cùm habeant inchoationem quãdam naturæ luminis, non autem perfectionem aliquam, vt ignis; cùm rara sunt, neque lucem emittunt, neque colori peruia sunt: in quo deficiunt ab igne, qui sui natura actu diaphanus est. At cùm vtrumque eorum corporum, aër inquam & aqua, densatum fuerit; non equi-
B dem lucet, aut lumen emittit, quod facit ignis: sed ob perspicuitatem, id est, naturam luminis inchoatam efficiuntur colorata eo colore, qui ad naturam luminis maximè accedit, candore inquam & albedine. Hæc non incommodè mihi videntur dici posse super hac quæstione. Altera verò mihi longè difficilior videtur esse in eo, quòd Aristoteles statuit terram sui natura esse candidam, & colorem nigrum fieri mutatione aquæ, seu vaporis aquei in siccitatem. Nam si color sit vltimum diaphani terminati; terræ verò natura maximè remota sit à perspicuitate ob sui opacitatem & densitatem; quónam pacto poterit terræ naturæ attribui coloris, qui in se omnium maximè lumen contineat, albedo scilicet & candor? Item suboritur alia quæstio, qua ratione fieri possit, vt aqua siccescens efficiatur a-
C tra. Nam si terræ natura candida est; ignis item flauus, vel lucidus, & splendens; in illa mutatione, qua aqua tendit ad naturam terræ, siue mutetur vi ignis, siue vi sicci alterantis aquam, cùm agens omne faciat passum sibi simile; nescio ego perspicere à quónam fiat nigredo illa, cùm & terra natura sit candida, & ignis plusquam candidus; splendet enim. equidem ingenuè fateor quæstiones has mihi difficilimas videri, adeo vt in dubium mihi reuocent non iudicium Aristotelis, sed auctorem operis illius: nescióque an falsò nomen Aristotelis adscriptum fuerit. Quare peritiores me soluent has quæstiones. Ego verò potius sentirem (si libera mihi daretur optio) terram sui natura esse maximè tenebrosam & carentem lumine; ac propterea nobis referre colorem maximè atrum; qui potius ob lumen ex-
D trinsecum refractum à superficie terræ rationem habet coloris, quàm ex natura terræ. Ea nanque potius dicenda esset tenebricosa quàm nigra. Verùm ob id quòd lumen diaphani, in quo terra videtur, pertingit & quodammodo admiscetur opacæ illi superficiei: ideo colorem atrum facit. Nec me moueret ratio de calce & cinere adducta. Nam reor in vtraque plurimum esse vis igneæ, ac propterea luminis; quam ob causam calx candida est, cinis subalbidus, in quò minus sit ignis quàm in calce. His constitutis accedamus ad colores alios, eorúmque naturam explicandam. Nigerrimus ergo est color terræ: aqua etiam aqueúsque vapor, si siccescat propinquiórque fiat naturæ terræ, nigrescit. Eo quòd siccitate opacior fiat

aqua:ea tamen nigredo minor est, quàm nigredo terrea, quia inibi minor quoque opacitas est. Albedo verò propinqua est lumini, licet latissimè pateat, multósque sub se modos contineat. quòd si maiori fuerit lumine illustrata, ferè splendet; sed proculdubio flauescit. Vt igitur ordiamur, colorum mediorum primus cæruleus est. Fit hic color ab opaco admodum raro & diaphano à remissiori quodam lumine illustrato. Hinc est quòd & cœlum videtur cæruleum & mare. Nam opacum id, ex quo fit cæruleum, propinquum est illi nigro, quod diximus esse in vmbra; minus tamen & remissius. Quòd si opacum fuerit densius priore, magísque nigrescat, quemadmodum aqua cùm siccessit fit nigra, admixtúmque fuerit nigro opacóve illi aqueo lumen mediocre, fit color viridis; cuius plurimi sunt modi. Ob hanc causam omnes plantæ sunt coloris viridis; quoniam nutriuntur humore aqueo radiis solis exiccato illísque admixto. Quòd si cæruleus color fiat magis opacus, aut in quopiam mixto corpore sit maior opacitas quàm in cæruleo, luménque intensius quàm in cæruleo & viridi, magísque densum fuerit: efficitur color purpureus. Quòd si opaco densiori & terrestri mixta fuerit magna copia luminis intensiorísque gradus, fit color puniceus: indicio sunt carbones, qui nigerrimi sunt; accensi tamen efficiuntur coloris punicei. Viridis color si siccescat vertitur in luteum: inde videmus frumenta, paleas, frondésque cùm arescunt flauescere, ac fieri coloris lutei: licet nonnulla, in quibus maior est humoris copia, antequam fiant coloris lutei, rubeant. hæc in summa est horum colorum natura; quorum quilibet amplissimus est: multósque sub se modos continet pro temperatura opaci & luminis; quorum singulos enumerare neque est instituti nostri, neque ferè possibile. Tum sciat si quis intuebitur colores plantarum virides omnes, innumeros tamen. colores florum ferè infinitos. Modos etiam temperamenti in singulis, solius dei est nosse & facere. Præclarè Plato in Timæo; qui hæc (inquit) facere quærit, ignorat quid intersit inter deum & hominem. Ille nanque & nouit mensuras omnium & temperat; rursúsque facilè dissoluit: homo neque præstare hoc potest opere ipso; neque nosse. Huiusmodi est colorum natura. Verùm non semper species cuiusque coloris oculis nostris offertur talis, qualis sua natura est; sed lumen diaphani, quo medio videntur colores & illustrantur, plurimum facit ad cuiusque coloris apparentiam: hinc fit quòd multa, quæ interdiu apparent viridia, noctu cærulei seu purpurei coloris esse videntur. Item lumen ipsum sæpenumero afficitur colore diaphani; per quod peruenit ad colorē, qui videtur; sicque color dupliciter inficitur. Nā & qualitate luminis, quo illustratur, afficitur; & aduentitio illo colore, quo lumen affectum est. hinc fit quòd rarò tales nobis appareant colores, quales re vera sunt. Euenit illud etiam quādoque, vt in re quapiam multi propinquíque sint pori, qui aliquo colore tincti infectíque sunt: ideóque tota ea res videatur esse illius coloris, quo tincti sunt pori; cùm tamē ea res interius natura sui aliū colorē habeat. hinc

A hinc est quòd videmus nonnullos lapides atri coloris trahere lineas candidas, eo quod eorum pori tincti sunt atro colore fumi, à quo concoctus est lapis, & postea coactione lapidis per minutissimos illos poros expressus: quamobrem ater videtur esse lapis; cùm tamen sui natura & interius sit candidus. Is color conspicitur; cum comminutis poris in linea protracta, partes tantùm & ramenta lapidis sunt. Contrà alia ob tincturam flaui coloris videntur esse: cùm tamen minimæ particulæ, ex quibus constituta sunt, colorem atrum habeant. Non dissimili ratione ea, quæ arte tinguntur, ingrediente ac subeunte colore intra poros propinquos adeo & sic implicitos, vt interualla non persentiantur, tincturam capiunt; quæ in mul-

B tis adeo est tenax, vt dilui non queant. Hæc colorum genera, innumeræque species artificio à pictoribus temperantur & commiscentur; interdum alij aliis euidentioribus superponuntur, adeo vt infinitos ferè faciant colorum modos. Natura quoque in animalium villis, in plantis, earúmque fructibus & floribus ita commiscet & digerit, vt omnes præstantiori ingenio præditos summa admiratio capiat oblectatióque non mediocris; cùm solertiam naturæ in illis contemplantur. videtur autem natura tum materia varia, tum digestione diuersa in efficiendis tot coloribus. Sed color villorum in animalibus plerunque sequitur naturam eorum pellis: nam plerunque fiunt pili intra poros cutis. In fructibus verò & floribus plantarum multum faciunt solis radij, qui admixti coloribus plantarum pro copia &

C qualitate nutrimenti, & natura plantarum pulcherrimos variósque colores effingunt. Hinc est quòd plerunque in animalibus colores virides, punicei, lutei, innumeríque alij conspiciuntur; qui passim sunt in foliis, fructibus, & floribus plantarum. Quòd si quæ aues, vt pauones, columbæ, galli hisce coloribus sunt pictæ, cùm plumæ ex cute exeunt, vtique eis non sunt infectæ coloribus, sed postea illustratæ radiis solis & lumine aëris, quem inbibunt, quæ idoneam naturam habent coloribus illis pinguntur. Sed de coloribus plantarum & animalium sigillatim tractare non est instituti huius à nobis operis; sed ad eam philosophiæ partem pertinet, quæ tractat de animalibus & plantis. Nobis hactenus dixisse sit satis; sicque deo bene iuuante ad calcem instituti à nobis operis peruenimus, Nam &

D de elementis, quatenus mundum constituunt, itémque quatenus mixta conficiunt, tractationem peregimus: itémque de eorum mixtione, & qualitatibus mixtionem facientibus: necnon de qualitatibus mixtionem consequentibus; quibus vel apta vel inepta sunt mixta ad passionem quampiam recipiendam. Adiunximus breuem tractatum de complexionibus, quæ mixtionem sequuntur, quibus tum agunt, tum etiam patiuntur mixta corpora. Postremo tractauimus de saporibus, odoribus & coloribus; quæ communia quædam accidentia sunt mixtorum ferè omnium: & quibus mixta immutare sensus possunt; vbi constitit pressitque gradum nostrum hoc opusculum: quemadmodum in fronte statim lectoribus proposuerat.

GASPARIS CONTARENI PRIMAE PHILOSOPHIAE COMPENDIVM.

GASPAR CONTARENVS
REVERENDO FRATRI PAVLO
IVSTINIANO EREMITÆ
Camaldulensi S.

R*EVERENDE pater. cùm superioribus mensibus Gaspar Perusinus monachus, ac theologus præclarus tuas mihi literas attulit, simul cum epistola, quam scripseras ad Marcum Antonium Flaminium iuuenem elegantissimum, ac nostri studiosum, tui verò obseruantissimum: quibus à me petebas, vt compendium illud Primæ Philosophiæ, quod composueram dum in Hispania pro repub. nostra legatione fungerer apud Carolum Cæsarem, tibi transcribendum, ac mittendum curarem, adeò eram animo consternatus ex acerbissimo obitu Augustini Pisauri, vt mihi vix satis ipse constarem. Etenim quidnam magis molestũ mihi accidere potuisset: aut quamnam tantã iacturam facerem, vt cum eo infortunio cõferri potuerit? Nec mea tantùm causa mihi dolendum eo casu esse sciebam: verùm etiam amicorum omnium, ac præcipuè nostræ ciuitatis. Amiseram ego amicissimũ hominem, à quo vehementissimè me diligi noueram, cuiúsque multa præclara officia in me collata plurimùm dignitatem nostram auxerant: cuius vel consuetudine sola & iucunda mihi vita videbatur, & in bonis artibus virtutúmque omnium genere adeò me proficere sentiebam; vt cogitationes omnes meæ vniuersáque viuendi ratio ex eo homine penderent: cum quo tum bonarum artium studia, tum ciuiles curæ, ac priuata negotia, cessationésque mihi cõmunes erant: cuius denique amicitia mihi ipse fœlix esse videbar. Hæc mihi priuata doloris ratio. at publica quàm ingens, quàm penè intolerabilis? Ciuem amisimus animi adeò excelsi, vt nihil rerum mortalium admiraretur, honores hosce vulgi, quos tantopere suspicimus, diuitias quas tam magno studio colimus, magistratus quos miserè ambimus, vitam denique ipsam mortalẽ despiceret, nihilique faciendã esse existimaret: interdum irridebat, modo misericordia prosequebatur vulgi studia. Econtra adeò pietatem erga Deum optimum maximũ colebat: adeò patriæ boni studiosus erat, reíque christianæ, ac religioni tantùm addictus; honestatis verò, quæ virtutis quouis genere continetur, tam magnus admirator, vt nihil aliud animo versaret: de nulla alia re libentius audiret, verbáue faceret. Quid dicam de illius hominis modestia, quem omnium modestissimum, hácque laude præ aliis præcipuè dignum omnes existimabãt? Erat in eo præterea prudentia singularis, comitas verò tam magna, tan-*

C

D

táque affabilitas; vt iudicio omniũ delitiæ huius noſtræ ciuitatis haberetur, atque etiã E
ore omnium prædicaretur. Quid dicam de literis? quid de ſcientiarũ peritia? vtriuſque
linguæ peritiſſimus erat; ingenium verò tã acre, tam ſibi conſtans, iudicium adeò gra-
ue; vt nullũ aliũ libentius conſuleremus, ſi quis nodus in literis incidiſſet. at officiorum
omnium erga amicos, ac cõſanguineos tam ingens ſtudium, tantáque ſedulitas; vt non
ſolùm rerum cõmodorúmque ſuorum obliuiſceretur; verumetiã bonã valetudinẽ, ac vi-
tam denique negligeret; ne vlli officio vnquã defuiſſe videri poſſet. cui rei dum ſtudet,
per grauiſſimos æſtatis æſtus, in febrẽ eam incidit, qua diẽ extremũ clauſit. Harũ rerũ
memoria, ac propterea ingẽs mœror eo tẽpore penitus animo inſederant; quo Venetiis ad
me perlatæ tuæ illæ literæ fuerũt. Rus enim cõceſſeram, vt amœnitate cæli illius, ruſti-
ciſque delitiis, quibus mirificè oblectari ſoleo, eam ægritudinẽ lenirem ſaltẽ, ſi penitus F
ex animo amouere non poſſem. qua de re minimè valui tibi tunc ſatiſfacere, cui ma-
ximè cupiebam. verùm cũ paulatim aliquantulũ animũ eo dolore leuaſſem, alia cura
confeſtim mẽtem ſubiit. Nam inſtabat tẽpus eundi ad præfecturam Brixienſem; qui
magiſtratus pridem (cum adhuc in Hiſpania eſſem) mihi fuerat à Senatu demanda-
tus: iam ſupellectilẽ omnẽ inſtruxeram, conductámque nauẽ onerauerã, cùm ſubitò in
febrem incidi, qua multos dies laboraui: ſed tãdem febre liberatus, adeò eram macie
cõfectus, adeòq; valetudine parum firma; vt medicorũ ac cognatorũ amicorúmque cõ-
ſilio coactus fuerim ei magiſtratui, quamuis honeſtiſſimo, renũtiare. Cùm primũ verò
melius me habere cœpi, publiciſque occupationibus vacuus in ocio eſſe, ſtatim in mentẽ
venit occaſionẽ mihi præſtitam eſſe eius rei agendæ; quam pridẽ pollicitus tibi eram me
facturum, ſimúlque tibi, qui cuperes has noſtras lucubrationes vidêre, & mihi, qui eas G
qualeſcumque eſſent tibi recognoſcẽdas caſtigandáſque mittere ſummopere deſiderarẽ,
hac vna opera faciẽdi ſatis. Itaq; in manus hoc opuſculũ ſumpſi, relegi, pauciſque im-
mutatis tibi tranſcribendum curaui: in quo multi delicatioris ſtomachi in re literaria,
quàm nos ſimus, reprehẽdent fortaſſe quòd omnẽ ornatũ orationis, omnémque eloquẽ-
tiæ ſplendorẽ neglexerimus: imo quòd ſæpius vſi fuerimus & nominibus & dicẽdi figu-
ris, quæ latinæ linguæ nõ ſint, ſed potius ex media barbarie ſumptæ videantur. Quibus
illud reſpõdendũ cẽſemus, in primiſq; ingenuè fatendũ; nos quidẽ eloquẽtiæ ſtudia at-
tigiſſe: ne verò penitus tãtum inde hauſerimus, quantũ ipſi vellent (vt omittam publi-
cas & priuatas occupationes) præclariora ſtudia philoſophiæ inquãtum humanę tum
diuinæ impedimento nobis fuiſſe: indéque nos auocaſſe ad ſui ſplendorẽ, ad quẽ potiſſi-
mum contuendũ à natura homines progenitos eſſe nullus ſanæ mentis ambigat. Erat H
etiam alia difficultas: nam auctorẽ latinũ nullũ habemus, qui de hiſce rebus ſcripſerit;
à quo vocabula ſeligere potuerim, modóſque dicendi mutuare, qui huic diſciplinæ pro-
prii ſint: in aliena verò lingua nõ ſatis tutum mihi videbatur, ſi per me vocabula fin-
gerem magis apta, quibus vterer; quin potius temerarii hominis eſſe arbitrabar id ſpe-
rare, nedum tẽtare. Ea ratio pręterea me plurimũ mouit, quod cùm de rebus perquàm
arduis eminentiſſimiſque tractaturus eſſem; quæ attentiſſimi etiã lectoris mẽtem, nedũ
illecebris eloquentiæ, aut verborũ inuolucris, circuitionibuſque occupati facilè effugere
ſolent: valde verebar, ne ſi paulò ornatior eſſe vellẽ, fierẽ magis obſcurus: atque ea quę
ſuapte natura difficilima obſcuriſſimáque ſunt, facerem oratione eloquutioniſq; genere
abſtruſiora, & quæ in lucem promi vix poſſent. Grauiſſimus etiã auctor Ariſtoteles
idem

A *idem mihi persuadebat: qui inquit in eo opusculo, quod præclarißimum nobis reliquit de arte poëtica, non oportere, si quando poëta sententia quapiã grauiori vti voluerit, ea in parte adhibere orationis splẽdorem: nã lector facilè abduci potuerit à grauitate sententiæ illius percipiendæ, ad splendorẽ eum, ornatúmque orationis: quo primo statim cõgressu delinitus, occupatúsque ad interiorem sensum peruenire minimè poterit. Quid quod parens eloquentiæ Cicero in tertio libro de Finibus perhibet, vbi loci philosophiæ abstrusiores tractantur, consectari elegãtiora vocabula, velléque ornatè dicere, puerile quoddam studiũ esse: verùm perspicuè ac dilucidè dicere, id demum esse docti & intelligẽtis viri. His ergo rationibus adductus neque dum essem in Hispania, ac inter publicas occupationes grauißimas, me quãdoque cõferrem ad quæ pridem ex philosophiæ*
B *fontibus hauseram, literarum monumẽtis mandanda: vt animũ curis molestiísque hac ratione leuarẽ, recrearémque: neque nunc, cùm magis ociosus essem, nunquã mihi hanc operam adsumẽdam esse decreui; vt opusculum hoc nostrũ elegantius fecerem, vllúmue in eo orationis fucũ adhiberẽ. Verùm in eo tantum elaborandũ mihi esse duxi, vt quãtum possem, ac compẽdij modus pateretur, perspicuè dicerem de rebus hisce eminentißimis, & quæ suapte natura obscuræ nobis sint, aciémque mentis facilè effugiãt. Nec sine magna ratione hanc potißimũ philosophiæ partem quamuis altißimam selegimus, ac literis mandãdam esse censuimus, Nam, vt probè nosti, quamuis omnes philosophiæ partes, ac loci animũ hominis mirificè perficiant; cæterísque quibuscumque artibus, ac fortunarum copiis longè antecellant: multis tamen partibus diuina scientia, seu primã philosophiã seu sapientiã appellare malueris, philosophiæ partibus alijs præferenda est: ac*
C *in eius præcipuè functione hominis fœlicitas constituẽda: qua imbutus diuinã quodãmodo vitã æmulari potest, atque attingere. Quapropter in nulla philosophiæ parte explicãda maius studiũ impendi oportere reor, quàm in hac longè omniũ præstantißima. At, vt veritatis maiorẽ rationẽ habeam, quàm pudoris, nullus philosophiæ locus ieiunius ab Aristotele tractatus est; nullibi plura desiderantur, quàm in prima Philosobia. Nec tamen propterea reprehendendum arbitror totius philosophiæ parentem, verùm iustis de causis opinor parciorẽ eũ fuisse in hac parte explicãda: quas in hoc loco afferre fortasse non sic opus. Ideo cũ plurima animaduertissem in Platonis monumentis, antiquiorumq; philosophorũ decretis, quæ huius sciẽtiæ essent; nonnulláque aßidua cogitatione harũ rerũ mihi assequutus esse viderer, quæ alios fortasse præterijssent, statui me operæpretiũ facturum si vniuersa, quæ ad hanc scientiã pertinent, ordine quodã ac serie*
D *distribuerẽ, in vnúmque cõpendium colligerem; vt alij doctiores planiùs explicare, diffusiúsque tractare possent, quæ ego succinctè tantùm attigissem. Dedi igitur operã, vt hoc opusculo id conficerem. Primùm verò de præstãtia huius disciplinæ, déque auditore eius idoneo mihi dicendũ esse visum est: omniáque explicui, quæ officere possint viro sapientiæ studioso. Hæc præferẽda præmonstrandáque censui; quæ mihi videbãtur pertinere ad peritiã huius disciplinæ, atque scientiã antecedere. In secundo verò ac tertio volumine iam scientiã aggressus de ente, de vno, itẽ de vero, ac bono, necnon de actu & potẽtia, ea collegi quæ maximè ad rem facere existimaui, & quæ difficiliora esse arbitratus sum. In quarto postmodũ accessi ad primũ rerum omnium principiũ; eáque tantùm de eo attigi, quæ rationis naturali lùmine nobis cõperta esse poterant, omissis illis, quæ à religione hominibúsque diuino excellentioríque numine afflatis tradita per ma-*

nus accepimus. Etenim constantissimè statueră intra rationis limites me continere, experirique quantum lumen menti nostræ à natura inditum valeret ad cognitionem excipiendam, seu potius eruendam de rebus eminentissimis maximéque remotis ab omni sensuum vi. Digressi à prima rerum causa, in quinto volumine generali quadam ratione exposuimus, quonā pacto omnia entia à primo principio effluxerint, quóque modo causa prima entium causa esse existimanda sit. Deinde ad intellectus naturam exponendam accessimus. In sexto verò libro descendimus ad animas cœlestium corporum, ad naturámque cœlorum exponendam. Vniuersum demum tractatum de inferioribus entibus septimus liber continet: necnon etiam quid sentiendum sit de naturis, seu essentiis rerum, quæ speciei generísue appellationem habent. Ac tandē, ne quid tractationi de entibus, quatenus entia sunt, deesse videri posset, tetigimus tum entia rationis, tum etiam artis opera, ac figmenta; vt in non ente postremo omnium ac infimo sermo desineret. Hæc vniuersi operis series, in quo pictores imitati delineatione quadam videmur effinxisse formam huius præexcellentissimæ scientiæ; quam alij doctiores magísque ociosi perficerēt. Quamobrem nihil mihi optatius accidere potuisset, quàm vt tu id à me peteres, quod ego maximè cupiebam. nam cùm recognosci castigaríque hoc opusculum nostrum summopere desiderabam à viro, qui nos amaret, summæq; eruditionis esset; tum magis adhuc atque magis cupiebam aliquē sese nobis offerre, qui vellet ac præstare posset, vt hæc disciplina aliarū omnium facilè princeps, quam nos lineamētis quibusdam complexi sumus, opera atque industria sua perfecta in publicū prodiret. Quibus in rebus nullum puto magis votis nostris satisfacere potuisse te vno; qui olim à prima iuuentute maxima mihi necessitudine coniunctus es: à quo etiam tantū amari me sentio, quantum nec optare ausim: & qui omnium bonarum artium sis peritissimus: sapientiam verò adeo colas, vt neglectis quibuscumque fortunæ bonis, ac corporis cōmodis, in eius te arce collocaueris: indéque curas mortalium vanáque studia despicias quotidie, assiduísque ad Deum optimū precibus, ac iugi diuinarū rerum meditatione animum purissimum habeas, nulli perturbationi obnoxium, quæ te auocet à sapientiæ cultu: aut officiat mentis tuæ oculis, ne veritatis tenues etiā semitas inuestigare valeas, atque deprehendere. Dabis igitur operam primùm, vt libellum hunc nostrum recognoscas, emēdes, ac quidnam de eo statuas me per literas certiorem facias. Deinde, vt vniuersam hāc scientiam omniū præclarissimam, quam nos vix attigimus, amplifices, atque compleas; nobísque hac retaliatione respondeas in officio. quàm maximè etenim cupio hoc officium, quantulumcunque sit, à nobis tibi fœneratum iri. Vale, ac me tui obseruantissimum ama. Venetiis M. D. XXVII. III. Calen. Septemb.

PRIMÆ

PRIMAE PHILOSOPHIAE COMPENDIVM.

B

LIBER PRIMVS.

PRIMA Philoſophia iure merito ſapientiæ ac diuinæ ſcienriæ nomen obtinuit: nam in vnoquoque artis diſciplinæq́ue genere is ſapiens appellari ſolet;qui non partem aliquam artis nouerit; ſed vniuerſam eam teneat;cauſáſque eius generis non ignoret, quod arti illi ſubiectũ ſit: vt ſapiens medicus ille & eſt,& habetur,non qui genus aliquod morbi curare idoneus fuerit; ſed is, qui omnium C ægritudinum remedia nouerit; earúmque cauſas atque accidentia vniuerſa perſpecta habuerit.Eadem ratione ſapiens pictor omnem picturæ modum ac genus teneat opus eſt; ſi verè in pingendo ſapiens exiſtimari velit. Idem in artibus quibuſcunque licet intueri:pari ratione ergo ille etiam non in aliquo genere,ſed abſolutè ſapiens eſt habendus;qui non genus aliquod rerum tantùm calleat,eiúſque cauſas nouerit;ſed totius Entis peritus ſit, ſupremáſq; cauſas omnium, ac prima principia vniuerſitatis rerum, quatenus homini fas fuerit, habeat explorata. Ac videri alicui poſſet,hoc pręſtare non eſſe vnius cuiuſdã ſcientiæ;ſed plurium,aut potius omnium.Nam vna ſcientia vnius tantùm eſt generis;à quo,vt philoſophi dicunt,habet vt vna ſit: plura ergo rerum genera, D quæ in vniuerſo ſunt,non videntur ab vna tantùm ſcientia cõprehendi poſſe;verùm id plurimarum artium opus eſſe.Cęterùm non difficille fuerit hãc quæſtionem diſſoluere, de eadem rę ſpeculationem ad plures ſcientias pertinere poſſe,ſecundum tamen diuerſam rationem,& ex aliis aliíſque principiis:de homine etenim medicus tractat,in quantum eſt ſanitatis atque ægritudinis capax: Item ciuilis philoſophus agit de homine ea ratione, qua ad virtutem inſtrui poteſt,& ad ciuilem ſocietatem inſtitui.Itaque de Entibus agere ſecundum propriam quãdam rationem diuerſorum generum ad particulares ſcientias pertinet. verùm tractare de entibus, quatenus entia ſunt, primáque eorum principia ſpeculari; à quibus eſſe in vniuerſitatem rerum deducitur,vnius ſcientiæ officium eſt;eius inquam,quam nõ iniuria ſapien-

tiam dici profitemur:& qua imbutus non certa quapiam disciplina sapiens E
sed absolutè ac nullo addito, sapiens haberi debet. Diuinæ etiam scientiæ,
seu theologiæ appellationem meritò sortita est. Prima namque philosophia
præcipuè de Deo agit. Non inficias eo, physicen, quæ de natura speculatur
Deum ac primum principium quodam modo attingere; cùm ostendit difformes
hosce rerum natura constantium motus ad vniformem cœlestium
corporum circularem motum referri, atque ab eo contineri; eum verò nequaquam
eodem semper tenore circunduci posse, nisi à principio penderet,
quod omnino immobile sit, nullíque mutationi obnoxium; quæ proprietas
Deo optimo maximo præcipuè conuenit; quamuis etiam supremæ mentes
in diuini numinis vestibulo cõstitutæ immunes sint cuiuscunque mutationis. F
Compertum satis ex his esse potest, physicen veluti per somnium attingere
primum rerum principium; cùm nihil de eo tradat nisi quod immobile
sit ac materiæ expers. Hoc verò supremis etiam intelligentiis, imò animabus
cœlestium corporum conuenit. Sed eam principij excellentiam, qua
omnibus Entibus, mobilibus inquam ac mutationis expertibus antecellit,
ac qua omnium Entium cuiusque modi suprema est causa, is, qui certi cuiuspiam
generis peritus fuerit, minimè attingere potest; verùm si ad tam eximiam
lucem oculos verterit, cæcutit ac exigua quædam persentit totius excellentiæ
ignarus: nec dissimili ratione vti videtur, ac si quis rusticus, qui
nunquam rure discessisset, ex his, quæ ruri aguntur, atque ex ratione, módòve
totius illius rectionis, regium culmen contemplari velit. Modica certè G
sunt sensibilia omnia, si amplitudini totius Entis conferatur. Theologia
ergo propriè scientia hæc, de qua agimus, dici debet; cùm præcipuum eius
opus sit Deum contemplari, & ad supremam entium omnium causam euehi:
quæ, cùm in latibulo arcanóque suo lateat, ac supra intellectum sit, vt infrà
docebimus, ipsa se verè nouit atque comprehendit, cæteris omnibus
ignorata. Idcirco huiusmodi ratione hac præterea Theologia nuncupabitur,
quasi scientiam dixeris; quæ verè Deo conueniat: aliis verò mentibus,
quæ participes Dei esse queũt, inferiori quadam nota. Nobilissima quoque
ac maximè certa omnium aliarum disciplinarum atque artium meritò existimanda
est. Nulli namque dubium aut incompertum esse potest, quin cõtemplatiuæ
disciplinæ factiuis artibus atque actiuis sint præferendæ: cùm H
hæ alterius gratia institutæ sint, finémque opus quodpiam habeãt aut actionem;
à qua perfectionem suam quæque nanciscitur: contemplatiuæ verò
disciplinæ sui ipsius gratia expetuntur, nulli præterea seruiunt. Harum cum
nonnullæ aliis antecellant, quæ scilicet circa nobilius genus versantur, his,
quæ ignobilioribus studẽt; hæ proculdubio nobilissimæ omnium sunt habendæ;
quæ de rebus maximè eximiis tractant. Quid verò tantopere egregium,
vt cum primis entium causis conferri possit? Quamobrem compertissimum
cuilibet esse debet, primam philosophiam cæteris omnibus disciplinis
longè præstare; cuius qui compos fuerit, ad diuinam, quantùm homini
licet, sublimitatem tendit; tantóque magis eam adsequitur, quantò magis

A gis promouerit atque profecerit in hac diuina ſcientia. Quæ ſuapte natura eſt etiam cæterarum certiſſima. Nam rei mutationi obnoxiæ certa notitia minimè eſſe poteſt. Quo enim pacto id certò vnquam ſciueris, quod in dies aut in horas mutatur, aliúdque fit? Hoc verò in rebus omnibus licet intueri, quæ natura conſtant, de quibus diſſerunt phyſici. Mathematicæ autem diſciplinæ, quamuis circa immobilia verſantur, quia magnitudines ac numeros cogitatione à motu mobilitatéque ſeparant, nihilominus re mobilis eſt vnaquæque magnitudo. præterea omnis ea cognitio non maximè nititur vi intelligendi: cuius propria perfectio eſt ſcientia; verùm quàm maximè imaginatione, quam ſemper ſibi comitem adſciſcit. Hac qui valet, is profectò
B in eiuſmodi diſciplinis excellit. At prima philoſophia primùm ea contemplatur, quæ penitus immobilia ſunt, & ab omni ſenſu imaginationéque remotiſſima: quorum notitiam qui voluerit aliqua in parte attingere, ei certè opus eſt; vt quàm maximam operã det, ne imaginatione nitatur; verùm vt, quantum fieri poteſt, ab imaginatione ſenſúque omni recedat. à quibus ni cauerit, quàm lõgiſſimè à rerum intelligibiliũ cognitione retrahetur. Quocirca Timæus apud Platonem naturalem philoſophiam ac mathematicas diſciplinas nomine atque appellatione ſcientiæ non dignatur; ſed appellat diſciplinas, quæ opinionem fidémve pariant, non autem certam ſcientiam. Res enim, quæ natura conſtant, ſenſibiles ſunt atque mutabiles. Cæterùm quia ab immutabili principio pendent, aliqua in parte, ſecundum formam
C inquam, immutabilitatis participes ſunt, atque vnitatis: quam intellectus vi intelligibilis luminis in rebus hiſce deprehendens, licet ſordibus materiæ obrutam, multitudine inquam, mutatione, atque contractione; eruit tamẽ, atque interna vi rerum ſenſibilium concipit intelligibiles notiones; ſicque ſcientiam earum conſtituit. in qua tamẽ aliquid ſemper remanet, quod materiam atque mutabilitatem ſapit. At mathematicæ quantitates, quia magis à materia ſunt abſtractæ, ad immobilitatem magis accedunt; qua de cauſa ſunt etiam certiores. Ideo Plato in libris de Repub. appellauit mathematica exempla quædam ac imagines ideatum; quæ eius philoſophi ſententia per ſe intelligibiles ſunt: plurimúmque hortatur eos, qui in diuinis excellere voluerint, vt ſeſe exerceant in mathematicis diſciplinis; à quibus aſſerit fa-
D cilem aſcenſum eſſe ad diuina. Suapte ergo natura prima philoſophia certitudine longè cæteris diſciplinis antecellit: atque adeò nobilis excellénſque eſt, vt eius potiſſimum adeptione homines adſpirent ad diuinam quandam ſimilitudinem; quam adepti in Deum quodammodo tranſeant, ac diuina fœlicitate ſint ipſi quoque fœlices. Non tamen quiuis eius ſupremæ ſciẽtiæ erit auditor idoneus, neque mentis aciem poterit figere in tam immenſa luce; niſi prius cæteris ſcientiis fuerit imbutus atque prauis purgatus affectibus. Nam impuro purum tangere non licet, vt inquit Plato. Qua enim machinatione animus addictus ſtudio pecuniæ, aut ventoſę gloriæ, aut obſcœnis voluptatibus ſeruiens capax erit altiſſimarum cauſarum; quæ non tantùm à materia mortalibúſque rebus longiſſimè diſtant; verumetiam

quamuis purgati animi aciem effugiunt? Is ergo non in cassum tam magnæ prouinciç se accinget, qui spretis affectibus atque animi perturbationibus superatis maximè omnium honestatem affectat, eiúsque pçcipuo amore detinetur. nec non etiam physicæ scientiæ peritus sit, quæ proculdubio hominum generi, quorum cognitio à sensu pendet, semitam ostendit, qua ad intelligibilia entia mutationísque cuiuscunque expertia peruenitur. Mathematicæ etiam disciplinæ mirum in modum faciunt ad hanc, de qua agimus, primam philosophiam. Nam cùm in eis imago quædam sit rerum penitus immobilium, his mens assuefacta, vt inquit Plato, facilius ad prima principia Entium adscendere poterit. Opus autem est, vt is auditor, quem effingimus, auctoribus non quibuscūque, sed quàm lectissimis vsus sit: quibus nixus paulatim dialecticas rationes à demōstratiuis discernere sciat; atque acie mentis, veritatem rerum etiam inter dialecticas rationes perspiciat; ac tandem id consequutus sit, vt ea, quibus prius assentiebatur ex auctoritate egregij cuiuspiam philosophi, iam per se intueri incipiat; ac acie mentis roborata, non amplius multum nitatur aliorum sententiæ, sed conetur suis, non alienis oculis veritatem rerum perspicere. Cæterū modestè maturéque hoc, quod diximus, præstandum est. Nam si inualidis adhuc viribus id quispiam attentauerit, proculdubio longè deuius à veritate feretur; ac ignorantia pro scientia imbutus sibi tantū sapiens erit. Caueat etiam oportet ab impedimentis; quæ menti hominum obsistere solent, ne ad veritatem perueniat, quæ suapte natura perspicua est. primum quidem cùm intellectus noster in quacumque actione intelligendi indigeat phantasia, ac in phantasmatibus sensibilium rerum, cuiusque etiam altissimæ causæ, veritatem cōtempletur; sæpenumero id euenire consueuit, vt ea, quæ sensibilium ac phantasmatum sunt, mixta putemus intelligibilibus entibus; eorúmque naturam more sensibilium perscrutemur. inde fit, vt plurimi intelligere non queant aliqua entia esse, quæ nusquam sunt; neque in aliquo temporis interuallo aut momento. Nam cùm phantasmatibus immixtum sit tempus, ac locus semper adiunctus, at in illis veluti in speculis intueamur intelligibilia abstractáque entia, ægrè disiungere valemus quod phantasmatū est, à rebus, quas in eis speculamur: ac siquis in speculo viridi seu rubeo homines, ædium çdificia, animantes brutas, cæteráque id genus intueretur, facilè decipi posset, ac colorem speculi attribueret hisce rebus, quas in speculo intueretur. Adnitatur ergo philosophus puræ veritatis contemplator ea, quæ phantasmatum ac sensibilium sunt, secernere à natura rerum, quam in eis contemplatur. Non minus impedimentum mens sibi præstare solet in veritate perspicienda, quàm phantasia. Nam cùm receptum in recipiente sit secundū modum recipientis: intellectus verò mediam quandam naturam sortitus sit inter intelligibilia sensibiliáque entia; is etenim superior est. intelligibilibus verò longè inferior: idcirco sæpenumero in vtroque intellectionis genere fallitur. Nā sensibilia putat esse supra id quod re vera sunt; intelligibilia verò minora facit, ac longè inferiora censet, quàm eorum naturæ cōueniat. Hinc

E F G H

A de Ideis sententia ortum duxit. Nam cùm intellectus apprehēdat formam rei, quæ à materia contracta est, ac propterea sensibilis absque affectibus materiæ, quam facultatem habet rum ex vi interni luminis, intelligibilis inquam, tum ex natura sui, est nanque separatus à materia: nonnulli existimauêre talem quoque formam esse, qualem eam intelellectus intelligit: Necnon etiam asseruerunt re vera abstractas esse à materia sensibili: quia eo modo intellectus eas concipit. Videndum ergo atque diligenter in hisce sensibilibus rebus est perspiciendum rem, quæ intelligitur, extra mentem existere, modum tamen intellectionis pendêre à natura intellectus; in quo res intellecta recipitur, qui supra materiam est, suáque vi ea, quę re cōiuncta sunt,
B discernit, ac separat. nec tamē propterea disiūcta sunt re, quia intellectus separatim, ac vt disiuncta percipit. nec etiā ob eam rem mēdacium aut falsitas vlla in ea est cognitione, quæ simplcium rerum apprehensio est, qua neque ita esse neque non esse mens debet, sed rem rantùm per se concipit: non dissimili ratione, immo multo ad fallaciam procliuiori erramus, cùm speculamur abstracta entia, quæ supra nos sunt, ac maximè si aciem animi conuerterimus ad primam omnium causam contemplandam, vt infrà docebimus. Nam cùm intellectus humanus sit illis longè inferior, semper minus de eis concipit, ac imperfectius quàm sit: deinde cùm à sensibilibus cognitionem accipiat, in quibus etiam semper versatur, idem censet de intelligibilibus iudicandum, quod in sensibilibus expertus est. hinc fit, vt concretum & ab-
C stractum, indiuiduum, & natura in abstractis differre videantur: cùm tamen minimè differant. nec potest intelligētiam eorum atque appetitum discernere ab ea cognitione & desiderio, quod sentit in se ipso esse. quamobrem summopere cauendum est ei, qui legitimè philosophari voluerit, vt vllo huiusce generis offendiculo seu obice distineatur, ac propterea lōgè à veritate perspicienda distrahatur. Is igitur, qui decipulas hasce nouerit ac purgati animi fuerit, meritò ad diuinam hanc philosophiam admitti poterit; atque idoneus eius auditor haberi. Nos Deo duce compendium tantæ rei faciendum nobis duximus; vt inter tot negotia Reipublicæ, quibus iam quadriennium occupatissimi fuimus, dum legatione hac fungimur apud Carolum quintum Cæsarem, Hispaniarúmque Regem, aliquando in parentis nostræ philosophiæ deliciis, dum liceat, respiremus.

LIBER SECVNDVS.

SCIENTIAM hanc vniuersalem atque omnia cōplectentem, quam etiam sapientiæ nomine honestamus, de ente agere ac inquirere prima principia, F ac primas entium caussas, satis pro huius operis cōpendio à nobis superius expositum est. Primum ergo officium eius erit perscrutari quonam pacto ens se habeat ad ea, quæ habent esse. Nam ea contemplatio, quæ præferri cæteris solet, huic negotio minimè conuenit: vt scilicet diffinitio ac ratio Entis primo loco exponatur: Hoc etenim tentandum minimè nobis est, cùm ens primũ omnium percipiatur ab intellectu; neque aliud quicquam notius inueniri queat, quo ens innotescat; idcirco ea tractatione omissa; primum omnium inuestigabimus, quonam modo ens se habeat ad entia omnia. Quidam, vt licet intueri apud Platonem in Parmenide, G ac itidem in Sophiste; cùm sibi persuasissent eo modo res esse atque existere, quo ab intellectu cōcipiuntur; putauerunt vniuersalia, præsertim species ipsas rerum, sub quibus multa, quin potius innumera indiuidua continentur, per se existere in rerum vniuersitate, earúmque participatione indiuidua in eis contineri, atque harum appellationem nancisci. quo effectum est, vt cùm Ens de omnibus prædicetur; pari modo etiam de ente enunciauerint: Ens scilicet vnum esse, quod de omnibus entibus dicitur; à cuius participatione entia sunt, & appellationem entis habent. inde palàm asseruerunt; quamuis entia sensui plura ac infinita ferè videantur; vnum tamen tantùm modo Ens esse ab intellectu probè intelligi. Addebat præterea rationẽ Parmenides eiusmodi: quicquid præter id, quod verè ens esset, poneretur esse, H proculdubio non esse; atque non ens nihil esse: ex quibus adsumptionibus effici putabat, ens tantùm vnum esse. Nam si plura entia essent, iam aliquid haberet esse, quod diuersum esset, atque alienum ab ente. quapropter efficacissimè comprobatum esse dicebat Parmenides huiuscemodi argumento, entia non esse multa; sed vnum tantùm ens esse. Melissus eiusdem sententiæ fuit. verùm quoniam physico potius argumento nitebatur, quàm rationibus primę philosophię propriis; idcirco prætereundam duximus hac in parte eius viri sentẽtiam. Cæterum, vt ad Parmenidem redeamus, præter quàm quòd sensu perspicuum euilibet esse potest multa entia esse, non vnum tantùm; nihilominus agendum quoque ratione est. Exploratum est omnibus

vnum-

A vnumquodque in quantum est, operari: id enim quod ab esse deficit, pariter deficit ab operatione; & quatenus deficit ab esse, deficit etiam ab actione. si ergo omnium rerum esset idem esse, quin magis si omnia essent vnum ens; omnium ergo eadem esset operatio. quod manifestè falsum esse perspicitur. Adhæc, quis tam amens vnquam fuerit, vt putaret contraria esse inuicem vnum; calidum inquam frigido, aut humidum sicco, albúmve nigro? Præterea vbi multitudo non est, neque ordo vllus, aut ornatus esse potest: nec fingi vnquam poterit, ni multa sint, alia esse quæ pareant, alia quæ imperent, alia quæ agant & perficiant, alia quæ patiantur & perficiantur. Amplius, generatum esset idem corrupto: & cùm corruptum recedat ab esse, generatum verò accedat, & esse acquirat; idem ergo ab vno esse

B recedet & accedet, perdet & acquiret. quibus certè nihil magis absonum excogitari potest. Rationes verò Parmenidis soluere non admodum difficile est. nam neque vniuersalia, aut ideæ per se subsistunt à singularibus abstracta, quamuis eo modo à mente concipiantur. Hæc nanque decipula ex eo est fonte erroris, quem plerumque intellectus nobis adfert; vt in priori libro iam exposuimus. Rationem etiam alteram diluere paruum negotium est. Nam & aliquod esse potest, quod tamen est præter aliquod; quod verè est propter diuersas rationes entis. Ac etiam si ens vno modo diceretur de entibus; illud quod esset præter aliquod singulare ens, posset ipsum quoque sub ente contineri, ac de eo verè dici quòd sit ens, sicut in homine &

C cæteris indiuiduis, quæ sunt eiusdem speciei, intueri licet. Habitus est Parmenides quibusque ferè temporibus in magna existimatione, vt ex Platonis monumentis colligitur. idcirco nonnulli, quamuis Ens, quod de omnibus prædicatur, eorum sententia non sit vnum subsistens in omnibus; arbitrati tamen sunt præter naturam, atque essentiam cuiusque rei, vnāquanque rem existere per ipsum esse; quod secūdum rem distinguitur, & à materia & à forma cuiusque cōpositi, ad quod totum cōpositum est in potētia, quemadmodum materia ad formam: ídque dixerunt esse actum totius, per quem totum existat. Et hoc pacto dixêre vnumquodque esse per participationem ipsius esse; quod per se existit solùm in primo rerum principio, vt infrà docebimus. in cæteris verò, quæ sunt entia per participationem, asserunt ipsum

D esse formam quandam, seu actum quendam totius, per quem totum existat. nec absque ratione in huiusmodi sententiam videntur deuenisse: nam de quacumque re possumus intelligere quidnam sit, & eius essentiam seu naturam comprehendere: Cùm tamen incompertum sit nobis, sítne res illa necne, hoc tamen impossibile videri potest, si per formam à qua res quæuis naturam atque essentiam sortitur, etiam existat. Amplius, cùm vnumquodque perfectè naturam atque essentiam suam obtineat, si natura aut essentia esset ipsum esse rei, vnaquæque res perfectè obtineret ipsum esse; & sic non existeret per participationem ipsius esse; sed haberet plenitudinem essendi. hoc verò penitus impossibile est alicui attribui, præterquam primo Enti; vt infrà dicemus. Ex hisce colligi putant, quòd asserere oporteat,

in vnaquaque re esse ipsum secundum rem ab essentia distingui. Hæc positio quãuis doctissimorum virorum fuerit, quibus me multum in bonis artibus ac disciplinis debere fateor; nihilominus omni ex parte animum, mentémque meam non implet: Nam quæstiones omnes, quæ de forma adferuntur, ne ipsa scilicet sit esse rei, cuius est forma seu natura, mihi probè adduci posse videntur de ipso esse participato. Nam quæro, an ipsum hoc esse ex sui natura sit, an ipsum quoque actu alio indigeat, per quem sit. si ex natura sua est; vtique non potest non esse; nec perit per corruptionem rei cuius est actus. Præterea si ex natura sua est, continet omnem plenitudinem essendi. est ergo primum esse, & primum principium essendi: sicque paulatim decidemus in sententiam Parmenidis, à qua tamen autores huius positionis sunt maximè alieni. Amplius, quiuis potest sicuti naturam & essentiam rei cuiuspiam, ita etiam hoc ipsum esse participatum comprehendere: propter quod, vt hi dicunt, res ea existit; nec tamen propterea compertum habebit, an res ea sit, an non sit. Sin verò fateantur ipsum hoc esse participatum indigere alio actu, per quem sit; redibit rursus quæstio ad actum illum: ac sic ratio in infinitum procedet. Ea verò, quæ dici possent de hoc esse participato, quòd scilicet in re illa participatum sit, sed si in natura sua consideretur, in qua per se existit; ea omnia, quæ adduximus, iure ei adscribi posse, quæ tamen non conueniunt esse prout est participatum, atque à natura sua deficiens. nos probè dicemus de forma. Nec minus me mouet, vt ab hac sententia dissentiam, natura formæ: nam si cuiusque rei esse participatum est actus ille totius secundum rem à forma distinctus; quidnam dicemus de forma per se sumpta? erítne quædam participatio primi esse, primi actus, ac summi boni? an omnia hæc amouebuntur à forma? amoueri certè non possunt, vt cuique sanæ mentis compertissimum est: cur ergo ad aliud esse participatum recurrimus præter formam? Præterea ista esse, vt sic dicam, in rebus diuersæ speciei, erúntne eiusdem naturæ vel differentis? si differentis, rei ergo natura non complebitur per formam, sed hoc insuper actu indigemus. sin eiusdem; Ens dicetur de omnibus, quæ sunt secundum vnam rationem. Amplius, cùm vnumquodque operetur, inquantũ est; & esse in omnibus sit eiusdẽ naturæ: omnium ergo erit eadẽ operatio. quo argumento iam vsi sumus contra Parmenidẽ. Quo autem modo soluantur rationes; quibus hi alioqui excellẽtissimi philosophi nituntur, tunc dicemus, quãdo exponemus quonã pacto censeamus ens se habere ad entia. Post hos, recentiores nõnulli licet non existiment ens tantùm vnũ esse, vt Parmenides; neque esse cuiusque rei secundũ rem distingui ab eius rei natura, vt illi, de quibus suprà meminimus; credunt tamẽ Ens de omnibus Entibus vniuocè dici: adeò vt non solùm de substantia & accidẽte, verumetiam de prima rerum omnium causa, ac de cæteris entibus existiment Ens dici vniuocè: multáque in medium adferunt, quibus hanc positionem suam conantur adstruere. nobis verò, qui compendium facimus, ac potissimùm breuitati studemus; pauca tantùm, quæ potiora sunt, tetigisse satis fuerit. Inquiunt ergo primam philosophiam

A phiam hãc,de qua agimus,vnam quandam ſcientiã eſſe omnes fateri:vnam verò ſcientiam vnius eſſe generis, vt perhibet Ariſtoteles in poſterioribus Analyticis. vnitas namque ſcientiæ ſumitur à ſubiecto genere, de quo agit: Cùm ergo prima philoſophia circa ens verſetur, quod commune eſt omnibus entibus, neceſſe eſt Ens ſecundum vnam rationem atque vniuocè dici de entibus. Amplius comparationes in æquiuocis prędicatis fieri nequeunt: cùm ergo dicimns ſubſtantiam eſſe magis ens, quàm accidens, ac Deum, quàm cætera quæque: manifeſtum ergo etit compertúmque omnibus, Ens vniuocè dici de entibus. ſed meo iudicio præterquam quòd hæc poſitio aliena eſt ab Ariſtotelis ſententia, vt pluribus locis eius auctoris liquidò B colligi poteſt, veritati minimè conuenire videtur. Nam id, quod vniuocè dicitur, ſecundum eandem rationem dici non poteſt de Entibus: alia eſt enim ratio, ſecundum quam ſubſtantia eſt Ens, & alia ratione accidens ens eſt. Nam vnumquodque eſt per propriam naturam ſeu formam: quò fit, vt cùm rerum naturæ diuerſæ ſint, diuerſa ſit quoque ratio, per quam ſunt entia. neque ſimile eſt iudicium de ente, & de quouis alio genere; quia genus ſumitur ab eo, quod eſt in potentia, in naturis, quæ genere conueniunt, & ſpecie differunt: neque genus eſt actu, niſi per differentias. Animal namque non eſt actu, niſi aut rationale, aut irrationale: at vnumquodque dicitur Ens per id, quo eſt actu, & diuerſa ratione ab ea, qua genus cõtrahitur per differentias, eſt entis contractio: illa enim per actum, hæc per C potentiam fit, & per imperfectionem, qua res ab eſſe deficiunt. Ex quo clarè conſtat diuerſam eſſe rationem generis, quod vniuocè de rebus differentibus ſpecie prædicatur; & entis. vnde ſicuti ſi quodpiam prædicatum de homine diceretur ſecundum quod rationalis eſt, & de equo ſecundum quod eſt irrationalis, ſeu hinnitui habilis; impoſſibile eſſet illud prædicatum vniuocè prædicari de vtroque. Ita etiam cùm vnumquodque dicatur Ens per propriam naturam atque formam; ac differentium ſpecie diuerſæ quoque naturæ ſint & formæ, fieri nequit, vt ens vniuocè dicatur de entibus; non tamen omnino æquiuocè dicitur: Nam neque ſcientia vlla de ente eſſet, neque in ente comparatio fieret aliqua. Ex hiſce colligitur Ens de entibus haud aliter, quàm analogicè prædicari poſſe. huiuſcemodi autẽ prædi-D cata, ſicuti dicit Ariſtot. in quarto Metaphyſices libro, quãuis non dicantur ſecundum idem, vt vniuoca; dicuntur tamen ad idẽ, id eſt, licet prædicentur non ſecundũ eandem rationem, ſed diuerſam, ad eandem tamen rationẽ omnia dicãtur, ſicuti ſanũ, quod dicitur de animali, de pharmaco, & de lotio, ſecundũ diuerſam rationẽ; quæ tamen omnes rationes referuntur ad ſanũ: quod de animali dicitur; cuius ſanitatis pharmacum factiuum eſt; at lotium eandẽ ſanitatem colore ac tenuitate tẽperata ſignificat. Nõ diſſimili ratione Ens de entibus dicitur ſecundum diuerſas rationes; quæ tamen ita diuerſæ ſunt, vt ad vnũ, idémque habeant habitudinẽ, quod verè atque abſolutè Ens eſt: cætera verò dicũtur entia, quatenus vnumquodque ſuapte natura atque forma illius verè entis particeps fuerit. Ex quo liquet facile ſolui poſſe argu-

menta, quibus posteriores quidam decepti à maioribus desciuere; posuerúntque Ens vniuocè dici de entibus. Neque videntur reuera distinxisse inter modum, quo ens dicitur de entibus, & eum quo genus dicitur de speciebus, quæ sub eo continentur. Nam manifestum est illius, quod non vniuocè prædicatur, sed analogicè, vnam posse scientiã esse: etenim quamuis id non dicatur secũdum vnam rationem, sed diuersis rationibus; nihilominus quoniam diuersæ eæ rationes ad idem dicuntur, quodam modo eædem sunt. Quamobrem & genus scientiæ illi subiectum vnum erit, & vnam habere rationem poterit, à qua scientia vnitatem capiet. quemadmodum de sano vna est scientia, medicina inquam: quamuis sanum non dicatur secundum vnam rationem, vt liquido patet. pari ratione in huiusmodi analago possunt commodissimè fieri comparationes; immo longè commodius quàm in vniuoco illo, quòd non fuerit specialissima, vt ita dicam, seu vltima species: illud enim, in quo analogiam habentia comparantur, est verè vnum, & vnam verè rationem habet per accessum & recessum, à qua analogata conferuntur inter se: idem enim est dicere, substantia est magis ens, ac si quis diceret, substantia natura sua magis accedit ad id, quod verè est; quàm accidens. In vniuoco verò, quod est genus, vel superius genere; quemadmodum est Ens apud eos; qui ponunt Ens esse vniuocum, non possunt commodè comparationes vllæ fieri, quemadmodum docet Aristoteles in septimo libro Physicæ auscultationis. Dimissis igitur aliorum sententiis, fatendum nobis erit, Ens analogicè seu secundum proportionem quãdam se habere ad Entia; ac de eis dici rationibus diuersis; quæ tamen omnes ad primum ens, quod verè est, & in quo est plenitudo essendi, habitudinem habeant. Huiusmodi verò primum ens, quamuis inferius de ipso nonnulla dicere ac effari tentabimus; attamen, vt inquit Plato & cæteri omnes, qui elati viribus mentis, alísque animi diuinorum periti habiti sunt, à nobis minimè intelligi, nedũ dici potest, quid, quale, quamtúmve in se sit: verùm eo modo neque nomen neque conceptus vllus illius est, sed sacro silentio tantummodo venerandum est, atque excolendum: Eius nanque sedes ob splendorem nimium nobis inaccessa est. Ideo non amplius de eo nunc agatur: at posterius pauca quædam. Cæterum cùm eadem sit contrariorum scientia, neque satis commodè contrarium quodpiam intelligi possit altero comparíque contrario ignorato, postquam hactenus de Ente tractatum est, subdemus pauca quædam de non Ente. Non Ens ad ea, de quibus dicitur, non dissimili ratione se habet, qua Ens ad entia. Prætereamus nunc id eius significatum; quod tum falsa enunciatione, tum falsa mentis conceptione prolatum non ens dici solet; vt diametrum commensurabilem esse lateri quadrati. sicuti etiam Ens illud consueuit appellari, quod vera enunciatione mentísque cogitatione profertur. Nam cùm de verò & falso agetur, tunc etiam de ea re commodus locus tractationis erit. Dicimus igitur vnumquodque Ens præter primum, iure posse appellari non Ens, quatenus scilicet deficit ab essendi perfectione: qua de causa existimo

A ſtimo dictum eſſe à doctiſſimis viris, omne ens, præter primum, eſſe compoſitum (quāuis plurimi aliter interpretentur, ij inquam, qui poſuerunt eſſe ſecundum rem diſtingui ab eſſentia cuiuſque rei) vt videlicet perfectio, qua accedit ad ipſum verè Ens, ſit veluti vna eius pars: at imperfectio, qua recedit à verè ente, ſit quodam modo altera pars. Hoc verò cùm contingat cuilibet Enti, præter primum, idcirco nō abſque ratione dictum exiſtimari poteſt, vnumquodque Entium, præter primum, eſſe compoſitum. Hoc igitur modo non ens conuenit cuilibet rei præter primam omnium cauſam: necnon etiam alio modo quodlibet Entium, præter primum, iure non Ens dici poteſt; quia ſcilicet eſſe, perfectionémque, quā obtinet, à ſe nō habet, ſed per

B emanationem & influxum primi entis, à quo etiam omnia in ſua natura ac perfectione conſeruantur. vnde ſibiipſis ſi relinquerētur, in nihilum tenderent. quamobrem omnia non entia dici queunt in ſui natura ſumpta. Amplius, non ens magis propriè conuenit illis, quæ ea perfectione priuata ſunt, quæ eis priuata ſit, & ad quā natura tendūt, præſertim ſi eo tempore ac loco, quibus ea perfectio rebus illis debebatur, deſtituta ſint. Præterea, adhuc magis magíſque propriè non Ens dicetur, quod eſt tātùm in potentia, & caret eſſe, ſeu actu, per quem exiſtat. Alia quoque eſt ſignificatio non entis. Ens etenim per accidēs non ens dicitur: Nam cùm vnum ſequatur naturam entis; id quod non eſt vnum niſi ſecundum quid, neque etiā Ens verè dici poteſt, ſed eſt non Ens indeterminatum ac infinitum; quò fit, vt nulla ſcientia

C tractet de Ente per accidens, neque ad vllam naturalem cauſam effectus per accidens referri poteſt. Quapropter totum hoc de Ente per accidens negotium derelictum eſt ſophiſtæ; qui ſæpenumero ſe atque alios decipit paralogiſmo accidentis, qui ideo dictus eſt verſari circa non Ens, quia plerumque ea aſſumit ac colligit in ſuis argumentationibus, quæ per accidens ſunt. Poſtremò, non ens dicimus illud, quod neque actu neque potentia, nullóque tandem pacto eſt; pura inquam, entis priuatio; quæ certè, vt inquit Plato in Sophiſte, neque verbis explicari, neque cogitatione attingi poteſt. id enim, quod eloquimur aut cogitamus, ſaltē rationis Ens eſt, & habet eſſe in mente ipſa à qua intelligitur. is enim modus eſt intellectus noſtri, vt ea, quæ infrà ſe ſint, altiori modo intelligat, quàm ſuapte natura exiſtant. Ac etiā cùm

D mentis obiectum ſit ens, nequaquam cogitatione attingere poterit id, quod omni ex parte entis eſt expers; niſi efficiat quodā modo etiā eam priuationem entis ens quodpiā. Pura verò entis priuatio prout in ſe eſt, attingi animo nequit, neque voce exponi, reſidētque in tenebris, ad quas non eſt mēti aditus. Ideo primū hoc ac purum non ens neſcio qua ratione æmulatur primū ens; vt ſcilicet vtrūque inexcogitabile ſit: illud, propter lucē ſplēdorémque nimium: hoc propter tenebras longè denſiſſimas, atque aciei mentis imperuias. Cætetùm de vtroque plura inferius; in præſentia hæc de non ente dicta ſint ſatis. Conſequens huic tractatui de ente eſt, vt agamus de vno, quod ita videtur annexum enti, vt longè difficillimum ſit eorum inter ſe differentiam intueri. Vnius autem naturam Platonici adeò extulere, vt non ſolùm

æqualem enti posuerint, verumetiam ente superiorem. Nam & materiam primam, & primum omnium principium vnum esse confessi sunt; neutrũ tamen eorum cõcessere esse ens. Nos hac quæstione interim omissa, rei veritatẽ, quantum adsequi potuimus, exponemus. Vnũ ergo licet multipliciter dicatur quemadmodũ ens: nam & vnum genere quædam esse dicimus; nõnulla vnum esse specie; quædã vnum numero; aliqua proportione vnum; ac multi præterea modi eorum sunt, quæ dicũtur vna numero; nec non etiam eorũ, quæ alia ratione sunt vna. Multa etiam sunt vnũ, causa vel loco vel tẽpore. quamuis ergo tot modi vnius sint; si quis tamen rectè animaduertat, sicut inquit Aristoteles, horum quique vnum videntur esse, & dici ea ratione, qua indiuisionem præ se ferunt ac significant. & idcirco satis exploratum esse videtur, quòd vnum nihil aliud significet, quàm ens indiuisum. ac ita videtur vnum licet secundum rem nihil addat ad ens ipsum; addere tamen secundum rationem intellectuum, seu conceptum indiuisionis. Nec perturbare nos debet, cùm vnum prius sit, & multitudine omni & diuisione, ac indiuisio priuationem diuisionis significet, priuatio verò sit posterior habitu, & pugnare sibi inuicem existimẽtur hæc, quæ de vno diximus. Nam eo modo significamus ea, quæ concipimus, non quo sunt, sed quo à nobis intelliguntur. Et quoniam sensibilia, in quibus est multitudo ac diuisio, prius intelligimus, quàm abstracta à sensibus; in quibus clarior est vnitas ac indiuisio: idcirco etiam hæc, quæ nobis familiaria sunt, magis nomine habitus significamus ac ita concipimus. Remota verò à nobis enunciamus priuationis nomine, ac sub priuationis ratione concipimus. Re autem vnum vt habitus quidam censeri debet, diuisio verò ac multitudo vt priuatio: nam, vt in principio huius opusculi diximus, natura intellectus, in quo intellecta recipiuntur, plerumque nobis occasionem erroris adfert. Vt ergo reuertatur oratio vnde digressa est; dicimus vnum eandem cum ente naturam significare, verùm addere secundum rationem conceptum indiuisionis: neque secundum rem aliud est esse & aliud esse indiuisum: sed id, quod re est, idem non assequimur totum, neque perfectè vnico conceptu mentis, verùm pluribus nitamur conceptibus opus est; si eo, quo valemus modo, id assequi velimus, quod secundum rem simplicissimum atque idem est. itaque interdum concipimus ipsum vt vnum; modò vt ens; nonnunquam vt perfectum seu bonum; modò vt verum. Si quis tamen contulerit conceptionis hosce modos inuicem; proculdubio intueri poterit conceptum entis simpliciorem esse conceptu vnius: quia vnum proculdubio addit supra naturam entis, indiuisionis rationem. Platonici verò, cùm non dissentirent à Parmenide hac in parte, posuerunt ipsi quoque ens dici secũdum vnam rationem de entibus. quamobrem ea, quæ illius rationis expertia sunt, asseruerunt esse non entia; quibus tamen competat esse vnum. verùm entis ratio censebatur ab eis eiusmodi esse; vt ens id diceretur, quod haberet esse: Et quia prima materia secundum se cõsiderata, cùm careat forma, caret etiam esse; idcirco materiam absolutè fassi sunt esse non ens, neque distinxerunt

inter

A inter materiam & priuationem, vt colligitur ex primo libro Physicorum Aristotelis.nō tamen propterea dixerunt materiam esse nihil; immo & esse aliquid, & esse vnum confitebantur. nam nihil susceptiuum actus esse non poterat;quod tamen de materia diffiteri nequibant. Pari ratione cùm primum principiū simplicissimum sit:id verò quod habet esse, videatur esse compositū ex esse scilicet quod habetur,& ex eo,in quo est ipsum esse;ideo etiam negauerūt primum principiū esse ens, sed quia simplicissimum existit,arbitrati sunt vnius rationem & nomen ei maximè conuenire. Amplius quoniam primum principium est causa equiuoca rerum omnium,sicuti sol plantarum & animalium; efficit autem esse rerum aliarum, ideo dicebant B non conuenire primæ causæ ipsum esse; cuius ea esset causa æquiuoca: sed primo principio conuenire vnum; sicque posuerunt & communius ente & ente superius.Nobis verò nō difficile est reiicere in auctores ipsos hæc omnia eorum argumenta.Primò nanque quî fieri potest, cùm vnum indiuisionem dicat,vt quodpiam indiuisum sit,nisi sit etiam? deinde materia prima sicuti est susceptiua actus,quem sequitur esse,ita etiam susceptiua est actus, quem sequitur sua indiuisio.sicuti ergo secluso actu non habet esse; ita non habet indiuisionem: non ergo poterit dici vnum,sicuti eorum sentētia non potest dici ens. Quòd si dixerint propter indiuisionē, quæ sequitur actum, habere ipsam suam propriam indiuisionem, qua dici vnum poterit; ita etiā nos dicimus, propter esse,quod sequitur actū, habere materiam suum esse C proprium: quia scilicet potentia est. quod esse quamuis sit diminutum à vero esse actus;est tamen aliquod esse, sicuti vnum, quod est secundum eos in materia per se sumpta, quamuis sit diminutum ab vnitate formæ; est tamen aliquod vnum.ac tandem compellentur fateri ens non dici secundum vnam rationem. De primo verò rerum omnium principio dicimus, quod quemadmodum est vnum, non tanquam habens vnitatem (sic enim sua ipsorum ratione in eo esset compositio) sed sicuti simplicissima vnitas longè superexcellens vnitates,quas nos intelligimus:ita etiam non est ens quasi habens esse,sic vt esse in ipso sit contractum ad aliquam naturam;quemadmodum in cæteris rebus,quoniam est ipsum esse per se subsistens, eminenter ens dictum,modóque excepto ab omnibus aliis, quæ sunt atque dicun- D tur entia.Verū longè melius atque enucleatius omnia hæc discutiētur processu operis.Nunc redeamus eò vnde diuertimus. Asserimus igitur vnum eandem non aliam naturam dicere quàm ens;addere verò secundum rationem intellectum indiuisionis: vt vnū scilicet nobis explicet ens indiuisum: ac quatenus indiuisum est quodpiam,eatenus etiam dicitur esse vnum, sed præter hoc vnum,quod cum ente conuertitur,est vnum principium numeri,ex quo multiplicato fit numerus, ipsúmque est numeri pars. hoc posterius vnum addit supra prius vnum,ac supra ens, rationem mensuræ, in qua includitur ratio quantitatis. Est ergo hoc vnum quantum, quoddam indiuisum,ac ad numerum se habet sicuti mensura, quæ aliquoties repetita totum metitur;atque hac ratione fit pars numeri. Alio præterea modo se ha-

bet ad multitudinem oppositam sibi vnum, de quo prius egimus. atque hoc vnum, quod est principium numeri ad sibi comparem multitudinem: illud vt priuatio vel vt contrarium, vicissimque multitudo ea vt contraria, vel vt priuatiuè opposita vni illi. Ad hoc vnum posterius, principiũ inquam numeri, secundum propriam rationem, qua pertinet ad quantitatem, opponitur suæ multitudini, numero inquam secũdum oppositionem relatiuam; quæ est tertij modi; qua mensura & mensuratum vicissim relatiuè opponuntur; quemadmodum latius de hoc relatiuorum modo Aristoteles disserit in quinto Primæ philosophiæ, atque in decimo eiusdem operis de hoc vno & numero tractans. Non tamen propterea diffitendum est prius vnum, quod cum ente conuenitur, in primo eorum, cui cõuenit tum vnum, tum ens, scilicet in prima entium causa, non habere rationem mensuræ respectu cæterorum omnium, quæ sicuti deficiũt ab entitate ac admixta sunt potentiæ, & non enti; ita etiam deficiunt à vera vnitate & ad multitudinem accedunt. alio tamen modo hoc vnum primum cæterorum mensura est, & vnum pars numeri est mensura numeri. nam vnum posterius, est mensura numeri tanquam vnius existens generis cum numero, atque vt aliquoties repetitum metiatur quemcunque numerum, sitque, vt diximus, pars numeri. At primum illud vnum, quod primum etiam Ens est, mensura cęterorum est entium, tanquam exceptum ab entibus aliis, & à cæteris, quæ sunt vna: ad quod quanto magis quidpiam accesserit, tanto magis erit vnum & ens eadem propè ratione, qua solemus dicere scopum, ad quem sagittarij arcus dirigunt, esse mensuram ictuum sagittarum. non enim scopus mensura est, vt scilicet repetitus aliquoties iactus sagittarum metiatur; sed quoniã quanto magis sagitta iacta fuerit propè scopum, tanto perfectior sit iactus; imperfectior verò si remotius. Ex quo etiam liquere illud potest, intensionem ac remissionem cuiusque formæ non debere censeri, vt quidam perhibent, per recessum à non gradu, sed per accessum ad summum gradum, & recessum ab eo. nã non ens mẽsura statui nõ potest; vt pote quod suapte natura infinitum sit, incertum atque ignoratum ac fluctuans. econtra perfectissimum in quoque genere, est etiam maximè certum & maximè finitum ac maximè vnum, sicuti scopus sagittam iaculanti. Qualis verò sit hic accessus ad summum & recessus, alterius perscrutationis est; idéoque à nobis omittetur. Est ergo primum ens ac primum vnum cuiusque cæterorũ mensura eo modo, quem diximus; qui longè diuersus est ab ea ratione, qua vnũ est mensura numeri. Postquam de vno hactenus dictum est, de numero ac multitudine pauca quædam sunt perstringenda: demum nõnulla de modis, seu speciebus tum vnius, tum multitudinis. Multitudo sicuti suprà diximus, quamuis secundum nostrum modum intelligendi videatur in sui ratione includere habitum, diuisionem inquam, seu diuisibilitatem, vt ita dicam: vnum verò priuationem, indiuisionem videlicet: attamen secundum rem ipsam vnum perfectionis est, multitudo verò imperfectionis ac priuationis. Vnde ab eo, quod verè vnum est, per deficientem quendam modum

rerum

A rerum multitudo effluxit;quę tamen congruentia & ordine vnum sunt, atque earum quælibet per se sumpta, quamuis sit vna;non tamen est absque multitudine vna;vt infrà latius exponetur.quo fit,vt quemadmodum vnum attinet enti,ita multitudo attineat non enti:& sicuti non ens, quod esse aut etiam intelligi possit,semper existit in aliquo ente,atque alicui enti coniunctum est,cuius ratione existat,ac intelligatur; pari modo multitudo neque esse neque concipi potest,nisi coniuncta fuerit vni; ratione cuius existat ac intelligatur.ea namque multitudo, quæ ab vnitate penitus & secundum se & secundum partes suas destituta fuerit, vtique neque esse neque intellegi potest:verùm abyssum quandam obscurissimam impermeabilémque cuique

B præ se fert eodem propè modo, quo etiam à nobis suprà expositum est de non ente;quod penitus à quocunque esse disiunctum sit.Etenim cùm primum cui,entis,vnitatis,veri,ac boni ratio conuenit, & ex cuius deficienti similitudine reliqua omnia entia vna,vera,& bona sunt, ac dicuntur, ab intellectu nostro perfectè attingi nequeat;idcirco id, quod in se simplicissimum est,pluribus conceptibus conatur mens effingere; qui tamen ordinē quendam inter se habeāt,ac ita,vt in vno reliqui eluceant,vicissimque alius ex alio pateat.Quo fit,vt demonstrationes entis pleræque sumantur ab vno & vnius vicissim ab ente.idémque de vero & bono censendum est; vt infrà docebimus.Horum quoque priuationes, seu contraria malueris dicere pari pacto inuicem habent;quemadmodum & habitus inter se.Nunc ad multitudinem

C redeamus. Multitudo aliquibus conuenit plurali numero; hoc modo dicimus multos homines in foro esse, ac multas animantes in pratis, multásque res nunciatas esse. Nonnullis conuenit multitudo numero singulari;sic dicere consueuimus multum aërem,multam aquam, ac multum ignem. Aliis verò conuenit multitudo,quamuis non in recto aut secundū modum prædicati;obliquè tamen; vt Socrates vnus tantum est, non multi, nec multus,ei verò conuenit multitudo ratione partium, ex quibus constituitur;ac etiam ratione accidentium,atque effectuum; necnon etiam ratione operationum:nihilque tādem existit in rerum natura, præter primā omnium causam,in quo nō sit aliquo pacto multitudo. Verùm omnes hi multitudinis modi ab vnitate continentur; quæ perfectiori modo existit in re-

D bus perfectioribus,vtpote quæ etiam à multitudine magis distant.imperfectiora verò, quanto minus vnitatis habuerint,magis participant multitudinis.Illa igitur,vt à primis ordiamur,quibus conuenit multitudo plurali numero, vnū sunt vnitate prædicati vniuersalis; vt multi homines vnum sunt in homine de ipsis prædicato;& multa animalia vnum in animali; & multæ res vnum in re.Sunt præterea hæc omnia vnum propter determinationem, ac finitionem multitudinis sui.nulla nanque multitudo actu est finita: finitio verò in multitudine est ab vnitate non tamen ab ea vnitate,quæ principium est numeri (in præsentia etenim neque de multitudine loquimur, prout est numerus,neque de vnitate illa,quæ est principium numeri) sed ab vnitate,de qua nunc loquimur, quæ cum ente conuertitur.nam per hanc

vnitatem septem sunt tantùm septē, & decem tantùm decem, non bis quinque aut quatuor & sex, vt rectè dicit Auicenna, i. quod ab hac vnitate quælibet multitudo ad certam naturam diffinitámque contrahitur, ne infinitum & indeterminatum defluat. ac contrà vnitas ipsa, quæ absoluta est, & eminenter continet omnem multitudinem, contrahitur & determinatur ad certas & deffinitas naturas multitudinum. Quamobrem diuinus Plato multa de naturis rerum ab Arithmetica mutuatus est. nam quamuis numerus & vnitas, de quibus tractat Arithmeticus, diuersum quodpiam sit ab hac multitudine & vnitate, de quibus nunc à nobis agitur; nihilominus & harum proprietates in numeris & vnitate perspiciuntur. Hinc etiam Pythagorici posuêre numeros esse substantiam rerum. Aliâs latius de hisce dicetur. Ea igitur, quibus multitudo cōuenit numero plurali duobus his modis de quibus meminimus suprà, sunt vnum: ac præterea eorum vnumquodque per se sumptum est vnum: neque vllo pacto consistere multitudo posset, nisi ex hisce constaret; quorum quodlibet per se sumptum esset vnum. Illa verò, quibus multum conuenit singulari numero, sicut dicitur multus aër, multa aqua, ac multus ignis, & cætera huiusmodi, sunt magis vna, quàm superius dicta. Nam præterquam quòd conueniunt in vniuersali prædicato, sunt etiā vnum numero. verùm quoniam facilè diuidi queunt in plura numero eiusdem speciei ac naturę; idcirco multum singulari numero eis conuenit: vt eo pacto significetur vnitatem illam numeralem propinquam esse multitudini: & quamuis actu indiuisum sit eorum vnumquodque, tamen potentia diuisibile est in plura eiusdē naturæ. quo fit, vt commodè dicere queamus, magnam aquam, magnúmque aërem, simulque vtrunque eorum multum. maximè omnium autem vnitas illis conuenit, de quibus multitudo neque plurali neque singulari numero prædicatur, vt vnus homo Socrates ac Plato, cæteráque eiusdem modi: quamuis in his quoque insit pluribus modis multitudo. Nam & ex multis partibus constituta sunt, plurimísque affectibus pr̨edita, ac demum in operationes functionésque varias distributa: ac in ea diuisione entis, qua in vnum & multa diuiditur, harum rerum vnitas accipitur, vt opposita multitudini. At illud vnum, quod enti æquale est, conuenit quibuscunque multis; neque vlla multitudo ab ea vnitate penitus disiuncta esse potest. Econtra hoc vnum, quod competit tantum rebus illis, quæ & actu indiuisæ sunt, necnon potentia diuidi non queunt in plura eiusdem naturæ; id est quod capitur vt pars entis, atque multitudini opponitur; quæ & plurali & singulari numero prædicatur de nonnullis entibus, vt superius diximus. ea verò, quibus econtra vnitatem multitudini oppositam conuenire asseruimus, longè inter se differunt in modo vnitatis: nam pleraque omnia, in quibus scilicet inest aliquo pacto multitudo, totius rationem habent, dummodo perfecta sint; ac tota sunt quædam. id verò, quod ab omni est multitudine exceptum, totum dici minimè potest, cùm partes nullo modo habeat. id verò tantùm conuenit primo pincipio. Cæterum ea, quibus conuenit ratio totius, quædam sunt ante partes suas, ac sese in parte explicant;

A plicant;quas intra ſuam colligũt vnitatem,qualem Platonici perhibent eſſe intellectum,qui ſeſe in ideas rerũ omnium explicat,quas etiam intra ſe colligit continétque. Nonnulla verò tota, quamuis ſint ante partes ſuas, non tamen omnino eas intra ſe colligunt, immo ſeſe in aliena fundunt. Huiuſmodi ſunt animæ cæleſtium corporum,quæ corporibus illis actum, ac eſſe præſtant:ſub has rationales hominũ animi, qui non tantùm ſunt actus corporum humanorum; verumetiam multas virium ſuarum explicant in corpora,vt ſenſitiuas potentias omnes ac vegetatiuas vires. Hunc modũ æmulantur brutorum quoque animalium animæ,quæ perfectiora ſunt: quod Ariſtoteles in priori libro de Generatione, cùm de augmentatione tracta-

B ret,annotauit.Infrà hæc ſunt tota,quæ ſunt poſt partes ſuas; in quorum numero abſolutè conſtituendæ ſunt etiam brutorum animæ: hæc conſtantur ex ſuis partibus, ac item vnaquæque partium ex ſuis quæque particulis. in hiſce infinitas materiæ apparet. Huius generis ſunt omnes formæ materiales,quæ ea de cauſa ſunt fatigabiles ac finitæ, tandémque corruptibiles: à quarum ordine Ariſtoteles in octauo Phyſicorum vult eximere primum motorem eiuſque argumentationis vim,qua hoc adſtruit, ſi quis hæc quæ diximus,non animaduerterit,proculdubio non attinget. necnon etiam ea, quæ in Parmenide Plato ludit,cùm cõtraria elicere videatur,ac ſequi oſtendat,ſi vnum ſit;ſi hæc oſcitans quiſpiam legerit,minimè explicare poterit. Sed reuertamur ad multitudinem,à qua diuertimus. Eſt præterea alius mo-

C dus multitudinis,quæ ſcilicet non multitudini, ſed paucitati opponitur relatiuè;ac id eſt multum, & dicitur,quod habet multitudinem excedentem id,quod ſatis eſſe videatur. Ecõtra paucum illud appellatur,quod deficientem ab ea menſura,quæ ſatis eſt,multitudinem habet. Horúmque propè ea ratio eſt,quæ magno & paruo ineſſe conſpicitur. Accedamus demum ad eam multitudinem,quę eſt numerus;vt commodius poſtea de modis vnius ac de modis multitudinis, quos nunc interim prætcrimus, ſeparato quaſi tractatu agere queamus. Numerus quædam multitudo eſt, quam vnitates metiuntur. quamobrem nonnulla conueniunt numero ratione multitudinis,quæ veluti quoddam genus eſt numeri:quędam verò ratione ſui ipſius, quatenus ſcilicet eſt numerus.numero ratione multitudinis diuiſio conue-

D nit,nec vllus numerus eſſe poteſt,qui ſit indiuiſibilis. Et quoniam multitudo exiſtere nequit,vt ſuprà diximus,niſi ab vnitate cõtineatur; idcirco quilibet numerus ſuam habet vnitatem, qua multitudo numeri compeſcitur ac diffinitur; eáque quilibet numerus ab aliis numeris differt, viciſſimque ipſa vnitas contrahitur ad certam naturam vnitatis,vt in ſeptenario eſt vnitas ſeptenarij & nõ quinarij aut denarij numeri. Præterea quælibet pars numeri à ſua vnitate continetur. Illud enim, cuius diuiſio non ſiſtit in aliquid actu indiuiſum, neque ex illis conſtare partibus poteſt, neque ipſum actu conſiſtere. Hæc igitur cõueniunt numerò, quatenus eſt mulitudo quædam in rerum natura exiſtens. At ſecundum propriam ipſius numeri rationem ei conuenit, quòd vnitas aliquoties repetita eum vt menſura metiatur. id-

circo & numerus & vnitas, quæ mensura est numeri, pertinet ad quantitatem: illud enim, quod in vnaquaque re per se subiacet mensuræ, est quantitas; quam cùm metiatur, item aliquod sui generis, necesse est vnitatem eam, quæ mensura est numeri, ad quantitatem pertinere. Mensura etenim omnis, vnigenea est mensurato. hac de re effectum est, vt nonnulli ex priscis philosophis non infimi ordinis viri non distinguentes inter numerum & multitudinem, necnon inter eam vnitatem quæ est principium numeri; & eam quæ cum ente conuertitur, posuerint substantiam rerum esse numeros; ac potissimum philosophati sint de naturis rerum ex numeris. Nos verò, sicuti non diffitemur à numeris & ab vnitate, quatenus multitudines sunt quædam, & quatenus vnum eandem enti naturam dicit; multa sumi posse argumenta, quæ naturis rerum conueniant. Hæc enim ascendentia omnia, vt sæpe diximus, eandem naturam significant, quam eorum quodlibet non perfectè sua significatione explicat. Verùm in vnoquoque horum alia relucent. idcircóque commodissimæ demõstrationes de vno ab aliis sumuntur, ac vicissim aliorũ ab vno: quomodo nos quoque processu operis vtemur. sicuti hæc inquam minimè diffitemur, ita censemus erroneum esse, numeros asserere rerum substantiam: cùm numeri, vt diximus, secundum propriã rationem pertineãt ad certum genus, quantitatis inquam. Numerus verò, quidam est numeratus numerus, quidam numerus numerans. Numerans numerus est discreta quantitas abstracta secundum rationem à quauis materia, vt vnũ, duo, tria, & cætera eiusmodi: numerus verò numeratus est eadem quantitas certæ materiæ applicata, vt decem homines, decem dolia, decem domus, aliáque huiusmodi: in quorum serie est tempus. Cæterùm de hisce omnibus latius ab Aristotele in quarto Physicorum tractatur. Accedamus nunc ad modos vnius, itémque ad modos multitudinis, quos suprà omiseram, atque ad hunc locum distuleram. Idem, æquale, ac simile pertinent ad vnitatem: dissimile, inæquale, differẽs ac diuersum, multitudini conueniunt. Simile vnum significat in qualitate: ea nanque similia esse dicimus, quæ eadem sunt prædicta qualitate. æquale item vnum in quantitate dicit. econtra dissimilia sunt ea, quæ multa sunt in qualitate, vt si vnum album sit, alterum nigrum. inæqualia verò ea, quæ multa sunt in quãtitate, vt si vnum maius, alterum minus fuerit. Eadem verò sunt illa, quæ sunt vnum substantia. Horum multi sunt modi: Nam quædam eadem sunt, siue vnũ substantia ratione prædicati; quia scilicet idem habeat prædicatum, quod pertineat ad eorum substantiam: Contrà nonnulla sunt vnum substantia, siue eadem ratione subiecti, in quo sunt aut de quo dicuntur. hinc fit, vt quędam eadem sint genere, nonnulla eadẽ specie, alia eadem proportione, item aliqua causa atque origine, postremò nonnulla eadem numero sunt. Illa quæ sub vno genere continentur, eadem sunt genere: at eadem specie sunt illa, quæ vna vltima specie continẽtur. hæc in forma conueniunt ac vnũ sunt forma: nam à forma rei species sumitur. Eadem verò proportione, quæ conueniunt in prædicato vno secundum proportionem de eis dicto, sicuti os & spina sunt

proportione

A proportione eadem;quoniam eã proportionem,quam habet os ad animal, habet ſpina ad piſcẽ.Illa autẽ dicuntur numero eadem, quæ conueniunt in materia ſeu in ſubiecto. Atque huiuſmodi quandoque magis vnitè ſignificantur, interdum remotius. vnitè,cùm vtrumque eorum,quæ dicimus eſſe eadem numero, pertinet ad ſubſtantiam eandem, vt Socrates & filius Coriſci; hic homo & hoc animal rationale. magis remotè, cùm alterum pertinet ad ſubſtantiam, alterum ad accidens. quod ſi accidens id fuerit proprium, magis vnitè dicentur eadem, quàm ſi accidens fuerit accidens per accidẽs. Exemplũ prioris, vt hic homo & hoc riſibile: Poſterioris, vt hic homo, albus hic ſeu magnus hic. Remotiſſimè verò dicuntur eadem numero ea, quorum vtrumque ſignificat accidens, vt magnus & albus B eadem ſunt, ſi Socrates vnus vtraque fuerit præditus qualitate. id quod opponitur eidem eſt aliud ſeu diuerſum, atque ad multitudinem pertinet. Et quoniam quot modis dicitur vnum oppoſitorum, totidem dicitur alterum; tot ſunt modi diuerſitatis quot ſunt identitatis: quorum explicatio ſatis comperta eſſe poteſt ex his, quæ diximus de modis eiuſdem. Verùm eſt illud animaduertendũ, quòd quædam tantùm ſunt alia ac diuerſa; quædam verò cum hoc quòd ſunt diuerſa, dicuntur etiam differentia. Diuerſa tantùm ac nõ differentia ea dicũtur,quæ non cõueniunt in aliquo vno prædicato, quod ſcilicet ſit ad eſſentiam eorum pertinens; neque ſit vnum vt ad eandem coordinationem ſpectet: vt ſi dixero ſubſtantiam eſſe diuerC ſam à qualitate, probè dixero:ſin autem dicam ſubſtantiam à qualitate differentem, non probè; niſi aliquid addidero, ratione cuius licet non ita propriè, vſitatè tamen poſſimus proferre ſubſtantiam à qualitate differre, aut lineam ab albedine; vt ſcilicet ſi addidero, quòd differunt genere: nam vtrique conuenit eſſe in genere, ſeu eſſe genus quoddam. aliud tamen genus eſt ſubſtantia, aliud quantitas. ſic coordinatione prædicamenti differunt; quoniam tum ſubſtantia, tum quantitas pertinet ad coordinationem prædicamenti, quãuis melius diceretur, quòd diuerſa ſint genere ſeu coordinatione; quàm quod differant: tamen & ille modus loquendi receptus eſt in vſum. ſed ſi abſolutè nullo addito protuleris, minimè dices ſubſtantiam differre à qualitate aut lineam ab albedine, ſed diuerſam eſſe. DiffeD rentia igitur ſignificat vnum quodpiam eſſe, quod vtrunque rerum differentiam ſpectet, in quo tamen differant.quare ſi abſolutè nullóque addito differre quæpiam dicantur; neceſſe eſt,vt ſint in eadem coordinatione, in qua tamen differentiam habeant.quod ſi eiuſdem coordinationis non fuerint,aliquid addatur neceſſe eſt;quod vnum vtrique eorũ conueniat, in quo deinde differentiam habeant. Contingit autẽ in rebus tum diuerſitas tum differentia ratione imperfectionis;ſecundum quam accedunt ad multitudinem,ac ab vno recedunt deficiúntque:in eo namque omnia vnũ ſunt,à quo cùm receſſerint,iam incipit apparere diuerſitas & oppoſitio in rebus;ſecundum quã dicitur de quaque re quod eſt ipſa & quod non eſt ipſa;verbi gratia,de homine quòd ſit homo & quod nõ ſit nõ homo,id eſt quod nõ ſit res

quæpiam alia ab homine, de qua non homo prædicari queat. nam in ipso vno, homo est non homo, id est res quæ est homo est illudmet ac vnum cum rebus quę non sunt homo: Etenim omnia in ipso sunt vnũ, vt infrà pluribus docturi sumus. Ecce ergo quonã pacto oppositio, quæ in rebus apparet, originem traxit: quæ primò conspicitur secundum modum contradictionis; deinde paulatim accedit ad habitum ac priuationem, præterea ad contrarietatem, demum ad relatiuè opposita. de quibus operæprecium erit si pauca quædam differamus, quando de multitudine loquimur, quæ oppositionũ origo est. Oppositio contradictionis, quæ omnium maxima est; & qua alij nituntur oppositionum modi, apparet inter ens & non ens. & quoniam non ens putum nihil est in rebus, sed tantùm conceptione intellectus; idcirco huiuscemodi contradictionis opositio primò ab intellectu ortũ habuit; deinde cùm ab vno atque ab ente accedimus ad multitudinem, & ad res alias, de quibus non ens dici potest ob imperfectionem eis admixtam; intellectus rebus etiam huiuscemodi oppositionem adaptauit secundum affirmationem & negationem. vt scilicet quemadmodum ens primum est ipsummet ens, non est autem non ens; ita vnaquæque res si tantùm ipsamet, non autem aliquid aliorum, quæ non sunt ipsa, siue entia siue non entia fuerint; quibus conuenit negatio illiúsmet rei; vt sicuti verum est hominẽ esse hominem, ita falsum sit hominem non esse hominem, cùm tamen non esse hominem cæteris omnibus conueniat præter hominem. Hæc igitur oppositio contradictionis perfectè nõ est in rebus: sed licet à re originem habeat, perficitur tamen ab intellectu, ac præcipuè in secũda sui operatione, ad quã pertinet affirmatio & negatio. Ideo nullam rem inuenias cõtradictoriè oppositam alteri, quamuis de rebus illis cõtradictoria verè dici possunt; quam intellectus primò inuenit in ente & non ente puro; deinde transtulit ad cæteras quoque res. Incipit ergo statim cũ intellectu seu conceptu diuisionis, quam mens concepit, esse inter ens & non ens: deinde adaptata est rebus, in quibus diuisio erat, ac multitudo. huiusmodi prima oppositio, contradictionis inquã, rebus applicata diuersitatem rerum fecit, eásque inter se diuersas constituit. Substãtia namque ea ratione diuersa est à qualitate; quia de substantia verum est dicere quòd sit substantia: ac de qualitate, hoc falsum est: verum autem quòd non sit substantia. vicissim de qualitate verum est dicere quòd sit qualitas, quod tamen falsum est de substantia, sed vera negatio huius est, substantiam scilicet non esse qualitatem. Ecce ergo quamuis res diuersæ non opponantur contradictoriè: id tamen, quod inuenitur in rebus præter intellectum huiusmodi oppositionis, est rerum diuersitas. Cõtradictio igitur statim orta in intellectu post conceptum diuisionis quæ est inter ens & non ens, quæ etiam tantùm secundum rationem est, secundum rem minimè; quoniam non ens in re esse nequit, sed tantùm ratione concipitur, veluti quoddam ens, enti verò oppositum, cõcomitatur veram diuisionem, ac multitudinem rerum; quam nos non probè concipimus, nisi contradictione innixam. Hactenus satis sint ea quæ ad contradictionem pertinent.

E F G H

A pertinent. Post contradictionis oppositionem sequitur oppositio quæ est inter habitum & priuationem; in qua quamuis priuatio sit non ens oppositum habitui, nihilominus in intellectu priuationis connotatur subiectum capax illius habitus; cui opposita fuerit priuatio. Habitus ergo & priuatio cùm in subiecto conueniant, quod à priuatione significatur; minus inter se discrepant, quàm contradictoriè opposita: quæ, quatenus sic opposita intelliguntur, in nullo conueniunt, sicuti non ens in sui ratione nihil dicit, quod enti conueniens sit. At cæcum notat oculum, qui sicuti cæcitatis, ita visus subiectum sit; sic surdum dicit aurem, eadémque ratio est de omnibus priuationibus. Quamobrem deficiunt priuatiuè opposita ab

B oppositione contradictoriorum. priuationes verò in dupl:ci sunt differentia, vt Dicit Aristoteles: nam quædam primò respiciunt formam & significant in subiecto eo proprio corruptionem quandam seu deprauationem formæ; quæ natura subiecto illi debetur, ordinémque ad formam habet: nonnullæ verò priuationes primò respiciunt subiectum, ad quod ordinem primum habent: neque in eo subiecto oportet præextitisse formam, deinde corruptam esse aut saltem in generatione deprauatam. sic tenebræ se habent ad lumen, & immusicum ad musicum, inalbúmque, vt ita dicam, ad album. huiusmodi verò priuationes posteriores illæ sunt, ex quibus generatio; ac quæ ab Aristotele in primo Physicorum dicuntur, Tertium principiũ esse rerũ generabilium & corruptibilium, licet per accidens principiũ

C sint. ex prioribus verò priuationibus habitus proprij generatio nunquã fuerit, immo à priuatione ad habitũ non est regressus, quẽadmodũ in Prædicamentorũ libello Aristoteles dicit, nisi prius resolutio fiat ad materiã priorẽ: verbi gratia, ex cæco secundũ naturam nullus potest fieri vidẽs, aut ex mortuo viuum. Qua in re satis mirari non possum Platonem in Phædone hanc rationem adduxisse ad animæ immortalitatem adstruendam: ac si sicuti mortuum fit ex viuo, ita & viuum ex mortuo fieret; cùm generationes sint ex oppositis. nimirum ea ratio præterquam quòd in aliis assumptionibus, quas assumit, non satis certa est, in hoc tamen lõgè videtur nos fallere, quòd accipiat generationem habitus esse ex illis priuationibus, ex quibus secundum naturam, vt dixi, non est regressus ad habitum. Priuatiua hæc opposi-

D tio si adhuc magis recesserit à non ente, atque ad ens accesserit, parit oppositionem contrariorum: nam cùm formæ seu perfectionis cuiuspiam priuatio non tantùm nobis significauerit atque inuenerit commune quoddam subiectum cum habitu, seu communem quandam naturam, seu præterea distantiam quampiam ab habitu seu ab forma opposita; iam incipit suboriri ac apparere contrarietas; secundum quã alterum contrariorum se habet vt forma atque vt habitus; alterum verò vt priuatio illius habitus in ea natura, non tamen vt quæuis priuatio, sed vt priuatio, quæ ab habitu distet: distantia verò esse non potest nisi priuatione illa aliquid positiuum significetur: nam inter ens & non ens nulla est distantia nisi secundũ rationẽ. at distãtia ea quę secundũ rẽ fit, necesse est vt existat inter entia. Hac igitur ratio-

ne priuatio ad contrariũ descendit. ficuti ergo priuatiuè opposita defficiunt ab oppositis contradictoriè; quia priuatio accedit ad ens; ita contraria deficiunt à priuatiuè oppositis; cùm necesse sit cõtrariorum vtrumque ens esse. Ac licet quæuis distantia in eadem potentia seu natura generis contrarietatem aliquam faciat; vera tamen contrarietas existit in maxima distantia: Vnde licet nobis diffinire contraria ea esse, quæ sunt opposita maxima inter se distantia. Ex qua diffinitione colligitur huiusmodi vera cõtrarietate vnũ tantùm esse vni contrarium, quia vnius distantiæ duo tantùm extrema esse possunt. ea verò, quæ maximè distant, extrema sunt; reliquorũ nullum alteri collatum maximè ab eo distare dici potest. Ideo cuiuis cõpertum esse hac ratione debet vnum tantùm vni contrarium esse; reliqua verò inter illa duo extrema posita, quãuis oppositionẽ inter se contrariam habeant, contraria tamen inuicem non sunt; nisi ficuti medium medio aut extremo itidem medium. Ex his palàm est illud effici, omnia contraria esse in eodem genere, ac differre secundum formam seu secundum speciem: genus namque potentiam dicit, quam eiusdem naturæ esse oportet in his, quæ sunt eiusdem generis: ac quoniam potentia sumitur à materia, necesse est ea quæ sunt eiusdem generis conuenire in materia. genus ergo quamquam significat compositum ex materia & forma; vnde prædicatur in recto de specie; id compositum tamen exponit secundum indeterminationem quandam, quę pertinet ad potentiam & determinatur postmodũ ac diffinitur per differentias, per quas indeterminatio illa, vt ita dicã, ac potẽtia ad diffinitas species contrahitur. nec eiusdẽ speciei est genus contractũ ad vnã speciẽ cũ ipsomet genere ad aliã speciẽ determinato: non enim animal in homine eiusdẽ est speciei cũ animali, quod est in boue, quia indeterminatũ genus, vt puta animal nullius per se est speciei determinatæ, sed cõtrahitur differẽtiis ad speciem determinatã. Quamobrẽ manifestum est quàm falsa sit eorum positio, qui voluerunt genus dicere formam quandam propriam re distinctam à forma speciei. Nam hi fateantur etiam oportet, speciem non dicere eandem naturam cum genere, sed naturam quandam super additam, nec differentias contrahentes esse per se illius generis, sed extraneas ac per accidens: sicuti si quantũ diuideretur per albũ & nigrũ. Vnã ergo eandẽmque naturam fateamur significari à genere & à specie sed à specie determinatam & in actu, à genere indeterminatam & in potentia. Verùm de his satis. Reuertamur ad contraria, quæ propriè sumpta sunt eiusdem generis, differúntque secundum formam & speciem. Hisce illud addendum est, quamuis genus semper diuidatur per differentias contrarias, quæ scilicet se habent per modum habitus & priuationis, licet priuatio illa distantiam quandã dicat ab habitu ac propterea significet positiuum quodpiam; non tamen semper species differentiis contrariis constitutas inuicem contrarias esse. Nã differẽtiæ cõparantur generibus per modũ formæ cõtrahentis. sicuti ergo qualitates contrarię idẽ subiectũ informãt ac cõttahũt, altera vt habitus, altera vt priuatio; ita vidẽtur differentiæ habere se ad genus quapropter

A propter in eis est semper cõtrarietas. at species constitutę multoties non sic vicissim habẽt. qua de causa dicimus substãtiæ nihil esse cõtrarium, necnon quãtitati. propriè cõtraria sunt hęc, quę descripsimus. Nõnulla verò cõtraria etiã dicuntur, quæ tamẽ pertinent ad eandẽ speciẽ, aliqua verò etiam genere differunt. Prioris modi sunt masculus & fœmina, quæ eiusdem sunt speciei, neque forma differunt, sed tantùm his, quæ pertinent ad materiam: nam aliquibus partibus corporis discrepant quæ ad materiam pertinent. Corruptibile verò & incorruptibile dicuntur contraria; tamen differunt genere, quia differunt in potentia, quæ ad genus pertinet: nam corruptibile id est & dicitur quod potentiam habeat ad corruptionem, & hæc à materia est. Incorruptibile verò dicitur, quia huiusmodi potentiam non habet, quare nec

B eandem materiam. Ecce ergo qua ratione genere differunt; nam à materia sumitur genus, & hanc eiusdem rationis oportet esse in omnibus, quæ sunt eiusdem generis: differant ergo genere necesse est corruptibile & incorruptibile. Nec contrarietas propriè huiusmodi attribuitur, nisi secundũ rationem; quia ratio accipit illud, in quo conueniunt: vt vnum, licet re non sit vnum, verbi gratia vt dicamus corpus seu natura corruptibilis ac incorruptibilis, similiter in masculo & fœmina accipit sexum, vt ita dicam, tãquam genus, quod contrahatur differentiis maris & fœminæ, tanquam formis diuersis. Quamobrem vnum & multa non dissimili ratione contraria dicere possumus: quia videlicet ratio nostra accipit ens vt vnum quodpiam, quod

C contrariis quasi differentiis diuidatur. Hactenus de cõtrariis dicta sufficiãt. Accedamus ad relatiuè opposita, de quibus pauca quædam perstringenda sunt. Cùm entia, quæ à primo principio effluxere, multa diuersáque sint: quædam ita se inuicem habent vt mutuum quendam ordinem mutuámq; habitudinem præ se ferant. nonnulla verò quamuis ordinem quendam atque habitudinem habeant ad alia; non tamen contrà vicissim hæc ad illa ordinem vllum habitudinémve vllam obtinent. Inter quędam demum secundum naturam neque mutuus est ordo, neque altera ex parte tantùm; nisi si quando ab intellectu nostro concipiantur, veluti ordinem inter se habentia. hinc ortum ducit omnis relatio, omniáq; opposita ad aliquid dicta sunt ex hoc fonte. Inter ea, quibus vicissim secundum naturã habitudo est, etiam

D relatio existit secundũ rem. huiusmodi verò habitudo vel est ratione actionis & passionis; vel nititur vnitate ac multitudine. Relatio ea, cuius fundamentum est actio & passio, vel nititur actione & passione, veluti quæ adsit & præsens sit, vel tanquam quæ præterierit, aut demum potentia ac facultate istiusmodi actionis passionísve. Exemplũ primi modi est vt calefaciens & calefactũ, amans atq; amatũ, cæteráq; eiusmodi, quæ actionẽ & passionẽ dicũt. secũdi ordinis relationẽ exemplũ, vt pater & filius: Pater nanq; dicitur non quia generet, sed quoniã generauit filiũ. filius verò quòd generatus sit. tertiĳ modi exemplũ, vt dominus ac seruus: dicitur etenim dominus propter facultatẽ agẽdi in seruũ, seruus verò quia pati potest à domino. Hęc prima est species seu modus eorũ, quæ sunt ad aliquid. secunda, vt diximus,

nititur vnitatè multitudinéve : res enim multæ ac diuersæ, quæ vnitatem quandam inter se habeant, seu in substantia seu in quantitate seu in qualitate sit hæc vnitas, inter se habent habitudinem vnitatis. Huius generis sunt similia, æqualia, eadem siue genere siue specie seu ob materiam ac subiectũ eadem fuerint. Ecõtra quorumdam habitudo est secundum multitudinem ac diuisionem quandam, vt inæqualia, dissimilia, differentia seu diuersa. Tertius relatiuorum modus ille est atque inter ea, in quibus ex vna tantùm parte est habitudo secundum rem, ex altera verò parte habitudo non est, neque ordo vllus respondet nisi secundum rationem nostram nostrúmque intelligendi modum. huiusmodi verò relatiua dicuntur se habere vt mensura & mensuratum: nam mensuratum inquantum huiusmodi habitudinẽ ac ordinem habet ad mensuram sui: econtra verò mensuræ ad mensuram re nulla est habitudo, sed si fuerit aliqua, est secũdum rationem nostram. huius rei exempla frequentia nobis occurrunt quotidie in hac ciuili vita, vt omittam interim rerum naturam. Si quis enim Regem comitatur, is equidem comes est Regis, atque habitudo ipsius ad Regem est secundum rem: econtra verò si dicamus Regem priuati comitem esse, qui officij gratia Regem domo deducit, hæc vtique habitudo seu relatio Regis ad priuatum comitem nõ est nisi secundum rationem. hoc pacto cæteræ res omnes se habent ad Deum optimum; quoniam relatio rerum ad primam causam est secundum rem: At relatio vicissim primæ causæ ad res alias non est nisi secundum rationem. nec tamen propterea concedendum est Deum esse causam rerum aut dominum nõ re sed ratiõne nostra. Nam re quidem est causa ac dominus; quia re terminus quidam est habitudinis ac relationis aliarum rerum ad ipsum: sicuti enim cætera re habent ad Deum habitudinem; ita etiam re non ratione Deus est illius habitudinis terminus, ac propterea re dominus est & causa omnium. Quòd si hisce nominibus velimus significare habitudinem Dei ad res alias, quam nos concipimus & quam more aliorũ relatiuorũ adaptamus primo principio; vtique hæc non erit secundũ rem, sed ratione nostra apposita. quomodo etiam dicere possemus Regem comitem esse cuiuspiã priuati. Ecce ergo quonam pacto in hoc tertio modo relatiuorum non est relatio secundum rem, præterquam ex vna tantùm parte, ex altera verò vicissim non respondet relatio nisi rationis. Eis verò, in quibus non est quispiam ordo neque aliqua habitudo secundum rem, si relationes affingantur, rationis opus erit. similiter si quis eandem rem conceperit duobus modis, ac eo pacto videatur eiusdem ad se relationem esse; certè non erit nisi secundum rationem nostram: quia habitudo, quæ re sit, requirit ea, inter quæ sit habitudo, esse etiam re distincta. Illam verò quæstionem, an scilicet relatio in re, quæ relatiuè dicitur, aliquid addat præter fundamentum relationis: & si non addat, quonã pacto relatio ab aliis prædicamentis distinguatur, nunc omittendum reor: infrà fortasse nonnulla.

LIBER

LIBER TERTIVS.

TRACTATVI de vno atque ente ea speculatio proxima esse iure videri potest, quæ fuerit de vero ac bono: nam omnes res, quæ quoquo pacto sunt, vtriusque eorum sunt etiã participes. etenim Aristoteles in secundo libro Primæ philosophiæ inquit, Vnumquodque ita se habere ad veritatem, sicuti se habet ad esse. & in primo Ethicorum itidem dicit, bonum dici æqualiter enti. idcirco nobis, quibus institutum est tractare de omnibus entibus, ac de eorum principiis, quatenus sunt entia, nequaquam sunt omittenda illa, quæ cuique enti conueniunt: præsertim quoniam, vt diximus superius, cùm nequeamus vnico conceptu attingere id, quod in primo ente est simplex atque vnicum, pluribus, quorum quisque deficiens est, id assequi conamur. Verum autem ac bonum primò videntur deducta ad entia ex facultatibus animæ, intellectu inquam & voluntate; quarum neutra est determinati cuiusdam generis, sed omnia entia pertingit. ac intellectus ea ratione videtur attingere respiceréque ens, qua scilicet verum est. voluntas verò in omne ens fertur, quatenus boni rationem habet. hinc vtriusque conceptus atque appellatio emanauit ad entia omnia. inde postmodum euenit, vt propria etiam ratione vtrumque conspexerimus esse in entibus; longè priori illa, qua inesse entibus vtrumque eorum diximus ex facultatibus animę sumpta. Cęterùm, quoniam intellectus prior est voluntate, videtur etiam tractatio de vero eam præcedere debere, quæ est de bono. At econtra, quoniam res non intelliguntur nisi secũdum quòd sunt in intellectu; voluntas verò fertur in bonum secundum quòd est extra voluntatem & in rebus ipsis extat (quod ita esse asserit Aristoteles in sexto libro Primæ philosophiæ: inquit enim, verum & falsum sunt in intellectu, bonum & malum sunt in rebus) res verò omnes prius in se ipsis sunt, quam in intellectu: idcirco alicui videri posset, tractatus de bono ei præferri debere, qui est de vero. sed quoniam nos de vtroque eorum nobis agendum duximus, eo præcipuè modo quo conueniunt entibus, qui alius est ab eo quo è facultatibus animæ vtrumque eorum deductum est, ad entia: ac ratio veri hoc pacto sumpta, vt videbimus infrà, maximè coniuncta sit rationi vnius: idcirco putamus de vero prius agendum esse, postmodum accedemus ad tractationem de bono. Verum igitur primo apparuit in intellectu, nec ta-

men promiscuè in quauis eius operatione, sed in ea, quæ compositio ac diuisio dici consueuit, in qua etiā est affirmatio & negatio. nā vt Aristoteles in pluribus locis testatur, ac luculenter Plato in Cratylo, conceptu simplici neque dicitur verum neque falsum: vt puta si quis dicat hominem aut pecudem, siue marmor, acsi plurium rerum imagines depictas habeas, ac earum quamuis depromas, certè nec veritas nec falsitas ibi conspicitur in simplici ea prolatione imaginum. At si cœpetis imagines adaptare rebus, atque cum exemplaribus componere, & bouis imaginem adaptaueris equo, alter verò boui, confestim prodit veritas ac falsitas; tuámque compositionem, seu adaptationem malueris, dicemus falsam: alterius verò qui bouis imaginem coniunxerit boui, vt exemplari, asseremus veram fuisse: non dissimili ratione si bouem aut equum hominémve conceperis mente, vtique in ea conceptione nec falsitas nec veritas vlla apparet. at si mente incipias alteram alteri componere, vel secundum affirmationem, aut secundum negationem, iam incipiet tibi elucere veritas falsitásque. Sed postmodum cùm primæ operationis intellectus simplex conceptus ab aliqua re sit deductus, & cuiusdam entis imago sit; dicimus quidem simplicium intellectum verum esse; quia eo attingimus rem illam, cuius conceptum habemus: non tamen propterea confitendum est in simplici conceptu veritatem vllam esse. Multum namque hæc differunt, quoniam simplici illa intelligentia non exprimimus, quòd attingamus rem cuius conceptum gerimus; seu quòd non attingamus. non est ergo in conceptu simplici veritas vlla, licet cōceptus simplex sit verus, quemadmodum in tertio libro de Anima Aristoteles dicit asseuerans intellectum ipsius quod quid est semper esse verum. Hîc tamẽ aduertendum, quòd veritati huiusmodi simplicis intelligentiæ non opponitur falsitas, sed ignorantia: quemadmodum item Aristoteles testatur in nono Primæ philosophiæ: nisi simplex is conceptus compositionem aliquam in se habeat; ratione cuius dici posset falsus: vt si quis existimaret difinitionem alicuius rei esse animal insensibile. huiusmodi ergo est veritas intellectus, quæ primùm nobis illuxit: inde deducta est veritas ad res ipsas; ex habitudine tamenq, uam habent ad intellectum prius, deinde postea diuersa etiam quadem ratione, quam exponemus paulò inferius. Ad intellectum verò res duobus modis referri possunt, aut sicuti effectus illius intellectus, ad quem referuntur; seu sicuti causæ intellectionis ac scientiæ. Res omnes, quæ natura constant intellectui nostro collatæ se habent vti causæ intellectionis ac scientiæ: nam cognitio nostra gignitur à rebus à quibus intellectionem haurimus. At res artificio confectæ intellectui artificis collatæ se habent vt effectus ad causam: nam secundum ideam seu formam domus mente artificis conceptam domus constituitur: simili ratione statua omniáque huiusmodi constant. Ab intellectu igitur ad res ipsas deducta est veritas, vt quædam veræ dicantur res, quædam falsæ. ad illas res, quæ natura cōstant, ac sunt causa intellectionis nostræ, veritas ac falsitas quodammodo per accidens ac remotè attribuuntur; quoniam res non per se habent habitudinem

E F G H

A tudinem ad intellectionem nostram, sed sicuti mensura ad mensuratum, de quo modo habitudinum suprà diximus. Veræ ergo res dicuntur, quæ aptæ natæ sunt gignere in nobis cognitionē veram. at falsæ, quæ in se aliquid habent, vnde facilè decipi possumus: sic dicimus verum hominem: pictum verò, dicimus falsum hominem. Eadem ratione verum aurum, & aurum pigmentum dicimus aurum falsum. falsum etiam hominem appellamus mēdacem & fictum ratione non dissimili. Hoc ergo pacto ab intellectu nostro ad res natura constantes deducta est veritas ac falsitas. At ea quæ arte confecta sunt, cùm sint effectus mentis artificis arte præditi, ac ab arte pendeant, magis propriè atque intimius vera falsáve dici queunt ex intellectione nostra. dicimus namque veram domum, quæ respondet ideæ domus cōceptæ; falsam verò domum, quæ deficit ab idea illa. à quo modo paulatim latiùs serpit veritas ac falsitas. Nam cùm vnusquisque effectus similitudinem gerat sui principij, is effectus, qui principio suo accedit, verus appellari potest: at ille qui deficit, falsus; ac quanto magis effectus accesserit ad causam, tanto plus etiam veritatis obtinebit: quanto verò defecerit, tanto quoque magis obtinebit falsitatis. Cæterùm quoniam omnia entia dependent à primo ente, tāquam à causa efficiente (vt infrà lucidissimè efficacissimísque rationibus probabimus) ac quandam entis primi similitudinem adsequantur. idcirco veritas adæquata est entitati, vt vnumquodque ens etiam verum dicatur: atque ea ratione, qua ens vnumquodque deficit ab ente primo, tanto etiam minus compos sit veritatis: atque ad falsitatem accedat, sicuti accedit ad non esse. Hinc apparet illud, quod paulo antè dicebamus, verum valde propinquum esse vni. Nanque quanto effectus magis est vnus cum causa, tanto etiam magis obtinebit veritatis. inde fit, vt quoniam primum principium est, maximè sibiipsi vnum, neque ad aliud, sed ad seipsum refertur; sicuti est maximè ens, ac maximè vnum, ita etiam sit maximè ac præcipuè verum; vtpote quòd sit omnibus aliis causa entitatis, vnitatis ac veritatis: ipsum verò sibiipsi, & à seipso sit ens, vnum ac verum. Quapropter Aristoteles in secūdo libro Primæ philosophiæ inquit eandem esse in vnoquoque dispositionem entitatis ac veritatis, quem locum suprà adduximus. Quamobrem prima quæque principia entium quia sunt maximè entia, maximè quoque vera esse. Ergo ex hisce compertum cuilibet esse potest, verum dici æqualiter enti. de quo quoniam satis dictum videri potest, pro modo huiusce compendij, paucis à nobis agendum est de falso, quod opponitur vero. Falsum, sicuti etiam verum, primò deprehendimus in intellectu, ac in secunda operatione intellectus, quæ siue fiat compositione siue diuisione ac negatione; si non respondet rei, quam significat, falsa est & nuncupatur. prima verò & simplex mentis intelligentia licet dicatur vera, falsa tamen meritò dici non potest, nisi per accidens, ratione alicuius cōpositionis in ea existentis, vt suprà diximus. Quamobrem in nono Primæ philosophiæ libro Aristoteles dicit, huiusmodi veritati primorum intellectum non opponi falsitatem, sed ignorantiam. Ad res postmodum deducta

est falsitas. Ac primùm falsæ quædam dicuntur, eo quòd natæ sunt deceptionem parere ac falsitatem, vt falsum aurum auri pigmentum, & fel, falsum mel: inde falsitas etiam transferri potest ad effectus illos, qui deficiunt à causa sua, vt sicuti quatenus causam adsequuntur, dici possunt veri; ita etiam, quatenus à causa deficiunt, falsi nuncupantur ac veluti spurij. de huiusmodi falsitate tractare pertinet ad primum philosophum, quemadmodum etiam tractatio de vero, quod falso huic opponitur, est philosophiæ primæ. Hoc igitur falsum ad multitudinem pertinet, & ad non esse. nam sicuti verum dicit indiuisionem & vnitatem effectus cum causa; ita contrà falsum diuisionem significat, quæ multitudinis est & non entis: & quemadmodum ea ratione, qua vnumquodque assequitur aliquam similitudinem entis, dicitur ens, ac econtra, qua ratione deficit à perfecta ratione entis, dici potest non ens: ita etiam quatenus vnumquodque attingit ad ens, dicitur & concipitur vt verum: quia tamen quoduis à perfecta ratione entis deficit; idcirco in vnoquoque est falsitas, præterquam in primo principio omnium. & sicuti non ens non existit nisi in quopiam ente, & multitudo non constat nisi in quapiam vnitate; ita etiam falsum minimè constat præterquam in quopiam vero, vt exploratum cuilibet facilè esse potest. illud autem quod penitus falsum est, neque in vlla parte nititur vero, vtique neque dici neque intelligi potest; verùm pertinet ad abyssum illam multitudinis, à qua omnis vnitas sit remota, & ad densissimas tenebras non entis, nequaquam ab acie mentis penetrabiles. de vero & falso hactenus. postremo nunc loco de bono nobis agendum est. Boni conceptus, quẽadmodum suprà diximus, principiò deductus est ab appetitu, quod superius annotauimus; vt id scilicet diceretur bonum, in quod appetitus fertur. quamobrem Aristoteles in principio Ethicorum dixit, bonum esse quod omnia appetunt. Sed quoniam appetitus tendit in res prout in se sunt, non autem secundum quod sunt in appetitu; ideo bonum magis attinet ad res ipsas, quàm verum: quoniam intellectus rem quampiam non intellegit, nisi prout res est in intellectu intelligente. Bonum igitur significat id quod appetibile est. Verùm postmodum cùm ad vlteriora intellectus processit, inspexítque nihil esse appetibile præterquam perfectum, & inquantum perfectionem quandam habet, post primum illum conceptum boni & post rationem appetibilis, adinuenit atque applicuit conceptum boni perfecto, rei cuicunque, quæ perfectionis esset compos. Et cùm omne ens, quatenus est particeps entis, sit etiam perfectionis esse cuiuspiam particeps, omne ens concepit vt bonum quodpiam: sicque bonum enti æquum factum fuit; quamuis aliam rationem dicat ens, aliam verò bonum: id namque, quod suprà dictum est, pluries quoque est repetendum, eo quòd intellectus nostri conceptus deficiunt à simplici illo, cui hæc omnia primò conueniunt: idcirco ad id quod simplici intelligentia adsequi non potuimus, multis conceptibus peruenire conamur. Bonum ergo idem est cum ente & vno: sed ratio boni alia quædam est ab vtriusque eorum ratione. nam bonum perfe-

A perfectum quoddam dicit:hoc verò neque ens, neque vnum primò significat,licet,vt sæpe diximus, in vniuscuiusque eorum ratione appareat ratio aliorum. Cùm igitur ita se habeat ratio boni ad entis rationem: hinc est vt quamuis bonum æqualiter enti dicatur, nihilominus ens simpliciter, & bonum simpliciter differant:nam per eum actum, quo vnumquodque existit, id est,per actum & formam substantialem res est simpliciter: per actum secundum & vltimam perfectionem res est secundum quid, non simpliciter: is namque actus posterior accidens est. econtra verò per vltimam perfectionem & actum secundum res est bona simpliciter: per actum verò substantialem est secundum quid bona: quoniam ratio entis sumitur ab eo,idque primò significat, quo aliquid existit. at ratio boni sumitur ab eo, quo

B quodpiam perfectum sit & consummatum. idcirco cùm actu substantiali res existant;actu verò secundo,qui accidens est,minimè; sunt quoque entia simpliciter & absolutè ab actu substantiali, non ab actu secundo. At quoniam vnaquæque res consummata & perfecta est sua operatione actúque secundo,non autem forma substantiali & actu primo; ideo vnumquodque est simpliciter bonum per actum secundum, qui posterior est, non autem per priorem substantialem scilicet. Quoniam ergo ratio boni in perfectione consistit,perfectum verò quatenus est perfectum,& est appetibile, & perfectionem suam communicat eis quæ capacia illius sunt: ita namque Aristoteles dicit in secũdo ac tertio libro de Anima,quòd animatum cùm ad per-

C fectionem peruenerit, gignitiuum est sui similis: idcirco bonũ meo iudicio præter rationem finis,quam dicit,est enim appetibile,significat præterea rationem causæ efficientis: quoniam,vt diximus, perfecti est suam perfectionem capacibus eius impartiri. atque ex hac boni ratione deductum est vt dicatur bonum esse communicabile, boni non esse inuidere,boni esse amare.Huiusmodi omnia,vt ego censeo,non ita videntur cõuenire bono,prout est appetibile, & prout dicit rationem finis; quemadmodum conueniunt bono,quatenus perfectum est: perfecti namque est perficere,ac suam perfectionem aliis impertiri. Omnia verò hæc præcipuè inueniuntur in primo & summo bono,in cæteris verò bonis, prout sunt bona, pro cuiusque captu. Hisce hactenus demonstratis compertum iam cuicũque esse potest, quam-

D uis vnumquodque quod est,quatenus particeps est entitatis, esse etiam particeps bonitatis:non tamen propterea verè & propriè posse dici bonum nisi perfectionem eam adeptum fuerit, quæ ipsi natura debeatur. ea verò, quæ deficiunt à perfectione natura sibi conueniente, nequaquam posse dici propriè bona:ideo ex huiusmodi priuatione malum originem habet,vt inferius ostendemus. Bonum igitur,quoniam appetibile est, & quia ex perfectionis redundantia impertiri his, quæ capacia sunt, bonitatem suam quærit; ideo ex bono originem trahit amor, quem iuxta duplicem eam boni rationem duplicem quoque non iniuria ponemus: nam quoniam bonum appetibile est, idcirco vnumquodque appetit amátque bonum suum. hic autem amor non omnino plenus est, sed natus, vt inquit Plato in Cõui-

uio, ex abundantia & penuria. Etenim quoniam amans perfectionis & bonitatis capax est, ideo hac in parte videtur abundans esse: (nam quoddam bonum est quædámque perfectio esse boni capax) quatenus verò eo caret quod assequi cupit, videtur esse indigens. quando verò bonum quod appetebat, fuerit quodpiam consecutum, atque in eo quiescat, cessat prior ille amor, qui desiderium quoddam est illius potiundi, & voluptas consequitur, quæ est quædam quies in bono concupito prius, cuius compos sit factum. Alter verò amor radicem habet in bono, non quatenus appetibile est, sed ratione qua perfectum est. Huic amori in amante nulla est cognatio cum indigentia, immo totus est in perfectione & redundantia perfectionis constitutus: sed si locus fuerit in digentiæ, erit in re amata, modo prorsus priori amoris speciei opposito. nam in amante indigentia erat, in amato abundantia. Hic econtra est, ac quidem longè perfectior est posterior hic amoris modus. ille namque qui amat priori eo amoris genere, bonum quod appetit, sibi, non amato cupit. At illud, quod perfectum in se est amátque vt impertiatur bonum quod possidet, verè ac propriè non se amat, neque sibi bonum cupit, sed alteri. huiusmodi verò amor naturam boni consequitur, sicuti risibilitas naturam hominis. Qua in re mihi videtur Auicenna valde laborare, neque satis attigisse huius amoris naturam. ac propterea neque satis perspexisse quænam sit boni, ac perfectione redundantis natura. In eo nãque loco vbi tractat quomodo res à primo principio productæ fuerint, videtur non posse satis intelligere, quonam pacto agens quodpiam ex proposito in agendo sibiipsi bonum non quærat: multúmque in hoc nodo vertitur; tanquam amor omnis significet in amante indigentiam quandam, cuius perficiendæ gratia amet. At nos dicimus perfectũ ac redundans bonum amare, atque ex amore agere, non vt sibi bonum cupiat aut quærat, verùm vt his impertiat, quæ capacia sunt. Quinimmo hic amor in bono existens excitat secundum amorem in indigente; facítque vt indigens ac perfectibile perfectionem ac bonum suum cupiat, quærat, ac tandem adipiscatur. Lõgè melius Plato in Timæo, Causam etenim productionis rerum cùm adferret, inquit, conditor optimus erat: ac optimi non est inuidere: nam inuidia procul abest à natura perfecti & à natura potioris illius amoris, quo bonum aliis quæritur: sed cum eo amore, qui indigentis est, satis conuenire inuidia potest: qui si expellere voluerit inuidentiæ virus, necesse est vt pro viribus priorem illum amorem æmuletur; vt scilicet qui amat bonum cupiat capacibus boni, siue id iam adepta sint, siue desiderio in id ferantur, quod ab ipso tribui illis queat, vel ab alio quopiam. Cæterùm de modo productionis rerum à prima causa, ac de amore plura processu operis à nobis dicentur. Negotio de quo in præsentia agimus, hæc sint satis; si illud tantùm adiunxerimus vtrumque amorem extasim amantis facere. Nam in posteriore amoris genere, quo aliquid cupitur vt bonum & appetibile, amatum fit forma amantis, qua ratione nescio quonam pacto amans in amatũ transformatur, ac extra se fit. Nõ dissimili modo in priori quoque amoris genere,

quo

A quo bonum amat ea quæ sunt perfectionis capacia suámque eis bonitatem impertit,extra se fit bonum: ac nescio quonam modo incipit esse in altero, eo scilicet cui se impertiit. Consequens tractatui de bono est, vt nonnulla de malo differamus, quod bono opponitur, ceu falsum vero, & vni multum. Nonnulli existimauêre,in quibus Pythagorici fuisse videntur,malum esse naturam quandam bono oppositam. At cùm ea, quæ sunt effectus, ad primas causas, primáque principia quædam reducantur, inuenêre principia prima malorum diuersa, quin potius opposita principiis bonorum. At quoniam Pythagorici magni faciebant numeros, atque inter cæteros denarium; ideo constituêre decem malorum principia; de quibus Aristoteles B meminit in primo libro Metaphysices: sed Themistius latiùs in tertio Physicorum. Ab hisce nonnulli dissensêre. Ac quoniam multitudo omnis ad vnitatem reduci, ad eámque tendere videbatur, vnum quoque dixerunt principium malorum oppositum primo bonorum principio. Hanc positionem longius refellere si vellem,acta,vt dici solet,agerem: cùm à summis viris,magnis pulcherrimísque operibus sint huiusmodi positiones confutatæ.Nobis tantùm id sufficiat dixisse,Omnem naturam,quatenus esse habet, bonam esse; neque omnino ab appetitu boni recedere posse: quamuis fortasse à potiori bono ad inferius retrocedat; fieri tamen nequit, vt omnino ab appetitu bono destituatur, néue ipsa quodpiam bonum non sit. Sed dicet quispiam, Si malum natura nulla est, quo modo ergo erit malum in re- C bus, quæ tamen plurima esse quilibet exploratum habet? huic respondemus, malum non esse in rebus veluti naturam, sed tanquam priuationem quandam,ratione cuius subiectum,in quo est, atque natura cui adiuncta est huiusmodi carentia, mala dici consueuêre. sicuti ergo non ens non existit, nisi coniunctum alicui enti; quomodo namque non ens per se existat? ita malum esse nequit præterquam bonum coniunctum. Nam cùm ab ipso bono recedimus, iam in particularibus bonis incipit apparere perfecti boni defectus ac priuatio; quoddam videlicet vestigium mali. quòd si adhuc infrà tetenderimus,inueniemus in bonis contractioribus non tantùm defectũ summi absolutíque boni,verumetiam defectum boni; quod alioqui naturę illi deberetur. ac tunc primum tum videri, tum esse malum incipit. Pro- D priè namque id malum dicere solemus, cui deest quodpiam bonum, quod illi natura debetur: vt id scilicet sit malum, quod à natura sua degenerat. Præterea bona hæc contracta ob imperfectionem & contractionem sui,simul esse non possunt,sed vnius adeptionem cõsequutionémque sequitur abolitio corruptióq; alterius:immo inuicẽ incipiunt esse inimica,aduersantia atq; cõtraria: inde fit vt alterum alteri corruptionẽ atque interitũ moliatur. Hinc turba illa malorũ prodit:quæ tamen omnia licet vicissim sibi sint mala ac perniciosa, attamen absolutè mala non sunt, sed contracta bona. Ex defectu ergo & priuatione malum, neque habet per se causam efficientem, sed,vt probè inquit Augustinus, malum causam habet deficientem,nisi fortasse per accidens:quoniam causa generationis cuiuspiam rei, item causa est

corruptionis alterius rei per accidens: idcirco etiam mali & priuationis per accidens causa est. Malum igitur non opponitur bono, vt natura quædam, sed vt priuatio; quæ tamē non existeret nisi in bono esset & bono cuipiam adiuncta. Verùm cùm in operatione cuiuspiam defectus, & priuatio huiusmodi fuerit, id propriè peccatum dici solet. Vnde etiam natura peccare dicitur, cùm monstrum generatur. sin verò ea actio agentis rationalis fuerit, iam non tantùm peccatum, sed etiam culpa est. inde habitus ac dispositiones ad huiusmodi operationes vel rectas vel prauas, dicuntur virtutes ac vitia: Ac iam inter bona maláque huiusce ordinis incipit apparere contrarietás, vt malum non tantùm boni priuatio sit, sed etiam bono cōtrarium. Cæterùm quoniā de bono & malo generi morum proprio non est primæ philosophiæ speculari, sed illius doctrinæ, quæ moralis seu ciuilis dici solet: idcirco hæc in præsentia missa faciamus, dicamúsque quamuis malum propriè sumptum nō sit quicumque defectus boni, sed priuatio, id est, defectus boni, quod alioqui naturæ illi deberetur: tamen latius si rationem mali extendamus; quicunque boni defectus poterit dici malum. atque hoc pacto nullum ens præter primum erit immune à malo; sicuti etiam nullum ens à primo immune est multitudinis non entis, & falsi, vt suprà ostendimus. Ac sicuti non ens purum immixtum enti, id est, in quo nihil omnino sit entis, & eá multitudo, quæ omnino sit expers cuiuscunque vnitatis; & falsum, in quo nihil vlla in parte sit veri, non tantùm existere non possunt, sed neque etiam intelligi: ita malum illud, quod omni ex parte sit boni expers, non tantùm existere suapte vi poterit, sed neque percipi mente poterit. Hæc ferè prodita sunt ab antiquioribus philosophis tanquam enti æqualia. Auicēna post priscos excellens autor, quatuor hisce addit, rem & aliquid. Sed quoniam res dicitur tanquam quæ esse ratum habeat; & aliquid veluti non aliud quid à seipso, sed sibi indiuisum; ideo res attinens quoddam, agnatúmque enti videtur: aliquid verò vni, nam non esse aliud quid à seipso si quis dixerit, dicet vtique illud esse à se ipso indiuisum, quod est vnum esse. Quamobrem cùm satis superius tractatum à nobis sit tum de ente tum de vno, non est quod præterea vel de re vel de aliquo quidpiam sit addendum. Verùm quoniam præcipua entis diuisio deductióque est per actum & potentiam, operæpretium erit, maximéque ad primam philosophiam accommodatum, vt pauca quædam perstringamus de vtroque horum. Nam si plurimum vellem in ea re immorari, de qua Aristoteles summus philosophus accuratè luculentérque disseruit in nono libro Primæ philosophiæ; ineptus meritò haberi possem. Potentia propriè sumpta duplex est, actiua inquam & passiua. actiua potentia est principium agendi in alterum, inquantum alterum. potentia verò passiua est principium, quo quodpiam potest ab altero pati, inquantum alterum. Non dicimus transmutandi, vt Aristoteles, ne pressius accipere potentiam videamur: eam scilicet, quæ est in rebus mobilibus. hîc etenim etiam actionem & passionem latissimè capimus, non eam pressam quæ non est absque alteratione. Potentia verò actiua, quæ est agendi principium,

A cipium, primò quidem duplex est, rationalis scilicet & irrationalis: irrationalis potentia est tantùm ad vnum, vt puta potentia calefaciendi in igne & frigefaciendi in aqua. Rationalis verò potentia eadem est contrariorum, quoniam eadem etiam est ratio contrariorum, eadémque scientia. idcirco huiusmodi rationalis potentia cùm simul agere contraria nequeant, ex se verò sit indeterminata ad contraria, in actum non prodit, nisi per electionem definiatur ad alterutrum. Passiua verò potentia, quæ est principium patiendi, quædam quæ magis propriè etiam potentia esse & dici consueuit, ea est quæ actum excludit. Alia verò potentia est, quæ actum non excludit; id est, quæ esse nequit absque actu suo, cui subiicitur: & ideo potentia & sit & dicatur. B Prioris ordinis potentia passiua eadem est contrariorum: non enim carere actu vnius contrarij potest, nisi perficiatur ab altero comparique contrario: & idcirco eadem est quæ ab vtroque contrariorum, quamuis non simul potest perfici. Contraria namque, vt suprà diximus, conueniunt in eodem genere atque in eodem subiecto. non tamen inficias iuerim, hanc potentiam, quæ contrariorum est, magis propensam natura esse, potiúsque habere id contrarium ex duobus quòd se habet vt habitus, & perfectius est, quàm alterum quòd vel imperfectius est, vel vt priuatio se habeat. At illa potentia quæ actum non excludit, sed subiicitur actui proprio, ab eóque perficitur; eadem non est contrariorum; quia eorum alterum tantum sibi adsciuit vt proprium: ac huiusmodi potentia inuenitur C in corporibus cœlestibus; necnon etiam in substantiis illis, quas proprietatibus quibusdam natura insigniuit, vt puta ignem caliditate & aquam humiditate. quocirca Aristoteles in Prædicamentis cùm dixisset illorum esse aliquid medium, quorum non est necessarium alterum inesse susceptibili, subdit, nisi si qua eorum alterum natura sibi præscribat. In hisce tamen vbi vera est contrarietas, quamuis eadem substantia completa, vt puta ignis vel aqua, non sit susceptiua contrariorum; materia tamen ex qua constant huiusmodi substantiæ, eadem susceptiua est contrariorum. Tot igitur sunt potentiæ species, quibus illud commune est vt sint quædam inchoationes actus ac perfectionis: quamobrem inchoatio & potentia ad imperfectionem, seu ad priuationem & corruptionem à nobis potẽtia non D dicetur, sed impotentia. Nam quemadmodum illud, quod non potest quapiam perfectione perfici, impotens & est & dicitur; ita etiam illud, quod potest imperfici, seu perfectione quapiam priuari, impotens est, ac per impotentiam imbecillitatémque, non autem per potentiam, dicitur posse incommodum illud pati. econtra resistere ac repugnare corrumpenti imperficientíue est ex potentia. Vt ergo diximus, vera potentia est quædam actus inchoatio, diuersa tamen ratione inchoatio actus intelligitur in potentia passiua & in actiua. Nam passiua potentia inchoatio quædam est actus, qui pertinet ad id in quo est potentia, immo qui perfectio est illius potentiæ. At is actus, cuius inchoatio est potentia actiua, non est perfectio agentis aut potentiæ actiuæ, sed patientis ac passiuæ potentiæ. &

ideo potentia passiua imperfectionē quandam significat in eo in quo est, cuius actus proprius perfectio est. At potētia actiua nullā dicit imperfectionē in agente, immo ex perfectione est. Non enim est inchoatio actus seu perfectionis agentis in agentéque, sed est inchoatio effectus agētis. Nam effectus omnis antequam fiat, sicuti est in potentia patiētis, ita quoque est in virtute agentis. & idcirco in vtroque inchoationē quandam habet. Sed diuersa est hæc inchoatio, quia in patiente est imperfectio capax perfectionis; in agente verò est perfectio & virtus agentis. Verūtamen potentia hæc agētis, quā diximus inchoationē effectus, tanquam quæ effectum cōtineat, triplici modo se habere potest ad effectum. Nam vel continet effectum secundū eam rationem, secundum quā effectus producitur ac existit; vt ignis qui ignem generat. vel effectus continetur in potentia agentis, non eadē ratione qua in se est. hoc verò adhuc duplici ratione accidere potest; nam vel imperfectiori modo cōtinetur effectus in agente quàm ipse in se est, vel modo & ratione perfectiori. Exemplū prioris, sicuti semē in quo est vis productiua animalis vel plātæ, seu serra in qua est vis factiua scāni. Posterioris modi exemplū, vt in sole est vis plātæ productrix, & in corporibus cœlestibus vis est horū inferiorū generabilium effectiua: non quòd in eorū potentia sit forma plātę aut cuiuspiā generabilis secundū eandem rationē, qua est in plāta aut in quopiā alio generato, nec secundum rationē inferiorē, vt in instrumēto, sed quoniā insit secundum eminentiā & excellentiam quandā. Quo in loco illud nō est prætereundū, agentia illa, in quibus est effectus forma, seu secundnm eandē rationē, seu secundum inferiorē rationē, esse veluti instrumenta quædam, & indigere ad actionē quæque suā, superioris agentis fomento, cuius ratio est, primò quātum ad illa agentia, in quibus effectus est secundū inferiorē modum; quia ex nihilo nihil fit: idcirco nihil potest actione sua pertingere ad id quod est perfectius se. Quamobrem si effectus in quopiā fuerit secundum rationem inferiorē, impossibile est id agens virtute propria pertingere ad eū effectum producendum; sed indiget superiori agente, in quo effectus perfectiori modo sit, cuius posterius hoc agens veluti instrumentum sit. At agētis, in quo effectus sit secundū eandem rationem, illa est conditio, vt esse nō queat effectus causa, præterquam dum fit, seu in fieri, non autem in esse; eò quòd non est causa formæ illius per se, id est inquantum talis forma est: sic enim sui ipsius esset causa. indiget ergo superiori agēte, quod sit causa per se illius formæ. Etenim cū effici queat, causam habeat necesse est. Aliter etiam eandem rationē formemus, Omne in quo aliqua perfectio existit secūdum participationē, indiget vt foueatur ab aliquo, in quo forma illa perfectè secundum se totam existat; id est cōpletè & non participatione quadam. Tale autem agens opus est, vt contineat formam illam eminentiori modo & ratione potiori; iam enim ideæ repudiatæ sunt. Ecce quonam pacto colligitur illud agens, in quo est forma effectus secundum eandem rationem, indigere superiori quodam agente à quo foueatur; eo inquam in quo forma effectus non sit secundum participationem, sed secundum eminētiam. Satis iam arbitror

E F G H

A bitrot expositum esse quonam pacto diuersa ratione inchoatio actus sit in potentia passiua & in potentia actiua. sed quoniã ratio & deffinitio potẽtiæ sumitur ab actu, vt perfectius intelligãtur ea, quæ dicta sunt de potẽtia, pauca quædã de actu subiicienda sunt his, quæ de potentia tractata sunt. Actus omnis perfectionẽ dicit. perfectio verò multiplex est: nam quędã sunt perfectiones, quæ cõplent substantiam per se existentem. ac eiusmodi perfectiones dicuntur formæ seu actus substantiales, à quibus substantia esse habet. quædã verò perfectiones adueniũt substantiæ iam existenti: & hæ, actus accidentales nuncupantur: hi verò quidã perfecti sunt, quidã imperfecti, id est, semper admixti potentiæ. perfecti, vt albedo, nigredo, figura, ac huiusmodi.

B imperfecti, vt motus & tempus: nunquã enim horũ actus perfectus est, sed semper potentiæ admixtus. quare si quis omnẽ ab eis potentiam auferat, auferet etiam proculdubio quẽuis actum vt omnibus constat. Ex actibus illis qui perfecti sunt, quidam secundum esse & secundum speciẽ sunt imperfectiores substantia, sicuti accidentia per accidens & proprietates quæ substãtiam quampiam consequuntur; Nonnulli verò actus qui itidem accidentia sunt, quamuis secundum esse imperfectiores existant substantia, cuius sunt actus; tamẽ ratione propriæ speciei perfectiores sunt substãtia illa cuius sunt actus. huiusmodi sunt operationes & habitus perfectiui substantiarum, vt scientia & intelligere intellectui cõparata: quæ quoniam accidẽtia sunt, vtique imperfectius etiã esse habebunt quàm substantia, vtpote quæ per se existit.

C Attamen secundũ rationem propriæ speciei sunt substantia perfectiora; quia sunt quædam participationes naturę substantiæque longè superioris ac potioris intellectu; in qua natura vtique substantiæ sunt. at in natura inferiori, à modo propriæ speciei degenerãt, atque accidentia fiũt, participationésque sunt naturæ longè præstantioris, per quæ intellectus quodam modo attingit ea, quæ ipso præstantiora eminentioráque existunt. Actus verò si cõparetur ad potentiam, prior est & diffinitione & natura, & perfectione, necnon etiã tempore, si potentia tẽporaria fuerit, non æterna. Quòd actus perfectior sit potentia, perspicuũ est: nam potentia est inchoatio actus, actus verò perfectio potentiæ. Quòd etiã natura prior sit actus, manifestũ est; nam perfectũ natura prius est imperfecto: imperfectũ etenim tum dicitur, cùm existit per deficientiam à perfecto.

D Quòd etiam deffinitione prior sit actus, nulli ambiguum esse potest: nam potentia neque definiri potest neque intelligi nisi per actum: actus verò non eget in sui deffinitione potentia. At quòd tẽpore prior sit actus potentia temporaria, neminem latet: nam potentia illa non potuit deduci de non esse ad esse, nisi à quopiam quod actu esset. Cæterùm in his, quæ de potentia ad actum deducuntur, potentia tẽpore est prior actu illo, non autem actu absolutè, quoniam effectus nullus de potentia ad actum deducitur, nisi ab aliquo existente in actu. Quamquam longè plura dici possent de potentia & actu, nihilominus compẽdio huic nostro ea, quæ hactenus diximus, satis videri debent.

LIBER QVARTVS.

SAPIENTIAM non circa partem quampiam entis,vt cæteras ſcientias, ſed circa ens ipſum verſari, atque agere de primis principiis entium, quatenus F entia ſunt, iam ſtatim in exordio huius opuſculi expoſuimus. necnon etiam oſtendimus ens de entibus dici, non eadem ratione, neque penitus diuerſa, ſed ad eandem, quæ primis entium conueniat. ob vtramque igitur cauſam aggredieda à nobis tractatio eſt de primis principiis entiū; ex quibus deductum deriuatúmque eſt ipſum eſſe,in cætera omnia quæ ſunt. Primùm verò omnium id breui ratione probandum eſt in principiis entium, cuiuſcunque illa fuerint ordinis, non poſſe in infinitum procedi,ſed ad quædam principia deueniri,quæ ſint prima,& in quibus ſiſti oporteat: quod certiſſimo argumento ita ſe habere conuincitur. G Nam in vnoquoque genere principiorum, in quo principia quæpiam fuerint priora; quædam verò poſteriora & veluti ſecunda principia, ſemper omnis vis poſterioris dependet à priori cauſa in eo genere,illíque innititur. exempli cauſa,in genere principij efficientis,ſi duo agentia fuerint, alterum poſterius, alterum prius; poſterius agens ſemper innititur vi prioris: quæ ſi ceſſaret,poſterius vtique agens nihil poſſet agere. ſic ſerra nihil agit niſi adſit faber lignarius; neque plantæ ſemen aut animalis abſque vi cœleſtiū corporum. Eadem propemodum ratio eſt in genere cauſæ materialis: materia namque ſecunda opus eſt vt primæ inhæreſcat; ex qua vim habeat, vt materia & eſſe,& dici queat. ſic in finibus,medij etenim propter vltimū finem expetuntur.Non diſſimilis modus eſt formæ; omnes namque differētiæ ſu- H periores continentur in vltima differentia; atque ab ea complentur. quamobrē vniuerſali quadam ratione probatum ſatis videri poteſt, medias quaſque cauſas veluti inſtrumenta quædam eſſe priorum ſui generis: inſtrumēta verò non agunt,neque vim vllam habent, ſi virtus primi agentis ceſſauerit.Ex his liquidò,& luce clarius colligitur,infinita principia eſſe non poſſe; ſed ad prima deueniri. nam in infinitis principiis nullum conſtitui primum poteſt,ſed omnia media ſunt, ac veluti inſtrumenta: inſtrumentum verò agere quodpiam nequit virtute primi principij ceſſante. igitur ad prima deueniendum eſt,à quibus vis in poſteriora defluat. Ariſtoteles in ſecundo libro Metaphyſices rationes adducit, quibus ſigillatim in vnoquoque genere cau-

A re causę id probet, quas in eo loco facilè quilibet poterit intueri, vt omittam ea, quæ dicit in octauo Physicorum de causa mouente, & in primo Posteriorum de causa formali, quam explicat definitio. Cùm ergo omnino repudiandus sit processus ad infinita, & ad prima principia deueniendum; vtique etiam entium, quatenus entia sunt, prima aliqua principia cõstituenda sunt. Verùm quoniam tum intrinsecæ causæ principia appellantur, tum extrinsecæ vt efficientes & fines: si qua fuerint principia, causæue seu intrinsecæ seu extrinsecæ, quæ pẽdeant ab aliis causis: ea nimirum principia prima entium neque esse neque dici iure poterunt. De primis ergo principiis entiũ (omisso interim an vnũ sint an plura) primùm scrutari conemur, quid non sint;

B deinde verò pro tenuitate ingenij nostri eo quo poterimus pacto tentabimus leui significatione innuere quid sint. Principium primum entium corpus esse non potest, multis de causis: nam corpus omne mobile est, motus verò generatio quædam, qua de quodam nõ esse tenditur ad quoddam esse: à primo verò principio totius esse, maximè alienum est non esse. Amplius motus omnis actus est entis in potẽtia. Cùm autem actus prior sit potentia qualibet, vt superius comprobatum est, primo enti potentia conuenire non potest, quamobrem neque corpus esse. Præterea omne mobile à motore quodam mouetur, qui est prior & perfectior mobili: primum verò à nullo mouetur, neque ab vllo pendet: ergo primum principium non potest esse mobile, quare neque corpus. Amplius, omne corpus cõstat ex partibus,

C quarum quæuis saltem per se sumpta secundum rem à toto distinguitur: dependet igitur quodlibet corpus ab aliis à se: primum verò principium non potest pendêre ab alio à se: nam si dependeret ab alio, nõ esset primum: non ergo primum principium corpus esse poterit. Idem quoque probari potest rationibus sumptis ab vno: nã quauis multitudine prius est vnũ, corpus autem omne maximè addictũ est multitudini, multitudinémque præcipuè præ se fert igitur corpus primum locum in entibus nequaquam tenere potest. Minor propositio huius rationis adstruitur, ne quis dubitet; tum quia corpus omne multitudinem, immo infinitatem quandam partium habet: tum quia cùm mobile sit, de esse quopiam ad aliud tendit, eóque pacto quandam, vt ita dixerim, essendi multitudinem secum defert. Quòd si ex

D ratione boni rem hanc scrutatus fueris, idem proculdubio tibi liquebit. illud etenim quod continuo quodam tenore semper generatur, & nunquam est, vt inquit Plato in Timæo, certè ex omni parte perfectum atque absolutum esse nequit: mobile autem omne, cuius ordinis est corpus, semper generatur; quoniam ex vna essendi dispositione ad aliam tendit, simul eas omnes minimè possidere potest: ergo mobile nullum perfectè atque absolutè bonum potest esse. Item cùm actus sit perfectio potẽtiæ, id quod aliquo pacto est in potentia, non potest esse omnino perfectum: sed omne corpus quia mobile est, est in potentia: motus nanque est actus entis in potentia; igitur nullum corpus est absolutè perfectum. Amplius corpus omne constat ex partibus: partes autem habent esse deficiens, & esse in potentia:

ergo ratione partium quamuis alia deessent, in quolibet corpore est potentia: quare nullum corpus est absolutè bonum. Ex veri etiam natura idem colligitur. nam verum id est, quod est conforme suo principio. Primum ergo verum est id quod sibi ipsi tantùm conforme est, & à nullo pendet: hoc enim modo erit prima radix & prima origo veritatis. Corpus autem nullũ rationibus iam expositis apparet tale esse posse, vt sit omnino independens. neque igitur prima veritatis origo seu fons esse poterit. Ecce ergo quàm luculenter probatum est primum entium principium corpus esse non posse. Nequit etiam fieri, vt primum principium entium sit forma aliqua corporea, seu materialis. nam huiusmodi forma duplex est, accidentalis inquam, & quæ substantiam constituit. Exploratum cuicunque est primum entium principium nulla ratione fieri posse, vt sit accidentalis forma; quoniam accidens omne posterius est substantia; primum verò principium est omnium primum. Amplius, accidens propriè non est, quia ipsum sit, sed quoniam eo aliquod est affectum. Primum verò principium entium maximè propriè est. Item, ens posterius dicitur de accidente quàm de substantia: at de primo principio, sicuti maximè, ita primò etiam dicitur; de aliis verò entibus per habitudinem ad primum. Certissimis ergo rationibus constat, euidentissimísque argumentis, primum principium non esse formam accidentalem. Sed neque natura formæ materialis, quæ substantiam constituit, ac propterea substantialis forma dici consueuit, primo principio cõuenire potest: forma namque materialis à materia dependet, tanquam à causa in suo esse: sed primum principium à nullo dependet: quî namque fieri posset vt esset primum? igitur forma materialis minimè omnium erit. Præterea omnis forma materialis habet esse incompletum; ac propterea non est per se, neque etiam definiri intelligíve perfectè potest, nisi cũ materia. At primo principio conuenit esse maximè omniũ perfectissimum. igitur primum principium forma materialis esse non poterit. Amplius omnis forma materialis diuiditur, prout diuiditur etiam materia, in qua est, & à qua in esse dependet. at diuisibilitas repugnat primo, sicuti etiam multitudo; quoniam est maximè vnũ; de cuius ratione est indiuisio. Amplius, quæcunque forma materialis est definitiua per materiam ad certum locum, certúmque tẽpus: quamobrem actionem quoque definitam habet certóque loco, temporíve accommodatam: sed primi ptincipij actio minimè definita est; atque ad omnia pertinet. Ad hæc, omnis forma materialis est mobilis, atque ad subiecti mutationem immutatur: Sed primum principium est omnino expers mutationis, vt superius demonsttatum est. fieri ergo nullo modo potest, vt primum principium sit forma materialis. Est præter istas ratio Aristotelis in octauo Physicorum. nam rationibus physicis satis ei philosopho probatum esse videbatur, motum æternum esse, atque continuum: ex quo colligi putabat virtutem mouentem nõ esse vittutem in corpore, sed indiuisibilem. virtus namque omnis diuisibilis tẽpore finito mouet, infinito autem minimè. est enim virtus quæcunque diuisibilis, quæ item corporea est, in corpore finito: nequit

E F G H

A quit enim corpus aliquod infinitum esse. virtus verò corporea finiti corporis est finitæ actionis.nam eius pars,quia esse deficiens habet in minori tempore mouebit,quàm tota virtus:eo namque modo res quæuis agit quo est. ergo pars tempore finito mouebit. At tota virtus ea proportione, qua partẽ excedit,maiori quoque tempore mouebit.quamobrem colligitur eam etiã finito tempore moturam esse, non autem infinito : nam infiniti ad finitum tempus quo pars mouet,nulla est proportio,nulláque comparatio; quam tamen esse opus est inter totum & partem. Sic ergo omnibus exploratum esse potest primum principium entium,quod etiam cuiusque motus prima causa, primúmque principium existit,virtutem corpoream seu diuisibilem

B esse non posse:in qua,vt superius tetigimus,totum est post partes ac à partibus pendet,à quibus etiam conflatum est, ac ad infinitatem materiæ nõ entísque tendit. Sed ratione quoque satis efficaci conuincitur primam hanc entium causam neque etiam esse posse formam corporis abstractam à materia incorpoream,atque indiuisibilem:quales sunt animæ corporum cælestium. Anima nanque omnis quoniam forma est corporis,proportionem habet ad corpus illud, cuius est forma : corpus autem omne diuisibile est. idcirco omnis anima vel est diuisibilis,vt eæ quæ materiales sunt : vel quandam sapiunt præ se ferúntque diuisibilitatis naturam,vt eæ quæ sunt immateriales & abstractæ.qua de re Plato in Thimeo dicit animam constitutam esse ex indiuisibili & diuisibili, substantiáque,siue essentiam dicere malue-

C ris:ac si diceret essentiam animæ consistere inter ea quæ penitus indiuisibilia sunt,& ea,quæ penitus sunt diuisibilia, corporea inquam:ac propterea vtrorumque naturam referre, vt indiuisibili suo attingat ea quæ indiuisibilia sunt animęque natura præstantiora:diuisibili verò item suo attingat corporea diuisibilia, quibus conuenire eam oportet, vt pote quæ eorum sit forma.Præterea omnis anima,quia est actus corporis,non agit in exteriora, præterquam vtens corpore cuius est forma,tanquam instrumento actionis: & idcirco nõ agit nisi per motum. Omnis verò huiusmodi actio definita ac terminata est,neque se extendere potest ad omnia entia:ideo primũ entium principium anima esse nõ potest. Verùm neque etiam est intellectus purus superior anima,is scilicet, qui secundum proprietatem, & non eminentia

D quadam dici debeat intellectus seu intelligentia (nam secundum quandam eminentiam principium entium esse & dici intellectum infrà ostendemus) in eo etenim,qui propriè intellectus est,quamuis omnia sint, attamen definito determinatóque modo sunt; ratione scilicet intelligibili, eius quoque intellectus esse ad certam quandam naturam determinatum est,intelligẽtiæ inquam seu intelligibilitatis, vt ita dicam. quamobrem in eo ipsum esse est secundnm quandam essendi participationem. At id,quod est quadam essendi participatione, primum entium esse non potest : sed necesse est vt ab eo pendeat, in quo sit esse perfectum; quinimo quod sit ipsum esse per se existens,non contractum ad quampiam naturam essentiámve. Præterea omne agens,in quo natura aliqua existit secundum participationem, non potest

eandem naturam alteri impertiri,nisi foueatur à superiori agente,in quo eadem natura eminentiori modo fuerit.nam cùm in ipso natura ea sit participatione quadam,ipsum nequit esse causa per se illius naturæ, sed à superiori agente,quod sit per se causa illius naturæ,foueatur necesse est. Hoc experimento ita esse comprehendimus in agentibus hisce inferioribus vniuocis: ignis namque ignem minimè generaret, neque planta plantam, aut animal animal,nisi à corporibus cœlestibus fouerentur;in quibus formæ omnes hæ inferiores & corruptibiles existunt eminentiori modo. Agens igitur, vt reuertamur vnde digressi sumus, in quo est aliqua natura secundum participationem,non potest esse omnino primum,sed superiori indiget; in quo ea natura sit eminentius. si ergo in intellectu puro esse ipsum participatione quadam est,intellectus vtique primum principium entium esse non poterit; immo is intellectus erit à primo,quod ipsum eo esse impertiit. Amplius vbi est diffinitio & contractio essendi, ibi est multitudo atque imperfectio: primum verò vt ostendimus,cuiusque imperfectionis est expers. Hactenus satis explicatum ac rationibus comprobatum esse videtur, quid non sit primum principium entium. Nunc verò tentandum nobis duco, ídque verecũdè si quo modo pro ingenij nostri imbecillitate possumus attingere quidnam sit. Tentabimus hoc equidẽ,ea præfatione tamẽ,vt nobis id cõstet ,id quod ipsum in se est, effugere & superegredi omnem intelligentiam ac cuiuscunque cognitionem. Verum quoniam hominis fœlicitas,vt philosophi Christianíque perhibent,in eius contemplatione præcipuè sita est, ac huius primæ philosophiæ,de qua agimus,negotium illud eximium est,vt de Deo notitiam tradat,eíque cognitioni summam operam impendat, vt in exordio huiusce operis diximus; qua de re Theologiæ etiam appellationem obtinuit,pauca hæc libabimus. Illud igitur primò dicendum est,primum principium entium esse ipsum esse per se existens , ad nullámque naturam siue essentiam contractum.hoc ratione comprobatur.Nam omnis natura, quæ pluribus conuenit secundum analogiam quandam, perfectè atque absolutè inuenitur in primo,ratione cuius in cæteris quoque quæ ad eam analogiã pertinent ea natura inuenitur.at ens dicitur de entibus per analogiam, vt in secundo libro ostensum est. Ergo absolutè conuenit primo enti,ac primæ entium causæ,non autem ex contractione quadam. Amplius,illud cui natura quæpiam secundum participationem conuenit, dependet ab eo cui ea natura inest eminentiori modo siue per essentiam: Sed primum principium entium à nullo pendet:igitur esse participatum seu contractum ipsi conuenire non potest.est igitur ipsum esse per se subsistens. Amplius,omne id in quo esse contractum est, quandam multitudinem præ se fert, illius scilicet naturæ cuius est atque ipsius esse, quod contractum definitúmque est ad eam naturã:multitudine verò quacunque prior est vnitas: ideo necesse est vt hoc,in quo apparet multitudo, non sit omnium primum. Præterea,vbi est contractio, ibi non est absoluta atque omnibus modis completa perfectio seu bonitas: imperfectum verò quodlibet à perfecto pendet:dicitur namque

E F G H

A namque imperfectum ſecundum diminutionem perfecti. ergo in primo principio entium nulla eſſe poteſt eſſendi contractio. Erit igitur ipſum eſſe per ſe exiſtens, ad nullámque naturam contractum, ſed omnem perfectionem eſſendi in ſe continens. Poſt hoc id etiam aſſerimus, primum rerum omnium principium eſſe ipſum vnum atque ipſum bonum ipſúmque verum. Cùm autẽ dicimus primum principiũ eſſe ipſum vnũ, vtique nõ intelgimus vnũ illud, quod eſt principiũ numeri quódque ad genus quãtitatis pertinet; ſed vnum quod eandem naturam cum ente ſignificat; quamuis ſecundum rationem ab ente diſtingatur, vt expoſitum fuit ſatis luculenter in ſecundo huius operis libro. Probatur hoc quod propoſuimus ratione. Nam

B ſi primum principium eſt vnum participatione quadam, non autem ipſum vnum, non eſſet primum. id enim quod alicuius naturæ eſt particeps, ſemper indiget ſuperiori natura, à qua contineatur ac foueatur, ac in qua demum ea natura cuius ipſum eſt particeps, eminenter contineatur. Adhæc ſi primum principium non eſſet ipſum vnum, ſed participatione vnum, in eo vtique videretur eſſe aliqua compoſitio ac multitudo; ex vno ſcilicet cuius eſt particeps, & ex ſui ipſius natura: ſed tum compoſitio tum multitudo maximè aliena ſunt à primo entium. ergo primum entium eſt ipſum vnum. Præterea niſi eſſet ipſum vnum, vtique neque etiam eſſet ipſum ens; infirmaréque opus eſſet omnes eas rationes, quas paulo antè attulimus: vnũ etenim atque ens eandem naturam ſignificant obtinentque, licet deficien-

C ter & ægrè eam vtrunque eorum explicet. Illud igitur, de quo iam conſtat quòd eſt ipſum eſſe, proculdubio erit etiam ipſum vnum. Item quicquid ſit illud, quod ipſum vnum explicet, nimirum pertinet ad eſſe quodpiam: illud verò de quo conſtat, quod ſit ipſum eſſe, continet omnia, quæ pertinent ad quemcunque eſſendi modum. in ipſo ergo continetur etiam ipſum vnum, quicquid ſit illud. Amplius, vt elegantiſſimè diſſerit Boëtius in aureo opuſculo de Philoſophica conſolatione, ſiue ſapientiam ſeu bonitatem ſiue potentiam dixeris, mancum quoddam ac deficiẽs dixeris, niſi poſueris ea omnia vnum eſſe ſimpliciſſimum, omníſque cõpoſitionis expers. ſi ergo primum principium non eſſet ipſum vnum ſimpliciſſimum, mancum quodpiam & deficiens in eo eſſet: quamobrem neque primum conſtitui illud

D oportet. Eſt præterea ipſum verum: nam ſi veritatis eſſet particeps, ob id propterea veritatis participatione eſſet verum, quoniam principio ſuo conforme eſſet, à quo penderet: ſed primum à nullo pendet: non ergo veritatis particeps eſt, ſed eſt ipſa veritas ipſúmque verum: ſibi namque ipſi eſt vnum atque idem. Nec diſſimili ratione eſt ipſum bonum: nam cùm bonum, vt ſuprà diximus, habeat rationem appetibilis; id quod appetitur ab omnibus omniáque appetibilia cætera propterea appetuntur, quia quandam ſimilitudinem illius gerũt: ac demum id propter quod omnia appetuntur, ipſum verò nequaquam propter quidpiam aliud; eſt certè ipſum appetibile; ideóque ipſum bonum. Ad hæc ſi bonum ſumatur prout perfectum eſt, & ſecundum rationem perfecti; idem de primo principio adhuc magis conſta-

bit. Nã si bonum esset participatione quadã bonitatis, non esset omnino, atque absolutè perfectũ. Itẽ cũ omnis bonitas pertineat ad aliquod esse, id quod est ipsũ esse, est etiã ipsũ bonũ: pari ratione qua superius vsi sumus de vno. Præterea cùm multitudo imperfectionis sit, vnitas verò perfectionis ac bonitatis, proculdubio illud quod est ipsum vnum, est etiam ipsum bonum. quod argumentum latius ac luculentius tractatum est à Boëtio in eodem libello de Philosophica consolatione. Est etiam primum principium maximè intelligens ac maximè viuens, maximéque potens, ac propterea maximè infinitum, ac iterum maximè omnium finitum. Sed antequam ad huiusmodi magis explicanda veniamus, id nobis probandum est, primum principium entium esse vnum tantum: minimè verò omnium fieri posse, vt prima principia entium sint plura, id quod superius in hunc locum distulimus: sic enim perfectè colligi poterit primum principium esse ipsum vnum; cæteráque prima principia in suo quæque genere, de quibus Physici perhibent, ab hoc supremo omnium pendêre atque effluere. Neque difficile ardúumque erit hanc rem certissimis euidentissimísque rationibus adstruere. Nam si plura sunt prima principia, verbi gratia, duo, quorum neutrum ab altero pendeat, nimirum vtrumque erit ipsum esse, & necesse esse. hoc enim conuenire præcipuè omnium primo principio iam superius ostensum est. Quòd si peruicax quispiam dixerit, eorum alterum esse ipsum esse, seu necesse ex se esse; alterum verò minimè; seu neutrum esse ipsum esse, fateatur is quoque opus est, eorum alterum tantum esse primum principium, illud inquam, quod est ipsum esse: alterum verò, in quo esse inest participatione quadam, pendêre à primo principio, nequaquam verò esse primum principium. Quòd si neutrum fuerit ipsum esse, confestim sequitur neutrum etiam esse primum entium principium; sed eorum vtrumque dependere à tertio quodam vtrisque priori. quibus argumentis coactus si concesserit eorum vtrumque esse ipsum esse, & ex se necesse esse, vtique cùm differant inter se, duo namque sunt, proculdubio quopiam alio different, quàm ipso esse, quod ex æquo vtrisque conuenire concessum est. non enim plura esse ac distingui eo poterunt quo conueniunt. Ea itaque, quibus vicissim distinguuntur, vel proprietates quædam erunt, quæ ab ipso esse effluunt, vel ab extrinseco aliquo inflictæ: si fluunt ab esse ipso, cum conueniant hæc prima principia in natura ipsius esse, fieri non potest vt differant à proprietatibus quæ ab eadem natura fluxerint: sin verò per accidens ab extrinseco inflictæ fuerint, necesse est eorum vtrumque si extiturum sit, indigere tertio, ac à tertio quodam dependere. sicque res in easdem angustias redibit. Nam neutrum primum principium erit, cùm à priori pendeant. Amplius in eorum vtroque esset compositio & potentia, si proprietates aliæ ab vtriusque natura inessent vtrique: itaque prima esse non possent: Iam enim compositionem atque potentiam exclusimus à natura primi. Colligamus igitur certissimo argumento, cùm ipsum esse per illud idem sit indiuiduum, & hoc per quod est

esse

A esse, fieri minimè posse, vt ipsum esse in plura vna distrahatur, pluribúsque vno conueniat. Præterea sicuti inquit Aristoteles ex sententia Homeri, qui peritissimus omnium ab antiquitate habitus est, multitudo principium mala: multi namque nisi conueniant, & quodam modo fiant vnum, distrahunt & corrumpunt ea quibus præsunt: quod ergo multi bene præsideant non iis per se conuenit, sed per accidens; quatenus scilicet hi multi principes quodam modo fiunt vnum: per se igitur multitudo principum mala est. id verò quod per accidens est, fieri nequit vt sit primum principium. Ideo cùm entium vniuersitas neque sit, neque esse queat malè disposita, vnus tantùm erit princeps non multi. Amplius ratio Parmenidis efficacissimè meo iudicio hoc probat. Nam quicquid est præter
B ipsum ens, id est præter ipsum esse, quod solùm verè est ens, est non ens: ac huiusmodi non ens nihil est: qui nanque fieri potest vt quidpiam sit præter ipsum esse? etenim reliqua quæ sunt, non sunt præter ipsum esse, quinimo sunt participatione ipsius esse, ab eóque continentur. ens igitur, id est ipsum per se ens, & per se esse, est vnum tantùm: nam si plura essent, aliquid id ergo existeret, & esset præter ipsum esse. Hoc verò adeò falsum est, vt intellectu capi non queat. Hoc igitur modo, atque huiusmodi interpretatione, sententia ratióque Parmenidis est adeò certa atque efficax, vt nihil euidentius esse queat. Nihil enim est propter vnum esse, nam cætera omnia, quæ participatione essendi sunt, vtique non existunt, seu sunt
C præter ipsum esse; cuius participatione existunt, fouentur, ac conseruantur. Nunc reuertamur ad eas primi principij proprietates à quibus recensendis confirmandísque superius digressa oratio est. Primum entium principium esse maximè intelligens eo argumento constat. Nam quemadmodum formæ actúsve contractio, definitióque per materiam, intelligentiam omnium impedit; sic econtra abstractio à materia intelligentiam rerum earum profert ac promouet: quapropter vis sensitiua quoniam coniuncta materiæ est, atque in sui actione vtitur corporeo instrumento, nequaquam intelligentiæ est capax. Formæ etiam materiales, quia sunt in materia, non sunt actu intelligibiles. Intellectus verò eò quòd abstractus est à materia intelligit: formæ quoque materiales, cùm vi intelle-
D ctus agentis abstractæ fuerint, eadem vi efficiuntur actu intelligibiles. At intellectus intelligit suapte vi: quanto ergo quidpiam magis fuerit à materia abstractum, tanto etiam magis intellectus intellectionísque erit capax. Sed primum principium maximè omnium est abstractum; ei ergo maximè omnium conuenit esse intelligẽs. Est prærerea maximè potens, nã agere propriũ est actus, ac vnumquodque agit, quatenus in actu est: potentia ergo agẽdi cõuenit actui. illud ergo est maximè potens agẽdi, quod maximè est in actu. Sed primũ principiũ entiũ præ omnibus est in actu, quia potius est purissimus actus nullius prorsus admixtione potẽtiæ infectus. Igitur primũ principiũ est maximè potẽs agendi; passiua verò potentia cũ ad imperfectionem pertineat, & ad inchoationẽ quandã perfectionis, omnino aliena est à

primo principio. Ex his ſequitur liquidò hoc primum principium eſſe maximè viuens & maximè infinitum. viuens maximè propterea, quoniam illud eſt viuens, in quo fuerint vitæ operationes: præcipuę verò vitæ operationum ſunt, intelligere ac velle; quas ſuprà oſtendimus præcipuas eſſe in primo principio. primum ergo principium maximè eſt viuens. Amplius viuens à non viuente in hoc diſtinguitur, quòd viuens ex ſe ipſo, ſuóque nixu mouetur; non viuens verò alieno: vnde ea etiam viuentia nominare conſueuìmus, in quibus conſpicimus eſſe huiuſmodi principium motus intrinſecum, non aliunde accerſitum. Deus verò ſeu primum entium, neque etiam fingi poteſt alieno impulſu mouere atque agere; ſed quæcunque operatur, ex ſe maximè omnium agit. igitur ſummè ac præ omnibus viuens eſt. alia namque viuentia etſi habent principium intrinſecum, quo ſe ipſa mouent, non tamen quicquam agere queunt, niſi prætèrea ab extrinſeco principio moueantur, ac dirigantur: nam & à fine mouentur tanquam ab appetibili; & diuerſi variíque voluntatis motus ſenſuúmve à principio extrinſecè immobili omnino diriguntur ac continentur, proferuntúrque, vt in Ethicis ad Eudemum Ariſtoteles præclariſſimus philoſophus teſtatur. Amplius effectus nullus perfectione antecellere poteſt cauſæ ſuæ: ille namque exceſſus ex nihilo eſſet: in mundo verò multa viuentia conſpicimus, necnon intelligentia pleráque. Primum igitur horum omnium cæterorúmque entium principium, niſi illa ex nihilo extiterint, præ omnibus viuit atque intelligit. Ratio hæc Socratis latius explicatur à Xenophonte gratiſſimo diſcipulo in primo libro Dictorum factorúmque Socratis memoria dignorum. Infinitum verò propterea eſt primum principium; non ea infinitudine inquam, quæ pertinet ad materiam, ad imperfectionem atque ad multitudinem; immo, vt infrà dicturi ſumus, ab ea infinitate penitus alienum eſt, ac ob eam cauſam maximè finitum; ſed infinitate ea, quæ perfectionis eſt & ad formam pertinere poteſt: materia namque & forma ſeſe inuicem contrahunt, ac vtraque vtriuſque infinitudinem compeſcit. forma infinitudinem, materiæ, qua materia admultitudinem, non entíſque infinitatem tendit, cohibet, ad certámque naturam contrahit: materia econtra formam, quæ neque loco vlli aut tempori ſuapte natura obnoxia eſt, contrahit ad certum finitúmque locum, tempúſve. Huius rei ſimilitudinem perſpicuè licet intueri in numeris: in quolibet etenim numero vnitas multitudinem compeſcit, ne defluat ad indeterminabilem infinitatē; econtra multitudo vnitatem definit ac cohibet ad certam definitámque naturam numeri. in ſeptenario etenim ſeu denario numero vnitas ac natura, qua ille ſeptenarius eſt, & hic denarius (nā vt bene dicit Auicenna, ſeptē ſunt ſolummodo ſeptem, nō autem duo & quinque, aut quatuor ac tria) cōpeſcit multitudinē certámq; ei naturam tribuit, quæ ſuopte ingenio indefinita eſt: viciſſim multitudo cohibet vnitatē, vt ſcilicet efficiatur propria denario ſeptenarióve, aliis verò numeris minimè cōueniat. Eadē fermè ratio eſt in materia & forma: nā forma infinitū illud ac indeterminatum

A minatum materiei compescit, certámque ei naturam ac speciem tribuit; econtra materia formam ipsam, quæ alioqui per se esset indeterminata, certo loco adscribit infráque certum tempus coërcet eíque eandem adiicit. Vt autem reuertamur vnde diuertimus, primum principium entium est maximè infinitum, quia in eo nulla omnino est definitio coarctatióque: neque enim certo tempori locóve adiicitur ex materia. suprà nanque liquidò constitit primum entium neque esse corpus compositum ex materia & forma, neque formam materialem seu corpoream esse posse. neque etiam in eo est vlla contractio ipsius esse ad quampiam definitam naturam essentiámve. Nam superius ostensum est efficacissimis rationibus, argumen-
B tísque euidentissimis persuasum, primum entium principium esse ipsum esse per se subsistens, ad nullam naturam contractum: esse insuper ipsum vnum, non autem alicuius multitudinis vnitatem. pari modo esse ipsum bonum, non autem bonum, siue perfectum alicuius naturæ & essentiæ. Ecce ergo quàm luculenter ostensum est, primum principium esse maximè omnium infinitum, eorum etiam, quæ infinitam virtutem habere possent in quapiam natura, vt si ignis infinitus esset, virtus quoque calefaciendi esset infinita; non autem simpliciter absolutéque infinita esset, sed in ea natura calefaciendi, scilicet esset infinita: sic in infinita aqua vis inesset frigefaciendi infinita: primum verò principium est absolutè infinitum, non autem in aliqua certa determinatáque natura. ideóque est præ
C omnibus infinitum. Econtra maximè omnium est etiam finitum, quoniam præ omnibus alienum est ab infinitate materiei ac multitudinis: in eo nanque nullum est materiei multitudinísve vestigium, immo vt suprà ostendimus, est ipsum vnum: vt scilicet non propterea sit vnum, quia vnitatis est particeps, sed quoniam eius essentia est ipsa vnitas. Cùm ergo quanto in numeris magis ad vnitatem accesserimus, tanto etiam finitudini magis propinqui efficimur, illud, quod ita accedit ad vnitatem, vt sit ipsa essentia vnitatis, erit proculdubio maximè omnium finitum. Hactenus multa videmur in medium attulisse, quæ conueniant primo principio entium.

Atqui obiiciet quispiam, Quî fieri potest, si tot tantáque conueniant primo entium, nisi synonima quædam vocabula congessimus, vt in pri-
D mo principio non sit aliqua multiplicitas? verùm his respondendum est, conceptus hosce omnes esse eiusdem simplicissimæ rei, sed deficere ad vnum omnes ab eius perfectione, excellentiáque: idcirco intellectum nostrum eniti vt multiplicitate ac difformitate sua attingat, hisce conceptibus pluribus deficientibus tamen & mancis eam simplicitatem vnicam & primã, eóque pacto veluti diuidere id quod in semetipso vnum est, suæque naturæ multiplici, multis quoq; cõceptibus accõmodare illud quod vnum ac simplicissimũ sit: idcirco veluti à principio repetentes retexentésque asserimus nihil eorũ, quæ attulimus, cõuenire primo principio, nisi per eminentiã quandã. Arcanũ quippe illud diuinũ, quod est maximè simplex atq; vnicũ, plurimis conceptibus deficiẽtibus à rebus sumptis, inter quas versamur,

quarũ ipsum causa est: proindéque nonnullã gerunt auctoris similitudinẽ, intellectus nostri acies infirma quoquo pacto in se effingere nititur: ipsum tamen in se super omnia ea est, quæcunque nostra aut etiam quæuis alia mens concipere potest. ipsum tamen quicquid est, minimè ab vllius intellectu comprehenditur. Cuius rei illa ratio est; nam quicquid intelligimus, definita quadam ac certa specie, quæ intellectus nostri forma est, intelligimus: quamobrem illud, quod supra quancumque definitam naturam est, immo supra quamuis definitionem, minime potest ab intellectu attingi, nisi deficienti notione: quicquid ergo de ipso dicimus, nouimus ac concipimus, infra ipsum est. Amplius alia etiam ratione efficaciter probatur primum principium entium esse supra ipsum esse, supra vnum, supra verum, ac supra bonum, ac item supra vitam, supra potentiam, ac intelligentiam omnem, atque hæc omnia excellere: adeò vt magis propriè ab eo remoueantur, quàm de ipso asserantur: ea remotione inquam, non quæ priuationem dicat, sed que eminentiam significet. Nam quæcumque causa cuiuspiã naturæ, qua alterũ impertiat, si contineat hanc naturam, quam alteri impartitur vel imperfectè vel perfectè etiam, sed secundum eandem rationem, qua illa natura effectui illius causæ conuenit, ea equidem causa, vt superius diximus atque ostendimus, indiget superiori causa, à qua foueatur, neque simpliciter constitui potest causa esse illius natura, quam suo effectui impartita est; sed tantùm causa est, vt in eo effectu generetur & insit. sic homo qui hominem generat, & ignis qui ignem, ac planta que item plantam gignit, indigent corporibus cœlestibus, in quibus omnes eæ naturæ secundum eminentiam continentur. Verissima ergo est ea propositio, quam sumpsimus, eam videlicet causam non esse primam, in qua natura effectui tributa insit secundum eam rationem, qua existit in effectu. huic alteram addamus, esse, vnum, verum, bonum, omnibus conuenire, quæ quouis modo sunt, vitam perfectioribus, intelligentiam perfectissimis. Ea igitur entium causa, cui hæc omnia conuenirent secundum proportionem, nullo pacto esse posset prima causa, sed egeret priore à qua foueretur, vt ita dixerim. Ecce quonam-pacto, vt reor, luculententer ostensum est omnia hæc conuenire primo principio entium, non secundum proprietatem sed secundum eminentiam: quamobrẽ verius ab eo remoueri, quàm de eo asseri. De primo igitur ente, quod item omnium entium principium est, hactenus dicta sint satis: arcanum nanque ipsius, cùm verba ac cogitationes deficiant, sacro silentio est venerandum: qua de re diuinus Plato & in epistolis & in Sophiste pluribusque aliis locis se de primo principio nihil dicere posse asseuerat: aciẽ nanq; intellectus tã magna luce offusam hebescere atq; hallucinari. A quo fortasse accepit Dionysius, qui in libro de Mystica theologia inquit, Quãto magis de primo principio loquimur per ea, quæ multũ ab eo distãt, tãto etiã pluribus nos verbis vti, immo verba nulla satis esse: & ecõtra, quãto magis ad ipsũ mẽte accesserimus, tãto pauciora quoq; verba nobis suppetere. quòd si ad ipsum

A sum, vt in se est, accedamus, tunc silentio penitus vtendum esse. Nam & verba & conceptus nulli sunt, quibus sufficiamus id effingere aut referre. Nunc consentaneum est, quando hanc abyssum entis supremi, quo valuimus pacto enarrauimus, vt abyssum aliam pertentemus, non entis inquam: non eius, quod aliquo pacto est, cum tamen alio non sit, sed eius quod penitus atque omnino non sit. huiusmodi non ens quadam proportione opposita tamen respondet primo entium. nam quemadmodum primum entium non est cuiuspiam naturæ seu essentiæ definitæ, sed cuicunque naturæ antecellit; ita etiam huiusmodi non ens nullus est definitæ naturæ, seu certæ essentiæ; quoniam à quauis natura, & si imperfectissima,

B deficit, ac infrà est. Item quemadmodum ipsum ens non est contractum ad certum locum aut tempus, quia non est aliquod corporeum, materiæve vlli obnoxium; ita etiam hoc non ens nullius est certi loci seu temporis: quoniam etiam natura materiæ primæ, quæ omnium est infima ab eo excluditur, ac infrà ipsam est hoc nō ens. verùm vt primum ens excedit, ac constitutum est supra locum & tempus; ita primum hoc non ens deficit à loco & à tempore, atque infra locum omnem tempúsque est. Præterea, vt superius ostendimus, primum ens est maximè infinitum infinitate ea, quæ est vnitatis ac perfectionis: ac maximè finitum, quia summopere alienum est ab infinitate multitudinis & imperfectionis. Non dissimili ratione primum non ens est maximè infinitum, ac maximè finitum,

C opposito tamen modo: nam infinitate ea, quæ multitudinis est atque imperfectionis, summè infinitum est; quinimo est ipsa infinitudo, imperfectióque ac multitudinis abyssus; quippe quod non tantùm non adsurgit ad naturam aut essentiam quampiam verumetiam deficit à potentia & ab inchoatione naturæ cuiuscunque. Sic ergo maximè indeterminatum est ac præcipuè infinitum. est etiam econtra summè finitum, id est coarctatum & contractum: vt pote quod non solùm sit infra ea, quæ superant locum ac tempus; verumetiam existat infra omnem locum & tempus, id est infra materialia corporeáque omnia, quæ certo loco, certóque tempore sunt definita; ac demum sit infra materiam primam, quæ saltem potentia est in certo loco & tempore. Est etiam in primo hoc non ente natura falsitatis ac malitiæ, vt pote quod sit maximè alienum à vero & à bono: à

D bono inquam, quoniam omnino imperfectum est, ac penitus deficiens, miniméque appetibile; immo cui appetitus omnis aduersetur maximè: à vero autem, quoniam penitus difforme est atque omnino diuersum. Demum quemadmodum primum entium propriè non est aliquid eorum, quæ sunt de eo dicta, sed ea omnia superexcedit; ita etiam hoc non ens nihil eorum est, quæ hactenus de ipso diximus; immo adhuc deficit ab omni eo quod de ipso dici excogitaríve potest: ac sicuti primum ens ab intellectu comprehendi nequit; nec vllis verbis explicari; sic etiam primum hoc non ens nec vllis nominibus, nec vllo conceptu effingi potest, vt probè inquit Plato in Sophiste. Ratio vtriusque consimilis est, quoniam omne

quod intellectus attingit, determinata quadam intelligibili specie attingit. Primum verò ens, vt suprà ostendimus, omnem superexcedit speciem, omnémque naturam anteit; idcirco ab intellectu pertingi nequaquam potest. sed deficienter minúsque intelligitur quàm in se sit: hoc verò primum non ens, quia est infra quamcunque speciem, & quamlibet naturam, immo etiam infrà speciei cuiusuis inchoationem; ideo ab intellectu nequit pertingi vt in se est, sed potius vt in se non est, neque vllis vocibus effingi; sed est inintelligibile ac ineloquibile, vt ita dicã, infráque omne, quod intelligi potest, aut voce explicari. Compertum igitur nobis esse potest intellectum nostrum nos frustrari in harum rerum cognitione: nam quædam concipit infra id quod sunt; econtra nonnulla alia supra id quod sunt, quod in primo libro annotauimus.

LIBER

LIBER QVINTVS.

GENVS humanum ita natura est institutum, vt mirari soleat ea, quæ viderit, audiuerit, aut quouis alio sensu perceperit, cùm causam ignorauerit: qua admiratione, veluti stimulo quopiam, adactũ tandiu scrutari ac secum putare rem eam nõ desinat, donec vel certa ratione causam consequatur, vel saltem quapiam cõiectura eliciat. Huiusmodi admirationem solum homini natura indidit, nulli præterea cæterorũ animalium; eò quòd solus homo rationis ac sciẽtiæ capax est; cæteræ verò brutæ animantes sensibus tantùm ac memoriis necnon existimatione quadam naturali ea, quæ profutura ipsis sunt, prosequuntur: aliena verò, noxiáque vitant; omniáque vel ad tuendum corpus, vel ad sensuum illecebras referunt cognitionis cuiuscunque ac scientiæ securæ. sic homines post cataclysmum, re domestica, ac ciuili quoquomodo constitutis, continuò ex admiratione rerum natura constantium, ac totius huius vniuersitatis rerum ornatus contemplatione, ij qui cæteris ingenio & solertia antecellebant, totos se causarum speculationi tradiderunt: ac primum obuia confestim eis fuit causa materialis quã vel ἄτομον, vel infinitum chaos, vel elementorum quodpiam: aut ὁμοιομερείας prodiderunt; in eáque morati, alia causarum genera aut penitus ignorarunt aut leuiter tetigerunt. quo effectum est vt axioma illud; Ex nihilo scilicet nihil fieri, videlicet nihil fieri absque causa (hoc namque pacto intellectum axioma verè est & per se notum) retulerint ad genus causæ materialis, vt scilicet nihil existere posset vel in lucem prodire absque materia ex qua fieret. Post materiam maximè ac primam causarum omnium enituit effectrix causa. Hanc Empedocles amicitiam & litem: Anaxagoras intellectum esse perhibuerunt. Deinde veritate ipsa ac rerum natura viam pandente, formam primò tenuiter attigerunt: postmodum perspicacius inspexerunt. postrema omnium cognita est ratio boni, ac finis, quam tamen potissimam ac præcipuam causarum esse constat. Nam materia à forma speciem sumit: at agens formam in materia efficit: nullum verò est agens, quod propter finem non agat. prima ergo causarum omnium atque penitus independens, atque immobilis est ipsum bonum. Ratio namque finis constituta est in appetibili: id autem quod omnia appetunt est bonum. Itaque hac

B C D

semita atque hoc progressu philosophia paulatim incrementa suscepit. Nos in hoc opere rerum naturam imitati, nõ autem humanum ingenium (quippe qui non rudibus physices disciplinæ scribamus) continuò cœpimus ab ipso bono, eáque paucis perstrinximus, quæ maximè conuenire primæ philosophiæ videbantur. Namque agendum nobis sumpsimus de ente ipso: hoc verò iam ostendimus non conuenite his quæ sunt eadem ratione, neque etiam ratione penitus diuersa; sed diuersis rationibus ad idem relatis: sicuti sanum de lotio, de pharmaco, atque de animali dici solet. Quamobrem cùm cæterorum omnium quæ sunt, ratio deducatur à primo entium, ad idque referatur, vtique minimè fieri poterat, vt ignorato primo entium, de aliis quæ sunt, cognitio aliqua haberetur; quatenus inquam entia sunt. ideóque cùm hactenus satis tractatum sit de primo entium, ad cætera nobis est accedendum: primúmque communi quadam ratione, postmodum magis propria vtemur. Omnia entia pendere quodam modo à primo, nulli prorsus, qui philosophiæ sacris fuerit initiatus, cõtrouersum cùm aliis fuit. Nam neque entia constitui poterant inconnexa & plura prima principia habere: & ratio Parmenidis vrgebat: Quo namque pacto vnquam fieri poterit, vt quidpiam sit, quod tamen existat præter ipsum esse? sed hoc proculdubio contingeret, si aliquod ens à primo non penderet, quod iam satis in superiori libro demonstratum fuit esse ipsum esse per se subsistens: illud namque quod nullo pacto dependeret à primo, esset vtique præter ipsum esse. Hisce rationibus nulli vnquam dubium fuit omnia quæ sunt aliquo pacto pendere à primo entium. Verùm nonnulli, immo complures cùm ratione naturali illis constitisset plurima entia neque generationi neque corruptioni vlli obnoxia esse, hanc rerum omnium à primo dependentiam habitudinémve veluti à fine esse prodiderunt. omnia namque agere perhibeut propter illud bonum amatum & desideratum ab omnibus, vt suis actionibus muniisque, pro naturæ suæ captu, quæcunque id attingant, aliquámque eius similitudinem adsequantur. Nam necessaria æternáque entia quonam pacto causam efficientem habere possent, minimè intelligebant. hæ verò duæ tantùm causæ extrinsecæ sunt. Sed horum, etsi præstantissimi fuerint, sententiæ neminè assentiendum esse reor. Etenim cùm omnia, præter primum, habeant esse participatione quadam, necesse est vt id ab eo sortita sint, quod per se & per essentiam sit ipsum esse: sic omnia ignita ab igne ignita sunt, omnia item, quæ illuminata sunt, ab eo vtique lumen acceperunt, quod suapte natura est luminosum. Amplius vnumquodque operatur secundum quod est: si ergo cuiuspiam esse omnino est independens, & à se est, neque ab alio quopiam; quonam pacto fieri aut intelligi potest, vt finem quempiam alium à se operatione sua adfectet? Quamobrem rectè Auerrois inquit in libello de Substantia orbis, finem significare agentem significatione necessaria. impossibile namque est, vt quippiam operetur propter finem alium à se, quod secundum esse suum à nullo prorsus dependeat. Eorum verò, qui secus sentiunt, rationem soluere non admodum difficile est. nam æterna quamuis causam

habere

E F G H

A habere nequeant, quæ ea effecerit motu seu mutatione aliqua (hæc namque sine nouitate effectæ rei non queunt esse) attamen efficientem causam habeant per emanationem quandam simplicem & effluxum quendam, nihil absurdum est. Necessaria etiam duplicia sunt: quædam namque sunt necessaria à se, quæ scilicet nullam habeant causam necessitatis suæ: quædam verò, quamuis sint necessaria, sunt tamen necessaria ab alio, & causam necessitatis suæ habent. huiusce rei exemplum aptissimum adfert Aristoteles in quinto Metaphysices: conclusiones namque demonstrationum necessariæ sunt, itémque prima demonstrationum principia sunt necessaria; verumtamen principia prima à se sunt. neque causam habent suæ necessitatis vllam.

B At conclusiones demonstrationum sunt ab alio necessariæ, quoniam à primis principiis dependent, eáque habent necessitatis suæ causam: nihil ergo prohibet necessaria causam habere, à qua sint. Colligamus igitur ex dictis hactenus, omnia entia præter primum dependere à primo, tum in genere causæ finalis, tum in genere causæ efficiẽtis. De finali causa, quamuis omnes in ea consenserint, adferamus tamen rationem. Omnia quæcunque quidpiã agunt, propter finem aliquem operantur. finis verò habet rationem appetibilis, & ex consequenti rationem boni. omnia igitur agunt propter bonum. Sed iam superius declaratum est ipsum esse, ac primum principium entium esse etiam ipsum bonum: omnia verò alia bona participatione quadam existere ipsius boni. Necesse ergo est vt omnia quæ agunt, actione sua adfectẽt

C quandam similitudinem ipsius boni: sicque causa finalis omnium est primum principium entium. quòd autem sit causa efficiens paulo antè probauimus. Verùm illud restat explicandum, quonam pacto sit causa efficiẽs, & quonammodo efficiat reliqua entia: ac prætetea id quod suprà omisimus exponendum nobis est, quonam scilicet pacto entia omnia præter primum se habeant ad ipsum esse. Et vt soluamus rationes quas in secũdo attulimus, ac quibus nonnulli rẽtur efficaciter probatum esse, in quouis entium præter primum esse secundum rem distingui ab essentia cuiusque. Primum principium (vt rem iam ordiamur) eminentiori quadam ratione, atque excellentiori modo, causa est efficiens, quàm causæ hæ, quas nos efficientes esse dicimus: etenim efficientes hæ causæ nobis familiares non sunt ex omni parte,

D neque omnium suorum effectuum causæ; non enim efficiunt nisi per motum, trãsmutando materiam: atque effectus ipse, id scilicet, quod est factum secundum se totum, non est ab agente causa: materiam namque ex qua effectus constat, agens causa præsupponit, non autem efficit: deinde forma, quæ iure videbatur posse sibi id assumere, ac vendicare, vt scilicet esset à causa efficiente, sustentatur ac pendet à materia, cum qua simul est. Præterea pleræque efficientes causæ huiusmodi sunt, vt postquam ab eis effectus productus in lucem fuerit, non amplius indigeat vlla opera causæ, à qua effectus est. Sic mortuo patre viuit superstes filius: & ædificatore vita functo, remanet ædificium. At primum principium entium, à quo est omne esse, non efficit motu mutationéue aliqua, quæ videntur moram adferre agenti; & id-

circo imperfectionem agentis arguunt; sed statim continuóque entia in esse protulit,immo profert potius,vt dicemus.Præterea effectus secundum se totū ab hoc agente dependet:nam siue effectus sint per se subsistentes,actus inquam simplices, seu ea quæ in esse proferuntur composita fuerint ex materia & forma,secundum se tota à primo principio pendēt. Omne namque, quod quouis modo est particeps ipsius esse,est à primo, quod per naturam & essentiam est ipsum esse. quare tum forma tum materia quæ entia sunt, dependent & sunt à primo principio entium. Amplius id, quod factum est semper pendet, immo vt rectius loquar,semper fit à primo principio,adeò vt si mouendo aliquo deficeret actio primæ causæ, in nihilum vnumquodque entium redigeretur. Hoc verò ratione comprobatur. Nā effectus quicumque,in quo forma agētis secundum esse perfectum quo est in agēte, esse non potest,indiget continua conseruatione continuóque effluxu agentis. Hoc licet intueri in lumine; nam quoniam lumen est propria qualitas corporis luminosi, diaphanum verò cum lumine effunditur,eam naturam non recipit, sed participatione quadam fit capax luminis: idcirco ad hoc vt aër, seu quoduis aliud diaphanum corpus lumine perfusum maneat, cōtinuum fomentum adsit oportet,continuúsque effluxus à luce solis,seu alterius corporis lucidi; qui si paululum cessauerit, confestim lumen diaphani intercidit.Idem comperies in imagine,quæ in corpore leni apparens deperit,abeūte illo cuius imago erat. Sic cùm cætera membra omnia viuant, quoniam participāt animæ vim,quæ tota & integra est in corde; non tamen adsequūtur perfectam naturam cordis, pereunt, vitáque funguntur euestigio cùm effluxus à corde cessauerit.Omnis ergo effectus,qui est ab aliqua causa,participatione quadam, nec perfectè adsequi naturam causæ valet, continuò fomento causæ suæ eget; quæ si desierit, eodem momento effectus pariter perit. Cùm ergo omnia,quæ habēt esse à primo entium participatione quadam ita se habeant vt nullum eorū possit perfectè adsequi ipsum esse, necesse est vt continuo quodam effluxu ac efficientia ab ipso ente seu esse emanante conseruentur; quin potius vt continenter efficiantur.qua in re adhuc efficientia primi superat solis effectionem,qui aërem illustrat: nam lumen, quia actus diaphani est,licet à sole pendeat,pendet etiam à diaphano,in quo est.At à primo ea,quæ sunt, tantùm pendent, à nullo præterea: neque enim ea quæ sunt,extra ipsum sunt,sed in ipso continentur ac consistunt. Ecce ergo quantopere deficiunt causæ efficientes nostri ordinis à primo efficiente. quod nonnulli parum animaduertentes eum cùm perspexissent efficiētiam nostri ordinis rebus æternis,ac primo principio minimè adcommodari posse,negauerunt Deum optimum causam esse effectricem totius entis,cùm aciem mentis in tam magna luce nequaquam figere potuissent: nos autem comperimus huiusmodi omnem efficientiam,quàm nouimus & sentimus, simulachrum quoddam esse illius primæ efficientis causæ, quod tamen ab eius excellentia atque præstantia valde deficiat. Ex his, quæ hactenus dicta sunt,non cùm magna difficultate disquirere poterimus ac inuestigare,quonam

A nam pacto entia omnia præter primum, se habeant ad ipsum esse: necnon qua via soluātur rationes, quibus nonnulli, alioqui præstantes viri nixi enunciauerunt, esse secundum rem distingui ab essentia omnium rerum præter primum. Quantùm pertinet ad primum, quod inuestigandum nobis proposuimus, videtur mihi commodum exemplum adferri posse, quo facilè intuebimur quonam pacto entia se habeant ad ipsum esse. colores pendere à lumine, specie tamen & natura à lumine differre sit nobis suppositum, licet nonnulli graues authores dissentiant: hæc tamen positio meo iudicio magis ratione nititur. Item supponantur colores in obscuro ac tenebricoso loco non esse colores nisi in potentia, actu autem non existere, nisi per illustrationem luminis, quod sensit Auempace: quamuis Auerrois in commentariis

B secundi libri de anima dissentiat. verùm, quicquid de hac re statuendum sit, supponamus rem hanc ita se habere, vt hoc tanquam accommodatissimo exemplo vtamur, in quo intueri possimus, & luculenter, vt mihi videtur, quonam modo entia se habeāt ad ipsum esse. Ponamus lumen esse primum esse, per se existēs, primúmque ipsius esse principium; opacum verò esse non ens, colores autem sicuti cætera entia, lumen ipsum in se clarum est splendidum nihil habens opaci suapte natura: ideóque superius ac eminentius esse habet, quàm vt dici queat color; nisi dicatur color secundum eminentiā & præstantiā quandam; quoniā supetexcellenter continet colores omnes, licet diuersos specie, vnica tamen ratione longè colorum naturis præstātiori eos

C omnes comprehēdit. Quòd si à lumine puro immixtóque discesseris ad lumen mixtum opaco, iam degenerat lumen à perfectione sui atque cōtrahitur ad certam quandam coloris naturam; quæ etiam certæ cuiusdam essentiæ est. verbi gratia albedo aut color viridis seu luteus siue niger, lumen tamen nequaquam est nisi participatione quadam: ac inter colores quēadmodum quisque magis præstat, ita etiā magis est particeps luminis; nulla tamen ex hisce colorum naturis in actu existit nisi per effluxum & illustrationem à lumine; atque illustratio illa in re colore affecta nihil aliud est nisi essentia coloris in actu existens à lumine: quæ tamen certa quædā natura est infra essentiam & naturam luminis ad opacū accedens atque opaco mixta. Nunc à coloribus & à lumine orationem mentísque aciem conuertamus ad entia

D atque ad ipsum esse. Primum esse est tantum esse purum, cuilibet non enti immixtum, veluti lumen nulli opacitati. quòd si à primo esse recesserimus, ac non esse ceu quoddam opacum attigerimus, iam nobis apparere incipiūt reliqua entia, veluti quidam colores, in quibus ipsum esse contractum est ad certam quandam naturam atque essentiam, quam nimirum perfectè obtinet: esse tamen in eis existit participatione quadam, non quòd in illis aliud sit essentia quam perfectè obtinent, & esse quo existunt: sua namque essentia eorum quodlibet existit. Sed quoniam id, quod est perfecta huius rei essentia, est esse imperfectum & contractum; sicuti id, quod est albedo, aut viridis color, imperfectum est & participatum lumen: verumtamen sicut essentia coloris non existit actu, nisi à lumine & ab influentia luminis; sic es-

sentiæ eorum quæ sunt, non existunt actu, nisi ex perenni influentia ipsius esse, à quo sunt & cuius participatione existunt: non tamen quòd in ipsis entibus alia res sit earum natura, & alia res sit influentia ipsius esse; immo vna atque eadem res sunt vtraque: quemadmodum in re colorata idem diximus esse colorem & influentiam luminis, per quam color est in actu: vnaquæque ergo natura, secundum quod in se est, quædam est natura, in qua esse contractum est ex admixtione non entis, ceu in natura coloris est contractum lumen ab opacitate ad naturam quandam. Attamē quoniam à se non est neque à se conseruari potest in esse, cùm sit imperfectum esse, & quod degenerauerit in inferiorem naturam; idcirco non actu existit natura illa, nisi habitudinem habeat ad primum perfectúmque esse, à quo semper emanet atque actu sit. Satis commodè mihi videtur hactenus expositum esse, quonam pacto entia se habeant ad ipsum esse: & quomodo quamuis essentia cuiusque sit esse participatum, quo intrinsecè vnumquodque existit, tamen actu nullius essentiam existere nisi ab alio primo inquam, à quo pendet: neque etiam quamuis à nobis cuiuspiam rei essentia intelligatur, intelligi tamen posse ipsum actu existere, nisi intelligatur habere influentiam ab ipso esse, sicuti essentia coloris non potest percipi quod actu existat, præterquam ex influentia luminis, & hoc modo esse existere cuiusque rei secundum rationem distinguitur ab essentia illius rei: nam ea natura in se considerata est essentia; illa eadem quoque est esse existere eius rei, prout intelligitur emanare à primo ente ex cuius influxu efficiētiáque actu existit. Reliquum modò est, vt soluamus rationes eas, quibus quidam probasse se putant, esse vniuscuiusque præter primum secundum re distingui ab eiusdem rei essentia: has namque in secundo libro omiseramus, in húncque locum distuleramus. Duæ fuêre rationes adductæ, prior quoniam cuiusque rei essentia perfectè intelligi potest, cùm tamen de ea re ignoremus sit, an non sit. altera ratio, quoniam cùm vnumquodque perfectè obtineat suā essentiam ac naturam, si natura non distinguitur ab esse cuiusque; vtique vnumquodque perfectè obtinebit ipsum esse. Quamobrem non erit ens participatione sed per essentiam; quod tantùm conuenit primo entium, vt demonstratum est. Hæ sunt rationes quas ex dictis hactenus nō est admodum difficile soluere. Ad primam dicimus, quòd ea ratione non probatur, nisi quòd essentia secundum rationem distinguitur ab esse cuiusque per quod est: secundum rem verò distinguatur item cuiusque essentia ab esse à quo est in se: namque intellecta essentia concipimus quidnam sit. Quòd si eadem essentia intelligatur emanationem & effluxum actu habere à ptimo entium, iam concipimus eam actu existere; quemadmodum opus est authores huius positionis dicere, ac eadem propemodum solutione vtere de ipso esse participatū cuiusque rei, quod constituunt esse actum essentiæ; ipsum etenim non actu existit in se ipso, sed tantùm per emanationem à primo entium: itaque intelligi concipíque potest, multæque de eo disputationes fieri; cùm tamen interim lateat an ipsum actu existat necne, quoniam ab alio est & per emanationem

E F G H

A tionem à primo entium existit; in quo simpliciter atque absolutè est, non autem participatione quadam. Eisdem fermè verbis vtimur nos cùm de essentia alicuius rei disserimus, quam ponimus esse participationem ipsius esse primi. Iuxta Aristotelem tamen in posterioribus Analyticis possemus etiam aliter rationem eam dissoluere, dicereque quòd de nulla re potest intelligi quid rei, nisi de qua constiterit quòd existat: sed de qua id non constat, intelligitur quid nominis, quamuis quãdoque idem sit quid rei & quid nominis. verumtamen ille, cui non constiterit rem esse, ac tenet quid rei, non percipit quid rei, nisi secundum accidens: sed ei illud quid rei est quid nominis. Alteram etiam rationem facile diluimus: nam quemadmodum

B coloribus vnaquæque coloris species, vtputà albedo seu rubedo, perfectè obtinet suam essentiam naturámque: ea tamen natura, quæ in se perfecta est atque absoluta, est lumen diminutum. Lumen namque admixtum opaco in naturam degenerat inferioris notæ, quæ tamen in sua specie perfecta sit. Ita dicimus quòd essentia vniuscuiusque est ipsum suum esse, per quod est: non tamen sequitur quòd sicuti perfectè continet suam essentiam, ita perfectè obtineat ipsum esse: quià essentia cuiusque in se perfecta est esse diminutum: quod cùm à sua simplicitate recesserit, & non enti admixtum fuerit, degenerat in naturam atque essentiam inferioris ordinis; quæ in sua specie perfecta est, attamen est esse diminutum. Idem ferè videtur Aristoteles sentire in nono libro Primæ philosophiæ: inquit enim quòd cùm vnumquod-

C que sit quatènus actu est, illa entia quæ sunt actus tantùm, per se & ex se sunt: nec oportet quærere per quid existant, vt scilicet dicamus ceu Parmenides vel vt Plato, quòd scilicet existant per esse aut per vnum, seu per numeros: per se namque actus est. Cæterùm cùm ad hunc vsque locum satis accuratè discussum à nobis sit, quonã pacto entia se habeant ad ipsum esse, & quòd à primo entium pendent, non tantùm tãquam à fine, quem omnia pro cuiusq; natura & captu attingere conãtur, verumetiam tanquã à prima causa omnium effectrice. Illud quoque satis luculẽter expositũ à nobis fuit, efficientiam primi principij esse veram ac summam efficientiam; à qua cæterę agẽtes causæ omnes deficiunt, cùm eam tamen omnes æmulentur. Nũc reliquũ est vt paucis tangamus quæstionẽ eam, quæ multos exercuit, quonã pa-

D cto scilicet primũ principium agit; an videlicet ex necessitate naturę agat, an ex volũtate: qualisq; sit ea voluntas. Primùm id asserimus, primũ principium non agere ex necessitate naturæ, queãdmodum cætera agentia natura cõspicimus agere. Nã cætera agentia naturalia quæ natura agunt, neque finẽ sibi præstituũt neque se dirigunt ad præstitutũ finem, verùm à causa ea, quę omnium naturam dirigit, certa quadam via certísque mediis vnumquodque ad finem suum mouetur. Ex quo liquet huiusmodi mouentia non sese ipsa agere, sed agi. Hoc verò maximè alienum esse à primo principio entium illíque summè repugnans esse quis ignoret? quî namque primum omnium esset, si ab alio moueretur? neque etiam prima hęc causa agit voluntate arbitrióue tali, vt quãdoque agat, interdũ ab actione cesset, aut vna omissa ad aliã

O

actionem se confetat, sicuti conspicimus agere homines, qui voluntate & arbitrio agunt:nam omne agens huiusmodi est mutabile,& idcirco alio atque alio modo se habet: qua de re interdum aggreditur,quæ nuper omisit, neque etiam ea necessitate volũtatis agit, qua volũtas fertur in suum finem, ac in ea quæ faciunt ad eum finem consequendum. Omne namque huiusmodi agens perfectionem suam nanciscitur ab alio, neque eam in se obtinet. At Deus optimus in se atque ex se omnino perfectus est, nullíque obnoxius,vt superius euidentissimè ostendimus. Modus ergo diuinæ actionis exceptus est atque excellit efficientiam cuiuscumque alterius causæ efficiẽtis;neque à nobis satis comprehendi potest, ceu etiam eius esse ab omnibus exceptum nequaquam potest à nobis attingi: dicemus autem quæ possumus.Agit primum principium ex sui bonitate,nam superexcellentissimæ illius bonitatis ac superfluentis non erat in se contineri,aliorúmque bono inuidere,vt præclarè inquit Plato in Timæo. agit autem,vt cætera omnia,quæ esse queunt, pro cuiusque captu suæ faciat bonitatis participia: non autem vt propterea sibi quicquam accrescat cui nihil deest: hoc enim est amoris, qui est in ipso bono,vt suprà tetigimus.quem modum miror Auicennam alioqui excellentissimum philosophum latuisse. Ac quoniam eius bonitas eius quoque voluntas est,& eius intellectus in quo huiusmodi facultates nõ sunt,nisi secundum quandam eminentiam, idcirco & intellectu voluntatéque & natura agit,non tamen ea natura,quæ ab alio agatur,sed quæ seipsam agat.quamobrem neque collocari potest in ordine aliarum causarum naturalium. Agit præterea voluntate liberóque arbitrio, non tamen voluntate mutabili; de qua dubitari possit, ne quandoque ab agendo desistat, aut vt eum actionis suæ pœniteat, ac propterea omnia in nihilum redigantur: neque etiam voluntate ita necessaria, sicuti voluntas humana perhibetur necessariò finem atque perfectionem suam appetere, cætetáque, quæ nos ad perfectionem nostram perducunt.Primum namque principium in se perfectum nullius eget. Hæc atque huiusmodi sunt,quæ à nobis dici excogitaríue possunt de actione primi principij:verùm qualis ac cuiusmodi ea in se sit, nulli profectò compertũ est vtpote quæ omnem intellectũ exuperet. Cùm ergo hactenus ostensum fuerit, entia dependere à primo vt à supremo fine & à prima præcipuáque causa effectrice,non omittendum nobis est, cætera quoque entia se habere ad primum vt ad formam omnium primam. Id ex superioribus satis cuiuis exploratum esse potest.Nam si vnumquodque ens eousque veritatis est particeps, quousque attingit principium à quo est: in primo ergo principio est veluti exemplar quoddã vniuscuiusque rei, quod vnumquodque attingere conatur, vt in se quãtum possit ceu in quadã imagine exprimat exemplar illud. Exemplar verò omne veluti causa formalis est,& prima forma omnium imaginum, quæ ab eo fuerint deductæ,aut deduci queant: non propterea quòd imagines formet,sed quoniam ab eo exemplari deductæ effictǽque sint.Est præterea tanquam causa materialis omnium rerum, ea scilicet conditione materiæ, qua similis videtur loco: est namque

A namque & locatum in loco & forma in materia. Itaque cùm nihil ſit extra Deum maximum: omnia namque ipſe continet ac ſuſtinet modo ac ratione, quam ſatis verbis explicare nequimus: ideo neſcio quomodo in ipſo exprimitur quædam imitatio materialis cauſæ, in eo ſcilicet, quod perfectionis in ea eſt amotis conditionibus, quæ imperfectionem continent: neque enim in potentia eſt actus puriſſimus, neque pars vllius id quod perfectione excedit omne totum. Satis iam videri poſſumus verborum feciſſe pro compendij noſtri modulo de primo principio entium, à quo quæcumque & ſunt, & entium nuncupationem habent. Nunc tempus poſcere videtur vt ad perſcrutationem tractatúmque cæterorũ entium accedamus,

B quatenus ſcilicet entia ſunt, vt oratio noſtra progrediatur ea via, quæ huic ſcientiæ propria eſt, atque à primo entium ad ea, quæ maximè ipſi propinqua ſunt, deſcendamus. Entia nõnulla immaterialia eſſe atque abſtracta, efficaciſſimè, vt reor, probatum eſt ratiõne Ariſtotelis in octauo libro Phyſicorum ſumpta à motu. Ac quamquam de primo entium abſque ea ratione, quæ ſumitur à motu ex ratione entis, vnius, boni, euidentiſſimè demonſtrari arbitremur, non tantùm quòd immateriale ſit, verumetiam quòd ſuperet omnem naturam, atque eſſentiam cæteráque quæ à nobis ſuprà de ipſo demõſtrata ſunt certiſſimis rationibus: tamen de aliis abſtractis entibus à materia, meo iudicio, ratio efficax ſumpta ab ente inueniri non poteſt, quæ certitudinem nobis faciat; niſi ſupponat rationem à motu ſumptam, cui nita-

C tur quodpiam aliud ens præter primum, abſtractum eſſe à materia. Neque vt idem arbitrer ac in eodem calculo ponã rationes, quibus vſi ſumus, cùm de primo principio tractaremus, mouet me argumentum Auerrois præſtãtiſſimi philoſophi, qui hac in parte reprehendit Auicennam in calce expoſitionis primi Phyſicorum: inquit enim, Nulla ſcientia probat ſuum ſubiectũ eſſe, ſed ſupponit: ens verò primum abſtractáque entia ſunt ſubiecta primæ philoſophiæ: non igitur eius ſcientiæ erit hoc oſtendere, ſed phyſices. Cui dicimus, quamquam prima philoſophia agat de primis cauſis entium, vt in procemio Metaphyſices dicit Ariſtoteles, nihilominus ſuppoſito quòd ſint aliqua prima principia, primæque entium cauſæ, de eis ſcrutari poteſt primus philoſophus, quænam & qualia ſint: ſicuti de primis principiis

D rerum naturalium in libris Phyſicorum ſupponimus quòd ſint, ſcrutamur attamen & ratione agimus, quænam & qualia ſint. Dicimus ergo, vt redeamus vnde deflexit oratio, poſt primum ens eſſe alia entia abſtracta à materia. Hoc ratione comprobatur à motu ſumpta. Nam cùm hæc, quæ cernimus quandoque moueri interdúmque quieſcere, neceſſe eſt, vt dependeant à corporibus, quæ ſempiterno motu circunferantur: motus verò ſempiternus non poſſit eſſe pendereúe à motore mobili: nam ex mutabilitate, varietatéque cauſæ ſequeretur mutatio in effectu, id eſt variatio in motu. Amplius cauſa motórue diuiſibilis non poteſt mouere motu infinito ac perpetuo: nam pars eius, cùm habeat eſſe deficiens à totius perfectione, mouebit tempore minori quàm totum, id eſt finito tempore: totum

verò cùm finitam proportionem habeat ad partẽ,tempore etiam finito mo- E
uebit: necesse est igitur virtutem mouentem tẽpore infinito esse impartibilem. At virtus impartibilis atque immobilis materialis esse nullo modo potest. Nam virtus materialis quæcunque quoniam in esse sui depẽdet à materia, diuisione etiam mattiæ afficitur atque diuiditur: necnon etiam mouetur motu eius corporis cuius forma fuerit seu virtus. ergo necesse est motores corporum cœlestium esse formas immateriales atque abstractas, formas inquam; quoniã certissimis quoque rationibus adstruitur colligitúrq; hosce motores æternos, esse animas dãtes esse corporibus cœlestibus. Nam cœli mouentur ex se, non autem ab alio: quoniam id quod mouetur ex se, prius est eo quod mouetur ab extrinseco seu ab alio. motor ergo corpo- F
rum cœlestium, quæ sunt omnium mobilium prima ac suprema, intrinsecus est corpori mobili. Amplius si ab extrinseco motore mouerentur, circuitione quadam mouerentur, motu videlicet composito ex pulsu & tractu: At corpora simplicia secundum naturam mouentur motu simplici. Præterea nisi motores ij immateriales essent animæ cœlorum, necesse vtique esset corpora cœlestia habere quandam aliam formam, qua existerent: omne namque quod actu existit vel est actus simplex per se existens immaterialísque forma; vel actum habet per quem est: ea verò forma ni anima esse dicatur, materialis erit atque corporea, necnon natura corporis simplicis, cœli scilicet. At natura corporis simplicis est principium motus simplicis: erit ergo forma hæc principium motus simplicis, non circularis; quoniam G
motus circularis infinitus est, & perpetuus, neque effluere potest à virtute quapiam finita ac diuisibili, vt paulò antè ostendimus: esset igitur ea forma principium motus recti: proindéque necesse esset fateri corpus cœleste esse corpus graue aut leue. Hisce rationibus igitur, quæ à physicis latius ac vberius tractantur, satis compertum cuiuis esse potest, entia quædam abstracta à materia esse in rerum natura, quæ sunt animæ cœlorum. An verò infra primum rerum omnium principium sit quodpiam quod præstãtius sit animabus corporum cœlestiũ, magna equidem dubitatio est. neque reor ego hac in re rationem naturalẽ vllam nobis afferre certitudinẽ posse. Quamobrem breui perstringã summorum philosophorũ sententias, itémque cur præ aliis positio Platonis mihi probabilior videatur, cęterísq; præferẽda. demũ optio- H
nẽ lectori dabo, vt eam præeligat quę cætetis potior sibi esse videatur. Auerrois in duodecimo Metaphysices videtur opinari, nullum ens abstractũ esse à materia præter animas cœlorum. Deúmque opt. nihil aliud cõstituere videtur, præterquam animam octauæ sphæræ, quæ mouetur motu diurno, ac esse, seu quandam artem vniuersalem, cuius fini plurimæ particulates artes inseruiunt. Nam sicuti equestri arti complures inferiores artes inseruiunt, ita etiam ei fini, quem primus motor constituit, motúque diurno adfectat, reliquæ cœlorum animæ, planetarum videlicet seu errãtium syderum propriis suísque motibus inseruiunt. Hæc sententia meo iudicio falsissima est: nam quemadmodum ex iis quæ superius ostẽsa sunt, quilibet liquidò intueri potest

A teſt tantum abeſt, vt primum principium nedum ſit anima, quæ cùm proportionem habeat ad corpus, cuius eſt forma, quandam diuiſibilitatem præ ſe fert, quod neque vllius certæ naturæ, definitæue eſſentiæ conſtitui poteſt; ſed eſt ipſum eſſe per ſe exiſtens. Præterea efficientia primi principij longè præſtantior eſt, quàm vt motu agitationéque cœli efficere omnia potuerit. Amplius cuiuſcunque ordinis inſtitutor eſt ſupra eum ordinem, quem inſtituit, vtpote ab eo exceptus. Primum ergo principium abſurdè conſtituitur in ſerie claſſéue motorum ſeu animarum cœleſtium: id quod videtur quoque ſentire Ariſtoteles in duodecimo primæ philoſophiæ libro, in eo loco vbi inquit, quod in vniuerſo præter cuiuſque bonum, quod vnum- B quodque ſua natura affectat, eſt præterea bonum extra vniuerſum, propter quod omnia agunt. ſicuti in exercitu dux eſt, propter quem tandem omnes, qui in exercitu ſunt, operantur. in quo loco, ſi quis diligenter animaduerterit, perſpicere facilè poterit ipſum quoque Ariſtotelem ponere bonum per ſe exiſtens extra ſeriem vniuerſi, ſupráque quæuis entia. Alpharabius in libello de intelligentiis ponit primum principium entium eſſe ſupra animas cœlorum: nullum tamen præterea ponit ens abſtractum, in materia verè eſſe. Huius philoſophi ſententia, vt reor, nullo efficaci argumento reprehendi poſſet, quamuis, vt infrà dicam, ratio Platonis mihi valde probabilis videatur. Auicenna in Metaphyſicis libris præter primum principium, quod ipſe nominat neceſſe eſſe, itémque præter animas corporum cœleſtium, totidem C ponit intellectus puros, qui non ſunt animæ, quot ſunt motus cœleſtes. Huius poſitionis rationem adfert. nam cùm finis præſtantior ſit his, quæ ſunt ad finem, nimirum dici non poteſt motores cœlorum mouere ſuos orbes propter hæc inferiora, quæ rebus cœleſtibus longè ſunt ignobiliora. neceſſe ergo eſt vt nobiliora fines affectēt ſuis motibus. Hi verò & multi ſint oportet, quoniam diuerſi variíque item ſunt cœlorum motus; quibus efficitur Auicennæ ſententia, vt fines totidem conſtitui oporteat ſupra cœlorum animas, quot ſunt motus cœleſtes, qui intellectus puri immixtíque omnino ſint: nihil namque percipi poteſt, eſſe ſupra animum intellectualem, ac infra neceſſe eſſe præter intellectus puros. Huic ſententiæ adſtipulari videtur Ariſtoteles in duodecimo Metaphyſ. quamuis dignoſci ſatis nō queat, an cum D Auicenna, an cum Alpharabio ſentiat. Attamen vt ego puto, ratio, quam attulit Auicenna, non eſt adeò euidens, vt ei concedere debeamus, quoniam illa agentia, quæ perfecta ſunt atque ex affluentia bonitatis agunt, non ob eam cauſam operantur, vt ſibi aliquid ſuis actionibus accreſcat, ſed vt res indigentes impertiant ſua bonitate. dicemus igitur Auicēnæ, cùm animæ corporum cœleſtium in ſe perfectæ ſint, præcipuámque bonitatis partem ſortitæ ſint à primo principio, prima intentione agunt ex ſui bonitate: deinde ob vtilitatem harum inferiorum rerum. Non igitur ponendi ſunt ſuperiores quidam intellectus, cùm animæ cœlorum ipſæ ſibi ſint primi fines: ſecundi verò hæ inferiores res. Præterea, omnes hæ animæ operantur ac mouent ob eam potiſſimam cauſam, vt inſeruiant primo principio, ídque pro

naturæ cuiusque captu æmulentur, à quo esse & perfectio totius vniuersi intenditur. Hac ergo ratione etiam sequitur animas cœlorum agere prima intentione propter finem excellentiorem. Diuersitas verò motuum est ex diuersa variáque natura animarum mouentium: quam rationem videtur Plato significasse in Thimæo. Nam postquam exposuisset quanam ratione animæ omnes & omnis natura immortalis formata esset à primo principio, dicit omnium parentem cõuersum ad minores Deos hæc eis præcepisse. Cùm reliqua, quæ ad vniuersi absolutionem supersunt, mortalia sint, ideo à me cõtinuò ea fieri non possunt: neque enim fas est; immortalia namque essent si tantùm à me fierent. Idcirco vos imitantes eam, quam in me perspicietis efficiendi vim, quæ supersunt mortalia efficere conemini. Illi verò, inquit idem Plato, minores dij, cùm mandatum patris intellexissent, confestim ad res inferiores efficiendas conuersi sunt, ac motum circularem pro cuiusque natura proprium quisque molitus est. Ecce quàm præclarè Plato protulit minores deos, animas scilicet cœlorum, vt parerent imperio patris, atque vt eius bonitatem imitarentur, cœpisse suum quemque orbẽ mouere. Propter igitur summum bonum, veluti tanquam propter vltimum, postremũ, summúmque finem, animæ cœlorum suos orbes agitãt: motus verò diuersi sunt pro cuiusque natura, atque vt rerum inferiorum generatio & incolumitas exigit. Postrema omnium sententia est Platonis, vt arbitror, esse scilicet infra primum principium ac supra animas corporum cœlestium, intellectus seu mundum intelligibilem: cuius ratio, ni fallor, fuit. anima, vt superius diximus, duplicem præ se fert naturam, diuisibilem scilicet, qua corporeæ naturæ affinis est, nam forma est corporis: & indiuisibilem, quatenus intellectus est & intelligibilia attingit. sicuti ergo infra animam est corpus naturæ penitus diuisibilis, ita par est supra animam esse intellectum purum naturæ omnino indiuisibilis. Huiusmodi verò intellectus necesse est vt sit infra primum principium: id namque est ipsum esse per se existens, nulli naturæ addictum: in intellectu verò esse est contractum ad intelligibilitatem, vt ita dicam, seu ad intellectionem. quapropter Plato posuit hunc intellectum esse causam exemplarem in qua sint ideæ rerum omnium. Nam in primo principio res altiori modo sunt, quam vt in eo exẽplaria rerum constitui queãt. exemplar etenim omne cognosci potest, & quatenus exemplar est comprehendi quit. At in primo principio res sunt supra cognoscibilitatem (vt planius explicem quod volo, sic eam libeat appellare) ac in arcano sitæ, quod minimè peruium est cuiuis intellectui. Quamobrem Plato, vt reor, posuit causam exemplarem in secundo ente, in quo esse contractum est ac definitum ad naturam intelligibilem. quod etiam quoquo pacto innuit Dionysius in libello de Cœlesti hierarchia: inquit enim supremos intellectus nuncupatos esse angelos, id est nuncios; quoniam arcanum illud diuinum incomprehensibile primi enunciant. Hac ratione meo iudicio satis probabile fit, supra animas corporum cœlestium esse intellectum. Nam imbecillitati mentis nostræ, cuius acies in tã clara luce non figitur, de rebus altissimis certissi-

A certissima ratio esse non potest. Idcirco contenti probabili argumento & sapientissimorum hominum sententia, qui acrioris ingenij fuerunt quā nos, dicamus supra animas cœlorum esse intellectum, in quo res sint secundum esse intelligibile. Quot verò sunt ij intellectus, si quis scire cupiat, animaduertendum illi est Platonicos nonnullos ponere hosce intellectus ferè innumeros: Platonem tamen vnius tantùm mētionem facere in Timæo, cùm de fabricatione mundi verba facit. Beatus Thomas rationem satis probabilem adfert, qua efficiatur vt pene innumeri sint. Etenim inquit Deum optimum cùm agat ex bonitate insita, quam aliis impartiri vult, optimas ac perfectiores res maiori quoque vbertate produxisse: ac proinde corpora cœlestia B adeò ingentia effecit, vt generabiles corruptioniq; obnoxiæ res ipsis collatæ, nullius ferè sint magnitudinis. Idcirco pari ratione perfectissimos entiū intellectus innumeros fecisse. id quod sacræ etiam literæ testantur. Nos quibus institutum est nihil asserere, nisi ex certa ratione, hac in parte nihil asseuerandum nobis esse ducimus: ea enim est natura intellectus humani, vt certos terminos in cognitione rerum non egrediatur: quos qui egredi volunt veluti oculis mentis allucinati, in multis deerrant, compluráque incomperta pro compertis habent. Nonnulli diuersa ratione dum ea quæ sunt vltra fines à natura nobis præscriptos incerta esse vident, de rei cuiuscumque cognitione vel modica desperant. Nos medium iter tenentes, ea tāgemus quæ ratione naturali comperta sunt; incerta verò, atque ea ad quæ lumen intelle-C ctus nostri nō pertingit, linquemus pro incompertis. Cùm ergo præter summorum philosophorum authoritatem, qui magis quàm nos in rerum contemplatione exercitati, luculentius etiam veritatem intueri potuêre, ratione etiam satis efficaci seu mauis probabili, nobis constiterit supra animas cœlestium corporum esse intellectum seu vnus is sit, seu plures; ea quæ naturalis hominis ratio de intellectu comperta habere potest, paucis perstringamus. Esse ipsum atque ipsum vnum, quod ex superfluenti bonitate extra se in alias quoque naturas defluxit, paulatim delapsum est, ac veluti per gradus processit à perfectissimis naturis in imperfectissimas: & demum desiit in materiam primam, quæ propè nihil esse videtur. Primum igitur, in quod esse ipsum à puritate sui degenerat, est intellectus, qui iam aliqua natura est D non esse purum, verùm tam latè fusa, vt in se suo tamen modo omnes quoque res alias atque naturas comprehēdat: qua in parte æmulatur ipsum esse, deficienti tamen ratione. Nā in primo principio res omnes sunt secundum vnicum esse eminēs ac præexcellens quibuscunque naturis ac cuiuis rerum modo. At in intellectu res omnes sunt, secundum determinatam tamen rationem & definitum modum, id est secundum esse intelligibile: ea namque est natura intellectus ipsius. Quamobrem licet coniunctus sit cum primo esse, vtpote cui proximus existat; nihilominus primum esse in intellectu est secundum modum intelligibilem; non quòd per speciem quampiam ab intellectu intelligatur; sed per essentiam suam intelligitur; quę perfectio atque actus quidam est primi intellectus: in eo tamen habet modum quendam vi-

delicet intelligibilitaris,vt sic dicam, ac hoc pacto degenerat ab esse quo est in se ipso.idcirco intellectus, quamuis diuinitatis sit particeps, quoniam est vndique plenus Deo;attamen longè excellentiori modo, immo in immensum excelsiori,est Deus in se ipso,quàm sit in intellectu, in quo iam incipit esse secundum modum intelligibilem.ac propterea à primo esse res omnes primò in intellectum effluxerunt,secundum esse intelligibile; quod est longè perfectius quàm esse id quo res in sui natura subsistūt; vtpote quod proximum sit esse sui,quo sunt in primo rerum omnium principio. Primus ergo intellectus ipse quoque est omnia, sicuti primum ens, sed modo vt declarauimus deficienti: ac quemadmodum intellectus deficit ab ipso esse, quoniam in naturam certam degenerat; ita etiam deficit ab ipso vno ac degenerat in multitudinem:nam in eo primum incipit apparere multitudo quoniam rerum species in eo multæ sunt:atque has Plato,vt arbitror,ideas fecit:ac propterea in hoc intellectu posuit causam exemplarē vniuersi sensibilis,quod asseruit animatum esse, vt ex Timæo liquidò quiuis intueri potest:qua de causa is intellectus à Platonicis appellari solet mundus intelligibilis,tanquam in quo res vniuersæ sint secundum esse intelligibile.nominatur etiam à nonnullis vnum multa;vtpote quod in se vnum sit ac desinat in multitudinem rerum intelligibilium : ita tamen vt vnitas superet multitudinem,ac multitudo in eo colligatur in vnum, tanquam in verticem. ac proinde is intellectus totum quoddam est,ac primum totum,quod tamen sit ante partes neque dependeat à partibus,aut ab eis cōstituatur,vt tota hęc materialia in quibus versamur:quam rem annotauimus supra, cum de vno verba faceremus. Dixerunt ergo intellectum vnum multa, animam verò quæ inferiorem sortita est,gradum,perhibent esse vnum & multa,tanquam vtriusque naturę participem, ac magis propinquam multitudini quàm intellectus sit:an verò hæc mens suprema intelligat singularia sensibilia: & si intelligit, an præsentia tantùm intelligat, an etiam futura omnia, puto ex vi mentis humanæ nobis incompertum esse. ideo quamuis de hac re maximæ sint inter philosophos altercationes; nos cōtenti humanis limitibus omnes eas omittemus, ac perspicacioribus hominibus hanc operam concedemus.Post intellectum sunt animæ corporum cœlestium,de quibus proximo volumine à nobis dicetur.

LIBER

LIBER SEXTVS.

IDoneus primæ philoſophiæ auditor is iure exiſtimari debet, qui naturali ſcientiæ non tantùm operam dederit, verumetiam in ea excelluerit: innata nanque nobis via doctrinæ eſt à notioribus nobis. Huiuſmodi autẽ ſunt ſenſibilia entia: omnis enim noſtra cognitio ortum habet à ſenſu. Repetamus ergo à Phyſicis, indéque id quod ſupereſt ordiamur. Omne quod mouetur, ab alio mouetur, ita quod motor alius eſt à re mobili, præterea ea, quæ moueri videntur, quædam ab alio extrinſeco videlicet motore mouentur; nonnulla ex ſe. huiuſmodi autem ſunt animata. Cùm ergo in illis, quæ ab extrinſeco mouentur, non poſſit res in infinitum protrahi, tandem ad motũ ex ſe perducetur: mota verò ex ſe, generabilia & corruptioni obnoxia vtique neq; cõſiſtere poſſent neq; eorũ generatio infinito tẽpore perdurare; niſi à moto ex ſe æterno continerentur, cuius fomẽto ſemper egẽt. id quod ſuprà ſæpius ſumpſimus. Hoc verò motũ ex ſe æternũ ſenſu cõprehẽdimus eſſe corpus cœleſte, quod ex motu circulari ſempiterno cõuincimus cõponi ex duabus naturis, quarũ altera eſt forma, altera materia: forma verò anima eſt immaterialis, indiuiſibilis atque immobilis; quæ poſt intellectum, de quo iam tractatum eſt, proximum primo enti locum tenet inter entia, ac in ea maior quædam ſpecies multitudinis iam ſeſe nobis offerre incipit. Nam cùm forma omnis actus ſit materiæ quædam congruentia ſeu conformitas formæ cum materia ſit oportet. Quamobrẽ cùm diuiſibilis ſit & extenſa, non dico oportere formam eſſe diuiſibilem, atque extenſam: hoc etenim non niſi formæ materiali conuenit, quæ in eſſe à maria dependet: ſed neceſſe eſt, vt natura formæ quamuis immaterialis ſit, nonnullam referat diuiſibilitatem; id eſt vt quodammodo affinis ſit extenſioni diuiſionívе: idcirco deſcendendo à primo principio, quod vnum omnino eſt ad intellectum in quo eſt vnitas contracta ad naturam intelligibilem, ac propterea etiam ad quandam multitudinem, ab eo deinceps deſcendimus ad animam, in qua maior eſt multitudinis ſpecies, propter affinitatẽ ad corpora. Cùm ergo nobis conſtiterit eſſe cœleſtium corporum animam, ac ſuperficie tenus qualiſnam naturæ ea ſit; nunc dicendum eſt à nobis, an cauſam efficientem habeat, & quænam ea ſit. Auicenna præſtantiſſimus philoſophus opinatus eſt, quoniam ab vno non eſt niſi vnum, à primo principio

entium esse tantum primum intellectum,tanquam à causa effectrice: à primo deinde intellectu, in quo est quædam compositio ex actu & potentia, seu ex perfecto & imperfecto: inquantum intelligit primum principium emanare atque effluere secundum intellectum: inquantum verò intelligit eam,quam obtinet,perfectionem,effluere animam primi cœli: ac quatenus intelligit imperfectionem adiunctam sibi,effluere substantiam primi orbis, sicque deinceps à secundo intellectu emanare tertiam mentem,ac animam secundi orbis orbémque suum,item à tertio quartum,quousque deuentum sit ad mentem præsidentem hisce inferioribus generationi corruptioníque obnoxiis;à qua perhibet tum omnes formas esse generabilium rerum, tum etiam intelligibiles species. Hanc Auincennæ positionem diuus Thomas excellentissimus vir ac nunquam satis laudatus satis efficaci ratione reprehendit: inquit enim, si generatio vniuersi ita constaret & hoc pacto procederet, vtique ordo vniuersi esset à casu, non autem ab aliquo per se intentus:verùm oportet fateri accidisse vniuersum ita constitutum esse ex diuersis multorum agentium intentionibus;quæ tamen à nullo excitata sint, aut mota ad hunc ordinem conficiendum. ac propterea inquit Thomas omnem factionem cuiusque rei, quæ non fit per transmutationem motúmve aliquem:sed per sinplicem emanationem totius eius quod fit quódque per se existat,esse à primo principio,nõ autẽ ab aliqua causa secũda,argumẽtóq; nititur satis valido: nam sicuti agens per artẽ præsupponit in sui factione rẽ à natura constitutã ac natura cõstantẽ quoniã is agẽs posterior est agẽte naturali;ita quælibet secunda causa præsupponit in effectu,quem agit, aliquid iam inchoatum à prima causa,quod ipsa perficiat: At in emanatione totius entis per se existentis nihil supponitur; si quid enim supponeretur, iam non totum emanaret ab ea causa:non ergo à secunda causa quapiam hæc emanatio esse potest.Neque etiam confugere ad illud possumus, effectum eum scilicet esse à causa secunda, veluti ab instrumẽto primæ:nam causa omnis, quæ vicem instrumenti habet, licet ex se non attingat productionem effectus,cuius factionis dicitur instrumentum esse,tamẽ actione quadam,quæ ipsius formæ naturæve conuenit, à superiori agente directa ad effectus sui productionem peruenit;cuius effectionis instrumentum nominatur:sic serra,quæ organum est fabri lignarij ad factionem scamni seu lectuli,quamuis vi propria nõ attingat ad inductionem effectionémve formæ scamni illius seu lectuli,attamen secando ac incidendo, quæ actiones formæ serræ conueniunt, à fabro artifice directa pertingit ad efficiendam formam scamni, quæ proculdubio emanat à mente artificis. eadem ratione calor naturalis animalis calefaciendo,quod suæ vis est,carnem procreat ossáque, ac membra denique; quorum forma est ab anima. Ex inductione hac colligitur necesse esse causam instrumentariam quamcunque actione suę naturæ propria,directa tamen à causa superiori,pertingere productionem effectus sui. sed in emanatione totius entis per se existentis, cùm nullum subiectum sit eius effectionis,nulla etiam actione ne fingi quidem, nedum esse potest cuiuspiam

A iuſpiam inſtrumentariæ cauſæ, qua pertingat ad effectionem totius entis per ſe exiſtentis, quæ eſt à prima cauſa rerum omnium: vt nulli vnquam pro dubio fuit. Idcirco emanatio entium omnium per ſe exiſtentium non eſt ab vlla cauſa ſecunda, ſed tantùm à primo principio entium, à quo etiam ſunt animæ corporum cœleſtium: ideóque Plato in Timæo poſuit vniuerſum totum eſſe à primo principio tanquam à cauſa efficiente, quam etiam patrem omnium appellat: inquítque patrem hunc ſupremum animam ex eſſentia diuiſibili indiuiſibilíque conflaſſe. Verùm quoniam ſuperiora quoque pro ſuæ naturæ captu efficiendis inferioribus operam ſuam præſtant, vt ſummi boni bonitatem æmulentur, idcirco poſuit intellectum ſeu mundum intelligibilem eſſe cauſam exemplarem vniuerſi. Itaque ſtatuit primū
B rerum omnium autorem, iuxta illud exemplar, mundum perfectum effeciſſe. Erit ergo, iuxta ſententiam Platonis, intellectus rerum cauſa non efficiens, à qua ſint entia in prima rerum emanatione, qua in ſuo quæque eſſe ſubſiſtunt, ſed cauſa exemplaris, per quam primum animo, deindè totum vniuerſum effecta ſint: necnon etiam illud Platonem mouit, quod ſuprà tetigimus, quoniam exemplar habet rationem intelligibilis; ideo in eo, quod ſuperat omnem naturam cum ſenſibilem tum intelligibilē nos non poſſemus ſatis percipere rationem exemplaris: qua de re non in prima cauſa ſed in prima natura, intelligibili inquam, hoc genus cauſæ Plato conſtituit. Ex qua poſitione ratio Auicēnæ facilè ſolui poteſt. Nam ab vno, id eſt à primo
C principio immediatè non eſt niſi vnum, intellectus videlicet ac mundus intelligibilis. Verùm poſt intelligibilem hunc mundum, quem dicimus primum rerum principium non vt vnum ſed vt multa, iuxta multitudinē, quæ eſt in exemplari, multa conſtituit, ac in vnū vniuerſum cōflauit. Nō tamen propterea cenſuerim ego Platonē arbitratum fuiſſe Deum ſupremum indigentem fuiſſe, vt ſcilicet exemplari alio à ſe indigueri in rerum productione, cùm in eo ſupereminenter ſit exemplar cuiuſcumque exemplaris, & in quo vno eſt multitudo omnis eminenter: immo etiā quodammodo abyſſus ille nō entis, ſicuti priuatio eſt in habitu: ſed ea ratione arbitror cauſam eam exemplarem in ſecundo ente poſuiſſe; quoniam primum principium à nobis capi non poteſt, cùm ſuperet intellectum. Exemplaris verò ratio ac
D definitio in hoc eſt vt intelligibile ſit: quare ratio Auincennæ alio quoque modo commodè ſolui poteſt, quod ſcilicet ab vno inquantum vnum non eſt niſi vnum: ſed ab vno in quo eminenter eſt omnis multitudo & in quo natura non diſtinguitur ab intellectu & voluntate; ac propterea per intellectum ac voluntatem agit quemadmodum per naturam vt ſuprà diximus, nullum inconueniens eſt ſi multitudo effluat, in vnum tamen ordinem redacta. Hæc de cauſa effectrice animarum cœleſtiū. nunc melius diligentiúſque inueſtigemus, qualeſnam ſint & cuiuſmodi ſit earū operatio. Animos cœlorum eſſe abſtractos à materia, iam ſuperius conſtitit. Quoniam verò forma abſtracta eſt intellectus ac intelligibilis, vt ex iis, quæ de anima dicta ſunt in phyſicis planè conſtat: Animæ ergo corporum cœleſtium ſunt actu

intellectæ & intellectus: ac cum vnumquodque ideo intelligatur, quoniam forma eius coniuncta est cum intellectu, ac vnum cum eo effecta, sibi ipsi autem actu coniunctæ, idémque sunt animæ corporum cœlestium; idcirco seipsas per suam essentiam intelligunt. Reliqua verò, quæ item à materia abstracta sunt, vt intellectus ac superiores animas, ea ratione intelligunt inferiores, quoniam superiorum formas, vt perfectiones quasdam sui in seipsis recipiunt. Quamobrem superiores quoque intelligunt per essentiam superiorum, qua formantur: nam superiores formæ cùm sint actu intellectæ & perfectiores inferioribus, nimirum formare inferiores possunt, ac eo pacto per suas ipsarum essentias ab eis intelligi. Econtra verò minimè commeat ratio, vt scilicet superiores intelligant inferiores, eò quòd earum essentiis informentur: nam forma semper, ac in quacunque re perfectio quædam est rei formatæ: sic etiam animæ corporum cœlestium non intelligunt inferiora hæc entia corruptibilia, eò quòd ab ipsis recipiant impressionem vllã, quoniã semper agens est nobilius patiente, ac principium materia, formáque subiecto. Nec tamen dicendum propterea est quod hæc inferiora ignorẽt quorũ sunt causæ ac moderatrices cõsilio quodã ac intellectu, immo perfectiori modo intelligunt, eóque perfectiùs, quò superiores atque excellẽtiores fuerint. Nã sicuti in supremo esse suntomnia modo nobis ignoto, ita in intellectu omnia sunt secundũ modũintelligibilem ac perfectiori modo in intellectibus perfectioribus, deterius verò in inferioribus: obiectumnanq; intellectus est ens. Amplius si humanus intellectus, qui est omniũ infimus, quodammodo intelligit omnia, & quodammodo est omnia, multo magis asseuerandum est hoc de supremis illis intellectibus. Quamobrem superiores animæ inferiores intelligunt, ac omnia etiam infima entia generationi corruptioníque obnoxia per formas ab intellectu primo in eas influentes, ac vicissim à superioribus traditas, inferioribúsque excellentiori modo ac ratione magis vna sunt in his quæ superiores sunt: in inferioribus verò magis multæ ac magis diuisæ: neque enim earum capaces essent, nisi ipsis magis dearticulate fuerint, tanquam imbecillioribus, & quæ magis recedant à perfectione vnius, atque ad multitudinem accedant: sic inter homines accidere videmus, vt ea quæ præstantes ingenio statim ac vno. nutu admoniti percipiunt, imbecilliores ac magis tardi capere nequeant, nisi eadem eis fuerint distincta & dearticulata. non dissimili omnino ratione se habent mentes illæ supremæ, huius verò non æquè perceptionis ratio in promptu est, nam receptum omne est in recipiente secundum recipientis modum: quanto ergo recipiens magis accesserit, ad multitudinem, ab vnóque recesserit, tanto etiam oportet receptas species in eo magis esse multiplices inferiorísque notæ. Sic ergo omnis cœlestium corporum anima omnia intelligit, se ipsam per sui essentiam, superiora entia per eorum essentias, quas in se vt perfectiones intelligibiles recipit: inferiora verò per species ab intellectu supremo, in eam animam emanantes; ordine tamen certo progressúque seruato, vt scilicet species ex prius proximiúsque

A ximiúſque defluant in animas ſuperiores, quæ intellectui propinquæ ſunt magis,ac per eas deriuent in animas inferiores. Ac vtrique prçter hunc modum alius quoque non incommodus adferri poteſt, quòd videlicet ſuperiores animæ inferiores intelligant per ſui eſſentiam, quæ inferiorum forma eſt intelligibilis:nam cùm forma, & perfectio quælibet ſubiectam ſibi materiam penetret, vt ita dixerim, ſuperioréſque mentes inferiores informent,ac in eis recipiantur (qua via fieri diximus,vt inferiores mentes ſuperiores intelligant per ſuperiorum eſſentias ipſas formantium) neutiquam abſurdum eſſet,ſi ſuperiores quæ vnum fiunt cum infetioribus eas fot mando,per ſuámmet eſſentiam inferiores intelligerent. Si enim intellectus hu-

B manus, vt Ariſtoteles teſtatur, ſe ipſum intelligit per formas alias intelligibiles, per quas actu ſit intellectus, quî conueniens eſſet?ſi quis aſſereret, ſuppoſito eas formas intelligibiles eſſe formas, quæ per ſe ſubſiſterent, atque eſſe actu intellectus, per ſe ipſas eas quoq; intelligere intellectum humanum per ſuam ipſarum eſſentiam.quandoquidem intellectus humanus ſe intelligit per eas formas intelligibiles. Primum verò entium omnes pro captu ſuo attingunt, quòd ſe cuiuſque capacitati accommodet:ac ea ratione id quod in ſe iucomprehenſibile eſt in prædictis intellectu eſſe incipit ſecundum modum intelligibilem: excellentius quidem in excellentioribus, deterius in inferioribus. ſicque omnes eæ mentes diuinæ ſunt, quoniam capaces ſunt diuinitatis, ac vnum factæ cum Deo, qui in eis omnibus eſt.

C Præterea in eis ſummus quidam eſt amor,quo ſeſe inuicem mitificè connectunt.Nam intellectum quemcumque ſequitur intellectualis appetitus,qui in ratione eſt, & à philoſophis voluntas nominatur. appetitus verò huius primus motus ac præcipuus eſt amor;cuius obiectum eſt bonum. vbi ergo excellentiſſimi ſunt intellectus,ac ſummum bonum intellectum, ibi maximum oportet amorem eſſe: inferiores etgo mentes ſuperiores intellectus, vt potiora bona, ſibíque benefica, ſummum verò bonum tantùm amant, quantùm nec excogitari poteſt; ſuperiores verò viciſſim amant inferiores ex ſuæ bonitatis ratione ac natura,non ex indigentia,ipſiſque bonitatem,ac perfectionem ſuam communicant, ſéque eis inſinuant pro earum captu. hic nanque petfectiſſimus eſt amoris modus, vt ſupra oſtendimus, ſitque

D hoc pacto mitus quidam, inexplicabiliſque ſupernarum mentium contextus. His hactenus expoſitis,nunc illud reliquum eſt, vt diſſeramus quonam ſcilicet modo ſuperiores hæ mentes cauſæ ſunt rerum inferiorum. In eis eſt ſpecies boni,à quo ſunt: boni verò ea eſt natura, vt perfectione ſua impertiat ea omnia quç capacia fuerint:non enim eſt boni inuidere,ac intra ſe bona ſua cōtinere,ſed effundere ac effluere. Cùm ergo in ſupremis hiſce mētibus ſit lucida forma ſummi boni,nō offuſcata tenebris nō entis,nec diſſimilitudinis labyrinthis inuoluta,nimirū valde cupiūt çmulari pro viribus ſummum bonū,ac rebus aliis bonitatē ſuā elargiri, ad idem à ſummo etiā bono agūtur,quod intra res omnes eſt,ac interius in eis operatur. Etenim omnia operātur quatenus ſunt,ac vt ſupta oſtendimus, nec momento eſſe poſſent

quæcunque ſunt, niſi à primo eſſe continuè eorum eſſendi vigor emanaret, qui motus rebus intrinſecus à primo bono effluens, à Platone in Thimeo ſignificari videtur: cùm inquit, patrem omnium ad minores Deos conuerſum eis præcepiſſe, vt in factione inferiorum rerum, quam eis demandauerat, ſe imitarentur. Cupiunt ergo hæ ſupremæ mentes elargiri aliis perfectionem ſuam: verùm ad eum modum effectionis, quo primum agit, quóque res omnes à principio rerum omnium emanant ſecundum ſe totas, ac conſiſtunt, attingere non queunt; idcirco conantur deteriori nota eum tamen efficientiæ modum æmulari, ac per motum corporum cœleſtium formas effingunt in hac inferiori materia, quas ab intellectu acceperunt veluti quidam naturæ artifices: quamobrem in effectione rerum inferiores omnes concurrunt quædam perfectius, imperfectius aliæ. Intellectus ſupremus, à quo in animas cœlorum effluunt omnes formæ, patris vicem gerit, animæ ipſæ vicem matris, ac inferiora hæc entia ſunt veluti fœtus, quos in lucem edunt cœli motu & lumine medio, tanquam inſtrumẽtis quibuſdam ſuorum fœtuum patiendorum; ſic ergo per motum localem ac lumen cœlorum materia hæc inferiorum formatur his formis, quas animæ ab intellectu conceperũt. Et hæc vt reor, eſt ſententia Platonis in Thimæo. hoc idẽ ſenſus quoque nobis oſtendit & ratio perſuadet, vt ex naturali philoſophia cuique perſpicuum eſſe liquido poteſt. Satis iam diſputatum eſt de incorporeis entibus pro huiuſce opuſculi modo, ac prout humanæ rationis imbecillitas attingere valet ea, quæ ſuapte natura manifeſtiſſima ſunt, atque in maxima luce conſtituta. Paulatim in entium ordine res à primo principio degenerant, ſenſim dilabuntur. ideo poſt naturam animæ, quæ ſuo modo præ ſe fert diuiſibilitatem quandam eſt natura corporis quod ab anima formatur. Hoc verò primũ eſt corpus, id eſt cœlum, quod & diuiſibile eſt, licet maximè inter corpora ad vnitatem accedat: niſi enim diuiſibile eſſet & extẽſum, vtique corpus nõ eſſet, ac propterea etiã eſt mobile, nã omne corpus mobile eſt, nõ enim corp⁹ vllũ infinitũ eſſe poteſt, attamen ingenerabile & incorruptibile eſt, nec diminutionem, aut augmentum vllum recipit, penitúſque cuiuſuis alterationis eſt expers; vt naturales philoſophi demonſtrant: quare ex generibus motuum ſolum localem motum admittit. eſt præterea ſimplex ac puriſſimum corpus: magis nanque ad vnitatem accedit ſimplex compoſitio. figuram habet maximè ſimplicem, ſphæricam inquam, quæ vna tantùm ſuperficie continetur: mouetur motu locali maximè ſimplici, circulari inquam. agit ſimplici qualitate, qua eſt præditum, lumine videlicet, quod caliditatem quandam annexam habet, quæ ſe habet ad cæteras qualitates ſenſibiles vt lumen ad colores omnes. Itaque calor is cœleſtis omnes alias qualitates ſenſibiles viriute ſua fouet ac continet; licet cùm à puritate ſua degenerat, confeſtim decidat in calorem elementarem, qui calori cœleſti magis propinquus eſt, atque magis attinet, quàm vlla alia qualitas ſimplicium corporum; ſic lumen cùm à primo degenerat, in albedinem migrat. hinc eſt quod interdum pro

A materiæ captu calor cœlestis vrat, atque perniciem adferat, cùm tamen sui natura vitam prestet omnibus, omniáque foueat ac conseruet. verùm cúm pro materiæ captu degenerarit, in calorem elementarem migrat, cuius ea propria munera sunt. Hunc calorem assèclam luminis cœlestis, alium à calore elementari, vel ob eam rationem censuerim ego statuẽdum esse. (committam nunc interim alia, pręteribóque complura dicta philosophorum præstantium in hãc sententiam) quod si secus esset, vtique satis intelligi non potest quonam pacto calor elemẽtorum, qui intra viscera terræ, & in seminibus est conclusus, constitui posset esse instrumentum cœlestium corporũ, ab eisque moueri (omnium etenim mixtorum generationes cõseruationis B causa est calor naturalis, vt Aristoteles inquit in quarto Meteororũ libro) nisi ab ipsis itidem tangeretur. mouens nanque proximum & motũ simul sunt: quod luculenter Aristoteles testificatur in septimo physicorum volumine. Tangi autem quî potest? cùm tãtopere distent, nisi qualitate quadam, ac virtute à cœlis emanante ac omnia permeante. Lumen verò tantùm diaphani est actus, opaca non penetrat, ideo assecla luminis alia est virtus omnia penetrans, ac omnia formãs. Hunc nos calorem cœlestem dicimus aliũ ab elemẽtari. Platonici dixêre corpus hoc esse æthereum vehiculum animæ mundi cæterarúmque animarum omnium. cæterùm quoniam corpus nullum cætera corpora penetrare potest, qualitatem quãdam esse hãc oportet, quam ponimus, vt artificem motricémque aliarum qualitatum omnium, ac C vt vehiculum quoddam virtutis animæ. Hæc verò omnia quæ inesse corpori cœlesti diximus, ac perspicimus, ab anima ei proculdubio insunt. Nã materiam conuenire formæ opus est. Ast animæ cœlorum maximè sunt æternitatis capaces, nulliq; obnoxiæ mutationi; idcirco corpora etiã sortitæ sunt immortalia, ac immutabilia mutatione quæ pertineat ad intrinseca. Hę pręterea animæ simplicissimæ sunt, suáq; operatione spiritualẽ quendã circularem motũ exprimũt referúntve. Circuli nanq; spirituales quidã sunt nexus illi superiorũ mentiũ: quia & mutuò se intelligũt, ac mutuò se ardẽt nedum amãt, ideo corpora quoq; habẽt simplicia, circularísq; figuræ, circulari quoque motu agitata. insuper hoc lumen, cui calor cõiunctus est, nõ elemẽtaris sed cœlestis, efflux⁹ quidã est in cœlestia corpora ab animarũ intelligibili lu- D mine, atq; ab amore illo, quo ardẽt: id enim est lumẽ in corpore, quod intelligẽtia in anima, id est calor hic omnia generãs ac cõseruans, quod in anima amor. sunt ergo hæc omnia imagines quędam corporeæ proprietatũ animæ immaterialium; quod, vt puto, Boëtius vir doctissimus sentit; cùm inquit de cœli anima, mentémque profundam circuit, ac simili cõuertit imagine cœlum. Inter cœlos autem supremum obtinet locum supremámque dignitatẽ octaua sphęra, quę innumeris fulgoribus est illustrata, ac motu velocissimo maximéque vniformi mouetur: diurno inquam ab oriẽte in occidens. quãuis nonme lateat astologos Platone & Aristotele iuniores cõmentos fuisse primò nonã, deinde decimã quoq; sphæram, cui diurnum motum attribuerent alium item tardissimum: octauæ verò sphæræ attribuunt monstruo-

ſum quendam motum titubationis ſeu acceſſus & receſſus. Verùm & in his & in planetarum circulis commenta, ſeu potius figmenta Aſtrologorum à nobis omittantur, ac ſequamur potiores philoſophos, Ariſtotelem videlicet & Platonem. Hunc diurnum motum Plato in Timæo vocat motum ſimilitudinis ſeu vniformitatis: & Ariſtoteles in ſecundo libro de cœlo, à dextro in ſiniſtrum permeantem motum eum eſſe dicit, vtpote qui perfectus ſit, & ad vnitatem accedat, quem motum cæteri quoque planetæ ſequuntur, vel ex natura propria motoris à quo mouentur, vel quatenus motores planetarum formati à prima anima octauæ ſphæræ motrice, motum illius proprium, perfectiſſimum tamen omnium in ſuis ſphæris effingunt. Hic verò diurnus motus cauſa eſt, quod generatio corruptióque iſtorum inferiorum ſempiterno tempore conſeruetur ac perduret. Poſt octauam ſphæram planetæ ſunt, orbéſque eis accommodati, in quibus quoniam ad multitudinem atque ad diſſimilitudinem magis accedunt præter motum diurnum, qui eſt ſimilitudinis, alius quoque ineſt motus, qui diſſimilitudinis à Platone appellatur, & ab Ariſtotele perhibetur eſſe veluti à ſiniſtro in dextrum: dextrum nanque, à quo eſt motus ille, ſiniſtrum eſt vniuerſi: deficit ergo ab eo quòd eſt ſecundum naturam in vniuerſo, cùm præpoſterè procedat. hic verò planetarum motus obliquus ſub zodiaco, cauſa eſt vt generatio ac corruptio euariet: quòd verò generatio inferiorum quamuis varians, ſemper eundem tenorem ſeruet, à motu diurno eſt. Inter planetas verò nobiliores ſunt, ſi antiquis philoſophis aſſentiamur, illi qui ſunt ſuperiores elatioréſque: inferiores autem ac depreſſiores econtra imperfectiores. cuius rationem adferunt, quoniam continens eſt nobilius contento: contentúmque ad continens ſe habet tanquam materia ad formam, & perfectibile ad perfectionem. verumtamen ſi ab effectu ad cauſam intelligendam nobis eſt via, difficile mihi perſuaderi poteſt planetas cæteros ſuperiores eſſe præſtantiores ſole, quem potiſſimum inſpicimus cauſam eſſe harum inferiorum rerum, ab eóq; variari anni tempora, cæteráque, quæ hîc inferius aguntur. Cæteri verò planetæ vel nihil vel inſenſibile quodpiã vidêtur adferre. Præterea ſi lux eſt qualitas, qua cœlum agit, ac defluxus quidam à lumine intelligibili in ipſum corpus cœleſte, id corpus, in quo præſtantior lux eſt, excellentius exiſtimari debet cæteris quæ non adeò luce decora ſunt neque adeò luce pollent. At ſolis lux quantum lucem aliorum planetarum precellat, omnibus præterquam cæcis compertum eſt. Præcipuus ergo ſol erit meo iudicio, cui ſententiæ etiam aſtrologi adſtipulari videntur; qui inquiunt planetas cæteros dirigi ac temperari à ſole ac quaſi cooperarios ſolis eſſe: qua de cauſa Venerem Mercuriúmque non recedere à ſole niſi parum, ſiue anteceſſerint ſiue ponè fuerint. Lunam verò agere prout à ſole illuſtratur: trium pręterea ſuperiorum motum planetarum rationem habere ad motum ſolis. Antiquorũ verò philoſophorum argumentũ nõ difficile eſt ſoluere: nã recipimus cõtinens perfectius eſſe cõtento, ſi cætera paria fuerint: at ſi cætera præualeãt præponderántque

A rántque, non semper continens absolutè perfectius censendum est esse contento, sicuti in animali cor non est imperfectius membrum aliis à quibus continetur. At in sole cætera longè præualēt, vt cuiuis exploratissimum est. Sol ergo præstantissimus est ac perfectissimus planetarum omnium, luna imperfectissima, quæ à sole lumen mutuatur, ac veluti terra cœlestis est, vt inquit Alexander Aphrodiseus. Reliquorum planetarum stellarúmve numeros ac gradus perfectè dignoscere supra humanum captum est. Nam qui perfectè cognoscit aliqua, etiam differentias & gradus eorum sigillatim dignoscit. Nos verò imperfectè cognoscimus superiora, ac à nobis remotissima entia: quamobrem etiam communia quædam, generaliáve nonnulla ipsorum cognoscimus, non tamen valemus minuta quæque attingere. B Hactenus ergo de corporibus cœlestibus dixisse sufficiat, nunc accedendũ nobis est ad entia generationi ac corruptioni obnoxia, in quibus iã magna turbatio est, plurimúsque tumultus; quoniã ab vnitate atque ab esse maximè recedunt, ac ad multitudinem & non esse accedunt quam proximè, multámque eorum partem habent. Hîc verò tum entia vicissim contraria, tum contingentia, ac fortuna casúsque apparent, seséque nobis offerunt quæ omnino à superioribus sunt aliena: nam & in supremis mentibus, & in cœlis nihil est contingens, nulla ibi contrarietas, sed summus omnium consensus, nihil fortuitũ, verùm omnia summa ac certa ratione procedunt. Etenim propinqua sunt ea primo entiũ, cuius similitudinem referunt; longissimè verò distant ab infinitate & contractione non entis; de quo suprà C est facta à nobis mentio. econtra in hisce que sunt infra cœlum, contingentia est: nam propter contumaciam ac inequabilitatem, vt ita dicam, materiæ, quæ non enti propinquissima est, vt dicetur infrà, effectus non omnino respondet impressioni ac efficientię agentis; quamobrem quamuis cœlorum influxus & impressio ad bonum & ad perfectum sit; tamen quoniam materia ob imperfectionem contumax, diuersa atque inæqualis est, effectus minimè respondet impressioni agentis, inde contingentia est. Amplius quoniam præter materiam, in qua effectus recipitur: concurrunt etiam particularia agenda præter cœlum, quæ materialia sunt, & propterea eorum concursus inter se certam causam non habet, ideo multa contin- D gunt, neque necessario omnia conueniunt. Ratio igitur contingentiæ in inferioribus est ex imperfectione seu a non ente, cui infima hæc entia propinquiora sunt, quam superiora, eadem de causa vicissim quoque contraria sunt inferiora hæc quæ infra cœlũ esse cõspicimus: nam ex contractione entis incipit primo diuersitas, deinde contrarietas, vt superius docuimus. Quoniã ergo in hisce inferioribus ens & bonum valde cõtracta coarctatáq; sunt, idcirco alterum alteri incipiunt non tantum diuersa esse, verùm etiam vicissim contraria; ac ea, quæ in vno ac in bono vniuersali cõueniebant, iam inuicem pugnant, quoniam alterius priuatio alteri cõiuncta est, hinc corruptiones sunt ac mutuæ generationes. ob eandem causam plurima fortuitò, atque casu eueniunt, quę nullam habeant causam per se, sed temere fiant, ad

causásque infinitas ac indeterminatas, quæ sunt per accidens causæ, reducuntur. Nam ex infinitate & diuersitate non entis, quæ summopere viget in hoc mundo inferiori multa præter intentionem agentium particularium, & præter intentionem cœlestium corporum nonnulla fiunt: nam cum id quod est per accidens non sit vnum nisi secundum quid, ab agente naturali, quod vnum intendit, non potest effectus per accidens intentus esse: ludit ergo in rebus hisce fortuna ac temeritas ex indeterminatione & inequalitate non entis: non tamen propterea diffitendum est à superioribus causis præsertim à prima omnium causa etiam effectus fortuitos contineri, à qua abyssus quoque non entis continetur, eique perspicua est. Quamobrem ea, quæ inordinata sunt suapte natura atque inæqualia; tandem à summo bono, cuius limites transgredi nequeunt, in vnum concentum atque in vnum bonum pulchritudinémque vniuersi nectuntur, vt hisce, quæ non ad partem aliquam, sed totum ordinem vniuersi perspicere queunt, compertissimum est: cuius partes reliquas paucis infra percurremus

LIBER SEPTIMVS.

NVLLA in rebus hiſce, quæ infra lunam agitantur, ſubſtantia ſimplex eſt, ſed omnis ex duabus partibus conſtat; quarum alteram dicimus formam, alteram vero materiam: forma actus, perfectio, ac propria vniuſcuiuſque rei natura eſt; per quā ſubſtantia cōſtituitur, ac per ſe exiſtit, vnde etiā actus ſubſtantialis appellari cōſueuit. Materia eſt veluti inchoatio quædam ſubſtantiæ per ſe exiſtentis, de qua tractabitur infra; poſteaquam tractatui de ſubſtantiis completis, ac per ſe exiſtentibus finem impoſuerimus. Duplici vero de cauſa ſubſtantia quæcunque inferior lunæ orbe compoſita eſt, ac nulla ſimplex exiſtit; primo quidem quoniam propinqua non enti cùm ſit, tendit etiam ſuapte natura ad non eſſe: in nihilum vero ſubſtātiam quampiam redigi, atque funditus interire bonitas primi principij, à quo omnia ſunt, non permittit. Idcirco hiſce ſubſtantiis cōſtitutum eſt fundamentum, in quo omnia hæc inferiora inchoationem quandam habent, atque cùm his interitus contingit, in id reſoluuntur, nullumque redigitur ad nihilum; quamuis intereat, neque ex omni parte perit. Altera etiā ratio eſt, cur conſtant ex materia omnia ea, quæ ſunt infra lunam. Nam cùm iſta omnia non immediatè, ſtatimque fiant à primo principio, ſed à corporibus cœleſtibus, eorúmque mentibus medio motu; neceſſe fuit, aliquod ſubiectum præexiſtere, in quo ſuperiorum corporum agentium impreſſio, ac motus reciperetur. Conſtant ideo omnes hæ ſubſtantiæ ex forma & materia: ac propterea cùm natura eſſentiáq; vniuſcuiuſque rei ſit actus, & forma, natura nulla in his inferioribus per ſe eſt; ſed vnaquæque contracta eſt ad indiuiduas, ſingularéſque ſubſtantias; quæ tum certo loco, tum definito tempore continentur: omneſque eiuſdem ſunt generis; quoniam in eadem materia cōueniunt, à qua genus ſumitur, viciſſimque omnes mutantur tandem in omnes, ac ſic interitu alterius alter inſtauratur omníſq; hic demum tumultus generationis, corruptionis, alterationis ab optimo opifice, in vniuerſi pulcherrimum ordinem temperatur. Paulatim verò ac ſenſim natura à ſuperiori genere ad inferiùs deſcendit, ac media quædam ſemper ſtatuit, quæ vtriuſque quodammodo partem habēt. ideo, inter ſubſtantias inferiores homo ſupremum locum obtinet, qui ſuprema ſui parte etiam cœleſtes mentes quadam ratione attingit. huic omnia inferiora deſeruiunt, ac vt ita

dicam, obtemperant. Eius forma, intellectus inquam, immaterialis est ac immortalis, vt opusculis duobus quibus respondimus excellentissimo huius ætatis philosopho Petro Pomponatio præceptori nostro, ostendimus. Sed quoniam humanus intellectus supremi illius luminis statim capax non est ob imbecillitatẽ intelligibilis luminis, quod natura sortitus est, nisi prius, veluti solent cæcutientes oculi in rerum sensibilium opacitate fuerit exercitatus. idcirco corpori, in quo vires sensitiuæ præexcellentes ædificatæ essent, coniunctus fuit, à quibus cognitionem sensibilium rerum nansciceretur, per quam ascenderet ad capiendas immateriales abstractásque formas. sic ergo intellectus humanus imitatur ipsum bonum; in quo sunt omnia, sed eminenti modo ac supra cognoscibilitatem. intellectus autem & mentes bono proximæ, sunt & ipsæ omnia, verum secundum determinatam naturam, & secundum quandam multitudinem, vt superius exposuimus, id est secundum naturam intelligibilem corpus cœleste, quia habet esse ab anima, in qua sunt omnium formæ, & quoniam in ipso est lux, calórque ille non elementaris, sed æthereus, in quo virtute sunt formæ omniũ inferiorum, ipsum quoque quodammodo est omnia; intellectus verò humanus est, & ipse omnia, non actu sed potentia, quia scilicet capax est omnium. Ob excellentiam ac perfectionem hoc habent quædam formæ, vt non tantùm sint id, quod sunt, secundum esse naturale; verumetiam vt possint aliarum naturam & formam induere, ea ratione quòd capaces formarum cæterorum entium secundum esse spirituale. Intellectus igitur humanus inter hásce formas, quæ actu non sunt id tantum quod sunt secundum esse naturale sunt, sed potentiam habent, vt fiant etiã alia secundum esse spirituale, primum præcipuúmque locum obtinet, quia omnia fieri potest. Post intellectum est anima sensibilis, quæ etiam non contenta finibus essendi, quod à natura sortita est, in alia se trãsformat: verùm non in omnia, sed sensibilium tantùm formarum, atque accidentalium capax est, multásque differentias, ac species huius animæ comperias; quarum quædam perfectiores existunt, ac quadam ratione ad hominem accedunt; quædam imperfectiores; adeóque imperfectæ aliæ, vt plantis quam proximæ sint. quemadmodum ex historiis animalium cuilibet potest exploratum esse. Animæ subiectum, corpus est; quod quantum fieri potest, temperiem æqualitatémque cœlestis corporis imitatur. idcirco elementa ad maximam æqualitatem in eo constituendo sunt mixta; ac prætera in eo calorem esse oportet, qui adeò sit temperatus, vt caloris illius, seu teporis cœlestis aptissimum subiectum esse queat; à quo perpetuò in membra terrestria, ac crassiora dispositio quædam huiusce cœlestis qualitatis quodam modo permanet & influat; quæ maximè propinqua est animæ naturæ, ac quæ item nisi perpetuò foueatur à calore illo, confestim euanescit, animæque aptum subiectum corpus illud amplius minimè esse potest. vt ergo corpus, quod est subiectum animæ, sit maximè vnum, id est, capax vnius illius cœlestis qualitatis, propterea etiam maximè mixtum est. Post animalia in hac vniuersi scena sunt plantæ, in quibus vestigium quoddam animæ

A nimæ est, augmenti inquam ac nutritionis motus. Mouere namque corpus in quo est secundum circularem motum, proprium est animæ quæ circulos illos intelligibiles potissimum imitatur. Hoc verò præcipuè adsequitur corporum cœlestium anima; animalia cætera ipsa quoque suo tamen modo circulari motu mouentur, quoniam non versus vnam tantùm partem, vt inanimata corpora grauia inquam & leuia moueantur, verùm ad omnem loci differentiam vt dextrorsum & sinistrorsum, sursum deorsum, anterius & retro; plantę autem non queunt locali motu ex se moueri, sed motu augmēti ac nutritionis in omnem loci differentiam sese explicāt, superius inquam & inferius, & vndique in latus. Plantarum anima est tantùm id quod est se-
B cundum esse naturale, neque est capax aliarum formarum secundum spirituale esse; corpus verò crassius habent quam animalia in quo plurimum sit terrenæ fæcis, calorem tamen etiam ipsæ obtinent, qui instrumentum est animæ cuiusque. in plantis magna est latitudo ac diuersitas; adeo vt quædam videantur accedere proximè ad naturam animalium. nonnullæ autem sunt in quibus ambigas an sint radices an metalla. Post plantas inferiorem adhuc in entibus locum tenēt mixta inanimata, vt metallorum genere, in quibus quidam putauerunt nullam aliam esse formam nisi complexionem tantùm ex mixtione elementorū confectam. Ego tamen verius esse existimauerim in metallis, præter qualitatem illam secundam, complexionem eam videlicet, quæ resultat ex mixtione qualitatum primarum, esse etiam substā-
C tialem formam conflatam quodammodo ex formis elementorum: diuersæ namque operationes metallorum disparésque vires ostendunt formam etiam, ac naturam eorum diuersam esse; parum tamen in eis forma elucet, elementa verò mixta sunt in eorum quibusdam secunda ac tertia mixtione: in nonnullis verò prima quasi mixtione: nam argentum viuum statim videtur ex aqua & terra compactis & commixtis tepore cœlesti conflatum esse in quo parum sit tum aëris tum ignis. Sulphur autem quædam terræ species censetur esse, duo autem hæc videntur postmodum materia esse, ex quibus constent cætera metalla: quamuis sulphur, vt perhibent Physici, gerat vicem patris atque agentis, argentum viuum verò sit tāquam materia ac mater. hæc in nonnullis metallis, vt in auro maxima ac perfectissima mixtione
D conflata in vnum sunt: etenim in eo metallo pretiosissimo omnium sic partes terreæ continent aqueas, & aqueæ perfundunt terreas, vt nulla vi ignis tum aqueæ euanescere seu in vaporem diffundi nequeant, tum terreæ ab aqueis destitutæ à re fieri. in aliis metallis mixtura est solutior. Eandē formæ rationem comperias in lapidibus & lapillis, quamuis eorum principia non sint argentum viuum ac sulphur; magis namque terream naturam præ se ferunt: è contra metalla aqueam. Infra huiusmodi mixta inanimata, quæ tamē perfecta mixtione sunt mixta, ea inquam quæ vnum medium ex mixtis elementis tandem referat sunt imperfecta quædam mixta, in quibus præter complexionem quandam nulla est natura seu forma alia præterquam elementorum, grandines huiusmodi sunt pluuiæ venti ac fulmina. Tandem

in substantiis prestremum ac infimum gradum tenent elementa, in quibus ignis perfectissimus est adeò, vt ipse se habeat ad alia elementa, sicuti agens ad materiam, in eóque plurimum formæ, & minimum materiæ appareat; terra maximè omnium crassa est ac feculenta, & quæ maximè videatur mixtorum omnium materia. Aër ad modum ignis accedit. Aqua verò terræ proxima est, his simplicibus corporibus locus quoque à natura tributus est, prout perfectio naturæ cuiúsque eorum exigebat; infimum locum terra obtinuit, supremum ignis. Terra verò maximè commoda visa est, in qua omnia mixta tam animata quam inanimata essent ac generarentur, tum ob eam causam quòd in omnibus mixtis terræ plus est quàm aliorum elementorum; tum quoniam radij stellarum ex omni parte cōueniunt in centrum, in quo vniuntur, ac propterea efficaciores sunt ad agendum. Plura tradere de harum rerum natura est physices disciplinæ non autem diuinæ scientiæ, quæ de entibus omnibus ea duntaxat ratione tractat, quatenus entia sunt, id est secundum habitudinem quam habent ad primum ens & secundum gradum quem sortita sunt in entibus. Postquam disseruimus de substantiis cuiuscunque modi ac generis, restat vt pauca quædam dicamus de entibus illis, quæ non per se sunt, ac propterea substantiæ dici nequeunt. huiusmodi sunt accidentia ac materia prima. Cæterùm quoniam materia potentia est, accidentia actus, licet non simpliciter, sed secundum quid sint actus, de accidentibus pauca prius, posterius de materia ea perstringemus, quæ huiusce negotij fuerint. Accidens neque est, neque dicitur ens: quoniam ipsum sit, sed quoniam alicuius entis est: quamobrem egregiè dicit Aristoteles in septimo primæ philosophiæ, melius ac verius dici album, seu magnum esse quam albedinem esse, aut magnitudinem: incompletum namque ens accidens est, & idcirco per se esse non potest, nec etiam per se perfectè intelligi quit, sed in eius ratione necesse est subiectum apparere: accidentium verò nonnulla magis attinent ad formam, nonnulla magis ad materiam. affinis materiæ est quantitas, qualitas verò formæ; ideóque instrumenta quædam actionis sunt qualitates, quantitas autem actiuum principium minimè est, quoniam formæ est agere, materiæ verò pati. hac etiam de causa quantitas ex sui natura indeterminata est, habet autem terminum à forma; atque vt infrà docebimus, materia per quantitatem fit apta ad recipiendum impressionem agentis; qualitas verò ad formam pertinet: qua de re est, vt modò dixi, principium actiuum, formæ namque est agere. Infima qualitatis species est ea, quæ longè abest à principio agendi, ac maximè accedit ad quantitatem: huiusmodi est forma ac figura, quam solent philosophi appellare qualitatem circa quantitatem; licet enim in motu locali figura reddat subiectum in quo est, magis minúsue aptum ad motum: non tamen propterea est principium actiuum localis motus, quod in quarto libro de cœlo pulcherrimè Aristoteles ostendit. Est præter hanc qualitatis speciem naturalis potentia, quæ agendi seu patiendi principium est, passionem, nunc eam dico quæ ad perfectionem pertineat, nam potentia ad perpetiendum id quod corruptionem

A nem adferat, impotentia naturalis non potentia cęsenda est. habitus verò seu dispositio est potentiæ naturalis, perfectio autem impotentiæ naturalis accidens, si prauus fuerit habitus ac potentiæ naturalis deprauatio; passibiles autem qualitates non tantùm actionis, sed etiam alterationis principium sunt; quæ peculiari quadam ratione solet actio nominari, ac secundum eam passio propria est. Verùm de his magis est physicę disciplinæ tractare, quàm primæ philosophiæ. Reliqua accidentium genera ab hisce re nequaquam distincta sunt, sed ratione ac modo nostro intelligendi: eadem namque res, quæ est albedo est item similitudo prout est alteri albedini, vna cum specie tum gradu; item eadem dissimilitudo est prout à nigredine diuersa est; ea-

B dem quoque quatenus sit atque est ab agente actio est; ac prout recipitur in quopiam patiente, passionis rationem habet; sic, vbi nihil aliud est quam superficies, prout locatum continet ac denominat. sic tempus est, quando, vt ea quæ in tempore sunt, ambit ac denominat. de situ atque habitu eadem ferme est ratio. hisce autem generibus omnibus imperfectio annexa est, corruptibilibus verò insuper priuatio. Quamobrem tria quoque horum accidentium principia esse ab Aristotele dicuntur, subiectum scilicet in quo existunt ac fiunt, forma quæ sunt, ac priuatio semper formæ annexa. materia prima reliqua est, quæ vltimum in entibus locum sortita est, ac iuxta non ens collocata, adeò vt multi in quibus Platonici eam nō ens esse dixerint, vt superius à nobis expositū est. Hæc nullum habet entitatis & substantiæ mo-

C dum, nisi potentiæ. Est namque potentia substantiæ, ac si dixeris inchoatio quædā substantiæ, hoc tamen quod est in potentia actu obtinet; sicuti enim non est aliqua multitudo, quæ omnino careat vnitate, neque contingens vllum, in quo non sit necessitas aliqua, ita nulla potentia nedum esse, sed neque intelligi potest; quæ omnem rationem actus excludat. est ergo materia actu in potentia, hanc nonnulli pronunciauêre eandem esse quantitati, ita vt materia nihil aliud sit quàm quātitas sensibilibus qualitatibus priuata. eiusmodi antiqui posuêre esse vacuum. Cæterum aliter mihi videtur sentiēdum esse: nam quantitas est per se sensibilis, materia verò quoniam pars substantiæ est, non potest esse per se sensibilis. Amplius quoniam potentia distinguitur per actus ac perfectiones proprias, actus verò materiæ est forma sub-

D stantialis, figura verò siue terminus est actus quantitatis: Efficitur ex his materiam non esse quantitatem. idem etiam videtur sentire Aristoteles, qui in septimo Metaphysices inquit, materiam primam non esse, neque quid, neque quale, nèque quantum, sed omnia hæc in potentīa. Ex his tamen ambigere quispiam possit, si materia non sit quantitas, ac omne quod in certo loco constituitur, sit quantum: neque enim indiuisibili loco aliquo constitui potest, quod non sit quantum, in indiuisili verò situ id quod est puncti instar habet. Punctum autem omne terminus est quantitatis continuæ. Ecce ergo effectum materiam primam si non sit quantitas per se non esse in certo loco; omne verò huiusmodi videtur abstractum esse, atque existere supra locum & tempus. Effecimus ergo materiam primam secundum sui

naturam abstractam à materia. soluenda est adducta quæstio, ac dicendum materiam primam secundum naturam suam non esse in certo loco; hoc nãque habet à quantitate, vt ratio ostendit; neque tamen propterea concedimus materiam esse supra locum, vt abstracta esse queat; sed dicimus materiam suapte natura esse infra locum & tempus, vtpote quæ sit propè non ens; quod superius ostendimus ejusmodi esse, vt infra locum & tempus sit. Primóque materia eleuatur à quantitate, per quam certum locum adipiscitur, in quo constituta impressionem ab agente recipere potest. Non enim agens ad eam demitti valeret, nisi prius erecta esset à quantitate ad certum locum. Hactenus de materia ne fines huius scientiæ egredi videamur. Itaque perfectus est vniuersi, ac totius entis ordo; in quo nihil relictum videri potest à primo entium vsque ad extremam non entis abyssum. Verùm quoniam omnis substantia secundum id quód est, emanat à primo ente, ac versus non ens tẽdit; nimirum necesse est si vnumquodque pro suo captu perfectum futurum sit, vt etiam vnicuique à natura inditæ sint vires, quibus rursus conuertatur ad ens à quo est. Hac namque ratione efficitur circulus solidus atque perfectus. Nam processus cuiusque rei ab ente est, veluti linea quædam recta, quæ imperfecta existit sui natura; ideóque si perfecta futura sit, necesse est, vt in circulum flectatur. Vnumquodque igitur vires quasdam proprias habet, quibus operationem pro sui natura promit, qua maximè Deum æmulatur atque attingit. Nonnullæ verò perfectius hoc adsequuntur, ac interiorem quẽdam circulum peragunt valde propinquum entis centro immobili: quædam verò exteriorem, ac longius à centro distantem circulum. Imperfectissima verò reflexam quandam lineam æmulantur quæ ad perfectionem circuli minimè peruenit. ac idcirco sententia Dionysij in libro de cœlesti Hierarchia nõ temere à philosopho est reiicienda, vbi inquit in natura cœlestium mentium esse substantiam, virtutem & operationem. Nam cum substantia à primo ente procedat, non videtur commodè reflexio fieri posse nisi in substantia sit virtus, per quam promatur operatio; operatione autem, quæ est postremus actus, attingat vnumquodque entium primum omnium principium à quo est, prout est vniuscuiusque earum captus, inferiora verò entia ob imperfectionem multam adiunctam eorum naturæ, sæpenumero deficiunt ab operatione ac functione ea, quæ alioqui sibi natura deberetur, constant enim ex materia, ac propterea degenerant ad superiora in quibus plus est vnitatis: è contra multitudinis, diuersitatis atque imperfectionis minus: nequaquam deficiunt ab operatione ea quæ conueniat eorum naturæ. Satis hactenus disseruimus de entibus quæ natura constãt quatenus entia sunt: reliquum est vt pauca quædam perstringamus, de quod quid est esse rerum cæterísque vniuersalibus, quæ de pluribus dicuntur, ac præterea de entibus rationis figmentísque animi. Platonici existimasse videntur, eo modo res existere, quo ab intellectu concipiuntur; quamobrem cùm intellectus concipiat species à singularibus abstractas, sic etiam censuêre ideas substantias quasdam esse abstractas ab indiuiduis omnibus

A nibus, quæ singularium horum, quæ sensu percipiuntur, species sint, ac de eis prædicantur. Hanc Platonis sententiam Aristoteles pluribus in locis reprehendit, sed præcipuè in septimo libro primæ philosophiæ, multásque adfert rationes quarum non ignarus videtur fuisse Plato, cum earum complures recitet in Parmenide. Sed proculdubio fieri non posse iure quicumque arbitrabitur, vt vna quædam substantia per se existens prædicetur de pluribus substantiis distinctis numero, ea prædicatione, qua hoc dicitur esse hoc, sicuti Socrates homo, ac item Plato homo. Idcirco existimauerim ego Platonem posuisse Idæas esse rationes rerum inferiorum, quæ sunt in primo intellectu, quem etiam appellat mundum intelligibilem, ac causam exemplarem constituit, quemadmodum supra pluribus ostendi, ac intellectum B nostrum à sensu ac phantasmatibus inferiorum sensibilium excitari, vt ad rationes rerum côuertatur, quæ sunt in superioribus intellectibus. Quam sententiam Auicena secutus est, verùm Aristoteles censuit intellectionem vniuersalium, ac ipsius quicquid est fieri per abstractionem à sensibilibus virtute intellectus agentis. Sed iam quasi à proposito digressi videmur. Quod quid est ergo ac species rerum inferiorum singularium non habent esse extra intellectum eo modo, quo ab intellectu concipiuntur, sed præter mentem singularia sunt, non abstracta à singularibus vniuersalia, nec tamen ob id figmenta quædam sunt, aut entia rationis, quoniam mentis côceptus huiusmodi originem habet ab ipsa re. Vnaquæque enim substantia materialis C composita est ex forma atque materia. Forma omnis suapte natura non est determinata ad certum locum & tempus; sed forma hanc diffinitionem loci & temporis habet à materia, à qua in esse dependet propter imperfectionem suam. Si quis ergo conceperit mente compositum secundum modum formæ abstrahendo à materia, id est non concipiendo modum, quem ex natura materiæ compositum ac forma habet, concipiet vtique speciem vniuersalem ab indiuiduis abstractam: nec ideo mendacium vllum est, quoniam hoc fit simplici operatione intellectus, non compositione aut diuisione, neque enim mentitur visus si in lacte concipiat albedinem non concipiendo dulcedinem. Forma ergo est principium vniuersalis, sicut materia singularium: sic ergo in quod quid est ac in vniuersali id quod intelligitur, D est in re vt homo, equus, asinus: modus verò est ab intellectu, qui tamen originem ducit à re, id est à natura formæ. Post conceptiones rerum istiusmodi ab intellectu nobis sese offerunt entia rationis, de quibus est negotium logicum; Genus inquam, species, differentia, prædicatum, subiectum, ac huiusmodi alia, quæ sunt habitudines quædam rerum inter se non secundum esse naturale in quo existunt, sed secundum esse intelligibile, quo à mente concipiuntur. Postremũ locum habent ea quæ intellectus per se côfingit ex speciebus ac intellectibus natura constantium rerum, quarum quædam artificio exprimit, ac promit in exteriorem materiam, vt nauis formam, aut domus, aliorúmque huiusmodi quæ ab arte efficiuntur: quædam verò pura figmenta sunt, quæ neque natura esse queunt, neque vlla arte effici, vt Cen-

tauri ac Chimeræ ſpecies. Nobis hæc delibaſſe ſufficiat ex fontibus primæ philoſophiæ, ac de toto entis genere, ac de non ente quædam dixiſſe, quæ fortaſſe & Pythagorici & aliorum priſcorum plerique ſenſiſſe videtur, præterquam quod naturam quandam poſuerunt non entis, quæ nulla eſt: ac ſecuti ipſi quoque videntur intellectum noſtrum, qui non ens, cæteráque illi proxima apprehendit modo altiori, quàm is ſit quo re vera ſunt. Alij doctiores ac minus occupati ciuilibus negociis rem perficiant: Noſtrum namque inſtitutum fuit, vt potius aliis præſcriberemus quonam pacto diſciplinarum omniũm facilè princeps philoſophia, ſcilicet hæc prima, ſeu ſapientiam appellare malueris, tractari debeat; quam vt noſtro labore id fieret, cui impares nos eſſe ſentimus; maiúſque ociũ poſcit, quàm nobis inter tot bellorum procellas, atque publicas occupationes, hinc indéque occurſantes in hoc legationis munere, quo fungimur, præſtari poſſit.

FINIS.

DE IMMOR-

DE IMMORTALITATE ANIMAE ADVERSVS PETRVM POMPONATIVM.

DE IMMORTALITATE ANIMAE

B *LIBER PRIMVS.*

ADHIBVI excellentissime vir ferè ab ineunte ætate, te præceptore atque duce Philosophiæ studiis operam; quamuísque parùm, vel potius nihil in eis profecisse me sentiam, mihi tamen ipse non defui, quin ea vterer diligentia, quam vires nostræ præstare poterant. Verùm cùm in plerisque omnibus philosophiæ quæstionibus id ferè præstiterim, nulla tamen in re tam diu moratus sum, tantámque diligentiam adhibui, quãtam in quæstione de ani-C mi humani immortalitate mihi ipsi explicanda. Ea namque mihi quæstio huiusmodi visa est, vt ab eius explicatione totius humanæ vitæ ratio sumi debeat. Maximè namque diuersam putabam viuendi rationem fore, si mortalis anima statuatur, ab ea, quæ immortali naturæ debetur. Quo effectum est, vt multis annis quotidie ferè mecum ipse hanc quæstionem tractarim, diutiúsque in eius rei consideratione moratus sim. Cæterùm cùm Patauij essem, quo in gymnasio totius Italiæ celeberrimo Auerrois commentatoris nomẽ, atque auctoritas plurimum poterat, omnésque eius autoris positionibus assentiebantur, eásque velut oracula quædam cernui excipiebãt. Plurimùm, vt nosti celebris erat apud omnes eius de vnitate intellectus positio, ideò vt qui aliter sentirent, neque peripatetici neque D philosophi nomine digni putarentur. Ego verò (ingenuè fateor) quãquam aliis omnibus magni nominis philosophis palàm cõtradicere verebar, nunquam tamen mihi persuadere potui, id Auerrois commentum verum esse, atque rationi consentaneum; Aristotelísque sententiæ conueniens illis quoque, qui arbitrantur animos immortales esse ac multos, minimè assentiendum putabam. Cùm propter multas rationes, quæ positionem eam mihi refellere videbantur, tum etiam quod nulla mihi videbatur ratio efficax esse ad efficiendam de animi immortalitate scientiam. Quare Alexandri Aphrodisei sententiam omnibus aliis præferendam existimabam, licet multis Aristotelis dictis non planè consentientẽ. Interim tamen animum meum lacessebat quam plurimorum excellentissimorum auctoritas, quos friuolis qui-

busdam argumentationibus manus dedisse, ac tam leuiter tantam rem asseuerasse, incredibile certè sano homini videri potest. In hac dubitatione constitutus cœpi animo mecum vtrorumque rationes perpendere, penitúsque eas perscrutari. Nõnullas rationes perspiciebã eorum, qui immortalem animum affirmant, quas non satis intelligebam. Econtra, eorum, qui asserunt animum mortalem, maximam omnium rationem existimabã, quod cùm nulla adferri posset demonstratio ad immortalitatem comprobandam, nullíque assentiendum sit viro philosopho, quod neque per se sit notum, neque efficaci ratione comprobatum, cõcludendum apud philosophos videretur animum non esse immortalem, sed mortalem. Tum ego mecum, cur nõ fieri potest, inquam, cùm hi negent animum esse immortalem, quia nullam ad hoc comprobandum argumentationẽ inspiciant efficacem: econtra illi asserant esse animum immortalem, idque certis rationibus comprobari asseuerent, vt priores illos licet excellentes viros rationes istorũ aufugerint, eásque non rectè perceperint; quo factum sit, vt negatint animæ immortalitatem. Posterioribus verò istis, cùm asserant se id inspicere certis rationibus, cur nõ potius adhibenda sit fides. Pari namque ratione iudicandi vteremur, si duo perspicacis admodum visus, cùm in longinquum locum aliquem aciem intendissent; alter verò assereret, eo in loco hominem esse, se namque eum videre: alter verò negaret ibi hominem esse, quoniam nihil à se eo in loco videretur: magis certè adhibemus fidẽ illi qui asserit, quàm illi qui negat: fieri namque facilius posse iudicaremus, vt posterior hic, cùm imbecillioris sit visus, non attingat ad illud inspiciendum, quàm quod sanæ mentis vir perspicacísque visus non videat id, quod se videre affirmat. Hac ego ratione ductus mecum sæpius repetebam argumentationes eas, quibus excellentes illi philosophi demonstrasse se putabant animi immortalitatem; cúmque id sedulò facerem, tota re diligentius perspecta, in eam tandem deueni sententiam, quam paulò post pluribus explicabimus. A qua excellentissime præceptor cùm pulcherrima, luculentissimáque illa tua de animi immortalitate disputatio, quam mihi pro tua humanitate proximis hisce diebus miseras, nonnullis in locis discrepet; rem mihi maximè vtilem facturum me arbitratus sum, si quid mihi de animi immortalitate sentiẽdum esse videretur, quibúsque in locis libelli tui dubitarem, tibi per literas significarem. Hac enim ratione rem tibi gratissimam simúlque mihi non inutilem facturum putaui. Nam pro ea qua me semper beneuolentia prosecutus es, si quid rectè à nobis dicetur, id tu tanquam tuum agnosces: quicquid enim illud erit, tibi acceptum referimus. Si qua verò in te errauero, noui te humanissimè ac diligentissimè discipuli tui errores castigaturum. Quo fit, vt omnem hanc nostram lucubrationem tibi in voluptatem non mediocrem, mihi verò in maximam vtilitatem concessuram putem. Nec est quod in nostro hoc libello vllum dicendi nitorem requiras, cùm in eam rem contulerim ingẽtem operam, vt quàm maximè me accommodarem stylo huic Parisiensi, quo video Latinos omnes Peripateticos vsos esse: rem itaque aggrediar.

A De animi humani immortalitate ſcientiam cenſeo ego ratione naturali haberi poſſe,atque ex Ariſtotelis dictis colligi: Verùm multa,quæ ad animi immortalitatem conſequuntur, illiſque ſunt annexa, naturali ratione perfectè percipi non poſſe exiſtimo, licet nonnullis coniecturis naturalibus vti poſſimus in illis explicandis, quæ fidem potius faciunt, quàm veram ſcientiam pariant. Exempli cauſa, Si anima immortalis ſit, quænam ſit eius diſpoſitio poſt mortẽ,& an ante corpus illud fuerit cuius eſt anima, necne. puto ego rationem naturalem minimè ſufficere, ad horum inueſtigationem, licet nonnullis coniecturis vti poſſimus ad huiuſcemodi quæſtiones explicandas. Quo fit,vt ſano homini credendum putẽ, cùm in re tam neceſſaria B defectum humanæ rationis agnouerit, diuinitus aliqua fuiſſe hominibus reuelata,ex quibus ea cognoſcere poſſint, in quibus cognoſcendis naturale intellectus lumen deficiebat. Duo verò,quemadmodum puto ego,de intellectu humano naturalis efficaciſſimè oſtendit. Horum alterum eſt,quòd intellectus humanus vnicus in omnibus hominibus eſſe non poteſt, vt putauit Auerroës. Alterum verò,quòd anima hominis ſimpliciter ſit immortalis,licet deficiat ab intelligentiarum immortalitate. Neque arbitror in duobus his Ariſtotelem dubitaſſe vllo pacto: In aliis verò, ad quæ diximus rationem naturalem non pertingere niſi per coniecturas, cenſeo Ariſtotelem valdè ambiguum fuiſſe. Verùm quoniam ſcientia non ex auctoritate, ſed ex demonſtratione procedit.(Nam ſi quis Ariſtotelis vel alicuius alterius C auctoritati innixus, alicui quantumcunque veræ concluſioni conſenſerit, veram eum opinionem habere, ſcientiam verò minimè dicimus.) Idcirco ab auctoritatibus nunc nobis abſtinendum duco, ſed ſolis rationibus, quibus tamen Philoſophi veteres vſi fuerunt, inſiſtendum. Poſtmodum verò, quidnam de duabus cõcluſionibus illis, quas ratione naturali probari poſſe cenſemus, Ariſtoteles ſenſerit,ex eius viri dictis hinc inde colligimus, Prima concluſio,quòd intellectus ſcilicet non ſit vnicus, quemadmodum exiſtimauit Auerroës,ea ratione,quam tangit etiam excellentia tua,efficaciſſimè probari puto. Nam intellectus ille vnicus,vel eſt forma dans eſſe ſubſtantiale ſingulis hominibus, vel non. Si dicatur quod non, cum intellectio ſit actio immanens in intellectu, ſicuti viſio eſt actio immanens in oculo: in-D tellectus verò non ſit in nobis,vtique neque intellectio, neque operationes illæ quæ ſequuntur intellectionem,vt voluntas & electio, vllo pacto pertinebunt ad nos: neque poſſumus recurrere ad phantaſmata exiſtentia in nobis,quia in phantaſmatibus non eſt intellectio,ſed phantaſmata mouent intellectum ad intellectionem,ſicut color mouet viſum ad viſionem. Si verò dicatur, quod intellectus ille vnicus ſit forma dans eſſe homini, quemadmodum ſanus quiſque dicit, tunc ſequitur, quod omnium hominum ſit vnum eſſe ſecundum numerum, imò quod Socrates ſit ille, qui eſt Plato, quod omni impoſſibili impoſſibilius eſt. Conſequentia probatur,quia cùm eſſe inſequatur formam ſubſtantialem, vnam formam numero inſequitur vnum eſſe: quo efficitur,vt omnium hominum ſit vnũ eſſe numero: deinde

cùm compositum quodque maximè sit principalis compositi pars, & præcipuè cùm ab ea omnes aliæ in esse dependent, sequitur quod Socrates maximè sit intellectus, qui est eius forma, ad quam sequitur esse in toto Socrate, & præsertim cùm sit forma per se subsistens apud Auerroëm, Socrates ergo maximè est intellectus ille vnicus. Idem dicemus de Platone ac Cicerone. Sequitur ergo omnes homines esse eundem hominem, quo quid stolidius concedi possit non video. Sunt præter hanc etiam aliæ rationes: sed hanc puto ego omnium validissimam, & eam quæ nullo pacto ea ratione, quæ est interius, cuius interest cognoscere, ac assentiri principiis demonstrationis; sicut dicit Aristoteles, infringi possit. Secundam verò conclusionem, in qua non penitus idem sentio cum excellentia tua, ostendemus, si prius nonnulla, ex quibus huiusce rei probatio omnis pendet, perstringemus. Ens quod neque per accidens est, neque veritatem propositionis significat, à philosophis diuisum est in substantiam & accidens. Differt verò ab accidente substantia, quòd substantia per se subsistit, & per se est. Accidentis verò esse est in alio esse. Deinde cùm ad considerationem substantiæ conuersi philosophi fuissent; multásque substantias viderent generationi atque corruptioni obnoxias esse; ratione coacti dissoluerunt substantiam per se subsistentem in duas naturas, quarum alteram appellarunt formam: alteram verò materiam. Illarum deinde diuersitatem inter se contemplati sunt, ac materiam, quia subiectum generationis est, diuersásque formas substantiales recipit, appellarunt potentiam in genere substantiæ scilicet inchoationem quandam per se incompletam illius substantiæ quæ per se existit: formam verò dixerunt esse actum seu complementum substantiæ per se subsistentis; & cùm pro tanto vnumquodque verè sit, pro quãto est in actu, pronunciarunt quod formam substantialem insequitur esse substantiale. Verùm cùm omnium ferè substantiarum generabilium operationes contemplati essent materiam non transcendere; formas seu actus huiusmodi substantiarum appellarunt formas materiales, tanquam eas quæ non sint per se in actu, neque habeant esse per se completum. Ex quibus concluserunt, quod esse sustantiale, quod facit per se esse, licet sequatur formam veluti principium quoddam, non tamen est in forma tanquam in subiecto primo, quia forma per se non est sed existit in cõposito ex materia & forma. Hoc enim per se existit & per se est. Cùm verò operari præsupponat esse illud, verè operabitur quod verè est. Sed cùm formæ huiusmodi non sint, vt diximus, sed compositum sit, illud, quod per se est: dixerunt nullo pacto formam operari, aut agere, siue moueri, aut corrumpi; aut generari. Sed composito deberi hæc omnia & compositum esse illud quod ageret, noueretur ac corrumperetur. Cùm verò compositum constitutum sit ex materia & forma, existimarunt quod in operatione ea, quæ est propria speciei alicuius quam compositum operatur, cócurrant & materia & forma, ex quibus compositum constitutum est. Verùm diuersimodè: nam formam dixerunt esse principium actionis illius, materiam verò esse veluti organum quoddam operationis; ex quibus concluserunt,

A concluſerunt formam materialem eſſe virtutem organicam large extendendo nomen organici (propriè namque loquendo organicum corpus eſt, quod habet diuerſitatem in partibus,quale eſt corpus , quod eſt ſubiectum animæ) deinde de huiuſmodi forma materiali dixerunt , quod cum per ſe non ſit, ſed indigeat materia ; tanquam ſuſtentaculo quodam in quo ſit, quod materia eſt cauſa in eſſendo talis formæ. Suſtentat namque ipſam. Cum autem affectiones cauſæ in eſſendo , illius inquam cauſæ , quæ & ipſa non per ſe eſt,pertingant ad illud, cuius eſt cauſa : affectiones vtique materiæ pertingent ad ipſam formam : quarum cùm materia ſecundum ſe ſit diuiſibilis,talis etiam forma erit diuiſibilis, & extenſa ad extenſionem ſubie-
B cti;& cùm materia ſit limitata ad certum locum,& tempus, talis etiam forma limitata erit, & comprehenſa à certo loco ac tempore : non enim aliter fieri poteſt,cum huiuſmodi forma nõ ſit in actu,neque per ſe ſit, ſed ſit tantùm actus quo compoſitum eſt,indigeátque in eſſendo materia ſibi intrinſeca,à qua dependet velut à ſuſtẽtaculo in ſuo eſſe . Ex his ergò breuiter colligamus , quod formæ materialis conditiones , quia non eſt in actu , ſed eſt tantùm actus,ſunt hę non eſſe illud quod operatur,ſed eſſe principium operationis organo indigens , atque eſſe formam limitatam & extenſam ad limitationem & extenſionem ſubiecti,à quo dependet tanquam ab intrinſeco quodam ſuſtentaculo in eſſendo . His hactenus declaratis præterea addamus Philoſophos ratione ſumpta non à generatione & corruptione, ſed
C à motu & operatione , cuius principium eſt forma ; deueniſſe ad cognitionem formarum alterius cuiuſdam generis. Nam cùm vidiſſent ſubſtantias naturales moueri;has quidẽ viderũt moueri ab alio,veluti à principio ; Illas verò viderũt moueri ex ſe.Mouẽtur ab alio omnia quæ violeter mouẽtur,& omnia quæ inanimata ſunt : nam in motu eorum naturali de potentia accidentali mouentur à remouente prohibens : de potentia verò eſſentiali mouentur à generante : quare cùm non ſit in infinitum procedere in mouentibus & motis,ab his,quæ ab alio mouẽtur , neceſſe eſt peruenire ad motum aliquid ex ſe:Huiuſmodi verò ſunt animata,vt manifeſtum eſt. Hæc autem mota ex ſe,quæ animata ſunt,ſimplicia eſſe nõ poſſunt ; nã nihil ſe ipſũ promouet.Idẽ namque eſſet in potẽtia & in actu reſpectu eiuſdem quod con-
D tradictionem claudit.Sed diuiduntur in duo principia ex quibus componuntur,per quorum alterum mouent, per alterũ verò mouentur.Verùm cũ mota ex ſe,quæ hîc infra orbem lunæ videmus , generentur & corrumpantur,ſicque in infinitum procedant:nullum ipſorum ſingulatim , neque omnia ſimul poſſunt eſſe cauſa continuæ huius ſucceſſionis & infinitæ ; quia in omni eſſentiali cauſarum ordine , vbi primùm non agunt , neque media agere poſſunt;at in infinito non eſt primum:quamobrem neceſſe eſt vt omnia hæc mota ex ſe generabilia contineantur ab aliquo moto ex ſe æterno, ſiue vnum ſit,ſiue plura.Hoc verò motum ex ſe æternum diſtinguetur etiã ipſum,ſicuti alia mota ex ſe,in duo principia , quorum alterum eſt mouens & alterum motum.Verùm mouens principium per tempus infinitum non

poteſt eſſe virtus materialis, quia omnis virtus huiuſmodi per intrinſecam, à qua in eſſendo dependet, eſt terminata, vt ſuperius diximus, quare ſequitur, quod non eſt virtus, aut forma in materia, ſed vt virtus abſtracta, per ſe exiſtens in actu, neque in ſuo eſſe indigens materia, à qua ſubſtentetur. Ex quibus omnibus colligitur quod per viam motus philoſophi deuenerunt in cognitionem alicuius generis formarum, quæ perficiunt & actuant, vt ita dicam, materiam & ſunt actus: cùm hoc tamen quod à materia in eſſe non dependent, & ſunt in actu per ſe ita quod eſſe, per quod ipſæ ſubſiſtũt, communicant materiæ actuando & perficiendo ipſam, in qua re differunt à formis materialibus, quia ipſæ non ſunt per eſſe, quod eas inſequitur; Sed ſunt principium, per quod compoſitum eſt. Huiuſmodi verò immateriales formæ cum hoc quod ſunt principium, per quod materia eſt actuando ipſam, ipſæ etiam per ſe ſunt. Neque affectiones materiæ pertingunt ad tales formas, quia in eſſendo non dependent à materia, ſicuti formæ materiales dependent; quo fit vt tales formæ non ſint diuiſibiles aut extenſæ ad extenſionem materiæ, neque limitentur ad certum locum & tempus, à quo comprehendantur, imò ſunt ſupra locum & tempus, in ſuiſque operationibus intrinſecis non indigent organo corporeo: quia cum operatio inſequatur eſſe. Iſtæ verò formæ per ſe ſint, abſque materia in ſuo eſſe intrinſeca: idcirco per ſe etiam abſque organo intrinſecas operationes exercent, hæque formæ ſunt ſimpliciter immortales, vt paulò poſt declarabimus; Materiales verò formæ ſunt mortales, vt certis argumentis probabimus. Nunc illud dedeclaremus ex ſententia Ariſtotelis (quod an verum ſit Theologis iudicandum relinquimus) quod formæ dantes eſſe corporibus cœleſtibus ſunt huiuſmodi; id eſt ſunt immateriales formæ. Hoc quidem ex his quæ ſupra dixi ſatis perſpicuum eſſe poteſt, quia corpus cœleſte eſt illud primum motum ex ſe, ad quod deueniendum: motum verò ex ſe eſt illud, in quo principium actiuum motus eſt intrinſecum mobili: quo fit vt principiũ actiuum motus cœleſtis ſit intrinſecum corpori cœleſti; quod fieri non poteſt, niſi det ei corpori eſſe: Omnis enim forma ſubſtãtialis intrinſeca alicui materię eſſe non poteſt, niſi illi tribuat eſſe. Præterea ſi cœlum moueretur ab intrinſeco, vel ergo pulſu, vel tractu, vel vertigine moueretur, quod eſſe nõ poteſt: quia omnes hi motus ſunt violenti: tum etiam quia vertigo, quæ motus cœſti maximè accommodari poſſet, eſt motus compoſitus, cœlum verò mouetur motu ſimplici. Amplius ſi cœlũ ſit per ſe ſubſiſtens abſq; intelligẽtia, cùm omne quod eſt actu, vel ſit actus, vel habeat actum; Cœlum verò non poſſit eſſe actus, vt manifeſtum eſt, ergo habebit actum, id eſt formam ſubſtantialem præter intelligentiam: cùm verò natura, id eſt forma corporis ſimplicis, ſit principium actiuum motus ſimplicis, hæc vtique forma erit principium actiuum motus ſimplicis; non recti, ergo circularis. Is verò motus eſt infinitus; & virtus materialis non poteſt mouere tempore infinito. Quare ſequitur talem virtutem eſſe immaterialem & intelligentiam. Concludamus ergo quoniam motus cœli eſt motus ſimplex naturalis illi corpori,

A pori, ptincipiũ illius motus est forma substãtialis, quę est natura illius corporis: at quoniam est infinitus, sequitur eam formam esse immaterialem & per se subsistentem. Adducerem nunc multos Aristotelis locos, ex quibus hoc manifestè colligitur. Quin etiam beatus Augustinus in libris de ciuitate Dei ab hac positione non est alienus, quod videlicet angeli sint animæ corporum cœlestium. Verùm nolo ab instituto discedete, atque alicuius auctoritati inniti, præsertim cùm tu id fatearis. Quorsum hæc tãta? ad hoc inquam, ne alicui videatur impossibile aliquem esse actum seu formam perficientem aliquam materiam, quæ sit hoc aliquid, & quæ sit per se subsistens. Nam quãuis forma huiusmodi sit in actu & per se perfecta est tamen actus. Quã-

B obrem perficere, & vt crassius loquar, in re difficili, actuare potest. Ad Thoma verò, qui aliter sentit hoc non negatur, quia repugnet actui per se subsistenti actuare. Sed quia materia ordinatur ad formam, & ad vtilitatem formę referri debet, quod non est in intelligentiis apud ipsum. Verùm si in alicuius formæ per se subsistentis vtilitatem cedere posset aliqua materia, per se subsistere nullum impedimentum adferret, quin ea forma actus esset materiæ illius. His autem positis reuertamur ad probandum id, quod superius non probatum dimisimus. Hoc autem est, quod formæ materiales sint mortales. Formę verò immateriales sunt immortales & incorruptibiles: hoc verò sic ostenditur. Omne quod corrumpitut, per se corrumpitur, vel per accidens: per se corrũpitur id, quod per se est, quando amittit ac perdit actum,

C per quem est. Per accidens verò corrumpitur actus ille, qui est in ente per se, non tamẽ ipse est per se impossibile namque est aliquod esse, quin vel per se sit, vel sit in aliquo per se ente. Omne autem compositum ex materia & forma materiali, cum forma ea non sit in materia illa nisi disposita qualitatibus habentibus contrarium; corruptis dispositionibus illis à cõtrario, actum suum amittere potest, quia & esse quod insequitur actum; ex quo sequitur, quod corruptibile sit. Forma verò illa seu actus, cùm amplius non sit in ente pet se, ipse vetò per se non sit, desinit etiam ipse esse; sicque mortalis est. Quamobrem dicit Aristoteles de formis, quæ sunt & non sunt absque generatione & corruptione ipsarum. Ex his ergo manifestum est, quod omnis forma materialis est mortalis. Probemus modò, quod forma immaterialis,

D quæ per se est, est simpliciter immortalis. Nullum Ens in actu, quod amittere non possit actum, per quem est, deduci potest ad non esse; quoniam esse, actum insequitur. Sed huiusmodi formæ, quæ sunt per se in actu, non possunt amittere actum, per quem sunt; ergo sunt simpliciter incorruptibiles & immortales. Maior est manifesta, vt dixi, nihil enim potest perdere esse, quod non perdit actum, per quem est; Minor probatur, quia istæ formæ sibi ipsis sunt actus: nihil autem se ipsum perdere potest; quare sequitur absque dubio, quod formæ immateriales, quia sunt in actu, & sunt actus sibi ipsis, simpliciter incorruptibiles sint, sibi nãque ipsis sunt vigor essendi. Omnibus his certissimis, vt puto, rationibus comprobatis, accedamus modò ad propositam animi immortalitatem inuestigandam. Principium huius per-

scrutationis certum ac fimum esse hoc existimo cuius causa omnia supe- E
riora strictim tetigimus. Palam est intellectum esse substantiam, & esse hominis formã; non repugnat autẽ formæ, quæ est actus, esse in actu, vt probauimus. Innata verò nobis est via ex notioribus nobis. Notiores verò nobis sunt operationes, quàm essentiæ. Idcirco ab operationibus intellectus procedamus, consideremúsque an ex operationibus eius probari possit istum esse formam per se stantem & actu essentem: an potius econtra ex illis concludatur, intellectum non esse per se stantem neque per se actu, sed tantùm actum corporis. Nam si prius concludetur: sequitur proculdubio intellectum esse immortalem simpliciter. Si verò secundum, intellectus proculdubio erit simpliciter mortalis, quæ est sententia tua. Verùm quoniam vana F
omnis esset perscrutatio nostra, Si animam esse immortalem esset articulus fidei, quod dicit excellentia tua. Nam lumen naturale hominis non pertingit ad articulos fidei ostendendos; verùm ex supernaturali tantum lumine cognoscuntur. Dicimus igitur, quod fides aliquorum per se est, aliquorum verò per accidens. Fides per se illorum est, atque nullo pacto ratio naturalis attingit, verbi gratia, Deum esse trinum & vnum: per accidens verò fides multorum est, quæ licet à sapientibus per demõstrationem sciantur; hominibus tamen crassioris ingenij, & qui philosophię non vacarunt, proponuntur credenda ex fide: verbi gratia, Deum esse vnum est probatum demonstratione naturali; proponitur tamen credendum statim in principio symboli cum dicitur, Credo in vnum deum; Sic dicimus, quod credere resurre- G
ctionem corporũ, est articulus fidei, qui ratione naturali probari nõ potest. Illud verò quod est suppositum ab hoc articulo scilicet animam esse immortalem, pertinet per accidens, non per se ad fidem; sicuti etiam vnum Deum esse. Quamobrem non vana erit inquisitio nostra, si inuestigabimus, an hoc ratione naturali probari queat. His ergo declaratis quæ necessaria erant bene intelligere ad rationes, quas subdemus, percipiendas: quo effectũ est, vt aliquandiu immorati simus in eis explicandis: accedamus ad probandam conclusionem nostram, scilicet quod intellectus humanus simpliciter sit immortalis, ita quod remaneat post corruptionem compositi. Duæ sunt operationes propriæ animæ intellectiuæ, quatenus intellectiua est, harũ altera est intelligere, altera verò quę pertinet ad appetitũ sequẽtẽ intellectũ est H
velle atque eligere. Dico ego, quod ex vtraq; ostenditur intellectũ esse simpliciter immortalem. Primò ergo procedamus ab intellectione, vtamur velle atq; ratione Aristolelis; nolo tamẽ vt auctoritas Aristolelis nos aliquo pacto moueat; sed tantum consideremus rationis vim. Forma illa, quæ omnia intelligit, est per se stans atque non mixta materiæ. Sed intellectus omnia intelligit; ergo intellectus est forma per se stans, & non mixta materiæ. Maior probatur tripliciter seu quadruplicirer. Primò sic; Forma quæ omnia intelligit, vniuersalia intelligit, & quicquid est eorum intelligit. Omnis autem huiusmodi est per se stans & immaterialis, ergo forma omnia intelligens est per se stans & immaterialis. Huius rationis minor

A minor est nota. Nam oppositum prædicati infert oppositum subiecti. Maior probatur, quia omnis cognitio vel est idem præcise cùm forma existente in potentia cognoscitiua secundum esse spirituale: vel est actio immanens cuius principium est forma illa: vel est comprehensio ac veluti quadam continentia illius formæ à potentia cognoscente: quodcunque horum statuatur, modus cognitionis necessariò sequitur esse formæ cognoscibilis in virtute cognoscente. Nam si cognitio sit ipsamet forma, manifestum est id quod diximus. Si verò fuerit actio, cuius principium est forma illa, manifestum etiam est, quod sequetur modum atque esse formæ, quæ ipsius est principium. Si verò sit comprehensio formæ illius, manifestum etiam est, quod forma eo modo comprehendetur à potentia, quo B habet esse in potentia illa. idem hoc etiam experimento comprobari potest, quia oculus citrinus iudicat omnia esse coloris citrini, quia secundum illud esse forma visibilis est in oculo: oculus etiam eius qui mouetur iudicat res stantes moueri, quia secundum illud esse forma visibilis est in oculo eius qui mouetur. His declaratis accedamus ad probationem maioris. in virtute seu forma cognoscente vniuersale & ipsum quod quid est necesse est formam rei intellectæ esse secundum esse abstractum ab hic & nunc: aliter per eam vniuersale aut quod quid est intelligi non posset vt demonstrauimus. Sed forma secundum esse abstractum impossibile est vt sit in corpore aut vlla parte corporis: quia omne corpus limitatum est: receptum verò est in recipiente secundum modum recipientis, vt est per se C notum. Ergo hæc forma erit in intellectu tantùm, non autem in corpore: quod si est, de necessitate sequitur, quod intellectus sit per se stans. Si enim non per se esset, sed haberet intrinsecam materiam à qua dependeret in essendo, penitus impossibile esset, aliquid esse in intellectu & non esse in corpore seu materia. Nam forma & materia, vt diximus superius, non sunt partes integrantes; ita quod vna possit esse extra aliam. Sed sicuti forma actuās materiam est in quacunque parte materiæ, & totam materiam penetrat vt ita dixerim, ita quod nihil est materiæ, quin illud actuetur à forma. Ita etiam forma, quæ est tantùm actus & non est in actu, sed dependet in esse à materia, necesse est, vt secundum totam penetretur, vt ita dixerim, à materia, ita quod nihil sit inuenire formæ D illius, in quo intrinsecè non sit materia. Nam si aliquid formæ inueniamus, in quo non intreseca esset materia, illud certè per se staret neque in esse dependeret à materia. Sicuti etiam aliquid materiæ si inueniremus, quod non actuaretur à forma, necesse esset dicere, quod illud per se stat absque forma; quod accidere in materia, quæ est tantùm potentia, implicat contradictionem, vt manifestum est. Reuertamur ergo ad probationem nostram, & dicamus quod cum forma intelligibilis, quæ est principiū intellectionis vniuersalis seu ipsius quod quid est, sit in virtute, sic cognoscente secūdum esse abstractum, vt probauimus, necesse est vt talis forma nullo pacto sit in corpore; sed tantùm sit in virtute

illa vniuersali cognoscente. Quare necesse est illlam virtutem per se esse in actu sine corporis mixtione. Alio etiam modo hoc idem deduci potest. Forma intelligibilis est in virtute illa secundum esse abstractum: Ergo etiam ea virtus habet esse abstractum: quod si fuerit, ergo affectio materiæ, quæ est hic & nunc, non pertingit ad ipsam. Ergo, vt probauimus superius, in esse non dependet à materia, quare per se est. Efficacissima igitur ratione ostensum est, quòd virtus comprehendens quod quid est & vniuersale, per se stat. Ex quo sequitur quod virtus cognoscens omnia per se sit. Secunda ratio quia probatur maior illius primi syllogismi, scilicet quod forma comprehendens omnia per se stat, virtus comprehendens omnia, comprehendit omnia organa corporea. Sed virtus comprehendens omnia organa corporea, non est mixta alicui organo, quare per se est: ergo virtus comprehendens omnia per se est, & hæc est maior primi syllogismi. Huius rationis minor est per se nota: maior probatur; quia organum, quo aliqua virtus de necessitate vtitur, in sua operatione, semper est medium inter obiectum, circa quod virtus operatur, & ipsam virtutem. Quare impossibile est eam virtutem circa organum illud operari; verbi gratia, si in scribendo necessarius est calamus impossibile esset virtutem illam, cui annexus esset calamus scribere circa illum calamum, & sic in aliis, per inductionem manifestum est. quamobrem virtus, quæ intelligit & comprehendit omnia organa corporea, in sui operatione non vtitur organo corporeo; quo fit vt etiam in esse mixta non sit organo corporeo: res enim non potest operari nisi eo modo quo est; sequitur ergo quod per se sit. Quare probata maiore nostræ rationis sequitur nostra conclusio, quæ erat maior illius primi syllogismi, quod scilicet forma comprehendens omnia per se sit. Tertia ratio qua probatur eadem maior: virtus comprehendens omnia se ipsam comprehendit & suas operationes intrinsecas; sed nulla virtus comprehendens seipsam vtitur organo aliquo, quia semper organum (vt diximus per inductionem esse manifestum) est medium inter obiectum, circa quod operatur virtus, & ipsam virtutem. Ergo virtus cognoscens omnia non est virtus organica: quare in esse non dependet ab organo aliquo corporeo. Organum namque corporeum illud, à quo in esse dependeret, esset intrinsecè admixtum ipsi, quare sine ipso operari non posset: sequitur ergò quod per se sit. Quarta ratio, qua eadem maior probatur illius primi syllogismi: virtus cognoscens omnia cognoscit omnes formas materiales: sed forma comprehendens omnes formas materiales non potest esse in genere formarum materialium, & mixtarum materiæ, ergo forma cognoscens omnia non est mixta materiæ: quamobrem per se est. Minor est manifesta, maior probatur, quia recipiens est denudatum à natura rei receptæ: non enim recipit nisi quatenus est in potentia ad naturam rei receptæ: quare actu secundum essentiam siue naturam suam non est in genere rei receptæ. Hoc autem præter rationem est

manifestum

A manifestum inductione: nam nulla figura alicuius speciei est subiectum recipiens alias figuras, neque subiectum recipiens colores secundum essentiam potest esse in aliqua specie coloris. Materia etiam prima, quia recipit formas substantiales, in sui natura non habet aliquam formam substantialem. Ex quo sequitur, quod virtus recipiens omnes formas materiales non sit in genere formarum materialium, ergo erit non mixta materiæ: quare per se stans sine materia: omnis igitur virtus cognoscens omnia, est virtus per se stans. Probata ergo est efficacissimis rationibus maior primi Syllogismi. Minor autem, quod scilicet intellectus cognoscat omnia, est nota ex inductione: nam vniuersalia & quod

B quid est cognoscit: imò quod quid est, est obiectum proprium intellectus; cognoscit & inuestigat naturam omnium organorum corporeorum; seipsum & suas operationes inquirit & comprehendit, omnes quoque formas materiales perscrutatur; vt manifestum est ex hominibus, quorum aliqui in disciplina certi cuiusdam generis sunt excellentes, alij verò in disciplina alterius generis, & sic de omnibus rerum generibus. Concludamus ergo cum philosopho & dicamus, quod necesse est, non probabile inquam aut rationabile, sed necesse est intellectum esse non mixtum materiæ secundum esse. nam intus apparens in materia, quæ ipsum intrinsece penetraret; si ab ipsa in esse dependeret, alienum prohibebit, & obstruet: obstruet namque cognitionem vniuersalis & quod

C quid est: hoc enim est alienum à natura materiæ, prohibebit cognitionem organorum omnium corporeorum, & sui ipsius. Hoc enim est alienum à natura in cuius esse est materia; prohiberet cognitionem formarum materialium, quibus necesse est ipsum non esse mixtum, & esse immaterialem. Cæterùm cur morer in huius rei ostensione, cùm excellentia tua concedat, quod nec intellectio, neque forma intelligibilis sit in organo corporeo, Sed duo adiungit excellentia tua, quibus positis, propter ea quæ diximus, non videtur tolli mortalitas ab intellectu: primum quod dicit, est, quod pro tanto dicitur intellectio aut forma intelligibilis non esse in organo corporeo; non quia non sit in corpore, nam videtur esse impossibile, cum anima, in qua est intellectio, sit in corpore; quod for-

D ma intelligibilis non sit in corpore: Sed propterea quod recipitur in anima indiuisibiliter, non autem extense: quo fit vt intellectus possit seipsum supra se reflectere, & se intelligere. Alterum, quod dicit excellentia tua, est hoc, quod licet intellectio non sit in organo corporeo possumus tamen dicere, quod totum corpus sit organum ipsius intellectus, & concurrat ad intellectionem, quia concurrit ad esse intellectus, in quo est intellectio. Ex quo postremo dicto mihi videtur excellentiam tuam inferre velle, quod licet intellectio sit tantum in intellectu, & non in corpore, intellectus tamen per separationem à corpore perit, sicut exempli gratia, si quis diceret manum esse non mixtam brachio, & illud quod est in manu, nō esse

in brachio : manus tamen per ſeparationem à brachio corrumpitur & perit. Sequitur ergo, quod licet intellectio non ſit in organo corporeo, ſed tantum in intellectu, non tamen concluditur, quin intellectus ſeparatus à corpore pereat. Ad primum horum reſpondeo, interrogando excellentiam tuam quid intelligat per eſſe formæ indiuiſibile in intellectu. Nam indiuiſibile, quantùm ſpectat ad propoſitum, dicitur duobus modis: punctum namque indiuiſibile dicimus vno modo: quia pertinens ad quantitatem non habet partes, in quas diuidatur. Alio verò modo dicimus intelligentiam eſſe indiuiſibilem, non ſicuti punctum: nam punctum habet determitatam poſitionem in quantitate continua. Sed dicitur intelligentia indiuiſibilis, ſicuti vox dicitur inuiſibilis: quia ſcilicet non eſt ex eorum genere, quæ videri poſſunt: ita etiam intelligentia indiuiſibilis, quia nullo pacto pertinet ad genus, in quod cadit aut per ſe, aut per accidens diuiſio: forma ergo intelligibilis, quæ eſt in intellectu indiuiſibiliter & indiuiſibilis, vel erit indiuiſibilis ſicuti punctum, aut ſecundum modum, quo diximus de intelligentia. Si primo modo, ſtatim ſequitur; quod intellectus ſit virtus organica, quia illud punctum corporis ſecundum determinatam poſitionem, cuius forma intelligibilis eſt indiuiſibilis; erit organum intellectus; quod eſt contra ea, quæ demonſtrauimus, & contra ea, quæ dicit excellentia tua: poſtea neceſſe erit aſſignare in qua parte corporis ſit hoc punctum, an ſcilicet in corde, an in cerebro, aut in aliqua alia corporis parte, ibíque dicemus eſſe organum intellectus: ſi verò excellentia tua dicat formam eſſe in intellectu indiuiſibilem, ſicuti dicimus intelligentiam eſſe indiuiſibilem, cum receptum ſit in recipiente ſecundum eſſe recipientis, erit ergo intellectus etiam ſic indiuiſibilis: omnis autem forma ſic indiuiſibilis eſt forma immaterialis, quia affectio materiæ ad ipſam pertingere non poteſt; vt manifeſtum eſt ex fine octaui Phyſicorum. Ad ſecundum quod videtur dicere excellentia tua, manifeſtum eſt, quod id quod poteſt dici de manu abſciſſa, aut aliquo alio corpore, nullo pacto poteſt applicari intellectui, qui ponitur per ſe eſſe, & actuare corpus, quia manus abſciſſa corrumpitur, eo quod perdit actum ſuum: perdit autem ſuum actum per corruptionem diſpoſitionum conuenientium illi actui: ſed intellectus: qui ponitur eſſe in actu, & per ſe eſſe, cum ipſe ſibi ſit actus, amittere ſuum actum non poteſt; vt ſuperius demonſtrauimus: quare ſequitur: quod ſimpliciter ſit immortalis. Hactenus oſtenſum eſt, quòd animus hominis ſit ſimpliciter immortalis; rationibus ſumptis ab ea operatione, quæ eſt intelligere. Nunc verò tentemus an etiam ex operationibus appetitus intellectui, id eſt voluntatis hoc idem oſtendi poſſit. Voluntas, ſicuti dicit Philoſophus, differt ab appetitu ſenſitiuo in eo, quod appetitus ſenſitiuus eſt particularis cuiuſdam boni: voluntas autem eſt boni vniuerſalis: huiúſque ratio eſt in promptu: quia appetitus

A appetitus retinet naturam potentiæ cognoscitiuæ, quàm insequitur: sensus autem singularium est, intellectus verò vniuersalium: quo fit vt voluntas appetat honestum, quod in se absolutè bonum: appetitus verò sensitiuus appetat bonum ipsi delectabile, voluntas autem circa bonum quod appetit, duas habet operationes quarum altera est ipsius finis, & huiusmodi operationi applicatur nomen ipsius potentiæ, dicitúrque & ipsa voluntas seu velle. Altera verò est eorum bonorum, quæ sunt ad finem, & istorum, est electio, dicitúrque intellectus ea eligere, & circa hæc est liberum arbitrium. Modo sicuti se habet intellectus circa principia prima & conclusiones, ita se habet voluntas circa ea quæ appetit. Nam sicuti veritas B absque vlla falsitate, & omnium tandem veritas continetur in primis principijs: quo fit vt intellectus statim eis assentiatur neque ab illis dissentire queat: conclusionibus verò assentitur necessariò his quidem quæ necessariam consequentiam habere videntur ex principijs: alijs verò conclusionibus in quibus hæc necessaria consequentia non inspicitur, non penitus assentitur intellectus: sic quoque voluntas in ipsum finem vltimum de necessitate fertur: illis autem quæ sunt ad finem, & sunt omnia alia bona quæ appetit; nisi necessariam videantur aperte habere dependentiam à fine vltimo, quia sunt bona & habent etiam aliquem boni defectum; potest voluntas in ea fieri, & ea renuere; quo fit vt se ipsam agat in illis prosequendis. His positis argumentamur primo ex parte operationis volunta- C tis, quæ est circa vltimum finem; deinde ex parte operationis eius quæ est electio; quòd intellectus hominis est immortalis. Argumentum ergo, bonum, quod voluntas appetit vt vltimum finem, est bonum quod voluntas renuere non potest, & quod omni ex parte voluntatem implet. Sed huius modi bonum esse non potest nisi bonum illud, quod continet omne bonum, vel status omnium bonorum aggregatione perfectus; ergo bonum, quod est finis vltimus voluntatis nostræ, est bonum continens omne bonum. Antequam vlterius procedamus, declaremus propositiones illius sylogismi. Minor propositio quæ primo est posita, quantum ad primam eius partem, scilicet quod bonum, quod est vltimus finis voluntatis, est bonum in quod necessario fertur voluntas, manifesta est ex superius D dictis: quia voluntas eodem modo se habet ad illud bonum appetendum: quo intellectus se habet ad assentiendum primis principiis. Quantum verò ad secundam partem quòd scilicet illud bonum est bonum, quod omni ex parte implet voluntatem, probatur, Deus & natura non dedit appetitum rebus, nisi vt per illum inclinarentur ad finem atque ad perfectionem sibi conuenientem. Quo fit vt in omnibus rebus appetitus correspondeat perfectioni, adeò vt neque sit maior, neque sit minor perfectione, ad quam res illa est ordinata. Non enim fecit natura intrinseca repugnantia extrinsecis, sicut dicit Philosophus in primo de Cœlo contra Platonem: quapropter corruptibili dedit causas extrinsecas ipsum

corrumpentes. Illud verò, cui non dedit causas extrinsecas corrumpentes E fecit natuta incorruptibile: appetitus ergo non excedit vltimam rei perfectionem neque ab ea deficit; sed cum ad ea peruenit res; appetitus quiescit & vndique est satur, vt ita dixerim: antequam verò ad eam perueniat, semper inclinat & mouet, ac quasi rem stimulat ad perfectionem suam, quantumcunque res illa extrinsecis fulcimentis substentata quiescat. Hoc, verò sensu comprehendimus in rebus omnibus naturalibus, graue nunquam quiescit, nisi cum ad centtum peruenetit; tunc enim planè quiescit; antequam verò quantiscunque fulcimentis sustentatum quiescat, semper tamen vergit ad centrum, resque ipsum sustinentes premit. Minor ergo propositio assumpta est manifesta, quòd bonum, quod voluntas appetit vt F finem, est bonum, quod voluntas renuere non potest, & quod omni ex parte voluntatem implet. Maior verò, quòd huiusmodi bonum, est bonum continens omne bonum, & est status omnium bonorum aggregatione petfectus. probatur: quia bonum illud quod non continet omne bonum, sed aliqua ex patte deficit; quia defectus boni habetur pro malo, voluntas renuere potest, nisi in eo necessaria dependentia ad finem vltimum appareat; quod non potest esse in vltimo fine, qui à nullo alio fine dependet: quare voluntas in illud necessariò feretur, ac propterea non erit vltimus finis: tale etiam bonum, quod non continet omne bonum, non omni ex parte implet appetitum nostrum, vt quilibet in se ipso experiri potest: interroget vnusquisque se ipsum, an in quantauis cognitione G ex scientiis habita, aut in quauis alia virtutis operatione omni ex parte quiescat, & videbit quod non quiescit, licet magis quiescat in illis, quàm in rebus aliis, quia per illas ad finem suum tendit, non autem per res alias, sicuti graue si moueatur ad centrum, magis secundum naturam se habet in illo motu, & magis eius appetitus quiescit, quàm si moueatur sursum, aut si sursum detineatur; non tamen penitus quiescit, sicuti quiescit in centro; quia ad centrum tendit; consimile quoddam in se ipso vnusquisque rectè considerans intuebitur. Cum ergo conclusum sit, quod finis in quem tendit voluntas sit bonum quod continet omne bonum, & sit status omnium bonorum aggregatione perfectus: huic cōclusioni adiungamus quod virtuti mortali & formæ materiali hu- H iusmodi finis conuenire minime potest, quod probatur: quia virtuti limitatæ conuenit bonum limitatum cuiusmodi non est bonum quod diximus: Præterea rei bonum esse non potest, quod nunquam res illa assequi valet. Sed huiusmodi bonum nec à re mortali, nec à nobis ante mortem pertingi potest: ergo sequitur quod animus humanus, cuius finis ille est continens omne bonum, sit immaterialis & immortalis. Secunda operatio volūtatis est electio rerū, & ex hac inspiciamus, si colligere possimus animi humani immaterialitatē & immortalitatem. principiū cuiuscūque motus secūdum naturam est aliqua inclinatio seu appetitus illius quod mouetur. Appetitus autem est, triplex, quidam est naturalis, quidam sensitiuus

A uus,quidam intellectiuus,ſicuti eſt electio. Ea,quæ apetitu naturali tantum mouētur,neque cognoſcūnt finem,neque ea quæ ſunr ad finem, ſed à ſuperiori cauſa diriguntur per conuenientia media ad ſuum finem. Illa quæ mouentur appetitu ſenſitiuo,licet cognoſcant id,ad quod proximè mouentur; ſecundum tamen impreſſionem formæ obiecti mouentur, non autem ipſa conſultant,aut deliberant; quare abſolute non ſe agunt,ſed agũtur,quæ verò mouentur electione,non aguntur,ſed ſe ipſa agunt,& dominantur ſuis actibus.His declaratis dicamus,quod anima eſt principium motus ex ſe cuiuſdam intrinſeci in re animata,vt manifeſtũ eſt, & hoc eſt propriũ animæ; agere inquam,è contra corporis proprium eſt moueri & agi. Quamobrem

B & corpora omnia inanimata ponuntur inter ea,quæ mouentur ab alio. His ſuppoſitis argumentamur hoc pacto:ſicut anima illa,quæ in operatione ſua tantũ agitur,penitus corporea eſt,& ea quæ quoquo modo ſe agit, abſolutè tamen agitur,licet quoquo modo incorporea eſt; abſolutè tamen corporea. Ita anima illa, quæ ſe ipſam abſolurè agit, abſolutè incorporea erit, & abſolutè anima non mixta corpori. Hæc propoſitio eſt manifeſta ex proprietate animæ,& ex proprietate corporis,quas diximus. Sed anima intellectiua ſola ſe ipſam agit in eligendo, cùm ſit domina ſui actus, liberúmque arbitrium habeat:reliqua verò vt negatiua tantum agitur, cum appetitu naturali feratur; Et ſenſitiua,quæ abſolutè agitur,licet quoquo modo ſe agat, cum ex cognitione mouetur: ipſa certè erit ſola abſolure incorporea; & ab-

C ſolute anima immixta corpori. Et fortaſſe hanc rationem tetigit Plato,cum dixit,animam eſſe immortalem, cùm ſe ipſam moueat. Ecce ergo quod ex electione libera voluntatis,ſequitur humanum animum per ſe eſſe ſine corpore:quare & abſolutè immortalem. Si quis etiam ſe ipſum conſideret, poterit hoc perſpicue comprehendere: interroget enim ſe quiſque, quis ſum ego?videbit vtique ſe non eſſe cerebrum, neque cor,neque aliquam corporis partem, ſed ſuperius quoddam partibus omnibus corporis ſuperſtans. Ex his igitur rationibus iudicio meo conſtantiſſimè oſtenditur animi humani immortalitas: adeo vt putem quamcunque aliam demonſtrationem factã in philoſophia naturali faciliùs infringi poſſe, quàm has. excipio ſemper illas ſexti Phyſicorum,& primi de cœlo in tractatu de infinito,& ſi quæ

D huiuſmodi ſunt: quæ potius dicendæ ſunt mathematicæ, quàm naturales. His hactenus diſcuſſis immortalitatem hanc animæ demõſtratam meo iudicio circunſtant multa, ad quæ demonſtranda ratio naturalis,vt puto, perfecte attingere non poteſt; ſed quibuſdam tantum vti poteſt coniecturis in eis tractandis. Talia autem ſunt de ſtatu animarum poſt mortem, & an præcedant corpora,quorum ſunt animæ,an ſecus res habeat. Iſta vt puto demõſtrari non poſſunt ratione naturali; quod probatur: quia ratio naturalis ad inueſtigationem cuiuſque rei ex ſenſatis procedit: at nullæ ſunt operationes animæ quæ ſentiri poſſunt,aut ſenſu comprehendi poſt mortem,atque ante generationem hominis. Nam intelligere & velle ſenſu comprehendi non poſſunt,quo fit,cum neque anima ſeparata ſit ſenſibilis, neque operationes

eius ſenſibiles, quod ratione naturali perfecte ad ſtatum eius poſt mortem, E aut ante generationem pertingere non poſſimus; quibuſdam tamen coniecturis quidam vſi dixerunt, quòd anima humana cum inter formas abſtractas non deuenerit ad tantam perfectionem, vt ſtatim ſit capax ſupremi luminis: in quo omnis intelligentia eſt fœlix; neceſſe eſt vt prius acquirat diſpoſitiones quaſdam, per quas diſponatur ad perfectionem illam acquirendam, ſicuti materia prima non induit formam quampiam, niſi prius diſpoſita ſit diſpoſitionibus formæ illi cõuenientibus: diſpoſitiones verò, per quas animus humanus ſit deiformis, vt ita dixerim, id eſt diſpoſitus ad attingendum Deum, ſunt ſcientiæ ac virtutes. verum cùm has acquirere non poſſit à rebus propter materialitatem rerum ſenſibiliũ, ſuámque immaterialitatem, F neceſſe fuit, vt mediante ſenſu eas adipiſceretur; in quo formæ ſenſibilium habent eſſe medium inter eſſe materiale & eſſe intelligibile, potentia verò ſenſitiua, cum ſit organica, indiget corpore nobiliſſimæ complexionis: ad corporis verò ſalutem & conſeruationem multæ aliæ potentiæ requiruntur, vt vegetatiua cæteræque facultates. Iccirco anima propter bonum ipſius fuit coniuncta corpori. Et hucuſque dicta ſunt maxime naturali rationi conuenientia. non enim puto ſecundum rationem dici, corpus eſſe carcer animæ; & quod anima ſit in ſe perfecta antequam ingrediatur corpus: quia materia eſt propter formam; & natura inſtituit imperfectum ad perfectum, non autem perfectum ad imperfectum. Ex his perſpicuò ſequitur, quòd poſt mortem animæ, quæ diſpoſitiones conuenientes ſuæ perfectioni acquiſiuerint; G ſuæ item perfectioni, id eſt, ſummo bono cõiungantur, & in eo ſint fœlices, quamuis quædam clarius quædam obſcurius. Illæ verò, quæ deprauatæ diuerſa via inceſſerint, ſine ſuo fruſtratæ infœlices degunt. Ex quibus etiam rationabiliter videtur ſequi, quod anima non ſit ante corpus, cuius eſt anima; ſed ſimul incipiat eſſe cum ipſo. Verum econtra quis ſcit, an cùm tales diſpoſitiones, quas diximus in anima fieri ad ſupremum lumen capiendum, ſint extrinſecus acquiſitæ, id eſt, à ſenſibilibus rebus, an poſt longiſſimum tempus paulatim aboleſcant: quod cum fuerit factum, tunc animæ veluti potantes lætheum flumen, incipiant in corpora velle reuerti, vt iterum diſpoſitiones induant pro ſua perfectione facientes: ſicuti videmus contingere in materia prima, quæ modo vnam, modo aliam formam recipit. Et hoc pacto animæ non perfecte, ſed imperfecte propter bonum ſuum iterum corpori coniunguntur: atque huiuſmodi ratione eſſe eas ante corpus nil prohibeat: certè iſta ratione naturali certa & comperta eſſe non poſſunt. iccirco H puto ego ſani hominis eſſe agnoſcere defectum naturalis luminis, & credere neceſſariam homini fuiſſe doctrinam quandam ſuperiori lumini innitentem: ex qua hæc nobis naturaliter ignota, comperta eſſe poſſint: in hácque parte conſentio ego excellentiæ tuæ neceſſarium eſſe lumen fidei, ſed ad oſtendendam animi immortalitatem puto ſufficere rationem naturalem, vt dixi. Poſtremo reſtat, quantum ad hanc pertinet partem, vt ſoluamus rationes eas quas adducit excellentia tua ad improbandam animi immortalitatem

A tem ſimpliciter,ita quod poſt mortem non remaneat anima. Argumentatur autem excellentia tua multis rationibus: primo hoc pacto intelligere nõ eſt ſine phantaſia, vt patet: ergo anima non eſt ſeparata nec immortalis. ſecundo,cum plures operationes indicent animam eſſe mortalem quàm immortalem,vt operationes omnes potentiæ vegetatiuæ,& ſenſitiuæ,quę non ſunt ſine organo corporeo;& à ſuperabundãti debeat fieri denominatio:cur potius ſimpliciter dicenda eſt anima immortalis quàm mortalis. Tertio,noſtra ſcientia eſt potius ignorantia vel negationis vel diſpoſitionis quàm ſcientia appellãda; cur ergo tam magni facere debemus intellectum noſtrũ vt faciamus ipſum immortalẽ? Quarto,anima poſt ſeparationem,cùm habeat naturalem inclinationẽ ad corpus, cuius fuit forma,vel reunietur,vel non:ſi reunietur,incidemus in reſurrectionẽ & in fabulas Pithagoreas,de quibus dicitur in primo de anima: ſi non reunietur,aptitudo illa erit fruſtra. Quinto,ſi non reunietur non ſeruabitur ordo naturæ, quia finiti ad infinitum nulla eſt proportio. Sexto,anima ſeparata vel ociabitur vel intelliget;non eſt dicendũ ociaturã,nulla enim eſt forma,à qua nõ ſit actio aliqua: ſi verò intelliget;vel à phãtaſmate,vel ſine phantaſmate: cum phãtaſmate dici nõ poteſt;quia ſeparata eſt à corpore. ſi ſine phãtaſmate,dico quod hoc eſſe non poteſt,quia diuerſus modus operandi indicat diuerſitatem in eſſentia,& in ſpecie,quare anima coniuncta & ſeparata non erit eiuſdem ſpeciei, quod eſt impoſſibile. Septimo,poſt ſeparationẽ animæ à corpore,ſi amplius anima non reuniatur corpori,potẽtiæ ſenſitiuæ & vegetatiuæ,quę radicaliter ſunt in anima, erũt fruſtra;operari namque nunquam poterunt,cum careant organo corporeo. Octauo, illud quod eſt hoc aliquid nullius eſſe poteſt actus,ſed ſi anima ſit immortalis ſimpliciter,erit hoc aliquid:quare non erit actus corporis,quod eſt contra definitionẽ animę. Nono,poſt ſeparationẽ animæ à corpore,quid dicemus de eſſe cõpoſiti? remanebítne? an corrũpetur? Decimo,ſi animæ tot ſunt quot ſunt indiuidua, erũt ergo formæ materiales, quia omnis multiplicatio in eadẽ ſpecie eſt per materiã. Vndecimo,ſi animæ ſũt immortales nec reuniuntur corpori; & mũdus ſit æternus, animæ eſſent actu infinitæ,quod videtur impoſſibile. Duodecimo, ſi anima eſt immortalis,& incipit eſſe cũ corpore,creatur à Deo,& ſic daretur creatio noua; quod eſt contra omnes philoſophos. Decimotertio, ſi anima eſt incorruptibilis, eſt ingenita,quia omne incorruptibile eſt ingenitũ apud philoſophos. Decimoquarto, nullũ eſt ſignum probãs intellectum intelligere ſine phantaſmate;ergo non debet cõcedi à philoſopho: & per conſequens neque cõcedi debet animã eſſe immortalem. Decimoquinto: Anima humana non eſt intellectus niſi per participationem; ergo non erit immortalis niſi per participationem,nõ ergo erit abſolutè immortalis. Hæc,ni fallor,ſunt rationes excellentiæ tuæ. Auctoritates verò philoſophi in ſecundam partem huius tractatus differemus, in qua perſcrutabimur,quid nam de hac re ſenſerit Ariſtoteles. Ad has ergo,prout poterimus,reſpondebimus. Ad primã dico,quod vel excellentia tua loquitur de intellectione intellectus coniuncti corpori; vel ſeparati: ſi ſeparati,ne-

go quod intellectio illa non sit sine phātasia, imò est, vt latius dicemus inferius. Si vero de intellectione cōiuncti loquatur, sic nego consequentiā, concesso antecedenti: sufficit enim ad ostendendā immaterialitatē & immortalitatē intellectus, quod intellectio non sit in organo corporeo, vt ex rationibus nostris patere potest: quòd dependeat à phantasmate, non conuincit ipsum non posse separari, & non esse per se sine phātasia; sicuti oculus, quāuis in videndo dependeat à colore, per se est tamen absque re colorata, & à coloribus separatus per se agit. Ad secundam dicimus, quod quāuis omnes operationes præter vnam cōuincerent animam esse formā materialem; vna verò tantum cōuinceret illam esse immaterialem; debemus dicere, quod absolute est immaterialis, & secūdum quid materialis: cuius ratio est, quia forma materialis nunquam potest ascendere ad operationem immaterialē, sed forma immaterialis potest descendere per potentias organis affixas ad operationes formæ materialis. sicuti etiam anima sensitiua descendit per potētiam, quam continet, ad opera vegetatiuæ, vegetatiua autem ad opera sensitiuæ ascendere non potest. Vel etiā dicimus, quod natura essentiæ specificæ debet dignosci ab his, quæ sunt propria illi speciei, non ab his, quæ species illa continet communia cum aliis speciebus. proprium autem hominis in eo, quod homo, est intelligere, & velle; quo fit vt in illis operationibus philosophus inquirat hominis fœlicitatem: reliquæ vero operationes, quas connumerat excellentia tua, sunt cōmunes homini & bruto; quare ab illis & non ab istis debet sumi natura propria humani animi. Ad tertiam dicimus, quod licet nostra intellectio comparata intelligentiis sit valde debilis, animalibus verò aliis cōparata est admodum magna; & est eius naturæ, vt superius ostēdimus, quod ex ea apertissime colligitur immaterialitas intellectus nostri. qua in re illud etiam in capacitatem naturalem humani animi agnoscēdam inducere nos potest: quod scientiam hanc, quam habet, non magnam putat. ex quo colligitur, quod multo perfectioris scientiæ capax est: in qua summa eius perfectio cōsistit. Ad quartā dicimus, quòd certitudo illius, quod quæritur, ratione naturali haberi non potest: vtrūque tamē probabiliter sustineri potest: possumus namque dicere, quòd reunietur alteri cuidā corpori humano, per generationem factam ab homine & à sole. Et sic non erit resurrectio illa, quæ superat vires naturæ, de qua est fides: neque incidimus in fabulas Pythagoreas, de quibus in primo de anima: quia non ponimus animam hominis formare corpus bruti alicuius animalis, sicuti Pythagoras dicebat. possumus etiam probabiliter dicere, quòd nō reunietur; neque aptitudo illa ad corpus erit frustra: quia iam anima adepta est finē, propter quem habuit aptitudinem, vt corpori vniretur: illud enim dicitur frustra, quod finē intentum non est adeptū. Ad quintā dicimus, quòd licet possemus dicere probabiliter, quod animæ reuniuntur corporibus, vt superius diximus. si etiā non reunirentur, nō tolleretur ordo naturæ: imò hoc maxime est secundū naturam, vt labor & motus finitus sit ordinatus ad quietem infinitam, tanquā ad finē. Contrarius verò ordo posset videri contra naturam, si infinitus aut longus

A gus labor ad paruam quietem aut momentaneam esset ordinatus; quemadmodum necesse est dicere illis, qui ponunt animam mortalem. Ad sextam dicimus, quod diuersæ operationes secundum essentiam in rebus eodē modo se habentibus fortasse indicarent diuersitatem naturæ: sed diuersitas operationū accidentalis in rebus præsertim non eodem modo se habentibus, non arguit diuersitatem essentiæ. imò videmus in rebus naturalibus naturam, quæ est principium naturalis motus, alio atque alio modo operari, secūdum diuersum scilicet modum rei in qua est: natura namque grauis, quæ est principium motus descensus: dum graue est extra locum proprium: illa eadem est causa, quod graue in loco proprio quiescat. quies tamen & mo-
B tus videntur contraria si secundum se considerentur. quantum vero ad modum accidentalem, quod diuersificentur operationes eiusdem naturæ manifestum ferè in omnibus est. Accedendo ergo ad intellectionem dicimus; quod intellectus semper intelligit per formam rei intellectæ; neque in hoc sibi ipsi vnquam diuersus est: verum quandoque perfectius: quandoque imperfectius; & hoc est antequam perfectionem suā attigerit. Cum est in corpore, indiget phantasmate, à quo hauriat intellectionem. postquā verò perfectus est, secundum cursum naturalem inquam; ex comparatis (vt ita dicam) thesauris sibi ipsi sufficiens est ad intellectionem; imò ad altiorem intellectionem eleuatur, neque indiget phantasmate. Huius verò rei exēplum commodissimum intueri possumus in animalibus, quæ antequam perfecta
C corroboratáque membra habeant, nutriuntur ex sanguine menstruo digesto à matre per vmbelicum; matríque adhæreant necesse est; à qua nutrimētum capiunt: postquam verò perfectus est fœtus, ex vtero matris in lucem prodit, sibíque ipsi sufficit ad capiendum & digerendum cibum. Sic in proposito intellectus donec imbecillis est, & ad supremam lucem recipiendam ineptus; intellectionē veluti cibum digestum prius in phantasia recipit; postquam vero perfectus est, iam per se sibi sufficit; neque amplius indiget phātasia. Ad septimam dicendum, quod corrumpuntur. & si non corrumperentur; quòd cum vegetatiua & sensitiua potentiæ ordinatæ sint ad intellectiuam tanquam ad finem; cùm ea perfecta fuerit, suum finem adeptæ sunt: quare non sunt frustra: sicuti etiam potentia augumentatiua, quæ post ætatem cōsistentiæ non operatur; non dicitur frustra esse in animato, quia finem
D suum attigit. Si vero dicemus probabiliter, quod animæ reuniuntur corporibus: ratio nullo pacto procederet. Ad octauam, patet per ea, quæ demonstrata sunt, quod hoc aliquid, cum est actus, potest esse alicuius actus; neque hoc inconuenit: imò ostendimus; quod actus corporum cœlestium sunt actus qui sunt hoc aliquid. id vero, quod obiicitur ex beato Thoma, non est ad propositum; quia apud ipsum actus, qui sunt in actu per se, & quātum ad actum primum essendi, id est, ad esse, & quantum ad actum secundum, id est, ad perfectionem, non sunt vniti materiæ; quia talis vnitio in nullam cederet vtilitatem formæ: materia verò cum sit propter formam, debet cedere in vtilitatem formæ. actus verò noster, qui est hoc aliquid; quia in principio

indiget corpore pro sua operatione, vt diximus; conuenientissime vnitus est E corpori. Ad nonam, de esse compositi, respondeo quod in composito non est aliud esse, quàm esse quod insequitur formam, quod, quando forma per se non est in actu, insequitur formam tanquam principium tantum; est tamen in composito veluti in primo subiecto, & per illud esse compositum actu est. quãdo verò forma est in actu, illud esse non tantùm insequitur formam tanquam principium, sed est in forma tanquam in subiecto: communicatúrque composito. quo fit vt per illud idem esse, per quod forma est, ex communicatione formæ compositum etiam sit. quo fit, vt post corruptionem compositi, esse compositi non pereat: sed sit in forma; in qua etiam primò erat. Neque in composito est aliud esse præter hoc. Et hæc est sententia F diui Thomæ in quarto sententiarum, vbi tractat de resurrectione. Ad decimam dicendum, quod quamuis anima humana per se sit sine corpore, cum tamen vnumquodque, cuius est aliquid opus; sit propter suum opus, vt dicitur à philosopho in secundo de cœlo; illud quod per se operari non potest, connumeratur inter ea, quæ per se non habent esse completum: talis autem est anima humana; quæ, vt diximus, propter infirmitatem luminis intelligibilis indiget prius, vt exerceatur in rebus istis sensibilibus, in eísque prius superiora illa intueatur: postmodum per has res disposita superioribus illis perficiatur. hoc autem facere non potest sine corpore: quare inter eas formas connumeranda est, quæ omnino per se non habent esse completum; sicque cum proportionata materiæ esse debeat, poterit multiplicari per ma- G teriam: quod in formis penitus & omnino abstractis dici nõ potest. Ad vndecimam dicendum, quod si probabiliter teneamus reunitionem illam, ratio non procedit, vt est manifestum. quod si illam non teneamus: mundúmque putemus esse æternum: non putauit inconueniens Algazel vir excellentissimus, quod in rebus incorporeis, quæ sunt indiuisibiles & transcendunt tempus & locum neque ordinatæ sint essentialiter; sit actu infinitum. quo fit, vt videamus Aristotelem in tertio Physicorum in tractatu de infinito, secludere à perscrutatione sua entia abstracta, & immaterialia: quod si quis etiam interius consideret, ac teneat mundum æternum, teneátque vt necesse est fateri asserenti Deum esse penitus immutabilem; æternitatem comprehendere, & continere totum tempus quãtumcunque infinitum, necesse est, H vt hic fateatur, quod licet ea, quæ à finito quodã tempore contineantur, sint actu finita, neque possint esse actu infinita; in indiuisibili tamen æternitate illa necesse est, velit nolit, vt fateatur actu contineri infinita, si actu simúlque totum tempus infinitum & omnia, quæ sunt in tempore in æternitatis illa abysso, ad quam intellectus noster nequaquam attingit, continẽtur. quid ergo prohibebit animas quæ sunt supra tempus & locum, esse infinitas? verum hoc argumentum quærit illud, de quo humana ratione certi esse non possumus: vt sæpe superius diximus quamobrem sani hominis est censere, huic naturalis luminis defectui supernaturali quodam adminiculo prouisum esse à Deo: cui etiam, secundum philosophos, est de omnibus prouidentia.

quare

A quare si quis teneat id, quod fides Christiana ponit, nullum inconueniens sequetur. Ad duodecimam dicendum, quod, si quis rectè consideret, hæc animæ creatio nequaquam philosophiæ repugnat. Nam priores philosophi adeo putauerunt hanc propositionem (ex nihilo nihil fit.) esse veram, vt dicerent generationem nihil aliud esse, quàm extractionem quandam rerum latitantium, & actu existentium; veriti, ne si concessissent res generatas prius actu non fuisse, cogerentur negare principium illud, ex nihilo nihil fit. paulò posteriores melius considerantes viderunt principium illud id tantum innuere, quod nihil fit ex nihilo: quia factio, quæ mutatio quædam est, non potest esse sine subiecto; verum, cùm putassent subiectum B esse substantiam quandam in esse completam: putarunt quod mutatio esset in accidentibus; & quod accidentia fierent cum prius non latitarent; sed cùm prius actu non essent, ecce quomodo recesserunt à crasso intellectu eorum, qui concedebant latitationem rerum; ne negarent ex nihilo fieri. post hos Aristoteles dissoluit substantiam completam in esse, in duo principia, materiam scilicet & formam, putarúntque formam substantialem esse, postquam prius actu non erat absque latitatione illa; neque necessarium esse dixit subiectum factionis illius esse substantiam completam: sed materiam primam. postmodum interius res considerantes; videntésque omnia præter primum, esse per participationem ipsius esse: solum autem primum, esse per essentiam: concluserunt omnia entia, vt totum entis genus C materiámque primam cæteráque omnia esse à primo, tanquam à causa efficiente, non quidem per generationem, sed per simplicem emanationem, ecce quomodo paulatim deuenerunt ad hanc factionem, quæ est sine aliquo subiecto. Verùm cùm ab agente æterno apud ipsos non possit peruenire noua actio: nisi alia quædam nouitas præcesserit, putarunt hanc simplicem emanationem totius entis à primo, esse æternam non nouam. Ecce ergo quod apud philosophos non est incóueniens, quod aliquod ens emanet à Deo, non per generationem, sed quod hoc fiat nulla nouitate præcedente, hoc putant ipsi inconueniens: modo nos in ipsa anima humana dicimus, quod est à Deo per creationem vel per simplicem emanationem (idem namque hæc sunt) mutationibus præcedetibus, & hæ sunt dispositio D nes materiæ factæ à sole & ab homine. quo fit, vt quoquo pacto concedere possemus, quod ad esse animæ cócurrat sol & homo, veluti instrumēta quędam valde remota tamē. Hócq; modo animę productio media est inter veram purámq; creationē, & generationem: licet enim fiat anima in se: fit tamē etiā simul in materia, quod pertinet ad generationē; sine qua materia anima in suo primo ortu secundū naturā, vt diximus, esse nō potest. quare quoquo pacto actio hominis & solis pertingit ad esse animæ: cū per alterationes factas à sole & ab homine sit anima in materia illa: sina qua secundū naturam fieri nō poterat. Ecce ergo, quòd hoc, quod ponitur de factione animę, nullo pacto, si quis rectè cōsideret, repugnat rationi naturali. sed si quis teneret reunitionē illam, argumentum nullā haberet vim. Ad decimātertiam dicendū,

quòd impoſſibile eſt aliqua ad inuicem comparari,niſi conueniant in eo, in quo comparantur: quare cum in primo de cœlo Ariſtoteles comparet ea, quæ ſemper ſunt,ad ea quæ quandoque ſunt & quandoque non ſunt,neceſſe eſt ergo vt conueniant in menſura durationis, in qua comparantur.Cum autem menſura durationis eorum, quæ quandoque ſunt & quandoque non ſunt, ſit tempus, vt manifeſtum eſt; neceſſe eſt ergo, vt philoſophus accipiat ea quæ ſemper ſunt, & ſunt in tempore; non quòd infinitum poſſit tempore menſurari: quia nec motus infinitus menſuratur tempore, vt dicitur in quarto Phyſicorum: ſed quia extenditur ſecundum extenſionem temporis duratio illa. Sed cùm eo modo debeant accipi termini in concluſione, quo accipiuntur in propoſitionibus: ratiò philoſophi hanc concluſionem concludet, quod ea, quæ quandoque ſunt & quandoque non ſunt, ſiue per generationem non eſſe præceſſerit eorum eſſe: ſiue per corruptionem non eſſe ſequatur eſſe: non poſſunt ſemper eſſe, id eſt, eorum duratio extendi non poteſt per tempus infinitum. Non autem ſequitur, quod illud quod ſemper eſt, cuius duratio non menſuratur, neque extenditur tempore, ſed tota eſt ſimul, licet deficiat ab æternitate primi entis: non potuerit, cum prius fuerit in tempore, incipere eſſe & deſinere eſſe in tempore: poſtea verò eſſe extra tempus in æternitate. nos ergo de anima humana dicimus,quod ſi incepiſſet eſſe in tempore,cum prius non fuiſſet; poſtea verò nunquam deſineret eſſe in tempore; ſed eius duratio extenderetur per tempus infinitum: hoc poſſet videri inconueniens. Sed hoc nos non dicimus; imò concedimus, quod ſicuti incipit eſſe in tempore: ita deſinit eſſe in tempore. poſt verò ſemper eſt æquiuoce: quia non ſubeſt tempori; quod de motu, & ordinatione mundi per motum, Plato dicere non poterat; quia motus eſt ſub tempore,& extenditur ad extenſionẽ temporis. Si verò teneamus reunitionem illam,argumẽtum nullam vim habet. Ad decimamquartã dicendum, quod eſt ſignum demonſtratiuum concludens,quod intellectus intelligit ſine phãtaſmate:Nam ſi ex eo,quod intellectio non eſt in organo corporeo, demõſtratur intellectum per ſe eſſe & per ſe ſubſiſtere: poſt ſeparationem à corpore erit; quare & operabitur ſuam propriam actionem,quæ eſt intelligere, neque cum phantaſmate: quia corpori vnitus non eſt. ecce quomodo ratio hoc conuincit. Sed dicet aliquis hoc ſenſu non comprehenditur aut experimento; reſpondeo, quod ſtultum eſt velle ea experiri ſenſu, quorum non eſt ſenſus; ſicuti ſtultum eſſet, ſi quis vellet vocem oculis intueri. neque hoc eſt principium; ſed concluſio, ad quam neceſſe eſt peruenire ratione: quæ concluſiones non videt in ſeipſis,ſed in ſuis principiis, & per ſua principia: quemadmodum eſt in hac re. hæc enim eſt concluſio ſcita per comprehenſionem naturæ intellectus; naturam verò intellectus comprehendimus per operationem, quam agit dum eſt in corpore. Eſt ergo philoſopho concedendum, quod intellectus ſine phantaſmate intelligit. Ad decimamquintam dicimus, quod licet humanus animus non ſit intellectus, niſi per participationem, eſt tamen rationalis

A nalis per essentiam: ratio vero est operatio, ad quam forma materialis non pertingit; vt ostendimus; licet ratio sit intellectus obumbratus. Est enim, vt recte inquit excellentia tua, humanus animus medius inter formas materiales & immateriales puras. quare particeps est proprietatum vtriusque generis, neque est ita abstractus sicuti intelligentia; quia in principio ad suam operationem indiget corpore; suáque operatio deficit à perfectione intellectus. neque est ita immortalis & æternus, sicuti est intelligentia, quia quãdoque est in corpore & quandoque non est: simúlque esse incipit cum corpore. Est tamen absolutè connumerandus inter formas immateriales; sicuti conspicimus in his mediis, per quæ natura ab vno genere in aliud descendit B sensim: ea namque omnia media videmus simpliciter pertinere ad genus superius; licet imperfectissimum obtineat gradum in eo genere, media illa de quibus dicit Aristoteles, quod dubitamus an sint radices an metalla; absolute sunt in genere vegetabilium: licet operationes animæ vegetatiuæ in eis sint valdè obscuræ, & imperfectæ: sic zoophyta, quæ sunt inter animalia & plantas, vt spongiæ atque vrticæ, absolutè sunt in genere animalium, non plantarum: quamuis operationes animæ sensitiuę sint in illis valdè obscuræ. quare & intellectus humanus medius inter formas materiales & immateriales absolutè ponendus est in genere immaterialium: licet operationes intellectuales sint in eo valde obscuræ & imperfectæ. Huiúsque rei ratio in promptu est: quia inferius genus nullo pacto potest pertingere ad operatio- C nes generis superioris. Sic ergo concludamus, quod intellectum humanum esse absolute immortalem; multiplicatùmque secundum hominum multicationem, sciri potest rationibus naturalibus. Ea verò, quæ ad immortalitatem intellectus consequuntur, scilicet quid & quomodo post mortem operetur, an fuerit ante corpus necne, nequaquam ratio naturalis attingit, nisi quibusdam persuasionibus probabilibus. quamobrem existimo maximè esse sani hominis; cum in his rebus; quarum cognitio præcipuè facit ad finem suum hominibus attingendum, ratio naturalis deficiat, credere quod Deus optimus, cuius interest omnibus prouidere: hoc autem est, omnia ad fines suos conuenietibus mediis dirigere, aliam quandam homini cognitionem dederit harum rerum ex supernaturali reuelatione, supérque naturali D lumine fidei; à quo, vt reor, nemo nisi aut non intelligẽs, aut valde arrogans, ob idque non parum perspiciens, dissentire potest. Nunc postquam rem hãc explicuimus rationi naturali tantũ innixi, nullius verò auctoritati, videamus quidnam de hac re Aristotelẽ sensisse ex eius dictis colligere possimus. Cum verò in omnibus ferè locis Aristotelis dicta de hac re non sint parui faciẽda: omniũ tamẽ maximè ea sunt animaduertẽda: quæ dicit in tertio de Anima, in eo loco; in quo inuestigat definitionẽ & naturã intellectus. ibi ergo, cùm declarasset, quod intellectus est virtus susceptiua speciei, in quo cũ sensu cõuenit, tanquam in genere quodã, quia intelligere est sicut sentire: statim inuestigat propriã differentiã intellectus; per quã differt à sensu; dicítq;, necesse est immixtũ esse, sicuti dicit Anaxagoras, vt imperet, hoc est, vt cognoscat,

intus namque apparens alienum prohibebit & obstruet. De nulla vero forma mortali siue materiali (idem namque sunt) vt clamat Auerrois, hoc dici potest; quod scilicet sit immixta; neque vlla forma materialis habet eam comparationem ad materialia & corporea: quam habet intellectus apud Anaxagoram. Ex quibus cum postmodum conclusisset, quod nullam habet naturam: nisi quod possibilis vocatus est, & cætera, subdit, quocirca neque cum corpore mixtum esse rationi consentaneum est; Nam formæ sensibiles pertinerent ad illum; & sic non esset tantum possibilis: neque habet aliquod instrumentum: sed est locus specierum. Paulò inferius deinde inquit, quod sensus ex vehementer sensibili fit imbecillior: intellectus verò ex valde intelligibili aliquo fit validior ad intelligenda minora, inferioráque. cuius rationem subdens inquit. sensitiuum enim non sine corpore; at intellectus ab eodem separabilis est. quis per Deum non excandesceret? quemadmodum Auerrois Alexandro: qui positionem suam adaptare Aristotelis dictis volebat? inferius deinde declarans quomodo intellectus seipsum intelligat: intelligendo alia, inquit, In his enim quæ sunt sine materia intelligens & id quod intelligitur est idem. ac si dicat, cum intellectus sit sine materia; sit res intellecta: quamobrem intelligendo rem illam, seipsum intelligit. Et hoc reuera ita se habet; nam nullus recte iudicium facere potest de intellectu: nisi qui multa intellexerit; valdéque peritus sit; & in diuinis exercitatus; ac puræ mentis fuerit. hic certe conspicit diuinitatem intellectus in rebus illis, quas contemplatur. qui verò impura mente est, ac circa corporea tantum intendens; iudicat intellectum esse eiusdem naturæ cum rebus; in quibus semper versatur: ac quibus vehementer est affectus. Ex quo fit, vt tam diuersæ sint sententiæ de animi natura: eam namque vnusquisque talem iudicat, qualem cernit: cernit autem eam in rebus: quas contemplatur; quare ex diuersitate rerum diuersum etiam de animi natura iudicium fit. Sed de his satis. reuertamur ad Aristotelem in secundo de Anima, in textu vigesimo primo ita inquit. de intellectu alia ratio est: sed videtur hoc genus animæ esse diuersum: ídque solum perinde atque perpetuum ex eo quod accidit seiungi separaríque potest. Et ne quis diceret Aristotelem locutum de intellectu intelligentiarum: subdit. cæteras autem partes separabiles quidem non esse, vt quidam dixerunt, ex his patet; ratione verò differre non obscurum videtur, namque sensitiui ratio diuersa est à ratione principij opinandi, siquidem sentire? & opinari sunt diuersa. ecce quàm clare dicat quod intellectus, quē dixit separari à corpore, & esse perpetuū, sit principium opinandi; differátq; ratione à partibus sensitiuis, quæ non sunt separabiles. Sed quid moror in re tam clara? innumeros certe adducere possem Aristotelis locos hoc explicantes: ab quibus abstinere volo. Nunc respondeamus ad duos trésve locos, quos adducit excellentia tua. primus locus est in tertio de Anima, vbi dicit quod intellectus agens solum est immortalis verè ac separatus; & quod non recordamur post mortem, quia intellectus passibilis corruptibilis est: & sine hoc nihil intelligit

A ligit anima. Alius locus est ex primo de Anima, quod si intelligere phantasia fuerit, aut non sine phantasia, non contingit ipsum separari. Tertius verò locus est in tertio de Anima in trigesimo tertio textu, vbi inquit. vtrum autem ipsum nõ separatum à magnitudine intelligat aliquid abstractorum, inferius est perscrutandum, ex quo videtur colligi, quod intellectus non separetur à magnitudine. Ad primum dicendum, quod ea verba adeo sunt obscura, vt variis modis commode exponi possint: nulla tamen expositio sit adeò clara, vt aliis repudiatis, possimus dicere Aristotelem id tantum sensisse. quomodocunque tamen exponatur; non colligitur ex eo loco, animam esse mortalem: imò potius oppositum. Nam ea verba, hoc solum est immortale & perpetuum, possunt referri ad intellectum agentem vel ad possibilem. Si referantur ad possibilem, sunt pro nobis, vt clarum est. Si verò referantur ad agentem intellectum; & intellectus agens sit pars animæ humanæ, vt clarissimi ex Peripateticis dixerunt; faciunt etiam nobiscum. Si verò referantur ad intellectum agentem: dicamúsque intellectum agentem esse vel Deum vel aliquam ex intelligentiis; recte intellecta verba illa non faciunt contra nos. inquit enim, separatus verò, id est solum quod est. ac si dicat, cum intellectus possibilis quandoque intelligat & quandoque non; & intellectus efficiatur res intellecta, non est solum id quod est: imò varias formas suscipit. hic verò intellectus agens separatus, quia est intellectus in actu & non in potentia; est id solum quod est: quare subdit, atque

C id solum est immateriale ac perpetuum: quia mutatio secundum varias formas est quædam veluti corruptio intellectus speculatiui, seu intellectus in actu. idcirco vere ac proprie intellectus agens est immortalis & perpetuus; quia semper eodem modo est intellectus in actu: neque de potẽtia ad actum venit, aut ab actu in potentiam; quod contigit possibili intellectui; quo fit, vt incipiat esse cum corpore. ex quibus manifeste colligitur quantum deficiat à vera immortalitate intellectus agẽtis. Sic ergo, vt diximus, hoc solũ, id est, intellectus agens est vere immortale & perpetuũ: non autem ex hoc vult intellectũ possibilem corrumpi per corruptionẽ hominis. quod manifeste & aperte verba, quæ sequuntur, ostendunt. dubitat namque cur est quod post mortẽ nullus recordatur amicorum aut filiorum vel inimicorũ. Hæc certè

D quęstio, si conclusum esset superius, quod intellectus possibilis est mortalis; nullo pacto fuisset inducta ab Aristotele. manifestũ namque esset ex se: cur hoc contingeret. sed quæstio contingit: quia oppositum dictum est statim ab exordio tertij vsque ad eum locum. sed quid moror amplius? ex solutione quęstionis patet hæc res. inquit enim, idcirco non recordamur post mortem amicorum, & cætera, quia intellectus passiuus corruptibilis est: & sine hoc anima nihil intelligit. quantum autem differant non tantum in significato; sed etiã in appellatione intellectus possibilis ab intellectu passiuo; manifestum ac notum est cuiuis vel mediocriter in Græcis literis erudito. Non ergo recordamur non ob eam causam: quod intellectus possibilis est corruptibilis; sed quia corruptibilis est intellectus passiuus, id est, vis interior sen-

ſitiua,in qua ſunt animæ perturbationes. Et per conuerſionem ad quam intellectus per formam intelligibilem intelligit ſingulare. Sine hoc ergo paſſiuo intellectu neque reſtat amor aut odium: neque etiam ſingularium cognitio. Et hoc conſonat illi,quod dicitur in primo Ethicorum, quod inferius tangemus.Ecce quomodo ex hac auctoritate expreſſe colligitur, quod intellectus poſſibilis remaneat poſt mortem:licet deficiat ab immortalitate intellectus agentis.nam & ego conſentio excellentiæ tuæ in hoc:quod dicis intellectum agentem,de quo hoc in loco meminit Ariſtoteles,non eſſe animæ partem,ſed ſuperiorem quendam intellectum. Ad ſecundam poſſemus dicere,quod ibi,cum non ſit locus,in quo tractetur ex propoſito ab Ariſtotele de intellectu;non eſt facienda magna vis. Hæc enim eſt cõſuetudo Ariſtotelis,vt non loquatur exacte de naturis rerũ,niſi in propriis locis.verũ hęc à nobis ſolutio abſit. Dicendũ ergo quod operationes ſeu paſſiones animæ poſſunt ipſi ſoli attribui duobus modis, vel ſecundum eſſe quod ſignificat eſſentiam,vel ſecundum eſſe quod ſignificat exiſtentiam,verbi gratia, ſicuti dicimus formam eſſe actum vt actuare materiam, & dicimus formam vel generari,vel corrumpi,vel mouere.aut aliquid agere. priora prædicata,quæ attribuuntur formæ, coniunguntur formæ per eſſe, quod ſignificat eſſentiam;& idcirco attribuuntur formæ; non autem compoſito; nam forma eſt actus,non autem compoſitum eſt actus; & forma actuat,non autem compoſitum actuat. non tamen propterea conuincunt formam eſſe ſeparatam; quia licet forma ſola ſit actus & actuet, non tamen actuat aut eſt actus niſi exiſtendo in compoſito, non autem exiſtendo per ſe: ſi autem attribuamus poſteriora prædicata formæ per ſe, quod ſcilicet ipſa ſit id quod mouet aut corrumpitur; cum hæ actiones præſupponant exiſtere illius quod agit aut patitur:ſtatim ſequitur quod forma per ſe ſit actu; & ſeparabilis à compoſito.modo eo in loco,vt palam eſſe poteſt recte intuenti,Ariſtoteles loquitur de paſſionibus ſeu operationibus prout attribuuntur animæ ſecundum eſſe quod ſignificat eſſentiam; non autem ſecundum eſſe quod ſignificat exiſtẽtiam. Deinde adiungit id quod pertinet ad exiſtentiam quod clariſſimum eſt contextum ipſius conſideranti.inquit enim,non ſolùm oportet conſiderare quid eſt anima,ſed etiam accidentia & paſſiones animæ: quæ reuera in concluſione ſcientifica ſecundum eſſentiam attribuuntur ſubiecto; ſed ex paſſionibus & operationibus animæ quædam animæ ſoli attribui non poſſunt;vt iraſci,lætari,& cætera. ſed ſunt corpori animæque communes:quædam verò videntur attribui ſoli animæ, vt intelligere: modo inquit ipſe, ſi hoc intelligere,quod attribuimus ſoli animæ ſit phantaſia;aut non ſine phãtaſia, id eſt, quod licet attribuatur tantum intellectui non tamen ipſi attribuatur niſi vt eſt phantaſiæ coniunctus;non poteſt ſeparari: ac ſi diceremus forma eſſe actum & materiam actuare, licet attribuatur ſoli formæ, & non compoſito: Si autem alicui formæ non attribuitur ſiuè compoſito, id eſt niſi inquantum coniuncta eſt compoſito, quamuis ſoli formæ attribuatur, non contingit talem formam ſeparari. Non ergo voluit philoſophus quod ſi in-

A ſi intelligere non ſit ſine phantaſia non contingat intellectum ſeparari,id eſt,quod ſi non ſit ſine phantaſmate tanquam mouente intellectus non poſſit ſeparari.Hoc enim, vt oſtẽdimus ſuperius,ſeparationem intellectus non prohibet.Sed ſi intelligere,quod attribuitur ſoli intellectui, non attribuitur ipſi ſine phãtaſia,id eſt in quantum eſt coniunctus phantaſię attribuitur (ſic enim intellectus eſſet virtus materialis) non poterit intellectus ſeparari. quod autem ita intellexerit, ex ſequentibus patere poterit; ſtatim namque ſubdit. Namque ſi aliqua animæ operationum propria eſt,contingit ipſam ſeparari.Hic quęro ego an id verbum,ſit,dicat eſſentiam vel exiſtentiam:ſi dicat exiſtentiam, ita quod iſte ſit ſenſus.ſi aliqua operatio propria ſit ani-
B mæ, ita quod anima per ſe abſque corpore eam operetur, dico quod falſo dixiſſet quod contingit eam ſeparari: imò neceſſe eſt eam ſeparari: quod ſi id verbum,ſit,dicat eſſentiam:tũc reuera dici poteſt,quod poſſibile eſt eam ſeparari,non autem neceſſe eſt.quia ſecundum exiſtentiam anima cuius eſt propria operatio,ſi erit per ſe,erit ſeparata;ſi coniuncta & dependens à corpore non poterit ſeparari:ſi verò nulla operatio tantùm animæ attribui poteſt, impoſſibile eſt ipſam ſeparari: quod ſi anima non ſit ſeparata, eæ paſſiones quæ tãtum ipſi videntur competere,erunt ſicuti in recto: cui inquantum rectum & per ſe,quod eſt ſecundum eſſentiam:competunt multa, verbi gratia, tangere ſphæram in puncto; ſecundum tamen exiſtentiam nunquam tanget ſeparatum à materia ſenſibili. Si ergo in propoſito intelligere
C ſecũdum eſſentiam attribuatur tantum intellectui, non tamen ſecundum exiſtentiam exiſtenti ſine phantaſia; vtique ſeparari non poterit intellectus. Ecce quàm clare hoc exemplum,quod adducit Ariſtoteles de recto, nobis indicat quonam pacto locutus fuerit ſuperius de intelligere, quod ſcilicet non ſit ſine phantaſia.in tertio verò declarat,vt oſtendimus,quod intelligere attribuitur intellectui exiſtenti ſine phantãſia,id eſt,per ſe exiſtenti,& immixto materiæ nullóque vtenti organo; quare erit ſeparatus.poſſumus etiã dicere quod Philoſophus dixit, intelligere non eſſe ſine phantaſia; ſi non tranſcenderet genus imaginabilium phantaſia: ſic enim non eſſet ſeparatus. Poſſumus etiam dilucidius eam obiectionem ſoluere, nullus eſt qui ignoret Ariſtotelem gloriæ Platonis æmulum,ingenij vires in eam rem ſemper
D intendiſſe,vt ea,quæ Plato dixerat, refelleret, præſertim ſi qua in re non rectè ſenſiſſe Platonem animaduertiſſet. Plato de anima non ſenſit eam eſſe formam & actum corporis,ſed à corpore ſeparatam,non inquam immaterialem tantum & immortalem ac propterea ſeparatam: verum etiam ſeparatam, id eſt corpori non inhærentem, neque dantem eſſe,ſed ſe habentem ad corpus ea ratione,quæ nauta ad nauem ſe habet. Hoc ergo Platonis placitum ſeu dogma hoc in loco Ariſtoteles vult reprehẽdere;inquitque, cum vnumquodque operetur eo modo quo eſt:Si anima eſſet à corpore ſeparata,non vt immaterialem formam dicimus ſeparabilem, ſed vt tu Plato aſſeris animam ſeparatam, id eſt minime corpori inhærentem, atque aliquam comprehenderemus animæ operationem,in qua corpus partem nullam ha-

beret. Verùm si singula opera animæ scrutatus fueris, nullam eiusmodi inueneris: quin intelligere, quod maximè alienum à corpore videtur, non est sine phantasia, vt experimur in nobis ipsis; non ergo erit anima separata eo modo quo Plato sensit, vt scilicet se habeat ad corpus vt nauta ad nauem. Nam fieri nequit omnino, vt operatio alicuius potentiæ ei immanens adiuuet operationem alterius potentiæ etiam immanentem in ea: nisi vtraque operatio pertineat ad eandem formam & in ea sit veluti in radice quadam. Cum ergo phantasia sit operatio potentiæ, quæ est actus corporis, vt perspicuum est: vtique non posset opem ferre, vt ita dicam, neque adiuuare intellectionem, quæ est in intellectu: Nisi etiam intellectus esset à forma: quæ est actus corporis. Manifestum ergo est intellectum non posse esse separatum à corpore, vt Plato posuit, id est, vt sit extrinsecus, non autem sit actus corporis, sed ita se habens ad corpus vt nauta ad nauem, per æquiuocationem, ergo peccant hi qui eo loco Aristotelis nituntur. Nam ibi non accipit formam & actum separatum à materia, id est, immaterialem, & per se existentem: sed accipit separatum actum à corpore, pro eo actu: quia non sit actus corporis animati: sed se habeat ad corpus vt nauta ad nauem. Et hæc proculdubio sententia Aristotelis in hoc loco. Ad tertiam dicendum, quod ex eo loco Tertij de anima potius conuincitur intellectum esse separabilem à corpore: quàm quod sit inseparabilis. Nā si esset inseparabilis, Aristoteles absolutè quæstionem illam proposuisset, dixissétque: an verò intellectus intelligat aliquid abstractorum considerandum est nullo addito: Nunc verò cum dicat: vtrum autē cōtingat intellectum non separatum à magnitudine intelligere aliquid abstractorum: innuit duos modos essendi intellectus: in quorū altero nō cōtingat quęstio; in altero verò cōtingat. Nā quādo intellectus separatus est à magnitudine; nō est dubiū, an intelligat abstracta; imò manifestū esse potest, quod intelligat. Sed dubitatio est, an intellectus, dū est cōiunctus corpori, peruenit ad tantā perfectionē, vt aliquod absttactum intelligat. Hanc enim quæstionem proponunt etiam nostri Theologi: apud quos non est dubium de separatione animæ. Ex hoc ergo non colligitur Aristotelem voluisse intellectum non esse separabilem, imò potius colligitur Aristotelem oppositum sensisse. Hanc verò quæstionem puto ego ab Aristotele fuisse solutam in duodecimo Metaphysicæ in textu trigesimo nono & quadragesimo. vbi inquit, dispositio qualis optima nobis quidem paruo tempore, & cætera. Hîc enim existimo Aristotelem illud innuisse, quod dicit Algazel in sua Metaphysica: quod aliquando sapientum bonorúmque virorum intellectus adeò eleuatur; vt pertingat ad fulgorem diuinorum quendam capiendum: eíque diuina appareant, sed tanquam fulgur quod citò pertranseat. sic quoque nos citò decidimus ab intellectione illorum. Nam vt inquit Augustinus in Octauo de Trinitate, statim nobis se obiiciunt imagines & nubila phantasmatum sicque ab optima illa dispositione decidimus. in Nono verò Metaphysicæ fortasse eam quæstionem soluit, vbi inquit, quod ignorantia illa quæ opponitur veritati simplici, quæ est in intelle-

A in intellectione abstractorum, non est in nobis vt cœlitus, & cætera. Locus verò ille in duodecimo Metaphysicæ in textu decimo septimo est adeò perspicuus; vt ei, qui textum extorquere non vult; nihil possit esse clarius: nam ibi loquitur de mente, quæ est anima: & de anima, quæ est forma simul incipiens esse cum facto, id est composito. talem autem mentem inquit ipse nihil prohibet separari. Ecce quod apud Aristotelem nil obstat, quod sit actus corporis: quin possit separari, neque etiam quia simul incipit esse cum corpore, propterea separari non poterit. in Primo verò Ethicorum, vbi dubitat an fœlicitates ac infortunia amicorum pertineant ad defunctos; quid clarius dicere potuisset? inquid enim concludendo. Videntur autem tam

B prosperitates quàm aduersitates amicorum aliquid defunctis adferre; tale autem ac tantum vt neque fœlices infœlices; nec quicquam aliud huiusmodi faciat. Sed aliquis dicet, paulò superius sub dubitatione locutus est. inquit enim, Si aliquis ex his ad illos perueniat; exile autem esse bonum aut contrarium. Respondeo, quod si quis rectè animaduertat, dictum illud sub dubitatione positum est propter illud quod dixit in primo de anima; quod nullus post mortem reminiscitur amicorum; quia amor odiúmque ac singularium cognitio est in intellectu per conuersionem ad intellectum possibilem; qui intellectus passiuus corruptibilis est: & post mortem non est. Et idcirco dixit, si peruenit ad illos non quia non sint: sed quia non sunt sensui coniuncti: per quam haurit intellectus cognitionem horum singularium.

C quamobrem vsus est hoc modo loquendi: vt diceret, Si peruenit ad illos: tanquam qui disiuncti sint à rebus istis sensibilibus. in secundo verò Physicorum in textu vigesimo sexto, postquam dixit, quod consideratio naturalis stat ad formas, quæ specie sunt separatæ; sed existunt in materia, quia sol & homo generant hominem, id est, ad animas intellectiuas hominum, vt etiam exponit excellentia tua; subdit quomodo se habeat hęc separabilis, & quid sit, primæ philosophiæ est opus determinare. Et hoc consonat ei quod dicit in primo de partibus animalium, capite primo, quod agere de intellectu secundum omnem modum nō est naturalis: intérque alias rationes hanc adiungit, quia intellectus non est natura, quæ sit principium motus, principium enim vegetandi est anima vegetatiua; principium alteratio-

D nis, quæ est secundum sensum, est anima sensitiua. Principium delationis est aliud ab intellectu, nam delatio est in cæteris animalibus; intellectus verò non est; cum dicit intellectum non esse in cæteris animalibus, in quibus est delatio; secludit certè hominem, in quo vult esse intellectum; qui non est considerationis naturalis secundum omnem eius operationem: de quo etiā dicit statim postea, quod est abstractus: naturalis autem non considerat de formis abstractis. quomodo autem intellectus sit considerationis Physicæ, alterius est negotij perscrutari. In secundo verò de generatione animalium in capite tertio, vbi dubitant, an omnes animæ veniant in conceptum, qui est in potentia ad illas; cum ante fuerint; an nullæ veniant, cum ante fuerint. an aliquæ aut fuerint, & aliquæ non. Respondet his verbis. Cæterum omnes

ante esse impossibile his rationibus esse osteditur. quorum enim principiorum actio est corporalis, hæc sine corpore in esse non posse certum est, verbi gratia, ambulare sine pedibus: itaque ea extrinsecus venire impossibile est. nec enim ipsa per se accedere possunt cum inseparabilia sint: neque cum corpore: semen enim excrementum alimenti mutati est. Restat igitur vt mens sola extrinsecus accedat, eáque sola diuina est; nihil enim cum eius actione communicat actio corporalis. quid clarius dici potuisset, quàm hęc mẽtis immaterialitas? Sed dicet aliquis, hîc videtur Aristoteles dicere, quod mens præcedit in esse corpus cõpositum; & quod venit in corpus cum ante fuerit. in duodecimo verò Metaphysicæ in textu decimo septimo; & est locus quem superius adduximus; videtur dicere, quod simul incipiat esse cum corpore, sed remaneat post corpus. Ad hoc respõdeo; quod de illo, ad quod ratio naturalis ex operatione intellectus pertingit, scilicet quod intellectus sit immaterialis, & ex consequenti immortalis simpliciter, Aristoteles non dubitauit. de his verò, ad quę ratio naturalis nõ pertingit per certitudinem. Aristoteles ambiguus fuit: & iccirco vno in loco videtur dicere, quod anima simul cum corpore incipiat esse, in alio verò quod extrinsecus veniat; in omnibus tamen sibi ipsi consentit; quod sit immixta materiæ, & quod actio sua sit incorporalis; & quod per se sit, neque in suo esse indigeat corpore. qua de causa neque de fœlicitate post mortem locutus est. quia ad eam nõ pertingit ratio naturalis, nisi per coniecturas: in Primo verò Ethicorum loquitur de fœlicitate hominis compositi: & præcipuè de fœlicitate politica, vt patet diligenter consideranti ea quæ dicit. Hac etiam de causa in duodecimo Metaphysicæ, vbi loquitur non de animabus hominum, sed de intelligentiis, dixit, tot esse, quot sunt motus cœlestes, ad plures verò ratio naturalis non pertingit per certitudinem. Nec tamen propterea asseuerandum est non esse plures: quia hanc negatiuam non demonstrat ratio naturalis: quamobrem in eo loco dicit rationabile est tot esse: necessarium verò fortioribus relinquatur. Quamuis autem præter hos alij etiam loci adduci possent ex Aristotele, hos tamen puto satis esse: Ex quibus meo iudicio colligitur Aristotelem de immortalitate animæ dubium non fuisse. Verùm de eius operatione post mortem: an antecedat corpus nec ne: cum ratio naturalis ad hæc per certitudinem non pertingat; puto eum fuisse ambiguum, propptereaque parum aut nihil de rebus illis locutum fuisse: non enim fuit Aristoteles tam insipiens; quemadmodum multi ex his, qui nunc philosophantur; vt putaret quicquid nesciret ipse non esse, ita vt metiretur esse rerum sua cognitione ac scientia. imò nec naturali hominis cognitione metiendum, esse rerum dicit ipse in locis plurimis: nullus ergo miretur si de statu animarum post mortem locutus non est: quamuis putarit animas post mortem remanere: quod si putasset, eas post mortem non remanere, nulli dubium cùm omnes fere oppositũ crederent temporibus Aristotelis, quod in eum retorqueri posset ratio; quam adducit ipse in secũdo Physicorum contra antiquos, qui de casu & fortuna mentionem non fecerunt, inquit enim.

A enim. Si non putarunt casum & fortunam aliquid esse, hoc eis declarandum fuit. cùm omnes contrariam habeāt existimationem, puténtque casum & fortunam aliquid esse. Sic nos quoque diceremus in Aristotelem, si non putat animam post mortem remanere; cum omnes existiment eam esse immortalem; aperiendus fuit hic error viro philosopho. præsertim cum Plato quem in omnibus reprehendere conatur; tam clara voce tot & tanta de animabus dicat; cur non aliquo in loco figmenta Platonis ab Aristotele non reprehenduntur: Mirum reuera hoc esset; si putasset Aristoteles illa fuisse penitus figmenta. At dicet aliquis veritus est leges. Respondemus: quod Epicurei ac Cirenaici non verebantur leges; dicebántque sine periculo animam esse mortalem: at in aliis Aristoteles veritus estne leges? in secundo

B Metaphysicæ, vbi inquit, quantum valeat consuetudo leges ostendunt; in quibus fabularia & puerilia magis credūtur, quàm per se manifesta. in duodecimo, vbi deridet facientes Deos humana forma; veritus ne est leges? minime. Non ergo etiam in hac re veritus fuisset leges. Multa adhuc indiscussa supersunt ab excellentia tua dicta. an scilicet homo naturaliter appetat immortalitatem: an posita anima mortali aliquis debeat mortem eligere: an miracula possint fieri à corporibus cœlestibus: an impossibile sit homines ad proprium finem dirigere absque mendacio. Verùm satis superque censeo abusum me fuisse humanitate tua: cùm tam longis nugis te detinuerim ac fatigarim: in quibus noui ego multa esse quæ castigatione indige-

C ant: quo factum est, vt tibi tanquam medico cuidam animorum excellentissimo nostríque amantisimo, quicquid carcinomatis aut vlceris intus geram, palam fateri non erubuerim; quo enim pacto medelam quærat; qui medico vlcus tegit? Tu verò pro ea, qua me semper beneuolentia prosecutus es, benigno animo & sereno vultu; quicquid id totū est accipe: bona tanquam tua cognoscas: mala verò tanquam mea castiges ac corrigas. Vale præceptor ac pater honorandissime.

LIBER SECVNDVS.

LEGI excellentissime præceptor magna animi attẽtione diuinam apologiam tuam, in qua mortalitatem humani intellectus rationibus astruere, simúlque ea refellere conaris, quæ immortalem esse animam videntur asserere. Visum sanè mihi est opus adeò præclarum & insigne, vt cum in cæteris operibus tuis, quæ ædita sunt, recentiores omnes scriptores longe superes; in hoc te ipsũ planè superasse videaris. Nam tam magna rationum copia, aculeísq; tam acutis vndequaque aduersarios vrges, ac opprimis: vt nec respirandi quidem facultas præsto illis esse queat. ingenuè fatebor ego, cui persuasissimum est immortalem esse animam, inter legendum sæpenumero adeò me rationibus obrutum sentiebam; vt certissima res in dubium mihi reuocari videretur. plurimis verò in locis mirabar in nostro tractatu ea fuisse: quæ rationibus validissimis refelli videbam. Verùm cum mentẽ, animúmque à lectione reuocassem, cœpissémque mecum putare hinc inde rationes, dicam ingenuè; (non enim nostrum est opinari ac assentiri cui voluerimus) multa inueniebam in quibus nondum mihi ipse satisfacere poteram; quod ex tarditate ingenij mei mihi contingere facilè posse existimo. quo effectum est, vt diutius mecum ipse ambigerem an scriptis mandanda, tibíque mittenda à nobis essent quæcunque dubitamus; an potius silentio transeunda, ne toties abuterer humanitate tua, ineptísque disputationibus nostris obtunderem purgatissimas aures tuas; cæterùm me animi dubium ad scribendum plurima compulêre; in quibus non minima nec postrema ratio fuit; quod in fine primi libri luculentissimæ apologiæ humanissimis verbis me ad scribendum inuitas; Si quid adhuc superfuerit, quod dubitem; deinde quoniam cùm non ambitionis sed indagandæ veritatis gratia huius mihi quæstionis disputatio sit instituta, cuilibet licere sine arrogantiæ nota censendum est quid sentiat profiteri; quemadmodum in Senatoribus ciuibus qui de republica consulunt, nam vtrobique de communi agitur bono, paritérque licere cuique, nulla personarum habita ratione, veritatem à quocũque in lucẽ edita fuerit, amplecti ac venerari. Vnicus namque eius in lucem prodendæ auctor Deus, qui hominibus interdum insipientibus veluti quibusdam instrumentis vtitur in ostendenda veritate, quamobrem nullus ex hac re gloriam sibi deberi existimet, sed optimo maximo

ximo

A ximo Deo tantùm gratias agat, quas potest; veritatémque à quouis editam tanquam à Deo prodierit, veneretur ac amplectatur. postremo si in quauis rectè instituta Republica lege sancitum est, ne reus quispiã habeatur, nisi prius suam ipse aliúsve eius causam egerit; quod si quandoque contingat ob inopiam, reum oratorem ad suam causam tuendam conducere non posse, tunc publico salario oratores ad huiusmodi munus à Republica conducti, inopum reorum coram iudicibus vel in nephandissimis sceleribus causas tuentur: certè grauissimorum virorum sententiam hanc de animæ mortalitate, absque defensore ream agi nullo pacto à viris philosophis permittendum est. Quamobrem præceptor ac pater nunquam sine honoris præfatione appellande, quicquid id erit quod leges,
B æqui boníque consules, insciti ámque meam castiges ac corrigas; nulloque pacto in animum inducas tuum, me ambitione motum ad hæc scribenda. Nam vt sileam de impietate, insanus proculdubio furiísque agitatus haberi possem, si certandi animo hæc à me prouincia suscepta esset: quid enim, vt Lucretius inquit, facere tremulis artubus ludi consimili incursu possunt & fortis equi vis. Verum ne te multis detineam, ad rem deueniam, & quia infinita ferè adducta sunt ab excellentia tua; multáque sæpius, repetita; quæ omnia si discutienda essent, & longissimum volumem exposcerent, & ociosissimum hominem, nec modicum tempus: quæ cum ego præstare nec velim, nec per occupationes familiares possim:
C iccirco ea tantum breui oratione perstringam, quæ maximè ad rem facere videbuntur, omissis interim cæteris, quæ fere omnia in libello nostro de animi immortalitate continentur, verum strictim adeò, vt nisi à solerti lectore colligi nequeant; de quo libello id vere dicam, nequaquam à nobis conscriptum eo animo fuisse, vt in lucem prodiret, sed ea tantum ratione, vt abs te legeretur & castigaretur. qua de re maxima in eo componendo negligentia vsus sum, paucísque diebus, vel paucis potius horis conditum, ita vt erat primo calamo scriptus, transcribendum tradidi; nec recognitum ad te misi, quo effectum est vt multis in locis multa desint à scriptore omissa; nonnulláque perperam posita. Verùm nunquam mihi persuaserim tam negligentem fuisse qui scripserit, tamque ignarum: vt is quem
D impressum video; tibi legendum missus sit, in quo plures certè errores conspicio, quàm verba, vt omittam quæ desunt, nam aliquibus in locis tres quatuorve lineæ desiderantur. Sed de hoc satis. Ad rẽ accedã, ne te amplius morer: eoque vtar ordine, qui accommodatior mihi videtur. Non incipiam ab argumentis tuis, cum argumenta ac solutiones pendeant ex rationibus nostris ad astruendã animę immortalitatẽ. ideo à suppositis ac rationibus nostris ordiar, deinde an argumẽta excellẽtię tuę procedãt pauca dicã, postmodũ nõnulla de philosophi dictis, postremo de tertia illa cõclusione, quã excellẽtia tua erroneã & ridiculosam appellat, vtrãq; quàm maxima breuitate. Primũ suppositũ, quod dicit excellentia tua nos fecisse est, quod omnis forma materialis est extẽsa ad extẽsionẽ subiecti. Hoc verò dicis esse falsissimũ,

imò formę materiales quędã sũt indiuisibiles sicuti vox est inuisibilis: quod probat multorũ præclarissimorũ virorũ auctoritatibus, deinde rationibus. Nã vegetatiua & sensitiua in homine cũ idẽptificẽtur, secundũ positionem nostrã intellectiuæ sunt indiuisibiles, & tamẽ sunt formæ materiales, vt manifestũ est. postea sicuti forma immaterialis, dat esse extensũ, cur è cõtra forma materialis nõ poterit esse inextẽsa? deinde subdis gradus quosdã formarum materialium, dicísque quasdam esse extensas secundum essentiam & potentias, quasdam verò inextensas secundum essentiam, extensas verò secundum omnes potentias, vt brutarum animæ. quasdam verò inextensas secundum essentiam & aliquas potentias, vt anima intellectiua. illæ verò formæ, quæ secundum essentiam & omnes potentias sunt inextensæ, sunt immateriales simpliciter; huiusmodi verò sunt intelligentiæ. Hæc fere quantum colligere potui, dicta sunt circa hoc suppositum. in quibus magna mihi dubitatio est. Nam nec rationes excellentiæ tuæ cogere, nec rationes probantes hoc suppositum facilè solui posse videntur. qua in re valde miror, cum hoc suppositum apud excellentiam tuam, dum philosophiam profiteretur in gymnasio Patauinio, compertissimum esset; nec centies sed decies milies ego id ab ea audierim tanquam axioma quoddam afferri; quid in causa fuerit, quod nunc sententiam mutauerit. Verùm quicquid sit de hoc, accedamus ad rem hanc discutiendam. quantum ad auctoritates pertinet; quia mihi ocium non est tot auctores voluere (licet viderim diuum Thomam in prima parte & in libro contra gentiles) qui mihi loqui videtur de anima intellectiua de qua tractat, & per animalia perfecta videtur mihi intelligere animalia habentia animam perfectam, non partem animæ: huiusmodi verò sunt homines non bruta; quæ habent partem animæ non perfectam animam. deinde si standum est auctoritatibus eorum, quos adducit excellenria tua, cum dixerint omnes illi animam esse immortalem: idem quoque profiteamur nos; nec etiam pauciores adducerem ego auctoritates ex Auerroẽ excellentissimo viro oppositum dicente expressissimè, vt nouit excellentia tua. verùm quoniam non est viri Philosophi auctoritatibus inniti; sed rationibus: iccirco abstinebo ab auctoritatibus, solísque rationibus contendam. Prima ergo ratio adducta meo iudicio non procedit. quia per vegetatiuam, & sensitiuam quæ sunt in homine, vel intelligis potentias & facultates humani animi, vel essentiam ipsius animi humani, qui forma substantialis quædam est. Si potentias, falsum est quod assumitur, illas scilicet esse indiuisibiles; imò sunt potentiæ quædam de secunda specie qualitatis, affixæ organis corporeis; & extensæ ad extensionem subiecti; quæ etiam corrumpuntur per corruptionem compositi: si verò intelligis essentiam, à qua fluunt illæ potentiæ, sic falsum est illam esse formam materialem: imò forma immaterialis est, & iccirco immortalis. Ad secundum dico, quod esse extensum non est in materia ab ipsa forma, sed extẽsio est de accidentibus proprijs materiæ, ipsámque insequen-

A in ſequentibus. nec pertingit ad formam, niſi ea fuerit mixta cum materia, licet extenſionis limitatio & terminatio, quæ ex diuiſibilitate formæ procedit; & veluti indiuiſibilitas quædam eſt extenſionem compeſcens, ſit à forma. Verùm quia non ſufficit ſoluere aduerſantes rationes: Sed ad aſtruendam poſitionem aliquam non per ſe notam, oportet præterea adducere in medium rationes eam probantes: icirco, vt puto firmiſſima adducemus argumenta probantia ſuppoſitum noſtrum. primò igitur nulla forma, quæ habet eſſe non in ſe, ſed mixtum cum materia; eſt indiuiſibilis vt vox inuiſibilis: ſed forma materialis habet eſſe non in ſe, ſed mixtum cum materia; vt manifeſtum eſt ex quid nominis formæ materialis: ergo nulla forma materialis eſt eo modo indiuiſibilis. maior probatur ex ratione mixti, à qua ſumpta trãſlatione dixerunt formam aliquam mixtam cum materia, & aliquam immixtam. quomodo enim intelligibile eſt aliquod alteri eſſe mixtum, niſi qualitas & diſpoſitio eius cui miſcetur, ad ipſum pertigerit? nec hoc diſſimile eſt ab eo, ſi diceremus mel mixtum eſſe aceto, non tam acutum illum aceti ſoporem inficere mellis dulcedinem. Poſtea omnis forma materialis eſt hîc, id eſt, eſt comprehenſa à certo loco, & veluti digito demonſtrari poteſt; nulla forma indiuiſibilis eo pacto eſt comprehenſa à certo loco, nec digito oſtendi poteſt; ergo nulla forma materialis poteſt eſſe eo modo indiuiſibilis: prima propoſitio eſt nata ex conditionibus formæ materialis; nam forma, quæ non eſt hîc, eſt forma abſtracta. Altera propoſitio probatur. Nam omne quod comprehenditur à certo loco, & quod digito oſtendi poteſt, determinatam poſitionem habet, vt notum eſt: nam huius oppoſitum eſt intelligibile: omne verò quod determinatam poſitionem habet, eſt affectum quantitate: quale non eſt indiuiſibile vt vox eſt inuiſibilis. Poſtea omne accidens, quod eſt non per abſtractionem intellectus, ſed per realem exiſtentiam in ea forma, quæ non eſt per ſe in actu, ſed eſt tantum actus, afficit materiam quæ illius formæ eſt ſubiectum, & ab illo materia denominationem ſumit. Non enim oppoſitum eſt intelligibile, ſed forma materialis eſt tantùm actus per ſe exiſtens; ergo eius accidens afficiet materiam vt ſubiectum, & ab eo materia denominabitur. Si ergo aliqua forma materialis ſecundum realem exiſtentiam ſit indiuiſibilis vt vox inuiſibilis, etiam materia ea indiuiſibilitate afficietur: erit ergo & materia ipſa ſic indiuiſibilis. at ex altera parte eſt extenſa propter quantitatem inhærentem. Simul ergo erit extenſa & indiuiſibilis; quod implicat contradictionem. Poſtea cum vnum & ens eandem dicant naturam ex quarto Metaphyſicæ, illa quorum vnitates ſunt impermixta, nec etiam ſunt mixta ſecundum eſſe, ſed vnitas rei ſecundum realem exiſtentiam indiuiſibilis vt vox eſt inuiſibilis, nequit eſſe permixta cum vnitate rei exiſtentis continuè, qualis eſt materia, vt manifeſtum eſt & notiſſimum: ergo talis forma non poterit habere eſſe mixtum cum materia. poſtea, ſecundum ea, quæ dicit excellentia tua, potentia & facultas

formæ alicuius, quæ facultas eſt indiuiſibilis vt vox inuiſibilis, eſt immaterialis: cur ergo forma ſubſtantialis, quæ eo modo eſt indiuiſibilis, non erit immaterialis? certè nulla ratio adferri poteſt. Amplius circa gradus illos formarum adductos, demonſtratio octaui phyſicorum per ſe ſumpta erit inſufficiens ad probandum abſtracta eſſe, niſi fulciatur per locos topicos à minori, vt eam fulſit excellentia tua, qui etiam ſunt inſufficientes. nam quis ſcit an aliqua potentia alia nobis non nota ſit intelligentia mouens cœlum affixa materiæ? quum adhuc ſumus dubij an ſecundum eſſentiam intelligentia ſit abſtracta. Quamobrem certiſſimum eſt apud me nullam formam materialem poſſe eſſe indiuiſibilem vt vox eſt inuiſibilis. Hæc de primo ſuppoſito. Poſtmodum inquit excellentia tua nos ſuppoſuiſſe intelligentiam eſſe formam corporis cœleſtis, quod falſum eſt, primo quia tunc cœlum eſſet in pura potentia: quorum ſubiectum motus eſſe non poſſet, cum ex quinto Phyſicorum generatio ideo non ſit motus, quia materia, quæ eſt ſubiectum generationis, eſt in pura potẽtia. Poſtea ſequeretur quod intelligentia eſſet pars eſſentialis cœli: & ita diffiniretur per orbem. Poſtea intellectus quà intellectus, non eſt actus alicuius corporis; intelligentia verò non habet de viribus animæ, niſi vim intellectiuam & appetitum inſequentem intellectum. poſtea motum ex ſe diuiditur in partem per ſe mouentem & partem per ſe motam; cœlum eſt motum ex ſe: ergo pars mota per ſe eſt: quare non poteſt habere eſſe à mouente parte tanquam à formali cauſa. amplius forma & materia ex ſecũdo Phyſicorum, ſunt ſibi inuicem cauſæ: Si ergo intelligentia eſt forma cœli; dependeret à materia tanquam à cauſa. Sunt deinde plures loci Auerrois hoc dicentis, quòd cœlum eſt medium inter ens ſimpliciter & puram potentiam: quare veriùs dicetur ſubiectum quàm materia. quapropter dicit excellentia tua falſiſſimum eſſe intelligentiam eſſe formam dantem eſſe corpori cœleſti, vt præclarè oſtendit beatus Thomas rationibus adductis. Non poſſum etiam hoc in loco clariſſimè præceptor non mirari; quod etiam hac in re mutaueris eam ſententiam, quam clariſſima voce profitebaris in Gymnaſio Patauino. imò cum memoria repeto acerrimas diſputationes tuas cum Antonio Trachanciano de hac re; qui tenebat intelligentiam non eſſe formam dantem eſſe corpori cœleſti: nequeo non obſtupeſcere, quod ſententiam mutaueris. Cæterum quicquid huiuſce rei cauſa fuerit, ad rem accedamus. & quia ſatis ſupérque rationem ad hæc probandum adduximus in noſtro tractatu, illæ ſint ſatis. Soluam tantummodo rationes quas adducis. Ad primam ergo dicendum, quod recedendo à non gradu entis, magis diſtat ab eo corpus cœleſte, quàm materia prima. quare cum receſſus à non ente ſit per actum quendam: corpus cœleſte non eſt in pura potentia, ſicuti materia prima: Sed eſt in actu ſi comparetur materiæ. Non tamen habet eſſe completum, ita quod per ſe exiſtat, ſed ab intelligentia hoc ſortitur. quamobrem habet eſſe ab intelligentia; habet tamen tantum actus, quod ſufficere poſſit ad hoc, vt ſit ſubiectum

A iectum motus. Ad secundũ dicendum, quod cùm esse partis sit esse deficiẽs, intelligentia verò habeat esse omnino completum, non habet rationem partis: licet det & communicet suum esse alteri, nam communicare esse non est perfici sed perficere, quare etiam non sequitur, quod diffiniretur per orbem. Ad tertiam dicendum, quod cum dicimus intellectum, quà intellectus, non esse actum corporis, noluimus dicere formam substantialem, quæ est intellectiua; non esse actum corporis, id est, perficientem corpus: Sed quod virtus intellectiua non est affixa corpori, aut eius parti; tanquam ab ea in esse & in operari dependens. quare hoc non tollit, intelligentiam posse informare corpus cœleste. Ad quartam dicendum, quod ea ratio est B adducta pro nostra suppositione. nam non est imaginabile aliquid posse dici motũ ex se, nisi pars mouens & mota sint cõprehensa sub vno esse: neque oportet quod pars mouẽs per se sit tanquã suppositum quoddã, & pars mota per se sit tanquam alteruu quoddã suppositum. Hac enim ratione nullum animal posset dici motum ex se, nisi cõstaret ex duobus suppositis, quæ nequeũt esse vnum, Sed sensus est quod in moto ex se aliqua est pars mota per se, id est distincta à mouẽte, & aliqua est pars mouẽs distincta à mobili; quæ ex propria inclinatione nõ insequẽte naturã sed cognitionẽ mouet. oportet eas vtrasq; partes sub vno esse cõprehẽdi, aliter motũ esse dici nõ posset. Ad quintã dicimus, quod ibi Philosophus inquit nõ esse incõueniens, cum plura sint gen era causarũ, causas sibi inuicẽ esse causas. nõ autẽ dicit quod C sit necesse, quod clarũ est: nã & de materia & forma loquitur, quæ sunt inuicẽ causæ & de efficiẽte & fine. Modo non est necesse causã finalẽ actionis depẽdere ab agẽte tanquã à causa efficiẽte, vt patet de fine operationũ totius vniuersi, cuius causa efficiens nõ est aliquid agens in vniuerso: cuius tamen ipse est finis. Verũ non inconuenit aliquãdo efficiens & finẽ sibi esse inuicẽ causas in diuersis generibus. illud, quod addebat excellentia tua, quod forma & efficiens non coincidunt in idem numero: quamuis solui posset, quod intelligitur de forma terminante generationem: quia tamen in solutione argumenti de creatione, dicis æterna non habere causam efficientem, sed conseruantem, non procedit etiam secundum sententiam tuam. Auctoritates verò Auerrois mirum quàm faciant pro nostra sententia. Nam vetum est, D vt diximus, cœlum esse medium inter puram potentiam & ens in actu simpliciter. & secundum positionem tuam esset ens in actu simpliciter, quia per se existeret seclusa intelligentia. Verùm ab auctoritatibus nobis abstinendũ ducimus in hoc opere, vt diximus in præfatione. nam quilibet textum vidẽs melius iudiciũ afferre potest, quàm ex alicuius scriptis. Cæterum hoc, quod dicitur de beato Thoma; scio beatum Thomam non assentiri huic sententiæ: non tamen apud ipsum inconuenit actum per se existentem, qui habet esse deficiens, posse dare esse materiæ, quare si eius auctoritati est standum nil curo de hoc supposito an sit verùm necne, dummodò alterum concedamus, quod ipse habet pro compertissimo. hęc satis de his suppositis: illud verò vbi tota vis est, omnísque de hac re perscrutatio inniti debet scilicet

quod considerandum est, an anima intellectiua sit actus tantùm, an actus qui est in actu;ad quod etiam omnes nostræ rationes tendunt. miror omissum fuisse ab excellentia tua, ibi enim est cardo totius huiusce quæstionis. Hæc de suppositis. Nunc accedamus ad solutiones argumentorum probantium animam esse immortalem. Primum accedis ad soluendam rationem, quã adduximus ex Auerroë in tertio de Anima,quod scilicet intellectus non est forma materialis,quia recipit omnes formas materiales.soluit hanc rationem excellentia tua,licétque multa dicat, in summa tamen videris mihi dicere, quod materialitas citra gradum vegetatiuum impedit cognitionem. Vltra verò non impedit cognitionem,adeò vt secundum auctorem huius rationis,quam nos adducimus,Auerroëm inquam,in virtutibus sensitiuis materialibus deueniatur ad virtutem cogitatiuam humanam,quæ comprehendit indiuidua omnium generum ; substantiámque cognoscit absque sensibili; cõmuni & proprio.ex quo etiam videtur quod intelligat vniuersale. quare valde miraris quod Auerroes,cum hæc dixisset in secundo de Anima;postmodum in tertio adduxerit eam rationem ad probandum intellectum esse virtutem abstractam. Ego verò excellentissime præceptor (ingenuè loquor) quanquam etiam miratus sum; adeò vt sui oblitum & ebrium existimarem Auerroẽ.verũ cõtrà incredibile mihi videbatur, quod excellẽtissim' philosophus omniúmq; iudicio pręclarus in eodẽ opere adeò se ipso dissentiret; tanquam futilem rationem adduxisset in tanta re: quam ipse adeo compertam habuerit: vt non sit veritus fateri intellectum humanum esse vnicum in omnibus hominibus:ne fateretur eum esse materialem. quamobrem interius re prospecta mihi proculdubio videtur eam rationem esse validissimã:si quis eam rectè consideret.dicimus ergo,quod cum virtus receptiua comparetur ad suum obiectum proprium, vt potentia ad actum: de ratione verò potentiæ est, vt secundum naturã & essentiam suam careat actu,quem respicit: iccirco virtus receptiua obiecti proprij, quod respicit per se; debet secũdum naturam & essentiam non esse in genere sui obiecti (an verò secundum existentiam quoque oporteat vt obiecti natura careat, in præsens quando breuitati studemus,differatur.) His addamus,quod proprium obiectum intellectus nostri est, quod quid est rei materialis, quod sententia Aristotelis in tertio de Anima,ita se habet ad intellectum, sicut sensibile proprium ad particularem sensum: quo fit vt sicuti sensus semper sit verus circa proprium sensibile, ita intellectus circa quod quid semper sit verus. id autem experimento comprehendimus. nam percepta re quapiam sentimus impulsum intellectus quærentis quid sit res illa. Verùm quoniam quod quid est rei; ac propriè est forma rei quæ est verè natura rei: quare & Philosophus semper ferè appellat causam formalẽ quod quid erat esse. iccircò ex his sequitur,quod intellectus respiciat formas materiales tãquã propriũ obiectũ; quę ita se habeãt ad intellectũ sicuti sensibile propriũ se habet ad sensũ particularẽ. Ex quibus sequitur meo iudicio efficacissimè, quod intellectus secundũ naturã & essentiã non sit in genere formarũ materialium

terialium

A terialium. illud verò, quod adducitur ex Auerroe de virtute cogitatiua, est valde dissimile, vt puto. Nam virtus cogitatiua, dato quod deueniat ad cognitioné indiuidui substantiæ, ex accidentibus id cognoscit: licétque ipsum distinguat ab accidentibus; cognoscit tamen in quantum indiuiduum est, quod esse non completur nisi per aliqua accidentia. verbi gratia, quantitaté; neque de indiuiduo comprehendit, aut inquirit quid sit, neque secundum rationem vniuersalem, neque secundum rationem indiuidualem, vt dicit commentator in secundo de Anima, commento sexagesimo quinto: & est locus quem adducit excellentia tua. iccircò non respicit formas materiales, tanquam obiectum proprium, sicuti diximus de intellectu. Hæc de prima B solutione. De alia verò ratione nostra, quod scilicet intellectus est immaterialis, quia intelligit vniuersalia, nihil hîc dicam: cum satis dictum sit in nostro tractatu: conferant qui legerint argumentum solutioni, & vt cuique videbitur, adhæreant. Illud tamen non omittendum, reor; mirum mihi videri, quod argumentum illud reflectatur ab excellentia tua: ac si idem sequatur ponentibus animam esse immortalem, scilicet quod intellectus sit in materia; nam apud ponentes animam immortalem, anima est actus qui per se est; neque habet esse mixtum cum materia: iccirco nil prohibet intellectionem esse in intellectu, non autem in corpore tanquam in subiecto. Neque anima est in materia, nisi tanquam perficiens materiam secundum esse substantiale: non autem secundum eas perfectiones, quas habet in se. Sed apud ponen- C tes animam mortalem, anima est forma, quæ non est in actu per se, sed est tantum actus. modo implicat contradictionem, neque intelligibile est, quod secundum realem existentiam aliquid sit in actu, qui est tantum actus, non autem per se est: tanquam in subiecto. & est ratio, cuius solutionem sæpius quæsiui ab excellentia tua; ob tarditatem tamen ingenij neque in apologia neque in priori tractatu tuo, eam deprehendere potui. Hæc satis de hac solutione. Accedit postmodum excellentia tua ad soluenda simul duo argumenta nostra, quæ reuera eandem habent vim: scilicet quod intellectus est reflexiuus supra se suásque operationes, & se intelligit organice: ergo est virtus non organica, & per consequens immaterialis. Hîc dicit excellentia tua vtramque consequentiam falsam esse, scilicet quod virtus organica non est D reflexiua supra se, imò sensus exterior percipit se sentire, vt dicunt plurimi clarissimi auctores, in quibus est beatus Thomas nunquam satis laudatus. neque vera est illa propositio, quod organum semper sit medium inter virtutem vtentem organo, & obiectum illius virtutis. Sed hoc habet veritatem tantum in virtute non affixa organo & obiecto primo. altera etiam consequentia est falsa: non est virtus organica, ergo est immaterialis: quia apud excellentiam tuam intellectus non est virtus organica, tamen simpliciter est materialis. neque verus est circulus in intellectione, qua intellectus se intelligit: quia non primò, sed intelligit se, intelligendo alia. Nos verò dicimus vtramque consequentiam videri nobis necessariam. Primò namque prima necessaria est. sicut enim omne, quod localiter mouetur, est quãtum; ita om-

ne, quod operatur est; at in motu locali corpora, quæ mouētur motu recto sunt quantitatis rectæ: quæ verò circulari motu mouentur, sunt circularis quantitatis. Nam figura, quæ est qualitas, in quantitate proportionatur motui naturali locali: qui est per se in subiecto quanto. Cum ergo operari præsupponat esse, illa quorum operatio est per modum motus recti; esse quoque habent per modum lineæ rectæ: quæ ab vno puncto incipit, & ad aliud tendit. Sic in his esse incipit à forma rei tanquam à principio, & desinit in compositum, non autem in formam; nam compositum est illud, quod est. forma verò non est illud quod est, sed est principium essendi. in illis verò, quorū operatio est per modum motus circularis, esse quoque debet esse per modū circuli, ita quod in illud desinat, à quo incipit. talia verò sunt formæ per se subsistētes & immateriales. Virtus ergo, quę est reflexiua supra se, non potest esse organica. postea id quod se cognoscit perfectè; oportet vt secundum se totū sit intelligibile; & secundū se totū sit intelligēs; materia verò cū sit à cognitione & cognoscibilitate aliena, nequit esse intrinseca & mixta ei, quod se cognoscit. At in virtute organica cū id quod operatur & cognoscit, sit id quod est: cōpositum ex potētia & organo cognoscit, quia cùm intrinsecam habeat materiā se perfectè cognoscere non poterit. quod verò subdit excellētia tua quod sensus sentit suam operationē: dato quod hoc esset verū (dicā tamē paulò infra de hoc) nō tamen propterea est virtus reflexiua supra se, & mediāte organo suam operationē cognoscit, dato quod ea cognoscat: mediátque semper organum inter id quod sensus cognoscit, & ipsum sensum. quod probatur ratione primùm, deinde auctoritate philosophi. primò ergo, cum sensus sensit suam operationem, vel vtitur organo vel non. si non vtitur, ergo essentialiter non est virtus organica: illud enim, quod separabile est ab aliquo, essentiale nō est. Si vtitur, cum de ratione organi hoc sit, quod scilicet sit illud quo agens operatur, de necessitate sequitur organū esse medium inter virtutem sentientem & ipsam sensationem. postea illud quod intrinsecum est esse alicuius, magis illi est propinquum, quàm eius accidens. sed in sensu organum est principium intrinsecum sui esse; est enim materia, sensatio verò est accidens. ergo magis propinquum est organum virtuti sentienti; quàm ipsa sensatio: medium ergo est organum inter virtutem sentientem & ipsam sensationem. Ex qua ratione apparet secundum rationem cōtingere oppositum eius quod dicis. inquis enim, virtus non affixa organo habet hoc quod organum est medium inter ipsam virtutē, & id, circa quod operatur. at in virtute affixa hæc propositio est falsa, ex ratione verò, quam adduximus, apparet; quod ex hoc quod est affixa organo, & non per se est, sequitur de necessitate, quod organum sit illi magis proximum, & per consequens medium inter ipsam, & id circa quod operatur. Philosophus etiam dicit in libello de somno & vigilia, & in libris de anima sæpius, quod sentire est motus animæ per corpus, ac si corpus sit medium. nunc reuertamur ad id, quod supra dimisimus, an scilicet sensus sentiat suam operationem, licet beatus Thomas in aliquibus locis id dicat: tamen in secundo de anima vult

ex

A ex eóque quod per sensum percipimus nos sentire, hoc autē non possit sensus exterior, quod detur sensus cōmunis, sed quicquid sit de opinione Thomæ; certè philosophus in libello de somno & vigilia adducit hanc rationem ad probandum dari sensum communem, dicitque ea ad verbum quæ subdo. est autem quædam & communis potentia, quæ sequitur omnes scilicet quinque sensus, quia & quod videt & audit sentit, non enim visu videt quoniā videt & iudicat, itaque potest discernere alba à dulcibus, &c. ecce quàm clare dicat philosophus sensu communi, non autem visu nos iudicare quoniam videmus. Verùm quicquid sit de hac re, cùm non multum faciat ad præsens negotium, omittatur. De secunda verò consequentia, quod non sequitur si non sit organica quod sit immaterialis, & quod intellectione, qua
B intellectus se intelligit, non est perfectus circulus. primo, dicimus de secundo. quamuis intellectus intelligat se, intelligendo alia, facit tamē perfectum circulum; quia perfectè se inquirit & cognoscit. & hoc est de ratione circuli, quod ab vno puncto incipiat, à quo primo disiungetur, postmodum verò ad illud idem perfectè reuertatur; ex quo conuincitur intellectionem, qua intellectus se intelligit, esse maximè similem circulo. intelligentiæ verò, quæ se primò intelligunt, habent potius modum vnitatis, quàm circuli: cùm à se non exeant vt ad se reuertantur: sed in seipsis maneant. De consequentia verò quod scilicet si non est virtus organica est materialis; dicam ingenuè, meo iudicio oppositum intelligi non potest. Nam cùm res eo modo operetur
C quo est; si qua forma per se non sit, sed si actus tātum quo compositum est; neque per se sine materia in qua est operari poterit. illa ergo virtus, quæ per se sine vllo corpore seu organo corporeo operatur, mihi videtur quod etiā per se sit; quare quod etiam sit immaterialis; intelligant alij oppositum. fateor, apud me non esse illud intelligibile. id verò quod postmodum veluti in trāscursu & obiter quærit excellentia tua, cur scilicet apud tenētes animā immortalem, sicuti anima afficitur passionibus concupiscibilis & irascibilis, quæ sunt materiales; non ita possit affici quātitate & qualitate. ad quod dico quod longè est diuersa ratio in vtrisque. Nam irascibilis & concupiscibilis radicantur in anima, cuius sunt potentiæ: & iccircò earum affectiones pertingunt ad animam, licet inducere contra imperium rationis eam non pos-
D sint. quantitas verò & qualitates sunt dispositiones materiæ, à qua anima secundum esse non dependet. post hæc pergit excellentia tua ad soluendas rationes nostras sumptas ab operatione voluntatis. primò eam soluit, quæ sumitur ab appetitu vltimi finis, in qua nihil mihi amplius dicendum, conferant qui legerint, eíque adhæreant, cui libitum erit. Vnum tamen subdit excellentia tua ex beato Thoma, de pueris qui sunt in limbo, in quibus nulla est pœna sensus, quamuis priuati sint vltimo fine; quia scilicet inquit Thomas is finis secundum naturam non sibi debebatur; sed est finis, qui improportionatus est humanæ naturæ. Ad hoc dico quod finis vltimus intellectus ratione suæ receptionis, seu, vt clarius loquar, ratione potentiæ receptiuæ, qui sibi naturaliter debetur, non solùm apud philosophos, sed etiam apud

Christianos, est Deus gloriosus. in quo est omne bonum. nónne, inquit Augustinus in libro confessionum, Domine creasti nos ad te, & inquietum est cor nostrũ donec quiescat in te. & in psalmo, satiabor cùm apparuerit gloria tua. Verùm quo ad principium actiuum, quod est lumen naturale, finis hic secundum philosophos est etiam naturæ intellectus proportionatus, vt patet ex Auicenna & Algazel. licet Auicenna posuerit quod in Colcotea illi copuletur noster intellectus. idem etiã patet ex Auerroë: qui voluit quod post perfectionem intellectus speculatiui cursu naturæ deueniat homo ad eam copulationem. At nostri Theologi voluerunt, quod ratione nostri luminis finis hic sit naturæ nostræ improportionatus; requiratúrque ad eum attingendum gratia & gloriæ lumen. quare etiam dicunt in limbo pueros propter defectum habilitatis ad gratiam capescendam carere pœna sensus, licet habeant pœnam damni. De solutione argumenti nostri sumpta ab electione id tantum dicam. Si intellectus & voluntas, quatenus materialis est, subditur corpori cœlesti, carétque libero arbitrio. quatenus verò immaterialis est liber, quod cùm simpliciter sit materialis & secũdum quid immaterialis, sequitur quod simpliciter careat libero arbitrio, neque sit dominus suorum actuum, quod, an sit verum, alij considerent. An verò solutio rationem nostram soluat, iudicent qui rationem & solutionem viderint, ac inuicem contulerint. Hæc de solutionibus nostrarum rationum. Reliquum modò est vt breuiter ac strictim percurramus destructiones nostrarum responsionum ad argumenta tua. quo in loco præfatione mihi vtẽdum duco, qua etiam in nostro tractatu quodammodò sumus vsi. Nos scilicet ad ea argumenta, quæ directè probabant animam esse mortalem, certas etiam dedisse responsiones. ad ea verò, quæ procedebant ex statu animæ post mortem, aliísque quæ circumstant immortalitatem, dedisse respõsiones non certas, sed probabiles. huiusce rei ista ratio est, quia meo iudicio animam esse immortalem sciri potest ratione naturali. ea verò, quæ sunt huic annexa, de statu scilicet animæ post mortem, de operatione eius an reuniatur corpori necne, non possunt sciri ratione naturali: & iccircò non certæ, sed dubiæ quædam solutiones dantur, quare quædam ex omni parte non satisfaciunt. Neque propterea, quamuis ad plenum satisfieri non possit rationibus, quæ sunt circa consequentia ad animæ immortalitatem, debemus dicere repugnare rationi naturali animam esse immortalem; quia naturale lumen in plerisque pertingit ad cognitionem alicuius antecedentis, licet de consequentibus, ex quibus particulatior cognitio haberetur illius antecedentis, ex defectu cognitionis omnium accidentium illius rei, non sibi satisfacere vndequaque possit. Quam rem ne quis miretur, clarissima exempla adferam. Scitur ratione naturali corpora cœlestia esse sphærica, rationem non affero, cùm nullus eam ignoret, quare scitur corpus cœleste, in quo est sol, esse sphæricum. Verùm cùm de diffinitione sphæræ est quod habeat centrum, corpus ergo hoc solem deferens sphæricum habebit centrum. Vel ergo centrum huius corporis est centrum mundi vel aliquid aliud punctum. hæc certè disiunctiua necessa-

A necessariò sequitur ex eo antecedente quod orbis solem deferens sit sphæricus. quod si dicas hoc cētrum solis esse aliud punctum à centro mundi: hoc certè est contra principia naturalia. primò quia omnis motus simplex, vel est à medio mundi, vel ad medium, vel circa medium mundi: quare cùm motus solis circularis sit motus simplex, erit ergo circa mūdi medium, & sphæra mouetur circa suum centrum: quod est penitus immobile; ergo centrum huius sphæræ est centrum mundi; non ergo aliud punctum. postea si esset aliud pūctum, vel oporteret esse vacuum vel dari penetrationem corporum, vel oporteret ponere corpora quædam cœlestia non verè spærica, sed veluti mōstra quædam ex vna parte grossiora, & ex altera parte tenuiora. quemadmodum ponit Ptolomæus esse duo corpora deferentia augem solis, quæ omnia ridicula sunt & repugnantia principiis naturalibus. ergo centrum huius corporis non est aliud punctum à centro mundi. At ex altera parte, obseruatum est certissimis obseruātiis, solem duos dies (ni fallor) amplius morari in motu qui est ab æquinoctio verno, scilicet à primo puncto arietis per æstatem & cancrum vsque ad autumnale æquinoctium, id est, ad primum punctum libræ; quàm à primo puncto libræ per hyemem & capricornum vsque ad vernum æquinoctium. quæ tamen spacia sunt omninò æqualia in octaua sphæra. Vel ergo motus solis est irregularis, aliquando scilicet velocior & aliquando tardior, quod est impossibile: vel maior pars sui orbis est ab ariete ad libram per cancrum, minor verò à libra per capricornum ad arietem. quamobrem sequitur quod orbis solis sit accentricus, aliúdque centrum habet à centro mundi. Ex illo ergo antecedente, quod scimus scilicet quod sit sphæricus, sequitur quod sit excentricus & non concentricus, & quod neque sit excentricus neque concentricus, quod implicat contradictionem. quia ergo de consequenti verificari non possumus, negemus antecedens. dicamúsque quod repugnat principiis naturalibus orbem solis esse sphæricum. certè hæc res esset viri immoderanter philosophia & cognitione naturali vtentis. at si quis dicat nos quidem lumine naturali scire antecedēs, de disiunctiua verò illa consequente certos esse non posse, quia sicut dicit Aristoteles in secundo de cœlo, pauca habemus accidentia cœlestis corporis propter distantiam, iccircò particularis admodum scientia haberi à nobis non potest, vniuersalis tamen habetur. quo fit, vt de illo antecedente simus certi, de disiunctiua consequente incerti. Hæc certè solutio videri meo iudicio potest esse viri grauis & eruditi: dignoscentísque quid sciri potest ab eo quod sciri non potest ex defectu cognitionis accidentium rei, de qua est quæstio. Similiter certū est ratione naturali astra nō posse moueri, sed infixa esse corpori, in quo mouentur. nā per se neque in vacuo neque in pleno moueri queunt. Nunc rationem omittam quæ notissima est. Luna ergo mouetur infixa alteri corpori. Vel ergo hoc corpus, in quo infixa est luna, est epiciclus, vel orbis ipsam deferens. aliud enim dari non potest. si dicas quod est epiciclus, certè hoc repugnat principiis naturalibus. primò, quia esset aliqua sphęra mota motu simplici; quę circa mediū mundi non moueretur: deinde

quia corpora cœlestia, orbes inquam, essent perforata: postea quia cùm plenilunium contingat, vt etiam concedunt astrologi, luna existente quandoque in auge epicicli, quandoque in opposito augis, interdum verò in latitudinibus mediis, si luna moueretur in epiciclo, facies in luna non semper eodem modo videretur se habere, sicuti videtur. non ergo infixa est epiciclo. at contra, luna quandoque est altior, quandoque depressior, quod manifestum per eclipses, nam in eodem puncto longitudinis & latitudinis existens, quandoque magis subintrat vmbram terræ, magisque eclipsatur, quandoque minus: quod certissimis obseruationibus comprehenditur, ergo est infixa epiciclo. Aliæ etiam ad hoc validissimæ rationes adduci possunt, quas dimitto gratia breuitatis. ergo ex illo antecedente, quod scilicet nō per se mouetur luna, sequitur contradictio, quod scilicet sit infixa epiciclo, & quod non sit infixa epiciclo, sed orbi ipsam deferenti. quare cùm de consequenti certi esse non possimus: imò vtraque pars consequentis disiunctiuæ habeat contradictiones naturales, à quibus nescimus euadere. destruamus ergo antecedens, dicamúsque lunam per se vagari, modò sublimiorem, modò depressiorem; certè hoc non esset sani ac grauis philosophi: imò quilibet sanus diceret se de antecedente certum esse, de disiunctiua consequente incertum: quia habet cognitionem huiusce rei vniuersalem; particularem verò habere non potest, ex defectu accidentium propter distantiam cœlestis corporis (alia huiusmodi exēpla adduci possent, sed hæc sint satis.) Si ergo hæc solutio & responsio grauis sapientisque viri est in corpore cœlesti, quod est corpus sensibile, cuius motum & lumen sensu conspicimus: quî ergo mirum videri debet si de humano intellectu dicimus; quod sciri potest ratione naturali ex eius operatione, qua experimur dum viuimus, eum esse immortalem. de statu verò eius post mortem an vniatur corpori necne, nos illud scire nō posse ex defectu accidentium; quia certissimum est omnibus, animo existenti immortali, quod eius separati nullum accidens à nobis persingi potest. quo fit vt certè euadere non possimus contradictiones naturales, quæ adduci possunt ad ea, quæ circunstant animæ immortalitatem. Neque propterea debemus destruere antecedens, scilicet animum esse immortalem. Hoc meo iudicio est rectè ac sobrie philosophati: ille verò qui ex eo quod in particulari cognitionem habere non potest de re quapiam, destruit etiam cognitionem in vniuersali, facile destruere posset omnem philosophiam & omnem cognitionem naturalē. Hæc præfatus reuertor vnde digressus sum. Solutiones ergo ad argumenta, quæ directè impugnant animum esse immortalem, certæ dantur nec dubiæ meo iudicio. Solutiones verò, quæ dantur ad argumēta, quæ destruunt immortalitatem animi ex cōsequentibus ad illud antecedens, non sunt certæ, sed probabiles & dubiæ. cuius ratio est, quia cum rectum sit iudex sui & obliqui, de priori verò simus certi, certæ etiam responsiones dantur: de secundo verò cùm simus incerti, non certæ, sed probabiles & dubiæ solutiones dari possunt. Accedamus ergo ad argumētationes tuas contra solutiones nostras, erimúsque quàm maximè breues. De prima ergo impu-

A impugnatione nil amplius dicã, cum tota pendeat, an ex hoc ſolùm, quod intellectio non ſit in corpore tanquam in ſubiecto, oſtendi poſſit animam eſſe immortalem, necne. De ſecũda impugnatione ſolutionis dicimus optimè conuenire, id quod diximus de vegetatiuo & ſenſitiuo, materiali & immateriali virtute. Nam ſicuti vegetatiuum per ſe ſumptum conſtituit plantã, quæ repugnat animali, quod conſtituitur per ſenſitiuum; tamen anima ſenſitiua continet virtute vegetatiuam; neque eſſet intelligibile aliquid ſimpliciter eſſe in genere plantæ, & habere potentiam ſenſitiuam. ita ſenſitiuum per ſe ſumptum conſtituit materiale, quod eſt mortale & repugnat, immateriali; tamen forma immaterialis, qualis eſt intellectus, continet virtutem materialem, quæ qualitas quædam eſt ab ipſa anima fluens, exiſtens

B tamen in corpore tanquam in ſubiecto. Non eſt autem apud me intelligibile, quod forma ſimpliciter materialis habeat potentiam immaterialem, quia ſecundùm modum eſſendi nunquam potentia eſt ſupra eſſentiam; ſicuti etiam non eſt intelligibile aliquid eſſe in genere plantæ ſimpliciter, habere tamen potentiam ſenſitiuam. quod verò dicis, quòd potentia non poteſt ſeparari ab eſſentia à qua fluit: quod tamen contingit in anima intellectiua ſecundum nos; nam potentiæ ſenſitiuæ & vegetatiuæ corrumpuntur à remanente: dicimus nos quod potentia, quæ eſt in eſſentia tanquam in ſubiecto, non poteſt ſeparari ab eſſentia; at illa, quæ eſt ab eſſentia tanquam à principio, eſt tamen compoſiti vt ſubiecti, & eſt affixa corpori, po-

C teſt ſeparari ab eſſentia à qua fluit: quod etiam ſecundum poſitionem tuam manifeſtè ſequitur. Nam potentia viſiua cùm ſit affixa oculo, corrumpitur per euulſionem oculi, tamen eſſentia animę inuiſibilis illa remanet. Ecce ergo quod ſecundum poſitionem excellentiæ tuæ idem dici oportet. cætera quæ dicuntur in impugnatione, & an impugnatio procedat, alij conſiderẽt. De tertia oppugnatione nil dicam, quia ſupponit idquod eſt in cõtrouerſia, an ſcilicet intellectio, quæ non eſt in corpore tanquam in ſubiecto, conuincat animam eſſe immortalem: ideò ad eam rationem lector dimittatur. De quarta oppugnatione, hoc in loco applicãdaeſt præfatio, quam fecimus. dicendum nos probabiliter, non certè reſpõſuros. pro ſolutione verò aduertendum eſt, quod pars & totum in hoc differunt: quod pars habet de ratio-

D ne ſui eſſe deficiẽs, totum verò habet eſſe perfectum: quare dicitur in primo de cœlo, quòd omne, totum, & perfectum ſunt idem ſecundum ideam, licet differant in ſubiectis. quandiu ergo aliquod habet eſſe deficiens, habetratione partis: quandiu verò non habet eſſe deficiẽs, habet ratione totius nõ autẽ partis. Hoc ſuppoſito dicimus probabiliter quod vtraq; pars poteſt ſuſtineri. dicimus ergo quòd dici poteſt, quòd non reunietur. Cùm autem argumẽtaris, eſt pars, ergo reunietur. dicimus quod licet in principio habuerit eſſe deficiens, & ideò vnita fuit corpori: quare tunc etiam habuit rationem partis; poſtquam perfecta eſt, amplius non habet rationem partis, ſed totius: iccircò ſecundum naturam non appetit reunitionem: ſicuti ſurculus arboris, cum eſt in arbore habet rationem partis, quia habet eſſe deficiens: at

auulſus ab arbore ſulcóque traditus, actis radicibus, quia per ſe ſibi ſufficit, E non habet amplius rationem partis, ſed totius; neque appetit reuniri arbori. Ad id verò quod adducitur ex beato Thoma & reliquis Theologis dicentibus oppoſitum, reſpondemus quod Theologi poſtquam per lumen fidei intellexere reſurrectionem futuram, cùm verum vero conſonare debeat ex omni parte,iccircò dixerunt, quemadmodum reuera eſt, quod anima ſeparata habet rationem partis. tamen non poſita reſurrectione, quæ innotuit lumine fidei, ſic dixiſſent vt Agazel & Auicenna dixerunt. poſſemus probabiliter & alteram partem tueri, quod retinetur per nouam generationem, cùm inceperit habere eſſe deficiens abolitis diſpoſitionibus prius acquiſitis à materia, (licet prior pars ſit mihi magis probabilis) neque iſta F tranſmigratio eſt motus localis, quia non ſunt in loco animæ ſeparatæ, erítque nouus homo quantum ad partem principalem idem homo, licet non abſolutè ſit idem propter variationem aliarum partium: circunſtantiæ verò aliæ, quæ quæruntur, ſciri non poſſunt. dicimus tamen non eſſe inconueniens per aliquot tempus animam morari ſine aliquà intellectione, & iccircò non eſt inconueniens ſi non ſtatim vniatur corpori. Ratio verò cur potius iſti quàm illi vniatur, aſſignari non poteſt; ſicuti etiam non poteſt aſſignari ratio, cur in determinata aliqua parte materiæ prius fuerit, a, indiuiduum bouis, verbi gratia, & b. indiuiduum alterum fuerit poſterius; niſi quis ponat ordinem eſſentialem in generationibus indiuiduorum; ſicut videtur ſequi ex dictis Marſilij in quæſtionibus primi de generatione. & ſecũdum hanc poſitionem licet anima ſeparata ſit immunis à motu cœli, & G ab eo tempore: tamen & ipſa habet ſuas mutationes & menſuram durationis quandam, quæ deficit ab æternitate. Neque inconuenit quod terminet generationem factam à ſole & ab homine, quamuis ſit immaterialis, ſicuti non incõuenit apud Auerroem, quod intellectus ille vnicus terminet generationem factam à ſole & ab homine. Quod verò ex beato Auguſtino contra Porphyrium obiicis, quod tali poſita reunitione cùm anima reparata ſciat ſe non eſſe firmam & ſtabilem in ea fœlicitate, in qua fruitur optimo, nunquam ergo erit verè fœlix. dico quod hoc maximum mihi videtur argumentum, neque mihi ſatisfacio in ſolutione. quare alterã partem, vt ſæpè dixi puto probabiliorem. tamen dici poteſt quod cùm anima ſciat H illud fieri poſt longa ſæcula, norítque etiam ſe non perpetuò priuandam ea fœlicitate, iccircò propterea infœlix tunc dici non poteſt, cùm optimo fruitur; præſertim cùm eius ordini tunc maximè obtemperare cupit. illud verò quod ſubdit excellentia tua miraculoſum eſſe, animam ſeparatam per ſe exiſtere, ſicut etiam eſt de accidentibus in ſacramento altaris; fateor me nunquam id antehac nec apud Theologum aliquem vidiſſe, neque ſecundùm Chriſtianum dogma dici audiuiſſe. fortaſſe id vidiſti tu, ego nunquam audiui nec vidi. Hæc de hac quarta ſolutione ſatis ſint, de qua re certa ſolutio, vt puto, adferri non poteſt. De quinta ſolutione & impugnatione dicimus, quod vtrumque tempus & ſeparationis & vnitionis ad corpus

A est animæ naturale, sicuti naturalis est rei grauis, & motus ad centrum & quies in centro. Quod si quæras, cur anima potius definitur per esse actum corporis, quàm per esse separatum quod habet. dicimus ad hoc, quod cùm definitiones dentur vt res definita innotescat, anima verò secundum esse coniunctum sit nobis nota, secundum esse separatum ignota; iccircò potius definitur secundum esse coniunctum quàm secundum esse separatum. illud verò, quod subdis; perfectionem rerum non consistere in quiete, sed in operatione. nos quoque dicimus verum id esse. neque nos per quietem intellexisse priuationem operationum, sed adimpletionem quandam appetitus per conuenientem & omninò sibi proportionatam operationem. De

B sexta solutione impugnationéque nil mihi dicendum amplius iudico: conferant qui legerint solutionem nostram impugnationi, adhæreántque cui libitum fuerit. id verò, quod subditur, quod si intelligit sine phantasmate, tunc non erit rationalis, sed intellectus; possumus & negare consequentiam, & etiam concedere consequens. Nam cùm ratio sit intellectus obumbratus, quid mirum si post rationem perfectam anima deueniat ad cognitionem, quæ dici possit intellectus? imò ferè hoc accidit in viris, qui exercitatissimi sunt in scientiis, vt dicit beatus Thomas in pluribus locis. Hæc de sexta. Nunc dicendum de septima solutione impugnationéque: dicimus quod desunt quædam verba in solutione nostra, quod scilicet potentiæ illæ corrumpuntur, vt manifestum est. sunt enim affixæ organis & materia-

C les. quod verò dicis quod corrumpi nequeunt, quia essentia nequit separari à potentia, diximus suprà, quod ab illis potentiis, quæ non sunt in ipsa tanquam in subiecto, sed in composito, & sunt affixæ materiæ, potest essentia separari, quod sequitur etiam secundum positionem tuam. Nam si cui eruantur oculi, potentia visiua corrumpitur, quæ affixa erat illi organo, licet essentia animæ remaneat. De eo verò quod dicis, quod quoniam potentia ordinatur ad actum, esset frustra, si semper suo priuaretur actu. dicimus, quod quando actus illius potentiæ ad aliquid aliud ordinatur tanquam ad finem, cùm potentia per suum actum comparauit ei, cuius potentia est, illud, ad quod ordinabatur eius actus, non dicitur esse frustra, licet postmodum careat actu; quia suum assecuta est finem, vt patet de au-

D gmentatiua. De octaua solutione impugnationéque satis dictum in secundo supposito, quoniam intelligentia det esse orbi. iccircò non repeto. Id verò quod in fine dicis de beato Thoma, qui dixit intelligentiam esse formam cœli in secundo contra Gentiles, capite septuagesimo, in quo nihil dicit de hac re, ego non satis intelligo quid dicas, puto fuisse impressoris vitium. De nona solutione, impugnationéque, quia illa solutio, quam impugnat excellentia tua, non est nostra solutio, vt manifestum est legenti, iccircò nil mihi dicendum est. de eo, quod subdis an homo verè corrumpatur, patet quod non ita verè corrumpitur sicuti cætera quorum formæ desinunt esse. De solutione impugnationéque decima dicimus, quod quamuis Scotus excellentissimus vir tenuerit, indiuidua

eiusdem speciei inuicem distingui per proprietates indiuiduales, non autem per materiam, & nos eam solutionem retulerimus ad eam partem, quam putamus magis probabilem, quod scilicet reunitio non detur: tamen sustinendo, quod fiat illa reunitio, & etiam tenendo quod distinctio indiuiduorum, in eadem specie fiat per materiam (hoc enim putamus magis Aristotelicum) dicimus, quod cum per illud, per quod aliquid constituitur in specie, habet esse completum; per illud idem est hoc aliquid, id est, indiuiduum; quare cùm idem nequeat esse causa ac principium indistinctionis seu idemptitatis & distinctionis, iccircò in vna specie vnicum tãtùm est indiuiduum. At quando per illud, per quod aliquid constituitur in specie, non habet esse omninò completum, sed habet esse deficiens; cùm defectus ille completur pet materiam, in qua recipitur, & secundum quam habet esse omninò completum, vtique principium per quod est indiuiduum, & per quod distinguitur ab aliis indiuiduis eiusdem speciei est materia; attamen ipsæ formæ secundum se intrinsecè distinguuntur; licet prima radix, origóque distinctionis, sicut & indiuiduationis sit ipsa materia, propter esse deficiens ipsius formæ, quod vel habet actu, vel habet aptitudine, id est, non quod habitura est, sed quod habuit ex sua natura. Hoc stante dicimus, quod animæ separatæ distinguuntur secundum se; origo tamen illius distinctionis fuit materia, quam informarunt: quod si fuerit eadem portio materiæ primæ nil refert. Nam cùm non simul, sed diuersis temporibus, & diuersis dispositionibus affectam materiam informarint, neque materia sit causa distinctionis in esse & in conseruari: nam, vt diximus, distinguuntur secundum se, separatæ animæ non inconuenit duas animas distinctas ab eadem materia sumpsisse distinctionem. si etiam teneamus reunitionem, idem dicimus quod animæ quia sunt aptæ natæ habere esse deficiens, quod completur per materiam, sunt multiplicatæ in eadem specie, & prius secundum naturam, intelligitur anima vnita corpori, quàm separata, licet neutrum esse sit altero absolute prius tempore, posita mundi æternitate: sicuti secundum naturam gallina est prior ouo, quia perfectum quoddam est, ouum imperfectum, tempore verò absolutè neutrum altero prius est. nec inconuenit, quod eandem vel diuersam materiam informent. Nam, vt dixi, distinguuntur secundum se licet origo illius distinctionis sit materia: tamen priorem partem, quod scilicet non reuniatur, tenemus magis esse probabilem. Rationes, quas adducis contra tenentes materiam esse indiuiduationis principium, non est nostri negotij soluere. De vndecima solutione impugnationéque dicimus, quod ea ratio de infinito procedit directè circa annexa immortalitati. iccircò probabiliter respondemus, nam secundum veritatem fidei nulla est ambiguitas, dicimus ergo quod infinito esse aliquid maius ea parte qua finitum est, non inconuenit: nec etiam inconuenit duo esse infinita, quæ secundum quid sint finita, sicuti est de præterito tempore infinito, & futuro infinito; quorum vtrumque in æternitate est in actu, licet in duratione hac temporali sit in potentia. id verò quod postea

subdit

A subdit excellentia tua de infinitate Dei, & cætera: quia id nos non diximus, neque eam assignauimus rationem, vt legens inspicere potest: à nobis omittatur. De duodecima verò, decimatertia, decimaquarta & decimaquinta solutionibus nostris oppugnationibúsque tuis nil mihi dicendum superest, cõferant qui legerint, adhæreántque cui libuerit. Nunc accedendum nobis esset ad textus Aristotelis, in quibus vel de immortalitate vel de mortalitate loqui videtur. Sed quoniam ex lectione textus, & ex his quæ antecedunt & consequuntur quilibet melius sibi satisfacere potest, quàm ex alicuius interpretationibus seorsum scriptis: iccircò lectores ad textum mittãtur, ipsique dijudicent vter sensus de mortalitate scilicet an de immortalitate magis accommodari queat: nos verò tantùm quosdam locos notabimus, qui sunt B omnes ferè extra textum. primum ergo quod dicas nos dixisse eò quod Aristoteles in secundo de anima dixerit opinatiuum esse alterum à sensitiuo, voluisse ex eo loco intellectum, quo opinamur, esse immortalem, reuera nõ est ita: sed ex superiori textu, vbi dicit de intellectu & perceptiua potentia altera ratio est, &c. nos diximus hoc colligi. Sed quod ibi locutus sit de intellectu humano colligitur ex eo, quod immediate subdit de opinatiuo & sensitiuo, quæ ratione distinguuntur. Alter locus in quo me taxat excellentia tua, est in textu vigesimo tertij de anima, vbi dicitur quod hoc solum est immortale. inquis si hoc solum referatur ad intellectum possibilem, quemadmodum dicis in vna tuarum expositionum, sequitur quod agens intelle- C ctus sit corruptibilis; nos verò dicimus hoc non sequi. Nam cùm suprà dixerit agens esse nobilius patiente, & principium materia, particula ea solum licet referatur ad possibilem, non habet relationem ad agentem; quem dixerat nobiliorem possibili; sed ad alias partes animæ in eodem textu vbi nos diximus Aristotelem loqui de reminiscentia horum singularium, id est, sensibilium. infinita ferè dicit excellẽtia tua, cur scilicet anima separata per species hîc acquisitas non intelligit singulare, sicut intelligit vniuersale; cuius rationem dimitto, quia omnibus est obuia. quod verò dicis quod se intelligit, & Deum, quæ singularia quædam sunt, miror quod non differentiam facias inter singularia abstracta & sensibilia, quorum est sensus, & quæ intellectus non intelligit nisi per reflexionem ad sensum. quare etiam Theo- D logi nostri inquiunt, quod anima separata intelligit hæc singularia sensibilia, non per species acquisitas hîc, sed per species infusas intelligunt, vt dicit diuus Thomas in prima parte, vbi etiam dicit pulcherrimè de intellectione abortorum ac infantium. quomodo verò expositio nostra quadret, vnusquisque ex Themistio colligere poterit; à quo nos etiam sumpsimus eam expositionem. Alter etiam locus notandus, dicit excellentia tua, quod in primo de Anima, vbi philosophus dicit, si anima habet operationem propriã, contingit ipsam separari. quòd accepit, contingit, pro necesse est. Sed videat excellentia tua; quòd hoc stare non potest cum inferius positis, vbi inquit, si non habet operationem propriam, non contingit ipsam separari. vbi, non contingit, non significat, non necesse, quod tamen oporteret secundum ex-

positionem tuam: sed significat impossibile seu non possibile. ex quo colligitur, quod suprà acceperat, contingit, pro possibile est, vt nos exposuimus. Alius locus est in quinquagesimo sexto textu tertij de Anima, vbi dicis nos dixisse, quod an separata anima à magnitudine intelligat abstracta, philosophus omisit, tanquam rem manifestam. hic dicis nos nobis cõtradicere, vbi diximus quod de operatione animæ separatæ sciri non potest qualis sit. hic nos dicimus reuera nos accepisse manifestum, pro minus dubio. deinde stat, quemadmodum puto, quod sit manifestum, quod intelligat abstracta, tamen quo pacto hoc fiat, & qualis sit hæc intellectio, non esse compertum nobis. quare nulla secundum rei veritatem est in dictis nostris contradictio; licet qui in malum sensum omnia trahit, inuenire possit nodum in scirpo, vt dicitur in prouerbio. de eo verò loco in primo Ethicorum, vbi dicis, nos nobis contradicere, non possum satis mirari, quàm in sinistrum sensum dictum nostrum acceperis, nec totum sed partem recites. diximus, quemadmodum reuera est, philosophum dixisse, quod infortunia nepotum & amicorum non faciunt fœlices & infœlices defunctos, si ad eos pertingunt. Hoc enim subditur in textu & à nobis; quam conditionem diximus apposuisse philosophum; quia in tertio de Anima in textu vigesimo, declarauit quod non pertingunt, quia intellectus passibilis corruptibilis est. Estne hæc contradictio? repugnant ne hæc dicta dicenti quod non reminiscuntur mortui singularium sensibilium? Reuera si alius nostra dicta ita perperam interpretatus esset, ac legenda in publicum tradidisset; non possem eum non arguere malignitatis & impietatis. Verùm de me potius quàm de te hoc suspicarer, quem noui mei amantissimum esse. de illo autem loco, quod quidditatem animæ separatæ diximus pertinere ad primum philosophum, cum tamen in alio loco dixerimus, sola fide hoc sciri posse, neque lumen naturale ad id pertingere, dicimus nos, quod cum prima philosophia, sicut dicit philosophus in primo Metaphysicæ, sit scientia de Deo, & quam maxime Deus habet; multa pertinent ad primam philosophiam secundum se consideratam, quæ tamen à nobis lumine naturali capi non possunt, neque tradi queunt in philosophia prima participata ab homine: nam cùm sit scientia de Deo, & quam maximè Deus habet: præcipuè ad ipsam pertinet tradere quid sit Deus; tamen à nobis pertingi non potest quid sit Deus, vt etiam tu in multis locis dicis. quare non mireris si hoc spectat ad primam philosophiam secũdum se, vt etiam videtur dicere Themistius in prologo Physicorum, non tamen à nobis pertingi possit. de opinione verò Solonis, quam Aristoteles taxat in primo Ethicorum, & ex quo loco vult excellentia tua non fuisse à philosopho reprehendendum Solonem, si anima est immortalis, quia secundum hanc positionem dictum Solonis est verum, quod scilicet vltima semper expectanda dies homini; dicique beatus ante obitum nemo supremaque funera debet. Nihil meo iudicio est clarius quàm huiusce rei solutio. Nolebat Solon aliquem in obitu esse fœlicem, quia post obitum ei cõtingeret fœlicitas, neque de alia fœlicitate locutus est, quàm de fœlicitate

A politica, verùm tunc eum dicebat fœlicem ꝑpter exactas operationes & fortunas, à quibus in obitu amplius non poterat decidere in infortunia. & hoc reprehendit Aristoteles, & contra hunc sensum procedunt rationes ipsius. inquit enim, quomodo in obitu verè dici potest qui fuit fœlix; cùm nunquam antea de præsenti verè dici potuerit eum esse fœlicē, &c. Deo eo verò, quod dicis extasim esse infirmitatē cerebri, quia à præclarissimis viris disputatum abunde est, quòd intersit inter ægritudinem cerebri & diuinum afflatum illum, quem præter Paulum & Moysem, quos ob reuerētiam fidei excellentia tua excipit, plurimis excellentissimis viris contigisse memoriæ proditū est, inter quos Plotino sūmo philosopho & præclarissimi nominis B viro: nunc à nobis nihil dicendū duco. quod verò inquis conatū beati Thomæ fuisse vt faceret Aristotelem Christianum; mirum quod in octauo Physicorum hoc non fuerit conatus; imò reprehendat eos qui dicunt Aristotelem adduxisse rationes eas ad probandum motum esse æternum, non tanquam necessarias, sed tanquam probabiles: mirum etiam, quod Theophrastus eius discipulus, quique viuam eius vocem complures annos audiuit, & relictus successor in Academia fuerit, Themistius innumerique alij conati fuerint Aristotelem Christianum facere. quod autem dicas dictum nostrū, quod scilicet anima esse immortalis probari potest ratione naturali, sit contra fidem; quia ex hoc probari posset resurrectio. Ergo & beatus Thomas, Augustinus, omnesq; ferè Christiani, qui hoc censuerunt, contra fidem sunt C locuti. Mirum certè; imò dicimus hoc maximè esse secundum fidem, quæ profitetur lumen supernaturale nō esse contrarium lumini naturali, sed esse perfectionem quādam defectus luminis naturalis. Maximè ergo secundum fidem est; vt id quod inchoauit lumē naturale, neque perficere potuit, lumine supernaturali fidei perficiatur. Cùm ergo lumen naturale probet animā esse immortalem: de statu verò animarum post mortem fluctuet, nihilque certi afferre possit; maximè congruum est, vt id lumine supernaturali perficiatur; neque hoc quod perfectum est, disconuenit ei quod lumine naturali inchoatum est. Ecce quàm pulchrè & commodè conueniant omnia secundum nostram positionem: at secūdum positionem oppositam, quæ vult lumen naturale perfectum esse, nihilque inchoate quin perficiat, valde pericu-D losum est ne lumen supernaturale ponatur, non perfectionem, sed destructionem naturalis luminis. itaque cùm nobis sint comperta ea, quæ lumine naturali scimus, periculum est ne putemus fabulas esse ea, quæ dicuntur sciri lumine supernaturali: hocque lumen figmentum quoddam censeamus. quod verò subdis Platonem sensisse animæ mortalitatem, à quodámque Græco te id audiuisse, qui Platonē ac Platonicos viderit, iudicet. Ego ex hoc minus miror, quòd etiam Aristoteli qui pressius est locutus, attribuatur hęc sententia. In postrema parte nequeo satis obstupescere quod dixeris nos postremis verbis nostri tractatus arguisse te insufficientiæ. Mirum certè. dixeram ego quod multa mihi superarant, quæ facta fuerant in tuo tractatu: in quibus dubitationes esse possent. Verùm nolle me abuti humanitate tua:

cùm ſuprà multa feciſſem verba. certè mirandum quod in tam malum ſenſum omnia noſtra amicè ad te miſſa vt caſtigarentur, interpretatus ſis, notúmque poſtmodum omnibus eſſe volueris. Nunc ſupereſt vt de tertia illa concluſione ridiculoſa & erronea pauciſſimè dicam. Primùm ridiculoſa eſt ratio probans concluſionis primam partem, quod ſcilicet non poſſit ſciri ſtatus animarum poſt mortem. Nam dicebamus quod ratio ducens ad hoc eſſent animæ operationes, ſcire ſcilicet & velle; quæ cùm non ſint ſenſibiles ex illis ſciri nō poterit. Quare inquit excellētia tua: hæc ratio contra auctorē retorquetur. nam cùm nulla ſit via ad ſciendū immortalitatē animæ, niſi ex intelligere & velle, & hæc non ſint ſenſata. ergo fruſtra nitimur ea intelligere, & velle probare animam eſſe immortalem. Erronea ergo & ridiculoſa ratio per Deum, niſi fortaſſe contradicendi deſiderio hæc ſint abs te dicta; fateor me eſſe ebriū, cui nil ridiculoſum hîc videatur, admodúmque debilis reflexio & ratio lōgè diſpar videatur: intelligere & velle, ex quibus infertur animę immortalitas, eſt illud intelligere & velle, quę in nobis experimur dū viuimus, & quæ, licet non ſint ſenſata, ex ſenſatis cognoſcuntur. at intelligere & velle ex quibus poſſumus eſſe certi de ſtatu animarum poſt obitum, eſt velle & intelligere ipſarum; ad quæ diximus pertingi à nobis non poſſe, quia nec ſunt ſenſata, nec connexionem habent cum ſenſatis, quis non viderit tam diſparem rationem. Alterum quoque ridiculum eſt quod diximus, quod ſani hominis eſt credere aliqua fuiſſe diuinitus reuelata, quibus ſimus certi de re dubia, quæ ſcitu tamen neceſſaria eſt. Nos autem diximus hoc eſſe neceſſariò conſequens ad dicta noſtra, & eſſe verum ſecundum ſe, & eſſe neceſſarium ſecundum dicta excellentiæ tuæ. diximus nos, quod animam eſſe immortalem ſcitur ratione naturali: ſtatus animarum poſt mortem ſciri non poteſt. attamen ſtātibus his, quæ diximus, cum fœlicitas noſtra maximè ſit poteſt obitum; cognitio verò fœlicitatis tanquam vltimi finis omnium operationum maximè ſit homini neceſſaria. Deus autem, cui de omnibus eſt prouidentia etiam ſecundum philoſophos; non deficiat in neceſſariis: cur ergo non eſt ſani credere fuiſſe aliqua diuinitus reuelata: putet qui velit hoc non eſſe ſani hominis, ego puto. itaque profiteor putare me, ſaniſſimi hominis, hoc eſſe. Amplius hoc eſt verum ſecundum ſe lumine naturali, intellectus ſe cognoſcit & ſuum lumen, at ex ſuo lumine ſecundum rei veritatem inchoatio quædam eſt cognitionis, quod perficitur lumine fidei: ergo intellectus comprehendit ſe inchoare cognitionem quādam, quam perficere non poteſt, & ad quam naturalem inclinationem in ſe ſentit. cùm autem nihil ſit mancum in natura, aliquo alio lumine ſibi opus eſſe noſcit. quòd autem dicis ad lumen fidei ac ad gratiam nullam deberi in homine præparationem; dicimus nos quod quamuis nullam operationem homo operari queat ſine influentiā primæ cauſæ; tamē ad habitualem gratiā acquirendam requiritur præparatio in anima ſecundum Theologos, licet & huius præparationis ſicuti cuiuſlibet rectæ actionis, primus auctor eſt Deus. quare Dicit dominus per Prophetam, conuertimini ad me, & ego cōuertar

A uertar ad vos. & de hoc videas beatũ Thomã in fine primæ secũdæ hoc pulcherrimè declarãtẽ. Postremò ex dictis tuis ĩ tractatu de ĩmortalitate animę, capite vltimo, nõne hoc expressè sequitur? inquis enim, quod animã esse immortalẽ aut mortalẽ, sciri nõ potest ratione naturali. subdis postea, quod aliꝰ statuẽdus finis, si anima mortalis, aliꝰ verò si immortalis. Ex his dictis sequitur quod homo ex lumine naturali de suo fine est incertus; at si est incertus de fine qui est mẽsuta omniũ actionũ; erit etiã de aliis actionibus incertus; at cũ diuina prouidẽtia secundũ Philosophos vnicuiq; speciei nõ desit in necessariis, sicut dicit Philosophus; ergo secũdũ tuã sentẽtiã scimus nobis opus esse aliquo alio lumine à naturali; nõne hoc sequitur ex dictis excellẽtię tuę? B quin potius hoc quasi expressè dicit: hoc non appono, verba tua qui legerit, iudicet. Finẽ hîc faciã, & breuiter colligã in duobus nos inuicẽ discrepare. quãtum ad modũ abstractionis intellectus à materia, in omnibus, vt video, conuenimus. ponimus vnũ intellectũ secundùm essentiam esse indiuisibilẽ, ponimúsque vnum non esse comprehensum à certo loco & tempore. item ponimus quod intellectio sit in intellectu tantùm tanquam in subiecto, nõ tamen in corpore tanquam in subiecto. at apud me qui concedit ista de intellectu, de necessitate debet concedere ipsam esse formã, quæ non sit actus tantùm; sed sit actus, qui per se est, & est in actu; quod consequens, vt credo, euitari nõ potest. at omnis talis forma de necessitate est incorrupibilis. Excellentia verò tua nescio quonam pacto quamuis eam abstractionem con- C cedat in intellectu, ponit eum esse mortalem. Hoc verò ego capere nequeo. In altero deinde differimus, quod non putamus inconueniens, lumine naturali nos peruenire ad scientiam alicuius antecedentis; cùm tamen de consequẽtibus, eodẽ lumine certificari non possimus; de qua re superius longum sermonẽ fecimꝰ. Hocque putamus esse verè philosophari; hancque philosophiam, quę suum noscit defectum, perfectionem animi esse censemus. illam verò quæ putat lumen naturale sibi debere in omnibus sufficere, negátque sciẽtiam eius inchoatã, quia nequit pertingere ad perfectã: putamus nos esse philosophiam admodum periculosam, & quæ instillare animo possit pestiferum & noxium infidelitatis impietatísque venenum. & quamuis se cãdidam dicat, atque sub legibus viuẽtem, veremur nos ne inflata sit ac tumida.

D Hæc ferè summa est eorũ, in quibus vicissim dissentimus. Qua in re me admodũ hinc mouet auctoritas tua, quẽ philosophorũ nostræ ætatis principẽ puto, grauissimíque iudicij virũ; inde verò me rationes cogũt, quas cõmodè solui posse non video. quãobrẽ cùm me ipse colligo, cũ assentior tuæ auctoritati, opinionẽ verã habere me arbitror: & ex altera parte cũ me cõuerto ad rationes, ignorãtiã mihi dispositionis adesse puto. quo fit vt omnibus cõsulã tuæ potius auctoritati assentiri, quàm nostris ineptiis; quas, excellentissimè vir, putato tanquã præludiũ quoddã fuisse veræ pugnæ ac certaminis: quod tibi futurũ cõiicio ex his quæ dicis in luculẽtissima hac apologia, cũ clarissimo philosopho Augustino Suessano, cũ quo veram pugnam ineas oportet. Nos satis supérque prælusimus: tu benigno vultu, quicquid id est, perlege ac castiga. Vale præceptor mi honorandissime.

NON DARI QVARTAM FIGVRAM SYLLOGISMORVM SECVNDVM OPINIONEM

B

Galeni, Ad Oddum de oddis.

ETSI (vt probè nosti) sum publicis adeò occupationibus implicatus, vt vix respirandi spatium habeam, non potui tamen manum continere, quin pauca hæc conscriberem, quæ memoria repetere potui, ex antiquis studiis meis longo iam diuturnóque temporis spatio intermissis; nam euoluẽdi codicem aliquem tempus vllum non habeo. Vidi quę accuratè sanè doctéque abs te scripta sunt, vt sententiam haberi probares de quarta syllogismorum figura. ego è contra pauca quædam conscribam sumpta è mediâ Aristotelis disciplina; in quibus facilè cuiuis cõpertum esse poterit, eam terminorum complexionem, quam adinuenit Galenus, neque secundum naturam esse posse, neque etiam ex ea complexione, seu syllogismo illam conclusionem sequi secundum materiam, quam existimauit Galenus: paucis rem agam, cum parum habeam ocij. Nullus ignorat omnem artem, omnémque disciplinam primò versari circa ea, quæ sunt per se, & secundum naturam; ea verò quæ sunt per accidens, non nisi ex sequela quadam, quatenus scilicet ordinem quendam habent ad ea, quæ sunt per se, & secundum naturam à scientiis disciplinísque omnibus cõsiderari: Huic addas id, quod dicit Philosophus in primo posteriorũ, vbi probat, quod in terminis non possumus in infinitum procedere, quod etiam tangit in septimo libro Metaphisices: prædicationes. s. eas, in quibus prędicatum formam dicit, & subiectum materiam, esse per se, id est, secundum naturam; illas verò esse per accidens, in quibus aut subiectum de accidente prædicatur, aut accidens de accidente alio. homo est musicus, si quis dicat, prędicationem per se, & naturalem adfert, è cõtra si dixerit, album esse hominem, aut musicum esse album, per accidens prædicationes in medium profert; non enim musicus est homo, quia homo insit musico; sed quoniam is cui accidit musicum esse, est homo. sic item albus est musicus, quia is, cui accidit esse album, est

C

D

musicus. pari ratione quoniam vniuersalia habent rationem formæ, minus vniuersalia materiæ, ideo secundum naturam, & per se superiora in eadem coordinatione de inferioribus prædicantur; inferiora verò de superioribus minimè, vt inquit Porphyrius. quamobrem indirectæ prædicationes dicendæ sunt, nisi secundum quid; absolutè verò pronuntiandum est speciem de genere nō posse prædicari, neque inferius aliquod de superiori. His addatur tertium in definitione syllogismi, cum dicitur syllogismum orationem esse in qua quibusdam positis necesse est aliud euenire, & cet. illud aliud, quod euenit quibusdam positis, nihil aliud est, nisi ea conclusio, quæ per se primò sequitur ex pręmissis illis. quod si qua ex consequenti sequatur, ac veluti per primum, non est dicendum sequi ex propositionibus illis per se, & secundum naturam, sed artificio quodam, neque de ea aliquam considerationem esse debere, cum figuræ constituuntur, sed tantùm de prima conclusione, quæ primò sequitur quibusdam positis, &c. hęc omnia sunt veluti principia quædam logices disciplinæ, quæ nullus, qui Peripateticus dici velit, ignorare debet: quibus constitutis facilè quicunque intelligere poterit, quartam figuram secundum naturam esse non posse, duabus de causis: nam neque ea complexione terminis secundum naturam, & vera prædicatione dispositis, vllo pacto accommodari potest; neque etiam si accōmodaretur, ex ea complexione terminorum primò, & secundum naturam deduci potest ea conclusio, quam putat Galenus; sed alia in prima figura. primum euidentissima ratione probatur, nam si A. de C. vera prædicatione, & secundum naturam prędicatur: impossibile est, quòd illud, quod est cōsequens ad A. id est quod de. A. secundum naturam prædicetur, sit antecedēs secundū naturā ad C. ita quod. C. secundum naturam de eo prædicetur: nam quidquid prædicatur de prædicato, prædicatur etiam de subiecto, vt dicit Aristoteles in prædicamentis. & si prædicatur. B. de A. prædicabitur etiam de C. non ergo. C. de eo poterit secundum naturam prædicari; nihil namque est prius, & posterius seipso. ecce ergo quàm euidenti ratione demonstratum est, eam terminorum compositionem nullo pacto posse accommodari terminis secundum naturam dispositis; & iccirco eam figuram naturalem esse nō posse, & ideo ab Aristotele omissam. non enim fuit philosophorum omniū princeps tam tardi, ac hebetis ingenij, vt facilè intueri nō potuerit, præter tres complexiones terminorum, de quibus mentionem fecit, hanc quartam reliquam esse; nam vt dicit ipse in primo priorum, vbi tractat de inuentione medij; si consequens maiorem extremitatem repugnabit minori, vel consequēs minorē repugnabit, ac oppositum erit maiori, fit syllogismus in secūda figura negatiuus: hæc ergo complexio est naturalis. vel medius terminus vtrique extremitati subiicitur, & hæc compositio est tertiæ figuræ, & est naturalis; nam antecedens maiorem est idem cùm antecedēte minorem, & est syllogismus particularis in tertia figura, & vtraque figura est syllogismorum imperfectorum, qui scilicet aliquibus egent, vt videātur necessarij. neque statim euidentes sunt per dictum de omni, & dictum de nullo; naturales tamen, quia

A illæ complexiones terminorum accommodari possunt terminis secundùm naturam dispositis. alia complexio terminorum est, si medius terminus prędicetur de minori, & subiiciatur maiori, veréque sit medium inter extremitates positus, & complexio est primæ figuræ omnium perfectissimæ, cuius syllogismi nullo egent, vt videantur necessarij; sed confestim euidentes sunt per dictum de omni, & dictum de nullo. nec refert, si quando hæ figuræ accommodētur terminis etiam præposterè, & contra naturam dispositis, vt si dicam, omne animal homo, omne corpus animal, ergo omne corpus homo: hoc.n. simile est, vt si re quapiam naturali vteretur aliqua ars, eámque vsui suo accommodaret: nec tamen propterea dicendum esset, eam rem nō B constare natura, quamuis arti accommodata esset. quartam complexionem reliquam esse ex vi terminorum trium, nulli vel tardioris ingenij non compertū esse potest, vt scilicet medius terminus subiiciatur minori, & prædicetur de maiori. hanc Aristoteles reliquit, arripuit Galenus. Omisit summus philosophus, quoniam illa complexio terminis secundum naturam dispositis, de quibus primo, & per se agit logicus, nequit vllo pacto accommodari: arripuit Galenus, vt videretur in medium attulisse rem nouam quæ Aristotelem latuisset; danda venia tanto viro, nam plerique omnes, & excellentes homines studiosi gloriæ esse solēt etiam plus iusto. Hactenus probatum est eam terminorum complexionem non esse naturalem, quia terminis secundū naturā dispositis nullo modo accōmodari potest. nunc perspicuò o C stendā, ex ea cōplexione terminorū nō fieri syllogismum, ex quo primò, & per se sequatur illa cōclusio, quā putat Galenus sequi in quarta figura: verū vt totùm hoc melius intelligatur, paucis repetam ea, quæ dicit philosophus in secundo priorum statim in vestibulo eius libri, vbi agit de potentia syllogismorum. inquit ibi, quosdam esse syllogismos, ex quibus plures conclusiones sequuntur, quosdam verò, ex quibus vna tantum conclusio sequitur. omnes syllogismi, quibus concluditur conclusio vniuersalis affirmatiua, seu vniuersalis negatiua, seu particularis affirmatiua, plures cōclusiones efficere possunt, quæ secundæ sunt, & per primam sequuntur, conuersæ scilicet conclusionis primæ, & subalternæ vniuersaliū conclusionū. at syllogismus, quo cōcluditur particularis negatiua, in vnā tantum conclusionē potest, nā par- D ticularis negatiua nō conuertitur. Hæc Aristoteles nūc ad rem deueniam, si quis syllogismū hūc cōstituat, omne.C.est.B.omne.B.est.A. (dicit Galen[9]) quod sequitur in quarta figura secūdum naturā, & per se, quod aliquod.A. est.C. Nos verò dicimus, quod cuiuis etiam cōniuētibus oculis intuenti perspicuum est, quod per se, & primò non sequitur quod aliquod.A.est.C. Sed quod omne.C.est.A. & cōclusionis sequela euidens est per dictum de omni. per hanc conclusionem sequitur, & eius conuersa, scilicet quod aliquod A est.C. non per quartam figuram, sed per primam; cuius potentia est, vt primus eius modus ad plures conclusiones se extendat, quarum vna tantum per se primò sequitur ex ea terminorum complexione, aliæ verò per accidens, idest, per primam conclusionem. hoc adeò clarum est vt

nulla egeat probatione. quis enim ambigere poteſt vir ſanæ mentis in re tam perſpicua? non igitur hæc quarta figura naturalis eſt, tum quia ea complexio accommodari non poteſt terminis ſecundum naturam diſpoſitis; tum quoniam ea concluſio, quam putat Galenus, non ſequitur ſecundum naturam, id eſt, per ſe, & primò, ſed alia in prima figura, & hoc per accidens; non in quarta, ſed in prima figura, vt ex his quæ dicit Ariſtoteles in ſecundo priorum quiuis intueri poteſt. Reliquum eſt, vt pertingam ea, quæ obiicis de quibuſdam ſyllogiſmorum modis; quos quia inutiles ſunt in tribus figuris, vis tu reducere ad figuram quartam. nam ſi dicam nullum C. eſt B. omne B. eſt A. proculdubio in prima figura nil ſequitur, ſequitur tamen in quarta, quod aliquod .A. non eſt C. laudo vehementer ingenium tuum, ſingularémque obſeruantiam, qua Galenum medicorum excellentiſſimum merito quodam iure proſequeris; vellem tamen vt rationem haberes ſummi philoſophi, quem omnis antiquitas ſemper eſt admirata, eúmque ſibi præcipuum magiſtrum aſciuerit. non latuit Syllogiſmorum modus ille Ariſtotelem; nam in primo priorum inquit; ſi altera propoſitionum fuerit vniuerſalis negatiua, & altera affirmatiua, ſiue poſterior hæc vniuerſalis ſit, ſeu particularis, fieri ſyllogiſmum vel per ſe, & ſecundum naturam maioris extremitatis ad minorem in modis vtilibus; vel minoris ad maiorem in modis inutilibus; nam conuerſis propoſitionibus, vel eorum altera, & tranſpoſitis, ſi opus fuerit, omnes modi illi reducuntur ad primam figuram, ad modum .ſ. quo maior eſt vniuerſalis negatiua, & minor particularis affirmatiua: hæc ferè Ariſtoteles. Ad rationem nunc deuenio: ſi dicam nullum . C. eſt B. omne B. eſt A. ergo, &. C. dico hunc modum, & hanc complexionem eſſe non quartę, ſed primæ figuræ, & eſſe inutilem; quia mutatis terminis ſequitur concluſio vniuerſalis negatiua, & vniuerſalis affirmatiua, arte tamen quadam efficitur vtilis ſi fiat ſyllogiſmus minoris extremitatis ad maiorem; vt ſi colligam aliquod . A. non eſt. C. quamuis ergo in concuſione. A. ſit ſubiectum, & C. prædicatum, non tamen in ea complexione terminorum. A. eſt minor extremitas, & C. maior, ſed econtra, quia ſecundum naturam minor extremitas non poteſt medium continere, quod prædicetur de maiori. ſit ergo ſyllogiſmus in prima figura inutilis, ſi quæramus concluſionem naturalem, in qua maior de minori prædicetur; ſed vtilis, ſi fiat præpoſtera prædicatio, minoris .ſ. de maiori: neque propterea dicemus hunc modum eſſe in alia figura, quàm in prima; quia eſt inutilis ad concluſionem per ſe, & ideo applicandum eſſe figuræ non primæ; nam pari ratione ſi dicam, aliquod B. eſt. A. nullum. C. eſt. A. ergo & . C. vtique modus hic inutilis eſt in ſecunda figura; quia maior propoſitio eſt particularis, neque poteſt colligi cõcluſio, neceſſariò ſequens maioris ad minorem extremitatem; ſit tamen concluſio minoris extremitatis ad maiorem ex regula à philoſopho habita, de qua ſuperius memini. an propterea dicemus hunc modum, quoniam artificio quodam efficitur vtilis, non eſſe in ſecunda figura? minimè omnium

E G H

A nium: nam non possumus modum hunc accommodare quartæ figuræ, vt perspicuum est; erit ergo in secunda figura per se inutilis, per accidens vtilis. pari modo si dicam omne. C. est. A. nullum. C. est. B. ergo, & C. vtique modus hic syllogismi inutilis est in tertia figura, quia minorem habet negatiuam, & nulla conclusio deduci potest maioris extremitatis ad minorem, vtilis tamen est in cõclusione prępostera, minoris scilicet ad maiorem. erit ne modus hic in quarta figura, quia inutilis est in tertia figura? minimè omnium, sed erit modus tertiæ figuræ per se incommodus, commodus per accidens. pari ergo ratione modus ille primus, si dicam, nullum. C. est. B. omne B. est. A. est modus primæ figuræ inutilis per se, ad B conclusionem præposteram vtilis. Nõ ergo propterea concludendum est, ergo dari figuram quartam syllogismorum naturalem. Hæc sunt quæ memoria repetere potui ex studiis, quæ per xxv. annos intermisi. doctiores, & minus occupati quàm ego plura præstare poterunt, vix pauca hæc ego calamo præcipuè conscribere potui.

Vale.

DE HOMOCENTRICIS AD HIERONYMVM FRAGASTORIVM.

IOANNES Baptista Ramusius nostri amãtissimus, tuíque in primis studiosus, mihi legendum tradidit opusculum tuum, in quo præclarè complexus es vniuersam cœlestium motuum rationem, nullis adhibitis eccentricis orbibus, aut epicyclis sphęris: cuius operis lectioni (quamuis summopere cupiebam intelligere ea, quæ tu ac Turrius noster summo ingenio, ac singulari bonarum artium peritia præditi super ea re commenti eratis;) superioribus G tamen mensibus dare operam non potui propter maximas occupationes publicas, quibus detinebar. proximis verò diebus, cum à collegio nostro decem virûm impetrassem, vt rus concedere possem, aliquótque dierum vacationẽ haberem; nihil mihi prius fuit, quàm omnes hosce dies cõsumere in præclarissimi huius operis tui lectione. ac equidem satis verbis adsequi non possem, quàm magnam ceperim voluptatem, quantásque Deo immortali gratias egerim, quòd nostra tempestate deformitas ea ac turpis, vt ita dicam, ignominia, quam priorum astrologorum auctoritas diuinis corporibus illis inuserat, opera vestra ablata sit. mihi certè, vt verum fatear, nũquam potuit à grauissimis etiam auctoribus persuaderi, eam esse figuram, eósque motus cœlestium corporum, quales Ptolomęus cæterique astrologi prodiderant nobis: ac ex eo motu cuius poli essent in Zodiaco, cuique Aristoteles attribuit motum planetarum in latitudinem, præsagibat animus posse fortasse quidpiam reperiri, quod in hanc rem esset. qua de re sæpe memini me locutum fuisse cum nostro Turrio. perlegi igitur totum opusculum tuum hisce diebus, quibus rusticatus sum cum Marco Antonio Flaminio elegantissimi ingenij viro, quem nosti. admiror equidem vniuersam hanc quam commenti estis, rationem, nihilque omissum puto, quod faciat ad perspicuitatem ordinémque totius operis. verùm vt amici officio tecum fungar, ac ne probem ea quæ non satis intelligo; nonnulla sunt in tuo hoc opusculo, quæ mihi non satis sunt explorata, ea paucis perstringam

H

A perstringam, tum vt tua opera ea ego melius intelligam, tum vt tutè operam des, ne quid sit in hoc opusculo tuo (multos etenim aduersarios est habiturum) quod iure reprehendi queat. scis quantopere omnes nouis inuentis, ac aliorum gloriæ soleant inuidere, & quàm ægrè illi, qui in quapiam disciplina consenuerint, senes fateantur ea delenda esse, quæ imberbes didiscere; ne ego pluribus te detineam, paucis singula quæque annotabo, quæ mihi dubitationem faciunt.

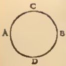
Dicis in prima suppositione, tres esse motus quibus recta corpora ferantur, ante, & retro, sursum deorsum, destrorsum, sinistrorsum; vide ne hoc calumniam patiatur; nam motus hi non videntur inesse natura rectis corporibus, sed animalibus quæ secundũ locum mouentur; quã ratione anima B videtur quodammodo attingere motum circularem, cum secũdum omnes differentias positionis moueat, vt ex secundo libro de cœlo à Philosopho colligi potest.

Dicis item quod secundum naturam tres sunt motus circulares, diurnus inquam, & is cuius poli sunt in coluro superiori, isque cuius poli sunt in Æquinoctiis, motum verò obliquum, quo nunc mouentur planetæ, esse per accidens in natura. Vide ne nonnullis videaris vti principiis geometricis in demonstratione conclusionis Physices: simúlque ne videaris contradicere Aristoteli & Platoni summis philosophis, qui cum doceant nos, plures motus cœlestes esse ob generationem, & corruptionem horum inferiorum entium, præcipuè tamen attribuunt vicissitudinem hanc motui C huic obliquo, sic Aristoteles in secundo libro de generatione, & Plato in Timeo, qui etiam attribuit animæ totius, postquam per numeros harmonicos eam distinxerat, figuram græcæ literæ .X. quæ postea in orbem conuoluta, duos hos motus nobis refert, diurnum inquam, & obliquum sub Zodiaco circulo: quod si Sol Planetæque cæteri per se & secundum naturam mouerentur, vel sub æquinoctiali circulo, vel sub vtro volueris coluro, maximè certè incõmodus esset motus ille vicicissitudini huic generationis, & corruptionis: nam sub æquinoctiali si fuerit ad nullam inquam partiũ terræ accederet, nec ab vlla recederet Sol, verùm eodẽ modo omnes semper respiceret. si verò sub vtrouis coluro moueretur, & æstate continuus D dies esset habitantibus ferè omnibus citra æquinoctialem plurium mensium, pauciorúmve, hyeme verò continua nox. itidem vicissim habitantibus vltra æquinoctialem, hic verò solis planetarúmque motus, vt quiuis perspicere facilè potest, maximè incõmod⁹ esset generationi, cõseruationiq; rerum generabilium, quamuis ergo ratione geometrica propter tres lineas tantùm quæ se intersecari possunt in centro ad angulos rectos, aliqua coniectura fieri posset eius quod tu dicis, ratio tamen hæc non est ex propriis naturæ principiis sumpta; imò natura officit ob ea quæ dixim⁹, & quãuis Aristoteles in primo libro de Cœlo ex figuris simplicibus eliciat motus simplices: consonat tamen conclusio ea sensui, nam circularem, & rectum motum inesse conspicimus simplicibus corporibus, quare non est

par in vtraque argumentatione ratio.

Dicis in suppositione secũda, quòd impossibile est eundem orbem moueri per se à duobus intellectibus, quia idem simplexque corpus duas naturas habere non potest. vide ne hæc ratio plurimis necessaria non appareat. Nam cùm inferiores intellectus intelligant primùm per essentiam primi, quæ est in omnibus sicut forma intelligibilis in intellectu intelligente, nihil videtur officere, quin intellectus seu anima primi orbis, quæ est forma aliarum inferiorum moueat per se inferiores orbes, siue is motus immediate sit à prima anima siue à propria cuiúsque orbis pro vt formatur à prima, præsertim cum motus circulares, quemadmodum dicit Philosophus in secundo libro de Cœlo, non differant specie, sed tantùm numero. F

Dicis in tertia suppositione, quòd inferior sphæra à superiori non per se mouetur, sed per accidens, & quòd motus ille est vectio, ad quam in sphæris illis sufficit solus contactus, cum nulla sit in eis repugnantia & contrarietas. Vide ne hæc suppositio, nisi aliud addatur, calumniam patiatur, nam secundum sententiam philosophi in libello de motibus animalium, id quod mouetur indiget aliquo quiescente, nam & niti, seu quiescere oportet rem mobilem in eo, à quo motus immediatè ad ipsam peruenit, atq; etiam præter hanc quietem extrinseco quodam eget quiescente, cui motor nitatur, nisi in se ipso immobilis fuerit; si ergo sphera quæpiam inferior moueatur super polos. A. & . B. motus verò sit in. C. impossibile est meo iudicio, quod super eisdem polis vehatur sphera hæc in partem oppositam, verbi gratia in D. nam in eo motu vectionis secundum nullum ipsius punctum quiescit seu nititur in superiori sphera. imò secundum omne punctum in oppositam partem mouetur. quamobrem puto ego motum hũc vectionis accommodari posse omnibus spheris aliis, præterquam illis orbibus, quos tu ponis, & supra octauam spheram, si mouetur octaua super polis Zodiaci, & in quibusdam planetis, ne scilicet. A. vehantur in latitudinem, illi enim duo motus oppositi sunt super eisdem polis, & tamen inferior orbis vehitur à superiori immediatè in partem oppositam illi, ad quam per se mouetur, cæteris verò accommodari potest meo iudicio. Nam poli circumducentis octauæ sphæræ non sunt sub polis primi orbis, qui diurno motu mouet, sed sub æquinoctiis; poli item circitoris, qui proximus est circumducenti, non sunt sub æquinoctiis, sed sub volucro superiori, quare alter alterum vehere potest, cum secundum polos quiescat in proximo sibi orbe superiore à quo vehitur; at in illis duobus in contrariam partem motis, ne inferior planeta, seu sphæra octaua moueatur, in latitudinem hoc dici non potest, vt ostendimus.

G

H

Nollem in xiij capitulo irrideres eos, qui dicunt Deum pluuiæ causam, & quæ subdis de prophetis, ne arguaris impietatis ab illis, qui omnia in malam partem accipiunt.

Item reprehendi posset id quod dicis habitantes sub polis, quibus dies est sex mensium habere certum meridianum.

Item

A Item quòd dicis recedente sole à Tropico diminuitur calor; quinimo augetur propter dispositionem poli.

Dicis ne orbis planetæ à circumducente moueatur in latitudinem simul cum circitore, esse supra planetam orbem contranitentem: dubitationem habet motus hic cōtranitentis, nā cùm omnis motus circularis sit circa centrum, idque intēdat motor, is qui circulariter mouet vt cētrum ambiat; motus hic contranitentis nunquā adsequitur quod intendit: nam nunquam cētrum ambit motu suo, quin potius retrocedit, vt dicis: hāc enim causam ponis quòd declinationes ab Æquinoctiali minuuntur, præter motum octauæ sphæræ.

B In his quæ dicis de motu solis, dubitatio est, si poli motus proprij solis sunt poli eclipticæ, cur per motum circitoris sol non pellatur modo in Meridiem ab ecliptica, modo in Septentrionem: nam contranitens nihil officere poterit, cum medius circulus circitoris respiciat polos contranitentis, qui sunt sub æquinoctiis.

In his quæ dicta sunt de luna, orbis ille infra lunam positus, cuius pars densior sicut zona lunæ obuia in quadratis aspectibus facit lunā maiorem, & nobis propinquiorem videri, dubitationem habet, cur cùm singulis quibúsque mensibus soli aliísque stellis sit obuius, non faciat eandem apparentiam, ac nos fallant quemadmodum luna.

In his quæ de Ioue sunt dicta, orbis ille supremus suppositus saturno ne

C motus Saturni Iouem pertingat, dubitationē habet: nam si vnius orbis vnus item est motus, orbis hic vnico per se mouetur motu: vnus autē motus non videtur, posse officere nisi vnico Saturni motu, ne is scilicet Iouē pertingat. Saturnus verò pluribus mouetur motibus, vt manifestum est, cur ergo alij motus Saturni præter illum cui officit ille orbis non perueniunt ad Iouem? eadémque dubitatio est in omnibus aliis planetis.

In motu omnium planetarum, qui retrocedunt ob circitoris motum, dubitatio est, cur per motum circitoris non moueantur in latitudinem tot gradibus vt minimum, quot retrocedunt, nam cum æquali, & vniformi motu circitor moueatur, ac circunducatur, item à circunducente motu vniformi sphericáque figura sibi omni ex parte æqualis sit, ac eadem: vtique circitor

D motu suo deberet in latitudinem vehere planetam, eiúsque polos, per totidem gradus, & amplius, quot eum retrocedere facit, nam proprius planetæ motus obstat retrogradationi, motui vero in latus nihil officit.

Dubitatio est in ratione quā adducis contra eccentricos, inquis.n. quòd sol non æqualiter recederet ab ęquinoctiali, in hyeme, cum est in antapside, & in æstate, cum est in apside: ratio hæc calumniam patitur, nam respōderet Ptolemæus, licet sol non æquali spacio recedat, recedit tamē æquali, & proportionali parte circuli, seu sphæræ, nam si à cētro terræ ad antapsidē protrahatur linea, eaq; semidiameter describat circulū, item si à cētro terræ protrahatur linea ad apsidem eáque semidiameter describat circulū, longe maior erit hic posterior circulus priore, quare si protrahatur linea à centro terræ

ad punctum prioris circuli, quod est sub æquinoctiali, item ad punctū antapsidis à cētro terræ altera linea, in priore circulo, itidem in posteriore circulo, qui maior est, si protrahatur linea ad punctum eius circuli quod est sub æquinoctiali, & ad punctum apsidis alteri: vtique pars inter duas lineas in priori circulo, qui minor est, est minor, ea quæ intercipitur inter duas lineas, in posteriori, & maiori circulo, proportionales tamen inter se sunt, eandem etenim proportionem vtraque habet ad suum circulum, quod ratione manifesta probatur, nam si priores duæ lineæ fuerint protractæ ad octauam vsque sphæram, & item posteriores duæ ad octauam sphæram, pars meridiani intercepta inter duas priores ab æquinoctiali scilicet & tropico capricorni, est æqualis portioni Meridiani interceptæ inter duas posteriores, ab æquinoctiali inquam, & tropico cācri, & hoc voluit Ptolemæus, cum dixit, quòd vtrinque recedit ab æquinoctiali per spacium æquale, id est, proportionale: nam cū moueatur velocius versus antapsidem, quàm versus apsidem sequi putat Ptolemæus, quòd peragat minus spaciū, & iccircò etiā quod minus recedat ab æquinoctiali, proportionale tamen est minus illud spaciū maiori.

E

F

Hæc sunt, quæ præstare possum ego pro iure amicitiæ, quæ mihi tecum intercedit; ego inquā, qui occupationibus multis detineor, & qui iam quindecim, & amplius annos hæc studia intermisi, quæ nunc penè oblita, vt potui in memoriam reuocaui. tu pro tua peritia in omni disciplinarum genere acutius rem omnem perpendes, dabísque operam, vt hoc opusculum in lucem prodeat nulli calumniæ obnoxium, quod vt facilius facias, dicā quæ mihi addenda viderētur in suppositionibus tuis; nam non vereor ne tecum possim transgredi pudoris terminos. An motus obliquus sit per accidens, an per se in natura, tute hoc considerabis, hoc namque inuentioni tuæ negotium nullum facit, sed quæ magis officiunt, sunt, vt reor dubitationes eæ, cur scilicet motus superioris planetæ non pertingant inferiorem, cur circitor non moueat planetam, in latitudinem per spacium per quod retrocedit, & huiusmodi alia; iccircò quamuis rectè, vt reor, supposueris vnicum motum ab vno intellectu primo & per se esse, & quod intellectus moueat motu vniformi, nam diformi motu mouere non posset, neque etiam diuerso motu, nisi in mobili, vel in motore esset mutatio, maiori etenim nixu, vt ita dicam, moueret cum velocius citat, quàm cum tardius; hæc rite supposita sunt; non mihi displicet illud etiam quod solo contactu superior orbis vehat inferiorem, cum scilicet polus inferioris vehi potest à superiori, vellem tamen illud addi, quod sicut solo contactu vehere potest, potest etiam non vehere, nam cum leuissimæ sint superficies eorum corporum, conuexa inferioris, & concaua superioris; nihil obstat inferiorem non vehi à superiori. vellem itidem aliud addi, causæ genus, finalis inquam, nam corpora cœlestia, vt dicit philosophus in secundo de Cœlo, non mouentur à natura tantùm, sed ab anima, & intellectu, qui mouet secundum præconceptum finem, tótque motibus, & his motibus suum quæque orbem citat, quot quibusque attingere queat finem præconceptum. his addendum puto, id quod dicit Auerroës

G

H

A uerroes in duodecimo metaphysicæ, quod scilicet motus vniuscuiusq; planetæ, est sicuti motus particularis artis quæ deseruit motui primi motoris tanquam principi arti, & architectonicæ. Hæc si quis supposuerit præter ea, quætu supponis ex causa finali, poterit soluere dubitationes, quæ inuentioni tuæ officere possunt; quandoquidem non est necesse superiorem inferiorem vehere, neque secundum omnem partem eodem modo vehere, sed potest in tantum hoc facere, in quantum ratio finis præconcepti id exigat. ideóque planetæ qui veluti artes quædam particulares sunt inter se diuisæ, proprium quæque finem habentes, non ita se habent, vt superioris motus inferiorem attingat, neque etiam necesse erit ponere contranitentes, neque B deduci poterit, quòd in latitudinem moueantur per spacium, per quod retrocedunt. Hæc ego adderem; verùm tu perspicatius totam rem perpendes, mihíque rescribes quid sentias, nam vehementer cupio exploratum habere, quid sit sentiendum de his coelestibus motibus.

HIERONYMVS FRACASTORIVS
GASPARI CONTARENO S.

QVOD tam benignè, támque ſedulò commentaria nostra de ſtellis perlegiſti clariſſime Gaſpar, ego quidem & maximas tibi gratias habeo, & mecum magnopere gaudeo: & tu enim maximam quandã, & non vulgarem in me beneuolentiam oſtendis, & ego id mihi cumulatè videor cõſecutus, quod mecum ſemper deſideraui. nam cùm noua admodum ea eſſent, quæ circa ſtellas ſcripſiſſem, in quibus nec mihi ſatis fidẽdum ſoli eſſet, ſemper quidem optaui aliquem dari mihi, qui ea poſſet, ac vellet diligẽter examinare: in quo qui te magis idoneus videretur, ego quidem neminem cognoſcebam. non ſolùm enim aſtronomo, quod & aliqui alij fortaſſe præſtent, ſed & philoſopho ea res indigere videbatur, quorum vtrumque in te eſſe longè ſupra communem conſuetudinem pernoſcebam: quamobrem ipſe quidem mecum optabam id negotij ad te deferri, poſcere autem nunquam auſus fuiſſem, tum quadam qua te proſequor, reuerẽtia, tum quòd in iis te videbam occupatiſſimum, quæ ad Reip. adminiſtrationem pertinent, præſertim eo in decemuiratu grauiſſimo, ac laborioſiſſimo cõſtitutum. igitur hoc magno quidẽ, ſed tacito deſiderio plures dies perductus fui: quum tu vltro & librum à me popoſciſti, & otium legendi captaſti, voluiſtíque nõ ſolùm primum legendi laborem ſubire, ſed & ſecundum ſcribendi quæcũque aut à maleuolis carpi, aut vlli ſuſpecta eſſe poſſent, aut demenda, aut addenda viderentur, ne tu vlla in re aut honori meo, aut beneuolentiæ deeſſes, quo neque humanius quicquam, neque mihi gratius fieri potuiſſet. cum verò præclariſſimam illam epiſtolam tuam Ramuſius mihi aliquantiſper ſerus dediſſet, audiuiſſemque iam te Venetias rediiſſe, atque in publicis occupationibus detineri, mecum diu anceps fui, num ad te reſpondens tertium tibi laborem iniungerem, quod certè tum inhumanum, tum temerarium videbatur, cum nec niſi longiſſima epiſtola fieri poſſet. mecum tamen ipſe cõſiderans quanta parſimonia, quantáque diligentia horas partiri ſoleas, eſſeq; id ingenij tibi, quod & Reipub. ſimul, & literarum ſtudiis facere ſatis poſſit, volui ad te reſcribere, vt & ſimul ſignificarem, quanto me officio obligaueris, & eorum, ſi poſſem, rationem redderem, quæ tu in dubium reuocaſti, quæ

F G H

A quæ quoniam ſerie ſcripta à te ſunt, eodem ego ordine recenſebo, ac tecum, quo potero breuius examinabo.

Scribebam in primis ſphęricorum corporum motus tres principales eſſe, qui ſeſe ad rectos angulos ſecāt ea inter alia ratione, quòd ſphærica corpora termini ſunt rectorum, recta autem cum moueātur, ſecundum tres dimenſiones, & ſpherica ſimiliter moueri. hanc tu rationem infringi poſſe ſcribis, quoniam ſimilitudo non ſit inter ea recta, quæ ad tres dimenſiones mouentur, & ſpherica: horum enim motus naturales ſunt, illorum autem animales. moueri enim ad tres poſitionis differentias tantum animalium eſt. illud autem te in primis ſcire velim, me rationes illas induxiſſe, non quidem vt omnes demonſtratiuas putarem, ſed ſi rationi conſonas attuliſſem ſatis viſus mihi ſum feciſſe; inter quas hæc plurimum probabilis, & conſentanea videtur, in qua ego quidem non ſolùm è natura animalium, ſed à tota rectorum natura ſimilitudinem, & proportionem capio ſic; rectorum corporum tres ſunt dimenſiones, igitur & ſphæricorum, qui termini ſunt rectorū, tres proportionaliter erunt, quaſi vniuerſum ipſum, quod ex rectis, & ſphæricis cōſtat, atque vnum fit, tribus totum dimenſionibus terminetur: ſi igitur huius totius pars vna, hoc eſt tota rectorum natura ſecundum illas tres dimenſiones motus ſuos habet, vtique & altera pars, hoc eſt ſphęricorum natura proportionabiliter ſecundū tres illas dimenſiones mouebitur, præſertim quum pars hæc habeat ad aliam attributionem, conſeruétque, atque influat in illā, C quæ omnia mediante motu facit; quod autem non animalia tantum, ſed & ſimplicia quoque & tota rectorum natura ſecundum tres dimenſiones moueantur, palā eſt diuiſo toto vniuerſo ſecundum tres illas dimenſiones: quælibet enim pars ignis, & aëris, quæ aſcendit, & quælibet aquæ, & terræ, quæ deſcendit, per aliquam illarum mouetur, ad quas omnes alij intermedij motus reducuntur, ſicut & in motu animalis, vnde, & ad circulum deſinunt: ita igitur, & tres erunt in ſphæricis motus, qui rectos terminabunt, deſinent autem & ipſi in circulum ſi in latitudinem circunferantur, vt ponimus, ac ſic vbique, & vndequaque influent.

Quod autē ſcribis videndum eſſe mihi ne ex principiis mathematicis putem naturalē concluſionem deducere, non certè me latet, ſæpe aliter ſe habere mathematica, aliter naturalia, neque enim ſi cōtactus duorum circulorum mathematicus in puncto ſit, ita etiam & naturalis eſſe debet, at in multis tamen ſe conſequūtur, vt ſi circulus capaciſſima figurarum, & corporum quoque capaciſſimum erit circulare, ita ex natura linearum, quæ ſeſe ſecant, videtur mihi, & natura, & numerus naturaliū axium capi conſimili ratione. ſicut enim illæ tantum tres eſſe poſſunt, quæ terminatæ ſint, illæ ſcilicet quæ ſeſe ad rectos ſecant, ita & axes qui poſſunt eſſe terminati ac certi tres tantum ſunt, quare & tres tantum motus determinati: plures enim ſi dentur pari ratione infiniti eſſe poſſunt in ſphæra, pauciores autem ſi ſint contra naturam ſphæræ fiet, ſi enim is eſt, qui eſt per a.b. cur nō ſit & ille qui per c.d. &c.

Ex quibus ſequitur ſitum quem nunc planetæ habent naturalem nō eſſe

neque perpetuum,neque solem habere per se,vt semper per eclipticam feratur,cui & sensus consentit, videmus enim eum circulum continuè ad æquinoctialem appellere, & arcum inter tropicos interceptum corripi, cum autem dicimus situm eius naturalem esse sub æquinoctiali,aut coluro inferiori,non ita intelligimus,vt illic semper manere debeat, aut essentialē eum habeat situm, si quidem nullum certum habere debet propter generationes, sed omnes successiuè, sic enim melius quàm eo pacto quo scribis fient omnia,quæ fieri possibilia sunt. nam certè si circulo solis sub coluro constituto alia,& longè diuersa gignenda sunt, quàm nunc fiant,necesse quādoque futurum, vt sol illic se habeat, alioquin non omnia fiant quæ possibilia sunt. quanquam autem nullus determinatus sit situs, si tamē orbes proprie situarentur,& naturali suo ordine, subalterni essent planetæ omnes, aut æquinoctiali, aut coluris, fortasse autem & temperatissimus esset solis situs sub æquinoctiali, dum nō semper illic maneret, vbi paritas horarum vbique esset, & aspectus eius vbique:in coluro autem inferiori si esset,faceret quidē helicem circa totam terram in anno vno, & bis perpendicularis fieret ad omne punctum.quod vero scribis, Aristotelem, Platonémque dicere solis circulum factum esse obliquum,quo melius generationes fiant, possem quidem ego respondere eos nihil aliud voluisse nisi vt is circulus non necessariò rectus sit,cum ptimo mobili,sed oportere obliquum fieri propter generationes,quanquam sic esset magis eorum verba quam mētem interpretari: quare puto eos existimasse eum solis situm perpetuum esse,quum nondum obseruata fuissent,quæ mox à posterioribus notata sunt. acceperunt autem, & alia aliter,ac mox cognita sunt,vt quod Aplane esset primus orbis,& alia.

Scribebā in secunda suppositione,vnum orbē non nisi vnū motum habere, quoniam simplex quum sit vnum omnino est, vnum autem vnam naturam habet, vna vero natura, tantum vnum facit, hanc rationem dicis posse non necessariam videri, quoniam inferiores intellectus per essentiam primi intelligunt,veluti per formam intelligibilem existentem in intelligente:quare nihil prohibet per animam primi moueri inferiorem orbem, & per propriam,siue immediate anima primi moueat,vt videtur Auer.velle, siue vtatur alio intellectu vt instrumento; at vero si necessaria ratio nostra non est, videtur quidem mihi ex iis,quæ parum absunt à necessariis,ac primum quidem ex parte mobilis,si simplex est,cœlum vnum omnino erit,vnum autem tantum vnam inclinationem habet,& ad vnum motum,& ad vnum motorem per se:ex parte autem mouentis,si primus intellectus,eo quod sit forma intelligibilis inferioris mouet eius orbem,mouebit quidem non vnum magis quàm alium,sed omnes,hoc autem impossibile videtur, quoniam specie differunt inter se orbes, qui & si non mouentur quidem per resistentiam quam habeant motori, proportionem tamen quandam habent singuli ad ipsum indiuisibilem:impossibile autem est vnum ad multos differentes specie orbes pariter proportionē habere;specierū enim hæcquidem perfectior, illa minus.amplius si omnes orbes mouet vnus intellectus, nullū per se, aut

saltem

A saltem nullum primo mouebit, sed aggregatū, & totum primo, partes autē, aut per accidens, aut secundario. oporrebit igitur intellectū illum esse formā eius aggregati, quod esse quidē non potest, quū vnum per se non sit; præterea si secundus intellectus per primū mouet, sic ergo, & tertius per primū, & secundū mouebit, vnde fiet, vt vltimus per omnes moueat: si igitur quot sunt orbes, tot sunt & intellectus, sunt autē orbes penè sexaginta, fiet quidem, vt vnus intellectus modis sexaginta moueat, & illis quidem per se, quod valde quidem alienum à ratione videtur. Quod autem posttemo inconuincibile videtur mihi, illud est, quod si vnus orbis mouetur, & à proprio intellectu, & à communi, alterum certè illorum frustrari necesse est, cōtrarij enim sunt B motus, & in opposita inferiorum orbium, & superiorum. necesse igitur est, aut superiorem ab eo frustrari quem intendit, aut inferiorem, aut vtrumque. nec soluit, quod dici possit, oppositos illos motus non esse subalternos, sed obliquos, ac super diuersis polis: primum quidem quia apparentia saluari non possunt, nisi ponantur contranitentes orbes, qui per eandem causam sunt; deinde quia mutatio propriorum versus æquinoctialem ostendit fore quandoque, vt sol feratur per æquinoctialem primo mobili subalternus, sed vt ista non sint, dici tamen non potest, quin obliquus motus oppositionem recto non habeat, obliquus enim quum in latus totaliter non sit ad rectos angulos, partim quidē recti, partim lateralis habet; quanquā inquam recto non opponatur quatenus lateralis habet; ei tamen opponitur quate- C nus recti habet; cuius signum est, quod planetæ omnes simpliciter ab ortu ad occasum mouentur, & motum suum non exercent, nisi quatenus in latus mouentur, quare omnino frustrantur aliquo modo; quòd si dicas per se habere illos solum, vt in latus moueantur, quid ergo dicemus de puncto medio inter sectiones, hoc est de tropico puncto, qui nullo modo in latus mouetur, sed in rectum solum æquidistanter æquinoctiali, frustrari quidem necesse est motum eius, quanquam enim velocitati mouere cum intendat intellectus proprius, frustra quidem intendet, siquidem impeditur à superiori, esse autem impedimentum vnius ad alterum in diuinis, & aliquid frustra non videtur rationabile. propter hæc igitur necessaria mihi videtur ratio à nobis adducta, loquendo quidem de necessitate ordinaria, qua intelli- D gentiæ ordine naturæ mouent orbes suos, nō de eo quod per voluntatē Dei fieri possit. scimus enim quando sibi libuerit firmari etiā cœlos omnes posse.

In tertia suppositione scribis te intelligere non posse, vehi inferiorem orbem à superiori, proprio tamen motu moueri in oppositum posse super eisdem polis ac subalternum, quoniam omne quod mouetur quiescente aliquo indiget in quo nitatur, & in quo aliquo modo quiescat, in vecto autem orbe nullus est punctus, qui in vehente niti possit si in oppositum agitur per eandem lineam.

Verùm placet primo vt examinemus, quid est quod dicitur omne motum indigere quiescente: multiplex enim videtur mihi, & scio variè accipi. tria autem cum sint circa motum; termini à quo, & ad quem, id super quo

fit motus, & motor, poteſt in primis intelligere, quod omne motum indi- E
geat terminis quieſcentibus, hoc eſt, quod terminus à quo, & ad quem rationem habeant firmi: alioquin ſi fixum aliquid non imaginemur, à quo recedat, aut accedat motum, impoſſibile eſt ipſum motum intelligere; & ſic poteſt eſſe dubium quo modo ſphæra vecta poſſit in oppoſitum per ſe moueri. dato enim quocunque fixo in vniuerſo, ad illud neque accedit, neque recedit per proprium motum, ſed ſolùm per vectionem: quo quidem pacto ſi intelligis, ego in eiſdem ſuppoſitionibus declaraui ſimpliciter, & ad comparationem partium vniuerſi verum eſſe non poſſe fieri proprium motum ſphæræ vectæ, ſed tantum ſecundùm quid, & comparatione partium vehentis fieri: & hoc ſufficit ad proprium motum exercendum. nam F
& qui vehitur à naui ſi in ea deambulet, quis neget eum per ſe moueri, quãquam ſimpliciter ſolum vehatur, ita & orbis in orbe vehi poteſt, ac per ſe moueri: & ita termini à quo, & ad quem rationem firmi habent. aliter potes intelligere, quod omne motum indiget quieſcente, eo ſcilicet ſuper quo mouetur, vt recta quidem corpora ſuper ambiente in quo nituntur, firmo quidem quatenus in eo firmantur, ſphærica verò circa centrum, & terram. ac ſic quoque dubium eſſe poteſt quomodo vecta ſphæra motũ proprium habeat in oppoſitum: cum enim locus ſphærarum ſit centrũ, & motus earũ circa centrum, hoc autem nunquam acquirat ſphæra vecta per propriũ motum, videtur quidẽ per ſe nõ moueri, ſed ſolũ vehi; ad quod dicimus, eo dato quod locus ſphęricorum omniũ ſit centrum, tamen nihil prohibet per acci- G
dens quandoq; fieri, vt non circa centrũ vertantur dum nõ ſemper id ſit. incõueniens enim eſſet, ſed raró, quũ ſcilicet accidit medios circulos ſubalternos eſſe cum primo ac in oppoſitũ duci: tunc enim & ſi finẽ non cõſequãtur, fiet tamen vt mox, & vt plurimũ conſequantur, poſitis circũducentibus orbibus. quod ſi quãdoq; eo fine careant non tamen tunc ſequitur, vt nõ exerceant proprios motus: non enim ſequitur, non vertitur circa centrum motu proprio, ergo non mouetur proprio motu, ſed ſolùm ſequitur, ergo nõ mouetur ſimpliciter. diximus enim ad motum proprium exercendũ ſufficere id quod ſecundũ quid mouetur; vel dicamus clariùs centrũ eſſe locum ſphærarũ quatenus ſimpliciter mouetur, contentarum autẽ proprium locum eſſe cõtinentes ſphæras, in quibus quandoq; ſimpliciter mouentur, quandoq; ſo- H
lũ ſecundũ quid, quod ſi quęras in quo nituntur, cum ſecundũ quid mouentur, dicimus totũ in toto niti, ſed quodã modo æquiuocũ eſt quod dicimus niti, in rectis corpotibus, & circularibus: in rectis enim id niti dicitur, quod per motum ſuum inclinat in certam partem, ſed à cõtinente prohibetur, per quã prohibitionẽ in eo ſtat. vt graue dicitur inniti terrę, quia ab ea prohibitũ deorſum ferri ſtat in ea, & ignis aſcendẽs prohibetur ab aëre, & in eo ſtat & in quantum nititur quieſcit; in circularibus autẽ niti non dicitur hoc modo, vt prohibeatur à motu proprio, à continente, ſed ſufficit quod contineantur ſolum, & contingant, & ſic nituntur, non aliter. & ita ſola hæc poſſunt vehi, & moueri ſuis motibus in oppoſitum ſine vlla repugnantia, & cõtrarietate,

recta

A recta autẽ, si vehi debent, violentia indigent; potes quoque intelligere, quòd omne motum indigeat quiescente vt motore, hoc est quòd motor sit simul cum moto, vel vt forma si sit motus naturalis, vel alligatum si sit motus non naturalis, vt sagitta alligata est aëri vehenti illam; & ambulans in naui alligatus est per grauitatem in ea, & ita etiam potest esse dubium in orbibus: vehens enim neque est forma vecti, neque alligatus est illi, ad quod eadem dicimus in iis non aliam alligationem requiri, nisi contactum & continentiã.

Quod vero scribis me in fine xiij. cap. irridere eos qui dicunt Deum causam esse pluuiæ, & quod prophetę non tenent rationem eorum quæ dicunt, quorum alterum impium est, alterum etiam hæreticum; valde quidẽ indo-B lui te rem non accepisse vti à me scripta fuerat; puto quæ abhorrens primo aspectu visa sit, fecisse, vt non potueris accuratius considerare. absit enim vt ego, & tam impius animo sim, vt ita putem, & tam ineptus vt scribam; assimilabam autem pueris eos qui particulares, & proprias causas rerum, aut ignorantes, aut nollentes inuestigare, ad multa respondent per primas vniuersalissimas, ac remotissimas, vt pueri, qui si de pluuia, aut alio interrogentur, quomodo fiat, à Deo fieri respondent, ita, & qui motum trepidationis dicunt inesse per se octauæ sphæræ, si interrogentur quomodo fiat, respondent ita fieri ab intelligentia, eosdem fortasse similes prophetis dicebam, qui ea quæ futura sunt prædicunt, nescientes ea. ita, & qui de motu trepidationis locuti sunt, de re quidem vera locuti sunt nescientes quo pacto esset, & quid C dicerent, quasi de iis per figurã locuti. quæso hæreticum ne videtur tibi dicere; eos rationem non tenere eorum, quæ Deus in ipsis loquitur quæque ipse solus scit, an putas necessarium qui de Christo prophetizarunt cognouisse ipsum, non ne & prophetæ fuerunt etiam multi alioquin mali? similiter impium ne dices si quis de pueris rideat, qui interrogati quomodo fiat pluuia, à Deo respõdeant, est ne hoc negare Deum facere pluuiam, certè nõ, immò asserere, sed tamen de quæsitis non esse respondendum per vniuersales, & primas causas, vt multi faciunt. eorum quippe quæ querimus, quædã causæ sunt propinquissimæ, & particularissimæ, quædam verò vniuersalissimæ, ac remotissimæ, quædam vero inter has mediæ, propinquissimas igitur & particularissimas attingere difficillimum est, & in multis vanum inquire-D re, vt pote quòd inuentu pene impossibile sit; vniuersalissimas autem, & remotissimas assignare, nec vltra quærere, negligentis; aut puerilis ingenij est medias vero perquirere philosophi esse puto, & qui magis proprias tenuere, hos magis philosophos arbitror; certum est Deum, & pluuias, & omnia reliqua facere, qui & vniuersum fecit, ipse tamen idem Deus naturas rerum fecit, & secundas, & tertias causas, quas vult à nobis perquiri, vt pote opera eius. quare in iis quæ causas suas habẽt, si quis ob pietatẽ recurrat in omnibus ad Deum, nõ vltra cogitans, hunc ego non pium, sed negligentem dicã, in iis verò quorum nulla alia causa esse potest quàm Dei optimi, & prouidentis voluntas, impium puto, & sceleratum Deo non dare, quod nullius alterius esse potest. quare obsecro, ne me eius impietatis arguas, etenim si libellus ille quicquam impij mihi insusturus sit, inuram ego potius ipsum.

Rectè præterea id notas, quod contranitentem orbem melius est facere non æqualem circumducenti, sed cedentem insensibiliter, quæ possit finem sphæræ quandoque consequi, quòd est circa centrum verti. E

Id quoque in sole à te diligētissimè annotatur, quod ego de industria prętermisi, ne tot orbibus multiplicatis confusionem, ac fastidium ingererem. certum enim est medium circulum solis in pūctis æquinoctiis debere in latitudinem pelli à circitore, qui ea respicit puncta, nisi illic ponantur duo alij contranitentes, hoc est circūducens, & contranitens, quibus positis tollitur difficultas: sed tamen, & non positis potest esse modus quomodo moueanrur ea puncta in latitudinem à circitore, nec tamen sensibile à nobis sit. videre enim in sphæra solis eum motum non possumus, cū de tota illa sphæra nihil præter stellam videamus, per solem autem deprehendere non datur, quoniam ea est proportio, vt cum æquinoctium vernum in Septentrionem pellitur, tum, & sol ab eodem puncto in eandem partem per se mouetur. quare insensibile est si vlla mutatio fit eius pūcti in latitudinem; similiter fit & in alio puncto, quod cum dici posset, prætermitti contranitentes, fortasse autem non esset malum difficultatem annotare. F

In iis quæ de luna scribimus, dubitationem affers in eo orbe, quem lunæ supponimus parte densa in quadraturis. ais enim sic oportere & stellas quasdam tunc minores videri, quæcumque per zonam densam reflectunt lumē. ad id dicimus oportere hoc obseruari, necne sit, quam obseruationem difficilēadmodum puto propter multa, quæ aspectum euariant, & propter paruitatem stellarum, & distantiam: dato autem, quod ita non obseruetur in stellis vti in luna, nihil mirum videri debet. nam media densa diuersimode multum repræsentāt in diuersis distantiis, quod licet in specillis, siue ocularibus aspicere, quæ si prope literas ponas, minores videbis literas, quàm si in media distantia ponas vbi maximæ videbuntur, minores verò rursus si propè oculos eadem statuas. sunt porrò quædam ocularia, quæ propè rem posita maiorem repræsentant, minorem verò mox continuè, quantò magis à re amota fuerint. quare valde varia est densorum repræsentia in sibi propinquis, & distantibus. G

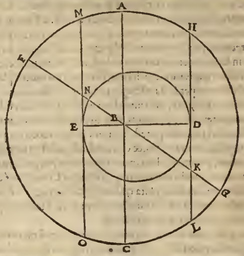
In iis, quæ de Ioue scripta sunt ponimus sub Saturno orbem contranitētē per longitudinē, alioquin videretur simul & sphæra Iouis circūuerti cum Saturno: per hunc autem cōtranitentem dicis tu saluari forte posse motum vnum Saturni, ne ad Iouē pertingat, quòd scilicet si in longitudinē directus: alios autē non quos Saturnus habet, habet enim & in latitudinē motum, & retrogradationē, meminisse autem primùm oportet, nos in Ioue ponere circitores duos, & consequenter contranitentes duos cum eius circunducentibus, alterum per puncta media, alterum per sectiones; qui igitur fiunt motus in latitudinē à Saturno, non pertingnnt ad Iouem propter cōtranitentes, qui tam in sectionibus, quàm in punctis mediis cōtra operantur, potētiores quidē motu Saturni. qui autē in longitudinē fit motus, si quidē medius motus sumatur, nullo pacto ad Iouē peruenit propter contranitentē; si autē verus mot⁹ sumatur, cuius vna pars est velox motus, altera mot⁹ retrogradus cōce H

A dendum fortasse est in Ioue fieri aliquam diuersitatem, & cùm velox mouetur Saturnus, & cum retrogradus, cuius indicium est, quòd obseruant reuolutiones eius inæqualitatis, quæ directione, & retrogradationem facit nõ æquales esse, quod licet soluetur prout accidũt fieri in medietate vbi est pũctus mox tarditatis, & medietate vbi est punctus maximæ velocitatis, tamẽ posset contingere, & propter prędictam causam motus Saturni, sed hoc obseruari oporteret, nondum enim omnia esse obseruata circa stellas arbitror.

Quæris pręterea, quòd cõmune est planetis omnibus, cur circitor non tãtùm moueat in latitudinem, quantum in longitudinẽ retroducit, cum tamẽ in latitudinẽ etiam magis mouere debeat, vbi proprius motus planetæ nõ re-
B sistit. ad quod dicimus per se ita esse oportere, per accidens tamen fit ne tantum in latitudinem moueat, imò interdum nihil propter circũducentes orbes, & contranitentes, quos ponimus, tum in punctis mediis, tum in sectionibus, in quibus fieri latitudo potest, si igitur circitor motu proprio tardior, & debilior sit, quàm contranitens, & circumducẽs, nihil in latitudinem mouet, si verò fortior, tãtum quidem mouet quantum proportionem ad ipsos habet modo maiorẽ, modo minorem, quare neque latitudines ęquales sunt, quod verò dicis venerem nonaginta quatuor grad. retrogradari, Mercurium quadraginta octo, non ita est, sed tantùm solum abest à sole vterque, non autem tantùm retrogradatur quantum abest.

Respondes postremo ad eam demonstrationem, quã ego aduersus eccẽ-
C tricum solis faciebã quod scilicet sequeretur tropicos nõ æqualiter ab æquinoctiali distare, & diem maximã non esse ęqualẽ maximæ nocti, quod cõtra experientiã est: huic rationi niteris tu respõdere, sed certè (vt ruditatẽ meam fatear) nõ possum responsionẽ aptare rationi, quare (nisi molestus sum) placet rursus eandem demonstrationẽ iterare, vt videamus qualis responsio sit; (ergo sit æquinoctialis A.B.C. linea apsidis B.D. linea antapsidis B.C. orizõ noster F.G. protrahatúrq; parallelus quẽ sol ducit faciẽs diem & noctẽ cum est in apside h. d. K. L. deinde & parallelus facit in antapsidem M. N. E. O. paralleli igitur apsidis arcus diurnus erit H.K. qui supra orizõtem est, arcus autem nocturnus erit K. L. qui est infra orizontẽ, paralleli autem antapsidis arcus diurnus erit m.n. nocturnus N.O. vide igitur quod sequatur posito sic
D eccentrico, primum N. minimus dies M. N. inæqualis est minimæ nocti K.L. & maximus dies H.K. inæqualis maximæ nocti N.O. quod aliter esse debet, amplius tropici in quibus nostro tẽpore sunt apsis, & antapsis non æqualiter distant ab æquinoctiali, quomodo ergo accipiemus quãtitatem latitudinum ciuitatum, quæ certè inconuenientia sunt: sciuntur autem ad positionem eccẽtrici. cum verò loquimur hic de arcu diurno, & nocturno, intelligimus diem qui mensuratur per horas æquinoctiales, ratio igitur nostra hæc erat, quam quidem quanto magis considero, tanto minus respõsionem possum cõprehendere, quæ dicit, licet sol per minus spaciũ recedat, ab æquinoctiali in antapside, quam in apside, spacia tamen illa proportione æqualia sunt, ego quidẽ non intelligo quomodo æqualia proportione sint, nisi quod

respectu zodiaci, æqualiter diuidunt ipsum, quamuis ipsa inæqualia sint: sed hoc nō soluit quod dicebam; procedebat enim ratio de arcu diurno, & nocturno in apside facto, & antapside, qui æquales esse non possunt, quoniam alter magis distat ab æquinoctiali, quare ad orizontē inæqualiter se habet, & E

F

G

in altero nox erit horarum septē, dies horarum XVII. in altero nox horarū XV. dies horarum nouē, quæ secatur dato eccentrico in sole, nisi fallor ego.

Mones postremò suppositiones duas addendas esse nostris, quæ si additæ fuerint difficultates omnes tollant; quarum altera est, quòd orbis superior, inferiorem vehat, non tamen necessariò, sed possit & non vehere cum expedit; altera est, quòd motus à propriis intellectibus non merè naturaliter fiāt, sed per intellectum, & voluntatem prout præconceptus exposcit finis. quas suppositiones ego quidē diligentius cōsiderabo: amplexendæ enim quālibetissimè erunt si cunctas difficultates soluāt, sed vereor ne prioribus cōtradicant, & cum iis non cōcordent; considerabimus tamen, & de hac re vel vna aliâs loquemur, vel ad te scribā quid senserim. fecit autē epistola tua, vt libellū relegerim, & multa auferenda decreuerim, nōnulla addenda iudicauerim, quędā aliter ordinanda, alia melius declaranda, nuper quoque, & duas dubitationes à D. Federico Astronomicę lectore accepi: alterā de orbe lunæ supposito, quòd sibi videtur frustra esse, cum nihil aliud facturus sit, nisi diuersitatē aspectus lunæ in quadraturis. alteram quod sibi videtur circitorē debere in longitudinem circūducere cōtranitentem sibi suppositum: quod non sequitur, vt scilicet circumducatur, sed solummodo deprimatur, modò eleuetur quantum & orbis planetæ. hæc sunt quæ ad te scribenda putaui, ignosces autem, si aut importunus, aut audax tibi videbor, cui me plurimum cōmendo. Vale è Capliys die I. Iulij M. D. XXXI. H

GASPAR

B

GASPAR CARDINALIS CONTARENVS IOANNI GENESIO SEPVLVEDAE. S. D.

ACCEPI opusculum tuum de ratione anni, simul cum epistola mihi scripta plena singularis cuiusdã erga me beneuolẽtiæ,& eximiæ humanitatis: quãdoquidem seriò iudicium meum de tuo hoc opere requiris; nec ludis,vt plerique nostra hac ętate facere consuerunt, qui post libros publicatos, & editos laudari potius volunt, quàm fidum consilium habere. Quamobrem meas partes esse duxi (quamuis parum peritus, ac propterea minus idoneus sim afferre iudicium de operibus præclarorũ hominum,qualem te esse omnes nouerunt)si nõ doctum,saltem tibi fidum me amicum præstare. Mihi visum est opusculum tuum hoc multis in partibus illustre. Ea quoque quæ in calce dicis de Aera, mihi valde verisimilia visa sunt, ac diligenter notata: causa etiam illa prior, cur annus noster euariet,verissima est,& quam nullus negare queat. Altera verò,quam addis, ac miraris præteritam esse ab aliis, non mihi videtur satis constans. Ego diu sępenumero dubitaui hoc in loco,in quo video te hęrere,cur sc. licet annus, cùm à Bruma sumat initium, non etiam cœperit à die Brumæ, sed octaua post Brumam die,iam à temporibus Augusti.Rebar ego id, quod tu reris, erratum fuisse nescio qua ratione:nec tamen coniicere poteram,quæ fuisset errandi causa.Post nonnullos annos tandem deprehendi id,quod Forosempronienfis Episcopus Astrologiæ peritissimus mihi illustre fecit.Iulius Cæsar,Genesi, in anno constituẽdo habuit rationem solis,in mensibus verè putauit habendam rationem Lunæ,à qua etiam dicti sunt menses:aureúmque numerum xix.annorum collocandum putauit in mensibus sui anni.Iccirco post Brumam,nouam Lunam expectauit, à qua primum mẽsem inchoaret, quæ fuit octaua die post Brumam.Sicque in suis factis constituit aureum numerum,vnum inquam,post xx.dies Ianuarij ad diem pridie Cal.Februarij, sicque secundum aureum numerum,vnum inquam post xxix.dies men-

se imperfecto, seu octauo Cal. Scilicet Martij. Hæc ergo ratio fuit, cur calendæ Ianuarij fuerint protractæ octo diebus post Brumam. Tuum erit iudicium. Ego cũ Forosempronienſi Episcopo sentio hac in re. Id verò, quod affers de anno corrigendo, vt scilicet statim, ac simul tot diebus annum vnum minorem faciamus, quot errauimus, cùm non vulgaris turbatio tum fastorum, tum negotiorũ videri possit, si id fiat: minùs mihi probatur, quàm si dimissa diei intercalatione totidem annis, quot sufficiant sarciendis diebus illis, quibus anteuertimus, sensim ratio anni vel instituta à Iulio Cæsare, vel quæ extabat Nicæni Concilij tempore, restituatur, multò minore turbatione, hoc pacto (vt reor) res tota processura est, verum non ita tueor sententiam meam hanc, quin facilè sim concessurus tuæ. Hæc notãda visa sunt in tuo præclaro hoc opere. Tu pro singulari tua eruditione rectius omnia iudicabis, & statues. Vale Romæ Vij. Cal. Maij. Anno M. D. xxxix.

GASPAR CONT. IOANNI GENESIO

SEPVLVEDAE S. D.

B NVLLO pacto tibi perſuadeas velim, Sepulueda doctiſſime, vlla negligentia, aut obliuione tui factum eſſe, vt tam diu reſpondere distulerim tuis literis amoris, & officij erga me plenis. verùm cùm nonnulli amici mei, tui nominis ſtudioſi à me legenda petiiſſent, atque habuiſſent, eiſq; per manus traditas, cùm mihi redditas eſſe arbitrarer, ſedulò inter meas ſchedas inquirens, nuſquam reperiſſem: ea in re dum ego, & mei diligentiam adhiberemus, demum ad hanc diem res eſt protracta, nec tamen literæ inuentæ. Quamobrem duxi non amplius mihi differendum eſſe: ne, C dum vellem officioſus eſſe, & ſingulis earum partibus reſpondere, tibi iure videri poſſem parum officio ſatisfaciẽs. Legi igitur, & Galeni locum in primo Epidemiarum, quem citas, & Ouidij in primo Faſtorum. in græco codice Galeni res eſt magis expreſſa, quàm in latino: ibi enim Februarius δεύτερος μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς menſis dictus eſt, & Ianuarius, primus: vbi planè videre poteris, noſtræ ſentẽtiæ locum illum nihil obſtare. Etenim nos quoque putamus, prima poſt Brumam Luna fuiſſe. Cal. Ianuarii. in Ouidii verò verſu, quod ſol nouus, & annus nouus eat Cal. Ianuarij non fuiſſe ſeruatum exactum illud quod Græci dicunt, vt ſcilicet propterea velimus eam fuiſſe diem Brumæ, cum ſol Capricornum attingit, perſpicuum oſtendit author idem inferiùs, qui ſcribit ſecundo poſt carmentalia die, xvi. ſcilicet D Cal. Februarij ingreſſum ſolis in Aquarium, qui vtique eſſe nulla ratione poſſet, ſi ipſis Cal. Sol primum attigiſſet Capricornum. Columella grauis author, qui floruit tempore Auguſti non multo poſt Iulium Cæſarem, libro ix. de re ruſtica cap. xiiij. inquit ab occaſu Vergiliarum Brumam, quæ ferè conficitur circa viij. Cal. Ianuar. in octaua parte Capricorni condito melle vtũtur examina. Dicit octaua parte capricorni octauę ſphęræ, quæ proceſſerat Orientem verſus. Libro xi. eiuſdem operis. cap. altero, verſus finem, idem dicit iuxta obſeruationem Caldæorum, licet in codice impreſſo ſit ſcriptum xi Calend. Ianuai. Brumam eſſe, quem locum puto legendum viij. Calend. Verùm vtro modo legatur, nihil refert, cõſtat Brumã fuiſſe, ante Cal. Ianuar. Plin. libro xviij. cap. xxv. de quatuor cardinibus anni loquens, cùm dixiſſet

fieri illos in octauis partibus signorum ea de causa, quam supra tetigimus, subdit, Bruma Capricorni octaua scilicet parte ab viij. cal. Ianuar. mihi certè loci hi, præter ea quę priori epistola ad te scripsi, magnopere persuadent, Iulium Cæsarem non inchoasse annum à Bruma, sed à prima Luna post Brumam. Poteris tu & peritiores melius totam hanc rem diiudicare. Forosemproniensis Episcopus non citat authorē quempiā antiquum. Hæc pro iure amicitiæ nostræ volui tibi afferre, vt tota causa diligenter perspecta, statuas quid tibi sit sentiendum, & agendum de opusculo illo tuo eruditionis pleno, quo me honestare (quæ tua est humanitas) voluisti. Nos bene valemus, ac tibi omnia bona optamus. Vale, Non. Februar. M. D. XL.

E F

IOANN. GENESIVS SEPVLVEDA

GASPARI CONTARENO S. R. E. *Cardinali amplissimo. S. P. D.*

G

QVOD tam longum fuerit mearum literarum interuallum, & de quęstione corrigendi anni silentium, mallem equidem aliqua mea desidia, vel obliuione commissum fuisset, & in eo culpam agnoscere, & deprecari, quàm ex vestra, hoc est, sacerdotum Romanorum (vt liberè loquar) negligentia, veram causam afferre, quos nimirum frigere, & nihil minus quàm de cogendo Concilio cogitare video: cuius vt spes me prius acuebat, & incitabat, sic desperatio iam pridem hebetat, atque retardat. Quos enim maximè, in publicam Ecclesiæ salutem excubare, atque eius dignitatis augendę nullam occasionem prætermittere oportebat, ab iis Concilij rei salutaris, & si vnquam aliâs, nunc maximè necessariæ mentionem fieri non alio tempore video, quàm cùm bellū aut geritur inter principes Christianos aut impēdet: ad summā cùm spes certa est horum discordia impediri posse. Nam cum pax rediit, & firma concordia, de nulla re maius est silentium: vt quid intempestiuis edictis alieno tempore captēt, neminem, quamlibet tardum, ad intelligendum, dubitare patiantur. Sed quoniam in tanta multorum desidia, tua mihi singularis Reipublicę cura explorata est, & studiū boni publici perspectum, redibo ad quæstionem de ratione mēsium, & anni, quam, ad te misso libello, complexus sum: respondebóque ad ea, quæ obstare meæ

H

sententiæ

A ſententiç tibi viſa eſſe, proximis literis ſcripſiſti; vel hoc ipſo nauaturus operam, quòd tecum viro doctiſſimo, religionis Antiſtite grauiſſimo, de rebus honeſtiſſimis, & ad bonum publicum pertinentibus tantiſper colloquar. Scio (quod ſcribis, & admones) traditum eſſe tum à Columella, tum à Plinio Brumale ſolſtitium, in octaua parte Capricorni cõfici ad octauum Cal. Ianuar. Sed illud non ignoro, quod te quoque, meminiſſe oportet, hæc eos non à Iulio Cæſare, aut Iuliano Soſigene ſumpſiſſe, ſed, vt ipſe Columella declarat, Budoxo, & Metone veteribus aſtrologis, hoc eſt à Græcis Authoribus, apud quos diuerſa ratio erat tum anni, quem à ſolſtitio æſtiuo inchoabant, tum menſium, quos ad Lunæ motum accommodabãt: vt hi, ſine magno errore, & inconſtantia, ad Romanorum Cęſariſque menſes interpre-B trando referri nequaquam poſſint. Vnde Ouidij quoque manauit inconſtantia qui planè teſtatus (id quod erat cõſuetudine Romanorum indubitatũ) initiũ anni ſumi à ſolſtitio brumali, &, vt par erat; Cal. Ianuar. in cuius mẽſis principio, de faſtis ſcribens, cùm hæc traderet verſabatur, paulò poſt ad Græcorũ obſeruationes redit, de tranſitu ſolis in Sagittariũ xvi. Cal. Februa. in quo, vt Columella docet ſecutus eſt Hipparchum, cui placuiſſe referri ſolſtitia & Æquinoctia nõ in octauis, vt Buxo, & Metoni, ſed in primis partibus ſignorũ cõfici, & Brumale ſolſtitiũ in xvj. Cal. Ianuar. incidere; tãta græcorũ varietas eſt atque diſſenſio. Hęc cum ita ſint, video tamẽ difficile factu fuiſſe, ſeptẽ illos dies Brumæ, & Cal. Ianuar. interiectos publico mortaliũ er-C rore, latẽter obrepſiſſe. Itaq; admonitu tuo re diligẽtius, & accuratius inſpecta, venit mihi in mentem ſuſpicari, id quod ipſe initio tibi placere conſcripſeras, Iuliũ Cæſarem, vel potiùs Soſigenẽ, principiũ anno ſolſtitiũ brumale feciſſe, Ianuario verò nouã Lunã, quę proximè ſecuta eſt, octauo ſcilicet pòſt die, idque nõ ob eã cauſam, quã ipſe priore tua epiſtola, authore Foroſempronięſi. Epiſcopo porpoſueras; quod Cæſari oportere viſum fuerit, vt mẽſium initiũ ad motũ lunæ, vnde ſcilicet nomẽ acceperũt, accõmodaret, quẽadmodũ anni ad ſolis circumactũ. Hæc enim cauſa, quod ad mẽſeis attinet, inanis prorſus (quod pace Foroſempronięſis Epiſcopi dixerim) mihi ſemper viſa eſt, & ab inſtituto Cęſaris abhorrere: qui varietatem ſuperioris rationis, & inconſtantiã pertæſus, quæ in mẽſibus cõſtituẽdis lunæ curſum ſequeba-D tur, vt annũ itẽ mẽſeis ad ſolis motũ referri voluit: vt annus intelligatur, ſpatium tẽporis, quo ſol totũ ſigniferũ peruagatur, mẽſis verò vnius ſigni ſolis eiuſdẽ peragratio. Non igitur hãc cauſam, quæ nulla eſt, ſecutus Cæſar eſſe, vel Soſigenes videri poteſt, ſed illam, quam ſolam mihi venit in mentem ſuſpicari, quòd tum ad Faſtorum ſibi conficiendam rationem accommodatius, tum inueteratæ ſacrificiorum conſuetudini, conuenientius viſum eſt Cæſari, à noua Luna Ianuarium menſem inchoari, ſaltem eo anno, vnde xix. annorum circuli ab ipſo traditi, principium ſumendum, ac repetendum erat. Cui conſuetudini quantopere ſoleant authores interdum ſeruire, docet Columella, qui libro de re ruſtica ix. cùm Hipparchi ſententiam ſolſtitia, & Æquinoctia in primis ſignorum partibus confici docentis

probaret: se tamē profitetur, iccirco Fastos Eudoxi atque Metonis vetustiorum Astrologorum in octauis tradētium, sequi, quod hi publicis sacrificiis essent aptati, & notior illa vetus agricolis concepta opinio. itaque Cęsari vel maximè fuit optandum, vt Lunæ cum sole congressus eo anno in Brumale solstitium incideret, ne scilicet quę natura indiscreta sunt distraherentur, vtque annus naturalis, & ciuilis, eiusque primus mensis ab eodē principio repeterentur. Sed aliter cadente, nō putauit prorsus sibi esse à more maiorum, & sacrificiorum temporibus recedendum. Erat enim vetus Romanorū consuetudo (vt satis me puto in meo libello ex Ouidio, Simplicio, & aliis bonis authoribus docuisse) vt à brumali solstitio annū inchoarent. primum verò mensem, hoc est Ianuarium, à noua Luna, quæ proximè Brumam sequeretur: Februarium, à secunda, & cæteros eodē modo: vt Hæbræi mensem primum, à noua Luna post Æqinoctium vernum, quod eis erat initium anni, & Athenienses à noua Luna post solstitium æstiuum, vnde principium anni capiebant: quo fieri necesse erat etiam in maxima sacerdotum fide, ac diligentia, vt non semper in octauū post Brumam diem, aut alio certo numero Calendæ Ianuarij, sed plerunque citiùs, aut tardiùs pro varietate temporis Lunæ silentis inciderent. Cùm igitur accidisset eo anno, quo noua ratio est à Cæsare instituta vt viij post Brumam die esset noua Luna: quo die superiore consuetudine Ianuarius hoc anno erat inchoandus: itidem sibi Cæsar faciendum ob eam, quam dixi causam, putauit: quæ vt illi pontifici Maximo propter vanę religionis iam abolitos fastos grauis est visa, sic apud nostræ religionis Antistites nullius debet esse pōderis, cū nihil faciat ad Christianorum Fastos: aut si quid facit, leue incommodum maxima commoditate pensetur: vt obstare non debeat, quò minus in correctione anni, Calendæ Ianuarij, ad anni naturale principium, & diem Christi natalem, & hæc omnia ad brumale solstitium reuocentur, plana, luculenta, & plena dignitatis ratione inita: quæ nec à summa veteris Romanorum instituti abhorreat, & sit piæ christianorum consuetudini à natali Christi, quem natum constat in ipsa Bruma, caput anni repetentium aptissima, sublata quorundam occasione. De quo quid sentias, erit humanitatis tuæ, & mihi gratissimum, vt rescribas. Nam si tibi probabileis causas, cur illud dierum, ex quacunque certè parum, aut nihil ad nos pertinente causa interiectorum, interuallum multifariam importunum tolli debeat, attulisse videbor: poterit fortasse non inutiliter libellus edi, paucis mutatis de spacij tēporis interiecti causa, de qua nobis fuit adhuc, nec erit amplius dissentio. Sequar enim te quocunque duxeris, hac in parte, modo ipse mihi in summa causæ ne refrageris. Vale.

GASPA.

GASPARIS CONTARENI, DE MAGISTRATIBVS ET REPVBLICA VENETORVM.

DE MAGISTRATIBVS ET REPVBLICA VENETORVM,

LIBER PRIMVS.

SAEPENVMERO animaduerti complures aduenas, prudentes homines, nec bonarũ artium ignaros, quum primum Venetias venissent, atque amplitudinẽ eius vrbis contemplati essent, tanta esse admiratione & veluti stupore quodam perculsos, vt nihil mirandum magis, aut illustrius se vnquam vidisse præ se ferrent, ac totius oris significatione ostenderent. Non tamẽ omnes eiusdem rei capiebat admiratio. nam quibusdam mira quędam res, ac prorsus incredibilis esse videbatur, tam magnã mercium omnium copiam ex omnibus terrarum oris ac regionibus, perpetuo quodam ac constanti tenore, in hanc vnam ciuitatem inuehi, indéque in longe diuersissimas gentes terra maríque deduci. At alios detinebat vrbis frequentia, & omnium propemodum gentium conuentus, veluti commune orbis emporium, vna Veneta ciuitas esset. Nonnulli mirabantur magnitudinem imperij, latámque & terra & mari ditionem: at plerique omnes politioris & acrioris ingenij homines, hanc nouam situs vrbis rationem adeò ad omnia opportunam, vt deorum immortalium potius, quam hominum opus atque inuentum fuisse arbitrarentur, & ob hanc potissimum causam Venetam vrbem omnibus aliis pręstare, quę aut hoc tempore vsquam gentium sint, aut vnquam fuerint. Ac nimirum, si superiora perspexeris, etiam hac tempestate nonnullas vrbes inuenire facilè poteris, quas cum hac nostra conferas; non paucas verò seculis retroactis, quæ & imperij magnitudine, & frequentia populi, rerúmque omnium copia & magnificentia vrbi Venetæ longè præstitere. verùm post hominum memoriam, nulla vsquam gentium ciuitas extitit, quæ tam opportuno, tam tuto situ, atque adeò superante omnium fidem, condita fuerit. Plerique in condenda vrbe satis se fecisse arbitrati sunt, si locum delegissent, ad quem difficilis & incommodus

hostibus accessus esset ad eam inuadendam atque obsidendam. inde euenit E vt complures ciuitates conditæ sint, aut in editioribus & præruptis, aspero difficiliq; accessu, aut palustribus demissisque locis. diuersa quadam ratione nõnulli nihil præferendũ cẽsuere commodo opportunóque situi ad importãda exportandáq; omnia, sine quibus sufficere ciuitas sibi nequeat, tum ad necessitatẽ, tum ad molliorẽ atq; elegantiorẽ quendã vitæ cultũ. Qui verò vtriq; rei studuerint, paucos admodũ inuenias, pauciores verò qui id pręstiterint, nullos autẽ quos sciã, qui omni ex parrte id fuerint assequuti. At Venetiarũ sit⁹ diuino potius quodã cõsilio, quã humana industria pręter fidẽ eorũ omniũ, qui eã ciuitatẽ nõ videre, cũ ab omni impetu terra maríq; tutissimus est, tũ etiã aptissimus omniũ ad cuiúsque rei copiã, siue ex mari siue ex F cõtinente ciuibus suggerandã, atque ad cõmercia omnis generis merciũ, cũ omnibus penè nationibus habẽda. Nã in recessu penetralique Adriatici pelagi est sita, vnde quà mare attinet ad continentẽ, magna æstuaria pãduntur, miro artificio naturæ munita. Nam XII. millibus passuum à cõtinente mare incipit esse vadosũ: intra vadosa breuiáq; littus assurgit veluti agger quidã. Hæc fluctibus impetuique marino obsistentia, vniuersam eam stationẽ interiorẽ, longe latéque fusam adeò tutã reddũt, vt non tantũ maris impetus, qùum assurgit, valida tẽpestate actus, fractis fluctibus retrocedat, verumetiã neq; nauibus aduentantibus liber aditus pateat. Quin potius opus est, nisi leues admodum fuerint, vt his in locis, vbi vadosum mare esse incipit, in anchoris consistant: nactæ deinde tranquillã tempestatem à petitísque guber- G natoribus, seu potius vadorũ exploratoribus circumactę, angusta quadã & implicata via, quã scilicet altior est vnda, (hæc verò singulis ferè diebus ęstu maris mutatur & variat) tandẽ ad vrbẽ perueniãt. Littus illud quod assurgit post vada, sexaginta fermè millibus passuũ extẽditur, atque interiora æstuaria concludit. Non ita tamen continuum est, vt non septem locis diruptum mari aditum ad internam stationem præbeat. Distat autem à cõtinente sex millibus passuum. Hac ergo ratione Venetæ vrbis æstuaria hęc partim cõtinente terra, partim littore ac vadis cõclusa sunt; in quibus medijs, ea regione quæ Riuolatus dicta à maioribus, in hunc vsque diẽ nomẽ seruauit. cõdita vrbs fuit Veneta quo tempore Hunni duce Attila totã oram Venetam, insignem Italiæ prouinciam, quæ hisce æstuariis finitima est, igne ac cædibus H deuastabant. in qua calamitate Patauij, Aquileiæ, Opitergij, Concordiæ atq; Altini, illustrium Venetiæ vrbium, ciues, qui & nobilitate, & diuitiis aliis præstitere, primum se cum familiis recepere in nonnullas insulas, seu potius tumulos, qui in æstuariis hisce paululum è mari eminebant: ibidémque oppida extruxere, in quibus tanquam in tutissimo portu turbulentissimam illam Attilæ tempestatem effugerent. eodem autem tempore in littore (de quo supra meminimus) nonnulla oppida condita fuere, eò conuenientibus eiusdem oræ incolis, qui patrias item sedes reliquerant, ab Hunnis direptas, ac dirutas: tutúmque locum quęsietãt vxoribus, liberísque, atque (vt ita dicam) diis penatibus. Postmodum Caroli Pipinique regũ temporibus

A bus communi consilio omnes in Riuoaltum conuenere, veluti in locum omnium tutissimum, & maximè commodum. ita eò conuenientibus omnibus, quibus vexationem & deuastationem eam Italiæ ab immani illa barbarorum illuuie illatam, effugere potuerunt, in eam magnitudinem quam nunc cernimus excreuerunt Venetiæ. Vrbis igitur Venetæ situm maximè tutum esse liquere omnibus potest, vel ex ipsa ratione eius vrbis constituendæ, quum sibi homines illam condiderint, qui eam Italiæ cladem atrocissimam effugere: ibíque incolumes cum familiis in tantis calamitatibus perstitere. quin post ea tempora (quod nulli vnquam ciuitati legimus contigisse) à prima vrbis origine ad hæc vsque tempora per mille ferè ac B centum annos integra semper ab hostili vi vrbs Veneta perseuerauit, quum tamen opulentissima ditissimáque auri argentíque ac rerum omnium ciuitas ab extremis etiam orbis regionibus barbaros ad prædam potuerit inuitare. Quo fit, vt non male sentire existimem eos, qui vna hac ratione Venetias cæteris ciuitatibus præstare censuere. Verùm aliud quiddam est in hac ciuitate, quod longe omnium præstantissimum censuerim ego: mecúmque omnes, qui ciuitatem, non tantum mœnia ac domos esse putant, sed ciuium conuētum atque ordinem potissimū hoc sibi nomen vendicare existimāt. ea est Reipublicæ scilicet ratio & forma, ex qua beata vita hominibus cōtingit. hoc egò reor esse eximium illud ac præclarum, quo Venetiæ maximè enitere, atque omnem antiquitatem superare videantur. nam & C si compertum est, nonnullas Respublicas extitisse, quę imperio, ditione, tum militiæ disciplina ac bellorum gloria Reipublicæ Venetæ lōgè præstiterint, nulla tamen fuit, quæ institutione ac legibus ad bene beatéque viuendum idoneis, cum hac nostra conferri possit: quo effectum esse perspicimus, vt neque adeò diuturna vlla vnquam perstiterit. Quam rem cum mecum ipse considero, magnopere mirari soleo maiorum nostrorum sapientiam, industriam, excellentem animi virtutem, atque adeò incredibilem erga patriam charitatem. Fuere Athenis Lacedæmone ac Romæ nonnulli ciues vitæ probitate, atque in rem publicam insignes pietate viri: sed adeò pauci, vt multitudine obruti non multum rei patriæ profuerint. At maiores nostri, à quibus tam præclaram Rempublicam accepimus, omnes ad vnum D consensere in studio patriæ firmandæ, & amplificandæ, nulla propè priuati commodi & honoris habita ratione. Huiusce rei coniecturam facere quiuis facilè poterit, minimè inquam ambitiosos fuisse Venetos homines, sed patriæ commodo tantum studuisse: quòd nulla, aut admodum pauca, antiquorum monumenta Venetiis extant, cum tamen domi forísque præclarè se gesserint, optiméque de Republica meriti fuerint: non sepulchra, non equestres aut pedestres statuæ, non rostra nauium, aut vexilla ab hostibus direpta, ingentibus prœliis superatis. Vnum ex innumeris gentilis mei Andreæ Contareni Ducis exemplum adferam. Genuensi bello grauissimo, ac longè omniū periculosissimo, cū dux hic nostræ Republicę præesset, incredibili sapiētia animíq; magnitudine singulari

rem patriam seruauit, hostésque iam victores maxima clade illata profligauit, omnésque ad vnum, aut trucidauit, aut captiuos fecit. conseruata patria, re aucta confirmatáque Republica diem extremum clausit, ac testamento cauit, ne eius sepulchro, quod ad hunc vsque diem visitur iuxta templum diuo Stephano dicatum, vlla ducis insignia, vlláve gentis nostræ affigerentur. ne nomen quidem ibi tam magni ducis inscriptũ videas. qua eius modestia effectum est, vt viri celeberrimi illustrissimíque principis monumentum plerique ignorent. certissimum hoc reor argumentum esse, non ambitionis ventosǽque famæ maiores nostros studiosos fuisse, sed patriæ tantum bono, communíque vtilitati consuluisse. hac ergo incredibili virtute animi, maiores nostri hanc Rempublicam instituere, qualem post hominum memoriam nullam extitisse, si quis hanc nostram cum celeberrimis antiquiorum conferat, facilè animaduertat. quin adserere ausim, neque monumentis insignium philosophorum, qui pro animi voto formas Reipublicæ effinxere, tam rectè formatam atque effictam vllam contineri. Quamobrem putaui ego exteris hominibus rem minimè ingratam atque inutilem me facturum, si tam præclaræ Reipublicæ institutionem literis mandarem, quum præsertim nullum his temporibus videam ex quamplurimis doctissimis viris, qui multum ingenio, eruditione rerum omniũ, ac eloquentia valent, hanc rem literis illustrauisse. Cui licet nihil luminis ex oratione nostra afferri posse certò sciam, per se tamen est adeò illustris, vt non tantum sibi, verumetiam orationi alioquin tenui multum splendoris & dignitatis sit allatura. Quamobrem dum de hac nostra Republica scribere instituerim, vt quilibet facilè dignoscere queat, rectè ne an perperã se habeat, hinc mihi potissimum exordium sumendum reor. Hominem scilicet à natura ciuile animal effectum esse, solum verò nedum rectè viuere, sed nec viuere posse: id quod quotidiana necessitas ac victus vestitúsque ratio planè ostendit: ac ob eam causam, & à principio homines conuenisse in hanc ciuilem societatem, ac deinde perseuerasse, vt bene beatéque viuerent, hoc est, vt mutuo adiumento atque opera summum hominis bonum assequerentur, quoad fieri potest donec mortalem hanc vitam degimus. Quamobrem etiam vniuersa ratio ciuilis institutionis eò pertinet, vt qua faciliori via id fieri queat, ciues faciat fœlicis vitæ compotes. At fœlix beatáque vita vsu virtutis præcipuè contineri à summis philosophis perhibetur, quod etiam probant certissimis rationibus, & argumentis euidentissimis. Verùm vsus virtutis & in muneribus bellicis elucet, & in functionibus pacis. Atqui quamuis laus bellica, totáque militaris ratio tum necessaria sit ciuitatibus pro conseruanda libertate, ac finibus tuendis, tum etiam dignitatis & splendoris plurimum habeat; nihilominus respuit communis hominum sensus officia bellica, (quibus cædes ac mortalium detrimenta imprimis procurãtur,) esse per se expetenda, atque ad ea cætera omnia ciuilia munera esse referenda. ac crudelis quidem ingenij, vel potius ab humanitate abhorrentis hominis esset, optare prælia, cædes, incendia, hac duntaxat de causa, vt in

A vt in re militari clarus sit, adde etiam si libeat, vt summi Imperatoris laudem consequatur. Quare omnes philosophi insignioris notæ in hanc sententiam consensere, bellum propter pacem expetendum esse, omnémque functionẽ virtutis militaris atque vniuersam laudem bellicam ad pacis officia esse referendam. Quamobrem is reipublicæ institutor, qui laude dignus haberi, & vt dici solet, omne pũctum tulisse videri vult, eam moderationem adhibeat, ac eum ordinem tueatur, vt ad virtutem accommodata tota reipublicæ institutio videatur: atque ad pacis functiones magis quàm ad bellica munia spectare existimetur, bellicis interim & militaribus non neglectis. Nam plerunque & finibus tuendis & propagandis (dummodo id sine iniuria fiat) necessaria est militaris virtus. Cæterum his, quæ diximus, constitutis, illud statim in controuersiam reuocari solet, gubernationi ciuitatis rectiúsne vnus, an pauci præsideant, an potius vniuersa multitudo: qualem plerique effingunt statum illius, quæ propriè respublica vocari debeat. mihi quidem egregie statutum, sapientérque dictum videri solet, hominum gubernationẽ perperam homini cuipiam demãdari, sed diuinius aliquid esse oportere, cui officium istud incumbat: quod cognosci facilè potest ex plerisque generibus animantium: gregem enim ouium ouis non regit, nec equorum aut boum armentum bos equúsve aliquis moderatur, sed animal quoddã longè magis eximium tuetur, ac regit brutas animantes: homo inquam, qui quãtum brutis antecellat, est omnibus compertissimum. Itaque non diuersa ratione hominem moderari ac regere debet quippiam homine præstãtius & diuinius; si ex animi sententia res successura sit. Sed cùm in mundanis rebus, quæ sensu percipiuntur, inueniri minime possit melius ac præstãtius homine, ac homo varium quoddam sit animal, & longè diuersis partibus constet: inferioribus quippe animi viribus cum belluis communionem habet, at supremis quodammodo deos immortales attingit: id rectè inter homines gubernatoris atque moderatoris locum tenere debet, quod est in homine diuinum. id verò omnium consensu est mens, diuini tanquam splendoris radius quidam à natura insitus hominum animis. Non ergo satis reipublicæ cõsultum erit, si gubernatio homini committatur, quem brutæ illæ vires sæpe perturbant, atque à recta semita reuocant rationis, sed menti puræ ac motionum animi experti, id munus deferendum est. Quamobrem diuino quodam consilio, cum alia ratione id fieri non posset, inuentis legibus hoc assequutum humanum genus videtur, vt menti tantum ac rationi nullis perturbationibus obnoxiæ, hoc regendi hominum cœtus officium demandatum sit. Quod sanè deorum munus, nescio an nullo inferius existimari debeat, si quis accurate secũ reputet legum commoda. Primo nanque in sanciendis, plurimi sapientes viri conueniunt, qui multarum rerum experientia docti, inuẽtis aliorum exemplísque veterum collatis, tandem post diuturnam consultationem decernunt id quod optimum visum fuerit: neque odio tũc, aut amicitia, aliáve animi perturbatione à virtute deduci possunt, quum nullius priuati causa agatur in legibus constituendis, quod in forensibus iudiciis semper accidere

solet. Post verò leges sancitas, si quis cõtra eas fecisse deprehendatur, easque pœnas dederit, quas leges iusserint, iure nullum habere odio poterit. Proindéque metuendum non erit, ne qua seditio aut simultas inter ciues contrahatur, maxima & periculosissima rerum publicarum labes. Contrà plerunque cum hominum iudiciis non vi legum quispiam plectitur, discordiæ inimicitiæque graues proueniunt. Nam fieri vix potest vt non male affecti in eum simus, qui nobis detrimentum attulerit, quo circa haud scio, an hominum generi à natura omniũ parente nihil hac legum inuentione maius concessum fuerit, quæ etiam iure diis immortalibus fuit ab antiquitate consecrata, quin quod magis mirum videatur, Aristoteles philosophorũm facile princeps in eo libello, quem De mundo ad Alexandrum Macedonum regem scripsit, nil aliud reperit, cui similem Deum optimum faceret, præter antiquam legem, in ciuitate recte instituta: vt id propemodum tam magni philosophi sententia sit Deus in hac rerum vniuersitate, quod antiqua lex in ciuili societate. Ac in libris in quibus de republica tractat, legem inquit esse mentem sine appetitu: perinde ac si diceret mentem puram, lucidam, nullis affectuum morbis infectam, ex quibus effici illud, quod superius diximus maxime opportunum atque optimum esse, quilibet perspiciat homo etiam tardioris ingenij, vt scilicet diuinius quippiã homine cœtus hominum moderetur ac regat. Quòd si huic gubernationis muneri præficiatur homo, quum rari admodum sint & prudentia & probitate præditi, iique plerunque ob affectuum animi vim cum in iudicando errent, tum maximè à recta animi sententia dimoueantur, non sine turbatione magna, ingentique periculo res processura est. quod etiam si fieri posset, vt hominem inueniremus, adeò sapientem atque probum, atque adeò propositi tenacem, vt nulla animi perturbatione ab officio reuocaretur: vtique neque hac conditione optandus esset pro legum principatu hominis dominatus, qui mortali fragilique natura præditus, diutius eo munere fungi nequiret, quum leges æternitatem (vt ita dixerim) æquare possint. Ex his iam persuasum esse reor, summã imperij commendandã esse legibus non homini: quàm paucissima verò, quando legibus comprehendi non possunt, hominis arbitrio permittẽda. Verùm necesse est, vt custos quispiam ac veluti vicarius & minister legibus constituatur, qui pro legis imperio rempublicam regat: & quoniam neque legibus comprehendi possunt omnia, tum quæ in iudicium veniunt, tum quæ consultanda sunt, arbiter sit huiusmodi omnium. rursúsque eadem controuersia redit, quæ ex legum sanctione soluta esse alicui videri potuisset: an scilicet vnus melius, an pauci, an potius multitudo tuendis legibus, & his diiudicandis ad quæ satis esse leges non possunt, præferenda sit. Ac quamuis multorum sententia regius dominatus aliis habeatur præstantior, crediderim tamen ego, tametsi vnius principatus, qui vere regiam dignitatem ac iure sibi vendicaret, si res per se consideretur, optimus omnium est, nihilominus propter sæpius in deteriorem partem labile ingenium hominis ac vitæ breuitatem optimum omnium statum minimè esse sub regio principatu, sed multitudi-

A titudinis gubernationem ciuili societati magis conuenire: idque experientia rerum omnium magistra luculenter docet. Nam nullum regium principatũ apud veteres extitisse vnquam legimus, neque nostra tempestate conspeximus, qui non breui in tyrannidem lapsus sit. Contrà plurimas respublicas multis seculis perdurasse ac pace & bello floruisse. Ac multitudo quidem omnis gubernationi per se inepta est, nisi in vnum quodãmodo coalescat: quandoquidem neque multitudo vlla esse queat, nisi vnitate aliqua contineatur. Qua de re ciuilis quoque societas dissipabitur, quæ vnitate quadam constat, nisi quapiam ratione multitudo vnum efficiatur. Quo fit vt præclarissimi philosophi, qui de reipublicæ institutione accurate scripserunt, temperandam
B rempublicam censeant ex optimatium & populari statu, eo adhibito temperamento, vt incommoda vniuscuiúsque gubernationis vitentur, commoda verò comparentur. Quocirca rempublicam Lacedæmoniorum summopere laudant, in qua Reges, & Ephori, & Senatus effecerint mixtionem quandam, vt bene dignosci nequeat, sub quanam gubernationis specie fuerit ea respublica collocanda. Id tamen reprehendunt, quòd duntaxat ad belli munera instituta fuerit, nulla interim habita ratione officiorum pacis, atque otij, ex quo effectum esse vt respublica illa multis & clarissimis virtutibus insignis, vbi primum in otio esse cœpit, in deterius lapsa sit, ac demum corruerit. quod etiam Romanis accidisse eadem propè causa compertum est: nec id esse euenturum latuit præcipuos Romanos Senatores. ex quibus
C Nasica censuit Carthaginem, tametsi Romani nominis æmulam, vel potius inimicam sempiternam, minimè diruendam esse: vt semper Romanus hostem haberet, cũm quo agendũ armis esset: ne inimico atque æmulo sublato ea respublica instituta ad bellum, iuuentúsque in armis educata in sese arma conuerteret. Quod Nasicæ consilium, quamuis à Senatu tunc repudiatum fuerit contráque eius sententiam decretum, rerum tamen ipsarum euẽtus prudentissimũ fuisse ostendit. nam euersa Carthagine continuo ferè bella ciuilia exarsere, quibus tandem florentissima ac potentissima omniũ quæ vnquam fuerunt respublica concidit, ac demum in Barbarorum prædã cessit opulentissima, seu potius rerum domina ciuitas. Sed vt aliquando ad institutum opus veniamus, maiores nostros qui Venetam rempublicam insti-
D tuerunt, mira quadam sapientia atque egregia probitate præditos fuisse apparet, qui nihil prætermiserint, quod ad rectam reipublicæ institutionẽ pertinere videretur. Primum namque ad vsum muneráque virtutis instituere omnem vitam functionémque suorum ciuium, sempérque eis fuere potiora studia pacis quàm belli. Et in eam curam potissimum incubuere, ne qua ratione concordia ciuilis solui posset, non neglectis interea officiis bellicis, his inquam quæ nostræ ciuitati maxime conuenirent. nam is est vrbis situs, vt valde idoneus sit maritimæ militiæ, terrestri verò parũ aptus. Neque enim huic vrbi aliquo pacto accommodari queunt, aut equitum turmæ, aut peditum acies, vt ex his quæ supra de vrbis situ à nobis accurate descripto diximus, perspicuè cõiici potest. Eam verò in hac repub. moderationẽ ac tem-

peramẽtum adhibuere, eámque mixtionem omnium ſtatuũ,qui recti ſunt, vt hæc vna Reſpublica, & regium principatum & optimatium gubernationem, & ciuile item regimen referat: adeò vt omnium formas pari quodam libramento commiſcuiſſe videantur, quod clarè ex operis proceſſu liquebit. Verum vt tandem Reipublicæ Venetæ inſtitutionem aggrediamur, ſumma totius ciuitatis auctoritas & ex cuius decretis & legibus, tum Senatus,tum magiſtratus omnes ius poteſtatémque habent, penes illud conſilium eſt,in quod nobiles omnes ciues conueniunt, qui annum XXV exceſſere, nam plerique alij qui nondum id ætatis habent, vbi tamen annum XX peregerint,hoc ius ſortis beneficio adipiſcuntur:de cuius rei vniuerſa ratione inferius dicemus. Nunc à nobis illud primum omnium ſtatuatur,probè à maioribus noſtris cautum fuiſſe ne plebs admitteretur ad conuentum hũc ciuium,in quo eſt ſumma reipublicæ poteſtas. Deinde non minore prudentia factam fuiſſe ciuium hanc definitionem generis nobilitate potius quàm facultatum cenſu,quemadmodum fieri cõſueuerat in priſcis rebuſp. ac plerique veteres philoſophi præcipiunt eſſe faciendum. Ciuitas nanque ciuium ſocietas eſt:nec tamen omnes hi homines,quibus indiget ciuitas, aut qui intra mœnia vrbis habitant, ſunt habẽdi pro ciuibus,neque iure in ciuium numero ſunt collocandi. Opificibus enim cuiuis ciuitati eſt opus, aliiſque permultis qui mercede operã ſuam locãt, ac priuatis demũ ſeruis.at nullus horum ciuis vere dici poteſt.nam ciuis liber eſt homo : hi vero omnes ſeruitutem ſeruiunt,vel priuatam,vel publicam. Mercenarij nãque & opifices omnes veluti ſerui publici haberi debent. Etenim non diſsimili modo à natura conſtitutum fuiſſe animal putandum eſt,ac ciuitatem ab hominibus conſtitui oportere. In animante verò multæ ſunt partes,quæ animatæ non ſunt,illis tamen indiget animal,vt viuat: ſic in ciuium cœtu multis hominibus eſt opus, qui tamen minimè partes ciuitatis aut eſſe aut haberi debeant, nec in ciuium numero collocari. Quamobrem ſapienter à maioribus noſtris cautum eſt,ne vniuerſus populus ſummam poteſtatem habeat in hac republica, quam longe optimam voluerunt. Summa enim turbatio populareſque tumultus frequenter concitãtur in illis ciuitatibus,in quibus ſumma rerum eſt apud populum: quod etiam in quibuſdam rebuſpublicis obſeruatum fuiſſe legimus,& à nonnullis philoſophis præceptum. hoc tamen rectè ſe poſſe aſſequi arbitrati ſunt, ſi ius hoc adminiſtrandæ reipublicæ definiretur cẽſu atque copia rei familiaris. Verum in maximas difficultates nec mediocria incommoda incidere. nam frequenter euenit,vt infimæ plebis homines comparent ſibi ingentes facultates: quippe qui plerunque ſordidis artibus officiiſque minime liberalibus dant operam augendæ rei, neque vnquam ſibi parcunt,quin potius genium fraudant,vt opes accumulent. Contrà ingenui ciues ac liberaliter educati pauperes fiunt, ſeu aduerſa fortuna (vt frequenter accidit) ſeu quòd liberalibus ſtudiis addicti vniuerſam hanc augendæ rei familiaris operam neglgũt. qua ratione fit vt ſordidi homines,qui nil aliud ſapiunt quàm lucrum, bonarum verò artium expertes ſunt, paulatim rempublicam capeſſant: ingenui verò ac liberaliter educati opibus ſenſim defi-

A ficientibus à iure ciuium decidant. Inde maximas seditiones oriri ac rempublicam turbari necesse est. Ideo maiores nostri sapientissimi homines, ne sua respublica quandoque in has calamitates incideret, hanc definitionem publici iuris, generis nobilitate longe melius fieri censuerunt, quàm magnitudine census: ea tamen temperatione, ne tantùm supremæ nobilitatis viri hoc ius haberent (illud enim paucorum potentiæ fuisset, non reipublicæ) sed etiã quicũque alij ciues non ignobiles. Itaque omnes qui aut genere nobiles extitere, aut virtute insignes, aut de republica bene meriti, principio hoc ius ciuitatis regendæ adepti sunt. Quòd si post eum primum ciuium conuentum nobiles alij fuere, qui tum opibus, tum strenuis gestis rempublicam auxerint, nimirum illis omnibus ius administrandæ reipublicæ concessum fuit,

B id quod & temporibus nostris vidimus. nam nonnulli etiam aduenæ, externíque homines in hunc numerum ciuium asciti sunt, vel ob eam causam, quòd nobilissimi, vel quòd officiosi erga rempublicam fuerint, eámque insigni quopiam facinore honestarint. Vniuersus ergo hic ciuium conuentus, seu (vt dicitur) magnum hoc consilium penes quod summum totius reipublicæ ius est, & à quo etiam Senatus magistratuúmque omnium autoritas pendet in hac republica vicem refert popularis status. Dux vero qui præfinitum imperandi tempus non habet, sed dum vixerit, præsidet, regiam præ se fert potestatem, præsertim cum regiam speciem habeat, ac grauitatem dignitatémque regis seruet. Reliqui verò ciues regia veneratione ducem pro-

C sequuntur, omniáque decreta & leges, tum etiam publicæ literæ, sub ducis nomine prodeunt. At Senatus, x viri, seniorúmque seu præconsultorum collegium, qui apud nos vulgò sapientes appellantur, eorum inquam qui præconsulunt, ac de republica ad Senatum referunt, ostendunt quandam optimatium speciem. Quæ cùm sint præcipuæ reipublicæ huius partes, antequã ad inferiores magistratus deueniamus, de iis primo sigillatim dicendum est. Initium verò sumatur à maiori consilio, à quo vniuersa pendet respublica. Omnes ordinis patricij iuuenes, qui x x annum exegere, ad magistratum, qui vulgò Aduocatorius dicitur, accedunt, cui præcipuè legum tutela demandata est, coram quo constituti cum patre, aut matre, si pater decesserit, aut proximiore generis cognato, si vtroque parente orbati fuerint, adhibitis

D duobus testibus, honestis viris, sed alienis à matre probant sese natos ex eo, quem patrem profitentur, non spurios, sed matrimonio legibus statuto & ex matre honesta muliere. Testes vero in hæc verba iurant, sibi id compertum esse ex omnium quos nouere attestatione, atque ex omnium assensu. Deinde pater seu mater vel consanguineus genere proximus, si fuerit is iuuenis vtroque parente orbatus, iureiurando asserit adolescentem x x annos excessisse. Quæ quum rite à scriba magistratus illius in codicem fuerint relata, diem quartam mensis Decembris operiuntur: eadémque die omnium horum adolescentum nomina, qui nondum sortis beneficio ius ciuis adepti sunt, nec vigesimum quintum annum excesserunt, in vrnam coniiciuntur, & ad principem deferuntur: ibíque coram consiliariis ea vrna constituitur. Pe-

nes quã eſt & altera, in qua tot ſunt pilulæ ſeu globuli, quot nomina in priori fuerint, ſuis quæque notata ſyngraphis. Pilularum quinta pars aurea eſt, reliquæ omnes argenteæ. Extrahit princeps ex priori vrna nomen, mox & ex altera pilulam: quæ ſi aurea fuerit, iuuenis is cuius nomen exierat, confeſtim publicæ poteſtatis ius habet, & in maius conſilium admittitur: ſin argentea, ſorte decidit, ac inſequentis anni ſortem operitur, niſi eo temporis ſpatio x x v annum exegerit. nam quicunque patricius ad id ætatis peruenerit, cõtinuò ius habet ciuis, publicæque poteſtatis eſt particeps, atque in hoc conſilium maius admittitur. Hac igitur ratione quinta pars candidatorum iuuenum quotannis recipitur ad ius ſuffragij ferendi cum aliis ciuibus. Quòd ſi accidat vt cuiuſpiã patricij pater atque auus, vel propterea quòd abſentes fuerint, vel ob aliam cauſam nunquàm hoc iure ſuffragij ferendi ſint vſi, eorúmque nomina nunquam fuerint relata in publicos codices, in quibus patriciorum omnium nomina ſunt deſcripta: ne qua fraus confici poſſet, neue quiſpiam degener furtim obrepat in hunc nobilitatis cœtum, noluerunt arbitrio tantum Aduocatorij magiſtratus eam rem conſtitui ac decerni: ſed lege cautum eſt, vt hi referẽtibus Aduocatoribus ad x x x x viros agnationem patriciam probent, atque teſtibus & ſcripturis publicis: ſicque cauſa cognita diſceptantibus quadraginta viris decernitur, an ad ordinem patricium admittendus ſit. Ne autem quiſpiam impune tentare huiuſmodi iudicium audeat, itidẽ decretũ eſt, quicunque referre de nobilitate ſua voluerit, ad eos iudices priùs ad magiſtratũ afferat quingẽtos nummos aureos qui in ærariũ referũtur ſi ille deciderit à cauſa. Ea fuit maiorũ noſtrorũ diligẽtia, ne qua labe nobiliũ hic cœtus inficeretur. qua de cauſa etiã illi ciues, qui vigeſimũquintum annum exceſſerunt, non prius adipiſcuntur ius ſuffragij ferendi, quàm coram Aduocatoribus conſtituti iureiurando patris ſeu matris aut proximioris conſanguinei probauerint, ſe ad id ætatis deueniſſe: ac duobus item teſtibus, ſe ex eo patricio genitos quem parentem profitentur, non ſpurios nec matre pudenda. Poſtquam omnis ferè ratio à nobis expoſita eſt, qua ciuibus ad ius publicæ poteſtatis aditus fiat, illud animaduertẽdum exiſtimo, maiores noſtros ſenſiſſe plurimum ad amicitiam & vnionem ciuium conciliandam & conſeruandam conferre, ſi ſæpius in vnũ conuenirent. quare tum legibus, tum veteri conſuetudine inoleuit mos ille, vt octauo ferè quolibet die, interdum etiam frequentius, conſilium magnum cogeretur. Huius præcipuum munus eſt, vt omnes magiſtratus creet, tum eos, qui in vrbe ius dicunt & aliis reipublicæ muneribus funguntur, Senatum quoque & decem viros, tum etiam prætores, præfectos, quæſtoréſque oppidorum atque vrbium quæ in ſocietatem Veneti imperij ſunt aſcitæ, necnon cuſtodes arcium, claſſis Imperatorem, Legatos, item claſſis triremium præſides, ac demum (vt vno complectar verbo) quoſcunque qui domi vel foris ius habeant publicæ poteſtatis. Leges item omnes quæ ad conſtitutionem reipublicæ pertinent, huius conſilij authoritate ſanciuntur. quod præcipuè fieri conſueuit tempore interregni, cum ſcilicet mortuo duce nondum alius ei

ſuffectus

E F G H

A suffectus sit. sed inferius de interregno. Nunc omnis comitiorum habendorum ratio à nobis exponetur. Circa meridiem, quibusque ferè diebus festis consilium hoc cogitur sub amplo spaciosoque tecto, quod liceat appellare comitium. in eo decem sunt sedilia longissima, vtpote quæ longitudinem comitij penè æquent. ciues omnes vt quisque eò loci peruenerit, sessum eunt, vt cuique libuerit. nulli enim statutus est locus in comitio, præterquam quibusdam magistratibus, qui comitiis præsunt. ij verò sunt dux, consiliarij, & x x x x virorũ præsides tres, qui in elatiori suggestu sedent, atque soli ius habent referendi ad magnum consilium. Post hos in mediis ferè subselliis, quæ paulò elatiora sunt ad parietes comitij posita, B certis statutísque sedibus, Aduocatores sedent, trésque decem virûm præsides, ac demum quàm longissime à suggestu Ducis sunt subsellia Auditorum veterum, ac recentium, de quibus omnibus magistratibus à nobis infrà dicetur. cæteri verò ciues omnes (vt dicebam) promiscuè pro animi arbitrio sedent. statuta deinde hora fores comitij clauduntur, feruntúrque claues ad suggestum principis, & ad eius pedes locantur. tunc scriba primus, qui honos est non patriciorum, maximæ tamen dignitatis, assurgit, atque elatiore loco constitutus voce magna pronunciat magistratus, quorum sunt eo die habenda comitia. pronunciatis magistratibus, continuo ex eo loco confert se ad suggestum in quo est princeps, altáque voce citat magistratus, præsides comitiorum quos supra memorauimus, vt ad prin- C cipem seu consiliarios, si princeps abfuerit, accedant. iussi confestim accedunt, ibíque iureiurando interposito pollicentur operam se daturos, vt leges comitiorum seruentur, pronunciaturósque ciuem eum, qui contra decreta aliquid egerit, ac pœna legibus constituta punituros. His peractis ad sua quisque loca reuertitur, præter vnum ex Aduocatoribus, ac vnum ex præfectis decem virûm, qui ad extremam partem atrij se conferunt aduersam principis suggestui, ibíque destinatis sedibus consident. reliqui verò Aduocatores in dextro latere comitij, duo verò reliqui decem virûm præsides sinistro latere è regione Aduocatorum se item locant. Consimili ratione Auditores veteres & recentes extremo loco comitij, quem dicimus longissimè distare à suggestu principis, oppositis lateribus consident, dextro D inquam ac sinistro: vt huiusmodi magistratuum consessu vniuerso ciuium cõsilio omni ex parte appositi custodes esse videantur, ne quis impune quippiam agere possit, contra leges & comitiorum decreta. Magistratibus hunc in modũ dispositis tres vrnæ iuxta principis suggestum statuuntur, in quibus conduntur globuli aurei argenteique: hocque modo dispositæ, vt in medio suggestu sit vna, ex vtroq; latere itidem vna, in quarum vtráque triginta tantum sunt globuli aurei, innumeri verò argentei. in media verò vrna L X. tantum globuli conduntur, quorum triginta sex aurei, argentei verò viginti quatuor: suntque aurei omnes globuli, certis literarum notis inscripti, quas singulis comitiis sorte educunt, ne qua posset subesse

fraus. Locatis vrnis tres consiliarij cæteris iuniores, è suis sedibus surgunt, E ac ad extremam partem suggestus iuxta tres eas vrnas sessum eunt, ea ratione vt singulis singuli consiliarij assideant. his ita actis & dispositis sortes ducuntur, atque is ordo ciuium, cuius sors exierit, consurgit ex vtroque comitij latere. Per atrium enim quod longum est, decem sunt sedilium ordines dispositi, in quibus pro cuiusque arbitrio considere ciues suprà diximus, vnáque tantum sors duobus ordinibus inseruit, iis scilicet qui ex vtroque latere comitij sibi respondent. is ergo ordo cuius sors exierit, magna præconis voce citatur, & ex vtroque latere comitij, eo ordine quo sorti libuerit, consurgitur: ciuésque eo quo sederint ordine, ad eas se vrnas conferunt, quibus iuxta suggestum principis constituti consilia- F rij assident: ac manu imposita quisque globulum vnum educit: qui si argenteus sit, diuerso itinere ad sedile, vnde surrexerat, reuertitur. at qui aureum eduxerit, confestim consiliario, qui vrnæ illi præest, conspiciendum tradit: ille diligenter notam agnoscit. illa notæ inscriptio ea ratione est inuenta, ne quisquam efferre domo secum posset aureum, quem manu furtim impositum videretur ex vrna eduxisse, sicque per fraudem elector fieret. Is ergo cui sors aurei obtigerit continuò ad mediam vrnam se confert, indéque alium globulum extrahit. qui si argenteus fuerit, impos voti reuertitur ad eundem locum vnde discesserit, sin vero aureus fuerit, suggestum ascendit, atque è regione principis destinato loco sessum it. secundus qui eadem sorte vsus fuerit, eodem etiam se recipit, ac item ter- G tius: sicque deinceps cæteri, quousque nouem fuerint qui primum electorum ordinem complent, atque ita eo in ordine disponuntur, vt solius ætatis ratio habeatur, præterea nullius rei. Hoc loco institutum illud minime prætereundum est, illos qui sortis beneficio electores sunt facti, statim alta voce à scriba pronunciari solere, adeò vt omnes audiant: neque amplius facultatem vllam esse cuipiam eius consanguineo, aut affini arcta necessitudine coniuncto tentandi sortem, qua elector fieri queat: neque etiam pluribus quàm duobus gentilibus aditus patet ad ordines electorum, quod summa prudentia maiores nostri instituere, vt scilicet ad plures agnationes ac familias hoc munus eligendi perueniat, publicúmque hoc beneficium latius pateat inter ciues: satis enim haberi debet, si ex H vna familia sors duobus contingat, qua publicæ authoritatis compotes efficiantur. Sed eò reuertatur, vnde nostra diuertit oratio. primus hic ordo electorum ciuium euestigio vt completus fuerit, è comitio egreditur, simúlque nouem illi se in certum conclaue recipiunt. Hic scriba vnus à secretis Reipublicæ adest: primum electoribus nunciat ea, quæ legibus præscripta in magistratibus eligendis seruari debeant. leguntur item Senatusconsulta, ac cæteræ leges quibus cauetur, ne pecunia corrupti electores, seu quapiam mala arte & fraude eligant, vel, vt rectius dixerim, nuncupent eos, qui competitores futuri sunt, ac suffragiis consilij proponendi, dispo-

nuntur

A nuntur deinde nouem illi electores, pro cuiusque ætate, seniores scilicet digniori loco prioríque sede: nullum enim aliud discrimen præterquam ætatis inter ciues Veneti esse volunt, quod seditionis nullius aut simultatis vnquam id causa fuerit: neque à summis philosophis, Aristotele inquam in Politicis, & Xenophonte in Cyri Persarum Regis institutione, opere longè celeberrimo, est prætermissum. Electoribus eo ordine dispositis, nouem item globuli in vrnam coniiciuntur, numeris in quoque notatis, ab vno ad nonenarium. In pagina verò paululum longiore inscripti sunt magistratus, quorum habentur comitia suo ordine. Maximus natu electorum, ex vrna sortem educit. numerus sorti inscriptus inspicitur, ac quotus fuerit numerus, in eo etiam magistratu, qui in pagina illo fuerit numero

B descriptus, pronunciandi quem voluerit ciuem ius habet. Idem contingit secundo, tertio ac deinceps omnibus, vt scilicet ducta sorte quisque electorum proprij magistratus beneficio & arbitrio sortis sit pronunciator effectus. Postmodum is, cui primi magistratus sors obtigerit, eum ciuem pronunciat quem voluerit. Itur in suffragia à nouem electoribus. si sex suffragia vel plura tulerit electus ab eo electorum ordine, in eo magistratu renunciatur, ac eius nomen in pagina ea oblonga, in qua magistratus omnes, quorum habentur comitia, sunt inscripti, ab vno electorum subscribitur notæ primi magistratus. quòd si pauciora quàm sex suffragia tulerit, quod rarissimè euenit, iterum alius ab eodem electore proponitur. atque eadem ratione res

C deinde peragitur, & sic deinceps, quousque aliquis proponatur, qui approbetur sex electorum iudicio. Idem eligendi modus in secũdo, tertio, omnibúsque aliis seruatur, quoad ille electorũ ordo in singulos magistratus singulos ciues elegerit. Interim verò dum hæc in cõclaui aguntur, reliqui ciues ordinem sortium in comitio cœptum non intermittunt. sed ad vrnas se conferunt, prout cuique sedilium ordini sors contigit: deinde globulos educunt, donec nouem alij sortem vtramque auream ex vrna extraxerint. hi complent secundum electorum ordinem, qui habita (vt dictum est) ætatis ratione, & ipsi in conclaue destinatum seorsum secedunt: quo in loco adest & alius scriba à secretis, qui ratione nulla in re dispari à priore, tum leges ac Senatusconsulta quæ seruanda illis sunt, recitat palàm, tum suo

D quemque loco collocat: paginámque defert eisdem magistratibus, eadémque serie, qua prior illa, quam in conclaui primi electorum ordinis delatam fuisse suprà diximus. Itidem sortes ab electoribus educũtur vt quisque suam educit, à singulis pronunciantur ciues singuli in magistratibus quorum comitia fiunt, prout cuiusque electoris sors tulerit. ac eodem fermè modo post hos tertij nouem eadem ratione tertium ordinem complentes, in priuatum quoque conclaue secedunt, in quo eadem adamussim obseruantur. Sic etiam quarti nouem in suum, atque hoc pacto explent numerum triginta sex ciuium: totidem enim fuerant globuli aurei in vrna medio suggestu constituta. Quamobrem ex sexaginta ciuibus quibus ex primis vrnis sexaginta pilulæ aureæ contigere, triginta sex electores fiunt, in quatuor

classes distributi: quatuor verò & viginti, qui ex media vrna globulos argenteos eduxerunt, spe frustrari sessum redeunt. Non me latet, perquam arduum esse minuta hæc à veterum Romanorum vsu longe remota, literis illustrare, sed potius inepti culpam mihi censeo subeundam, quàm parum diligentis. ideo minima quæque etiam accurate sanè à nobis recensebuntur, adeò vt nihil amplius etiam ab homine diligenti desiderari queat. Nunc reuertamur vnde digressa est oratio. Cùm ergo in quolibet magistratu, cuius eo die habentur comitia, à classibus quatuor electorum quatuor item ciues electi sunt, à singulis inquam singuli: nisi fortè contingat vnum aliquem à duobus aut tribus ordinibus electorum renunciari, quod interdum accidit, sed plerunque cuiusque magistratus quatuor fiunt comperirores: in nonnullis tamen paruæ dignitatis ac inferioris notæ magistratibus duo tantum fiunt competitores: duæ nanque priores electorum classes ius habent eligendi, ac pronunciandi competitores, in illis minoribus magistratibus, cum posteriores classes eo iure sint priuatæ. postquam magistratuum omnium competitotes electi fuerint, ea quam suprà exposuimus ratione, confestim electores dimittuntur, neque suffragari ea die cuipiam possunt, nec etiam comitiis interesse. ac scriba magnus qui (vt dixi) patricius honos non est, sed tamen maximæ est existimationis, ex suggestu magna voce pronunciat competitores primi magistratus: ac sigillatim recitat, quis, & à quo electorum ordine electus sit, necnon quo electorum authore, & in quo ordine vnusquisque competitorum nominatus fuerit. Quo mihi in loco illud nequaquam prætereundum existimo, legibus sancitum esse, vt elector ille, quo auctore quisque competitorum pronunciarus ac electus sit, veluti fideiussor eius habeatur: ac si contingat pronunciatum ciuem superatis competitoribus voti compotem magistratum eum adipisci quem petebat, ac in eo magistratu pecuniæ publicæ quippiam auerterit, ac damnatus fuerit peculatus, nec soluendo sit, is elector, quo auctore pronunciatus est, in ærarios referatur. igitur alta voce à magno scriba pronunciatis competitoribus primi magistratus, continuò pronunciati, si adfuerint, cum gentilibus quisque suis ac maxime necessariis cognatis è comitio egrediuntur, & in conclaue destinatum se conferunt, ibique operiuntur donec illius magistratus habeantur comitia. His peractis idem magnus scriba omnes admonet, diuinis atque humanis legibus vnumquemque teneri, vt ei suffragetur, qui omnium optimus ac Reipublicæ vtilissimus fore videatur: deinde primum competitorem nominat, à primo scilicet electorum ordine electum, pro quo in suffragia eundum sit. continuò iuuenes tot consurgunt, vt vnicuique sedilium ordini bini inseruiant. Hi vrnas quasdam manibus gestant, miro artificio inter se coagmentatas, exterior est viridis, interior alba, vnico fornice superius tectæ: in quem cum manum inieceris, liceat tibi in vtrum volueris suffragium demittere: cum tamen nullus, etiam qui adsit ac diligenter inspiciat, dignoscere queat, in vtram vrnam suffragium siue calculum conieceris. nec fabis suffragantur, sed

A sed pilulis quibusdam linteis, ne qua ratione ex sono, quem cadentes in vrnam fabæ facturæ sint, dignosci possit, in vtram vrnam calculus sit iactus. nam maiores nostri maximè Reipublicæ conducere existimauere, si libera iudicia fierent: idcircóque summam operam dedere, vt suffragia quàm occultissima essent. Iuuenes ergo illi cum suis quisque vrnis inuicem coagmẽtatis ad sedile suum concedunt, ac cuique ciuium eo quo sederunt ordine, vrnas offerunt. quilibet vero ciuis palàm ostenso calculo manum in fornicem imponit, ac in vtram voluerit vrnam eum demittit: si suffragari velit, in interiorem albam: si vero refragari, in exteriorem viridem. simul in vnoquoque

B sedilium hac ratione atque eo quo diximus modo in suffragia itur. Quo fit vt breui admodum temporis spatio ab vniuerso conuentu ciuium suffragatum sit. tunc vrnæ deferuntur ad suggestum principis, ibíque collecta suffragia effunduntur in duo vasa patula, ea videlicet quæ fuerunt in vrnis albis, & quæ fauerint, in vas candidum. at quæ in viridibus vrnis collecta sunt suffragia, quibus repellitur competitor ille ab eo magistratu, itidem in viride vas coniiciuntur. Deinde ad consiliarios numeranda deferuntur, inter quos medius sedet princeps. candidi vasis suffragia, competitori fauentia, ab eis consiliariis numerantur, qui dextro principis latere assident. At collecta in vase viridi, quæ scilicet refragantur, ab his qui ad læuam principis sederint, recognoscuntur. scribæ publici consiliariis adstant, statímque perscribunt numerum suffragiorum. Interea dum primi suffragia recensentur,

C eadem ratione pro secundo in suffragia itur, qui à secunda electorum classe fuerit electus. deferuntur itidem suffragia ad consiliarios. numerant illi, scribæ autem numerum suffragiorum scriptis mandant. sic pro tertio ac demum pro quarto, si tot fuerint competitores, in suffragia itur. Numeratis suffragiis, is qui plurima tulerit, dummodo dimidia excedant, pronunciatur electus à magno scriba, quum peractis omnium magistratuum comitiis consilium dimittendum est. Sin autem eius magistratus competitorum nullus plura suffragia quàm dimidia omnium tulerit, præteriti hi omnes habentur, differtúrque electio ad altera comitia. Post primi magistratus comitia peracta pronunciãtur nomina electorum in secundo. discedunt in conclaue competitores cum gentilibus ac cognatis. At illi qui con-

D clusi erant, primorũ scilicet competitorum gentiles atque cognati, in comitium redeũt. Eadẽ ratione nulla in re dispari à priori, eodẽ ordine itur in suffragia pro secundi huiusce magistratus cõpetitoribus. atque item numerãtur à cõsiliariis. is electus habetur qui suffragiis alios superauit, dũmodo plura dimidiis sint. sic pro tertio, item deinceps pro quarto, hoc demum in omnibus aliis magistratibus seruatur. Comitiis confectis, electorum nomina magna voce pronunciantur à scriba magno, postea dimittitur cõsilium: neque omnino vltra solis occasũ protrahi comitia queũt. Quòd si ea solis occasus interceperit, statim renunciantur, qui ad eam horam fuerint electi: eorum, qui restant, nulla ratio haberi potest. Itaque beneficio, quod eis cùm sors, tum electorum classes attulerant, exclusi tempore, minime frui queunt. fuit-

que hoc summa ratione decretum. nam haud facile factu esset, si res in noctem protraheretur, vt tam magna ciuium multitudo à magistratibus, qui comitiis præfecti sunt, in officio contineri posset, vt tenebris fauentibus non aliquid cōtra leges agerent. iccircò maiores nostri sapientissimi viri, qui eximia prudētia & animi solertia omnia prospexisse videātur, statuêre vltra solis occasum comitia ne protrahi liceret, néue vllo pacto lucernā vllam in atriū illud inferri, dum comitia haberentur. Hæc est omnis comitiorum habendorum ratio. in qua minime est prætereundum, ita inter ciues distribui magistratus, vt tamen duo eiusdem gentis, aut etiam consanguinei maxime necessarij, in eodem magistratu esse non possint. Quemadmodum neque iisdem comitiis duo gentiles, aut agnati, maxime necessarij, sortis beneficio electores esse queunt, vt suprà ostendimus. quod summa quidem ratione statutum est, vt scilicet ius publicæ potestatis ad plures pertineat, non autem ad paucos necessarios contrahatur. nam hi potestatem adepti moliri aliquid facilè possent, rempublicámque turbare. plurimi præterea, honorum facti expertes, rempublicam oderint, rebúsque nouis studeant, necesse est. Eam verò rempublicam quam pars ciuium, eáque magna, non probat, diutius consistere posse, non videtur esse valde sperandum. magis autem reipublicæ proprium nihil prorsus est, quàm publicam potestatem ad plures pertinere: nam cum Respublica ex iis planè ciuibus constet, quos inter summā sit æqualitas, vt in honoribus adipiscendis dispares sint, minimè cōuenit. Etenim paucorum statum, quem Græci ὀλιγαρχίαν dicunt, facilè constituūt, qui ius publicum contrahunt ad paucos necessarios. Quamobrem in republica Veneta ita magistratus inter ciues distribuuntur, vt quoad fieri possit, omnes familiæ agnationésque honorum munerúmque Reipub. sint participes: ea tamen ratione, vt non quiuis, sed hi tantùm viri qui & probitate & prudentia excellūt, Rempublicam administrent, ac muneribus publicis fungantur. Prior illa institutio populare quiddā sapit: altera verò optimatiū gubernationē. quare luce clarius intueri licet, omnes rectas gubernationes ciuitatum in hac vna Repub. esse cōmistas. nam quāuis hocmagnū consiliū speciem quandā referat popularis status, nihilominus in eo perspicitur cōmixtā esse rationē optimatiū gubernationis cum populari. nā sorte elegi magistratus, populare est, in eo enim statu ciuitatis iustū atq; æquū æqualitate Arithmetica metiuntur: atque ita reputant, quum vnusquisque è populo vnus sit ciuis, & liber, ac paribus paria debeantur, vnum quēque ex populo pari iure ac cōmodo frui debere in Republica: neq; esse causam, cur alius minus alio magistratus consequi possit. quū vero omnes simul nequeant imperare, sed per vices, æquum esse existimant, vt res sorti cōmittatur, vtq; imperēt ij, quibus illa fauerit. Cōtrà in paucorū potentia, quæ aberrat à Repub. optimatiū vsu venit. quippe arbittātur, cum imparibus imparia debeātur, diuitésq; superēt, alios ciues copia rei familiaris, eis quoq; supremos honores deberi. in quo vtrique fallūtur, longéq; à vera ratione recedūt, licet verisimili nitātur. nam quod inquiunt, paribus paria, aut imparibus impatia deberi, rectè statuunt

A tuunt. In eo verò, quòd paritatem priores numero tantum, posteriores imparitatem solum diuitiis metiuntur, proculdubio perperã iudicant. Etenim qui numero pares sunt, aliqua in parte pares sunt, non omnino pares. Et qui diuitiis impares, non omnino impares censendi sunt, sed aliqua tantùm ratione impares. Verùm cum ciuilis societas ad bene viuendum sit instituta, virtus sola discrimen hoc efficit. his ergo qui virtute præstant, tanquam imparibus ac potioribus, supremi etiam honores in republica debentur: æqualibus verò virtute ac ciuili industria: æquales etiam honores. hic modus, hæc norma optimatium est. Sicuti ergo populare est, vti sorte in electoribus cõstituendis: ita est optimatium, vt is qui virtute præstare iudicio consilij existimatus fuerit, potior habeatur, ac reliqui repulsam ferant, qui indigniores B habiti sint. Qua ex re facilè perspici reor, in hac comitiorum habendorum ratione commixtam esse cum populari specie optimatium formam: eo tamen temperamento, vt id quod est optimatium superet rationem popularem. nam sors in electoribus tantùm constituendis dominatur: cuius potestatis nequam etiam homines reipublicæ absque detrimẽto compotes esse queunt, parque ius habere cum optimis ciuibus. at in mandandis honoribus nil sortis est, totum in electione & iudicio positum est. Quo in loco nõ omittendum illud institutum censeo, in comitiis magistratuum, qui exigũt viros præcipua quadam bonitate ac solertia præditos, quatuor ordinibus electorum, de quibus supra memini, senatum velut quintum ordinem exple- C re. nam dum ordines illi in conclauibus ad hoc munus destinatis eos pronunciant, quos voluerint competitores, si fiant comitia cuiuspiam horum, quos dixi, magistratuum, cogitur Senatus in minus atrium: ibique vnicuique senatori licet eum quẽ voluerit in certis illis magistratibus nominare, pro quibus in suffragia itur. at is qui plura attulerit, pronunciatur electus Senatus scrutinio, firque quintus competitor. quamobrem liquidò apparet, præstantiorem esse in nostra Republica formam optimatium quàm status popularis. Cæterũ huiuscemodi comitiorum modus ac ratio satis hactenus diligenter à nobis exposita est. Accedamus ad eam Reipublicæ partem, quæ veluti in fidibus ad constituendam διὰ πασῶν consonantiam vox grauis proportione quadam acutæ respondet, sic etiam specie quadam regia parti po- D pulari respondeat, ac demum in vnum concentum optimæ Reipublicæ, iniectis mediis magistratibus, coalescat.

LIBER SECVNDVS.

NVLLVS est, qui ignoret principem in vrbe Veneta personam regis ac speciem regiæ gubernationis prę se ferre. ideò non absque ratione, postquam is à nobis conuentus ciuium est descriptus, qui populi formam habeat, si non satis pro rei ipsius dignitate, pro tenuitate tamen nostra non indiligenter, sequitur vt explicare aggrediamur, qua ratione ducti maiores nostri, optimi atque sapientissimi homines, principem vnum reipublicæ præesse voluerunt, tum verò, quibus tẽporibus ac qualis fuerit huius principes præficiendi origo. Neminem puto latere, id quod à nobis sæpius hoc toto opere est repetendum, ciuitatem ciuilem quandã societatem esse, quæ per se sufficiat ad bene beatéque viuendum. Omnem verò societatem vnitate quadam cõtineri, quis ambigat? cõtrà autem distractione dissolui. Quo effectum est, vt discordia ciuilíque dissidio, maximæ & opulentissimæ ciuitates breui corruerint, funditúsque euersæ sint. vnitas verò commode contineri nõ potest, nisi ab vno, qui multitudini ciuium ac vniuersis magistratibus, quibus certę quædam functiones sint demandatæ, præsit, atque multitudinem quodammodo diffluentem colligat, atque in vnum conciliet. quod philosophi summi ac præcipui naturæ indagatores, cum in vniuersi constitutione, tum etiã in microcosmo hoc, id est animali, animaduertêre. Nam perspexerunt in hac rerum vniuersitate multos ac difformes motus prout scilicet vniuscuiusque natura fert, ab vno cœlesti, ac diuturno contineri: omnes etiam causas ab vna prima omnium causa: demum in vno animali plurima ac longe diuersa membra, quorum functiones variæ difforméśque sint, vna tamen anima & vnico membro, corde scilicet, comprehendi, atque in vnitatem quandam colligi. pari propemodum ratione multitudo ciuium ni ita fuerit legibus instituta, vt vnum quempiam præsidem velit, cui bonum commune omnium ac vnionis ciuilis cõseruandę cura pręcipue incumbat, quò vniuscuiusque ciuis, tum priuati, tum magistratu fungentis, actiones, tanquam ad vltimum finem & pręcipuum referri debent: nimirum diutius non poterit conseruari, sed in diuersas partes distracta decidet. quod vt nullius ciuis culpa aut iniuria contingat, ex singulorum quidem sedulitate circa proprium priuatúmq; munus accidere necesse erit, cum commune bonum nulli pręcipuè

A cipue sit demandatum. age rem spectemus in rei frumentarię pręfectis. hi potissimum in hanc curam incumbent, vt opera sua magna frumenti copia ex omnibus partibus inuehatur in vrbem, sitque tritici annona vilis. At hoc fortasse publicis vectigalibus officiet. Naualis quoque rei præsides, quod pulcherrimum habemus, non dissimili ratione maximè studebunt, vt quamplurimas triremes ædificent, omnibúsque bellicis & nauticis instrumentis exornent egregiè, atque pecunias publicas vndique coactas in eum vsum expendant: ex qua forsitan sedulitate reliqui reditus publici, & reficiendis arcium & oppidorum mœnibus, & custodibus regionum satis esse non poterunt. quamobrem solutis compagibus Respublica distracta dilabitur, non B vitio, sed studio ciuium, dum quisque perquam egegiè munus suum obire studet. quòd si hisce incommodis effici videtur, vt operæprecium sit boni cōmunis curam alicui præcipuè demandare, cuius nullum sit certū quoddā officium, sed solum moderetur & dirigat cuiusquefunctionem ad commune bonum, & ad reipublicæ vnionem: pluribus æquè hoc negotium committi non reor expedire ciuitati. Etenim id quod pariter plures curant, omnes pariter negligunt, vt inquit Aristoteles, neque si quid perperam agatur culpa potest in vnum quendam præ aliis conferri. vt interim omittam ęmulationem ac simultates, quæ inter pares plerumque esse solent. sin verò vnus huic rei præficiatur, qui temporaneum hunc magistratum gerat, vtputa annuum aut semestrem, non autem quoad vixerit: hic nimirum bene secum C agi putabit, si tantisper Respublica feliciter agat, donec defunctus fuerit magistratu, securus quid postmodum sit euenturum, ac quo res casura sit. Quare contingit, vt male plerunque res cedat. Id quod certissimo experimento cōpertum esse potest, à plerisq; rebuspublicis sumpto, quæ hoc gubernationis genere nostris temporibus vsæ sunt. Ideo à nostra ciuitate sapientissime institutum fuit, vt in hac republica cōstitueretur quædā species regiæ gubernationis, adeò legibus temperata, vt quouis incommodo ac periculo, quæ reipublicæ imminere possent amotis, vtilitate verò & commodo, quod regia gubernatio habere solet, ascito, nihil relictum esse videretur, quod esset desiderandum, ac simul rempublicam liberrimam, & regem præsidem haberemus. Vnus ergo princeps eligitur, qui etiā habet ducis nomen. is quoad D vixerit, reipublicæ præest: præcipue curam boni communis habet, quo maxime ciuitates contineri superius à nobis efficaci ratione probatū esse reor. Huius nulla certa functio tamen est in vniuersa Republica, cuius expers esse debeat. hic cum vnumquémque priuatum, tum etiam quoscunque magistratus ita debet in officio continere, atque ea ratione moderari, vt veluti quadam harmonia omnia consonent communi bono, atque ad vnionem ciuilem referantur: ne qua scilicet functio aut nimia sedulitate magis quàm opus sit intenta, aut negligentia remissa vtilitati cōmuni officiat. hoc igitur est principis munus, vt tanquam in quadam reipublicæ specula positus conspicetur, quid vnusquisque rerum agat, eorum præsertim qui publica authoritate ornati fuerint: ac si quem perspiciat qui officio suo desit, accersitum

coram vniuerso collegio verbis primùm castiget, ac si res ita tulerit, adhibitis Aduocatoribus, seu x virûm præfectis, mandet culpã eius dignosci, ac de consilij sententia puniri. Ipse quoque dux si velit, tum Aduocatoris, tum præfecti x virûm authoritate vti potest, atq; de cuiusque crimine & de mulcta infligenda ad consilium referre. Id quo more fieri soleat, infrà docebimus, quum de iudiciis criminum agemus. Eam enim princeps obtinet potestatem, vt in quouis ciuium collegio sese adiungere collegam possit magistratui præsidi, parque cum aliis præfectis ius habeat: vt hac potissimum ratione omnibus consulere queat. verùm potestas hęc adeò est legibus contracta, vt nihil solus possit, aliis magistratibus adiunctus nõ amplius authoritatis obtineat, quàm quiuis vnus eorum, qui eo magistratu funguntur. Quin etiam magistratuum ius adeò modicum est, vt nullus quamuis summus sit, quidquam statuere possit, quod alicuius momenti haberi debeat, nisi de consilij sententia. sed de his suo loco luculenter dicetur. In quouis præterea consilio princeps vnius tantùm suffragij tanquam vnus ex illis ius habet. in magno item consilio in conuentu omnium ciuium dum comitia magistratuum fiunt, neque gentili, neque consanguineo competitori suffragari potest, verùm eodem parique iure cum omnibus vtitur. Ex his igitur puto quemcũque facilè intellecturum, Venetorum principi omnem ademptam esse facultatem principatu abutendi, & pro tyranno se gerendi. Quæ res diuturna, vetustissimáque consuetudine, à primis originibus vrbis ad hæc vsque tempora perducta, adeò inoleuit, ac confirmata est, vt nihil minus vrbi Venetæ timendum sit, quàm principem reipublicæ libertati vllum vnquam negocium facessere posse. Verùm enimuero, cum maximos labores atque ingentem sollicitudinem animi ni aliquã tanquam merces adderetur, vniuersi reiecturi essent, potestatis dispendium principi repensum est, adhibitis honore, dignitate, ac specie regia. Nã ornatus corporis regius est, purpurea enim veste aut aurea semper vtitur. Capite gestat velamẽ linteum pro regio Diademate: id supra gestat capitiũ purpureũ, limbo aureo ornatum, cuius pars, quæ occiput tegit, in cornu formam assurgit, sedem in suggestu habet veluti regiam. omnes ciues tum priuati, tum magistratum gerentes, detecto capite ac stantes sedentem principem alloquuntur, honoris hac tempestate præcipuum signum. Nulli princeps assurgit. publicæ literæ omnes sub nomine ipsius prodeunt obsignantúrque. Orator quiuis, prætor, præfectus, aut quilibet alius qui ad Senatum scribere voluerit literas, ad principem destinat: decretorũ, legum, ac senatusconsultorũ promulgationes nomine principis fiunt. Nummi omnes tam aurei quàm argentei cum nomine atque imagine principis excuduntur. Tandem vt paucis absoluam, vbique regis speciem intueri possis, potestatem nusquam. sapientissimè hoc quidem in republica Veneta, vt cætera omnia, constitutum fuisse, nullus sanæ mentis inficiari ausit. Nam hac honoris mercede laboriosum alioquin principis munus rependitur, quod solum virtutis præmium esse vulgus prædicat, & summi Philosophi prodidere. Ex quibus Aristoteles in Ethicis

inquit

A inquit, Quum hi qui rectè & sanctè magistratum gerunt, non suæ sed aliorum vtilitati consulant, nulla alia ratione æquum eis præmium tribui posse,præterquam vt honore alios antecellant. Præterea huiusce principis dignitas in primis facit, vt omnes ciues & castigationem eius maximè vereãtur,& iniuncta munera maiori sedulitate perficiãt. Adiuncti sunt principi sex consiliarij,ex senis tribubus in quas diuisa est vniuersa ciuitas, delecti ex singulis scilicet singuli. hi octimestrem magistratum gerunt, perpetuóque assident principi.omnia cum principe audiunt,nullæ literæ publicæ exeunt,nisi ex sententia quatuor consiliariorũ,qui etiam nomina sua literis ascribunt,nõ his tamen quæ prodeũt, sed illis quas scribæ reipublicæ primũ B scripserunt,atq; post exẽpla edita seruant. in qua quidẽ re illud haud quaquã est prętereundũ,hasce literas,quę nõ ex decret ocõsilij,sed iussu principis & cõsiliariorũ datæ sunt ad quempiã,vt res parui momẽti modicę esse autoritatis.sanè illud sæpius nobis repetendum est,omne ius omnémque potestatem consiliis esse duntaxat attributam:nullum verò magistratum per se amplam potestatem obtinere. sed de consiliariis infrà dicetur. nunc ad principem,seu ducem,quidem oratio redeat. Hac igitur specie regia principi adfixa,quõniam plerunque contingerat, vt priuatæ opes satis nõ essent ad tuendam eam dignitatem atque ad eum locum honestandum,ex publico ęratio constituta sunt in singulos annos duci,tria milia & quingenti aureorũ nummûm.ac ne fortasse quisquam paulo auarior in rem familiarem, neglecta C dignitate atque vtilitate publica, eam pecuniæ summam conuertat, iniuncta sunt illi munera quædam,quæ suis impensis obeat, suęque ipsius dignitati & vsui Reipublicæ consulat. quæ si vt pecuniis parcat, negligat, hæredibus adeò ingens pecunię mulcta est imposita,vt dum rei familiari augendę princeps studere velit,& hæredibus prodesse, magnam eius iacturam faciat, si ob auaritiam dignitati suæ desit; hæreditariam quandam præterea ignominiam & dedecus posteris relicturus. Complures stipatores alit,inermes tamen,sericis vestibus semper vtitur: domum habitat aulæis mirifice instructam: supellectilis argenteæ copiam habet,cæteráque id genus quæ principi viro conueniunt. Singulis annis quater prandium parat, sexaginta & amplius ciuibus,laute atque opipare instructum. qua in re peruetustum D Lacedæmoniorum morem atque Cretensium (quorum respublicæ illustres fuere) moderatum tamen, maiores nostri in hanc nostram rempublicam transtulere. Nam quia summopere conducebat ad beneuolentiam ciuium conciliandam,conuentus ciuium frequens, conuiuia quędam publica impensis ęrarij fieri voluerunt,tum Lacedęmonij tum Cretenses:ad quę cum ciues conuenirent,& vnusquisque facilè quemuis dignoscere poterat, & necessitudine quadam arctiori ex consuetudine illa communi inuicem vinciebantur.verùm cum omnes promiscue conuenirent, necesse erat plerũnq; in cõuiuiis illis turbas ac tumultus excitari: quumque ij quorũ ea cura erat,pro se quisque ciues laute excipere vellet,pecunię publicę magnã iacturam faciebant. Quapropter correctione quadam modóque adhibito

vetus illud institutum etiam ad Venetos deductum est, omnéque id negocium principi demandatum. Quater ergo singulis annis ciues à principe adhibentur, lautis sanè sed non inuidiosis epulis. nec vnusquisque promiscuè accedit, sed hi tantùm quos princeps asciuerit, præter consiliarios & Aduocatores, præfectos quadraginta virûm, ac x virûm præsides, qui iure quodã eorum magistratuum semper conuiuiis principum intersunt. cæteri ciues omnes inuitati accedunt. Hac autem ratione quatuor hæc conuiuia distributa sunt, vt seniores dignioresque ciues inuitati, circa brumam die diuo Stephano protomartyri dicato summo mane conueniant in ædes publicas, habitationi principum destinatas, ac solenni pompa domo principem deducant in ædem diui Marci: simulque ibi sacris intersint, quibus peractis ad ædes suas principem reducanr, ibique simul epulentur. Aprili etiam mense die Marci Euangelistæ, cuius numen Veneti præcipuum habent, & quem pattnnum sibi asciuerunt, posteaquam corporis eius reliquiæ ex Alexadria, illustri vrbe Ægypti, Venetias delatæ sunt, ciues ætate & dignitate minores inuitati à principe, eodẽ more ac pompa celebratis sacris, ad principis prandium se confetunt. Ascensionis quoque die festo, quo die nundinæ Ventiis fiunt, adhibentur à principe hi, qui virilem ætatem attigerunt. Hi item summo mane deducunt domo ducem, vnáque cum eo nauem conscendunt quam ornatissimè ad hos vsus cõstructam, quam Veneti Bucentaurum vocant: postquam verò æstuaria sunt egressi cum primum liberum apertúmq; mare intueri licet, antiquorum pontificum beneficio, qui hanc rem publicã pro rebus quamplurimis fortiter & egregiè gestis contra communes nominis Christiani hostes, honestare voluerunt, princeps iacto annulo aureo in mare, inquit totidem ferè verbis, se in signum veri perpetuique imperij eo annulo mare despõsare. his adduntur ab vrbis prẹsule cærimonię quædam, quibus peractis descendunt in ædem diuo Nicolao dicatam, vetustam sanè, & quæ in littore condita est, quod mare ab æstuariis disterminat. ibi sacra mysteria celebrantur: quibus rite peractis, conscensa rursus naui, Venetias reuersi, principem domum reducunt, simulque conuiuantur. Quarto epulæ pertinent ad iuuenes ciues, qui duodecimo Calendas Iulias die dicata Vito & Modesto Martyribus, solenni pompa cum principe ad eorum templũ accedunt, quod quidem templum vltra riuum magnum, qui vrbem mediã diuidit est situm, qui quidem riuus ponte iũgitur supra triremes ædificato, pro tẽporis ratione, ne immẽso ferè circuitu iter illud cõficiendũ sit. Templum igitur inuisunt, sacris intersunt, ac demum à principe domum reducto lauto sanè excipiuntur cõuiuio. Atque ad has epulas frequenter adhibentur saltatores, mimi, cantores egregij, qui conuiuas oblectent: intermiscentur interdum ludi nõnulli, quibus mirifice spectatotes tenentur. sic igitur vetus illud institutum in Venetamrempublicam concessit, moderatum tamen. nam hac ratione cuiuscunque ferè ordinis ciues, pares tamen cum paribus, ad epulas accersuntur, sicquecum dignitati principis, tum etiã maximè conciliandis inuicem ciuibus egregièconsutum esse videtur. Cæterum quoniã ciues

A ciues patricij singulo quoque anno hisce epulis honestari non queunt, ne vllus præteritus videatur, veteri instituto ac lege constitutum est, vt hieme vnicuique ciui, qui in maiori consilio suffragandi ius habeat, à principe mittantur quinque marinę anates, veluti conuiuij quędam publici portio, quod etiam ad conciliandos ciues ducem nō parum adiuuare censeri potest. hisce impensis insumitur magna pecuniæ pars, quæ ex ærario principi quotannis numeratur. Quo fit, vt etiam si propter auaritiam velit, nequeat tamen Dux vllis auaritiæ sordibus fœdare dignitatem atque amplitudinem loci quem tenet. Hoc loco quoniam ferè omnis potestas atque authoritas principis est à nobis explicata, referre operæprecium est, quo initio quibúsue temporibus ducis huiusce creandi Venetiis consilium initum fuerit: ac demum, B quænam sit ratio comitiorum in duce eligendo. A prima statim vrbis origine cum nobilissimi quique Venetæ prouinciæ ciues, Aquileia, Altino, Concordia, Opitergio, Patauio ac plerisque aliis vrbibus amplissimis atque opulentissimis, Hunnorum impetu euersis, qui rege Attila duce maximam Italiæ cladem attulere, in eā æstuaria maris Adriatici conuenissent, in quibus postea Veneta vrbs condita est, ac in vicinioribus patriæ locis, quam liquerant, vnusquisque sedes suas posuissent, ædificata fuere circiter duo & viginti oppida, partim in littore eo, quod interiora æstuaria claudit, partim in tumulis quibusdā, qui ex ęstuariis eminebant. ac primis initiis cum ea oppida neque per se satis munita essent, neque nauigiorum copia alicui oppi- C do tāta suppeteret, vt piratis ac prædonibus pro se quisque obsistere posset, optimum fore censuere, si de omnibus in commune consulerent, cum omnium eadem etiam fortuna esset: ac communi consilio prospicerent, cum annonæ, tritici, vini, frugumq́ue omnium, quæ victui necessariæ sunt, tum maximè propriorum larium securitati: ne quam iniuriam seu detrimentum acciperent à piratis, quibus nondum satis oppidis munitis expositi erant. Quamobrem cum prius vnumquodque oppidum præfectum ac præsidem sibi ex suis ciuibus delegisset, quem tribunū vocabant, constitutum est inter omnes, vt certis diebus tribuni hi cōuenirent, ac de re cōmuni decernerent. Paulò post vsu cōpertum est, cū vlli nemini præter cęteros cura hęc incumberet, ac propterea multa incommoda paterentur, commodissimam & vti- D lissimam rem omnibus fore, si vni cuipiam communis boni procuratio demandaretur, quem omnes alij vti principem agnoscerent. Itaque decretum est omnium oppidorum consensu, vt Dux seu princeps vnus eligerertur. huic principio constituta est sedes in oppido Heraclea nuncupato. situm id erat in intimis æstuariis, in insula quadam iuxta Plauis fluminis ostium, quæ nostris temporibus alluuione fluuij continenti coniuncta est. Postmodum verò cum locus is non satis idoneus videretur: nam cum in recessu eo esset, sæpenumero priusquam mali fama eò peruenisset, piratæ iam intra æstuaria penetrarant, ac vel imprudentes oppidanos oppresserant, vel nauigia diripuerant: idcirco statuerunt satius fore, principem relicta Heraclea Melamocum concedere, oppidū in medio littore situm, ex quo Dux facilè

præsentire posset, si quid insidiarum à piratis strueretur, ac paruo negocio adesse vbicunque opus fuisset. Demum quo tempore Pipinus cladem & seruitutem initiis illis & quasi elementis Venetæ vrbis minabatur, cum omnes Riuoaltum ex omnibus oppidis concessissent, principis etiam sedes eò loci translata est; quo cunctis oppidanis conuenientibus in eam amplitudinem quam cernimus Venetiæ excreuere. sic igitur perpetuo quodam tenore à primis statim vrbis originibus vnus princeps reipublicæ Venetæ præfuit. primi illi aliquanto maioris authoritatis fuere. postea verò vsu docente paulatim sanctioribus institutis ac legibus potestas principis ad hanc, quam cernimus, temperationem deducta est. Ratio verò eligendi ducis, qui priori vita functo successurus sit, primum quidem simplex fuit, nam cum maiores nostri singulari quadã bonitate prædití, atque ab ambitione penitus alieni essent, vnusquisque pro se eam solicitudinem recusabat. quapropter acclamatione populi, is qui omnium optimus ac prudentissimus haberetur, princeps renunciabatur. Post prima ea tẽpora aucta ciuitate & populo ampliore effecto, inutile fore reipublicæ visum est, si temeritati atque auræ populari res tam magna committeretur decretum. itaque est, vt eligerentur XI viri omniũ probatissimi, qui creandi Ducis potestatem haberent. deinde quum aliquantum simul cum imperio etiam ambitio excreuisset, instituta sunt noua quædam atque inusitata comitia, ac perplexa quædam ducis eligendi ratio inuenta. hanc nos ne quid incœpto operi desit, paucis exponemus. Defuncto principe ac iustis piè honorificeque persolutis, consiliarij, qui interregni illius tempore se in sedes publicas habitationi principis destinatas continuo post principis obitum receperunt, magnum consilium vocant. in eo primo post interitum ducis conuentu, ea ratione comitiorum quam suprà narrauimus, quinque ciues creantur, qui defuncti principis res gestas diligenter scrutari debeant; ac de consilij sententia, si quid ab eo contra leges ac decreta sit factum, rescindant: si à quopiam etiam munus acceperit, ac statutæ pepercerit impensæ, ea quinque hisce referentibus irrogatur hæredibus à consilio mulcta quam leges iusserint. Pecuniaria ea est, eáque summa æris de hæreditate principis publicatur, atque in æratium refertur. Eisdem comitiis eliguntur quinque alij ciues, qui eodem momento quo renunciati sunt, recipiunt se in conclaue comitio adiunctum: neque inde discedunt antequam inter eos re consultata, statuant quid ipsis de potestate principis detrahendum, aut addendum videatur. Re inter eos discussa iterum cogitur consilium, quo coacto egrediuntur illi è conclaui (nam prius non licet) ac suam quisque sententiam ad cõsilium refert de principis iure atq; vniuersis ciuibus disceptantibus suffragiis decernitur, id quod maximè reipublicæ vsui fore visum fuerit. Id decretũ inter leges, quas principes seruare debeant statim refertur constituta principis potestate. postridie initur perplexa illa comitiorum ratio, quibus princeps creari solet. conueniunt ciues omnes, qui XXX. annos excesserint. nam iuniores eaque ætate minores veteri Reipublicæ instituto ad ea comitia non admittuntur

A tuntur.numerantur deinde vniuersi ciues,ac totidem globuli in vrnam coniiciuntur,quot ciues fuerint. ex his triginta sunt aurei, cæteri omnes argentei.ea vrna statuitur ante suggestum comitij vbi consiliarij consident.adstat vrnæ puerulus qui sortes educat.subsellia ciuium vocantur. ad eam vrnam accedunt omnes eo,quo sederunt,ordine,nullus tamen quod in aliis comitiis fieri consueuit,in vrnam manum imponit,sed puer qui astat pro singulo quoq; globulum vnum educit.Ii quibus argenteus obtigerit, statim egrediuntur è comitio.at is cui sors fauerit, educto aureo globulo,à scriba alta voce pronunciatur.Continuo ille in certum conclaue secedit:eius verò gentiles & consanguinei omnes arcta necessitudine coniuncti ex suo quisque B loco assurgit: vniuersique in partē atrij concedunt. numerantur ibidem,ac totidē globuli argentei ex vrna extrahūtur: exceduntque hi ex comitio hoc pacto triginta,quibus sortis beneficio aureus globulus obtigerit, deligūtur ex vniurso ciuium cœtu.quo peracto consilium dimittitur. Postquam omnes discessere,triginta illi è conclaui egrediuntur, ac coram consiliariis denuo sortem subeunt,ita vt nouem quibus sors fauerit electores fiant, cæterisque dimissis in conclaue secedunt, huic muneri destinatum: ibique soli concluduntur nullo prorsus,ne ministro quidem admisso:nulli copia fit eos alloquendi,neque inde discedere possunt,priusquam x x x x viros elegerint: nullusque referri potest ab eis electus,nisi sex suffragia tulerit.quo fit,vt quatuor refragantibus nullus electus pronunciari queat. quum primum quaC draginta hosce viros elegerint, per internuncium custodem ac ianitorem publicum certiores consiliarios faciunt se munus suum obiisse.euestigio consiliarij,nisi hora diei fuerit valde intempestiua, consilium magnum vocant.Postquam ciues omnes in curiam conuenere profertur syngrapha ex conclaui,in qua nomina descripta sunt ciuium electorum.Ac scriba primus ascenso suggestu magna voce pronunciat x x x x designatos ciues. horum quisque si interfuerit,cum primum audierit se pronunciari, à loco vbi consederat surgit, & ad suggestum consiliariorum, indeque in conclaue destinatum concedit. sin autem eorum quispiam absens fuerit confestim ab vno ex consiliariis, ab vno item ex x x x x virûm præfectis vel per totam vrbem conquiritur.Inuentus primum ab iisdem magistratibus in comitium, deinD de in conclaue ad collegas deducitur, nulla interim aliquem conueniendi aut alloquendi data facultate, ne vlla ambitioni occasio, aut aditus in his comitiis concedatur,quæ sanctissima omnium maiores nostri esse voluerunt. hac ratione x x x x ciues designati de improuiso conueniunt,vbi conuenerint,euestigio dimittitur consilium.tunc quadraginta hi egrediuntur è conclaui,atque in atrium comitij amplissimum consiliarios adeunt:ibique eodem sortium modo quem suprà ostēdimus, x I I ex ipsis decernuntur,viginti & octo qui supersunt ex quadraginta viris repudiatis. hi x I I viginti quinque viros eligunt,quorū quisq; necesse est vt octo suffragia ferat, paucioribus nāque nullus eligi potest.re expedita consiliarios per internūcium

admonent. hi si tempestiua hora fuerit, consilium cogunt, eodemque modo viginti quinque illi de improuiso coguntur. ac dimisso consilio eodem genere sortis nouem eliguntur, sexdecim reliqui discedunt. nouem hi quadraginta quinque creant, senis item suffragiis: qui pari pacto coacto cõsilio à scriba pronunciantur, & in conclaue coguntur. ij sortis eiusdem beneficio redigũtur ad vndecim, qui eligũt quadraginta & vnum, omnes viros ex primatiis Senatoribus. qui subito vt pronunciati fuerint, secedunt in atrium destinatum: hique ducis deligendi facultatem obtinent. non tamen duos eiusdẽ familię aut arcta necessitudine cõiunctos in hãc electorũ classẽ admitti leges sinunt, qui mos perpetuus est apud Venetos in omnib⁹ magistratibus. Tam perplexam & multiplicem eorum comitiorum rationem maiores nostri viri sapitissimi atque optimi homines esse voluerunt, ne ciuium multitudo omnino expers esset potestatis ducis creandi. Nam primi ordinis electores sorte fiunt, quę omnibus ciuibus communis est. post eum ordinem miscuere sorti electionem, ita tamẽ vt electio sortem antecelleret. nulli enim fauere sors potest, nisi iudicio prioris ordinis fuerit cõprobatus. at in postremo ordine à sorte recesserũt. statuerũt enim, qui principẽ electuri essent, nõ esse omnes sortiũ temeritati cõmittẽdos. ideoq; neq; multitudo omnino expers est huiusce autoritatis, neq; etiã prorsus ius hoc multitudini imperitæ tributum est, apud quam plerunque plus inanis quædam aura quàm optimorum ac sapientissimorum hominum iudicium valet. Præterea cum nulli certi sint principis electores, sed res omnis ex eorum sententia pẽdeat, qui sortis beneficio vsi sint, nullus ambitioni locus relinquitur. nam fieri facilè potest vt hi nullum ius sint habituri, quos tu egregiè ambieris. Nunc ad rem redeo. Peracta tandẽ ratione comitiorum, vbi iam creati fuerint xxxxi principis electores, statim omnes, nullo interea ciuium salutato, nedum compellato, cõueniunt in eam curiam, in quam cogi Senatus solet. ibi primum omnium sanctè ac piè diuina mysteria celebrantur, vniuersique tactis altaribus iureiurando Deo Optimo ac Reipublicæ pollicentur, eum sese ducem electuros, quem sanctitate, in patriam charitate, solertia, ac prudentia aliis præstantiorem esse duxerint. amotis deinde sacerdotibus, soli in curia concluduntur, neque famulo, neque quopiam alio ministro accito. tũc tres, qui cæteros ætate antecesserint, veluti præfecti, resident ad paratam mensam quandam ad hoc munus: super qua vrna quædam est constituta: hinc vnusquisque elector notat in syngrapha nomen eius, quem ducem pronunciat, ac notatam syngrapham in vrnam iacit. iniectis omnium syngraphis vna educitur, quæ sorte in manum venerit extrahentis, lecta à præfectis syngrapha, is cuius nomen exierit, si præsens adsit, vt plerunque contingit, continuò egreditur è curia. tunc si quis eorum existimauerit eum ciuem minus idoneum, qui tam magnam dignitatem sustineat, aut ob quampiam aliam causam, non fore è Republica eum ducem esse consurgit, ac primo modeste præfatus ingenuè profert, quid de eo ciue sentiat, & quamobrem putet non

esse

A esse in rem patriæ, eum ducem fieri. vbi finem is dicendi fecerit, præfecti nuncupatum adhibent: atque ex his maior natu omnia illi compendio repetit, quæ ei obiiciuntur, auctore tamen suppresso. nam sacramento antea omnes perpetuo silentio se obstrinxere. refellit ille obiecta vt libuerit. Deinde iterum recedit è curia, quod si prior aut alius quispiam nouis rationibus adhuc arguere & accusare hominem velit, potestatem habet. rursus accersitus ille respondet, sicque vicissim res tractatur, donec accusatoribus nihil amplius relictum sit. tum demum in suffragia itur. ante hæc tempora, si is vigintiquinque suffragia tulisset, nulla amplius aliorū ratio habebatur, sed statim ille Dux renunciabatur. nostra tempestate in comitiis, quibus Andreas
B Grittus, amplissimus Senator, creatus est dux, hæc ratio immutata est. nam tametsi nullus electus princeps habeatur, nisi suffragia vigintiquinque tulerit; res tamen in eo nō consistit, qui primus eum numerum suffragiorum expleuerit, vt antea fieri solebat: sed progreditur ad alios, vt si quispiam eum numerum suffragiorum excesserit, non ille prior, sed hic Dux renuncietur. Postquam itum est in suffragia pro eo cuius nomen primum exierat, alia item syngrapha ex vrna educitur, atque omnia eodem quo antea, modo administrantur. sic in tertio, quarto, ac omnibus deinceps. quòd si nullus ad eam summam suffragiorum peruenerit, nisi hora diei fuerit intempestiua, iterum eadem ratione comitia repetuntur: ne multa, electoribus non prius exeundi, conueniendi, alloquendi aliquem, qui aliunde adueniat, po-
C testas sit, quàm vigintiquinque eorum in principe eligendo conuenerint. quo renunciato confestim consiliarij in curiam vocantur: hi omnium primi nouum ducem salutant, ac venerantur. Post id fama per vrbem vagatur, vbique discurritur. ciues omnes gaudere, à Deo Optimo Maximo supplices petere, vt reipublicæ felix faustúmque id sit. familiares ac consanguinei ducis in curiam properant, nouo duci gratulantur. eodem temporis vestigio nummi cuduntur, inscripto nomine principis. atque imagine expressa: parantur omnia, quibus ad pompam opus est. interea Dux electoresque omnes ibidem operiuntur. instructis omnibus, descendunt è curia, ædemque diui Marci ei loco propinquam adeunt, augustum templum, magnisque opibus ornatum: Deum immortalem primò religiosè venerantur,
D & suggestum, ex porphyritide lapide confectum, omnes ascendunt. ex electoribus qui cæteros ætate anteit, is verba ad populum facit, denunciat creationem noui ducis, eúmque modestè laudat. Post illum item Dux orationem habet, ac pauca de se prudenter præfatus, seruaturum se pollicetur omnia quæ bonum principem deceant, bonóque reipublicæ, nullius priuati commodi habita ratione consulturum, imprimis iustitiæ munus sanctè obiturum, daturúmque operam, vt æquū ius omnibus administretur: non rei familiari, non labori vlli, non denique vitæ parsurum, si reipublicæ suis incommodis prospici possit. demum Deum Optimum Maximum, diuum Marcum (sub cuius numine ciuitas Veneta est) atque diuos omnes precatur, vt sibi faueant aspiténtque læti, in tam magni muneris functione obeun-

da. Verba ducis vniuersus populus magno plausu excipit. Postquam Dux perorauit, omnes ex eo suggestu descendunt, ducemque ante aram maximam templi statuunt. ibi tactis euangeliis iureiurando deo immortali ac reipublicæ fidem suam astringit, se nil eorum omissurum, quæ legibus Dux Venetus pręstare teneatur. His actis electores, qui eatenus cum duce perstiterunt, discedunt omnes: at ipse ligneum pulpitum conscendit, adscito ex consanguineis eo quem omniũ habet carissimũ. Nautæ qui in precio habentur, pulpitum humeris attollunt, magnoque plausu insidentem ducem per totum forum diui Marci deferunt. Dux verò ex pulpito pecuniam suo nomine excusam iacit. summa nulla certa statuta est pecuniæ effundendæ, sed is modus tenetur, quem rei familiaris copia, angustiáue aut ipsius Ducis ingenium statuerit, iactam plebs studiose colligit. tandem circũlustrato foro cum ad scalas ædium publicarum principis ventum est, pulpitum sistunt, è quo descendit princeps. mos inualuit, vt vestes quibus Dux est indutus, vasque argenteum, in quod populo effundenda pecunia congesta fuerat, nautis qui pulpitum humeris sublatum gestauerunt, dono dentur. Dux scalis ascensis excipitur à consiliariis, qui ibidem operiebantur, & capitio quod principis insigne suprà esse diximus; coronatur. hæc series est totius pompæ. Postridie Senatu in curiam coacto Dux orationem habet, Deo, ac patribus gratias agit, quod ad id munus atque ad eum honorem euectus sit simulq; operã suam pollicetur nulli reipublicæ cõmodo defuturam. eiusmodi ferè orationem habet coram vniuersis ciuibus, primis statim comitiis, quæ post se creatum ducem fiunt. Hactenus de principe seu duce reipublicæ nostræ dictum sit. Illud proximum est, vt de consiliariis pauca perstringamus, quæ tamen satis exploratam facient omnem illius magistratus autoritatem. assident principi consiliarij sex, quod suprà quoque diximus, singuli inquam ex vnaquaque vrbis regione. in sex enim regiones siue tribus diuisa est vniuersa ciuitas. harum tres sunt citra magnum riuum, qui mediam vrbem diuidit, tres verò aliæ vltra. ex vnaquaque vrbis regione consiliarius vnus eligitur eadem comitiorum ratione, qua omnes magistratus creari suprà abunde satis explicuimus. est magistratus iste octimestris simulque cum principe omnium rerum quæ ad rempublicam spectant curam habet. verùm instituto admodum veteri vniuersa comitiorum ratio consiliariis potissimum incumbit. si qua etiam de re ad magnum consilium referendum, eiusque autoritate sanciendum sit, res tota consiliariis referentibus decernitur, vt pote qui soli id iuris obtineant, his tamen interdum adiunguntur quadraginta virûm præfecti, quibus tamen solis referendi ius non esset. nulli præterea magistratui (Ducem semper excipio) concessa est ea potestas, possunt etiam si eis libeat de re omni & ad Senatum & ad decemuiros referre. Cæterum prædonsultoribus ea precipuè cura demandata est, vt & Senatum cogãt & ad Senatum referant: quemadmodũ & x virûm præfectorum officiũ est, & x viros cogẽdi, & ad eos referendi

rendi

A rendi: de quibus à nobis infrà tractabitur. At consiliarij ampliore autoritate sunt præditi, vtpote qui in Senatu par ius habeant cum præconsultoribus, & in collegio decem virûm cum illius collegij præfectis. Octo mensibus duci assident eoque munere funguntur, quod iam explicui. Quatuor vero menses intersunt, vel potius præsunt, quadraginta viris quibus capitis grauiores causæ sunt demādatæ, eisque decernentibus iudicantur, de quibus suo quoque loco dicetur. Nunc postquam de magno consilio, quod popularem statum in hac Republica refert, & de principe qui regiam personam gerit, si minus eleganter, diligenter quidem tractatum est: institutum opus poscere videtur, vt de reliquis partibus huiusce gubernationis

B referamus, quæ optimatium regimen repræsentant. huiusmodi enim gubernatio in Veneta ciuitate cæteris facile præstat, quam sequenti volumine Deo annuente integre explicabimus.

LIBER TERTIVS.

OMNIS hominum institutio, quæ quidem rectè se habitura sit, naturam optimam rerum omnium parentem imitari debet: quæ totius mundi vim, rationémque omnem ita disposuit, vt res sensus intellectúsque expertes, ab iis quæ mente præditæ sunt, gubernentur. idem igitur seruandum est in hoc hominum cœtu, quem ciuitatem appellamus: senes enim iunioribus prudentia antecellunt, perturbationibus animi non æquè obnoxij atque illi, & rerum plurimarũ, quas in longiori vita experti sunt, vsu præditi. quare sapiētissimè Aristoteles in Politicis ait. In vnaquaque Republica quæ naturæ solertiam & sapientiam æmulari voluerit, senes præficiēdi sunt summæ rerum: iuuenum vero officium esse debet, ea facere quæcunque iusserint senes. neque, quādo hoc institutum maximè secundum naturam est, seniorum imperium iuniores detrectare possunt, aut ob hanc rem seditionem vllam cōcitare, quoniam in discrimine hoc quod ætas facit, nullus inuidiæ locus est, nulláque querela esse potest, quandoquidem iuniores certò sperent sibi à minoribus vicem repensum iri. Hanc Aristotelis sententiam comprobant omnes Respublicæ, quæ quidem alicuius nominis fuerunt. in iis enim gubernationi ciuitatis, rerúmque omnium publicarum, seniorum consilium præfectum est, quem Senatum etiam à senioribus nominarunt. hoc loco leges atque instituta Romanorum proferrem; etiam Atheniensium, & Lacedæmoniorum, & Carthaginensium plurimarúmque aliarum ciuitatum leges, ni res notior esset, quàm vt testibus indigeat. Pari igitur ratione in nostra Repub. institutus fuit Senatus ac Decēuirûm consiliũ, qui in Veneta ciuitate (cuius Rempub. mixtam esse dixi ex regio statu, populari & optimatium) referunt optimatium statum, ac media quædam sunt, quibus extremæ partes, status scilicet popularis, magnum cōsilium, ac Princeps, qui regis personam gerit, inuicem vinciuntur. Sic inquit Plato in Timæo extrema elemēta, terram ac ignem mediis elementis vinciri: sic in diapason consonantia, extremæ voces mediis diatessaron ac diapente vocibus, inuicem nectuntur. Vt ergo cœptum iter peragamus, Senatus Venetus centum & viginti legitimos senatores habet: multi tamen præterea magistratus obtinēt ius senatorium, adeò vt nostra tempestate ducenti & viginti & amplius ius habeant ferendi suffragium in Senatu. Senatores legitimi singulis annis

A annis ab vniuerso ciuium coetu (quem magnum consilium nominari saepius est repetitum) creantur. Nec tamen hic honos vacationem vllam habet, quemadmodum omnes alij magistratus. sed iidem si ita sors tulerit, & magno consilio visum fuerit, quod plerunque fit, singulis quibusque annis in eo munere versari queunt. Modus & ratio electionis supra à nobis exposita est, cum formam omnem comitiorum explicaremus. Eo igitur pacto, Augusto ac Septembri mense singulis comitiis sex senatores eliguntur, quae decies repetita, summam sexaginta electorum explent. sexaginta reliqui adiuncti, seu adscripti sunt prioribus, omnesque hi simul propriis quibusdam comitiis eliguntur. nam ad tertium Calendas Octobris cogitur Senatus. atque B vnusquisque senatorum & quiuis alius, cui suffragij ius est, in senatu vnum ciuem nuncupat. Postridie illius diei mane ad horam diei tertiam conueniunt vniuersi ciues in comitium: praelectisque à scriba magno omnium ciuium nominibus, quos pridie Senatores nominauerint, coniecta in vrnam omnium nomina sorte educuntur. mox in suffragia pro vnoquoque itur, ex omnibus his sexaginta, qui plura suffragia tulerint quàm caeteri, dummodo etiam dimidia excesserint, eo anno adscripti Senatui sunt, ea tamen lege, ne plures quàm duo eiusdem gentis in eorum numero sint. sic in numero legitimorum Senatorum tres tãtum ex eadem gente esse queunt: qua lege optime consultum fuisse Reipub. existimari debet. nam nulla perniciosior pestis in Rempublicam obrepserit, quàm si quaepiam eius pars caeteris praeualue- C rit. vbi enim aequum ius non seruatur, fieri non potest vt societas vlla cõcors inter ciues consistat. quod vsu euenire solet vbicunque plura Reipub. munera in vnum conueniunt. sic soluitur mixtum, si quodpiam elementorum, ex quibus corpus constat, alia superauerit: sic omnis consonantia dissonans fit, si fidem vnam seu vocem plus intenderis quàm par sit. Non impari ratione, si ciuitatem aut Rempublicam constare volueris, necesse est id imprimis seruari, ne qua pars aliis efficiatur potentior, sed omnes quoad fieri possit, publicae potestatis participes sint. Quocirca perquam egregie maiores nostri sancitum esse voluere perpetuum hoc ius in Republica nostra, non modo in Senatu, sed neque in aliis magistratibus pluribus gẽtilibus locum esse, quàm ad seruandam aequalitatem opus esse videatur. Nec minus prudens D institutio eligendi Senatus habenda est, vt scilicet sexaginta Senatores more comitiorum solito, sorte inquam electioni ac iudicio admixta, eligerentur, sexaginta verò adiuncti ratione diuersa, in qua scilicet nil esset sortis. Etenim si in omnibus par sorti locus esset, facilè accidere posset, vt aliquando praecipuorum ciuium ratio non haberetur, atque in eligendo Senatu praeterirentur non sine Reipublicae detrimento. Idcircò sexaginta patres ascriptos nulla sorte, singulis tamen annis eligi placuit. Senatus igitur primum ex hisce centum ac viginti constat, quorum sexaginta proprio vocabulo Senatores, reliqui adiuncti appellantur, quorum comitiis integra dies consumitur praeter hos centum & viginti legitimos Senatores pari iure in Senatum cum senatoribus veniunt (vt ducem & consiliarios praeteream) decemuiri, quadra-

ginta viri iudices capitalium causarum & criminum grauiorum, salis & annonæ frumentariæ præfecti, diui Marci procuratores, multique præterea magistratus, adeò vt nostris temporibus summa omnium ducetos ac viginti excedat. hi omnes ius senatorum obtinent. vniuersa gubernandæ Reipublicæ ratio ad Senatum pertinet. quicquid Senatus autoritate decretum fuerit, id sanctum & ratum habetur. eo disceptante & decernente & paces fiunt & bella suscipiuntur. pecunia etiam omnis Reipublicæ, eius iussu exigitur, & impenditur. si res postulat, noua etiam tributa & decumæ, ex decreto tamen Senatus, tum imponuntur ciuibus, tum etiam exiguntur. siquando etiã visum sit è Repub. esse vt nouus quispiam magistratus pro tempore instituatur, is à Senatu eligitur. Præterea Senatus quibuscunque temporibus perpetuum ius obtinuit eligendi oratores, qui ad principes exteros à Republica destinantur, eorum etiam collegium creandi, qui ius habent & cogendi Senatum & ad ipsum referendi. hos Aristoteles præconsultores nominat, nostri homines Sapientes, arrogantiore vocabulo vocant: quo interdum nobis quoque vtendum esse duximus, ne à communi loquendi consuetudine penitus abhorrere videamur. Comitia tamen hæc Senatus, quibus & oratores & præconsultores eliguntur, minus habent sortis, quàm ea quæ supra descripsi, magni scilicet consilij vniuersique ciuium cœtus. vnusquisque enim senatorum nominat quem voluerit, deinde pro singulis in suffragia itur: isque cui plura contigerint quàm reliquis, dummodo dimidium totius summæ excedant, electus renunciatur. Quòd si quandoque necessitas & vsus Reipublicæ poposcerit, vt inuito cuipiam munus aliquod publicum iniungatur, vnusquisque senatorum clàm in syngrapha eius nomẽ notat, quem maxime idoneum duxerit: deinde in vrnam ad id paratam schedulam eam iacit. inde à scriba extrahuntur, palamque legũtur omnes, ac demum pro quolibet itur in suffragia: isque pronunciatur electus cui plures suffragati fuerint, dummodo etiam sint plures dimidiis. Hic schedularum modus inuẽtus est, ne quispiam veritus inimicitias sibi alterius ciuis, aut odium parare, illum ad aliquod munus vocando, quod probè quidem sustinere ille possit, sed tamen imponi sibi iniquo animo ferat, abstineat ab eo nominando: sicq; priuati commodi gratia Respublica detrimẽto afficiatur. Nunc modus nobis recensendus est, quo Senatus consulitur, eaque decernit & sancit quæ facienda sunt: & quo Senatusconsulta fieri consueuerunt. Non latuit maiores nostros, si vnusquisque Senator promiscuè tum referre ad Senatũ, tum sententiam dicere posset, atque hoc officium proprium nullius esset, magnam semper in Senatu turbationem fore. Prætetea ita vsu compertum esse, vt id quod omnes pariter curant, omnes etiam pariter negligãt. Ideo legibus nostris statutum est, vt à Senatu sedecim ciues eligantur, quos vulgus propterea quòd maxime omnium sapere videantur, Sapientes appellat. nos Aristotelem imitati, eo quòd præconsultant illa de quibus cõsulendus est Senatus, præconsultores merito appellare possumus. hi ius habent & cogendi Senatum, & ad Senatum referendi. magistratus hic semestris est. Cæterum hi Sapientes

A pientes in tres ordines sunt distributi, qui longissimo interuallo inter se differunt. In primo enim ordine sex sunt Senatores, primarij ciues, qui cum vsu rerum tum dignitate atque existimatione alios facilè antecellunt. horũ præcipuum munus est, vt de administranda Republica, de bello, de pace, atque aliis maioribus negotiis præconsultent atque Senatum consulant. In secundo autem ordine quinque sunt ciues, qui tametsi parem autoritatem referendi ad Senatum habeant de rebus omnibus cum illis qui sunt primi ordinis, nihilominus sunt dignitate atque existimatione superioribus longe inferiores. ad eos pertinet in primis, cura militum qui Reipublicæ stipendio alũtur & merent sub Venetarum copiarum Imperatore. Tertij quoque ordinis

B quinque sunt, quibus demandata est rei maritimæ cura, neque iis prætereà ius est vlla de re ad Senatum referendi. hic ordo apud maiores nostros in precio habebatur, quo tempore apud Venetos res maritimæ florebant. Verum re maritima diminuta, nostrorumque studiis ad continentis imperium conuersis, cœpit hic quoque magistratus non magni æstimari: adeò vt ætate nostra adolescentes ac vix puberes ad eum ordinem eligantur. hi ergo ciues sedecim, quorum conuentus apud Venetos proprio vocabulo collegium appellari consueuit, summo mane conueniunt cum principe ac consiliariis: primumque ad tertiam vsque diei horam priuatos homines audiunt, quibus aliquid rei est, aut cum Republica, aut cũ aliquo magistratu; easque causas decernunt omnes simul, vel, si ita res poscere videatur, ad Senatum

C de illis referunt. sub tertiam diei horam omnes priuati è curia dimittuntur, confestimque ab aliquo scribarum, qui à secretis Reipublicæ sit, leguntur omnes epistolæ ad Senatũ missæ. postmodum, nisi ab oratore alicuius principis, qui ad ducem & collegium admitti velit, aut à quopiam maioris momenti negotio, quàm vt in aliud tempus differri possit, interpelletur, secedunt hi Sapientes, siue præconsultores in certum conclaue consultaturi de publicis negociis. Postquam conuentum est, & consederunt omnes, is qui præfectus est (nam eorum vnusquisque septenos dies vicissim rerum administrandarum primum locum obtinet) rem proponit, de qua sit consilium ineundum. Deinde singulos sententiam rogat, eo seruato ordine, vt primæ classis præconsultores, primarij ciues, primi etiam sententiam rogentur, di-

D cantque post eos quinque illi, quos in secundo ordine constituimus. Postremi, si res proposita maritima sit, sententiam dicunt tertiæ classis præconsultores, quibus earum rerum cura demandata est. Quòd si ea res, quæ in consultationem venit, non spectet ad rem maritimam, hi postremi silent. in vnaquaque verò classe primus sẽtẽtiam dicit, qui septem proximis diebus præfuit. deinde is qui natu maximus, deinceps alij prout ætate præstiterint. postremus omnium, qui alios rogat, remque deliberandam proposuit, quique per eos septem dies præfectus fuerit, sententiam dicit. Re tandem inter ipsos propè discussa ac deliberata, siue omnes in eandem sententiam conuenerint, siue in duas aut tres diuersas, vt varia sunt hominum ingenia, diuisi fuerint, principem & consiliarios conueniunt, priusquam Senatum cogant. Ibique

omnium ſententiæ recitantur: quibus ſi princeps aut conſiliarius quiſpiam aſſentiri voluerit, ſua que autoritate fauere, aut aliam nouam inuenerint, re iterum inter eos deliberata, tandem omnium ſententiæ ſcriptis mandantur. id muneris ad eos ſpectat, qui vniuſcuiuſque horum trium ordinum ſunt ſcribæ. ſic negotiis, quæ Senatus autoritate decernenda ſunt, conſultatis, Senatum cogunt. vbi Senatores in curiam cōuenerint, primum recitantur omnes literæ, quæ alicuius ſint momenti, quæve poſt dimiſſum proximum Senatum principi & præcōſultoribus redditæ fuerint. poſtea de his rebus, quæ à collegio præconſultorum deliberatæ fuerint, primum ſententiæ leguntur, ſiue illæ concordes ſint, ſiue inter ſe diuerſæ, eodem ferè pacto quo Plato ſignificare videtur, apud Athenienſes rogationes populi fieri ſolitas fuiſſe. Nullus verò præter eos, quos à Venetis Sapientes vocari admonui, referendi ad Senatum ius habet, ſuamque ſententiam illius ordinis autoritate confirmandi & ſanciendi. ducem tamen, & conſiliarios, & quadraginta virûm præfectos, de quibus infra dicemus, excipio. Lectis in Senatu omnium ſententiis, primi ordinis ſapientium hebdomadæ præfectus, ſi voluerit, ſurgit. ſin minus, natu maximus, aut is, cui dicere volenti, alij conceſſerint. is elatiorem ſuggeſtum ad id factum conſcendens, verba ad Senatum facit: rationes omnes quibus ſententiam ſuam confirmet, diſſidenteſque refellat, in medium affert: modeſtè tamen & grauiter, vt Senatorij ordinis virum decet. poſtquam is perorauit, ſurgit præconſultor alius, qui à ptiori diſſentiat, ſuamque ipſe ſententiam confirmat, priorem verò confutat, aliaſque, ſi quæ ſunt præter priorem, quæ à ſua diſcrepent. ſurgit deinde tertius, ſi tot ſententiæ fuerint, eaque in medium adducit, quæ ſecum facere videntur: ſicque deinceps res inter eos diſcutitur, quoad nullus eorum reliquus ſit, qui verba facere velit: nulli enim ſenatori locus dicendi datur, quouſque præconſultores omnes qui id muneris ſubire voluerint, dicendi finem fecerint. ſed poſtquam vltro citroque quantum viſum fuerit, & orationibus & argumētis hi contenderint, aliis quoque ſenatoribus dicendi facultas datur. quòd ſi ſenatorum aliquis cuipiam ex dictis ſententiis contradicere, aut earum quāpiam tueri, ſiue nouam adferre velit, dicendi copiam habet. nullus tamen ſenatorum de ea ſententia, cuius ipſe eſt auctor, ius ad Senatum referendi habet: ſed plerunque contingit, ſi conſilium eius ſenatoris è Republica eſſe videatur, vt aliquis ex collegio ſiue conſiliarius ſiue quadraginta virûm præfectus, de ea ſententia ad Senatum referat. Hoc ergo pacto re bene diſcuſſa & deliberata, ſuffragiis omniū, qui ſunt eius ordinis, Senatus decernit, quam nā ſententiā potiſſimum probet. non tamen pedibus in ſententiā eunt, aut in contrariam partem diſcedunt, quem morem Romanos ſeruaſſe memoriæ proditum eſt, neque palàm ſententiam dicunt: ſed vrnis ac ſuffragiis rem decernunt, non diſſimili ratione ab ea, quam in comitiis ſeruari ſuprà docuimus. Scribæ qui à ſecretis Senatui ſunt, ferunt totidem vrnas quot fuerint ſententiæ, de quibus conſulitur Senatus: vnamque viridem quæ eorum ſuffragia excipiat, qui ſententias eas omnes repudiant. præterea vnam rubei colo-

A coloris, in quam iaciunt suffragia Senatores, quibus nondum liqueat. vnusquisque autem senatorum suffragium in eius vrnam demittit, cuius sententiam præ aliis probat. si vero omnes reiiciat, in viridem vrnam. quòd si nondum liqueat, atque ambigatur, vrna rubea præsto est. consiliarij suffragia numerant. id verò pro decreto habetur, cui plures, quàm dimidia senatorum pars fuerint suffragati. quòd si nullius sententia dimidium summæ excesserit, primum ea reiicitur, cui paucissimi fuerint assensi: de cæteris repetuntur suffragia, eodem modo postrema semper reiecta, controuersia ad duas deducitur: quarum altera necesse est, vt plura dimidiis ferat suffragia; in quam Senatusconsultum factum fuisse pronunciatur. re vna
B expedita de aliis refertur, nisi hora diei intempestiua fuerit, idem in omnibus aliis modus seruatur. Si verò cuiuspiam principis orator ad Rempublicam Venetam accesserit, à principe, consiliariis, vniuerso collegio excipitur, auditúrque ab eis: deinde consultandi tempus petunt. quo dimisso, réque à præconsultoribus eo, quem suprà diximus, modo deliberata, Senatus consulitur. princeps primum Senatui narrat, quæ petierit orator. deinde omnium, qui ius referendi ad Senatum habent, sententiæ leguntur. eadem ratione fit Senatusconsultum, quo petitioni oratoris respondetur. quo accito legitur ei Senatus decretum, sicque dimittitur. Hæc est ferè summa eorum, quæ tum ad Senatusconsulta tum ad vniuersam rationem atque ordinem consulendi Senatum pertinere videntur. atque hactenus quidem
C à nobis explanata sunt cuncta membra, quæ maioris consilij sunt: quod in Veneta ciuitate formam habet status popularis: tum ea, quæ ad Ducem spectant, qui quodammodo speciem quandam regiam in hac Republica præ se fert: ac demum vniuersa ratio habendi Senatus. de decemuiris deinceps dicendũ videtur. Decemuirũm hoc collegiũ apud Venetos summæ est autoritatis, & à quo non immeritò quis asserat Reipub. incolumitatem præstari: cuius origo, vt eius magistratus ratio omnis facilius intelligi possit, lõgius à nobis est repetenda. Diuina quadam animi prouidẽtia maiores nostri perspexere, quemadmodum in corpore humano, putrescente humore quopiã, innumeri ac periculosissimi plerunque morbi accidunt, qui sæpe etiam interitum adferunt: ita etiam in Rebuspublicis existere interdum improbos ci-
D ues, qui negocium Reipub. facessant, dum potius praue imperare volunt, quàm legibus parere, siue adducti ambitione ac regnandi cupiditate, siue ære alieno oppressi, seu etiam scelerum conscij, pœnæque ne à se exigantur, metuentes: quales Romæ legimus fuisse, Catilinã, Syllam, Marium, ac demũ Iulium Cæsarem, qui tyrannide potitus Rempub. penitus euertit. In Græcorum etiam Rebuspublicis & quidem illustribus, eiusmodi ciues nonnullos extitisse memoriæ proditum est. Nostris vero temporibus compertum est, omnes ferè ciuitates Italiæ, quæ populari statu, aut etiam optimatium vtebantur, tandem in cuiuspiam suorum ciuium tyrannidem deuenisse. Quamobrem omnibus viribus maiores nostri sibi nitendum statuêre, ne pulcherrime instituta Respubl. optimisque legibus confirmata, à quopiam huius-

modi monſtro vexaretur. Nihil enim magis ſibi metuendum eſſe duxerunt, quàm inteſtinum hoſtem & ciuium inter ſe ſimultatem. quare cum animaduertiſſent in Republica Lacedæmoniorum Ephoros ſummæ autoritatis fuiſſe, Athenis Areopagitas, Romæ decem viros, qui etiam leges cõdiderunt; operepræcium ſe quoque facturos crediderunt, ſi horum exemplum imitati, in diſpari tamen cauſa, magiſtratum ſummæ poteſtatis in hac noſtra ciuitate inſtituerent; cui prouidendi præcipuè cura eſſet, ne qua inter ciues diſcordia, quæ ſeditionem faceret, oriretur: ne qua factio, aut ne quis pernicioſus ciuis Reipublicæ inſidias moliretur. quòd ſi quiſpiam huiuſmodi morbus malo fato in ciuitatem obreperet furtim, ſummam haberet autoritatem in eos animaduertendi, ac procurandi ne quid Reſpublica detrimenti pateretur. tam magna verò poteſtas, neque pauciſſimis ſine periculo committi poterat, neque formidabilis, ſi multis committeretur, futura erat. quocirca vt ab vtroque incommodo cauerent, hoc inſtituerunt decemuirale collegium. annuum hi gerunt magiſtratum, eamque vacationem habent, vt is qui vel per diem in eo magiſtratu fuerit, non tantùm eo anno, ſed futuro etiam eius muneris vacationem habeat, neque fas ſit eius in comitiis decemuiralibus rationẽ haberi. quibus decemuiris principem quoque & conſiliarios adiunxere: ita vt vniuerſum collegium ſummam decem & ſeptem ciuium expleret, quibus hæc ſumma poteſtas tributa ſit. ex decem viris, ſingulis menſibus tres dicuntur ab illis quibus ſors obtigerit: hi principes collegij ſunt, maternaque lingua capita decem virûm appellari conſueuerunt. ius habent cogendi decemuirale collegium, atque ad illud referendi certum conclaue habent, in quod quotidie conueniunt: certos etiam miniſtros, ianitores, apparitores ac ſtipatores: adeò vt nullius magiſtratus ſubſellia cum maiori obſeruantia adeas. adeunt verò omnes, quibus cum decemuiris negocium eſt. literas quoque ad collegium ſcriptas legunt, & de illis ad idem referunt. ne tamen temere Senatus ille conſulatur, non vnus tantùm ex his principibus referendi ius habet, ſed duo ſint opus eſt, qui referre de eadem re velint, ſeu quatuor conſiliarij. ob eandem etiam cauſam, ne quid temere à pauciſſimis ciuibus immutari poſſit, illud inſtitutum eſt, ne, ſi quippiam quod iam ſancitum ſit, abrogare velint, id habeatur pro rato atque decreto, niſi duæ collegij partes ſuffragatæ ſint. illum quoque morem obſeruant, ne reum, cum de eo iudicium laturi ſunt, in collegium admittant, neque cognitorem, aut oratorem quempiam, qui eius cauſam agat: quod tamen ius, cum apud alium magiſtratum cauſam dicunt, reis conceſſum eſt. ratio autem, quam in iudiciis exercendis ſeruant, hæc eſt. à principibus collegij reus auditur, eiusque dicta omnia ſcriptis mandantur. Cùm autem cauſa ad collegium defertur, ipſi collegij principes aliique iudices qui interſunt, & accuſatoris & rei vicem agunt: resque decernitur maxima ſemper adhibita iudicij moderatione. Initio decemuiri huic tantum rei operam impendebant, ne quid exiſteret, quod Reipublicæ ciuilique concordiæ poſſet officere. poſtea ve-

A ea verò grauissima quædã crimina & enormia facinora huiusce iudicij seueritati ac censurę cõmissa fuere, vt si qui rei facti essent, vel quòd numos adulterinos cudissent, vel quòd venere mascula vsi essent. nostra etiã tempestate additũ fuit, vt ab his iudicibus cõstitueretur mulcta ac iudiciũ exerceretur in quosdã scelestissimos homines, qui maledictis Deum optimũ vel beatã Virginẽ incessere ausi essent. nõnulla etiam, quæ maxime arcana essent, & ad summam Reipub. pertinerent, vt ad decemuiros deferrentur, institutum est, qui tamen nihil, quod maioris momenti sit, nisi de sententia totius Senatus, decernunt. res quoque pecuniariæ ab ipsis pleræque administrãtur. quocirca ne de tot, tamque arduis negotiis potestas paucioribus, quàm par esset, B ciuibus permitteretur, accersiti sunt in hoc collegium Sapientes primi ac secundi ordinis, Aduocatores quoque & Procuratores sancti Marci, qui magistratus summæ est venerationis: suntque præter hos huic collegio ascripti quindecim Senatores, quos adiunctos vocant, vniuersi tamen hi ius suffragij non habent, sed tantummodo decem & septem priores, & quindecim his adiuncti, adeò vt omnes summam expleant XXXII suffragantium. Cæteri etsi omnibus negotiis intersunt hoc iure priuati sunt. adiuncti quindecim neque à Senatu neque comitiis magni consilij eligi solebant: sed decemuiri, quos voluissent, Senatores quindecim collegas sibi adiungere consueuerant, qui tamen neque gentiles eorum, neque arcta necessitudine coniuncti fuissent. nunc verò comitiis magni consilij eliguntur hi C quindecim adiuncti. Maximã ex decemuirali collegio Reipub. Venetæ vtilitatẽ extitisse, ipsa experientia rerum omniũ magistra compertum est. nam anno ab hinc decimo supra ducentesimum, Marinus Phaletrus dux, qui tyrannidem moliebatur magnamque Reipublicæ turbationem allaturus fuerat, continuo decemuirũm autoritate ac prudentia oppressus, temeritatis simul & sceleris pœnas dedit: disceptanteque hoc collegio capite mulctatus est vnà cum plerisque nobilissimis ciuibus, qui cum eo in perniciem libertatis conspirauerant, perpetuaque ignominiæ nota fuit affectus. in ea enim curiæ parte, in qua pictæ sunt imagines omnium principum cum elogiis rerum quas optimè pro Republica gesserint, Marini Phaletri sedes, imagine vacua, versiculis quibusdam inscripta est, quibus declaratur eum duD cem pro criminibus (vt nihil immutem) securi percussum fuisse. Perniciosissima certe, & quæ facile perniciem & exitum Reipublicæ allatura fuerat conspiratio, ni decemuiralis collegij autoritate statim oppressa fuisset. Nõnulli quoque ciues, qui ambitione ducti periculosas quasdam leges promulgauerant, vt auram popularem aucuparentur, cõtinuo decemuirũm seueritate oppressi pœnas temeritatis atque immodicæ ambitionis Reipublicæ dederunt. Qua ratione effectum est deo Optimo fauente, vt nullus huiusmodi morbus nostram in ciuitatem autoritate huius collegij confirmata inuaderet. Iam præcipuæ Reipublicæ Venetæ partes, quibus vniuersa ferè gubernatio continetur, à nobis expositæ sunt. Verum vt omni ex

parte institutum à nobis opus perfectum sit, de reliquis quoque magistratibus dicemus, à quibus tum iura dicuntur, tum pecuniæ publicæ administrantur: necnõ de gubernatoribus ciuitatum, quæ sub Veneta ditione sunt, deque classium, exercituumque præfectis. Postremò nonnulla instituta exponam, quibus optime meo quidem iudicio cautũ est, ne populus & plebs minutior ægreferat nullam sibi in hac Republica gubernationis partem esse. Docebimus item haudquaquam omissam fuisse, vt plerique existimant, publicam ad rem bellicam iuuentutis institutionem. Verum antequam ad hanc rerum institutionem explicandam veniam, non ab re esse existimo, si lectorem admonuero, in ea ratione, qua supra dixi Senatum consuli solere, ipsumque decem virûm collegium, apparere perspicue mixtionem quãdam legum popularis status, & Reipublicæ optimatium. Nam quòd nihil possit Senatus decernere, nisi de eo prius ad ipsum Senatum à præconsultoribus relatum sit, status optimatium est. Quòd vero præconsultores nullam habeant potestatem, nisi consulant Senatum, eorumque sententia illius autoritate confirmata sit, profectò est popularis gubernationis institutum. Itaque non modò in vniuersa hac nostra Republica, verumetiam in quacunque eius parte, qui recte perpendet, inueniet hanc quam dixi, mixtionem & temperiem, qua rectæ illæ gubernandi rationes, in vnam formam atque speciem Reipublicæ nostræ coaluerint. sed illuc, vnde egressa est nostra reuertatur oratio. Omnium ergo prima ea pars nobis exponenda est, quæ ad ius dicendum pertinet. Vniuersum igitur ius, quod à magistratibus reddi solet, bifariam diuisum est. Nam aut in suppliciis cõsistit, quæ sumenda sunt de hominibus facinorosis, qui patriam aut ciuem aliquem insigni iniuria affecerint, vel in deos immortales impij extiterint; aut positum est in causis forensibus iudicandis. Idcircò etiam Venetiis duo genera iudicum sunt, horum alterum causis forensibus, alterum verò iudiciis rerum capitalium præficitur. Primum itaque de criminosorum hominum iudicibus, mox de forensibus dicemus. ex delictis quædam minutiora, vel suapte natura, vel peccantium hominum conditione habentur. nonnulla grauiora & maioris momenti, aut genere ipso peccati, aut peccantium nobilitate: qua de causa duplices quoque sunt capitalium rerum magistratus instituti. ad horum alteros grauiores causæ & insigniora crimina deferuntur, ad alteros verò leuiora. In Republica quidem Veneta iudicia vniuersa ad eam rationem, quam proposuimus, perquam egregie diuisa atque constituta reperientur. nos de insignioribus primo: mox de aliis dicemus. Præter delicta quæ decem virûm censuræ commissa esse supra diximus, grauiora omnia crimina Aduocatoribus referẽtibus collegioque quadragintauirali disceptante, discerni solent, iisque pro crimine pœna constitui, qui in eis deprehensi fuerint. quadraginta hi viri, qui criminũ causis præfecti sunt, criminales vulgò appellari consueuerunt. De vtrisque tractandũ, sed primo de Aduocatoribus. Aduocatorius magistratus priscis temporibus magnæ fuit auto-

A autoritatis incredibilisq; existimationis. præcipuum eius munus est, legũ custodia, ne aliqua scilicet in parte legibus officiatur. Quamobrẽ quilibet eorum, qui in eo sunt magistratu, eam propè intercedendi potestatem habet, quam apud Romanos tribuni plebis obtinebant: sed illi vt tuerentur libertatem plebis Romanæ, nostri verò vt vim legum tueantur: quare non immeritò tribuni legum vocari possent. Nos verò ne perspicuitati, cui præcipue operam damus, vlla in parte officiamus, à communi vsitatoque vocabulo non recedemus. Illi ad populum seu plebem referebant, nostri vero Aduocatores ad quadraginta viros quidem de leuioribus causis, de maioribus ad Senatum, de maximis interdum, si ita eis visum fuerit, ad maius cõsilium

B referunt. Quamobrem antiquitus magna erat huius magistratus autoritas. Nunc verò quoniam decem virûm potestas latius se dilatauit, ideo Aduocatorum auctoritas diminuta, existimatio obscurata est. Cæterum quum is magistratus tam amplam obtineat intercedendi potestatem, legumque custodia ad eum potissimum pertineat, qui autem facinus aliquod perpetrarint, maximè contra leges fecisse videantur, illustres pręsertim ciues, ad quos præter alios attinet, Reipublicæ conseruandæ operam dare: idcircò peculiari quodam modo huiusmodi delicta censura Aduocatorum visa sunt esse corrigenda, licet ipsi nullam habeant potestatem quippiam contra reos statuendi, præterquam in paruis quibusdam causis. cætera omnia de consilij sententia statuuntur. Hoc in loco non ab re futurum duco, si omnem iudi-

C ciorum capitalium rationem explicuero, quæ Aduocatoribus referentibus fiunt: quandoquidem nullibi, quod sciam, modus hic seruari soleat: simulque (vt arbitror) perspicuum faciemus, quamnam autoritatem habeat hic Aduocatorius magistratus. Quum crimen aliquod ad Aduocatores delatum fuerit, si rẽs digna censeatur eorum censura, confestim vel ab omnibus, vel etiam ab vno tantum (nam tres ei muneri præfecti sunt) interceditur, id est, reus efficitur ille, cuius nomen delatũ sit. deinde ab intercessore refertur de eo crimine ad consilium illud, quod maluerit Aduocator, qui intercesserit, quamuis plerumque consulatur XL virale collegium, quod iudiciis capitalium criminum præfectum est. Ibique causa recitata, de cõsilij sententia decernitur, an reus sit in carcerem coniiciendus, & quæstioni adhi-

D bendus, an potius solutus causam dicere debeat. reus postea ex consilij decreto accersitur, vel ab apparitoribus magistratus Aduocatorum clàm prehenditur. causam dicit vel solutus, vel ex vinculis: de crimine interrogatus respondet, testes vtrinque citantur: quæcunque ille dixerit, siue sponte, siue tormentis coactus, tum quæ testes adducti coram magistratu se scire fassi fuerint, siue pro reo, siue contra reum, omnia scriptis mandantur. Hac ratione tota causa in codicem publicum relata, omnium, quæ scriptis mandata sunt, reo fit copia: constituiturque tempus, quo docere causam possit aduocatos atque oratores, quos sibi adhibuerit, illique possint omnia diligenter perspicere, quæ reo patrocinentur, & meditari quo pacto obiectum crimen testimoniaque reo aduersantia diluere possint. tandem causa incipit a-

gitari. Hac in parte non est reticendus mos maiorum ad nostra vsque tempora perductus. si enim fortè quispiam reus factus tam tenui re familiari fuerit, vt sumptum facere nequeat in conducendis aduocatis, qui partes suas tueantur, duo oratores, qui Reipub. stipendio conducti, id muneris habent, suscipiunt inopis illius rei partes tuendas. sic enim lege cautum est, ne vllus indicta causa puniatur. Postquam verò satisfactum fuisse reo videtur, neque ad eius defensionem quippiam amplius requiri, Aduocatores consilium indicunt, diemque reo constituunt, quo causam dicturus sit. Consilio coacto magistratus hic Aduocatorius accusatoris vice fungitur: eosque qui in eo sunt magistratu, maxime decet, vt accusatores acerrimos agant, qualis (dum modo id assequi possint) fuit Cicero in Verrē & in M. Antonium, ita tamen vt maledicta caueant, neque extra causam maledicendo vagentur. Nam is qui maledictis indulget, potius inimici & praui hominis officium facere, quàm Reipublicæ causam agere videtur: Hac enim in parte apud Venetos longe secus res se habet, quàm apud Romanos. Olim Romæ quiuis ciuis alteri diem dicere poterat, eumque quàm acerrimè accusabat apud iudices. Venetiis verò nemo priuatus hoc munus obire potest, sed ex Reipublicæ lege officium illud est Aduocatorij magistratus. Qua in re magis naturam rerum imitati, sapientiusque concordiæ ciuium consuluisse maiores nostri videri debent quàm Romani. Nam quoniam qui facinus aliquod perpetrauit, maxime leges & Rempublicam læsit, ideoque præcipuè Reipublicæ pœnas dare debet, iure magistratus is qui tuendis legibus præest, à facinoroso homine pœnas poscere, atque ad id omni studio eniti debet. Contrà priuati officium est illatas sibi iniurias obliuisci, facileque reo concedere. Præterea nullus priuatus ciuis potest accusatoris personam sibi sumere absque maxima inuidia & incredibili odio eius, cui diem dixerit: ex qua re facilè seditiones oriuntur inter ciues. hoc igitur incommodum à nostris perquam egregiè vitatū est, vniuerso hoc accusandi munere magistratui demādato, qui non priuata simultate ductus, sed ex legis præscripto id agat. quo effectum est, vt nunquam ferè auditum sit Aduocatorum cuipiam vicio datum fuisse, quòd vehementius in reum sit inuectus, aut nimis acrem accusatorē se gesserit: imò qui acriter in hoc officio versatur, magnā sibi laudem comparat apud vniuersos ciues. Sed ad inceptam iudiciorum rationem redeamus. Agit ergo coacto consilio Aduocator partes accusatoris, orationemque in reum habet acerrimam. crimina & facinora obiicit primum, deinde testibus obiecta confirmat ac verisimilibus coniecturis corroborat. Postquam dicendi finem fecerit, agitur causa rei ab eo patrono, quem sibi asciuerit: deinde si Aduocatorum quispiam antequam iudices sententias rogentur adhuc vrgere reum voluerit, locum dicendi habet: similiter aduocati rei respondendi & obiecta crimina diluendi facultatem habent: atque ea ratione causa vtrinque agitatur, donec alter eorum, siue reus siue Aduocator, cui dicendi locus incumbit, se amplius dicere nolle pronunciauerit. Perorata causa reus eiusque patroni discedunt è curia iudicum. cum

iudi-

A iudicibus clauduntur in conclaui Aduocatores eorúmque scribæ, prætetea nullus. Aduocatores primum de puniendo reo ad iudices referunt, sententiásq; rogant, an puniendus videatur, nulla tamen adhuc constituta certa pœna; quem morem Athenienses ferè seruabant. Athenis enim iudices duplices sententias ferebant. primis aut absoluebant reum, aut condemnabant: secundis, si prioribus condemnatus fuisset, pœna constituebatur, vt ex Apologia Socratis apud Platonem perspicue intueri licet. consimili iudiciorum ordine & propè pari nos quoque vtimur ratione. Refertur igitur primum ab Aduocatoribus de condemnando reo. iudices in suffragia eunt. omnia enim consilia apud Venetos res omnes suffragiis decernunt. tres vrnæ deferuntur, quarum vna reus condēnatur, altera absoluitur penitus absque mulcta, tertia colliguntur suffragia eorum, quibus nondum liquet, vtrum sit statuendum. Prima vrna qua condemnatur reus albi coloris est, secunda, qua absoluitur, viridis, tertia rubei. vnusquisq; iudicum, siue causa disceptātibus XL viris (vt plerunque) agatur, siue Senatus consulatur, quod raro accidit, in grauioribusque causis tantum fieri solet, siue ad magnum consilium ab Aduocatoribus relatum sit, quod rarissime accidit, grauissimisque in causis fieri consueuit, ne quis suffragium suum perspiciat, pilulam linteam in eam vrnam, quam maluerit demittit. Postea à præfectis consilij suffragia numerantur. Quòd si plures dimidiis reum absoluerint, confestim pronunciatur Absolutus: estque Aduocatorum rogatio repudiata. sin plures dimidiis dānauerint, illico pronunciant damnatum. At si neutri dimidium excedant, quòd multi sint iudicum quibus nondum liqueat, pronunciant reum comperendinatum fuisse, iudicesque causam amplius discuti velle. si absoluitur, nihil amplius negocij habet, sed euestigio liber dimittitur. si comperendinatur iudicibus & reo dies statuitur, qua denuo causa, Aduocatoribus accusantibus patronisque obiecta crimina diluētibus agatur. Post dictam & peroratam causam iudicum suffragia repetuntur. Quod si etiam tum nihil decernatur, quòd suffragia, quæ neutram in partem venerint, dimidium summæ non excedant, iterum pronunciant reum comperendinatum, & tertio consilium indicitur. Constituta die, qua tertio quoque causa eodem modo repetatur, demum in suffragia itur, nec tamen amplius ratio vlla eorum habetur, quibus nondum liqueat Idcirco nisi paria fuerint suffragia, necesse est reum vel damnari vel absolui, si absoluatur, nihil amplius ei negocij est, vt dixi. sin pronuncietur damnatus, decernitur quanam pœna in eum sit animaduertendum. de genere pœnæ referunt, tum Aduocatores, tum præfecti collegio iudicum. mos tamen est, vt Aduocatores eam pœnam proponant, quæ pro genere criminis videatur acerbissima: etenim huius magistratus officium est, vt ad seueritatem inclinet. Alij verò, consiliarij, inquam, ac præfecti quadraginta virûm, quibus ius est ad id consilium iudicum referendi, leuiores pœnas proponere consueuerunt, nisi crimen fuerit adeò atrox vt clementiæ nullus sit locus, seu Aduocatores lenius egerint quàm eum magistratum deceat. propositis omnium sententiis eodem fermè modo decer-

nitur pœna qua reus ille sit afficiendus, quo suprà diximus Senatusc͠osultum fieri solere, vbi præconsultorum sententiæ variant. quam rationem si hoc in loco repetere vellem, importuneque tedio afficere lectorem; merito ineptus haberi possem. hoc tamen dixisse satis est, eam sententiam iudicum pronunciari, quæ reiectis aliis plura dimidiis suffragia tulerit. Hoc in loco mihi videor non ab re facturus, si bina instituta annotauero prudentissimè à maioribus nobis tradita. Primum est quòd nullius rei seu iudicij quempiam magistratum ne dum ciuem sine prouocatione arbitrum esse voluerunt, sed omni in re summum ius atque arbitrium esse consiliis seu collegiis tributum. Alterum verò superiore illo non minus vtile est, idque est tale, quòd voluere iudices non ore sententias dicere aut palàm statuere quidnam sentiant, sed clàm suffragiis decernere quod maluerint. vtrumque sanè meo iudicio, prudentissime. nam quod summa authoritas nulli magistratui concessa sit, recte se habet. etenim præterquam quod periculosum est, summam alicuius rei, quæcũque ea sit, committere paucis ciuibus: tum illud cauetur, ne si fortè res deliberata male cesserit, ciuitas de paucis ciuibus queri possit. Vt verò clàm decreta iudiciaque fiant non minore prudentia sancitum est. iudices enim, huiusmodi suffragiorum instituta ratione, liberius iudicant, quàm si palam atque ore sententiã ferrent. ex quo interdũ vel propter ambitionem ab æquitate abducerentur, vel amici ac bene de se meriti ciuis offensionem vererentur, vel potentioris indignationem extimescerent. Illud quoque prouisum est, vt quisque iudicum iudicium suum sequatur, nec ab alterius iudicis authotitate pendeat: quod facilè accidere posset, si ille qui prior dixisset sententiam prudentissimus ac scientissimus haberetur. quocirca nec etiam ab excellẽtissimis philosophis genus hoc iudiciorum omissum est. sed ad rem redeo. Postquam omnis iudiciorum ratio à nobis exposita est, ad XXXX capitalium causarum iudices de quibus dicẽdum institueram, reuertar. Horũ collegiũ à ciuitate nostra ad quod Aduocatores de causis capitalibus referant, eoque deliberante sontes puniantur institutum est. Ideoque non nisi in causis grauissimis, vbi etiam reipublicæ interfit, in vtram partem iudiciũ cesserit, Aduocatores Senatũ c͠osulunt rarissime verò maius c͠osilium. Verùm omnes capitales causæ ad hoc quadragintauirale collegium deferuntur: cuius sentẽtia rata est, nullusque ab ea amplius est prouocationi locus. gerunt hi magistratum octimestrem, postquam sedecim menses expleuerint in forensibus causis iudicandis. Tria nanque collegia in Republica Veneta sunt, quodlibet ex XXXX iudicibus constar. duo forensibus causis iudicãdis præfecta sunt, tertium, de quo agitur, capitalibus. hac tamen distributa ratione sunt, vt cum primum functi fuerint magistratu capitales hi iudices, in ordinem ipsi redigantur, aliique XL viri magni consilij comitiis sufficiantur. Non tamen hi suffecti confestim ad iudicandas capitales causas accedunt, sed collegium illud XXXX virale, quod vrbanis causis decernendis octimestri eo temporis spatio præfectum fuit, subit in locum capitalium, qui iam defuncti sunt magistratu. his verò forensibus atque vrbanis iudicibus

succedunt

A succedunt tertij x x x x viri, qui item eo octimestri interuallo exterorum causas iudicarunt, in eorumq; locum illi nuper suffecti subeunt. sicque per vices ijdem iudices & de forensibus causis tum vrbanis tum exteris, & de capitalibus decernunt, ac totum biennium in his iudiciis versantur. Tria hęc collegia iudicum proprias habent appellationes. primum, ad quod exteræ causæ deferuntur, nouum nominatur. secundum, quod vrbanis præficitur, vetus dicitur. tertium, quod de capite sontiū iudicat, criminale à criminibus nuncupatur. hi quadraginta viri criminales nuncupati præterquam quòd in causis criminalibus siue capitalibus summam iudiciorum habēt, admittuntur etiam in Senatum & ius suffragij in eo ordine obtinent. Habent præterea

B triumuiros ex suo ordine, qui singuli binis quibusque mensibus sorte educuntur, ac per vices semper assident duci & consiliariis, paremque illis autoritatem ad Senatum referendi de quacunque re voluerint, habēt; itemque ad magnum consilium, eo tamē modo quem suprà tetigi. nec absque ratione x x x x hi iuniores viri Senatoribus, qui plerunque senes esse solent commixti sunt, vt scilicet naturalis senum frigiditas iuuenum calore temperetur. Non tamen iuniores hi senibus numero pares sunt, sed longe pauciores; tot tamen, vt aliquod caloris vestigium in Senatusconsultis apparere atque inesse queat: quod quandoque in rebus agendis perquam necessarium est. accedit etiam illud, quòd senatoria autoritate his x x x x viris concessa, Reipublicæ administratio aliqua ex parte inferioris notæ ciuibus communica-

C ta videri potest, quales plerunque hi sunt qui quadragintauiratum gerunt, in quo ordine populari quadam lege maiores nostri vsi sunt. Nam tribus his x x x x virûm collegiis singulis quibusque diebus, quibus conueniunt, certum ex ærario stipendium constitutum est. Ideoque raro admodum diuites ciues hunc magistratum petunt, facileque, si petierint, repulsam ferunt. verùm egenis ciuibus, probis tamē hominibus, facilis est ad hunc honorem accessus. Qua ratione tum inopiæ proborum ciuium aliqua ex parte consulitur: tum etiam reipublicæ administratio non solum diuitibus & insignioribus ciuibus, quod optimatium est status & paucorum pōtentię commissa est: verùm etiam aliqua ex parte, mediocri tamen, ciues inferioris ordinis ad Rempublicam accessum habent: qui nos pertinet ad popularem statum.

D Ex his cuilibet compertum esse potest, in omni parte reipublicæ Venetæ tēperationem illam apparere, cui plurimum studuisse maiores nostros, in huius opusculi exordio diximus, vt scilicet popularis status ratio optimatium gubernationi permixta esset; eo tamen temperamento adhibito, vt plures optimatiū partes essent. satis itaque iam à nobis tum de Aduocatoribus tum de x x x x viris causarū capitalium iudicibus dictū arbitror, qui ideo instituti sunt, vt in crimina, seu genere peccati seu conditione peccantiū insigniora, animaduerterent. Nunc tēpus postulat vt de nōnullis inferioribus, magistratibus qui minutioribus, & genere ipso & hominū fortuna vlciscēdis delictis & maleficiis pręsunt, pauca quędā perstringamus. Hi quoque duplices sunt. alteri ius capitis habent. alteri non habent: quorum potestas eo tantum ex-

tenditur, vt in vilissimos homines, atque in meretrices animaduertat: quos vel virgis cædi iubent vel in carcerem coniici, prout quemq; peccasse cōstiterit. Potior verò ille magistratus qui capitis iudicium ferre potest, rursus bipartitus est. Nam non iideiudices quærūt de crimine, & quæstioni reum adhibent ac sententiam ferunt: sed priores, noctis scilicet præfecti, totam prius causam reorum agitant ac scriptis mandant, quæ testes dixerint, quæque rei vel sponte vel coacti tormentis confessi fuerint: demum omnem causam ad iudices proprietatum deferunt. diuersus à priori hic est magistratus, hique sententiam ferunt, vbi de causa capitis agitur. quòd si leuius fuerit delictum vt tantum virgis cædendus aut carcere aliquot menses coercendus reus esse videatur, noctis præfecti totam causam expediunt, neque collegium quadragintauirale consulunt, siue coniicere quempiam in carcerem voluerint, siue quæstioni adhibere. quod ipsum ius tamen Aduocatorius magistratus non habet, verùm opus est, vt prius collegium consulat, atque auctoritate decreti illius collegij nitatur. neque sine magna ratione hoc ita institutum videtur fuisse. Nam si pro quolibet crimine & pro iis reis, qui homines nullius prætij sunt, consilium consulendum esset, incredibile negocium Reipublicæ administrationi conflaretur: sontibus etiam viris maior peccandi licentia tribueretur spe impunitatis maiore proposita. Vt ergo iudicia huiusmodi expeditiora essent ac breuiora, Præfecti noctis etiam autoritatem, qua Aduocatores priuati sunt, obtinent. Hi noctis pręfecti sex sunt: sex item in minimo eo magistratu cui in infimos tantum homines, leuibusque in criminibus ius est. Capita tribuum ciuitatis appellantur hi, qui eum magistratū gerunt. quoniam ex vnaquaque tribu (in sex enim tribus tota ciuitas diuisa est) tum præfectus noctis, tum caput tribus eligitur: quo more etiam in consiliariis eligendis vti solemus, quod superius à nobis minime omissum fuit. Vtriusque præterea magistratus officium est, vt nocturnas excubias per suas tribus agant alternis noctibus, ac vicissim modo præfectus noctis, modo caput tribus, suam tribum circumeant ad gallicinium vsque, cum publicis stipatoribus & apparitoribus armatis, prouideantque ne per nocturnas tenebras quę maiorem licentiam præstare hominibus scelestis solent, cuipiā fiat iniuria: néue fur clàm domum quampiam fodiat, aut ne latro vllas per vias grassetur in quenquam. in primis Venetæ vrbis originibus vterque hic magistratus magnæ existimationis erat. postmodū adiunctis nouis Reipub. magistratibus, prout ratio temporum & commoditas exigebat, horum dignitas & autoritas est obscurata: summaque potestate ad nouos magistratus translata, patua quædam & viliora negotia veluti feces in eorum subselliis resedere. Hactenus de magistratibus qui capitales causas decernunt dixisse sufficiat. De forensibus in sequenti volumine dicetur.

LIBER

LIBER QVARTVS.

B Mos ille in republica Veneta perpetuus ſemper fuit, ne quiſquã magiſtratus in maioribus cauſis ſummam autoritatem haberet:ſed ſummum illud ius collegiorum ſeu conſiliorum, vt vſitatius loquar, eſſe voluerunt. Ideo in forenſibus quoque cauſis, quæ ſummã quinquagintaquinque nummorum aureorum exceſſerint, nullius magiſtratus iudiciũ eſt,à quo non ſit prouocatio ad auditores vrbanarum cauſarum, qui lingua vernacula veteres appellãtur,& ad collegia quadraginta virûm de quibus ſuprà commemorauimus. Sed vt perſpicue tota hæc iudiciorum forenſium ratio intelligatur, ab auditoribus,qui quidem duplices ſunt, ordiemur. C noui enim ſiue recentes, atque veteres ſunt. Veteres à vetuſtate nomen ſortiti, quòd hic magiſtratus apud Venetos multo vetuſtior ſit quàm alter: qui non prius in hanc rempublicam inductus eſt, quàm continentis imperium habuerit,multis ſeculis poſt vrbem conditam. Veteres hi auditores eandem fere autoritatem obtinent in iudiciis cauſarum forenſium, quæ vrbanis iudicibus diſceptantibus diiudicantur,quam Aduocatores in pleriſque omnibus rebus,ſi qua in parte legibus officere videtur: intercedendi,inquam,poteſtatem habent.cum ergo à iudicibus vrbanis cõtra aliquem ſententia lata fuerit,licet illi ab eorum iudicio ad auditores prouocare. Cauſa ad eorum ſubſellia deducta,& vltro citroque agitata ab his inter quos controuerſia fuerit,niſi ſummam excedat quinquaginta aureorum nummûm, D omneſque iudices in eãdem ſententiã conuenerint,poſſunt ipſi abſque quadraginta virûm collegio rẽ decernere. quòd ſi inter ſe diſſenſerint, vel vnus eorũ poteſt intercedere:cauſaque illa apud minimũ quoddam collegium agitatur,in quod vterque auditorum magiſtratus,treſque alij iudices conueniunt,qui præfecti ſunt iudiciis de inuentis rebus; ibique minores hæ cauſæ diiudicãtur. Quod ſi vniuerſa cauſa eam ſummam excedebat,ante noſtram ætatem non poterat ad Quadraginta virûm collegium res deduci,niſi aliquis auditorum latæ à iudicibus ſententiæ interceſſiſſet, de eáque ad quadraginta viros retuliſſet. Noſtra verò tempeſtate lata lex eſt, qua conceditur illi,contra quem priores iudices ſentẽtiam pronunciauerint, vt poſt tres exactos menſes,quamuis nullus auditorum interceſſerit,poſſit diem aduer-

ſario dicere,& ad collegiū prouocare.qua lege auditorum authoritas valde E
eſt imminuta;quæ tamen,cum intercedunt,nonnihil ad cauſam obtinēdam
valet. nam neque tres menſes operiri oportet, eorumq́ue interceſſio velut
prerogatiua iudicij videtur eſſe. Si auditor interceſſerit prioribus iudicibus
diem dicit,collegium quadraginta virûm aditur.Ante noſtram ætatē vterq;
magiſtratus orabat coram collegio,ſententiamq́ue vterque ſuam tuebatur.
paulatim verò ſegnitie quadam factum eſt, vt priores iudices quorum ſen-
tentiæ interceſſum ſit non modo orent, ſed ne interſint quidem cum apud
quadraginta viros cauſa agitatur, dictaq́ue illis per tabellionem die, vt id,
quod ius poſtulat,ſtatuatur,reſpondeant. mos verò ille,vt auditorees primū
referrent ad collegium de cauſa,cui interceſſiſſent,orationemq́ue haberent, F
ad noſtra vſque tempora deductus eſt.Nunc verò penitus intercidit, ſed pa-
troni tantum eorum,inter quos controuerſia fuerit, hoc munus defungun-
tur,tuenturq́ue ſuorum clientum cauſas: quibus rebus effectum eſt,vt di-
gnitas auditorij magiſtratus, quæ diu illuſtris fuit noſtris tempribus obſcu-
ra admodum & imminuta ſit. Quadraginta hi vrbanarum cauſarum iudi-
ces eundem ferè morem ſeruant in iudicando, quē à iudicibus quadraginta
capitalium cauſarum ſeruari ſolere diximus. hoc tātum diſcrimen eſt,quod
in cauſis,in quibus de capite agitur & fortunis reorum,nullum certum orā-
di tempus ſtatutum eſt.In his verò vrbanis litibus præſcriptum eſt tempo-
ris interuallum, vltra quod orationem protendere non poſſunt:hora enim
cum dimidia tantum cuilibet oranti conceſſa eſt. neq; in forenſibus iis cau- G
ſis iudicandis variæ referūtur ſententiæ, vt eam collegium eligat,quam ma-
luerit,quemadmodum in ſumendis pœnis de nocētibus & parui prætij ho-
minibus fieri ſolere ſuperius dictum eſt: ſed tantum refertur,an lata prius à
iudicibus ſententia confirmanda ſit, vel potius abroganda.de abrogatione
refertur ſi auditor quis interceſſerit.quod ſi non fuerit interceſſum, ſed ſine
interceſſore cauſa ad collegium fuerit deducta, præfecti collegij perorata
vtrinque cauſa non de abroganda, ſed de confirmāda lata ſententia referūt.
iurati iudices omnes in ſuffragia eunt. Tres item vrnę deferuntur.viridi ab-
rogatur id de quo relatum fuerit:candida approbatur: rubea verò eis deſti-
nata eſt,quibus nondū liqueat,ſed velint cauſam ampliari. nihil autem de-
cretum habetur,niſi plures quàm dimidij abrogauerint aut approbauerint. H
quod ſi iudicibus nondum liqueat,& in neutram partem iudicium factū ſit,
cauſa ampliata pronunciatur ad alterā diem,qua eadē ferè repetuntur.quòd
ſi etiam eadem die iudicium pendeat,tertio cogitur collegium, cauſa repe-
titur.qua perorata vtrinque itur in ſuffragia, neque amplius vlla eorum iu-
dicum,quibus nondum liqueat habetur ratio.quare niſi paria fuerint ſuffra-
gia,in alteram partem fit decretum,ſiue de abroganda,ſiue de confirmanda
ſententia lata. Abrogata ſententia nequaquam adimitur poteſtas actori,
quin de eadem re iudicium repetere poſſit. nihil enim abrogatione ſtatui-
tur, ſed tantum lata ſententia antiquatur. confirmatione verò & approba-
tione rata fit ſententia,quam priores iudices pronunciauerunt neq; amplius
prouoca-

A prouocationi est locus, neque iudicium repeti potest super eadem re, nisi causæ quidpiam noui accedat. Atque satis hactenus de auditoribus veteribus dictum sit: nunc pauca de recentioribus perstringamus. Hic magistratus in nostra republica non fuit prius institutus, quàm in continentem ęstuatiis hisce finitimã Venetum imperium extendi cœpit. Ad hos à prętorum iudiciis prouocatio est, aliorumue magistratuum qui extra vrbem populis, qui in nostram venerunt societatem ius dicunt. Veteres enim auditores vtrisque causis vrbanis scilicet & exteris, haudquaquam satisfacete poterant. Quamobrem eam appellationem etiam sortitus est, vt nouorum siue recentium diceretur. Nam post constitutãm rempublicam imperium Venetum extendi cœpit in Venetiam oram, quæ ad veteres dominos veluti

B quodam postliminio volens ac libens rediit. Etenim vt in exordio operis ostendimus, nobilissimi quiq; prouincię Venetię barbarorum impetum Italiæque totius deuastationem fugientes se in nostra æstuaria receperunt, vrbemque hanc opulentissimam condidere. Cui etiam nomen Venetiæ indiderunt multitudinis numero: vt posteris testatum esset, florem nobilitatis omnium ciuitatum Venetiæ regionis eò cõuenisse. Igitur cum breui imperium Venetum creuisset in immensum, vnus haudquaquam magistratus vrbanis & exteris causis satis esse poterat. Idcirco nouus hic institutus est, nouumque quadragintauirale collegium. Prouocatio quoque quæ ab aliis qui foris ius dicunt fit, ad horum subsellia defertur. atque hoc demum colle-

C gio disceptante omnes eiusmodi causæ discernuntur. eadem in omnibus tatio est, parque modus huius magistratus & collegij, quem paulo ante docuimus, ab auditoribus veteribus & collegio quadtagintauirali, vrbanarũ causarum iudice, setuari solere. illud tantũ ius auditoribus recentibus additum est, quòd in causis, quæ summam quadtaginta nummorum aureorum non excesserint latam sententiam de qua ad eos sit prouocatũ, moderari queãt, eiusque partem, si ita ipsis videatur, abrogore, partem verò comprobare, dum modo omnes in eandem sententiam conueniant. quod ea de causa institutum est, vt exteti homines & aduenæ, quorum præcipue rationem haberi debere summi philosophi tradidere molestia leuarentur, & sine magno tei familiaris dispendio litium exitum inuenirent. Hoc iure vetereres priua-

D ti sunt. necesse enim illis est vt aut totam sententiam approbent, aut totam rescindant, atque irritam faciant. Si noui parti intercedere possunt reliquis non intercedere: at veteres contrà: aut enim toti intetcedunt, aut vniuersam integram dimittunt. Hocque pacto exterorũ lites breuiori spacio dirimuntur, quàm causæ vrbanæ: quamuis patronorum & iurisconsultorum versutia, quæ nihil contra fas intactum relinquit, in immensum quæuis lites protrahuntur, quod vbique gentium fieri solet, vbi non temere sed statuto ordine iudicia fiunt. Explicata ferè à nobis est iudiciorũ tatio, superest vt paucis perstringam⁹ eos magistratus, qui primi in causis vrbanis ius dicũt, à quibus ad vetetes auditores prouocationes fiunt & ad collegium quadragnita virorũ, quorum iudicum sex sunt subsellia pro qualitate causarum & perso-

narum distributa,nam aut lites sunt de mercatura rebusque ad negociatores spectantibus,vel de ædibus & fundis quæ intra æstuaria fuerint:aut de possessionibus & agris quæ in cōtinenti sunt,aut de quibusuis aliis contractibus stipulationibusque:personæ auté quæ lites inter se conferunt,aut sunt ciues, aut exteti,iiq; aut alterutri inter se,aut alteri cū alteris experiūtur: deniq; vel cū pupillis res habetur,aut agūt viduę fœminę post obitū mariti de dotibus recuperandis.ne ergo inter tot diuersorum generum iudicia turbatio esset, néue aliud alij impedimentum afferret,plura instituta fuere iudicum subsellia:ita vt quantum fieri posset vnusquisque pro ratione negocij & litis suos iudices cognosceret.quæ enim lites ad ædes siue fundos intra fines Venetiarum id est in æstuariis positos pertinent, hæ omnes à iudicibus qui proprietatum nominantur diiudicantur, quos etiam adeunt viduæ ab hæredibus maritorū defunctorū,dotes repetere volentes. Hancque appellationem habuerunt quòd maiores nostri ea tātum ciuium suorum propria existimarūt, quæ in æstuariis sita essent,vtpote quæ ad alienos dominos non facile transferri possent. Cætera verò in continenti existentia siue agri siue domus fuissent,vt quæ facile inuitis dominis possent auferri,iniuriæque magis exposita essent,mobilia dici voluerunt.quòd si de fundis continentis oræ controuersia fuerit,iudices procuratorum sunt adeūdi. iisdem iudicibus cum pupillis qui adhuc tutores habent contenditur.qua ex re ipsi iudices nomē obtinuerunt:nam apud Venetos curatores & tutores, & procuratores appellari cōsueuerunt. Si item lis de mercimoniis inciderit & ad mercaturam spectet, subsellia iudicum adeuntur, qui ex ea re iudices seu consules mercatorum nominantur.hi maiori quodam compēdio iudicant,quàm alij forenses magistratus:quod ea ratione institutum est,ne longioribus litibus impedimentū moráue fieret negociis mercatorū,quæ assiduā quandā operā exigunt. At si inter exteros homines lis fuerit,vel quispiam ciuiū hospiti diē dixerit, op⁹ est ad eos iudices accedat,qui ab aduenis nomē habēt. Cæteræ verò omnes causæ contractus ac stipulati, ex quibus quispiā ab alieno sibi aliquid deberi cōtendat, idque iudicio petat,iudicibus veniunt qui petitionū nūcupantur: hipque prætoris vrbani vicē gerūt.Sūt præterea minimæ quædā,quibus diiudicandis præfecti sunt iudices mobiliū dicti. Est & pręter hos magistratus alius,qui si quid inuentum fuerit aut olim reconditum aut nuper amissum, num ad ęrarium aut ad priuatum quēpiam aut ad eū qui reperit, res ea pertineat decernit omnesque huiusmodi cōtrouersias diiudicat. Expedita vniuersa iudiciorum ratione ad eos magistratus transeundum est,qui ærarij curam habent,quibusvé pecuniæ publicæ administratio commissa est. Hi fortasse plures quā par sit alicui esse videbūtur, cū pauciores vniuersę rei pecuniariæ satisfacere possent. Verū hoc loco animaduertendū est patres nostros summam diligentiā adhibuisse, ne in administrādis pecuniis publicis aliqua fraus fieret.arbitrati enim sunt ex ærario veluti alimētū vniuersis reipublicę partib⁹ suppeditari,quo deficiēte seu imminuto deficere quoq; rēpublicam aut

A aut minui opus esse. Quocirca lege sanxerũt,vt si quis ciuis peculatus dānatus fuerit, perpetua ignominiæ nota singulo quoque anno repetita inureretur. Maiori enim consilio coacto in concione ciuium omnium statuta die ab Aduocatore omnes illo crimine damnati pronunciantur: vt qui tantum scelus ausi sint, perpetuæ ignominiæ pœnas luant. Sed ne ab instituto longius digrediamur, magistratus qui ærarij curam habent, duorum veluti generum sunt. Qua ratione publicæ quoque pecuniæ diuisæ sunt. nam vel ex publicis vel ex vectigalibus in ærarium cōferuntur: vel interdum cum reditus reipublicæ impensis videtur satisfacere nō posse, à ciuibus pro cuiusque censu exiguntur: id quod nō raro fieri necesse est, bellis, quibus ciuitas no-

B stra frequenter vexari solet aut mari aut terra ingruetibus, vel cum Turcę in nostram ditionem irruunt, quorum impetum non sine maximo detrimento complures annos sustinuimus, acerbissimumque hostē in vniuersam rempublicam Christianam sęuientem continuimus, vel cum Principes Christiani quibus imperij Veneti amplitudo quandoque officit, in perniciem nostram conspirant: quemadmodum anno ab hinc x.v accidit, cum omnes ferè Christiani principes inito inter se fœdere in exitium imperij nostri conspirarunt. sed diis bene iuuantibus omnes eorum impetus sunt repressi, resque pene collapsa in integrum restituta est. Duplex ergo cum sit publicæ pecuniæ genus, duplices quoque magistratus ei rei sunt præfecti. Quidam enim pecuniæ ex censu ciuiū collatæ præficiuntur: alij verò reditibus & ve-

C ctigalibus reipublicæ. Vectigalia quidem exiguntur ex iis quæ exportantur ex vrbe, aut in eam importantur. Quædam verò ex ciuitatibus quæ in societatem imperij Veneti sunt adscitæ. Vrbana porrò vectigalia cū propter maximam mercium copiā mercatorumque conuentum, tum ob ingentem hominum multitudinem, qui hanc ciuitatem incolunt, omni omnium opinione maiora sunt. ac mercium quidem rerumque vrbanarum varia sunt genera: ideo diuersi quoque magistratus sunt instituti, prout scilicet cōmodum visum fuit iis qui his locandis atque exigendis vectigalibus præsunt: quos singulos enumerare sanè putidum esset, fastidiumque potius afferret, quam voluptatem. quam ob causam illos etiam magistratus qui perpetui non sunt, sed cum res postulat, tum denique creantur, prętermittēdos esse duco.

D In summa, horum omnium magistratuum officium illud est, vt caueant ne per dolum aliquid pecuniæ publicæ auertatur, aut per inertiam pereat. omnes quoque controuersias quę ad id genus pecunię pertinent, ipsi diiudicāt. pecuniā verò omnem, quam exegerint, cōtinuo ad gubernatores redituum publicorū deferunt. eā enim appellationē is magistratus obtinuit qui huic rei pręfectus est. Sed ea procuratio quoniam magna, atq; ampla est, non nisi insignioribus ciuibus deferri solet. qui vt libentius hoc munus sibi deposcerent, néue demandatum reiicerent, oneri magno atq; graui magnū emolumētum adiunctū est, summa quoq; tributa est auctoritas. hi enim apparitores, viatores, lictores, omneque id genus ministrorū reipublicæ creāt, quibus omnibus ex ęre publico stipēdium persoluitur. id verò quod reliquū fuerit,

ad quæstores vrbanos defertur, ad quē denique magistratū peruenit omnis summa æris publici, à quibuscunque quæstoribus siue magistratibus seu illi extra vrbē seu in vrbe pecuniæ publicæ exigendæ curā habeant, allata fuerit. at vrbani hi quæstores eam pecuniam ex Senatus decreto in vsus publicos impēdunt, eamque in codices accepti & expensi referunt. quod munus quū operosum sit laborisque non exigui, ideo ciuibus iunioribus cōmitti consueuit: qui tamen tum nobilitate generis, tum innocentia vitæ clari sint, ne scilicet æs publicum vllo pacto in rem priuatā auertatur. Quocirca vrbanis quæstoribus ius senatoriū datū est, idem propemodū quod legitimi senatores habēt. pecunia verò quæ in reipublicæ angustiis ex censu à ciuibus cōfertur, quāuis tandem ad quæstores vrbanos omnis confluat, proprios tamen quosdam magistratus habet. Interdum enim de conferenda ex censu pecunia ea ratione fit senatusconsultum, vt nulla mētio habeatur neq; de restituendo eo ære, nec de aliquo emolumēto ciuibus erogādo, qui ex sua re priuata eam pecuniam cōtulerint. Quod tamen raro admodū fieri cōsueuit: nam plerunq;, imò potius semper nisi res contrariū postulet, Senatus reipublicæ ita cōsultū esse vult, vt priuatorū res nō negligātur. Promulgato igitur senatusconsulto, de pecunia ex censu cōferenda facto tēporeque quod commodum visum fuerit cōstituto, vnusquisque ciuiū intra id tempus eam summā persoluit, quā ex censu debet. exigunt autē gubernatores reditūū deferuntq; ad quæstores vrbanos. at multo sæpius eiusmodi senatusconsultum fit de pecunia ex censu conferenda, vt post certum temporis spacium ciuibus, qui eam persoluerint, restitui incipiat, aliquo etiam emolumento adiuncto: certaque in eam rem delegantur vectigalia. Interdum verò senatusconsultum de collatitia ex censu pecunia ante nostram tempestatem, ita fieri solebat, vt de reddenda nulla fieret mentio, neque vllum certum tempus constitueretur nisi id commodum reipublicæ fuisset. sed magistratus, qui præfectus mutuis dicebatur, quod nomen adhuc quoque retinet, acceptam ab vno quoque ciuium eam vim pecuniæ in codices referebat: interimque donec restitueretur, singulo quoque anno quini nummi aurei pro centenis collatis, veluti vectigalis loco, ciuibus creditoribus numerabantur: quem in vsum multa vectigalia erant assignata. Qua ratione priscis bellis facilis erat pecuniæ exactio, quæ ex censu soluebatur. neque verò iniquum existimari debet, ciuibus qui rem familiarem temporibus reipublicæ necessariis consumpserant, aut magna ex parte imminuerant, vicissim aliquid impendi ex reditibus publicis. Nam quemadmodum partes totius incolumitati consulere debent, ita natura comparatum est, vt totum curam habeat, ne partes magnum incommodum patiantur, sed pro viribus prouideat, vt incolumes perdurent, alimentáque illis parata sint, quibus reficiantur & conseruentur. Verùm nostra ætate hoc æs alienum reipublicæ adeò ingens erat, vt in illud emolumentum quod diximus ciuibus erogari, trecenta ferè nummorum aureorum milia singulis quibusque annis impenderentur. Quorum solutio proximis annis propter angustissima reipublicæ tempora

A pora quum intermissa fuisset,tãdem quarto ab hinc anno,referentibus Dominico Triuisano Senatore amplissimo,atque Andrea Gritto, cuius ducis auspiciis nunc respublica Veneta regitur, sapientissimo atque integerrimo Senatore, factum est senatusconsultum vt nulla amplius emolumenti erogandi mentio fieret,neque in codicibus publicis post id tempus id æris acceptum à ciuibus referretur.verum ne omnino à republica fraudati esse viderentur,capitis restitutioni,necnon etiam emolumenti quod ad eam diem eis debebatur,cùm multa vectigalia assignata sunt,tum reipublicę possessiones omnes in agro Rodigiensi positæ,sunt distributę. Cuius muneris maxima parte nos functi sumus, qui illo tempore magistratum gerebamus; qui B ante nostra tempora institutus præcipue fuerat ad huiusmodi æs alienum reipublicæ minuendũ, aut si fieri posset extinguendum:de quo pauca infrà dicemus.sicque magna pars ingentis atq; incredibilis ferè publici æris alieni imminuta fuit,necnon priuatorum ciuium facultatibus satis commode cõsultum, ita tamen vt prior ac potior semper fuerit reipublicæ ratio quam priuati commodi. quod institutum à maioribus nostris ad hæc vsque tempora per manus deductum est.Vt ergo redeamus vnde diuertit oratio,Præfecti mutuis eàm pecuniã exigũt, quæ à priuatis ex censu in reipublicæ vsus necessarios confertur:acceptamque in suos codices referunt, ac demum vrbanis quæstoribus numerant. Iidemque præfecti curam habent exigendi à quæstoribus vrbanis eã summã pecuniæ, quę quotannis erogari solebat in C vicem reditus ciuibus priuatis: eamque & acceptam & expensam in suos codices referebant.Pecunia verò quæ ea lege ex senatusconsulto erogatur,à priuatis vt certo tempore restitui debeat, à proprio quodam magistratu & exigi & restitui solebat. nunc vniuersum hoc munus gubernatoribus reditus demandatum est. Alius etiam præter hos est pecuniarius magistratus minime prætereundus,qui in eam curam incumbit, vt ciues ærarios factos, eosque qui constitutam non persoluerunt pecuniam quam ex cẽsu debent, inuestiget:eorumque bona publicet,& tandem sub hasta vendat. Nonnulli sunt præterea magistratus pecuniarij,à quibus ærarij ciues inuestigantur:rationesque in publicis codicibus priuatorum ac reipublicæ diligenter inspiciuntur,ne qua fraus publicis reditibus atque ærario fieri possit: quos con-D sulto prætereo ne tędio lectorem afficiam.neque enim momenti quippiam habent ad eam,quam potissimum hoc opere mihi exponendam reipublicæ gubernationem institui.Præter hos magistratus nonnulli etiam sunt,qui ad ciuitatis commodum, & ad bene beateque viuendum plurimum valent, ideoque à nobis minime sunt omittendi. Primi nobis se offerunt monetæ aureæ argenteæque præsides, qua cum externis hominibus ciuium commercia & ipsorum inter se maximè cõtinentur:deinde annonæ triticeæ præfecti,itemque salubritati Venetæ ciuitatis præfecti, sine quibus vita constare non potest, præterea amplissimi Naualis præsides, Ædiles quoque qui viarum & pontium & huiusmodi rerum resarciendarum curam habent qui perquam necessarij sunt:postremo amplissimus magistratus, quem procu-

ratorum Veneti appellant, ciuitati nostræ longè opportunissimus. De præfectis monetæ nihil est quod plura dicamus. eius magistratus illa cura est, ne argentum aut aurũ imperfectius aut impurius cudatur quàm lex statuit: néve nummi sint minores pondere, quàm lex iubet. quod sanctissime apud nos obseuatum fuit. quamobrem maximo in precio apud omnes nationes barbaras, nedũ apud Christianos, Veneti nummi semper fuerunt, hodieque sunt. Cæteri namque principes plerique omnes impurius aliquanto argentum & aurum cuderunt, vt facilius impensis satisfacere possent. At nostri constantissime semper hac in re dignitatem à maioribus acceptam retinuere. Magistratus verò, qui annonæ triticeæ præfectus est, ciuitati Venetæ perquam necessarius est. etenim cum nulla propè frumenti vis ex agro Veneto colligatur, quod omni ex parte vrbs æstuariis amplissimis continetur, ciuitasque hominum multitudine abundat, opus est rei frumentariæ magnam haberi curam: nequando populus, cuius commodo maiores nostri maximè consultum esse voluerunt, rei frumentariæ inopia laboret, nimiáque annonæ caritate prematur. Idcirco rei frumentariæ tres sunt præfecti, qui x v i mensibus magistratum gerunt. horum est officium prouidere, ne ciuitas vnquam frumenti inopia laboret. quæ si quando timeatur, Principem Sapientumque collegium adeunt, reque inter eos discussa decernunt quæ ad frumenti copiam comparãdam vsui esse videntur. Quandoque etiam solet certa merces ex ærario his constitui, qui ex longinquioribus prouinciis frumentum Venetias aduexerint. Interdum ære publico triticum mercantur à negociatoribus, qui polliceantur certam vim frumenti statuto tempore, atq; ex certis etiam prouinciis se Venetias delaturos: quod nisi præstent, pecuniaria mulcta plectuntur: quod autem Respublica magno pretio emerit, vili vendit, vt commodo populi atque inopiæ consulatur: qua in re magnam interdum iacturam ærarium facit. De re frumentaria præterea plurimæ sunt leges pulcherrimaque instituta: quæ si in præsentia recenserẽ, longius quàm par sit ab instituto digrederer. sequitur magistratus is cui vrbis salubritas est curæ. huius præcipuum munus est, prouidere ne aliquo pacto ex contagione tabes in ciuitatem serpat. quod si clàm quãdoque obrepserit, vt nonnunquam solet accidere, sedulo operam dat, ne lõgius vagetur. Quare ædes publicæ amplissimæ in æstuariis ædificatæ sunt, interuallo trium millium passuum ab vrbe: quibus finitimi sunt horti lætissimi. eas in ædes, si quis ex plebe eo morbo ægrotare cœperit, confestim cum tota familia defertur. hi verò qui cum ægrotante consuetudinem aliquam habuerant, opus est, ne alios inficiant, vt proprios lares deserant, concedantque ad alias ædes publicas, itidem extra vrbem in eum vsum conditas, regione à prioribus longe diuersa; ibique x x x x dies detinentur: in quibus si sani perstiterint, ciuitati ac domesticis laribus restituuntur. supellectilis quoque magna cura habetur, ne eius cõtagione quispiã inficiatur. hic quoq; magistratus prouidet ne quid putridũ aut quod incolumitati ciuitatis officere possit vẽdatur: demũ id sedulo curat vt quàm salubertrime Venetiis degatur. atq; hoc præfectorũ genus

A genus nõ multo ante nostrã tempestatẽ institutũ fuit: cum quidẽ antea creberrime vrbs pestilẽtia laboraret, adeò vt plerīq; omnes vi tabis sæuiẽte proprios quandoq; lares desererent, & in continentẽ ꝓximam secederent, sed postquam nouo huic magistratui hæc cura demandata est, numine diuino fauente, nulla penè pestilentia fuit. interdum quidem, quod in magna hominum vndique confluentium frequentia vitari non potest, nonnullæ domus infectæ fuerunt, cura vero huius magistratus, Deique auxilio, latius vagari malum non potuit. Nunc de amplissimi naualis præfectis dicendũ est: quod certè non solùm Venetæ vrbi magno est ornamento, sed etiam vniuersę Italiæ, non mediocrem dignitatem affert. immensum opus est & admiratione B dignissimũ, in ea vrbis regione quæ præter alias mari vicina est, & præterea maximè commoda, ædificatum, ac in tres sinus, seu si malueris, recessus excauatum: intra quos mare recipitur vnico tantùm ostio tam lato vt etiam satis sit ad maximas triremes capiundas. Munitum est ostium duabus turribus ex vtraque parte, suntque hæ ponte sublicio iunctæ portisque cancellatis; quæ nunquam reserantur nisi quum opus sit triremes educere, seu in nauale inducere. nullibi etiam aditus ad interiora naualis patet, præterquam hoc vno ostio ingredientibus. primus occurrit omniũ quidem minimus, sed amplus tamen sinus, tectis circum ac contignationibus in modum fornicis vndique extructus: huc subducuntur è mari triremes, ibique ab omni ventorum ac pluuiarum iniuria tutæ, si ita acciderit, vt illis vtendum non sit, C multos annos incolumes & illæsæ permanent. Nouas item sub eisdem tectis ædificant, veteres subducunt & resarciunt: magnum sanè opus, & maximi ornamenti, & ad naues fabricandas vtilissimum. Post hunc sinum alius est interior amplissimus, omni ex parte circum eiusmodi tectis, vt dixi, instructus: nec vllum ex eis inspicias triremibus vacuum, sed aut binis plenum, si tecta fuerint latiora, aut singulis si angustiora. Tertius verò non minor secundo, paulò ante nostram ætatem superioribus additus fuit, isque mœnibus pulcherrimis circũseptus. in eo autem plura sunt tecta ædificata, quamuis non sint omni adhuc ex parte perfecta: verum summa cum diligentia opera datur vt illi ædificationi manus imponatur extrema. Tres hi recessus inuicem sunt peruij, atque vnico muro ambiuntur nonnullis turribus distin-D ctio, in quibus vigiles excubias noctu agunt; ne quid detrimenti tam insigne opus vi ignis iniecti, seu dolo facinorosi cuiuspiam, seu casu quopiam, vt interdum euenire solet, accipiat. Intra mœnia tabernæ sunt armamentorum amplissimæ, vniuersæque nauticæ supellectilis fabri suas ibi omnis generis rerum quod ad rem naualem pertineat, officinas habent. Ibi funditur æs ad tormenta conficienda: magnaque in vsum tormentorum vis pulueris conficitur. vt totum in pauca cõferam, nihil ad rem nauticam pertinet, quod non in eo nauali reperiatur. ibi videre licet ingentem fabrorum multitudinem, quotum quisque suo munere fungitur. Sunt præterea nonnulla atria bene ampla, in quibus ingens armorum copia, tormentorum scilicet ac telorum, ad vsus bellicos seruatur; ingẽs etiam velorum, remorũ, armamentorumque

omnium,in ſuis quæque cellis condita eſt: vt cum Senatus armandam claſ- E
ſem decreuerit,omnia quæ requiruntur ad eam rem, prompta atque parata habeantur. His rebus officiisque omnibus præfectus eſt magiſtratus,de quo dicere inſtitueram, cuius conſilio ac diligentia omnia, quæ ad nauale pertinent,adminiſtrantur.is fabros deligit cum lignarios tum ærarios cęterosque opifices qui ad opus faciundũ admitti debent,ac ne quiſpiã deſit officio ſuo, diligentiſſime curat. Huic magiſtratui pecunia ex ærario ad ſuſtinẽdos ſumptus naualis numeratur, collegio tamẽ prius cõſulto rationibusq́; apud illos patres relatis. Apud maiores noſtros, penes quos res maritimæ magno in precio erant,hic honos magnus habebatur:tẽporibus tamẽ noſtris magiſtratus huius dignitas eſt imminuta,ac penè cecidit.itaq; ſi quando aliqua res ex- F
titerit,quã diligẽtius adminiſtrare oporteat,alios ciues ac Senatores,ſummæ dignitatis homines,Senatus nauali pręficit,qui jus in priores habeãt,eisq́; veluti miniſtris vtãtur. Poſtremo loco ſunt à nobis recenſendi diui Marci procuratores,ampliſſimus omniũ pręter ducẽ magiſtratus:quippe qui præfinitum tempus non habeat, ſed vnà cum vita terminetur. Huic honori coniũcta eſt perpetua Senatorij ordinis dignitas, ac ius ſuffragij ferendi æquum cum legitimis ſenatoribus. illud etiam præ aliis omnibus magiſtratibus obtinuerunt.nam cum cæteris à ſenioribus ciuibus non cedatur, niſi certis locis certiſque ſubſelliis, procuratoribus vbique idem honor præſtatur. quocunque enim loco ſedeatur, illis ſemper ceditur, dignioriq́ue ſede ſemper honeſtantur: non ſecus ac ſi quouis in loco ſui magiſtratus munere funge- G
rentur.horum officium eſt tutelam pupillorum habere,quibus propter ætatem tutela indigentibus,nullus defuncto parente ex teſtamento tutor eſt inſtitutus. veluti ergo publici quidam tutores à Republica ſunt inſtituti. hi diui Marci procuratores dicuntur, quod munus cum egregiam fidem ac ſanctitatem vitæ præcipuam requirat, hi ciues huic officio delegantur qui iam publicis ferè omnibus muneribus defuncti, ſpectatæque ſunt probitatis: in quo verſantes tanquam milites emeriti perpetuam obtinent Reipublicæ adminiſtrationem. Priſcis temporibus tam magna fuit non tantum Venetiis, verum etiam apud exteras nationes, huius magiſtratus exiſtimatio,vt plerique exteri homines, nedum indigenæ, teſtamento ſuo hoſce procuratores hæredum ſuorum tutores ac totius rei domeſticæ curatores inſtituerint.eo- H
rum fidei magna pecuniæ vis pauperibus erogãda commiſſa eſt.adeo vt noſtris quoque temporibus ingentes opes ab hoc magiſtratu adminiſtrentur, ac pro eorum arbitrio in vſum pauperum diſtribuantur.hic magiſtratus initio inſtitutus fuit, ne hæreditates ciuium qui pro tuenda ſeu etiam pro amplificanda Republica apud exteras nationes decederent,aut ſtudio rei familiaris negociis ac mercimoniis occupati peregrè morerentur, nullo condito teſtamento,per fraudem quampiam ab hæredibus pupillis auerterẽtur. Qua de cauſa effectum eſt, vt ciuibus illis publice ea cura demanderur, de quorum probitate omnibus compertum ſit. Principio tres fuere. deinde aucta ciuitate tres alij additi, hac tamen ratione diſtributi,vt veteres pupillorum,

qui

A qui citra riuum magnum qui vrbem mediam interfluit habitant, curam habeant: tres item curent eos qui vltra riuum magnum proprios habent lares: dimidiam vrbem alteri, item dimidiam posteriores curent. Tres verò præter hos patroni sunt amplissimi atque augustissimi templi, quod diuo Marco Euangelistæ dicatum est, sub cuius numine Veneta Respublica bonis legibus aucta est, in ditionemque imperij creuit. ab his postremis tanquã à nobilioribus nomẽ in omnes deductum est, vt diui Marci procuratores appellentur. De huius templi structura, de marmorum, columnarumque copia, de porphyritide ac prasio lapide, de opere tessellato atque aurato, quo tum laquearia, omnesque fornices confecti, tum vniuersum pauimẽtum stratum B est, quia nemo ferè mortalium est quin vel visu cognouerit, vel fama perceperit, nihil mihi statui esse dicendum. huic instaurando tẽplo, si qua in parte labascit, eiusque sacerdotibus, tres hi procuratores præsunt, operamque dant vt pro ciuitatis dignitate & pro amplitudine patroni diui Marci Euãgelistæ Deus optimus in eo templo piè atque magnificè colatur. hi sunt qui præter cæteros magistratus meo iudicio perquam necessarij videri debent ad bene beateque viuendum. Nam & monetæ cudendæ cura nequaquam negligenda est, qua omnium commercia ciuium continentur, annonæque triticeæ copia sedulo procuranda. nec minor bonæ valetudinis ciuium cura habenda minimeque omittenda viarum ac pontium idque genus ædificiorum instauratio. hæc communia cuique ciuitati. ista verò ad Venetias magis atti-C nent, rei scilicet maritimæ procuratio ac pupillorum tutela, cum multi ciuiũ tum propter publica negocia, tum propter mercaturæ industriam peregrè profecti diem obeant. idcircò magistratus qui his muneribus incumbant publicè instituti sunt, vt nulla in parte maiores nostri communi bono defuisse videantur, si quis diligenter omnem huius Reipublicæ institutionem animaduertat.

LIBER QVINTVS.

POSTQVAM omnis fere ratio gubernationis Reipublicæ à nobis expoſita eſt, omneſque recenſiti magiſtratus vrbani, non importunam alienamve ab opere rem facturus videbor, ſi de magiſtratibus exteris verba fecero: iis ſcilicet quibus ciuitates quæ in noſtram venerunt ſocietatem regi ſoleant: poſtea de militaribus imperiis, ac demum de muneribus aliorum ciuium, qui patricij non ſunt ordinis. His etenim expoſitis extrema manus commode operi inſtituto impoſita videri poterit. Inſignioribus ciuitatibus quæ in Veneti imperij ſocietatem venerunt, quatuor magiſtratus præficiuntur. prætor vnus omnibus ius dicit, & forenſes lites diiudicat, atque in ſontes animaduertit. habet is prætor in iudiciis proferendis aſſeſſores homines iuriſperitos, quorum conſilio vtitur. & licet apud prætorem ſit omnis autoritas, præter hunc eſt præfectus, qui militibus præeſt, qui vrbem vel agros vrbis coluerint. in hos prætori nullum eſt ius, ſed præfectus tantum ius in eos habet. Arcis præterea, mœnium portarumque cura præfecto eſt demandata, vectigalium etiam ac redituum omnium tum vrbis, tum agri totius. præter hos quæſtor vnus, aut duo. hic magiſtratus pecuniam publicam adminiſtrat, impendit & exigit, habetque codices rationum publicarũ. nihil tamen ferè agit niſi ex mandato præfecti. ac interdum vtriuſque, ſcilicet prætoris & præfecti. Ea enim ratio adminiſtrãdæ vtilior viſa eſt, quàm ſi penes eundem eſſet & autoritas & adminiſtratio ærarij. facilius namque liceret per fraudem ærarium peculari. id vero pecuniæ quod reliquum fuerit ab impenſis, Venetias ad quæſtores vrbanos defertur, ad quos vt ſuprà diximus vndique pecuniæ publicæ conferuntur. Quartus qui in vnaquaque vrbium magiſtratum obtineat, eſt cuſtos arcium. alibi vnus, alibi plures ſunt: hique militibus præſident qui arcem tuentur, curamque habent armorum, commeatus, & tormẽtorum quæ ad munitionem contra hoſtes in arce poſita ſunt. neq; tamẽ cuſtos ita præeſt arci, quin præfecti imperio ſubiectus ſit: cui quidẽ omne ius omniſque poteſtas in huius generis rebus curandis tributum eſt. In minoribus vero ciuitatibus ſeu vrbibus nullus eſt præfectus, ſed prætor vtriuſque partes agit. in oppidis quoque quæ in agris maiorum vrbium frequẽtia ſunt, ſolus prætor eſt qui ius oppidanis dicat, nullus præterea magiſtratus. nam quæſtores

ac præ-

A ac præfecti principum vrbium in vniuerso quoque agro ius obtinet. A prætoribus omnibus ad auditores nouos prouocatio est. Aduocatores etiam quandoque sententiis capitalibus prætorum intercedere solebant: sed quoniam vsu plerunque euenire solitum erat vt iudicia protraherentur, neque sontes criminum ac scelerum pœnas darent: lata fuit lex à decemuirûm collegio, minime id iuris Aduocatoribus amplius in sententiis esse, quæ à prætoribus assidentibus iurisperitis quos secum comites ducunt, vt suprà dixi, pronunciatæ essent. Et hactenus quidem satis de magistratibus quibus Respublica tum domi tum foris administratur. Verum quoniam non tantùm pacis, sed etiam belli gerendi ratio habenda est, quam vniuersam qui negle-
B xere, vt inquit Plato in Politico, libertatem diutius tueri nequiuerunt: ideo qui recte Reipub. institutionem posteris tradiderunt, illud imprimis admonuerunt, vt ciues instituantur ad vtrunque munus, vt scilicet bello gerendo idonei sint, & domi in pace legibus subiecti institutisque patriis in præclara aliqua functione viuant, ita vtramque rem amplectẽtes, vt virtutes artesque bellicæ referant ad studia pacis, tanquam ad potiora. vnaquæque etenim res eam habet à natura insitam vim, vt primum bonum sibi quisque coueniens appetat: deinde vt contrario obsistat, nitaturque quãtum possit à se iniuriam propulsare: quæ res in animante natura omnium perfectissima, dilucidius dignoscuntur. Nam vnicuique animali tributa est vis appetendi, qua prosequatur id quod naturæ suæ consentaneum fuerit. præter hanc vnicuique ad-
C iecta fuit vis irascendi, quam Plato in corde atque in præcordiis collocauit, vt scilicet animal quodcunque, eius virtutis stimulis actum, contrarium naturæque repugnans repelleret. Vtriusque igitur partis virtutes, quarum semina in animis hominum natura indidit, ciuilem virum fouere oportet, & ad frugem perducere, sicque & belli & pacis gerẽdæ rationem habere. Quæ ratio à maioribus nostris non fuit neglecta, vt quibusdam videri solet: sed quoniam initio in mari ædificata ciuitas, quæ multis annis imperium contempsit continentis, terrestris belli studiis detineri non potuit, vniuersam se ad maritimum bellum conuertit: in quo egregiam operam nauauit, & pro tuenda libertate & in hostibus vlciscendis: multaque præclara Venetorum gesta priscis monumentis memoriæ prodita sunt, plurimique triumphi ex
D deuictis hostibus & eorum classibus superatis reportati: ex quibus facile quiuis intellexerit Venetos in re maritima longe aliis præstitisse. Victa tandem post longum tempus superioris consilij sententia precibus finitimorum populorum, quorum quisque sui reguli tyrannidem, quam diutius passus fuit, amplius tolerare non poterat, adhibuit animum Senatus ad continentis imperium: vniuersamque Venetiæ regionem pulsis tyrannis, ac passim ciuibus deditionem facientibus, veluti postliminio recuperauit: quæ libenti animo redibat ad veteres incolas, eiectis tyrannis exteris, qui ex reliquiis barbarorum in tota regione consederãt, durissimaque seruitute victos eos populos premebant. Prolato igitur imperio in cõtinentem præterquam quod bonis legibus, & pacis studiis ij populi erant recreandi, qui nuper ve-

nerant in nostram societatem, danda etiam opera fuit vt tueri libertatẽ pos- E
sent in quam se asseruerant. Cæterum Venetæ vrbis situs vtpote quæ condi-
ta est in mediis æstuariis, minime patiebatur nostros ciues impẽsius operam
dare bello terrestri, illiúsve studio diutius detineri, sine magno periculo se-
ditionis ciuilis. nam ciues illos qui terrestris belli studiis se dedissent, maio-
rem anni partem agere in continenti, ibique & equos alere, & terrestribus
certaminibus se exercere opus fuisset: quin vt peritiores rei militaris fierent,
opus fuerat si quando domi ocium ab armis fuisset externa bella adiuisent,
in iisque animum pariter & corpora durassent, vt in ea functione cum laude
versari possent & patriæ prodesse: secus autem si fecissent, inepti profecto
non tantùm Imperatores, verum etiam milites fuissent. Hæc vero frequens F
consuetudo continẽtis vrbanæque intermissio factionem quandam ciuium
facile peperisset ab aliis ciuibus disiunctam. quapropter proculdubio res
Veneta breui ad factiones ac bella ciuilia deducta fuisset. Omitto interim
quàm magnos spiritus animi ciuium cõcepissent, cum plurimum armis po-
tuissent, habuissentque frequentes adsectatores: vt hominum natura semper
ad malitiam pronior est. quæ res, vt ex priscorum monumentis facile intel-
ligi potest, semper Romanam Rempublicam vexauit, contumacesque non
paucos Romanos ciues Reipublicæ legibus & Senatus decretis reddidit, ac
demum Iulium Cæsarem tyrannum Romani imperij fecit. Ne ergo hu-
iusmodi quispiam morbus in Venetam ciuitatem obreperet, satius maiores
nostri esse statuetunt, vt continentis imperium externo potius ac conducto G
milite quàm Veneto defenderetur. stipendium verò illis statuit ex vectigali-
bus totius prouinciæ. æquũ enim erat eius regionis impẽsis militem viuere,
qui ad eam tuendam accersitus fuerat. in hanc militiam plurimi socij ditio-
nis nostræ adscripti sunt: quorum nonnulli ad summam imperij in nostto
exercitu deuenere, atque ob res egregie gestas Veneta ciuitate patricioque
iure donati sunt. Viget adhuc nostra ætate nomen Bartholomæi Coionei
Bergomensis, viri illustrissimi & summi Imperatoris, qui multa præclara
bella confecit, ac Venetam ditionem auxit: quapropter equestri statua in ce-
lebri vrbis loco à Republica honestatus fuit. Ciues igitur Veneti ea de cau-
sa, quam retuli, terrestris militiæ gloria priuati sunt, eaque ad exteros delata
est. siquidem lege cautum erat, nullum patricium Venetum pluribus quàm H
xxv militibus præesse posse. hæc tamen lex nostra tempestate ob bella fre-
quẽtia quibus vexati fuimus, vi cõsuetudinis tanquã abrogata est. Cùm autẽ
terrestre bellum ingruit, nonnulli patricij ordinis ciues in exercitum mittũ-
tur, qui dum bellum vrget, temporarium magistratum gerunt. quæstores hi
sunt, item legati, qui Imperatori exercitus externo homini semper adstant.
neque ei quicquam aut facere aut decernere licet, nisi ex legatorum cõsilio:
Bello finito vtrique magistratus domum reuertuntur ac in ordinem redi-
guntur, nec quicquam amplius iuris habent. hæcque est belli terrestrisúe
militiæ ratio apud Venetos. Bello verò maritimo ac nauali nostra ciuitas
natura magis idonea est, cuius studiis semper Veneti studuere. nam vrbs in
mari

A mari condita parum timere poterat terrestres copias, quæ ei negocium facesserent: ac non modo iniquum, sed etiam valde incommodum erat, comparare exercitum ex ciuibus, quem in continentem traiicerent, ac finitimos populos bello lacesserent. Verum à mari quoniam iniuria timenda erat, quódque illatam propulsare non erat difficile, ideo vniuersa ciuitas ad studia rei maritimæ conuersa est, eoque iuuentutem legibus instituit, ac totius vitæ consuetudine firmauit. hic enim mos instituendi patricios homines semper fuit, vt à teneris annis vsque ad pubertatem sub pædagogi disciplina degerent, ac Latinis literis imbuerentur pro cuiusque captu: ab ea ætate, præter paucos quosdam qui literarum studiis se manciparant genio natu-
B raque ducti, omnes ferè rei maritimæ ac familiari operam darent, ac alij quidem nauigabant ad longinquas oras, vbi mercaturæ industria rem domesticam augebant, simulque efficiebantur periti morum ac consuetudinis, legumque multorum hominum. plurimi conscendebant triremes armatas atque à teneris annis & corpus laboribus firmabant, & animum excolebant rei maritimæ disciplina, ac naualis belli peritia: quibus artibus semper Veneti excelluere. Quin lege cautum fuit, quæ vsque ad nostra tempora peruenit, vt in vnaquaque triremi armata stipendium ex ære publico non exiguum duobus adolescentibus daretur ordinis patricij: quorum officium nullum aliud esset, præterquam imbui disciplina rei maritimæ: vtque id facilius assequerentur quædam illis assignantur exigua munera, quibus curan-
C dis se exercentes proficiunt, & ad maiora capessenda idonei fiunt: grauibus vero triremibus siue ad classem & rem bellicam instructæ fuerint, siue priuatim ciuibus locatæ ad mercaturam, octoni cuique iuuenes patricij quandoque attribuuntur: nec mediocre eis stipendium constituitur, vel ex pecunia publica, vel ex ære priuato, si ad mercaturas locentur, qui nauticis ac bellicis studiis in eis assuescant. Quin etiam priuatorum nauibus hoc onus legibus impositum est ad publicam vtilitatem, vt ex ære domini priuati hominis, vni seu duobus si nauis maior fuerit, patriciis adolescentibus stipendium soluatur, quorum aliud nullum officium sit præterquam exerceri muniis nauticis. Concessa quoque his adolescentibus facultas est, vt in triremibus onerariis ac in nauibus priuatorum quibus adscripti sunt, ferre
D queant certam mercium summam nullo naulo soluto: quam si non habeant, ius hoc suum aliis concedunt ac locant. Qua lege consultum fuit non solùm exercitationi iuuentutis, verumetiam vtilitati tenuiorum ciuium, qui angustia rei familiaris premerentur. Quare facile intelligi potest, rationem instituendæ iuuentutis minime à maioribus nostris neglectam fuisse, vt nonnullis videtur: imò in ea nauium triremium copia ducenamplius nobiles adolescentes, legis istius beneficio, alienis impensis ad ti & rem nauticam instruebantur: præterquam quod ciuili consuetudine ac more patrio quilibet patricius iuuenis aut literis aut studiis rei maritimæ operam dabat: in qua exercitatione tum sibi plurimum, tum rei do-

mesticæ nonnihil consulebat ac proderat. Hæ priscæ leges & huiusmodi instituta etiam nostra tempestate perdurant, licet plerique adolescentes ambitione aut luxu post ampliatum imperium corrupti patrias institutiones neglexerint: ac ciuium copia adeo creuit vt nostra ætate ingruentibus bellis ac rerum domesticarum dispendiis longe plures effecti sint pauperes, quàm vt satis consuli illis queat istius legis beneficio. Ita namque natura comparatum est, vt nihil inter homines perpetuum esse possit: verum cuncta quamuis initio perfecte constituta esse videantur, post aliquot annos natura in deterius labente instauratione indigent: adeò vt quemadmodum corpus prãdio saturatum diutius incolumitatem seruare non potest nisi post aliquot horas cœna successerit: sic in vnaquaque re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atque instaurationem adhibere. Huiusmodi rationem nos quoque Deo bene iuuante imitabimur, ac aliquod remedium excogitabimus. quo fit vt hac etiã in parte nihil sit in nostra Republica desiderandum. sed de his hactenus. Nunc à nobis recensendi sunt magistratus qui præficiuntur rei maritimæ. Vnaquæque triremis ad bellum instructa præfectum habet virum patritium, qui in ea triremi omnium potestatem obtinet, prætérquàm vltimi supplicij inferendi. veluti in terrestri militia Centurio, seu aciei præfectus eorum curam habent qui fuerint in sua acie. Hic triremis præfectus nautas cunctaque quæ in sua triremi sunt, & quæ ad eius apparatum faciunt diligenter curat. Quotannis quamuis nulla necessitas sit, Veneti aliquot triremes armant, quæ reddant mare tutum nauigantibus, securámque nauigationem compressis piratis præstent viris bonis qui res suas agunt sine alicuius iniuria. Præter triremium præsides est totius classis legatus, qui imperium habet in vniuersam classem, & in cunctos triremium præfectos. hic veluti legatus exercitus, nisi adsit Imperator, ius habet & capite mulctandi quos velit & dirigendi classem quò maluerit. hic quoque magistratus semper ferè etiam pacis tempore creatur, præficiturque his triremibus, quæ armatæ sunt. Quòd si tempora Reipublicæ ita postulent vt magna classis paranda sit, tunc vniuersæ classi præficiunt Imperatorem, qui tum in classe tum in cunctis prouinciis maritimis amplissimam potestatem habet; ac eam propè quam olim in Romana Republica Dictator retinebat; nisi quod omnibus in rebus paret autoritati Senatus & Reipublicæ decretis. summum tamen illi ius tributum est, cum in classem, præfectos, legatósve classis, tum in prætores ac magistratus omnes qui cum imperio sunt in locis insulisque maritimis, ac munus publicum exercent: adeò vt cum classis Imperator ad aliquam ciuitatem accesserit, continuò ei sacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prætorum sileant, ab omnibus magistratibus ad Imperatorem liceat prouocare. Quin si ita ei libuerit, potest solus ius dicere, solus administrare pecuniam publicam, ac denique solus omnium potestatem habet. nullus est apud Venetos magistratus maioris autoritatis, idcircò raro admodum classi Imperator præficitur. Non enim temere nisi rerum necessitas ita exigat

A gat, alicui conceditur tam magna poteſtas vt omnia vnius ciuis arbitrio pędeant. Hoc in loco ea lex non eſt à nobis prætermittenda, Imperatorem, Legatum, præfectúmve claſſis vllum non poſſe cum triremibus armatis ingredi Venetam vrbem, neque etiam tunc cum in patriam redit: ſed cum primum Iſtriam peruenerit, quæ prouincia centum ferè milibus paſſuum ab vrbe diſtat, ſtipendium nautis ex legis decretis ſolui debet, ibique omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci ſolebant, ac in nauale ſubuehi ſub tecta in eum vſum ædificata, vbi tutæ ſeruantur à ventorum & pluuiarum iniuria: nunc lex hæc non ita omni ex parte ſeruatur, quemadmodum patrum noſtrorum temporibus ſeruabatur. Recenſiti à nobis B ſunt omnes ferè magiſtratus, quibus, veluti coronam & apicem maiores noſtri impoſuere eos, quos vernaculo vocabulo à Græca appellatione deducto, ſyndicos dicere conſueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortaſſe nomine, ſed ſatis idoneo ad idem munus explicandum. Hi poſt quatuor quinqueve annos creari ſolent, ac mitti tum in continentis oram noſtræ ditionis, tum in regiones maritimas ac inſulas: recognoſcuntque geſta omnium prætorum atque aliorum qui foris publicam poteſtatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum auroritate quæ Aduocatoribus tributa eſt. Nam vt ſapienter Ariſtoteles inquit, hi qui in poteſtate ſunt, niſi ex aliis pendeant, ægrè in officio perſiſtunt propter ingenitam cuique malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominum C magiſtratus, quibus Reſpublica Veneta domi foriſque adminiſtratur: reliquum eſt, vt ea ratio à nobis referatur, qua prudentiſſimi homines maiores noſtri ſemper in officio plebem ac vniuerſum populum continuerunt, rem certè ſupra omnium fidem, tot annos populum gubernationis publicæ expertem nunquam patritiorum imperium detrectaſſe aut ægrè tuliſſe, nec quippiam vnquam molitum eſſe vt mutata Reipublicæ forma ipſe quoque ad ius publicum admitteretur, imò ſemper amantiſſimum atque obſequętiſſimum nobilitatis ſe præſtitiſſe. Verum ſi quis præter ſitus opportunitatem valde commodi ad Rempublicam tuendam, moderationem noſtram in regendo animaduerterit, comperiet populum non omnino repudiatum fuiſſe: ſed ad ea munera fuiſſe admiſſum, quæ ei committi poterant abſque D rei communis detrimento. Ideoque facile perſpicere poterit id in hac Republica temperamentum extitiſſe, quod cæteris hominibus tum priſcis tum iunioribus ſemper defuit. Quamobrem eueniſſe etiam comperiet, vt in cunctis aliis tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes Reſpublicas euerterint. contra in noſtra ciuitate ob eam cauſam nullum vnquam tumultum popularem aut ſeditionem extitiſſe. etenim neceſſe fuit, vt in exordio operis dixi, ſi rectè Reſpublica inſtituenda erat, populum à gubernatione Reipublicæ excludi. qua in parte maiores noſtri non tantùm autoritatem ſummorum philoſophorum ac rationem ſecuti ſunt, verumetiam imitati ſunt Seſoſtrim antiquiſſimum Ægyptiorum legiſlatorem. qui vt in Politicis Ariſtoteles perhibet, genere diſtinctos vo-

luit esse eos qui armis regionem tuerentur, quíve de bono publico consultarent ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasque artes exercentibus, ac mercenariam operam locantibus. Verum institutum hoc facile euertere rempublicam poterat, nisi temperatio ea adhibita fuisset, quam maiores nostri sapientissimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos constantissime hoc obseruatum fuit, vt omnibus æquum ius esset, neque vlli impunè liceret quenquam ne de plebe quidem vel infima iniuria afficere: patricium verò hominem contumeliam facere plebeio pro sacrilegio ac scelere maximo semper habitum fuit. Quòd si quis temerarius huiusmodi quippiã perpetrare ausus vnquam fuit, is sensit se impunè non abiisse: tantoque grauiores pœnas dedit, quanto maioris existimationis dignitatísve fuit. Præterea diligenter à Senatu cõsulitur tum annonæ triticeæ, tum omnium rerum copiæ, quæ faciunt ad victum ciuium & ad incolumitatem totius populi: adeò vt magna interdum dispendia faciat publicum ærarium, ne ciuitas penuria laboret. quod cuilibet exploratum esse potest ex his quæ suprà à nobis dicta sunt, cum de præfectis annonæ triticeæ ac de curatoribus publicæ salubritatis ageremus. Ac populi quidem hæc duo potissimum requirunt à rectoribus ciuitatum, vt scilicet commode viuant in rerum copia, neque obnoxij sint iniuriæ potentissimorum ciuium: quæ cùm assecuti fuerint, res suas agunt cæterorum securi. Nihil verò à maioribus nostris omissum fuit, quod ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita sunt, quibus mirifice consulitur populi commodo, atque eorum hominum inopiæ qui in studiis honestis Reipublicæ vtilibus versantur, aut olim versati sunt, nec amplius per ætatem aut imbecillitatem valetudinis id muneris obire queunt. Nam Venetiis innumeræ domus ędificatæ sunt satis idoneæ aptęque rei domesticæ, quæ hominibus iisce gratis conceduntur, in quibus cum familia degant quoad vixerint sine rei familiaris dispendio. His adde quòd in nauali amplissimo, quod vicem oppidi obtinet, constitutum stipendium est non mediocri hominum multitudini: qui tamen nil agunt seu propter senium seu ob incommodum acceptum; cum tamen tunc cum in florenti ætate essent, suum munus in ędificandis triremibus aut in huiusmodi quopiam opere Reipu. vtili obierint. Præterea veteri instituto in contractibus emptionis venditionisq; mercium preciosarum alteruter, emptor scilicet aut venditor, certum quippiam soluunt pro summa mercium: quod pauperibus nautis impartitur, qui amplius ei officio satisfacere minime possint propter ætatẽ, quam tamen in ea functione consumpserint. Cæterum præter hæc optima instituta ad continendam plebem in officio Reipublicæ nonnullas alias leges recensebimus, quæ sapientissime mihi à maioribus nostris inuentæ videri solent, vt pro eorum hominum cõditione satisfactum pulcherrime sit ambitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura insita est, nec tamen propterea gubernatio nobilitatis vlla in parte perturbetur. Vniuersus populus in duo genera est distributus. nam quidam honestioris sunt generis, alij vero ex infima plebe, vt artifices, & id genus hominum, quod ab Aristo-

A Ariſtotele in Politicis ſeruorum publicorum eſſe perhibetur. vtriſque meo iudicio conſultum eſt nec incommodè nec iniquè. Nam plebeis hominibus qui ſuapte natura parum honori ſtudent, ſed potius rei familiaris ſtudio inſeruiunt,ſua quædam iura conceſſa ſunt, ſuique honores. in tot enim claſſes diſtributi ſunt,quot ſunt artificia in quibus degunt,ac vnicuique claſſi propriæ quædam datæ ſunt leges, ſub quibus ſua quiſque exercet officia. His præficiuntur totius claſſis ſuffragiis ex eorum numero nõnulli, qui non incommodè artificij illius præfecti appellari poſſunt. horum iuſſu multa præſcribuntur, nonnullæque leuiores lites horum arbitrio dirimũtur. Quo fit vt plerique omnes artifices cum eius honoris compotes fuerint facti, in
B eo munere ſibi placeant, putentque ſe non parum dignitatis eſſe aſſequutos, cum eò peruenerint, vt à ſui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti fuerint. Sunt præterea in vnaquaque claſſe quidam præfectis inferiores, qui tamen nonnullis exiſtimationis ſunt. hoc igitur modo magna in parte ſatis fit honoris cupiditati, quæ indita eſſe videtur animis etiam plebeiorum hominum atque infimæ plebis. Alterum populi genus honeſtius in Veneta ciuitate honoratiorem quoque locum habet, cui priuata quædam ac propria munera ſunt conſtituta decora atque honeſta, quibus patritij ordinis viri priuati ſunt,nec ad ea vlla ratione acceſſum habẽt. quorum multa ſunt, vt nec patricium hominem tum propter emolumentum tum honoris titulum eorum pœnitere poſſit. Scribarum ordo honeſtiſſimus eſt, qui magi-
C ſtratibus quibuſque aſsident. id munus plebeis tãtum hominibus datur, patricio nulli: quod quamuis illuſtre non ſit, eſt tamen honeſtum. eorum namque fidei & ſolertiæ codices ſcriptaque publica quibus res omnis priuata & publica continetur, commiſſa ſunt. qua prouincia atque munere qui dignus habetur,is iure optimo & probi viri & induſtrij nomen habet, commendationemque apud homines non mediocrem. id autem eorum pleriſque ſtipendium conſtitutum eſt, vt rei domeſticæ non tantum tuendæ, ſed etiam amplificandæ ſatis ſit. Illi autem,qui ſunt à ſecretis Senatus,omnes ex populo ſunt, patricius nullus. Hic ordo ſuperiore honeſtior eſt, idcirco illi ex populo qui nobiliori genere orti ſunt, eo munere fungi ſolent. reditus habent ex ære publico non mediocres, neque vllum Senatuſconſultum hos
D latet. ſemper nanque interſunt & collegij & Senatus conſultationibus; ex qua re in magno precio ab omnibus habentur. Ex his nonnulli ſeliguntur qui decemuiris miniſtrant, eorumque acta in codices referunt, ac conſcij omnium ſunt quæ à collegio aguntur. quo in honore verſantur quoad vixerint, non per vices quemadmodum patricij viri in ſuis magiſtratibus, quorum nullus præter procuratorium perpetuus eſt. Horum qui à ſecretis Senatus ſunt, vnus primas partes tenet, ac Cancellarius Venetiarum nominatur, qui in maximo eſt honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur præterquam à procuratoribus. nullum is Reipublicæ ignorat arcanum: magni quoque ſunt ei reditus ex ære Reipublicæ conſtituti: ac cum diem obierit, funebri oratione honeſtatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate defer-

ri consueuit, præterquam duci, aut cuipiam ciui qui sit extra aleam, vt dici solet, præterea nemini, quasi Cācellarius ducem ex populo referat. hic vnus creatur comitiis magni cōsilij. Cæteri omnes qui à secretis sunt à deceuiris eligūtur, atque subduntur eorum cēsuræ, si quid in functione publica quam habent deliquerint. Omnes etiam populares cœtus, vt artificum classes & cuiusque artificij præfecti, nonnullique alij de quibus infrà dicemus, ex arbitrio decemuirûm pendent atque eorū ditioni subiecti sunt: illiusque collegij autoritate & initio cōstituti fuere & nunc continentur. quod sapientissime institutum fuit, vt is magistratus prouideat, ne huiusmodi cœtus qui ad bonum publicū sunt instituti, quandoque simulatione officij aliquid in Rempublicam moliātur: qui ad eius morbi cautionem initio creatus fuit, ne qua scilicet malorum ciuium cōspiratio facesseret negocium Reipub. Sunt prætere a Venetiis quinq; societates initæ sub diuorum quorundā nomine & religione, in quibus innumeri homines sunt & plebei & patricij ordinis. Harum suas quæque vestes habet suaque insignia, quibus tamen non semper ac passim vtantur, sed cum simul coacti prodeunt, aut ad honestandum cuiuspiam funus, aut ad sacrum quodpiam munus. Festis diebus statutis cūcti ferè in suam societatem cogūtur. ibi sacris primum intersunt. deinde inuisunt templa deorum immortalium, deumque optimum supplicationibus pompaq; solenni venerātur. harum quæque societatum propriā ædem habent, in qua amplum atrium ædificatum est, quò statutis diebus cōueniunt, vt exhibeant officium religioni quod debent. Etenim celebrant quandoque sacra mysteria, interdum simul coacti templum cuiuspiā diui inuisunt, sæpius exequias ac funus fratris exornant, cum eorum quispiā diem extremum clauserit: cuius etiam delicta expiant sacrificio ac precibus identidem repetitis. Præter amplissima illa atria singulæ destinatum conclaue habent, in quod coguntur societatum præfecti. qui magistratus est annuus, atque inter plebeios non mediocris dignitatis. hi simul congregati de agendis consultant, dantque operam ne qua in parte desint bono societatis. eorum quoque fidei magna vis pecuniæ pauperibus erogandæ commissa est. nam priscis temporibus tam ingentis fuerunt existimationis hæ societates, vt plurimi qui rem suam testamento legauerant in vsum pauperum distribuendam, hos potissimum tutores fecerint, quorum arbitrio ea pecunia erogaretur. quo effectū est vt harum societarum aliquæ copia facultatum quæ in hos vsus quotānis erogandę sunt, procuratoribus diui Marci minime concedant: qui magistratus patricius amplissimus est. Ad hunc honorem, præfecturam scilicet istam societatū, patriciis viris nullus est accessus, quāuis sint è numero fratrum, sed plebei tantum homines illius dignitatis compotes esse queunt, vt hac etiam in parte populus nobilitatem æmularetur. hi enim societarum pręfecti quodammodo in populo referūt procuratoriam dignitatem. Verum ne qua ratione huiusmodi societates atque hi præfecti Reipublicæ officerent, omnes sub potestate decemuirûm continentur, vt ne quid immutare queant, aut in vnum cogi præter tempora statuta, nisi ex eorum arbitrio atque autoritate.

Huius-

A Huiusmodi honores in nostra Republica viris plebeis vtriusque ordinis cõstituti sunt, vt omnino expertes non essent iuris publici ac ciuilium munerũ, sed suæ honorum cupiditati ambitioníve hac ratione satisfacerent, neque statum nobilium aut odio haberent aut perturbarent. Quo gubernationis temperamento respublica nostra id cõsecuta est quod priscarum nulla alioquin illustrium. nam à primis initiis vsque ad hæc tempora mille ac ducentis annis tuta permansit, non tantum ab exterorum hominum dominatu, verumetiam à ciuili seditione quę fuerit alicuius momenti. quod adepta est non vi vlla aut armatis satellitibus seu munita arce, sed æqua ac temperata ratione regendi: adeò vt populus libenti animo pareat nobilitati: neque vllã B mutationem rerum optet, quin potius egregie sit affectus erga nobiles. Quę res nostra tempestate potuit esse compertissima. Nam cum omnes Christiani principes conspirassent in perniciem atque exitium nominis Veneti, fusúsque noster exercitus fuisset à Ludouico Gallorum rege iuxtà Cassanum oppidum agri Cremonensis ingenti clade, imminerentque inde Germani, hinc Iulius Romanus pontifex atq; vniuersa penè cõtinentis ora ab imperio Veneto desciuisset: ea rerum angustia perturbatus Venetus populus, adeò nihil in nobilitatem est molitus, vt lachrymantes omnes se suaque obtulerint ad reipublicæ defensionem, reque ipsa præstiterint. Nam Patauio vrbe propter incolarum animum erga nos egregie propensum nullo negocio recuperata, cum Maximilianus Imperator vndique contractis auxiliis ingen- C ti exercitu eam vrbem obsedisset, quàm plurimi nõ tantum patricij verumetiam plebei ordinis sponte cum militibus stipendio eorum priuato conductis ad tuendam illam ciuitatem profecti sunt, egregiamque in ea expeditione operam nauarunt: adeò vt imperator coactus fuerit reducere exercitum expugnatione vrbis non tentata. nec maiore negocio aliæ quoque ciuitates recuperatæ sunt, maximo populorum omnium fauore ex alieno imperio ad Venetum veluti ad portum tutissimum confugientium. clarissimum certè argumentum iustæ dominationis, cum volentibus imperatur. quod non absque ratione contigisse si quis bene attẽderit, facilè comperiet. Cuiq; enim ciuitati quæ in societatem Veneti imperij venit, municipales leges relictæ sunt, multisque honoribus ciues in sua quisque ciuitate potiuntur: op- D pida autem non pauca in agris vrbium sita à ciuibus ipsarum vrbium ibi magistratum gerẽtibus gubernantur. His adde quòd prætoribus ciuitatum qui illustres sunt, assident cum ius populo dicunt homines iurisperiti: quibuscum consultant antequam quippiam decernant. qui honos est non exiguus, nec modicum inde emolumentum ad eos venit. huius generis magistratibus fungi patricij Veneti non possunt, sed vel ex Veneto populo, vel vt plerunque, ex sociis ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facilè quiuis intelliget, eam adhibitam fuisse in hac republica moderationem, quæ maximè videatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore videndi officium respiciẽdique munus solis oculis est attributum. reliqua verò munera ignobiliora cæteris membris relicta sunt quæ vsu videndi careant, sed pareant,

nec aliquo pacto obaudiat his quæ ab oculis ita esse nunciata fuerint, neue aliò ferantur quàm quò oculi ea direxerint: sicque optime vniuersum corpus consistit & conseruatur. Nõ dissimili ratione in republica Veneta summa rerum gubernatio patritio ordini est demãdata, veluti quibusdam oculis ciuitatis; ignobiliora officia cæteris ex populo: sicq; tãquam bene compactum corpus Veneti felicissime viuunt, cum oculi reipublicę non sibi tantum sed vniuersis membris prospiciant: cæteræ verò ciuitatis partes, non tantum sui habeant rationem, verùm etiam hisce oculis veluti potioribus membris reipublicæ libentisime obtemperent. Quòd si in quapiam republica eò insaniæ venerint ciues, quod in plerisque cõtingit, vt populus videndi munere fungi velit atque oculorum officium vsurpet, continuo vniuersam rempublicam euerti necesse est. Quòd si etiam patricij ciues sibi tantum prospexerint, alia verò ciuitatis membra contempserint, irritato populo ad perniciem nobilitatis proculdubio male cum Republica atque adeò pessime agetur. nostri maiores naturam imitati vtrique incommodo prouidêre, illamque præstitere moderationem, vt nullus, nisi inuidus, locum habeat obtrectandi tam rectę tamque legitimæ institutioni. Quam Deum optimũ precamur diu seruet incolumem. si enim quippiam boni à Deo immortali hominibus prouenire est credibile, hoc præcipue diuinitus Venetę vrbi obtigisse persuasissimum esse debet.

GASPA-

GASPARIS CONTARENI S.R.E. CARDINALIS DE SACRAMENTIS CHRISTIANÆ LEGIS ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

DE SACRAMENTIS CHRISTIANÆ LEGIS, ET CATHOLICAE ECCLESIAE.

LIBER PRIMVS.

SAEPE numero mecum ipse animo reputans, solere plerunque accidere, vt viri probi; ac bonarum artium non ignari, præter eorum spem, & institutum vocentur ad munus Antistitum, ac Ecclesiis præficiantur Episcopi; quibus neque ocium est, neque facultas, vt dare diutius operam possint lectioni Theologorum, & Iuris pontificij peritorum; à quibus singula quæque doceantur, quæ pertineant ad officium præsulis; nam & diuturnus labor, & multi loci perplexi deterrent politioribus studiis assuetos ab huiusmodi authorum lectione: idcirco nō putaui rem inutilem me facturum, si præcipuam totius huius muneris partem, eam inquam, quę versatur circa Sacramenta, compendio quodam comprehendero, ac eam leuem adhibuero, vt cuiuis non ignaro bonarum artium, absque diuturno labore, aditus non difficilis pateat ad Sacramentorum rationem intelligendam; quam perspectam habere, & aliis posse tradere præcipuum est officium Episcoporū, vt inquit Dionysius in libro de Ecclesiastica hierarchia. Deum igitur optimum precor, vt cœptis nostris faueat, & efficiat, vt non indigne omnino pertractemus res tam magnas, & diuinas. Antiqua quædam fuit opinio, iam ferè à mūdi primis exordiis cum hominum genere nata, indigere humanum genus ad veram pietatem, & religionem puram expiatione quadam, & sanctificatione, quam pro hominum natura, etiam existimarunt fieri verbis, & cæremoniis quibusdam: ita nanque natura institutum est humanum genus, vt ex sensibilibus rebus notionem etiam intelligibilium nanciscatur, nam veluti naturæ hominis vicem quæ & se pollutam esse sentiebat, & maiori quadam sanctificatione indigere, vt digne ad pietatem, & puritatem religionis accederet, inuertit in plerisque omnibus hominibus astutia dæmonum; qui sicuti veram religionem, ac vnius dei cultum peruerterunt, ac sibi pro Deo sacrificia exhiberi voluerunt; ita etiam expiationes quædam, ac sacra, eorum fallacia adinuenta sunt, quibus magis se pollueret

humanum genus,ac magis,magisque à Deo recederet,dæmonum malorum cultui emancipatum. Mansit tamen apud nonnullos homines, paucos quidem,sed optimos,& sanctissimos vnius veri dei cultus, ac diuino instinctu, Sacramenta, & sacrificia quædam instituta; quibus veluti signis fidei, quæ illis inerat,redemptionis nostræ per Christum, & expiabantur, & sanctificationem recipiebant. Moses his superuenit, per quem data est lex populo illi,semini,inquam,Abraham,Isaac,& Iacob,quibus promissum à Deo fuerat ex eis oriturum semen, in quo benedicerentur omnes gentes:in lege verò à Deo instituta fuerunt quædam Sacramenta, in quibus apertius significata fuit redemptio futura per Christum.In Mosaïcis Sacramentis ptę aliis omnibus expiationibus, & lotionibus præcipuum obtinuit locum Circuncisio,quæ Abrahæ ante legem tradita fuerat, à lege verò summa cum veneratione accepta.Hęc,vt inquit Apostolus,fuit signaculum iustitiæ fidei,quę fuerat etiã in pręputio patris nostri Abrahę.Expiabãtur infantes Circũcisione à labe peccati originalis ratione fidei,cuius signũ fuerat Circuncisio.non ergo Circũcisio aliquo pacto efficiebat iustitiã,quę occulte diuinitus infundebatur,sed tantũ significabat reconciliationẽ,& expiationẽ,quę tũc conferebatur diuina vi homini,Circũciso.Alias verò expiationes,quæ lotionibus, & aspersionibus fiebant, Apostolus appellat iustitias carnis, eò quòd non pertinebant ad emundationem animæ,& spiritus purificationem, & peccatorum abolitionem;sed tantummodo ad expiationem immunditiæ carnis contractę,vel ex contactu cadaueris,vel ex lepra,vel ex quapiã huiuscemodi causa,seu etiam ex peccato quopiam:significabant vtique futuram expiationem animi, & eius figuræ erant,non tamen ad eam attingebant vllo pacto;quod tamen in circuncisione factum fuisse, iam superius dictum à nobis est.Sacramẽta ergo Veteris legis,proportione quadam, legi ipsi respondebant.Nam sicuti lex non ducebat ad perfectum,sed finis eius erat (quantùm ad hanc partem,de qua agimus,quæ ad cæremonias spectat) perducere homines ad cultũ Dei spiritualem, per fidem Christi explicitam hoc carnali,& corporeo cultu:ita etiam Sacramenta legis, vel signa erant expiationis animi,quæ in aliquib[9] fiebat diuina vi, vt in Circũcisione,vel corpus expiabant ab irregularitate quadam contracta ex immunditia quapiam corporea,aut ex aliquo peccato,quo impediebãtur à cœtu sacrorum,& populi. Post Mosem promulgato Euangelio per Christum, longe nobiliora ab ipso instituta sunt Sacramenta quæ & significarent expiationem, & sanctificationem &, significatione ipsa efficerent, de quibus à nobis hoc opus est institutum. Verum vt colligamus id, quod ex superioribus patere facilè potest,communis quædam animi cõceptio semper fuit,Sacramenta ea esse, quibus spirituale quodpiam arcanum sub re sensibili contineretur: vnde à Græcis appellata fuere Mysteria,id est,arcana.Illud hic animaduertendũ,ne decipiamur,vt quibusdam accidit.Nam apud Veteres,& in Sacris literis,sæpius Sacramentum dicitur id arcanum,quod latet; interdum verò sensibile signum illud,sub quo latet arcanum dictum est Sacramentum: non quòd

A ipsum sit arcanum, quippe quod patet sensui, sed quoniam sub se contineat arcanum; quod quidam ignorantes non intellexerunt locum Pauli in Epistola ad Ephesios, ac propterea negauerunt matrimonium esse Sacramentum, eò quòd Paulus dicat, postquam disseruerat de vxore, & viro: Hoc autem magnum Sacramentum est, dico autem in Christo & Ecclesia; quasi ex his Pauli verbis sequatur, matrimonium non esse Sacramentum, sed coniunctio Christi cum Ecclesia; verùm si accuratius animaduerterent hi scioli, inuenirent ferè semper in sacris literis Sacramentum appellari arcanum. hæc etenim magis propria est Sacramenti significatio, in qua Mysterium à Græcis appellatur. Nã apud Thobiam angelus Raphael inquit capite duo-
B decimo, Sacramentum regis abscondere, bonum; id est, arcanum; opera autem Dei prædicare conuenit. Item in libro sapientiæ de iniquis dicitur, qui irriserunt pios, nescierunt sacramenta Dei. Item apud Danielem. vt quęrerent misericordiam à Deo cœli super Sacramento isto. sic in Apocalypsi. dicam tibi Sacramentum. Quibus omnibus in locis Sacramentum dicitur arcanũ. Verùm apud Theologos posteriores immutata fuit huius nominis ratio, ac appellarunt Sacramentũ signũ illud sensibile, sub quo latet arcanũ spirituale; arcanũ verò id quod latet appellauere rẽ Sacramenti. Nobis ergo tractaturis de Sacramẽtis Christianę legis & Catholicę Ecclesię, illud exordiũ est sumendum, nullũ humano generi polluto per peccatũ originis, quo infectus vnusquisq; nascitur, qui per seminalẽ rationẽ, id est, paternã originẽ
C trahit ab Adã, itemque magis, ac magis polluto peccatis, quę ĩ se vnusquisq; adultæ ætatis admisit, nullum inquam, patere aditum ad peccatorum abolitionem, & expiationem, ad reconciliationem, & gratiam ineundam cum Deo, nisi per Christum Iesum dominum nostrum, qui vnus mediator est Dei, & hominum, vt ait Apostolus, neque aliud datum est nomen, in quo oporteat nos saluos fieri. Verùm Christi redemptionem nobis applicamus per fidem in sanguine eius, vt item ait Apostolus. Oportuit igitur homini, qui ex sensibilibus ad intellectualia peruenit, & cui contigit salus per hominem Christum constantem ex corpore humano & sensibili, sanctificationem, & expiationem adhiberi quibusdam rebus sensibilibus; sub quibus lateret hæc sanctificatio, & gratia, qua spiritualiter à Deo per Christũ sancti-
D ficatur; oportebat etiam accessum sensibilem, & corporeum hominis sanctificandi esse ad res illas sensibiles, quo testatum faceret, se fide accedere ad suscipiendam sanctificationem, & gratiam. Qua de re beatus Thomas excellentissimus Theologus sæpenumero appellat Sacramenta protestationes fidei, quãuis etiam sint protestationes fidei in ministris, qui ex fide Ecclesię Sacramenta dispensant. His fundamentis iactis, accedamus ad institutum, ac prius ordiamur à definitione Sacramenti. Duas ponemus, quæ cũ eandẽ vim habeant, posterior tamen est priore explicatior. Prior est Augustini, qui dicit Sacramentũ esse inuisibilis gratię visibilẽ formã. posterior est Vgonis de S. Victore viri doctissimi qui definit Sacramentũ esse sensibile elementũ similitudine reprę̃sentãs, institutione significãs, & sanctificatione cõtinẽs in-

uisibilem gratiam. Hæc, vt dixi, posterior, quamuis re eadem sit cum priori, est tamen longe explicatior, attamen vtitur vocabulo hoc elementum pro sensibili re quacunque. Res ergo sensibilis est Sacramentum, quæ natura constat, & habeat oportet ex insitis à natura similitudinem quandam cum re, quæ spiritualiter agitur, ideo addidit Vgo, similitudine repræsentans. Verùm quoniam Sacramenta vim habent ex institutione Christi, vt infra dicemus, ideo adiunxit; institutione significans. Nam naturalis illa similitudo non significaret gratiam dari per rem sensibilem, nisi à Christo ita fuisset institutum; & quoniam, vt inferius dicemus, vnum quodque Sacramentum conficitur rebus, & verbis, in quibus continetur sanctificatio, & forma Sacramenti, vt itidem dicemus, ideo additum est, sanctificatione continens gratiam spiritualem, qua sanctificamur. Ex hac definitione Sacramenti, cuilibet patere potest, institutionem Sacramentorum omnium non potuisse à quopiam homine fieri, præterquàm à Christo, qui item Deus est. Nam cùm Sacramenta contineant gratiam, & sanctificent; gratiam verò det Deus per Christum, nullus homo, neque etiam Ecclesia vniuersa, potuit instituere, & sanctificationem adhibere rei sensibili, vt per eam præstetur accedenti, & credenti gratia, & sanctificatio. Solus ergo Deus, qui dat gratiam, & non nisi per hominem Christum potuit instituere Sacramenta, quæ habeant hanc vim certam. Ex hac etiam definitione exploratum esse potest sensibilem Sacramētorum formam, signum esse diuinæ largitionis, qua nos per ea sanctificaret. Verùm ex parte accedentium ad ea, sunt fidei protestationes. Is enim accessus, quo quispiam adit Sacramenta, protestatio quædam est illius, quod credat, non tantum articulis fidei, sed etiam diuinæ promissioni, & institutioni, qua pollicitus est se per ea sanctificationem traditurum. Verùm, quoniam diximus Sacramenta sanctificari per verba, & quòd quodlibet Sacramentum constat ex rebus, & verbis; ideo totum illud est latius explicandum. Primùm explicabimus id, quod supra tetigimus, Sacramenta iure constituta esse in rebus sensibilibus, tum ex parte instituentis, & in eis operantis, tum ex parte hominum, qui accedunt ad Sacramenta; ex parte instituentis, cùm in redemptione humani generis verbum diuinum sibi assumpserit hominem, quo vti instrumento operaretur salutem nostram, qui corpus habet, & est sensibilis. quamobrem Damascenus in libris de fide, appellat corpus Christi organum diuinitatis coniunctum, scilicet, sicuti manus organum hominis est; inquit enim, tactu sanabat, aliaque mira operabatur, diuinitas vtique sanabat, sanabat tamen tangendo, quod corporis erat, sicuti serra faber facit scamnum secando, vtique forma scamni ab arte est; organum tamen est serra, cuius est secare, quia ergo secando facit scamnum faber, vtique serra organum est artis. Redeamus eò, vnde sumus digressi. Cùm organum diuinitatis fuerit humanum corpus sensibile, quod agendo, & patiendo, vt organum diuinitatis operatum est salutem nostram, vtique rationi consentaneum omnibus videri potest alia quoque organa

A organa, disiunctiora, inquam, Sacramenta esse in rebus sensibilibus cōstituta. ex parte verò hominis per ea sanctificandi, nulli dubium, quin maximè debeant Sacramenta esse in rebus sensibilibus constituta. Nam homo ita est à natura factus, vt ex rebus sensibilibus capiat notionem rerum intelligibilium. imò in his, in quibus hæsitatio esse potest, maximè homo fit certus ex signis sensibilibus, quale est in Euangelio cum dixissent pharisæi, quis est hic qui peccata dimittit: dominus noster, vt eos certos redderet, respondit, quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua, an dicere surge, & ambula; vt autem sciatis filium hominis habere potestatem dimittendi peccata, conuersus ad ægrotum illum dixit, surge, tolle grabatum tuum,
B & ambula; ecce signo sensibili reddidit illos certos rei insensibilis, in qua hæsitabant; sic in hac sanctificatione hominum, vt omnis hæsitatio à corde nostro pelleretur, fuit necesse signo sensibili à Deo instituto animum hominis firmare; vt, scilicet, certus esset, nisi ficte accederet, se consecuturum gratiam & reconciliationem per illud signum. facile ex his cuilibet apparere potest meritò Sacramēta esse in signis sensibilibus. Verùm quoniā Sacramēta institutione significāt, & sanctificatione cōtinēt gratiā, oportuit signū Sacramēti sensibile duplex esse: alterū, in quo esset præcipua & prima vis significādi, cuiusmodi sūt verba: alterū verò in quo esset naturalis similitudo repræsentās. Hui⁹ ordinis sunt res aliæ natura cōstātes, in quib⁹ apparet similitudo, natura referēs id, quod inuisibiliter fit interius: verba verò præcipuā habēt vim significādi. Cōstat ergo vnūquodq; Sacramentū ex rebus, &
C verbis vnde nec res sine verbis, nec verba sine rebus perficere queunt Sacramēta. Quomodo autē in vnoquoq; Sacramēto sigillatim id fiat, infra, cum de vnoquoq; per se Sacramēto loquemur, liquidò explicabimus. Non enim omniū est idem modus, & eadem ratio. Cum igitur res, & verba vnum Sacramentum constituant, necesse fuit Theologis hoc in loco mutuare vocabula à Philosophis, vnde appellarunt verba, formam Sacramenti res verò alias sensibiles, materiam, ea de causa, quòd materia per se indeterminata sit, terminus verò fiat à forma. Itaque cum res, quibus vtimur in Sacramentis non ita determinatè repræsentent, & significent quid agatur, determinatio verò fiat à verbis, dixere verba formam esse, alias res materiam.
D Verbi gratia, in baptismate aqua & ablutio diuersa possunt referre, vt scilicet, mundetur corpus, vt sanitati consulatur, aliáque huiusmodi; verba addita, scilicet, ego te baptizo in nomine patris, & filij & spiritus sācti, determinant, quid fiat ablutione illa. His expositis restat, vt explicemus tres quæstiones, in quibus solent multum digladiari inuicem Theologi iuniores. Prima pertinet ad vim efficientem Sacramentorum, an, scilicet, sint tantum signa rei spiritualis, quæ fit; an & ipsa quippiam efficiant. Altera quæstio est, de Sacramentorum effectibus, quorum prior est in quibusdam Sacramentis character, quid nam, inquā, sit is character. Altera verò est gratia, an, scilicet, Sacramentalis gratia sit quippiā aliud à gratia illa, qua iustificamur, & à peccatis expiamur. In ea dubitatone, quā primo loco proposuimus, inter iunio-

res Theologos controuersia est, nã nonnulli, vt Ioannes Scotus, quẽ in hac parte secutus est Durandus, putant, Sacramenta Ecclesiæ, esse tantum signa quædam gratiæ, & sanctificationis, quam nobis Deus solus, & immediate præstat, & in anima gignit, veluti ex pacto quodam nobiscum inito, quòd quandocunque contigerit nos accedere ad Sacramenta, & eis initiari, ipse occultam nobis daturus est gratiam. huic sententiæ videtur Psalmus adstipulari, in quo dictum est, gratiam & gloriam dabit dominus. Præterea Charitas Dei, quæ est gratia, vel inseparabilis est à gratia, datur nobis, & infunditur per spiritum sanctum; item quemadmodum nihil potest igniri, id est fieri particeps naturæ igneæ, præterquam ab igne; ita nihil potest fieri particeps naturæ diuinæ, quod nobis contingit per gratiam, præterquam à Deo. Afferunt hi præterea alias rationes, quibus ostendere conantur, impossibile esse virtutem efficientem, etiam instrumentariam contineri in Sacramentis, quæ nec diuisibilis, nec indiuisibilis in eis constitui potest commode; & in verbis, neque permanentem, cum verba sequantur motum, neque successiuam, quæ in vltimo instanti prolationis verborum nulla esset, sicuti tunc nullus est motus, qui iam esse desit. Hæ ferè rationes potiores adduci solent à Theologis magni nominis, quas vt euitent in eam adducti sunt sententiam, vt dicerent Sacramenta non tantum veteris, sed etiam nouæ legis, & Chistianæ ecclesiæ, esse tantum signa arcanæ gratiæ, & sanctificationis, quæ in illis præstatur. Verum beatus Thomas & doctissimus, & sanctissimus vir, cum animaduerteret dicta sanctorum, Augustini, inquam, qui, vt magister dicit in quarto libro, cum loqueretur de baptismate, quæ est virtus, quæ tangit corpus & abluit cor, item omnium Theologorum sua ætate superiorum, qui dixere Sacramenta nouæ legis differre à Sacramentis legis Mosis, quia efficiunt id, quod significant, non est horũ sententiæ assensus; sed dixit, prẹsertim in summa theologiæ, quã postrema ẹtate cõposuit, in Sacramentis esse quandam causam effectricem sanctificationis, & gratiæ, non quidem primariam, sed instrumentalem. Nos quidem, quamuis non diffiteamur superiorum authorum sententiam posse deffendi, & euitare nodos earum rationum, quas attulimus; nihilominus putamus veriorem esse, & magis consonam dictis sanctorum, nec alienam à progressu rerum naturæ Thomæ sententiam. Nam quamuis in aliis Sacramentis veteris legis dici posset non fuisse illa certa signa collatæ gratiæ, sicuti sunt Sacramenta Christiana: in Circuncisione tamen hoc dicere non possunt; ideoque Circuncisio æquari poterit Sacramentis Christianis: nisi velint dicere, quòd maior gratiæ copia traditur in baptismate, quàm in Circuncisione: quòd quamuis sit probabile, non tamen efficit in genere Sacramenti nostra esse potiora Circuncisione. Nam cum Sacramenti ratio significatione constet, oportet nostra Sacramenta in significatione quidpiam maius habere quàm signa esse; ideo significando efficiunt id, quod significant, eo tamen modo, quo virtus efficiendi est in instrumento. tota hæc res probè declaratur ab Aristotele in secundo libro de Generatione animalium. nos paucis curabimus

A rabimus hanc satis implicatam rem illustrare. Omne, quod fit, ab aliqua causa fit, quæ actu est id, quod facere debet; verùm quædam statim absque vllo medio à causa sua fiunt, vt ignis, qui ex ligno generatur ab alio igne; quædam verò fiunt quibusdam organis, & instrumentis, in quibus id, quod fit, non est in actu ex propria ipsorum natura, & forma; sed tantummodo quatenus mouentur à causa mouente, & efficiente. Huius rei exemplum clarius sumi potest ab his, quæ ab arte fiunt: Vtique pictor, seu faber mente conceptam habent formam, quam volunt effingere; fit ergo res illa ex potētia, actu à forma concepta, quæ est in mente artificis; verùm penicillo, & coloribus pictor, variis ferramentis faber: ea forma in illis instru-B mentis non est actu secundum eorum naturam, vt perspicuum est, sed quatenus mouentur ab artifice, & hic motus localis est, quare magis subiectus sensui, & visui; alio namque modo mouet penicillum pictor, cum vult effingere caput hominis, alio cum pingit pedem; sic facit faber quilibet, & modus ille motus accommodatus est formæ pingendæ, seu sculpendæ; vnde forma illa est in instrumentis per modum motus, id est, in quantum mouētur ab artifice, ideoque incompletè, ac veluti per transitum quendam, quo (vt ita dicam, gratia melius explicandi hunc locum) forma quæ est in mente artificis, transit per modum instrumentorum in materiam illam; non est ita re vera, sed modus quidam similis est. ab arte veniamus ad factionem naturæ, si animal generatur, vtique generatur ab animali alio actu existen-C te, sed medio semine, veluti organo, in quo fit impressio quædam, & motus ab anima generantis, non localis, vt ab arte, sed alterationis cuiusdam sensu non perceptibilis, sed ratione secundum analogiam, & proportionem artis, quo motu medio generatur aliud animal. vtique, vt inquit Aristoteles in eo loco quem adduximus supra, anima non est actu in semine; sed in animali, à quo decisum est semen; in semine verò est motus ille impressus à generante, in quo est anima, sicuti forma artis est in motu penicilli, aut ferramentorum. Explicatis his, quæ pertinent ad artem, & naturam, veniamus ad exponendam hanc vim efficientem, quam ponimus in Sacramentis nouæ legis; in quibus dicimus, esse vim instrumentalem, ad efficiendam sanctificationem. Verùm, quoniam primum & proximum diuinitatis instru-D mentum est homo ille, id est, natura illa humana, quam verbum assumpsit, vt inquit Damascenus, in qua corpus est sensibile, cuius opera, vt instrumento miracula à diuinitate fiebant, sicuti tangendo sanauit leprosum, & expuendo cœcum, & vocando Lazarum suscitauit: in Christo primùm speculemur hanc vim instrumentariam, & ab eo poterimus commodius accedere ad Sacramenta. Sanatur leprosus tactu Christi, non potest dici tactum illum fuisse tantum signum, imò vim habuit ad sanationem illam, nec possumus dicere primam vim efficientem miracula non esse in Deo, vis igitur in tactu corporeo fuit vis instrumēti: quare quemadmodū motus ille penicilli, in quantum dirigitur ab arte pictoris, habet vim efficiendi imaginē, quę vis nihil aliud re est, quàm mot⁹ penicilli, quatenus scilicet ab arte dirigitur, ita

in ſemine impreſſio illa, ſeu alteratio facta ab anima generãtis eſt vis inſtrumentaria, per quam fit aliud animal, & in ea eſt in potentia anima, non alia res ab ea impreſſione, ſed ipſamet impreſſio, prout directa eſt, & impreſſa ab anima generantis; ita tactus ille corporeus Chriſti, qui prout dirigebatur à diuinitate, fuit vis inſtrumentaria, qua leproſus ſanatus fuit, non alia res præter tactum; ſicuti nec alia res præter motum penicilli eſt vis inſtrumentalis picturæ: tactu ergo Chriſti ſanauit diuinitas, ſicuti motu penicilli pictor pingit, & diuerſo motu diuerſas quoque effingit imagines. His expoſitis de Chriſto, in quo primum eſt diuinitatis organum, accedamus ad Sacramenta Euangelicæ legis. In Sacramentis eſt vis inſtrumentaria ſanctificarionis, verùm, quoniam (vt diximus) vis inſtrumentaria nõ eſt in inſtrumento ſecundum formam propriam, ſed pro vt dirigitur, & mouetur ab agente: quare Ariſtoteles in eo, quem adduximus, loco de generatione animalium, inquit, formam rei factæ eſſe in motu inſtrumentorum; neceſſe eſt ergo vim hanc inſtrumentariam eſſe in ſignis ſenſibilibus, ſecundum aliquam eorum, vt ita dicam, actionem, vel actioni rem ſimilem hæc verò in Sacramentis nihil aliud eſt, quàm ſignificatio, vnde ſignificando efficiunt; id eſt, vis diuina, Deus ipſe, ſicuti vſus eſt tactu corporeo Chriſti, vt vi inſtrumentali ad ſanationem, ita in Sacramentis nouæ legis vtitur ſignificatione eorũ, vt vi, qua efficiat ipſe id quod ſignificant: ſignificatio vero eſt relatio ad rem ſignificatam, ex inſtitutione Chriſti procedens, vt ex cauſa, & fundamento. Illa ergo Sacramenta, quæ tantum ſignificant & quorum ſignificatione Deus non vtitur vt vi inſtrumentaria, ſicuti vſus eſt tactu Chriſti, ſunt tantùm ſigna, cuiuſmodi fuit Circunciſio: ſic etiam fuit tactus Heliſæi, quando extendit ſe ſuper cadauer filij Scennamitidis; non enim tactus ille habuit vllam vim efficiendi miraculum, vt tactus Chriſti: eodem pacto Sacramentis nouæ legis Deus dedit; vt ſignificatione efficiant, ſicuti voci Chriſti vim dedit, vt vocando ſuſcitaret Lazarum. Hac re difficillima ſatis, vt puto explicata, & illuſtrata, nõ eſt difficile ſoluere rationes cõtra ſentientium. Nam verùm eſt ſolum Deum dare gratiam, vt agens principale, & primũ, ſicuti animal non generatur niſi ab animali; nihil tamen prohibet, quin Deus vtatur inſtrumento ad hoc efficiendum; ſicuti animal ſemine vtitur, ſeu vi ſeminali ad generandum aliud animal. Ad ea quæ adducuntur de vi illa, an ſit diuiſibilis, an indiuiſibilis &ce. manifeſtum eſt, quòd iſti, quamuis grauiſſimi authores, non bene intellexere, quid ſit vis inſtrumentaria, quæ in quibuſdam eſt localis motus, in quibuſdam alterationis, in quibuſdam ſimilis actione; in re igitur hac noſtra, vis iſta eſt ſignificatio, quæ eſt relatio, quæ non ſemper eſt in re, quæ dicitur relatiue, vt ei inhærens. ideo ſignificatio, verbi gratia, ſermonis, quoniam non eſt completa ſignificatio, niſi in vltimo ſermonis momẽto, quodammodo indiuiſibilis eſt; verùm quoniã non eſt in eo completa, niſi ratione procedentium ſermonis partiũ, quodã alio modo eſt diuiſibilis. hi verò putauerunt hãc vim eſſe quoddam accidens inhærens rebus Sacramentorũ, nec bene perceperunt modum, quo res,

A res, quæ efficitur, eſt in inſtrumento, & quàm diuerſis modis ſit in diuerſi generis inſtrumentis, ideo in eas anguſtias inciderunt. Hac explicata quæſtione, ad alteram accedamus exponendam: quoniam ſunt quædam Sacramenta, quibus non tantum ſanctificatio, ſed etiam quædam conſecratio adhibetur ſuſcipientibus, quemadmodum baptiſmate, confirmatione, & ordinis Sacramento, quæ iterari non poſſunt, vtique ſancti authores, in quibus Auguſtinus, & in ſacris canonibus Pontifices dixere, his Sacramentis imprimi characterem ſuſcipientibus: inde inter iuniores Theologos controuerſia orta eſt, quidnam ſit hic character. beatus Thomas putauit characterem nihil aliud eſſe, præterquam ſpiritualem quandam qualitatem, quæ pertineret B ad potentiam, non naturalem, ſed ſpiritualem ſuſcipiendi, vel agēdi aliquod ſacrum; non tamen completam, & perfectam, ſed incompletam, inſtrumentalem, inquam, qua ſpiritus ſanctus, vt inſtrumento vtatur in actionibus ſacris: hanc potentiam poſuit Thomas in intellectu hominis, non autem in voluntate, aut in ſubſtantia animæ. Nam cum principium actionis, & paſſionis proximum ſit animæ potentia, non autem eſſentia; ideo hæc qualitas ſpiritualis in eſſentia non erit. potentiæ autem mentis cum duæ ſint, intellectus, inquam, & voluntas, ſubiectum huius potētiæ, ſeu characteris non poteſt eſſe voluntas, qua homo bene, vel male omnibus aliis vtitur: non enim character efficit voluntatem bonam, & bonum hominem: non erit igitur perfectio voluntatis, ſed erit perfectio intellectus, qua tum bene, tum male C homo vti poteſt. hæc Thomæ ſententia. contra Scotus exiſtimat nulla firma ratione, aut autoritate niti hanc Thomæ ſententiam; quamobrem putat ipſe hunc characterem nihil aliud eſſe, niſi relationem quandam inhærentem eſſentiæ animæ, qua is deputatus eſt, & reſpectū habet ad illud ſacrum, quodcunque illud ſit; ſicuti in calice conſecrato, nihil aliud eſt niſi relatio ad continendum ſanguinem Chriſti. ſic ſi quiſpiam in ciuitate fiat Conſul, aut Prætor, nulla ei qualitas additur ex ea electione, ſed relatio quædam noua acquiritur ad agenda illa, quæ pertinent ad Prætorem, vel Conſulem, atque ad his potiundum, quæ Prætori, Conſulíve debentur. Hæc Scoti opinio magis videtur conuenire philoſophiæ principiis, præterquam quòd ponit relationem neceſſariò eſſe rem quādam inhærentem ei, quod dicitur ſecundùm D eam relationem, confeſtim illi inditam, cum primùm incipit dici relatiue. Hoc meo iudicio non eſt ſatis Ariſtotelicum. Nam relatio aduenire poteſt alicui, & recedere, nulla in ipſo facta mutatione. Verùm hæc omittamus, quæ non multū faciunt ad hoc opus, quod de Sacramentis inſtituimus; conuenit, inquam, hæc ſententia philoſophiæ, & principiis naturæ. Verum dictis Sanctorum mihi videtur prior ſententia magis conuenire. Inquit Auguſtinus ſæpenumero contra Donatiſtas, & præcipue in libro de vnico baptiſmo. in hæreticis ſi videro notam, & characterem Chriſti, teiicio id, quod eſt hæreſeos, notam tamen domini vbicunque veneror, agnoſco, & tueor: Hic ſenſus, & aliis fortaſſe verbis expreſſus. Primò non ſatis video quo nam pacto presbyter excommunicatus, ſuſpenſus, aut degradatus ſi conſecret, verè

conficit corpus Christi, si character est tãtùm relatio, & non potius potẽtia quædã, per consecrationẽ impressa sacerdoti, qua illud sacrum agit, etiã peccans, etiã degradatus. Non eo inficias nostris rationibus his posse responderi ab his, qui aliam sententiã vellent tueri, attamen iudicio meo magis quadrat obiectio, quàm quadret solutio. Tertia quæstio est de gratia sacramentali, quam Thomas posuit; aliqui vero posteriores nullã putant esse, præter primam illam gratiam, qua iustificamur. Paucis exponemus vtranque sententiam. in anima hominis ab originali peccato, veluti vitium & vulnus quoddam, relicta est infirmitas quædam, & imbecillitas, ex qua facile deficimus, & ruimus in peccatum; quoniam vero, vt superius diximus, Sacramenta instituta sunt contra peccata, ad eorumque abolitionem, videtur probabile beato Thomæ, ex vi Sacramẽtorum, præter abolitionem reatus peccati, quo ad culpam, & ex gratia, qua iustificamur, quam sæpenumero habent accedentes ad Sacramenta, descendere etiã in vires animæ spiritualem quendam vigorem, quo firmentur vires animæ, ne adeo facile in peccatum labantur, & speciatim iuuentur ad certũ sacrum munus obeundũ. hanc appellat Thomas gratiã sacramentalẽ, ratione principij, & radicis, à qua profluit gratia, scilicet, iustificãtis. posteriores verò auidiores fortasse gloriæ, seu acutiores, qui innituntur hoc principio, non debere induci multitudinẽ rerum, & entium absq; necessitate, conantur ostendere non esse necessariã hanc gratiã, sed primã illam gratiã simul cum virtutibus ab ea procedentibus, quibus vires animæ perficiuntur, satis esse ad præstandum hanc firmitatẽ animæ hominum. nolo ego subtilius discutere hanc quæstionem, nullam etenim video cogentem rationem, vt alteri potius adhæream, quàm alteri: nihilominus, quantò plura nobis dantur à Deo optimo adiumenta, vt & bona faciamus, & à malis abstineamus, tantò mihi videtur diuinius debere existimari, & maiores à nobis Deo optimo habendas esse gratias per Christum, per quem nobis tot, & talia bona concessit. His quæstionibus expositis, redeamus eò, vnde digressi sumus. Dicebamus Sacramenta, quoniam significando agunt, constare ex sensibilibus signis duplicibus, ex rebus, inquam, & verbis; quorum, verba se habebant vt forma, res aliæ, vt materia; verùm, quoniam verba primò significant conceptum, & intentionem proferentis, ideo oportet in Sacramentis esse præter ea, intentionem ministri, qui, cum sit minister Ecclesiæ, oportet, vt intendat id agere, quod Ecclesia agit, quamuis ipse putaret nihil illud esse, aut vanum, aut etiã impium. Hoc enim totum malum pertinet ad personam per se sumptam, non autem ad ministrum, quatenus minister est. cum ergo velit ipse subire personã ministri, & fungi Ecclesiæ ministerio, vtique intendit etiam id agere, quod agit Ecclesia, qualecunque existimet esse illud. Quis autem in Sacramentis minister esse debeat, exponemus, cum sigillatim agemus de Sacramento quoque; nam alius, atque alius est in Sacramento quoque. verùm primum in Sacramentis agens Deus est, Christus deinde per passionem suam, per quam meruit vim illam Sacramentorum, & potestatem habuit instituendi, vnde per excellentiam quandam agit, minister

A ſtet homo poſtmodum, vt organum propinquum. Numerus Sacramentorum nouæ legis, & Chriſtianæ Eccleſiæ ſeptem continetur: quorum tria pertinent ad regenerationem, ſeu generationem ſpiritualem in Chriſto, augumentum, & nutritionem; duo ad ſanationem; item duo ad propagationem, tum ſpiritualem, tum corpoream humani generis, ſeu, vt rectius dicam, Chriſtiani populi. Omnium perfectiſſimum eſt Euchariſtiæ Sacramẽtum, in quo cõtinetur non gratia Chriſti, ſed Chriſtus ipſe, in quo eſt omnis gratiæ plenitudo. maximè omnium neceſſarium ad ſalutẽ eſt baptiſma, per quod renaſcimur in filios Dei. His addendum, quædam Sacramenta inſtituta fuiſſe tantùm ad maiorem ſanctitatem acquirendam, vt Euchariſtia, B quæ indirectè tamen peccata venialia abolet. Quædam ad expiationem peccatorum, & ſanctitatem acquirendam, vt pœnitentia, cuius veluti perfectio, & conſummatio eſt extrema vnctio. Quædã ad remedium peccati, & aliquam ſanctitatem, vt matrimonium. Quædam ad conſecrationem, & maiorem quandam ſanctitatem, vt ſacri ordines, & Chriſma. Baptiſma vero inſtitutum eſt ad expiationem peccati originalis, item aliorum, ſi qua fuerunt illi addita, inſuper ad ſanctificationem, & conſecrationem. Nam in baptiſmate inſerimur Chriſto, per quem ſanctificamur, & conſecramur in genus regale, & ſacerdotale. Hæc de Sacramentis in vniuerſum dicta ſufficiant.

LIBER SECVNDVS.

De Sacramento Baptiſmatis CAP. I.

NVLLVM eſſe hominem puto ingenij paulò perſpi- F cacioris, præſertim ſi ingenuè fuerit philoſophatus, ac in rerum naturæ contemplatione verſatus, acceſſeritque ad Chriſtianam philoſophiam, qui non ſummopere miretur Chriſtianæ doctrinæ ac religionis progreſſum, in quo, veluti in ſpeculo, facile perſpicit eundem fuiſſe Chriſtianæ pietatis inſtitutorem, qui etiam natutam rerum condiderit, adeo ſimiles inter ſe progreſſiones habẽt. id quod perſpicuè cuiuis patete poteſt in hoc, quod aggreſſi ſumus Sacramẽtorũ negotio. Apoſtolus Paulus, in prima ad Corint. ca. 15. inquit. Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cœlo, cœleſtis, ſi- G cuti portauimus imaginem terreni, ita portemus imaginẽ cœleſtis. In Euangelio dominus noſter Ieſus dixit Nicodemo, oportere nos naſci denuò, ſi ſimus ad regnum cœlorum peruenturi, ex aqua, ſcilicet, & Spiritu Sancto. ſicuti ergo cum primum in hanc lucem homo prodit, ſeu etiam cum in vtero matris formatur, naſci dicitur homo; ita, vt fiat homo Chriſtianus, Dei ſcilicet filius, oportet hominem iterum naſci; ſed prior illa natiuitas corporea eſt, ac propterea ſenſu percipitur, ſecũda hæc ſpiritualis eſt, ideò ſenſu capi non poteſt. item in priori natiuitate cum homo non generetur ex quopiã alio animante, quod mori oporteat, vt ex eo naſcatur homo; in hac poſteriore naſcitur homo ſpiritualis, & diuin⁹ ex carnali homine, & tetreno; ideo ſecunda hæc non tantum natiuitas eſt ſpiritualis hominis, ſed etiam eſt in- H teritus hominis carnalis. idcirco non tantum natiuitas, ſed etiam regeneratio dicta eſt, item reſurrectio, vt in Apocalypſi à Ioanne Apoſtolo nuncupatur reſurrectio prima, vt præclare exponit Auguſtinus in libro vigeſimo de ciuitate Dei. Verum ſicuti hac generatione non efficitur totus homo ſpiritualis; ita etiam nõ omnino moritur homo carnalis; ſed quædam fit inchoatio huius vitæ, & illius mortis, quæ in die iudicij omnino perficietur, cum totus homo erit ſpiritualis, & nihil carneũ remanebit, quo ad corruptionẽ, inquam, & malum, non quoad ſubſtantiam. Hoc arcanum, hoc myſterium, quod expoſui, latet ſub Sacramento baptiſmatis, quo ſub aqua mergitur, ac ſepelitur homo carnalis natus ex Adam, naturæ corruptæ, & carneæ, filius iræ

A iræ,& indignationis Dei. Gerit hæc immersio imaginem sepulturæ Christi, qua sepulta fuit non caro peccati, vt nostra, quæ nunquam fuit in Christo; sed caro habens similitudinem carnis peccati, vt inquit Apostolus, ad Rom. cap. 8. deinde emergit nouus homo sanctificatus per aquam, & inuocationem trinitatis, quod Diuus Petrus Apostolus in Epistola prima appellat semen incorruptibile, quo nati sumus. Vide quàm hæc generatio respondeat generationi naturæ, cum Princeps Apostolorũ appellet verbum, quo baptizamur, semen incorruptibile. Hoc igitur arcanum latet sub hoc baptismatis Sacramento, generatio spiritualis, expiatio à peccatis, consecratio eius qui baptizatur, sepultura, & resurrectio Christi. Id verò, quod subiicitur sensui,

B quod patet omnibus, est ablutio, seu immersio, & emersio, aqua, & verba sacerdotis, ego, scilicet, te baptizo in nomine patris & filij & spiritus sancti; inuocatio, videlicet, trinitatis. Sacramentum baptismatis non est aqua, neque verbum, sed ipsa ablutio, & immersio sub certa hac forma verborum expressa. Materia est, aqua elementalis, & natura constans, non arte vt rosacea, seu quæuis alia huiusmodi. Nihil tamen differt siue fuerit calida aut frigida, aut quouis alio pacto alterata, dummodo aqua sit natura constans. Forma, sunt verba à sacerdote prolata. Vis baptismatis est conferre expiationem à peccato originali, & aliis omnibus; ita quòd neque reatus vllus culpæ, nec pœnæ remaneat, sed sit veluti nouus homo genitus, & in lucem editus vir baptizatus; suscipit enim in se totam mortem Christi; in aliis Sacramentis fit particeps eius. Item datur in baptismate participatio quædam di-

C uinæ naturæ, efficimur enim in Christo Dei filij per baptisma, vt inquit Ioãnes Apostolus in capite primo sui euangelij. dedit eis potestatem filios Dei fieri. Item vt idem Ioannes in epistola prima cap. 3. filij Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus. Item Paulus ad Romanos cap. 8. dedit nobis spiritum clamantem abba pater. Innumeri alij sunt in scriptura loci idem asserentes. Præterea vi baptismatis imprimitur in mente nostra character per consecrationem, quo potentiam nanciscimur suscipiendi omnia Sacramenta, & obeũdi omnia munera, quę pertinẽt ad hominẽ Christianum. Hęc nobis in baptismate cõferuntur. Minister baptismatis proprius, est sacerdos, nã cum baptismate conferatur gratia, & sanctificatio, per quam præcipuè illu-

D minamur; ideo minister est sacerdos, ad quem in hac Ecclesiastica hierarchia pertinet illuminare, vt inquit Dionisius, sicuti Episcopi est perficere, & Diaconi purgare; ex quo fit, vt etiam præsente Episcopo Presbyter possit baptizare. Proprius enim hic minister est. Verùm quoniam hoc Sacramentum est Sacramentum fidei, & adeo necessarium, quod sine ipso paruuli consequi salutẽ non possunt; ideo effectum est vt Diaconi, si Presbyteri copia non fuerit, laici viri, mulieres, etiam infidelis possit esse huius Sacramenti minister, dummodo intendat facere id, quod Ecclesia facit, & si putet illud nihil esse, vt diximus in priori libro, nam agit vt minister Ecclesiæ, & in fide Ecclesiæ. Est tamen aduertendum, quod hoc ministerium pertinet semper ad digniores, qui adsunt; quamobrem præsente viro, fœmina non debet fungi

hoc officio;adulto præſente,puer; item laicus,præſente diacono; aut diaconus,præſente preſbytero: Preſbyter verò etiam præſente Epiſcopo poteſt ritè baptizare,quia eius miniſterium eſt. Quæ nõ accipi volumus in eam ſententiam,vt putet quiſpiam,ſic baptizatum,non eſſe vere baptizatum; eſt etenim vere baptizatus,ſed non ritè,neque ex ordine.Narratur in hiſtoria Eccleſiaſtica ab Euſebio de Athanaſio,qui puer in litore quoſdam cathecumenos baptizauit eo ritu, quo viderat Epiſcopum Alexandrinum baptizare; qui de conſilio illius Academiæ Alexandrinæ celeberrimæ non fuerunt iterum baptizati,cum Athanaſius faſſus fuiſſet,ſe voluiſſe facere id, quod Epiſcopus faciebat. Conferri debet hoc Sacramentum, & adultis, & paruulis; quia ſicuti per alium contraxere peccatum originale, item etiam per alium remedium,& medicinam poſſunt capere. Præclarè hoc tractat Auguſtinus vbi agit de baptiſmo paruulorum, in quos gratiam, & virtutes infundi ſecũdùm habitum,quorum poſtea vſum habeant, præcipui Theologi ſentiunt. Anſelmus verò in libro de conceptione virginis dicit, quod nihil recipiunt, ſed tollitur culpa,& ſaluatur gratia,quæ non in ipſis, ſed eſt in Chriſto,& fide Eccleſiæ,quibus ſunt annexi per baptiſma. non tamen propterea ab infidelibus parentibus inuitis, abſtrahi debent paruuli, vt baptizentur inuitis illis,nam opus Chriſti non debet inchoari ab iniuſtitia:filij autem ſunt in poteſtate parentum, quouſque ad ætatem peruenerint, qua ſint compotes rationis;quòd ſi baptizentur,putat Durãdus,eos non eſſe vere baptizatos. ego tamen credo verius dici, quòd ſunt baptizati. ſufficit enim fides offerentis, quamuis vſurpent ius alienum,vt in decretis diſtinc.quarta. adultis vero accedentibus ad baptiſma neceſſaria eſt præteritorum peccatorum pœnitentia,non dico pœnitentiam Sacramentum,ſed animi motum, quo eos pœniteat vitæ præteritæ.& neceſſaria eſt etiam fides, qua credant ſibi præſtari redemptionem, & remiſſionem peccatorum per myſterium Chriſti, & per baptiſmatis Sacramentũ;quorũ alterum ſi defuerit,ficte accedunt,nec recipiunt gratiam,ſeu ſanctificationem;recipiunt tamen characterem, & conſecrationem;vi cuius,ſi poſtea fides,aut pœnitentia acceſſerit, fiunt compotes gratiæ,& ſanctificationis.præter hoc aquæ baptiſma,à Theologis ponuntur duo baptiſmatum genera, ſpiritus, inquam, & ſanguinis. ſpiritus baptiſma, eſt animi,cum ſcilicet quis credit,& dolet de peccatis,cupit etiam baptizari, obit autem,antequam poſſit,baptizatus,hic obit,non aqua,ſed ſpiritu.item, ſi quis nondum baptizatus, pro Chriſto moritur, funditque ſanguinem, ne Chriſtum neget baptizatus: hic obit, non aqua, ſed ſanguine. poſtremum hoc baptiſma potius, & perfectius aliis eſt,nam verè, & non per ſimilitudinem aſſimilatur morti Chriſti; & ſicuti Chriſtus lauit nos ſuo ſanguine, ita hic non eſt lotus aqua, ſed ſui ſanguine,quem fudit. tria hæc baptiſmatum genera dicta ſunt, tamen non omnia verè ſunt Sacramenta. primum per aquam Sacramentum eſt abſque dubio,& eam habet vim,quam diximus.ſecundum baptiſma,ſpiritus,inquam,verè non eſt Sacramentũ,neq; eam vim habet,quam primum:nam & ſi reatus culpæ tollitur,vnde æquiualet baptiſmo prio-

A mo priori, non tamen necesse est, vt eo tollatur omnis pœnæ reatus; verùm prout est in eo charitas, & contritio, & Sacramenti desyderium. De baptismate tertio omnes ferè putant eandem esse rationem cum secundo. attamē, si interdum licet à magnis viris dissentire, ego putarem, hoc tertium veriorem habere rationem Sacramenti. nam in eo est sensibile signum, mors inquam, & effusio sanguinis; in secundo vero nullum est sensibile signum. & etiam putādum omnē reatum culpæ, & pœnæ auferri hoc baptismate: quòd si quis vellet adscribere martyrio, non autem vi baptismatis, non essem multum pertinax; mihi tamen placeret, quod & vi martyrij, & vi baptismatis, id est, significatione mortis Christi, in qua is vere moritur, tolleretur omnis B reatus & culpæ, & pœnæ, quale fuit paruulorum innocentium ab Herode interfectorum. Nunc paucis agendum est de his, quæ necessaria sunt ad efficiendum Sacramentum baptismatis; item, quæ sunt de præcepto, quæ si omittantur non propterea reddunt Sacramentum inefficax. item, quæ pertineant ad solennitatem baptismatis. Necessaria ad efficiendum verum baptismatis Sacramentum, est primum materia, aqua, scilicet, habens speciem, & naturam aquæ; item, forma, quæ est à Christo instituta, & expressa in Euangelio secundum Mathæum. ite docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. quare dicendum est, ego te baptizo, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Græci verò vt euitarent schisma illud, de quo meminit Apostolus in prima ad Corinthios. ego sum Petri, &c. C dicunt, baptizatur seruus Christi, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. nec dubitandum quòd conferunt verum baptisma, quia maxime omnium primum, & præcipuum in baptismate est sanctificatio, & consecratio per inuocationem trinitatis. si Latinus hac forma vteretur, grauissimè eum peccaturum certò scio, quia negligeret ritum suæ Ecclesiæ. non auderem tamen dicere, quòd verum baptisma non conferret, & quòd is rebaptizandus esset. mutatio verò in his verbis, si fieret ea ratione, vt nouus error introduceretur, nulli dubium, quin Sacramentum corrumperet: non enim minister seruaret intentionem agendi id, quod agit Ecclesia. si vero recta esset intentio, & fieret mutatio, quæ non tolleret significationem, qua per inuocationem trinitatis, cōsecratur baptisma iuxta fidem Ecclesiæ, vtique verum Sacramē- D tum confert, vt in Decr. de consec. dist. 4. à Papa Zacharia scribitur. licet peccat ob incuriā, seu contēptum. dubitatio est, an si quis baptizaretur in nomine Christi, sicuti Apostoli legūtur baptisma cōtulisse in Actibus apostolorū, verè baptisma susciperet. Ambr. in lib. de Sacrament. cuius locū adducit Magister sententiarū in 4. lib. videtur sentire, quòd vere esset baptizatus. Scotus ibi dubitat. beatus Thomas sentit, quòd non verè ille esset baptizatus, nixus autoritate Pelagij Papæ ad Gaudētium Episcopū, qui locus adducitur de cōsecr. dist. 4. verùm si diligēter animaduertas, is, quē Pelagius baptizatū in nomine Christi, præcipit rebaptizari, fuerat baptizatus ab hæreticis, in quibus fortasse nō erat vera fides trinitatis. attamen Thomæ sentētia est tutior. Mutatio verborū ex ignorantia proferentis, vel balbutiei, quæ sensum nō mutat,

quod præcipue contingit, si in fine verborum fiat, non reddit Sacramentum irritum. De ministro baptismatis supra diximus satis. illis addendum, quòd nec se ipsum quispiam baptizare potest, vt habetur extra de baptismo. nec nisi ab vno potest conferri baptisma, non autem à pluribus, de cõsecr. dist. 4. nam sicuti vnus est Christus, cuius virtute consecratur baptisma; ita vnum oportet ministrum esse. est enim anadochus, siue susceptor, qui baptizatus, & confirmatus esse debet, ea. distin. c. in baptismate, & vnus ea. distinc. c. non plures. licet nunc plures coadiutores sumãtur. dicitur quòd Ecclesia Romana non eodem anadocho vtebatur in baptismate, catechismo, & chrismate, vt habetur in Decr. distinc. 4. c. in catechismo, vidi tamen, & re non seruari. De suscipientibus autem baptisma, supra diximus, quòd oportet voluntarie accedere ad baptisma. Voluntarium vero tollitur, vel per ignorantiam, vel per coactionem; ideo dormientes adulti, aut amentes non debent baptizari, nisi in eis apparuerit, cum erant mentis compotes, voluntas suscipiendi baptisma. vt extra de Bapt. c. maiores in fi. in paruulis sufficit voluntas offerentis, vt in Decr. distinc. 4. c. illud, & extra de bapt. c. maiores, hoc Innocentius tertius statuit. coactio etiam, in qua nihil est voluntatis, tollit voluntarium, quod requiritur in baptismate. si verò fuerit coactio mixta, de qua dicit Aristoteles in tertio Ethicorum, vt si minis, & pœnis cogerentur, vtique, quamuis non recte id fieret, susciperent tamen charactere baptismatis, & cogendi essent ad vitam christianam, vt in Synodo Toletana decretum fuit, extra de baptismo. Immersio vna, vel trina est, secundum morem Ecclesiæ cuiusque. Hæc ferè sunt, quæ vt necessaria requiruntur in baptismatis Sacramento: quibus addidimus multa, quæ sunt præcepta, & quæ, si tamen non adsunt, propterea non reddunt Sacramentum irritum, & inane. Accedamus nunc ad solennem ritum Sacramenti huius. Quantum ad materiam Sacramenti huius, solet in templis Episcoporum, ac in aliis præcipuis, die Sabbati maioris hebdomadæ, vigilia, inquam, Paschatis benedici aqua, magna cum solennitate; qua baptizandi sunt, qui ad hoc Sacramentum accedunt; inspergi etiam in ea oleũ chrismatis. hac aqua ita benedicta debent baptizari, qui ad baptisma accedunt. hic ritus spectat ad solennitatẽ sacramẽti. Apud veteres patres nostros mos erat, vt etiam in vigilia Pentecostes aqua baptismatis benediceretur; quoniã duobus his tẽporibus solebant catechumenos baptizare, adultos, inquam, quorum tum magna erat copia: quos etiam ante diebus viginti exorcismis purgabant, & catechismis instruebãt, vt habetur in Dec. de cõsec. dist. 4. c. ante viginti dies. quod ordinatũ fuit ex consilio Bracatensi secũdo, & Nicolai Papæ decreto. Iudeos vero etiam aliquot mensibus, vt habetur in Decr. de consecr. dist. 4. c. Iudei. quod ordinatum fuit ex cõcilio Agathẽsi. Nostra vero tempestate, qua pauci baptizãtur adulti, sed plerique omnes infantes, omissa est hæc benedictio baptismatis in vigilia Pẽtecostes: sed in totum annum sufficit aqua, quæ pridie Paschatis est benedicta. quantùm vero ad reliquum solennitatis morẽ, notus est mos nostræ Ecclesiæ, Romanæ inquam; nam anadochus ante fores templi, vice infantis respõdet interroganti presby-

A presbytero,se fidē petere, id est fidei Sacramentum,vngitur puellus dorsum inter spatulas, & vngitur pectus oleo ad hoc munus ab Episcopo cōsecrato, in signū crucis,vt athleta,cui sit in vita cum dæmone perpetua lucta.sal etiā, sapientiæ simulachrum,ori eius imponitur. Leguntur exorcismi,& insuflatur dæmon.leguntur catechismi,quibus in fide christiana instruitur.nares,& aures liniuntur saliua,vt aperiantur ad audiendum, & odorē percipiendum fidei Christi.Profitetur symbolum fidei.interrogāti sacerdoti, petit baptizari:baptizatur trina immersione. in verticem vngitur oleo chrismatis. induitur deinde veste cādida. Dionisius in libro de Ecclesiastica hierarchia ritum describit huius Sacramenti,quod & baptismatis, & illuminationis appellat,
B quem puto etiam nostris temporibus ferè à Græcis seruari. verùm in adultotum baptismate seruari ille ritus vniuersus potest, non item in baptismate paruulorum.adultus ibi adit hominē christianum,qui anadochus eius sit,id est veluti pronubus, is baptizandum petentē baptizari ducit ad Episcopum, cōuenit clerus,nomen baptizādi describitur, psalmi cātantur in exorcismis. versus ille, baptisma petens inquā, ad occidentē,renunciat cōtrariis potestatibus,deinde versus ad orientem expansis in cælum manibus,& Christi participem se esse,& sacrarum diuinitus traditarū benedictionū profitetur. Ter hoc facit. semi exutus vngitur ab Episcopo ter signo crucis,deinde totus exutus à reliquo clero ducitur ad baptismatis fontē ab Episcopo cōsecratum, ter immergitur, ac emergit sub inuocatione trinitatis. induitur clara veste.
C vngitur postremò ab Episcopo,ac sacræ eucharistiæ fit particeps. Hunc ritū Græci etiam in infantibus seruant, ob dictum Euāgelij secundum Ioan.c.6. nisi māducaueritis &c.non habebitis vitā in vobis. Verùm,vt inquit Augustinus,ille manducat, qui fit particeps corporis Christi, cui inseritur per baptisma.Omnē totius huius ritus interpretationē, & mysteria præclare Dionisius exponit.Nos hic lōgiores esse nolumus, quàm postulet ratio instituti à nobis operis. Hoc tātum dicemus,ritum hunc parū à nostro differre,imò nostrum huius imaginē valde similem esse. Hotum vtroq; manifeste significatur prioris hominis,quē cōtraximus ex Adam,mortificatio,ac veluti sepultura; ac noui hominis regeneratio seu resurrectio, qualis fuit Christi, in quo baptizamur.Quamobrē Dionisius trinā illā immersionē, ac emersionē
D potius signū esse vult triduanæ domini sepulturæ,quàm trium diuinarū personarū.Inquit Apost.ad Rom.c.6.quicunq; baptizati sumus,in mortē ipsius baptizati sumus,cōsepulti enim sumus cum Christo in baptismo,vt in nouitate vitę ambulemus.Circa quæstionē illam, de pueris existentibus in vtero matris,ibiq; mortuis,vtrū sit pro eis orandū,& sperandū,ꝙ futuri sint Christi participes:sicuti nō negamus Dei potentiā,& misericordiā,quòd interdū cōtulerit,& nūc cōferat rē Sacramēti sine Sacramēto; ita putamus,ꝙ asserere illis pueris tribui à Deo gratiā ob nostras preces,& ꝙ plures eorū salutem cōsequantur,non cōsentiat sanctorū doctrinæ,& catholicę veritati. De pueris,qui nondū toti egressi vterū matris baptizantur;si caput egressum baptizatur,credimus quòd vere sint baptizati, neque iterandum esse baptisma,vt

beatus Thomas dicit in tertia parte.q.66. loquēs de baptiſmo paruulorum. E ſi aliud membrum præter caput egreſſum baptizetur, non credimus verè baptizatum puerum fuiſſe:quare ſi vixerit rebaptizatur. iudicium tamē certum Dei eſt. Reliquum eſt, vt pauca quædam perſtringamus de Circuncisione,& de baptiſmate Ioannis Baptiſtæ: quo etiam dominus noſter voluit baptizari. præceſſerunt baptiſmatis Sacramentum, quod Chriſti eſt, à quocunque miniſtro tradatur,prius Circuncisio,quæ primum Abrahæ data fuit veluti ſignaculum iuſtitiæ, quæ ei data erat per fidem, vt dicit Apoſtolus ad Rom. cap.quarto. quæ proportione quadam reſpondebat baptiſmati, licet baptiſma ſit cauſa,vt inſtrumētum inuiſibilis gratiæ, illa verò tantum ſignū; & hoc præſtet ampliorem gratiam, quàm illa. Verùm vtrunque pertinet ad F abolitionē peccati originalis,& ſunt vtraque profeſſiones fidei,ac per vtrunque ſuſcipientes in cœtum fidelium aptantur. Quare non abſque ratione, expoliatio partis illius eſt in membro,in quo præcipue regnat concupiſcibilis vis, omnium maxime infecta,& corrupta peccato originali,vt ſcilicet ſignificaretur expoliatio corporis peccati, vt inquit Paulus ad Colloſſ.cap. 2. in eo etiam membro tanquam generationis principio,totus homo continetur, mas inquam, & fœmina. Ambroſius in epiſtola ad Conſtantium aliam præter ea cauſam affert. Nam quoniam precium noſtrum, quo à ſeruitute Diaboli, & peccati redimendi eramus, futurum erat ſanguis Chriſti, ideo ſanguinis effuſio ante Chriſtum exigebatur, ſaltem vt ſignum quoddā ſanguinis effundendi. ante Circunciſionem verò, non eſt dubitandum à Deo G humano generi datum fuiſſe remedium aliquod ad peccati originalis remiſſionem. Multi Theologorum putant fidem parentum ſatis fuiſſe. attamen, quoniā ea fide omnes infantes poterant eſſe ſalutis compotes,cum nunc defectu baptiſmatis multi pereār, eorū cōditio videtur per Chriſtū peior facta fuiſſe,quàm fuerat futura,ſi Chriſtus adhuc natus non fuiſſet; ideo ſententia Durandi mihi non diſplicet, qui putat priores ſeniores, ac etiam Abraham, quodam vſos fuiſſe ſigno ſenſibili, Deo inſpirante, ſeu orationibus quibuſdam,quo infantes Deo conſecrabantur, & in cœtum fidelium adſcribebantur.Hugo de ſancto Victore docuit Durandum. Auguſtinus libro 15.de Trinitate.cap.16.in dubio hanc rem ponit.nam idem dicit in libro de Sacramētis. Hæc de Circunciſione. Ioannes Baptiſta, qui miſſus à Deo fuerat ante H Chriſtum in ſpiritu,& virtute Heliæ,Deo inſpirāte baptiſma inſtituit in pœnitentiā peccatorum,non autem in remiſſionem,& in abolitionem; quo & Chriſtus baptizatus fuit, vt aquas ſui corporis tactu ſanctificaret ad baptiſma. ſimul etiam ea ratione fuit inſtitutum à Ioanne Baptiſta,vt eò accedentibus prædicaret Chriſtum, à quo accepturi eſſent ſpiritū ſanctum,& remiſſionē peccatorū,quam debet in adultis(vt ſupra diximus)præcedere pœnitētia,ideo profitebatur Ioānes ſe baptizare in aqua,in medio verò ipſorū ſtare eū,qui baptizaturus erat in ſpiritu ſancto. Vnde etiā hoc baptiſma,eſt appellatum Ioānis baptiſma, quāuis à Deo fuiſſet inſtitutū,quoniā nihil maius eo cōferebatur,quàm id,quod eſt hominis,non Dei,prouocatio,ſcilicet ad pœniten-

A nitentiã. Accessit Christus ad Ioannis baptisma præter alias causas, vt aquã tactu corporis sanctissimi sanctificaret, vt earũ immersione consequerentur homines remissionẽ peccatorum, & sanctificationem, quam Ioannis Baptistæ baptisma conferre non poterat. hoc baptisma Christi à quocunque ministro detur, etiam pessimo, & impiissimo, est efficax, ipse nanque baptizat. Hæc institutio fuit baptismatis Christi, vnde in Euangelio Ioannis cap. 4. legimus, quòd discipuli Christi baptizabant, & plures quàm Ioannes. Præceptum verò datum Apostolis fuit post resurrectionem, cum eis dixit, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti.

B *De Sacramento Confirmationis.* CAP. II.

IMITATVR, quemadmodum supra diximus, gratiæ, & vitæ christianæ progressus, naturæ rerum progressionem, quæ genitum animal, & in lucẽ editum infirmum adhuc, & imbecille prouehit ad firmiorem statum, in quo & per se gradiri possit, nec egeat fulcimento alio. item postquàm quispiam à mortuis resurrexerit in lucem christianæ vitæ, ac per baptisma renatus in hominem spiritualem, adhuc infirmis viribus, & imbecillis, quasi intra vterum matris Ecclesiæ custoditur quousque crescat, & fiat firmior; quam firmitatem accipit melius, & vtilius per christiana Sacramenta; ideo baptismati succedit confirmationis Sacramentum, quo præstatur spiritualis vigor, & C robur; quòd nec erubescentia, nec timor vllus vincat, quin palàm profiteatur nomen Christi. huius institutio sacramenti, excellentior fuit, signo magis, mitto, quàm id fit, quo nunc Ecclesia vtitur. Nam quinquagesima post Pascha die missus, ac datus à Christo fuit Apostolis, & discipulis omnibus existentibus Hierosolymis, facto vehementi spiritu, & lingueis flammeis apparentibus Spiritus Sanctus; quo roborati cœpere palàm prædicare omnibus Euangelium, & fidem, quæ est per Iesum Christum, in Deum. à quo spiritu docta Ecclesia ex traditione Apostolorum materiam huic Sacramento accommodauit (non enim decet diuinam sapientiam vt semper, & vbique miracula faciat) qua maximè, & igneæ linguæ, & sonus spiritus significaretur. Nam oleo oliuarum, quod proprie est oleum, immiscuit balD samum, ac benedictione Episcopi consecrauit, quo frontes accedentium vngerentur; oleum enim & facile accendi potest, & mutari in ignem; item innato quodam splendore, & claritate lumen imitatur; balsamum vero odorem fragrantem emittit, & à putredine præseruat; quo, sono illi spiritus vehementis proportione quadam respondet. Materia hæc ab Episcopo benedicitur, quod necessarium est in hoc Sacramento; non item in baptismate, cuius materia aqua, scilicet, sanctificata fuit tactu corporis Christi in Iordane. Materia hæc conuenit maxime vnctioni, vnctio vero sanctificationi per spiritum sanctum, vnde sæpe in sacris literis inuenitur hic vnctionis modus, vt in act. Apostolorum cap. primo. Quem Deus vnxit spiritu sancto. vnde Christus quasi vnctus, & christiani sunt appellati. cum ergo hoc Sa-

cramento conferatur Spiritus Sanctus,id est quædam amplior ipsius gratia, iure vnctione conficitur, & materiam sumpsit vnctioni accommodam. minister vero consecrationis olei,seu chrismatis huius,est Episcopus,qui quinta feria maioris hebdomadæ, nudius quartus, inquam, ante Pascha,magna solennitate consecrat sanctum chrisma. Dionisius in libro de Ecclesiastica hierarchia præclare tractat vniuersum eum ritum, simulque arcanos sensus exponit. Item minister Sacramenti huius, de quo agimus,confirmationis, scilicet,est Episcopus,qui in Ecclesia est princeps. nam cum hoc Sacramento constituantur accedentes, in statu perfectiori christiani populi, vtique hoc iure spectare videtur ad christiani populi præsides. nihilominus vt habetur, ex iussu Pontificis etiam presbyter potest hoc Sacramentum conferre: non posset tamen alij hoc committere, quàm presbytero,cuius officium est in hac Ecclesiastica hierarchia illuminare, quod fit per gratiam,quæ traditur Sacramentis. Hæc Thomas tertia.quæst.72. art. 2. Quamobrem sequi reor, hanc potestatem mediam esse inter potestatem ordinis, & iurisdictionis. nam quia committi potest non Episcopo, videtur iurisdictionis esse; quia vero non cuicunque clerico committi potest præterquam sacerdoti, videri iure potest esse ordinis potestas. Hæc de ministro. Forma vero Sacramenti huius, huiusmodi est,signo te Ioannes, seu Maria, signo crucis,& confirmo te chrismate salutis, in nomine patris,& filij, & spiritus sancti. horum, neutrum est Sacramentum, sicuti diximus de baptismate, sed quemadmodum ibi ablutio est baptismatis Sacramentum, non aqua, aut verba; ita in confirmatione inunctio est Sacramentum, & confirmatio; indigemus tamen & materia,de qua iam dictum est,& certa ea verborum forma. in fronte verò fit hæc vnctio,vt significetur palàm, & coràm omnibus nullo pudore vetante, nulla formidine, datum illi esse hac vnctione, vt nomen Christi confiteatur,vbi scilicet oportet,& quando oporteat,cęterisque seruatis circunstantiis, quæ requiruntur ad seruanda præcepta affirmatiua. Accedentes ad hoc Sacramentum necesse est, vt sint abluti baptismate, secus nihil acciperent; nam potentia, qua quis potest capere Ecclesiæ Sacramenta, traditur in baptismate, neque quispiam capit id, cuius capiendi potentiam non habet. si fuerit infans,sufficit si fuerit baptizatus; quòd si adultus accesserit, requiritur insuper, vt sit confessus, si inquam fuerit sibi conscius alicuius culpæ mortalis.nam cum hoc Sacramento tribuatur accedenti amplior mensura Spiritus Sancti, is vtique effugit fictum, neque habitat in anima subdita peccatis. In hoc Sacramēto,itē,est anadochus,qui sustineat cōfirmandum,quoniā adhuc imbecillis est,& infirmus,ideo eget fulcimēto, cum quo cōtrahitur spiritualis cognatio sicuti in baptismate. verum, de hac cognatione late differemus in tractatu de Sacramento matrimonij. Beatus Thomas tertia.q.72.ar.8. putat hoc Sacramentū tribui debere etiā valde infantibus, quia ampliorē gratiā consequuntur, & ideo ampliorē gloriā si decesserint. quē morem etiā nos seruauimus,tanti viri authoritate nixi. verùm si maior esset habenda ratio Sacramenti,visibilis scilicet signi, sicuti renasci

non

A non poteſt,qui nõ natus,ita etiã,qui natura non eſt factus paulo firmior,non videretur congrue accedere ad firmitatis, & roboris ſpiritualis Sacramentum;gratia nanque & perficit naturã,& eandem habet progreſſionem. Hæc nobis notaſſe ſufficiat,peritiores ſtatuere verũ poterũt & melius diiudicare. Anadochus præterea in hoc Sacramento locum habet,qui veluti infirmum adhuc, & imbecillem ſuſtinet confirmandum. cum hoc etiam contrahitur ſpiritualis cognatio,vt infra dicemus. Vſus Romanæ Eccleſiæ fuit, vt patet in Decr. de conſecr. diſtin. 4. c. in catechiſmo, ne idem eſſet anadochus in hoc Sacramento,& in baptiſmate,neque etiam in catechiſmo. mos ille non ſeruatur in pluribus Eccleſiis. Hoc Sacramento largitas quædam amplior B gratiæ datur,& maioris ſanctificationis.datur item ſacramentalis gratia illa, in remedium imbecillitatis animi,ad confeſſionem Chriſtianæ fidei;confertur item conſecratio,& character,quo ſtatuitur in ordine perfectiorum, & veluti adultorũ in populo Chriſtiano.Sacramentũ hoc eſt baptiſmate perfectius,veluti inchoatione rei,ipſius perfectio,vt habetur diſtin.v.c.de his verò,Melchiade Papa authore.neque iterum aſſumi poteſt hoc Sacramẽtum, ſicuti nec baptiſma,eò quòd conſecrario in ipſo conferatur,& charactet imprimatur.Hæc de confimatione ſint ſatis.

De Sacramento Euchariſtiæ. CAP. III.

C INSTITVTVM naturæ progreſſum nulla in parte deſerentes in ſpirituali vita,donec mortalis fuerit,& in carne peccati cõſtituta,indigemus etiam, poſtquàm robur adepti ſumus,nutrimẽto,& fomento, ne ad carnis deſyderia defluamus; quemadmodũ in hac à natura nobis pręſtita vita indigemus nutrimento, cibo,inquam, & potu,quo ſi diutius caruerimus,tendimus in corruptionem,& interitum.hoc nutrimentum,quamuis & frequens meditatio,& oratio, cæteraque id genus nobis præſtent, oportuit tamen inſtitutum à Chriſto eſſe in Eccleſia Sacramentum,id eſt ſenſibilem rem, quæ arcanum hoc,& myſticum contineret.non defuit hac in parte Eccleſiæ ſuæ diuina bonitas.quamobrem in poſtrema cœna dominus noſter Ieſus Chriſtus hoc Sacramentum omnium præcipuum reliquit Apoſtolis, & in ſui D memoriam præcepit celebrari.hoc Euchariſtiæ Sacramentum ſicuti longè omnium maximum,& excellentiſſimum eſt, ita in multis differt à cæteris Sacramentis.Cætera nanque Sacramenta continent gratiam imperfectè, vt inſtrumenta, ſicuti diximus in priori libro;hoc verò continet cuiuſcunque gratiæ fontẽ,Chriſtũ,inquã Deũ,à quo omnis gratia, & hominẽ, qui nobis omnẽ gratiã meruit, & per quẽ omnẽ gratiã cõſequimur.itẽ differt ab aliis, quoniã alia perficiũtur in vſu materiæ,ſicuti,baptiſma ablutione,cõfirmatio vnctione,nõ autẽ in eius benedictione,ſeu cõſecratione;hoc verò Sacramẽtum conficitur in conſecratione materiæ.Præterea differt ab aliis,quoniam omnia alia,ſicut vtuntur enunciatiua oratione,ita diſpenſat ſacerdos,vt ipſe perſonam miniſtri gerens ea cõficiat; in hoc verò ſacerdos induit perſonam

Christi,& verba consecrantia profert vt Christus: quo fit, vt Sacramentum hoc conficiatur verbo saluatoris,nõ verbo sacerdotis, vt inquit Ambrosius. Sub hoc Sacramento duplex latet mysterium,seu duplex res Sacramenti, vt posteriorũ more loquamur. Altera in Sacramento continetur, verum, scilicet, corpus, & sanguis Christi. Altera verò significatur, & non continetur, mysticum,scilicet corpus Christi, id est, fidelium Ecclesia. materia eius est panis triticeus,& vinum,quæ naturali specie significant nutrimẽtum. Communius nãque, & magis necessarium nutrimentũ hominis constat pane, ac vino;pane inquã,triticeo,& vino ex vuis expresso. nam quæcũque alia genera panis,& vini per quãdam horum similitudinem,& proportionem dicuntur panes,& vina,primò verò,& proprie triticeus panis est,& vueus humor, vinum. Hæc est proptia huius Sacramenti materia, adeo vt ex aliis confici non possit. Et quamuis esse videantur duæ rerum species,ex his tamen conficitur, veluti ex partibus completum nutrimentum: sic in spirituali nutrimento Sacramẽtum vnum est, quod perficitur ex duabus partibus,pane scilicet & vino,quibus Christus,prout passus est,continetut, & nobis significatur. quo fit,vt grauissime peccaret sacerdos, qui panem absque vino,aut vinum absque pane consecraret. De vsu verò, an bene in Ecclesiam Romanam inductus fuerit hic vsus,vt,scilicet,populo sub vna tantum specie,panis scilicet,dispensetur,quæstio est;de qua infra dicemus.vino aqua misceri debet,quamuis etiam si non misceretur, conficeretur nihilominus Sacramentum. ideo miscetur, quia aqua populum Dei significat, iuxta illud. Aquæ multæ, Populi multi. & quoniam in hoc Sacramento significatio est Christianæ Ecclesiæ,quæ Christo capiti coniuncta est,& in ipsum mutata, idcirco parum ponimus aquæ,vt vi ipsius vini possit in vinum commutari. Hæc de materia Sacramenti. Forma in verbis est, quæ proferuntur à sacerdote, scilicet,hoc est enim corpus meũ; hic calix est sanguinis mei,noui & æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dubitant Theologi, an verba hæc omnia sint necessaria ad cõfectionem Sacramenti. Scotus putat non tantũ hæc,sed etiam, quæ præcedunt,vt accipite,& manducate,item,accipite,& bibite, esse summa cum attentione proferenda;nam nescire nos, quibus verbis propriè fiat consecratio, & in corpus Christi mutatio. Theologi alij item præcipiunt omnia esse attente, & magna cum veneratione proferenda, verùm verba consecrationis propria dicunt esse in pane;hoc est enim corpus meũ; quãuis si quis præteriret particulam, enim; nõ tamen propterea non conficeret. de verbis in consecratione calicis est etiam controuersia. Verùm assentiendum puto sentẽtiæ Thomæ, qui sentit omnia esse necessaria,quoniam inuenimus in Euangelio prolata fuisse à Christo in institutione huius sanctissimi Sacramenti, præter ea, quæ,vt dicit Innocẽtius tertius extra de celeb.missa. Ecclesia per manus tradita ab Apostolis accepit, scilicet, æterni testamenti, item, mysterium fidei;item,hic calix est sanguinis mei, non autem hic est sanguis meus;neque,hic est calix nouum testamentum in sanguine meo.hoc postremum

A mum cõſignificat vſum illius ſanguinis, vt pote, quem bibituri ſumus. cætera explicant planius ſenſum verborum. Teſtamentum nanque hoc, ad quod pertinemus per Chriſtum, nouum eſt, & in æternis rebus conſumatur, vt inquit Apoſtolus Paulus in Epiſtola ad Hebręos. c. 8. in hoc etiã ſanguine eſt myſteriũ fidei, id eſt, arcanum, quo innititur fides. nam vt item inquit Paulus, ad Romanos capite tertio. per fidem in ſanguine eius conſtituit eum Deus propitiatorem. Antequã ad miniſtrum huius Sacramẽti, & ſuſcipientes, aliumque ritum accedamus, ſoluendæ nobis ſunt quædam perdifficiles quæſtiones. Prima eſt de vi horum verborum. item an ſint enũciationes, quę prius deſinant eſſe, quàm ibi ſub ſpecie panis ſit corpus Chriſti, & ſub ſpe-B cie vini, ſanguis. eſt præterea maxima quęſtio, quo nam pacto corpus Chriſti, quod credimus aſcendiſſe ſupra cœlos, ſit ſub paruo panis fruſto, aut in paucis vini guttis. eſt præterea quæſtio de accidentibus, quæ ſentimus, eorumque actionibus. item modus, quo Chriſtus magnus homo ſub eo Sacramento contineatur, ſatis ab hominis intellectu comprehendi poſſe non videtur. Antequàm perſcrutemur vim verborum, quibus fit conſecratio, & quomodo vera ſint, quæ dicuntur, erigenda mens eſt, & cogitandum auguſtius quoddam, & amplius hoc Sacramento contineri, & confici; ideo excellentiori quadã vi opus eſſe. Sacerdos non miniſtri perſonam, ſed vices Chriſti ſibi ſumit: neque materia vtitur præter eam, in quam agit, non qua, aliud quippiam agit, vt in aliis Sacramẽtis, ſed verbis tantùm perficit conſecratio-C nem. quæ verba ratione ſignificati efficiunt ex pane Corpus Chriſti, & ex vino ſanguinem. neque proferuntur à ſacerdote enuntiationis modo, quaſi recitentur à Chriſto dicta: ſed ſicuti ars in artifice, quę forma eſt rei faciendæ, in materia formam effingit: ita in his verbis ſignificatum, quo ſignificatur contentum ſub illis accidentibus eſſe corpus Chriſti, ex pane efficit corpus Chriſti, nec ſignificat, quòd fiat corpus Chriſti; hoc nanque quædã eſſet ſignificatio rei inchoatæ, non perfectæ; ſed quòd ſit, quod eſt ſignificatum rei iam perfectæ. etenim par fuit, vt in verbis Chriſti perfectius ſit res Sacramenti, quæ fit eius verbis, quàm in verbis miniſtri: idcirco magna de cauſa factum eſt, vt in ſolius huius Sacramenti conſecratione, hæc forma locutionis adhibita ſit, qua explicetúr rem eſſe, quę eius vi fiat. Accepit Eccleſia ver-D ba hæc à Chriſto, & verbo eius conficitur hoc Sacramentum. veriſſima etiã eſt hæc enunciatio, nam perfecte ſignificatio enunciationis non eſt expreſſa, niſi in vltimo momento, & cum ſignificando efficiat in vltimo momento, illud eſt corpus Chriſti, antea verò, ſemper fuit panis. Nolo nunc eam aggredi quæſtionem Ariſtotelicam de primo & vltimo momento rei permanentis; de qua agitur in octauo libro Phyſicorum; nam nõ multum facit ad erudiendum Epiſcopum; ſatis ſit nobis hoc verum eſſe, & Ariſtoteli cõſonum, in toto præcedenti, ac priori tempore ibi panem eſſe, in vltimo momento, non eſſe panem, ſed corpus Chriſti. Secunda verò longe difficillima quęſtio eſt de modo, quo Chriſtus, ſeu corpus Chriſti, cum prius non fuerit ſub illis accidentibus, tunc primum incipiat eſſe. Omnes Theologi cõueniunt, licet

non sit proditum in sacris literis, rationis tamen ductũ sequentes, quod fieri E illud nõ queat motu locali, sed mutatione quadam substantiæ panis in corpus Christi, quam appellant Transsubstãtiationem. hoc item statutum fuit in cõcilio generali sub Innocentio tertio. Res certe hominis captum superat. verùm obsequendũ est, & obediendũ fidei; summittẽdusque intellectus diuinæ authoritati, & sẽtẽtię Ecclesię. Hæc mutatio, vt inquit Thomas, cõuenit partim cũ creatione, & naturali mutatione, partim differt ab alterutra, partim ab vtraque. nã conueniunt tres hæ, quas diximus, factiones in ordine extremorũ, vt, scilicet, vnũ sit post alterũ, nec simul esse queũt, sic in creatione est ens, post nõ ens, neq; simul esse queunt. quî enim fieri potest, vt idẽ sit ens, & nõ ens, sic neq; album, & nigrũ simul; ita postremò nec panis, & cor- F pus Christi, sed ob prioris, & posterioris ordinem, dici potest ex non ente, ens; ex albo nigrum; ex pane fieri corpus Christi, differũt verò quod in creatione, nõ ens, non mutatur in ens, neque fit ens. in naturali mutatione, album mutatur in nigrum, ratione subiecti, quod prius erat sub albedine, postea verò sub nigredine, non tamen albedo fit nigredo in hac verò, quam dicimus, mutatione, tota substantia panis, materia, inquam, & forma constans mutatur, & transit in corpus Christi. si quæras quomodo hoc fiat, respondebo verbo creatoris, diuina virtute. si item quæras, quanã ratione intelligere queam totã substantiã, rem, scilicet, existentem posse mutari in rem aliam existentem, fatebor ingenue me non intelligere, qua ratione queat fieri, & fiat, nihilominus certissimum mihi esse, quòd fiat. an videor fortasse tibi rem G miram dixisse: expedita res est, facilis est. innumera sunt, quæ natura fiunt, quorum ego rationẽ, vel minima ex parte attingere non queam; nihilominus sensu percipio, neque dubitare possum, quin fiãt. cur ergo miraris, si paruus, & vilis homuncio, rei factæ diuinitus rationem intelligere non potest. Redeamus ad rem nostram. Conuenit hæc transsubstantiatio cum creatione, quia in neutra subiectum aliquod est; differt tamen, quia, vt dixi, terminus à quo, panis, inquam, mutatur in Corpus Christi, in ea neutiquam, non ens, mutatur in ens, creatio nanque, non est mutatio, sed simplex quædam emanatio rei à prima causa; verùm cum mutatione naturali conuenit, quòd in vtraque aliquid idem remanet, & constat sub vtroque termino. id in mutatione naturali est subiectum, in hac verò transsubstãtiatione sunt acciden- H dentia, quæ remanent. Hæc satis sint dicta de quæstione secunda à nobis proposita, in quibus conueniunt omnes Theologi posteriores. illi verò, qui existimant in Sacramẽto sanctissimo hoc, nõ esse corpus Christi verum, sed esse illum verum panem, & signum corporis Christi veri, Hæretici habendi sunt. Hãc hæresim, vt habetur in Decretis, Berengarius excitauit, qui postea eam abiurauit. Zuinglius autem nostris temporibus, quibus prodeunt omnia monstra, instaurauit; quam sequuntur Sacramentarij in Germania. alia quędam etiam hęresis in hoc Sacramẽto, Luthero fuit excitata, quę tamen nũc mihi videtur sopita. Nam dicebat in Sacramento altaris esse verum corpus

Christi

A Christi,& sanguinem,simulque esse substantiam panis,& vini. Verùm vtraque hæresis confutatur verbis Christi,nam inquit Christus, hoc est corpus meũ,quod pro vobis datur,hic est sanguis meus,qui pro vobis, & pro multis effundetur. Tu dicis sacramentarie, ibi esse signum corporis veri,at Christus dixit, hoc esse corpus suum,non signum corporis,sed corpus, & verum corpus,vt pote,id,quod pro nobis tradetur,seu datur,seu frágitur. Quid expressius dici potuit Hæretice ?pari pacto,hic est sanguis,& verus sanguis, is scilicet,qui pro multis effundetur. quis tam cæcus, qui tam illustrem rem non videat?is tantum,quem ambitio, superbia, fraternum odium excæcauit. Tu verò Luthere inspice an verba Christi tuã sententiam refellant. Putas B tu ibi esse verum panem,sicuti erat ante consecrationem. Postmodum, quia à nobis comprehendi non potest modus,quo incipiat ibi esse corpus Christi si diceres incipere ibi esse corpus Christi,modo,quem non capis, laudarem. si item diceres,te non intelligere trãssubstantiationẽ illã, quam videbaris irridere,quamuis infinitæ esset audaciæ irridere tot Theologorum, & totius Ecclesiæ sensum,propterea quòd non intelligeres, rogarem, vt non ita audacter reprobares ea, quæ non intelligis. at cum dicas ibi esse substantiam panis,& eum panem,qui prius erat,intollerabile est. Nam verbis Christi cõtradicis. non dixit Christus,hic est corpus meum,sed hoc est corpus meum. hoc ea,scilicet,substãtia,id indiuiduum, quod sub eis accidentibus demonstratur,est corpus meum. ecce,quàm perspicue Christus hoc explicet,adeo, C vt nulli dubium esse queat. submittendus est fastus,curuanda ceruix,vt obediamus fidei, vt in verbis veritatis nullam suspicemur esse posse falsitatem. Sequitur non minus priori difficilis quæstio de accidentibus,quæ ibi esse,& remanere sensu percipimus,an scilicet quemadmodum erãt in pane, tanquã in subiecto,ita sint in corpore Christi,adeo vt Christus afficiatur. vtrique primò certissimum sit, & exploratissimum corpus Christi non esse subiectum eorum accidentiũ neq; accidentibus illis affici. absit hoc à christiana mente, nõ enim fit adeo pusillus Christus,neq; formam, figurámue hominis amittit. Ex hoc sequitur nullam substãtiam subiectam esse illis accidentibus. verùm animaduertendum est non esse eandem rationem omnium illorum accidentium,nam quantitas proculdubio subiectum est figurę albedinis,sapo- D ris,odoris,omniumque aliorum,quippe, quæ substantiæ inesse non queunt, nisi media quantitate. in hisce igitur nullum est mirum: sed omne quod mirari iure possumus,redigitur ad quantitatem, quæ in hoc Sacramento per se est,& habet modum substantiæ. Mira res certe naturæ repugnans. veruntamen nõ est adeo aliena à rerũ natura,quin multi Philosophi (hi inquam,qui posuerunt vacuũ esse)imaginati sint fieri hoc posse,vt quãtitas per se sit,nec insit cuipiam substantiæ,imò nec sit vllis qualitatibus sensibilibus affecta. id nanque vacuum est. cur ergo mirabimur Deum id facere, quod illi reru m naturæ scrutatores putarunt esse secundum naturam. quantitas ergo habet esse per se, & modum substantiæ. nolo hoc in loco eam dubitationem tangere,an,scilicet,esse substantiæ panis,inquam,remaneat in quantitate illa, vt

inquit Thomas,qui sensit esse, seu existere rei cuiuscunque distingui secundum rem ab essentia:an potius,vt inquit Ioannes Scotus, non esse de ratione accidentis,quod actu insit subiecto,sed quod sit aptum natum inesse,quare nil videri posse impossibile,si quantitas non actu insit cuipiã subiecto,cum habeat tamen aptitudinem naturalem,qua sit apta nata inesse subiecto. nolo vt hanc quæstionẽ discutiamus, quam ignorare sine crimine vllo potest Episcopus;nobis satis sit, quòd diuina virtute quantitas illa per se sit, nullique inhæreat,ac propterea habeat modum substantiæ. De actionibus verò & passionibus quas sentimus in illis accidẽtibus, supposito eo,quod modo diximus,quantitatẽ,scilicet,habere modũ substantiæ,& per se existere, non satis difficile est,intelligere,& quòd fiãt & quòd fieri sentiam⁹.de actionibus res perspicua est,nam cum ea quantitas habeat modum substantiæ, ex diuina virtute,& affecta sit accidentibus,quæ sunt principia actionum, vt albedo visionis,odor olfactionis,siccitas exsiccandi;nil mirum si agat,nec mirũ si alteretur ab accidentibus cõtrariis. magis mirum est de eius corruptione, & mutatione in substantiam alteram, cum quantitas sit forma simplex, res autem generata sit composita ex materia, & forma. Hoc in loco difficillimo, & vix explicabili Innocentius.3. in libro de sacrificio Missæ, quem sequitur Alexãder de Ales, putauit ante corruptionem sensibilis Eucharistiæ, & alterius substantiæ generationem,ex ea redire substantiam panis, & vini, ex cuius postea corruptione alia substantia generetur. Sed hæc opinio à posterioribus reiicitur,Thoma,inquam,& Scoto.quia donec remanẽt species panis,& vini,ibi est corpus, & sanguis Christi;si ergo eò redit substantia panis,simul ibi esset substantia panis, & corpus Christi. si autẽ cum corruptæ sunt species sacramẽtales,redit substantia panis,prçterquàm quòd esset tunc absque propriis accidentibus,simul etiam esset cum substantia ex ea genita, quod esse nequit.quidam voluerunt materiam tantum redire;de qua eadem dubitatio cõsurget,ac præter eam,alia, quòd materiam videtur ponere esse sine forma aliqua.Thomas in tertia parte summæ videtur dicere,quòd quãtitas habet vicem materiæ, & quòd in ea suscipitur forma generanda. hæc positio multas habet quæstiones,à quibus se satis explicare non potest. nam nescimus an semper mẽsura sit quãtitas illa pro materia in successuris innumeris generationibus,an aliquãdo pro ea sit materia reuersura. Scotus vult, quòd tota substãtia redit genita,scilicet ex sẽsibili Eucharistia.verũ nõ queo ego intelligere,quo nã pacto tota substãtia redeat,præsertim quæ nunquàm fuerit, nisi per creationem, quam tamen vitat: ideo fortasse minus esset inconueniens,si quis diceret quantitatem,quæ nõ per se existat, nisi quatenus est quantitas panis,mutatis speciebus, & accidentibus panis, cum vi consecrationis amplius per se existere nequeat, sed tendat in non esse, mutari vi diuina in substantiã rei generandæ modo propinquo illi, quo dixi substantiam panis mutari in corpus Christi. omnia hæc mira: omnia supra captum hominis sunt. Postrema quæstio est de modo, quo Christus magnus homo, & decorus supra filios hominum sit sub paruo panis frusto;an fortasse conglobatus,

A globatus,& complicatus tam paruus efficitur. absint hæc monstra à sanctissimo Christi corpore.immortalis in eo est decor,immortalis proceritas,cæteraq́; dotes illustrissimi illius corporis.quid ergo inquies. quo nam pacto ibi est?paucis expediam si attētum te exhibueris. Diximus in pane vi consecrationis mutari substātiam corporis Christi. primò igitur sub accidentibus panis est substantia corporis Christi.substantia omnis per se,id est, sua natura,non est diuisibilis, sed ob quantitatem fit diuisibilis, perspicuum est hoc cuiuis philosopho. aduertas tamē nos eò,quòd diximus substantiam per se non esse diuisibilem, noluisse tamen propterea dicere substantiam pe se esse indiuisibilem; hoc nanque longe aliud est à priore.id enim quod per se est

B indiuisibile,nequit fieri diuisibile.cum ergo substantia non sit diuisibilis per se,& mutatio fit per se,in substantiam, ideo sub accidentibus illis substantia corporis Christi non est diuisibiliter,vt ita dicam.verum in quauis particula panis,in qua fuerat substantia panis,vi conuersionis,in ea est tota substantia corporis Christi,quæ nō est indiuisibilis in se,imò procera, & magna in loco,in quo est ratione suarum dimensionum.at, cum in pane hoc non sit secundum modum dimensionum suarum,sed secundùm modum substantiæ, non est hic diuisibiliter,quamuis diuisibilis sit;imò omnis eius quantitas, & proceritas sub accidentibus his est,& sub qualibet eorum particula,non diuisibiliter tamen,sed per modum substantiæ,cuius assectæ sunt, & comites; sic est ibi anima Christi,sanguis,diuinitas,quamuis ex vi consecrationis non

C sit nisi substantia corporis Christi.ille idem igitur Christus, qui in cœlo est magnus,ac decorus præ filiis hominum, (est nanque ibi sicuti in loco ratione suarum dimensionum) ille idem, inquam, totus est in qualibet particula, vbi fuerat substantia panis, non eo modo, quo est in cœlo, vbi in loco est, vbi videri potest, quia ratione suæ quantitatis ibi est, sed secundum modum substantiæ, quæ non est diuisibilis per se, cæteraque ibi sunt tanquam assectæ substantiæ. quo fit, vt inquit beatus Thomas, quòd Christi corpus,& sanguis,prout sunt in Sacramento panis, & vini, neque etiam ab oculo cuiusquam beati videri possent. nam substantia non est per se sensibilis,sed ratione accidentium sentitur, in Sacramento verò per se est substantia,accidentia verò sequuntur substantiam,& ibi sunt per modum substan-

D tiæ. Hæc nostro operi instituto sint satis de difficillimis quæstionibus his. Nunc pauca quædam dicenda sunt de ministro huius Sacramenti, & de accedētibus ad illud. minister sacerdos est,qui habet characterem Christi,per consecrationem Episcopi. is semper dummodo intendat conficere corpus, & sanguinem Christi,conficiet,verba ea proferens, quæ diximus suprà formam esse huius Sacramenti,Hæc de potestate sint dicta. Verùm,si indigne conficiat conscius sibi mortalis culpæ, ad perniciem sui conficiet.Item, si degradatus,aut excommunicatus, seu suspensus, irregularísue cōfecerit,ad interitum sui conficiet.Item,si constitutus in hæresi,aut vbi interdictū loco cuipiam fuerit sacris,in caput suum cōficiet. Oportet etiam vt seruet ritum Ecclesiæ in cōsecratiōne huius Sacramēti,Missam celebrādo.Accedētes ve-

rò puros esse oportet ab omni mortifera culpa. nec audiēdi sunt illi, qui putāt posse differri confessionē peccatorum mortaliū cum intentione, ac proposito cōfessionē faciendi, præstituto ab Ecclesia tēpore, etiā si nulla necessitas vrgeat, etiam si habuerint copiam sacerdotis, cui possint confiteri. purgandus est animus, habenda est à sacerdote absolutio, ne iudiciū nobis manducemus, & bibamus, vt inquit Paulus apostolus primæ Cor. c. vndecimo, ita dicunt omnes Theologi, quidquid imaginati sint quidā iuniores. oportet etiam non esse excommunicatum, & esse ieiunum, qui accedit. Vis huius Sacramenti est augere gratiam, & fouere, non dare habenti, qui sibi sit conscius, imò perniciem illi affert. verùm, si quis nō haberet gratiam, quam habere se putat, & dum confidit venerationi, accedit, consequitur gratiam, hoc tamen per accidens fit. valet etiam ad abolenda peccata venialia, saltem quoad culpam, nam actus ille fidei per charitatem operantis, culpam venialium delictorū delet. præstat etiam nobis robur ad peccata vitanda, quatenus auget gratiam. non tamen institutum fuit hoc Sacramentum ad hoc potissimum, vt peccatum deleat, sed vt augeat gratiam, ac nutriat; ex qua robur præstatur, non particulare quoddam, vt in chrismatis vnctione, ad confessionem, scilicet, fidei pertinens, sed commune quoddam ad sustinendam humanam infirmitatem ne labatur, sed hinc robur capiat. nullam consecrationem confert hoc Sacramentum. nam, vt supra dixi, conficitur hoc Sacramentum non vsu materiæ, sed consecratione, vsus verò pesterior est, nec Sacramentum est, sed vsus Sacramenti, quo nutritur, & fouetur spiritualis vita. quo fit, vt præsupponat in accedente vitam. Cum etiā significet corpus mysticum Christi, id est, Ecclesiam, supponit quoque accedentem esse in Ecclesia non ab ea excommunicatum. is ergo qui sibi est conscius mortalis culpę, seu excōmunicationis adfingit falsitatē Sacramēto; ideo grauissime peccat. Apud fideles vsus huius Sacramenti duplex est, sacramentalis, scilicet, & spiritualis. in sumptione signorū sensibilium consistit sacramentalis vsus, qui bonis, & malis communis est. Spiritualis verò est per fidem, & charitatem, qua credimus in eo contineri, ac pasionem eius, qua redempti sumus in eo referri; ac amamus, & veneramur tam magnam eius erga nos charitatem, ac vouemus ei⁹ corporis membrum esse. hic vsus solum bonorum hominum est, & angelis huius Sacramenti vsus, neq; aliquibus conuenit, qui incorporei sunt, & inuisibiles; fruūtur attamē semper re huius Sacramēti, Christo, inquā, nō Sacramēto corporis aut sanguinis Christi. Laïcis Ecclesia Latina dat sub specie tātū panis, ad multa vitāda scādala, sacerdos verò pro populo, cui⁹ personā gerit, sanguinē sumit, verùm quoniā diximus præter rē cōtentam in hoc Sacramēto significari corpus Christi mysticū, id est Ecclesiā, quoniam tota hæc res bene intelligi non potest, nisi prius explicuerimus nostrū sacrificium; hoc enim Sacramentum est etiam sacrificium, & in Missa offertur Deo ab Ecclesia Catholica, qua de re à Lutheranis nostra hac tempestate tam magnæ contentiones ortæ sunt, idcirco non ab re futurum putamus, si quā altius repetemus de hoc nostro sacrificio. Verùm frustra

A conabimur de nostro sacrificio agete, nisi prius intellexerimus quid sit sacrificiũ, quod video multos ignorare, qui tamẽ frequenter in ore habẽt sacrificium nostrum & Missam. Paucos etiam inueni authores, qui bene prodiderint scriptis suis, quid nam sit sacrificium. ex omnibus, quos ego legi, Augustinus mihi videtur hanc totam rem explicuisse in libro decimo de ciuitate Dei, quem authorem potissimum sequemur. Sacrificium duplex est, interius & exterius. exrerius sensibile illud signũ est eius, quod Deo offerimus, & est, vt inquit August. Sacramentũ sacrificij interioris. interius verò sacrificiũ, nihil aliud est, nisi nostri ipsorũ oblatio Deo, vt ei inhæream⁹, cuius tantũ participatione felicesesse possumus. hoc est sacrificiũ interi⁹ cuius

B Sacramẽtũ est sacrificiũ exteri⁹. quo fit, vt in scripturis sacris, in prophetis inquã, & in psalmis sæpenumeto dicat De⁹, sibi nõ placere sacrificia exteriora, quibus nõ indiget, reprehẽdens, scilicet illos, qui superstitiose Deũ colebãt, putantes se fecisse satis, si frequentia Deo sacrificia offerrent exteriori, scilicet, cultu, parum solliciti interioris. hac etiam de causa Dæmones superbi, & maligni, qui diuinam sibi venerationem appetunt, volunt sibi sacrificia fieri, non vt insipientes quidam putabant, ob id, quòd delectentur nidore pecorum, aut eo vescantur, vt sæpe est apud Homerum; sed quoniam interius sacrificium, quod soli Deo debetur, in exteriori illo sacrificio sibi offerri volunt, vt homo illis inhæreat, & non Deo. hæc est sacrificij distinctio, & definitio, quam in eo, quem citauimus libro, Augustinus optime omnium ex-

C plicat. Hoc fundamento iacto propius ad rem nostram accedamus. Cum igitur ea, quam diximus, sit sacrificij ratio, fieri non potest, vt donec sumus inimici Dei, nos Deo offeramus, vt illi tanquàm summo bono inhæreamus. peccatori enim dixit Deus, vt in psalmo 49. quare tu enatras iustitias & assumis testamentum meum per os tuum: igitur oportet vt reconciliati Deo nos ipsos illi offeramus. Cum autem hæc reconciliatio esse non possit nisi per Christum, & per sacrificium illud, quo se ipsum Deo patri obtulit Christus, imò nos omnes, & totum humanum genus, in se ipso, id est, in homine, quẽ assumpserat, obtulit Deo. idcirco cùm nos vnum simus facti cum ipso per fidem, & charitatem diffusam in cordibus nostris, sicuti ipse in suo illo vnico sacrificio, quo reconciliauit nos Deo, se ipsum, & totum humanum ge-

D nus in homine, quem assumpserat obtulit Deo: ita nos eius, scilicet, cotpus vniuersa Ecclesia offert Deo Christum repræsentans, & recolẽs memoriam passionis eius, & se ipsam per Christum Deo offett, vt illi inhæreat summo bono, cuius participatione fiat beata, & fœlix. & quoniam nostris temporibus res est in magna cõtrouersia, & Lutherani vrgent Catholicos, dicẽtes Missam esse sacrificium, tanquàm qui aboleant meritum passionis Chtisti, dicentes hoc nouum commentum esse, non ab re putamus esse ponere verba Augustini in capite vigesimo decimi huius libri de ciuitate Dei. inquit ibi sanctissimus hic, doctissimus, & antiquissimus author. Vnde verus ille mediator, in quãtum formam serui accipiens, effectus est mediator Dei, & hominum. homo Christus Iesus, cum in forma Dei sacrificium cum patre

sumat, cum quo & vnus est Deus, tamen in forma serui sacrificium maluit E esse, quàm sumere, ne vel hac existimatione quispiam existimaret cuipiam sacrificandum esse creaturæ. per hoc & sacerdos est ipse offerens, & ipsa oblatio, cuius rei Sacramenrum, esse voluit quotidianum Ecclesiæ sacrificiũ, cum ipsius corporis ipse sit caput, & ipsius capitis ipsa sit corpus, tam ipsa per ipsum, quàm ipse per ipsam suetus offerri. Hæc ad literam sunt Augustini verba, in quibus expresse est, quòd Christus voluit nostrum sacrificium, id est Ecclesiæ, esse Sacramentum, id est, memoriam illius sacrificij, quo sicuti Ecclesia oblata est per Christum caput, ita ipse per ipsam est suetus offerri. offert ergo Ecclesia in suo sacrificio Christum, offert etiã se ipsam in Christo. Hoc expresse dicit Augustinus in decimo illo libro capite sexto. Hoc F est sacrificium Christianorum. Multi vnum corpus sumus in Christo, quod etiam Sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia, vbi ei demonstratur, quòd in ipsa oblatione, quam offert, ipsa offeratur. Offert igitur in Christo se ipsam Deo Ecclesia, & hoc est sacrificium Ecclesię. Quòd autem ita offeratur Christus, vt recolatur memoria passionis eius, & non cœnæ, præterquàm quòd hoc euidenter ostendi potest ex consecratione panis, & vini seorsum, tanquàm coporis, & sanguinis separari, quod fuit in passione, verba Christi hoc significant; verba Pauli expresse ostendunt. Nam apud Mat. c. 26. Christus dixit de sanguine, Qui pro vobis, & pro multis effundetur, quod in passione factum fuit; ac subdit, hoc facite in meam commemorationem, & Paulus apostolus primæ Cor. c. vndecimo expresse hæc inquit. G quotiescunque feceritis, mortem domini annunciabitis donec veniat. Quid clarius? Quid illustrius? Verùm ignari hi dogmati Ecclesiæ Romanę, & vniuersalis, ac superbi impingunt nobis, quòd dicamus Missam esse sacrificium propitiatorium, ad remissionem peccatorum tam pro viuis, quàm pro defunctis, quasi opus illud operatum sacerdotis æquipararetur Christi passioni, & quòd nobis remittantur peccata non tantum per Christi oblationem, & vnum illud verum sacrificium, sed etiam per opus operatum sacerdotis. improbant quòd Christum offeramus tanquàm impium cultum, & non sentiunt in singulis orationibus nos offerre Deo Christum, cum dicimus, per dominum nostrum Iesum Christum &c. Nonne hoc facere docemur, cum docti simus solum mediatorem esse Christum, & quidquid Deo placet, in H illo placere? vnde etiam totum canonem tanquàm impium abstulerunt. mira certe violentia est, magnus impetus superbiæ, pręsertim si acciderit in hominibus suapte natura elatis. addunt præterea inuocationem sanctorum in canone esse impiam. idque ausi sunt nullius authoritate nixi, inconsultis Episcopis vniuersis Catholicis. De Romano Pontifice nihil dicam, cum tamen præcipue de eo dicere oportuerit, vt pote, ad quẽ referẽdæ sunt quæstiones difficiliores de fide, de hoc nihil dicã ne obiiciãt mihi, me loqui in gratiã, sed vnusquisq; per se facile existimare potest, cui⁹ pudoris sit antiquissimũ morẽ totius Ecclesiæ propria authoritate mutare, vt neq; videãtur hęsitasse. Nos paucis respõdebim⁹ calũniis horũ hominũ, qui nihil habẽt pẽsi. Primũ dicimus

A mus nullũ authorẽ Christianũ ex vetustioribus,neq; ex iunioribus, qui præcipui sit nominis,dixisse Missam esse sacrificiũ ex opere operãtis sacerdotis, quo veluti æmulo sacrificij Christi sacerdos nobis mereatur remissionem peccatorum; hoc tamen inculcant hi in auribus populorum,& gẽtium;imò Ambrosius in libro de Sacramentis, Augustinus cõtra Faustum manichæũ, in libro de ciuitate Dei locis,quos adduximus,dicunt,quòd in Missa fit memoria & commemoratio illius vnius sacrificij,quod Christus obtulit. Quid plura?nonne in canone dicimus , suscipe sancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus ob memoriam passionis,resurrectionis , & ascensionis Iesu Christi domini nostri.Item , hoc facite in meam commemorationem,

B vnde & nos serui tui memores venerandæ passionis &c . Ecce expresse dicimus,quòd memoriam facim⁹ passionis Christi,per quod vnum sacrificium reconciliati sumus Deo . Quòd si quæsierint , an ex Missa contingat aliqua reconciliatio,& remissio viuis,& defunctis,dicimus, quòd remissio ad duo referri potest. ad culpam,scilicet & ad pœnam , cuius remanemus rei etiam post abolitionem culpæ.si de culpa mortali,inquam,quæratur,respõdemus, quòd propiciatio facta per Christum,cuius in Missa fit memoria , existenti in peccato mortali potest prodesse, & ad ipsum attingere per modum precis;Quamobrem,in canone cum mentio fit de viuis,& de defunctis orat sacerdos,vt perspicue intueri potest quicunque legerit canonem . nec huiusmodi peccatoribus viuis,inquam, alio modo potest applicari remissio facta

C per Christum. quæ preces maximam vim habere credendæ sunt , cum fiant in Missa,in qua sacerdos gerit personam totius Ecclesiæ,easque offert in sacrificio, quo Ecclesia Christum, & se per Christum Deo offert,quas orat offerri per manus sancti angeli ad sublime altare Dei.si autem loquamur de remissione pœnæ in viuis, & defunctis,seu de gratiæ augumento;in viuis dico,quòd valet.primum modo superius dicto , scilicet,ratione precum , quæ efficacissimæ esse putandæ sunt in Missa ; ideo & apud Græcos,& Latinos iã à primordio Ecclesiæ institutę fuerunt preces in Missa pro defunctis. locupletissimus testis Augustinus in confessionum libro,cum loquitur de obitu Monachæ matris suæ,in libro de cura agenda pro mortuis; vbi de orationibus,de eleemosynis,& de sacrificio altaris loquitur,tanquam de his,quibus

D præcipua suffragia præstentur defunctis.item, remittitur vtrisque pœna pro deuotione,fide,& charitate vniuscuiusque,sic enim dicitur in canone,quorum tibi cognita est fides,& nota deuotio,& ita dicit beatus Thomas in tertia parte,illis valere. offerentis etiam deuotio valet : sed hoc pertinet ad precum vim.Item,valet speciatim his qui sese offerunt sacrificium Deo per eũ sacerdotem.Illi enim veluti propinquiores memoriæ passionis Christi, magis participes fiunt illius meriti , & satisfactionis factæ per Christum . Hoc nobis insinuat antiquus mos Ecclesię nam post symbolum fidei,quicunque circunstabant,offerebant.item pro defunctis fiebant oblationes,vt ex sacris canonibus facile coniicere possumus,cum nonnullis eorum prohibeatur,ne pro quibusdam defunctis caperentur oblationes,quas omnes veluti hostiã

Deo offerebat sacerdos. Ecce, quonam pacto particulari, & priuato in ea Missa, præter oblationem totius Ecclesiæ, cuius sunt membra, quidam tam viui, quàm defuncti, sese offerunt Deo, & fiunt ei sacrificium, quare verisimillimum est eos etiam participes fieri satisfactionis factę per Christum, peculiari etiam, & priuato quodam modo. Hęc est Catholicę Ecclesiæ doctrina, hæc continetur in canone; non nefanda illa, quam nobis impingunt, nos, scilicet, profiteri Missam, opus, scilicet, illud sacerdotis esse sacrificium, quod æmuletur passionem Christi, per quod nouum sacrificium sacerdos nobis mereatur remissionem peccatorum. Quis hoc dicit? Quis hoc sentit; nullus profecto sanæ mentis. at displicet eis, quòd in canone inuocentur sancti. Dicunt quòd hoc est nouum commentum. vide quorsum progrediatur superbia! illud etiam impingunt Ecclesiæ Catholicæ, quòd inuocet sanctos, veluti alteros deos, & hoc pacto ferè decidat in idololatriã. Vide quàm nullum pudorem retineat inuidia, & maleuolentia. ab hoc postremo incipiam. Nonne docemur in sacris literis, Deum laudari in sanctis eius, vt in psalmo C L. nonne multa ostendit sæpius miracula in sanctorum suorum laudem. Certissimi, & grauissimi testes sunt Augustinus, & Ambrosius, cum vterque adesset Mediolani, inuentis corporibus Geruasij, & Protasij martyrum, cæcum illuminatum fuisse, vt innumera alia taceam. Ecclesia nõ colit sanctos, vt alteros Deos, sed vt Deo plenos, vt membra Christi, eorumque precibus petit à Deo adiuuari. De priori verò, quòd dicunt nouum commentum, quòd memoria Martyrum fiat in canone, illud primò notandum nobis est. Sacrificium hoc, quod agitur in Missa esse sacrificium vniuersalis Ecclesiæ, cuius pars adhuc peregrinatur in terris, alia verò in cœlis fruitur Deo. Vna hęc Ecclesia est, vna ciuitas Dei, vt inquit sæpius Augustinus: Cur igitur nõ decet in sacrificio vniuersalis Ecclesiæ mentionem facere sanctorum, sicuti fit mẽtio & viuorum & defunctorum omnium. Quàm autem vetustum sit hoc, videre poterit qui legerit Augustinum, qui in libro vigesimo de ciuitate Dei inquit hæc ad verbum notata. Neque enim piorum animæ mortuorum separantur ab Ecclesia, que nunc est etiam regnum Christi. alioqui nec ad altare Dei eorũ memoria fieret in communione corporis Christi. idem dicit in libro vigesimo secundo eius operis. Græca etiam natio nomini Latinorum satis infensa, nonne in Missa composita à Basilio, & Chrysostomo de sanctis mẽtionem facit, imò pro eis dicit se sacrificium offerre. Verùm, iam longius digressi sumus à negocio instituto. Cum igitur de Eucharistiæ Sacramento, & sacrificio Missæ, in qua fit eius consecratio, satis hactenus tractatum sit, finem faciamus huic secundo libro.

LIBER

LIBER TERTIVS.

De Sacramento Pœnitentiæ. CAP. I.

B N HOC libro aliud de Sacramentorum genus aggrediēdum est; nam ea, de quibus hactenus actum est, pertinēt ad prosperum vitæ spiritualis cursum, quo progredimur à prima baptismatis gratia, ad gratiam vberiorem, seu à spirituali generatione ad incrementum, & fomētum spiritualis vitæ. verùm, quoniam donec mortalem vitam agimus, nec adhuc peruenimus ad perfectum, & firmum statum vitæ spiritualis, retrocedere possumus facile, & à vita spirituali decedere; idcirco ab optimo vitæ christianæ institutore præstita nobis fuere Sacramenta quædam veluti medicamenta; quibus ægritudo animi contracta expelli queat, & perfecta sanitas instaurari. Duo sunt huiusmodi Sacramenta, pœnitentiæ, inquam, & extremæ vnctionis. prius de pœnitentia, postmodum dicemus, de extrema vnctione. Pœnitentiæ Sacramētum veluti secunda tabula est post naufragium innocētiæ illius, quam baptismatis virtute adepti fueramus. & ne institutum ab initio huius opusculi modum deseramus, sicuti in mortali vita, in qua à Domino peregrinamur, interdū incidimus in grauissimas ægritudines, quæ certissimam nobis essent perniciem allaturæ, nisi medicamenta à Deo optimo nobis præstita fuissent, quibus mederi possemus, & opem ferre labanti naturæ; ita in hac spirituali vita, in quam per Christum, & baptisma generati sumus, antequàm (vt dixi) perueniat ad immobilem, & firmum statum, plurimæ ægritudines mortiferæ, nostra culpa nobis accidunt, quibus sanandis institutum fuit pœnitentiæ Sacramentum. nam quemadmodum cōtra peccatum originale, quod est vitium naturæ, datum nobis fuit Sacramentum baptismatis (nec refert, si in adulto vi baptismatis remittātur etiam alia quæcunque peccata, vt diximus in superiore libro, quoniam nunc loquimur de eo, quod per se est, & primum respicit baptisma) ita institutum fuit Sacramēmentum pœnitentiæ ad abolitionem peccati mortalis. de veniali vero, quoniam gratiæ, & charitati non repugnat, non oportuit rationem haberi in Sacramentis instituendis. nam Sacramenta contra peccatum instituta gratiam conferunt; ideo ea peccata respiciunt, cum quibus gratia consistere non potest. verùm ex actu voluntatis, quo in Deum fertur charitate incitata, & ei

displicet quidquid officere ei possit, ne tota feratur in Deum, abolentur peccata venialia. qui motus voluntatis semper in nobis fit, cum Dei charitas, & gratia diffunditur in cordibus nostris per spiritum Sanctum. sic igitur abolentur per Sacramenta peccata venialia, sed veluti per accidens, & non primò. vt ergo redeamus vnde digressi sumus, Sacramentum pœnitentiæ institutum ad abolitionem peccati, suam habet & materiam, & formam, sicuti alia Sacramenta omnia. verùm alia est ratio materiæ in hoc Sacramento, ab ea, quæ inuenitur in aliis, præsertim hisce, de quibus hactenus tractauimus. nam in aliis omnibus & materia, & forma distinctæ quædam res sunt ab eo, qui Sacramentum suscipit; in Sacramento vero pœnitentiæ nulla est alia materia præterquàm operationes, & actus pœnitentis, qui materialis pars sunt huius Sacramenti. quòd si quis dixerit peccata etiam esse huius Sacramenti materiam, fatebimur vtique peccata esse Sacramenti huius materiam, non eam tamen, quæ sit pars Sacramenti, neque eam, quam sanet, & sanctificet; sed eam, quam destruat, & aboleat; nō dissimili ratione, qua morbus est materia medicinæ, & pharmaci. actus ergo pœnitentis ad abolitionem peccati sunt materia, id est materialis pars huius Sacramenti. forma vero est absolutio, quæ fit à sacerdote. verùm, quoniam Sacramentum est visibile signum illud, sub quo arcanum latet inuisibile, non erit ab re si prius quo ad materiam vtrunque exponamus, deinde quo ad formam. quantum ad materiam pertinet, illud in primis nobis præfandum est. quamuis peccato mortali perdamus animæ vitã, Deum, inquam, qui habitat in cordibus nostris per charitatem, quam tollit peccatum mortale, sicuti auersio à corpore lucido lucem tollit; longe etenim est diuersa ratio charitatis, & virtutum moralium: nam hæ habitus quidam animi sunt comparati actu, ideo per peccatum nō tollitur virtutis habitus, at charitas veluti lumen est dependens omnino à Dei bonitate, à qua, cum primum oculos auerterimus, amittimus diuinum lumen, diuinam vitam, ac recidimus in nostras, & nobis inferiores tenebras, sed de his satis. igitur vt dicebam, quamuis peccato mortali aboleatur animi vita, tamen quia sumus adhuc in Sacramentis Ecclesiæ, & Deo consecrati per baptisma, in nobis remanet & si non vita, semen tamen quoddam vitæ spiritualis, quo excitetur animus oportet ad vitę germinationem. huius incitationis primus motor, primusque author est Deus, qui nisi cōuerterit nos, viribus nostris tantùm ad eum nequimus conuerti. motus autem hic animi pœnitentis, cum fuerit completus, pertinet ad pœnitentiam animi virtutem, siue prodeat ab habitu, vel sine habitu fiat. non enim hoc in quæstione versari volumus. incipit igitur hic motus à peccati detestatione, siue ob timorem pœnæ, qui seruilis est timor, siue ob peccati turpitudinem, quam lumine naturali intelligere possumus. postea sequitur motus fidei, qua credimus diuinis promissis, vt scilicet paratus sit misereri ei, qui per Christum, & eius Sacramenta, ad eum conuersus fuerit. hinc rursus incipit peccator non tantum detestari peccatum, & pœnitentiam agere, quòd peccauerit; verum etiã & abstinere in futurum à peccato statuit pro virili; & insuper proponit Deo

pro,

A pro modulo suo satisfacere, adeundo sacerdotem, humiliter cõfitendo peccata, quæ fecit, & parendo iudicio sacerdotis in satisfactione facienda, rationabili, scilicet, & possibili; nã si secus esset, iam non esset voluntas ea conformis diuinæ voluntati. Quam satisfactionem scit per se nihili futuram, sed quoniam innititur satisfactioni factæ per Christum, cui assimilamur satisfactione hac quantulacunque; ideo etiam fructiferam, & vtilem sibi putat. motus hic est pœnitentiæ virtutis, quæ pars est iustitiæ commutatiuæ, illius, inquam, quæ delet culpam mulcta, & pœna. verùm differt pœna à satisfactione, quia pœna nolenti infligitur, satisfactio vero fit à volente, iuxta iudicium tamen, & arbitrium illius, in quem peccatum est. igitur imposita mul-
B cta à sacerdote, qui gerit Dei personam, quam volũtarie peccator subire paratus est, dicitur satisfactio. hic ergo pœnitentis actus est veluti materia in hoc, de quo agimus, pœnitentiæ Sacramẽto; quæ vim habet ad remissionem peccati veluti secundariam. nam prima consistit in absolutione sacerdotis, quæ est huius Sacramenti forma. huius rei Sacramentum est signum sensibile, exterius actus, scilicet, pœnitentis, accessus ad sacerdotem, genuflexio, peccatorum confessio, satisfactio imposita. hæc omnia pertinent ad materiã huius Sacramenti. absolutio sacerdotis est forma, quæ habet vim, quam significant verba prolata ad absolutionem, & remissionem peccatorum, sicuti Christus pollicitus est, cum Apostolis, & discipulis dixit prout habetur in Euangelio Ioannis cap. 20. accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis
C peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt eis. ex hac ergo Christi promissione, & potestate sacerdotibus tradita, absoluit sacerdos, postquam peccata ex ore confitentis cognouerit; seu retinet, si ita visum fuerit; fungitur etenim officio iudicis. verba verò absolutionis enuncians profert: suntque hæc necessaria, vt multis videtur; ego te absoluo in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. quidam vero putant etiam si addita non fuisset inuocatio trinitatis, absolutionem in illis verbis cõsistere, te absoluo, seu ego te absoluo. magis tamen mihi placet priorum sentẽtia, quæ etiam tutior est. peccata verò ea tenemur confiteri, quæ mortalia sunt; quamuis nonnulli Theologi addant etiã venialia, cum quispiam mortalibus caret. verùm Scoti sententia mihi valde probatur. non diffitemur confessionem venialium
D etiam bonam esse, & eorum culpam dimitti ex absolutione; verum nos ex præcepto non teneri ad confessionem venialium sentimus. Absolutioni annexus est tractatus de potestate clauium, & de clauibus, de iurisdictione, de indulgentiis, de excommunicatione, suspensione, ac de interdicto; quibus annexus est etiam tractatus de purgatorio. verùm, antequam aggrediamur tractationem de rebus propositis, soluendæ nobis sunt nonnullæ dubitationes. prima pertinet ad institutionem huius Sacramenti, an, scilicet, sit de iure diuino, & à Christo institutum; alia de partibus huius Sacramẽti, an, scilicet, constet ex tribus illis partibus, quæ passim vulgatæ sunt esse partes Sacramẽti pœnitentiæ, contritione, scilicet, confessione, & satisfactione. Quantum ad priorem quæstionem, nulli dubium, quòd illi, qui putant Sacramentum pœ-

nitentiæ quoad materiam, & formam, non esse de iure diuino, cōtradicunt E Euangelio. nam Ioannis cap. vigesimo est locus, quē paulo supra citauimus, Christus insuflans in suos discipulos dixit. accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt eis, & quorumcunque retinueritis retenta sunt eis. idcirco alij dixerunt absolutionem, quæ est forma Sacramenti pœnitentiæ, esse de iure diuino, sed neque confessionem, neque satisfactionem esse de iure diuino. verùm nunc eis respondetur de confessione, nam de satisfactione posterius dicemus. quo nam pacto potest sacerdos fungi officio, & potestate data sibi à Christo, nisi peccata intellexerit, neque ab alio liceat ea inquirere, aut suspicari? hoc enim pertineret potius, cum licet, ad forum iudicij, quàm ad forum conscientiæ. oportet ergo, vt à pœnitē- F te ea intelligat, quòd est eius confessio. nōnulli dicunt, & Lutherani huius erant sectæ, quòd illis verbis Christus non dedit sacerdotibus potestatem vllam, sed tantum officium; quare putant satis esse sacerdoti fateri se peccatorem esse, is vero officium habet absoluendi. horum sententia clarius luce meridiana contradicit Euangelio Ioānis loco paulo supra citato, in quo pariter fit mentio de remissione, & retentione peccatorum. item in collatione clauium Petro, fit mētio apud Matthæum. cap. 16. & de solutione, & de ligamento perspicuum est. igitur, illis verbis sacerdotes iudices constitui, qui iudicium certum nullum afferre possunt, nisi sciuerint, & cognouerint quorū sint dimittenda, & quorum sint retinenda peccata. Nonnulli putant necesse esse, vt is, qui voluerit subire iudicium sacerdotis, & obtinere ab eo absolu- G tionem, vt peccata sua confiteatur. verùm inquiunt, ex sacris literis non constat, quòd hac tantum via pateat nobis aditus ad recōciliationem cum Deo, & ad obtinendam remissionem peccatorum, sicuti de baptismate constat, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, &c. Scotus in quarto sentētiarum conatur ostendere ex nullo sacræ scripturæ loco hoc nobis constare. tenet tamen ob authoritatem Ecclesiæ sentiendum esse confessionem auricularem, inquam, esse de iure diuino. mihi certe subtilitas, & diligentia Scoti hoc loco non satis probatur. nollem iniecisset hunc scrupulū. beatus Thomas in quarto sententiarum adducit locum vnum, cum Christus, scilicet, loqueretur de his, super quos ceciderat turris Silo, inquit, nisi pœnitentiā egeritis, omnes similiter peribitis. & interpretatur aliud esse pœnitere, & aliud H pœnitentiam agere. nam agere pœnitentiam pertinet ad exteriores actus, in quibus consistit Sacramentum pœnitentiæ. pia certe est diui huius sententia, & à piis mentibus amplectanda. verùm calumniari pertinax homo facile posset, & ad alium sensum trahere illum locum. idcirco his, quæ sanctissimus hic, & doctissimus vir scripsit, pauca quædam addam, illud præfatus, quod & cuiuis perspicuum est, & patres nostri obseruarunt. non tātum existimare nos debere ea tradi in sacris literis, quæ expressa sunt in literis illis; verùm etiam ea, quæ deducuntur, & sequuntur ex his, quæ prodita sunt in literis illis; præsertim si vsus vniuersalis Ecclesiæ consenserit. ad peccati abolitionem, necessariam esse in pœnitente contritionem, & dolorem de admis-

sis in

A sis in Deum & innumeri scripturæ sunt loci, & ratio naturalis dictat, cui cōtradici non potest, vt in psalmo 4. quæ dicitis in cordibus vestris & in cubilibus vestris compungimini. & Ioelis.cap.2. scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. & apud Matthæum.cap.3. pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. innumeri alij sunt loci de contritione. confessio vero quòd illi sit facienda, qui remissurus est peccata, præterquam quòd ratio naturalis hoc ostendit, & consuetudo ciuilis docet; indignus enim venia est, qui non vult fateri se in quempiam deliquisse, sacræ etiam literæ hoc testantur vt in psalmo 31. dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. item, ex contrario sensu dictum

B est. vt in psalmo 140. non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis. illi etiam, qui à Ioanne baptizabantur in pœnitentiam, & non in remissionem peccatorum, confitebantur peccata sua. hoc obseruant Iudæi, & Mahometani ab ipsa natura docti. confitentur etenim Deo peccata sua, à quo sperant remisionem peccatorum. ex his absque dubio sequitur confessionem, & remisionem peccatorum, veluti reciproca esse, & sibi vicissim respondentia. cum igitur Christus dederit sacerdotibus insufflans in eos potestatem remittendi peccata, simul cum Spiritu Sancto, nulli dubium, quin præceperit pœnitentibus, qui egent remisione peccatorum, vt delicta sua confiteantur sacerdotibus. reciproca hæc etenim sunt (vt diximus.) at dixeris, nónne potest Deus peccata dimittere absq; munere sa-

C cerdotis? potest vtique, potest etiam sine baptismate gratiam conferre, & regenerationem. at dices, cur in baptismatis Sacramento dixit, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, &c. in hoc verò Sacramento non dixit, nisi quis sacerdoti confessus fuerit. respondeo, baptismatis Sacramentum magis necessarium esse, vtpote, quo etiam infantes egeant, ideo, vt diligentes omnes faceret tum pro se, tum pro infantibus, illud fuisse expresius dictum in baptismate, quàm in pœnitentia, tum quia, cum in baptismate vtrunque expresisset, scilicet, & quod pertinet ad sacerdotes, euntes baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti; & id, quod pertinet ad suscipiētes baptisma, nisi quis renatus fuerit, &c. non putauit in pœnitentia hoc repetendum; verùm expresit id, quod est potisimum, & perti-

D net ad formam. illud verò, quod reciprocum est, non ita expresit, quia reciprocum est, & quia expresserat in baptismate vtrunque reciprocum, ac par esset in hoc ratio, non putauit necessario exprimendum. hanc deductionem nostram comprobat vsus Ecclesię tum Græcæ, tum Latinæ, Æthiopicæ, Maroniticæ, aliarumqne nationum, quæ omnes confitentur sacerdoti peccata, vt impetrent veniam, & remisionem peccatorū. est præterea alia ratio, nam nullus inimicus Dei potest Deo reconciliari, nisi per Christum, & fidem in sanguine eius, vt Apostolus dicit in epistola ad Romanos, Sacramenta verò operantur, & efficaciam habent à pasione Christi, & per fidem pasionis, ideo ei qui eget reconciliatione, opus est post baptisma hoc Sacramento. id vero, quod adducunt ex capitulo. Omnis vtriusque sexus de pœnitentia &

remissione,quasi ex eo loco habeatur institutio confessionis;verùm nisi fue- E
rint omnino pertinaces, nec caruerint sensu communi, facile intelligent eo
in canone,Innocentium.3.non instituisse confessionem, sed instituisse quòd
saltem semel vno quoque anno omnes vtriusque sexus cõfiterentur proprio
sacerdoti. Hac explicata quæstione,vt potuimus,accedamus ad alterã expli-
candã,de partibus,scilicet,pœnitentiæ Sacramẽti. Duæ sunt huius Sacramẽ-
ti partes,sicuti & cuiuslibet alterius, forma,scilicet, & materia, forma in ab-
solutione est, & hæc est simplex vnitas, namque maxime sequitur formam.
altera est materia, quæ, vt supra diximus, est actus confitentis. peccata vero
sunt materia,vt morbus,quam expellit,& destruit pœnitentia, non illius ge-
neris materia,de qua loquimur,quæ est pars Sacramenti pœnitentiæ. ex hac F
parte ferè omnes Theologi ponunt tres esse pœnitentiæ partes,contritionẽ,
scilicet,confessionem,& satisfactionem. Scotus in quarto sententiarum vi-
detur ferè reiicere satisfactionem. inquit enim,pœnitentem posse,postquam
confessus fuerit peccata, & absolutus à sacerdote, recusare satisfactionem,
etiam impositam ab eo,secũdum rectam rationem. verùm meo iudicio hoc
in loco Scoti sententia periculosa est. nam si in ciuili republica tenemur pa-
rere iudici procedenti secundum formam iuris, etiam in foro conscientiæ,
eique interroganti nos etiam de delictis capitali pœna puniendis verum re-
spondere,& iure impositam pœnam patienter ferre: longe plus debemus te-
neri sacerdoti satisfactionem rationabilem imponenti parere. & si quis te-
neat posse nos recusare satisfactionem impositam nobis à sacerdote, vide- G
detur fateri sacerdotem non esse iudicem constitutum à Deo in foro eo, sci-
licet,in causa,quæ agitur inter nos,& Deum. quòd si quis fateretur, difficile
posset vitare eorum sentẽtiam, quam supra reiecimus vt erroneam, ex textu
Euangelij,Ioannis,c.20. scilicet,quòd sacerdos in absolutione fungitur mu-
nere quodam,& officio,sicuti in baptismate conferendo;non autem agit of-
ficium iudicis,quo efficeretur,vt confessio singulorum peccatorum non es-
set necessaria. præterea id,quod supra diximus,actus,scilicet,pœnitẽtis com-
pletos pertinere ad iustitiam punitiuam,esset reiiciendum. nam si non est pa-
ratus pœnam subire pro delicto, quomodo vult satisfacere? neque in satis-
factione hac standum est iudicio suo,sed eius,qui tenet locum Dei, in quem
admissa est culpa omnis. his rationibus adducor, vt sentiam longe saniorem H
esse aliorum Theologorum sententiam,qui ponunt satisfactionem esse par-
tem pœnitentiæ,quæ in proposito antecedit absolutionem,præstatur autem
actu post absolutionem. nec audiendi sunt illi, qui putant deleta culpa,dele-
ri omnem pœnam, & quòd efficimur participes satisfactionis factæ à Chri-
sto,qui satisfecit satis,superque pro peccatis totius mundi, & etiam ob diui-
nam liberalitatem mouentur hi, quam non decenter putant remittere cul-
pam,reos tamen pœnæ eos adhuc detinere. verùm sentiendum est cum vni-
uersa Ecclesia,etiam post dimissam culpam,Deum à nobis poscere pœnam,
tum quia pœnæ sunt medicinæ,ac nobis prosunt, tum etiam quia oportet
conformari nos Christo in patiendo, si satisfactionis eius sumus futuri par-
ticipes

A ticipes, inquit Paulus ad Romanos cap. 8. si quidem compatimur, vt & conglorificemur. in multis scripturæ sanctæ locis idem reperimus. sed apertissimus est locus in secundo Regum libro cap. 12. de Dauid, qui postquam reprehensus fuit à Nathan, quòd adulterium, & homicidium perpetrasset, & grauiter indoluisset, audiuit à Nathan, transtulit Dominus peccatum tuum, verùm is, qui tibi natus est filius, morietur. His explicatis, quoniam Sacramento huic, de quo agimus, absolutio, quæ est forma, rectè intelligi non potest, nisi agamus de clauibus, & de potestate clauium, ac de cæteris, de quibus supra fecimus mentionem, aggrediendus est tractatus ille. Duæ sunt claues ordinis sacerdotalis, clauis, scilicet, scientiæ, seu iudicij, & clauis exer-
B cendi iudicij, ligandi, scilicet, & soluendi. hæ claues conferuntur sacerdoti in consecratione cum ordine sacerdotali, & pertinent ad forum hominis cum Deo. clauis scientiæ, & iudicij prior est, quæ non sic accipienda est, vt referatur ad scientiam, & disciplinam, quam habent eruditi homines, qui propterea etiam rectè iudicant; sed referenda est ad potestatem iudicandi ex officio, &, vt ita dicam, ex magistratu, quem gerunt. multi sunt peritissimi Iurisconsulti, qui ex scientia rectè iudicare possunt; attamen cum non sint iudices, non habent iudicandi potestatem. econtra multi iudices imperiti habent iudicandi potestatem, carent tamen scientia. clauis ergo hæc referenda est ad potestatem, non ad scientiam. attamen censendi sunt indigni hac claue, qui ignari sunt, sicuti de iudicibus in ciuili scientia diceremus.
C Altera vero, quæ est clauis ligandi, & soluendi pertinet ad executionem iudicij facti, qua vel soluit, vel ligat si non soluit, si ita ei videbitur debere fieri, vel simul soluit, & ligat, soluit vtique à culpa, & à reatu pœnæ æternæ; ligat verò pœnæ satisfactionis, quam pœnitenti imponit. verùm; quoniam sacerdos hæc facit, vt minister Dei, & Christi, minister verò est organum animatum, ac organum vim non habet, nisi quatenus mouetur ab authore, & causa superiori; vtique si sacerdos non nitens diuinis legibus, & ratione soluerit quempiam, non tamen propterea solutus erit, in foro conscientiæ, inquam, eo quod subtraxerit se à regula superiori, cuius est organum. ex his etiam apparet sigillum confessionis, quod in nullo casu potest frangi; nam Deus peccata tegit, quæ peccator confitetur; ideo debent tegi, & non pan-
D di à Sacerdote; qui etiam iurare posset se nihil eorum scire, cum ea audierit, non vt homo, sed vt vel Deus, vel vt minister Dei, vt tegantur peccata, non vt pandantur. Duæ hæ claues pertinent ad ordinem; verùm actus, & vsus harum clauium, indiget præter ordinem etiam iurisdictione. non enim sacerdos potest absoluere, præterquàm subiectum sibi, non alienum. is verò subiectus ei est, in quem iurisdictionem habet. in casu tamen necessitatis quilibet sacerdos potest confitentem absoluere, etiam non subditum, quia eo in casu efficitur sibi subditus; neque opus est, vt iterum confiteatur proprio sacerdoti, quia etiam sacramentaliter, vt ita dicam, est absolutus. hoc verò non contingeret si laïco confiteretur. nam cum laïcus non posset sacramentaliter eum absoluere, quamuis Deo satisfiat illa confessione, si pericli-

tatus is fuerit, attamen si euaserit periculum, debet sacerdoti confiteri. hæc de clauibus ordinis. Sequitur vt de iurisdictione dicamus, & de clauibus iurisdictionis, quæ vtique secundæ quædam sunt claues. nam potestas ordinis est in foro hominis, ad Deum; ideo, primæ, & præcipuæ claues sunt illæ, quibus reseratur, & clauditur aditus hominis ad Deum. iurisdictionis vero potestas pertinet ad spirituale forum, quod est hominis ad Ecclesiam. idcirco claues hæ sunt secundariæ. potestas ordinis à Deo est, & quilibet sacerdos cuiuis alteri par est, non vnus superior, alter inferior in sacerdotio; nec Papa maiorem vim habet in consecrando corpus Christi, quàm minimus sacerdos, similiter absoluendo in foro conscientiæ, nisi in casibus reseruatis, quod pertinet ad iurisdictionem, vt infra dicemus. at in iurisdictione magna est imparitas, vt ex Euangelio colligi potest; nam meo iudicio potestas ordinis remittendi, & retinendi peccata data potissimum fuit post resurrectionem omnibus discipulis simul, non vni præ altero. dixit enim Iesus postquam insufflauerat in eos, vt narratur apud Ioannem cap. 20. accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittentur eis, & quorũcunque retinueritis, retenta sunt eis. similiter omnibus dixit in consecratione corporis, & sanguinis sui. hæc facite in mei commemorationem; omnibus simul, non vni præ aliis. potestas vero iurisdictionis meo iudicio potissimum data fuit in collatione clauium apud Matthæum cap. 16. quæ primùm data fuit Petro, deinde aliis discipulis omnibus, postquam data fuerat Petro. dixit etenim Petro post grauia verba, dabo tibi claues regni cœlorum, &c. dixit postea discipulis omnibus, quæcunque ligaueritis super terram, &c. apud Matthæum cap. 18. infra, vbi ex antecedentibus perspicuò potest colligi locutum fuisse præcipue Dominum de potestate iurisdictionis; inquit enim clare suprà, si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus, quod vim habet excommunicationis; postea statim subdit, amen dico vobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt alligata etiam in cœlis, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlis. ecce quàm perspicuò ex contextu locutionis apparet, præcipue locutum hic fuisse Christum de potestate, quæ pertinet ad iurisdictionem, quæ potissimum, & primùm data est Petro; magno illo molimine verborum; postmodum data fuit Apostolis omnibus. nec te moueat quorundam acumen, qui inquiunt tunc non fuisse datam hanc potestatem, sed promissum à Christo, quòd daturus eis esset. nam non inquit, do tibi claues, sed dabo: hoc etenim potius subtiliter dicitur, quam vere. etenim futurum illud refertur ad vsum clauiũ, & potestatis, qua Christo viuente vti non poterat, neque est vsus. est etiã alius locus perspicuus in Euangelio secundũ Ioãnem c. vltimo, vbi post resurrectionem cum Dominus Petrum ter rogasset an amaret ipsum præ aliis, ac ter Petrus respondisset, ter quoque ei subdidit, pasce oues meas, pasce agnos meos, quæ pastoris cura omnem iurisdictionem continet, id, quod sigillatim intuenti facile patere potest. de doctrina etiã fidei, quòd à Petro ad alios deduci, ac veluti deriuari deberet, est locus expressus apud Lucam cap. 22. Sathanas

E F G H

A nas expetiuit, vt cribraret vos, ſed ego rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos. diuerſa eſt ergo hæc iuriſdictionis poteſtas à poteſtate ordinis ſacerdotalis. hæc poſterior eſt à Chriſto, & omnes ſacerdotes in ea ſunt pares; ſic Epiſcopi omnes ſunt pares, quoad actiones hierarchicas. ſed de his infra dicemus, cum tractabimus de Sacramento ordinis. at poteſtas iuriſdictionis tota, quantacunque eſt, in Pontifice Romano collocata eſt, reliqui omnes ſunt ſub ipſo, eiusque poteſtatis participes. vnde Cyprianus antiquiſſimus, & præſtantiſſimus author, & martyr dicit, vnum tantum eſſe Epiſcopatum, cuius participes ſunt ſinguli Epiſcopi. hæc vero poteſtas cõmitti poteſt etiam non ſacerdotibus. ad hanc

B pertinet Excommunicatio, Interdictum, Suſpenſio, Depoſitio, Irregularitas, & Infamia, de quibus pauca quædam perſtringemus potiora, quæ ſatis ſint ad peritiam Epiſcopi. Excommunicatio definitur à Theologis, eſſe ſeparatio à communione fidelium, quo ad ſuffragia, & fructus. nam pro excommunicatis non orat Eccleſia, non dico, quòd ſi in gratia Dei fuerint, non ſint participes bonorum omnium operum, quæ in Eccleſia fiunt, ſicuti quoduis membrum viuum corporis influentiam recipit ab aliis membris, ac viciſſim reddit; iuxta id, quod dicitur in pſalmo 118. particeps ego ſum omnium timentium te; non hoc dico; ſed cum Eccleſia publica orat pro fidelibus omnibus, excommunicati excommunicatione maiori non includuntur in his, pro quibus orat Eccleſia. ideo in hac excõmunicationis definitione dicitur,

C quoad ſuffragia. additur, quoad fructus, id eſt, Sacramenta. quia excõmunicatis Sacramenta non ſunt adminiſtrãda. neq; fideles debent cõuerſari cum excõmunicatis, præterquã in quibuſdã caſibus, quos ſi vellem ſigillatim recenſere, longius, quàm inſtitutũ opuſculũ exigit, oratio noſtra vagaretur. eſt preterea excõmunicatio minor, quę & imperfecta excõmunicatio, qua quiſpiam tantùm arcetur à cõmunione, & participatione Sacramentorũ, non autẽ à cõmunione fideliũ, neque à ſuffragiis. ab excõmunicatione maiori, quæ pœna eſt valde grauis, abſoluere poteſt iudex, qui eam intulit, ſiue eo ſuperior, nõ tamẽ is ſuperior, qui eſt ſuperior quoad appellationẽ tantum, vt Archiepiſcopus Epiſcopo ſuperior eſt. quòd ſi non ab homine fuerit lata excommunicationis ſententia, ſed à iure, in eo, ſcilicet, caſu in quo lex præci-

D pit eum, qui quippiam peccauerit, confeſtim ipſo facto excommunicationem incurrere, poteſt abſolui à proprio Epiſcopo, niſi Pontifex ſibi abſolutionem reſeruauerit. huius generis excommunicatio cum ſit pœna, non culpa, & grauiſſima pœna, non debet infligi, niſi pro culpa, & ea quidem graui. vnde non debet inferri niſi pro peccato mortali, & eo quidem graui. hic notandum, quòd licet ab Eccleſia pœna non poſſit inferri niſi viuentibus, qui ſunt in Eccleſia militanti; nihilominus in cauſa hęreſeos excommunicari ſolent etiam mortui, & eorum oſſa effodi à ſacro cœmeterio, nõ quòd illi tunc excommunicari incipiant, ſed quòd tunc manifeſtum ſit eos fuiſſe excommunicatos. & hæc pœna medicina eſt non eorum hæreticorum, ſed aliorum, qui dedecus eorum videntes abſtinent magis à crimine hæreſeos.

viui etiam quandoque inuiti possunt, & debent absolui ab excommunicatione: nam pœna est, non culpa, & medicinalis pœna, vt inquit Apostolus ad Corinthios 1. cap. 5. idcirco sicuti probus, & peritus medicus abstinet à medicina cum incipit nocere, ita etiam probus Prælatus abstinet ab excommunicatione, cum obest. ab excommunicatione vero minori, quæ contrahitur, cum quispiam versatus est cum excommunicato maiori excommunicatione, non tamen participando in crimine, pro quo fuerat excommunicatus, aut in diuinis, neque in contemptum, vel contra præceptum superioris contumaciter; ab ea ergo, quæ sic contrahitur, potest quilibet sacerdos absoluere. verùm complures sunt casus sigillatim à Theologis, præsertim à Canonistis nominati, in quibus licet cum excommunicato conuersari. personæ etiam certæ excipiuntur. quæ omnia & beatus Thomas in quarto sentētiarum, & Archiepiscopus Antoninus in tertia parte suæ summæ collegit. nobis sufficiat lectorem admonuisse. Hoc tantum superioribus addemus, quòd communicans cum excommunicato seu à iure, seu ab homine, nisi is fuerit publice denunciatus excommunicatus, non propterea excommunicationem incurrit. excipit Antoninus vnum tantum, scilicet, si excommunicatus esset ob percussum clericum, & crimen esset publicum, & notorium; sic etenim videtur dicere Apostolus, primæ Corinth. cap. 5. si quis nominatur auarus inter vos, cum eo nec cibum sumere, interpretatur nanque nominatum eum dici, qui sit publicatus. hactenus de excommunicatione. Suspensio verò nihil aliud est, quàm pœna canonica, qua clericus arcetur ab executione officij, quod ei competit; non tamen propterea est excommunicatus, imò eius consuetudo nulli prohibetur. est etiam particeps suffragiorum Ecclesiæ. exequi tamen non potest officium, quod habet. hæc pœna clericorum est, si proprie sumatur. quandoque tamen illata est etiam laicis, vt inquit Archiepiscopus Antoninus. Interdictum vero pœna est, qua plecti solet communitas. interdumque respicit locum tantum, interdum verò etiam homines. interdicitur autem quibusdam Sacramentis, & diuinis officiis, ac sepultura Ecclesiastica. cum interdicitur loco, vtique publice diuina celebrari non possunt eo in loco: verùm homines si alibi fuerint, possunt diuinis interesse; quòd si fuerit interdictum hominibus, nullibi possunt interesse diuinis. possunt tamen vbi est interdictum pueri baptizari, nec negatur confitentibus pœnitentia. chrismate etiam inungi queunt. aliorum Sacramentorum participatione interdictum est eis. viaticum tamen decedētibus non negatur. at negatur extrema vnctio etiam decedentibus. extra de sentent. excom. c. responso, & de pœnitent. ac remiss. c. quod in te. quidam tamen dies solennes excipiunrur vt Pascha, Natale Domini, Dies Pentecostes, & Assumptio Virginis, de sentent. excom. libro 6. c. alma. Hęc de interdicto. Depositio quid sit, ex ipsa nominis significatione facile potest intelligi. deponitur enim is, qui à suo gradu deiicitur in perpetuū. Irregularitas vero est inhabilitas quædam, quę impedit, ne quis officiū, quod habet, exercere possit, vel etiā ad illud admitti nō possit. sæpenumero irregularitas

E F G H

A laritas contrahitur absque delicto, vt illegitime natus irregularis est ad ordines ecclesiasticos. bigamus etiam irregularis est. Infamiam autem incurrit Simoniacus conuictus. vetùm discutere latius de his pœnis canonicis, non pertinet ad institutum opus. Omnis hic pœnarum tractatus annexus est tractationi de clauibus, & clauium potestate; ea vero pertinet ad absolutionẽ, quæ est forma in Sacramento pœnitentiæ. Materiam verò diximus constare ex tribus partibus, contritione, scilicet, confessione, & satisfactione. de satisfactione tractatui annexus est tractatus de Purgatorio, & indulgentia. superius diximus, quòd dimissa culpa, & facta cum Deo reconciliatione, adhuc supererat reatus alicuius pœnæ temporaneæ. nam pœnæ æternæ reatus re-

B pugnat gratiæ, & recõciliationi factæ. & hoc probauimus luce clarius ex sacris literis de Dauid, &c. nolo repetere ea, quæ supra dixeram. oportet enim socios nos esse tribulationis cuiuspiam, si futuri sumus participes glorię. pœna vero omnis duplicem vim habet. nam medicina quædã est, dolor etenim pœnæ facit, vt nõ recedamus ab honesto propter voluptatem, aut ob quempiam dolorem alium minorem, vt colligitur ab Aristotele in secundo Ethicorum. fit etiam per pœnam quædam recompensatio iustitiæ. nam sicuti quispiam genio obsequens contra legem, sibi aliquid attribuit; ita oportet, vt præter voluntatem aliquid patiatur. hæc vero temporanea pœna innititur satisfactioni factæ per Christum, sicuti primæ causæ, & respondet peccato, quatenus inordinate conuertitur ad bonum cõmutabile. sic etenim est con-

C tra legem naturalem. vnde etiam peccatis venialibus ob inordinatam conuersionem, quamuis in ea non sit auersio à Deo, debetur tamen aliqua pœna: quòd si fuerit contra ciuilem legem illud idem peccatum, debebitur ei præterea etiam pœna statuta per legem ciuilem. hoc ergo posito, post culpæ dimissionẽ, imponitur satisfactio, quæ si fuerit imposita peccati reatui æqualis, nil amplius soluendum restat. Contritio etiam, quia dolor est, vim habet satisfaciendi; quòd si non fuerit æqualis, sed inferior, & minor, id, quod reliquum est, soluendum est post obitum, eluendæque sordes omnes, antequam perueniamus ad gloriam. Ignis, hoc, purgatorius appellatur ab omnibus. Lutherani, & quipiã alij contra cõsuetudinem, & sensum totius Ecclesiæ purgatorium ignem negarunt, eò quòd non sit expressa mentio de eo facta in

D sacris literis, nec verentur contradicere sententiæ vniuersalis Ecclesiæ, & antiquorum doctorum patrum nostrorum. Augustinus præter locos alios, & in confessionibus, de obitu matris, & in libro de ciuitate Dei, propriũ opusculum fecit de cura agenda pro mortuis, vbi adducit locum illum Machabæorum lib. 2. cap. 12. de Iuda Machabæo, qui misit duodecim millia drachmarũ Hierosolymã, cogitans, quòd pium esset orare pro mortuis. & subdit statim, quòd etiam si non esset locus scripturæ, ei sufficeret authoritas totius Ecclesiæ. Græci nónne orant pro mortuis? in missis eorum compositis à Basilio, & Chrysostomo nónne fit oratio pro mortuis? idem dicit Chrysostomus in quodam suorum sermonum. Damascenus tractatum peculiarem composuit. idem colligitur à Dionysio in libro de Ecclesiastica hierarchia.

Vide quanta ſit audacia quorundam homuncionum, qui audent criſtas eri- E
gere contra ſenſum Eccleſiæ vniuerſalis,iam per tot ſecula diuulgatum. verùm in ſacra ſcriptura ſunt loci,ex quibus hoc colligi poteſt,ſi non volumus eſſe pertinaces. locus ille de Iuda Machabæo, quem ſupra tetigimus.in epiſtola Pauli ad Corinth.1.cap.3. de eo,qui ſuperædificat fœnum, ligna, & ſtipulam ſuper fundamentum, & aurum, & argentum, ſiue gemmas, & quod ignis probabit, quale ſit vniuſcuiuſq; opus, eſt etiam locus meo iudicio expreſſus.ſcio eſſe aliquos doctores, Chryſoſtomum ſcilicet, qui interpretantur eum locum de doctrina,deinde extorquent id,ſcilicet,quod ignis probabit.attamen locus ille clarus eſt,& expreſſus, ſiquis noluerit vim interpretationis alterius ei adhibere.Præter purgatorium,& damnatorum in perpetuũ F
locum,eſt puerorum Limbus, qui decedunt tantum cum originali peccato. hunc locum Auguſtinus in multis ſuorum operum locis nõ videtur agnoſcere,licet dicat,quòd leuiſſima omnium pœna mulctentur. nonnulli etiam moderni doctores videntur aſſentiri huic ſententiæ. in concilio Florentino tempore Eugenij quarti celebrato,nihil certi ſtatutum eſt.verùm omnes ferè poſteriores,Limbum puerorum poſuere. fit in ſcriptura præterea mentio de ſinu Abrahæ,in quo,in Euangelio Lucæ,c.16. dicitur fuiſſe Lazarus pauper ille.fuit pater credentium Abraham, ideo qui ſalui erant per fidem, nec tamen admitti poterant ad gloriam,nondum ſoluto peccato naturæ paſsione Chriſti,dicti ſunt fuiſſe in ſinu Abrahæ. nunc vero ſinus Abrahæ eſt vita æterna, ad quam gratia Dei perducat nos. Tractatui de purgatorio annexa G
eſt tractatio de indulgentiis.Vſus Eccleſiæ antiquus fuit,quæ ſpiritu Chriſti regitur,& ideo errare non poteſt, indulgentias cõcedere ad abluendum reatum pœnarum purgatorij.ratio vero,qua nititur hæc conceſsio indulgentiarum, eſt,quoniam, ſi qui duo fuerint, vnus vinculo charitatis efficiuntur;amor etenim,vt inquit Dioniſius in libro de diuinis nominibus, habet virtutem vnitionis,vt ex pluribus vnum faciat: poteſt ergo amicus ſoluere amici debitum,& iuſtitiæ ſatisfacere.pœnæ igitur, non quatenus medicina eſt, ſed quatenus per eam ſatisfit culpæ, & culpa pœnæ æquatur, poteſt amicus pro alio ſubiens pœnam ſatisfacere,ſibique ex charitate illa,qua pro amico ſatiſfacit, mereri. hoc ſuppoſito, cum in Eccleſia ſit ſatisfactio Chriſti, qua pro omnibus ſatisfecit, & pro totius mundi peccatis; ſunt etiam opera ſatisfa- H
ctoria ſanctorum, qui auſteram vitam egerunt, multumque laboris ſubierunt, quæ ſuperant reatum pœnæ eorum, & in vtilitatem Eccleſiæ paſsi ſunt, iuxta illud Pauli, ad Colloceñſ.cap.1.ſuppleo in corpore meo,quæ deſunt paſsionum Chriſti,pro corpore eius,quod eſt Eccleſia.ſi quis ergo reus pœnæ fuerit charitate his coniunctus, vtique ex iuſta, & pia cauſa, vt Sanctorũ, & Chriſti ſeruetur intentio, poterit is, qui Eccleſiæ propoſitus eſt,ſatisfactionẽ eam applicare. idcirco tria requiruntur ad conceſsionem indulgentiæ, in ſuſcipiente charitas, nam ſine charitate vnus non eſſet cum Chriſto,& Sanctis. in concedẽte, & dante authoritas, in cauſa pietas. vnde non poſſunt concedi pro arbitrio, & voluntate dantis, ſed ex iuſta, & pia cau-

ſa.hu-

A sa. huiusce rei potestas omnis in Pontifice est; in Episcopis verò limitata. alij verò cum propriæ Ecclesiæ non omnino præsint, hac authoritate carent. diximus supra, cum Sacramentum sit inuisibilis gratię visibilis forma, peccatum verò veniale non repugnet gratiæ, & charitati, nullum fuisse institutum Sacramentum ad abolitionem peccati venialis, vt putat Thomas; quamuis Scotus teneat extremam vnctionem institutam fuisse ad veniale peccatum delendum. verùm cum peccatum veniale repugnet actui charitatis. etenim, quamuis in peccato veniali non sit auersio à bono incommutabili, est tamen inordinata conuersio ad bonum commutabile, ideo quædam non Sacrrmenta, sed sacramentalia sunt in Ecclesia instituta, quibus cum excitetur animus ad peccatorum detestationẽ, vel ad charitatem, & amorem Dei, in quo necesse est, vt nobis displiceant omnia quæ impediunt nos, ne semper actu feramur in Deum, huiusce omnibus soluitur reatus peccatorũ venialiũ quoad culpam, & sæpe quoad pœnã, licet hoc non sit necessarium. huiusmodi verò sunt, confessio illa, quæ fit in hora diei prima, & in completorio, quæ ex deuotione confitentis, & ex humilitate cofessionis, & ex oratione, misereatur &c. vim habet ad remissionẽ venialiũ. oratio etiam dominica, si fuerit deuote pronunciata, cum dicimus, dimitte nobis debita nostra, ad deletionem culpæ venialium valet. item aspersio aquæ Sanctæ. excitatur enim his omnibus affectus animi in Deum, & in peccatorum detestatioẽ.

B

Præter hanc pœnitentiam, quam diximus esse Sacramentum, est etiam pœnitentia solennis, quæ sub parte Sacramenti est, id est sub satisfactione. hac antiqua Ecclesia vti solebat, nunc venit in desuetudinem. vtebatur longa & varia cæremonia. nam pœnitentes in exordio quadragesimæ cum suis presbyteris accedebant ad Ecclesiam ad Episcopum, ac ingrediebãtur nudis pedibus sacco induti, legebantur septem psalmi pœnitentiales, aspergebantur aqua benedicta, imponebatur cinis super eorum capita. deinde sicuti Adam eiectus est de paradiso, ita denunciabatur, quòd eiicerentur ab Ecclesia, & ita expellebantur vsque ad cœnam Domini; tunc recipiebantur, non tamen communicabant, neque eis dabatur pax à suis presbyteris. hocque seruabãt singulo quoque anno, quousque erant pœnitentes, donec ab Episcopo iterũ recipiebantur. hæcq; pœnitentia semel tantum poterat iniungi. ac tales multis carebant postmodum priuilegiis. hæc nisi ab Episcopo imponi non poterat. est præterea pœnitentia, satisfactio scilicet, non solennis, sed publica, qua nunc etiam solemus vti interdum, vt is, scilicet, qui magnũ quodpiàm scelus commisit, præsertim si ex eo scandalum publicum sit ortum, etiam publice satisfaciat. hactenus in summa de Sacramento pœnitentiæ dixisse sufficiat.

C

D

POst pœnitentiæ Sacramentum institutum à Christo fuit, sed promulgatũ ab Apostolis,Sacramentum extremæ vnctionis; qui etiam ante obitum Christi dicuntur in Euãgelio Mar.c.6.vnxisse infirmos oleo.hoc Sacramentum veluti quidam est apex Sacramenti pœnitentiæ, quod institutum fuit ad abolendum reliquias peccati, quæ supersunt,& ad infirmitatis reliquias tollendas.hæc prima vis est huius,de quo agimus,Sacramenti. Posterior verò prioris assecla est,curatio ægritudinis corporis,si ita expedit animi bono; sic etenim habemus,in epistola Iacobi c.v.infirmatur quis in vobis,aduocet presbyteros Ecclesiæ,qui vngãt eum oleo,& oratio fidei saluabit infirmum, F & si fuerint in peccatis dimittentur ei.Idcirco datur tantum infirmis, & per modũ medicinæ.aliter verò perituris,vt à iudicibus condẽnatis,non datur hoc Sacramentum;in extremo etiam vitæ constitutis, solet hoc Sacramentum conferri,quando non videtur amplius spes relicta medicinæ, humanæ, his,scilicet,qui vel adhuc sanæ sunt mentis,& Sacramentum hoc petunt,vel his qui cum sanæ fuerint mentis, habuerunt huius desiderium Sacramenti, vt superius dictum est,cum ageremus de baptismate adultorum.pueris non datur,sicuti nec Eucharistia,quia eget deuotione. huius Sacramenti materia est oleum oliuæ, ab Episcopo in hunc vsum consecratum. forma verò sunt verba prolata à presbytero, qui huius Sacramenti minister est, proferuntur autem per modum orationis, videlicet, per istam sacratissimam vnctionem,& per Dei misericordiam, indulgeat tibi Dominus,quidquid per G oculos deliquisti, sicque in cæteris locis, qui inungũtur. hi verò sunt oculi, propter visum; aures ob auditum, nares, ob olfactum; os propter gustum; manus propter tactum,& in his locis necessaria est vnctio de necessitate Sacramenti. quidam vngunt pedes ob vim motiuam.nonnulli etiam renes ob vim appetitiuam. hoc peculiare est in forma huius Sacramenti, quòd in ea vtimur oratione deprecatiua, non enunciatiua, vt in aliis Sacramentis, nec imperatiua,vt dicemus infra in Sacramento ordinis. ratio huius duplex adducitur à diuo Thoma,primò quoniam datur infirmis in extremo vitæ constitutis,qui videntur maximè indigere Dei misericordia, qua oratio nititur. item quoniam actus recipientis non est de integritate huius Sacramẽti,nul- H laque fit impressio in materia male disposita, idcircò propter indispositionem recipientis nulla fieri potest impressio,sicque irrita esset vis Sacramenti. quamobrem vtitur sacerdos oratione deprecatiua.in Sacramento autem pœnitentiæ,quoniam actus pœnitentis sunt de integritate Sacramenti, ideo enunciatiua oratione vtitur in absolutione sacerdos.in baptismate verò,etiã in ficte accedentibus,si non gratia,character tamen, & consecratio certa recipitur,cuius vi etiam recedente fictione,adest gratia,hæc de forma, & materia, item de ministro& recipientibus, ac institutione huius Sacramenti. Nolo in calce huius tractatus præterire,quibusdam videri Dionysium in libro de Ecclesiastica Hierarchia,vbi loquitur de defunctis,& eorũ exequiis, mentio-

A mentionem facere de hoc extremæ vnctionis Sacramento, cum dicit corpus oleo inungi. verùm falluntur. nam illa vnctio cadaueris erat, quòd nullius capax est Sacramenti, neque vlla adhibentur verba, sine quibus veluti sine forma nulla confici, aut constare possunt Sacramenta. ideo cæremonia tantùm quædam illa erat, qua significabatur defunctum illum fuisse plurimis certaminibus aduersus Diabolum, ad quæ obeunda in baptismate vnctus fuerat. quòd si quæras qua ratione de hoc Sacramento mentionem non fecerit Dionysius. respondeo eadem propemodum, qua, neque de pœnitentiæ Sacramento, neque de matrimonio mentionem fecerat. eius etenim institutum fuit tractare de actionibus hierarchicis, in qui-B bus hæc Sacramenta numerari non poterant. nam purgatio potius pertinet ad doctrinam, & satisfactionem, & diabolicam vexationem, quàm ad absolutionem à culpa, quam diaconus præstare non potest, cum sacerdotis sit munus, Purgatio tamen hierarchica pertinet ad diaconum. hactenus de hoc Sacramento extremæ vnctionis. &c.

LIBER QVARTVS.

De Sacramento Ordinis. CAP. I.

F

HACTENVS ea Sacramenta sunt à nobis exposita, quæ ad sanctificationem, & expiationem singuli cuiusque Christiani pertineant: verùm quoniam horum Sacramentorum omnium ministri sunt Sacerdotes, & Episcopi, quorũ ministerio & regeneratur vnusquisque in Ecclesia Christi secũdũ inferiorem hominem, & expiatur à contracta peccatorũ labe; ideo nunc est à nobis agendum de ordinibus Ecclesiasticis. illudque in primis discutiendum sacerdotium, ac reliquos ordines non conuenire vnicuique Christiano, vt Lutherani dicere solebant, nixi quibusdam Sacræ scripturæ locis ab eis perperam intellectis. locus est apud Petrum I.c.2. vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. item in Apocalypsi c.I. fecit nos regnum, & sacerdotes Deo. Ex his locis nonnulli parum eruditi volebant deduci omnibus Christianis sacerdotium conuenire, adeo, quòd etiam fœminis. verùm quàm fallantur præter vsum Ecclesiæ, & rationem, innumeráſque authoritates scripturæ sacræ, res ipsa, & loci illi eos docere poterant, aliud esse sacerdotium, quod omnibus Christianis conuenit, qui in baptismate vncti sunt, & aliud hoc quod nos sacrum ordinem appellamus. sicuti apud Hebræos, à quibus locum illũ sumpsit Petrus, quamuis omni populo dictum fuerit, vos regale sacerdotium; attamen erat priuatus ordo sacerdotalis, qui pertinebat ad trahentes originem ab Aaron, neque etiam omnes erãt Reges, sicuti Dauid; quemadmodum neque Christiani omnes sunt Reges, quamuis dictum sit omnibus regale sacerdotium. verba beati Petri, quæ sequuntur, indicant quo pacto simus omnes sacerdotes. nam subdit, offerentes spirituales hostias Deo. ecce, quomodo sumus sacerdotes, quia offerimus Deo hostias spirituales, cordis affectũ, orationes, eleemosynas, cæteraq; bona opera. nã talibus hostiis promeretur De⁹. ecce, quo pacto omnes sumus sacerdotes. sic omnes sumus Reges, si prauis affectibus fuerimus dominati. sed plusquã par erat morati sumus in hac stulta sententia exploranda. Veniamus ad exponendum hoc ordinis Sacramentum. Ordo est signaculũ quoddam, seu sacrum signum, quo ordinatis traditur

G

H

A ditur spiritualis potestas, & officium. Ordo hic sumitur, non pro respectu & habitudine quapiam, sed pro gradu. nam in superiori gradu supra populum constituti sunt clerici, sic dicimus senatorium ordinem. hoc Sacramentum non est institutum ad expiationem, imò expiati per pœnitentiam, tantum digne accedunt ad sacros ordines: augetur tamen gratia, & infirmitati, quæ solet contingere in exercendis sacris muneribus, remedium adhibetur. confertur præterea consecratio, siue character sicuti in baptismate, & confirmatione, quem quidam interpretantur esse signaculum illud, seu sacrum signũ. vetũ & character, & etiam visibilis illa cæremonia, qua clerici ad hũc ordinẽ assumũtur, recte potuit fuisse dicta signaculũ seu sacrũ signũ. nã Sa-

B cramentũ, est inuisibilis gratiæ, visibilis forma. consecratio hæc potissimum est in hoc Sacramento ordinis Ecclesiastici. nam institutum fuit non ob maiorem sanctificationem suscipiẽtium ordines sacros, sed ob id potissimum, vt consecrati ministri essent, ac medij inter Deum & populum. sunt in hoc quoque Sacrmento materia, & forma, quemamodum in aliis Sacramentis: non tamen omnino similis est in hoc, & in aliis ratio materię, & formę. ideo vt à forma incipiamus, Episcopus in conferendis ordinibus, nõ vtitur enunciatione, sed modo imperatiuo. inquit enim, accipe potestatem &c. nam in aliis Sacramentis, cum traduntur, sacerdos seu Episcopus tantum minister est, & instrumentum: in hoc verò, cum Episcopus tradat potestatem, quam habet, imò minorem, vtitur etiam modo imperandi, inquitque, accipe &c.

C materiæ quoque in hoc Sacramento, aliquo pacto ratio est diuersa à materia aliorum Sacramentorum. nam in aliis materia efficientis vim habet, vt aqua in baptismate, sic oleum in chrismate. in hoc verò Sacramẽto materia, sunt instrumẽta, quib⁹ vtũtur in eo ordine existẽtes, vt claues, Vrcei, cæteraq; id genus. quamobrem in hoc Sacramento lõge potior vis est in forma, quàm in materia. quo fit, vt in nonnullis Sacramentis vasa tradantur consecrata nõ ab Episcopo, sed à Diacono. minister est Episcopus, qui habeat iurisdictionem, quamuis minores ordines conferantur ab Abbatibus, & per cõmissionem Papæ possint conferri à sacerdotibus quibuscunque. Maiores verò ordines ab Episcopo tantum conferri possunt, adeo, quòd per commissionem Papæ simplex sacerdos non posset conferre diaconatum, & sacerdotium.

D item, subdiaconatum, vt inquit beatus Thomas in quarto sentẽtiarum libro. verùm de his infra, cum agemus de Episcopatu. suscipientes verò, primùm necesse est, vt sint baptizati. nam omnium Sacramentorum ianua est Baptisma, vt supra diximus: adeo, quòd si non baptizatus susciperet quempiam ordinem, necesse esset, vt baptizaretur, ac rursus consecraretur, quoniam baptismate confertur esse, & viuere vita Christiana, ut supra diximus, vt extra de presbytero non baptizato. oportet etiam vt sint confirmati, & ordine quodam ordines suscipiant, scilicet, vt non prius suscipiant superiorem ordinem. quàm susceperint inferiorem; quòd si secus factum fuerit, oportet, si nõ fuerint confirmati, vt confirmentur, quòd si ordine inferiori nõ fuerint initiati, vt initientur; non tamen propterea debent repetere consecrationem

ordinis ſuſcepti,quòd in præterito baptiſmate fieri oportebat, vt diximus. Debent etiam accedentes ad ſuſcipiendos ordines purgati eſſe per pœnitentiæ Sacramentum, non tamen neceſſarium eſt, adeo quòd non purgati etiam non accipiant characterem, & ordinem ſacrum. Hoc Sacramento confertur ſuſcipienti ſua ſacramentalis gratia,qua magis idoneus fit ad functionem illius muneris. augetur etiam prior gratia, ac propterea adhibetur peccato remedium,& robur ad reſiſtendum.verùm,vt ſupra tetigimus,magis reſpicit hoc Sacramentum peccata populi expianda miniſterio ſacerdotis,quam ipſius peccata clerici,& ideo conſecratio potiorem partem habet. Ordines Eccleſiaſtici ſeptem ſunt. quatuor,ſcilicet,minores & tres ſacri,qui hoc,ſoli, nomine appellantur, non quòd minores etiam non ſint ſacri, ſed quòd his initiati ſolummodo admittuntur ad tãgenda vaſa ſacra, in quibus corpus,& ſanguis Chriſti continetur,patenam,ſcilicet,& calicem. minores ordines ſunt oſtiarius,Lector,Exorciſta,Acolytus.hi ordines non impediũt matrimonium contrahẽdum,imò ſi contrahant, erunt clerici coniugati:aduertendum tamen,quòd de conſuetudine Eccleſiæ eſt,quòd donec vxorem habent,ſuſpendantur ab executione officij, illi ordini debito.horum officia ferè manifeſta ſunt ex eorum nominibus. nam Oſtiarius præpoſitus oſtio templi, excludit excommunicatos, & interdictos à ſacris, admittit autem cæteros. item arcebat pœnitentes energumenos, & catechumenos ab aſpectu ſacrificij corporis, & ſanguinis Chriſti. Lectoris officium eſt legere populo libros veteris teſtamenti, in quo figuræ ſunt,& Prophetiæ Chriſti. Exorciſtæ adiurabant immundos ſpiritus ab energumenis, qui vexabantur. Acolytus poſtremo, qui & ceroferarius, afferebat lumina ad Euangelij lectionem in ſacris Miſſarum:affert etiam vinum,& aquam in vaſculis,eáque offert ſacerdoti Miſſam dicenti, vnde quodammodo attingit officium ſubdiaconi. nam quamuis Acolyti non attingant vaſa ſacra ſacrificij, offerunt tamen ſacerdoti materiam,& ſi non ſanctam,quæ tamen ſit ſanctificanda ad ſacrificium.vnde puto eos fuiſſe appellatos Acolytos,vel quia arceri nõ poterant,quin accederent ad ſacerdotem,vel quia aſſequebãtur ſtatim ſubdiaconum. Acolytum,ſcilicet,quaſi Acoluthum. priores horũ actiones reſpiciunt verum Chriſti corpus,ſecũdariæ populum.Oſtiarius admittit dignos, & excludit indignos à corpore Chriſti.Lector verò in Figuris, & Prophetis Chriſtum,& Chriſti ſacrificium nuntiat. Exorciſta Energumenum dignum facit,expellendo Dæmones,ad communionem corporis Chriſti. Acolytus affert materiam ſanctificandam in corpus & ſanguinẽ Chriſti. ordine ſolebãt hæc ſingula fieri à ſuis quæque ordinibus,nunc omiſſa eſt priſca illa cõſuetudo.hos minores quatuor ordines, ſequũtur tres maiores,qui etiã ſacri appellãtur,Subdiaconus,ſcilicet,Diaconus,& Sacerdos.dicuntur hi ordines ſacri, quia accedũt ad ſacra propinquius aliis,tangereque eis licet vaſa ſacra, quod nõ licet inferioribus ordinibus.hi omnes votũ faciũt caſtitatis ſolẽne; quamobrẽ cõtrahere matrimoniũ nõ poſſunt;& ſi cõtraxerint,irritũ eſt propter votũ ſolenne factum.Quo in loco notãdum eſt, Votũ caſtitatis quod-

dam

A dam ſimplex eſſe,quoddam ſolenne,& publicum.ſimplex Votum eſt,quando quis Deo vouet ſe ſeruaturum caſtitatem,& acturum vitam continentẽ. hoc Votum impedit mattimonium contrahendum,& reus fit,qui cõtrahit, fidei fractę,non tamen fit irritum matrimonium poſtquam contractum eſt. at,Voto publico,& ſolenni,quale fit in Religionis profeſſione, & in ordinibus ſacris ſuſcipiendis,non tantum impeditur matrimonium contrahendũ, verumetiam contractũ dirimitur,ſed de hac re plura inferius,cum dicemus de Sacramento matrimonij. Redeamus ad ſacros ordines. Primus eſt Subdiaconus.huic priſcis temporibus non erat annexum Votum continentiæ. viſum poſterioribus fuit,cum tãgat vaſa ſacra Subdiaconus,pertinere etiam

B ad hunc ordinem munditiam caſtitatis.mundi eſtote,& mundamini,inquit ſcriptura,vt Eſa.c.1.qui fertis vaſa Domini.ordo hic,quantũ ad corpus Domini,verum quod primò reſpiciũt ordines Eccleſiaſtici, officium habet ſubminiſtrare Diacono vaſa ſacra,vnde etiam nomen accepit, vocatuſque fuit Subdiaconus.ad corpus verò Chriſti myſticum,ad Eccleſiã, ſcilicet, & populum Chriſtianum munus habet legere doctrinam Apoſtolicam in epiſtolis Apoſtolorum contentã,ſicuti Acolytus,& fert cereos ad lectionẽ Euangelij,quæ populo fit:& in miſſæ celebratione affert vrceolos, quibus continetur materia Sacramenti nondum conſecrata. poſt Subdiaconum, eſt Diaconus,qui primus miniſter eſt.huic licet tãgere vaſa ſacra,cum in eis eſt materia conſecrata.vnde antiquitus Diaconi diſpenſabant populo ſanguinem

C Chriſti,quando eo more vtebatur Eccleſia,vt ſub vtraque ſpecie communicatio fieret populo corporis & ſanguinis Chriſti.legit etiam populo Diaconus Euangelium, in quo continetur doctrina tradita à Chriſto immediate, non per Spiritum exiſtẽtem in Apoſtolis. Dionyſius in libro de Eccleſiaſtica Hierarchia,cum faciat mentionẽ de Epiſcopo,de presbytero, & de Diacono,non tamen expreſſe mentionem facit de Subdiacono, & de ordinibus inferioribus.verùm ex eius dictis colligitur fuiſſe Diaconorum,id eſt, miniſtrorum diuerſos ordines; inquit enim ſelectos miniſtros aſſiſtere ſacerdoti in Miſſarum ſolennibus,alios verò ad fores templi, ſicque ad alia munera obeũda. poſt Diaconum eſt Sacerdos,qui ad verum Chriſti corpus ſummã habet poteſtatem. nam conficit conſecratione corpus Chriſti, quod eſt Sa-

D cramentum omnium Sacramentorum. hæ præcipuæ ſunt actiones horum trium,ſeu etiam quatuor ſuperiorum ordinum, quæ directe ſpectant ad verum corpus Chriſti,& ad illud ordinantur.habent præterea hi ordines,vt tetigimus etiam ſupra, aliquas actiones,quæ reſpiciunt corpus Chriſti myſticum,id eſt,Eccleſiam,& populum Chriſtianum,quatenus idoneus fit ad Euchariſtiæ ſumptionẽ. Et quia, vt à Philoſophis accepit beatus Thomas,eiuſdem agentis eſt diſponere materiam ad ſuſceptionem formæ vltima diſpoſitione, & formam inducere,ideo ad ſacerdotem pertinet abſoluere, & remittere peccata, vt ſcilicet, abſolutus ſit maximè idoneus ad ſumptionem corporis Chriſti, & etiam corpus Chriſti conficere; ideo, cum vtriuſque officij poteſtatem accipiat in huiuſmodi conſecratione, characterem cum

accipit in suſceptione calicis,qui ei traditur cum vino,& patena, quæ datur E ei,cum hostia non Sacra. Diacon⁹ verò,quia ei nō traditur in vaſis ſacris aliqua materia,vt ſacerdoti, & vaſa ſacra tāgere etiā Subdiacono licet,credendus eſt ideo accipere charačterem in manus impoſitione, qua in re pęeminet eius cōſecratio cōſecrationi Subdiaconi. actio ſecunda Diaconi ſpečtās ad populū,eſt lečtio Euāgelij,vt diximus. Subdiaconi prima actio,eſt oblatio vaſorum ſacrorum Diacono,& per illum ſacerdoti.ſecūda legere populo doctrinam Apoſtolicā, & vtriuſque officij in conſecratione poteſtatem accipit.attamen in ſuſceptione vaſorum ſacrorum vacuorum tamen characterem,& conſecrationem capit. Acolytus primā actionem habet afferendi vrceolū ad ſacrificiū,qui ei datur in conſecratione vacuus,Subdiacono verò F plenus. actio ſecunda eſt ferre cereos,& lumina,ad expellēdas animi,& mētis tenebras,ideo datur ei in conſecratione Cereoferarius. conſecrationē tamen accipit in ſuſceptione vrceoli. tres alij ordines ferè diſtinctam non habent actionē,quæ eſt ad verum Chriſti corpus pertinens, ab ea,quam habēt ad corpus myſticum,id eſt,ad populum, præterquàm cum in tēplo,quo populus conuenit ad Miſſarū ſacra,Oſtiarius omnino expellat indignos,Exorciſta certo tempore Energumenos,quibus præeſt,Lector verò Catechumenos,qui etiā ſæpe in conciliis appellātur audiētes,& pœnitentes. quos quædam Conciliorum Decreta in nonnullis delictis coniungunt audientibus. Hæ actiones reſpiciunt corpus Chriſti,quatenus exercentur in Miſſarum ſacris;tamen pręcipue reſpiciunt populum,neq; ſatis perſpicue poſſunt diſtingui.hi ſeptē ſunt ordines Clericorum in Eccleſia. verùm infra minores ordines eſt Corona,ſeu Tonſura, & ſupra maiores eſt Epiſcopatus, Archiepiſcopatus,Primas,ſeu Patriarcha,& Pontifex Romanus.quantum ad clericalem coronam, tenet beatus Thomas in quarto, quòd non ſit ordo. & rectè. nam, cum ordo ſit ſignaculum, quo ordinatis traditur & ſpiritualis poteſtas, & officium, ac per coronam nulla tradatur poteſtas & officium clericis, vt patet ex his, quæ ab Epiſcopo recitantur, cum clericum tondet.nam aſciſcitur tantum in clerum,& ad diuina obſequia,ſpiritualemque vitam, nullum tamen officium, nec poteſtas ei propterea traditur.corona ergo non eſt ordo, ſed eſt aditus & veſtibulum ad ordines, ſicut ſponſalia ad matrimonium. At de Epiſcopatu magna eſt quæſtio, an ſit ordo necne. H Magiſter ſententiarum in quarto ponit tantum ſeptē ordines, ſacerdotemque ſummum facit,deinde numerat quaſdam in Eccleſia dignitates vt Epiſcopatum, Archiepiſcopatum,Primatem &c.beatus Thomas,item,in quarto tenet, quòd propriè capiendo ordinem,Epiſcopatus nō ſit ordo,quia poteſtas ordinis primò reſpicit corpus Chriſti verum, ſupra quod Epiſcopus non habet quapiam in parte maiorem poteſtatem ſimplici ſacerdote;ſi verò ordo capiatur pro officio ſupra myſticum corpus,ſic Epiſcopatus dici poterit ordo,ſed impropriè.attamen contra magnam dubitationem facit, quia poteſtas ſpiritualis, ſi non eſt ordinis, eſt iuriſdictionis Epiſcopalis, ergo poteſtas eſſet iuriſdictionis.ex quo ſequitur,quòd munera Epiſcopi poſſent

committi

A committi exequenda non Episcopo.superius diximus de vnctione chrismatis,quòd presbyter ex commissione Papæ potest conferre chrisma;de minoribus ordinibus diximus,quòd conferri possunt ab Abbatibus;quamobrem potestas Episcopi in ea re non est ordinis,sed potius iurisdictionis. verùm, quia committi non potest nisi sacerdotibus, non autem diaconis,sicuti ea, quæ sunt tantum iurisdictionis,vt excommunicatio,indulgentiæ &c. idcirco superius diximus,esse huiusmodi facultatem mediam inter iurisdictionis facultates, & ordinis.verùm potestas illa Episcopi cōferendi sacros ordines, nulli potest committi,neq; ab alio,quàm ab Episcopo possunt cōferri, quia propinquissime respiciunt corpus Christi; sicuti ergo vt inquit item beatus B Thomas in quarto,solus sacerdos,qui potest conficere verum corpus Christi,potest etiam absoluere in foro conscientiæ,& facere pœnitentem idoneũ ad suscipiendum corpus Christi; ita hi sacri ordines præsertim præsbyteratus,eum habeant immediatum respectum quēdam ad verum corpus Christi,non potest committi hoc munus alteri, quàm Episcopo. ex quo videtur sequi,quòd potestas hæc sit ordinis, & non iurisdictionis.verùm, si huic rationi concesserimus,& dicemus Episcopatum ordinem esse, & superiorem sacerdotio,ab eoque distinctum,confestim maior quædam quæstio oritur. nam si diaconus nondum presbyter consecretur in Episcopum per saltum, vt habetur extra de presbytero ordinato per saltum,accipiet hic characterē, & consecrationem Episcopi,cum non sit presbyter, poterit igitur facere ea, C quę sunt illius ordinis;igitur poterit consecrare quempiam in presbyterum, cum tamen ipse non sit presbyter, quod videtur valde absurdum.nimirum quæstio hæc est valde implicata, verum, vt reor, Durandus in quarto optime eam soluit.putat ipse Episcopatum esse ordinem,non tamen distinctum à sacerdotio,sicuti sacerdotium distinguitur à diaconatu, sed sicuti perfectum in eodem genere differt ab imperfecto, sicuti in humano genere puer à viro,nam sacerdos est imperfectus Episcopus, & Episcopus perfectus sacerdos.nam perfecti est posse facere tale,quale ipsum est;imperfectum verò hoc non potest;vir potest virum alium generare, quod puer non potest; ita Episcopus potest sacerdotem consecrare,quod sacerdos non potest.ex quo sequitur, quòd is, qui non est presbyter, non possit in Episcopum con- D secrari;sicuti fieri non potest vir,qui prius non fuit puer;quòd si consecraretur nullam reciperet is consecrationem,seu characterem, & ideo fungi munere Episcopi non posset, sed oporteret, vt is consecraretur prius in sacerdotem,ac postmodum iterum consecraretur in Episcopum. hæc Durandi sententia mihi summopere probatur.Canonistæ verò tenent Episcopatū ordinē esse supra sacerdotiũ.& quia nō satis acutè hæc intelligūt,eorum complures,vt refert Abbas Panormitanus extra de presby. ordin.per saltum tenent,quod Diaconus ordinatus in Episcopum per saltum, oportet vt consecretur in presbyterum, non tamen iterum consecrandus est in Episcopum, sicuti de subdiacono diceremus ordinato per saltum in presbyterum, sed in his rebus authoritas Canonistarum non est magni faciēda. Episcopus

ſupra ea,quæ poteſt ſacerdos facere,poteſt nouẽ. nam poteſt Clericos ordi nare,Virgines benedicere,Eccleſias dedicare , Clericos deponere, Synodos celebrare,Chriſma conficere,Veſtes,& vaſa conſecrare, Chriſmate vngere, excõmunicare.Quæ omnia pertinẽt ad actiones Hierarchicas in hac Eccleſiaſtica Hierarchia.nec eſt vlla actio Hierarchica, quã Epiſcopus non poſſit ex ſuo officio facere . Archiepiſcopus,Primas,& Papa habent in his iiſdem actionibus ampliorẽ poteſtatẽ, Epiſcopus magis auguſtã. quamobrem cum Epiſcopus celebrat,decem etiã ornamenta habet ſupra ſacerdotem,caligas, ſcilicet , ſandalia, crucẽ,ſuccinctoriũ,tunicam,dalmaticam,chirotecas , mitrã,annulum, bacculum.hæc de ordine Epiſcopali.nam quòd Archiepiſcopus,Primas, & Papa nõ habeant ordinẽ ſupra Epiſcopũ nullus ambigit.etenim,vt diximus,nullã habent actionẽ hierarchicam ſupra Epiſcopũ , quamuis eas obtineant ampliores.Hierarchicæ verò actiones genere tres ſunt, vt ait Dionyſius,purgare,ſcilicet,illuminare,& perficere.tres,item,ordines eas agẽtes tres,itẽ,ſuſcipientes;Diaconi eſt purgare , Preſbyteri illuminare,Epiſcopi perficere.Infra hos clericorũ ordines,ſunt item in populo tres ordines, purgantur quidam,illuminãtur alij,tertij perficiũtur,ſeu ad perfectionẽ tendunt.purgantur Catechumeni,Energumeni,& Pœnitentes.illuminatur reliquus populus.ad perfectionẽ tendunt Monachi , quorũ,cum initiantur,cæremoniam exponit Dionyſius.Hierarchiæ item tres ſunt.Cœleſtis,inquam; poſt quam eſt Eccleſiaſtica hæc noſtra. poſtrema fuit Hebraici populi Hierarchia.prima tota ſpiritualis,nil corporeum,vel ſenſibile habens,ſed actionibus ſpiritualibus ſuperiores angeli, inferiores ducũt ad diuinas intelligentias,Deique imitationem. Iudaici populi Hierarchia tota ſenſibilis , & corporea,vtpote cuius fuerit ſcopus ex obſeruantiis illis , & cæremoniis diuertere populum à cultu idolorum,& adducere ad Dei cultum.ſpiritualem.noſtra Hierarchia harum media vtriuſque partem habet.nam cultum ſpiritualem habet expreſſum,quo,vt valemus , quamuis tenuiter , attingimus Hierarchiæ cœleſtis ſimilitudinem. verùm cum cognitio noſtra à ſenſibus pendeat,vtimur etiam ſymbolis ſenſibilibus ; qua in re ſequimur modum Hierarchiæ populi Hebraici.inſtitutio ſacrorum,& cęterorum ordinum,quantum ad ſacerdotium , in quo omnes continentur,expreſſe habetur in Euangelio, Mat. c.26. nam & cõficiendi corpus verum Chriſti dedit poteſtatem diſcipulis in cœna , cum dixit, hæc facite in mei commemorationem.item abſoluendi in foro conſcientiæ dedit diſcipulis, vt habetur in Euangelio Ioannis.c.20. cum dixit, accipite ſpiritũ Sanctum, quorũ remiſeritis peccata, remittũtur eis. &c. De poteſtate iuriſdictionis iã ſupra annotauimus locos. inſtitutio aliorũ ordinũ nõ ita expreſſe habetur.verùm; cũ omnes cõtineantur in ſacerdotio,fuere poſtea explicati & diſtincti Spiritu Sancto docẽte,ab Apoſtolis,qui inſtituere Diaconos,vt manifeſtũ eſt ex actibus Apoſtolorũ, ſub quibus omnes alij continentur . nam ſex ordines miniſtrãt ſacerdoti,& populo,quorum alij erant potiores, alij inferiores,vt colligitur à Dionyſio, quem locum ſupra citauimus.Hactenus dicta de ſacris ordinibus ſatis ſint.

De Sa-

A

De Sacramento Matrimonii CAP. II.

Postremum omnium Sacramentum est Matrimonium, quo, in Christiano populo sanctificantur Vir, & Vxor, eorumque coniunctio ad generationem carnalem, naturalemque populi Christiani, sicuti per sacros ordines instituuntur ministri ad spiritualem generationem. in matrimonio primum illud est inspiciendum, quod veluti basis est Sacramenti, scilicet, quòd institutum fuit in officium naturæ ad sobolis propagationem, eaque institutio facta fuit matrimonij maxime perfecti secundum naturam hominis propriam. Nam cum naturale sit omnibus animātibus, in quibus distinctus est vterque sexus maris, inquam, & fœminæ, sexuū coniunctio ad sobolis propagationem; non tamen idem modus est in omnibus, verùm pro cuiusque natura diuersus. Nam in animalibus illis in quibus ad sobolis nutritionem, & tuitionem mas nihil operatur, promiscua est coniunctio hæc, neque fœmina certum marem habet, nec mas certam fœminam, sic equorum, boum armenta, caprarum, & ouium greges venerem exercent, vt sola fœmina prolem agnoscat, & eousque, quoad egeat proles opera matris, postmodum capit eam obliuio omnis materni, filialisq; iuris, nisi si quādo quidpiam monstri contingat, vt refert Aristoteles de equo illo, qui se se percipitem dedit, postquàm resciuit habuisse rem cum matre. in animalibus verò, in quibus proles indiget vtriusque opera maris, scilicet, & fœminæ, non est ita promiscua coniunctio; verùm mas, & fœmina post coitum, & conceptum, se inuicem noscunt. in compluribus auium generibus licet hoc intueri, simul laborat vterque in constructione nidi, incubant ouis vicissim, simul postquàm pulli sunt exclusi, dant operā vt pascant pullos, qui postquàm adulti fuerint, ac volare per se, cibosque cōparate poterunt, destituuntur à parentibus, vtpote, qui functi sint officio eis à natura iniuncto. In homine verò, qui rationale est animal, multarumque disciplinarum capax, & actionū effector, non tantū proles indiget nutritione matris donec adolescat, sed maximè eget institutione, itemque rei familiaris copia, pro tueda corporis firmitate, & aliis cōpluribus functionibus ciuilis virtutis, quę à patre liberis cōparantur. itemque cum homo natura ciuile sit animal, ac prius domesticum, quàm ciuile, sicuti prior est domus, quàm ciuitas, finis matrimonij, prout est naturæ officium, primus est generatio, educatio, & institutio prolis: secundus verò est vita domestica, tranquilla sine tumultu. ideo matrimonium secundum naturam vere perfectum debet ad vtrunque finem cōsentaneum institutum esse; in quo non tantum vtriusque finis assequendi habita fuisse ratio videatur, verùm etiam vt modo maxime commodo id fieret. idcirco oportuit matrimonium maxime perfectum secundum naturam esse, non promiscuū; nam sic pater nō agnosceret prolē, neq; ei⁹ curā habere posset. itē, domesticæ paci & gubernationi nō cōuenit, neq; etiā educationi prolis, vt vn⁹ vir plures vxores habeat, inter quas rixas oriti sit necesse, & pacē domesticā turbari, impe-

diriq́ue maxime ptolis educationem,& institutionem.quo fit, vt videamus animalia,in quibus vterque sexus curam habet prolis quandiu durant, eorũ matrimonia ad adultam,scilicet, prolem,coniunctionem esse vnius ad vnã tãtum.item gentiles Romani,& Græci,docente natura,simul vnam tantum vxorem habere solitos esse.Historiæ testãtur. Quòd etiam vinculum matrimonij sit perpetuum,quoad vixerint, summopere pertinere videtur ad matrimonium perfectum:nam vbi non est certitudo perpetuæ societatis, nunquam est perfectus,& securus amor, dum vterque cogitat posse dissidiũ fieri.pertinet item ad hominis naturam, quæ rationalis est, vt sicuti parentes robusti filios paruulos,& imbecilles educarunt,ita filij viciſsim robusti effecti,educent parentes,eisq́ue vicem reddant; quod fieri nequit nisi perpetuũ sit matrimonij vinculum. hæc est humani matrimonij perfectio naturalis, sicq́ue institutum fuit in Paradiso, antequam homines primi peccarẽt.nihil etenim nisi perfectum prima illa institutione fuit à Deo institutum.Hoc loco non erit ab re,quoniam de natura matrimonij,& de perfectione eius naturali mentionẽ fecimus,multisq́ue modis dicatur quippiam secundum naturam esse,paucis hoc totum explicare,ne æquiuocatione fallamur. Dicitur ergo aliquod naturale alicui,vel secundum naturam generis, vel secundum naturam differentiæ propriæ,seu speciei:verbi gratia,vti cibo,ac rebus venereis ad propagationem sobolis est naturale homini,quatenus animal est, & ratione sui generis;sed ratione speciei,& differentiæ, quatenus homo rationis est compos,est homini naturale vti cibis coctis,& apparatu quopiã conditis,sic vti re venerea nõ promiscue:nam male proles educari posset, etiam institui incerto parente nata.dummodo ergo certus sit pater,& mater, proles poterit nasci,& educari,qui est primus matrimonij finis,& in hoc essentia matrimonij,quod est naturæ officium,continetur;ita,quòd si hæc conditio defuerit,nullo pacto censeri poterit esse matrimonium.& hæc est prima naturæ lex in matrimonio. attamen cum non tantum primus finis sit secundum naturam,ac ea,quæ ad eum finem sunt necessaria, verumetiam ea sint naturalia, quæ quamuis non sint omnino necessaria,eiusmodi tamen sunt, quòd commode sine iis cõsequi finẽ non possumus.itẽ cũ secundus finis sit etiã naturalis,& ea,sine quib9 aut finis ille haberi nõ potest, aut nõ cõmode haberi potest.vxores autẽ plures impediãt exactã prolis educationẽ,& institutionem, impediãt etiã domesticam vitã,idq́ue etiam dissolutio matrimonij faciat,ideo horum vtrunque est naturale,nõ tamen primi ordinis, sed secundi.quo fit vt matrimonium absq́ue his esse possit, imperfectum tamen, & mancum. His constitutis redeat oratio vnde digressa est. Matrimonium prima sui institutione institutum fuit maxime perfectum, secundum naturam,ideo fuit vnius ad vnam,& indissolubili copula coniunctum,quod Dominus noster in Euangelio scilicet Math. capite decimonono excellenter interpretatur, nam in Genesi capite secundo dicitur, erunt duo in carne vna; si duo, vnus ergo tantum vir, & mulier vna: si in carnem vnam, indissolubili vinculo coniuncti: quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.

A separet. ecce matrimonium maxime perfectum. verùm post peccatum corrupta hominis natura, & præsertim corrupta vi genetatiua præ aliis, imò etiam infecta, nam ex ea trahitur peccatum originale in prolem matrimonij, ratio multum decidit à naturali perfectione: vnde multi etiam probi, & sancti viri plures vxores habuerunt: non tamen propterea improbanda sunt huiusmodi matrimonia in Patriarchis, & Sanctis viris, qui intrinseco instinctu, & dispensatione Spiritus Sancti, credendi sunt plures vxores habuisse ad propagationem populi Dei, & diuini cultus. erant illa priorum matrimonia, quia nō promiscui coitus, sed in quibus, certæ matris, & certi patris certa proles; attamen imperfecta, & quæ multum deciderant à naturali perfe-
B ctione. Post legem Mosis ille seruatus est mos, vt lege permittente daretur libellus repudij: paucique leguntur habuisse plures vxores. apud Romanos veteres, & Græcos mos ille videtur fuisse, vt vnius viri vna esset vxor, poterat tamen à viro dimitti, sicque nusquam ac nullibi gentium matrimonium fuit perfectum, sicuti ab initio fuerat à Deo institutum, ad quam perfectionem naturalem solum per Iesum Christum fuit redactum, postquam eius, & Ecclesiæ coepit esse Sacramentū. Sed antequam ad matrimonium, quatenus est Sacramentū, procedamus, pauca perstringemus de libello repudij, qui à Mose, teste Domino in Euāgelio Matth. c. 5. & Mar. c. 10. fuit permissus ob cordis eorū duritiam. cōplures Theologi putant in populo Hebræo peccasse illos, qui vxoribus repudiatis, alias superinduxerunt, nec putant ob re-
C pudium solutum fuisse vinculum matrimonij, nisi causa fornicationis. omnes etenim eam excipiunt. Canonistæ videntur sequi hanc sententiam. Nam opinantur, si infideles sint vir, & vxor, ac repudiata muliere conuertantur, & fiant Christiani, quòd vir debeat vxorem dimittere, quam habet, ac repudiatam ducere, præterquam si fuisset repudiata causa fornicationis; præsupponunt etenim vinculum remanere: nam illam permissionem interpretantur, sicuti mali minoris ad euitandum maius; sic vt leges ciuiles permittunt meretrices, & fornicationes ad euitandum adulteria. attamen sanctus Thomas in quarto existimat, quòd cum perpetuum vinculum non sit legis naturalis primi, sed secundi ordinis, quòd in eo potuit dispensari. & licet illud, quod diximus, inquit idem author, sit communius, verius tamen est, quòd quam-
D uis ob eorum malitiam præstita eis fuerit ea potestas. fuit nihilominus à lege concessa, neque illi, qui ea lege vtebantur, peccabāt, aut quippiam contra legem faciebant. hæc Thomæ sententia mihi magis probatur, quam mihi persuadent verba legis Mosis, ex quibus nihil possumus colligere de permissione mali, vt meretricum permissio, quia si vinculum remansisset post repudium, non videretur satis æque à Mose statutum, quòd vir repudiatam mulierem, in coniugem, iterum sumere non posset. scio posse dici fuisse illud statutum ad pœnam viri, qui post repudium vxoris, nullius mulieris vir esse iure posset; sicuti de vxoricida, qui, vt infra dicam, legibus mulctatur, ne possit aliam vxorem ducere. hæc acute dicuntur, attamen si quis attente legat textum Mosis, Thomæ sententiam potiorem putabit. Decretum vero

Innocentij tertij extra de diuortiis c.gaudemus,quo nituntur Canonistæ,fa- E
ctum fuit,quia cessauit status illius populi, & leges illæ non sunt tenendæ vt cogentes, quin possit statui contra eas. omisso repudio redeamus ad matrimonij Sacramentum, ad pristinam illam perfectionem, quam habuerat in Eua,& Adam.verùm,antequam eius definitionem, ac proprietates inuestigemus,operæpretiū erit,si clarius explicabimus id,quod tetigimus in procœmio. Lutherani nostra tempestate, qui magnos hos tumultus excitarunt in Ecclesia Dei propter alia nouæ sapientiæ inuenta, illud etiam perspicaci ingenio indagasse videntur ex verbis Apostoli in epistola ad Ephesios c.5. non posse colligi matrimonium esse Sacramentum, imò potius non esse. Nam cum Apostolis dixisset multa de coniunctione viri,& vxoris, significareque F docuisset coniunctionem illam,coniunctionē Christi cum Ecclesia, ideoq; viros diligere debere vxores,vt Christus dilexit Ecclesiam, subdit, hoc autē magnum Sacramentū est,dico autem in Christo, & Ecclesia.ecce,inquiunt, quòd Sacramentum non est in coniunctione viri, & vxoris, sed in coniunctione Christi cum Ecclesia.superius diximus in primo libro totius huius operis procœmio Sacramētum,quod Græci dicunt mysterium, significare arcanum,quod sub re sensibili lateret, iuniores postmodum appellasse Sacramentum rem illam sensibilem; & arcanum, quod latet sub ea, vocasse rem Sacramenti.exponamus ergo Paulum,exponamus inquam,id est,iuniorum lingua audiamus eum loquentem. coniunctio viri, & vxoris similitudinem habet, seu significat, seu signum quoddam sensibile est coniunctionis Chri- G sti,& Ecclesiæ,quod magnum arcanum est,arcanum inquam, in Christo,& Ecclesia. Si ergo hoc arcanum sacrum latet sub ea re sensibili,quis ambigat iuxta iuniorum sententiam coniunctionē viri, & vxoris esse Sacramentum. Explicato hoc loco Apostoli,accedamus ad definitionem matrimonij.Magister sententiarum in quarto,definit matrimonium esse maritalem coniunctionem viri,& vxoris inter personas legitimas, indiuiduam vitæ consuetudinem continentem. Hæc definitio est matrimonij perfecti secundum naturam, ad quam reductum est matrimonium in officium naturæ institutum per Sacramentum Christi.Idcirco matrimoniis infidelium,quamuis sint legitima,& vera matrimonia,non tamen conuenit vltima particula, quia possunt dissolui, remanent enim à naturali summa perfectione deficientia, eò, H quòd illis deest Sacramentum Christi.non enim significare queunt coniunctionem Christi & Ecclesiæ in illis,qui sunt extra Ecclesiam, & extra Sacramenta omnia Ecclesiæ. explicemus nunc singulas particulas positas in hac definitione.Matrimonium est coniunctio viri,& mulieris, non quæcunque coniunctio, sed coniunctio maritalis. Hac particula & animorum coniunctio explicatur, & potestas, quam vterque habet in alterius corpora,ac mutua fides.nam maritus,quatenus maritus,habet potestatem corporis vxoris, non sui; item vxor, quatenus vxor, non habet potestatem sui corporis, sed viri;fides igitur mutua,& potestas corporum includitur in hac particula maritalis.Potestas autem corporum pertinet ad prolem,quatenus definitio posita

A sita conuenit matrimonio instituto ad naturæ officium, quale est in infidelibus, quod tamen deciderit à summa perfectione naturali, in qua primum à Deo fuerat institutum. vltima vero particula indiuiduam, scilicet, vitæ consuetudinem continens, pertinet ad matrimonium, quatenus est Sacramentum Ecclesiæ Christi. Nam sicuti coniunctio Christi, & Ecclesiæ est indissolubilis, ita coniunctio maritalis, & vinculum coniugale est indissolubile. conueniret etiam matrimonio perfectissimo secundum naturam, quemadmodum à Deo fuit institutum: sed quoniam summa hæc naturalis perfectio, potest amoueri, essentia matrimonij manente, nec est ad eam redactũ, ac firmatum matrimonium, nisi propter Christi Sacramentũ; idcirco ea particula non conuenit matrimonio, nisi quatenus est Sacramentum. ex hac definitione colligitur, vt Augustinus dicit in libro de nuptiis, tria esse bona cõiugij, Proles, scilicet, & Fides, & Sacramentum, quæ coniugium honestant; quod non est ita intelligendum, quòd coniugium esset per se inhonestum, & honestum fiat ab his tribus bonis, veluti à quibusdam extrinsecis rebus, sed quòd hæc bona intrinseca sunt matrimonio. cõtinentur etenim, vt diximus, in definitione matrimonij, sine quibus, coitus verus, inquam, matrimonij esset inhonestus, quoniam sine his bonis matrimonium non existeret. coitus vero extra matrimonium est fornicatio, & peccatum. Quòd si conferas inter se tria hæc matrimonij bona, prout actu sunt, Sacramentum vtique maxime omnium perfectũ est, tum quia pertineat ad Christi gratiam, tum quia

C est vltima differentia, quæ omnium videtur perfectissima esse. amplius sine prole, & fide Matrimonium constat propter Sacramentum. verùm si capiatur proles & fides, non prout actu sunt, sed prout sunt in suis causis, proles, scilicet, in intentione, & debitum seruandæ fidei, sic vtique sumpta sunt magis ad essentiam matrimonij pertinentia, quia ad coniugium pertinent, vt est naturæ officium; hæc vero, quæ pertinent ad naturam, sunt magis intrinseca, quàm ea, quæ sunt gratiæ, quæ vtique superuenit naturæ. Hactenus de tribus bonis matrimonij. Sequitur post hæc quæstio valde difficilis, an scilicet, ex Matrimonio, quod diximus esse Sacramentum, gratia conferatur. Magister sententiarum in quarto libro, & Hostiensis de Sacramẽtis non iterandis dicunt, quòd ex matrimonio gratia non cõfertur, sed ideo esse Sacramentum,

D quia est signum rei sacræ, coniunctionis, inquam, Christi, & Ecclesiæ, non tamen eo sanctificantur coniuges. Horum sententia potest satis euidentibus rationibus comprobari, nam cum Matrimonium contrahatur per verba de præsenti, vt infra dicemus, ex quibus fit pactum inter virum, & vxorem, si hoc Sacramentum esset, quo conferretur gratia, vtique dotis pactio esset Simoniaca; cum in collatione Sacramenti, seu initiatione nulla fieri debeat pactio de pecunia. item sine verbis inter absentes potest Matrimonium contrahi, vbi vir absens per internuncium contrahit cum muliere absente; nullum autem Sacramentum confertur absenti. amplius, inter infideles est verum Matrimonium, licet, non perfectum; qui nequeunt esse participes Sacramentorum Ecclesiæ Christi, qui, si conuersi fuerint ad fidem, non contra-

hunt de nouo, sed remanent in priori, quod incipit in eis esse Sacramentum E
post baptisma, cum tamen prius non esset, nullum tamen fit signum sensibile nouum. His rationibus videtur satis perspicue probari Matrimonium Sacramentum non esse, quo gratia conferatur. at contra, hoc peculiare, & proprium est Sacramentis nouæ legis, quòd gratiam cõferunt. quo fit, vt omnes posteriores Theologi teneant gratiam conferri hoc Sacramento, qua coniuges secundum Deum operantur ea, quæ pertinent ad matrimonium, & diuina ope in eo adiuuantur. verùm meo iudicio, vt inquit Durãdus, non eadem ratione vniuoca Sacramentum dicitur de Sacramentis aliis, & de matrimonio, sed secundum quandam analogiam, quam tamen non explicat. Conabor ego meum sensum exponere: peritiores iudicabunt, quorũ iudicio semper meum subiiciam. F Alia Sacramenta, in quibus vis est instrumentaria gratiam conferendi, seu certum signum secundum se, sunt quædam res sensibiles, sub quibus latet mysteriũ, & gratia inuisibilis; at in matrimonio id, quod est Sacramentum, & ex quo sequitur gratia, est secundum se insensibile, sed sensibile est in sua causa, quæ non est Sacramentum, sed est efficiens Sacramenti. quod vt melius intelligatur, versabimus ex vtraque parte Matrimonium, & prout accipit ab officio naturæ, & desinit in Sacramentum, & rursus ab arcano Sacramenti versus officium naturæ. Matrimonium, quod est officium naturæ, coniunctio, scilicet, maritalis, fit pactione quadam inter cõiuges, quæ pactio explicatur per verba de præsenti; verba igitur illa sensibilia sunt causa, quæ efficit coniunctionem maritalem; quæ si fuerit inter infideles, est vtique verum, & legitimum matrimonium in officium naturæ, non G tamen est Sacramentum, quia coniunctio Christi cum Ecclesia bene significari nõ potest ab his, qui sunt omnino extra Ecclesiam. Ecce quid primò efficiant verba, causa sunt, ac efficiunt coniunctionem maritalem in officium naturæ. at si talis coniunctio fuerit inter fideles, est etiam Sacramẽtum, quia rectè, & rite significant coniunctionem Christi cum Ecclesiã. idcirco in prima illa pactione, quæ Sacramentum non est, sed efficit Sacramentum, potest fieri pactum pecuniarium. potest etiam fieri inter absentes, nec oportet vt repetantur, cum coniuges infideles fidem suscipiunt, quia in his non est Sacramentum, sed in coniunctione maritali, quæ est inter fideles, deest tamen ei significatio, vt diximus. sed cum primum fidem suscipiunt, incipit significare H Christi, & Ecclesiæ vnionem, ideoque incipit esse Sacramẽtum, gratiamque inuisibilem nanciscuntur ex maritali cõiunctione illa. non ergo vniuoca ratione Sacramentum dicitur de matrimonio, quod in se non est sensibile, sed est sensibile in sua causa, & de aliis Sacramentis, quæ sunt in seipsis sensibilia. si rursus incipiamus ab arcano, Christi, scilicet, & Ecclesiæ vnione, non significatur illud à verbis, sed à cõiunctione, quam faciunt verba. repetamus paucis omnem matrimonij institutionem, & vim. Fuit primò institutum in Paradiso ante peccatum in officium naturæ, perfectum tamen: post Diluuium fuit institutum in officium naturæ, & remedium concupiscentiæ, cui ex matrimonio impositi sunt certi fines, ne vagentur matrimonij iura. per Christũ

A in Euãgelio Matthæi cap.18. fuit Matrimonium restitutum ad primam illam perfectionẽ, addita vi Sacramenti, quam Apostolus explicauit in epistola ad Ephes.c.5. in remedium etiam concupiscentiæ, quæ adhuc in nobis multum potest, vt inquit Apostolus, prima Cor.c.7. melius est nubere, quàm vri. Quæ hactenus à nobis dicta sunt de matrimonio, pro huius opusculi compendio, satis esse videri debent. Nunc paucis perstringemus matrimonij impedimẽta, quæ commode colligi possunt ex matrimonij definitione. Diximus Matrimonium esse societatem maritalem. societas verò hęc inter virum, & mulierem initur contractu, & pactione quadam; contractus vero efficiens causa est consensus eorum, qui inter se paciscuntur: consensus verò, si cõsensus iure dici debet, voluntarius vt sit, necesse est; ea igitur, quæ voluntario aduersantur, destruunt consensum, & per eum pactionem. volũtario autem, vt dicit Philosophus in tertio Ethicorum, aduersatur coactio, item ignorãtia. coactio igitur, & metus, qui iure dici potest humanus metus, impediũt Matrimonium, quia tollũt consensum voluntarium. item error personæ, vt puta, si vir putet Martham, esse Mariam, aut si mulier reatur Paulum, Petrum esse, quamuis contrahant per verba de præsenti, Matrimonium nullum est. item error status personæ, verbi gratia, si putat mulier esse liberum eum, qui seruus sit, si mulier nõ fuerit etiam ipsa serua, Matrimonium nullum est. Hic non est dicẽdus error quispiam, si eum putet diuitem, qui est pauper, aut bonum, qui est malus, aut sanum eum, qui est æger, vtique hi errores nullo pacto Matrimonium impediũt; cuius rei ea ratio est, quoniam is error, qui aufert voluntarium circa ea, quæ per se pertinẽt ad societatem maritalem, quæ ea pactione initur, destruit voluntarium quo ad societatem, vt puta si volo inire societatem cum Maria, & mihi offeras Martham, vtique per accidens contraho cum Martha, per se autem, quo ad meam voluntatem contraho cum Maria, ecce quòd error est in his, quæ per se pertinent ad societatem, quam ineo. si ego item liber contraho cum serua, quam puto liberam, vtiq; fallor in eo, quod per se pertinet ad societatem hanc. nõ enim cum serua potest esse commoda societas maritalis, præsertim ad tuendam rem, & conuersationem domesticam, neque tradi perfecte potestas corporis, in quod ius habet dominus. quòd vero sit sana, aut ægra, sapiens, vel insipiens, non per se pertinẽt ad maritalem societatem; ideo hic error non impedit matrimoniũ; nec etiam si libera sit, quam puto seruam, quia ea mutatio status, potiorem & commodiorem facit illam maritalem cõiunctionem, & societatẽ. si item seruus putet mulierem liberam, quæ est serua, error hic non facit matrimonium irritum, ratio est in promptu, quia non tenetur alter afferre meliorem, & potiorem statum, quàm is sit, in quo compar est coniugium. quòd si quæras circa coactionem, cur est, quòd in susceptione baptismatis, cum coactus metu, inquam, etiam mortis, qui cadit in cõstantissimum virum, dummodo, vi extrinseca non sit tractus ad fontem, si baptizatur, baptismi characterem suscipit, & cogendus est viuere Christiane; in matrimonio verò omnes hæ coactiones mixtæ ex voluntario & in voluntario impediũt mattimonium.

Respondeo, quòd cōsensus alio modo se habet in baptismate,& alio modo E in matrimonio:nam in matrimonio,causa est efficiēs matrimonij, in baptismate verò consensus non est causa consecrationis illius, & regenerationis, sed causa Deus est per Sacramentum exterius; consensus verò est dispositio recipientis;ideo qualiscunque consensus,dummodo sit consensus,facit recipientem dispositum:at in matrimonio,cum consensus sit causa efficiens matrimonij,nisi fuerit perfectus,& omnino voluntarius,vim non habet efficiēdi matrimonium. Quòd si iterum roges,an is,qui non coactus aliqua ratione,dolo tamen,fictis verbis de præsenti consentit,an is matrimonium cōtrahat,& cōsensus ille efficiat matrimonium. Nimirum nulli dubium est,quin in foro Ecclesiæ, quæ non iudicat de occultis, sed de his, quæ apparent,matrimonium contractum censebitur.Quòd si quæras in foro cōscientiæ quid F sentiendum,beatus Thomas,& alij quos vidi, tenent quòd is non contraxit matrimonium,quia non adhibuit consensum animi,sed fictis verbis tantum expresserit. Mihi certe res hæc videtur paulo durior. Nam cum pactiones sint ad alterum,qui animi inspector esse non potest, sed verba,quæ indicant animi mentem intelligit, cum is voluntarie omnino ea verba expresserit indicantia conceptum animi, quòd in foro cōscientiæ non inierit pactum,nec propterea,quòd inierit teneatur ipsum seruare,satis durum est:quia mihi videretur hoc voluntarium sufficere ad ineundum pactum, quod pertinet ad expressionem verborum, quibus contrahi consueuit matrimonium. idem censerem de aliis pactis. Attamen nihil statuo. dubitaui tantum, ac iudicio G peritiorum meam semper sententiam subdam. Impotentia etiam in mare, seu natura talis sit,siue accidēte quopiam,adeo,quòd statuto à legibus tempore,biennio,ni fallor,nunquā à prima accubatione habuerit rem cum vxore,matrimonium soluit.ratio in promptu est.nam obligatio non valet si fuerit de eo facta,quod à paciscente non potest præstari.eadem ratio est de muliere si fuerit arcta.longe tamen rarior hic casus est in muliere,quàm in viro. item Matrimonium non fit,si appositæ fuerint cōditiones citra bona matrimonij superius dicta, vtpote, si quis contraxerit cum muliere hac conditione,vt abortum procreet,aut vt fornicetur cum alio quopiam,aut,vt non petat debitum à viro, vtique matrimonium nullum est, quia conditiones hæ H destruunt naturam matrimonij. Quòd si fuerint appositæ aliæ conditiones, siquidem sint inhonestæ,& iniustæ,non sunt seruandæ,sed matrimoniū contrahitur:sin vero fuerint iustæ, sub illis cōditionibus ratum est,sine illis non est ratum, dummodo non fuerit antea cōsummatum.hæc omnia tractantur a Canonistis extra de conditionibus appositis.Quoniam verò in definitione matrimonij dictum est,Matrimonium esse societatem maritalem inter legitimas personas,omnia ea,quæ faciunt personas illegitimas, impediūt matrimonium.is igitur, qui,vel quæ iunctus est alteri,vinculo matrimonij viuente coniuge,est illegitimus ad aliud matrimonium contrahendum, quia iam obligatus est alteri. hoc manifestum est. Votum etiam solenne continentiæ, quod fit & in susceptione sacri ordinis,& in professione vitę Monasticæ,seu Religio-

A Religiosæ impedit matrimonium. hoc in loco de voto continentiæ clarius explicabimus id, quod inceperamus in superiori tractatu de ordinibus Ecclesiasticis. Votum continentiæ duplex est, simplex, scilicet, & solenne, seu publicum. simplex votum est, quando quispiam Deo vouet vitam se ducturum continentem. solenne vero, seu publicum, quando quis continentiam vouet per susceptionem sacri ordinis, vel per professionē religionis. nec huiusmodi votum propterea dicitur publicum vel solenne, quia palàm fiat, sed quoniam annexum est officio; ex quo necesse est, vt in publicum prodeat, quamuis etiam non palàm, neque coràm multis, sed in cubiculo fieret. suscipiēs etenim ordinem sacrum deputatus est in Ecclesia publico muneri. item

B professus religionem, ex vita monastica, quam publice est ducturus, in publicum effert legem continētiæ, quam vouit. is vero, qui simpliciter vouit, nulli huiusmodi muneri est addictus, vnde in publicum prodeat votum. simplex votum continentiæ impedit matrimonium contrahēdum; vnde is, qui contrahit post votum simplex, mortaliter peccat, quia fidem datā Deo frangit; attamen matrimonium illud ratū est. vt tamen multi tenent, peccat mortaliter petendo debitum à coniuge, reddendo verò non peccat. verùm, quoniam hoc valde periculosum est, nec ita facile imponendus est laqueus mortis perpetuæ, mihi magis placet aliorum sententia, qui tenent fractionem fidei datæ Deo per contractum matrimonium esse peccatum mortale, postmodum verò actum, & vsum matrimonij, quod est ratum, non esse pecca-

C tum. hac etenim ratione, nec laqueus imponetur, nec etiam conuictus coniugum alteri parti erit onerosus, illi inquam, cui incumberet, vt semper exigeret debitum, & fungeretur vtriusque munere. votum vero continentię solenne in susceptione, scilicet, sacri ordinis, & in professione religionis susceptum, non tantum impedit matrimonium contrahendum, sed etiam dirimit contractum, quoniam efficit personas illas merè illegitimas. rationem diuersæ huius rationis in voto simplici, & solenni, Scotus in quatto inuestigat, ac multis recitatis, confutatisque tandem hanc rationem aliis præfert. quoniā in voto solenni is, qui vouet, subiicit se iudicio Ecclesiæ, quæ ita statuit, & eas personas illegitimas fecit. hæc Scotus. verum, vt puto ego, ratio beati Thomæ, si recte fuerit exposita, est efficacior; nam cum votum conti-

D nentiæ monachatui sit essentialiter annexum, ordini vero sacro sit annexum ex decreto, & statuto Ecclesiæ, is, qui suscipit ordinem sacrum, vel monachū se facit, iam dat Deo continentiam suam, nec tantum promittit, vt in voto simplici, quoniam actu munus suscipit, cui annexa est continentia ipso iure, quod ius ipse non facit, sed Ecclesia, cui subest, quod munus cum ipse amplius deponere nequeat, neque possit deficere, quin illi annexa sit continentia, ideo non tantum promittit, sed actu dat Deo continentiam, & debitum ad eam seruandam, non ex promissione tantum, sed ex ordine, vel professione religionis, quam actu suscipit. hæc beati Thomæ ratio sic exposita meo iudicio est efficacissima. hoc in loco nolo præterire locum apud Augustinū in libello de bono viduitatis, quē citat Hugo de sancto Victore. inquit Au-

gustinus exponens eum locũ Pauli de virginibus, quæ post votum volũt nubere, & damnationem capiunt, quoniã primam fidem irritam fecerunt, vbi inquit Augustinus, notandũ esse non propterea eas damnationẽ capere, quoniam contraxerunt matrimonium, quod sit irritum, in quo non possint permanere: sed quoniã priorem fidem irritam fecerunt. ex quibus Augustini dictis sequi videtur, quòd votum religionis impedit matrimonium cõtrahendum, non tamen dirimit, nec facit irritum postquam cõtractum est. hæc Augustini dicta exponẽda sunt in voto religionis simplici, nõ in solenni. sic Hugo ea interpretatur. Votum solenne, vt diximus, continentiæ fit & in susceptione sacri ordinis, & in professione religionis. verùm sacro ordini votũ illud annexũ est ex statuto Ecclesię, sed statui monachatus est essentialiter annexũ; ideo Papa, qui potest dispensare in iure positiuo, posset dispensare cum diacono, & presbytero in voto continentiæ facto, ita, quòd possent cõtrahere matrimonium, quamuis non posset facere presbyterum non esse presbyterum, aut diaconum nõ esse diaconum post consecrationẽ. at statui monachorum votum cõtinentiæ est essentialiter annexum, vnde, scilicet, Thomas tenet, quòd Papa non posset dispensare, quòd monachus professus vxorẽ duceret, quoniam nõ potest facere de monacho nõ monachũ. ratio beati Thomæ solui nõ posset, si propositio, qua vtitur, esset omnino vera, scilicet, quòd monachus fieret consecratione quapiam, vti solebat tẽpore Dionysij; nunc verò non ita fit, nulla accedit cõsecratio, nulla benedictio, qua efficiatur monachus, & religiosus, sed tantum promissio corrigendi mores, & vitam secũdum regulam beati Benedicti, aut quidpiam simile, quod promissionem cõtinet, non cõsecrationem. verùm de hac quæstione alias. Hæc de impedimẽto per votum continentiæ, quòd personas efficit illegitimas. præterea dispar cultus: fidelis etenim non potest contrahere matrimoniũ cum infideli, quòd dicit Apostolus 1. Corint. c. 7. nubat cui vult, tantum in Domino. nam si fornicatione fit diuortium in matrimonio contracto, eo modo, quo infra dicemus, multo magis spiritualis fornicatio impediet contrahendum. neque etiã ratio Sacramẽti potest seruari, vbi vterque, vel alter coniugum fuerit omnino extra Ecclesiam. fidelis namque, & infidelis magis inter se distant, quàm vt matrimonio coniungi queant. item consanguinei vsque ad quartum gradum personæ sunt illegitimæ. hoc partim sumptũ est à lege naturali, partim à Iure Pontificio, & à Canonibus. nam cum amor, & charitas valde propinquorum quandã habeat venerationem, & honestatem annexam, quæ in cõiugio seruari non potest; ideo lex naturalis homines docuit, vt abstineant à coniugio consanguineorum. quis non abhorreat coniugiũ patris cum filia, vel matris cũ filio? & hoc magis quàm prius, quia filius subiectus est matri, viro autem subiacet vxor. sic inter fratrem, & sororem cõiugium abominatur humanum ingenium. sunt præterea hæ rationes facientes ad ciuilem societatem ampliandam, ac inter se deuinciendam. has rationes, quia obuiæ sunt omnibus, prætermitto. ex lege ergo naturali est hominibus insitum, vt abstineant à coniugio consanguineorum primi ordinis, id est, valde propinquorum.

A quorum. lege deinde Canonica terminus fuit præfixus vſque ad quartũ gradum.ratio à quibuſdam excellentibus authoribus adduci ſolet. quoniã cum matrimonium fuerit inſtitutum præter alia in remedium concupiſcentiæ, & ad eam coercendam,rationi conſentaneum viſum fuit, à ſpe coniugij prohibere eos,qui in eadem domo, & familia ſolent eſſe; ideo vſque ad quartum gradum prohibitio extenſa fuit.priſcis chriſtianorum temporibus,adhuc ad ſeptimum gradum extendebatur prohibitio,quæ poſtea ab Innocẽtio tertio contracta fuit vſque ad quartum gradum.nunc nulla etiam ratio habetur de gradu quarto, ſed paſſim abſque alia cauſa diſpenſatio fit in eo gradu. quòd ſi quæras,qui ſint, & quales gradus cõſanguineorum; conſanguinei vel ſunt B in eadem linea recta, quæ eſt aſcendentium, & deſcendentiũ,patris,inquam, filij; nepotis, ſicque deinceps; aut patris,aui, proaui,ataui,& ſic deinceps,in his nullus eſt gradus matrimonio aptus, ſed omnes prohibiti lege Naturali, & Pontificia; præterquam quòd ætatis ratio non permittat eos,qui ita diſiũcti ſunt, poſſe matrimonio coniungi. alij conſanguinei ſunt, qui originem trahunt ab eadem radice,ſed diuerſis inter ſe lineis prodeunt,ſempérque magis inter ſe diſtant. horum inter ſe gradus ſumuntur per diſtantiam eius qui magis diſtat à radice illa prima.fratres ſunt in primo gradu,vnico enim vterque interuallo diſtant à patre,vel à matre.patrueles in ſecundo; ſic eorum filij in tertio,eadémq; ratione vlteriores efficiuntur gradus.quòd ſi alter quarto interuallo diſtans ſit à prima radice,alter verò tertio,maior diſtantia capi- C tur. diſtabunt igitur hi in quarto gradu. hic animaduertendum eſt,in vno,& eodem gradu latitudinem quandam eſſe, quamuis enim filius fratris,à fratre patris ſui diſtet in ſecundo gradu,itémque in eodem gradu,ſcilicet,in ſecundo diſtet à patruele ſuo, propinquior tamen eſt patruo,quàm patrueli, licet idem ſit vtriuſque gradus. hæc de conſanguineis. Affinitas etiam matrimonium impedit. eſt autem affinitas, & propinquitas,& cognatio, quæ non ex radice ſanguinis,ſed ex coniugio prouenit. nam cum per matrimonium vir, & vxor ſit vna caro, neceſſe eſt, quòd conſanguinei viri,ſint vxoris cognati; & econtra,vt conſanguinei vxoris, ſint cognati, & propinqui viro. viri vero ad vxorem non eſt neque affinitas, neque conſanguinitas,ſed principium affinitatis conſanguineorum, & conſanguinitatis deſcendentium ex eo matri- D monio; ſicuti amor ſuiipſius non eſt amicitia, ſed principium amicitiæ, & potior amicitia; ſic coniunctio viri,& vxoris eſt potior affinitate omni, ſunt enim vna caro. gradus verò affinitatis ſumuntur ex gradibus conſanguineorum, iſque gradus conſanguineorum, qui eſt viri, eſt gradus affinitatis vxoris,itémque is gradus, qui eſt conſanguineorum vxoris, eſt gradus affinitatis viri; eadémque eſt prohibitio, ac in eodem gradu in conſanguineis, & affinibus,quæ impedit matrimonium contrahendum, & dirimit contractum. ſicuti autem ex conſanguineis per coniugium fiunt affines,ita coniugium affinium ſecundam quandam affinitatem facit,non proprie dictam,ſed ſecundariam. item tertium coniugium faciebat tertiam affinitatem. verùm de iis ſecundariis, & tertiis affinitatibus, quibus olim impedimentum præſtaba-

tur, at nunc nullam habet Ecclesia rationem, præterquam consanguineorum, & primorum affinium. ad honestatem nuptiarum aliud quoque propinquitatis genus Ecclesia exclusit à nuptiis, quod contrahitur non ex matrimonio consummato, sed ex sponsalibus matrimonio non cõsummato. sunt sponsalia promissio futurarum nuptiarum. hoc impedimentum appellant iustitiam publicæ honestatis, quam definiunt esse impedimentum matrimonij proueniens ex spõsalibus, robur habens ex Ecclesiæ institutione propter spem honestatis. verùm cum hoc non sit magnum vinculum, ex leuiori causa poterit ius hoc relaxari, & in eo dispensari. nolumus omittere id, quod suprà præteriuimus, non tantùm contrahi vinculum affinitatis ex iusto, & legitimo matrimonio, si fuerit consummatum, sed etiam ex quocunque alio coitu, in quo fiat coniunctio, seminum maris, & mulieris; nam ex coitu fiũt vna caro, & vnum corpus, vt expresse dicit Apostolus Paulus 1. Corinth. c. 6. qui adhæret meretrici, fit vnum corpus: tollens ergo membrum Christi, efficit membrum meretricis; & cum contrahatur affinitas ex coniugio, quia sunt vna caro, eadem erit ratio de coitu fornicario, in quo fiunt vna caro fornicantes. est præterea cognatio spiritualis, quæ impedit matrimonium, & efficit personas illegitimas. contrahitur verò hæc spiritualis cognatio ex baptismate, & confirmatione tam inter suscipientem, & susceptum, seu in confirmatione inter sustinentem, & eum, qui sustinetur, quàm inter patrem, & matrem naturalem illius, qui baptizatur, seu confirmatur, & hũc spiritualem patrem & matrem: item inter conferentem hæc Sacramenta, & suscipientem: item inter filios naturales, & spiritualem filium, seu filiam; vnde est in hac cognatione spiritualis paternitas, seu maternitas, spiritualis compaternitas, spiritualis filiatio, & spiritualis fraternitas, quæ matrimonium impediunt. quidam præter confirmationem, & baptisma addunt etiam catechismum. alij vero tenent, quòd in catechismo cognatio impediat contrahendum matrimonium, non tamen dirimat contractum, quòd verum esse patet ex libro sexto per catechismum de spirituali cognatione. ex hac spirituali cognatione oritur quædam spiritualis affinitas; nam cum vir, & vxor sint vna caro, illi, qui sunt cognati viri, cognatione hac spirituali fiunt affines vxoris; & econtra cognati vxoris fiunt affines viri, spirituali quadam affinitate, quæ etiam matrimonium impedit. Hic tamen notandum est, quòd affinitas hæc contrahitur inter illos, qui ex actu coniugis, aut vxoris post consummatum matrimoniũ sunt ipsi cognati cognatione hac spirituali, quòd si cognatio hæc contrahatur ex actu alterius, non fit propterea hæc spiritualis affinitas. exemplum vtriusque si vir suscipit quempiam ex fonte baptismatis, aut sustinet in confirmatione, procuidubio is fit affinis vxoris: sic si vxor suscipiat, vel sustinet aliquem, contrahit cum ea vir spiritualem hanc affinitatem. at si vir filium habeat ex priori vxore, & postea aliam coniugem ducat, aliúsque quispiam sustineat, aut suscipiat filium viri, vxoris priuignum, fit vtique is viri compater, non tamen fit propterea compater vxoris, quia non ex actu viri, sed alterius facta est hæc compaternitas. hoc notat beatus Thomas in 4. lib. sequitur

has

A has cognationes cognatio legalis,seu ciuilis vsus legis, qua constitutum fuit. hoc cognationis genus nostris temporibus in desuetudinem ferè abiit. olim fuit frequens.nam cum vnusquisque naturaliter appetat nominis, & familiæ hæredem filiũ relinquere,si cui valde successionis cupido liberi non fuissent, poterit alterius naturalem filium adoptare,& loco filij naturalis habere.ex adoptione contrahitur cognatio hæc legalis, quæ primo est inter patrem, seu matrem adoptãtem,& filium adoptatum, ac inter personas his matrimonio iunctas.quam possumus appellare affinitatem legalem. eritque paternitas,& filiatio huiusmodi cognatio, quæ recta linea manat etiam in descẽdentes,& ascendentes.Est præterea cognatio legalis inter filiũ adoptatum, & filios na-B turales adoptãtis,quæ poterit dici fraternitas.differt hæc à priori,scilicet fraternitate spirituali,quia si filius adoptiuus emancipatur à patre, nil prohibet, quin vxorem possit ducere,& habere naturalem filiã patris adoptiui. etenim ad frenandam concupiscentiã lex prohibuit connubia inter eos, quos necesse est simul habitare; adoptiuus ergo filius, quandiu est sub potestate patris, & in eius domo,iure arcetur à nuptiis sororis,cum vero emãcipatus est à patre,nec in eius cõtubernio est,soluitur prohibitio,quia causa ablata est. Vxoricidæ etiam hac pœna mulctantur, nisi cum eis dispensetur, vt vxorem ducere non queant.itẽ incestuosi.sed si de facto contrahunt,non dirimitur matrimonium,extra de eo,qui cogno.consang.vxo.c.ttãsmissæ. Adulteri etiam si cõtraxerint,aut fidem dederint contrahendi post obitum cõparis,& se pol-C luerint coitu: itẽ si machinati fuerint in mortem cõiugis,ac occiderint:item si alter tantum machinatus sit,vt adultero,vel adultera frueretur coniuge,ac interim se polluerint,nequeunt contrahere. Hactenus de matrimonij impedimentis.Nunc pauca quædam de sponsalibus,& de secundis nuptiis. Sponsalia,à quibus sponsi dicuntur,sunt promissio futurarum nuptiarum.possunt contrahi post septennium. solui etiam possunt postquam fuerint contracta, quandoque sine iudicio Ecclesiæ, quandoque iudicio Ecclesiæ.absque iudicio, vt si alteruter coniugũ fuerit religionem ingressus, vel per verba de præsenti cum alio matrimonium cõtraxerit, vel mox sacrum ordinem susceperit. iudicio Ecclesiæ soluuntur,vt si affinitas quæpiam superuenerit in fornicatione alterius,si lepra,cæcitas,aut quippiam simile. alij etiam sunt casus,in D quibus sponsalia soluuntur.quòd si post sponsalia contracta,se inuicem spõsi cognouerint, interpretatur Ecclesia contractũ fuisse inter sponsum,& sponsam matrimonium,eámque vxorem esse,non sponsam,& illum virum.secũdæ autem nuptiæ,ac tertiæ,sicque deinceps non sunt prohibitæ,vt quidã Hæretici putauerunt. ad quotum hæresim ob indignationem conceptã Tertullianus declinauit, opusculum quoq; cõposuit super ea re, quod inscripsit de Monogamia.suntque & ipsæ per se sumptę Sacramentũ coniunctionis Christi,& Ecclesiæ,cum sint vnius ad vnum. verùm si ratio habeatur contrahentium, deficiunt à perfecta ratione Sacramenti, cum is non fuerit tantum vni iunctus,vt Christus Ecclesiæ,sed pluribus. inde est,quòd bigamus est irregularis ad ordines sacros suscipiendos. nam in ministro Sacramentorum non

debet esse quispiam Sacramẽtorum defectus. Post ea,quæ hactenus diximus E
de matrimonio, sponsalibus, & posterioribus nuptiis,restat quæstio soluẽda de beatę Virginis,& Ioseph matrimonio,an fuit verum,& perfectum matrimonium,cum nunquã fuerit consummatum:& quo nam pacto,cum perpetua virginitate mentis potuit matrimonium conuenire,in quo coniuges sibi inuicem tradunt potestatem proprij corporis ad generationem prolis. Ad priorem quæstionem, vt præclarè inquit beatus Thomas è sentẽtia Aristotelis in secundo de anima,quòd duplex est rei perfectio,prima,scilicet,& secũda.prima pertinet ad essentiam rei,& definitionem, secũda ad operationem. de prima perfectione matrimonij non est carnalis coniunctio, ante nanque quàm coniungantur,is maritus est,& illa vxor est, nec legitime coniungerẽtur,nisi prius coniuges essent, sed coniunctio pertinet ad perfectionem secũdam matrimonij,scilicet,ad ipsius vsum.nil ergo obstat,quin beatæ Virginis, & Ioseph fuerit verum,& perfectum matrimoniũ, quamuis non fuerit consummatum.alia dubitatio difficilior est. August.in lib.de Nuptiis,& Concupiscentia,quem locum Magister sentẽtiarum in quarto libro adducit,inquit, quòd beata Virgo votum fecit virginitatis perpetuò seruãdæ,nisi aliter Deo visum fuisset,similiter in matrimonio contrahendo supposuit se Diuinæ voluntati,de qua tamen certa erat,vt quidam dicunt. Scotus enim inquit quòd certa erat Ioseph nunquam petiturum debitum post contractum matrimonium.vterque coniugum virginitatem vouit. Postremus tractatus pertinens ad Sacramẽtum matrimonij est de diuortiis. Matrimonium vel est perfectũ, & ratum,vt matrimonium fidelium; vel imperfectũ, quamuis verum, & legitimum,vt matrimonium infidelium. hoc postremum non ratum,nec perfectum,si vterque coniugum conuertatur ad Religionem nostram, & Christiani fiant,efficitur Sacramentum,vt supra diximus,ac perfectum, & ratum. at si alter coniugum efficiatur Christianus,altero infideli permanente,distinguendum est. nam vel infidelis vult habitare, & degere simul cum fideli,vel non vult: aut si vult,cum iniuria fidei videtur hoc facturus, si voluerit simul degere,vtique nullo præcepto Domini fidelis tenetur admittere societatem, & contubernium infidelis. attamen beatus Paulus 1. Cor.c.7. consilium dat, quòd habitet,ac simul degat.quòd si voluerit simul degere,& Pauli consiliũ sequi, omnes Theologi tenent, quòd propterea vinculum matrimonij cum vxore,seu viro infideli permaneat,ac propterea non posse nouum matrimonium cum alio,seu alia contrahere,nisi mulier fuisset adultera,vir verò fidem vxori seruauerit.etenim si hoc acciderit, iure posse virum vxorem dimittere infidelem,ac aliam ducere.quòd si matrimonium non tantum fuerit verum, & legitimum,sed etiam perfectum,& firmum,cuiusmodi est matrimonium fidelium,distinguendum est.nam vel consummatũ est huiusmodi matrimonium per viri,& vxoris copulam,vel nondum est cõsummatum: si non fuerit consummatum,potest dissolui,si alter coniugum religionem ingrediatur, & vouerit,quod potest facere etiam altero cõiuge inuito.huius potestatis rationem adducit beatus Thomas: nam coniunctio viri, & vxoris duplex est:

nam

A nam & eſt animorum coniunctio,& corporum carnali nexu. carnalis nexus ſoluitur morte corporea, & naturali,animorũ verò nexus ſolui poteſt morte ſpirituali.cum igitur ante conſummationem matrimonij, inter coniuges ſit ſpiritualis coniunctio animorum tantum,& ingrediens religionẽ priori vitæ moriatur, ac incipiat noua vita viuere, ideo ſoluitur nexus ille hac morte,& religionis voto.Canoniſtæ plurimi ex quadam gloſa de conuerſ. coniugatorum c. ex publico, tenent quòd ex legitima cauſa Pontifex poſſit diſſoluere matrimonium perfectum,non tamen conſummatum,multáque dicunt,quæ meo iudicio ſunt ſatis leuia.ideo nunquam auderem ego dicere, quòd quos Deus coniunxit ante conſummatum matrimonium in Paradiſo terreſtri,homo poſſet diſſoluere. Scotus dicit rationem Thomæ non eſſe efficacem, ſed
B quòd Chriſtus in eo caſu diſpenſauit,cum vocauit Ioannem à nuptiis,neque vnquam Eccleſia auſa hoc fuiſſet,niſi accepiſſet à Chriſto.poſt conſummatũ matrimonium,vinculum coniugij nunquam ſolui poteſt, donec vterque vixerit: ſed obligatio ſoluendi debitum officium coniugij ſolui poteſt per fornicationem,ſeu carnalem,ſeu ſpiritualem, ſi alter fidem ſeruauerit inuiolatã. fornicatio ſpiritualis eſt,ſi ex Chriſtiano quiſpiã efficiatur infidelis.nam cum Chriſtus in Euãg.Math.c. 19.exceperit fornicationem,ob quam ſoluitur ius, & poteſtas in corpus alterius,in eo,qui fidem frangit non minus intelligenda eſt ſpiritualis fornicatio,vt ſæpe in Prophetis Deus appellat idolatriã, quàm carnalis,& corporea.Nonnulli ex verbis Euangelij apud Math.c.19.& ex au-
C thoritate Ambroſij in expoſitione epiſt.ad Cor. volunt ſolui vinculum coniugale ob adulterium,ita quòd vir dimiſſa adultera, poſſit aliã vxorem ducere.ſed Auguſt.in lib. de adulterinis connubiis ad Polentium optime, & iure probat hoc iure fieri non poſſe, & ea cõnubia eſſe adulterina, id eſt adulteria non connubia. hæc quæſtio ſi diſcutienda eſſet, longiori tractatu indigeret, quam ratio ſuſcepti operis expoſcat;ideo ſatis nobis fuerit locos notaſſe. ob alias etiam cauſas,quæ tamen per ſe non pertinent ad matrimonium,iure ſeparari poſſet vir ab vxore,ſeu vxor à viro.quæ quoniam non per ſe faciunt ad matrimonium, ſed per accidens,vt iuſtus timor mortis,&c.nos omittimus, & Iuriſconſultis,ac iuris Põtificij doctoribus dimittimus. Quamuis Nuptiæ eatúmque conſummatio ſit Chriſti,& Eccleſiæ Sacramentum, nihilominus
D quoniam carnalis illa voluptas obruit animum, & diſtrahit ſummopere à rerum ſpiritualium contemplatione, ideo coniugalis actus, niſi ob cauſam neceſſariam vitandi lubricum, & incontinentiæ vim, peti decenter non debet diebus ieiuniorum, & feſtis præſertim ſolennibus. ſi petatur verò,reddi debet ſeruata debita honeſtate,cæteríſque circunſtantiis, quæ ſeruari debent ſecundum rectam rationem. Neque Nuptiæ celebrari iure queunt à Septuageſima vſque ad octauam Paſchæ: à Rogationibus vſque ad octauam Pentecoſtes: ab Aduentu Domini vſque ad Epiphaniam. His nanque temporibus ſolennibus ſolebant omnes communicari corpori, & ſanguini Chriſti. Iam peruenimus ad inſtituti operis calcem Deo bene iuuãte,cui ſit laus ſempiterna. Amen.

GASPARIS CONTARENI S.R.E. CARDINALIS, DE OFFICIO EPISCOPI.

DE OFFICIO EPISCOPI.

LIBER PRIMVS.

B

DEVS optimus vniuersitatis rerum cōditor, sapientissimusq́ue naturæ institutor, duplici via, tum res, quæ oculis subiectæ sunt, atque sensu comprehendi queunt, tum etiam illas, quæ cuiusque sensus facultatem excedunt, ad propriam perfectionem deducit. nonnullæ etenim ductui naturæ obtēperantes, suos quæque attingunt fines, nullo rationis, aut electionis vsu adhibito. Res verò mentis compotes tali natura instituit, vt se ipsis quodammodo ducibus, rationis. s. electionisq́ue vsu, ad illam, quę

C debetur eis, perfectionem deuenirent. qua in re excellentiori modo similitudinem suam in rationali natura expressit, quam in rationis experte. Nam quemadmodum ipsi sibi perfectio est, neque alicui fœlicitatem suam acceptam refert; pari quoque ratione, pró earum naturæ modo, rationales naturas voluit sibi vt essent perfectionis auctores: quod tamen nequaquam fieri absque eius influentia putādum est. nihil enim principis illius causæ ordinem euadit; cum irrationalia alieno veluti impulsu suis quæque finibus potiantur. Hæ verò rationales naturæ, quæ suis quodammodo auspiciis, optatum à naturaque insitum finem adipiscūntur, sunt duplices. quædam enim omnino corporum sunt immunes, quales sunt Angeli: contrà aliæ corporeis rebus affines, quæ non nisi corporibus coniunctæ à primo illo omnium

D auctore in lucem prodeunt, rationales hominum animi. Horum vtrisque duo fines, duplexque perfectio debetur. quorum alterum assequi queunt innatis viribus, atque naturali facultatę. Alterum verò nequaquam adipisci possunt absque peculiari quadam ope, priuatim sibi diuinitus allata. prior finis, posteriori hoc longè inferior; verùm pręparatio quædam existit ad posteriorem adipiscendum. Angeli multò excellentiorem in rerum hac vniuersitate gradum sortiti quàm homines, in primo statim rerum exordio sunt assecuti naturalem atque inchoatā, quam supra dixi, perfectionem: simulq; gratiam sunt adepti, quæ tanquam seminarium quoddam est perfectissimæ atque excellentissimæ illius fœlicitatis; ad quam paulo post hi euecti sunt, qui à supremo bonorum omnium fonte non auersi, in eo potius, quàm in se

fœlices esse voluerunt. Hominum verò natura, quoniam ab angelica perfe- E
ctione distat, multum temporis multumque sudoris impendit in illa fœlicitate consequenda: perfectam autem nequaquam attingit in hac mortali vita; verùm post mortem qui sanctè pieque vixere, diuino numine ad eam euehuntur. satis verò habent, si donec mortalem vitam in terris agunt, Christianis virtutibus, præter eas quas morales dicimus, excolant animum; quibus veluti catenis ac vectibus trahuntur ad supremum fœlicitatis gradum. Sed quoniam homo solus nequaquam sufficit ad ea sibi comparanda quæ pro tuendo corpore necessaria sunt, nedum beatitudinem per se acquirat; effectum est, vt homines simul viuerent in ciuili societate, in qua alter alterius ope, tum politicam, tum etiam Christianam adipisceretur perfectionem: F
vt nō tantùm propter liberā eligendi vim, sed etiam propter operā vicissim præstitam sibi ipsis essent perfectionis ac fœlicitatis auctores. cæterum, quia vnusquisque maximè suum aut familiæ bonum procurat, opus fuit vt commune bonum alicui demandaretur. quod, cum in communione quadam ciuilis cœtus præcipuè consistat, melius mandatur vni, quàm pluribus. Hinc ciuitatibus atque populis Reges atque Episcopi præsidēt. Regum officium præcipuum est, vt ciues bona ciuitatis institutione probos reddant, eosque euehant qui natura capaces sunt ad contemplatiuam vsque fœlicitatem. Horum gratia, externorum bonorum copiam, militaremque potentiam ciuitati, cui præsunt, nituntur omnibus viribus comparare. Episcopus autem altiorem quendā scopū pręscriptum habet. Nā fidei suæ commissam ciuita- G
tem Christianis institutionibus, diuinisque legibus erudiendam, atque in officio continēdam suscipit; susceptamque ad supremam eam fœlicitatem dirigit omni conatu; quam sine Christiana pietate atque institutione sperare stultum, simulque nefarium est. quò fit, vt longè maiori dignitate Episcopus præditus esse censeri debeat, quàm princeps ciuitatis. Hic namque curam habet humanæ fœlicitatis, quæ dispositio quædam est ad Christianas virtutes supremamque illam beatitudinem; quarum ducem, ac magistrum Episcopum esse diximus. ita fit, vt vtrunque oporteat excellenti quodam animo esse, omnibusque virtutibus ornato. primùm quoniam natura comparatum est, vt vnumquodque efficiens similem sibi effectum pariat; forma enim & natura propria rei, quæ agit, actionis principium est; ex quo efficitur, vt gu- H
bernator ac princeps, qualis ipse fuerit, talem efficiat ciuitatem. bonam ergò & beatam nequaquam reddet is gubernator qui non tali ipse quoque habitu præditus fuerit. Huc adde, quod in his quæ ad mores pertinent, vnusquisque facta potius monitoris sectatur, quàm verba; tumque sibi verè dari verba à præcipiēte credit, si secus viuat, ac viuendum esse aliis pręcipiat. postremò, vt inquit Plato, præfectus ciuitatis talem in vrbe Reipublicæ institutionem facit, qualem prius in animi sui Republica gesserit. Nam in quouis homine ex irascibili concupiscibilique animæ partibus, atque ex rationali, veluti quædā Respublica constituitur. si quis ergo ita viuit, vt eius appetitus à virtutibus nō deflectant, solamque rationem ducem in quacunque actione sequantur;

A ſequātur, optimam hic in animo ſuo conſtituit Reipublicæ formam, & eam ex qua in ciuitaem deriuetur optimatium, ſeu probi principis principatus, at ſi iraſcibilis animi vis ambitione, aut huiuſmodi quopiam morbo affecta, imperium in animum noſtrum exerceat, ipſique cætera pareant quæ in homine ſunt, ambitioſam aut militarem gubernationis formam, in populo atque vrbe, cui præeſt, ſtatim parit. ſin verò libido, aut auaritia, cæteræque cõcupiſcibilis partis ægritudines, ac peſtes aliis omnibus præſtiterint, hinc popularis, ac randem tyrannica ciuitas efficitur, cum maximo ciuium omniũ detrimento. quamobrem ciuitatis principem, chriſtianique gregis paſtorem maximè decet, vt quàm optimam animi Rempublicam intra ſe gerant; ſi re-

B ctè ciuitatem ſint adminiſtraturi, atque ad optatam beatitudinem pro viribus perducturi. longè tamen maior animi perfectio in Epiſcopo requiritur, quàm in principe: tum quia ad ſupremum quendam finem atque excellētiſſimis virtutibus Chriſtianis populus, cuius curam gerit, eſt ipſi inſtituendus: tum etiam quòd cùm vnuſquiſque tanto oneri ferendo per ſe ſit impar, purgatiſſimo animo eum eſſe oportet, atque ad diuinas illuminationes ſuſcipiendas idoneo, qui ſe tam magnæ prouinciæ accingit. Nam cùm egregio miroque ordine hanc rerum vniuerſitatē ſupremus ille artifex moderetur, inferioraque ſuperioribus, veluti quibuſdam inſtrumentis, perducat ad proprios naturaleſque fines; hunc tamen ordinem maximè præſtat in humano genere dirigendo, ad æternam illam fœlicitatem, quò fit vt Angelis vtatur

C tanquam miniſtris ad purgandas illuſtrandaſque hominum mentes: obſcurius tamen id præſtat in his qui aliorum imperio & moderationi ſubiecti ſunt; clariſſimè verò ac lucidiſſimè in illis qui aliis curandis præſunt, dummodo ſibi ipſi non deſint, ipſumque humanum genus ſupremæ huius beatitudinis quodammodo ſibi auctor eſſe velit. Epiſcopus autē medius eſt inter diuinos ſpiritus, & humanũ gen⁹. ex quo perſpicuum eſt, oportere Epiſcopum tum angelicæ, tum humanæ naturæ quadam ratione participē eſſe; quod cum de ſe nullus, quanquam virtutibus ornatiſſimus, polliceri poſſit; iccirco Epiſcopatum optare abſq; arrogantiæ crimine, aut auaritiæ, aut ambitionis, nequit vllus. abſq; vllo tamen crimine quiſque optare poteſt, eā ſibi diuinit⁹ animi excellētiā cõcedi, vt gerēdo Epiſcopatui idoneus haberi poſ-

D ſit: ad eā tamen dignitatē nequaquã accedendũ eſt, niſi vocatis à Deo, & à ſummo Pōtifice cooptatis, abſq; vllo ipſorũ ambitu; queādmodũ à Moyſe Aaron fratrem ad ſacerdotium vocatum legimus. ex his igitur nemo, quanuis tardus ingenio, non perſpicere poteſt, quanta animi perfectione atque excellentia prēditus is ipſe eſſe debeat, quē diximus oportere ſupra humanā ſortem, ad Angelicæ vſque naturæ participationem extolli. Cæterùm, quoniā ad tam magnũ animi profectũ non niſi quibuſdam veluti gradibus peruenitur, nos quoque ordiemur à leuioribus, pedetentimque accedemus ad ſublimiora: idque prius generali quadam figura ac ratione; poſtmodum vero in ſpecie magis. Principio ergo, qui Epiſcopatui gerendo dignius ha-

beri vult, aciem mentis intendat, vt in vnaquaque actione quod honestum ac decorum sit intueri queat. multi sunt enim qui ad honesti splendorem vel nullos, vel lippiẽtes oculos adferant. deinde tam vehementi amore erga honestum afficiatur, vt nullis illecebris voluptatum, nullaque alia animi perturbatione ab hoc honesti sensu possit abduci. verùm quoniam honestum rationis quoddam est bonum, multæque animi partes sunt rationis expertes, quas scilicet communes gerimus cum cæteris animantibus brutis: duæ verò sunt appetitus vires, quæ sensibilem animi partem comitantur: quarum alteram concupiscendi vim, alteram autem irascendi appellare consueuimus: Hæ autem suapte natura rationis expertes sunt, neque appetunt honestum, quod rationis esse bonum suprà diximus: in homine mentis compote; in quo naturali quodam ordinę tum corpus animæ paret, & ex imperio animæ in quascunque mouetur partes, tum ratio cæteris animæ facultatibus imperat: atque hæ tamen partes, quas ratione carere diximus, nescio quonam pacto factæ sunt ipsæ quoque compotes rationis, quatenus scilicet naturali quodam nexu natæ sunt menti obsequi, si interim paulatim assuescant nihil agere præter rationalis partis imperium. Hoc verò nunquam commodè præstare poterunt, nisi virtutes morales imbiberint, quibus exuperent naturæ suæ facultatem, & rationem quo vis pacto pertingant. ex his ergo sic collectis efficitur, vt continuò ab ineunte ætate, qui probus Episcopus futurus sit, coercere has animi vires debeat, continereq; intra limites à ratione præscriptas; atque his virtutibus excolere, quibus vtranque excitari, ac rationem, honestique veluti quendam sensum adipisci, & ratione, & experimento compertum cuilibet potest esse. quam viam nisi fuerit ab adolescentia ingressus, in virili ætate constitutus, id aut nunquam, aut ægre præstabit. iuxta viam suam adolescens [inquit Salomon] cum senuerit non recedet ab ea. totis ergo viribus enitendum est, omnique conatu contendendum, vt à teneris annis, Herculis more, hæc monstra molliamus ac perdomemus, atque assuefaciamus, vt iugum rationis pati in tenera ætate discant. Sed prius compescendæ nobis erunt concupiscibilis animi perturbationes; quæ & vehementissimæ sunt, & in prima statim adolescentia bellum cient aduersus rationem acerrimum. Hæc igitur animi vis in illo ætatis lubrico temperantia est cohibenda: quæ, si propriè sumatur, compescit ac coercet voluptates ex cibo potuque, atque ex venereis rebus emergentes: sed alio modo sumpta, latè patet, atque auaritiam, inuidentiam, & ambitionem, grauissimos animi morbos, expurgat. Quid enim est liberalitas, nisi temperantia quædam à nimia pecuniarum cupiditate, immoderataque largitione? aut quid aliud est ea virtus, quæ cum sit circa mediocres honores, propria appellatione caret, nisi temperantia quædam à nimia honoris cupiditate? indignatioquoq; ab inuidentia tẽperat, de qua infrà cum de charitate differemus. sunt etiam nonnulla cõcupiscibilis animi vitia,

A quæ hominum inter se consuetudinem maculant deterioremque faciunt. Hic fictus atque,adulator; ille vrbanus aut scurra. contra quos morbos his pharmacis est vtendum,vt veritate seu viuēdi simplicitate, Christiano enim mori loquar,simulationem omnem vitemus, affabilitate, turpes adulationes,atque importunas vel de minimis rebus contentiones: vrbanitate, & scurrilitatem,& consuetudinem agrestem ac morosam.his non minus quàm superioribus,temperantiæ nomen accommodari potest. Nam & verus seu simplex, à quacunque temperat fictione,& affabilis à contentione, & vrbanus,à scurræ verbis ac moribus. His ergò virtutibus concupiscibils anima est excolenda; vt discat rationem ducem in omnibus sequi, & ad quendam B honesti sensum paulatim subduci cōsuescat, in nulla tamen animi perturbatione sedanda,magis est euitandum,in iuuenili præsertim ætate,quàm in ea, quæ ex ardore libidinis,illiusque voluptatis illecebris excitatur. Hæc enim omnium vehementissima est, maximeque affigit humo diuinæ particulam auræ (vt inquit Flaccus.)qua in re considerādum erit,quàm homine indignæ sint eæ voluptates, quibus in bruta animantia quodammodo degenerat; ante oculosque proponendum,quot celebres ac illustres viri res pulcherrimè ab ipsis gestas, hac labe fœdarint. maximaq; cum ignominia tum superstites vixerint,tum etiam post obitum in memoria vulgi ore versentur, in quibus satis erit Salomonis sapientissimi ac potētissim Regis exemplum; qui post multa præclarè ac magnificè gesta,tam turpiter, huiusce voluptatis C illecebris captus, deflexit de via; vt ad idolatriæ vsque nefandissimum crimen collapsus fuerit; simulque abstinendum erit à consuetudine eorum quę animos iuuenum solent allicere ad huiusmodi voluptates, nec minus parcendum erit lectioni eorum auctorum,ac pręsertim poetarum, qui amorū monumēta posteris reliquerunt.qua in re non possum satis mirari nostrorū temporum consuetudinem,cum scilicet pueris (vt ita dixerim) vix bene natis,continuò legendos ac ediscendos,proponunt nonnullos poetarum libellos, amoribus ac libidinibus plenos; calcariaque addunt ætati, per se ad libidines sponte currenti.Nostrum verò Episcopum nollem ego à teneris annis hac vulgari ratione,sed potius secreta quadam ac diuersa à vulgi consuetudine institutum fuisse.sin aliter,cum primum licebit, vellem vt ab huius- D modi poetarum studiis temperaret. sed nūc de his satis.inferius namque fusius dicturi sumus de Episcopi studiis.A crapula verò abstineat quātum fieri potest,nihil enim viro ingenuo indignius,quàm ista ciborum ac potus ingluuies.de liberalitate,quæ sequitur,pauca quædam nūc dicam; plura infra dicturus,cum de dispensatione redituum annuorum Episcopatus differam. nunc id tantùm monuisse sufficiat,nihil esse animi magis angusti,quàm hæc comparandarum pecuniarum sitis.miserāda profectò animarum ægritudo, qua homines vsque eo obsequātur,vt vitæ perfectionē, summumque bonū ex diuitiarum opibus sibi comparari posse existiment.sed ambitio,quæ tota pēdet ex vulgi errore,miserrima est: quam tamen differimus ad eum vsque locum, in quo de magnanimitate dicemus. Verùm cum homo non solus

uiuat,sed aliorum quoque commercio vtatur,dandū operæ, plurimum erit, E
vt iucundi amicis simus, cæterisque hominibus non ingrati. ptimum igitur obseruandum est,vt quàm maximè fieri potest, in quacunque actione veritatem quandam (vt verbis Aristotelis vtar,) vel potius simplicitatem pręstemus[vt Christiano more loquar.]Hæc animi virtus fictionem omnem,et in corporis gestu, atq; habitu & ĩ quacūque alia actione prorsus excludit;neq; aliud ore prę se fert aliud corde occultat.Rei namque simplicis vnica quędã est,in quacunque eius parte,eademq; habitudo.Nec etiã in cōuersatione hominum negligēda est iocunda quædam affabilitas ac decora;ita vt neq; adulationis crimine insimulari possimus, neque vlla morositate culpari:sed in conuictu quoque hominum,vt simus faciles ac iocundi.pati ratione cōsuetudinis nobis vtēdum est,si quando iocosa incidunt;ad quæ,animi reficiendi causa,plerunque homines diuertunt,vt alacriores reuertantur ad seria honestaque studia. in iocis ergo decorum quoddam seruandum erit; ne videlicet videamur rustici, atque agrestes,neue contrà scurræ ac mimi. sed condienda oratio erit vrbanitate quadam ac lepore; vt simul faceta grauisque habeatur. Reprehendet aliquis fortasse diligentiam hac in parte nostram, quòd potius ciuilem virum, quàm Episcopum erudire videar. cui responsum velim,morales ac ciuiles virtutes,quamuis non ita Episcopi sint,vt aliis quoque non conueniant, quemadmodum nonnullæ aliæ, de quibus infra dicturi sumus,non tamen ab Episcopo putādum est alienas esse; quin potius fundamenta sunt quædam,quibus sublatis, cæteræ quoque Episcopo peculiares & proprię ruant necesse est.iccirco nobis,quibus tanquam ab incunabulis perfectum Episcopum erudire propositum fuit, nequaquam fuerunt omittendæ.Tempus nunc est, vt duram efferamque animi partem, irascendi inquam vim, nō mollem quidem,sed constantem efficiamus.Huius præcipua virtus est fortitudo, qua firmam⁹ molle illud animę atq; effœminatū, ne penitus subsidat ac defluat. Hæc ea est virtus,quæ virilitatem quandam, & robur animo præstat,omnibusque mortalibus,ac humanis rebus superiorem facit:in hac plus multò elucet decorum illud atque admirandum honesti,quàm in quauis alia virtute: vnde etiam sola per excellentiam quandam, virtutis nomē obtinuit apud veteres Romanos. circa mortis pericula,dolorumque tolerantiam maximè versatur hæc virtus; in quibus ea potissimum ratione firmabimus animum, si cōstantissimè tenebimus nihil honesto præferendum esse,nullamque rem homini accidere posse, quæ intolerabilis sit; quod facilè ei persuadebitur; qui diuinitatem & excellentiam humani animi nouerit, quem turpe tantum atque inhonestum factum inficere potest: cætera verò, quæ maxima putantur mala,dolores inquam,labores,tormēta, ac denique mors,si constanter ferantur ac fortiter, perficiūt, magisque egregium præstant.Hic operęprecium erit cogitatione versare plurima à maiorib⁹ nostris cōstantissime gesta,& cuiuscunque generis tormēta fortiter superata. Horum plerosque ante Christianã religionē,antiquitas est admirata; sed post effusã Euãgelij lucē tã magnã huiusmodi exēplorū copiã christiana
religio

A religio ſuppeditat, vt vix vlla cogitatione cōprehendi queat. Nullo pacto omittenda quoque erit magni excelſique animi virtus, cuius opera magnis etiam honoribus animus ſuperior fit: vnde eam appellationē ſumpſit, dictaque eſt magnanimitas. Hanc Philoſophi perfectionem iraſcibilis animæ poſuerunt, quia circa arduum quoddam verſari videretur, quod propriè ad iraſcendi vim pertinet. eam verò, quæ in mediocribus quibuſdam eſt honoribus, in concupiſcente, ſeu deſideratiua animæ parte ſtatuerunt: quoniam nihil arduum propoſitum haberet. Hiſce virtutibus, tanquam ad fortitudinem pertinentibus, firmatur animus, ne ab honore pendeat ex errore vulgi plerunque præſtito, in quod vitium animi præſtātes & egregiæ naturæ ſæpe

B numero incidere ſolent, niſi exculti prius fuerint tum recta quadam exiſtimatione, tum etiam magnanimitate. Nam cum honor virtutis ſit prçmiū, virtutemque ſequatur velut vmbra corpus, præſtans excellēſque ingenium, ſi parumper ab honeſto, quod virtutis eſt finis, deflexerit, continuò pro virtutis fine honorem ſibi proponit, quam actionum omnium poſtremum finem: id putant excelſi, atque magni viri eſſe, vt vitam etiam pro laude paciſcantur, hanc verò laudem, atque gloriam (qui maximus eſt error) iudicio vulgi metiuntur: inde fiunt ſæpe ambitioſi, & addicti penitus auræ populari. quamobrem cum locus hic tam lubricus ſit præſtantibus egregiiſque naturis, maximè cauendum erit, illi præſertim, qui aliis regendis idoneum ſe eſſe profiteatur, & velit, ne quandoque corruat in pernitioſam hanc ambi-

C tionis voraginem. omni ergo conatu formandus ipſi animus erit hac fortitudinis ſpecie, magnanimitate ſcilicet, præſtabitque ſe magnis honoribus dignum, qui ſi pro meritis ipſi à vulgo non deferantur, negliget ac paruipendet; vnde fit, vt difficillimum ſit magnanimum eſſe, quia valde arduum quoque eſt magnis honoribus eſſe dignum; ex quibus efficitur, vt valde ridiculus, ac vanus ſit habendus ille, qui, cum honoribus ſit indignus, ſe magnanimum hiſce contemnendis eſſe profiteri audeat. Sequitur magnificentia, quę circa magnos eſt ſumptus (hoc namque & ipſum arduum eſt) quam nolim à Chriſtiani gregis præſide in hanc partē vſurpari, vt ad animi hanc, quā ſtatuo, magnificentiā attinere arbitretur, magnos cœnarū, ac ſplendidos apparatus, ingentem famulorum ordinē, magnam & eximiam aulçorū ac vaſorū

D argenteorum ſupellectilem, cæteraſque huiuſmodi impenſas, vt turpiores nunc omittam. non enim eadem quācunque perſonam decent. in Principe fortaſſe non indecora hæc erunt, & ad magnificentiam ſpectabūt; at Epiſcopo, Chriſtianique gregis paſtori, nihil (vt exiſtimo) magis indecens. verum magnificentiæ Epiſcopi intereſſe reor, primum vt erga inopes profuſiſſimus ſit, magnaque hoſpitia conſtruat, in quibus pauperum præſertim cum ægrotant, & victui, & ſanitati conſulatur: deinde vt templa, vaſa, veſtes, cæteraq; quæ ad diuinum cultum pertinent, quantum fieri poſſit, nō omiſſo interim erga pauperes officio, magnifica ornataque habeat. ab hiſce rebus Epiſcopo debetur magnificētiæ laus. Reliqua ex virtutibus iraſcibilis appetitus eſt māſuetudo, qua mollitur animus, ac refrænatur, ne iracundiæ ſtimulis in præ-

ceps actus rationem reuocantem nequaquam audiat, sed longissime præcurrat. nam quemadmodum tribus superioribus virtutibus præstatur quoddam animo robur, ac rebus arduis cedat, neue præcurrentem rationem deserat: ita contrà mansuetudine frenatur irascendi vis, ne rationem præcurrat, eiusque mandatis obaudiat. Hæc virtus maximè splendet in quouis præside, furere enim valde alienum existimari debet à principe, in quo omnium maxime sapiētiam optare solemus. nulla verò animi perturbatio magis homines agit in furorem, quàm iracundia, ex qua non tantū in animo, verumetiā in corpore magna turbatio excitatur. licet intueri ora, gressus, omnemque habitum corporis hominis irati: nihil decorum, nihil compositum spectabis. Hę ferè virtutes sunt à Peripateticis cōnumeratæ, quibus sensibilis appetitus, qui suapte natura rationis est expers, neq; vllum honesti sensum habet, quodammodo ad participationem rationis assurgit. Nūc tempus poscere videtur, vt pauca quædam, quæ ad hoc negotium pertinent, dicamus de virtutibus partis rationalis. Nam ex hac, veluti ex radice quadam, rectitudo influit in reliquas quoque animi vires. Nisi enim hæc rectè in sua actione versabitur, frustra reliquæ vires sequentur imperium rationis: at rectè agere non poterit, nisi propriis virtutibus fuerit prius imbuta: huius autem animi vis altera comprehendit, raciocinatur ac cogitat; altera verò appetitus quidam est cogitationis assecla. huius posterioris, appetitus inquam, rationalis iustitia perfectio est. non enim in sensibili appetitu rectè hæc animi virtus potuit collocari: nam non versatur circa sedandas perturbationes vt reliquæ, sed tantum ęquum seruat ac tenet. ęquum verò collatione discursuque rationis comprehenditur, & iccirco ad sensibilem partem pertinere non potuit, sed ad rationalem. huius namque multorum inuicem collatio propria quædam est actio. iccirco in eo appetitu, qui rationē sequitur, iustitiam collocarunt. Hæc verò virtus, si in genere sumatur, tam late patet, vt ad eam cæterarum omnium virtutum actiones referri queant. quod si pressius eam sumpseris, æquitatem tantum amplectitur in externis bonis, vt non plus sibi, quam æquum sit, neque alteri minus, sed æquum omnibus tribuatur. hominum quidem communitati, cœtuique ciuili tam necessaria est hæc animi virtus, vt ausim dicere sine reliquis virtutibus consistere posse hominum societatem, at nūquam ne vel temporis momentum permansuram, si ęquis iustitia auferatur. in priuato viro satis iustitiæ esse putandum est, si ab inferenda iniuria abstinet, at in principe ac præside late patet. Nam non satis est principi, si ab inferenda iniuria temperet ipse, verum oportet, vt et illatam ab alio iniuriam pœna compenset, & ne inferatur pro virili prouideat. qua in re tum mira prudentia, tum etiā diligētia nō mediocri opus erit. Hanc igitur principū ac præsidū propriā peculiaremq; virtutē, futurū Episcopū admirari oportet, à tenerisq; annis asuescere, vt nō modo facere, sed ne audire quidē iniustum aliquid patiatur. Hanc & in cōmutationibus seruari curabit, & in distributionibus, quod præsidis officiū est, diligētissime seruabit. Altera virtutū rationalis animi in ea est parte cōstituta, quæ ratiocinatur & sapit. Hāc pruden-

A prudentiam nominabimus latiori quadam significatione, quàm à Peripateticis sumatur. Hæc virtutum omnium princeps, sine quâ nullum virtutis officium rectum esse potest. huius proprium est, quod in vna quaque actione decorum, atque honestum sit intueri. quæ licet quodam modo non in ciue libero solum qui tum sui, tum familiæ curam habet, sed etiam in seruo esse debeat: hic tamen angustis quibusdam terminis coercetur in principe vero ac præside, quibus alij obediunt, proprios ac latissimos fines habet. nõ enim huic satis erit compertum habuisse, quid certo cuidam hominum generi in ciuitate & decens, & vtile sit; sed in vniuersis generibus, vt hoc norit, oportet. huius præcipua pars, quæ omnium maxime principi conuenit, est legum

B ferendarum facultas, vt scilicet leges ferat, quarum obseruãtia ciues ciuilem fœlicitatem mancam illam, quã diximus, adipiscãtur; Habiles autem atque apti fiant ad christianas virtutes capessendas, quarum demum ope supremã beatitudinem consequantur. at enim prudentiam meo quidem iudicio difficile adipiscetur, qui philosophiæ morali nullam operam dederit; quo fit vt ea studia pulcherrima & Principe maxime digna existimẽ. in his vellem ego Episcopum nostrum, quem instituimus, dies atque noctes versati. Historiarum quoque cognitio non parum ad prudentiam facit, dum aliorum exemplis illustrium alioqui virorũ, quid deceat, & quid operæprecium sit in vna quaquæ actione facile discimus. Huic quoque virtuti copulemus reliquarũ rerum cognitionem, præ omnibus vero naturalium, diuinarumque rerum

C contemplationem: quæ & per se pulcherrima est, maximeque momentum præbet, vt ad earum rerum imitationem, atque exemplũ, tum animi eorum, qui illam perceperint, tum vniuersa ciuitas illorum ductu se effingat. prudentiæ quoque officium est, vt nouas quasdam, superstitiosasque artes à veris honestisque dignoscat, ne fortasse (qui multorum est error) in monstris quibusdam, & nugis magno cum dispendio tempus terat. Hactenus eas virtutes persecuti sumus, quibus humana vita continetur; vt prius illud in Episcopo nostro caueretur, ne quandoque ex homine in brutum animal degeneraret. Nam cum Episcopus (vt supra diximus) hominem quodam modo excedat, nostrumque institutum fuerit, de integro Episcopum ab incunabulis constituere, necesse fuit, vt prius hominem faceremus; quem postmodum

D Episcopum facturi essemus, Hucusque procedunt humanæ vires, neque vltra hominem promouent, quam vt in nationibus quibuscunque decorum, honestumque seruet, ac diuina quoquo pacto attingat ex rerum sensibilium contemplatione, admirabilique in rebus omnibus naturæ ordine. Hæc manca illa, atque imperfecta fœlicitas est, ad quam supra dixi posse hominem naturali lumine peruenire. Verũ non est hæc suprema illa beatitudo: quæ omni ex parte appetitum hominis compleat. sed quærenda est multo excellentior, ad quam consequendam nunquam sufficient naturales conatus, sed opus homini est peculiari quadam gratia diuinitus impertita, nonnullisque virtutibus consequentibus gratiam, quarum adiumento humanus animus ad quandam participationem diuinæ naturæ attollitur: hæ vero sunt veluti

elementa supremæ illius fœlicitatis, quæ sola animum implere potest. nihil E enim aliud est summa hominis beatitudo, quàm Deum fieri adeptione diuinitatis, eoque bono fœlicem esse, quo semper Deus est fœlix. Hoc summum supremumque bonum sola christiana religio præstare potest, in qua per fidem legemque Iesu Christi Dei & hominis ad assequendam diuinitatem peruenire speramus; in quo certe tanquã in arctissimo, indissolubilique nexu queunt tam longe distantes naturæ diuina inquam, atque humana coniungi. nam cum diuina cõgruit, quia personam Dei gerit, nec ab homine discrepat, cum sit homo; quo fit, vt in ipso possit homo Deum comprehendere (vt ita dicam) diuinasque actiones imitari. Hoc illud est Dei arcanum & reconditum mysterium, quod stulti philosophi non intelligentes interdum christianam religionem derident. sed reuertatur oratio, vnde digressa est. Excel- F lentissimus hic finis, quem cõsequi expetit christiana religio, perfecte in hac mortali vita obtineri non potest. sed satis homini esse debet, si dum in viuis agit, semina quædam consequatur, ad eum finem adipiscendum. id namque in quibuscunque naturæ effectibus clarissime conspicitur, si non statim debitam sibi attigerint perfectionem, priusquam absolutam obtineant, obtinere inchoatam. quamobrem oportuit hominis animum christianis ac diuinis virtutibus supra se quodã modo attolli, paulatimque ad diuina progredi, vt sic affectus post obitum absolute perfecteque beatitudinem consequeretur. Hi christiani animi habitus facultatẽ intellectus nostri excedunt: quod maxime congrue modoque in primis naturali contingit. euehunt namque G hominis animum ad eam perfectionem, à qua homo lõgissime distat, idẽ licet intueri in habitibus sensibilis appetitus de quibus quàm plurima à nobis sunt superius explicata. illi quoque sensitiuam vim ad honestum appetendũ, quod nequaquã suapte natura sensibilis anima appetit, verũ conuenit superiori virtuti, rationi (inquam,) mirũ ergo nulli esse debet, si christianis, quibus proposita est diuini boni adeptio, quædam sunt proprie peculiaresque virtutes, quas philosophi, qui tantum naturæ lumine aguntur, nunquam perspicere potuerunt. his igitur christianis seu diuinis virtutibus, maxime non dicam imbutus, sed ornatus, & excultus esse debet is, quem instituimus, Episcopus; adeo vt ex sua plenitudine commissam sibi impleat ciuitatem. tres huiusmodi virtutes Theologi numerant, quarum vna, fides scilicet, pertinet H ad intellectum, duæ vero, spes inquam & charitas, ad voluntatem. harũ prima est fides. absolutissima vero est charitas, sine qua nihil possunt quæcunque aliæ virtutes. fides quarundam rerum diuinarum cognitionẽ nobis præstat; ad quas capessendas intellectus sibi ipse nõ est satis. Hæc omnia ea sunt, quæ in sacris litteris continentur, ac certa ratione potest cuilibet cõpertum esse; oportuisse in huiusmodi quibusdam intellectum hominis exerceri, vt fieret diuinitatis capax. Hoc namque præcipue obseruandum his, qui in cognitione diuinorum proficere cupiunt, tum penitus videlicet ab homine ignorari Deum cum putatur aliqua ex parte comprehẽdi, quid sit. quapropter Dionysius Areopagita summus diuinorũ scrutator, Dei cognitionem

summam

A summam appellat scientiam diuinæ ignorationis. vt ergo hoc homini penitus insideret, Dei naturam lõgissime distare ab omni eo, quod intellectus noster cogitat, necesse fuit quædam de Deo credenda his proponi, quæ omnino mentis aciem superarent; quibus tanquã finis proposita est nuda, apertaque diuinæ naturæ contemplatio. fidem spes sequitur. fierináque non posset, vt quispiam bono illius potiundo accingeretur, quod nequaquam speraret adipisci. Hæc virtus fortitudini quodam modo respondet, nam animum firmat, vt ne difficultate rei, ac prope desperatione terreatur. quare si rationali appetitui adhiberi posset ea differẽtia, quã sensitiuo adhibuimus, vt scilicet diuideretur in vim desiderandi ac irascendi; perfectionem irascibilis ra-
B tionalis, spem vtique statueremus. Omnibus hisce virtutibus tam moralibus, quàm diuinis supremam manum imponit charitas, absolutionemque præstat. Hac virtute tam egregie assurgit animus hominis, vt iam non in se ipso, sed in Deo viuere incipiat. nam cum cætera omnia, tum etiam seipsum in Deo amat vir perfectus charitate. huius vi morales virtutes attolluntur ad altiorem, sublimioremque finem, vel, vt nonnulli perhibent, nouę quædam in animum influunt excellentes, atque egregię magis, quàm morales. honestum namque & decorum, qui præstitutus finis erat virtuti morali, à bono diuino longissime abest; quo tanquam fine omnium virtutum, actiones moderatur charitas. hoc in loco non absurde puto dicemus, si actioni honestę, ac propterea decorę dixerimus vitam quandam præstari à charita-
C te; sine qua honestum, quod philosophi tanti faciunt, friget quodam modo ac marcescit. huius rei similitudinem ipse fingere potes, si vnquam pulcherrimi alicuius cadauer, seu marmoream statuam à Praxitele summo artifice diligentissime confectam vidisti: spectabis enim in vtroque miram quãdam membrorum formationem, atque egregiam harmoniam, vt nulla in parte suspicari queas prætermissum esse decorum. attamen pulchra ea statua iacet ac friget, cur? nẽpe, quia anima vitaque caret. pari ratione, honesta decoraque actio pulchra est, omni sibi ex parte respondet, considerantem oblectat: friget tamen, nisi à charitate vitam fuerit assecuta. Diuinæ igitur hæ virtutes esse debent in Episcopo adeo excellentes, vt ab ipso in vniuersam ciuitatem emanent, tanquam à quodam fonte perenni. primum namque oportet non
D ea solum credere, & nosse virum Episcopum, quæ christianus quiuis vel mediocriter in religione eruditus nouit: verum etiam Theologiam christianã callere, vt alios docere queat christianum scilicet dogma, rationesque reddere occultarum rerum, ministeriorumque christianorum, & impugnantes refellere, tum ea quæ iuris pontificij sunt probe nosse. in primis autem vtrũque testamentum sic tenere, vt vngues, digitosque suos, atque in ea lectione oblectari assidueque versari; ac postremo quæcunque alia studia ad hæc referre. quod nostris temporibus omnium maxime præstandum est, cum turpe sit sacerdoti, & Episcopo non si Virgilianũ carmen, aut huiusmodi quippiam non intellexerit, sed si Euangelium nunquam totum perlegerit, ac diuinæ scripturæ spiritũ nõ hauserit; quidque de sanctissima trinitate, de sacro-

sancta eucharistia, cæterisque Sacramentis ac religionis christianæ mysteriis credendum explicite sit, non curauerit. Quod si in christianis omnibus studium aliquod, cœlestiumque rerum sciētia aliqua necessaria est, quātò magis hoc in sacerdote requiritur? verum in Episcopo spei virtus latius patet, quàm in priuato viro; non enim diuinum bonum sibi assequi solum sperare debet, verum etiam posse, Dei numine fauente, commissam suæ fidei ciuitatem promouere ad illud bonum consequendum. sibi ipse tamen deesse non debet, quin animum paret ad diuinas illustrationes suscipiendas, omnemque diligentiam, atque operam præstet in suo grege gubernādo. Perfectio autem & absolutio horum omnium est charitas, quæ cum christiano cuique, tum præcipue necessaria est pastori christiani gregis. quæ virtus, cum præstantissima sit, atque reliquis virtutibus omnibus vitam præbeat, latissime manat, nulloque ferè termino cohibetur, sed ad omnes spectat: iccircò opus erit ne erga dispares pari munere fungamur, vt rectus ordo seruetur in officiis charitatis, sine quo nulla huiusmodi virtutis actio constabit. primum ergo Episcopi munus est, vt Deum præ omnibus amet, nihilque conferendum arbitretur, cum diuini honoris ac laudis tuitione, præ qua & vitam, & ipsam denique fœlicitatem nihili faciat, & ad hoc tanquam ad postremum finem referat omnes suas actiones. summopere enim & decus, & dignitatē Dei Episcopum sustinere decet. mirabitur fortasse aliquis, alienumque à natura rerū arbitrabitur hoc præceptum esse; cum omnibus rebus insitum natura videatur, vt maxime ac præ omnibus ament se ipsas. cæterum diligentiùs, ac interius re perspecta cuilibet compertum esse poterit, nequaquam hoc esse à naturæ legibus alienum. nam cum omnia præcipue appetant esse, præ omnibus etiam naturali desiderio cupiunt eius conseruationem, & incolumitatem; in quo putant maxime eorum esse constare. quamobrem natura fit, vt nonnulla, quorum esse magis sit in alio quopiam, quàm in ipsis, magis optent illius, quàm sui ipsorum conseruationem. In promptu sunt partes, quarum esse cōsistit in ipsa integritate totius, eaque ratione se vel certissimo periculo exponūt pro totius incolumitate tuenda. Nullus ergo mirari debet, si nouerit diuinum esse cuiusque alterius rei esse continere, & magis in ipso consistere, quàm in rebus ipsis, si secundum naturam esse diximus, cuius ordinem egregie christiana religio imitatur, magis oportere Deum à nobis amari, quàm nosmet ipsos; post Deum, quia vnūquodquoque magis est in se, quàm in alio quopiam, salutem ac fœlicitatem vnusquisque procurari debet. hoc vero ab Episcopo præstabitur, si innocentissime vixerit, animumque quacunque labe purgārit. postremo inseruiēdum est alienæ infœlicitati, ac egentibus opem ferre par est. qua in re valde Episcopo est enitēdum, ne huiusmodi officio desit. hoc nanque præcipuum munus eius est, & quod à pastoribus christiani populi requiri maxime solet. Non possum hoc in loco non magnopere miserari nostræ tempestatis calamitatem, cum paucos admodum christiani populi moderatores comperias, qui degant in ciuitatibus fidei eorum commissis. Verum satis officio suo fecisse putant, si procuratori regendam

vrbem

A vrbem tradiderint, ipsi vero redditibus potiantur. ac magni quidem cuiuspiam in Romana curia pompam comitantur, regnorumque tractant, ac bellorum negotia; de populo vero cui præsunt, an in christiana religione proficiat, an deficiat, ne nuntium quidem accipiunt, egenosque gregis sui omnino negligunt & ignotant. hoccine est Episcopum gerere? hoccine discipulos Christi imitari, præceptaque Euangelica seruare? probus ergo Episcopus operam dabit ne alteri tradat gregem suum curandum, sed quàm breuissimo tempore ab ouili aberit, nisi aliquá ratione à Pontifice euocatus alicui officio inseruiat, quod ad emolumentum christianæ Reip. spectet. verum non hanc dari sibi occasionem optet, neque tale quid ambiat; sed ægre ac ferè in-

B uitus huiusmodi onus suscipiat. quo expedito, non aliud procuret, sed quàm citissime ad gregem redeat. In populi vero (cui præest) gubernatione æquum quoddam seruabit, certumque tenebit ordinem (nam hac in re charitas cum iustitia proportionem habet.) primum igitur sacerdotum ac cleri magnam habeat curam, his enim ministris vtatur opus est in sacris administrãdis, populoque curando. quare quamoptimos sacerdotes habere, ac in christianis rebus eruditos magni momẽti instar habet ad populi gerbernationem. hos ergo erudire ac bonos facere præcipue ad ipsos spectat, deinde bonos viros instruet & diliget. prauis tamen curandis maior opera impendi debet. non enim (vt inquit Christus) est opus medico bene valentibus, sed ægrotis. virgines Christo dicatæ, ne vitam vllo libidinis, aut lasciuiarum genere polluãt,

C quantũ fieri potest, cauebit. Egenos, præsertim ægrotos, aut nobiles, quibus egestas ignominiæ habetur, fouebit opibus ac redditibus suis. in quo officio si cætera paria in vtroque sint, præferendum puto virum bonum iniquo. viuendi norma seruata (vt reor) optime præstabit charitatis munera. Nam ea ratione extra se quodam modo positus alienam rem ager, quod charitati peculiare est. cupiebat Moyses pro salute Israëlitici populi deleri ex libro viuentium. Paulus optabat fieri anathema pro patribus, qui loci quo pacto sinr intelligendi, nunc omittimus: in præsentia sit satis dixisse charitatem ecstasim facere, ita vt extra se diffluat qui fuerit prẽditus hac virtute, potiusque in aliis, quàm in se viuat. quod etiam Deo cõtigisse in rerum creatione Dionysius dicit. ex amore, nanque ecstasim passus in alias creaturas defluxit, ac

D eas ita condidit, nuncque in illis existens quasi extra se in aliis continet ac conseruat. quare clarissime patet nullum animi vitium charitati magis contrarium esse inuidentia ac maleuolentia. inuidus nanque tantum bonum suum vult, alienum nollet: de proximi autem amici malo gaudium concipit, de successu mœrorem. at contrà, charitas aliena procurat, sua negligit. nec tamen ignoro interdùm ex charitate quoddam odij genus excitari, quo odimus iniquos, quatenus iniqui sunt, ac de eorum successibus dolemus: cupimus tamen vt boni fiant, sicque affecti optatis fruantur. hoc odium perfectum appellat Dauid in psalmo, super inimicos tuos (inquit) tabescebam, perfecto odio oderã illos, & inimici facti sunt mihi: hæc est ea virtus, quam indignationem Peripatetici nominant quam in medio statuunt maleuolen-

tiæ,& inuidētiæ. Satis vt arbitror hucuſque generali quadam forma Epiſco- E
pum noſtrum effinximus, dedimusque operam, vt prius hominem, deinde
Epiſcopum formaremus. nunc quę ſuperſunt, in alterũ volumen differimus.

F

LIBER SECVNDVS.

MVLTVM diuque dubitatum eſt apud veteres rerũ ſcrutatores, humanũ ne genus religioni diuinoque cultui natura duce inſeruiret, an potius cõſilio quodam, ac ſapientum inſtituto, qui homines in officio contineri non poſſe arbitrati ſunt, ſi Deorum metus ac reuerentia de medio ſublata eſſet. verũ ipſam rem paulo attentius conſideranti manifeſtiſſimum eſſe poteſt, hoc minime humanum fuiſſe cõmentum, ſed ita natura comparatum eſſe, vt quemad- G modum homines ciuilem vitam naturali quadam propenſione agunt; nec non loquendi vſum (quod nulli animantium generi contigit) à natura ſortiti ſunt, ita etiam naturalibus quibuſdam ſtimulis homo actus ad diuinum cultum contenderet. quod puto tum ratione, tum reipſa facillime cõprobari. Cum enim cuiuſque rei perfectio tunc penitus abſoluatur, cum ad eam conuerſa fuerit cauſam, quam ſubſtantiæ, atque eſſe habuerit auctorem; in hac ratione veluti ſolidum quendam circulum iaciat; hominis vero animus, quo præcipue eius ſubſtãtia conſtat, Deum optimum habet auctorem: nihil mirum videri debet, ſi naturali innataque inclinatione cõuertatur ad Deum, quem colat, ac veneretur. huic rationi res ipſa firmam facit fidem. Nam neque vllis vnquam temporibus gentem aliquam fuiſſe, H neque hac tempeſtate inueniri, vel in extremis oceani littoribus, vel in inſulis penitus à reliquo orbe diuiſis, memoriæ proditum eſt; apud quem nullus eſſet Deorum cultus: licet de diis alia alij ſentiant; maluntque boui aut igni, aut ſaxeo vel æneo ſimulacro diuinum cultum præſtare; quàm omni prorſus religione carere. quamobrem nulli dubium relinqui poſſe exiſtimo, religionem naturaliter homini inſitam eſſe, ſicut & ciuilis vita & loquendi vis. verum natura, quemadmodum neque ciuiles mores & leges, neque ſermonem, quæ in homine inchoauerat, perfecit, ſic vtique religionem perficere non potuit. qua in re naturæ vis longius à perfectione atque abſolutione abfuit, quàm in ciuilibus moribus & orationis facultate. Homo nanque vi luminis

A minis naturalis paulatim pro populorum ac regionum ingenio vtrúque eorum compleuit, vt ex monumẽtis philosophorum, & oratorum patete cuilibet potest. At religionem veram nisi diuina ope adiutus nullus vnquam potuit inuenire. considerandi vero penitusque discutienti quascunque religiones, quæ aut nostris, aut priscis temporibus aliæ fuerint à christiana pietate, perspicuum erit vix vllam esse, quæ hominem contineat in munere atque officio hominis, nedum ad altiora, sublimioraque promoueat. sola verò christiana religio non solùm hoc præstat, vt ne homo brutis appetitionibus inseruiat neglecto imperio rationis; sed etiam noua quadam vita hominem imbuit diuinæ vitæ participe. iccircò instituta sunt in Ecclesia Sacramenta,

B quibus veluti sensibilibus quibusdam signis, quorum cognitio de sensu pẽdet, nobis indicaretur, quid ex christiana pietate inuisibiliter in animo fieret. primumque institutũ fuit baptismatis seu ablutionis Sacramẽtum, per quod non solum significatur, verum etiam efficitur, vt vetus homo deponatur, sordibusque peccatorum ablutis, nouus ac cœlestis regeneretur. vetũ sicut post naturalem corporeamque generationem præstatur natutæ homini incrementum ac robur; ita etiam diuina gratia secũdum hanc spiritualem generationem præstatur homini robur in christiana pietate, aduersus quascunque vel hominum vel dęmonũ oppugnationes. huius rei signum est in chrismate. deinde quemadmodum nisi iugi alimento calor hominis foueretur; continuo ad corruptionem tenderet; pari modo ad fomentum diuini caloris in-

C stitutum est sanctissimum eucharistiæ Sacramẽtum, quo virtutes omnes fotæ, viuicaque Christi carne nutritę hominem semper ad potiora melioraque promouẽt. accidunt sæpenumero ægritudines & molestæ, & perniciosæ corpori. eis pharmaci ope continuo occurrendum est. sic in christiana vita frequenter contingit, vt delictorum labe omnis prorsus diuina gratia extinguatur. huic pernitiosę ægritudini pœnitentiæ Sacramentum tanquam præsentaneum remedium est institutum. Ac quem morem medici seruant, vt reliquias morbi leui quodam medicamento expurgent: eundem imitatur christiana religio in spirituali vita hominis, vt extremam adhibeat vnctionem in exitu mortalis vitæ, tanquam in ægritudinum fine, quibus continuis donec vitam ducimus vexamur, atque affligimur. Verum cum vnusquisque chri-

D sticola, ex quibus tanquam ex membris constat mysticum corpus Ecclesiæ, cuius caput est Christus, simul non sit; sed aliis alij in vita succedãt, oportuit matrimonij, coniugalisque lecti Sacramentum institui, quod ad sanctã natorũ propagationẽ spectat. his omnibus veluti postremũ accedit Sacramentum ecclesiasticorũ ordinum, qui ad generationẽ spiritualem, vitamq; ac robur, nec non pharmaca ea præstãda, de quibus supra meminimus, sunt diuinitus instituti. vt, quod in priore diximus libro, homo pro suæ naturę modo sibi sit perfectionis ac fœlicitatis auctor. Ordinũ vero omniũ supremus est sacerdotium, cui eucharistiæ cõficiẽdæ potestas data est; insuper ligandi soluendiq; arbitrium. Episcopus vero tametsi nõ ipsius sacri ordinis causa, iurisdictione tamen est sacerdote superior. nam præterquã quod potestatẽ ha-

bet euchariſtiæ cóficiendæ;in qua verum Chriſti corpus cótinetur.in myſticum etiam corpus,id eſt in Eccleſiã iuriſdictio eius longe lateque patet.horum verò quidã tantũ Epiſcopi ſunt,qui vni dũtaxat præſunt ciuitati: quidã Archiepiſcopi,qui regioni & vrbi metropoli,quibus Epiſcopi parere in nonnullis debẽt.ſuperiores adhuc Archiepiſcopis ſunt Patriarchæ.Omniũ verò ſupremus eſt ſummus Põtifex,qui vicẽ Chriſti in terris gerit,dictusq; eſt Papa per excellentiã quandã vocabulo à veteribus tã Græcis quàm Latinis vſurpato,quaſi pater patrũ Epiſcoporũ.Nam ſi quilibet princeps recte imperans paternã nuncupationẽ meretur; quãto magis Epiſcopo vrbem chriſtiana pietate moderanri nomen cõuenit patris?Nos autem in priore libro Epiſcopum cum humanis tum diuinis virtutibus inſtituimus.Nũc vero qua ratione ſic inſtitutus Epiſcopus, hiſceq; virtutibus ornatus exercere ſe in quibuſve officiis verſari debeat; pro virili perſequemur. ſed quoniam actiones circa ſingula quædam ſunt; præcepta quoque tradentur à nobis particularia magis quàm in ſuperiori libro fecimus. qua in re imitati pictorum ſolertiã videbimur, qui prius lineis quibuſdam totam figuram informant ac comprehendunt;poſtmodum vero ſingulas partes effingunt lineamentis,coloribusque aptis ac propriis.eadem ratione nos quoque cum Epiſcopum virtutibus omnibus veluti primis lineis adumbrauerimus;nunc explicandum ducimus, quo nam pacto in cuiuſcunque virtutis munere, quod ad Epiſcopum pertineat, recte verſari queat. principio quia charitas, veluti princeps virtutum omnium exiſtit, ſi per ſingula charitatis officia diſcurremus, nihil vtique à nobis omiſſum, quod ad hoc negotium ſpectet, iure videbitur. primum ergo,ne à recto ordine veluti de via deflectat oratio,perſequenda ſunt à nobis officia, quæ pertinent ad diuinum cultum. proxima his erunt illa, quæ impendi debent in gubernatione ac curatione chriſtiani gregis, iuxta Chriſti vitam ac mores. hæc ſequentur beneficentiæ officia,& liberalitates, quibus vti Epiſcopũ decet in leuanda ac fouenda inopum hominum egeſtate.poſtremo qua ratione & exigi & impendi debeant redditus Epiſcopatus. his explicatis (vt reor)ſatis commodè ac diligenter tractatum erit de omnibus Epiſcopi officiis. Diuinus cultus præter interiorem animi habitum, de quo pluta ſuperius à nobis ſunt dicta, primum requirit ab Epiſcopo,ſicut à quouis ſacerdote,vt quotidie diuinas laudes,ac preces, quæ in Eccleſiaſtico officio continentur, dicat magna in Deum animi intẽtione (vtor autem vſitata officij appellatione,quæ quidem ab ea re deducta eſt, quod præcipuum ſacerdotis officium ſit, quotidie diuinas eas laudes narrare) neque aliena animo verſet,cum diuinas laudes canit. verum omni conatu nitatur, vt ea, quæ verbis promit,& intelligat, & quodam veluti animi guſtu, ſi fieri poſſit,attingat.mira certe huiuſce intentionis vis eſt,ſi probis ac piis viris credimus,& ea,quam nullus, niſi experiatur,crediderit.commodius vero hoc aſſequetur, ſi non continẽter totum diuinum officium dixerit, ſed per partes, aptis,cõuenientibusq; diei horis,adeò vt diei partibus ſingulis reddantur officij portiones eæ,quæ ſancto quodam inſtituto illis accõmodatæ fuere. Nã diutur-

E F G H

A diuturnæ lectionis tædio mens affecta, plærũque potius fastidio grauatur ac deprimitur, quàm ad sublimiora attollatur; præterquam quòd sic per partes diuinas laudes dici debere, & Propheta ipse in psalmo innuit. septies namque indie,inquit,laudem dixi tibi, & preces atque hymni singulis portionibus accommodati palam explicant. quamobrem vellem ego (vt ab initio tandem ordiar diei ad exitum vsque Episcopum perducturus) vt Episcopus in ciuitate fidei suæ commissa residens(hoc namque eum præstare oportere supra diximus)antelucanis horis è cubili surgeret, matutiniique laudes caneret, ei namque diei horæ hymni ac preces matutini fuere accommodatæ: propheta quoque dicit, media nocte surgebam ad confitendum

B tibi. his accedit peropportunum esse id tempus,idque silentium diuinorum contemplationi; nec non etiam matutinam eam vigiliam mirifice prodesse bonæ corporis valetudini, si Aristoteli credimus in œconomicis id dicenti: post matutini laudes cum aurora instat, ambiguaque inter diem ac noctem est hora,quàm maxime optarem, quando tunc & corpus somno penitus solutum est,& mens diuinarum laudũ narratione erecta,vt id tẽporis impenderetur orationi,quæ sine vocis vllius strepitu sola mentis erectione meditationeq; in Deum fieri solet. Nulla ratione fax maior menti adhiberi potest,quàm hac animi excitatione. ex qua perhibent viri sanctitate ac religione insignes interdũ cordi influere tam magnã diuinorũ, ac clarã adeò intelligentiã,vt non amplius intelligendi modo cõsueto, sed aliena quadã ab ho-

C mine ratione Deus menti adesse sentiatur;tantumq; excitari in animo diuini amoris ardorẽ, vt nihil aliud quàm Deum mens sic affecta cogitare queat, neq; se ipsam,nedum alia sentire,cum Deum sentiat. satis explicari oratione vlla non posset quantũ intellectui luminis,quantumq; viriũ ac roboris menti accedet ex hac diuini radij illustratione. Nil vel abstrusissimũ non intelligere,nulli quãuis arduæ prouinciæ nõ satis esse potest mens tali fulgore perstricta.Hoc verò in munere humilẽ submissumq; animũ seruet,neque mente assequi speret diuinum illud arcanum ab omni eo remotissimum, quod mens hominum capere possit. Nam,vt in sacris literis traditur, qui perscrutator est maiestatis opprimetur à gloria. neque ad satietatem morari in huiuscemodi contẽplatione eum velim, ex qua plerunque fastidium ac torpor

D animi solet oriri.quamobrem si se quandoque senserit ingenio ad eam orationem inepto esse, nolim vt quicquã moliatur inuita (vt aiunt) Minerua,id est,repugnante natura: sed ea temporis hora se ad studia cõferat,quæ vel sint sacrarum literatum vel cuiuspiã alterius,quod ad sacras literas attineat.Nam impudica quædam studia,nonnullasque superstitiosas disciplinas,vt magiã, diuinandique peritiam siue ex astris siue ex huiusmodi quopiam,non solum aliena putet, atque aduersantia Episcopi studiis & officio verum etiã pro virili nitatur vt penitus expellãtur è ciuitate ea,cui pręest;cũ verò iam dies illuxerit,solisq; radiis fuerint reserata tenebrarũ inuolucra, tũc primæ diei horæ laudes Deo cõcinat, quibus si voluerit tertiæ quoq; laudes cõtinenter annectere,nil puto fecerit reprehẽsione dignũ. ab his statim eucharistiæ sacra vel

ipse celebret, vel saltem singulis quibusque diebus illis intersit alio ea celebrante sacerdote. Non tamen committendum reor, quin frequenter, si minus quotidie, celebret sacra missarum, sanctissimumque eucharistiæ Sacramentum, & conficiat & sumat. Nam cum hoc cuilibet sacerdoti faciendum incumbat; ne sit Deo parum gratus pro sacerdotij dignitate, néue intermissione tantæ oblationis viuorum mortuorumque animas leuare cesset, aut parum lubenti animo dominicæ mortis memoriam colat; tum maxime ad Episcopum videtur hoc pertinere, qui cum sacerdos sit, purgatissimo etiam animo esse debet, & diuinæ illustrationi vndique peruio. quod maxime assequetur frequenti illius Sacramenti oblatione atque vsu. quo fit vt improbandam quorundam Episcoporum consuetudinem rear, qui rarò admodum ad participationem mensæ cœlestis accedunt. Vidi ego Petrum Barocium Episcopum Patauinum, virum, qui nunquam satis pro meritis laudari queat. quotidie, cum primùm dies illuxerat, in priuato quodam sacello missarum solemnia celebrantem eximia sanctitate animique intentione in Deum. idem quoque factitasse plerosque probos Episcopos memorię proditum est, qui ex frequenti huius Sacramenti vsu assequebantur, vt aptissimo perspicacique admodum ingenio essent ad abstrusissima quæque scripturarum loca intelligēda, efficacique ac viuida oratione facillimè christianam quemque ad suscipiendam vitam & mores christianos impellerent. Nam, vt inquit Propheta in psalmo, memoriam suauitatis tuæ eructabunt. his peractis, quæ tum ad diuinum cultum, tum etiam ad animi erectionem quandam faciunt; tertia iam diei hora instante, conferet se Episcopus noster ad eos excipiendos, atque audiendos, qui ipsum vel tanquam iudicem, vel tanquam consultorem, vel tanquam adiutorem adibunt; quibus se facilem, benignumque præbeat, ita tamen ne à grauitate recedat. Expediat statim quæ potest, recte, iusteque iudicet, consulentibus fidum consilium det, opemque ferat quibus poterit; nec ab hoc munere cesset, quousque omnes audierit. hoc enim officium quibuscunque aliis præferendum duco; dimittat vero, quantum fieri possit, omnes à se lætos, tristem nullum. quod si non poterit, conetur saltem humana, lenique oratione mitigare eorum tristitiam, animique turbationem. non tamen præterea committēdum puto; vt non interdum virorum improborum ac peruicacium, quos si lenius tractes magis exasperes, contumaciam retundat asperis grauibusque verbis; quibus profectò parentes in filios, quos maxime amant, vti quandoque solent. Hæc vero omnia quam optime præstabit, si vera, non autem ficta charitate præditus fuerit, suæque fidei commissos amauerit tanquam filios. probe enim in omnibus hisce officiis ab ea erudietur virtute. non me latet plerosque Episcopos hęc munera vicario delegare: quod (vt reor) ex mollitie quadā animi faciunt: ne scilicet horum negotiorum impedimētis interpellantur, ne animo queant operā dare. Vacationem hanc, rerumque procurationem per Vicariū nūquam ego laudauerim; nisi Episcopus vel incōmoda corporis valetudine, aut cuiuspiam alterius officij occupatione, quod sine reprehensione omitti

non

A non possit, impeditus, operam ipse suam præstare nequeat. non tamen alienũ esse puto, vt Episcopus vicarium habeat virum aliquem doctum, ac probũ, cuius opera vtatur in plerisque. Nam si multitudine negotiorum oppressus ad omnia expedienda satis ipse non esset; vel si longinqua loca essent adeunda, ad quę satis commode nequiret ipse accedere; in hisce huiusmodique officiis vicarij opera vti, & decorũ & necessarium prope est. Post peracta negotia iterum ad diuinas laudes reuertatur, sextamque ac nonam dicat. his nanque laudibus ea propemodum diei hora conueniet. post id, si volet, se ad prandium conferat: in quo sordes non laudo, magnificum vero apparatum & vasorum & ciborum, ministrorumque copiam & nimiam lautitiam summopere

B vitupero. Nam per Deos quid magis alienum à natura rerum conspici potest, quàm pastorem christiani gregis, cui vita Christi tanquam exẽplar proposita sit, epulis emãcipatum videre, eaque ipsa facientem ac perpetrantem, quæ in aliis vituperare ac corrigere in primis ille ipse debet? præterea quid magis indecens, quàm reditus Episcopatus, quos probi viri olim legarunt ad diuinum cultum augendum & ad leuandam egentium inopiam, in magnis cœnarum apparatibus atque gulæ ingluuie profundi? erit ergo Episcopi prandium non sordidum, parcum tamen, vt magis naturæ necessitati quàm gulæ voluptati consultum videatur. sed ne illo etiam tempore cibi voluptate penitus capiantur, magnopere laudo quorundam consuetudinem, qui semper prandio cœnæue diuinam aliquam adhibent lectionem: ex

C qua duplicem fructum meo iudicio reportant. Nam primum, vt dicebam, erigitur animus, ne voluptate cibi prematur, simulque cauetur, ne fiat lapsus in scurriles iocos, quod interdum inter cœnandũ accidere solet. quibus omnibus optime puto consultum iri, si diuina lectio adhibeatur, si non toti prãdio cœnæue, attamen maxime parti. post prandium iocari aliquantulum liceat cum familiaribus, qui aderunt, dummodo iocus neque in cõtumeliam alicuius, neque in obscœnitatem labatur. verum & scurrilitas summopere vitanda, & in lepore orationis quàm maxime seruanda est grauitas. Risus quoque immodicus cohibendus. Neq; reprehenderim aliquod musicæ genus. liberalissimam nanque relaxationem censuerim ex musica animo adhiberi: sed cum valde afficiatur animus harmonia, multumque valeat & ad se-

D dandas, & ad excitandas perturbationes, nec non ad mores animi cõponendos, diligentissime obseruandum duco, quod etiam inter Ethnicos Aristoteles philosophorum princeps monuit in politicis, & Plato in plerisque prodidit locis, ne Episcopi aures, ac per eas animus assuescat mollibus quibusdam cantus ac soni harmoniis, quibus vel robustissimi animi vigor molliri obtundiue queat, & ad libidines excitari: neq; rursus Phrygius ille harmoniæ modus est admittendus, quo in furorem hominum mentes plerunque aguntur; quo in genere, nostris temporibus rarius peccatur, frequentissime vero in priori: sed solida quædam constansque musica recipienda est: qua animum oblectare liberalis atque ingenui est viri, dummodo ne tota teratur dies in huiusmodi oblectatione. Nam iocus atque animi relaxatio ad nego-

tia,actionesque ſerias referenda eſt,vt ſcilicet animus alacrior factus ex ioco in quauis functione melius verſari queat. quo fit vt poſtquam id temporis iocis impenſum fuerit,quod ſatis eſſe videbitur & ad animi relaxationem,& ad bonam valetudinem corporis, continuo ad ſeria redeundum ſit, ac ſiqua negotia incumbent, danda opera eſt, vt conficiantur.ſi quid vero ſupererit temporis:vel conſuetudinibus amicorum, vel literarum ſtudiis eſt id omne impendendum, colloquia vero cum amicis à tenore vitæ diſcrepari nequaquam debent.ſint igitur de rebus chriſtianis,aut de re aliqua, quæ ad bonos mores, vel ad ſtudia literarum pertineat. Hoc etenim cum eruditis ac probis viris conſuetudinis genus magni ſtudij interdum vicem gerit ac præſtat. multa namque plerunque ab amicis, veluti ex viuis libris, decerpimus. quæ magis inhærere animo quandoque ſolent, quàm ea, quæ ex librorum diſcimus lectione.Nollem tamē propterea quempiam ſuſpicari,laudare nos moroſum quoddam ac graue cōſuetudinis genus:immò quā maxime fieri poſſit affabilitatem ac facilitatem adhibendam eſſe cenſemus. At cum in occaſum inclinat dies ad diuinas laudes reuertendum eſt:ne in poſtrema diei hora tanquam abortum feciſſe videamur.dicendæ ergo ſunt veſpertinę laudes, dirigendaque mens in Deum.quibus ſi completorium,hoc eſt vltimam officij portionem coniunxerit; non ab re facturum puto. quod ſi poſtremam hanc partem poſt cœnam,cum cubile petiturus eſt,dixerit: ſatis arbitror tēpeſtiue id faciet.Reliquum vero temporis,quod à veſperis ad cœnam vſque pertinet;vellem,ni aliud obſtiterit,lectioni ac ſtudiis impendi,quæ cuiuſmodi futura ſint,ſatis ſuprà à nobis eſt dictum.in cœna eundem morem ſeruet, quem in prandio ſeruauit, vt & parca ſit cœna, & diuina lectio adhibeatur, & vrbanitate concludatur,ac muſica,ſi lubebit.valde tamen proderit, ſi maiori vtatur in cœna,quàm in prandio,abſtinētia cibi. Nam & leniorem ſomnum ducet,& alacrior erit ad matutinam vigiliam.quorum vtrunque impedit ſtomachus nimio cibo grauatus.Hanc ferè vitę ſeriem Epiſcopo ſeruandam eſſe arbitramur,nullum tamen propterea opinari vellem ita hunc ordinem viuendi à nobis inſtitui, vt & omnibus & ſemper ſeruandum eſſe ducamus.quin potius cenſemus fieri non poſſe, vt humanæ actiones in re quapiam certa quadam regula concludantur. ſed vtendum eſſe remur in humanis actionibus regula Leſbia,id eſt, plumbea,flexili inquam,nō rigida,vt ſcilicet pro conditione temporum ac perſonarū flecti,deduci,ac reduci queat. ſic igitur in hoc quoque negotio pro temporum occaſione ac rerum, pro perſonarum ingenio, & flecti & reduci regula hæc poterit à nobis præſcripta.Nihil enim prohibet,ſi quando rus ex vrbe ſeceſſerit,vt nonnullis honeſtiſſimis exercitationibus per aliquot dies operam det, recreandi animi cauſa, alium vitæ morem ſeruare. ſiqua etiam vel negotij conficiendi occaſio, vel amici aduentus interuenerit,deeſſe vtique officio non debet,nec præſcriptam viuendi normam deſerere.difficile vero in huiuſmodi officiis ſeſe continere Epiſcopus poterit; niſi eam ſibi familiam paret,quæ & vitæ probitate ſit inſignis, nec bonas artes aſpernetur, quod ipſum etiam maxime ſpectare

puto

A puto ad decorem Episcopi. Nā familiaris, qui prauis sit moribus, & vniuersam familiam domi perturbat, & foris maximo plerunque dedecore afficit. quare magna illi adhibenda est diligētia, ne quēpiam in familiam admittat, qui probitate conspicuus non sit. Hac enim ratione tum quietam domi vitam aget, tum etiam male foris non audiet; quod maximè Episcopo cauendum est, non tantum sui commodi gratia, quantum ne ciuibus suis noceat malo exemplo. Natura enim comparatum est; vt imitatione præsulum quodcūque sibi licere cæteri homines putent; ac illud quoque non est negligendum, ne aliquam familiam sibi adsciscat, quę malis quidem moribus nō sit, sed tamen suspicionem iure afferre possit malæ cuiuspiam artis, vel de se

B vel de domino, vel de quopiā alio familiari. qua in re perpulchrā mehercle sententiam plane Cæsare dignam sequetur, qui cum vxorem dimisisset ex suspicione tantum stupri cū Clodio, coniugē, inquit Cęsaris non solum culpa, sed etiam suspicione culpæ, vacare oportet. Sic Episcopus ac multo magis, cum eius vita velut exemplar aliis proposita sit, non tantùm maculæ, verum etiam omni vel leuissima suspicione maculæ carere debet. Danda ipsi etiam opera erit, vt familiam quam probam elegerit, in officio contineat, atque vnumquenque familiarium pro meritorum, ac virtutum magnitudine ad maiorem promoueat dignitatis gradum. ea verò ratione & victui & vestitui consulet domesticorum, vt nec dignitas Episcopatus neglecta, nec luxuria aut pompa vlla adhibita esse videatur. familiarium verò, cum ægrotāt,

C magnam habeat curam, prouideatque eo pacto illorum incolumitati, vt neque impensæ, nec cuiuspiam incommodi ratio habita fuisse videatur. memini ego, dum Patauij agerem, Petrum Barocium, de quo supra dixi, insignem Episcopum, constantissime hoc seruasse, præterquam quod egrotis familiaribus omnia suppeditarentur, quibus erat opus, ne vnquam Medicus sine ipso ægrotum inuiseret. aderat ipse & consultationibus Medicorum & prognosticis. Hoc verò præstabat in singulos, vt ne postremos aut infimos neglexisse videretur. laudanda sanè charitas, vereque Episcopo dignū officiū. Consuetudo autem cum familiaribus tum grauitate, tum facilitate condita sit, ne scilicet vel despectui vel odio habeatur: sed ea vtatur dexteritate, vt & verendum & charum sese familiaribus præbeat. satis dictum puto pro opu-

D sculi nostri breuitate de officiis Episcopi, quibus & diuinum cultum seruare, & se ac familiam in muneribus virtutum continere debeat. Nunc quod secundo loco propositum erat; ea nobis officia exponenda sunt quæ præstare Episcopum oportet in gubernatione gregis fidei suæ commissi, quantum ad virtutes, ac vitā Christianam pertinet. Omnis ciuitatis multitudo in mares ac fœminas primo diuisa est. marium porrò quidā sacerdotes sunt, vel sacris initiati, alij prophani; mulieres itē, quædam Christo virginitatem vouerunt, ac in cœnobiis viuunt. reliquę aliud vitæ genus elegerunt. prior cura Episcopo de marib' esse debet, quā de fœminis, tum quia mares natura fœminis præstant, tum etiam, quoniam cum ordine quodam gubernatio procedat ciuitatis. fœminæ natura sunt viris subiectę eorumque imperio præsto

esse debent. quare Episcopi regimen mediis viris veluti instrumentis E quibusdam ad fœminas vsque pertendi videtur. ac virorum quoniam quidam communi vitæ Christianæ ratione funguntur, quidam verò sacris initiati sunt, eadem ratione clerici primum spectant ad cutam Episcopi. Nam eis veluti ministris vtatur oportet ad gregis reliqui moderationem. In clericis verò hi, qui seculares laiciue dicuntur, præferendi itidem sunt iis, qui vulgo religiosi, vocantur qui propriis quibusdam ducibus parent, & à ciuitatis grege secclusi esse videntur; clerici ergo ij adsciscuntur ad Ecclesiasticos ordines ab Episcopo, & ab eo in officio contineri debent. principio igitur magna disquisitione, nec mediocri iudicio vtatur op' est in promotione clericorum ad ordines Ecclesiasticos. qua in re hac tempestate, meo quidem iu- F dicio, grauissime ferè omnes peccant, nullo enim discrimine habito & scelestissimi & maximè ignari omnium bonarum artium homines ad participationem diuinæ potestatis, quę est in sacerdotibus admittuntur. qui postmodum pollutis manibus, inquinatissimaque mente tractant quotidie ineffabile, ac omni veneratione dignissimum corporis Christi Sacramentum. in magnis autem sceleribus deprehensi Christianæ rei maximum afferunt detrimentum. quibus tādem auctoribus præstitam sibi quoque eorum imitatione plebs licentiam putat quoduis facinus perpetrandi. quo fit vt existimem magnam adhiberi diligentiam oportere, ne huiusmodi aliquod monstrum Episcopo, quē instituimus, auctore ad ordines Ecclesiasticos admittatur; quin potius eligentur viri & probis moribus ornati, & doctrina conspi- G cui, vt idonei ministri Episcopo adesse queant in erudienda ciuitate Christiana religione, & bonis moribus excolenda. Hoc in loco illud quoque obiter admonere in mentem venit, ne eos vllo pacto admittat ad ordinem Ecclesiasticum, qui potius vt impunitatem peccandi habeant sacris initiandos se procurant, quàm quod clerici esse velint. sunt inter hos plerunque viri genere nobiles, seruili tamen ingenio: qui tanquam ad arcē scelerū, quæ animo conceperūt, ad sacra ordinesque cōfugiunt. Hi penitus relegādi sunt à Sacramenti huius participatione: quod si quando accidat, vt horum aliquis in scelere deprehensus se se tutari velit, ne debitas pœnas luat, sacri ordinis causa ope ab Episcopo implorata, nequaquā cōmittat, me auctore, Episcopus, vt scelerum patrocinium ac iustitiæ impedimentum sacra ordinesque esse ve- H lit. verùm, nisi omnia seruauerit, quæ is, qui sacris initiatus est, seruare debet, rum vita, tum cultu, tum etiam toto habitu corporis, illum prophano præsidi puniendum tradat. Si vero obsisteret aliqua causa, propter quam tradēdus non videtur iudici, legibusque ciuilibus: tunc iudex ipse seuerissimo vtatur iudicio, ne Ecclesiam Christi Asylum facere videatur. Sed redeat vnde deflexit oratio. Parū quidē laboris reliquū erit Episcopo in cleri moderatione, si in electione clericorum non peccauerit. Nā facilè in officio continebit eos qui statim ab ineūte ætate bonis artibus, probisque moribus fuerint instituti. iuniores ergo erudiendos curabit, non humanitatis, aut huiusmodi quibusdam studiis, nisi quantum sit satis; sed Christiana disciplina,

Theolo-

A Theologia inquam,non ea contentiosa ac peruicaci,vt ita dixerim,quæ animum tumore quodam inflat,magisque obest quàm prosit;sed veterũ theologorum disciplinis,nec non etiam iure pontificio quod theologiæ illi conueniat.Nam contentiosum hoc ius quod circa sacerdotiorum iura litesque versatur, & ingeniosè adinuentum est ab adulatoribus plærisque clericorum (libere agam, vt res postulat) quoque permittitur, vt quiduis rectè fieri posse videatur,non dicam amplius, non magni faciendum sanè reor, in his verò locis penitus aspernãdum,in quibus discrepant iurisconsulti nostræ tempestatis à priscis Theologis. præferenda tamen omnibus sunt studia sacræ scripturæ,quæ absolutionem tandem imponant quibuslibet clericorum

B studiis.Hæc volumina semper in manibus esse debent, vt quod Flaccus dicit de auctoribus Græcis, dicamus nos de sacris, vos ô sacerdotes volumina sacra nocturna versate manu,versate diurna.impudici verò poetæ,superstitiosęque nonnullæ artes procul sint omnes à clerico.Opera verò atque industria Episcopi hæc omnia rectè præstabit, si vnumquemque nouerit clericorum,sæpiusque ad se accersiri iusserit; percunctandoq; tentauerit quantum vnusquisque proficiat. quod si quis non profecerit repugnante natura, saltem ne labatur in peius, procurabit: sicque iuniores erudiet vt singulis pro ratione profectus conferat etiam dignitates. senes verò an officio suo desint inquiret, eosque mulctabit, qui deerunt. qui verò bene se gesserint, laudabit,premioque afficiet si occasio dabitur. Diligẽtissime quoque horũ

C iura tuebitur, ne sacrorum ministri habeantur ludibrio, sed sustinere queãt decus & maiestatem sacerdotalis dignitatis.maiori tamen sedulitate vtatur opus est,in his sacerdotibus curandis, quibus alios regendi cura commissa est; à quibus pœnitentiæ Sacramento veluti pharmaco, populi delicta ablui purgarique solent, qui iuniores quidam Episcopi appellari possunt. Ac non tantum in vrbe hoc procurabit,sed in oppidis villisque: licet non ea doctrina, neque ea studiorum ratio, quæ ab vrbano requiritur à rustico quoque sacerdote requirenda sit.non tamen rudem omnino literarum rusticum sacerdotem esse vellem, sed tantum in literis profecisse, quantum sit satis ad erudiendos rusticos homines in his,quæ necesse est quemlibet Christianum nosse: præcipue tamen bonos mores atque integram vitam ab his requiri

D debere admoneo.Nihil enim magis noxium Christiano gregi quam improbus atque inhonestus sacerdos. Hactenus de clericis nulli certo ordine obstrictis. At illi qui sub aliquo ordine familiaue merent,ex prærogatiua quadam Romani Pontificis,Episcopi curæ solent non subesse, verum duces seorsum habent,sub quibus militent. Non tamen propterea Episcopo cessandum duco,quin & hortetur præsides cœnobiorũ, vt monasteria in religione contineãt,& si quis eorum forte facinus quodpiam perpetrauerit, quod cedere queat in aliorum detrimentum, pro virili procuret,vt ex vrbe pellatur suæ fidei commissa, si alia ratione non dabitur manantem pestem coercere. Atque hæc quidem priuata quædam officia sunt,quibus erga clerum vtendum est,Nunc verò erga vniuersum populum communia quædam of-

ficia persequamur. Diebus solennibus, quorum plærique sunt anniuersarij, E officium Episcopi est, vt missarum solennia sacra coram vniuerso populo celebret, vesperis quoque adsit chori princeps, vestibus sacris indutus oleũ chrismatis ipse conficiat, atque cerimonias alias sibi conficiendas potius quàm aliis mãdandas existimet. nã, vt inquit Paulus, qui Episcopatũ desiderat, opus desiderat nõ quietã ac desidem vitã. illud etiã non ab re erit, vt moneam nostræ tẽpestatis Episcopos, ne penitus omittant vetustissimũ morem à patribus nostris diligẽtissime seruatum; solebant illi celebres viri diebus festis, atque interdum quotidie inter missarum sacra orationem habere ad vniuersum populum, qua & erudiebant ignaros Christianarum rerum, & ad bene viuendum mirifice vniuersos hortabantur. extant non solum Episcoporum, sed etiam summorum Pontificum quamplurimæ excellentissimęque orationes ad populum habitæ; quod munus religiosi nostris temporibus vsurparunt ob lãguorem ac segnitiem Episcoporum, cum tamen hoc onus, imo potius honor erudiendi populi maxime proprium Episcoporum sit. vellem si non omnino, aliquo saltem pacto morem hunc instaurari, ac in pristinum restitui ab eo præside, quem erudimus. nam festis quibusque diebus, & qui aliqua insigni celebritate aguntur, sermonẽ ei habendũ cẽserem, quo vel Euangelium declararetur, vel aliqua ex sacris literis aut ex morali philosophia in medium adducerentur: si minus coram vniuerso populo, saltem præsente atque audiente clero, nam per clerum ad omnes quoque eã orationem manaturam verisimile est. nequaquam, vt reor, huic officio bonus Episcopus deerit, nisi penitus se ineptum esse senserit ad id præstandum; de qua re potius aliorum quam suo iudicio credat. Proximum huic officiũ est, vt non monitu atque hortatione duntaxat, sed decretis legumque sanctione, vniuersum populum in recto religionis proposito contineat. Hoc verò facillime assequetur, si duo contraria inter se vitia, quæ plerunque in cœtu hominum pullulare solent, medio quodam tenore deuitet. Horum alterum irreligiositatem seu impietatem nominabimus, alterũ verò superstitionem: prius vitium oritur plærunque ex quibusdam disciplinis & artibus religioni aduersantibus, quæ sapientiæ nomen præ se ferunt, cũ tamen veræ sapientiæ aduersentur. Huiusmodi autem artes sunt, nonnullæ scientiæ diuinandi, vt Magia & Astrologia, quas omnes sub idolatriæ genere cõtineri compertum H esse potest omnibus, qui norint per has artes astris seu dęmonibus id ascribi, quod tantum diuinæ naturæ est proprium: nec minus quoddam philosophandi genus, quod nostra tempestate in gymnasiis inoleuit à religione discrepat, penitusque dissentit, deuiosque ducit ignaros adolescentes, qui cum nihil sciant, ex nescio quibusdam figmentis magnam de se opinionem scientiæ nãciscuntur: adeo vt pre se alios nihili faciant, ignarosque rerum naturæ putent merumque vulgus nuncupent. has omnes pernitiosissimas artes Episcopus pro virili procul pellat à suo grege: sanciatque omnes huiusmodi artes tanquam religioni aduersantes, ab omnibus fugiendas esse atque reiiciendas; idque vt fiat, & sanctionibus, vt dixi, & sermonibus hortationibusq;

sedulo

A sedulo curet. Huc pertinet illa diligentia, quam summam adhibere debet Episcopus, ne hęresis serpat, neque libri Hæreticorum latenter in suam diœcesim importentur. Nulla enim capitalior pestis, nec quæ facilius atheismo fenestram patefaciat quam hæresis est, quæ fundamenta fidei cum tollat, etiam omnem Reipublicæ statum subito euertit. Alterum verò peccatum huic contrarium est superstitio, quæ excessus quidam religionis est, sicuti superius vitium defectus est quidam. omnis itaque superstitio diligenter tollatur: ita vt cum vel sancti, qui vitam agunt in cœlis inuocantur, vel cum eorum reliquias veneramur: vel cum imagines Domini & beatissimę virginis, aliorumue in Ecclesiis pinguntur, omnia honestissime ordinateque fiant, il-

B lamque plebem ad Dei vnius cultum quemadmodum decet, quasi per gradus manu ducāt. Prudenti autem Episcopo, & Ecclesiastico facile fuerit, si quis in his rebus abusus irrepsit, sensim abolere: ne incōsiderate, siue præcipites feramur, ipsum iam Dei cultū, fidemq; Sacramentorū, ordinē quoque Hierarchicum Ecclesię, vt heretici fecerunt, tollamus. Doceatur itaque sępe populus in omnibus & super omnia Deū amandū atq; colendū esse omnia autē propter Deū, sine quo nihil est factū; sanctiq; ipsi nihil essent. ita omnis actio, cogitatioq; ab ipso proficiscatur, & in ipsū deniq;, vt alpha & omega, referatur. si ad sanctos cōfugiant, noscāt cur id faciāt, cęteraq;, quę à synodis sapiētissime, decreta sūt, & exposita. quod si quis aut ob auaritiā, aut ob aliā causam reliquiis, aut imaginib⁹ sacris abuteretur, protinus tales pestes ab Ec-

C clesia Dei arceantur, grauique mulcta afficiantur, ne hisce monstris Christiana puritas inquinetur. Superstitionis errore impietatisque scelere vitatis, facile in recta religione populus poterit contineri. procuret tamē, vt quilibet suis saltem tēporibus pœnitentiæ & Eucharistiæ Sacramēta frequētet; idque diligēter sciscitetur ab antistitibus, qui vrbis regionibus ac vicis pręsunt. Cui officio si quis deerit, ptimum nitatur ad se accersitum suasionibus lenique increpatione ad rectum pietatis iter, ac munus reuocare. quod si pertinaci mente aliquem sceleri cuipiam adstrictum corrigi nolle senserit, tunc mulctis notisque Ecclesiasticis mulctatum infamē cæteris reddat, ne contagione pestis illius cæteri quoque inficiantur. Curet prætetea adolescentium institutionem, ac pro virili non permittat statim ab ineunte ætate puerorum

D animos corrumpi poetarū, cæterorumque huiusmodi auctorum lasciuiis: quas si à teneris annis imbiberint; impossibile prope erit, vt in maturiori ętate ad meliorem frugem reuocentur. qua in re nostris temporibus, vt in primo libro diximus, magnopere peccatur. præclare enim Aristoteles in Ethicis non parum, inquit, sed totū differt quomodo quis ab adolescentia assuescat. quamobrem diuinus quoque Plato in libris de Republica iure optimo execrari Poetas videtur, & ab ea ciuitate pellere, quam optimam ipse instituit. Non tamen propterea quempiam suspicari velim nos eodem ordine Poetas omnes habere, neque intelligere, diuinum quendam afflatum Poetis inesse: non adeò rudes sumus adeoque tardo ingenio, vt id non sentiamus. Verum longe præferendam censemus animi integritatem, ac pudicitiam

voluptati illi, ac titillationi, quæ ex lectione poetarum huiusmodi capi so- E
let. paulatim nanque tabes dulci cantu perfusa, diuinoque poetę spiritu condita repit in animum, penitusque inhęret: vt postmodum vix vnquam ablui queat. ab huiusmodi poetarum studiis abstinere debent adolescẽtes. si quis verò, vt apud latinos Virgilius, vel componendis moribus studet, quod optimum est, vel bella tempestatesque canit, eum nõ esse legendũ nõ pronuntio, immò laudo, si quis ita legit, vt ab eo non solum delectetur, sed etiã iuuetur. Sed interim si fieri posset, vt cũ profanis auctoribus simul aliqua Christiana lectio pueris discenda ptoponeretur, mirum quàm bene id fieret. Nam, vt verum fateamur, turpissimum est Christi pietatem profitentibus, Romanorum gesta, cerimoniasque, atque auguria nosse, Christianam verò religionẽ F
penitus ignotare. vtinã nostro Episcopo auctore talis inolesceret cõsuetudo, vt pueri continuo ab infantia (vt ita dicam) Christianis lectionibus assuescerent. Sunt enim etiam apud nos auctores latini satis multi, ne fortasse aliquis vereatur, ne eloquentia latina studiis sacrarũ literarum corrumpatur. sed iam satis persecuti videmur pro nostri operis modo Episcopi officia circa virorum gubernationem impendenda: quæ ad eorum institutionem atque in Christiana pietate profectum pertinere videatur. Sequitur, vt pauca quædam dicamus, que cutare Episcopus debeat circa mulierum vitam. hæ quoniam virorum imperio subditæ sunt, generali quadam ratione gubernari debent. singula verò eorum gesta maribus, quibus parent, moderanda linquantur. atque hoc de laicis mulieribus dictũ esse intelligatur. eas verò, quæ G
Deo virginitatem vouere, atque in cœnobiis degunt; non modo communi quadam ratione vt alias, Episcopus tueri, ac regere debet; verum omnẽ operam adhibere, ne ignoret, vel minimam earũ culpam. nam periculosum admodum est in lubrico eo sexu, parum etiam deflexisse de via. Nisi enim principiis obstiteris, frustra postmodum retinacula cõtrahas, cum in præceps delatę iam retineri non possunt, quin omnino ruant. quæ res quanto dedecori sit Christianæ religioni, in quantam ciuitatis ignonimiam cedat, satis explicari non potest. Nequeo hoc loco non summopere indignari, celebres nonnullas ac principes Christianorum vrbes adeo hac peste coinquinatas esse, vt pleraque monasteria virginum olim Deo dicata lupanarium vicem præbeat. quo quid turpius, quid sceleratius excogitari potest? cur tandẽ ludibrio H
sanctissimam Christianam religionem obnoxiam hæc culpa non facit apud eos omnes, qui alieni à Christi grege, aut iudaicam, aut Maumeticã, aut hæretieam perfidiam profitentur? quamobrem in primis Episcopi officiũ reor prouidere, ne quod huiusmodi scelus in ea, cui præest, ciuitate contingat diligentetque scrutetur cõmercia, ac consuetudines monacharũ: vt principiis obstare possit. Si quando verò (quod auertat Deus) contractã alicubi hãc tabẽ senserit, ad viuũ vsque resecet; imploret opẽ à principe ciuitatis, obsecret, obtestetur, imperet Dei iussu, ne hãc iniuriam patiatur fieri diuino nomini: nullo tandẽ in munere se magis ardentẽ præbeat. Non tamen proptera laudauerim, vt Episcopus, aut quiuis Episcopi minister familiaritate, ac frequẽti mona-

A monacharum cõſuetudine vtatur. Nam preterquam quod periculoſa eſt ea familiaritas,certe plerunque culpæ ſuſpicionẽ præbet.qua maxime carendũ eſt illi,cuius vita veluti exẽplar cęteris propoſita eſſe debet.illud adeo dicere auſim,peiorẽ ferè eſſe in Epiſcopo ſuſpicionẽ innoxiã, quàm latẽtem culpã. Nunc quando de monachis mulieribus dictũ eſt, reſtat vt pauca quædã de laicis quoq; dicamus. Hæ cũ virorũ imperio ſint ſubiectæ:generali tantũ ac cõmuni quadã ratione ab Epiſcopo curari debent.prætereo quædã ſuperius de viris pręcepta,quæ ad mulieres quoque pertinẽt, vt quotãnis ſcilicet pœnitẽtiæ,& Euchariſtiæ Sacramẽta frequentent, huiuſmodi alia nõnulla.dicã quædã ſolũ,quæ ipſarũ tantũ ſunt,nequaquã verò ſpectãt ad viros.primũ ni-

B tẽdũ pro virib⁹ eſt,vt decẽti,pudico moderatoq; cultu corporis vtatur,iuxta regulã Apoſtoli Pauli;Non in tortis crinibus &c.impudicus enim immodicuſq; mulierũ ornatus religioni Chriſtianæ aduerſatur, & reipublicæ bono. Nã primũ eius,quæ eo vtitur cultu,mores corrũpit, dũ enim ſe ſuamq; pulchritudinẽ,atq; ornatũ admiratur & diligit,tũ ſui,tum Dei obliuiſcitur, ſeq; aliis mulieribus digniorẽ excellentioremq; facit.menteq; turgida nil non ſuperbũ, nil nõ iniurium aliis ſapit.hæc prima eſt labes,primaq; mentis corruptio:qua infecta facile ad impudicitiã prolabitur.Nec minus obeſt mulierũ immodicus atque impudicus ornatus iuuenibus viris,qui facilius immoderati cultus muliebris illecebris ad libidines alliciũtur.hinc in ſanctiſſimis tẽplis amores exercẽt oculis atq; nutibus,paſſimq; inter ſe de amoribus ſermo-

C nes cõferunt.obiter hoc in loco,quãdo in huius rei mentionẽ incidimus,admonẽdus nobis Epiſcopus eſt,vt ſuaſionibus,increpationib⁹,ſanctionibuſq; illud cõficiat:ne Dei immortalis tẽplis pro areis & foro ciues vtantur,per ea deãbulando,& inter ſe de mercatura,de bellis,plærunque verò de amoribus diſſerẽdo,ſed religioſè ſanctẽq; in illis verſentur.Nũc reuertamur ad mulierum ornatũ,quẽ quidẽ religionis primum aduerſari inſtitutis affirmamus,ſi nimis diffluat,deinde etiam reipublicæ bono tantum nocere, vt nihil ſupra. dum enim magni ſumptus in ornatum mulierum à viris fiunt, alteraque alteram ſuperare contendit; magna fit ciuium rei domeſticæ totiuſque tandem ciuitatis opum iactura . cohibendus ergo continenduſque erit iuxta præcepta Apoſtoli mulierum cultus.illud quoque præcipiendum reor,cu-

D rare Epiſcopum debere , ne impudicis ſpectaculis mulieres interſint . Corrumpunt mores bonos , mentiſque integritatem labefactant turpia ſpectacula,quæque in eis obſcœna dicuntur , atque aguntur . Hoc idem in pueris prouidẽdum erit.priſcis quidem temporibus huiuſmodi ſpectaculis ac fabulis,quæ publicè recitantur,magnam operam dabant,maximiſque ſumptibus publicè inſtructa erant theatra , in quibus populus ad prophana ea , & impudica ſpectacula conueniebat . quod veteres ſatyrici poetæ increpant vehementer. poſtmodum verò , cum Chriſtiana veritas illuxit, patrum noſtrorum inſtitutis ſublata fuere . noſtra verò tẽpeſtate in pleraſque Italiæ ciuitates obrepſit hic morbus,qui à præſide Chriſtiano tollẽdus penitus eſſet, ſi fieri poſſet;ſin minus,ſaltem hac ratione cohibendus , vt pueri,ac mulieres

ab huiusmodi spectaculis abstinerent. Cæterum quoniam nuptæ mulieres, ac pueri, qui parentes habent superstites, minus obnoxij iniuriæ sunt, viuendique præceptores parentes habent, ac maritos: iccirco vniuersali quadam ratione ab Episcopo sunt instituendi, eisque nō peculiari quodam modo, sed communi subsidium ferendum est. At pupilli, & viduæ quæ expositę sunt iniuriæ, neque proprios præceptores habent, qui eos recte instituere valeant, præcipua quadam ope tuendi sunt. Episcopus enim communis quidā est pater totius ciuitatis, à quo illi, qui magis indigent, magis item subleuandi atque adiuuandi sunt. Hinc est quod in sacris literis præcipue commendantur hi, qui pupillum & viduam fouent, ab eisque propulsant iniuriam. quamobrem his vtrisque Christianum præsidem decet maiore animi cura atque studio acriore opem ferre, ad eosque recte instituendos omnem diligentiam adhibere. satis arbitror hucusque à nobis explicata sunt officia Episcopi: quæ ciuitati, cui præest, instituendæ atque in Christiana pietate continendæ accommodata videntur: eoque processimus ordine, quem charitatis iura præscribunt. Nunc pauca quædam dicenda restant de officiis, quæ circa opes, ac reditus Episcopatus versantur. Eorum enim distributio ad Christiani præsidis charitatem iure optimo spectare videtur. Nam si huiusmodi opū erogatio in sacris literis, ac præsertim in Euangelio, prophanis viris præcipitur: qui nullo religionis priuato iure sunt obstricti: quique in comparandis sibi opibus insudarunt: quanto magis censendum est fuisse hoc Episcopis præceptum qui perfectissimum in Christiana religione ordinem profitētur: quibusque opes non sudore partæ, sed testamentis legatę sunt, vt cultui diuino & egenorum necessitatibus inseruirent. qua de causa verius procuratores quidam, ac tutores bonorum, quæ pauperibus legata sunt, quàm alia quauis appellatione nuncupari debent. Nō ignoro tam in theologorum libris, quā in sacris canonibus sancitum esse, qua regula vti Episcopum oporteat, in redituū Episcopatus dispensatione. Nos verò præcepta dabimus: quæ seruanda esse putamus Episcopo viro bono, non autem illi, qui tanquā in foro sibi cum Deo litigandum esse putet, nihil aliud agere velit, quàm id, quod ei sacris sanctionibus iniunctū esse appareat, quodque sine scelere præterire non posset. hoc (mihi crede) non est agere ex charitate, sed ex mulctæ timore: qui si absit, neque illud facias, quod nūc facis. hi qui hoc pacto seruari à se oportere Episcopi munera existimant, intra pręscriptos quosdā terminos liberalitatis, ac munificentiæ continentur. At charitas terminū nescit, nullis finibus cohibetur. quamobrē cum illud in primis studeamus, vt Episcopus, quē instituimus, charitatis igne accēsus nil non ex charitatis præcepto faciat: iccirco nullis præceptorū angustiis cōtineatur, sed omne quod ex victus parci ac modici sumptibus reliquum est, cum diuino cultui, tum maxime egenorum necessitatibus impendat. turpissimum enim ac maximè nefarium reor, velle quempiam ex inopum peculio diuitias sibi comparare, aut bona pauperum in supellectilem domus magnificam, in longum seruorū ordinē, cæterosque huiusmodi sumptus profundere. de quibus, quoniā supra abūde satis à nobis est di-

A est dictum, cum de vita ac victu Episcopi loqueremur, nil in præsentia amplius puto dicendum esse, nisi vt dignitatem ordinis tueatur, superfluis impẽsis omnino reiectis, cumque nostra tẽpestate in sumptibus nõ necessariis magis peccetur, ille ad defectum potius tendere conetur. sic enim medium tenebit: in quo est virtus constituta. Diuino igitur cultui primum id, quod necessarium est impendat, reliquum pauperibus eroget: quod si indigentia pauperũ tãta esset, vt pro eorũ vita tuẽda oporteret aliquid demere de sumptibus quę in diuino cultu de more fieri solent, censeo ego maximè secundũ Christianam pietatem Episcopum facturum, si minus magnificè Deum coluerit in templis lapideis, vt resarciat, opemque ferat tẽplis Dei non marmoreis & insensibilibus, sed viuentibus, atque intelligentibus. Dei enim templũ

B vos estis, inquit ille. quod si tanta necessitas eum non vrgeat, Deum colat ea magnificẽtia, quę pro cõsuetudine, & vrbis dignitate satis esse videatur. quod superest verò pauperibus eroget, sentiatque se procuratorem, ac tutorẽ potius pauperum esse, quam dominũ: si quid autem adhuc supererit: ad ornatum templi id omne conuertat. pauperes verò nõ omnes eodem ordine habeat, sed potius opem ferat illis, qui ditioni suæ subiecti sunt, quàm externis. Nam ea videtur etiam mens fuisse illorum, qui bona sua legarunt Ecclesiæ, cui pręsidet, vt scilicet municipibus egenis potius quàm externis ea erogentur. Petrus Barocius, de quo supra quoque à nobis facta est mentio, diligenter hoc seruabat, mallebatque Patauinis egenis opem ferre ex Episcopatus reditibus, quàm Venetis cõsanguineis suis: quòd diceret eã vim agro-

C rum, villarumque testamentis à Patauinis ciuibus Episcopo legatam esse ea mente, vt quilibet coniectari facile potest, quo Patauinorum inopum necessitati ex his opibus subueniretur. inter inopes verò, bonos viros, boniqueno minis mulieres aliis nõ probis semper præferat. Hi etenim & Christo & nobis magis proximi sunt quàm improbi, ac scelesti. scelestos tamen extrema indigentia oppressos non negligat. Deumque imitetur, qui vt sacræ perhibent literę, solem suum oriri ęque facit super iustos & iniustos. omnibus verò in hoc officio anteferendi sunt illi, quibus nobili genere ortis paupertas ignominiæ esse solet; neq; mercenarias artes exercere sine calũnia queũt. his maxime tribuendum, neque expectandum, vt eleemosinas petant; verum his

D etiam non petentibus largiendum, & quandoque insciis. post hos alios curet pauperes. verum in hac largitione, & munificentia illud cauendum est, ne inertes nonnulli, quod frequenter accidit, liberalitate hac illecti se ocio dedant, segnemque ac tandem turpem vitam ducant. attinet ad hoc officium etiam illud vti Nosodochiorum siue hospitalium (vtar enim nouo vocabulo) curam habeat, quæ Episcopo deberi videtur. Nam pleraque omnia hospitalia suos tutores, ac præsides habere solent, quibus hæc cura præcipue debetur, quæ & singula eorum visere aliquando Episcopi debebunt. Dubitabit hic aliquis, clam ne hæc in pauperes munificentia, cæteraque virtutum officia præstari debeant, an potius aperte, ita vt omnes ea intelligant &

sciant. Arbitror ego in hac re,si pręcepto Augustini vtatur,eũ optime factu- E
rum. ille enim inquit oportere animi intentionem esse in occulto, bona ve-
rò opera,si inspiciantur & luceant,vt lux coram hominibus, prodesse. Non
ergo ex his officiis laudem sibi Episcopus, aut vllam nominis celebritatem,
(ambitiosum enim hoc esset) sed Dei laudẽ quærat. hac enim ratione inten-
rionem in occulto habebit, opera verò bona, quæ lucebunt coram homi-
nibus in laudem Dei cedent, omnibusque exemplo proderunt atque imita-
tione: vt ergo laus Dei celebrior fiat,simulque vt ciuibus suis exemplo pro-
sit,optime facturum reor, si non clam officia hæc virtutum præstiterit, sed
palam. in quo illud obseruet, ne aliquis iure suspicari queat fieri ea palam
propter ambitionem, aut aliquam improbam causam sic enim dum exem- F
plo prodesse vellet,multum obesset: id ergo si cauerit, facturum optime ar-
bitror,si palàm,tum munificentia in ęgenos, tum cæteris virtutum muneri-
bus vtatur. Nam inquit Christus,vos estis lux mundi. vicem igitur lucis prę-
stare non pigeat. Hoc vero nequaquam fiet, nisi virtutum officiis veluti lu-
ce quadã fulgẽtissima corã omnibus noster Episcopus luxerit. His officiis,
quæ ad impẽsas ac sumptus pertinere vidẽtur,ea attinent,quæ ad exigendos
spectãt reditus Episcoparus. Nã si hoc minus neglexerit,neq; erga pauperes
liberalitate vlla vti,neq; diuino cultui satisfacere poterit,prouidẽdũ ergo pro
virib⁹, ne reditus Episcopatus per inertiã pereant,sed adhibeat diligentiã se-
dulusque curet,ne procurator vrbanus,aut villicus bona pauperibus erogan-
da dilapidet, sed fidis ministris diligentissimisque vtatur, qua in re illud ca- G
uendum est,ne à debitoribus, qui plerunqne rustici sunt admodum ęgeni,
crudeliter ea quãdoque villicus exigat,quæ soluendo ipsi non sunt,nisi à fi-
liis totaque familia victus extorquatur. Hoc nanque maxime alienum cen-
seri debet à Christiana pietate, quodque in quouis prophano sit valde re-
prehendendum, nedum in Episcopo Christiani gregis pastore, præterea
quænam maior dementia esse potest, quam velle, dum inopum necessitati
inseruis,in egenos rusticos continuo crudelem esse. atque pietatis officium
ab impietate auspicari? medium igitur tenorem quendam seruabit: ne scili-
cet sinat per inertiam, aut cupiditatem ministrorum bona Episcopatus dila-
pidari,neue patiatur exactione pauperibus iniuriam fieri. satis superque à no-
bis exposita videntur ea,quæ ab Episcopo in seriis rebus pręstanda sunt. Cę- H
terum quoniam animus interdum requie indiget, quadamque curarum
vacuitate: iccirco laxãdus honestissimis iocis quandoque erit, alicuiusque
secessus amęnitate leuãdus, vbi & deambulationibus & aucupiis, venatio-
nibusque & reliquis rusticis oblectationibus relaxari poterit. Hac enim ra-
tione & auimum recreabit, & valetudini consulet. Sed in iocis grauitatem,
seruare oportet: neque sumptus faciẽdi in venationes & aucupia. Nihil enim
magis Episcopo indecens magisque eius officio contrariũ existimari debet,
quàm quæ fiunt in huiusmodi res impensæ. ab vrbe verò non secedat,nisi iis
diebus,quibus si secesserit,officio tamen non deerit. Hæc ferè officia esse pu-
to,quæ pro operis nostri breuitate strictim colligenda censuimus. Reliqua
verò

A verò quæ omiſſa ſunt, ex horum ſimilitudine facilè intelligi poſſe exiſtimo. Hactenus nobis diſſeruiſſe ſufficiat de officio viri boni, ac probi Epiſcopi: quales noſtra hac corruptiſſima tempeſtate pauci ſunt. quamobrem nequaquam in animum inducas velim, aut turpe eſſe hiſce tempotibus aliorum vita ac moribus ſpretis, proprium quoddam ſequi viuendi genus, aut difficile eſſe, ac prope impoſſibile muneribus hiſce fungi, atque hanc vitæ normam ſeruare. Nam illud eſt in primis viri Chriſtiani, nullo pacto duci humana laude, aut hominum iudicio, ſed diuina præcepta ſibi ſeruanda eſſe cenſere, quicquid de ipſo loquantur homines, charumq́ue & honorificum ſibi putare ſi pro Chriſti nomine, ac Chriſtiana vita dignus ſit ignonimiam B pati. de qua re Chriſti Apoſtolos plurimum gauiſos ſacræ literæ teſtantur. deinde certo ſciat fruſtra ſe hoc metu tereri: nam virtutis officia eo ſunt præclariora, quò maiora; neque vereri debet difficultatem vllam ſibi fore in hac viuendi norma à nobis præſcripta, ſi non in ſe, aut in virtute ſua ſperauerit, ſed tantum à Deo optimo auxilium implorauerit. Nullus enim qui in eius ope confidit, vel in perquam arduis prouinciis vnquam defecit. Habes itaque Reuerendiſſime præſul amici munus, neque re ipſa de qua tractat, neque te dignum, ſed (ni fallor) ex animi noſtri erga te propenſione non ingratum omnino tibi futurum.

GASPARIS CON-TARENI S.R.E. CARDI-NALIS. SCHOLIA IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

SCHOLIA IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

B

IN CAPVT PRIMVM EPISTOLÆ AD ROMANOS.

QVI *prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.*] Locus hic difficilis est. nā primò, quomodo Christus sit prædestinatus filius Dei, multa dicunt Theologi recentiores. Melius tamen, & absque scrupulo habet textus Græcus, vt legamus, definitus, id est ostensus; vt etiam totum quod sequitur, referatur ad hanc ostensionē; quòd scilicet ostensus sit filius Dei propter virtutem, id est potentiam, qua per spiritum sanctum resuscitauit se ex mortuis. In Actis Apost. cap. 13. Paulus hunc sensum innuit: & versiculum psalmi, Filius meus es tu, ego hodie genui te, refert ad diē, quo Christus à mortuis resurrexit. *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.*] Fides qua credimus, quamuis sit in intellectu, pendet tamen à voluntate. Credimus etenim, quia volumus obedire Deo. Hoc ergo prædicabāt Apostoli, Deo obediendum esse, & illi subiiciendam ceruicem, qui voluit homines iustificari per fidem, & viuere ex fide; cui obediendum est, & recurrendum ad fidem, vt infra amplissimè ostendit. *Primùm quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum.*] Notandum, Paulum in locis innumeris, eum morem secutum; vt semper vtatur mediatore & interpellatore Christo, cùm ad Deum conuertitur. Nam nihil nostrum Deo placere potest, nisi per Christum, & in Christo; in quo nos elegit, & in quo nos gratificauit, id est, gratos sibi fecit. *Iudæo primùm & Græco.*] Vel voluit præferre Iudæos Græcis, id est, Gentilibus, ad retundendam superbiam Gētilium: vel primo loco posuit Iudæos, vt retunderet eorum superbiam, cùm dicit, primùm illis ad salutem opus esse Euangelio Christi. *Ex fide in fidem.*] Quoniam omnis christiani vita nititur fide. Innuit ergo semper nobis, qui incipimus à fide & nitimur fide, tendendum esse ad maiorem fidei profectum. vel, ex fide, refert ad Deum, qui promisit & dedit nobis fidem. Ad fidem, verò refert ad nos, quorum assensus & fiducia nititur promissioni diuinæ, & fidei nobis datæ à Deo. *Reuelatur enim ira Dei de*

cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum detinentium veritatem Dei in iniustitia.] Locus hic valde difficilis est. si volumus reddi rationem & causam, quamobrem iustus viuat ex fide, & quod iustitia Dei reuelatur ex fide in fidem; Duobus modis reddi causa potest. Nam cùm ex Euangelio reuelatur ira Dei super omnẽ impietatem, & super omne peccatum, cogimur nos (qui ex lege naturæ, quantùm ad Gentiles; & ex lege Moysi, quantùm ad Iudæos pertinet, cognoscimus nos esse peccatores) confugere ad iustitiam fidei, & ad iustitiam Dei, quæ est per fidem. Vel impietas & iniustitia, de qua fit hîc mentio, non est referẽda ad quodcunque genus peccati, sed ad superbiam philosophorum Gentilium; qui cùm agnouissent Deum, à quo erant, voluerunt tamen bonos & perfectos fieri & esse, non à Deo, sed à seipsis, ob animi tumorem. ac ideo non glorificauerunt Deum cognitum tanquam Deum: quemadmodum nec Lucifer, cum cecidit à Deo, elatus in seipso: & primi parentes, qui voluerunt esse tanquam Dei, scientes bonum & malũ: ac propterea derelicti à Deo, traditi sunt in reprobũ sensum, & in immunditiã.

E F

CAPVT 2.

CVM *iudicabit Deus occulta cordium secundum Euangelium meum per Iesum Christum.*] Sic Ioannes Euangelista; Pater non iudicat quẽquam, sed omne iudicium dedit filio, quoniam filius hominis est.

CAPVT 3.

QVID *ergo amplius Iudæo est? aut quæ vtilitas Circũcisionis? Multum per omnem modum: primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei.*] Non intelligẽdus est locus, quòd ab ipsis Iudæis fuerint credita Dei eloquia; sed quòd Deus crediderit eis sua eloquia. Nam aliis nationibus non fuit lex data, sed solis Iudæis. *Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? &c.* Solet dici & est regula iuris. Frangenti fidem, fides frangatur eidem. Quapropter posset aliquis suspicari, cùm pactum & fœdus fuerit factum inter Deum & nationem Iudaicam, ac ipsi fidem fregerint, & recessent à fide data. (Sic enim puto intelligendum esse, Non crediderunt; & significantius exprimitur in Græco textu) quòd propter hoc etiam Deus non seruaturus esset fidem datam. Hanc suspicionem remouet Apostolus dicẽs, quod mendacium hominum non euacuat fidem Dei; eò quòd Deus sibi ipsi debitor est, & seipsum negare non potest; vt dicit idem Apostolus in secunda ad Timotheum. *Quid ergò? præcellimus eos? nequaquam, &c.*] Videtur contradicere his, quæ paulò ante dixerat, quid, scilicet, amplius est Iudæo? Sensus est, quòd ex parte beneficiorum Dei, Iudæi præcellunt gẽtes, vt supra. Sed ex parte ipsorum minime præcellunt, eò quòd peccauerint, sicuti gentes. *Omnes enim peccauerunt & egent gloria Dei.*] Ex textu Græco colligitur, omnes inferiores esse gloria Dei, id est, vt coram Deo iustificentur, eò quod peccauerint. *Ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum.*] Hoc in loco fere reddit causam, cur Deus gratis iustificet peccatores per fidem, in sanguine Christi; & inquit. Voluit Deus gratis dimittere peccata nostra, seruata tamẽ iustitia sua, quam exercuit Christi sanguine effuso

G H

A effuſo; vlciſcens in eo omnia peccata noſtra, vt non dimitteret peccata impunita: ſicut dicit ad Corinthios. Eum, qui non fecit peccatū pro nobis peccatum fecit; vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo. Eſaias quoque ait, Poſuit Deus in eo iniquitatem omnium noſtrum, & ideo ſubiūgit in textu Paulus, in ſuſtentatione Dei, ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ in hoc tempore. Suſtinuit, inquit, Deus peccata, nec puniuit, vt per iuſtitiam ea puniret in Chriſto: & ita hoc in tempore oſtenderet iuſtitiam ſuam; vt ſcilicet ſit ipſe iuſtus, peccata puniens; & tamen gratis iuſtificaret eum qui eſt ex fide Chriſti.

CAPVT 4.

B QVID *ergò dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundū carnem? &c.*] Notandum primò, Verbum illud, ſecundum carnem, poſſe referri ad, patrē noſtrum. Nam Apoſtolus Hebræus erat: & in hac parte Epiſtolæ potius alloquitur Iudæos, quàm Gentiles, ad quos lex non pertinebat; qui omnes carnali generatione deſcenderāt ab Abraham. Vel referri poteſt ad Verbum, inueniſſe, id eſt, inueniſſe ſecundum carnem; quod & de circuncifione poteſt intelligi; id eſt, quod cōtulerit Abraham circuncifio; de qua infra inquit, quòd accepit illam ſignaculū iuſtitiæ quam habuerat in præputio. Vel, ſecundum carnem, poſſumus interpretari, opera illa bona & ſecundum legē, quę Abraham operatus eſt. Nam ſæpe Apoſtolus vtitur hoc modo loquendi, vt per carnem intelligat legem: dum eſſemus in carne, infra dicit, id eſt, C ſub lege; vtpote ex qua & ex cuius operibus non trahamus ſpiritum, & ideò adhuc ſumus in carne. Præterea notandus eſt & colligendus ſenſus Pauli totus, quidnam ſibi velit ex hoc exemplo Abrahæ, quod adducit. Abraham, vt in Geneſi legitur, vir bonus fuit, & ſine iniuria cuiuſpiam vixit: vnde poſſet facile quiſpiam credere, eum fuiſſe iuſtificatum & effectum amicum Dei ex ſuis operibus. Attamen ſcriptura non dicit fuiſſe eum iuſtificatum ex operibus; ſed dicit. Credidit Abraham Deo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Ergo ſcripturæ intentio eſt, quod quamuis Abraham potuerit apud homines iuſtificari, id eſt, haberi & pronunciari iuſtus; non tamen apud Deum, cur inquies, ſcriptura dicit, quòd reputatū eſt ei ad iuſtitiā, quod credidit Deo? Vbi notat Paulus primò, Verbum hoc, reputatum; quod non habet vim, nec D eo vti rectè poſſumus, niſi cùm ex gratia prouenit reputantis, non ex meritis eius cui reputatur. Cùm igitur dicat ſcriptura, reputatum eſt ei ad iuſtitiam; manifeſtè apparet, quòd non tribuatur operibus; quia merces operum imputatur ſecundum iuſtitiam & ſecundum debitum, non autem ſecundum gratiam. Cùm ergo dicat ſcriptura, reputatum eſt, innuit gratiam, & excludit iuſtitiæ debitum. Notandum etiam, quòd hanc imputationem iuſtitiæ ſcriptura nulli alteri rei tribuit, quàm fidei. Credidit Abraham Deo, inquit, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam: quod confirmat ex teſtimonio Dauid; qui nō attribuit beatitudinē hominis vlli operi, ſed tantùm remiſſioni peccatorum, & non imputationi peccati. Et huic beatitudini, tanquam primæ, innituntur aliæ beatitudines, in aliis pſalmis dictæ à Dauid. *Et propterea ex fide, & ſe-*

cundum gratiam sit firma promissio.] In Græco significantius, & ideò ex fide, vt secundum gratiam, ad hoc vt sit firma promissio. quasi dicat, ideo Deus iustificat ex fide, vt iustificatio sit ex gratia Dei, & non ex nobis. Ideo autem secundum gratiam, ad hoc, vt promissio sit firma: nam si res penderet ex iustitia, vt scilicet redderetur operibus nostris, & non ex gratia Dei; promissio nullam haberet firmitatem, ob defectum nostrorum operum. E

CAPVT 5.

SI ENIM *cùm inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multò magis reconciliati saluabimur in vita ipsius.*] Vltima hæc particula saluabimur in vita ipsius duobus modis potest intelligi. vel in vita ipsius, quoniam non oportet amplius Christum mori, vt, priusquam recõciliaremur, mortuus est; sed viuente ipso, & ideo in vita ipsius saluabimur. vel innuit id, quod dixerat in fine superioris capituli; quòd scilicet Christus traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram; quia eius vita immortalis, est causa exemplaris, & efficax nostræ saluationis & vitæ spiritualis. F
Propterea, sicut per vnũ hominem peccatũ intrauit in mundum, &c. quę sequũtur.] Nota sensum totius huius loci, pulcherrimum scilicet Apostoli argumentum. Et est argumentum à simili, & à minori. Adam primus homo de terra terrenus, typus & forma fuit, secundi Adam de cœlo cœlestis; in contrariis tamen rebus. Nam primus origo fuit mali, & detrimenti hominum; secundus verò omnis boni. Igitur ab detrimento illato per primum, possumus à simili coniicere bona acquisita nobis per alterum. imò quoniam donum Dei superat delictum, & longè est eo efficacius. Iccircò bona, quæ nobis Christus largitus est, superãt mala, quæ primus Adam nobis intulit. Enumeremus nunc mala, quæ intulit nobis primus Adam. primùm per ipsum peccatum intrauit in mundũ, & in omnes homines. nam in ipso omnes peccauerunt. inclinatio ergo ad malum per Adam intrauit in mundum, & reatus peccati: quoniam eius peccatum omnibus imputatur, qui ab eo originem trahunt per virtutem seminalem: nam in eo omnes peccauerunt. & per peccatum intrauit mors: nam mors est pœna peccati. Vnde arguit Apostolus, quòd peccatum intrauit in omnes, quia omnes ab Adam vsque ad Moysem mortui sunt; ne putaret quispiam peccatum incepisse post legem datam à Moyse. Cùm igitur mortui sint omnes, etiam ante Moysem; in omnes intrauit peccatum. Lex autem operata est maiorem imputationem peccati propter transgressionem legis. Hæc detrimenta accepimus à primo Adam, qui est typus & forma futuri in rebus contrariis. A simili ergo computabimus bona per Christum donata nobis, imò maiora. quoniam donum superat delictum. Primò namque in locum peccati & mortis, quam contraximus ex Adam, per Christum adepti sumus gratiam & iustitiam in vitam æternam. Ex vno peccato Adam cecidimus in condemnationem. Per Christum autem non tantùm surreximus ab eo peccato, sed à multis aliis peccatis, non tãtùm in absolutionem, sed etiam in iustificationem: quia habemur apud Deũ iusti G H

per

A per Christum dominum nostrũ. quod ratione probat Apostolus. Nam si delictum vnius hominis tãtum potuit, multò magis poterit donum per vnum hominem Iesum Christum. concludit deinde: igitur sicuti per vnius peccatum, &c. quæ fuit conclusio primùm proposita. Et quemadmodum summa totius mali, quod contraximus ex Adam, fuit ex eo, quòd omnes in eo peccauimus, & ideò multi sunt constituti peccatores; sic per obedientiam vnius hominis Iesu Christi, iusti constituuntur multi; illi scilicet qui renati sunt, & inhæserint Christo per fidem & charitatem, quia scilicet in ipso obedierunt; & ita iustitia, ac propterea meritum Christi nobis imputatur.

CAPVT 6.

B

QVOD *enim mortuus est, peccato mortuus est semel; quod autẽ viuit, viuit Deo.*] Reddit rationem, cur mors illi, scilicet Christo, vltra nõ dominabitur: quoniam, scilicet, semel mortuus est peccato; id est, ad destruendum peccatum. Vnica etenim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos ad Hebr. 10. Vel per peccatum intelligit corpus Christi mortale, in quo præfiguratur peccatum: nam mors peccatum sequitur; & ideò Christus habuit similitudinem carnis, id est, carnem mortalẽ similem carni peccatrici. quod autem viuit, viuit Deo, id est, virtute diuina, ex qua corpus eius est immortale, & impassibile. Idcircò & nos, qui in baptismo mortui sumus peccato, id est, vitæ peccatrici, viuamus Deo, id est, in spiritu Dei, quem accepimus; per

C quem adipiscemur etiam corporis immortalitatem. *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ.*] Dicit se dicere humanum. Nam multò magis debemus seruire iustitiæ, quàm seruiuerimus peccato. *Stipẽdia enim peccati mors; gratia autem Dei vita æterna, in Christo Iesu domino nostro.*] Notãdum hîc, quod innuit Apostolus, ex iustitia, peccato deberi mortem. (Nomen enim stipẽdij videtur hoc significare) vitam autem æternam esse ex dono Dei gratuito.

CAPVT 7.

AN *ignoratis fratres (sciẽtibus enim legẽ loquor.) quia lex in homine dominatur, &c.*] Sensus primæ partis huius capituli videtur satis perplexus. explicari tamẽ

D commodè potest. inquit Apostolus, lex tandiu homini dominatur, quandiu viuit, id est, vel homo, vel lex. Nam si moritur homo, quis dubitat eum non esse amplius sub lege? Si etiam lex moritur, verbi gratia, si contraria lege abrogaretur, vel consuetudine diuturna; pariter homo amplius non est sub lege. Hoc quod dixerat, morte, inquam, tolli & aufferri seruitutem legis, probat exemplo. Nam vir & mulier matrimonio cõiuncti, alterque sub alterius lege & potestate constitutus, si mors alterius euenerit, alter, qui superest, soluitur à lege & potestate mortui; ac multò magis mortuus soluitur à potestate viuẽtis. Hæc, quæ dixerat, applicat legi Mosaycæ & homini christiano; dicitque, quòd donec viuebat vita contracta ab Adam, cui vitæ data fuit lex, erat sub seruitute legis; quia suberat maledicto legis, & non accepto spiri-

tui, & coactus legi parebat. Postquam verò mortuus est legi, id est, carnali vitæ, & inferius Christo; non est amplius sub lege, id est, sub legis maledicto, neque coactè obedit legi, imò sponte & alacriter. Hic mihi videtur esse sensus huius primæ partis. *Quando eramus in carne, passione peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.*] Apud Apostolum, esse in carne, accipitur pro, esse sub lege: non quod lex sit carnalis, imò spiritualis est: sed nos quandiu sumus sub lege, non sumus in spiritu, sed in carne. quoniam lex non potest viuificare nos, quamuis sit spiritualis, vt in Epistola ad Galatas dicitur, si data esset lex, quæ posset viuificare, ex lege esset iustitia. *Peccatum non noui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces.*] Ex hoc loco colligi potest apud Apostolum, concupiscentiam esse peccatum, non actuale, sed originale; vt tenuit Augustinus. *Occasione autem accepta per legem operatum est in me omnem concupiscentiam.*] Etenim nitimur in vetitum. *Ego autem viuebam sine lege aliquando.*] Id est, iudicio meo viuebam, quia putabam me viuere. *Veniente autem mandato peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum.*] Reuixit, vt suprà diximus. Ego autem mortuus sum, quoniam sensi me mortuum esse. Nam per legem cognitio peccati. *Peccatum enim occasionem accipiens per mandatum decepit me, & per ipsum seduxit.*] Quomodo decepit & seduxit? nimirum, puto, vt dicit Augustinus in libro 83. q. quoniam superbia extulit hominem, vt putaret posse se suis viribus seruare mandata: quo pacto sunt decepti philosophi & Iudæi. *Quod operor, non cognosco. non enim quod volo bonum hoc ago, &c. vsque ad finem capituli.*] Augustinus primùm interpretatus est, dici hæc de homine nondum reparato post lapsum. postea se retractauit, & voluit dici de Paulo ipso, & de quouis sancto viro. Meo iudicio ex literæ contextu, magis dicuntur hæc de homine post lapsum, nōdum reparato. possunt tamen ad vtrumque referri, vt, scilicet, ex morbo qui naturæ inhæret nostræ, etiam post reparationem, cognoscamus detrimentum nobis illatum per peccatum, à cuius reatu liberati sumus, per gratiam Iesu Christi.

CAPVT 8.

NIHIL *ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum.*] Non est quippiam damnationis; tum quoniam solutus est reatus peccati originalis; tum etiam quoniam per virtutem gratiæ Christi non superamur à peccato. *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, mittens Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secūdum spiritum.*] Dixerat quòd lex spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauerat eum à lege mortis: nam per fidem in Christum adipiscimur spiritum sanctum, qui nobis præstat vitam spiritus & sanctificat; soluens reatum omnem, & ita liberat nos à lege mortis, in quam incideramus per peccatum. Huius, quod dixerat, reddit ratione, inqui-

A inquiens. Non quod erat impossibile legi,in quo infirmabatur per carnem. Iam supra diximus, quod lex, quamuis spiritualis esset, non poterat tamen viuificare; & ideo ii,qui erant sub lege,erant in carne. Inquit ergo,id,quod lex non poterat præstare,vt,scilicet,transferret nos à carne ad spiritum;Deus mittens filium suum in similitudinem carnis peccati,id est,in carnem mortalem, quæ erat similis carni, in qua esset peccatum, pronitas scilicet ad malum,quia passibilis & mortalis;damnauit peccatum de peccato. In carne,id est, patiendo & tradendo morti carnem suam non peccatricem; damnauit peccatum de peccato, id est, abstulit vim omnem peccato in nobis existenti;ne scilicet faceret nos reos,& superaret nos: & sic iustificatio legis impleB retur in nobis,qui secundum spiritum ambulamus, non secundum carnem. Et ne quis putaret, se posse esse in Christo, & liberum à peccato, quamuis ambulet secundum carnem, addit omnia,quæ sequuntur, ad destruendum hunc errorem,*Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat,&c.*] Augustinus in libro 83. quæstionum, exponit de corpore nostro ea,quæ hic Apostolus dicit de creatura,quod scilicet expectat liberari à mortalitate. Videtur hic sensus sequi ex dictis paulò ante. Tamen si quis etiam adaptaret ad vniuersam creaturam sensibilem, optimè, vt reor, quadraret etiam superioribus. Explicat etenim quàm magna sit futura gloria, quam expectamus non tantùm ex nobis,sed ex vniuersa creatura sensibili. *Similiter spiritus coadiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus,sicut oportet,nescimus; sed spiritus in-*C *tercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*] Supra dixerat dona nobis collata per spiritum, liberationem scilicet à seruitute peccati & spem gloriæ. Addit nunc & aliud beneficium, quòd, scilicet, in orationibus nostris adiuuat infirmitatem nostram, ex qua efficeretur ferè semper,vt nobis noxia peteremus. at spiritus habitans in nobis dirigit voluntatem nostram in Deum, vt, scilicet, semper dicamus, saltem in corde, cùm oramus. Non tamen sicuti ego volo, sed sicut tu: quam in nobis voluntatem,factam à spiritu, inspicit Deus, qui est scrutator cordium. *Scimus quoniam diligentibus Deum,omnia cooperantur in bonum.*] Subdit,vt reor,quod orationes hæ directæ à spiritu semper exaudiuntur, ad sanctorum,in quibus est spiritus,vtilitatem. Nam omnia,quæcunque illis accidunt,cooperantur ad bonum. & ita orationes spiriD tus pro sanctis semper exaudiuntur. *Quos enim præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij eius: vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.*] Hic reddit rationem, & probat iis, qui secundum propositum Dei vocati sunt sancti, omnia cooperari ad bonum. Nam quos præsciuit, & prædestinauit, id est, etiam prædestinauit. Prædestinatio etenim est ex Dei voluntate, quæ præexigit scientiam. Addit postea ea, quæ à Deo efficiuntur in vtilitatem prædestinatorum, vt nullus relinquatur locus, vbi offendant. Et iccircò palàm est, omnia eis cooperari ad bonum. Egreditur postremò Paulus ad explicandum amorem suum erga Christum; & quasi ecstasim patitur.

CAPVT 9. E

OPTABAM *ego anathema esse pro fratribus meis.*] Nulli dubium esse potest ex his,quæ dixerat Apostolus statim superiùs, quod innuit se fuisse ita animo affectum vt Moyses,qui dixit DEO, dele me de libro tuo,& parce huic populo,ne fortè dicant, callidè eduxit DEVS eos ex Ægypto. Ita hîc Paulus, ne videretur verbum DEI excidisse, promissionem scilicet factam patribus Iudæorum; optabat ipse anathema esse à Christo. Sed dubitationem facere poterit,cur dixerit, optabam, & non dixerit,Opto. Puto ego ob modestiam sic fuisse locutum Apostolum: nam esse maioris perfectionis est,quàm fuisse; Ideò inquit, optabam: ac si diceret, memini me tali fuisse animo præditum; quòd longè minus est,quàm si diceret, tali nunc sum animo præditus. F *Non quod exciderit verbum Dei: non enim omnes qui ex Israël sunt, hi sunt Israëlitæ,&c.* Supra dixerat, se optasse anathema esse pro patribus,&c. Innuit hoc loco,ob Dei amorem & honorem se hoc optasse;ne,scilicet,aliquibus videri posset, verbum Dei excidisse in promissionibus factis populo Israëlis. Verùm, inquit, videri poterat excidisse considerantibus tantùm carnis originem; sed non excidit verbum Dei, quod referri debet ad filios promissionis,quibus scilicet, promissum fuit ducentibus originem fidei & spiritus Abraham. deinde hanc Dei electionem, filiorum scilicet, promissionis ampliat; vt ostendat pendere ex Deo nō ex operibus nostris nec ex origine carnis. Nam & Ismaël fuit filius Abrahæ secūdum carnem,ad quem tamen non G pertinuit promissio. Magis deinde rem coarctat,vt ostendat, non fuisse promissionis Dei verbum descendentibus secundum carnem factum. Nam eadem mulier Rebecca, ex eodem viro Isaac, & eodem concubitu, concepit Esau & Iacob: tamen antequam quicquam boni facerent aut mali, dictum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui; vt totum sit ex vocante & eligente Deo. *Quid ergo dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum?*] Reor ego totum quod sequitur, vsque ad eum locum; O homo tu quis es qui respondeas Deo? pertinere ad dubitantem & quærentem, interpositis quibusdam verbis respondentis Pauli, vt in familiari sermone fieri solet. Inquit ergo quærens & dubitans; si ex vocante tantùm Deo est electio, quid dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum? Absit, inquit Paulus. Prosequitur ille, H vt incœperat. Moysi enim dicit,miserebor,cuius misereor,&c.quæ sequuntur vsque ad eum locum. Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur? Quæ sunt Pauli verba resumentis dubitationem adductam. *O homo tu quis es qui respondeas Deo?*] Hîc Paulus dubitationi propositæ respōdet; & primùm increpans audaciam quærentis. Non enim debemus ita impudenter rationem exigere à Deo suorū operum,iuxta dictū sapientis in Ecclesiastico:& in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Deinde,meo iudicio,quæstioni respōdet ibi,quod si Deus volens ostendere iram,&c. Inquit ergo,nullū esse locū querelæ nobis,imò bonitatē & lōganimitatē DEI summopere laudare,qui in multa patiētia sustinuit vasa apta in interitū;Nā nō ipse aptauit ea in interitū,

sed

A ſed ipſa ſe aptarūt; tum ex originali peccato,tum ex aliis additis,vt oſtēderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ,quæ præparauit in gloriā. Nam vtiq; præparaſſet vaſa iræ in gloriā,niſi obſtitiſſent ipſi;iuxta illud pſalmi, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. Subdit poſtea vaſa miſericordiæ eſſe illos,quos Deus vocauit ex gentibus & ex Iudæis. Nam prophetæ etiā hoc prædixerunt,vocandos eſſe à Deo & ex gētibus,& ex Iudæis. *Quid dicemus? quod Gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, &c.* In hac poſtrema huius capituli parte, Apoſtolus colligit ſummā totius rei;cur,ſcilicet,& gentes apprehenderint iuſtitiam, & maior pars populi Iſraëlitici exciderit à iuſtitia; & totam cauſam refert ad fidem, & iuſtitiam fidei, quam ſecutæ ſunt
B gentes,& Iſraël auerſus eſt,ſectando iuſtificari ex ſuis operibus.

CAPVT 10.

IN hoc capitulo nihil aliud agit Paulus, niſi vt oſtēdat ignorantiam Iudæorum,qui non peruenerunt in legem iuſtitiæ,vt ſupra dictum eſt:propterea quod æmulati ſunt Deum, non tamen ſecundum ſcientiam. Nam volentes Deo placere ex ſua iuſtitia, id eſt, ex ſuis operibus,vt ſupra dixerat,noluerūt eſſe ſubiecti iuſtitiæ Dei, vt eius, ſcilicet, fierent compotes. quæ iuſtitia Dei eſt Chriſtus. Nam Chriſtus eſt finis legis ad iuſtitiam omni credenti. Hoc poſtmodum declarat ex eo quod lex dicit, quòd qui fecerit ea quæ lex dicit, viuet in ea: & alibi. Maledictus qui non permanet in verbis legis huius. Quā-
C obrem,vt dicit Apoſtolus in Epiſtola ad Galatas. Qui ſunt ſub lege,ſunt ſub maledicto. Adiūgit poſtmodum,quid ſcriptura dicat de fide.quod,quomodo faciat ad propoſitum,dicam paulò pòſt. *Nom dicas in corde tuo,quis adſcendet in cœlum,&c.*] Hoc eſt verbum fidei quod prædicamus, ad quam fidem requiritur & actus interior,qui eſt,credere; & actus exterior qui eſt,cōfiteri. Vtriuſq; Apoſtolus meminit & alterū alteri attribuit;vt tamen intelligendū ſit,vtrūque debere vtrique attribui. dicit enim, cùm dicat ſcriptura in Deuteronomio,quis adſcendet in cœlum? addit Paulus,hoc eſt Chriſtum deducere.aut quis deſcendit in abyſſum? addit Paulus, hoc eſt Chriſtum ab inferis reuocare. Nam velle perſcrutari & intelligere,& incarnationē verbi,qua deſcendit ad nos è cœlis,& reſurrectionem eius, qua ab inferis reſurrexit,eſt
D dementis & aberrantis. *Sed quid dicit ſcriptura? prope eſt verbum in ore tuo & in corde tuo.*] Hoc(inquit Apoſtolus)eſt verbum fidei quod prædicamus. *Nam ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſum.*] Ecce applicat confeſſionē articulo de incarnatione verbi,quæ præſupponit fidē cordis. Nam qui profitetur Ieſum eſſe dominū Deum,profitetur verbum fuiſſe incarnatū. ſequitur. *Et credideris quòd Deus ſuſcitauit eū à mortuis,ſaluus eris.*] Ecce applicat alteri articulo de reſurrectione,qui pertinet ad eam partē ſcripturæ,aut quis deſcēdet in abyſſum,quod eſt Chriſtum reuocare à mortuis. *ſaluus eris.* Vtrumque tamen oportet credere,& vtrumque,cùm fuerit opus,cōfiteri ore. Subdit. *Nam corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.*] Nam iuſtificamur per fidem cordis; tamen non poſſumus per hanc cordis iuſtitiam peruenire ad ſa-

lutem: imò à iustitia decidimus nisi ore confiteamur vtrumque cùm opus E
fuerit. Nunc dicendum quonam pacto dictum in Deuteronomio, in quo Moyses loquitur de præcepto & lege Dei, applicat Apostolus ad propositum fidei, de qua agit. Puto ego noluisse Apostolum ex dicto Moysis, cùm loquitur de lege & mandato, adducere rationem, quasi Moyses esset locutus de fide. Nam haberet contradictionem ab aduersariis manifestam; sed voluisse vti auctoritate scripturæ secundum analogiam, & proportionem quãdam; sicuti dixit Moyses de mandato Dei, quòd non repetendum nec requirẽdum erat, nec à cœlo, nec ab abyssis sed propè erat. Ita nos dicimus de credendis, & de fide. Possemus etiam dicere, quòd Moyses illis verbis innuerit, credendum esse simplici ex corde mandato illi, nec quærenda vlla ratio: sic F
nos de Christo dicere, & fide in eius incarnatione, & resurrectione. Nam in his duobus articulis alij omnes continentur. Conuertit deinde se Apostolus ad Iudæos; & eos reprehendit, quòd vocati à Deo, contradixerint & restiterint. Id quod inquit etiam prophetatum fuisse in scripturis, sicuti prophetatum fuit de conuersione gentium. Hæc ferè est summa huius capitis.

CAPVT II.

REPREHENSIS Iudæis, conuertit se Apostolus ad retundendam arrogantiam gentium, quæ Iudæis insultabant: ostenditque Deum non repulisse Iudæos: primùm quidem, quantum ad electionem, id est, ad eos, quos Deus elegerat ex Iudæis. Nam & se profitetur esse Iudæum, ex tribu Beniamin, &c. aitque id accidisse hoc tempore, quod contigit sub Elia. Nam tunc G
cùm putaret Elias se solum relictum, accepit tamen ex diuino responso, relicta esse septem millia virorum, qui non curuauerunt genua sua ante Baal. Sic etiam nunc Iudæi, qui crediderũt, electi sunt à Deo. quamobrem innuit non rectè gentes facere, si insultarent Iudæis electis. Subdit postmodum Apostolus, vniuersæ Iudæorum genti, à Christianis gentilibus non debere insultari; quoniam is populus primùm est à Deo electus, & sanctificatus in eius patribus, Abraham, Isaac & Iacob. Nec propterea debere cõtemni arborẽ, quamuis quidam rami ex ea fracti sunt; nã ob incredulitatem fracti sunt. Tu autẽ fide stas. multaque adducit in hanc sententiam. Prodit deinde arcanũ quoddam & mysterium; quòd scilicet, postquam gentes intrauerint in Christum, H
etiam Israël intrabit, & saluus fiet. Desinit tandem in admirationem diuinorum operum & diuinæ sapientiæ. Hæc est summa huius capituli. *Secundum Euangelium quidem, inimici propter nos; secundum electionem autem, charissimi propter patres. sine pœnitentia enim sunt gratiæ (seu dona) & vocatio Dei.*] Locus hic obscurior est. Augustinus vult, alios ex Iudæis esse inimicos, & alios charissimos. Inimicos eos, qui non crediderunt, charissimos secundum electionẽ, & eos qui crediderunt. Ego potius puto, vtrumque referri ad eũdem Iudæorum populum; qui, scilicet, sit & inimicus Dei, & charissimus. Inimicus quidem, quia eo tempore nondum receperat Euangelium: ex quo contigerat salus gentibus, conuersis Apostolis ad prædicandũ gentibus, vt in actis Apostolorum

A ſtolorum.Ideo hic dicit Apoſtolus,propter vos. Hic idem populus eſt Deo chariſſimus,ſecundum electionem propter patres, id eſt, quoniam eius patres electi ſunt à Deo.Nam Dei dona & vocatio ſunt ſine pœnitentia;id eſt, non reuocantur à Deo quaſi eum pœniteat ſe illos elegiſſe. *Cõcluſit Deus omnes in incredulitate,vt omnium miſereatur.*] Ambroſius exponit incredulitatẽ, deſperationẽ;id eſt, vt ex experientia de ſe deſperantes,cõuertantur ad miſericordiam Dei;& ſic omnium miſereatur,& Iudæorum & gentium:ſed magis ad textũ videtur facere,ſi infidelitatẽ intellexerimus, ſub qua Deus prius concluſerat gentes, nunc autem Iudæorum populum : vt tandem, vtriſque ad fidem conuerſis,omnium miſereatur.

B

CAPVT 12.

OBSECRO *itaque vos fratres per miſerationes Dei,vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam,beneplacẽtem Deo,rationabilem latriam veſtram.*] Hoſtiam viuentem, commodè dictum.Nam hoſtiæ ſolent occidi;Deus verò exigit à nobis corpora noſtra hoſtias viuentes, ſanctas & Deo beneplacentes;ſic etenim viuentes hoſtię erunt.addit,rationabilem latriam veſtram, ne quiſpiam putaret, verum Dei cultum pertinere rantùm ad corpus,& ad exteriora;iccirco addit Cultum Deo deberi ſecundum rarionem,id eſt, ſecundum ſpirirum, vbi viget rario. *Vt probetis quæ ſit voluntas Dei bona beneplacens & perfecta.*] Vt ſcilicet experiẽdo cognoſcatis, quæ ſit voluntas Dei, C id eſt, mandatum & conſilium Dei bonum perfectum & beneplacens, id eſt,in quo perſiſtentes boni eritis, Deo placenres,& perfecti.Hanc Dei voluntatẽ poſtmodum explicar;vt ſcilicet non altum ſapiant,ſed ſapiant ad ſobrietatem;id eſt,intra terminos eis à Deo præſcriptos,iuxta menſuram fidei; id eſt,iuxta menſuram,quam ad aſtruendam fidem acceperunt. *Siue prophephetiam,ſecundum rationem, vel proportionem fidei.*] Duobus modis locus hic poteſt exponi,vel,ſcilicer,vt prophetent,id eſt, exponant myſteria & arcana ſecundum regulas fidei;ne,ſcilicet,indulgeant ingenio ſuo, & quidpiam interpretentur non ſecundum regulam rectę fidei, vel ſecundum analogiam fidei,auditorum inquam;vt ſcilicet,accommodent ſe capacitati auditorum.

D

CAPVT 13.

SVPERIORI capite pręcepit Apoſtolus, qualis vnuſquiſque Chriſtianus debeat eſſe, & quo ad Deum, & quo ad ſeipſum; ne ſcilicet ſapiat plus quàm oportet : in hoc præcipit, qualis debeat eſſe erga proximum, quod etiam in fine præcedentis capitis retigerat;ſed ea potius pertinent ad bonitatem quandam animi:Hæc verò pertinent ad iuſtitiam; vt ſcilicet vnicuique reddatur debitum.

CAPVT 14.

IN hoc capite nihil aliud agit Apoſtolus,niſi vt reprimat quorundam gentilium & Iudæorum fortem arrogantiam: qui inſultabant quibuſdam in-

firmioribus in fide, qui adhuc detinebantur in obseruatione legalium; tum in delectu ciborum, tum etiam in diebus quibusdam obseruandis, sabbato scilicet, neomeniis, & eiusmodi aliis. Hos contemnebant alij firmiores in fide, qui scilicet stabilierant cor fide, non escis. Econtrà arguit hos superstitiosiores, qui condemnabant eos, qui his obseruantiis non detinebantur; dicitq; iudicium non ad nos pertinere, sed ad Deum, cuius serui sumus. insuper, cauendum illis esse, ne præbeant occasionem scandali proximo, ac omnia inquit, quæ fiunt contra fidem, id est conscientiam, quamuis in se bona sint, mala tamen esse ei qui ea facit. *Manducans non manducantem non iudicet; Deus enim assumpsit.*] Innuit his verbis Apostolus, perfectiorem esse manducantem non manducante; vt pote qui sit assumpt' à Deo. *Tu quis es qui iudicas alienum seruum? proprio domino stat, aut cadit; stabit autem. potens est enim Dominus eum statuere.*] Hic Apostolus conuertit se ad eos, qui firmiores in fide, contemnebant illos infirmiores qui non manducabant; ac propterea etiam eos iudicabant & condemnabant, docens nō pertinere ad eos hoc iudicium, sed ad eorum Dominum, qui statuet eos, id est firmiores in fide faciet. potēs est enim hoc præstare. *Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur.*] Pertinet iudicium de morte & vita nostra ad Deum, non ad hominem. *In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, vt viuorum dominetur & mortuorum.*] Multa possent subtiliter inueniri & dici; ego crassius intelligens, puto sensum Apostoli fuisse, Christum, eò quòd & mortuus est, & resurrexit, meruisse vt iudex esset vtrorumque; tāquam qui vtrumque statum expertus esset; non quidem peccatorum, sed mortuorum: mors autem peccato debetur, & per peccatum introiuit in mundum.

CAPVT 15.

EPilogum facit in hoc capite Apostolus omnium ferè, quæ dixerat. scopus etenim huius Epistolæ fuerat, remouere contentiones, quæ fuerant ortæ inter Iudæos & gentiles, qui in Christum crediderant. sensim ergo ex his, quæ statim supra dixerat, de obseruatione ciborum & dierum, inquit firmiores debere sustinere, & ferre imbecillitates infirmorum, nec nobis ipsis placere. postmodum sensim, post controuersias has de ciborum & dierum obseruatione, descendit ad præcipuam controuersiam inter Iudæos & gentiles exortam, hortans vt se inuicem suscipiant ex charitate; concludens Christum natum fuisse & versatum in Iudæa ob seruandas promissiones factas à Deo patribus Iudæorum: quibus promiserat Christum ex eorum semine nasciturum; ideoque fuisse ministrum Circuncisionis; gentes verò, quibus nihil fuerat promissum, quamuis de earum vocatione fuerit prophetatum, debere laudare misericordiam Dei: quarum sibi datum fuisse ministerium dicit; multaque addit de profectione sua ad vrbē. Hæc ferè est summa. *Etenim Christus non sibi placuit; sed sicuti scriptum est, improperia exprobrantium tibi ceciderunt super me.*] Is sibi placet, qui non se accommodat alteri; neque à rigore discedit, vt imbecillioribus se accommodet. Hoc minime faciendum

A ciendum esse monet Apostolus; ac Christi exẽplo nos hortatur. Nam Christus sibi non placuit, sed peccatoribus sese accommodabat, ac cũ illis prandebat; adeò, vt fuerit appellatus vini potator, & amicus Publicanorũ & peccatorum. Hoc innuit ac dicit Apostolus, cùm inquit, improperia improperantium tibi ceciderunt super me. quoniam ea opprobria, quibus solemus afficere illos, qui Deo improperant, & aduersantur, ceciderunt super Christum. *Vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.*] Ille enim, qui se infirmiori accommodat, patientia vtitur: nam illius mores patitur contra genium suum. consolationem verò capit ex scripturis, ad medelam eius molestiæ, quam patitur; legens ita etiam vixisse Christum. *Sanctificans* B *Euangelium Dei.*] Phrasis Paulina, qua attribuit Euangelio id, quod in nobis efficit Euangelium. Nam per Euangelium sanctificamur nos. *Repleuerim Euangelium Dei.*] Eadem ferè phrasis. nam gentes & nationes eas, quas memorat repleuerat Apostolus Euangelio Dei.

CAPVT 16.

SI autem qui potens est vos confirmare iuxta Euãgelium meum, & prædicationem Iesu Christi; secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti quod nunc patefactum est, & per scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, in obedientiam fidei, in cunctis gentibus cogniti; soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria, in secula seculorũ. Amẽ. Et per scripturas Prophetarũ secũdũ præ- C *ceptũ æterni Dei, in obedientiã fidei, in cũctis gentibus cogniti.*] Videtur hæc cõtradicere his, quæ statim dixerat superius. quomodo namq; fuit Euangeliũ occultum temporibus æternis, si per scripturas Prophetarum fuit cognitũ? Puto Paulum velle Euangelium, cùm re proditum est, fuisse etiam cognitũ per scripturas Prophetarum, quæ ante rem proditam non intelligebãtur. Sic dicit Petrus, & habemus firmiorem Propheticum sermonem. Sic in Euangelio, spiritus domini super me: in actis Apostolorum, de Eunucho qui legebat Esaiam prophetam. *Cui honor & gloria in secula seculorum.*] Puto subintelligi prius soli Deo gloria; deinde subdi, per Iesum Christum, cui etiam honor & gloria.

IN CAPVT PRIMVM AD CORINTHIOS.

F

ARGVMENTVM facile & obuium. nam primò gratias agit Deo de Corinthiorum profectu in Christo Iesu; deinde arguit schismata, quę esse inter eos audierat, ex immoderato affectu, quo doctorē quisque suum aliis præferebat. *Cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro.*] Quidam diuidunt particulam illam, in omni loco, ab ea quæ sequitur, ipsorum & nostro, & coniungunt hanc postremam iis quæ prius dixerat, Domini nostri Iesu Christi, domini inquam ipsorū & nostri; sic etenim in Græco. vel appellauit locum ipsorū, etiam suum; vtpote ab eo constitutum, & in quo ius habebat. *Secundum quod testimonium Iesu Christi confirmatum est in nobis.*] Testimonium Christi, accipi potest actiuè & passiuè. passiuè videlicet quod de Christo afferimus fideles omnes: vel actiuè, quod Christus perhibuit & de seipso, & de Deo, & de mundo. ipse namque missus fuit in mūdum, vt testimonium adferret veritati, vt apud Ioannem legitur. *Fidelis Deus à quo vocati estis.*] Si fidelis, omnia bona, quæ pollicitus est nobis in Christo, proculdubio præstabit. *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephæ, ego Christi: diuisus est Christus.*] Vel dicit Christum diuisum esse apud eos: quoniam, quasi ab his doctoribus non idem Christus fuerit prædicatus, inter se dissident: vel, quoniam nonnulli inter ipsos erant, qui diuidebant & separabant Christum ab doctoribus, quasi connumerandus esset cum illis, & in eorum esset ordine constitutus. *Quoniam enim in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum; placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.*] Alia deinde subdit in eundem sensum. Sapientiam Dei appellat Paulus constitutionē mundi, eiusque gubernationem; ex quibus omnes fatentur summam esse in Deo sapiētiam. stultum verò Dei appellat Paulus, redemptionem humani generis per crucem. Hoc etenim mysterium Dei videtur sapientibus huius mundi stultitia. Inquit ergo Apostolus, quoniam mundus non cognouit Deum per sapientiam, id est, ex mundi constitutione (non quod non nouerint; nam nouerant Deum, vt in Epistola ad Romanos dicit; sed quoniam non glorificauerunt

G

H

vt

A vt Deum,neque ſeſe ei ſubiecerunt;dicuntur in hoc loco non nouiſſe Deũ.) placuit Deo ſaluos facere credentes per ſtultitiam prædicationis, id eſt, per crucis prædicarionem.Nam verbum crucis, pereuntibus ſtultitia eſt, id eſt; non credentibus;credentibus verò, eſt Dei virtus, qua ſaluantur credentes. *Nos prædicamus Chriſtum crucifixum. Iudæis ſcandalum, gentibus ſtultitiam.*] Gentes,quibus Prophetæ & lex omninò ignoti erant, putabant Chriſti prædicationẽ ſtultitiã quãdam eſſe & meras fabulas:Iudæi verò, qui & de Meſſia venturo,& de multis aliis pertinentibus ad Chriſtum,ex ſcriptura edocti erant,in Chriſto offenderunt.nam ex ſignis cogebantur credere; & ex malitia & inuidia obcæcabantur;& ideò offenderunt. *Ex ipſo autem vos eſtis in*

B *Chriſto Ieſu;qui factus eſt nobis à Deo ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio,& redemptio: vt ſicut ſcriptum eſt,qui gloriatur,in domino glorietur.*] Supra Apoſtolus,quod ſicuti Deus per ſtultitiam crucis voluit ſaluos facere credentes, non per ſapientiam;ita etiam elegerat homines ignobiles,indoctos, contemptibiles,& qui tanquam non ſint; vt confundat nobiles,doctos & diuites. ſubdit Chriſtianos omnes natos eſſe ex Deo in Chriſto Ieſu, qui eſt ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio,& redemptio noſtra, quod ad duo poteſt referri;ſcilicet, quoniam ex Chriſto in nobis influxit ſapientia, & iuſtitia, & ſanctitas; nam de plenitudine eius omnes accepimus. ſubinde poteſt etiam intelligi,quòd ſapientia,& iuſtitia,& ſanctitas, quæ eſt in Chriſto, tanquam in capite,attribuitur à Deo nobis;ita vt qui gloriatur,non in ſe ipſo glorietur,id eſt,ob vir-

C tutes, quibus ipſe ſit præditus; ſed in domino, id eſt,in Chriſto, capite ſuo, cuius virtutes membris imputantur.vel, ob virtutes glorietur quas accepit de plenitudine Chriſti,non autem ipſe comparauit.

CAPVT 2.

NIHIL aliud agit Apoſtolus in capite hoc,quàm vt doceat ſe eandem regulam ſectatum fuiſſe (vt ſcilicet putaret inter eos nihil ſcire,niſi Ieſum crucifixum) quæ ſtultitia habetur & ſcandalum.neque eloquẽtia vlla vſum fuiſſe, ſed tantùm ſpiritum oſtendiſſe, eiuſque virtutem, ac ſapientiam abſconditam inter perfectos oſtendiſſe, (Chriſtum ſcilicet) quam ſapientes huius mundi non nouerant.Nouerunt verò hi qui habent ſpiritum à Deo.

D Nam ſpiritus Dei ſcrutatur; itaque hi qui acceperunt ſpiritum à Deo, poſſunt etiam ea percipere & ſcire, quæ à Deo ſint nobis donata,quæ animalis homo nequaquam percipit;imò ſtultitia ſunt illi. *Teſtimonium Chriſti.*] Supra expoſitum eſt hoc teſtimoniũ.*Et ſermo meus non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis,ſed in oſtenſione Spiritus & virtutis.*] Sermo,quo Corinthiis vſus eſt Paulus,non ornatus aut comptus fuit,ſed accõmodatus,vt eis oſtenderetur ſpiritus Dei per Chriſtum & virtutem eius. Nam miniſtri ac prædicatores verbi tantùm oſtendunt: Deus autem per fidem Chriſti intus operatur & ſpiritum infundit;& ſic fides noſtra nititur, non humana auctoritate,ſed diuina. *Sapientiam verò,non huius mundi,neque principium huius mundi qui deſtruuntur.*] Deſtruuntur vtique huius mundi ſapiẽtes: quoniã Deus

ſtultam fecit eorum ſapientiam,qua putarunt ſe poſſe ad fœlicitatem peruenire. *Sed loquimur Dei ſapientiam in myſterio,quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſecula in gloriam noſtram.*] Sapientia hæc Dei de qua loquitur,vel Chriſtus eſt,qui ante ſecula prædeſtinatus eſt, vt fieret homo in gloriam hominum & naturæ humanæ; vel in gloriam eorum qui eum receperunt. vel per ſapientiam Dei, intelligit hoc Dei arcanum conſilium, quod ante ſecula prædeſtinauit,id eſt decreuit, vt ſuis temporibus fieret.Hoc Dei conſilium nullus principum huius ſeculi nouit. *Si enim cogonouiſſent,nunquã Dominum gloriæ crucifixiſſent.*] Populus Iudæorum non cognouit Chriſtum. Principes & ſcribæ cognouerunt eum eſſe Meſſiam, non tamen eſſe Deum; quæ cœcitas eis contigit ob eorum ſuperbiam & inuidiam. *Quæ & loquimur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis,ſed in doctrina ſpiritus,ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.*] Vnaquęque doctrina ſua habet verba,ſuamque orationem ipſi accommodatam. doctrina humana habet verba docta & orationem comptam;doctrina ſpiritus,cuiuſmodi eſt Chriſti doctrina, habet orationem incomptam, verba non admodum exquiſita; vt tota præ ſe ferat ſimplicitatem quandam, quæ à doctis humana ſapientia negligatur. vſi ergo ſumus,inquit Paulus,ſpiritualibus ſpiritualia comparantes;id eſt,accommodantes rebus ſpiritualibus ſpiritualia, & ſpiritualem orationem, quæ incompta & ſimplex eſt;ſpiritualibus, ſcilicet, rebus. *Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei; ſtultitia ſiquidem ſunt illi. Spiritualis autem &c.*] Homo animalis non ſolum is dicitur, qui brutorum vitam agit, voluptatibus mancipatus, ſed omnis is,qui non tranſcendit humanum lumen,& ſine ſpiritu eſt. Hi in pſalmo dicuntur filij hominum. *Spiritualis à nemine iudicatur, & ipſe iudicat omnia.*] Potentia inferior, non aſcendit ad ea iudicanda, quæ pertinent ad ſuperiorem; ſuperior verò & ſua & inferiora diſcernit. *Sicut ſcriptum eſt, quis cognouit ſenſum Domini? aut quis inſtruxit eũ? Nos autem ſenſum Chriſti habemus.*] Neceſſe eſt, vt is, qui aliquem intelligit, & ab eo dicta & facta,eundem ſenſum habeat cum eo, quē intelligit. Is ergo,qui intelligit facta & dicta à Deo, eundem habet ſenſum cum Deo; quem cùm prius non habuerit, oportet, vel quòd fuerit inſtructus à Deo,vel Deum ipſe inſtruxerit.inſtruere Deum nemo poteſt: oportet ergo vt ſit à Deo inſtructus. Nos,inquit Apoſtolus, habemus ſenſum Chriſti, à Chriſto inſtructi: homo verò animalis, non inſtructus à Chriſto, ſenſum Chriſti non habet;& ideò non poteſt intelligere.

CAPVT 3.

SVPRA multa dixerat Paulus, quæ pertinent ad reprimendam hominum elationem, qui putant ſe eſſe præ aliis ſapientes, oſtendens hanc ſapientiam eſſe apud Deum ſtultitiam; ſicut econtrà ea quæ habetur ab hominibus ſtultitia. eſt apud Deum ſapientia; imò Dei ſapientia qua vſus eſt ad ſalutem hominum. Hæc autem omnia eò tendunt, vt reprimat eorum inſolentiam, qui auctores fuerunt ſciſmatum Corinthiorum; dum quiſque ſibi

A sibi vsurpat nomen Magistri & principis suæ sectæ. Hoc autem Paulus obliquè facit, ne auctores illos nimis irritaret, ac ad discipulos se conuertit, eò quòd vnus infletur aduersus alterum pro hominibus; quisque scilicet pro suo præceptore: ostenditque Deum solum auctorem esse sui profectus cognoscendum, eique omnia attribuenda, homines autem esse ministros Dei, & dispensatores mysteriorum Dei; & tandem, & ministros hos, & omnia esse sua; id est, à Deo instituta & facta propter eorum vsum & vtilitatem; eos verò esse Christi; Christum verò Dei; vt omnes tandem sint vnum in Deo. *Tanquam paruulis in Christo lac vobis dedi in escam: nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis.*] Innuit hoc in loco Apostolus, nondum eos, qui se magistros B faciebant, & auctores erant schismatis, solidiorem escam gustasse in Christo, sed tantũ lac, vt paruuli; tamẽ velle haberi magistros. *Dei adiutores sumus; Dei agricultura estis.*] Ministri sunt adiutores non quia dant virtutem agenti; sed vt instrumenta & organa. *Vt sapiens Architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. &c.*] Vt oratio consequens sibi sit, oportet hunc locum potius ad doctrinam referri, quàm ad opera; in hoc enim versatur Paulus. attamen docere, opus quoddam est doctoris, pro quo mercedem habiturus est, vel detrimentum passurus: quod tamen detrimentum, si non destruxerit fundamentum, quod est Christus, sed ædificauerit super fundamentum, non cessurum est in illus perniciem, sed ad operis destructionem. Ex quo fiet, vt ipse sit saluus, sic tamen quasi per ignem. Ex hoc loco C piè, & non absque ratione colligitur, proditum fuisse ab Apostolo ignem purgatorium. Verùm fideli (vt inquit Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis sufficit Ecclesiæ auctoritas, etiamsi nullus esset scripturæ locus de igne purgatorio. *Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Cephas, siue Apollo, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia enim vestra sunt; Vos autem Christi, Christus autem Dei.*] Cùm finis præstantior sit illis, quæ sunt ad finem; contra naturam est, si quis glorietur in eo, qui est se inferior, nullus ergo in hominibus præceptoribus, Dei ministris glorietur: quia nobis seruiũt à Deo dati: sic mundus nobis seruit, seruiunt vita & mors: nam ad vtilitatem nostram cedunt, Sic præsentia nobis seruiunt, etiam cùm tribulationes patimur. faciunt enim ad profectum nostrum; sic futura nobis parata sunt, vt in D ea vita fœlices simus. Nos autem Christi sumus, quia illi seruimus; non autẽ ob illius vtilitatẽ, sicuti cætera nostra sunt; sed vt in illo simus, vnum, & vt in nobis glorificetur. Sic etiam Christus est Dei, quia Deus clarificatur in ipso, & per ipsum in nobis. Sicuti dicitur in Euangelio, pater clarifica Filium tuũ, vt & filius tuus clarificet te. &c.

CAPVT 4.

TOTIVS rei ac negocij, de quo instituerat agere Apostolus vsque ab initio, in hoc capite summam manum imponit; inquitque componendo se cum aliis, deberi omnes nos existimari non auctores & Dominos, sed ministros & dispẽsatores mysteriorũ. In ministris verò requiritur fidelitas. Is autẽ fidelis est minister, qui sibi nõ vsurpat locũ Domini. Docet deinde trãstulisse

omnia in se & Apostolo, ne videretur acrius illos incessere, & de se altius sentire. Ironia quadam deinceps vtitur, ac se doctoribus illis Corinthiorum confert: postremò dicit se eorum charitate motum, mittere Timotheum discipulum charissimum, Corinthum. *Mihi autem pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neq; me ipsum iudico; nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: qui autem me iudicat Dominus est.*] Sententia lata à non iudice, nihil est facienda. Cùm ergo solus Deus sit noster iudex, aliorum hominum de nobis iudicium & condemnatio; nostræ quoque ipsius conscieniæ absolutio, minimi facienda est. quandoquidem ad solum Deum iudicium de nobis pertineat. appellat humanum diem, homines illustres, qui inter alios splendent vt dies quidam. *Quis enim te discernit? quid habes quod non accepisti?*] Discernuntur illi à populo, qui constituuntur aliorum doctores & præceptores. Hos autem Deus constituit, nisi ipsi sibi honorem assumant. quamobrem ea de causa, non debent quicquam sibi arrogare & insolescere. *Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema.*] Purgamenta ea dicuntur, in quibus sordes colliguntur: similiter peripsema, linteum est, quo corpus abstergimus; significans Apostolus in se & labores, & maledicta, & iniurias omnes confluxisse tanquam ad sentinam & purgamenta. *Si decem millia pædagogorũ habeatis in Christo; sed non multos patres: nam per Euangelium ego vos genui.*] Innuit hîc se meritò præferri debere à Corinthiis omnibus aliis eorum doctoribus; cùm ipse sit veluti pater, illi vero tanquam pædagogi. ob eandem etiam causam innuit, & maiorem sibi eorum curam deberi, quàm aliis. quamobrem dicit se eis missurum Timotheum. *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu lenitatis?*] Hoc accommodatum est potius his quæ dicturus est, quàm his quæ supra dixerat. Nam nimius videretur Apostolus contra Doctores illos, iccircò melius annectitur illis, quæ infra dicturus est de eo, qui duxerat, seu habebat vxorẽ patris.

CAPVT 5.

REM aliam Apostolus aggreditur, & summa per se nota est. Nam acriter reprehendit & incusat Corinthium illum, qui habebat vxorem patris sui; nouercam inquam; eumque tradit Sathanæ, in interitum carnis, vt spiritus saluus fiat. nam excommunicatio est pœna medicinalis. demum docet exercendam esse excommunicationem & iudicium contra fideles, & eos qui sunt in Ecclesia; non cõtra infideles, qui ad nos nõ pertinẽt. *Si is, qui pater nominatur inter vos sit fornicator aut auarus.*] Notandum quòd in Græco codice deest particula, sit; & ideo intelligitur verbum, nominatur, adaptari his quæ sequuntur. quamobrem bene adducitur hic textus, ad probandum conuersationem cum excommunicatis non prohiberi, nisi fuerint pronunciati excommunicati. *Scripsi vobis in Epistola, nõ commisceri fornicariis, &c.*] Vel aliã, vel hâc eandem Epistolam innuit, in qua hoc scribit; vt sit quidam Hebraismus. ecce prius excõmunicat fornicarium, deinde docet, cũ fornicariis, &c.

non

A non esse conuersandum;fornicariis inquam fratribus & nominatis fornicariis &c. id est, publicatis & pronunciatis.

CAPVT 6.

IN duob' taxat Corinthios Apostol' in hoc capite.primũ quòd iudicia inter fratres exercebãt sub iudicibus infidelibus;deinde quod dabant operã ventri; sub prætextu libertatis & licentiæ, quod non subiiciebantur legibus ciborum & ventri.Hæc summa est. *Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum, ad verecundiam vestram dico. &c.*] Appellat contemptibiles in Ecclesia per ironiam: quo-B niam illi qui sub infidelibus litigabant,dicebant imperitos Christianos esse, ac præterea minus idoneos iudices. *Omnia mihi licent,sed non omnia expediũt. omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. esca ventri, & venter escis. Deus autem hunc & hanc destruet.*] Quoniam ab obseruantia ciborum in libertatem Christiani vocati erant;quidam dabant se crapulæ. ob hanc libertatem dicit Apostolus,non debere nos ea omnia agere quæ licent, nulla habita ratione eius quod expedit;sed quę expediũt eligẽda & faciẽda.Nec propterea quod quippiã licet, debemus nos in seruitutẽ tradere cupiditati; quã cupiditatẽ appellat ventrẽ,quæ addicta est & famulatur cibis.Hãc inquit simul cũ cibis,id est superfluis,inquã Deus destruet;quia vlciscetur & puniet. Vel dicit esse destruẽdam simul cum cibis post resurrectionem corporum.
C Modus loquendi est,quo vti solemus cum actionem,seu affectum aliquem volumus improbare; vt simul quoque faciamus mentionem obiecti illius affectus seu actionis. *Omne peccatum quodcunque fecerit homo,extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suũ peccat.*] Simplex,vt reor,intelligẽtia;quoniã in fornicatione immunditiam quandam contrahit corpus, quod non contingit in aliis peccatis,vnde in lege veteri mundos legimus à mulieribus:hicque fermè est omnium gentium consensus.

CAPVT 7.

FACILIS est summa totius huius capituli.Nam ob incontinentiæ periculum consilium dat vt vnusquisque habeat propriam vxorem,& vnaquæque habeat proprium virum.Si quis,aut si qua verò habuerit virginitatis do-D num,summoperè laudat,quod virgo seu innupta perseueret.& allicit homines ad virginitatem ex commodo.Nam præsentis vitæ necessitas, maritis & vxoribus multa adfert incommoda.Vxorem non debere à viro separari dicit esse præceptum Domini. Ipse deinde consilium dat fideli, qui copulatus sit infideli, ne ab ea discedat: ac tandem suadet vnicuique in ea manere vocatione,in qua vocatus est.Sic seruis & liberis suadet manere in sua vocatione.postmodum ob breuitatem huius vitæ asserit pro nihilo habenda esse ea omnia quæ habemus. & existimare nos debemus, tanquam nihil eorum habeamus. repetit nonnulla, quæ dixerat de virginibus & nuptiis, ac ita definit. *Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro reconciliari.*] Augustinus, de adulterinis connubiis ad Pollentium,ex hoc loco deducit,quòd

etiam dimissa ob fornicationem à viro, non potest alteri nubere, neque vir E aliam ducere. *In pace autem vocauit vos Dominus &c.*] Nam si, cum primùm vir aut mulier facta esset Christiana, fieret diuortium matrimonij; multæ discordiæ oriturae fuissent: ideò cùm Dominus vocauerit nos in pace, illud consilium dat Apostolus. *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. pretio enim empti estis, nolite fieri serui hominum.*] Antithetis quibusdam orationem ornat: simulque docet Christianam libertatem & seruitutem. Nam qui vocatus est seruus existẽs, parere domino nõ debet in his quę sunt impietatis & vitiositatis: nã ab ea seruitute liberat⁹ est à Christo. iccircò Apostolus dicit, eũ esse libertũ Domini. Ecõtrà is, qui liber vocatus est, empt⁹ à Christo factus est seruus Christi, sicuti seru⁹ iustitiæ. Idcircò cõcludit, nolite fieri serui hominũ, ea F parte scilicet, qua estis liberati à peccato, & facti serui iustitiæ, idest, Christi.

CAPVT 8.

INTER Corinthios Christi nomen professos, quidam erant, qui pritiores cæteris sibi videbantur. hi non abstinebant ab esu victimarum, quæ fuerãt immolatæ idolis; dicentes, & rectè, idolum nihil esse, quatenus, scilicet, idolum est: ideoque victimas illas non infici, propterea quòd essent immolatæ idolis. Hos peritiores infirmi quidam & imperiti videntes non abstinere ab esu talium victimarum, putabant eos peritiores adhuc venerari idola; & ideo scandalizabantur. Hos arguit Apostolus inquiens scientiam absque charitate inflare, sed charitatem ædificare: docetque abstinẽdum esse ab his, G quibus frater scandalizatur, etiamsi nobis his vti liceat. ac concludit se non comesturum nedum victimas idolorum, sed nec etiam vllam carnem in æternum; ne proximum & fratrem scandalizet. *De his quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat.*] Apostolus se interserit illis peritioribus; dicens se cum illis scire, quod bene intelligant victimas illas non esse infectas. sed innuit se ab illis differre, quod sciat scientiam inflare sine charitate, charitatem verò ædificare, scilicet & eum qui charitatem habet, & eius proximos. *Si quis autem putat se scire aliquid, nondum cognoscit quemadmodum oporteat scire. si quis autem diligit Deum, cognitus est à Deo.*] Duobus modis primum, quod dicit, exponi potest: vel scilicet, vt arguat imbecillitatem scientiæ nostræ, vt sit sensus, ille qui putat se quip- H piam scire, nondum nouit quid sit scire, nam clara certa & stabilis cognitio rei, & eius principiorum, scientia est; quam hîc non habemus, præsertim rerum diuinarum. Ignorat ergo quid sit scire, & quomodo oporteat scire, ille qui putat se aliquid scire. Vel referendum est hoc, quod dicit, non ad scientiam, sed ad modum, quo vti debemus nostra scientia: quoniam ad ædificationem proximi ea est vtendum. Ideò inquit, nondum scit quemadmodum oporteat scire. Sequitur: qui autem diligit Deũ hic cognitus est à Deo. Meo iudicio, cognitus, hîc nõ significat approbat⁹ & dilectus, sed significat figura quadã dicẽdi Hebraica, in cognitionẽ adductus; id est est is qui charitatẽ habet & Deũ diligit, docetur à Deo, quomodo oporteat scire; id est quomodo

oporteat

A oporteat nos vti sciētia nostra, quia scilicet ad proximi ædificationem. *Idolum nihil est in mundo.*] Quoniam Idolum figmentum est hominum; vel quia simulachrum est rei nullius, sed cōficta ab hominibus: vel etiam quòd numen illud quod ei ab hominibus tribuitur, nihil est, sed merum figmentum. Vnde etiam alibi Idolum appellatur in scriptura mendacium. *Nullus est Deus nisi vnus. Nam & si sunt qui dicantur Dij, siquidem sunt dij multi, & domini multi; nobis tamen vnus est Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia & nos per illum: sed non in omnibus est scientia.*] Deus non potest esse nisi vnus: opinio tamen hominum confinxit Deos multos, & dominos multos; sed Christianis vn' est Deus pater,

B ex quo omnia vt dicit Augustinus & Hilarius. Vnitas est in patre, & Trinitas vna est propter patrem. Iccircò de patre mentionē facit, ex quo est omnis creatura per creationem; non excludendo filium & sanctum spiritum: sed & Filius & Spiritus sanctus est à patre per originem; & à patre habent, quod sunt, principium creaturæ. ideo ex patre sunt omnia, & nos in illo. Deus non tantùm est efficiens omnium causa, ex qua sunt omnia, sed etiam est causa finalis omnium. ideo subdit Apostolus, & nos in illo: Christus verò est verbum Dei, & eius ars, per quam facta sunt omnia, & nos sumus instaurati & reformati. Hæc est veritas, & Christianis notissima; non tamen omnes idiotæ hanc scientiam firmam habent. *Esca nos non commendat Deo, neque enim si manducauerimus, abundabimus: neque si non manducauerimus,*

C *deficiemus.*] Ostendit Apostolus ab indifferentibus omninò abstinendum esse, ob vitandum scandalum proximi. *Aedificabitur ad manducandum idolothyta.*] Hoc pacto ædificabitur, quia putabit in idolo numen esse: & ideo cum veneratione eius numinis idolothyta manducabit; & sic labetur in idolatriam. *Peccantes in fratres, & percutientes eorum conscientiam, peccatis in Christum.*] Nam fratres sunt membra Christi; vnusque est Christus cum Ecclesia. ideo qui in fratres peccat, peccat in Christum. sic in Euangelio, quod vni ex istis minimis fecistis, mihi fecistis.

CAPVT 9.

D LONGAM digressionem Apostolus facit, vt id quod dixerat, communiat sui exemplo; abstinendum scilicet, etiam esse ab his quæ licent, ne scandalizetur proximus; aut etiam; vt magis ædificetur. Habebat potestatem Apostolus, officij sui ratione, & victum petere ab his quibus Euangelium prædicabat; & sororem mulierem circumducendi, quæ ei inseruiret, vt alij Apostoli: abstinebat tamen ab omni huius potestatis vsu, propter Euangelium; id est, vt omnes magis ædificarentur, ac facilius allicerentur ad Euangelium. imò subdit sese omnibus accommodasse, vt omnes lucrifaceret. Hæc summa est. *Etsi aliis non sum Apostolus, vobis sum. nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.*] Supra dixerat se genuisse Corinthios in Euangelio, seque esse eorum patrem, alios verò pædagogos. idem

nunc repetit, dicitque, quamuis aliis non esset Apostolus, esse tamen se Apostolum Corinthiis, quos genuerat in Euangelio; & illos esse signaculum sui Apostolatus. translatione vtitur: Nam sicuti priuilegium munitur signaculo Principis: ita actio & potestas causæ, ex effectu dignoscitur. Cùm ergo Apostolus genuisset in Euangelio Corinthios, Corinthij vtique erant veluti signaculum sui Apostolatus. *Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est, &c.*] Defensionem hîc dicit responsionem, ad eos, scilicet, qui ab illo inquirebant rationem vitæ quam agebat. *Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos vtique dicit?*] Deus vniuersorum prouidentiam habet, prout eorum naturæ competit. in scriptura tamen edenda, tantùm hominum curam habuit & prouidentiam; non boum & brutorum animaliũ, ad quæ scripturam non instituit. *Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi: vt nõ abutar potestate mea in Euangelio.*] Sententia clara est. Nam inquit, cùm sibi mandatum à Domino fuerit, vt Euangelium prædicet, necessariò sibi esse hoc munus obeundum; nec ob hoc, quod mandato Dei, obediat, vllam sibi gloriam vllamué ampliorem mercedem aliis deberi; sed si hoc faciat sine sumptu & impensa eorum, quibus prædicat, quod non cogitur ex mandato Christi præstare; ex hoc sibi gloriam & præ aliis mercedem deberi. ideóque semper se eam regulam seruaturum. Verba nonnulla difficilia; vt si volens fecero, si autem inuitus: quæ debent accipi in hunc sensum, vt volens dicatur ea facere, quæ hilari & prompto animo, non tantùm ex mandato & debito, sed etiam ex charitate Dei & proximi: Inuitus verò, cùm tantùm ex mandato & debito quasi coactus agat. quod etiam addit, vt non abutar potestate mea in Euangelio: notandum quod apud Apostolum, etiam is, qui seruat mandatum, si non dirigat actionem suam ad charitatem proximi, ita quòd non vitat scandalum, & omne illud quod impedit profectum, dicitur potestate abuti. *His qui sub lege sunt, quasi essem sub lege &c. his qui sine lege erant, tanquam essem sine lege: cum sine lege non essem, sed in lege essem Christi.*] Hoc in loco Apostolus, qui sui exemplum aliis proponebat, pergit ostendere, quantoperè omnes suas actiones dirigebat ad charitatẽ proximi, & ad cuiusque profectum & ædificationem. ac propterea inquit sese accommodasse Iudæis, seruando eorum ceremonias, quæ nondum factæ erant mortiferæ, vt eos lucrifaceret & inuitaret ad Christum: sic sese accommodasse gentilibus seruando eorum consuetudines non improbas, ac si sub nulla lege esset, vt gentiles lucrifaceret. Per parenthesim autem interponit, se tamen esse sub lege Dei & Christi, quod positum est ad remouendam obiectionem & calumniam; ne scilicet ex his verbis aliquis obiiceret Apostolnm esse exlegem: sicuti hi, qui putãt mundũ à casu gubernari; & nullũ esse Deũ, ideo per parenthesim ea verba interponit. Dicit etiã se factũ fuisse infirmatũ cũ infirmis, his scilicet, de quib' mẽtionẽ fecit in Epist. ad Romanos, & paulò supra;

qui,

A qui,scilicet,adhuc detinebantur obseruantiis legalibus. *Omnia autem facio propter Euangelium,vt particeps eius efficiar.*] Cupit fieri Apostolus particeps Euãgelij, non vt doceatur ipse ab aliis, sed vt alios doceat, & participes efficiat Euangelij. hebraismus enim est. vel cupit fieri particeps præmij promissi in Euangelio,ad quem sensum quæ subdit videntur posse rectè accommodari.

CAPVT 10.

PROSEQVITVR Apostolus id,quod cœperat; ac inquit,non sufficit induisse Christum, & baptizatum esse; verùm oportet in vita benè agere,& legitimè pugnare,necubi offendere. Nam & patres nostri omnes fuerũt sub B nube & in mari, ac sub Moyse baptizati. nihilominus plerique eorum omnes non fuerunt Deo accepti, sed perierunt in deserto. Eorum autem actiones & euentus, figuræ quædam fuerunt rerum nostrarum,& nostri, in quos fines seculorum deuenerunt. Paulatim postmodùm Apostolus redit vnde fuerat digressus,ac inquit,omnia fieri debere à nobis in ædificationem,& vitanda esse scãdala. Prosequitur deinde de esu victimarum idolorum,ac primò,vt reor ego, increpat christianos, qui comedebant in idolio idolothyta, atque illos fieri participes dæmoniorum; quoniam edunt in idolio ea,quæ sunt dæmoniis immolata. Deinde instruit eos,qui non comedebant in idolio,sed vel eas emebant in macello,vel inuitati à gentilibus eas carnes comedebant,vt in textu patet. Postremo in calce,quasi aliud agens,conuertit se ad C eos,qui scandalizabantur, cùm videbant christianos doctos comedere idolothyta; ostendens eos scandalizari non debere, eò quod proximus ea edat, gratias tamen agat Deo; cuius ea animalia factura sunt, creata in vsum hominis. Hæc est summa: *Omnes sub Moyse in nube baptizati sunt & in mari.*] Plura baptismatum genera connumerat Damascenus in quarto libro: inter quæ etiam hæc: quæ non verum baptisma sunt, sed veri baptismatis figuræ. *Non potestis fieri participes calicis domini, & calicis dæmoniorum.*] Pars hæc ad eos pertinet, qui recumbebant in idolio, ac fiebant participes eorum sacrorum. *An dominum æmulamur? an fortiores illo sumus?*] Sæpè in psalmis dicit Dauid, eos qui ex Iudæis seruiunt idolis, prouocare dominum ad æmulationem & ad zelum, constituentes illi veluti riuales alios Deos. fortiorem is videtur se D facere Deo,qui Deum negligit, eumque offendere non veretur. *Omne quod in macello venit,mãducate.*] Hic alia pars incipit,in qua admonet eos qui vescebantur idolothytis,vel domi suæ,vel apud gentiles,à quibus inuitabantur ad prandium seu cœnam. *Vt quid enim libertas mea iudicatur à conscientia aliena?*] In hac postrema parte callidè & argutè vertit se ad eos reprehendendos, qui infirmi erant,& scandalizabantur de esu idolothytorum.

CAPVT 11.

HVIVS capitis principium est annexum præcedentibus. Christus se omnibus accommodauit,sicuti in Epistola ad Romanos inquit Apostolus, quem imitati se dicit. Iure ergo hortatur Corinthios vt imitentur se. Laudat

deinde quod meminissent ipsius traditionum; quas saltem nonnulli eorum meminerant & seruabant. Præcipit postmodùm mulieribus, vt orent, & prophetẽt velato capite. Demũ eos reprehendit, quòd non conuenirent ad cœnam domini, vt par est & decet. Hæc summa. *Caput mulieris vir; caput viri Christus; caput Christi Deus.*] Caput, principium est, & id, à quo ea, quorum est caput diriguntur. Hic ergò est verus & rectus ordo, vt vir, dirigat mulierem; virum Christus; Christum Deus. Iccircò, cùm vir non habeat supra se terrenam potestatem, vt liber, non debet caput velare. Econtrà mulier, cùm sit sub viri potestate, debet velare caput in signum subiectionis. Multa Augustinus in 12. de Trinitate. *Vir imago & gloria Dei.*] Nõ propterea hoc dicitur, quod mulier non sit etiam ipsa secũdum mentem facta ad imaginem Dei, in qua non differunt vir & mulier. Sed quoniã, sicuti Deus est principiũ & finis totius creaturæ; ita vir est principium mulieris, ex quo facta est mulier; & est etiam finis, quia propter virum facta est mulier, non propter mulierem vir.

E

F

CAPVT 12.

CVM Apostolus in initio Epistolę arguisset Corinthios ob schismata, quæ erant inter eos, ob æmulationem præceptorum & doctorum; ac postea quædam alia in eis respondisset, ac benignè eos admonuisset: in hoc capite iterum admonet eos, vt caueant zelum & æmulationem, qua laborabant ob dona spiritus sancti. Vnusquisque etenim donum sibi datum aliis præferebat. Hoc Apostolus arguit, docens omnia dona necessaria esse ad perfectionem corporis huius mystici, quod est Ecclesia: idque mirificè probat ex cõparatione humani corporis, seu cuiusuis animalis. Verùm, quoniã tota christiani hominis perfectio consistit in fide & charitate, in exordio huius capitis ostendit differentiam inter christianum habentem spiritum sanctum, & eum qui spiritum sanctum non habet; ex cõfessione scilicet diuinitatis Christi. Confessio etenim est posterior actus fidei, prior verò credere: vt in Epistola ad Romanos. in sequẽti verò capitulo aget de charitate. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus diuisiones ministrationũ sunt, idem autem dominus: diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.*] Aptè singula singulis accommodauit Apostolus. Nam cùm primum donum Dei sit spiritus; reliqua dona & gratiæ à spiritu pendent. Ministri, & ministrationes ad dominum referuntur: operationes verò ad primam omnium causam, quæ operatur in omnibus. vsque modo pater meus operatur & ego operor, apud Ioannem. Vnus tamen atque idem Deus est, dominus & spiritus, sed distinctio hæc est secundum rationem & effectus diuersos. *Alij sermo sapiẽtiæ, alij sermo scientiæ seu cognitionis, alij fides in eodem spiritu, alij gratia sanitatum, alij operatio virtutem.*] Quoniam sancti Doctores, & sanctus Thomas in prima secundæ, de gratiis gratis datis, has gratias optimè distinguunt; vnum tãtùm admonebo, quod sanctus Thomas notat: per fidem hoc loco intelligi, non illam, qua quis efficitur christianus; sed certiorem quandam & clariorem euidentiam. Item gratiam virtutum differre à gratia sanitatum; quòd sanita-

G

H

A ſanitates & curationes ſint ex miraculis,quæ fiũt ad hominis vtilitatem:virtutes verò miracula ſunt circa res naturales alias ab homine. *Omnia corporis membra cùm ſint multa, vnum tamen corpus ſunt: ita eſt Chriſtus.*] Notandum, quòd Eccleſiam totam, & hoc corporis myſterium appellat nomine Chriſti. idem etenim corpus eſt caput cum membris. *Sed multò magis quæ putantur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſariora ſunt: & quæ ignobiliora putamus, abundantiorem his honorem circundamus.*] Notandum hoc loco,quòd Apoſtolus tacitè arguit illos,quibus videbantur datæ gratiæ potiores; ne ſcilicet,ob eam cauſam ſe extollerẽt & aliis præferrent: imò putarent ſe membra eſſe infirmiora & ignobiliora;& ideo maiorem ſibi honorem tribui. *Æmulamini chariſmata meliora,& adhuc excellentiorem vobis viam demonſtro.*] Statuit B primò de quo poſterius aget, præferens donum prophetiæ & interpretationis, dono linguarũ;& cõcludit id,in quo eſt ſumma omniũ donorum,charitatẽ.

CAPVT 13.

IN toto hoc capite,vt patet legenti, nihil aliud agit Apoſtolus, quàm vt extollat charitatẽ. Nam,ſicuti ſuprà diximus,chriſtiani hominis vita fide cõſtat & charitate:ſed per fidem venitur ad charitatem, per quam ſpiritus ſanctus habitat in nobis. *Si habuero omnem fidem ita vt montes transferam.*] Fidem hoc loco quidam interpretantur, gratiam miraculorum, ad fidei confirmationem. *Charitas non æmulatur,non agit perperam.*] Perperam agit, qui incon-C ſideratè agit, nullóque ſibi fine conſtituto. Charitas verò ſemper in Deum tendit,tanquam in finem,propter quem agit omnia; & ideò non agit perperam. *Nunc cognoſco ex parte,tunc cognoſcam, ſicuti & cognitus ſum.*] Similitudo hæc non eſt omnimoda: nam Deus perfectius nos cognoſcit,ac comprehẽdit, quàm nos ſimus Deum cognituri. Sed in eo ſimilitudo eſt,quod ſicuti cogniti ſumus abſque vllo medio à Deo,ita Deũ ſine medio cognoſcemus.

CAPVT 14.

IN hoc capite Apoſtolus, cùm declaraſſet viro chriſtiano potiſſimum incũbendum eſſe charitati,in qua omnis rei ſumma conſiſteret; accedit ad gratias datas gratis, ad Eccleſiæ ædificationem. Et quoniam Corinthij magni D faciebant donum linguarum,ipſe præfert donum prophetię & interpretationis,dono linguarum; idque multis argumentis conatur oſtendere. Prophetiæ donum hîc dicitur, quo arcanus & myſticus ſenſus ſcripturæ intelligitur,& exponitur Eccleſiæ.interpretationis donum refertur ad ſenſum literæ. *Qui loquitur lingua ſemetipſum ædificat: qui autem prophetat, Eccleſiam Dei ædificat.*] Is qui lingua loquitur,vel intelligit quid dicat,vel non intelligit.ſi intelligit, nec tamen habet donum interpretandi; quia fortaſſe ineptus eſt, nec ſcit explicandi rationem,& ideò non interpretatur; ſeipſum vtique ædificat; non Eccleſiam, quæ non intelligit quæ dicit ille. Si non intelligit, ſeipſum etiam ædificat ex deuotione & motu interiori ſpiritus;ſciens ſe laudare Deũ & orare;quamuis non intelligat in particulari quid oret, & quas laudes pro-

ferat. Sic in Epistola ad Romanos,nescimus quid oremus,sed spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. *Quid vobis prodero,nisi loquar vobis,aut in reuelatione,aut in scientia,aut in prophetia,aut in doctrina*] Satis difficile est quatuor hæc distinguere. Reuelatio est à Deo. scientia eorum quæ antea sciebamus,nec noua reuelatione nobis innotescũt. prophetia est sensus mystici. doctrina,vt reor,est, cùm quis non interpretatur aliena,sed ex suo profert; & docet,ea præsertim,vt puto,quæ pertinent ad mores. *Si orẽ lingua,spiritus meus orat, mens autẽ sine fructu est.*] Hîc vtique de his loquitur Apostolus, qui non intelligunt id, quod pronunciant: nam à spiritu impelluntur,vt orent,cùm tamen speciatim non intelligant quid dicant. mens vacat fructu; quia non intendit in ea,quæ proferuntur, cùm non intelligat. Neque etiam potest ea exponere Ecclesiæ; & iccircò etiam fructu vacat, in aliis scilicet,id est,in Ecclesia,quam non ædificat. *Fratres nolite pueri effici sensibus,sed malitia paruuli estote.*]Is puer est sensibus,qui nõ intelligit quæ pronũciat,vt pueri solent. *Itaque linguæ in signũ sunt,nõ fidelibus,sed infidelibus: Prophetiæ autẽ,non infidelibus,sed fidelibus. Si ergo cõueniat Ecclesia tota in vnũ,& omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles,nonne dicẽt quòd insanitis? Si autem omnes prophetent,intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus,diiudicatur ab omnibus.*] Videtur Apostolus sibi ipsi in paucis his verbis contradicere. nam cùm primùm dixisset linguas esse in signum non fidelibus, sed infidelibus; postea dicit,quod si introierit infidelis, & audiat vos loquentes linguis,vtique dicet quod insanitis.ideò locus prior exponendus est,vt, per signum,intelligat signum perditionis & condemnationis infidelis obstinati, quẽ Deus non putat dignum, vt audiat sermonis sui interpretationem. postmodum autem loquitur de infideli non pertinaci, sed qui futurus sit fidelis per verbum Dei intellectum:ideò subdit, quod occulta cordis eius manifesta fiunt; & ita cadens in faciem adorabit Deum,dicens,quod Deus in nobis est. Occulta cordis,vt reor,appellat Apostolus, occultos stimulos cordis immissos à Deo,qui per verbum excitantur & foras procedunt. *An à vobis processit sermo Dei? aut in vos solos peruenit?*] Auctores cuiuspiam rei maiorem fidem merentur, quàm alij qui eos sunt secuti. illi etiam apud quos solos est res quæpiam maioris sunt auctoritatis: quibus alij cedere debeant. *Siquis autem ignorat,ignoret,aut ignoretur.*] Is dicitur ignorare ab Apostolo, qui in sua ignorantia est pertinax. talis ergo, quoniã ita vult,ignoret,id est,perseueret in sua illa ignorãtia: aut ignoretur,id est,à nobis habendus est vt ignotus & alienus.

E F G H

CAPVT 15.

HVIVS capitis argumentum facile est,& in promptu. Nam Apostolus agit de mortuorum resurrectione. Etenim nonnulli pseudoapostoli, conati erant persuadere Corinthiis, falsam esse mortuorum resurrectionem. Hos acriter arguit Apostolus, inquiens; cùm eadem sit ratio capitis & corporis,si hi,qui pertinent ad corpus Christi,non resurgunt,neque Christus resurrexit:quod si Christus nõ resurrexit,destructa est prędicatio fidei in Christum.

A stum. Nam & falsi testati sumus nos, qui prædicauimus Christum resurrexisse. deinde spes nostra omnino inanis est. Etenim in hac vita mortali addicti sumus variis tribulationibus & angustiis; si post hanc vitam nihil speramus, miseri magis sumus, quàm quipiam alij homines. Postea multa differit de resurrectione; quæ patebunt clarius infra. *Notum vobis facio Euangelium, &c. qua ratione prædicauerim vobis si tenetis: nisi frustra credidistis.*] In principio inquit, se velle illis in memoriam reuocare Euangelium quod prædicauerat. deinde vt eos faceret attentiores, summis effert laudibus hoc Euangelium; dicens, quod in illo stant; ne scilicet cadant, &, per quod saluantur. subdit postmodum, si tenetis qua ratione prædicauerim vobis; ac si diceret, nisi ob-

B liti penitùs estis, nam longiore præceptore indigeretis. addit deinde, nisi frustra credidistis: hoc ad duo potest referri; ad obliuionem, scilicet Euangelij: nam frustra eo prædicante credidissent, si postmodum obliti essent: vel ad resurrectionem mortuorum, quam pseudoapostoli dicebant non esse. Nam si ita esset, vt infrà dicet, inanis est fides nostra; quia ex ea nihil nobis est sperandum. *Tradidi enim vobis quod & accepi.*] Vt reor dicit Apostolus se accepisse, non quidem ab aliquo homine, sed à Deo, & per reuelationem Dei. *Si autem Christus prædicatur, quod resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?*] Vt in præfatione diximus, eadem est ratio capitis & corporis. *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis.*] Mors intrauit in mundum per peccatum, vt in Epi-

C stola ad Romanos inquit Apostolus; ex quo arguit peccatum peruenisse ad omnes: quia mors peruenit ad omnes. Sic econtra hîc argumentatur: si resurrectio mortuorum non est, & Christus non resurrexit: ergo non destruxit mortem. quod si mortem non destruxit; neque destruxit peccatum. Sumus ergo adhuc in peccatis; & qui in Christo sunt mortui, perierunt. *Vnusquisque in suo ordine. Primitiæ Christus; deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentum eius sperauerunt. deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & patri: cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem & virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissimè autē inimica destruetur mors.*] Exponit Apostolus ordinem, quo genus humanum, hi, scilicet, qui pertinent ad Christum, peruenturi sint ad vitā, destructa morte. Primùm inquit, vita ad Chri-

D stum pertinet; qui vita est, vt verbum Dei, vt homo plenus gratia, nulli peccato obnoxius: deinde primus etiam resurrexit ad vitam omninò immortalem. Deinde viuificatio hæc contigit, & continget his, qui sunt Christi; qui prius incipiunt viuere in Christo, vita animæ & spiritus viuificati per ipsum; deinde resurgent ad veram corporis immortalitem, vt Christus. Sed de hac resurrectione speciatim in postremis verbis mentionem facit. Interponit autem, postea finis cùm tradiderit regnum Deo & patri: quoniam resurrectio corporum futura est in fine seculi, & omnium simul. ideò antequam expressè de hac resurrectione dicat; inquit, futurum esse finem huius scilicet mutabilis seculi, & finem omnium: quia omnes peruenient ad finem; neque dirigentur & regentur amplius. ad finem etenim adipiscendum, directio fit; &

hoc innuit, cum dicit. Oportet illum regnare, &c. Et quod euacuabitur omnis potestas & principatus. Postmodum descẽdit ad corporum resurrectionem, & ad omnimodam mortis destructionem. *Cùm autem illi subiecta fuerint omnia; tunc & ipse filius subiectus erit illi, qui subiecit illi omnia: vt sit Deus omnia in omnibus.* Filius, vt Deus est, quamuis sit de patre tãquam de principio; non tamen subiectus est patri: imò in omnibus est æqualis patri. Vt autem homo est, statim à sua cõceptione subiectus fuit patri & Deo. Ideò hîc Filius accipitur, pro Christo cum eius corpore, quod nos sumus. Nam tunc totum corpus Christi erit omninò Deo subiectum; neque indigebit interpellatore & mediatore, cuius iustitia fulcimur, vt apud Deum iustificetur. Sed tunc Deus erit omnia in omnibus, ita sanctus Augustinus in primo de Trinitate. *Alioqui quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si mortui non resurgunt? vt quid & pro illis baptizantur?*] Quidam putant Apostolum argumentari ex quorundam more, qui baptizabantur pro mortuis hominibus. Sed mihi non satis probabile videtur, quod Apostolus sumpserit argumentum ex auctoritate illorum, qui errabant in ea ratione & modo baptismatis. Ideò melius est, vt intelligamus mortua peccata, quæ alibi appellat opera mortua: vt argumentum nitatur eo fundamento, quod, scilicet, mors & peccatum sese cõsequantur. Frustra enim pro peccatis, id est, ad ea abluenda baptizãtur, si mortui nõ resurgunt: nam non mundantur baptismate à peccatis. *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu.*] Gloria Apostoli erat conuersio Corinthiorũ ad Christum, tãquam de illis optimè meritus esset. Hæc vtique gloria nulla esset, & omnis eius labor inanis, si mortui nõ resurgunt. *Ignorantiam Dei quidam habẽt, ad reuerentiã vobis loquor.*] Paulò acrius & asperius increpat eos Apostolus, vt magis resipiscerent. Dicit itaque eos habere ignorantiam Dei, id est, ignorare quæ Dei sunt; & hoc asserit se dicere ad eorum reuerentiam, id est, vt reuereantur & compescantur. Sæpè in psalmis inuenimus nomen hoc reuerẽtiam, & reuereantur, in hac significatione poni. *Factus est primus Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.*] Anima viuens, est ea quæ dat vitam mortalem corpori; qua, scilicet, corpus nutritur, augetur, sentit, &c. talis fuit vita primi Adam. In Christo verò nouissimo Adam est spiritus viuificans; qui, scilicet, dat vitã animæ, & in se animam transformat, & per animam, subiectum corpus. *Hoc autem dico, fratres, quòd caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt; neque corruptio incorruptionem*] Sensus est, quod fieri nequit, vt viuens hac mortali vita, qua nutrimur, comedimus, potamus, possideat regnum Dei: hoc etenim intelligimus per carnem & sanguinem. *Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*: Græcus textus. *Omnes quidem nõ dormiemus, sed omnes immutabimur.*] Locus hic à sancto Hieronymo, in quadam Epistola, multum tractatur, & diuersimodè exponitur: videant qui voluerint. Nos ad literam dicimus, sensum esse, omnes resurrecturos esse, sed nõ omnes immutandos ad vitam gloriæ. Sic in psalmo; quoniam non resurgent impij in iudicio. In eo enim sensu capit Apostolus immutationem. Si verò textum

Græcum

A Græcum exponimus, per immutationem intelligemus (si loquitur tantùm de bonis, non autem de omnibus tam bonis quàm malis) immutationem ad vitam gloriæ, vt suprà. Sin verò de omnibus, tam bonis, quàm malis intellexerimus eum loqui, per immutationem accipiendum est, ad vitam immortalem seu gloriæ, seu miseriæ. Id autem quod dicit, non omnes dormiemus, videtur fauere eorum opinioni, qui volunt non omnes morituros; qui scilicet inuenientur viui in hora iudicij. Sed potest dici etiam secũdum aliorum sententiam, quod tam breuem mortem non putat Apostolus dicendã mortem: ideò dicit non omnes dormituros. Expositor quidam Græcus, coniungit hoc dictum cum inferioribus quæ sequuntur, scilicet, in momẽto, in ictu B oculi: quoniam, vt habetur in Apocalypsi, non omnes moriẽtur in ictu oculi & in momento, imò per interualla; omnes tamen resurgent in momento & in ictu oculi. *Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? stimulus mortis peccatum; virtus peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam, per Iesum Christum dominum nostrum.*] Mors intrauit in mundum per peccatum. lex verò dedit vim peccato, quia addidit transgressionẽ legis datæ, vt in Epistola ad Romanos plenè & cumulatè dicit Apostolus. Christus verò vicit peccatum & mortem, & sic liberauit nos à reatu legis, & à peccato; quare etiam à condemnatione mortis. *Scientes quòd labor vester non est inanis.*] Non est inanis labor, cui datur resurrectio & vita immortalis, vt disseruit suprà.

C CAPVT 16.

In hoc postremo capite, admonet eos quædam familiaria, vt ita dicam, officia, simulque certiores eos facit, quidnam sit ipse acturus; & de fratribus nonnulla alia, quæ satis sunt exposita legenti. *Quos probaueritis per Epistolas, hos mittam, &c.*] Vel Epistolas dicit eas, quas ad illum daturi erant Corinthij, antequam ipse Corinthum perueniret. Vel Epistolas appellat libellos & tabellas, quibus secreto notabantur nomina eorum, quos electuri erant. *Vt vos me deducatis quocunque iero.*] Figura loquendi Paulina, nõ reor deduci dixisse, quoniam ab illis peteret viaticum, & pecuniam, quæ sufficeret ad iter, sed deduci intelligit dimissionem, quasi vltimum vale, vt ita dicam, quo so- D lemus vti, cùm quis longius est iter ingressurus. sic infrà deducite illũ in pace. *Gaudeo in præsentia Stephanæ, Fortunati & Achaici.*] Amphibologicum est. Nam referri potest præsentia ad Corinthios, quia scilicet præsentes erãt Corinthiis: vel ad ipsum Paulum, quoniam aderant Paulo. nam quæ sequuntur vtroque modo commodè possunt aptari. *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maran atha.*] Execratur eos, qui non amãt Christum: hoc enim significat, anathema. Addit deinde, Maran atha, id est, Dominus venit vindex illius. Quod contra eos dicitur, qui non amabant Christũ, eò quod non fatebantur Iesum esse dominum, & verbum Dei quod in carne venisset.

SECVNDA AD CORINTHIOS EPISTOLA.

CAPVT PRIMVM.

F

HVIVS capitis argumentum in promptu est. Nam primum facit Corinthios certiores de tribulationibus, quas passus fuerat, & de consolationibus ei à Deo præstitis; quarum vtræque in profectum eorum cedunt. Deinde excusat se, quod ad eos non venerit, vt dixerat se venturum; ac rationem reddit, cuius pars cò pertinet, quod noluerit Corinthios contristare. *Et spes nostra firma sit pro vobis; scientes, quoniam sicuti socij passionum estis, sic eritis & consolationis.*] Ea quæ Apostolus dicit in toto hoc cōtextu tria sunt; quorum duo pertinent ad Apostolum, vnum ad Corinthios. Inquit ergo se multas tribulationes passum, consolatum tamen à Deo fuisse: ea de causa puto, quoniam tribulationes eas euaserit. Ex quo euentu persuadere sibi possunt etiam Corinthij, quòd si in quampiam tribulationem inciderint, quod parata est etiam ipsis à Deo propinqua consolatio, qua spe semper læti & tuti esse queunt. Hinc duplex Apostolo gaudium; primum, quoniam Corinthij ex hoc fiunt meliores, & magis firmi in fide: alterum, quod si in quaspiam angustias inciderint, spem firmam ipse conceperit, paratam ipsis à Deo consolationem. *Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis, vt ex multarū personis facierum, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.*] Hîc notandum omnia Apostolum direxisse ad gloriam & laudem Dei. Non inquit se petere adiuuari ab eis in oratione, vt facilius impetret, & ibi sistat; sed vt à multis gratiæ Deo agantur pro impetrata eius salute. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium cōscientiæ nostræ, &c.*] Dubitare quispiam potest, cuiusnam rei causam reddat Apostolus, cum inquit. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. reor ego reddere causam, quòd iure petat ab illis adiuuari in oratione, eò, scilicet, quòd eos ex corde dilexerit & diligat, sicuti & cæteros, sed abundantius Corinthios; cuius affectus testimonium habet conscientiam suam; quónam pacto? ex synceritate cordis, qua cum eis fuerat conuersatus. subdit postea eos etiam posse testimonium afferre, cùm viderint & cognouerint. ideò inquit; Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis & cognouistis: spero autem quod & vsque in finē cogno-

G

H

A cognoſcetis,&c. *Quia gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra.*] Gloriari poteſt diſcipulus in bonitate præceptoris; ſimiliter præceptor in probitate diſcipuli. *Cùm ergo hoc voluiſſem, nunquid leuitate vſus ſum? aut quæ cogito, ſecundum hominem cogito? vt ſit apud me eſt, eſt; non, non*] Apoſtolus duo à ſe remouet, primũ, ſe non vſum fuiſſe leuitate, vt ſententiam leuiter mutauerit. alterum, ſe non duci ſua voluntate humana, ſed Dei ſpiritu & inſtinctu: ideóque apud ſe nõ eſſe, eſt, eſt; non, non. Id eſt, vt perſiſtat in iis, quæ ſemel dixit ſe facturum: nõ enim ſuæ ſpontis ſe eſſe. *Fidelis Deus, quia ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt in illo, eſt & non; ſed eſt in illo, eſt.*] Veretur Apoſtolus ne quis poſſit ſuſpicari, ex his quæ dixerat, apud ſe non eſſe, eſt, eſt; non, non: etiam in doctrina, quam B eos docuerat, poſſe mutationem fieri. Huic obiectioni ſtatim obſiſtit, & inquit; Deum fidelem eſſe & promiſſis ſtare: idcircò etiam ſermonem eius, qui nititur fide à Deo data, firmum eſſe, immutabilem eſſe, neque in eo inueniri, eſt, & non; ſed tantum, eſt. *Et in ipſo, Amen, Deo ad gloriam propter nos.*] Dicit promiſſiones à Deo factas in Chriſto Ieſu, habere, Amen, id eſt, firmitatem & complementum, quod cedit Deo ad gloriam: propter nos autem, quia ad vtilitatem noſtram. Ea etenim, quæ habemus à Deo in Chriſto, ad gloriam Dei ſunt & ad noſtram vtilitatem. *Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto; & qui vnxit nos Deus; & qui ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris.*] Declarat promiſſiones & dona nobis fuiſſe à Deo præſtita. *Ego autem teſtem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis non veni vltra Co-* C *rinthum: non quia dominamur fidei veſtræ, ſed adiutores ſumus gaudij veſtri. Nam fide ſtatis*] Apoſtolus, in hac poſtrema huius capitis parte, explicat rationem qua motus, Corinthum non venerit, quam ſuprà tacuerat: inquitque ſe ideo non veniſſe, ne afficeret eos triſtitia. Hæc ſumma. Dicit autem, parcens vobis non veni: & ne quis ſuſpicaretur, his verbis innuere Apoſtolum, vel eos parũ firmos in fide haberi ab eo, vel quod vellet imperiũ exercere in eos; idcircò ſtatim addit. non quòd dominemur fidei veſtræ. Ad vtrunq; hoc referri poteſt: & ad dominum Pauli, & ad exiguã eorum fidẽ; quod in poſtremis verbis explicat, inquiens, nam fide ſtatis. Explicat ſubinde cauſam cur nõ iuerit; ſed adiutores ſumus gaudij veſtri: id eſt, cupimus noſtra præſentia adferre vobis gaudiũ, non mœſtitiam; quã certè vobis intuliſſet noſtra mœſtitia, quã D fueramus concepturi ex eius delicto, qui nouercam habebat in deliciis, nec pœnitentiã egerit. Hæc, quia tãgit & innuit, latius explicat in capite ſequẽti.

CAPVT 2.

In hoc capite explicat id, quod in fine præcedentis tantùm tetigerat: rationem, ſcilicet, cur non prius ad eos rediiſſet: ne ſcilicet afficeret eos triſtitia, triſtis ipſe effectus ob illum, qui in ſe commiſerat id ſcelus, vt haberet nouercam, nec adhuc egiſſet pœnitentiam. de quo ad eos ſcripſerat priori Epiſtola ex abundantia charitatis, qua eos proſequebatur præ cæteris. Hortatur autem, vt cùm iam eum ſceleris admiſſi pœnituerit, velint ei condonare hoc delictum, quod & ipſe in perſona Chriſti, eius ſcilicet vicem gerens, condonaret. Narrat demum iter ſuum Troadem primò,

deinde in Macedoniam: & quod esset bonus odor Christi, quibusdam in E vitam; aliis autem indispositis in interitum. Hæc summa.] *Si quis autem me contristauit, non me contristauit, sed ex parte, vt non onerem omnes vos.*] Apostolus se vnum cum omnibus Corinthiis facit, eundemque affectum induit. ideo inquit se non contristatum fuisse, nisi ex parte; id est, non ex omnibus Corinthiis cœpisse tristitiam, sed tantùm ex illo, qui nouercam duxerat. Quod autem paulò supra dixit, se scripsisse per multas lachrymas, referendum est ad priorem Epistolam, nō ad hanc. Nam in hac scribit, se iam illi donasse in persona Christi; & hortatur Corinthios, vt illum consolentur, ne nimia tristitia absorbeatur, & desperans de venia, maioribus flagitiis se polluat. *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu. nam Christi bonus odor sumus, in his* F *qui pereunt, & in his qui salui fiunt. Aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitā.*] Triūphat nos in Christo, Hebraica locutio; id est, triūphare nos facit, vel facit per nos triumphare Christum de Sathana. Quod subdit, se esse bonum odorē Christi, quāuis quibusdam sint odor mortis in mortem: nihil prohibet bonum suapte natura odorem nocere, & detrimentum quibusdam afferre, ob indispositionem eorum. *Non enim sumus, sicuti plurimi, adulterantes verbum Dei.*] In textu Græco, cauponantes, id est, lucrum nobis comparantes ex prædicatione verbi Dei, sicuti caupones soliti sunt agere.

CAPVT 3.

CVM in capite superiori dixisset se non cauponam facere verbū Dei, quod G plurimi faciebant, hîc prosequitur quod cœperat. Nam pseudoapostoli, vt facilius deciperēt, adferebant commendatitias literas: Apostolus verò inquit se non indigere commendatitiis literis, aut aliorum ad Corinthios, aut Corinthiorum ad alios. Nam Corinthios esse suam Epistolam, quam ad ipsos gerebat; eò quòd deferret eam scriptam in corde suo. Item Corinthios esse suam Epistolam ad alios, cùm opere omnibus indicent se esse Epistolam Christi. aliaque addit de suo ministerio, quod dicit esse spiritus, non literæ, vt ministerium Moysi: quod, si fuit in gloria, multò magis hoc Pauli ministerium debet esse in gloria, &c. *Aut egemus commendatitiis literis ex vobis, aut ad vos? Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus; manifestati quod estis Epistola Christi, ministrata à* H *nobis & scripta, non atramento, sed spiritu Dei viuentis, &c.*] Nota, vt diximus supra, quòd Corinthij & eorum opera erant Epistola Pauli ad ipsos Corinthios, & ad alios omnes. Ad Corinthios, quatenus erant insculpti cordi Pauli: ideo cum deferret eos in corde, eius affectum Corinthij cognoscentes, nō egebant aliis commendatitiis literis ad ipsos. Item cùm Corinthij ostenderent omnibus, sese ex doctrina Pauli bonos christianos, & habere legem Christi scriptam in cordibus suis, ministerio Pauli, erant vtique apud omnes Epistola commendatitia Pauli. *Non quòd simus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquā ex nobis, &c.*] Hoc pertinet ad ministeriū, de quo suprà meminit, & paulò infrà, dicens; qui & idoneos ministros nos fecit noui Testamēti,

non

A non literæ, ſed ſpiritus. *Quod ſi miniſtratio mortis literis deformata, &c.* (& infrà.) *nam ſi miniſtratio damnationis in gloria.*] Notandum quòd appellat teſtamentum vetus, miniſtrationem damnationis, & miniſtrationem mortis; nō per ſe, ſed per accidens, ob infirmitatem liberi arbitrij, quod ſine gratia Chriſti, & lege noua, ſeruit peccato. *Vt non intenderent filij Iſraël in faciem eius quod euacuatur* (in Græco) in finem.] Cùm finis legis ſit Chriſtus, vt alibi dicit Paulus, & lex fuerit pædagogus in Chriſto; Iudæi qui nō potuerunt videre Chriſtum, nō potuerunt intendere oculos in finem legis, quæ euacuatur in Chriſto; quia Chriſtus exemit nos à maledicto legis, factus pro nobis maledictū. *Dominus ſpiritus eſt: vbi ſpiritus Domini, ibi libertas.*] Per libertatem, hîc Paulus B non intelligit libertatem à peccato, aut à miſeriis: ſed libertatem penetrandi ad interiorem ſcripturæ ſenſum, qui legitur ſub velamine literæ. *Nos verò, reuelata facie gloriam domini ſpeculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à domini ſpiritu.*] Declarat quam libertatem ſpiritus nobis attulerit. inquit ergo, nos non velata, ſed reuelata facie gloriam domini ſpeculantes: in Græco textu hoc melius explicatur, tanquam in ſpeculo videntes. Speculum, in quo inſpicimus Dei gloriam in hac vita, donec ambulamus per fidem, & non per ſpeciem, eſt Chriſtus; qui finis legis eſt: in quem Iudæi, velata facie, nequeunt oculos intendere. Nos verò, in eum oculos intendentes, transformamur à claritate in claritatem; à claritate fidei ad claritatem ſpeciei, tanquam à domini ſpiritu. In Græco dicitur, ſicuti à domini ſpiritu, id eſt, ſicut par eſt, nos transformari à domini ſpiritu. Et Græcus textus C poteſt exponi, tanquam in ſpeculo referentes.

CAPVT 4.

Ex his, quæ ſtatim in fine præcedentis capitis dixerat, habere ſe faciem reuelatam, qua poteſt introſpicere ſenſum interiorem literæ; & Chriſtum in ea; poteſt etiam ipſe inſpici, ita vt nihil occultum adferat auditoribus ſuis; ſed animum totum ac mentem eis patefaciat; quod non ſeruabanr pſeudoapoſtoli, ſed occultabant, fictis & compoſitis verbis ac geſtu, auaritiam & intemperantiam animi. Quòd ſi quibus adhuc opertum erat Euangelium Pauli, non contingebat hoc eis ob velamen, quod Paulus geſtaret, ſed ob eo-D rum cæcitatem. Non enim ſeipſum prædicabat Paulus, ſed Ieſum Chriſtum; cuius mortem ob varias & magnas tribulationes, quas patiebatur, circunferebat in corpore ſuo, ob ſpem futuræ reſurrectionis. nam in ea, quæ non videntur & æterna ſunt, intendebat oculos, non autem in temporalia, quæ videntur. Hæc ſumma. *Ideo habentes hanc adminiſtrationem, iuxta quā miſericordiam conſecuti ſumus, non deficimus, ſed abiicimus occulta dedecoris: non ambulantes in aſtutia, neque adulterantes verbum Dei, ſed in manifeſtatione veritatis.*] Occulta dedecoris, omnes ferè intelligunt ſcelera, quæ in occulto fiunt, ſed ego potius intelligo dolos & aſtutias, quibus animi malitia occultatur; adulterantes, in Græco, doloſè prædicantes verbum Dei. *In quibus Deus huius ſeculi obcæcauit mentes infidelium.*] Deum ſeculi, appellat Diabolum; quem amatores

seculi, præsertim idololatræ sibi Deum fecerunt: & ideò infideles erant, nec potetant Christum intueri. *Ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Iesu.*] Dicit Paulus, cordibus nostris Deum illuxisse, vt illuminati sciremus quàm magna sit claritas Dei in facie Christi Iesu. quia per faciem præcipuè homo cognoscitur, ideo dicit in facie Christi Iesu, id est, in eius cognitione perspici & sciri Dei claritatem. *Ergo mors operatur in nobis; vita autem in vobis.*] Præter modos, quibus hic locus ab aliis exponitur, hunc addam in textu Græco verbum ἐνεργεῖται voce passiua ponitur; &, si eo modo, operatur, passiuè exponamus, sensus facilis est. Nam in Apostolo ob tribulationes & angustias mors efficiebatur, id est, effingebatur in eo mors Christi; vt in Corinthiis, qui sine afflictionibus spiritualiter viuebant, effingebatur vita Christi. *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est; credidi propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod loquimur: scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum.*] Supra commemorauerat afflictiones, quas patiebatur; & quòd mors Christi in eo effingebatur. Nunc subdit qua spe id faciat; inquitque ex spe fidei se ea facere, quæ erat Apostolo cum illis communis; loquebatur & docebat sciens se cum illis suscitandum esse ab eo, qui suscitauit Iesum, id est, à Deo. *Omnia enim propter vos, vt gratia abundans in gratiarum actione, per multos abundet in gloriam Dei.*] Duo nobis constituendi fines; vtilitas scilicet proximi, & gloria Dei: quorum prior referri debet ad posteriorem. Ideò dicit omnia fieri propter Corinthios, & alios eius discipulos, id est, ad eorum vtilitatem & confirmationē in finem; vt postmodum cùm gratia Dei afflictiones pręterierint, abundans gratia Dei abundet in gratiarum actione ad Dei gloriam.

E F G

CAPVT 5.

DIXERAT in fine superioris capituli se propter afflictiones non deiici: sed quamuis homo exterior corrumperetur, interior tamen de die in diē fiebat robustior & renouabatur, quia in nouitate crescebat: quia in æterna intentus, spiritualia scilicet, non in sensibilia temporalia. Nunc prosequitur id, quod cœperat de bonis ęternis, in quibus est nostra cœlestis habitatio parata, quotiescunque terrena hæc dissoluetur; quæ non tantùm animas in se recipiet & transformabit, sed etiam corpora nostra, quæ spiritualia efficientur, absorpta mortalitate: vt in fine prioris Epistolæ abundè disseruit. quoniam videtur Apostolus se aliquantum laudasse, ideo causam reddit cur id fecerit; vt ipsi scilicet possint gloriari aduersus pseudoapostolos. Postremo dicit se omnia facere causa Christi; vt nō sibi viuat, cùm mortuus sit in Christo; sed Christo, in quo viuit, sibi ipsi mortuus. Et quoniam Christus missus à Deo fuerat, vt per eum, & in eo mundus Deo reconciliaretur; ideò inquit se pro Christo etiam, in quo viueret, legatione fungi, vt mundus Deo reconcilietur in Christo scilicet: cuius rationem & modum exponit. Nam Deus, inquit, fecit Christum peccatum, qui tamen nullum habebat peccatum proprium, sed in eo posuit iniquitatem omnium nostrum, & ei imputauit: pro

H

A quibus passus est, vt nos efficeremur Iustitia Dei in ipso : nam Christi iustitia nobis donata est, & nobis imputatur. Hęc summa. *Si tamen vestiti, & non nudi inueniamur.*] Hoc meo iudicio, referendum est ad animi dotes & virtutes; quibus veluti superinduitur beatitudo & fœlicitas. *Nã & qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati; eò quod nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur quod mortale est à vita.*] Hîc, vt reor, amplificat hãc domum æternam, quam habemus in cœlis: quæ tam ampla est & efficax, vt non tantum animã absorbeat, sed etiam mortale corpus. *Audentes autem & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse apud Deũ.*] Videtur Apostolus sibi contrarius esse. nam supra dixerat, nos ingemiscere, eò quòd nolu-

B mus expoliari sed superuestiri. Hîc verò dicit habere se bonam voluntatem magis peregrinari à corpore & præsens esse ad Deum. Non tamen contraria dicit, si quis rectè animaduertat. Tria namque sunt inuicem conferenda; esse in corpore mortali, peregrinus à Domino; esse separatus à mortali corre, & præsens Deo; & esse Deo præsens superindutus corporis immortalitate. Nulli dubium est, hoc postremum esse aliis duobus præferendum; iccircò etiam illud primò optamus, & hoc supra dixerat. Comparat postea duo priora adinuicem, inquitque se malle peregrinari à corpore, & præsens esse ad Deum; quàm peregrinari à Deo, & esse in mortali corpore. *Scientes autem terrorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.*] Loco infiniti posuit participium, in-

C quitque, Deus nouit; hominibus autem, qui cor inspicere nequeunt, suademus scire nos timorem Domini, id est, quantoperè sit Deus timendus, corã quo præsentari nos oportet; vt paulo supra dixerat. *Siue enim mente excedimus, Deo: siue mente sobrij sumus vobis.* Reor Apostolum rationem reddere cur velit se commendari; & inquit ideo hoc facere, quoniam non sibi viuar, sed Deo & proximo; dicitque siue mente excedat, penetrando & exponendo mysteria, se hoc facere ad Dei honorem: siue sobrius sit, cùm scilicet se dimittit ad paruulos, propter eorum vtilitatem hoc agere, nullam sui ipsius rationem habẽs. *Charitas enim Christi vrget nos, existimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est; ergo, omnes mortui sunt: Et pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & re-*

D *surrexit.*] Declarat cur nullam sui habeat rationem; hocque facere dicit ea charitate Christi, qua sibi mortuus est, & viuit Christo: quod etiam nos facere debere innuit, cùm pro nobis quoque mortuus sit Christus. *Et si cognouimus secundum carnem Christum, nunc iam non nouimus.*] Cognoscere Christum secundum carnem, est ipsum ex coniunctione carnis cognoscere. Verbi gratia, quia Iudæus & semen Abrahæ, sicut Paulus; quia consanguineus & huiusmodi alia: qualem affectum erga se Christus in Euangelio reprehendit. *Omnia autem ex Deo, qui nos sibi reconciliauit per Christum.*] Declarat à quo, & qualiter simus noua creatura, nobis mortui & creati in Christo; inquitque hoc esse à Deo, & ob reconciliationem per Christum, quam ampliat, vt patet legenti. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficere-*

remur iustitia Dei in ipso.] Declarat modũ reconciliationis nostræ & creationis in Christo; & rationem innuit. Nam Deus Christum, qui non nouit peccatum fecit peccatum, id est hostiam pro peccato, cui imputantur peccata eorum, pro quibus offertur; ita etiam Deus posuit in Christo iniquitatem nostram, vt ait Esaias, vt econtra nos efficeremur iustitia Dei in ipso; quoniã eius iustitia facta est nostra, nobis donata, & nobis imputata. E

CAPVT 6.

DIXERAT superius se pro Christo legatione fungi. Iccirco incipit in hoc capite obire munus suum, & eos hortatur, ne frustra gratiam Dei accipiant. Is autem frustra accipit, qui non eam accipit ad salutem, non benè ea vtens, neque exercens bona opera. iccirco hortatur Corinthios ad patientiam, ad charitatem, cœterasque virtutes; ac postremò reuocat eos à participatione idolorum & communicatione cum infidelibus. Hæc summa. *Adiuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*] In textu Græco dicitur, cooperantes; & est sensus idem. Nã minister cooperatur Domino, veluti eius instrumentum; sic etiam adiuuat dominum: non autem adiuuat, quia ei det aliquo pacto virtutem agendi. *Nemini dantes vllam offensionem ne vituperetur ministerium nostrum.*] Ministerium hîc appellat officium, quo ministri sumus Dei in bonis operibus; quod declarat paulò post, dicẽs, sed exhibeamus nos tanquam Dei ministros. &c. *In multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus &c. in castitate, in scientia, in longanimitate. &c.*] Patientia coniungi debet cum omnibus quæ sequuntur, vsq; ad castitatẽ; nam in prioribus omnibus opus est patientia, cui adiungitur castitas, & aliæ virtutes, de quibus meminit. Longanimitas differt à patientia; quia patientia vtimur in malis tolerandis; longanimitate, in dilatione bonorũ. *In virtute Dei.*] Eam virtutem reor intelligere, qua fiebant miracula: vel generali nomine comprehẽdit particulares virtutes, de quibus fecerat mentionem. *Sicuti ignoti & cogniti.* Viles ignoti sunt; & celebres, cogniti. *Os nostrum patet ad vos o Corinthij, Cor nostrum dilatatum est. non angustiamini in nobis; angustiamini autem in visceribus vestris. eandem autem habentes remunerationem, dilatemini & vos.*] Apostolus fungens officio suo, legatione pro Christo; erga Corinthios dilatat os suum, docendo; dilatat cor amando. Corinthij verò non recipiẽndo monita Apostoli, & communicando cum infidelibus angustiati erant, non capientes nec admittentes quæ dicerentur. Inquit ergo angustias non esse ex parte eius docentis & monentis, sed ex parte Corinthiorum. F G H

CAPVT 7.

PENDET huius principium à fine superioris. Nam cum dixisset nos esse Dei templum, in quo habitat per gratiã Deus, & habitaturus sit per gloriam: iccirco iam infert mundemus nos ab omni inquinamẽto carnis & spiritus, vt simus dignum Deo habitaculum. Seipsum deinde illis proponit exemplum. Ostendit demum quantopere illos amet; quantum de ipsis confidat;

A dat; quantum gauisus sit ex aduentu Titi, qui ei retulerat eorum pœnitentiam,& obedientiam, & quàm amanter fuisset ab eis exceptus & tractatus, & quantoperè erga eos propterea esset benè affectus. Hæc summa. *Capite nos neminem læsimus.*] Idem ferè est quod suprà,cùm dixit dilatemini & vos, vt scilicet eius doctrinam & affectum caperent. Hoc dicit hîc,capite nos. *Multa mihi fiducia apud vos; multa mihi gloriatio pro nobis.*] Ad superiora, & ad inferiora adaptari potest hæc particula; ad superiora, quoniam eos reprehendit ob magnam fiduciam, quam habet erga ipsos. Ad infra dicenda, pro his quæ ei retulerat Titus veniens ex Corintho. *Vestram æmulationem pro me.*] Æmulationem hîc appellat Zelotypiam. Nam zelum habebant

B Corinthij, ne alieniori animo Apostolus factus esset erga eos, ob stuprum.&c. *Vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis.*] Videlicet, quoniam ex reprehensione & monitis Pauli nihil passi essent detrimenti: quandoquidem illa eorum concepta tristitia eis profuisset ad salutem. *Sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*] Hæc ad diuersa sunt referenda, & ad diuersos. Defensio ad illos pertinet,qui non deerant officio suo. Indignatio in illum, qui perpetrauerat facinus illud:timor,ad Deum; quia timebant Deum vltorem sceleris. Desiderium,vt satisfieret delicto. Æmulatio,ne Paulus factus esset animo alieniori: vindicta pertinet ad satisfactionem, quam fecerat & subierat is,qui peccarat; adeo quòd omnes exhibuerant se incontaminatos in eo

C negotio,id est,non amplius reos. *Gaudeo,quoniam in omnibus confido in vobis.*] Supra Apostolus ostenderat se magnam habere confidentiam in Corinthiis: quæ de illis opinio,ex his quæ Titus retulerat,non eum fallebat. Ideo inquit se gaudere & voluptatem capere,quod in omnibus confidentiam haberet in ipsis.

CAPVT 8.

POSTERMA superioris capituli verba de confidentia Apostoli in Corinthiis procœmiũ sunt eorum quæ hîc dicturus est;adhortationis,inquam vt pro viribus & hilariter pararent Eleęmosynam, qua sanctis existentibus in Hierusalem prouideatur. ad quod faciendum prompte eos prouocat ex li-

D beralitate Macedonum, ex imitatione Christi:ad quam rem conficiendam dicit se mittere Titum,& nonnullos alios discipulos; quos vt amanter excipiant eos hortatur. Hæc summa. *Qui non solum facere, sed etiam velle cœpistis ex anno superiore.*] Nota apud Apostolum plus significare, velle, quàm facere. Nam per,velle, promptitudo quædam animi exprimitur. Ita in superiori Epistola,quod si volens hoc fecero, merces est mihi. *Cum esset solicitior, sua voluntate profectus est ad vos.*] Eodem modo etiam hic accipit voluntatem, pro animi promptitudine. *Confidentia multa in nobis, siue pro Tito, qui socius noster est, & in vobis adiutor: siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloria Christi.*] Figura dicẽdi Hebraica. reddit causam,cur confidat eos quos mittit amanter recipiendos. De Tito inquit,socius noster est, & vester adiutor: reliqui

ſunt fratres noſtri & miſſi ab Eccleſiis; vt de Luca ad hoc munus ordinato ab Eccleſiis dixerat. In quibus amanter recipiendis tribuitur etiam Chriſto gloria. E

CAPVT 9.

SVMMA huius capituli in promptu eſt. Nam ſenſim Paulus reuertitur ad eos hortandos, vt liberaliter agant in Eleemoſyna, quam parant mitti ſanctis, qui Hieroſolymis erant; ac variis inductionibus accēdit eorum animos ad hoc agendum; quarum quædam pertinēt ad gloriam Dei; partim ad præmia maiora, quæ eis deberentur, quanto magis fuerint liberales; partim ad honorem Corinthiorum, & ad vitandum infamiam, quæ in promptu ſunt legentibus omnibus. *Vt in omnibus locupletati abundetis in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.*] Simplicitatem Apoſtolus appellat, innocentiam ſine auaritia: quoniam auari duplices & mēdaces eſſe conſueuerunt. F

CAPVT 10.

ALIAM rem incipit aggredi: contra pſeudoapoſtolos ſe vertit, qui ſui moris hominem Paulum reputantes, diuerſis eum calumniis inſectabantur. Hos Paulus admonet, terret, & vndique verſat. Senſus in promptu eſt legenti. *Abſens autem confido in vobis.*] Appellat Paulus confidentiam, audaciam; quoniam per Epiſtolas eos reprehenderat. *Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum.*] Carnalia arma ſunt aſtutiæ, illecebræ, & humana vis. Arma Apoſtoli erant potentia Deo, id eſt, ad Dei honorem, vel diuinitus potentia. *Qui gloriatur, in Domino glorietur. non enim qui ſe ipſum commendat probatus eſt; ſed quem Deus commendat.*] Hæc eſt concluſio totius poſtremæ partis huius capituli; in qua ſignificat ſe à Chriſto miſſum eſſe, poteſtatem ſibi datam à Chriſto, & ita à Chriſto probatum eſſe, non à ſeipſo. Econtra verò pſeudoapoſtolos non miſſos à Deo in quo poſſint gloriari, & ita probari; ſed à ſeipſis miſſos, elatione inquā & auaritia ſua: quos etiam gloriari innuit non in Deo, in donis à Deo ſibi datis, ſed à ſeipſis; id eſt, poteſtate, & aliis huiuſmodi à ſe ipſis vſurpatis. G

CAPVT. 11.

HOC in capite proſequitur id, quod fuerat orditus de pſeudoapoſtolo quondam, qui abſente Paulo Corinthium venerat, & molitus erat eos auertere à ſimplicitate Chriſti, ad ceremonias Iudaicas; vt coniicere poſſumus. Nam pſeudoapoſtoli hi Iudæi erant; & gloriabantur, quòd non deſcendiſſent ab Idololatris, ſed à populo, qui Deum ſemper coluiſſet, aliaque huiuſmodi iactabant. Apoſtolus in hoc capite zelans ſalutem & integritatem Corinthiorum, tanquam virginis deſponſatæ Chriſto, ac verens ne corrumperentur, à Chriſti ſimplicitate declinantes ad Iudaicas ceremonias; dicit cogi ſe eſſe inſipientem, vt ſcilicet laudet ſeipſum. Idcircò multa de ſe ipſo dicit; quorum pars pertinet ad eius genus, pars verò ad labores ſuſceptos, & pericula propter Euangelium Chriſti. Hæc ſumma. *Vtinam ſuſtineretis. &c.*] H

Sapiens

A Sapiens expectat laudem alienam, non se laudat, iuxta illud, non te laudet os tuum, sed alienum. *Aemulor vos Dei æmulatione. despondi enim vos vniuiro virginem castam exhibere Christo.*] Sumit hîc æmulationem pro zelotypia, qua non sibi, sed Christo erat solicitus. *Ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quæ es in Christo Iesu.*] Christi religio simplex est, qua per fidē & charitatem inhæremus Deo per Christum; & est scripta in tabulis cordis, non in tabulis ligneis aut ahæneis. Econtra Iudaicæ ceremoniæ & lex erat tantum exterior, multumque inuoluta & grauis, adeo vt nec Iudæi, nec eorum patres potuerint illam portare. *Nam si is, qui venit, alium Christum prædicat quem non prædicauimus; aut alium Spiritum accipitis, quem non accepistis;*

B *aut alium Euangelium, quod non recepistis, rectè pateremini.*] Quæri potest. Cur ergo reprehendendus is qui venit si eundem Christum prædicat? &c. Dicimus reprehendendum & vitādum, quia astute, sub Christi prædicatione, Iudaicas ceremonias subinferebat. *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis.*] Locutio ipsa Pauli, vt dicit Hieronimus, ostendit eum non admodum fuisse peritum sermonis Græci & Latini; non tamen erat imperitus scientia; imo adeò doctus & peritissimus; dicit autem se eis manifestum esse. *Iterū dico, ne quis me putet esse insipientē: alioquin velut insipientem accipite me.*] Longè differt insipiens ab eo, qui sciens & volens ex causa suscipit personam insipientis. Inquit ergo Paulus. Non me putetis insipientem esse, si me laudauero; sed date veniam, & assumite me tanquam

C gerentem personam insipientis. *Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.*] Modus locutionis Paulinæ qui certè fuit imperitus sermone. Hæc quæ hactenus dixi; quòd sustinetis illos qui extollūtur, qui à vobis accipiūt, qui vos in faciem cædunt; dixi, quasi ego fuerim ignobilis, quasi fuerim ego infirmus. Sic etenim de me illi significabant, & vos fortasse eratis persuasi. iccirco ex causa incipio audere, incipio esse insipiēs, cogor à vobis. Quæ tamen omnia faciebat Paulus, non ad astruendam suam gloriam; sed ad profectum Euangelij, quod prædicabat ipse missus à Christo. *Nocte ac die in profundo maris fui.*] Quando hoc contigerit Paulo, nescimus. Non tamē putauerim hæc ab eo dici, quia verè fuerit in profundo maris; sed quoniam in tali periculo constitutus in mari, cùm naufragium fecit, ac si fuisset

D in profundo maris. *Periculis ex genere, periculis ex gentibus.*] Pericula ex genere, suorum scilicet Iudæorum, qui eum persequebantur.

CAPVT. 12

FACILE est cuiuis colligere summā huius capitis. Nā Apostolus coactus vt suprà diximus, seipsum laudare, narrat primò reuelationes & visiones, quas habuit à Deo, raptum ipsius ad tertium cœlum & ad Paradisum. Hæc autem dicit non sua esse, non ad se pertinere, sed ad donum Dei. In se autem se non posse gloriari, nisi in infirmitatibus suis, siue propter persecutiones, quas passus est à Diabolo in tentatione carnis, & ab hominibus aliisque externis rebus; in quibus expertus est suam infirmitatem, & virtutē sibi à Deo præstitam. Demum narrat beneuolentiam suam qua prosequebatur Corin-

thios. Monet vt pœnitentiam faciant, ne cogatur veniens acerbior esse versus eos. *Si gloriari oportet, non expedit quidem.*] In Græco est. Non expedit vtique gloriari. Magis mihi placet Latinus textus. nam innuit se eligere id quod opus est fieri, quamuis sibi non expediat. In Græco verò satis mancum & mutilum videtur, si dicat, non expedit vtique gloriari. *Veniam ad reuelationes & visiones meas.*] De raptu Pauli ante annos quatuordecim cum hãc Epistolam scripsit, an tunc fuerit, cùm conuersus est prope Damascum, fulgore illo perstrictus, an aliàs, quærant diligentiores, nihil facit hoc ad intelligendum textum Pauli, nec ad nostram ædificationem. *Datus est mihi stimulus carnis meæ* (in Græco) *carni meæ.*] Quidam putant ægritudinem quãdam quam patiebatur, innuisse Apostolum; quidam putant libidinis stimulum. *Rursus putatis, quod excusemus nos apud vos? coram Deo in Christo loquimur, omnia autem propter ædificationem vestram.*] Remouet obiectionem, quam supra remouerat. Dicit itaque se non ea dixisse, vt se excusaret; ita quòd sui rationem habeat: sed inquit primùm se vera dicere, & Deum testatur. Postmodum dicit, omnia propter ædificationem eorum se dixisse. *Et lugeã multos, ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super fornicatione, & immunditia, & impudicitia quam gesserunt.*] Non puto hîc ab Apostolo tangi fornicariũ illũ, qui habebat patris vxorem: iam enim de eo dixerat, quod pœnitentiam fecerat. Alios fornicarios & impudicos tangit, vt reor.

CAPVT. 13.

IN hoc capite se venturum tertiò Corinthum pollicetur; & pro potestate sua se & iudicaturum & vlturum eos dicit: orat deinde vt conuertantur: cupere etenim se non posse vti potestate sua, & videri infirmus. Hos demum hortatur ad omne virtutis genus. *An* (vel, vt in Græco) *quoniã experimentũ quæritis eius qui in me loquitur Christus; qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, viuit ex virtute Dei.*] Hoc est quod suprà dixerat, quòd vita Christi operabatur seu effingebatur in Corinthiis. *Nam & nos infirmi sumus in illo; sed viuemus cum eo, ex virtute Dei in vobis.*] Item supra dixerat, quod mors Christi operabatur seu effingebatur in ipso: sperare tamen se victurum cum Christo, ex virtute Dei, quam nũc videmus operari in vobis. Ne cuipiam varius & sibi non constans videatur Apostolus; quomodo namque illos reprehendit & arguit, in quibus vita Christi effingebatur? Idcirco aduertendum alios fuisse Corinthi, quos laudat, alios quos vituperat: sed cum in vniuersum omnes compellat, attribuit illis, et id quod est laudis, & id quod est increpationis.

AD

AD GALATAS.

CAPVT PRIMVM.

B

ARGVMENTVM Epistolæ obuium est omnibus. Nam cùm Galatæ ab Apostolo conuersi fuissent ad Christi Euangelium, post eius inde discessum Iudaizantes quidam pseudoapostoli, in Gallatiam se contulerunt, ac persuaserant Ecclesiis Gallatiæ necessariam esse circuncisionem; aliosque ritus Iudaicos, fortasse, suaserant seruandos esse. Apostolus vehementior aliquanto, quia sic eorum morbus exigebat, reprehendit Galatas. ac primum personam suam statuit; inquit se non missum ab ho-

C mine quopiam, sed à Christo. eos deinde reprehendit, quòd tam citò Christi Euangelium à se prædicatum reliquerint. Postmodum narrat & priorem affectum suum erga Iudaismum, & cõuersionem; & quòd à Christo doctus non contulerit Euangelium cum quopiam homine; sed post triennium profectum Hierosolymam, ac ibi fuisse cum Petro dies quindecim: aliaque in hanc sententiam. *Qui dedit semetipsum pro nobis, vt eriperet nos de præsenti seculo nequam, secundum voluntatem Dei & patris nostri.*] Christus eripuit nos de pręsenti seculo nequam; quia liberauit nos à seruitute peccati, quo detinebamur vincti in hoc seculo nequam. Secundum voluntatem Dei; Omnem causam salutis & liberationis nostræ, Paulus semper Deo attribuit. *Miror quod sic tam citò transferimini ab eo qui vocauit vos in gratiam Christi, in aliud*

D *Euangelium: quod non est aliud; nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi.*] Ex abrupto orditur zelo percitus. Ab eo qui vocauit vos in gratiam Christi; id est, à Deo. Deus enim quos præsciuit, vocauit. in aliud Euangelium, quod non est aliud vel, quod non est aliud, quoniam vnũ tantùm est Euangelium Christi, quod nos pręedicauimus. Vel, quod non est aliud; quoniam pseudoapostoli nihil adferunt noui ad Christũ pertinens; sed perturbant synceritatem Euangelij Christi. *Modò enim suadeo hominibus an Deo?*] Adducit Deum in testem; ac si diceret, coram Deo loquor, non coram hominibus: illum adhibeo testem non homines, quod referri potest ad dicta, & ad dicẽda. *Ad antecessores meos Apostolos.*] Euidẽtius

In Græco; qui fuerunt Apoſtoli ante me. E

CAPVT. 2.

PROSEQVITVR id quod cœperat in capite priori, aſtruens ſe non accepiſſe ab homine, neque doctum ab homine Euangelium, ſed à Chriſto. inquitque poſt primum illum congreſſum cum Petro, poſt triennium conuerſionis ſuæ, annos quatuordecim permanſiſſe, antequam ſecundò Hieroſolymam reuerteretur. Reuerſus contulit Euangelium quod prædicabat, cum Petro, Iacobo & Ioanne; vt illos certos faceret Euangelij quod prædicabat, & eorum auctoritate confirmaret etiam alios. Nam ipſe certus erat, vtpote doctus à Chriſto. Addit Titum, qui gentilis erat, ab Apoſtolis F non fuiſſe coactum circumcidi, ob libertatem quam adepti ſumus in Chriſto Ieſu; de qua proſequitur, & inquit; poſtmodum, cum eſſet Antiochię, ſe reſtitiſſe Petro in faciem, qui ſimulatione, qua vſus fuerat, cogebat gentes Iudaizare. Poſtmodum in vniuerſum de lege loquens, & de fide in Chriſtum; docet homines iuſtificari per fidem, non autem per legem. *Seorſum autem his qui videbantur eſſe aliquid.*] Seorſum accipitur pro pręcipuè, vt ſcilicet eorum auctoritate confirmaret gentes in Euangelio, quod prædicabat. *Ne fortè in vanum currerem, aut cucurriſſem.*] Hoc nō eſt referendum ad Apoſtolum; nam conſcius ſibi erat veritatis Euangelij quod pręדicabat doctus à Chriſto: ſed referendum eſt ad eius auditores, & gentes, quas confirmatura fuerat apoſtolorum auctoritas. *Sed propter introductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu; vt nos in ſeruitutem redigerent: quibus neque ad horam ceſſimus ſubiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.*] Contulit Apoſtolus Euangelium cum Apoſtolis, G vt gentes confirmaret, & argueret falſos quoſdam fratres, qui vt exploratores ſubintroierant; & ex libertate Chriſti volebant gentes ſubiicere ſeruituti legis. *Ab his qui videbantur eſſe aliquid, quales quondam fuerint, mea non intereſt; Deus enim non accipit perſonam hominis.*] Obſcurè loquitur Apoſtolus, taxans Petrum, vt ego reor, propter ſimulationem illam, de qua infra; vel innuens ignobilitatem & vilitatem eorum, qui ignari peccatores fuerant: qua in re eis Paulus præſtabat. Sed ſe corrigens inquit, Deum non accipere perſonam hominis, ſeu vilis, ſeu nobilis, ſeu docti, ſeu ignari; Ideoque nihil H intereſſe ſua hoc quod quiſpiam in eis reprehenderit. *In faciem ei reſtiti quia reprehenſibilis erat,*[in Græco] reprehenſus. Meo iudicio, melius ſcribitur reprehenſus; & vt reor, innuit rationem Apoſtolus, cur non clam, ſed in faciem reſtiterit Petro; quoniam audierat ſcandalizari gentiles, & eum reprehendere; inde palam reſtitit, vt ſcilicet veritas eſſet euidentior, falſo Petro id verum eſſe, quod à Paulo dicebatur. *Non ex gentibus peccatores.*] Quoniam ſanctus putabatur, Iudæus populus; gentes vero nequam & peccatores. *Scientes autem quod non iuſtificabitur homo ex operibus legis; ſed ex fide Ieſu Chriſti: & nos in Chriſto credimus.*] Notandum

A dum quod Paulus occasione sumpta ex ceremoniis legis Mosaicæ, amplificat sermonem suum, & extendit ad vniuersam legem, in qua etiam moralia præcepta continentur; iuxta ea quæ dixerat & tractauerat in Epistola ad Romanos, disserens nullum hominem iustificari ex operibus legis sed ex fide Iesu Christi. *Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, nūquid Christus peccati minister est? absit. Si enim quæ destruxi, hæc iterū redifico, præuaricatorem me constituo.*] Illi qui simul cum fide Christi asserebāt seruandam esse legem & legalia præcepta, per eorum trāsgressionem peccabant; quia non seruabant legem cui se subiecerant. Hoc autē non contingebat illis ex Christo, sed ex ipsis. Nam per Christum liberati erant ab eo legis

B imperio, cui tamen sponte ipsi se subiiciebant. Ideo Christus non erat eis minister peccati, sed ipsi se peccatores subiiciebant. *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.*] Quoniam ex vaticiniis legis & Prophetarum prædictus fuerat Christus, qui est finis legis, & per quem liberamur à seruitute legis, à legis maledicto; Idcirco dicit Apostolus se legi mortuum esse, vt viuat Deo per Christum & in Christo: & hoc per legem, id est, per ea quæ lex dicebat, & vaticinata erat. quæ subdit pertinent ad eandem sententiam explicandam, antea dicta.

CAPVT 3.

ACCENSVS Paulus amore Christi, & gratia Christi; quam miseri Galatæ

C reiiciebant, putantes se iustificari per legem; in eos inuehitur, ob nimiam charitatem, appellatque eos insensatos & stultos: qui cùm cœperint spiritu, nunc volunt profici carne. Supra diximus carnem Apostolum appellare legem; & qua ratione explicauim[9]. Multa deinde differit, ac eadem ferè quæ in Epistola ad Romanos; vt astruat hominem iustificari per fidem, per quam inseritur Christo, sibi ipsi mortuus: vt iam non sit ipse, sed Christus in quo viuit, & qui in eo viuat. Nam promissiones factæ Abrahæ factæ sunt semini, non seminibus; quia in vno, & non in multis, id est in Christo. In eo enim donec viuimus imperfecti & multas habentes maculas, benedicimur, iustificamur apud Deum, & Deo placemus; non in nobis. Interpellat nunc Christus pro nobis; quia se medium opponit inter nos & Deum, vt Deus videat

D nos in ipso. Cùm autem tradiderit regnum Deo & patri, & deus erit omnia in omnibus; tunc non interpellabit pro nobis. In primo de Trinitate Augustinus pulchrè hoc tractat. Hęc summa. *Ante quorum oculos Christus proscriptus est, in vobis crucifixus.* Galatæ, cùm primùm fidem acceperunt ab Apostolo prædicatā, ideo ei adhæserunt, adeo imbiberunt, vt non credere, sed viderentur prospicere Christum ante eorum oculos crucifixum. *Sic stulti estis, vt cùm spiritu cœperitis, nunc carne consummamini.* Semper consummatio ex perfectiori fit, quàm initium. Cœperant Galatæ ex spiritu, ex fide; postmodum volebant perfici per legem, per ceremonias illas, præposterus certè progressus. *Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa.*] Laborat & pa-

titur sine causa, qui frustra laborat, nec assequitur finem, ad quem institutus est labor: quod om'en postmodum auertit à Galatis, dicens, si tamen sine causa;ac si diceret,absit,vt sine causa passi fueritis & laborauerits. *Christus nos redemit de maledicto legis; factus pro nobis maledictum; quia scriptum est, maledictus omnis qui pendet in ligno; vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu.*] Mira commutatio, Iustitia seruata est, & nobis iustè donata est Christi iustitia; facti omnes vnus in Christo Iesu. Suscepit Christus in se maledictum nostrum, quod incurrimus legi subiecti, & factus est maledictum pro nobis,vt promissio Abrahæ,id est,vt benedictio, quã Deus Abrahæ promiserat, fieret in gentibus in Christo Iesu; id est,vt gentes per fidem insertæ Chtisto, & in se mortuæ, in illo viuentes, fierent in Christo benedictio. *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius: non dicit in seminibus quasi in multis; sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus.*] Ex his verbis Apostolus adstruit, quod dixerat supra;nos,scilicet,benedicendos & benedictos esse in Christo,& non in alio; quia dicit scriptura Abrahæ, Et in semine tuo benedicentur omnes gentes;non dicit in seminibus, sed in semine, quasi in vno. Hoc vnum semen est Christus. *Quid igitur lex? propter transgreßionem posita est, donec veniret semen,cui promiserat; ordinata per Angelos in manu mediatoris.*] Legem positam esse propter transgressionem. Augustinus de verbis Apostoli exponit,legem datam, vt efficeremut ttansgressores;vt facti transgressores, recurreremus ad Christum. sed magis conuenit his, quæ sequuntur,cum dicit, lex pædagogus fuit in Christo, ideo dictum ab Apostolo, legem positam fuisse propter transgressionem, vt, scilicet, timore pœnæ coërceret nos à transgressione; & cùm non generaret in nobis amorem iustitiæ,tandem nos ipsos nobis ostenderet iniustos. ideoque assimilatur pædagogo, qui continet puerum in officio timore pœnæ, donec adultus eadem faciat sponte, & amore decori ciuilis. Sequitur, donec veniret semen, cui promiserat.semen hoc vnum Abrahæ Christus est, in quo benedicimur omnes. Ordinata per Angelos: Nonnulli interpretantur Angelos Moysem & Aaron, tanquam Dei nuncios. Sed mihi magis placet vt veri Angeli intelligantur, qui apparuerunt Moysi, & ei locuti sunt in personam Dei. in manu mediatoris, id est, in eius potestate,Christi inquam; quoniam per Christum impleta est, quoad ceremonialia, & ideo abrogata: à Christo inpleta est, quoad moralia, pro nobis: eius etenim iustitia & merita, nostra sunt. Liberauit etiam nos Christus ab eius maledicto, & ab eius potestate.Idcirco posita fuit in eius manu. *Mediator autem vnius non est: Deus autem vnus est.*] Mediatorem non esse vnius, quidam interpretantur, quasi inter duos semper mediator sit.quod quamuis sit verum, nescio quomodo faciat ad ptopositum.Nisi fortasse velit Christum dicere mediatoré, non tantùm inter nos & Deum,sed inter vetus testamentum & nouum. Sic in Epistola ad Hebræos. Noui testamenti mediator est. Et hoc pacto conueniret cum his quæ dixerat de lege. Possumus tamen exponere, vt ea de causa Paulus addiderit hæc verba:Nam cùm dixisset legem positam fuisse in

manu

A manu mediatotis, oſtendit conuenire Chriſto eſſe mediatorem quatenus homo eſt,vnitus Deo in vnitate perſonæ. *Lex ergo aduerſus promiſſa Dei? abſit. Si enim data eſſet lex quæ poſſet viuificare, verè ex lege eſſet iuſtitia. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccato,vt promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.*] Quoniam ſuprà dixerat promiſſionem & teſtamentum anterius,legem poſteriorem nō abrogaſſe,ſed firmum manere, vt ſcilicet hæc promiſſio,id eſt, benedictio promiſſa daretur credentibus in ſemine, in quo promiſerat ſe eā daturam,poſſet aliquis obiicere,ex hoc ſequi, legem datam eſſe contra promiſſa Dei; vtpote quæ faceret nos præuaricatores, & ideo non compotes promiſſorum. Hanc obiectionem remouet Apoſtolus,& dicit,abſit. Ac de-B inde proſequitur, oſtendens primò legis infirmitatem, ad iuſtitiam in nobis faciendā.quoniā nō eſt data lex quę poſſit viuificare animā.Sed quid vtilitatis nobis lex præſtat?pręſtat hoc,quia oſtēdit nos peccatores,vt quoquouerſum nos verterimus, videamus nos concluſos eſſe ſub peccatō; vt ex ea admoniti curramus ad fidem, vt ſcilicet credentes promiſſionis efficiamur cōpotes,& benedicamur in Chriſto:& per ipſum vitam accipiamus,quam lex dare non poterat. *Priuſquam veniret fides,ſub lege cuſtodiebamur,concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex fide iuſtificemur. At vbi venit fides, non ſumus ſub pædagogo.*] Proſequitur id quod cœperat de lege & fide; & inquit, antequam veniret fides prolata & prædicata per Chriſtum,cuſtodiebamur ſub lege, à qua timore pœnæ quoquo-C modo à peccatis abſtinebamus;concluſi in eam fidem quæ reuelāda erat,per quam in Chriſto benediceremur, & acciperemus promiſſionem factam ad Abraham.Itaque concludit legem fuiſſe pædagogum in Chriſto, vt iuſtificemut ex fide. Cùm ergo venit fides non ſumus amplius ſub pædagogo. Nota tamen quod prima ea verba,quæ ſuprà expoſuimus.Si enim data eſſet lex,quæ poſſet viuificare,verè ex lege eſſet iuſtitia. Quod, cùm Apoſto lus videatur reddere cauſam, dictorū ſuprà, ſcilicet quòd lex non eſt aduerſus promiſſa Dei;poſſet etiam alio modo exponi ab eo, quem ſupra tetigimus. Nam Dei promiſſio fuit,quod in ſemine Abrahæ omnes gentes erant benedicendæ. Poſtea verò data fuit lex,quam qui ſeruabat,benedicebatur: ergo videbatur lex eſſe Dei promiſſio, cùm aliqui eſſent benedicendi per legem, D & non in ſemine Abrahæ.Inquit Apoſtolus, abſit vt lex ſit contra promiſſa Dei:quia non eſt data lex quæ poſſet viuificare, ac propterea poſſet ſeruari. Sed data eſt lex quæ oſtenderet nos peccatores,vt inuitaret nos ad fidem; & per fidem in Chriſtum, eſſemus compotes benedictionis & promiſſionis Dei. *Omnes enim filij Dei eſtis per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu.* (vſque ad finem capituli.) Ex hoc loco clarè perſpici poteſt,quonam pacto, ſecundum ſententiam Apoſtoli;iuſtificemur,id eſt,recōciliemur Deo,efficiamur filij Dei, & accipiamus Spiritum Sanctum. Nam per fidem inſerimur in Chriſtum, induimus Chriſtum,nobis mortui,transformamur in ipſum,& omnes vnus ſumus in ipſo, & ſic ſumus in ſemine Abrahæ, & in ipſo efficimur compotes benedictionis,iuxta promiſſionem Dei.

E

CAPVT 4.

PROSEQVITVR comparationem quàm incœperat de pædagogo & lege. Inquitque hæredem esse sub pædagogo vsque ad tempus præfinitum; postmodum fieri, liberum & dominum. ita nos quoque paruulos fuisse sub lege, vsque ad temporis cõsummationem, quando Deus misit Filium suum factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. quoniam Christus pro nobis legem impleuit; per quem liberati sumus à lege, & adoptati in filios Dei. Deinde hortatur Galatas, vt quomodo cœperant, pergant. & tandem interpretatur allegoricè filios illos duos Abrahæ, Ismaël & Isaac; & transfert ad duo testamenta: res perspicua est. *Sub Elementis mundi eramus seruientes.*] F Appellat mundi Elementa traditiones legis Mosaicæ, sub quibus erudiebamur, sicuti pueri qui discunt Elementa. *Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem Abba pater.*] Notandum, ex hoc loco Pauli posse elici, nos prius esse Dei filios, & ob id accepisse spiritum filij Dei; & non è contrà, vt scilicet, propterea simus filij Dei quia accepimus spiritum filij sui clamantem Abba pater. *Nunc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo.*] Figura loquendi Hebraica, cogniti sitis à Deo, id est, in cognitionem adducti. Sic in alio loco, qui diligit Deum, cognitus est à Deo, id est, in cognitionẽ adductus: vt suprà notauimus in prima ad Corinthios. *Estote sicut ego, quia ego sicuti vos.*] Persecutus fuerat Paulus Ecclesiam Christi, vt seruaret ceremonias Iudaicas; postmodum conuersus ad Christũ, G omnes illas reliquit: quare ad idem suo exemplo hortatur Galatas.

CAPVT 5.

HORTATVR Galatas cùm Christiani sint, filij liberæ, & non ancillæ, vt persistant in ea libertate, in quam illos vocauit Christus; neque iterum se subiiciant seruituti legis. Nam qui circumciditur, debitor est seruandæ vniuersæ legis, neque Christus quicquam illi proderit. Et ne fallerẽtur sub hoc nomine libertatis, declarat se per libertatem intelligere, libertatem spiritus, non carnis; per quã non perficimus opera carnis, neque sequimur eius concupiscentias, quæ in nobis sunt. Narrat deinde opera spiritus, aduersus quæ non est lex: & deinde opera carnis, aduersus quæ lex est. *State & nolite iterum iugo seruitutis contineri.*] H In Græco textu, principium huius capituli connectitur fini alterius: inquit enim, qua ergo libertate liberauit vos Christus, state, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*] Nihil prodest Christus ei qui fide non est ei coniunctus: non est autem ei fide coniunctus, qui circumciditur; nam facto testatur Christum venturum esse. *Testificor rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.*] Nam qui circumciditur submittit se legi, & eam seruare profitetur; debitor ergo est vniuersæ legis faciendæ. *Fides quæ per dilectionem operatur.*] Melius est vt, operatur, passiuè intelligatur, vt Græci auctores exponunt: sic suprà in

secunda

A secunda Epistola ad Corinthios. Mors in nobis operatur, id est, efficitur & effingitur. *Nemini consenseritis.*] Id est, gratia nullius hominis; persuasio nullius hominis auertat vos ab Euangelio quod accepistis. *Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis, &c.*] Sanctus Augustinus notat, aliud esse apud Apostolum, facere, & aliud, perficere. qui concupiscit, facit quod non vult: sed si non consentiat concupiscentiæ, non perficit opera carnis. *Fructus autẽ spiritus est charitas, gaudium, &c.*] Quòd charitas & fides sit fructus spiritus, Apostolus inquit; cùm tamen fides præcedat acceptionem spiritus, & charitas sit ipse spiritus: demum quod procedimus ex fide in fidem, & charitatem, crescendo in Christo Iesu.

B

CAPVT 6.

SI *spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem inuidentes, inuicem prouocantes.*] Hoc loco taxat pseudoapostolos, qui, ob cupiditatem gloriæ, quærebant peruertere Galatas, vt apud Iudæos gratiam adipiscerentur. *Vnusquisque enim onus suum portabit.*] Et ideo oportet vt quisque probet opus suum, & gloriam habeat apud se, non apud alterum. *Per quẽ mihi mũdus crucifixus est, & ego mundo.*] Illi crucifixus est mũdus, qui putat mundum, & ea quæ sunt mundi veluti mortua, & tanquam non sint. Et è contrà ille est crucifixus mundo, quem mundus nihili facit, & putat veluti mortuum. *Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & super Israël Dei.*] Ita in Epistola ad Romanos, iustificati ex fide pacem habemus C ad Deum. inquit ergo quicunque sequuntur hanc regulam, vt fiant in Christo noua creatura, pax super illos: non enim amplius habent cur diffidant se non esse reconciliatos Deo: & hi verè sunt Israël Dei; non autem illi qui circuncidunt se, vt fiant Israël. *De cætero nullus mihi molestus sit. ego enim stigmata domini Iesu in corpore meo porto.*] Insinuat se totum in Christum transformatum esse. Vnde etiam in corpore ferebat stigmata Christi; eò quòd virgis percussus fuerat, & tot passus ob nomen Christi.

AD EPHESIOS.

HÆC Pauli Epistola grauissima est,& plena mysteriorũ. Nam gratias agit Deo quòd Ephesij crediderint, & iudicati sint in charitate erga sanctos: aperitque mysterium,docens eos,omnia hæc beneficia esse ipsis à Deo præstita in Christo Iesu; qui vocauit eos cùm gentes essent, alienati à Deo: nec tantùm vocauit, sed etiam elegit & prædestinauit ante mundi cõstitutionem. multaque in hanc sententiam adfert, vt eis ostendat, quantum debeant Deo & Christo. In posteriori deinde parte Epistolæ,iuxta morem,quem etiam in aliis Epistolis seruat,multa eis præcepta tradit,quæ pertinent ad benè viuendum secundum christianam pietatem. Hæc summa. F

CAPVT I. G

NIHIL ferè aliud agit in hoc capite, præterquam agere gratias Deo, pro beneficiis collatis Ephesiis,imò omnibus christianis,quos elegit in Christo ante mundi constitutionem; in quo omnia voluit instaurare,quæ in cœlis,& quæ in terris; & hoc gratis,secundũ propositum gratiæ suæ,nullis meritis nostris præcedentibus. *Benedictus Deus,& pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo; sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.*] Scopus Pauli in hoc loco est,vt,gratias agẽs Deo, ostendat beneficia gratis nobis collata, per Christum & in Christo: à quo etiam venit,vt facti christiani,mereri possimus vitam ęternam.Ideò benè dicit primò Deum,quem coniungit cum Christo,dicẽs,Pater domini nostri Iesu Christi. Subdit deinde pro qua re illum laudet & gratias agat. (nam tantum valet benedictus,id est,sit Deus,&c. sicut in aliis Epistolis,gratias ago Deo meo.)& inquit, qui benedixit nos omni benedictione spirituali. benedictio pertinet ad largitionem boni effluentis & sese multiplicantis.Sic ferè vsurpatur in omnibus scripturæ locis. Hæc autem boni largitio spiritualis est,non corporalis;& pro bonis cœlestibus,non terrenis:& hanc habemus in Christo,id est,in quantum sumus inserti Christo, cuius sumus participes: & habemus gratiam in nobis participatam,in eo verò plenam. Et vt ostendat quàm magnum sit in hac benedictione Dei beneficium, inquit, sicuti elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Videre hinc possumus, quàm nihil sit nostrum in hac benedictione: quandoquidem ante mundi constitutionẽ H

A Deus nos elegit in Christo; quod vbique Paulus conatur ostendere, nos per fidem & charitatem insertos esse Christo; & quod Deus respiciat nos semper per Christum; vnde suppleatur omnibus defectibus nostris. *Vt essemus sancti & immaculati in conspectu Dei, in charitate.*] Deus non elegit nos quia sancti eramus; sed elegit, vt nobis sanctitatem elargiretur; quam in hac vita incipimus habere, in conspectu tamen Dei, qui nobis largitur iustitiam Christi, & nos inspicit per ipsum, iam habemus, & immaculati sumus in eius conspectu. *Qui praedestinauit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suae, in laudem gloriae gratiae suae.*] Per filium naturalem in eo inserti, efficimur filij adoptiui Dei, in ipsum scilicet Deum;
B eò quòd efficiamur participes diuinae naturae per Christū: & est phrasis Paulina. & hanc adoptionem adipiscimur, non ex nobis, sed secundum propositum voluntatis Dei, in laudem gloriae gratiae suae; vt scilicet solus ipse laudetur, soli ipsi gloria debeatur, pro gratia quam nobis est impartitus. *In qua gratificauit nos in dilecto filio suo.*] Per gratiam Dei, & spiritum sanctum inserimur in Christo, & in ipso perfectè sumus grati Deo. *In quo habemus redemptionem peccatorum.*] Nam inserti Christo, redempti sunt à seruitute Diaboli, & peccati; & obtinuerunt remissionem peccatorum. *Secundum diuitias gratiae eius; quae superabundauit in vobis in omni sapientia & prudentia: vt notum faceret nobis Sacramentum voluntatis suae, secundum beneplacitum eius.*] Non potest Paulus verbis assequi id quod mente conceperat, de beneficiis nobis à Deo collatis
C per Christum, & in Christo. Ad pleniorem boni possessionem, pertinet cognitio magnitudinis boni illius quod possidemus. Sic Petrus in secunda Epistola, vt sciamus quae à Deo donata sunt nobis. Ita hîc Paulus appellat diuitias gratiae Dei, quòd nobis reuelauit Sacramentum, id est, arcanum voluntatis suae; quòd, scilicet, sibi placuit instaurare omnia in Christo Iesu; & sub eo capite. (sic enim in Graeco recapitulare) conciliare inuicem ea quae sunt in coelis, id est, angelos, & ea quae sunt in terris, id est, homines. Vide quantum sit hoc beneficium; quod etiam latius patet erga gentes, quae erant alienae à Deo, vt infrà docet expressius. *In quo etiam nos sorte vocati sumus, praedestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae; vt simus in laudem gloriae eius, nos qui antè sperauimus in Christo.*] Sortem hîc appel-
D lat Paulus, non casum & temeritatem, sed partem & haereditatem; sic in aliis scripturę locis, nam apud Graecos κλῆρος & sortem, & hęreditatem significat. Ea quae subdit, omnia pertinent ad expressionem gratiae Dei; vt omnis laus & gloria ei soli debeatur, nihil autem nobis. *In quo & vos cùm audissetis verbū veritatis, Euangelium salutis vestrae, in quo credentes signati estis spiritu promissionis sancto.*] Orditur id, quod postea clarius & vberius est explicaturus. Nam cū dixisset suprà, in quo nos vocati sumus; quod pertinet ad Iudaeos qui crediderant; accedit ad Gentiles, in quibus erant Ephesij, & inquit, in quo & vos, scilicet, vocati estis; sicuti suprà, in quo nos vocati sumus; cùm audissetis verbum veritatis, appositione, Euangelium salutis vestrae. Nam fides ex auditu; auditus autem per verbum Dei. Sequitur, in quo credentes signati estis spiri-

tu promissionis sancto;id est,in quo Christo signati estis vos credentes; quia E per fidem inserimur Christo, à quo haurimus gratiam & spiritum sanctum; vt dixit ad Galatas:vt accipiamus pollicitationẽ spiritus per fidem;quo spiritu signati sumus,vncti sumus, & christiani appellati.vocat spiritum promissionis,spiritum promissum, more Hebræorum. *Qui est pignus hæreditatis vestræ,in redemptionẽ acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.*] Spiritus sanctus qui habitat in cordibus christianorum, est pignus; melius in Græco ἀῤῥαβὼν,quod notat Augustinus de verbis Apostoli. Nam pignus restituendum traditur, cùm redditũ fuerit id pro quo datũ est pignus:sed arra non restituitur. Nam est quædam portio eius,quod est accepturus is qui arram habet. Sic spiritus sanctus,non redditur,sed augetur,vsque ad plenam possessionem. Sequitur, F in redemptionem acquisitionis.Hebraïsmus est:appellat acquisitionem,populum credentem, acquisitum à Christo: redemit nos Christus à seruitute Diaboli,à seruitute peccati.Hæc redemptio fit perfecta,cùm accipimus spiritum sanctum, & efficimur Dei participes, per spiritum sanctum nobis datum. Ideò dicit Paulus,signatos arra spiritus sancti,in redemptionem acquisitionis.Sequitur,in laudem gloriæ ipsius. Non sibi,& affectui cordis sui satisfacere potest Apostolus in tribuendo omnem laudem & gloriam Deo. *Vt Deus domini nostri Iesu Christi,pater gloriæ.*] Quidã ita distinguunt,vt Deus, domini Iesu Christi pater,gloriæ; vt scilicet,Deus coniungatur cum particula,gloriæ. Deus etenim gloriæ,est Deus gloriosus,domini Iesu Christi pater. Est enim Christus,Dei patris vnigenitus filius. Tamen credo,quòd etiã Deus G possit cõiungi cum Christo;qui vt homo Dei est,& Deum habet. Sic in Euãgelio: Adscendo ad Deum meum & Deum vestrum. Ita Apostolus suprà secunda ad Corinthios, caput Christi Deus. est enim minor patre secundum humanam naturam, & ita Deum habet maiorem se. *Illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius; & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis;& quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos,qui credimus, secundũ operationem virtutis eius,quam operatus est in Christo Iesu,suscitans eum à mortuis.*] Maximum vitium est ingratitudo. idcircò Apostolus nos omnibus modis prouocat ad gratitudinem. gratitudo autem excitatur ex cognitione beneficij in nos collati. Ideò Apostolus orat Ephesij cognoscant,sciant,illuminentur in cognitione, quæ sit spes vocationis eorum, id est, quo tendere debeat H eorum spes. Et quia spes nostra est,vt simus compotes hæreditatis; ideò addit,& quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis. Et quia cor nostrũ magis in Deum erigitur, si, præter beneficiorum magnitudinem, perspiciat etiã magnitudinem virtutis,qua vtitur Deus conferens nobis tam magna beneficia; ideò subdit & quæ sit magnitudo virtutis eius in nos,qui credimus. Declarat deinde qualis sit magnitudo hæc, & dicit esse parem magnitudini operationis,qua suscitauit Christum à mortuis, & constituit ad dexterã suam in cœlestibus, super omnem principatum, &c. Etenim eadem est ratio capitis & membrorum,licet prius & excellentius sit in capite,quàm in membris. Eadem ergo virtute,qua suscitauit Christum à mortuis,& ad tam sublimem

statum

A ſtatum euexit, vtitur Deus etiam in nobis, qui nunc ſecundum ſpiritum ſuſcitati ſumus, per fidem & ſpiritum Chriſti nobis infuſum: cuius vi ſuſcitabuntur etiam còrpora noſtra mortalia. Senſus hic magis conuenit, vt reor, quàm ſi cõiungatur particula, ſecundum operationem virtutis eius, cum ſuperiori verbo, credimus, vt ſcilicet credamus reſurrexiſſe Chriſtum. *Omne nomen quod nominatur, non ſolùm in hoc mundo, ſed etiam in futuro.*] Sicuti in futuro ſeculo longè altior erit noſtra cognitio, ita etiam erunt altiora nomina & plura. *Et ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam.*] In Græco, & ipſum dedit caput ſuper omnia Eccleſiæ; id eſt, ipſum conſtitutum ſuper omnia, vt ſuprà dixerat, dedit caput Eccleſiæ. *Quæ eſt corpus eius, & plenitudo eius, qui omnia in* B *omnibus adimplet.*] Eccleſia eſt corpus Chriſti, cuius ipſe eſt caput. quare, ſicuti membra, corpus capitis implent & conficiunt; ita Eccleſia eſt plenitudo Chriſti: eſt enim corpus eius capitis, & nos membra Chriſti; ideò plenitudo eius eſt. Sequitur, qui omnia in omnibus adimplet, ſeu adimpletur; nam in Græco verbum medium eſt, quod actiuè & paſſiuè accipi poteſt. Et in vtroque ſenſu hîc commodè accipitur. Nam & Chriſtus adimpletur ab Eccleſia, vt ſupra diximus; quia corpus eius eſt Eccleſia: quare tota etiam cum capite poteſt appellari vnus Chriſtus. & Chriſtus implet per omnia, & in omnibus Eccleſiam & omnia eius membra; quia in ea influẽs perficit: & ſi quis in membris defectus eſt, in ipſo euaneſcit & diluitur.

CAPVT 2.

C EXPLICAT in hoc capitulo Paulus illud quod ſuprà preſſius dixerat, oſtendens Epheſiis quantum debeant Chriſto, qui prius in peccatis & deſideriis carnis vixerant, ſicuti & Iudæi; nunc autem in Chriſto renati ſunt. Ideò hac ratione tantum debent, quantum omnes alij. ſed præter hanc communem cum aliis cauſam, magis adhuc Chriſto debent; quoniam cùm gentiles eſſent, erant alieni à populo Dei, & à promiſſionibus factis Iſraëlitico populo. Nunc verò facti vnum cum Iudæis credentibus in Chriſto Ieſu; in quo ſunt diſſolutæ omnes inimicitiæ inter nos & Deum, inter gentes & Iſraëlem; pariter in eodem ſpiritu habemus acceſſum ad Deum. Non mirum eſt quòd adeò ſtudeat Paulus, vt ſimus grati Deo & Chriſto, à quò omnia D bona, & ſine quo nihil eſt factum. *Et vos cùm eſſetis mortui in delitiis & peccatis veſtris, in quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius, ſecundum principem poteſtatis aëris huius ſpiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ.*] Appellat Paulus, ſeculum mũdi huius, durationem, & vitam eorum qui amant mundum. Hoc nomen, ſeculum, ſeu æuum, durationem cuiuſcunque rei ſignificat: vnde & vita & medulla dòrſi in qua eſt vita, ſecundum Platonem, ab Homero appellatur αἰών. Sequitur in textu; ſecundum principem poteſtatis aëris huius ſpiritus: Hebraïſmus, & figura locutionis Paulinæ. Secundum principem, id eſt, ſecundum inſtituta & exempla principis aëris huius ſpiritus, &c. Caliginoſus hic aër habitatio eſt Dæmonum, qui nos exercent, & qui habent poteſtatem in prauos homines qui eis ſeruiunt. Filios diffidẽ-

tiæ appellat eos, qui fidem reiiciebant, per quam est introductio ad vitam & ad libertatem. *Facientes voluntatem carnis & cogitationum.*] Quicquid est in mundo inquit Ioannes, vel est concupiscentia carnis, vel cõcupiscentia oculorum, vel superbia vitæ. Ad hæc posteriora, pertinet volũtas cogitationum, sicuti concupiscentia carnis ad primum. *Eramus natura filij iræ, sicut, &c.*] Nõ sumus natura filij, id est, ex principiis naturæ; sed ab ipsa natiuitate, propter originale peccatum, in quo concipimur omnes & nascimur. *Cõuiuificauit nos in Christo,* &c. quæ sequuntur.] Animaduerte hunc perpetuum esse scopum Pauli, vt doceat nos esse insertos Christo: vnde omnia quæ Christi sunt, nobis attribuit. *Vt ostenderet in seculis superuenientibus.*] Secula superuenientia possunt intelligi æuum illud post iudicium; quod superuenturum est tempori, id est, post destructionem temporis: tunc enim perfectè apparebunt diuitiæ bonitatis Dei super nos. vel intelligit tempus omne post mortẽ Christi, in quo reuelata est hæc bonitas Dei erga nos, per christum. vel intelligit tempora post ipsum Paulum futura; promulgato iam Euangelio, & in honore habito apud omnes gentes. *Dei enim donum est, non ex operibus, vt ne quis glorietur*] Hæc particula potest referri & ad gratiam, qua salui facti sumus; hæc enim est Dei donum, non ex operibus nostris; & ad fidem. nam etiam fides donum Dei est, non ex operibus, vt ne quis glorietur. *Propter quod memores estote quod aliquando vos, qui gentes eratis in carne, &c.*] Hæc est pars secunda huius capitis, in qua, postquam ostenderat maximum beneficiũ eis per christum collatum; quod commune erat in omnibus credentibus, tam Iudæis quàm gentilibus; ostendit priuatum erga eos Dei beneficium, ob id, quòd erant ipsi gentiles, alieni à populi Dei, alieni à promissionibus Israëlitici populi, vocati tamen fuerant ad Christum. *Sine Deo in hoc mundo*] Non quod Deus, non esset illorum Deus; sed quoniam ipsi alieni omninò erant à cultu veri Dei. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans; vt duos condat in semetipso, in vno nouo homine.*] Diuisi erant gentiles à populo Israëlitico per legem, quæ data fuerat Iudæis, & sub qua viuebat populus ille; ad gentes autem non pertinebat. Hac igitur, veluti maceria disiuncti inuicem erant. Erant etiam diuisi à Deo, propter peccata, quæ admiserant, & in quibus nati erant. Primò ergo dicit Apostolus, quod Christus vtrunque populũ reconciliauit, condens eos denuo in semetipso in nouum hominem; & ita liberauit vtrunque à legis maledicto, & à seruitute legis, cui seruiebant ob timorem pœnæ. Ipse autem Christus perfectè legem seruans, & condens vtrũque in semetipso, in nouum hominem, per spiritum sanctum nobis datum, liberauit à lege, id est, à legis maledicto; & à seruitute timoris, dans nobis spiritum charitatis & adoptionis: ideo dicit Paulus, quod Christus dissoluit parietem maceriæ inter vtrunque populum, & euacuauit legem positam in decretis veterum mandatorum. *Vt recõciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.*] Altera erat disiunctio inter Deum & vtrũque populum, propter peccata vtriusque gentis. Hanc Paulus tractat, & eius disfolu-

A dissolutionem per Christum, qui per crucem in semetipso destruxit inimicitias inter nos & Deum. Inimicitias peccata appellat, propter quæ eramus Deo inimici: peccata omnium nostrum posuit Christus in semetipso, & pro illis satisfecit amplissimè per crucem, & pro nobis efficacissimè; si dignè Deo ambulemus. Et sic in semetipso destruxit inimicitias, & nos Deo reconciliauit.

CAPVT 3.

SVPRA exposuerat Apostolus, quantum Ephesij priuato nomine deberent Deo & Christo, quòd vocati essent per Euangelium, & inhæsissent B Christo, in quo facti essent participes promissionis Dei, &c. In hoc capite magis hoc Dei arcanum explanat, dicitque se ministrum constitutum fuisse à Deo, in gentibus, vt eis hoc arcanum patefaceret, & vocaret eos per Euangelium ad Christum, pro quo ministerio, sibi credito, vinctus erat. Rogat deinde Deum, vt det Ephesiis indies magis corroborari in spiritu, secūdùm interiorem hominem; & Christum per fidem habitare in cordibus eorum, vt possint comprehendere, quæ sit longitudo latitudo, &c. *Huius rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis gentibus.*] Sermo pendet, multis interpositis, vsque ad eam particulam, propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus. *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum.*] Filios hominū appellat prudentes & sapientes seculi, qui sapiunt secundū humanā pruden-C tiā. Sic in multis scripturæ locis. *Esse gentes cohæredes, concorporales, & cōparticipes promissionis in Christo Iesu per Euangelium.*] Promissio Dei facta Abrahæ, fuit, quòd in eius semine benedicerētur omnes gentes; quod semen Christus est, vt in Epistola ad Galatas superiùs. In Christo autem per Euangelium, id est, prædicationem fidei, gentes fiunt cohæredes cum Israëlitico populo, qui est in Christo: concorporales, quia simul membra eiusdem corporis; & comparticipes hæreditatis & benedictionis promissæ à Deo in Christo Iesu. *Euangelizare inuestigabiles diuitias Christi.*] Quoniam facti sumus diuites in illo, eò quòd diuitiæ illius nobis donatæ sunt, & pro nostris nobis imputantur. *Vt innotescat principatibus & potestatibus in cælestibus, per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei.*] Fuit reuelatum mysterium Christi angelis, multa tamē D particularia non fuēre eis reuelata, quæ de die in diem videntes in Ecclesia fieri, eis nota fiebant. Hæc autem multiformia erant: ideò dicit Apostolus, multiformis sapientia Dei innotescit principatibus, & potestatibus, per Ecclesiam. *In quo habemus fiduciam & accessum in confidentia, per fidem ipsius.*] Hoc in loco, vt reor, Paulus explicat, quidnam per fidem intellexerit in multis locis aliis. Nam explicat nos habere fiduciam & accessum in confidentia, per fidem ipsius, id est, Christi. Nam quoniam credimus in Christum, id est, ad eum, per eius præcepta, credendo beneque agendo ambulamus; & ipsi fidimus, à quo nobis fuit facta promissio, & prædicatum Euangelium; habemus fiduciam ad Deum, itemque accessum ad Deum in confidentia. *Propter quod, peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis.*] Ecce

locus, cui annectitur prima huius capituli particula. Ego Paulus vinctus Iesu Christi, peto ne deficiatis, à fide scilicet; & ne despondeatis animum in tribulationibus meis. nam erat vinctus, pro eis: eò enim quòd prædicabat Euangelium in gentium vtilitatem, vinctus erat. *Ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.*] In Græco πατριά. significat autem cognationem & genus, ab quopiam vno deducta. Quia ergo pater in diuinis, est primũ principium totius diuinitatis in personis diuinis; & ab eo, in quo primo inuenitur ratio alicuius nominis, deducitur illa ratio ad posteriora omnia; Idcircò omnis paternitas, id est, hominum vel angelorum collectio ab vno deducta; seu per originem, vt in hominibus; seu per gubernationem & directionem, vt in angelis; deriuatur à patre diuino, in quo primo huiusmodi ratio est & inuenitur. *Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas, & profundum.*] Aliqui hæc referunt ad crucem; quos non improbo: sed melius referuntur ad Dei potentiam, gubernationem, virtutem, & sapientiam. vt longitudo, ad temporis immensitatem, quæ sub æternitate eius concluditur. latitudo, ad omnium comprehensionẽ. nam sicuti nullum est tempus, quod non contineatur ab eius æternitate; ita nulla res vnquam est, fuit, aut erit, quæ sub eius sapientia & potentia non contineatur. Sublimitas, ad excellentiam, quoniam, quantumuis excelsa, excellit. profundum cõtra sublimitatem; quoniam Deus demittit se sub omnibus, quantumuis infimis, & ea continet, iuxta illud: si descendero in infernum, ades. Potest etiam profundum referri ad Abyssum iudiciorum Dei, vt Augustinus exponit. *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.*] Phrasis Paulina. plenitudo Dei est, non sola eius scientia, neque sola potentia, aut bonitas; sed omnia hæc, & alia cõplura, quantum, scilicet, ad nostrum modum intelligendi. Idcircò dicit hîc Paulus, vt vos impleamini in omnem plenitudinem Dei, id est, vt attingatis & miremini, non tantùm sapientiã aut bonitatem Dei, sed omnem eius excellentiam; quam insinuauimus per longitudinem, latitudinem, sublimitatẽ, & profundum. *Ipsi gloria in Ecclesia & in Christo Iesu.*] Gloria Dei nobis nota est in eius operibus, quæ percipimus maxima in rationali creatura; & ea, in qua est adoptio filiorum, quæ Ecclesia est fidelium, cuius caput est Christus: ideò de Ecclesia & de Christo mentionem facit.

CAPVT. 4.

CVM fuerit constitutus à Deo Apostolus doctor gentium, & in superioribus confirmauerit Ephesios in Christo, eorum fidem laudans; nunc hortatur eos ad bona opera, quæ per viuam fidem operamur. Hunc morẽ Apostolus seruat in omnibus suis Epistolis; nequis putaret, quia Moysis legem antiquatam esse ostendit, opera Euangelicæ legis non esse obseruanda. Eos autem præcipuè hortatur ad charitatem mutuam, & pacem, in qua perfectio legis consistit. præcepta deinde particularia quædam tradit, facientia ad charitatem seruandam. Hæc summa. *Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem; dedit dona hominibus.*] In quibusdam codicibus scribitur, accepit dona

A dona in hominibus. Captiuitas,quam Christus captiuam duxit,est peccatū Diabolus,& mors;quæ dicuntur captiuas,eò quòd nos tenebāt captiuos. Ab horum captiuitate Christus nos liberauit,ideò triūphans de eis,& ea captiua ducens ascendit in cœlum.Inde dedit dona hominibus varia;vel ipse accepit dona hæc in mēbris suis,tanta enim est vnitas Christi,cum mēbris suis,vt inuicē ea quæ vnius sunt,alteri tribuantur. *Qui descendit ipse est,& qui ascendit super omnes cœlos,vt adimpleret omnia.*] Christus vt verbū Dei omnia implet: sed vt homo,etiam impleuit omnia; nō per essentiam,vt Deus,sed per virtutē,& operationē virtutis suæ.Superna implebit,instaurādo & resarciendo choros angelorū,qui ob casum eorū,qui effecti sunt Dæmones, diminuti erant. Im-

B pleuit etiā inferiora,supra terram;super quā passione& resurrectione sua,tot & tam magna bona hominibus contulit. Infra terrā etiam triūphans principatus & potestates,& spolians infernū,animabus piorum inde deductis & liberatis:& ita adimpleuit omnia idē christus,descendēdo in inferiores partes terræ,& ascendendo super cœlos. *Et ipse dedit quosdā quidem Apostolos,quosdā autē prophetas, quosdam verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores,ad consumationem sanctorum.*] Apostoli huc illuc ibāt & mittebātur.Prophetæ dicebantur,qui exponebāt arcana,& mysteria cōtenta in scriptura sacra:Euangelistæ qui prædicabant Euangelium, bonum scilicet nuncium, remissionem, inquam, peccatorum per Christum, huic obediendo. Pastores & doctores iidem erant;Episcopi,scilicet,præpositi singulis ciuitatibus.Nam ad Episco-

C pos pertinet & docere populum, & dirigere ad pascua Christi, moribus,exemplo,& rectis institutis. *In ædificationē corporis Christi; donec occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.*] Corpus Christi Ecclesia est,quæ ædificatur ex lapidibus viuis; non tantùm carnis vita,sed vita spiritus. Ædificatur ergo dum noui lapides imponuntur,& hi qui iam sunt positi per bona opera,suam vocationem certam faciunt, & perfectius inhærent fundamento & capiti,quod est Christus.Perficietur autem cùm omnes electi erimus in Christo:& tunc Deo dedicabitur, cùm tradiderit Christus regnum Deo & patri,vt inquit ad Corinthios, idem nunc dicit, donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij Dei:in hoc enim viua fides consistit.In virum perfectum. sicuti in

D vita naturæ, quidam sunt pueri, quidam adolescentes, quidam viri perfecti; sic in vita christiana, in vita spiritus, quidam pueri & paruuli sunt, quidam augentur, quidam ad perfectionem deuenerunt; ad perfectionem viæ non patriæ. Hoc est ergo quod nunc dicit, donec occurramus omnes in virum perfectum: occurramus autem vel inuicem, vel Christo capiti nostro & Deo. In mensuram ætatis plenitudinis Christi. implet Christum, qui perfectus est in Christo: qui autem imperfectus est, quamuis sit membrum Christi, non tamen est perfectum membrum; & ideo non implet. Persistens ergo in metaphora Paulus inquit, in mensuram ætatis, id est, in ætatem spiritualem perfectam; vt adimpleamus Christum, corpus scilicet eius, quod simul cum capite vnus est Christus. Sequitur secundum ean-

dem metaphoram, vt non ſimus paruuli fluctuantes, &c. *Veritatem autem* E
facientes,in charitate creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput, Chriſtus.] Sicuti mala opera in ſcriptura dicuntur mendacia,ita bona dicuntur veritas. quoniam correſpondent legi diuinæ,ſicuti cùm res intellecta æquatur intellectui. peccata verò,quia diſcordant à lege æterna,dicuntur mendacia; ſicuti cùm non eſt æquatio inter rem intellectam & intellectum, falſitas eſt & mendacium. *Ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundum operationem,in menſuram vniuſcuiuſque membri,augmentum corporis facit in ædificationem ſui in charitate.*] Exactè Paulus perſiſtit in metaphora quam accepit. Nam ſicuti ex capite deductis neruis,totum animalis corpus connectitur & compingitur iuncturis; ita & totum corpus Eccleſiæ & omnia eius membra connectuntur & compinguntur in vnum, ex vi ſpiritus demiſſi à capite Chriſto in omnia membra. ſubminiſtrationis ſecundum operationem. Non eſt ita copulandum vt dicamus,ſecundum omnem iuncturam ſubminiſtrationis,ſed ſecundum operationem ſubminiſtrationis. Nam Chriſti operatio eſt,ſubminiſtrare cuiuis membro virtutē. ſequitur,in menſuram vniuſcuiuſque membri:non enim omnium membrorum eſt eadem menſura,neque conuenit omnibus eadem,vt in humano corpore; & ſic facit augmentum corporis, Chriſtus,vt reor: vel corpus ipſum facit augmentum corporis,quoniam ſe ipſum auget ex virtute influxa à capite. Sequitur, in ædificationem ſui in charitate. ſi ſuperius intellexerit,quod Chriſtus facit augmentum,&c.hîc ſui,debet referri ad Chriſtum, quia vt dixi, totum corpus cum capite Chriſtus dicitur. Si referatur ad corpus, ita quod corpus ſeipſum auget,&c.vt diximus,ſui, referendum eſt ad corpus. *Per ignorantiam,* G
quæ eſt in illis, propter cæcitatem cordis eorum.] Cæcitas cordis appellatur malitia,ex qua fit vt finis actionum noſtrarũ malus ſtatuatur.Inde verò prouenit ignorantia in actionibus noſtris,iuxta illud.Omnis malus,ignarus. *Qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ,in operationem immunditiæ omnis,in auaritiam.*]In Græco textu ἀπηλγηκότες,quaſi qui dolere deſierint de peccatis. tradiderunt ſe, quaſi totos ſe, omninò dederunt impudicitiæ, in operationem omnis immunditiæ, quocunque ſcilicet libidinis genere contaminati. In auaritia,in Græco, ἐν πλεονεξίᾳ quæ referri poteſt,non tantùm ad auaritiam, ſed ad libidinem, quæ fit cum alterius iniuria, vt in adulterio, raptu,&c. *Qui ſe-* H
cundum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis.] Phraſis Paulina; in ſanctitate veritatis,id eſt,in vera ſanctitate. *Nolite dare locum Diabolo.*] Duobus modis exponi poteſt locus hic: vel vt referatur ad cuiuſque animum. Is enim dat locum Diabolo, qui cedit ſuggeſtionibus eius. vel vt referatur ad omnes eos,eorũque ſocietatē. nam cum Diabolus ſit ſeditionis ſtimulator, & quærat diſſidium,debemus nos colere vnitatem; & non dare hoſti locum. vt diuidat vnitatem ſocietatis noſtræ.

CAPVT 5.

MVLTA præcepta tradit in hoc capite; vt imitentur Deum, vt vitia fugiãt,nec imitentur improbos homines; imò potius illuſtratione ſuarum virtutum,

A virtutum, vt detegant eorum vitia. Postmodum vertit se ad mulieres & viros, qui sunt matrimonio iuncti; & exemplo Christi & Ecclesiæ eos admonet, qua viuendi ratione inuicem vti debeant. *Nemo vos seducat inanibus verbis. propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.*] Variis modis homines in vitia inducuntur: spe misericordiæ Dei, spe baptismatis Christi, in quo sumus inserti. Omnia hęc, & similia appellat Apostolus verba inania. filios diffidentiæ, id est, diffidentes & non credentes, scilicet, quòd, nisi simus mortui peccato, non possumus esse inserti in Christo; & sunt sub ira Dei qui mala agunt. *Non insipientes, sed quasi sapientes, redimentes tempus, quoniã dies mali sunt.*] Eò quòd dies huius vitæ mali sunt, nam mundus positus est in maligno; id-

B circò oportet tempus redimere. Is redimit tempus, vt dicit Augustinus, qui dat quippiam de suo, vt tempus habeat seruiendi Deo. Indicenti litem cedit; vt tempus illud quod erat perdendum in causæ tuitione, Dei obsequiis impẽdat. Sic alia damna patitur, vt tẽpus redimat. *Sacramentum hoc magnum est: dico autem in Christo & in Ecclesia.*] Sacramẽtum, id est, hoc est magnum mysterium in Christo & Ecclesia. Ita verò matrimonium magnum Sacramentum est, quod latet sub matrimonio viri & vxoris.

CAPVT 6.

PROSEQVITVR quæ instituerat, præcepta; filios instruit & parentes, ser-

C uos & dominos: omnes tandem adhortatur vt sumant armaturam Dei, & fortiter pugnent aduersus Diabolum. Quoniam expositores satis ample exponunt omnia ea, quæ pertinent ad hanc armaturam; nihil amplius dicam. De Euangelio pacis tantùm dicam; dictum esse Euangelium pacis, quoniam annunciat nobis pacem cum Deo, & pacem inter Israëliticum populum & gentes, si in Christum credentes secundum eius sanctam legem ambulemus.

AD PHILIPPENSES.

CAPVT PRIMVM.

LAVDAT Philippenſes, quod perſtiterint in purita- F
te Euangelij; confidens quod vſque in extremum
diē perſiſtent in eo. Narrat quòd ſit in vinculis pro
Euangelio,& quòd vincula eius ceſſerunt in profe-
ctum Euangelij. Hæc huius capituli ſumma; & in
tota Epiſtola ferè in iiſdem verſatur. *Omnibus ſan-
ctis qui ſunt Philippis, cum Epiſcopis & diaconibus.*]
Nullam fecit mentionem de preſbyteris;nam cum
Epiſcopis eos computat.quia eo tempore,qui preſ-
byteri erant,erant etiam Epiſcopi. non quod ordi-
nes non differrent,ſed vterque conferebatur preſbytero. *Gratias ago Deo meo
in omni memoria veſtri, ſemper in cunctis orationibus meis.*] Memoria repetebat G
Apoſtolus omnes chriſtianos in ſuis orationibus;inter quos etiam Philippē-
ſes, pro quibus ſemper gratias agebat Deo; quoniam proficiebant magis de
die in diem in Euangelio Chriſti. *Sicuti mihi iuſtum eſt hoc ſentire pro omnibus
vobis;eò quòd habeam vos in corde,in vinculis meis,& in defenſione & confirmatione
Euangelij ſocios gaudij mei omnes vos eſſe.*] Meo iudicio particula illa, ſicuti iu-
ſtum eſt me ſentire pro omnibus vobis, referenda eſt ad omnia quæ ſuprà
dixerat, tam de orationibus,quàm de gratiarum actionibus,& de ſpe quam
conceperat de ipſorum perſeuerantia vſque in finem.Hæc enim omnia ſunt
amantis officia,quorum nec in vinculis oblitus fuerat vnquam.Sequitur,ſo-
cios gaudij mei omnes vos eſſe: Scabroſa locutio. In Græco habetur,ſocios
gratiæ mecum vos omnes exiſtentes; & intellectus clarior. Nam cùm ama- H
ret vehementiſſimè omnes, Apoſtolus,qui cōmunicantes erant gratiæ chri-
ſti; vtique amabat vehementer Philippenſes comparticipes gratiæ. *Teſtis eſt
mihi Deus, quomodo cupiam vos in viſceribus Ieſu Chriſti.*] Cupiebat Apoſtolus
Philippenſes eſſe maximè intimos Chriſto:& quoniam viſcera ſunt valdè in-
tima corpori, ideo inquit, ſe eos cupere in viſceribus Ieſu chriſti eſſe, id eſt,
habitare. *Repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum in laudem & gloriam Dei.*]
Longè melius in Græco,repleti fructibus iuſtitiæ, id eſt,bonis operibus,quæ
fructificat iuſtitia: qui fructus ſunt per Ieſum Chriſtum, in laudem & glo-
riam Dei. Nam Deus per Chriſtum reſpicit nos & noſtra opera, & per eum
& in eo ſunt ei grata. *Vt plures è fratribus in domino, confidentes in vinculis meis,
abundan-*

A *abũdantius, &c.*] Nota primò, diſtinguendum eſſe & dicendum plures è fratribus in Domino: omnes namque ſumus fratres, quia eundem Dominum patrem habemus; deinde proſequendum, confidentes in vinculis meis abundantius audeant. Vide quantum poſſit virtus, & gratia Dei. Vincula Pauli non perterrefecerunt fratres alios, imò audaciores fecerunt; excitati exemplo Pauli, & feruore fidei, quam in eo videbant firmiorem & efficaciorem fieri in vinculis; non autem vllo pacto deferueſcere, propter vincula. *Quidam quidem propter inuidiam, & contentionem, &c.*] Hi Pauli inimici, & inuidi eius gloriæ, prædicabant Chriſtum, non ſyncere, ſed ob contentionem; exiſtimantes ſe preſſuram addere vinculis Pauli. Hic locus duobus modis B poteſt intelligi: vel quòd Paulo non prædicante, putabant hi mali ſe in maiorem exiſtimationem deuenturos carentes æmulo; & ita ſe preſſuram addituros eius vinculis, cuius animum ex ſuo æſtimabant; ac propterea putabant eum dolitutum de eorum æſtimatione. vel quia arbitrabantur, Imperatorẽ, alioſque primores, qui dolebant quòd Chriſtiani creſcerent, omnem culpã reiecturum in Paulum, ac magis in eam ſæuiturum. *Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.*] Sibi mortuus erat Apoſtolus, & viuebat tantum in Chriſto, & in opus Chriſti; iuxta illud primæ ad Corinthios: Pro Chriſto legatione fungimur &c. Mori verò erat ipſi lucrum, qui ad beatitudinem, excluſis moleſtiis per mortem venturus erat. Cætera vſque in finem capitis pertinẽt ad eundem ſenſum.

C

CAPVT 2.

POSTQVAM Paulus Philippenſes cõfirmauit in fide Chriſti, nunc inſtruit vitam ipſorum; ac præcipuè ad humilitatem hortatur, vt ſibi inuicem cedant, & curent non ſua ſed alienum, vt Chriſtus fecit. Poſtmodum dicit ſe miſſurum Timotheum, imò ipſum venturum ad eos: Interim verò mittere Epaphroditum de quo multa dicit. *Si qua viſcera miſerationis.*] Nota feruorem charitatis Pauli. putabat ſe miſerum eſſe, ſi Philippenſes in quopiam deficerent, & ideo miſeratione indigere, ac ſi diceret; Si qua mei miſericordia vos tangit, implete gaudium meum. *Per humilitatem ſuperiores inuicem arbitrantes.*] Vt dicit Sanctus Auguſtinus de verbis Apoſtoli, non admonet D Paulus, vt ficta humilitate vtamur, & quod nõ verè arbitremur ad inuicem ſuperiores, ſed ſimulemus. Hoc autem verè fieri poteſt, ſi vnuſquiſque cõſideret interiora ſua mala, quæ certò ſcit ſibi ineſſe; de proximo verò, cui' cor non videt, vt ſuum, poteſt credere, & aliqua ex illis ſuis malis non ineſſe; & quoddam ſibi occultum, & ignoratum bonum. *Non rapinam eſt arbitratus eſſe ſe æqualem Deo.*] Omnes ferè exponunt, quòd cùm Chriſtus de ſe dixerit, quòd erat Deus, non rapuit ſibi honorem, quem non habebat, ſed naturalem ſibi honorem attribuit. Ego verò non incongruè exponi poſſe crederem, quod Chriſtus, cum eſſet Deus ſecundum naturam, non ſeruauit morem, quem ſolent ſeruare illi, qui non habent honorem ex natura, ſed ex rapina. Hi namque ſuperbi ſunt & arrogantes; at Chriſtus ſeipſum exinaniuit.

Cum timore & tremore salutem vestram operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle, & perficere, pro bona voluntate.] Iure posset quispiam mirari de hac causa, quam adfert Apostolus; cur, scilicet, debeamus operari cum timore & tremore salutem nostram, eò quòd Deus operatur in nobis. &c. Nam potius videretur posse dici contrarium. Nam si Deus in nobis operatur, qui summæ virtutis est, & bonitatis, confidentissimè debemus salutem nostram operari. Iccircò aduertendum, quod vtrumque sequitur, vt scilicet, cõfidentissimè operemur nostram salutem, innixi diuina bonitate & potentia: quòd si respiciamus ad nos, qui tam peccatores fuimus, & tam fragiles sumus, debemus, vt inquit Apostolus, semper operari cum timore & tremore. *Lucetis sicuti luminaria in mundo, verbum vitæ continentes.*] Verbum vitæ lux est, qua illuminati lucent, & facti sunt luminaria; & hoc cedebat in gloriam Apostoli, quod non in vanum in illis laborasset. ac propterea si immolandus erat ob sacrificium fidei Philippensium, seu gentium omnium, quibus prædicauerat, & qui obsecuti Deo crediderant; gaudebat & illis congratulabatur, hortãs ipsos quoque ad idem officium vicissim, vt scilicet, sibi gaudentes, & ipsi Apostolo congratulentur.

CAPVT 3.

HORTATVR in hoc capite Apostolus Philippenses, vt caueant pseudoapostolos, qui inculcabant ceremonias legis, tanquàm necessarias ad salutem, præsertim circumcisionem: quos canes Paulus appellat, dicẽs, quòd quamuis ipse posset habere confidentiam in carne, id est, in lege, vt mos eius est; tamen quo ad ceremonias, & genus, & conuersationem moralem in lege; nihilominus omnia putauit stercora, vt lucrifaceret Christum, vt inueniretur in eo particeps illius iustitiæ per fidem, & communicans eius passionibus; vt in eo veniret etiam ad gloriam resurrectionis. Addit excelsa quædam de Christo in postremis verbis; hæc summa. *Propter eminentem scientiam Iesu Christi.*] Nam scientia hæc qua cognoscimus Christum, & beneficia nobis in eo præstita à Deo, superat omnem aliam scientiam. *Et arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam, vt & inueniar in illo, non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed eam quæ est ex fide Iesu Christi, quæ ex Deo est iustitia in fide.*] Hoc in loco Paulus clarè ostendit, quàm sit negligenda & nihili facienda iustitia moralis, quæ ex nobis est, cùm dicat se arbitratũ esse, præter multa alia; quæ commemorauit, etiam fuisse in lege sine querela, (Hoc etenim pertinet ad vitam moralem, & præcepta moralia legis) vt stercora, vt Christum lucri facerer, & vt inueniretur in illo fixus, scilicet, vt illius membrum. non habens meam iustitiam, id est moralem, quam habebam ex obseruatione legis, sed eam, quæ est ex fide Iesu Christi. Hæc iustitia duplex est; altera nobis inhærens, quæ imperfecta est, & perficitur continenter. Altera quæ est in capite nostro, quæ plena est & perfecta, & nobis donatur; nam obediuimus omnes in Christo, & meruimus omnes in Christo, sicuti peccauimus omnes in Adam, & in eo mortem meruimus, vt dicit Apostolus in Epistola ad Romanos. Vt hanc iustitiã, quæ est ex fide, & est ex Deo iustitia, Apostolus

A stolus lucrifaceret, omnia alia putauit vt dettimenta, & stercora. *Ad cognoscendum eum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum eius, configuratus morti eius, si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.* Christus resurrexit propter iustificationem nostram; Hęc est virtus quam Paulus optat cognoscere. Et societatem passionum eius; Duobus modis hæc societas potest intelligi. nam qui est in Chtisto, iam est socius passionum, quas pertulit Christus: nam ei attribuuntur, ac si ipse passus fuisset, vel intelligit hanc societatem passionum, propterea quod quotidiè affligebatur, & patiebatur; & sic efficiebatur particeps & socius passionum Christi. Sic alibi, vt suppleã ea, quæ desunt passionum Christi, in corpore meo, &c. Ideo fortasse subdit,

B cõfiguratus morti eius: quamuis hoc possit referri ad mortificarionem passionum, cui debemus semper intenti esse. *Sequar autem, si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu.* Esse comprehẽsum à Christo Iesu, duobus modis potest intelligi: vel quo ad opus & perfectionem vitæ, ad quam à Deo & Chtisto electus fuerat; vt sit sensus, Sequor, non desisto vt assequar id, ad quod à Christo sum electus. Hoc enim significat, comprehensus. vel quo ad imputationem: nam membris Christi, ea quæ illis desunt ad perfectionem iustitiæ, imputantur ex iustitia & meritis Iesu Christi. Ad eam ergo perfectionem assequendam, & comprehendendam, properabat Apostolus, in qua iam comprehensus erat à Christo Iesu. *Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: & si quis aliter sentit, & hoc illi Deus reuelabit.*]

C Videtur Apostolus sibi ipsi repugnans. nam suprà negauit se perfectum esse; non quod perfectus sim, inquit: hîc autem dicit quotquot perfecti sumus, hoc sentiamus. Augustinus de verbis Apostoli soluit: Hîc non sumus perfecti; neque erat perfectus Paulus, sicuti sunt illi, qui iam comprehenderunt brauium supernæ vocationis. nam nos adhuc ambulamus per fidem, non peruenimus ad speciem. Erat tamen perfectus viator; quia persequebatur, intẽdebat vires, vt peruenirет ad brauium. Pertinet autem ad perfectum viatorem, vt cognoscat se non peruenisse, nec comprehendisse; ac propterea non sistit in via, sed continenter progreditur. *Veruntamen in quod peruenimus, vt idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula.*] In Græco codice non est perueniamus, sed præuenimus. Meo tamẽ iudicio idem est sensus. nam pro-

D prerea dicit se præuenisse, quo petuenit, quoniam continenter se extendebat in alteriora, ac seipsum præueniebat. Ergo hortatur Philippenses, ne recedãt in hoc processu, sed vtantur regula Apostoli, & idem sapiant: quod dicit propter pseudoapostolos, qui conabantur eos diuertere à regula Apostoli, quæ erat in Christo Iesu, & conuertere eos ad obseruantiam legis; quod posterius statim probè declarat, & explicat, imitatores mei estote, &c. *Secundum operationem virtutis eius, qua possit subiicere sibi omnia.*] Nam Christus subiecit sibi mortem, resurgens immortalis, & nos ad eandem immortalitatem perducens.

E

CAPVT 4.

SALVTAT, hortatur,& gratias agit,quòd ei miserant nescio quæ. *Etiam te rogo germane compar.*] Nonnulli ex hoc loco dixerunt,Paulum vxorem habuisse,quam nunc compellat;leui,vt reor argumento.nam in Græco verbum quod ponitur, quamuis ad vxorem referri possit, nihilominus significat eos qui pariter sub eodem sunt iugo, & ad marem accommodari melius potest,quàm ad fœminã, γνήσιε;quasi qui fuerit ei socius legitimus. *Dominus propè est,nihil solliciti sitis;sed in omni oratione,& deprecatione, petitiones vestræ cũ gratiarũ actione innotescant apud Deũ.* Qui habet adiutorẽ Dominum propè, non debet esse sollicitus cuiuspiam rei; imò,vt securus, debet in omni petitione agere primùm gratias Deo, quod semper facit Apostolus. *Refloruistis pro me sentire,sicuti & sentiebatis,sed occupati eratis.* Mira locutio Pauli;trãslatio ab arbore,quæ per intermissionem temporis iterum floret. Sic Philippenses post intermissum tempus cœperunt iterum sentire pro Apostolo, id est, illius curam habere,missis ad eum muneribus,quos excusat. *Non quia quæro datum,sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.* Solent quidam, eleemosinas dari consuetas ab aliquo, veluti debitum repetere.Ideo Apostolus dicit, non se ab eis quærere datum, id est,id quod alias dederint; quod fortasse detrimentum & impensam eis esset allaturum,sed quærere eorum fructum,quo abundent in rationem suam, id est,in suum compendium & vtilitatem.

F

G

AD

AD COLLOSSENSES.

B NON viderat Paulus Colloſſenſes; audierat tantùm eorum fidem, & quod pſeudoapoſtoli quærebant eos auertere à fiducia ſeu fide in Chriſto, ad ceremonias & obſeruantias veteris legis. Ideo Apoſtolus cùm primùm eos laudaſſet, ac oſtendiſſet quantùm deberent Deo, à quo tranſlati eſſent à tenebris, in lumen dilecti filij ſui, docet ne ſe decipi permittant & trahi in obſeruantias legis, tanquam per illas iuſtificandos; cùm ſolùm per fidem Chriſti ſit prima iuſtificatio apud Deum, & illa iam eneruata eſſent. Dat deinde præcepta quædam ad mores & bonam vitam pertinentia. Hoc eſt Epiſtolæ argumentum.

C

CAPVT I.

IN hoc capite nil aliud agit, præterquam quòd confirmat Colloſſenſes in Chriſto, gratias agens Deo pro eorũ fide, & charitate erga ſanctos; oſtendẽs omnes nos trãſlatos à tenebris in lumen Chriſti; in cuius ſanguine habemus redemptionem, & remiſſionem peccatorum. Demonſtrat deinde excellentiam Chriſti, qui primatum in omnibus teneat, cuius prædicationis ipſe Apoſtolus fuerat factus miniſter. *Quam audiſtis in verbo veritatis Euangelij.*] Veritatem Euangelij, vel dicit, propterea quòd per Euangelium eis fuerat veritas annunciata: vel, vt indicet illud quod audierant eſſe verum Euangelium, per quod euangelizatur veritas; non autem eſſe veritatis Euangelium id, quod docebant pſeudoapoſtoli. *Et tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ.*] Mos loquendi Pauli, id eſt, in filij ſui dilecti regnum. *Primogenitus omnis creaturæ.*] Non quod creatura ſit à Deo genita, vt filia, & ipſe ſit genitus priuſquam creatura, vt contingit in fratribus; nam verbum à patre procedit, vt genitus ex eius ſubſtantia, creatura procedit, vt facta ex nihilò. Sed quoniam ipſe fuit genitus ante omnem creaturam, id eſt, ante factionem cuiuſuis creaturæ: quoniam omnia per ipſum facta ſunt. *Primogenitus ex mortuis.*] Multi ante Chriſtum reſurrexerunt, vt Lazarus, quem ipſe ſuſcitauit; ſed ad vitam mortalem, iterũ morituri. Solus Chriſtus ſuſcitatus eſt ad vitã immortalem, cui mors non amplius dominatur; & nullus ante ipſum. Notandũ in ſcriptura, reſurrectionem dici generationem, ac ſi ex cadauere, tan-

quam,ex femine,vt inquit Paulus ad Corinthios prima, generetur ac nafcatur immortale corpus. In regeneratione cùm federit filius hominis, &c. in Euangelio; & Paulus in actibus Apoftolorum, ad refurrectionem Chrifti applicat verficulum pfalmi,ego hodie genui te. *Et vos cum effetis aliquando alienati,& inimici fenfu,in operibus malis.*] Inimicos fenfu eos fuiffe dicit,quoniam non bene fentiebant de ratione viuendi,addicti malis operibus. *Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem,exhibere vos fanctos & immaculatos & irreprehenfibiles.*] Sic fuprà ad Ephefios,vt reor, deftruens inimicitias in carne fua; eò quod Deus pofuerit in eo iniquitates noftras, & per mortem eius,eis fatisfactione digna deftructis, reconciliauit nos fibi.in corpore ergo Chrifti reconciliauit nos, & deftructis peccatis,exhibuit nos fanctos & immaculatos.&c. *Et adimpleo ea quæ defunt paßionum Chrifti in carne mea,pro corpore eius,quod eft Ecclefia;cuius &c.*] Non ea ratione hæc dicuntur à Paulo,quafi paffiones Chrifti non fufficiant,quantum eft ex fe, ad delenda peccata; & quod illis quippiam defit, quod oporteat in nobis impleri; abfit hoc:Sed quoniam debemus nos imitari Chriftum,& pati pro ædificatione Ecclefiæ ficuti Chriftus paffus eft.Modus autem paffionis noftræ præfcriptus eft à Deo,ficuti & munus nobis ab eo impofitum. Ideò dicit Paulus,quod implet ea quæ defunt in carne fua paffionum Chrifti,id eft,vt imitetur paffiones Chrifti pro corpore eius, quod eft Ecclefia.In textu Græco ὑστερήματα; quidam expofitores Græci exponunt, quod Paulus appellauerit paffiones fuas quas patiebatur, collatas paffionib' Chrifti,eo vocabulo;ac fi diceret,veftigia quædam,inferiora paffionum Chrifti. *Vt impleam verbum Dei,myfterium,quod fuit abfconditum.*] Locutio Paulina:dixit implere verbũ Dei,& myfterium,id eft,in gentibus illud diffundere & prædicare. *Certando fecundum operationem eius,quam operatur in me in virtute.* Veretur Paulus, ne fortè lapfu linguæ videri poffit fibi attribuere,quafi ipfe effet, qui ageret virtute fua:ideo,ficuti alibi,ita etiam hîc dicit,hanc operationem Dei effe,& in virtute ipfius Dei,quam Deus operabatur in ipfo Paulo.

CAPVT 2.

PROSEQVITVR Paulus id quod cœperat; ac præcipuè eò intendit orationem fuam,vt eos inftruat magnitudinem,& plenitudinem fcientiæ, & perfectionis omnis,quæ in myfterio Chrifti continetur. Nam coniuncti illi capiti,in eo fumus repleti omni perfectione; quippe in quo habitet omnis plenitudo diuinitatis corporaliter:& hoc myfterium noffe,fuperat omnem aliam fcientiam. Quamobrem fubdit, vt non finant fe à quopiam decipi, quafi ex quapiam alia obferuantia, & quopiam alio cultu, vt angelorum, poffint quippiam perfectionis acquirere, quam in Chrifto fuerint adepti. & fic ab obferuatione veterum ceremoniarum legalium, eos quantùm poteft dehortatur. *Vt confolentur corda ipforum inftructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus,in agnitione myfterij patris & Chrifti Iefu*

A *Iesu &c.*] In Græco,vt corda ipsorum consolationem capiant instructorum in charitate.Nam fides inchoat,& charitas perficit hoc spirituale ædificium. Sequitur,& in omnes diuitias plenitudinis intellectus; deest verbũ,vt putà, proficiant, vel quippiam simile, proficiant, inquam, in has diuitias plenitudinis & perfectionis intellectus. Sequitur, in agnitione mysterij Dei & patris, id est, vt cognoscant arcanum Dei & Christi, quod scilicet arcanum est in Christo. Sequitur,in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi; id est,in quo, vel Christo; sed melius, & magis ad sensum literæ puto esse, in quo, scilicet mysterio, & arcano Dei, sunt omnes thesauri scientiæ, & sapientiæ.quoniam nos in hac vita nihil melius, nihil vtilius, nihil amplius possumus scire, quam mysterium Christi; quod scilicet

B in eo radicatis, nihil desit, neque quopiam alio medio inter ipsos & Deum indigeat. *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum; quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti,qui est caput omnis principatus & potestatis.*] Collossenses imperiti erant, decepti duplicibus insidiis. nam & Iudaizantes, illos volebant trahere ad obseruationem ceremoniarum veteris legis, quasi necessarias præter fidem Christi. Philosophi alij volebant eos trahere ad culturam Angelorum, à quibus putabant se purgatum iri; de qua re Augustinus in decimo de ciuitate Dei multa agit. Iccircò Apostolus admonet Collossenses ne sinant se

C decipi, nec à Iudæis nec à Philosophis; quoniam in Christo est omnis plenitudo, neque quippiam aliud requiritur ad implendum, & perficiendum hominem, præter Christum; ac consequenter, quod ipse in sua Ecclesia faciendum iussit. Vnde & obseruantias veteres reiiciendas esse, & cultum superstitiosum; quippe quæ eò tendunt, vt nobis persuadeant Christum, suaque nobis non sufficere, sed quippiam aliud necessarium esse, ad perfectionem, & impletionem, nostri: Appellat autem elementa mundi; legem Moysi, quæ cùm fuerit pædagogus, imposita illi populo, tanquam puero, continebat lex illa veluti elementa, quæ solemus docere pueros. dicit in Christo habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter; vel quia diuinitas in Christo assumpsit corpus sicuti animam; vel cor-

D poraliter, id est, non in vmbra, sicuti sunt ceremoniæ legis; sed in veritate, vt corpus habet se ad vmbram corporis. sic infra, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. Sequitur, & estis repleti in illo qui est caput omnis principatus &c. docet quod cùm omnis plenitudo sit in Christo, repletis in illo nihil sit præterea quærendum; Imò quod quærere quippiam, in quo repleamur præter Christum, est decidere à vera fide, & vera agnitione Christi. *In quo & circumcisi estis, circumcisione non manu facta. & cætera quæ sequuntur.*] Enumerat Apostolus quæ in Christo adepti sumus, ea omnia scilicet vera, quorum vmbra erat lex, vt circuncisio, &c. *Delens quod aduersus nos erat Chirographum decreti, quod contrarium nobis erat,*

Vu

affigens illud cruci.] Chirographum, propriè est scriptura manu nostra confecta, qua nos obligamus ad quippiam. Iccircò Paulus hîc appellauit Chirographum, obligationem nostram ad seruandam legem, quam populus Israël susceperat, & promiserat se seruaturum; & ideò qui non seruabat eam suo proprio Chirographo erat sub maledicto. Hoc ergo maledictum, ex Chirographo nobis debitum, deleuit, & affixit cruci, factus pro nobis maledictum. Vel Chirographum appellat Apostolus, obligationem nostram, qua sponte vendidimus nos peccato & Diabolo. vtriusque serui effecti; vt per decreta, seu in decretis, non intelligamus legem Moysi, sed communem & naturalē legē, qua quis efficitur seruus illius, sub cuius potestatem ipse posuit & vendidit. *Expolians principatus & potestates traduxit confidenter palam, triumphans in semetipso.*] Fortior fuit Christus Diabolo, ideo ingressus in domum eius, corda scilicet hominum, diripuit vasa eius; & ita expoliauit potestates & principatus, malos dæmones, ex illis ordinibus Angelorum traduxit confidenter; transtulit enim nos de tenebris in admirabile lumen, triumphans illos in semetipso, eò quod nullum adiutorem habuit in hac victoria & triumpho; solus ipse calcauit torcular vt est apud Esaiam, & inquinauit vestimenta sua sanguine, neque erat vir secum. *Nemo ergo vos iudicet in cibo aut potu, aut parte diei festi, aut neomeniæ. &c.* item *nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum. &c.*] Diximus suprà quod apostolus docens nos esse repletos omnino in Christo, propterea docet etiam nos non indigere ad expiationem nostram, seu ad perfectionem, neque obseruantiis legis Iudaicæ, neque cultu bonorum dæmonum & Angelorum, vt Porphyrius & alij Philosophi sunt opinati; de quibus Augustinus in 10. de ciuitate Dei. Horum vtrumque hîc tangit Apostolus, & primum obseruantias legis, quas dicit esse vmbrā, corpus verò esse Christi: icircò qui tenet Christum, vmbris illis non indigere. Postmodum dicit de cultu & religione Angelorum, quem philosophi efferebant, quam vocat humilitatem; non virtutem, sed depressionem animi, qui enim perfectus est in Christo, deiicit se, si voluerit expiari per Angelos. Quæ non vidit ambulans: Addit hæc vt doceat Philosophos illos mendaces esse; quippe qui asserebant multa se vidisse ex Angelis, quæ tamen non viderant. Sed mendax & inflatus sensu carnis suæ, id est, carnali sensu; neque tenens caput Christum, scilicet, ex quo totum corpus connexum &c. vt suprà ad Ephesios. *Si igitur mortui estis cum Christo, ab elementis mundi. &c.*] Iterum legem Iudaicam, & obseruantias illas appellat elementa mundi, quę pueris debentur. *Quę sunt omnia in interitu ipso vsu, secundum præcepta & doctrinas hominum quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in superstitione, & humilitate, & ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.*] Locutio & phrasis valdè extranea, & eius qui erat sermone imperitus. inquit ergo, cibi & potus in interitu fiunt ipso vsu, vel vt in Euangelio dicit Christus, quod intrat per os, non coinquinat hominem; nam

A nam in secessum vadit, &c. vt ita hîc dicat Apostolus, quod cibi & potus cum ipso ipsorum vsu intereant, non possunt nos inficere. Vel vt velit has obseruantias nobis interitum afferre ipso vsu, seu abusu, vt in Græco; quoniam nos auertunt à Christo & à capite. Sequitur quod rationem habent sapientiæ, id est speciem sapientiæ propter superstitionem, & humilitatem, nam superstitio videtur multis religio, & deiectio animi humilitas. Sequitur, & ad non parcendum corpori. Aliam etiam speciem sapientiæ habent, eò quòd nō indulgere corpori in cibis, & potu, videtur esse religiosi, & sapiētis. Sequitur non in honore aliquo ad saturitatem carnis: Complet superiorem particulam; nam non indulgere corpori, neque in honore habere, B ea, quæ pertinent ad saturitatem carnis, præ se ferunt quandam sapientiæ, & religionis speciem. Omnia verò hæc de Iudaismo intelligit, vt ait Sanctus Augustinus ad Paulinum; ne quis putet sanctum Ecclesiæ ieiunium, abstinentiamque, ad cœlestia contemplanda, & ad carnem edomandam, necessariam reiici.

CAPVT. 3.

IN hoc capite iuxta morem suum Apostolus, Postquam statuit eos in Christo, & ea reiecit, quæ dimotura erant eos à Christo capite; docet eos ea, quæ ipsis agenda sunt, vt Christi membra, vt induti nouum homi- C nem, & mortui veteri homini cum Christo. descendit ad officium viri & vxoris, patris & filij, serui & domini. *Cùm apparuerit Christus vita vostra, tunc & vos apparebitis cum eo in gloria.*] Mortui huic mundo sunt veri Christiani, & viuūt in Christo. iccircò nihili fiunt in hoc mundo, qnoniam eorum gloria & vita latent in Christo. Cum Christus apparuerit, eorum quoque gloria, quæ nunc latet, apparebit. *Mortificate membra vestra. &c.*] Membra correspondent corpori; mundani corporis membra sunt vitia, ex quibus quasi conflatur, quatenus mundanum est. *Auaritia quæ est idolorum seruitus, propter quæ venit ira Dei super filios diffidentiæ seu inobedientiæ.*] Illi propriè seruimus, quod tanquam finem vltimum nobis constituimus; auaritia autem hoc in nobis agit, vt diuitias nobis constituamus tanquam D finem vltimum, & ita honorem, ac seruitutem Deo debitam auro intendimus, neque ex perturbatione animi; sed ex electione. hoc faciunt auari; ideò dicit Apostolus auaritiam esse idolatriam. Filij diffidentiæ seu incredulitatis sunt illi, qui carent ea fide, qua in Deum intendimus; omnes autem mali, qui non recedunt à peccatis, in hoc ordine sunt. In Græco vocabulum positum, potest etiam applicari ad inobedientiam, id est, ad filios diffidentes, seu incredulos, & inobedientes. Vocat autem filios more scripturæ, & Hæbraicæ linguæ, vt filius gehennæ. *Eum qui renouatur in agnitione Dei, secundum imaginem eius, qui creauit eum.*] Renouamur in cognitione Dei, id est, quando cognoscimus bonitatem nostram non esse

à nobis, ſed à Deo per Ieſum Chriſtum; & infirmitatem noſtram cognoſcimus, tunc renouamur in nouum hominem per ſpiritum Chriſti. Imago verò & effigies huius noui hominis, quem induimus, eſt imago Dei, nam efficimur participes diuinæ naturæ, & imago Dei in nobis obſcurata per peccatum renouatur. *Charitatem, quod eſt vinculum perfectionis.*] Quoniam omnes virtutes, quibus perficimur, continentur & vinciuntur in vnum, per charitatem. Necnon etiam nos omnes, ex quibus tanquam membris compingitur corpus chriſti myſticum, id eſt Eccleſia, vincimur inuicem per charitatem,

E

F

CAPVT 4.

OMNIA quæ in hoc capite continentur, præcepta ſunt ad vitam & mores pertinentia, & ſunt facilia omnibuſque expoſita.

AD

AD THESSALONICENSES

PRIMA.

B PAVLVS fuerat Thessalonicæ, ibique docuerat Christum; passus tamen multa fuerat: vnde concessit Berræam & Corinthum, vbi multa etiam passus fuerat. Quare sollicitus factus ex charitate, ne ob huiusmodi persecutiones Thessalonicenses dimouerētur à firmitate fidei, illuc destinauit Timotheum, ex Athenis; quo reuerso, illis hanc Epistolam scripsit, in qua, more suo, prius eos in fide confirmat. docet deinde quæ ad mores & vitam pertinent. deinde tractat de resurrectione mortuorum, quod simul omnium erit; tempus verò & horam incertam esse. Vnde C hortatur, vt nullam fidem præstent his, qui dicebant diem Domini instare. Hæc est summa Epistolæ huius.

CAPVT I.

FACILIS summa huius capitis. Gratias Deo agit pro eorum constantia in fide; laudat eos quòd imitati fuerint Apostolum, accepta fide in multis tribulationibus, prout ipse etiam multa fuerat passus. *Sustinentis spei Domini nostri Iesu Christi ante Deum.*] Perseuerentiam in spe, dixit sustinentiam spei, inquā, qua sperabāt, certò futura, quæ Deus fuerat pollicit⁹ per Christū.

CAPVT 2.

ARGVMENTVM Facile. in memoriam eis reducit, quàm magna charita-D te illis Euangelium prædicasset; ac item quàm magna charitate illi Euangeliū excepissent, multis aduersantibus & persequentibus, præsertim Iudæis. *Scitis introitum nostrum ad vos; quia non fuit inanis, sed antè passi multa.*] Inanem appellat, vt reor, leuem, id est, ex quadam animi leuitate prodeuntem. Nam qui ex leuitate mouētur, facile etiam desistunt: Paulus autē multa perpessus, non destiterat tamen à prædicatione Euangelij. *Sed facti sumus paruuli in medio vestri; sicuti si nutrix foueat filios suos.*] Nutrix accommodat se infantibus, & eorum balbutiem imitatur: sic Apostolus sese accommodauerat & demiserat, vt eos foueret in Euangelio Christi. *Aut corona gloriæ.*] Dicit Thessalonicenses esse coronam gloriæ ipsi Paulo, quoniam in profectu illorum, doctorum ab ipso, gloriabatur, & coronari à Deo expectabat.

CAPVT 3.

E

NARRAT pro animi affectu se misisse ad illos Timotheum; à quo, nuper redeunte, intellexerit eorum constantiam in fide & charitate; & quanto animi affectu prosequerentur Paulum: pro quo nuncio effunditur totus in gratiarum actionem. Nihil est difficile, quod expositione egeat.

CAPVT 4.

MVLTA in hoc capite præcipit Apostolus Thessalonicensibus; pręsertim vt abstineant à fornicatione, quam gentiles non putabãt esse peccatum. laudat eos, quòd charitatem habeant erga omnes; sed admonet, vt in ea proficiant. Tandem, quoniam nonnulli eorum magis dolebant, in obitu charorum, quàm par erat; sermonem facit de resurrectione mortuorum. *Scio enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum.*] Id est, per virtutem mihi præstitam à Domino Iesu; item, per auctoritatem & officium mihi datũ ab illo. *Vt sciat vnusquisque vestrũ vas suum possidere in sanctificationem.*] Per vas suũ, vel intelligit corpus vniuscuiusq;. Corpus enim est veluti vas animę. vel vas suum, id est, vxorem suam, quæ seruit viro vt vas. Is autem tenet vxorem in sanctificatione, qui ei fidem seruat, nec vtitur vxore lasciuè, vt meretrice. *Et ne quis supergrediatur, aut circumueniat in negotio fratrem suum.*] Nonnulli referunt hoc ad auaritiam & iniustitiam, qua in commerciis inuicem vtuntur nonnulli. Mihi magis probatur, quod perstet Apostolus in his, quæ dixerat de fornicatione; in qua, vitanda est lasciuia & petulantia libidinis. Sed imprimis vitanda est iniustitia; cùm quispiam non veretur iniuriam & fraudem illatam proximo, vt libidini faciat satis. ideò concludit sermonem, non enim vocauit vos Deus in immunditiam sed in sanctificationẽ. *Non hominẽ spernit, sed Deum; qui etiam dedit spiritum sanctũ suum in nobis.*] Deum spernere, magnum est; sed insuper ingratissium Deo esse, intolerabile malum. iccirco addit Paulus, qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis. *Et vt nullius aliquid desideretis. &c.*] In Græco, vt nullius indigeatis; id est, vt perfecti sitis, vt viatores inquam. Ille enim qui imperfectus est, indiget aliquo quo perficiatur: is verò qui perfectus est, nullius indiget. Quæ addit de resurrectione mortuorum, ferè sunt eadem cum his quæ dixerat in eũdem sensum, in Epistola prima ad Corinthios. Id tantùm notãdum, in voce Archangeli, dictum esse, vt nonnulli exponunt, id est, in voce Christi; quem appellat Archangelum, quasi principem Angelorum omnium.

F

G

CAPVT. 5.

PROSEQVITVR sicuti certissimum est futuram resurrectionem, ita incertissimum esse tempus & horam, quæ ventura est tãquam fur in nocte. Deinde in hac noctis & diei metaphora fœliciter versatur, dicens nos non esse in nocte neque in tenebris, sed in luce & in die; ideoque honestè nobis ambulandum. Nonnulla deinde monita subdit, sicque finit Epistolam. *Pacem habete cum eis.*] Is pacem habet cum doctore suo, qui ei paret & bene agit. in Græco potius est, pacem inuicem habete.

AD

AD THESSALONICENSES
SECVNDA.

B ARGVMENTVM Epiſtolæ promptum & facile. Scopus eſt,vt amoueat Theſſalonicenſes à perſuaſione, quòd dies domini inſtaret. Verùm primùm eos laudat, quòd ſint in fide radicati; & quòd ob eam rem ſint facti exemplum aliis,à quibus laudētur. Docet deinde ante iudicium vniuerſale venturum Antichriſtum, de quo multa dicit; quem detineri innuit quodā myſterio, ſeu arcano:ac demum multa tradit præcepta, quæ ad vitam & mores pertinent.

CAPVT I.

C GRATIAS agit Deo, & laudat Theſſalonicenſes pro eorum fide & charitate;in qua gloriari ſe dicit apud alias Eccleſias. *Quia creditum eſt Euangelium noſtrum ſuper vos, in die illo; in quo oramus etiam ſemper pro vobis,vt dignetur vos ſua vocatione,&c.* Locutio Paulina, duobus modis exponi poteſt; ſcilicet,vel quòd in die illo reuelationis Chriſti apparebit eorum fides, qua crediderunt Euangelio, & teſtimonio Apoſtolorum; pro quo dicit ſe ſemper orare pro illis. Vel quod crediderint Theſſalonicenſes teſtimonio Apoſtolorum, de fide reſurrectionis & vniuerſalis iudicij: nam in eo articulo eſt ſumma fidei noſtræ; pro quo indeſinenter Paulus orabat. *Et impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ,& opus fidei in virtute.*] Cùm bonitas ſui ipſius ſit diffuſiua,is implet voluntatem bonitatis, qui maximè perfectionem & bonitatem largitur. Et opus fidei; Omnia etenim bona opera noſtra nituntur fide. D in virtute:id eſt,vel in animi robore in tolerandis tribulationibus; vel in perfectione. Nam virtus eſt rei perfectio.

CAPVT 2.

MONET eos ne terreantur quaſi inſtet dies domini; & de Antichriſto multa dicit. *Niſi venerit diſceſſio primū.*] Diſceſſio,Apoſtaſia Grçcè.Hæc quænam ſit ignoramus:fortaſſe innuitur Maumethana.Certam rem meo iudicio,adferre non poſſumus. *Et nunc quid detineat ſcitis; vt reueletur in ſuo tempore. Nam myſteriū iam operatur iniquitatis, tantùm vt qui tenet nunc teneat,donec de medio tollatur.*] Noluit Apoſtolus intelligi.Quidā putāt locutum fuiſſe de

Romano imperio, cuius destructionem noluerit palam prædicare. Ego certè non ausim certum quippiam asserere. Nam mysterium iniquitatis iam operatur;puto ego verbum Græcum ἐνεργεῖται passiuè accipi;quasi diceret,hoc iniquitatis arcanum iam concipitur. *Eò quod veritatem charitatis non receperunt, &c.*] Iudæos innuit. Veritatem charitatis appellat mysterium Christi: sicenim Deus dilexit mundum, &c. Vel veritatem charitatis, refert ad consortium gentilium, quibus Iudæi nolebant Euangelium prædicari. In textu Græco, charitatem veritatis, & sensus est planus; eò scilicet quòd non fuerunt affecti veritati,& reiecerunt veritatem, misit in eos Deus spiritum erroris,vt credant mendacio.

E

F

CAPVT 3.

QVONIAM plerique pseudoapostoli otiosi homines erant, qui absque labore volebant dilatari; Idcircò huiuscemodi homines notat Apostolus, & suo exemplo inuitat ad operandum, & viuendum ex sudore & labore suo. *Dominus dirigat corda vestra in charitate Dei & patientia Christi.*] Christi patientiam, dicit expectationem aduentus Christi. *Vos autem fratres nolite deficere benefacere.*] Notauit superius hos otiosos: sed ne ex hac exhortatione,eorum multi pigriores fierent ad eleemosinas largiendas; addit, quòd propterea ipsi non efficerentur pigri, & deficerent in benefaciendo aliis. *Quòd si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate.*] Particula, per Epistolam,potest iungi & superioribus; verbo, scilicet, nostro per Epistolam, id est,vobis significato hac nostra Epistola:vel inferioribus; hunc, scilicet notate per Epistolam. Melius tamen iungitur superioribus meo iudicio.

G

AD

AD TIMOTHEVM PRIMA.

CRESCENTI vbique fidei in Christum Iudæi insidiabātur, subinferentes legem Moysi: acsi non iustificarentur homines per fidem in Christum; sed præter fidem, tanquam per se non sufficientem, oporteret etiam addi obseruantias veteris legis. Vbique ferè struebantur hæ insidiæ fidei; contra quas acerrimus fuit fidei propugnator Paulus. Quamobrem, cùm reliquisset Timotheum Ephesi, vbi etiam inueniebātur, qui hoc pacto fidem oppugnarāt, Apostolus statim in exordio redigit Timotheo hoc in memoriam. Insuper docet vsum legis legitimum, qui tendit ad hunc finem, vt nos liberos faciat à veteri lege; id est, à coactione legis. Et hoc est Euangelium, nam per Christum perducimur ad hunc legis finem: cuius erat constitutus à Deo prædicator Paulus. Subdit multa deinde, quæ pertinēt ad morum correctionem; qui mos eius perpetuus est.

CAPVT I.

REDIGIT in memoriam Timotheo, quæ præceperit ei cùm discederet ab Epheso, in eos qui intermiscebant legem fidei, veluti per se non sufficienti. Docet vim legis: seque per Dei misericordiam, licet persecutorem & blasphemum, constitutū fidei & Euāgelij prædicatorem. *Sicuti rogaui te, vt remaneres Ephesi, &c.*] Figura locutionis, in qua deest verbum principale; ideo supplendum, verbi gratia, ita facito, vel quippiam simile. *Finis præcepti est charitas, de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta.*] Multa alia quidam dicunt. Ego verò simplicius puto intelligendum locum hunc: nam ad veram charitatem, quæ est finis præcepti, requiritur fides vera non ficta, viuaque non mortua; & cor purum, conscientiáque bona, id est, bona intentio, quo ad finis constitutionem; & conscientia bona, quoad operis exhibitionem: quorum vtrumque apertius tangit in fine capitis huius. *Scimus autem, quia lex bona est, si quis ea legitime vtitur; scientes hoc, quod iusto lex non est posita, sed iniustis, &c.* Lex vt ait Aristoteles in decimo Ethicorum, de sui ratione habet vim cogendi. Idcircò qui sponte agit & amore iustitiæ ea, quæ præcipit lex, non est sub lege, sed peruenit ad finem legis. lex etenim ducit nos ad hoc, vt, scilicet, non simus sub lege; sicuti finis pædagogi est, perducere adolescentem & puerum ad hoc, vt non sit amplius sub pædagogia. *Secundum Euangelium glo-*

riæ beati Dei.] Gloria beati Dei eſt, quod præſtet nobis ex ſua bonitate per fidem in Chriſtum,& charitatem, quæ eſt finis legis,& quæ nos liberat à veteri lege;id eſt,à coactione legis. *Sed miſericordiam,conſecutus ſum;quia ignarus feci in incredulitate,&c.* Notandum, quòd eorum, qui longè ſunt à Deo, quidam longius ſunt,quidam propius.Paulus longè erat à Deo; quia tamen fallebatur ſub ſpecie boni, minus diſtabat; ideò minus erat per ſe ineptus,vt à Deo traheretur.Non ergo accipienda ſunt eius verba,tanquam ſe excuſare voluerit;ſed quod minorem quãdam ineptitudinem ſignificarit. idcircò addit ſuperabundaſſe Dei gratiam,præſtando ei fidem & dilectionem; & quod Chriſtus venerit,vt ſaluos faceret peccatores,quorum ipſe eſſet primus. *Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee,ſecundum præcedentes in te prophetias;vt milites in illu bonam militiam habens fidem, & bonam conſcientiam.*] Præcedentes prophetias (vt alias expoſitiones omittam) fortaſſe appellat benedictiones & orationes, quibus vtimur in conſecratione ſacerdotis; quibus & fides & bona conſcientia,id eſt,bona vita & morum probitas continetur. Infrà hoc tanget cùm dicet, cum impoſitione manuum preſbyterij. *Quos tradidi Sathanæ vt diſcãt non blaſphemare.*] Hæc finis excommunicationis, correctio excommunicati.

E F

CAPVT 2.

IN hoc capite monet orãdum pro principibus;docet item officia mulierum & virorum. *Obſecro vos,&c.*] Quid interſit inter orationes,poſtulationes, obſecrationes, & gratiarum actiones, beatus Thomas in ſecunda ſecundæ declarat optimè:Sanctus Auguſtinus etiam in quadam Epiſtola ad Paulinũ, ſiue Probam. *Qui vult omnes homines ſaluos fieri, &c.*] Quomodo Deus velit omnes homines ſaluos fieri,in primo ſententiarum agitur; vbi multa ex ſancto Auguſtino. *Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro multis;cuius teſtimonium temporibus ſuis cõfirmatum eſt.*] In Græco exemplari impreſſo dicitur,teſtimonium temporibus ſuis.paſſio Chriſti fuit teſtimonium iuſtitiæ Dei & veritatis Dei; qui,ſcilicet,ſtat promiſſis,& nullum peccatum ſinit impunitum;quã paſſionem ſuis & deſtinatis temporibus exhibuit. Idem ſenſus Latini exemplaris verbis adaptari poteſt. attamen Latino textui adaptari etiam poteſt,vt per teſtimonium intelligantur etiam prophetiæ,quæ præceſſerãt de Chriſto, quarum veritas eſt exhibita ſuis temporibus. *Saluabitur autem per filiorum generationẽ,ſi permanſerit in fide,& dilectione,& ſanctificatione cum ſobrietate.*] Poſtquam inſerti ſumus Chriſto per fidem,ambulandum eſt nobis in bonis operibus,vt dicit Apoſtolus ad Epheſios.Bona opera ſunt officia quę cuiq; conueniunt.Ideo hîc Apoſtolus commemorat officia mulierum. Id quod dicitur,per filiorum generationem, intelligendum eſt, & referendum ad mulieres,vt in pluribus quæ nõ vouent caſtitatem,ſed nubunt. (cõmunia namque officia tangit,non gratiam paucarum) & non tantùm carnis illam generationem intelligit,ſed bonam educationem liberorum;quę eſt perfecta ipſorum generatio.Et ſanctificatione cum ſobrietate. Tãgit hîc pudicitiã,cui annexa eſt ſobrietas.ſic ad Theſſalonicẽſes.Hæc eſt volũtas Dei,ſanctificatio veſtra.

G H

A

CAPVT 3.

INSTRVIT Episcopum & Diaconum,eorumque officia refert,vt patet ex textu. *Fidelis sermo*,id est fide dignus. *Non neophytum; ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.*] Is qui nouus est, & ad summum dignitatis gradũ euehitur,dum id putat suæ excellẽtiæ attribui,facile inflatur; & sic incidit in iudicium Diaboli:nam ob superbiam præcipuè dãnatus fuit Diabolus. *Oportet autem & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, vt nõ in opprobrium incidat,& in laqueum Diaboli.*] Laqueus Diaboli præcipuus est, exempla malorum præpositorum.Laqueus ergo hîc,vt reor,non dicitur,quo ipse capiatur à Diabolo;sed quo Diabolus alios capiat eius exemplo,si malè audierit. *Habentes*

B *mysterium fidei in conscientia pura.*] Arcanum fidei coniungi debet conscientiæ puræ; aliter nihil prodest. *Mulieres similiter,&c.*] Prius de mulieribus in generali locutus fuerat,nunc agit,vt reor,de his,quæ erant vxores diaconorũ, de quibus tractat. *Qui benè ministrauerint gradum bonum sibi acquirẽt.*] In Græco significantius,βαθμὸν,nam per gradus adscendimus.Innuit hîc diaconos benè ministrantes sibi parare ascẽium ad sacerdotium. *Quæ est Ecclesia Dei,columna & firmamentum veritatis.*] Non quod Ecclesia firmet & sustineat veritatem,sed quoniam firmatur & sustentatur à veritate; sicuti fundamentum quoddam stabile & columna, qua qui innititur, innititur etiam veritate. *Et manifestè magnum est pietatis Sacramentum,quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis prædicatum est gentibus,*

C *creditum est in mundo, assumptum est in gloria.*] Ecclesia firmata est & innixa veritate. Veritas Christus est; sic ad Ephesios ædificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum, ipso angulari lapide Christo Iesu. Christus ergo est manifestè magnum Sacramentum, id est, arcanum pietatis,qua in ipso Deus prosecutus est mundum:quod arcanum carne manifestatum est; quia verbum Dei arcanum,assumpta carne,factũ est visibile. Tamen iustificatum est in spiritu; quia habitum iustum à spiritualibus,iuxta illud,& iustificata est sapientia à filiis suis. Apparuit angelis,qui Christũ primi nunciauerunt pastoribus & Magis. Prædicatum est gentibus, omnibus, scilicet, populis; & sic creditum est in mundo, & assumptum in gloria post resurrectionem.

D

CAPVT 4.

MVLTA in hoc capite præcipit,quæ manifesta sunt cuique qui textum legerit. *Cauteriatam habentium conscientiam.*] Alibi dicit Paulus,melius est nubere,quàm vri. Is enim vritur,cuius cor perturbationibus animi penetratur & foditur.sic hoc loco.Cauteriatam habentium cõscientiam, id est,vstã perturbationibus & peccatis. *Sãctificatur enim per verbum Dei & per orationẽ.*] Hoc dicit Paulus,vt probet,etiamsi aliqua ratione cibi quidã essent immundi,quòd tamen sanctificantur per orationem & verbum,quod ante mensam seu prandium & cœnam recitamus. *Exerce autem teipsum ad pietatem:nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est.Pietas autem ad omnia vtilis est; promissionem habens vitæ quæ nunc est,& futuræ.*] Non possum mihi persuadere, Paulũ

hîc intellexisse per corporalem exercitationem, eam quæ fit labore corporis, quæ valet ad tuẽdam sanitatem. Sed puto per exercitationem corporis, Paulum intellexisse ieiunia, abstinentiasque cęteras à cibis, &c. Quæ quidẽ si fiãt sine interiori pietate, parum valent, & ad modicum vtiles sunt. Sed pietas est illa, cui sunt proposita præmia in hac vita & in futura; vt patet ex nonnullis locis Euangelij. *Qui est saluator omnium hominum, maximè fidelium.*] Deus vnicuique prouidet secundum propriam naturam: ita etiam hominibus prouidet, & eos saluat. Fidelibus verò benè viuentibus dat supernam gloriã. *Gratia quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij.*] Hoc in loco per prophetiam intelligit orationes, & verba consecrationis; cùm initiantur ordinibus sacris sacerdotes & Episcopi. suprà, secundum præcedẽtes de te prophetias: nam in illis continetur officium cuiusque ordinum.

E

F

CAPVT 5.

MVLTA quoque præcipit in hoc capite, quæ facile patere poterunt legẽti cuilibet. *Si quis suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & infideli deterior.*] Fundamentum virtutum omnium christianorum est fides. idcircò in multis locis Paulus, omne ferè erratum dicit esse contra fidem. Nam omne christianum ædificium pertinet ad fidem, tãquam ad fundamentum, quo primũ nititur. *Cùm luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volũt.*] Illa seu is luxuriat in Christo, qui sub habitu & prætextu religionis dat operam genio. *Sine præiudicio nihil faciens in alteram partem declinando.*] Præiudicium hîc Paulus appellat consultationem & deliberationem, quæ iudicium debet præcedere. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedẽtia ad iudicium; quorundã & cõsequuntur. Similiter & facta bona, &c.*] Multi multa dicũt in expositione huius loci, quæ omittimus; dicam tantùm quæ mihi vidẽtur. Puto hunc locum pendere ex superiori; vbi præcipitur nihil esse faciendum sine præiudicio, id est, consultatione & deliberatione & inquisitione; & nemini citò esse manum imponẽdam. inquit ergo quòd cùm incedit locus imponendi manus, quidam ita se habẽt, quòd eorum facta mala manifesta sunt ante inquisitionem; quædam verò fiunt ex inquisitione, id est, ex præiudicio, manifesta. Sic etiam benefacta. Hic sensus videtur mihi planus & verus.

G

CAPVT 6.

PROSEQVITVR monita quæ tradere cœperat. *Radix omnium malorum est cupiditas, quam quidem, &c.*] Auaritia est radix malorum omnium; vel vt inquit beatus Thomas, quia præstat nutrimentum malis omnibus: nam pecuniæ omnia seruiunt. vel quoniam ob vehementiam appetitus pecuniarum innumera mala perpetramus. *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus.*]. In baptismate, vbi renũciamus Sathanæ & omnibus pompis & vitiis eius; & in consecratione, cum receptione ordinis. *Et Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.*] Christus patiendo reddidit testimonium veritati; bona, scilicet, hæc, & vitam paruipẽdenda esse. reddidit etiam testimonium obediendum Deo; iuxta illud. Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam, sed vt cognoscat mundus, quia diligo

H

A go patrem; & ſicuti mandatum mihi dedit, ſic facio, ſurgite eamus hinc. *O Timothee depoſitum cuſtodi,&c.*] Depoſitum hîc appellat, vel eos chriſtianos, qui eius fidei, ſicuti depoſitum, crediti erant: vel gratiam Dei & ſpiritum ſanctum, quẽ acceperat; quod Dei depoſitum eſt, & cuſtodiendũ omni conatu.

B

EPISTOLA SECVNDA AD TIMOTHEVM.

RELIQVERAT Timotheum Paulus, & peregrinatus fuerat, comites habens nonnullos, prędicans gẽtibus Euangelium Chriſti. Tandem ductus fuerat vinctus. Comites Pauli pleriq; omnes timẽtes eius cathenam deſeruerant eum: nonnulli etiam pſeudoapoſtoli, inſerentes ſe vanis quæſtionibus, fidem corrũpebant. Scribit igitur Paulus ex Roma ad Ti- C motheum, omniaq;, quę ſuprà narrauimus, ei ſignificat; ac inſuper inſtare tempus ſuæ reſolutionis & obitus, ſicuti Chriſtus ei ſignificauerat. quãobrem rogat Timotheum vt ad ſe veniat, vitetque nonnullos; ac deferat ſecum mẽbranas & penulam.

CAPVT I.

SENSVS capituli huius per ſe patet legenti. Laudat Timotheum, magnificat Dei gratiam & Euangelium, & enarrat ſuas tribulationes. *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſecundum promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu.*] Primis his verbis Apoſtolus explicat ſe Apoſtolum eſſe conſtitutum, D non ab homine, vt inquit ad Galatas, ſed per voluntatem Dei; & eſſe cõſtitutum ad hoc, vt patefaceret promiſſionem Dei, qui promiſit nobis vitam in Chriſto Ieſu, in quo nos elegit ante mundi conſtitutionem. *Quæ data eſt nobis ante tempora ſecularia; manifeſtata autem nunc, &c.*] Ante tempora ſecularia, id eſt, quæ menſurantur per ſecula, quæ cõueniunt & tempori noſtro continuo & quanto; & durationi angelorum, quorum duratio ſeculi nomen habet. æternitas verò, in qua eſt diuina prędeſtinatio, eſt ſupra hæc omnia ſecula, & tempora ſecularia. *Potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem.*] Depoſitum hîc appellat gratiam Dei ipſi inſpiratam, & ei creditã, veluti quoddam depoſitum. *Bonum depoſitum cuſtodi.*] Iterum in eadem ſignificatione accipit depoſitum.

E

CAPVT 2.

PROSEQVITVR multa præcepta & ad doctrinam & ad vitã pertinentia: quorum quædã referantur ad bona,quæ sunt agenda; nonnulla ad mala,à quibus est abstinendum. *Quæ audisti à me per multos testes,hæc commenda fidelibus hominibus,&c.*] Puto Apostolum innuere,non tantùm simplicem quandam doctrinam,ab eo traditam fuisse Timotheo, sed probatam testimoniis scripturarum,& miraculorum fortasse. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.*] Verbum illud,primum,copulandum est,cum,laborantem; nõ autem,cum,accipere:vt sit sensus. Primum oportet laborare,deinde de fructibus accipere. *Memor esto dominum Iesum resurrexisse à mortuis,secundũ Euãgelium meum.*] Omnis vis fidei christianæ consistit in resurrectione Christi,vt scilicet credamus eum resurrexisse à mortuis. Nam inde & eius diuinitas,& nostra resurrectio astruitur; cæteraque ferè omnia, quibus nititur nostra salus. *Si non credimus,ille fidelis manet,seipsum negare non potest.*] Sic in Epistola ad Romanos; nunquid incredulitas nostra fidem Dei euacuauit? Absit. quia sibi ipsi est debitor, neque potest agere contra voluntatem suam. Non autem nobis debitor,vt ex infidelitate nostra minus nobis debeat. *Sed firmũ fundamentum Dei stat,habens signaculum hoc. Cognouit dominus qui sunt eius,& discedat ab iniquitate omnis,qui inuocat nomen domini.*] Dei fundamentũ firmum, quod scilicet Deus cõstituit,& firmauit,sunt electi;quorum signaculum,quo scilicet signati sunt,primum est ex Dei præscientia,& prædestinatione:secundum ex parte ipsorum, quo eos nos possumus cognoscere, sunt bona opera. *Si quis se emundauerit ab istis,erit vas in honorẽ.*] Ecce quod nisi resistamus Deo, efficiemur vas in honorem, ex vase in cõtumeliam fabrefacto. *Nequãdo det eis Deus pœnitentiã,& resipiscant,&c.*] Locutio quæ & in Euangelio;ne quandò,id est,si quando à Deo ei detur pœnitentia,&c. Omnia bona nostra à Deo esse testatur.

F

G

CAPVT 3.

MONET Timotheum iam prædictum esse,futuros post Christũ homines improbos,sub specie pietatis peccantes,& alios decipientes: hortatur vt hos deuitet,& sequatur doctrinam,quam ab eo didicerat: demum hortatur ad studium sacrarum literarum. *Quemadmodum autem Iamnes,& Mambres restiterunt Moysi: ita & hi resistunt veritati.*] Nomina hæc non sunt prodita in exodo. Fortasse per manus tradita Paulus acceperat.

CAPVT 4.

PROSEQVITVR monita & hortationes: suum obitum instare prædicit: rogat demũ vt ad se veniat,cum Marco. *Testificor corã Deo & Christo Iesu.*] Idem est ac si diceret;adiuro te cotã Deo & Christo;ita alibi si rectè memini. *Increpa in omni patientia,& doctrina.*] Oportet doctorem in docendo patientem esse,& accommodare se infirmitati audientium,eosque tolerare, imitãs Dei longanimitatem. *Liberabit me dominus ab omni opere malo.*] Quamuis generaliter intelligi possit, tamen,vt reor, præcipuè opus malum intelligit, recessum à vera prædicatione fidei,& morum.

EPISTOLA

EPISTOLA AD TITVM.

B SCRIBIT ex Nicopoli, vbi hyemem acturus erat, ad Titum in Creta degentem; eumq́ue admonet, seu potius in memoriam ei redigit, quæ iam præceperat de constituendis clericis per ciuitates; de vitandis pseudoapostolis,& præsertim Iudæis; qui commiscebant ea,quę sunt legis,cum fide in Christum.Multa deinde monet,quæ spectant ad populi institutionem:Et sic concludit Epistolam.

CAPVT I.

C ADMONET Titum de constituendis per ciuitates Episcopis; vbi notandum,quòd,quem prius appellauerat presbyterum,vocat Episcopum:pro eodem enim vtrumque accipit, eò quod quicunque ordinabantur presbyteri,ordinabantur etiam Episcopi. Docet vitandos eos, qui obseruantias legis miscebant fidei in Christum. *Paulus seruus Dei,Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem, est in spem vitæ æternæ.*] Cùm Apostolus sit missus, docet Paulus ad quid fuit missus,& secundum quidnam esset Apostolus:inquit igitur se esse Apostolum secundum fidem electorum Dei, id est, ad fidem statuendam, ad quam vocantur electi à Deo, & qua veritas cognoscitur; quæ veritas est secundum pietatem, quæ præcipua pars est charitatis, erga Deum scilicet, & maiores. In spem vitæ æternæ. nam fideles, & pij compotes erant vitæ æ-
D ternæ. *Quam promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora secularia: manifestauit autem temporibus suis verbum suum, in prædicatione, quæ credita est mihi, &c.*] Dei ab æterno ordinationem, appellat Dei promissionem. Tempora verò secularia, dicit, hæc nostra, quæ mensurantur per secula: destinato deinde tempore est manifestata. Hæc autem omnia dicit Paulus, vt ostendat prædicationem Euãgelij non esse rem nouam,neque nouum inuentum, sed Dei præordinationem, ante mundi constitutionem.Alibi multa in eandem sententiam.

E

CAPVT 2.

PROSEQVITVR monita quæ cœperat. *Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices seu calumniatrices.*] Notandum quod in Græco textu dicitur, in habitu qui sanctas deceat; ex quo quispiam posset credere Paulum loqui de vxoribus presbyterorum, vel de anibus, quæ se dedicauerant Deo, viduis inquam. Sed quoniam subdit de iunioribus, fortasse melius accipietur, hîc omnes anus monitas esse. *Sobriè, iustè, & piè viuamus in hoc seculo.*] Sobrietas compositionem sui ipsius indicat, iustitia proximum respicit, pietas Deum. *Nemo te contemnat.*] Id est, contemptibilem iudicet ex tua vita, & moribus.

F

CAPVT 3.

DISCANT *fideles bonis operibus præesse.*] In Græco, antestare, id est, primos & præcipuos esse, quos alij sequantur, non vt ipsi sequantur alios. *Hæreticum hominem, post primam, & secundam correptionem deuita, sciens quod subuersus est, & delinquit cùm sit proprio iudicio condemnatus.*] Hæreticus admonitus sæpè, & non resipiens, est proprio iudicio condemnatus: quia ipse se potest iudicare pertinacem, quod constituit hominem hæreticum.

EPIST.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

HANC Epistolã ab Italia scripsit Apostolus ad eos qui crediderant, Hebræos.qui,quoniam pendebãt à lege, & obseruantiis legis erant addicti, quasi fi-B des in Christum non iustificaret homines credentes,sed vmbra veteris legis:idcircò primum statuit dignitatem Christi, tum pertinentem ad diuinam naturam, tum etiam pertinentem ad naturam humanam quam assumpsit: ac primò præfert eum angelis,deinde Moysi, postremò sacerdotibus Leuiticis.demum definit in fidem quàm definit,& fidei vim, declarans sanctos omnes merè iustificatos fuisse, ex fide & per fidẽ. Hæc summa. *Multifariam multísque modis olim loquens Deus patribus in prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio.*] Quidam dubitarunt an hæc C Pauli sit Epistola, nixi nonnullis argumentis, inter quæ est hoc, quod in exordio nulla eius nominis facta sit mentio, quemadmodum mos eius est in omnibus aliis suis Epistolis. Nos sequemur auctoritatem Ecclesiæ, quæ hãc Epistolam recognoscit,& legit vt Pauli Epistolam. quòd nomen eius non sit positum in exordio, præter alias causas,puto hanc veram.Erat gẽtium Apostolus Paulus,non circũcisionis,vt in Epistola ad Galatas patet: idcircò scribens gentibus,suæ auctoritatis nõ obliuiscitur,& nominis sui meminit; scribens autem Hebræis,quorum non erat Apostolus, humilitatem secutus est. Dicit Deum locutum in prophetis, potius quàm per prophetas, & in filio potius quam per filium,cùm tamen vtraque locutio sit commoda; vt ostenderet Deum ita locutum fuisse per prophetas, vt tamen in eis esset: quam-D obrem putandum est potius fuisse verba eorum verba Dei, quàm prophetarum; nam sic rex loquitur per oratorem suum, vt sit in ipso. *Quem constituit hæredem vniuersorum, per quẽ fecit & secula.*] Nota Paulum velle adstruere Christum fuisse & Deum,& hominem verum: ideò vtrũque dicit. Nam constitui hæredem,pertinet ad hominem; sed per eum facta esse secula,pertinet ad Dei verbum. *Cui enim angelorũ dixit, filius meus es tu, &c.*] Auctoritates quas adducit ex scriptura sacra,quibus ostẽdit Christũ omnibus angelis prçlatũ fuisse,sumptç sunt ex diuersis scripturç locis,quibus adstruit Christũ vt Dei verbũ,per quẽ facta sunt omnia,ita angelis antecellere, sicuti creator creaturç.Christus etiã secundum humanã naturã,propter plenitudinẽ gratiç omnibus angelis prælatùs est, & ab eo omnes accipiunt:licet in naturalibus

puris sit inferior. Prima auctoritas est ex psalmo, & potest ad literam accipi de Christo. Alia est ex libro regũ; ad literam loquitur de Dauid, qui Christi figuram gerebat. Alia est ex psalmo, 96. in quo describitur secundus aduentus Christi, in quo veniet tanquam iudex, & tanquam regnans, vt patet ex lectione psalmi. Alia de Angelis in psalmo. Benedic anima mea Domino. Alia ex psalmo 44. qui est Epithalamium Christi & Ecclesiæ, seu humanæ naturæ in beatæ virginis conceptione. Postrema ex psalmo 101. quæ præ se fert nonnullam difficultatem. Nam non videtur posse commodè applicari ad filium, & verbũ Dei, seu ad Christum; nam totus ille psalmus dirigitur ad Deũ. Nihilominus si quis interius speculetur, cùm præmisetit; Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur laudabit Dominũ; videtur loqui ad literã de populo Christiano, & de die iudicij: quamobrem possunt ea verba commodè attribui Christo. Postrema ex psalmo, 109. apertissima, de qua in Euangelio fit mentio â Christo.

E F

CAPVT 2.

IN hoc capite prosequitur id quod cœperat, vt scilicet Christum Angelis præstantiorem ostendat, cùm ei Deus subiecerit omnia; quod tamen nõdum apparet, in die Iudicij verò omnibus apparebit. ac ostendit summa ratione verbum Dei; hominem passibilem factum esse, vt homines sanctificaret, & pro eis satisfaceret; non autem apprehendit naturam angelicam, in vnitate personæ. Hæc summa. *Sic enim qui per angelos factus est sermo.*] Hinc colligitur datam fuisse legem Moysi à Deo, ministerio tamen Angelorum. *Quæ cum cœpisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo. &c.*] Ex hoc loco quidam suspicantur hanc Epistolam non fuisse Pauli, sed posterioris cuiusdam. Ego verò putauerim Paulum, pro humilitate animi, se cum aliis miscuisse, ac si esset vnus ex Hebræis ad quos scribit. Vitat enim quantum potest videri arrogans. *Testatus est in quodum loco dicens; quid est homo? quia innotuisti ei &c.* [vsque ad eum locum] *nondum videmus ei omnia subiecta.*] In psalmo octauo ea quæ de homine Dauid dicit, meritò Paulus transtulit ad Christum, per quem humanum genus potestatem perditã non tantùm recuperauit, sed ampliori potitus est: & in quo humana natura, longè maiori gratia, & potioribus donis donata sit quàm Angeli; adeò vt de eius plenitudine etiam Angeli accipiant. Subdit; nunc autem nõ videmus omnia ei subiecta. Hæc potestas super omnia data est Christo, statim ab exordio suæ conceptionis, tum ratione diuinę personæ, ad quã assumpta est humana natura, tùm ratione superabundantis gratiæ. Apparuit autem Apostolis, & aliis qui viderunt Christum post resurrectionem, cùm dixit, data mihi est potestas in cœlo & in terra. Dicitur enim in scriptura sæpius, tunc res dari, cùm apparet eius datio: apparebit autem omnibus in die iudicij. *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.*] Carnem passibilem & mortalem verbum Dei assumpsit, vt pro omnibus nobis pœnas subiret & satisfaceret: & ideo hac in parte tunc minoratus est ab Angelis; & vicissim deinde

G H

A deinde per resurrectionem, gloria & honore coronatus? *Decebat enim eum per quem omnia, & propter quem omnia, auctorem salutis eorum per passionem consummare. qui enim sanctificat & qui sanctificantur ex vno omnes.*] Probat Apostolus iure merito verbum Dei, carnem & naturam humanam, passibilem, & mortalẽ assumpsisse. Nam mediator futurus erat Christus, Dei & hominum: iccircò vtriusque naturæ particeps esse debuit, iuxta illud, Mediator vnius non est, Deus autem vnus est. Deinde oportebat eum pati & satisfacere, qui peccauerat. Peccauerat autem homo, ideò hîc dicit, quod decebat Deum adducere auctorem salutis nostræ ad cõsummationem, id est, ad perfectionem resurrectionis, per passionem mortis. Nam qui sanctificat & qui

B sanctificatur ex vno omnes, id est, ex eadem natura, & ex eadem origine, id est, ab Adam descendente, quamuis non secundũ seminalem rationem: quæ sequuntur, hinc pendent omnia. *Vt per mortem, destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum; & liberaret eos, qui timore mortis, per totam vitam obnoxij erant seruituti.*] Per mortem, quæ Christo indebitè fuit à Diabolo illata, eo quod nullum haberet peccatum, & qua satisfecit pro peccatis omnium, liberati sumus nos peccatores à potestate & seruitute Diaboli; adeò vt secundum animam viuamus, & expectemus per Christum immortalitatem corporis, adeò vt amplius non simus sub diabolo, qui per mortẽ animæ nobis illatam, conduxerat etiam nos ad necessitatem mortis corporis. Item cùm omnes ferè cupiditates, referantur ad cupiditatem huius vitæ

C mortalis quam degimus; & omnes timores ad formidinem mortis, cui seruiebamus, aliam vitam & resurrectionem corporis desperantes, Christus ab hoc timore, cui eramus obnoxij, nos liberauit, per promissionem melioris vitæ: cuius arram iam dedit per spiritum suum, & per certam promissionem futuræ resurrectionis corporis. *Vnde debuit per omnia fratribus assimilari, vt fieret misericors, & fidelis pontifex ad Deum: in eo enim, in quo passus est ipse, & tentatus, potens est & eis, qui tentãtur, auxiliari.*] Cõcludit id quod suprà dixerat cur scilicet oportuit filium Dei carnem assumere; Nam oportebat inuenire hostiam, & Pontificem, per quos humano generi Deus reconciliaretur; quorum vtrũque oportebat hominem esse, & Deo gratissimum; idcircò, inquit debuisse Christum assimilari fratribus, id est hominibus per omnia, id est,

D quæ sunt naturæ humanæ præter peccatum; vt esse posset pontifex misericors, non solum quia Deus, sed etiam quia homo, qui naturalem cognationem habet cum aliis hominibus, & esset etiam fidelis tàm Deo, quàm hominibus cognatis secundum naturam, & vt propitiaret delicta populi; non tantùm vt Pontifex, sed vt hostia subdit rationem. Nam in quo est passus & tentatus, potens est & eis qui tentantur subuenire. Hoc etenim iustitię est, vt is qui tanquam hostia pro omnibus passus est & tentatus, non pro delictis propriis, possit auxiliari illis qui tentantur & patiuntur, vtpote qui pro illis iam soluerit pretium, & iustitiæ satisfecerit.

CAPVT 3.

E

CVM mentionem fecisset de Pontificatu Christi; accedit in hoc capite vt Christnm conferat Moysi, & præferat. Nam in domo Dei, quæ nos sumus, Moyses versatus est tanquam famulus, Christus verò ranquam Dominus, qui eam fabricatus est; quod maximè ptopriè competit Christo, prout est Deus, quamuis vt homini etiam idem posset aliquo modo, præ Moyse, ei attribui, sed Deum tantùm tangit Apostolus in textu. Postmodum declarat quod nos oporteat initium hoc substantię, quam habemus in Christo retinere vsque ad finem, ne incidamus in infidelitatem Iudæorum, & demus pœnas pares eis propter incredulitatem. Hæc summa. *Et Moyses fidelis erat tanquam famulus.*] Nota quod supra dixerat, ideo Christum præferendum Moysi, quoniam is qui domum fabricatur, potior est, quàm domus ipsa: ex quo infertur, quod Moyses sit pars huius domus, quam Deus ædificauit per spiritum suum in Chtisto. Nunc dicit in hac domo Moysem fuisse tanquam famulum; Christum verò, tanquam filium in domo sua: famuli partes sunt domus, ministrant tamen aliis, vt ex primo Politicæ patet. Vnde non repugnat, esse partem domus, & famulum. *Vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.*] Peccatum non est nisi cum quapiam ignorantia, vnde fallit nos. Est etiam cum cordis obduratione, contra Dei inspirationem interiorem.

F

CAPVT 4.

G

PROSEQVITVR id quod cœperat, raramq; figuram Iosue temporibus in populo Hebræo expressam, eorum quę sub Christo facta sunt explicat. Inquit ergo, figuram nostrorum temporum in factis sub Iosue contemplemur, & caueamus ne nobis per incredulitaté accidat, quod & illis accidit; ne scilicet sicuti illi nõpotuerũt ingredi in terrã, quam Deꝰ eis promiserat, propter incredulitatẽ & impatientiã; ita & nos quibus promissa vera in Deo requies, de qua mẽtio fit; quod Deus in ea requieuit die septima, propter incredulitatẽ; & fallaciã peccati obdutato corde, nequeamus introire in requiem Dei. Hortatur denique vt cùm fiducia adeamus ad thronum gratiæ, talem Pontificem habẽtes. &c. *Et quidem operibus ab institutione mundi profectis. dixit enim in quodam loco de die septima sic; & requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis, & in illo rursum si introibunt in requiem meam.*] Paulus ex scripturæ locis conuenientibus inuicem ostendit, quod requies promissa fidelibus Christi, est requies in Deo, æterna scilicet felicitas & beatitudo, cuius figura fuit requies in terra promissionis sub Iosue. Nam in psalmo dicitur in persona Dei, Si introibunt in requiem meam, & in genesi dicitur, quod die septima requieuit Deus ab operibus suis. Ecce requies quam in psalmo meminit Dauid, cùm tamen loquatur de exacerbatione & obduratione Iudaici populi sub Iosue & Moyse. *Quoniã igitur superest introire quosdam, & illi quibus promissum est non introierunt; iterum terminat diem quendam hodie in Dauid dicendo*

H

A *cendo. &c.*] Omnibus Iudæis sub Moyse & Iosue,promissa fuerat requies,in terra promissionis, multi tamen eorum nõ introierunt propter incredulitatem :Iecircò cùm illa, fuerint figuræ eorum, quæ nunc aguntur,Dauid in psalmo,post tantũ tẽporis ab Moyse & Iosue,terminat quendã diem, dicẽs; Hodie,qui referri debet ad præsens tempus prædicationis Euangelij, cui & illa requies,& eorum incredulitas,ac fides quorundam accõmodari debent. *Nam si eis Iesus requiem præstitisset,nunquam de alio loqueretur posthac, die. Itaque relinquitur Sabbatismus populo Dei.*] Subtiliter,& diuine,Paulus argumentatur,inquiẽs;si Dei promissio de quiete, referreretur tantùm ad eam quietem corpoream,quam habituri essent in terra Cananeorum,nunquam Dauid de B alia requie post tantum temporis locutus fuisset: sed quoniam illa fuit vmbra & figura huius; iccircò Dauid de hac alia quiete mentionem facit, quæ sabbatismus verus relinquitur populo Dei. *Qui enim ingressus est in requiem eius,requieuit ab operibus suis,quemadmodum Deus à suis. &c.*] Nonnulli dicunt opera nostra,intelligi labores & molestias,à quibus quiescunt, qui quiescũt in requie Dei. Sed reor ego altiorem fuisse sensum Pauli, vt scilicet ostendat id,quod Dionysius dicit, altiorem scilicet esse nostram fœlicitatem, & cum Deo coniunctionem, & ab Deo absorptionem nostri, quàm quoduis opus,seu operatio nostra;vnde requies illa est in cessatione omnium nostrarum operationum;quia eas transcendit & supergreditur. *Viuus est enim sermo Dei & efficax & penetrabilior.&c.*] Sermo Dei, est verbum Dei, quod fa-C ctum est caro,nam in Græco idem vtrobique verbum, eadem dictio. Hæc verò Apostolus subdit vt reor, vt scilicet ostendat verbo Dei Christo Iesu, & inesse vim diuinã, qua possit & sanctificare nos interius, & præstare promissa, simulque scientiam, qua simulationes & dissimulationes omnes cognoscit,ideò syncerè nobis agendum esse & eum fiducia. *Tentatum autem per omnia pro similitudine,absque peccato.*[Hortatur ad fiduciam,ex conditione Sacerdotis & Pontificis nostri,qui cùm sit filius Dei, omnipotens est; & cùm sit homo,tẽtatus & passus multa,quãuisabsq; peccato existẽs,sed habẽs tantum similitudinem carnis peccati; iccircò ex cognitione naturæ; & experimento tentationum, quæ validæ sunt; ex merito, quia absque peccato tentatus & passus,nostri miserebitur,& gratiam præstabit.

D

CAPVT. 5.

PRAETVLIT superius Paulus Christum Angelis,prętulit Moysi,nũc vult præferre Sacerdotium Christi,Sacerdotio Aaron, eò quod Christus constitutus sit Sacerdos in æternũ,secundum ordinem Melchisedech,& per Dei iusiurãdum;de quibus inferius in hoc capite, veluti proœmium facit ad ea, quæ dicturus est.Ac primò statuit qualis sit Sacerdos,& Pontifex,quod eius officium,& quod nullus sese ingerere debet huic muneri, sed tantùm vocatur;sic Aaron,sic etiam Christus effecti sunt Sacerdotes.Postmodum sensim descendit ad Christum,& eius Sacerdotium, qui est secundũ ordinem Mel-

chiſedech;de quo inquit grandem ſermonē eſſe, ob eorum imbecillitatem, Hebræorum ſcilicet,qui nondum erant apti ſolido cibo, ſed lacte erant nutriendi. *Omnis namque pontifex ex hominibus aſſumptus,pro hominibus cōſtituitur in his,quæ ſunt ad Deum,&c.*] Cōditiones Pōtificis,quòd homo ſit,quòd cōſtituatur pro hominib' in his quę ad Deū pertinēt,vt pro populo offerat munera & hoſtias Deo; quod ſit circundatus infirmitate, vt condolere poſſit peccantibus;vnde & pro ſe debet offerre pro peccatis,ſicuti pro aliis hominibus.Harum conditionum priores ſunt neceſſariæ;vt ſcilicet, ſit homo, vt conſtituatur pro hominibus ad Deum, vt offerat munera & victimas Deo: quod verò ſit circundatus infirmitate;vnde debeat & pro ſe ipſo offerre pro peccatis;non ſunt neceſſariæ conditiones Sacerdotii;ſed conſequentes humanæ naturæ corruptionem.vnde non fuerunt in Chriſto. Sed ad bene eſſe Sacerdotis requiritur,quòd ſit etiam ipſe corpore infirmus,qui pati poſſit, qui tentati poſſit; imò qui paſſus & tentatus ſit;vt ex experiētia cognoſcens vim paſſionis & tentationis miſericors ſit.Et hæc conditio fuit in Chriſto.Sequitur alia conditio Sacerdotis,vt ſit vocatus, non vt ipſe ſeſe ingerat huic muneri. *Qui poſſit eum ſaluum facere à morte.*] Non vt non moreretur, & non pateretur, ſed vt à morte non detineretur. Sic Petrus in ſua Epiſtola, & in pſalmo; non detinebis animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem,id eſt corporis diſſolutionem. *Et quidem cùm eſſet filius Dei,didicit ex his, quæ paſſus eſt,obedientiam.*] Non didicit obedientiam, quam neſciret,& cuius habitum non haberet;ſed didicit experiendo,& actu obediendo:vnde eius obedientia iuſti effecti ſunt multi; ſicuti inobedientia Adam peccatores conſtituti ſunt multi. factus eſt enim obediens vſque ad mortē &c.ad Philippēſes. *Et facti eſtis quibus lacte opus eſt, nō ſolido cibo &c.*] Idem eſt cibus, & lac, & ſolidus:lac quidem, ſecundum ſenſum quem præ ſe fert litera: ſolidus verò,ſecundum ſenſum interiorem,qui latet ſub litera. Ideò Apoſtolus cùm interiorem ſenſum ſcrutaturus eſſet Sacerdotii Chriſti,qui conſtitutus eſt per iuſiurandum à Deo Sacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech;Hebræi autem addicti eſſent cortici literæ,eique inhærerent, ac ceremonias legis ægrè relinquerent; iccircò eos Paulus hic reprehendit, ac paruulos vocat:licet poſtmodum in fine dicat ſe de eis credere meliora; & accedit ad interiorem ſenſum huius Sacerdotii. *Qui exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni & mali.* Lac non eſt cibus malus, imò bonus, ſed paruulis:grādibus verò malus eſt cibus; quia eis non conuenit. Sic exterior literæ ſenſus bonus eſt,ſed paruulis, Iudaico ſcilicet populo;qui vt paruulus detinebatur ſub pędagogo.At factis grandibus in Chriſto nō eſt conueniēs; ideo illis malus efficitur.

CAPVT 6.

REPREHENDIT Hebræos vt paruulos & ineptos ad ſolidum cibum ſuperius,vt eos excitaret; nunc quaſi excitatis loquitur, ſeque intermiſſurum inquit,initium ſermonum Chriſti,& ad perfectiora aſcenſurum. Deinde

A de parenthesim magnam facit pertinentem ad ea, quæ supra tetigerat, vt scilicet, deterreat eos à cortice legis, & à ceremoniis Iudaicis, quibus annexi erant. & tandem in fine capitis redit ad id, quod instituerat; vt scilicet, ostendat ex interiori sensu legis, Sacerdotium Christi longè præferendum esse Sacerdotio Leuitico. Hæc summa. *Quapropter, intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur; non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum, baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.*] Sermo inchoationis Christi, sunt elementa Christianæ religionis, quæ doceri debent & solent catechumeni; & Sacramenta, quibus inserimur Christo. Primum horum est pœ-

B nitentia à peccatis, quæ hîc appellat mortua opera. Alterum post pœnitentiam est fides ad Deum per Christum. Sequitur baptisma, quod est Sacramentum fidei. Sequitur doctrinæ. Hoc verbum ad omnia superiora & inferiora referri potest, vt scilicet, dicamus, iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fundamentũ doctrinæ fidei ad Deum, & baptismatum & impositionis manuum, & resurrectionis mortuorũ, & iudicij æterni. Hæc enim omnia doceri solebãt catechumeni, & huiusmodi doctrina pertinet ad lac. potest etiam exponi & accipi doctrina per se, id est, iacientes fundamentum. Nam catechumeni & docebantur, & simul præstabant ipsi omnia hæc quæ memorat Apostolus. nam & pœnitebat eos veteris vitæ, & baptizabantur, & manus eis imponebatur, & per baptisma resurgebant à mor-

C tuis, & expectabãt iudicium æternum. Dixit autem, baptismatum; quia plura sunt baptismatis genera, vt dicũt Theologi, & Damascenus meminit. Vel fortasse hîc Hebræos perstringit & carpit, quòd obseruarent ceremonias Iudaicas, inter quas in Euangelio fit mentio baptismatum. *Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati &c. & prolapsi sunt rursum, reuocari ad pœnitentiam; rursum crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes.*] Diximus suprà omnia superiora, quæ sunt lactis, pertinere ad Catechumenos: nam & ea docebantur, & re præstabant, ideo docti, ad baptisma accedebant, quod iterari non potest: cum fiat in mortem Christi, qui semel mortuus est, & resurrexit, non moriturus. Ideo qui baptisma iterant, irrident Christi mortem; & quantùm in se est, profitentur eum non resurrexisse immortalẽ. Sicuti ergo baptis-

D ma iterari non debet, ita quæ ante baptisma ab iis percepta fuerant, non debebant ex eorũ memoria decidere, vt essent iteranda, siue iterum inculcãda. *Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius. &c.*] Increpauit suprà Apostolus Hebræos, vt paruulos. Nũc verò delinit animos eorum, laudatque eos ab operibus eorum; quibus retributionem à Deo sperandam asserit: simulque ad perseuerantiam in huiusmodi operibus Hebræos hortatur; ostendens maximam voluisse Deũ suæ promissioni adhibere firmitatem; cùm & promiserit, & iurauerit per semetipsum, vt spem nostram firmam statueret; quæ est velut anchora, quæ penetrat vsque ad interiora velaminis; id est, ad bona æterna & spiritualia, quæ latent vltra temporalia & sensibilia; quibus coniungimur & nitimur

per spem, donec peregrinamur à Domino. *Vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.*] Aptè reuertitur eò vnde digressus erat; ad Sacerdotium, scilicet, Christi secundum ordinem Melchisedech. Dicit autem quòd Iesus introiuit præcursor pro nobis; quia eius introitus aditum nobis reserauit ad ea interna & spiritualia bona. E

CAPVT 7.

IN hoc capite rem aggreditur, de qua se dicturum proposuerat, distulerat tamen. dicitque primùm, quæ ex scriptura colligi possunt de hoc Melchisedech; secundum cuius ordinem est institutum, & prædictum in psalmo, sacerdotium Christi. Huius nomen interpretatur per ea quæ conueniunt Christo. De patre, & matre, & genealogia huius nulla fit mẽtio in scriptura. Sic dictum est de Christo; Generationem eius quis enarrabit? Cōparat deinde ex historia Genesis, hunc Melchisedech Abraam, longeque illi eum præfert: vnde & Leui præferri ostenditur, & translationem Sacerdotij debere fieri; quare etiam legis: & hoc propter imperfectionem prioris, quæ non poterat viuificare. Multa postremò addit de excellẽtia Sacerdotij Christi; & quãtum vtilitatis nobis attulerit, & adferat eius Sacerdotium. Hæc satis. *Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum habens neque finem.* Non vult Paulus ex his, vt nonnulli crediderunt, Melchisedech non habuisse patrem & matrem; sed quòd in scriptura, nulla fiat mentio de patre, aut de matre Melchisedech, neque de eius ortu aut obitu: vt scilicet in eo possit constitui conueniens figura filij Dei, & eius Sacerdotij. *Et amplius adhuc manifestum est: si secundum ordinem Melchisedech exurgat alius Sacerdos, qui non secundum mandatum legis carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ indissolubilis factus est. (contestatur enim quoniam tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.) reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adducit lex; introductio verò melioris spei, per quam appropinquamus ad Deum. &c.*] Suprà dixerat Apostolus, quòd, translato Sacerdotio à tribu Leuitica ad tribum Iuda, necesse erat fieri legis translationem: nunc verò quantò hoc Sacerdotium sit illo præstantius. nam illo cōstituebant Sacerdotes mortales, & ad adipiscẽda bona mortalia. Hoc enim vult Apostolus cùm ait, qui non secundum legem mandati carnalis factus est. Nam mandatum carnale, quod non viuificat, bonis sensibilibus, tãquam præmiis, allicit ad virtutem; & pœnis temporalibus deterret à vitio. Insuper ministrabatur hoc Sacerdotium ab hominibus in carne mortalibus: at de Sacerdotio Christi cùm dicitur, quòd est Sacerdos in æternum; constitui significatur Sacerdos secundum virtutem vitæ indissolubilis. infert Paulus ex his, quòd fit reprobatio prioris testamenti, tanquam infirmi: quia lex non poterat viuificare, & ideo inutilis. & fit introductio melioris spei, per quam proximamus ad Deũ; vt scilicet fruamur Deo, & diuina nobis debeatur hęreditas; quamobrem & æterna. Vide quàm acutè Paulus ex æternitate Sacerdotis, F G H

A Sacerdotis, arguit æternitatem bonorum nobis promissorum. His addit, quòd hic sit factus Sacerdos cum iureiurando, non item alij. alij plures, quia mortales; hic vnus tantùm, quia immortalis. *Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo.*] Differt huius Sacerdotis oblatio, ab oblationibus Sacerdotum Leuitici generis. quia illi sæpè offerunt hostias pro peccatis, primùm suis, deinde populi: Hic verò pro suis peccatis non opus habet vt offerat: quippe qui innocens est & immaculatus: pro peccatis verò populi semel obtulit semetipsum, cuius oblationis virtus manet in æternum, quæ quotidiè per eandem hostiam nobis applicatur.

CAPVT 8.

B NIHIL aliud agit in hoc capite, quàm quòd conatur ostendere excellentiam Sacerdotij Christi; & quòd in Sacerdotio Leuitico vmbra quędam fuit eorum quæ sunt præstita per Sacerdotium Christi; quæ enumerat & declarat. *Capitulum super ea quæ dicuntur.*] Summa eorum quæ vult Paulus nos docere de Sacerdotio Christi, hæc sunt. *Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, Sanctorum minister, & tabernaculi veri, quòd fixit Deus & nõ homo. Omnis enim Pontifex ad offerenda munera & hostias constituitur.*] In superiori capitulo dixerat, quòd Christus cum iureiurando est cõstitutus à Deo Sacerdos in æternum: quod declarauit, ac duplicem rationẽ reddidit. Est enim Sacerdos in æternum, quia eius Sacerdotij effectus est acquisitio, & hæreditas bonorum æternorum, non temporalium. Est etiã C Sacerdos in æternum, quia semper saluare potest accedentes ad Deum per ipsum; vnde dictus est etiam esse positus ad interpellandum pro nobis, & quod interpellat pro nobis. Cyrillus super Leuiticum dicit, duo esse sacrificia Christi figurata in sacrificiis veteris legis; vnum in terris, quasi extra castra cœlestia: vbi immolatus est pro peccatis: cuius figura erat hostia, quæ offerebatur pro peccato. aliud autẽ sacrificium Christi est in cœlis, quod Cyrillus applicat Angelis: nos autem cõmodè possumus adaptare nobis hominibus. Nam sicuti post immolationem hostiæ pro peccato, quæ comburebatur extra castra, Pontifex cũ eius sanguine introibat in Sancta Sanctorum, ibique septies aspergebat sanguinem versus arcam. Ita Christus postquam in terris extra castra Angelorum, seipsum obtulit, in proprio sanguine introiuit in taD bernaculum, non huius creationis, sed in cœlum: vbi in ęternum manet offerẽs se Deo pro nobis: & hæc oblatio, proportionata oblationi Sacerdotis in Sãcta Sãctorũ, semper manet: & ideo est Sacerdos in ęternũ, & in perpetuũ saluare potest accedẽtes per ipsum ad Deum. *Quoniam ipsi nõ permanserunt in testamẽto meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus,*] Exprimit causam cur statuere velit De' testamẽtũ nouũ. Causa, inquit, est, quoniã Iudęi, quib' data fuit lex nõ permanserunt in testamẽto dato eis à Deo; ac propterea fuerũt neglecti à Deo: nã lex irã operatur. iccirco De', ꝑpter infirmitatẽ illi' & lãgorẽ mẽtis nostrę, voluit nobis dare testamẽtũ nouũ, in cordib' nostris scriptũ, quo viuificaremur. Hic sẽsus. *Et nõ docebit vnusquisq; proximũ suũ &c. quoniam omnes sciẽt me à minore vsq; ad maiorẽ.*] Hoc nõ impletur ĩ hac vita, sed ĩ patria imple-

tur; vbi omnes per essentiam Deum vident immediatè. quamuis quantùm ad infusionem Spiritus Sancti, & luminis fidei interius, omnes immediatè, etiam nunc in hoc seculo doceantur à Deo. E

CAPVT 9.

ANALOGIAM, vt prædiximus Paulus proponit; ac comparat sacrificium expiationis Israëliticum sacrificio Christi, quo se obtulit Deo pro nobis. Prius narrat ritum prioris sacrificij: postmodum accommodat huic ea quæ Christus gessit in sui immolatione, & ad Deum oblatione: simulque ostendit, in quibus præstat longè Christi sacrificium, sacrificio Leuitico: hæc summa. *Habuit quidem & prius iustificationes culturæ & sanctum seculare.*] Iustificationes culturæ intelligit Paulus, veteris testamenti ceremonias; quibus illi iustificabantur, non secundùm cor & mentem, sed vt essent idonei ad diuinum illum cultum exteriorem; sicuti apud nos dicerentur absolutiones ab irregularitate, iustificationes; sic absolutiones ab excommunicatione. Sanctum seculare, seu mundanum, appellat eam sanctitatem, quæ non est mentis & animæ; Sed sanctitas est mundana & in hoc seculo, qua illi, qui in ea sunt, habentur in congregatione Sanctorum; qui, scilicet, ab ea non expelluntur propter aliquam labem, quam exterius contraxerint, vt immundi &c.] *Aureum habens Thuribulum. &c.*] Magnus hîc scrupulus; nam altare thymiamatis non erat intra velum in secundo tabernaculo, sed in primo contra velum. vnde multi exponunt, vas quoddam fuisse hoc Thuribulum, in quo incensum ab altari thymiamatis ferebatur in sancta sanctorum. *Hoc significante spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam adhuc priore tabernaculo habente statum. quæ parabola est instantis temporis, iuxta quod munera & hostiæ offeruntur.*] Esse parabolam instantis temporis, non est sic accipiendum, quasi velit intelligere tempus noui testamenti post Christum; sed instans tempus intelligit, tempus Iudaïcorum sacrificiorum: quare inquit, iuxta quod offeruntur munera & hostiæ; ac si diceret, voluit Spiritus Sanctus per tabernaculum prius, & per velamen, post quod erat tabernaculum secundum, infra quod ingrediebatur Sacerdos; ostendere nondum fuisse propalatam Sanctorum viam Mosaïcæ legis tempore. *Per tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis.*] Tabernaculum intra quod ingressus est Christus (per quem Pontificem futura bona, æterna inquam, nobis præstantur) quod non est huius creationis, duplex est; corpus scilicet suum, quod non moreretur, neque secundum seminalem causam est formatum, vt aliorum hominum corpus; sed per virtutem Spiritus sancti. aliud etiam tabernaculum ingressus est Christus, id est cœlum; quod non est manufactum, neque per homines, vt prius Iudaicum; sed à deo creatum. *Inquinatos sanctificat ad emundationem carnis.*] Ecce quem emundationem præstabant veteris legis ceremoniæ, & quomodo iustificabant, exterius, scilicet; vt emundati essent idonei

F G H

A idonei ad cultum illum exteriorem: vnde Apostolus alibi appellat eas iustitias carnis,& hîc ad emundationem carnis inquit. *Et ideo noui testamenti mediator est,vt morte intercedente in redemptionem earum praeuaricationum,quae erant sub priori testamento &c.*] Est hîc notandum quòd Paulus vtitur nomine testamenti,quod aliqui accipi volunt pro fœdere, sicuti in plerisque scripturae locis. Attamen cùm agatur de haereditate, cuius nos haeredes sumus, non incongruè Paulus accipit testamentum hîc magis propriè, & ei accommodat ea, quae in testamentis,propriè dictis solent obseruari; vt, scilicet, confirmentur per mortem testatoris,vt infra pluribus dicit. Verùm mors Christi non tantùm nobis testamentum hoc haereditatis confirmauit, verùm B etiam idoneos nos fecit capescendae illius haereditatis, propter redemptionem praeuaricationum; quibus obuoluti, non poteramus haereditatem adire. Hoc primum hic tangit, aliud posterius de confirmatione promissionis & haereditatis. *Et quemadmodum hominibus statutum est semel mori, post autem iudicium. Sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata: Secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.*] Ea quae post mortem accidunt,omnia firma sunt, nihil mutabile. Sic in hominibus omnibus accidit; semel moriuntur; post mortem statim sequitur iudicium; status, in quo semper futuri sunt. Sic & Christus, qui per suam mortem nos redemit, & reliquit haeredes ęternae haereditatis, semel mortuus est ad exhaurienda multorum peccata; pro quibus satisfecit, non tantùm sufficienter C sed etiam efficienter; pro electis, scilicet, & compotibus haereditatis. postmodum illis eisdem apparebit sine peccato; vel sine hostia noua pro peccato; vel sine carne mortali quae habet similitudinem carnis peccati: & apparebit in salutem eorum;cùm scilicet,tradet regnum Deo & patri.

CAPVT 10.

PROSEQVITVR primùm id quod cœperat; ostenditque quantum iure praecellat sacrificium Christi, quo sese Deo obtulit hostiam immaculatam in cruce; sacrificiis quae secundum legem offeruntur. Nam in his vmbra erat,non expressa imago futurorum bonorum.Iccircò non auferebantur D peccata per ea sacrificia, sed fiebat peccatorum commemoratio quotannis; & erant figura & simulachra veri sacrificij, quo ablata sunt peccata mundi: quod,quia perfectissimum est, vnicum etiam est. vnus enim & idem Christus est,qui & nunc offertur in sanctissimo Altaris sacrificio. Vna autē oblatione,id est,re oblata,omnes sanctificamur in Christo. Accedit deinde Paulus ad monita & praecepta iuxta morem,quem perpetuum seruat. *Vmbram enim habens lex futurorum bonorum,non ipsam imaginem rerum.*] Duobus modis locus hic intelligi potest;vel vt per imaginē rerum res ipsas intelligamus; ac si diceret, faciem rerum. Nam res est redemptio nostra à peccatis; quae praestita est,per passionem Christi,& eius sacrificium. Vmbra huius rei fuēre sacrificia veteris legis quibus significabatur & praefigurabatur vnum

illud sacrificium. vel per imaginem rerum, intelligenda ea quæ proximè & E propinquè res repræsentant; per vmbram verò illa quæ longius distant, & à longè repræsentant. Nam, sicut dicit Sanctus Dionysius de Ecclesiastica Hierarchia, nostra Ecclesia est media inter Hierarchiam cœlestem, & legem veterem: nam in hac nostra, nonnulla sunt figura cœlestis Hierusalem, quædam verò figurata à lege veteri; in qua etiam sunt figuræ cœlestis hierarchiæ, sed remotæ. In passione Christi est Sacramẽtum, & imago nostræ mortificationis, quoad veterem hominẽ, & noui hominis noua natiuitas. Huius vmbra quædam longinqua est in sacrificiis veteris legis. *Non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam.*] Maximum Christiani viri officium est tenere vnitatem Ecclesiæ, ab vnitate non separari ob vllas tentationes & molestias: Hoc admonet Paulus in hoc loco. F *Voluntariè enim peccantibus vobis, post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur vlterius pro peccatis hostia: terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis æterni.*] Idem repetit quod suprà dixerat, impossibile esse renouari per pœnitentiam. Nam sicuti semel tantùm mortuus est Christus; ita semel tantùm baptizamur, nec post baptisma, si peccauerimus, possumus iterùm expiari per aliud baptisma. non tamen propterea tollitur pœnitentia, & renouatio per pœnitentiam, non tamen noua natiuitas.

CAPVT. II.

G

SVPRA dixerat opus esse Christianis, in perseuerentia bonorum operum, patientia & fide; scilicet vt certissimè confisi promissionibus diuinis, patienter ferant & tolerent, quicquid acciderit. In hoc capite prosequitur tractare de fide; priusque eam definit. Deinde exemplis innumeris ostendit fidem esse Deo maximè gratam, & per illam antiquos patres placuisse Deo, & cùm fidem viuam habuissent consecutos fuisse mira præmia. *Est itaque fides substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium.*] Fides est qua credimus & qua fidimus; ideo magnam habet cum spe affinitatem. Quinimò Damascenus in quarto, dicit, hoc in loco fidem accipi pro spe. quia ergo res sperãdæ futuræ sunt, idcircò substantiam & esse habent in cre- H dente & fidente per fidem: sic etiam cùm non appareant, neque ex ratione colligi possint, eis tamen assentimur ex fide: & ideò fides veluti argumentum quoddam est, per quod assentimur non apparentibus. *In hac enim testimonium consecuti sunt senes.*] Senes, patres, maiores consecuti sunt testimonium placuisse Deo, & compotes factos promissionum, eò quod crediderint, & firmiter confisi sint diuinis promissis. *Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei; vt ex inuisibilibus visibilia fierent*]. Creationem mundi & aptationem, seu formationem materię corporeæ per verbum Dei, ex genesi intelligimus per fidẽ. Et quãtum ad hoc, fides est argumentũ nõ apparẽtiũ; vt

A vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent,in verbo Dei inuiſibilia erāt ſecula; poſtmodū viſibilia facta ſunt. *Fide vberiorē,hoſtiam Abel,quam Cain obtulit.*] De Abel & Cain ſacrificiis ſcriptū eſt,quod Cain malè diuidebat;quia,vt inquit beatus Auguſtinus,ſacrificium interius cordis,Cain Deo non offerebat,obtulit autem Abel; quod cordis ſacrificium maximè nitebatur fide. Quod ſi quis dubitauerit,an hîc Apoſtolus loquatur de fide in Chriſtum, per quam iuſtificamur; an latius de fide, qua credimus Deo, quicquid dixerit,& eius promiſſis quibuſuis fidimus. Credidetim ego potius Apoſtolum loqui de fide latius ſumpta; vt ex hac adſtruat, per fidem in Chriſtum, in quo habemus promiſſionem remiſſionis peccatorum, & hæreditatis vitæ æternæ; accedendum eſſe nobis ad Deum, vt ſimus cōpotes promiſſionum. *Sine fide*
B *autem impoſſibile eſt placere Deo.*] Dixerat impoſſibile eſſe placere Deo ſine fide.Quod ſi ſimpliciter intelligatur,vt,ſcilicet,quiſpiam ſit ſimpliciter gratus Deo, vtique hoc eſſe non poteſt ſine fide mediatoris, vel explicita,vel implicita.Si verò quod ad aliquid conſequēdum, placere Deo accipiatur,fides illa latius ſumpta hîc à Paulo ſumitur, cùm dicit, ſine fide impoſſibile eſt placere Deo. *Credere enim oportet accedentem ad Deum,quia eſt,& quod inquirentibus ſe remunerator ſit.*] Hoc quoque ad vtramque fidem aptati poteſt: Si ad eam qua Deo ſimpliciter placemus; referas; opus eſt vt exponas ſub illis verbis (& quod inquirentibus ſe remunerator ſit) implicitè contineri fidem in Chriſtum; vt ſit ſenſus, oportet credere Deum aliquo modo
C nobis,etiam ignotis,prouidere,vt qui illi fidunt,ſalutem cōſequantur: quòd ſi ad fidem latius ſumptam aptetur,ſenſus eſt, quòd oportet credere Deum veracem eſſe promiſſorem;& quod retribuat illis qui quærunt ipſum,& ipſi fidunt. *Per quam damnauit mūdum,& eius iuſtitiæ,quæ eſt per fidem,factus eſt hæres.*] Mos ſcripturæ,vt dicat,eum qui bona operatur, iudicare & cōdemnare eum qui operatur mala.Sic in Euangelio,regina Saba dicitur cōdemnatura Iſraëliticum populum. *Qui vocabatur Abraham.*] In Græco, vocatus Abraham,à Deo videlicet, à quo fuit ei mandatum; Exi de domo tua & de cognatione tua. *Expectauit enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & auctor eſt Deus.*] Ex his verbis Pauli facilè intelligere poſſumus,omnia ferè quæ hîc dicuntur de fide ,quamuis de fide illa latius ſumpta ad literam
D exponātur;intelligi tamen in ſenſu myſtico,qui ſub litera iacet, de fide iuſtificante,per quam compotes iuſtitiæ, futura bona expectamus. *Vnde & eum in parabolā accepit.&c.*] Locus hic duobus modis exponi poteſt: vel,vt Iſaac & immolatio illa dicatur fuiſſe parabola Chriſti; cuius diuinitas, cuius fuit parabola Iſaac,non eſt immolata; immolatus autem fuit ſecundum humanā naturā,cuius parabola fuit hircus. Vel quod hircus ille fuerit parabola Iſaac, quia pro eo fuit immolatus: vel potius è contra,quod Iſaac fuit parabola illius hirci;vnde euaſit ipſe,qui prius erat hoſtia,& hircus immolatus eſt. *Et adorauit faſtigiū virgæ eius.* in Hebræo, fulcrū lecti: *Maiores exiſtimās diuitias Theſauro Aegyptiorum improperium Chriſti.*] Ecce ſub litera latet ſen-

ſus myſticus, qui ad Chriſtum pertinet, & ad bona futura, ad quæ ſperamus peruenire per Chriſtum. E

CAPVT 12.

HOC caput præclarum eſt, plenum dulcedine charitatis; magnamque habet vim in animo cuiuſque mouẽdo. Excitat nos, vt per fidem & patientiam (proponentes nobis exempla tot excellẽtiſſimorum hominum, de quibus meminerat ſupra; & præſertim Ieſum Chriſtum auctorẽ ſalutis noſtræ) curramus per bona opera ad propoſitum nobis præmium; certiſſimè fidentes Deo nos id conſecuturos eſſe. *Ideoque tantam habentes impoſitam nubem teſtium.*] Sicuti nubes nos ab æſtu ſolis defendit; ſic ab æſtu tentationum, ne à fide diuertamus; defendit nos, veluti nubes, exemplum tot præclariſſimorum hominum. *In diſciplina perſeuerate.*] Diſtinctè legendnm, in diſciſciplina; id eſt, exiſtentes in diſciplina & correctione Domini; perſeuerate in fide, ſcilicet, & bonis operibus, non deficientes, vt ſupra dixerat. *Ad aſperſionem ſanguinis melius clamantem quàm ſanguis Abel.*] Sanguis Abel apud Dominum clamabat vltionem aduerſus Cain. Sanguis autem Chriſti clamat miſericordiam & veniam etiam erga illos, per quos effuſus eſt, Iudæos ſcilicet, & gentiles. *Adhuc ſemel, & ego mouebo non ſolùm terram, ſed & cœlum. quod dicit, ſemel, ſignificat mobilium tranſlationem. &c.*] Figura locutionis ſcripturæ, vt, ſemel, ſignificet immutabilitatem quandam. Hoc Paulus exponit ſumptum à Propheta Aggęo: ſic in pſalmo, ſemel locutus eſt Deus; vt oſtendat immutabilitatem diuini eloquij. F G

CAPVT 13.

MEMENTOTE *vinctorum tanquam ſimul vincti, & laborantium, tanquam ſimul in corpore morantes*] Sumus eiuſdem corporis membra: ideo ad vnumquemque pertinenr ea quæ ſunt alterius. *Ieſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe in ſecula.*] Cum Chriſtus, vtpote Deus, incommutabilis ſemper ſit idem; nec eius poreſtas & bonitas ſit imminuta; ſi imitati fuerimus priſcorum fidẽ poterimus etiam ſperare eundem exitum. *Habemus altare, de quo edere non habẽt poteſtatem, qui tabernaculo deſeruiunt. quorum enim animalium. &c.* [vſque ad id:] *Exeamus ergo ad eũ extra caſtra improperium eius portantes. &c.*] Poſſet quiſpiam ambigere, quomodo reddatur ratio ſuperius dicti, ex eo quod dicitur, quorum enim animalium &c. Ratio ſumitur ex figura: nam ſicuti hoſtia, qua fiebat expiatio à peccato, comburebatur extra caſtra, id eſt, exrra cõgregationem Iudaici populi, in qua erar altare victimarum; ita Chriſtus paſſus eſt extra portam, id eſt, extra Iudaieam congregationem. nos ergo accedentes ad Chriſtum, qui paſſus eſt extra portam, eximus à congregatione Iudaici populi: & ita illi qui ſunt in ea congregatione, non pertinent ad nos; & ideò non habent poteſtatem accedendi ad noſtrum altare. Ex hoc loco colligi- H

A colligitur contra Lutheranos, in missa non fieri tantùm mentionem cœnæ; sed fieri oblationem & sacrificium, cui conuenit altare, non autem conuenit cœnæ. *Non enim habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.*] Ceremoniæ Iudaïcæ pertinēt ad hanc mundi ciuitatem; quia sunt vmbra futurorum. Nos verò, qui futuram inquirimus, debemus egredi extra castra. *Rogo autem vos fratres, vt sufferatis verbum solatij.*] Idem dicit quod suprà, in disciplina perseuerate: quia post perseuerantiam in certamine, venimus ad solatium. idem dicit hîc. Sufferre enim verbum solatij, est per patientiam boni operis sufferre, quousque adsit solatium. Laus Deo per Iesum Christum.

B

EX EPISTOLA IACOBI.

C SIC loquimini & sic facite, tanquam per legem perfectæ libertatis incipientes iudicari. Iudicium enim sine misericordia non facientibus misericordiam. superexaltat autē misericordia iudicium.*] In hac Epistola duo potissimū agit Iacobus; prius, scilicet, vt hortetur omnes ad misericordiam erga pauperes, & humiles. Alterum verò, vt compescat ambitionem quorundam, qui volebant fieri magistri, & contendebant inter se. de priori locus hic est. Nam cum dixisset eum qui contemnit pauperem, facere contra legem & charitatē, qua omnia peccata prohibentur; Addit aduertendum nobis esse, quòd

D constituti sumus in summa libertate; vt scilicet ex operibus nostris erga proximum, præscribamus omne nobis iudicium faciendum. Nam qui non facit misericordiam erga proximum, iudicabitur sine misericordia, ex rigore iustitiæ tantùm: sed qui facit misericordiam, dilatat & amplificat erga se iudicium; quoniam non districtè ex rigore iustitiæ, sed misericorditer iudicabitur. *An putatis, quod inaniter scriptura dicat; Ad inuidiam concupiscit spiritus (seu spiritum) qui habitat in vobis? Maiorem autem dat gratiam. Propter quod dicit, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini sub potenti manu Dei.*] Vult Apostolus hortari eos, ad quos scribit, ad pœnitentiam, & humilitatem, sine qua nequit esse pœnitentia; & adducit scripturam idem innuentem. inquit ergo. An putatis, quod scriptura inaniter dicat? Deinde se-

quitur. Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus,ſeu ſpiritum,qui eſt in vobis. Duobus modis legitur,ſpiritus,vel ſpiritum;& duobus modis exponitur. Primo, quod hic ſit textus ſeu ſententia ſcripturæ citata ex Eſaia. Deus noſter,Deus zelator eſt; & ideo quia zelat, non patitur quicquam aliud ſibi præferri aut conferri; vt maiorem det nobis gratiam, ſi non prouocauerimus eum ad æmulationem. Spiritus ergo Dei,qui habitat in nobis,cōcupiſcit ad inuidiam, id eſt,ad zelum. Maiorem tamen dat gratiam. Propter id etiam dicit ſcriptura,quod Deus ſuperbis reſiſtit,humilibus autem dat gratiam. Humiliamini ergo; quæ eſt vltima concluſio,quam intendit. Vel alio modo legitur & exponitur; putatis quòd ſcriptura dicat inaniter,& ad inuidiam? id eſt,vt vobis inuideat;quaſi dicat,Minime. Sed cōcupiſcit ſpiritum qui eſt in vobis;id eſt, concupiſcit gratiam ſpiritus,vt ſit in vobis; vt maiorem gratiam ſemper habeatis. Sequitur deinde,quod dicat ſcriptura,Deus ſuperbis reſiſtit; humilibus autem dat gratiam. Concluſio poſtrema. Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei. *Qui iudicat fratrem,iudicat legem.*] Id eſt,facit contra legem,& quaſi eam damnat,quæ præcipit fratrem amari & non condemnari. *Exemplum accipite fratres, exitus mali laboris & patientiæ prophetas.*] Exitus mali, id eſt, euaſionis à malo, vt de Iob exemplum ponit. *Aurum & argentum veſtrum æruginauit,& ærugo eorum erit vobis in teſtimonium;& comedet animas veſtras,ſicut ignis.*] Ærugo erit in teſtimonium contra vos, auaritiæ & crudelitatis erga proximum, cuius non miſerti eſtis; cùm inde aurum & argentum collectum à vobis contraxerit æruginem.

GASPARIS

GASPARIS
CONTARENI S.R.E. CARDINALIS.

Catechiſmus.
Conciliorum ſumma.
Confutatio articulorum Lutheri.
De poteſtate Pontificis.
De iuſtificatione.
De libero arbitrio.
De prædeſtinatione.
Explanatio Pſalmi, Ad te leuaui oculos.

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ SIVE CHRISTIANA INSTRVCTIO.

INTERROGATIO PRIMA.

QVID est esse Christianum?

Responsio.

Esse christianum, est esse membrum Christi, ei incorporatum per fidem, & fidei Sacramenta.

Interrogatio Secunda.

Mēbra omnia Christi sunt ne vnius tantū modi?

Responsio.

Minime. Nam quædam in Christo viuunt, quædam vero non viuunt; licet quodammodo possint dici esse in Christo, & esse membra Christi.

Interrogatio Tertia.

Quæ sunt membra quæ viuunt in Christo?

Responsio.

Christiani illi, in quibus per fidem, & charitatem inhabitat spiritus sanctus, spiritus Christi, per quē accepimus adoptionem filiorum, & in quo clamamus Abba, Pater: quę dona preciosa & excelsa promeruit nobis Christus.

Interrogatio Quarta.

Quæ nam sunt membra in Christo, mortua tamen?

Responsio.

Christiani illi qui per baptisma, consecrationem & characterem Christi acceperunt, sed Spiritu Sancto carent, vel ob fictionem, cum qua accesserunt ad baptisma, & in qua perseuerant, nam Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet dolum; vel quia illum ob prauitatem amiserunt.

Interrogatio Quinta.

Quid sentiendum de Sacramentis Ecclesiæ secundum fidem orthodoxam, & catholicam?

Responsio.

Sacramēta esse sensibilia signa inuisibilis gratiæ, quæ in eorum susceptione infunditur per fidem passionis Christi, per quam nobis remittuntur pec-

cata, & datur Spiritus Sanctus, datúsque fouetur, & augetur iuxta dictum Apostoli ad Romanos cap.3.Quem Deus posuit Propitiatorem per fidem in sanguine eius.item ad Rom. cap.8.per quem accepistis Spiritum adoptionis filiorum Dei. item ad Gal.cap.3. vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.item;vt in ipso crescamus. Hæc omnia expresse dicũtur à beato Thoma in sua Summa. E

Interrogatio Sexta.

Quot sunt Sacramenta? visibilia inquam signa?

Responsio.

Septem; quæ dicis in summa,quamuis non eadem penitus ratione dicantur omnia hæc Sacramenta.sed hæc quæstio non est nunc discutienda. F

Interrogatio Septima.

Quæ nam sunt hæc septem Sacramenta?

Responsio.

Baptisma,Chrisma,Eucharistia, Pœnitentiæ Sacramentum, Extrema vnctio,Ordo,& Matrimonium.

Interrogatio Octaua.

Quid sentiendum de Baptismate,secundum fidem orthodoxam?

Responsio.

Baptisma esse ablutionem corporis exteriorem, quæ perficitur aqua simplici,& verbo,inuocatione sanctæ Trinitatis,iuxta formam traditã in Euangelio,Mat.cap.28.baptizantes eos,in nomine patris,& filij, & spiritus sancti. G & Apostolus ad Ephesios cap.5. Mundans eam, id est, Ecclesiam lauacro aquæ in verbo. interior vero gratia, est consecratio, seu character quo baptizatus inseritur Christo, ac deinde Spiritus Sanctus, seu gratia, qua adoptamur in filios Dei,iuxta illud Apostoli ad Gal.cap.4.Misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem,Abba.in adultis per fidem Christi,& eius virtutis.& consecratio,& Spiritus eius recipitur,præcedente pœnitentia veteris vitæ,quòd si ficte accedant; intendant tamen baptizari,recipiunt vtique cõsecrationem, sed non recipiunt Spiritum Sanctum. à pueris verò per fidem Ecclesiæ,à qua offeruntur,vtrunque recipitur.

Interrogatio Nona.

Quid sentiendum de Chrismate secundum fidem orthodoxam? H

Responsio.

Esse vnctionem exteriorem, quæ fit in fronte oleo mixto, balsamo. sub præscripta forma verborum,cum inuocatione sanctæ Trinitatis. hoc Sacramentum colligitur ex nonnullis scripturæ locis aperte; licet non fiat mentio vnctionis, & olei. quoniam cœlitus in igne visibili Spiritus Sanctus descendebat per impositionem manuum Apostolorum, quo deficiente ex diuina prouidentia, ne vilescerent miracula, & frustra fierent, iam fide diffusa, Ecclesia diuinitus instituta, & per traditionem Apostolorum, sufficit olei vnctionem. Hoc Sacramento omnes Ecclesiæ vtuntur. sed Græci statim post baptismum vngunt Chrismate baptizatum.ideo Dionysius de hac vnctione mentio-

A mentionem facit, cum tractat de baptiſinate. interior effectus huius Sacramenti eſt conſecratio primo, qua deputatur Chriſmate vnctus inter perfectos Chriſti profeſſores, qui non egent lacte, ſed ſolido cibo, & palam chriſtum profiteantur. datur itē deuote, & cum fide accedentibus ſpiritus robur.

Interrogatio Decima.

Quid ſentiendum de Euchariſtia?

Reſponſio.

Duplici ſigno hoc Sacramentum conſtare, pane triticeo, ſcilicet, & vino ex vuis confecto, quæ vtraque ſimul conficiunt vnum corporis nutrimentum. conſecratur autem vtraque ſpecies certa forma verborum, de qua non B eſt nunc dicendum. neque rite altera ſpecies ſine altera poſſet conſecrari. ſumitur autem, vt ſpirituale animæ nutrimētum, ſi cum fide perfecta, per charitatem ſumatur. quòd ſi indigne ſumatur, ſumitur ad iudicium, vt inquit Paulus ad Corint.1.cap.11.

Interrogatio Vndecima.

Poſt conſecrationem, eſt ne ſub ſenſibilibus illis ſignis, ſubſtantia panis, an verum corpus chriſti?

Reſponſio.

Poſt conſecrationem non eſt ſub ſenſibilibus illis ſignis ſubſtantia panis, ſeu vini, ſed verum corpus Chriſti, & eius ſanguis: quod perſpicuum eſt, & ſenſu totius Eccleſiæ, & doctorum omnium. Item ex declaratione facta in C concilio Lateranenſi ſub Innocentio tertio. Sed iſta omittantur. Verba chriſti hoc aperte adſtruunt, qui cum dixit, Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur, & ſanguis qui pro vobis fundetur, oſtendit ſubſtantiam eam, quæ digito demonſtrari poteſt ratione accidentium ſenſibilium eſſe corpus, & ſanguinem chriſti, nō autem panem, ſeu vinum. Ex Græcis & Latinis doctoribus antiquis idem clare percipitur.

Interrogatio Duodecima.

Signa ſenſibilia in Euchariſtiæ Sacramento, aliud ne ſignificant præter corpus, & ſanguinem chriſti, quæ continent vere?

Reſponſio.

Vtique: præter verum corpus, & ſanguinem chriſti, quæ continentur, ſi-D gnificant etiam corpus chriſti myſticum: vnitatem ſanctæ Eccleſiæ. quod cum à quibuſdam doctoribus quandoque dicatur, ſumpſerunt nonnulli ſeditioſi occaſionem, vt dicerent, corpus chriſti myſticum tantum ſignificari hoc Sacramento non autem verum contineri.

Interrogatio Tertiadecima.

Poſt conſecrationem, in Euchariſtia, eſt ne chriſti diuinitas?

Reſponſio.

Vtique; Nam quis dubitare queat, cum ibi ſit corpus Chriſti vere, quin ſit eo modo, quo exiſtit, exiſtit autem in verbo Dei, vnicą perſona exiſtente Deo, & homine. quare nemo niſi inſipiens diceret, ibi nón eſſe diuinitatem & ſanguinem, cæteráque omnia, quæ in Chriſto ſunt. ex vi tamen conſecra-

tionis tantum corpus in pane est,& in vino sanguis. E

Interrogatio Quartadecima.

Remanet ne corpus Christi,& sanguis in Eucharistia, donec species illæ remanent?

Responsio.

Quis sanus mente posset de hoc ambigere?nam vis cõsecrationis semper durat,donec res cõsecrata durauerit. & ideo nihil consecratum,denuo cõsecratur. vnde Baptisma, sanctum chrisma, & ordinis Sacramentum, quibus consecratio confertur,nunquam iterantur,si sciantur rite tradita esse.

Interrogatio Quintadecima.

Adorandus ne est Christus in Eucharistia existens? F

Responsio.

Quis ambiget Regem terrenum vbicunque fuerit honorandum esse vt Regem decet?ita quis ambiget, vbicunque christus Deus, & homo fuerit, ibi esse adorandum?

Interrogatio Sextadecima.

Quid sentiendum de Missa,an sit sacrificium?

Responsio.

Missa vt omnes doctores Antiqui & Iuniores dicunt,est sacrificium.

Interrogatio Septimadecima.

Quo nam modo Missa sacrificiũ est? cum multa sint sacrificiorũ genera.

Responsio. G

Missa est sacrificium laudis. est sacrificium gratiarum actionis. est sacrificium,quia est memoria vnici illius sacrificij,quo Christus se pro nobis obtulit patri,per Spiritum Sanctum. est etiam sacrificium,quia est oblatio, qua offerimus Christum, eiúsque passionem,vt inquit Augustinus in decimo de ciuitate Dei, & totam Ecclesiam per Christum Deo omnipotẽti,vt ei inhæreamus per Christum,tanquam supremo omnium bono.

Interrogatio Octauadecima.

Quem nam fructum percipiunt in Missa hi qui adsunt,& illi pro quibus fit oblatio?

Responsio.

Hic animaduertendum oblationem illam sacerdotis, & opus illud, non H esse nouum sacrificium propitiatorium, aliquid addens propitiationis, præter propitiationem factam nobis per Christum.sed pie credendum est,vt tota Ecclesia sentit, quòd ex oblatione sacerdotis, illi omnes, qui sunt viua membra Christi, qui ei inhærent per fidem, & charitatem, aliquid virtutis spiritualis capiunt ex participatione, seu influxu,meriti passionis Christi: & illi præsertim, qui adsunt, & deuote intersunt,& illi pro quibus offertur, si fuerint viua membra Christi, qui omnes offerunt Christum, & se per Christum Deo,vt illi inhæreant per ministerium,& in persona sacerdotis.

Interrogatio Decimanona.

Quid prodest Missa illis,qui non sunt viua membra Christi?

Responsio.

A *Responsio.*

Ex vi oblationis expertes sunt fructus omnis, vt dicit beatus Thomas, sed credendum est iuuari ex orationibus in Missa dictis à sacerdote in persona Ecclesiæ, & ipsius etiam, si fuerit gratus Deo.

Interrogatio Vigesima.

Quid prodest Missa defunctis?

Responsio.

Defunctis, qui ad felicem in Deo vitam deuenerunt, quoniam pertinent ad Ecclesiam, & ciuitatem Christi, & hoc sacrificium est vniuersalis Ecclesiæ, ac ideo eorum fit commemoratio, vt dicit Augustinus in vigesimo libro B de ciuitate Dei, nihil melius fit ex Missa: sed laus, & honor tribuitur, & nos qui adhuc iactamur mundanis fluctibus, oramus in eorum consortium admitti. ac interim communicantes cum eis votis nostris, vt summo bono inhæreamus, per fidem ambulamus ad speciem. aliis vero, qui nondum ad eam felicitatem peruenerunt, attamen dum viuerent, meruerunt, vt eis prodessent sacrificia Missarum, orationes & eleemosynæ, prosunt, vt dicit Augustinus in libro de cura agenda pro mortuis. frustra namque fierent pro eis orationes in Missa ab vniuersa Ecclesia tam Græca quam Latina, nisi profuturæ eis essent. pium quoque est credere, quoniam membra sunt Christi viua, cum tota Ecclesia fieri participes satisfactionis, & sacrificij Christi, illos præsertim quorum fit priuatim commemoratio.

C *Interrogatio Vigesimaprima.*

Est ne in Missa necessaria communicatio corporis & sanguinis Christi?

Responsio.

Vtique necessaria est communicatio per fidem, & charitatem, si quibus profutura est Missa, & sacramentalis: sed sacerdoti tantum, qui gerit personam totius Ecclesiæ, & præsertim astantium. quòd si qui præsentiũ communicarent, etiam sacramentaliter, laudandi essent, dummodo non sumerent indigne.

Interrogatio Vigesimasecunda.

Est ne laicis cõmunicandum sub vna tantũ specie, vel sub vtraque specie?

Responsio.

D Cum Sacramentum sit propter rem, quam confert, non autem res propter Sacramentum, idcircò cum sub vtraque specie simul, & sub altera seorsum, vtrauis fuerit specie, totus Christus cõtineatur, vt supra diximus, ac per huius Sacramenti sumptionem quæramus cõiungi Christo, vt spirituali nutrimento, nihil refert, siue sub vna, siue sub vtraque sumatur. sed mos Ecclesiæ suæ seruandus est cuique. Græci sumant à suis sacerdotibus sub vtraque specie: Latini sub vna tantum, donec aliter sit statutum. ob multa namque scandala vitanda, Ecclesia Latina, eum morem suscepit. sacerdos autem pro populo calicem sumit.

Interrogatio Vigesimatertia.

Quid sentiendũ de Sacramento pœnitentiæ secundum fidẽ orthodoxam?

Responsio.

E

Sacramentum pœnitentiæ cuius forma, & perfectio est absolutio sacerdotis, secunda tabula est, qua membra Christi mortua resurgunt ad spiritualem vitam, nam per baptisma generantur, & inseruntur Christo, per pœnitētiam resurgunt, & reuiuiscunt.

Interrogatio Vigesimaquarta.

Vnde vim habet Sacramentum pœnitentiæ?

Responsio.

A fide passionis Christi, vt dicit beatus Thomas. Nā sicut dicit Apostolus in pluribus locis, vt in Epistola ad Ephes. c. 1. remissio peccatorum, & recōciliatio cum Deo, nō fit nisi per Christum, & eius merita: cui coniungimur per fidem, vt accipiamus spiritum, per quem, vel noua creatura efficiamur, vt in baptismate, vel resurgamus, & reuiuiscamus, vt in Sacramento pœnitentiæ.

F

Interrogatio Vigesimaquinta.

Quæ sunt necessaria pœnitenti, ad assequēdam absolutionem sacerdotis, ac per eam ex meritis Christi spiritualem vitam?

Responsio.

Vtique necessarium primùm est, vt eum veteris vitæ, vere pœniteat, ac deinde, vt mortalia peccata, quorum sibi est conscius, cōfiteatur, discussis diligenter suis actionibus. Nam Christus constituit, in absolutione sacerdotem iudicem, non tantùm ministrum, vt in baptismate, cum & remittendi, & retinendi peccata ei authoritatem dederit, vt legitur in Euangelio Ioānis cap. 20. quod iudicio quodam faciat oportet. iudicare autem nemo potest quæ ignorat: à confitente, igitur necesse est, vt ea nouerit. requiritur etiam propositum imitandi Christum, vt scilicet, suo modo satisfaciat. Quæ tamen satisfactio nitatur Christi satisfactione. secus autem nihil esset. Christianus enim Christum imitari debet pro suo modo, vt simul patiatur pro peccatis quisque suis, pro quibus etiam Christus passus est, vt cum Christo perueniat ad resurrectionem ex mortuis, & ad vitam æternam.

G

Interrogatio Vigesimasexta.

Cur in baptismo suscipiendo non imponitur satisfactio? in absolutione vero sacerdotis requiritur?

Responsio.

H

Quoniam ei, qui peccauit, & post peccatum idem remanet, aliqua satisfactio debetur, vt Christum imitetur, & aliqua iustitiæ species seruetur; quòd si is, qui peccauit, nō remaneat, sed moriatur, ac nouus homo generetur, satisfactio locum nō habet: sed sicuti ad nouam generationem, per quam fit mēbrum Christi, sufficit Christi meritum, ita sufficit satisfactio Christi, nec ab eo vlla requiritur, vt aliquo modo species iustitiæ seruetur: non enim amplius est secundum imputationem homo, qui peccauit, sed nouus homo. at in reuiuificatione membri Christi mortui, is remanet viuificatus, qui prius fuerat mortificatus. ideo diuerso modo, meritum, & satisfactio Christi, huic, & illi applicatur. quem diuersum modum ostendunt diuersa Sacramentorum

torum

A torum genera. nam si eodem præcise modo fieret applicatio christi passionis pœnitenti, & baptizato, eodem vtique Sacramento vti in vtroque deberemus. Sacramentum etenim est visibile signum inuisibilis applicationis, seu infusionis gratiæ. ex diuersitate ergo signi conuincitur diuersus infusionis, & applicationis modus. Hanc diuersitatem ex diuersitate Sacramenti compertam, & perspicuam, nonnulli nostris temporibus, non intelligentes, putauerunt eodem modo, hominem renasci per pœnitentiam, sicuti per baptisma renascitur. ex quo ausi sunt improbare sensum vniuersalis Ecclesiæ in hoc articulo. Quos monitos velim, vt bene attendant quæ diximus. Nam sicuti impium esset iterum baptisma pœnitenti conferri, ita erroneum existimare debent, eundem esse in vtroque, baptizato, scilicet, & pœnitenti applicationis modum.

B

Interrogatio Vigesimaseptima.

An confessio laico facta, & absolutio à laico præstita, valeat, & vim habeat Sacramenti.

Responsio.

Quamuis in casu necessitatis Deo sit grata ea confessionis humilitas, nihilominus laicus non debet, neque potest absoluere. orare tamen Deum potest, vt confitentem absoluat. isque si euaserit, ad sacerdotem, vt accedat necesse est, & ab eo absolutionem impetret, prius peccata mortalia, quorum sibi conscius est, confessus.

C

Interrogatio Vigesimaoctaua.

An confessio facta sacerdoti non proprio valeat, & is sacerdos possit absoluere confitentem?

Responsio.

In casu necessitatis, quæ diuersis modis contineri potest, valet: & cõfitens est absolutus. secus non valet, neque absolutus est; quoniam cum sacerdos iudex sit in Sacramento pœnitentiæ, necesse est quòd confitens sit eius curæ subditus, vt in eum possit iurisdictionem exercere. Canones idem præcipiunt, & consuetudo vniuersalis Ecclesiæ semper hoc admisit.

Interrogatio Vigesimanona.

An absolutio facta à sacerdote proprio, peccatore & indigno, valeat: similiter administratio aliorum Sacramentorum?

D

Responsio.

Ea quæ sunt tantũ ordinis facta à sacerdote, quantũuis indigno, & peccatore, semper valent. nam virtus, & meritum Christi non inquinatur, & imminuitur à malis ministris. ea verò quæ sunt iurisdictionis, vel iurisdictionẽ annexam requirunt, item valent, nisi habeat sacerdos impedimentum canonicum, vt suspensionis, & huiusmodi.

Interrogatio Trigesima.

An aliqui defuncti in Christo, non statim admittantur ad felicem vitam, sed purgentur per ignem à maculis peccatorum, & à pœnæ reatu, quam sunt meriti?

Responsio.

E

Ex superius dictis, iam cõperta potest esse solutio huius quæstionis.nam si in Missa fit oratio ab Ecclesia pro defunctis,si in pœnitente aliqua requiritur satisfactio,manifestũ est aliquos post obitũ detineri,vt per ignẽ salui fiãt.

Interrogatio Trigesima prima.

An sancti statim euolent ad cœlos, vel omnes expectent resurrectionem corporum,antequam admittantur ad æternam vitam?

Responsio.

Qui ex hac vita decedunt, soluti à vinculis peccati, & abluti in sanguine Christi peccatorum maculas, nullíque reatui pœnæ obnoxij, confestim ad beatitudinem perueniunt animo,& spiritu,donec Sanctorum,& Electorum numero completo,cum corporibus immortalibus integra facta natura,perfecta omnino beatitudine perfruantur. Hic est Ecclesiæ sensus in Euangelio Lucæ cap.23. Dixit Christus latroni, hodie mecum eris in paradiso. item Paulus 2.Cor.cap.5.nunc donec sumus in corpore peregrinamur à domino, melius multo est peregrinari à corpore,& esse cum domino. item ad Philip. cap.1. cupio dissolui & esse cum Christo.item 2. Cor.c.5. scimus enim quòd si terrestris nostra domus huius tabernaculi destruatur, ædificationẽ ex Deo habemus,æternam domum non manufactam in cœlis.

F

Interrogatio Trigesimasecunda.

Quid sentiendum de extrema vnctione?

Responsio.

G

Extrema vnctio signum visibile est, cuius materia est oleũ,in hunc vsum consecratum, sub præscripta forma verborum, in orationis modum,ad tollendas peccati reliquias, seu etiam, ad abolenda peccata venialia,vt quidam Theologi dicunt. Iacobus in Epistola sua c.5. huius Sacramenti mentionem facit. valet etiam ad tollendas ægritudines corporis, si ita ad salutem ægroti expediens fuerit.vtriusque commodi Iacobus meminit.

Interrogatio Trigesimatertia.

Quid sentiendum de Sacramento ordinis, cum ex dictis Petri Apostoli in Epistola 1.cap.2.& Ioannis in Apocalypsi,c. 1. omnes christiani videantur esse sacerdotes?

Responsio.

H

Omnes Christiani per baptisma consecrationem, & characterem consequũtur, qui est character sacerdotij Christi,vnde efficiuntur participes illius sacerdotij, vt scilicet, offerant spirituales hostias Deo per Iesum Christum. hoc sacerdotium non pertinet ad Sacramẽtum ordinis de quo agimus.Nam ordo,de quo tractamus, est spiritualis potestas, & spirituale officium,seu signaculum, & consecratio, qua traditur priuata alia quædam potestas ordinatis,& super corpus Christi verum,& super corpus mysticum, sicuti sacerdoti consecrandi corporis Christi,& absoluẽdi subditum sibi gregem à peccatis in Sacramento pœnitentiæ.Sed de sacris ordinibus tã maioribus,quàm minoribus tractare,non est præsentis negotij.

Interro-

A *Interrogatio Trigesimaquarta.*

Quid sentit Ecclesia de Matrimonio?

Responsio.

Sensus Ecclesiæ de matrimonio, non tantùm legitimo, quod in infidelibus esse potest in naturæ officium: sed de perfecto, quod est in christianis hominibus, Matrimonium esse Sacramentum, quia est visibile signum coniunctionis Christi & Ecclesiæ, vt dicit Apostolus in Epistola ad Ephesios cap. 5. Nec obstat id quod quidam scioli dicunt Apostolum, scilicet, dixisse esse magnum Sacramentum, dico autem in Christo, & Ecclesia. Nam Græce Apostolus scripsit mysterium, id est, arcanum, innuens sub hoc visibili ma-
B trimonio, tanquam sub signo sensibili arcanum illud contineri. multa discutiuntur à Theologis circa hoc Sacramentum, quæ non pertinent ad præsens negotium.

Post Sacramenta, & fidem, quibus viuimus in Christo, tanquam membra vnius corporis, cuius caput est Christus, restat, vt quædam discutiamus instituto modo, quæ pertinent ad corpus hoc mysticum, quo ad ipsius vitæ cultum, & gubernationem. Partes vnius Ecclesiæ, sunt defuncti in Christo, & qui in hac vita peregrinantur siue grana, seu paleæ sint. nam vt inquit Augustinus in libro de vnitate Ecclesiæ, omnes christiani baptizati, sunt in eisdem Sacramentis Ecclesiæ, Christo per baptisma consecrati.

Interrogatio Trigesimaquinta.

C Quid sentiendum de ratione viuendi, & cultus Ecclesiæ, an scilicet, vnusquisque Christianus sit liber cæremoniis, & aliis humanis legibus, & ritibus, sicuti Paulus videtur dicere, ad Gal. c. 4. in libertate igitur, qua Christus vos dotauit state.

Responsio.

Christus Christianos omnes liberauit à cæremoniis, & iudicialibus præceptis legis Mosaïcæ; quia soluto statu eius populi, abrogatæ etiam sunt leges, quibus is populus continebatur, & quæ illi populo tantum datæ erant. itē cęremoniæ, quibus christus vēturus significabatur, abolitę sunt post christi resurrectionem. Christianis etiam data est libertas in huiusmodi cæremoniis, ritibus, & legibus, quia nihil nobis præscriptum fuit à Christo, præter
D Sacramenta. non tamen accipere debemus datam esse christiano populo libertatem, vt nullo ordine, nullo ritu, nulla cæremonia communi vtamur, sed vt viuamus more cyclopū, vt inquit Homerus, vt scilicet pro arbitrio, quisque sibi cæremonias constituat, rationem viuendi pro arbitrio sequatur. Nam hæc vitæ ratio, potius pertinet ad Babylonem, quàm ad Ecclesiā christi, quæ est eius corpus distinctum, & cōpaginatum per membra in vnitate spiritus. Hæc ergo à christo nobis data libertas (præter libertatem à seruitute peccati) ita est accipienda, quod christus nihil præscripsit, neque quoad vitam ciuilem terrenam in iudicialibus præceptis, neque quoad vitam politicam christianam, sed reliquit hæc vt iuniora, & quæ pro ratione locorū, & temporum, sæpe mutari possint, & debeant, arbitrio Principum, & Epi-

scoporum.nam cum humana vita, sine his duci non possit, neque seruari vnitas queat, nisi in communi seruetur, vtique seditiosi hominis, & parum sani esset velle Christianam Ecclesiam facere Babylonem, & cyclopum Ecclesiam. Principibus verò in legibus quas statuunt parere debemus, dummodo non discrepent à lege diuina, & naturali. scriptum est, 1. Pe. c. 2. obedite Regibus, & Principibus. Episcopis in legibus, & ritibus pertinentibus ad Christianam politiam. nam itidem scriptum est, ad Hebræos, c. 13. obedite Præpositis vestris, & subiacete eis, ipsi.n. vigilant pro animabus vestris tanquam rationem reddituri. Seruandi sunt ergo à viro Christiano Ritus, cæremoniæ, & obseruantiæ, à maioribus nostris institutę, & ab vniuersali Ecclesia receptæ. Quarum quædam vt dicit Augustinus ad Ianuarium, sunt receptæ ab vniuersali Ecclesia, neque memoria superest earum institutionis, quæ credendæ sunt fuisse institutæ ab Apostolis. Quædam vero priuatæ Episcopatus alicuius, quæ in eo sunt seruandæ, & qui eas non seruat peccat contra iustitiam, ad quam pertinet obedientia præstanda Præpositis nostris; & contra charitatem, vtpote qui quantum in se est, scindit Ecclesiæ vnitatem: quemadmodū in vita ciuili, ciuis peccaret, si vellet immutare rationem viuendi, iam à ciuitate receptam, & institutam. E contra si obedit, humiliter, & ex corde; Christianè, & ex charitate operatur, & viuit, cuius vitæ merces, copiosa est in cœlis. Neque tamen propterea dicimus hos cultus esse, quibus mereamur remissionem peccatorum, quæ solum est nobis per Christum, in quo habemus redemptionem, & remissionem peccatorum, vt inquit Apostolus ad Ephesios. c. 1. & est clare expositum à beato Thoma.

Interrogatio Trigesima sexta.

Ecclesiæ vniuersalis, est ne aliquod caput, à quo dirigatur in vita Christiana!

Responsio.

Vtique, nam & caput est Christus, à quo infunditur sensus, & motus, & vita spiritualis vnicuique Christiano, qui viuit in Christo, & interius eam dirigit, & sanctificat. item, inferiori ratione & modo, caput Ecclesiæ est Vicarius Christi, Petri successor, Pontifex Romanus, qui non interius ei fundit vitam, sed exterius eam regit, & gubernat. Nam impossibile est multitudinem in vnum conuenire, & contineri, nisi ab vno. Ecclesiam verò Christianam maxime vnam oportet esse, vt pote, quæ non ciuitas vna, sed vnum corpus dicta sit in sacris literis. idcirco ab vno capite contineri debet. sunt huius rei expressa testimonia in Euangelio, & euidentissima est sententia doctorū omnium Antiquorum, & Modernorum. Post Pontificem Romanum sunt ciuitatum Episcopi, post hos alij curati Sacerdotes, de quibus non est instituti negocij sigillatim agere.

Interrogatio Trigesima septima.

An in Ecclesia Christiana, quæ sui gubernatione gradibus quibusdam distincta est, laicorum scilicet, & clericorum, & in cleris, sacerdotali, episcopali, & pontificali ordine, sit admittendus religiosorum status, & qualis sit,

&

A & quæ ſint vota ſupererogationis?

Reſponſio.

Ciuitas Dei, Chriſtiana, ſcilicet, Eccleſia nullo perfectionis ſtatu inferior eſſe debet ciuitate terrena, in qua vt philoſophi produnt, duplex eſt hominum vita; eorum ſcilicet qui verſantur, in actionibus, & negociis ciuilibus, & eorum qui ſe manciparunt ſpeculationi; ita decet in Eccleſia Dei eſſe ſtatum quorundam, qui contemptis omnibus actionibus, intendant charitati Chriſtianæ, & ſint veluti perfecti viatores, qui abiectis omnibus impedimentis, contendant omnibus viribus vt magis, ac magis accedant ad deſtinatum ſibi locum, ſic hi contendant ad perfectionē charitatis, abiectis impedimē-

B tis vitæ ciuilis quæ curſum huiuſmodi tardiorem efficere ſolent. ideo re ipſa compertum omnibus eſſe poteſt; fuiſſe ſemper in Eccleſia Dei horum hominum ſtatum, legat Chriſtianorum hiſtorias qui hoc non credit nobis. pleni ſunt libri. in Ægypti ſolitudine, adhuc extant veſtigia monaſteriorum celeberrimorum, vitæ Antonij, Hilarij, Pauli heremitæ, & aliorum literis mandatæ ſanctiſſimorum, & doctiſſimorum hominum opera. Dionyſius antiquiſſimus author meminit huius ordinis monaſtici. Baſilius viuendi normam ſuis monachis conſcripſit, qui adhuc frequentiſſimi in Græcia florent. de votis monaſticis in ſuis aſceticis meminit Benedictus apud latinos celeberrimus, & antiquiſſimus monaſticæ vitæ author. Horum ſtatus, exercitium eſt, à quo etiam apud Græcos dicuntur aſcetæ, id eſt exercitatores. &

C beatus Thomas in ſecunda ſecundæ, dicit frequentiſſime, religiones monachorum eſſe exercitia tendentium ad perfectionem charitatis. neque opera ſupererogationis, ob id dicuntur, quia ſuperent præcepta charitatis: ſed quoniam in exercitiis quibus ad charitatis perfectionem tenditur, plus erogent quàm communis hominum Chriſtianorum vita, qui tantum exercitantur, quantum eſt neceſſarium, & ſine quo vita Chriſtiana conſiſtere non poſſet. Neque audiendi ſunt ſeditioſi quidam, qui impingunt Eccleſiæ, quod ſentiamus per huiuſmodi exercitia, nos conſequi vitam æternam, & non per Chriſtum: & quòd ponimus opera, quæ excedunt præcepta charitatis. minime omnia hæc dicuntur niſi ab imperitis. minora ſunt conſilia de Religione tradita, quàm præcepta charitatis, imò illis deſeruiunt minora, inquam, imò

D nec conferenda cum gratia, & ſpiritu, quem habemus per Chriſtum: ſed illi inſeruiunt, vt ſcilicet, amoueantur ea, quibus ſolemus amoueri à via Chriſti, vel ſaltem retardari, & in eis verſari, quibus magis, ac magis proficiamus in gratia Chriſti. Hæc eſt ſententia Eccleſię, & doctorum hominum, non ſuperior illa, quam nobis volunt impingere. omitto conſilia data in Euangelio, & à Paulo de hac vita, & de hoc ſtatu perfectiori, quia vulgata ſunt.

Interrogatio Trigeſima octaua.

Quid ſentiēdum de cultu, & inuocatione ſanctorum; qua Eccleſia vtitur, id eſt, cum dicimus, ſancte Perte ora pro nobis.

Reſponſio.

Sancti ſunt viuiſſima, & nobiliſſima membra Chriſti, quos Chriſtus adeo

voluit exaltare, vt in Euangelio Mat.c.19. & Lucæ.c.22. dicat in fine fęculi ipsos quoque mundum iudicaturos esse sedentes super sedes. ideo nulli dubiũ esse debet, quin institutum Ecclesiæ sanctissimum sit in veneratione sanctorum, & eorum inuocatione, vt pro nobis orent. neque timendum ne non audiant nos, vt sapientes quidam nostra hac tempestate dicunt, eò quòd non sint vbique sancti. etenim dicimus sanctos in Deo videre nos, & ea quæ hic geruntur, ea inquam tantum, quæ Deus vult illis reuelare. Angeli superiores natura hominibus vi naturæ hoc assequuntur. homines beati ex diuina tantum reuelatione. de Angelis in Apocalypsi, in Thobia, in Actis Apostolorum, & frequentissime in sacris literis sunt testimonia. de animabus sanctis, expresse in Apocalypsi est textus, de vigintiquatuor senioribus præcipuis, scilicet, sanctis hominibus, vt ibidem patet, qui odoramenta Deo offerebãt, quæ sunt orationes sanctorum, id est Christianorum, qui omnes solent ab Apostolo appellari sancti, quasi sanctificati in Christo. indoctorum ergo est, & seditiosorum velle hoc in controuersia ponere.

Interrogatio Trigesimanona.

Quid sentiendum de imaginibus, & picturis sanctorum?

Responsio.

In septima Synodo sub Constantino, & Irene, decretum fuit imagines, tanquam libros idiotarum vt aspectu etiam doctos moueant, & excitent ad venerationẽ, & imitationẽ optimorũ hominũ, in Ecclesia admittẽdas, & venerandas esse: nõ quidẽ vt eis veneratio deferatur, sed sanctis per eas. quamobrem non probãdum censemus eorum vsum, qui in picturis, & imaginibus sanctorum, vt artificis peritia ostendatur, & delectatio, vel vana, vel turpis, ex earum aspectu, videntibus offeratur, nullam habent rationem institutionis Ecclesiæ, in imaginibus admittendis; imò ea abutuntur in lasciuiam, vel inanem oblectationem.

Interrogatio quadragesima.

Quæ nam veneratio adhibenda est sanctis?

Responsio.

Nõ ea, qua Deum veneramur, tanquàm primum principium omnium, & supremum bonum, cui inhęreamus, & cuius participatione felices simus, quæ latria dicitur. nec veneratio quæ debetur Christo, qui solus verè mediator est Dei, & hominis, sed inferior quædam, quæ amicis Dei, & membris Christi conueniat. in quorum veneratione pium, & Christianum est illud seruare vt semper in eis venerãdis, recordemur Christi, cuius sunt membra, & Dei cuius sunt amici, & filij. nam si propterea eis honorẽ deferimus, quia sunt membra Christi, & amici Dei, mirum in modum consentaneũ est, vt in eis venerandis, non obliuiscamur Dei, & Christi Domini nostri.

Interrogatio Vltima.

Quid sentiendum de orationibus, quæ fiunt à viris idiotis, qui eas non intelligunt?

Responsio.

Sentiendum

A Sentiendum valere ex affectu animi, & intentione, qua intendunt Deum orare, & sanctos, licet nō intelligant quid petant. caret tamen eo fructu, quē perciperent, si orationes eas, quas ore proferunt, etiam intelligerent, nam & speciatim intenderent animum, & mentem in Deum, vt ab eo impetrarent, etiam speciatim ea, quæ ore petunt; & magis ædificarentur ex sensu pio earum orationum, quas ore proferunt. carent ergo hoc fructu. Non tamen frustra orant. nam vt inquit Apostolus Paulus ad Romanos capite sexto. spiritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, quatenus dirigit orationes nostras ad Deum, & animum nostrum sursum erigit. item ad Corinthios prima, capite quatuordecimo, spiritus orat. subdit postea; mens autem B fructu vacat, eo scilicet, quem caperet, vt supra diximus, si intelligeret is, qui orat, ea quæ dicit. idcirco hortandi sunt idiotæ, vt orent, etiam si non intelligunt. Melius tamen orarent si discerent sensum orationum, quibus frequenter vtuntur, vt orationis dominicæ, & salutationis Angelicæ, quæ in ore omnium solent esse. Nam & spiritu orarent, & eorum mens non careret eo fructu, de quo supra diximus.

CONCILIORVM MAGIS ILLVSTRIVM SVMMA, AD PAVLVM TERTIVM PONTIficem Maximum.

F

NVLLI mitum videri debet beatiſſime Pater, ſi Eccleſiaſtica Hierarchia, quin potius omnis Ciuilis ſocietas, rerum naturæ conſtantium modum, ac ingenium imitetur. nam cum idem ſit author, & cauſa naturæ rerum, ac humanarum huiuſmodi ſocietatum, quæ à natura hominum originem trahunt, eique ſummopere conueniunt (Homo etenim natura ciuile eſt, & ſociale animal) vtique conſentaneum eſt, vt vtrunque genus ſui authoris imaginem præ ſe ferat, ac propterea inter ſeſe etiã conſentiat, alterumque alterius ſimile ſit. Enimuero in rebus natura conſtantibus omnibus videmus luce clarius, vnitate quadam multitudinem quandam contineti; Deus etenim ſolus, ſicuti vere eſt, ita etiam vere eſt vnus: inferiora verò omnia, quoniam non ſunt Deus, multitudinem quandam habent, neque vere ſunt vna: at quoniam ſunt à Deo; & habent pro ſui natura vnitatem, & vnitate ea multitudinem ſuam colligunt, & continent. ea verò vnitas tanto eſt maior, & vt ita dicam, vnitior, quanto natura perfectior fuerit. Linquam nunc cœleſtes illas mentes, quæ ratione quadam inexplicabili & ſe in multitudinem ſuam pandunt, atque explicant: itemque circunquaque multitudinem illam ſuam ita continent vnitate, vt omnia vnum ſint. Venio ad res, quę ſenſu percipi poſſunt. in rebus innanimatis, quæ imperfectiſſimæ omnium ſunt, minima quædam apparet vnitas, in plantis maior; nam principium vitæ in quadam ſui parte habent, à quo & radices infra, & rami in ſuperna mittuntur. id tamen vitæ principium diuiſibile eſt, ac propterea non valde vnũ, quod ex eo liquet: nam quamuis ſurculus ex planta decerptus ſit, ſi deffoſſus fuerit in terram, & radices emittit, & truncum, in ramoſque ſe fundit, ac tandem creſcit in arborem. imperfectiſſima animalia, quæ ab inciſuris, inſecta appellari conſueuere, principium hoc vitæ habent plantis ſimile, quare diſſecta etiam aliquo temporis ſpacio viuunt. At in animalibus perfectis, & abſolutis principium hoc vitæ magis eſt vnum, à quo ſi qua animantis eius pars diuiſa fuerit, ſtatim interit, eoque principio quauis ratione extincto

G

H

A ćto,confestim animal totum perit.in homine verò omnium perfectissimo animalium,anima,quæ est vitæ humanæ principium,est maxime vna, vtpote,quę omnino indiuisibilis existat;verũ à se in corp' multas vires diffundit, suique vnitate eas cõtinet,corpusque totũ humanũ,totque eius humores,ac mẽbra cõpescit in vnũ, ne diffluant, sed vnum animal omniũ pulcherrimũ, ac excellentissimum conficiant.Hoc rerũ natura constantium ingenium, ac vniuersam rationẽ humanę societates imitantur,& referunt, vtpote,quæ ab eadẽ causa authore existãt.id quod,vt alias rationes omittã,Philosophorũq; sententias,apertissime testatur Apostolus Paulus. qui in Epist. ad Ephesios c.3.inquit,huius rei gratia flecto genua mea ante Patrem Domini nostri Iesu

B Christi,à quo est omnis paternitas:seu vt Græce significantius scribitur,omnis πατριά, id est,tribus seu familia, & conuentus in cœlo,& in terra,vt Chrysostomus interpretatur. & ex psalmo vigesimoprimo euidenter colligitur. ecce quòd omnis hominum societas à Deo est, nam linquimus nunc Angelos,& cœlestes mentes.In his autem hominũ Cõuentibus,& multitudo hominum est, & vnitas,qua Conuentus continetur,& constat. imperfectiores minore quadam vnitate cõtinentur, vt popularis Gubernatio.meliores maiori vnitate, vt Principatus Optimatium. optima verò omnium constitutio est ea,quæ ab optimo Principe gubernatur:sicque maxime omnium est vna. Huiusmodi,& rationis præ aliis omnibus Christus Deus, & seruator noster Ecclesiasticam hanc Hierarchiam constituit,tãquam bene compactum ho-

C minis corpus,in qua,ne qua vnquã fieret ex natura cõstitutionis scissura,vnũ Principem esse voluit,seu potius, Patrem, & Caput.non caput illud, à quo difflueret vita in corpus,id etenim Christus est: vt inquit Apostolus Paulus, ad Col.c.1.sed à quo Gubernatio, & iurisdictio in hãc Hierarchiam vniuersam influeret,ab eoque penderet.Verum, sicuti hominis anima multis indiget viribus,multisque mẽbris, vt in totũ corpus operetur, plurimasque functiones agat,quibus homo eget vt viuat,& bene viuat;sic Pontifex Ecclesiasticæ Hierarchiæ caput multis eget potestatis huius participibus:quibus Ecclesia dirigi commode queat ad supernam illam beatitudinem,quam nobis ipse cõparauit.præcipui omniũ Episcopi sunt Christiani populi Doctores,ac Præsides.& quemadmodũ,si qua humanæ menti difficilia occurrũt inuesti-

D ganda,vtitur viribus inferioribus,cogitatiua,inquã,& rememoratiua potentia,ac interdum exteriori sensu,vt in cõmentationibus Mathemathicis, quæ omnes pro sui quæque natura in id intentæ mirifice opem ferunt intellectui, & menti;cuius solius quãuis sit iudicare,& discernere,id tamen cõmode facere nõ posset,nisi in vnum,vt ita dixerim,Conciliũ, & Conuentum inferiores vires secum cõuocasset,nõ illas,quæ nullo pacto sunt rationis participes, sed superiores,quæ sunt menti proximæ.simili, ac propemodum eadẽ ratione in Ecclesia Christi,quã omniũ perfectissimã societatẽ, quis negare ausit? princeps est,& caput Pontifex Maximus vnus, sub quo inferiores Episcopi, ei' tamẽ potestatis participes in gubernatione Ecclesiæ sunt,sicut vires quędã sensitiuæ rationalis cognitionis participes.si quãdo ergo quispiam nodus

incidat, si qua in hoc Ecclesiæ corpore ægritudo contingat, officium Pontificis est in vnum vocare Episcopos Christiani populi, simulque Concilium inire, qua ratione & nodus dissoluendus sit, & curanda ægritudo, idque decernere, quod ex consultatione illa, & inuestigatione maxime ad rem facere videatur. Hoc natura duce semper seruatum fuit in omnibus hominũ conuentibus, non tantum ciuitatibus, sed etiã vicis & pagis. Hoc Ecclesia Christi semper seruauit, edocta à spiritu Dei: qui naturam hominis nullo pacto imminuit, sed prouehit ad altiora, & diuiniora. dicit hoc Christ' in Euãgelio Mat. c. 18. si fuerint duo, aut tres congregati in nomine meo, in medio illorũ sum. itẽ si duo, aut tres in oratione consenserint &c. item dicit in Euangelio Mat. c. vltimo, vobiscum sum, id est, in Ecclesia vsque ad consũmationem seculi. item in eodem Euangelio Mat. c. 18. si non audierit, dic Ecclesiæ. quam si non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus. Paulus etiam Apostolus in Epistola prima ad Timotheum c. 3. appellat Ecclesiam columnam, & firmamentum veritatis. Nec mirũ, nam si Ecclesia corpus est Christi, & nos sumus inuicem membra eiusdem corporis, cuius Christus est caput, à quo vita, & directio manare in corpus totum nulli dubium esse potest, proculdubio id, in quo Ecclesia consenserit, à Christo est, à veritate est, quæ falli non potest. Hoc, quod ratio, & authoritates Scripturæ canonicæ persuadent, ac Apostolica doctrina nobis tradidit, Apostoli primum, alij deinde patres nostri sanctissimi ac sapientissimi pleni diuino spiritu factis ipsis nos docuerũt. nam & Appstoli Hierosolymæ præterquàm quòd in pluribus rebus simul Concilia iniissent, orasse leguntur in Actibus Apostolorum c. 15. in quæstione ea an Gentes, quæ ad Christi gratiam veniebant, cogendæ essent ad seruandas legis Mosaicæ cæremonias, instum Conciliũ fecerunt: in quo Petrus primus omnium sententiam dixit. quam subinde secutus Iacobus, cæterisq; communi nomine significarunt Gentibus, & Discipulis Antiochię morantibus. quos secuti eorũ successores, quamuis non potuerint indicere vniuersale Oecumenicum Concilium ante tempora Constantini Imperatoris, ob potentiam Regum & Principum, qui sæuiebant in Christianos omnes, fuere tamen ante Nicenum Concilium prouincialia Concilia plurima: quæ obscurata sunt vetustate. prodita tamen memoriæ sunt Antycitanum & Neocæsariense, ante Concilium Nicenũ fuisse celebrata. Hos tu Pater Beatissime imitatus, & à spiritu Dei edoctus, his temporibus difficillimis Christianæ Reipublicæ, quibus præter alia incõmoda humana, & bellis intestinis cõsumimur, & Ecclesia Christi tuæ curæ commissa vexatur tot Schismatibus, tot Hæresibus, conuocasti vniuersale, & Oecumenicum concilium. quod certo spero, incolumis celebrabis, & instaurabis Ecclesiã Dei, adeo vt cum Apostolo 2. Cor. c. 5. canere poterimus, recedant vetera; omnes, inquam veteris hominis mores, & corruptelæ, ac noua sint omnia, fruerisque tu hac pace, hac sanctimonia, quam inducturus es in Christi Ecclesiam. Verum, quoniam in his negociis concilij non inutile est memoria tenere, quæ quotque & qualia fuerint concilia celebrata retro actis temporibus, eorumque sancita

A cita,& decreta,dedi ego lectioni eorum operam mensibus his hybernis,& à Græcis,latinisque authoribus Summã quandam collegi: quam si legendam traderem Sanctitati tuæ, non putaui rem ingratam me tibi facturum, mihique non summopere debitam.Nã cum occupatissimus sis, integrosque dies omnes consumas in negociis grauissimis,curisque distinearis ingẽtibus, nostri ordinis hominum officium esse duco, qui vicem membrorum gerimus huius Ecclesiæ, cuius es caput,vt tibi laboremus, & ocium nostrum tibi dicemus:adeo vt si qua tibi detrahunt tua negocia; in ocio nostro resarciãtur. Videbis igitur paucis à nobis comprehensam Summam Conciliorum magis illustrium,quæ Patrum nostrorum tẽporibus celebrata fuerũt,simulque

B Hæreses ab eis damnatas:ac si quid etiam decreuerint memoria dignum,id quoque breuiter,& dilucide explicare conabimur.Rem ergo aggrediamur. Post ea,quæ Apostolica doctrina fuere nobis tradita in scripturis canonicis, inueniuntur Decreta,& Canones Apostolorũ. Ysidorus collegit quinquaginta:verum in Græcis codicibus canonũ inueniuntur octuagintaquinque. trigintaquinque hi canones,quos desideramus in Ysidoro, & in Græcis codicibus reperiuntur,quorum duos vidi,Vaticanum,scilicet,& Venetum alterum;in latinam linguam versi sunt à Germano quodã, & impressi in Germania post Auctenticorũ librum Iustiniani Imperatoris.in quibus id notandum,quòd in canone,quo maxime damnatur Simonia, ac fit mentio de Simone Mago,qui damnatus fuit, in Græcis codicibus addita inuenimus hæc

C verba,scilicet à me Petro:in latino apud Ysidorum desiderantur.Illud etiam non prætereundum,quòd in postremo canone Apostolorum in Græcis codicibus videlicet, in octuagesimoquinto, fit mentio de quibusdam aliis canonibus missis per Clementem.Hos sexta synodus reprobat, quoniam fuerunt corrupti ab Hæreticis. Horum quadraginta septem collegit Ysidorus. Post hos canones Apostolorum,antiquissima omnium, quæ sunt memoriæ proditæ,fuit Synodus Ancyritana prouincialis, non vniuersalis:quamuis sit recepta,& approbata in sexta synodo. ignoratur quibus temporibus fuerit, id tamen constat fuisse parum ante synodum Nicenam,& Ancyræ celebratam, quæ est ciuitas Galatiæ. edidit canones vingintiquinque, quos collegit Ysidorus. sequitur hanc synodus Neocæsariensis Neocæsareæ co-

D acta, quæ sita ciuitas est in Ponto Cappadociæ. Hæc paulopost Ancyritanam fuit celebrata. Nam vtrique interfuit Basilius, qui sub Licinio Cæsare martyrium meruit,anno domini trecentesimo vigesimotertio,vt refert Eusebius de temporibus. condidit quatuordecim canones, in quorum postremo cauetur, ne in vlla ciuitate quantumuis magna plures quàm septem Diaconi constituantur, quemadmodum fecere Apostoli,vt legimus in actibus Apostolorum. Hic canon reuocatus fuit in sexta synodo. Has synodos memoria proditum est fuisse ante Nicenam Synodum. sequitur has Nicena omnium celeberrima, quæ est prima OEcumenica. Hoc loco non duco prætereundum esse à Græcis illas synodos appellatas Oecumenicas,in quibus Græci,Latinique pariter conuenere. Hæc synodus sub Constantino

Imperatore,anno eius imperij vigesimo coacta fuit,tempore Beatissimi Syl- E
uestri Pontificis,anno domini tricentesimo vigesimo quinto.quidam volūt sub Iulio Pontifice hanc synodum fuisse.verisimile putauerim ego fuisse,synodum indictam sub Syluestro, decreta vero fecisse, & dimissam sub Iulio. Ysidorus refert missos à Syluestro ad eandem fuisse Victorē, & Innocentiū Romanos presbyteros,qui Pontificis nomine interessent. interfuit etiā Hosius Episcopus Cordubēsis,tunc habitus sanctissimus vir, quē nonnulli scribunt simul cum Victore à Syluestro missum . nam postea Sirmi declinauit ad Arriū,vt dicit Hilarius in libro de synodis . Valde quoq; celebris est memoria Paphnutij Ægyptij Episcopi,quē Cōstantinum ferunt maximis fuisse honoribus prosequutum.in summa trecentum & decem, ac octo Episcopi F sanctissimi, & doctissimi viri conuenerunt in hoc Concilium.damnata fuit Hæresis Arrij Alexandrini presbyteri,qui inani ambitione elatus cōtra Alexandrum Episcopum suum, cœpit dicere filium Dei & verbum, per quod facta sunt omnia,esse minorem patre,creaturamque non creatorem, neque genitum de substātia patris,sed factū ex non existētibus: & quòd fuit quando non erat Dei filius. Huius blasphemias Episcopus Alexander cum dissimulare non posset, à communione Arrium separauit, expulitque ab Ecclesia. Hæc Arriana labes peruagata per Christianum orbem plurimos infecit, inuenitque sectatores complures homines doctos, ac in Platonica Philosophia præsertim enutritos.Qui cum legissent apud Platonem in Timæo, primum rerum omnium principium vsum fuisse in constituendo hoc,quem vi- G demus, orbe, quodam exemplari, quod etiam animal perfectissimum appellat,cuius imaginem hoc vniuersum gerat, lōge perfectius omnibus aliis, vt pote per quod facta sint omnia,infra Deum tamen existens, quod posteriores Platonici mundum intelligibilem,ens etiam appellauerunt; itemque cum legissent in Euāgelio Ioannis.c.1.per verbum facta esse omnia,nonnullósque alios scripturæ locos,qui fauere videbantur ei sententiæ,confestim ex humana Philosophia Euangelicam,& Christianam doctrinam de filio Dei composuerūt.arbitratique sunt causam illam exemplarem Platonis, quæ est infra Deum,esse Dei filium,& verbum,de quo Euangelia, & doctrina Apostolica meminissent.ex hac Hæresi cum maximus in Christiano populo tumultus concitatus fuisset, indicta fuit hæc synodus in Nicea ciuitate Bithyniæ.cui interfuit Constantinus,ac,vt diximus, tercētum & decem octo Episcopi.interfuit etiam Arrius.affuit etiam Athanasius,qui tunc diaconus erat H
Alexandrinæ Ecclesiæ,cum Alexādro Episcopo suo.damnata fuit post diutinam inquisitionem & consultationem, Hæresis hæc Arriana,confectumque symbolum,in quo fuit dictum verbum,& filium Dei esse patri homousion, id est, consubstantialem. Compositi etiam fuere Canones: viginti tantum reperiuntur collecti ab Ysidoro: quidem perhibent fuisse longe plures. attamen in Concilio sexto Carthaginensi legitur, quòd cum Patres illi scripsissent Attico Episcopo Constantinopolitano, vt ad eos mitteret integros Canones concilij Niceni; respondit Atticus mittere se ad eos

eos

A eos per Marcellum subdiaconũ Canones integros synodi Nicenæ, qui subinserti essent, nec aliquis alius reperitur prçter hos vinginti. in quibus ille scitu dignus, quo iubetur in diebus Pentecostes, id est, quinquaginta diebus post pascha, & diebus dominicis non flectenda esse genua ad orationem dominicam scilicet. de hac re mentionem etiam facit Augustinus in epistola ad Ianuariũ, vt scilicet erectione corporis testemur Christum vere surrexisse à mortuis. fuit etiam in hac magna Nicena synodo constitutio facta de Paschatis celebratione, de qua magna fuerat controuersia, prçcipuè cũ Asiaticis Episcopis, qui quartadecima luna, quicunque is fuisset dies, sacratissimum Pascha celebrabant; quique ob eam rem appellati fuere Quartadecimani.
B Statutũque est in hoc Concilio, primo mense, id est, ea luna cuius pleniluniũ fuisset post æquinoctium vernũ, quod tunc erat vigesima prima die Martij mensis, diem dominicam, post plenilunium illud, solennem esse, paschaque à Christianis ea die celebrandum, qua Christus resurrexit, qui est Pascha nostrum; nec seruandum morem Iudaicum, vt quartadecima luna à Christianis fiat Pascha, quæcunque ea fuerit. Hoc præter alios authores Augustinus refert in Epistola ad inquisitiones Ianuarij. postea autem melius fuit res distincta, decretumque ne memoria passionis Domini celebretur ante lunam quartamdecimam: ideoque si plenilunium contigerit esse die dominica, aut die sabbati, qui à meridie inchoaretur, transfertur Paschatis solennitas ad proximam diem dominicam, post octo, scilicet, dies. de hoc Ambrosius
C in Epistola ad Episcopos Æmiliæ. Hæc solennitatis Paschalis forma ad hãc diem perseuerat, ac si nostris tẽporibus vigesimaprima dies Martij esset dies æquinoctij verni, cum tamen nunc retrocesserit ad diem decimam. Hæc dicta de Nicena Synodo sufficiant. Hisdem temporibus Syluestri scilicet Pontificis, Ysidorus refert celebratas fuisse synodos prouinciales Arelate, quæ ciuitas insignis est in Prouincia, sita iuxta fluuium Rhodanum. mirum tamẽ, quòd in secunda fit mentio de statutis Nicenæ synodi, quã verisimile est, sub Iulio dimissam fuisse. id etiam notandum, quòd in prima Arelatensi synodo statutum fuit, vt persuaderi debeat adolescentibus, quorum vxores se adulterio polluissent, ne eis viuentibus alias ducerent vxores. ex quo videtur colligi posse, ea ætate quosdam fuisse, qui existimarent sibi licere dimissa vxore
D fornicationis causa aliam ducere. quod Ambrosius in expositione epistolæ ad Corinthios tangit. licet Magister sententiarum dicat illum locum Ambrosij fuisse à falsariis corruptum. Duo prætereà fuere Arelate celebrata Cõcilia, quorum posttemum coactum fuit sub Martiano Principe, sub quo fuit synodus Chalcedonensis, quarta, scilicet, Oecumenica. Post Nicenam synodum reperiuntur, & in Græcis canonibus, & apud Ysidorum fuisse nonnullæ synodi prouinciales; de quibus non constat quibusnam temporibus fuerint: sed verisimile est quoniam de eis fit mentio ab authoribus statim post Nicenum Concilium, fuisse etiam paulopost coactas. harum prima est Gangrensis, coacta in Gangre ciuitate Paphlagoniæ. de qua vrbe meminit Stephanus Græcus author in libro quem scripsit de Vr-

bibus in hac dammata fuit Hæresis Eustathianorum, qui nuptias damna bant. constitutique sunt viginti Canones, qui extãt tam apud Græcos, quàm apud Latinos. nihil in his egregium annotaui. Huic proximus fuit conuentus Antiochenus, coactus Antiochiæ, quæ sita est apud Orontem. interfuere huic synodo Formilianus, & Gregorius mirabilium effector nuncupatus. vigintiquinque canones fuere in hac constituti. sequitur synodus habita Laodiceæ: quæ vrbs est Phrygię Capatianæ, in qua editi fuere Canones quinquaginta nouẽ, nihil in his memoratu dignũ reperi. in sexta synodo omniũ horũ Conciliorum canones approbantur. Post obitum Constantini Imperatoris anno duodecimo, vt refert Socrates in historia tripartita, cum post Nicenam synodum Arriani maximos vbique tumultus concitassent, expulsúsque ob eam causam Athanasius Episcopus Alexãdrinus à sua Ecclesia fuisset ab Arrianis, quibus Constantius Imperator Oriẽtis magni Constantini filius summopere fauebat, ac venisset in Italiam ad Pontificem Iulium, atque ad Constantem imperatorem Occidentis perrexisset, qui frater erat Constantij; indicta fuit Synodus Sardicẽsis. Sardice Metropolis est Dacorũ sita iuxta Danubiũ. quidã dicũt esse in Illyrico, cuius fortasse fines hi authores ad Danubiũ vsq; extẽdebant. fuit hæc synodus indicta literis Constantij Imperatoris ob metũ fratris Cõstantis piissimi principis fratrisq; Cõstãtij lõge dissimilis. cõuenere in hãc synodũ omnes ferè occidẽtales Episcopi, tercentũ inquã; inter quos Hosius Cordubẽsis. magna pars fuit illi' Cõcilij, oriẽtaliũ circiter septuaginta: cæteri nanque, quorũ plurimi erant infensi Athanasio, & fauebant partibus Arrianis, causas dixere, quare non possent accedere ad eũ conuentum. hi etiam septuaginta, qui conuenerant, postquàm viderunt agi de restitutione Athanasij Episcopi Alexandrini, & Pauli Constantinopolitani, aliorumque quorundam; qui pulsi fuerant ab Arrianis, quibus ipsi quoque fauebant, recessere à Sardica, & conuenerunt in Philippopoli, nonnullaque decreuere conra Athanasium: fuere hi omnes damnati à synodo Sardicensi: simulque restitutus Athanasius Alexandrinæ Ecclesiæ, & Paulus Constantinopolitanæ. scripsit Constans fratri Constantio pias, ac Imperatore Christiano dignas literas in commendationem Athanasij. paruit Constantius fratris literis, & restituit Athanasium: ideoque repressa aliquantulum Arrianorum rabies. constituti fuerunt in hac Synodo Canones vnus & viginti. in quibus illud puto non esse prętereundum, ex quo facile colligi potest Romani Pontificis authoritas, quòd in quinto, sextoq; canone statutum est: quòd si quis Episcopus accusatus, fuerit ab Episcopis suæ illius prouinciæ deposit', isque voluerit appellare Romanum sanctissimum Episcopum, vt ab eo eius causa audiatur, vtique conuocandi sunt proximæ prouinciæ Episcopi, qui iudicẽt de illius causa. qui si priorum sententiam secuti fuerint, isque rursus appellet Romanum Pontificem, Pontifex Romanus, si voluerit, mittat duos presbyteros à latere, qui simul cum Episcopis illis in prouincia ea; vbi melius causa discuri potest, & intelligi, authoritate fungentes eius, à quo sunt missi, rem diiudicent. quòd si etiam voluerit ratam habere Episcoporum priorum sententiam,

A tentiam,nullúmque à latere mittere,id vtique faciat,quod pro prudentia sua melius fore putauerit. Hoc nolui prætermittere. quo in loco neque est silentio prætereundum,ante hanc Sardicensem synodum fuisse ab Arrianis synodum in Antiochia coactam: quæ decreuit Athanasium Alexandrinum, & Paulum Constantinopolitanum Episcopum pelli à suis Ecclesiis; qui vt supra diximus ad Iulium Romanum Pontificem se contulerunt. à quo impetratum fuit ab orientalibus Episcopis, vt vtrumque sedi suæ restituerent:vbi in libro quarto Tripartitę Historiæ authores illi Græci inquiunt Antiochenum illud concilium nullius habitum existimationis,eo quòd fuerit coactũ absque Romani Pontificis authoritate, eiúsque nomine nullus Antiocheno B illi concilio interfuisset. Hæc, quæ pertinent ad Romani Pontificis authoritatem sumpta ab antiquissimo concilio Sardicensi, & ab authoribus Græcis illustribus omittere nolui. Redeamus iam vnde digressi sumus. Decreto Sardicensis concilij restituto Paulo Constantinopolitano, & Athanasio Alexandrino Episcopo suis sedibus, diem obiit Constans pius Imperator, & Niceni concilij obseruantissimus, ac ideo infestus Arrianis. Rerum potitus Constantius frater, postremus ex filiis magni Constantini, fautor hæreseos Arrianæ,cui orientales Episcopi complures fauebant: cum cuperet Constãtius occidentales etiã Episcopos traducere à Niceni cõcilij fide ad Hæresim Arrianam,simulque dãnare Hæresim Photini,qui dicebat christum tantum ex Maria natum,indixit concilium Sirmij.ciuitas hæc sita est prope fluuium C Drauam,non longe à Danubio,à qua nostris hisce temporibus prouincia ea vniuersa,appellatur Serimia:ibíque constitutum Symbolum,quo damnatur Photini Hęresis. Nam fatentur se in Iesum christum credere filium Dei vnigenitum, natum ante omnia secula,&c. Attamen nulla fit mentio, quòd sit patri consubstantialis. Verum cum duo symbola Sirmij confecta referat historia Tripartita, in altero nulla fit mentio de eadem, aut simili substãtia patris,aut filij:in altero filius dicitur similis patri,nulla facta de substantia mentione. post Sirmiense hoc concilium fuit aliud concilium coactum Mediolani:& tandem tertium Arimini.in quibus demum eo deuētum vt Homousion aboleretur à Symbolo,deceptis catholicis Arimini; vt author est Rufinus: vel contradicentibus, vt memoriæ proditum est in historia Tripartita. D Rufinus scripsit fuisse hac versutia deceptos patres Arimini.quòd interrogati fuere, an mallent credere in Christum, an in Homousion: at illi nouitate nominis moti respõdere se malle in Christum credere,quam in Homousiõ. postea cum nihilo secius tumultus sedarentur, iterum decreuere Orientales Arriani concilium facere in Nicea ciuitate Bithyniæ, vt Niceni concilij nomine prolato possent facilius decipere rudes homines: nam non multo antea coëgerant concilium in Nicea Thraciæ. non tamen potuerunt illudere catholicis. Hanc fraudem diuina prouidentia remouit: nam magno terræmotu concussa, ac penè diruta vrbe concilium cogi non potuit. translatum fuit postmodum in Seleuciam Isauriæ.illud omnibus his conciliis Sirmiensi inquam Mediolanensi, Ariminensi, & hoc Seleuciensi confecere,vt hi, qui

dicerent filium patri dissimilē anathematizarētur, id est, diris execrati essent. E
nec tamen propterea dicendum esse filium eiusdē substantiæ cum patre, cum
hoc nō inueniretur in scripturis canonicis fuisse scriptū, ideóque nō Homo-
iusion, id est, similis substantiæ, sed filium tātum similem patri, quòd si quem
delectaret nomen substantiæ, diceret potius filium Homoiusion, id est, simi-
lis substantiæ. Hoc etenim medium esse inter Homousion, & ἀνόμοιον. id est,
consubstantialem, & dissimilem. Hæc concilia omnia damnata sunt, vt Hæ-
resi Arrianæ fauentia: quæ sicuti non fuere coacta authoritate Romanæ se-
dis: ita etiam confestim ab ea damnata sunt. Adhuc flamma Arrianæ pe-
stis Ecclesiam deuastante, orta est alia seditio inter Homousianos, id est, eos
qui asserebant filium esse eiusdem substantiæ cum patre, & alios nonnullos, F
qui sanctissimū spiritum blasphemabant, eúmque dicebant seruum patris, &
filij, putámq; creaturā. hi quamuis diuersis fuerint nominibus, tandē omnes
dicti sunt Macedoniani à Macedonio Episcopo Constantinopolis. consen-
tiebant synodo Ariminensi, & Seleuciæ de filio Dei, quòd scilicet esset Ho-
mœousios, id est, similis substantiæ. de Spiritu Sancto autem profitebantur
eum esse ἀνόμοιον, id est, dissimilem, patrísque, & filij ministrum, & seruum:
quæ Hæresis cum inualesceret, ac principatu potitus fuisset Theodosius se-
nior, vir pietate & religione illustris anno Domini trecentesimo trigesimo-
octauo, sub Damaso Pontifice Romano congregata fuit synodus Constan-
tinopoli centum & quinquaginta patrum. in qua damnata fuit Hæresis Ma-
cedonij: editúmque symbolum, in quo magis exprimitur diuinitas Sancti G
Spiritus, quàm in symbolo edito à synodo Nicena: in qua non cōtigerat du-
bitatio, præterquam de filio Dei, de Spiritu Sancto nulla. hócque symbolo
Constantinopolitanæ synodi vtitur Ecclesia ad hanc diem vsque. addita ta-
men est particula illa de Spiritu Sancto, filióque. Nam in Constātinopolita-
no symbolo scriptum fuerat, qui à patre procedit. Hinc maximæ exortæ cō-
trouersię fuere inter Ecclesiā Romanam, & Constantinopolitanā, vt inferius
latius dicturi sumus. Constituti fuere in hoc concilio pauci quidam cano-
nes: sex apud Ysidorum, in Græco codice duo præterea reperiuntur. nihil in
his notatu dignum, præterquàm in postremo Græco Canone modus statui-
tur, quo recipi debent hi, qui ab Hæresi ad catholicam Ecclesiam veniunt:
quorum nonnulli tantum oleo inunguntur. quorundam verò Hæresum se- H
ctatores, post multas cęremonias etiam baptizantur: vt potè quibus non tra-
ditum fuisset baptisma iuxta ritum Ecclesiæ catholicæ Orthodoxæ. in histo-
ria Tripartita memoriæ proditum est Damasum Pōtificem rogatum fuisse,
vt ipse cum Episcopis Occidentis, qui iam Romæ conuenerant consede-
rent Constantinopolim, vbi simul decernēretur quæ ad fidem christianam
pertinerent. excusauit se Damasus, multásque causas attulit, cur eò venire ne-
quiret. celebrauit tamen synodum Romæ: in qua eadem sancita sunt contra
Macedonium, quæ & Constantinopoli à centum & quinquaginta illis patri-
bus. Hæc secunda OEcumenica synodus. his duobus conciliis Niceno, sci-
licet, & Constantinopolitano statuta sunt ea, quæ Apostolica traditione, ca-
tholica

A tholica Ecclesia fuit edocta, de vnitate substantiæ supereminentissimæ Trinitatis,& distinctione hypostaseon,seu personarum. Hanc synodum sequitur tertia OEcumenica synodus, quæ coacta fuit sub Theodosio Iuniore filio Arcadij,anno domini quatercentesimo & trigesimo.& sub Pōtifice Cœlestino primo cōuenere in Epheso ducenti patres,inter quos fuit Cyrillus Alexandrinus Episcopus,qui etiam locum, & vices tenuit Cœlestini Romani Pontificis,& maxima pars fuit huius concilij Ephesini. damnata fuit hæresis Nestorij Episcopi Constantinopolitani: qui cum omnino non consentiret hæresi Photini, & Pauli Samosateni, qui asserebant Christum fuisse purum hominem,neque extitisse ante Mariam,id quod Ebion, & Chærinthus præ-

B dicauerant longo prius tempore, videlicet Ioannis Euangelistæ; huic ergo hæresi Nestorius non plane assentiens, posuit in Christo duo supposita seu duas personas: quæ charitate in tantum fuere vnitæ, vt quodammodo vnus dici potuerint. Itaque apud Nestorium,ille, qui fuit filius hominis,non fuit ille,qui est filius Dei,nisi vnione charitatis, & vinculo amoris. quamobrem negabant etiam dici posse Mariam matrem Dei, vt potè quæ hominem illū, non autem Deum genuisset. Hæc Nestorij hæresis ab hac synodo Ephesina damnata est: atque decretum,credendum nobis esse verbum Dei à patre ante secula genitum,patrique consubstantialem,factum hominem ex muliere, assūmpta non alia persona hominis,sed hominis natura perfecta ita,quòd ille, qui semper fuit Deus, factus sit nouiter homo. sicque vere dici Mariam

C matrem Dei,secundum humanam naturam,quam ex ea verbum Dei assumpsit. Epistolam in synodo Cyrillus recitauit scriptam Nestorio ab eo, & synodo prius Alexandriæ coacta.quam Cōcilium approbauit. hanc Ysidorus nobis legendam tradidit, in qua continentur omnia Decreta huius synodi Ephesinæ; & in qua illud annotandum est in calce Epistolæ fuisse à Cyrillo conscriptum de Spiritu Sancto, quòd προχεῖ, seu profluit à filio,sicut à patre. item non est prætereundū id, quod in codice Græco legitur.cum in synodo lectum fuisset symbolum fidei cōpositum à Theodoro Mupsesthiæ, & Carisio presbytero Philadelphiæ: in quo blasphemię hæreticorū damnatorum continebantur, fuit à synodo statutum nulli licere aliam fidem proferre, aut scribere,aut componere ab ea,quam tercentum & decem octo patres in Ni-

D cea composuerant. Hoc adnotaui; quoniam Græci vsque à tempore Petri Lombardi magistri sententiarum contra Latinos adferunt hunc canonem synodi Ephesinæ ob particulam,filióque,additam symbolo; ac si cōtra illud factum esset. quæ obiectio quàm sit friuola, perspicuum est ex illius decreti ratione, ob quam, scilicet, editum fuit. quam propterea à Græcis acceptam inserendam huic opusculo putaui, vt pateat quàm inique Græci nos calumnientur, tanquam qui fecerimus contra hunc canonem. Hactenus de tertia synodo OEcumenica Ephesina.hāc sequitur quarta synodus OEcumenica, vigesimosexto anno post Ephesinam celebrata, anno inquam quatercentesimo quinquagesimo sexto à Domini natiuitate sub Imperatore Martiano, & Pontifice Romano Leone primo viro præstantissimo.coacta fuit Chalce-

done in Bithynia ſita iuxta Boſphorum Thracium ferè contra Conſtantino- E
polim. ſexcentum & triginta patres ibi conuenere. qua de cauſa appellatur
hæc ſynodus à Græcis magna ſynodus. cur verò hæc ſynodus facta fuerit,
Nicephorus Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptor luculenter nos docet in commẽ-
tariis ſuis. habuit vxorem Theodoſius minor Imperator fœminā animi im-
pij,ideoque in peiorem partem procliuis; cum ergo poſt ſublatum errorem
Neſtorij alius fuiſſet error exortus, cuius authores præcipui fuere Dioſco-
rus Epiſcopus Alexādrinus, & Euthices Abbas Cōſtantinopolitanus, hi cō-
fitentes vnam eſſe Chriſti perſonam, negauere tamen in Chriſto duas eſſe
naturas, humanam, ſcilicet, & diuinam, quatum vtraque perfecta eſſet; ſed
docebant duas naturas,diuinam,ſcilicet, & humanam in vnam naturam va- F
luiſſe in Chriſto. ex quo ſequebatur vel Chriſtum non fuiſſe verum Deum,
vel non fuiſſe verum hominem, vel neque hominem verum, neque Deum
verum. His vxor Theodoſij Eudocia fauit ſummopere,ideoque dedit ope-
ram vt ſynodus Epheſi cogeretur.coacta ſynodus per vim hæreſim Euthice-
tis,& Dioſcori approbauit. Hæc ſynodus ſecunda Epheſina damnata eſt,&
reproba ſtatim habita.Nam poſt obitum Theodoſij ſoror eius pulcherrima
mulier,valde pia, cum eius opera Martianus Imperio fuiſſet potitus, ab Im-
peratore impetrauit vt ſynodus OEcumenica cogeretur Chalcedone. ita-
que coacta fuit ſynodus Chalcedonenſis quarta OEcumenica. in qua dam-
natus fuit error Euthicetis, explicatúmque, fuiſſe in Chriſto vnā perſonam
verbi diuini in duabus perfectis naturis,diuina, ſcilicet,& humana, ita vt idẽ G
ſit perfectus Deus, & perfectus homo.fuit etiam damnata hæreſis Apollina-
ris Epiſcopi Antiocheni, quo Hieronymus præceptore vſus fuerat: qui ne-
gauerat prius in Chriſto fuiſſe animam, ſed corpus tantum humanum. ani-
mæ vero vicem geſſiſſe diuinum verbum.poſtmodum faſſus in Chriſto ani-
mam ſenſitiuam fuiſſe, negauit Chriſtum habuiſſe rationalem animam. ex
quo ſequebatur non fuiſſe Chriſtum verum hominem, neque aſſumpſiſſe
mentem humanam; ad quam purgandam, & ſanctificandam præ omnibus
aliis in mundū venerat. conſtituit hæc ſynodus Chalcedonenſis vigintiſeptẽ
Canones.in quibus non prætermittendum reor morem illorum temporum,
qui colligitur ex canone huius ſynodi, quo decernitur Diaconiſſam fieri nō
poſſe,niſi poſtquam exegiſſet quadraginta annos. quæ nulli poſtea nubat. at H
vero ſi cuipiam nupſerit,vterque, ipſa, inquā, & maritus deuotus ſit diris,&
execrationibus.id enim interpretor anathema eſſe,ſeu anathematizari.ſtatu-
tum etiam, quòd ſi qua virgo ſe Deo dicauerit, aut quiſpiam monachus fa-
ctus fuerit:neutrum poſſe matrimonio iungi cuipiam. quòd ſi fecerint, ſint
excommunicati. Epiſcopus tamen loci illius poſſit vti miſericordia erga il-
los. quod non eſt in eum ſenſum accipiendum,vt ſcilicet queant perſeuera-
re in matrimonio eo adulterino,quod contraxerunt;ſed ad remiſſionem,ſeu
imminutionem pœnæ. ſtatutum quoque, vt in quauis prouincia bis in anno
fierent Concilia Epiſcorum prouinciæ. Huic cōcilio interfuere Paſcaſinus,
& Lucinius Epiſcopi, Bonifaciúſque presbyter locum tenentes Romanæ ſe-
dis.

A dis. itémque horum patrum authoritate cõfirmatum fuit Decretum synodi Constantinopolitanæ. quo Archiepiscopus Cõstantinopolis fuerat post Romanum, aliis prælatus. Diuus Gregorius in epistolis plurimis refert in Chalcedonensi synodo fuisse cõcessum Romano Pontifici, vt OEcumenicus vocaretur, quo tamen titulo ob modestiam, inquit, nullum fuisse Romanum Pontificem vsum ad sua vsque tempora. Tempus est, vt accedamus ad synodos Africanas, quæ fuerunt celebratæ ante hãc quartam synodum, tempore, scilicet, Arcadij, & Honorij, itémque sub Honorio, & Theodosio iuniore, cui successit Martianus. nihilominus quia ex secũda synodo Ephesina damnata originem trahit quarta hæc synodus Chalcedonensis, vt supra exposui-
B mus, satius visum nobis est, ne series rei gestæ disrumperetur, Chalcedonensem synodum Carthaginensibus præferre. synodi hæ Africanæ octo fuere, septem Carthagine celebratæ: vna Mileueti. Quibus Augustinus interfuit omnibus ferè, vt reor. quòd vero aliquibus interfuerit compertissimum est. facti sunt in his synodis Africanis multi Canones. quorum quidam in Decretalibus sunt notati: in quibus est Canon de continentia clericorum, qui ad sacros ordines accedunt. Quem ex hac synodo colligere possumus fuisse antiquissimum. illud etiam minime prætereundum est, quòd in sexta synodo Africana legitur missos fuisse à Zosimo Pontifice Romano Faustinum Episcopum, Philippum, & Asellum presbyteros ob id, quòd quidam Africanus presbyter Faustinus damnatus ibi prouocauerat ad Romanum Pontifi-
C cem. mandatum hi Pontificis Zosimi obtulerunt: in quo adducebatur statutum fuisse à Nicena synodo, posse à sententia Episcopi sui presbyterum, & etiam Episcopum à sententia synodi prouocare ad Pontificem Romanum. quæ statuta sunt Sardicensis concilij, vt superius diximus. Carthaginenses Episcopi ob eam rem scripsere Cyrillo Episcopo Alexandriæ, & Attico Cõstantinopolis Episcopo, vt eis mitterent integra, & incorrupta Decreta synodi Nicenæ. miserunt illi viginti Canones, qui extant. in quibus nulla de ea re fit mentio: quibus acceptis noluerunt tunc Carthaginenses admittere prouocationem illius Faustini presbyteri ad Romanum Pontificem. Quinimò statuerunt, quòd si quispiam prouocaret vltra mare, nec acquiesceret iudicio conciliorum Africanorum, quòd nullus in Africa ei communicaret, statuit
D hæc synodus Carthaginensis, & Mileuitana. Hæc inter Africanam, & Romanam Ecclesiã discordia initium sub Zosimo Põtifice habuit. sub Bonifatio deinde, & Cœlestino decreta fuere hęc, quæ narrauimus cõtra Apostolicę sedis authoritatem. durauit hæc rebellio vsque ad Bonifatium posteriorem Pontificem, sub quo Carthaginensis Ecclesia damnans Decreta facta à prædecessoribus suis, Aurelióque tunc Africæ Primate, & Episcopo Carthaginensi, se Romano Pontifici Bonifatio submisit, & ad vnitatem Ecclesiasticam rediit. id Bonifatius hic posterior significauit Eulalio Episcopo Alexandrino, inseruítque Africani Episcopi literarum exemplum. Quæ omnia Ysidorus collegit. Mileuitanum concilium celebre est ob Hæresim Pelagij; quæ in eo concilio fuit damnata. negabat hic Pelagius gratiam Dei ad salutem

necessariam esse, sed posse hominem liberi arbitrij viribus legem implere. E itémque negauit peccatum originale. in hanc Hæresim plurima scripsit Augustinus. Hæc magis illustria, & notatu digna comperi in cōciliis carthaginensibus. Post hæc concilia, fuere pleraque Hispana. fuit etiam iisdem temporibus quinta synodus Constantinopoli celebrata sub Iustiniano Imperatore. De qua prius; postea de Hispanis cōciliis. Cum post Ephesinā, & Chalcedonensem synodos OEcumenicas: in quibus fuere damnati Nestorius, & Dioscorus, ac Eutyches, à sequacibus earū Hæresum plurimis annis vexata fuisset Ecclesia, ac tādem cum sub Theodosio Iuniore, Proclo Episcopo Cōstantinopolis terræmotus ingentes per quatuor menses fierent, ac vniuersus populus cum Episcopo per campos fusus summis precibus Deum optimum F otaret vt terręmotibus, & ruinis parceret, & clamarent omnes kyrie eleison: contigit vt diuina virtute adolescentulus quidam in aëta raperetur corā omnibus, circa horam diei tertiam. Hic in aëta sublatus monitus à Deo est, vt Episcopo, & vniuerso populo nunciaret loco kyrie eleison, vt dicerēt sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus, & immortalis. Quas preces cum vniuersus populus ad Deum fudisset, quieuerunt terræmotus. Huius historiæ author Nicephorus. Damascenus etiam meminit. igitur cum præter hæreses, quibus Ecclesia turbabatur, Petrus Alexandriæ Episcopus, Anthimus Trapezontius, Seuerus, & Zonota huic Trisagio, quod modo narrauimus, doctum fuisse populum à Deo per adolescētulum in aëra raptum, addidere. Qui crucifixus est pro nobis. quæ particula si separata intelligatur à Trisagio, innuit quartā G in Deo personam, quæ pro nobis sit crucifixa: si vero coniungatur, innuit vel Spiritum Sāctum passum, vel diuinam naturam passam. quamobrem appellati etiam hi fuere Theopassani. Horum noua hæc inuentio magnopere turbauit Ecclesiam. ideo sub Iustiniano Imperatore, & Vigilio Pōtifice indicta fuit Cōstantinopoli hęc quinta synodus, anno domini quingentesimo quinquagesimo tertio: nonaginta tribus fere annis post Chalcedonensem quartā synodum. damnati fuere illi omnes, qui aduersabantur Ephesinæ, & Chalcedonensi synodis, & negabant vel vnam tantum personam in Christo fuisse, vel Mariam Dei genetricem fateri nolebāt: vel aliquo pacto diuinam, aut naturam humanam perfectam in Christo fuisse diffitebantur. damnati sunt etiā hi, qui Trisagio addiderant, qui pro nobis crucifixus est. damnata præterea H fuit positio Origenis de reditu animorum ad corpora, secundum Gentilium fabulas. insuper Euagrium, & Didymum, Ibæque Epistolam damnauerunt. hæc ferè sunt gesta synodi quintæ OEcumenicæ: in qua fuere centum sexaginta quinque patres. Nulli canones editi sunt ab hac synodo. Iisdem ferè tēporibus in Hispania celebratæ fuerunt complures synodi prouinciales. quarum quædam præcessere quintam, & fortasse quartam synodum: vt Toletanum primum, quod fuit temporibus Honorij, & Arcadij. nonnullæ temporibus Theodotici. posteriores verò longe post ea tempora. ne tamen disiungamus vnius prouinciæ concilia; paucis tractabimus ea, quæ arbitramur scitu digna. fuere collecta ab Ysidoro tredecim concilia Toletana. in quorum

tertio

A tertio traditum est Recaredum regem Hispaniæ, Gottorum Principem, Reginámque Baddam, simul cum proceribus gentis eius, ac vniuerso Gottorum populo renunciasse hæresi Arrianæ, & fidem suscepisse: quam catholica Ecclesia per orbem diffusa prædicat, & profitetur. Gens hæc Gottorum sub Imperatore Valente, à quo præstita ei fuerant auxilia aduersus alteram factionem eiusdem gentis, Christianam religionem suscepit, simulque Hæresim Arrianam: cui Valens Imperator omnibus viribus fauit: quam labem vsque ad tempus Regis Recaredi retinuit: cui renunciauit Rex in hac tertia synodo Toletana palàm coram vniuerso populo. Quamobrem acclamatum ei fuit ab omnibus, salus Regi catholico. vnde verisimile est Hispaniæ Reges B hoc honoris titulo vsos fuisse. Arriani enim catholicis erãt aduersi, simúlque catholici Arrianis. relicta ergo labe Arriana Recaredus, quia ad catholicos accessisset, appellationẽ meruisse Catholici satis credibile existimari potest. in quarto vero concilio Toletano, capite tertio traditur modus, & ordo celebrandorum conciliorum prouincialium. quem reor hoc in loco silentio prætereundum, ne lectori tędium faciam in re non magni momenti. poterit is, quem delectauerit cognitio huiusmodi, locum citatum apud Ysidorum inquirere in quarto concilio Toletano capite tertio. item Decretum in hoc concilio, quòd Iudæi illi, qui etiam coacti fidem Christi receperant, cogerẽtur, vt in ea perseuerarent. in decimo concilio capite tertio, grauis mulcta indicitur Episcopis: qui ob sanguinis coniunctionem vel fauore quopiam cõ C ferunt Monasteria, & Ecclesias. Hæc ferè notatu digna comperi in conciliis Toletanis. in concilio Illiberitino, Illiberi, scilicet, celebrato, quam vrbem quidam putant Granatam esse, scitu dignum, quod in quadragesimo octauo capite cauetur, ne à sacerdotibus, vel clericis lauentur pedes eorum, qui baptizantur. quem morem in multis Ecclesiis seruatum fuisse comperimus ab Ambrosio in libro de Sacramentis: nam Mediolani Ecclesia tempore Ambrosij eo more vtebatur in baptismate. Ecclesia Romana nunquam est vsa, vt colligitur ex his, quæ narrat Ambrosius in eo opere. Braccarensis quoque cõcilij, ea vrbs Metropolis fuit Galliciæ, decreta collegit Ysidorus, ex quibus multa sumi possunt pertinentia ad sedis Apostolicæ authoritatem. statutum etiam fuit capite trigesimo sexto ne in Ecclesiis quispiã sepeliretur. in desue- D tudinem abiit decretum hoc non irrationabile, vt reor. item non prætereundum morem hunc salutandi populum à sacerdotibus, & Episcopis, quo nũc vtuntur dicentes, Dominus vobiscum, & respondendi, cum spiritu tuo, ab Apostolis traditum Ecclesiæ fuisse. multa quoque fuere decreta contra Priscilianistas: quorum hæresis serpebat per Hispaniam. Hi secuti Manichæos bonum, & malum Deum asserebant, nónulláque à Gnosticis accepere. collegit præterea Ysidorus Tarraconense concilium, Gerundense, Ilerdense, Valentinum, nonnulláque Hispalensia, in quibus nihil ferè comperi; quod eximium putem; ideo eis omissis accedam ad sextam synodum. Sexta OEcumenica synodus coacta fuit Constantinopoli, tempore Constantini Imperatoris, qui dictus est Pogonatus, & Agathonis Pontificis anno Do-

mini sexcentesimo septuagesimo quarto. conuenere centum & septuaginta Patres. Hanc Ysidorus totam collegit. damnata fuit in hac synodo hæresis Theodori, & Macarij Antiocheni Episcopi, qui prope sentientes cum Eutychete posuere in Christo domino nostro vnam tantum fuisse voluntatem, & vnam operationem. vnde etiam nomen habuere Monothelitarũ. huic hæresi fauit Honorius Episcopus Romanus, vt Græci authores perhibent. ideoque reor nomen huius Honorij non fuisse descriptum in Catalogo Põtificum. Hi omnes eorumque sectatores à synodo damnati sunt. Hi patres tunc, tempore, videlicet, Cõstantini nullum canonem ediderũt; itaque nullum canonem habemus statutum neque à quinta, neque à sexta synodo. Verum paucos post annos defuncto Constantino, cum Iustinianus filius in Imperium successisset, illi ferè iidẽ patres iterum conuenere Constantinopoli, ediderúntque centum & duos canones: quos appellare consueuit Gratianus, & alij Canones sextæ synodi. Nonnulli hanc synodum appellãt πενθέκτη quasi quæ satisfecerit quintæ, & sextę synodis: in quibus nulli fuerunt editi canones. in primo huius synodi capite repetuntur sex priorum synodorum Decreta contra hæreses, quæ damnatæ in eis fuerant. in secundo vero capite, recepit, & approbauit prouincialia quædam concilia, à quibus plurima accepit vniuersalis Ecclesia, necnon monumenta nõnullorum sanctorum, qui ea tractauerint, quæ à nobis credenda sunt. illud notandum, quòd in fine huius capitis videtur approbari concilium illud vetustissimum Africanum celebrarum sub Cypriano martyre, in quo patres illi habentes zelum Dei, non tamẽ secundum scientiam, vt inquit Paulus, statuerunt rebaptizandos omnes eos, qui ab hæreticis baptizati ad Ecclesiam catholicam veniebãt. quod certe erroneum esse nullus est christianus qui ambigat, si quidem ab hæreticis baptizati fuerunt secundum formam Ecclesiæ catholicæ. Verùm patres hi in sexta synodo seruare volentes, vt reor, quantùm fieri poterat Ecclesię vnitatem, mentionem fecere de hoc concilio, non aspere improbantes, sed veluti excusantes errorem, dixere in hoc loco statutum illud concilij Africani fuisse secundum morem, qui in ea gente inualuerat. Est præterea canon prohibens Episcopum, postquam ad Episcopatum euectus fuerit, habitare cum vxore, si habuerit, quãuis asserat se abstinenter viuere, ne det offendiculum, & scandalum. prohibuit etiã hæc synodus, ne accedẽtes ad sacros ordines cogantur polliceri abstinentiã à propriis vxoribus, quem morẽ seruari dicit à Romana Ecclesia. quod est intelligendum Orientali Ecclesiæ præceptum, quæ nunquam recepit Romanam hanc sanctimoniã. id ex eo colligitur, quod paulo post præcipit synodus in Ecclesiis Barbaris, clericos non habitare simul cum vxoribus ob scãdalum, quod de Episcopis in vniuersum prius pręceperat. itẽ præcipit ne soluatur ieiunium quinta feria maioris Hebdomadæ, quod quidam soluebãt, vt iudaicum Pascha imitarentur. Inuenitur quoq; in hac synodo fuisse sedes Patriarcharum pro dignitate cuiusq; ordine collocatas, prima Romana, secunda Cõstantinopolitana, tertia Alexandrina, quarta Hierosolymitana. de Antiochena nulla mẽtio. Notandum etiam in cõtrahendis matrimo-

A trimoniis prohibitos fuisse quosdam gradus secundæ affinitatis, ne scilicet pater & filius duceret matrē,& filiam,item duas sorores.sic neque duos fratres matrem,& filiam,duásque sorores.mos hic nunc abolitus est,habitáque est ratio tantum primæ affinitatis,non secundæ,aut tertiæ.illud quoque non prętereundum, in quinquagesimo quinto capite horum Canonum,prohibitum fuisse morē Romanæ Ecclesiæ in ieiunio sabbati,vt pote, quod antiqui patres etiam prohibuerint.Hoc nunquam receptum fuit ab Ecclesia Romana, neque authoritate Pontificum Romanorum sancitum . pari quoque ratione non fuit receptum quòd tota hebdomada paschatis esset celebris, & dicata psalmodiæ in templis. omnes ludi alij, & spectacula his diebus minime possent celebrari. prohibetur item,ne,nisi necessaria causa cogat,quispiā

B linquat propriam Ecclesiam tribus dominicis, anathematis pœna iniuncta. fuisse hunc antiquissimum,& optimum morem alibi etiam legimus.quis nō laudet Canonem alium, quo prohibetur, ne quis pingat tabulam, aut quippiam tale fingat, imaginibus, quibus excitari possit turpitudinis libido, sub pœna excommunicationis? Nostris vero temporibus, vt omittā priuatas & publicas ædes,templa Dei Optimi, & sanctorum monumenta,altaria etiam ornare putamus huiusmodi picturis, & statuis; quod certe abusus est magnus.in vltimo Canone,in quo agitur,in constituendis pœnitentiis non tantùm habendam esse rationem delicti,sed etiam conditionis personæ, contritionis, &c. posset ratio elici de confessionis Sacramento: quamuis pertinax

C referre etiam Canonem eum valeret ad pœnitentias publicas. sed mos vetustissimus totius Græciæ omnibus aliis argumentis huius ordinis antecellit. Hactenus de canonibus sextæ synodi. collegit Ysidorus Romanas synodos tertiam, quartam, quintam, & sextam, in quibus nihil memoratu dignum comperi.desunt prima,& secunda. primam fuisse reor sub Damaso Pontifice,tempore Theodosij senioris, & Constantinopolitanæ primæ synodi contra Macedonium celebratæ. in qua idem error fuit damnatus. Nos superius de hac synodo mentionē fecimus ex Tripartita historia. sub Innocentio tertio Romæ in Laterano magna fuit synodus celebrata:in qua fuere Constantinopolitanus,& Hierosolymorum Patriarchæ,Metropolitæ multi,Episcopi quadrigēti. innumeri Canones facti sunt in hac synodo,vt patet in Decre-

D talibus.ac abolitus Canon de affinitatibus secūdi,& tertij generis. & à septimo consanguinitatis gradu ad quartum redacta prohibitio de matrimoniis cōtrahendis.Hæc de Romanis,quāuis hæc fuerit posterior his,de quibus sumus acturi. Sequitur septima synodus OEcumenica. Hæc fuit celebrata in Nicea ciuitate Bithyniæ,vbi prima vniuersalis illustris illa,& celebris coacta fuit sub Cōstantino, & Irene matre anno Domini septingētesimo nonagesimo tertio,& sub Adriano primo Pōtifice Romano,cuius nomine duo interfuere,Petrus Cardinalis, & Abbas sanctæ Sabbæ. cōuenere tercentū & sexaginta sex Patres. in hac synodo damnati sunt impugnatores sanctarum imaginum,quos Christianocategoros appellarunt.& pręter alia adductus Athanasij libellus,qui extat de imagine Christi,quæ Beryti relicta à Christiano in

domo, quam conduxit Iudæus, ibíque cum à Iudæis variis tormentis illuderetur in hanc Christi imaginem, cœpit ex ea sanguis fluere in maxima copia; multísque miraculis, & insignibus eius sanguinis tactu à Deo factis, innumeri Iudæi scelus palam fatentes christianam pietatem amplexi sunt. sanguis hic diuisus fuit inter christianas omnes Ecclesias. Nos Venetiis in tẽplo D. Marci vase ex crystallo confecto habemus huius sanguinis portionem, & maxima veneratione colimus. Beatus etiã Thomas mentionẽ facit huius sanguinis in tertia parte summæ. Edidit hęc synodus vigintiduo canones; in quibus nil propemodum cõperi eximium, nisi, quis notaret morem eum seponendi in Episcopatu omnia hæreticorum monumenta. Nam cauetur à synodo, vt omnia monumenta impugnatorum imaginum, seu christianocategororum ab omnibus sub pœna anathematis traderẽtur, vt possint in Episcopatu cum aliis deliramentis hæreticorum collocari. Item sublatæ reliquiæ sanctorũ ab hæreticis sunt templis restitutæ: cautúmq; ne vllum templum consecraretur absque sanctorum reliquiis. Post hãc septuaginta quinque annis fuit octaua synodus OEcumenica Constantinopoli sub Impetatore Constantinopolis Basilio, & Adriano secundo Pontifice, anno domini octingentesimo sexagesimo octauo. nulla Hæresis in causa fuit vt hoc cõcilium cogeretur, sed scelus Michaëlis Imperatoris, cui Basilius successit, & ambitio Photij. Nã cum sub Michaële Imperatore, cui successit Basilius, sedem Cõstãtinopolitãnam teneret Ignatius vir sanctissimus, auunculus Imperatoris ausus est dimissa vxore, quam habebat, nurum ducere in vxorem. Hoc facinore cognito Ignatius admonuit auunculũ Imperatoris sceleris, qnod in se admiserat, simúlq; præcepit vt relicta nuru, & incestis nuptiis, priorem vxorem ad se adcerseret. recusauit ille. quamobrem fuit ab Ignatio excõmunicatus. Is non pœnitentia tam magni sceleris, sed ira percitus, persuasit Imperatori, vt pulso Ignatio, Photium tunc Patriarcham constantinopolis faceret. obsecutus est Imperator auunculo. sicque per scelus potitus est Photius sede Cõstantinopolitana. Nicolaus primus Põtifex Maximus cum hoc rescіuisset, Photium excõmunicauit. Hic furore percitus cum nulla alia ratione & causam suam tueri, & Pontificem vlcisci posset, cœpit dicere Pontificem Romanum, & Romanam Ecclesiam esse hæreticos, & excõmunicatos, quoniam in symbolo addidissent Spiritum Sanctum à filio procedere contra statuta antiquorum cõciliorum. inde orta seditio maxima inter Græcos, & Latinos, quæ Græciam miseram tandem perdidit. successit Michaëli Basilius, & Nicolao primo Adrianus secundus. is tres Cardinales misit Constantinopolim, coactáque synodo Photium à sede expulit, & Ignatium restituit. Nõ destitit Photius à maledicẽtia, & quantum potuit, fouit seditionẽ inter Latinos, & Græcos. Hæc octaua synodus nullum canonẽ insignem edidit. Gratianus sexagesima tertia distinct. capitulo Adrianus: in primo de hac meminit, ac dicit statutũ fuisse in hac synodo, ne quis laïcus in electione Episcoporum ius haberet, nec interesset, nisi vocatus, tuncque humiliter susciperet, quæ clerus statuisset. Post hanc octauam synodum, seditionem inter Latinos, & Gręcos, cuius author fuit

A fuit Photius, vt diximus, quãuis sopita potius quàm extincta fuit aliquot annis, nihilominus Cõstantinopolitani Imperatores, & Græca natio ægre ferẽtes nostrarum rerum amplificationem, suarúmq; imminutionem, pro téporis occasione excitarunt: ac rursus prout expedire suæ rei videbãt, sedarunt. in 6. Decretalium lib. cap. 1. legitur sub Gregorio decimo in cõcilio Lugdunensi, quo Palæologus Imperator venerat, conuenisse inter Græcos, & Latinos, ibique Decretum de processione Spiritus Sancti. postmodũ iterum excitata est seditio, adeo, vt vsque ad tẽpora Eugenij quarti Põtificis, & Ioannis Palæologi Græcorum Imperatoris, deducta fuerit: sub quibus coacta fuit synodus OEcumenica. Verum ante hanc synodum sub Eugenio, celebrata fuit

B synodus Constantiensis tempore magni schismatis: quo tres Põtifices erant Benedictus, Gregorius, & Ioãnes vigesimus tertius. opera Sigismondi Imperatoris, qui multũ laboris, & industriæ impendit, vt schisma illud tolleretur, fuit coacta synodus constantiæ, in qua depositis Pontificibus, qui fuerũt electi per seditionẽ cardinalium (quãuis Gregorius, & Ioãnes vigesimus tertius prius renũciassent suis iuribus) electus fuit Martinus Columna vir egregius, & pius. post Cõstantiense concilium, vt seruaretur Decretum de cõgregatione cõciliorum, indictum fuit concilium, quod fuit Basileæ coactum, postea vero ab Eugenio Ferrariam trãslatum, qui eodem tẽpore vocatis ad OEcumenicum cõcilium Græcis Ferrariæ synodum indixit. Venit ex Cõstantinopoli Imperator Palæologus, ac Patriarcha Constantinopolis, coacta synodo,

C ob multa incõmoda, & pestem, ex Ferraria Florentiam translata fuit, ibíque post diutinas disputationes tandẽ conuenere Græci ac Latini. Armeni quoq; in ea synodo ad vnitatem catholicæ Ecclesiæ sub Romano Põtifice venere, magnáq; omnium lætitia synodus dimissa fuit, creatíque cardinales Bessariõ Nicenus Episcopus, & Ruthenus Græci homines. quorũ prior valde illustris & doctrina, & probitate. attamẽ post Imperatoris reditum in Græciã Marcus Ephesinus Episcopus, alter Photius cõcilio rebellis non destitit calũniari cõcilium, simúlq; Nicenũ cardinalẽ, & Ruthenũ: quòd ambitione corrupti rem Græciæ, & religionis Latinis prodidissent. sicque iterum exarsit seditio apud pleróSq; Græcos, quæ tandẽ Græciam miseram perdidit. Post hanc synodum Florentinam nonam OEcumenicam temporibus nostris sub Iulio, & Leone

D Pontificibus fuit synodus Lateranensis: cui quoniam sanctitas tua interfuit, nihil mihi est amplius dicendum. Hæ beatissime Pater fuere illustres synodi, quarum summã vt potui literis mandandam duxi, tibíq; legendam trado. Tu pro tua humanitate, si non rem, officium tamen, & animi nostri propensionẽ læto animo accipito. Nã tum personæ, qua abs te honestatus fui, officiũ esse arbitratus sum his tẽporibus, iam indicto per te cõcilio hæc colligere, atque otij nostri fructum tibi in maximis, & frequẽtissimis negotiis occupatissimo reuerenter offerre: tum pro tuis erga me meritis putaui maxime debere à me præstari, vt saltem testimonium quodpiam animi grati haberes, quandoquidem certo scio nihil vnquam à me his dignum rependi posse. Vale in Domino, qui diu te nobis, ac Ecclesiæ suæ incolumem seruet.

CONFVTATIO ARTICVLORVM SEV QVÆSTIONVM LVTHER.

F

CVM summopere cupiam adeóque cupiam, vt nihil prius ac potius habeã quã rem tibi grãtã facere, ac studia tua promouere, quantum possum; id quod à me proximis literis enixè petiisti, præstare conabor; ac paucis horis hisce, quas mihi à publicis negotiis surripui, ad te perscribam, sed paucis omninò verbis, quæ mihi dicenda videntur, super articulis seu quæstionibus Lutheranorum, de quibus in conuentu Augustæ habito, cum Cæsare actum est; ac ne te pluribus morer, ad rem deueniam.

Primus articulus, in quo Lutherus se plurimum iactat, hic est, hominem iustificari ex fide, non ex operibus. Hac in re scias velim iustificationem hominis apud Christianos nihil aliud esse quàm fieri participem diuinæ iustitiæ, quæ scilicet homini suapte natura non conuenit, sed ei tribuitur ex diuina liberalitate ac bonitate; qua iustitia homo supra hominis statum eleuatur, ac fit particeps & consors diuinæ naturæ, vt inquit beatus Petrus, quòd maxima & pretiosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ. Cùm ergo iustificatione hac nouam quandam naturam, & nouum quoddam esse acquiramus diuinũ, participatione quadam, noua etiam natiuitate indigemus. Natiuitate etenim animalia ac viuentia naturã, ac esse suum acquirunt. Ac quoniam hoc esse spirituale est, non animale ac sensibile. Ideò natiuitas hæc nõ est sensibilis, sed spiritualis; quod exactissimè Christus dominus in Euangelio Nicodemo legis Mosaïcæ perito declarauit dicens, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum cœlorum. Quam natiuitatem cùm Nicodemus putaret esse Carnalem, neque intelligeret, quidnam dictum esset à Domino, subdidit Christus per comparationem spiritus seu venti qui flat, & non videtur vnde veniat, aut quò vadat, eiusmodi esse eum qui natus est ex Spiritu Sancto. Paucis ergò concludamus, nihil aliud esse iustificationem hanc nisi spiritualem generationem, per quam efficimur consortes diuinæ naturæ, & in filios Dei adoptamur. Hæc iustificatio seu hæc generatio, manifestum est, quòd non fit ex operibus, id est, quòd ex operibus nostris mereamur adoptari in filios Dei, ante-

A antequam regenerati ſimus;hoc ratione probatur:nullius opera poſſunt excedere naturæ limites,illius inquam,quę eſt eorum operum principium.Sed ante regenerationem operum noſtrorum principium eſt natura hominis ex peccato,etiã deprauata. Iccirco operibus noſtris quãtumuis bonis nũquam hæc excellentia veluti merces debebitur,vt excedamus hominem, ac eleuemur ad diuinæ naturæ participationem. Hoc igitur pacto veriſſimũ eſt, & maximè conſentaneum religioni Chriſtianæ, nullum ex operibus propriis iuſtificari. Verùm formaliter iuſtificamur, id eſt, efficimur diuini per gratiã. quæ eſt quædam ſpiritalis qualitas in animam à Deo optimo infuſa, ac participatio quædam eſt diuinæ naturæ, ſicuti virtutes morales ſunt perfectiones
B partis ſenſitiuæ, quibus pars ſenſitiua attollitur ſupra ſe,ac fit particeps rationis. Sicuti ergo temperatus temperantia eſt temperatus, & liberalis liberalitate liberalis, ſic iuſtificatus hac gratia, & hac animi perfectione,formaliter iuſtificatus eſt. Verùm quoniam (vt perhibent Philoſophi,ratioque naturalis ſuadet) actus non ſit niſi in patiẽte diſpoſito; diſpoſitio animæ ad hanc gratiam ſuſcipiendam,per quam renaſcimur,nihil aliud eſt,quàm fides, qua tendimus in Chriſtum & in Deum: fidem hîc appello non habitum atque virtutem intellectus, ſed actum, quo intellectus à Deo mouetur, vt in eum credat, & quem miſit Ieſum Chriſtum. Hic ergo credulitatis motus, quo Deus animã mouet ad Chriſtum, & ad ſe Deum, diſpoſitio illa eſt qua tendimus ad iuſtificationem. Hoc docemur in ſacris literis, nam in Euange-
C lio inquit Ioannes, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, ſed Deo nati. Idem dicit Paulus in Epiſt. ad Romanos:hoc ergo pacto iuſtificamur per fidem. Sed quoniã fides & credulitas hæc non eſt ea tantùm qua credimus Deum eſſe, & qua credimus vera eſſe,quæ dicit Deus;hæc etenim eſt etiam in Dæmonibus,ac perditiſſimis hominibus,ſed eſt ea credelitas, qua in Deum tendimus, ab hac autem neceſſe eſt bona opera prouenire. Ideo hac ratione & hoc ſenſu poſſumus dicere,hominem iuſtificari ex operibus, non autem ex ſola fide. Non propterea quidem quod operibus noſtris mereamur iuſtificari, hoc etenim ſupra eſt improbatũ,ſed quoniã fides illa,quę eſt ſine operibus non eſt fides, qua tendimus in Deum;& qua diſponimur ad gratiam recipiendam, & ic-
D circò mortua eſt,vt inquit Iacobus Apoſtolus: & hoc ſenſu dicit idẽ Apoſtolus in eodem loco quod Abraham Iuſtificatus eſt ex operibus,quia obtulit Iſaac filium in holocauſtum,non autem ex ſola fide, quod tamen Paulus negare videtur in Epiſtola ad Romanos:cùm tamen nõ hoc neget in eo ſenſu,in quo dictum eſt à Iacobo, ſed in illo ſenſu,quem ſupra improbauimus, quoniã ex operibus noſtris mereri non poſſumus gratiam ac iuſtificationem,hęc ſatis de prima Lutheri quęſtione.

Secundus Lutheranorum articulus eſt, de bonis operibus,quę facienda eſſe perhibent, vt deſtruamus corpus peccati, quod contraximus ex Adam, non tamen valere inquiunt ad id, vt mereamur per ea fœlicitatem ac vitam beatam ęternamque conſequi. Hęc Lutherani. Poſitionis huius priorem

partem approbandam esse censeo. Nam ex operibus bonis, eorumque con- E
suetudine virtutes comparamus, quibus perturbationes inferioris animæ partis sedantur, omnesque ægritudines sanantur, quod pertinet ad animi purificationem, vt purificato ab omni labe animo, pura mente possimus attingere purum, quod dicit Plato in locis pluribus. Idem etiam affirmat Paulus Apostolus. Secundam verò partem sic discutiendam esse reor, opera nostra bona ac laudabilia duplicia esse, ea inquam quæ gratiam & iustificationem præcedunt, & ea quæ fiunt ab homine. Iam renato per gratiam Dei, & in filiũ Dei adoptato; prioribus operibus nequaquam nos posse mereri beatam vitam nullus est qui ambigere queat; quia eorum operum quantumuis bonorum principium est natura hominis, quæ etiam adhuc est per peccatum de- F
prauata. Iccircò eis neutiquam deberi potest bonum illud & ea vita, quæ Deo optimo maximo conuenit per naturam, ac in infinitum excedit naturæ humanæ limites. Si verò accipiãtur bona opera, quæ sequuntur gratiam ac adoptionem in fillios Dei. Sic dicendum iudico, huiusmodi opera considerari posse, prout sunt ab animo hominis eiusque viribus, ac etiam prout sunt à gratia ac virtutibus diuinis gratiam consequentibus priori modo sumpta eadem ratione, quam suprà attuli, perspicuum est opera non eiusmodi esse illius diuinæ vitæ meritoria. quia non possunt excedere naturæ humanæ limites. Quod si illa opera cõsiderentur prout sunt, à gratia ac ab esse diuino per gratiam nobis dato, atque à virtutibus diuinitus in animam nostram infusis, rectè dici potest, ea opera beatæ vitæ esse meritoria, quod ratione probatur. G
Nam vnaquæque natura suum bonum attingit propriis actionibus & operibus. Natura ergò diuina nobis per gratiam tributa suis actionibus & operibus attinget bonum diuinum, fœlicitatem inqam ac vitam æternam. Prout ergo opera bona sunt à gratia & ab esse diuino, cuius facti sumus participes ex diuina liberalitate & bonitate, attingunt bonum ac fœlicitatem diuinam, quod nihil aliud esset, quàm eis meritò deberi vitam æternam & diuinæ fœlicitatis participationem. Nam in Euangelio secundum Mattheum. Christus Adolescenti respondit. Si vis vitam ingredi, serua mandata, quasi diceret, seruatione mandatorum vitam æternam deberi. Item in eodem Euangelio postquam in monte præcipiens Apostolis multa quæ seruare atque operari deberent, concludit, ac perorat hoc Epilogo, qui intellexerit quæ præcepi, ac H
ea fecerit, adsimilabo eum viro sapienti, qui ædificat domum suam super petram; qui non fecerit, adsimilabo eum viro, qui ædificauit domum super arenam; Item in Euangelio secundum Mattheum. Cùm diem supremi iudidicij describit, inquit beatis, quod veniant benedicti in regnum eis paratum ante secula, reddit deinde rationem, adducens opera, quæ operati fuissent ex charitate. Item in eodem Euangelio præcipit Christus nos ad Cœnam inuitare non debere diuites, sed pauperes, eisque benefacere, à quibus vicissim nihil sperare possumus, vt fiat nobis retributio in resurrectione iustorũ. Item in Euangelio dicit, qui accipit discipulum in nomine discipuli, habebit mercedem discipuli; merces verò, vt inquit Paulus, est secundum debitum, non secun-

A ſecundum gratiam; Item dicitur in Euangelio, Merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Paulus etiam dicit, bonum certamen certaui, fidem conſummaui, in reliquum repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam retribuet mihi dominus iuſtus iudex. Ecce eò quod certauit certamen bonum fideliter, dicit ſibi repoſitam coronam iuſtitiæ, fœlicitatem ſcilicet æternam, quam iuſtus Iudex Dominus, id eſt ſecundum Iuſtitiã ipſi redditurus eſt, quod idem eſt, ac ſi diceret, ex merito fidelis certaminis. Quæ enim dantur ex gratia non tradũtur ſecundum iuſtitiam ſententia Paul. Item in Pſalmo, & ſecundum puritatem manuũ mearum retribuet mihi, quia cuſtodiui vias Domini. Item alio etiam Pſalmo inquit, Semel loquutus eſt Deus, duo hæc audiui, quia poteB ſtas Dei eſt, & tua Domine miſericordia, quia tu reddes vnicuique iuxta opera ſua. Ecce retributio datur operibus. Longè plures alios locos adducere poſſem, ex ſacris literis, ſed ne te adficiam tædio hæc ſint ſatis. Tertius Lutheranorum articulus eſt de peccato originis. Inquiũt enim illi ex Lutheranis, qui melius ſentiunt, quod peccatum originis, in quo omnes naſcimur, eſt eſſe ſine timore Dei, ſine lege ad malum procliues, adeo vt non poſſimus bona opera neque quippiam boni facere; ſed omnia quæ facimus peccata ſunt, legemque tum Moſaicam tum etiam naturæ eſſe nobis à Deo datam, vt per eam cognoſcamus ægritudinem noſtrã, ac propterea recurramus ad gratiam Dei, quã, non operibus, ſed fide cõſequi poſſumus. Hęc Lutherani, hi inquam qui melius ſentiunt Lutheranorum. Hæc ſentẽtia ſi paucis in verC bis corrigatur, & ſecundum rectum ſenſum intelligatur, non eſt repudiãda, quod vt rectius intelligatur, pauca quædam præfabor. Peccatum originis nihil aliud eſt quàm carentia Iuſtitiæ, & gratiæ Dei; quam optimus Deus dederat Adam eiuſque natis, & prognatis omnibus, qui cùm ex inobedientia peccaſſet, tum ſibi, tum etiam poſteris ab eo naſcituris maximum attulit detrimentum. Nã & gratia Dei priuatus reus factus eſt ęternæ mortis, ex amiſſa Iuſtitia illa, quam ex Dei liberalitate acceperat, ex qua vires omnes inferiores animi ad nutum rationi parebant, corpuſque immortale poterat ab anima ſuſtentari; poſteri verò eius ex gratiæ priuatione vitæ ęternæ compotes eſſe non poterant, ex priuatione verò iuſtitię, tùm corpus omninò morti obnoxium ſortiti ſunt, tùm etiam deprauationẽ in viribus animi, quę ad D vitia peccataque procliues, nec rationi obſequentes, animum ſemper ad deteriora trahunt, qui licet cogi non poſſit, infirmus tamen ac ęger ex carentia gratię facile in malum deducitur. Hunc igitur animi defectum, quem contraximus ex origine Adam, appellare ſoliti ſunt chriſtiani peccatũ non mortale, aut veniale; ea namque peccata actus quidam ſunt praui illius, cui imputari ſolent; ſed dixerunt peccatum originis, id eſt, defectum animi eum quem deſcripſimus, qui nobis ineſt imputaturq́; eò quod prognati ſumus, ac veluti ſoboles quędam inhæremus primo parenti, qui opere eo actuque inobediẽtiæ peccauit. Hæc breuis eſt deſcriptio peccati originis, cuius rei exempla in ciuili hac noſtra ſocietate euidẽtiſſima comperiri poſſunt. Donetur quiſpiam aduena vir non noſtri ordinis, cui iure, & ex genere ius patricij ordinis

non conuenit, liberalitate Senatus nostri Ciuitate hac veneta, & iure patricio, hæc donatio idque Ius, tum ad eum tum etiam ad prognatos eius pertinet. Hic si postquàm fuerit hoc iure donatus, quippiam moliatur in Rempublicam ac donato iure priuetur, in exiliumque mittatur, certè detrimentũ hoc ad posteros ei⁹ perueniet, qui, etsi nihil in nos peccauerint ipsi, sed quod soboles sint radicis, vt dicam, illius, qui in nos peccauit. Hæc satis sint pro descriptione peccati originis. E

Defectus hic animi, maximè verò deprauatio virium animæ, eiusque ad malum procliuitas in sacris literis præcipuè à Paulo Apostolo peccatum solet appellari iuxta illud in Epistola ad Romanos: Iam non ego facio illud, sed inhabitans in me peccatum; sicuti etiam hostiæ quæ pro peccatis offerri solitæ sunt in lege Moysi, peccata appellãtur in sacris literis, vt apud Oseam prophetã, Sacerdotes comedent peccata populi, id est, hostias oblatas pro peccatis, & Paulus Apostolus loquens de Christo; qui oblatus est pro peccatis populi inquit, Deus fecit ipsum peccatum, id est, hostiam pro peccatis oblatam. His, quæ de peccato originis sentienda sunt, ex sacris literis, vt reor, non difficilè accommodari possunt ea, quæ Lutherani dicunt. Nam si in his, quæ de peccato originis dicunt censeant actum quempiam nostrum esse peccatum originis, falluntur, adhuc etiam falluntur, si post baptisma susceptum, quamuis sanati non simus, à deprauatione virium animæ inferiorum, & à procliuitate ad malum, propterea nos adhuc esse obnoxios peccato originis, ac illius reos arbitrentur; Nam habita gratia per baptisma, seu lauacrum regenerationis, vt inquit Paulus, non amplius sumus peccato obnoxij, quod per Christum deletum est. Sed si volunt peccatum appellare pœnam peccati, quæ relicta est in inferiori parte animi verum dicent, ac iuxta Pauli sententiam, vt supra dixi, qui etiam appellat corpus peccati, quod nobis summo studio ac diligenti opera mortificandum est. Quæ verò addunt de operibus nostris, quod nõ quimus bona opera facere &c. mox à nobis dicetur, cùm de libero arbitrio agemus. F G

Quartus Lutheranorum articulus est, de libero arbitrio, non vidi ego librum Lutheri, quem inscripsit, vt accepi, de seruo arbitrio. Verum quæ ex nonnullis intellexi, ac collegi ex opusculo Erasmi, qui Lutheri sententiam confutare conatur, ac tueri arbitrii libertatem, cùm Lutherus ex nonnullis sacræ scripturæ locis collegisset, nos sine diuina ope nihil posse boni agere, neque cogitare, neque velle, conspiceretque Pelagianos hæreticos habitos, qui sine Dei ope putarunt propter arbitrij libertatem nos posse bona opera facere, in eam sententiam incidisse videtur, vt auferat à nobis arbitrij libertatem, adeò, vt si credimus Erasmo, & ego rectè recolo, quæ legi, & bona & mala opera nostra redigat in Deum auctorem, dicatque Deum optimum, & sua bona in nobis præmio adficere, suaque mala in nobis vlcisci. Hæc Lutheri positio adeò aduersatur rationi naturali, & sacris literis, vt nihil magis absonum inueniri possit. Quis etenim sanæ mentis diceret Deum esse auctorem malorum nostrorum operum? Malum namque quod est pœna, à H

Deo

A Deo est, qui est iustus, huiusmodi malum pœnæ scilicet facere, bonum est facere quia est opus iustitiæ. At mali, quod peccatum est, dicere Deum auctorem, certè est hominis dementis; Aduersatur hoc naturali rationi. Nam cùm natura cuiusque rei sit principium actionis, quam ea res agit, conuenit naturæ propriæ cuiusque actio. Deus autem bonus est per naturam, nec habet bonitatem aduentitiam. Iccircò non potest esse auctor mali operis, per se inquam. Item cùm peccatum ea ratione sit peccatum, quia deficiat, iccircò non habet per se causam efficientem, vt inquit Augustinus: sed habet causam deficientem. Iccircò referri debet ad causam, in qua est defectus, non autem ad primam causam supra omnem cogitationem indefectibilem. Pars etiam

B altera quam tangit, quod ideò in nobis non est liberum arbitrium, quia sine ope diuina nihil possumus boni facere, non satis à Luthero intelligitur. Ideò paucis hanc totam rem comprehendam, vt quisque intelligat libertatem arbitrij non officere diuinæ gratiæ, neque opem Dei nobis præstitam libero arbitrio quippiam officere. Animaduertẽdum est primò illud, Deum supremum non esse causam determinati cuiusdam generis, scilicet necessariam aut contingentem naturalemuè, aut cuiuspiam alterius modi, qualem cogitatio humana assequi potest, sed esse supremam omnium causam; quæ moderetur & temperet pro cuiusque natura, tùm causas necessarias, tùm cõtingentes, necnon naturales, & voluntarias liberas, & non liberas: Hanc primæ causæ excellentiam vniuersitatem omnium complectentem nequaquàm

C possumus mente concipere, quia nihil mens nostra capere potest, quod non sit cuiuspiam determinatæ naturæ. Tamen esse eiusmodi supremam causam, ratione naturali & sacræ scripturæ auctoritatibus facilè probare possemus, quas omitto ne te adficiã tædio. Nõ enim puto à quopiam hoc negatũ iri, liberum verò arbitrium nihil aliud est, nisi de eligendis iudicium liberum ac optio libera: quæ non ex impressione formæ conceptæ procedit, sed ex consultatione & iudicio mentis nostræ, quæ excellentia ideò menti nostræ tributa est, quia mens non est à natura addicta cuipiã particulari bono, ac certi cuiuspiam generis, quemadmodum addictæ sunt vires sensitiuæ, sed vniuersali bono, à natura addicta fuit. Ideo secundum impressionem formæ particularis alicuius boni non conuincitur vt in illud feratur, sed conferre cum

D alio bono illud potest, & quatenus bonum est eligere, quatenus etiã particulare bonum in quo necesse est esse alteri' boni defectũ, reiicere. Liberum ergò à natura ipsa mens nostra iudicium habuit, liberamque optionem. Non tamen propterea nisi peccet, & deficiat, potetit quantumuis liber velle, optare, eligere, ac operari præter vim primæ causæ, à qua omnes aliæ pro sua cuiusque natura mouentur & temperantur. His hactenus discussis, dicẽdum est, opera nostra, quæ liberè agimus, vel eiusmodi esse, quod meritoria sint vitæ æternæ supremæque fœlicitatis, vel esse humana tantum, & hæc duplicia, bona inquam seu mala opera; à secundo hoc membro ordiemur. Opera nostra mala à libero arbitrio sunt, & quatenus sunt mala, sunt tãtum nostra, & à nobis, non autem à Deo. Deus etenim, vt supra ostensum est, nequit esse

malorum, id eſt, peccatorum cauſa per ſe, vt ſupra oſtenſum eſt: à nobis tamen ſunt & à libero arbitrio, quia ex nobis deficere poſſumus; imperfecti namque ſumus, & deficientem naturam habemus, quæ adhuc ex peccato ægritudinem contraxit; factaque eſt magis deficiens; & hoc dicitur ab Oſea Propheta, Perditio tua Iſraël, tantummodò in me auxilium tuum; ſic Iac. in Epiſtola, Deus intentator malorum eſt, ſed vnuſquiſque tentatur à concupiſcentia ſua. Bona verò opera noſtra humana à libero arbitrio ſunt, non tamē ſine ope primæ cauſæ & primi mouentis. Nam vt prætercam Philoſophorum rationes, ſic dicitur in Pſal. apetis tu manum tuam & imples omne animal benedictione, auertente autem te faciem turbabuntur, & in puluerem ſuum reuertentur. Quod ſi accipiantur bona opera noſtra, quibus fœlicitas ſuprema debetur, manifeſtum eſt, quod præter vniuerſalem illam vim, qua naturaliter, ſecundum tamen noſtræ naturæ captum mouemur à cauſa prima, requiritur priuatus quidem, & particularis propriuſque motus, quo in Deum per fidem conuertamur, & conuerſi per gratiam iuſtificemur, adoptemurque in filios Dei, neque tamen hoc tollit libertatem arbitrij; imò magis liberos nos facit, nullique deeſt hic motus à Deo, dummodo quis non officiat, ac per defectum malæ voluntatis reiiciat diuinum hunc adflatum. Nā quæ per alios poſſumus dummodò velimus, ſeu dummodò non reiiciamus bonū oblatū, noſtri eſſe arbitrij dicimus; & hoc in tertio Ethicon dicit Ariſtoteles, nulluſque propterea à Deo reprobatur, ſi ipſe ſibi non defuerit: poſſumus ergo per nos peccare & perire, non tamen poſſumus ſalui fieri, niſi per gratiam Dei; quæ vt dixi, non aufert arbitrij libertatem, ſed perfectiorem eam reddit. Ideo quod ſupra adduximus, dicit Oſea Propheta, Perditio tua Iſraël, tantummodò in me auxilium tuum, ac ſi diceret, per te perire poteris, nec Deo ſed tibi aſcribenda eſt tua perditio, auxilium autem tuum tantummodò eſt à me, quia neque humana bona ſine diuina vi facere poſſumus neque diuina illa, quibus beatitudo debetur, ſine motu mentis ad Deum, quo ad Deum mouemur per fidem, & ſine gratia, quam ad Deum, conuerſi conſequimur. Ideo dicebat Apoſtolus Paulus, Non ſumus ſufficientes à nobis, tāquam à nobis aliquid facere, aut velle, ſed omnis ſufficientia noſtra à Deo eſt; & in Euangelio dicit Chriſtus, ſine me nihil poteſtis facere, ego ſum vitis, vos palmites; ſicuti palmes non poteſt quippiam à ſe facere niſi manſerit in vite, ſic niſi in me manſeretis, nihil poteſtis facere. Item, non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri eſt, qui in vobis loquitur. Item, viuo ego, Experimentum quæritis eius qui in me loquitur, Chriſtus. iam non ego, ſed in me Chriſtus. Item, Aperi os tuum & implebo illud. Item factus ſum tanquàm iumentum apud te, & ego ſemper tecum. Ex quibus omnibus auctoritatibus facile colligitur id quod dicebam, nos non poſſe quippiam boni facere, ſine diuina gratia, & iccircò pulchrè & excellenter, meo iudicio, hac in parte dicit Lutherus, recurrendum nobis eſſe ad gratiam Dei ſi bona facturi ſumus, legemque moſaicam, per quam non iuſtificamur, datam nobis propterea eſſe, vt per eam cogno-

A scamus peccatum ægritudinemque nostram, & ad gratiam recurramus. Hæc mihi videtur esse sententia Pauli perspicua in Epistola ad Romanos, per legem, inquit, cognitio peccati; multaque in hanc sententiam dicit, quæ non oscitanti lectori compertissima esse poterunt, satis de hoc articulo.

Quintus Lutheranorum articulus est de Sacramento confessionis. inquiunt Lutherani confessionem retinendam esse, non autem omnium peccatorum, sed eorum duntaxat quæ conscientiam mordent. Nam cætera propè impossibile est intelligere, ac nosse, quod etiam perhibetur in psalmo dici, delicta quis intelligit? Peccatorum ergò, quæ vrgent nos, ac sui grauitate premunt conscientiam, confessionem dicunt retinendam propter B vim absolutionis, cui fides est adhibenda, Christoque sine hæsitatione vlla credendum, qui inquit, quoruncunque remiseritis peccata, remittuntur eis; ob eamque potissimum causam nobis peccata remitti, quia credimus verbis Christi, nosque absolutos propterea esse nequaquam dubitemus. Neque negant Lutherani contritionem peccatorum inesse oportere ei qui absoluendus est, cæterùm negant post abolutionem habitam vlli nos satisfactioni esse obnoxios. Non enim, inquiunt par est Deum maximè bonum maximeque liberalem non omnino omnia condonare illi, quem gratia impartitur, sibique ex inimico amicũ facit, sed pœnam æternam ac supplicium nunquam desiturum cõdonare, poscere verò ab eo temporariam mulctam. Quocirca negant Sacramenti huius tertiam partem, quæ scilicet Sacramen- C tum & absolutionem consequitur, satisfactionem videlicet. Quarè negant etiam purgatorium ignem. Hæc Lutherani. Huius eorum sentẽtiæ primam partem, retinendam scilicet confessionem propter absolutionem, credendumque absolutioni propter verba Christi hæc in Euangelio dicentis, non censeo ego esse improbandam. Verùm quod addunt grauia tantùm delicta, quæ conscientiam vrgent, Sacerdoti dicenda, alia verò minimè, quia nullus delicta intelligit, reor posse ad rectum sensum reduci. Nam peccata mortalia sunt ea, quæ conscientiam premũt. Hæc verò sunt explicanda pro virili. Reliqua verò venialia inquam, generali quadam confessione si explicentur satis esse; nec insistendum esse quibusdam scrupulis, quos Sathanas plerumque viris probis ac religionis obseruantia præcipuis obiicit, incredibili- D búsque stimulis eos agit. Hæc ex verbis Lutheranorum si colligantur, sensus eorum meo iudicio non est improbandus. Quod si enormia tantùm peccata exponenda Sacerdoti esse censeant, reliqua verò, si mortalia fuerint, reticenda, aut generali tantùm confessione explicanda, longè errant, suisque se ipsi rationibus conuincunt. Non enim Sacerdos ea remittere peccata poterit, quæ ignorat, neque iudicare in quempiam debet, aut malum de quopiam suspicari, aut scrutari. Hoc namque ab officio viri Christiani maximè est alienum. Confiteri ergo is debet, qui absolutionem petit. Quod si dicant sufficere generalem confessionem; cur etiam in enormibus peccatis eam sufficere non credunt? Cognoscat ergo necesse est Sacerdos eam lepram, quam absolutione est sanaturus. Præterea ignarus & idiota Christianus,

ſuiſque amore corruptus, quonam pacto rectum iudicium ferre de ſe ſuiſque gestis poterit, vt diſcernat, in quibus grauiter, & in quibus leuiter deliquerit. Retinendus eſt mos antiquus Catholicæ Eccleſiæ, quem ſeruant non tantùm ſectatores Romanæ Eccleſiæ, verùm etiam Chriſtianorum nationes, quæ maximè diſſident à Romana ſede. Græci, inquam, Armeni, Maronitæ, Coptæ, ac nonnullæ aliæ Chriſtianorum ſectæ, lingua, moribus, & inſtitutis maximè alieni à Pontifice Romano. Ex quo certiſſimam coniecturam facere poſſumus traditum hunc confeſſionis morem à Chriſto & Apoſtolis Chriſtiano populo, ad nos vſque deueniſſe: nam & de baptiſmate Ioannis, quo homines vocabantur ad pœnitentiam, dicit Euangeliſta, Baptizabantur omnes confitentes peccata ſua. Quo fit vt exiſtimem priore ſenſu non improbando, Lutheranos primam huius ſententiæ ac dogmatis ſui partem protuliſſe. Quod verò inquiunt credendum eſſe abſolutioni præſtitæ, minimeque hæſitandum ſe abſolutos eſſe propter verba Chriſti id dicentis; non credim⁹ eſſe reiiciendũ, imò ſummoperè nos etiã fidẽ, qua in Deũ tẽdimus, cõmẽdamus, cui, vt perueniamus ad gratiã, maximè innitendũ eſſe fatemur, ſecũdũ ſententiã Pauli ſępiſſime id aſſerentis, & Chriſti in Euãgelio in compluribus locis quos nunc citare non eſt opus. Id verò quod addunt de ſatiſfactione, inanem ſcilicet eſſe poſt abſolutionẽm, quia Deus ex infinita liberalitate ac miſericordia, qua vtitur erga nos, totam mulctam dimittit, non autem partem adhuc retinet, cuius ſumus rei, & quæ ſatiſfactione compenſanda ſit; reor ego alienum eſſe à ratione naturali, ac diſſentiens à locis quibuſdam ſacræ ſcripturæ, quos infra citabo. Primò rationem adducã; in quolibet peccato mortali, vt inquiunt noſtri Theologi, eſt auerſio à ſummo & immutabili bono, & eſt inordinata conuerſio ad bonum cõmutabile, quod eſt infra Deum. Ex auerſione ab infinito bono, rei efficimur æterni & infiniti ſupplicij. Ex conuerſione verò ad bonum commutabile inordinata pœnæ etiam ſumus obnoxij, ſed temporariæ. Prior abſolutione remittitur per gratiam Dei, cui reconciliamur; poſterior ſatiſfactione diluenda eſt. Ridebunt, vt ſolẽt, hanc noſtrorũ Theologorum diſtinctionem Lutherani; dicentque figmenta eſſe, quæ nec ratione nitantur, nec ſacris literis. Iccirco minime à noſtrorum ſententia diſſidentes alia via aggrediamur. In nobis eſt lex naturæ, quam Deus ex naturali lumine cuiuſcunque hominis menti indidit, iuxta id quod dicitur in pſalmo, Multi dicunt quis oſtendit nobis bona? Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine: ſupra hanc eſt lex diuina nobis tradita in ſacris literis, infra verò legem naturalem eſt lex ciuilis, quam ſcilicet ciuiles ſocietates hominum conſtituère. Hæc quidem à nullo ſanæ mentis negari queunt. Fundamento hoc iacto dictis illud addimus, vnum idemque peccatum eſſe poſſe contra leges has omnes, Diuinam ſcilicet, Naturalem, & Ciuilem, verbi gratia, homicidium, & furtum eſt contra legem diuinam, quia homicidia & furta Deus ſacris literis prohibuit: Eſt etiam contra naturalem legem nobis inditam, cuius rei vnuſquiſque in ſe periculum poterit facere, adhuc eſt contra legem ciuilem: præuaricatio autem legis

vtriuſque

A vtriusque iniustitia & iniquitas est, quæ pœnam seu mulctam, quam lex iubet, ad æquitatem reducit. Sicuti ergò homicidæ, quia contra legem diuinam egit, statuta mulcta est, ita etiam statuta est ei pœna, quia egit contra legem naturæ; & adhuc mulcta alia statuta, quia egit contra legem ciuilem. Quemadmodum ergo non est dicendum homicidam, qui contritus est, & à Sacerdote absolutus, ac propterea Deo reconciliatus, neque obnoxius amplius gehennæ, absolutum etiam esse à pœna, quam iubet lex ciuilis, neque debete ciuitati pœnas homicidij perpetrati dare, quoniam Deo reconciliatus, neque amplius reus æterni supplicij. Sic etiam non est negandum hunc homicidam Deo reconciliatum, remanere adhuc obnoxium B pœnæ, quæ ei luenda est, quod egerit contra ordinem rationis & legem naturalem. Et sic est inordinata illa conuersio ad bonum commutabile, quam dicunt nostri Theologi temporaria pœna diluendam esse, cuique aiunt satisfactionem deberi; Nisi quis ergo voluerit esse pertinax, vt reor, facile intelliget, hæc quæ de satisfactione dicta sunt, maximè esse dicta secundum rationem naturalem, Idemque ptopemodum esse, si quis dicat ei qui reconciliatus sit Deo, cuique non imputetur amplius quod egerit contra legem diuinam, nullam amplius pœnam deberi, quia transgressus est legem naturalem, ac si quis diceret, nullam etiam pœnam ei deberi si pariter transgressus fuisset legem ciuilem, ac ideo iniustus iudex censendus esset, qui homicidam iam Deo reconciliatum aliqua pœna afficeret, quod homi- C cidium perpetrasset. Hactenus ratione disputatum sit: hoc verò comprobatur exemplis Sanctorum omnium, qui pro peccatis quæ fecerunt, se ipsos sunt vlti, & spontè pœnas dederunt. Sic Niniuitæ veniam meruerunt, sic rex Ezechias, sic Dauid rex; Ioannes Baptista hortatur in Euangelio vt faciant dignos fructus pœnitentiæ. Item in Euangelio Christus inquit, vę tibi Capharnaum, vę tibi Cotasim, quia si in Sodomis & Gomorra fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, Iam dudum in cinere & cilicio pœnitentiam egissent. Item apud Danielem notissima est auctoritas, Peccata tua elemosinis redime. Multa præterea in hanc sententiam adduci possent, quæ prætereo breuitati præcipuè studens.

Sextus Lutheranorum articulus est de inuocatione sanctorum, eorum- D que cultu: inquiunt enim, cùm ex sacris literis vnus sit Mediatot Dei & hominum Christus Iesus; qui etiam, vt inquit Paulus, interpellat pro nobis, Sancti mediatores esse non poterunt, neque inuocari debent vt orent pro nobis; nam etiam Ioannes in Epistola sua inquit, filioli nolite peccare, quod si peccauerimus, Aduocatum habemus apud Deum Iesum Christum, qui est propitiatio pro peccatis nostris. Hæc Lutherani; qui si negant Sanctos orare pro nobis, aut intercessionibus eorum nullam nobis comparari vtilitatem, ac propterea inuocandos non esse, proculdubiò maximè errant. Nam cum sancti ciues sint ciuitatis Dei, & Christi membra præcipua, cuius nos etiã sumus ciues, & pariter Christi mẽbra ac egregia præditi sint charitate erga nos, quis, ambigere potest, quod

pro nobis adhuc periclitantibus orent? Valet autem eorum oratio. Nam E
si vt inquit Iacobus, assidua iusti oratio multum valet, multò magis valebit Sanctorum oratio; quis etiam vertere in dubium debeat, quod non frustra à nobis inuocantur, eorumque gesta nobis imitanda proponuntur? Nec obstant auctoritates quas adducunt. Nulli namque dubium est, Christum solum Meditatorem esse Dei & hominum. Solus namque meruit gratiam & gloriam his qui in ipsum credunt. Hoc pacto nullus Sanctorum est mediator; imò contra eos, qui secus sentiunt, exclamat Paulus in Epistola ad Corinthios, inquiens, An Paulus pro vobis crucifixus est? Sic etiam est aduocatus, & interpellat pro nobis, cuius orationes efficaciam habeant, vt efficiant id quod Christus voluerit. Sancti ergo mediatores sunt & aduocati, sicuti conserui nostri, sed domino chariores & propiores nobis; inuocandi ergo sunt, non vt Christus, sed vt membra Christi, orantque pro nobis, vt ex pluribus sacræ scripturæ locis probari posset, quos consultò prætereo. Verùm quia in hac Sanctorum inuocatione potest irrepere abusus, cùm ita quis ad superstitionem declinaret, vt obliuisceretur Dauidicum illud, Vacate & videte quoniam ego sum Deus, & alibi, videte quod non sit alius præter me; censerem ego interesse plurimum bonorum præsulum, huiusmodi abusus cohibere, ea tamen moderatione ac dexteritate vt nihil vi fieret, sed pro tēporum ratione ac moribus nationum in melius paulatim mutarentur. F

Septimus Lutheranorum articulus est, de votis Monasticis, & cœlibatu Sacerdotum. inquiunt Lutherani: Vota Monastica perpetuæ præsertim continentiæ esse reiicienda: tùm quia sunt contra mandatum Dei, qui in Genesi dixit ad Adam, & ad Noë post diluuium, Crescite & multiplicamini, ac implete terram. Item de re impossibili votum fieri, est contra rationem. Sed seruare perpetuam continentiam est res impossibilis: vt experimento compertum esse, potest sumpto à Monachis, qui vouerunt cœlibatum, & à Sacerdotibus. igitur talia vota tollēda sunt. Hæc in summa Lutherani. G

Quantum ad priorem partem pertinet, scilicet de votis Monasticis, dicimus, nulli dubium esse, vitam cœlibem perfectiorem esse, magisque aptam rerum diuinarum cōtemplationi, quàm vitam eius qui vxorem habeat. H
Nam & rei domesticæ cura distrahit animum hominis à contemplatione: & voluptas venerea adfigit humi diuinæ particulam auræ, adeò vt nihil serium in ea homo cogitare possit, vt dicit Philosophus in Ethicis. Auerroës etiam in septimo Physicorum idem dicit fere. Inquit enim, perturbationum sedatio ad contemplationem summoperè facit: sed præcipue omnium castitas. Paulus etiam idem adserit. Qui vxorem habet, quærit ea quæ sunt vxoris, & diuisus est. Item, qui dat virginem suam nuptui, bene facit, & qui non dat, melius facit. Item de virginibus præceptum non habeo, concilium autem do tanquam misericordiam à Domino consecutus. Innumera huiusmodi possem adducere ex sacris literis; Nulli ergo dubium esse debet, quin

A Vita cœlibum ſit præſtantior vita eorum, qui vxores habent. Quod ſi melior ac excellentior eſt vita Cœlibum, nullus ambigere poteſt, quin etiam in hac Eccleſiaſtica Hierarchia eiuſmodi hominum perfectiorum ſtatus eſſe debeat; quæ, ſi hoc ſtatu careret, imperfecta eſſet. vtpote cui deeſſet perfectior ſtatus hominum. Status autem firmitatem dicit, qua firmatus is qui eſt in eo ordine, deſcendere non queat ab eo viuendi gradu ad inferiorem ordinem. Sic dicimus Sacerdotum ſeu clericorum ſtatum, ſic ſtatum eorum qui vxores habent, ſtatum: Quem ſtatum Cœlibum ſi concedere debemus Eccleſiæ Chriſtianæ, neceſſe eſt vt firmitas hæc adſit. Firmitas autem hæc ex voto comparari ſolùm poteſt; quo quiſpiam ſe vitam-
B queque ſuam vniuerſam diuinis obſequiis contemplationique offerat, ac veluti holocauſtum faciat. Niſi ergo velimus perfectiorem hunc hominum ſtatum ab Eccleſia remouere, manifeſtum eſt Cœlibatus vota improbanda nõ eſſe, Imò ad decorem & perfectionem Eccleſiæ maximè facere. Hoc ex ſacris literis comprobatur. Nam Chriſtus in Euangelio inquit, diuerſa eſſe Eunuchorum genera, eorum ſcilicet qui deprauata natura nati ſunt, & eorum qui manu arteque hominum facti; & eorum demum qui ſe caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Sed omnes non capiunt hoc verbum. Ex quo colligi poteſt, eſſe genus hominum maximè probandum, qui ſe caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Hi, qui ſine voto cœlibes ſunt non propterea dici queunt caſtrauiſſe ſe propter regnum Cœlorum. Nam Eunuchi
C non dicuntur tantum quoniam non generant, ſed quia impotentiam habent generandi. Ii ergo tantùm, qui ex voto caſtitatis ſibi ademerunt potentiam generandi, poſſunt dici verè ſeſe Eunuchos feciſſe propter regnum cœlorum. Paulus item Apoſtolus, cùm loquertur de viduis, quæ ſe diuino obſequio manciparent, admonet viduas iuniores admittendas non eſſe, quia cùm luxuriatæ fuerint, in Chriſto nubere volunt, damnationem habentes, quoniam priorem fidem irritam fecerunt, nubentes autẽ nõ poſſunt mereri dãnationẽ quoniã priorem fidem irritã fecerũt, niſi quoniam vouerãt, & fidem Deo dederant, ſeſe nulli amplius nupturas, Rationes quas adferunt Lutherani non eſt difficile ſoluere. Nam priorem rationem de mandato Dei in Geneſi, niſi velint aſſerere contra dictum Apoſtoli Pauli, vir-
D ginitatem eſſe peccatum, & eſſe contra Dei præceptum, illis quoque nobiſcum ſoluenda eſt ea ratio contra Iouinianum, dicendumque, præceptum illud Adæ datum & Noẽ, tanquam parentibus humani generis, ac humano generi in illis exiſtenti: non tamen datum, vt quilibet homo id mandatum ſeruet; generatio enim eſt propter bonum ſpeciei, vt ſpecies ſcilicet perſeueret; ſicuti agricultura, vt cibum habeamus, quo nutriri poſſimus: non tamen propterea quilibet homo dare operam debet agriculturæ; ſic neque quilibet homo dare debet operam liberis procreandis. Imò cùm homo ciuile ſit animal, nimiaque ciuium multitudo officiat bono ciuitatis, vt philoſophi probant, multũ confert bonæ & fœlici hominũ vitæ nõnullorũ hominũ cœlibatus. Quod poſtea dicũt, ſeruare caſtitatẽ eſſe impoſſibile: quonã

pacto afferere poffunt id effe impoffibile,quod tam multa hominum, virorum & mulierum millia feruauere, & in monumentis patrum noftrorum Chriftianorum memoriæ proditum eft? Plenæ fuere ingentes eremi Monachorum cœnobiis.Innumeræ virgines,quę vitam cum morte commutarũt, ne vlla in parte femel animo conceptam virginitatem macularent. Non tamen inficias eo,noftris temporibus ad hunc vitæ ftatum perfectorum hominum & virginum temerè ac paffim paruo aut nullo difcrimine plures fæpe admitti;quo fit vt etiam eorum multi in maxima labentur fcelera; cæterofque illius ordinis & ftatus,probos alioqui homines infament. Quamobrem maiorem diligentiam adhiberi oportere,nec abbates cæterofque qui monafteriis præfunt,ita faciles effe,vt plerique eorum funt ad Monachos recipiendos. De Cœlibatu Sacerdotum,quę fecũda pars erat,nulli dubium,quin hoc fit inftitutum Ecclefiæ. Verùm hoc inftitutum maximè puto conuenire Sacerdotis minifterio,qui femper ferè addictus effe debet diuinis rebus; vt qui vxorem habet,diuifus eft,vt inquit Paulus. Non tamen probandum cenfeo hunc morem,qui iam inualuit in Ecclefiis multis, vt quiuis paffim admittatur ad Ecclefiafticos ordines,etiam primæ lanuginis adolefcentes, & homines inopes,ignariq; rerum omnium, & fępenumero viri praui,quamobrem abufus hic etiam effet corrigendus.

Octauus Lutheranorum articulus eft de Canone Miffæ, quem fummopere improbant; eò quod ex eo videamur nouum facrificium Deo offerre, ac propterea aperte contradicamus Pauli fententiæ in Epiftola ad Hebræos; vbi inquit,Chriftũ vnico Ablato facrificio fancrificaffe omnes ad fe accedentes, neque reliquam nobis effe nouam hoftiam pro peccatis offerendam: Imò fi Chriftus,inquit,inter nos effet Pontifex,nõ haberet amplius hoftiam quam offerret. Hæc igitur Pauli expreffa fententia improbare videtur Canonem miffæ,quo videmur Deo nouam hoftiam offerre,nouumque facrificiũ de manib⁹ Sacerdotis.improbãt deinde vehemẽtiffima oratione hãc Miffarũ,quæ paffim dicũtur,multitudinẽ & frequentiã,vnámq; tantũ fufficere afferũt in tẽplo vno dici fingulis quibúfq; dieb⁹,præfentéfq; Euchariftiã è manibus Sacerdotis fumere debere dicunt, fi nõ omnes maiorem,tamẽ eorum partem. Hæc Lutherani. Vtinam Chriftiani homines qui Chriftum fequi,& in eum quàm maximè credere profitẽtur charitatem feruarent ac humilitatem:quas Virtutes tanquam omnium præftantiffimas Chriftus commendat, facile namque effet controuerfias omnes de medio tollere. Nunc verò cùm arrogantia & fuperbia elati,verbis tantùm profitemur charitatem erga Deum & proximum, & animi humilitatem: dum vnufquifque fapientior fuiffe videri vult,ac non fine caufa proximum arguiffe; fit vt pertinacia obcœcati,nihil potius nobis fit quàm fententiam noftram tueri, & aduerfarij refellere. Teneamus animi humilitatem,faciléque erit noftram hanc cõtrouerfiam cõponere, Chriftum dominum noftrum fefe patri Deo hoftiam & holocauftum obtuliffe pro peccatis omnium quotquot vnquam fuerunt & futuri

A futuri sunt,ac vnica ea hostia sanctificari & perfectos reddi quoscunque qui per fidem & charitatem ei adhæserint,nullus christianorum est qui dubitet. Nullus etiam ambigere potest, in Eucharistia & Calice,quos offerimus,esse verum corpus & sanguinem Christi sub specie vini & panis, eum inquã sanguinẽ ídque corpus quod in cruce oblatum fuit. His addatur id quod Christus dicit in Euangelio. Hoc facite in mei commemorationem: pòstquam dixerat,Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur: in holocaustũ scilicet & hostiã.Item Paulus Apostolus in Epistola ad Corinthios inquit; Hoc quotiescunque feceritis,mortem domini annunciabitis donec veniet. Ex his quiuis colligere potest, in Missa Deo patri sacrificium & hostiam offerri, nõ B nouam,sed eam quæ oblata est.Nam id quod offertur,est corpus Christi verum & sanguis verus.idem numerò cum eo quod ipse obtulit: est etiã idem sacrificium, quia fit in memoriam ipsius,& in annũciationem mortis domini:& est repetita memoria vnius illius sacrificij, quod semel à Christo oblatum est.Nouitas verò est nõ ratione sacrificij.(Illud namque idem offertur,) sed ratione modi. Nam tunc oblatum est sacrificium illud sub specie hominis,in qua filius Dei apparuit;nunc verò offertur sub specie panis & vini. Est etiã nouitas,quia veteris sacrificij est noua memoria.Ea ergo quę dicũtur in canone Missæ, sunt vera, quia offertur hostia Christus, & sacrificium quod Christus obtulit:non tamen offertur noua hostia; sed ea quæ oblata fuit sub specie hominis, offertur sub specie panis & vini: nouáq; fit memoria veteris C rei.Quam oblationem præuidens spiritus sanctus, sacerdotium Christi dicit esse secundum ordinem Melchisedech: qui cùm esset sacerdos Dei altissimi, protulit panem & vinum; quia scilicet sub huiusmodi speciebus Patri offerendum esset verum holocaustum,Christus inquam, in memoriam oblationis eius, qua seipsum obtulit in ara crucis sub specie & forma hominis. Sic interpretandus est canon Missæ,eaque sententia intelligendus, quæ ex verbis in eo positis, si rectè animaduertantur, manifestè elicitur. Non ergo offerimus nouam hostiam,neque nouum sacrificium facimus; nulla enim est hostia Deo accepta pręter Christum:sed sub speciebus nouis eum offerimus in memoriam oblationis illius, qua se ipse in cruce obtulit. Et hæc est oblatio munda,de qua Malachias meminit, locutus in persona Dei, Nomen meum D magnũ est in gentibus,inquit,& vbique offertur mihi oblatio mũda. Quod autem Lutherani reprehendant hanc Missarum frequentiam tanquam quæ contemptum pariat,fortasse non omninò reiiciendum est,quod dicunt: benéque forsan religionis maiestati consuleretur, si non tam temerè ac passim à sacerdotibus præsertim ignaris aut malis, Missæ dicerentur,nec in priuatas ac prophanas ædes inducerentur.Hæc satis.

Nonus Lutheranorum articulus pertinet ad abstinentiam institutam ab esu carnium die Veneris & Sabbathi,item diebus quadragesimæ,cæterísque huiusmodi, prout Christiani omnes seruare solent; dicúntque hæc instituta praua esse, & multum officere libertati, qua vt inquit Paulus, liberauit nos Christus, id est, in quam nos asseruit ab obseruationibus & ceremoniis legis

Mosaïcæ;inquiuntque sufficere fidẽ in Deum & Christum, cui debeatur regnum cœlorum: huiusmodi verò dierum obseruantias nihili existimandas esse. Nam,vt item inquit Paulus, regnum cœlorũ neque est cibus neque potus,sed pax & gaudium in Spiritu Sãcto,&c. Improbant etiam ritum Ecclesiæ,in qua Eucharistia laïcis hominibus datur sub specie panis tantùm,& nõ vini, multósque ex Euãgelio locos adducunt, ex quibus conantur colligere, præceptum Christi esse, vt vtraque species laïcis detur. Huiusmodi dicunt Lutherani in obseruantias & ritus Ecclesiæ. His paucis respondebimus. Fatemur primùm,instituta & obseruantias has non esse diuini iuris, sed à patribus nostris & ab Ecclesia statutas; cõtra quas Ecclesia etiam statuere posset, si fore in rem communem hoc videretur.Non tamen propterea sequitur instituta hæc bona non esse & seruari non debere. Nam cùm Paulus præcipiat omnem animam subiectam esse debere potestatibus sublimioribus,(omnis enim,vt inquit,potestas à Deo est, &; Qui potestati resistit,ordinationi Dei resistit:)nulli dubium, quin sit cõtra iustitiam & præcepta Pauli, hæc inobedientia: præsertim cùm maximè sint hominum naturæ accommodatæ huiusmodi obseruantiæ. Nulli etenim etiam gentilium philosophorum fuit vnquam dubium,quin abstinentia à carnibus & ieiunium mẽtem euehat ad superna:è contra,crapula,delicatæque mensæ animum grauent,ne quippiam sublime sapiat. Cur ergò improbandum est Ecclesiæ institutum,quo præcipitur huiusmodi abstinentia,his qui sine detrimento bonæ valetudinis ea vti possunt? quem morẽ vetustissimum, forsitan à temporibus Apostolorum, vel post Apostolos in Ecclesiam deductum ad nostra vsque tempora cuiuscunque nationis & ordinis Christiani seruauerunt ac seruãt, quibus nihil est commune cum institutis Romanæ Ecclesiæ.Græci hunc morẽ seruant,Maronitæ, Iacobitæ, Abissení, Armeni, moribus,lingua,ac institutis aliis inuicẽ longissimè diuersi.At, inquiunt,Christus hæc facienda non præcepit. Si non scriptum est, præcepisse, non tamen propterea colligi posset quod non præceperit. Nam multa dixit & fecit Iesus,quæ non sunt in Euangelio scripta,vt testatur Ioannes Euangelista.Multa per spiritum sanctum datum Apostolis, eos docuit,& palàm fecit,quæ antea non præceperat; inquit enim ipse Apostolis.Multa habeo vobis dicere,sed non potestis portare modo. Paracletus autem spiritus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit,&c. Verùm quãuis à Christo & ab Apostolis non fuerint hęc instituta,an propterea non sunt seruanda patrum nostrorum sanctissimorum hominum antiquissima instituta?quæ ratione naturali nituntur? quibus Christum imitamur,qui quadraginta diebus & noctibus ieiunauit?quæ prodesse tantùm,obesse verò minimè queunt? Si etiam quippiam obessent, non tamen propter hæc rumpenda erat Christiana charitas,& Ecclesiæ vnitas.Fatemur nos quoque cum Paulo Apostolo, regnum Dei non esse cibum aut potum, &; Quod intrat per os,non coinquinare hominem,vt Iudaïzantes dicebant, qui cibos quosdam mundos, nonnullos immundos faciebant, quibus infici conscientiam mentémque hominis prædicabant,qui eis vesceretur. Contra hos exclamat Aposto-

A Apostolus, & Christus in Euãgelio, háucque discretionem ciborum improbant. Prætetea fatemur, etiamsi huiusmodi etiam apud nos instituta abstinẽtiæ superstitiosè seruentur, vt nõnulli faciunt, & contra rationis regulam, qui de charitate erga Deum & proximum parum curant: si inuidi sint, aut superbi, nihil cogitant, dummodò in huiusmodi obseruantiis non delinquãt: quas etiam ægritudine pressi minimè omitterent: superstitiosæ hæ obseruationes addictæ exteriori cultui tantùm, de interiori verò ne somniãtes quidem, non prosunt Christiano viro. Non tamen proptetea censendum est, huiusmodi obseruantias esse omninò reiiciendas, cùm sint maximè vtiles, & magnoperè faciant ad interiorem cultum excitandum & augendum: neque desciscẽ-
B dum est ab ea obedientia, quã debemus Ecclesiæ eiúsque præpositis ac summo Pontifici. De Eucharistia quod addunt, debere scilicet tribui laïcis sub vtraque specie. Nimirum cùm ipsi fateãtur Lutherani verum corpus & sanguinem Christi per concomitantiam esse sub specie panis tantùm, sicuti sub specie vini verum sanguinem, & verum corpus per concomitãtiam. Mirum est cur improbent institutum hoc Ecclesiæ, quæ ob euitanda innumera scãdala, & plurima quæ fœditatem adferebant huic Sacramento, cum prębebatur laïcis sub vtraque specie, statuerit sub specie tantum panis laïcis præberi, cùm nulli dubium sit, quod & sanguis & corpus Christi assumitur sub vna tantùm panis specie: & in actibus Apostolorum fiat mentio tãtùm de pane, vbi dicitur de Apostolis, quod perseuerãtes erant in fractione panis: sub spe-
C cie namque panis & corpus Christi comeditur & sanguis bibitur, & cuilibet satis compertum esse potest. Quæ addunt de potestate Pontificis & Episcoporum, nulli dubium, si ratione nitamur, & sacrę scripturæ authoritate, quin in Ecclesia catholica debeant esse præsides, qui potestatem habeant in spiritualibus iudicandi, & coërcendi; puniẽdi denique, si qui deliquerint: qua vti debent ad ędificationem Ecclesiæ, nõ ad destructionẽ, vt inquit beatus Paulus; Nisi enim in spiritualibus in Ecclesia essent præsides, qui & docerẽt populum christianum, & coërcere possent eos, qui secus fecissent, aut dicerent, nimirum Ecclesia Christianorũ pastoribus careret, peiúsque haberet quàm societas ciuilis, quæ rectores habet & pastores. Aliter enim humanũ genus, nõ hominum more, sed more ferarum degeret. Eáque libertas, quam prædi-
D cant, maxima efficeretur seruitus. Quod Plato adnotauit in libris de legibus. In ea, inquit, ciuitate, in qua libertas hæc esset, vt vnusquisque id ageret, & eo, quo vellet, viueret modo, maximam seruitutem efficeret, cùm probis viris contra improbos nullum esset publicum auxilium. Absit ergo vt hęc perturbatio sit in Christiana Ecclesia, quam optimè omnium institutam esse oportet, ita vt hierarchiam quandam præ se ferat, quod Dionysius in libris de Ecclesiastica hierarchia pulcherrimè ostendit. Hoc idẽ inquit beatus Paulus: Vultis in virga veniam ad vos, an in lenitate? Tradere etiã Sathanæ eum qui peccauerat, potestatis fuit. Sic in actibus Apostolorum Petrus Saphyram & Ananiam mulctatus est, eò quòd voluissent fraudem facere Spiritui sancto. Innumera adduci possent ex sacris literis, & ex sanctissimis patrum nostrorũ

monimentis, quæ quia expoſita ſunt & obuia omnibus,ſilētio prætereo. Sic etiam nulli chriſtiano,qui nouit ex ſymbolo Eccleſiā vnam eſſe,ſicut vna eſt fides,vnúmq; baptiſma,vna vocatio. Denique ſicuti eſt vnum Chriſtianorū corpus,cuius nos membra ſumus,ita etiam eſſe in Eccleſia vnum Pontificē,à quo hæc vnitas contineatur in terris.Nā multitudo principatus mala,& quæ vnitari valdè officiat.Nec ſatis eſt vnicū eſſe Chriſtum Eccleſiæ caput,quandoquidē ita diuinitùs eſt hominū genus inſtitutum,vt præter diuinum ſpiritalē afflatum,egeat etiam ſenſibili quodam diſpenſatore,qui ſit homo,à quo dirigatur in viam rectā: quod partim aſſcribendū eſt imperfectioni humani generis,quod à ſenſibilibus pēdeat,partē etiam eius dignitati:nam hoc pacto quodámodo pro ſuę naturę imbecillitate ipſe ſibi auctor eſt fœlicitatis,cùm per hominē diſpenſatorem myſteriorum Dei & rectorē,humanum genus ad fœlicitatē dirigatur. Propriū namq; rationalis naturæ eſt,vt ex ſe agat,quod pro diuina bonitate naturę humanę inditum,voluit etiam Deus,quantū fieri poterat,ſeruari etiam in hac ſuprema fœlicitate adipiſcenda. Vnius ergo Eccleſiæ vnū caput,vnúſq; rector. De eius verò poteſtate quia multi multa dicunt,ac nōnulla,quæ longiori oratione indigerēt, quàm ſuſcepti huius opuſculi breuitas patitur; idcircò nihil amplius dicam de hac re. Illud verò quod primo,medio,ac poſtremo tandē loco dicunt Lutherani de abuſu multimodo & ingenti,qui inductus eſt in Eccleſiā Chriſti, qua de re tantopere exclamāt,tot grauamina protulerunt,non eſt quod aliud dicam,niſi vt precer primùm Deum optimū maximum patrē Domini noſtri, eiúſq; vnigenitum filium,qui ſemper interpellat pro nobis, & Sanctum Spiritū quo vncti ſumus chriſtiani omnes per gratiā Dei & Sacramentū Baptiſmatis,vt velit reſpicere labantem Eccleſiā ac certè periclitantē, moueátq; animum prælatorum Eccleſiæ, vt tandē pauliſper amore hoc ſui omnium pernicioſiſſimo depoſito, ea quæ manifeſta ſunt corrigant,ſeq; ipſi caſtigent. Non eſt opus cōcilio,non diſputationibus & Syllogiſmis, nō locis ex ſacra ſcriptura excerptis ad ſedādos hos Lutheranorū motus;opus eſt tantùm bona voluntate,charitate erga Deum & proximum, animi humilitate opus eſt,vt deponamus auaritiā, faſtum magnū hunc rerum omnium,& cuiuſcunq; generis rerum domeſticarum apparatū,magnas has familias,cōtrahamúſq; nos ad ea,quæ nobis in Euāgelio præcepta ſunt. His opus eſt,ſi velimus hos Lutheranorum errores & tumultus ſedare; non adferamus contra eos librorum copiā,non orationem Ciceronianā, non ſubtilia argumēta:adferamus tātùm vitæ probitatē,animū humilē,faſtu depoſito,nihil cupientē præter chriſtum & bonū proximi. His armis,mihi credite,nullo negotio Lutherani, imò Turcæ & Iudæi cōuincerētur. Hoc prēſtare,officiū eſt chriſtianorum prælatorū,huic rei tātùm operam dare;quæ ſi omittātur,& niti voluerint fauore principū,& rationibus ac auctoritatibus,& librorū copia,vt meus fert animus,parū proficiēt. Hęc ego ſentio. In omnibus tamen quę ſcripſi,ſi quippiā minus rectè dictum eſſet,me ſemper,cùm admonitus fuero, profiteor auctoritati Eccleſiæ catholicæ Romanæ,imò etiā cuiuſuis alterius cum illa ſentientis,pariturum, ac ſine mora obtemperaturum.

DE PO-

DE POTESTATE PONTIFICIS, QVOD DIVINITVS SIT TRADITA, AD NICOLAUM *Teupolum*.

B

CVM hoc vesperi tecum in eum sermonem incidissem, an authoritas illa, & potestas, qua Pōtifex Maximus fungitur, sit ei consensu quodam hominis tributa, an potius diuinitus ei tradita, qua de re nostris hisce temporibus maximos tumultus excitatos esse perspicimus; neque etiam veriti sint viri in omni disciplinarum genere celebres, ac in Christianæ Theologię studiis illustres in magno hominum cōuentu asserere, hoc ius Pōtificis humanum esse,
C
dixi cōfestim me ab horum hominum sentētia maxime dissentire, ac prope compertum habere diuinitus concessum esse Pontifici ius illud, eámque potestatem, qua regit, ac moderarur Christianum gregem. in qua sententia cum te quoque esse constantissime asseuerares, neque commodè tamē posses per tuas occupationes familiares, quibus adeo te implicitum esse noui, vt vix habeas liberam spirandi facultatem, nūc memoria repetere rationes illas, quibus iampridem inductus in hanc sententiam deuenisses: rogasti me hominem minus occupatum, vt breui commentariolo eas colligerem rationes, quibus mihi persuasum est à Deo Optimo potestatem hanc datam esse Romano Pontifici, neque à consensu hominum vllorum
D
pendere. Respōdi paratum me esse morem tibi gerere in quacunque re opera mea vti velles, posseque te amicitiæ nostræ iure mihi quod volueris munus iniungere, neque diffiteri me minus occupatū, quàm te esse, longe tamē magis inertem. Quamobrem ea me tibi conditione hanc operā præstiturum vt mihi necesse non sit vllum authorem videre, verum ea rantum colligere, quæ memoria repetere possum, neque ab aliorū pendere commentis, sed ea tantum in medium afferre quæ mihi videantur. tuum verò fore, vt omnia acerrimo illo ingenio tuo discutias, ac diiudices, quæ recte, item, quæ perperā dicta ribi videbuntur. nam cum doctissimus sis, paritérq; mihi amicissimus, nimirum neque te aliquid præteribit, quod minus recte prolatum sit; atque pro amicitiæ nostræ iure illud ipsum quidquid erit mihi ingenue significa-

bis.verùm ne te amplius morer,deueniā ad discutiendam quæstionē proposi- E
sitam. Dico ex Euangelij dictis perspicue colligi à Christo Dei filio tributā fuisse Petro,eiúsque successoribus hanc potestatem:ex epistolis Pauli colligi etiam potestatem hanc eandem diuinitus ei datam fuisse.item assero ratione euidentissima hoc idem probari, adeo vt si quis negare non audeat diuinam prouidentiam gubernationi Ecclesiæ non defuisse, nec deesse, à ratione nostra dissentire non valeat. Docebo postremo,sed paucis,rerum euentu comprobari clarissime id,quod authoritates sacræ paginæ,& ratio astruunt. Potestas omnis, quam non tantum Romanus Pontifex Petri successor, verum etiam Episcopi,sacerdotésque omnes habent,non ea,inquam,qua Sacramēta conficiant, sed qua vtantur in populo Christiano ad beatitudinem perducendo,& in Christiana vita erudiendo,cui veluti Architectonicæ, & Principi ciuilis quęcunque potestas inseruit,cum inferiores quosdam fines habeat, qui omnes ad supremum illum referri debent,colligitur, quātùm memoria repetere possum,ex his Euangelij locis.Apud Ioan.c.20.postquam Christus à mortuis surrexisset,discipulisq; apparuisset,insuflauit in eos,& dixit. Accipite Spiritum Sanctum,quotumcunque remiseritis peccata,remissa sunt: & quorumcunque retinueritis peccata retenta sunt. item apud Matth.c.18. inquit. Quæcunque ligaueritis super terram,ligata sunt,&c.Item apud Matth. cap.16. post Petri confessionem,quòd Christus sit filius Dei,inquit Christus, quia tu es Petrus,super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meā, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam.tibique dabo claues Regni cœlorum,& quodcunque ligaueris super terram,erit ligatum,& in cœlis:& quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cœlis. item alibi dicitur in Euangelio apud Lucam c.22. Petre Sathanas expetiuit, vt cribraret vos, ego autem pro te oraui,vt non deficiat fides tua,& tu aliquando conuersus cōfirma fratres tuos.item alibi in Euāgelio Ioan.c.21.dicitur.Petre amas me? cui Petrus, Domine,tu scis,quia amo te.& rursus Christus.pasce oues meas. iterumque interrogat.Petre amas me plus his? cui Petrus. Domine tu scis,quia amo te. pasce, inquit,agnos meos.sicque tertio Petro iniunxit, vt pasceret oues suas. Ex his Euangelij locis,vt reor, quadruplex quædam potestas perspicuo colligitur tributa à Christo,discipulis omnibus vna plene. item altera nō tamen omnino neque plene. Petro vero soli posterior hæc,quā diximus aliis etiam tributam,sed non plene,plenissime,vt ita dixerim,tributa est.itémque duæ aliæ. Omnibus tributa est potestas remittendi peccata per insuflationem, & largitionem Spiritus sancti. hac potestate quilibet sacerdos in confessionis Sacramento vtitur, soluitque à peccatis confitentem curæ ipsius subiectum. hæcque potestas sequitur ordinem, & characterem sacerdotalis ordinis,& à Spiritu sancto dependet; sicuti etiam operatio baptismatis, confirmationis, aliorumque huiusmodi Sacramentorum, quorum ministri sunt sacerdotes. Diuina verò virtus agens est; sicuti enim solus Christus baptizat, ita solus Christus,qui & Deus est,solus peccata dimittit, & gratiam confert.hoc certissimis argumentis, & Sacræ paginæ locis comprobatur à Theologis Christianis.

A stianis. quæ te non latere probè intelligo. sed præter alia hoc, quod adduximus ex Euangelio Ioan.c.20.euidēter id adstruit.inquit enim Christus. Accipite Spiritum sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittūtur eis. quasi expresse dixerit. Potestas hæc remittendi peccata ex Spiritu sancto est, quem vobis trado. licet ergo collatio ordinis fiat à Pontifice, seu ab Episcopo, potestas ea tamen sequitur characterem, & participationem Spiritus sancti, non autem est participatio quædam potestatis, quam primò, & perfecte habeant Pontifex, Episcopusve; sicuti quamuis baptismus conferatur à sacerdote, sanctificatio tamen, & character non est à sacerdote, neque participatio aliqua sanctitatis sacerdotis, sed à Deo tantum est. hæc prima potestas omnibus data, & nulli præ aliis; nullibi nāque in vniuersa sacra pagina comperies alicui præcipuè, ac præ aliis tributam fuisse hanc potestatem. Altera potestas omnibus item Episcopis tributa est, sed præcipue, ac præ aliis Petro. Potestas hæc, est ligandi, ac soluēdi, quam reor ego non esse priorem illam, de qua fecimus mētionem, qua scilicet remittuntur peccata, sed esse potestatem infligendi Ecclesiasticas mulctas, & ab eis soluendi (an vero etiam comprehendatur sub hac potestate solutio à purgatorij ignis pœnis, nolo vt in præsentia discutiamus; ea namque, quæ pertinent ad vitam aliam, omnia mihi nunc omittenda esse duxi) opus est proculdubio, vt quicūque gubernationi aliquorum præest, aliquam potestatem habeat coercendi contumaces, tum vt facilius metu pœnę corrigantur, tum ne eorum ægritudo, si libere, & impune vagari possent, alios, gregémque totum inficiat, idcircò vocis illius diuinæ oraculo data est hæc potestas præcipuè, & cum prærogatiua quadam soli Petro, deinde discipulis omnibus. hac ego ratione præcipue adducor, vt credā potestatē hanc ligandi, & soluendi nō præcipuè pertinere ad peccatorū absolutionē, sed ad mulctas, quas infligit Pōtifex contumacibus, & peccantibus. vt alias omittā. quoniam sicuti prior illa potestas primū respicit peccatorū remissionē, per accidens vero, & oblique retentionē; ita econtra potestas hæc coercendi primū respicit pœnarum inflictionē, deinde solutionem. itē prior illa sequitur characterē ordinis, & à Spiritu sancto est per sacerdotem ministrum, ita hæc posterior iurisdictionis cuiusdā est, non ordinis, aut characteris. ideo in dāda priori illa inquit Christus, Accipite Spiritū sanctum. subdit deinde, quorumcunque remiseritis peccata, remissa sunt eis. addit postremo, quorum retinueritis retenta sunt. in hac vero posteriori non facta mentione de datione Spiritus sancti, confestim, & primum tradit potestatem ligandi, cui subdit potestatem soluendi. idem & illustrius ostenditur ex eo Matthæi loco, in Euangelio cap.18. vbi omnibus discipulis inquit, quæcunque ligaueritis in terris, erunt ligata in cœlis; & quæcunque solueritis, erunt soluta. nam posteaquam præcepit fratrem corrigendum esse si peccauerit primum solum, deinde adhibitis testibus: postremo dicit, quòd si in peccato perseuerauerit, sit tibi sicuti Ethnicus, & Publicanus; hoc vero nihil est aliud quàm eum ablegare à cœtu fidelium, sicuti Ethnici, id est, Gentiles separati sunt, quod vim obtinet excōmunicationis; confestim subdit. amen di-

co vobis. quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlis, & quæcunque solueritis, erunt soluta;ac si diceret. erunt vere hi sicuti Ethnici, nam vobis hanc potestatem trado ligandi,& soluendi,idq;, quod agetis, ratum habebo. ecce quàm luculenter apparet ex hoc loco potestatẽ hanc pertinere ad pœnas Ecclesiasticas infligendas.hæc ergo potestas quãuis discipulis omnibus tributa sit, nihilominus, si quis non cõniuentibus oculis legerit Euangelium,luce clarius perspiciet præcipue,ac præ omnibus aliis tributam fuisse Petro:per quem,scilicet,ad alios deuẽtura esset. nam si nihil magis authoritatis in hac ligandi,& soluendi potestate voluisset Christus Dei filius, à quo nihil temere,nihil inconsiderate actum vnquam fuit (quo nãque pacto à diuina sapientia quippiam temere?)Petro concedere,quàm aliis omnibus, cur ergo magna ea verborum mole vsus ad Petrum inquit. Simon Bariona, amẽ dico tibi quoniam caro,& sanguis non reuelauit tibi,scilicet, quòd sim Dei filius,sed pater meus, qui est in cœlis: & quoniã tu es Petrus super hanc petram ædificabo Ecclesiam meã, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam,sed tibi dabo claues Regni cœlorum, vt quodcũque ligauetis super terram,sit ligatum & in cœlis,& quodcunque solueris sit solutum.videat vnusquisque tam magnam præfationem, consideret datas claues Petro soli, aliis nequaquam. Potestas verò clauiũ,vt omnes Theologi dicunt in quarto sententiarum,est potestas iudicandi.& hæc est vna clauis. altera potestas ligãdi, & soluendi.cum ergo hæ sint claues,nullàque mẽtio eas aliis datas fuisse,sed soli Petro:quis sanæ mentis negare audeat in hac ligandi, & soluẽdi potestate principem esse Petrum,cui plenè & perfectè sit data, aliis vero per participationem quandã huiusce potestatis, quæ tota est in Petro,ac ideo posterius datam. Hoc vero magis comprobatur ex his,quæ infra dicturi sumus. Duæ aliæ sunt potestates;de quibus non fit mentio in Euangeliis,quòd datæ sint alij vlli præterquam Petro.prior est pascendi Christianũ gregem;altera discutiendi,& confirmandi dogmata ea,quæ pertinent ad Christianã fidem. Quãtum ad priorẽ,soli Petro dictum est à Christo nõ semel, sed ter,qui numerus maxime perfectionẽ ostendit,magnaq; continet Sacramenta,quemadmodũ etiã philosophi testantur,vt prætereã tot,& tam magnos Christianos authores.obtestatur ergo Christus Petrum per eum amorẽ,quo præ aliis omnibus ab illo amabatur,vt pasceret oues suas, vt pasceret agnos suos. Potestas hæc pascendi oues domini nulli data prẹterquã Petro. volue totum Euangeliorũ codicẽ,neque verbum cõperies.sed fortasse quispiam ridebit,huiusmodíque potestatẽ nihil esse existimabit,ideo erit operæpretium,si paululum in hac re morabimur,& perscrutabimur,quæ nam,& qualis sit hæc potestas. Potestatem dedit Christus pascẽdi oues suas,igitur absq; dubio Petrus cõstitutus est pastor Christiani gregis.nam quisnam alius officiũ habet oues pascendi prẹterquam pastor?proportio igitur Petri, eiúsq; successorum ad populũ Christianum,est proportio pastoris ad oues.Non reor posse quempiam in hac re ambigere, adeo perspicua est. ex hoc duo sequuntur, prius, quòd Petrus sit Christi vicarius,seu Christi vicem gerat in terris:alterum,quòd quemadmodum

A dum omnia, quæ pertinent ad sanitatem, ad curationem, ad directionem ouium, seu intra septa detinendæ esse videantur, seu ducendæ ad pascua, siue flumine perfundendæ, vel curandæ, necnon acie ferri vlcus quarundã tescindendum sit, seu potius à grege reliquo relegandæ nonnullæ fuerint, pastoris muneris sunt: ita etiam quæcunque pertinẽt ad institutionem Christiani gregis in vita Christiana, quæcunque ad gubernationem, ad curationem, cæteráq; huiusmodi spectant ad Petrũ, & successores Petri. ex quo elicitur, quòd etiam potestas ligandi, & soluendi præcipue, & præ aliis data sit Petro. quòd prius sequatur vicariũ, scilicet Christi esse Petrum, cõpertum omnibus esse potest, qui locũ illum annotauerint Euangelij Ioan. c. 10. vbi inquit Christus,

B ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas: aliásq; oues habeo, quæ non sunt de hoc ouili. si Christus pastor suarũ ouium, constituerit Petrum itẽ pastorẽ ouium non Petri, sed suarum; nõ enim inquit, pasce oues tuas, sed pasce oues meas, itẽ pasce agnos meos: cui non exploratum fuerit Christum pastorem esse, & dominũ ouium, Petrum pastorẽ tantum non dominum, à domino tamen constitutũ. vicem ergo gerit Petrus Christi domini ouium. alterũ quoque absq; dubio euidenter sequitur. nam cuicunq; aliquod munus iniũctum fuerit, vtique omnia etiã, quæ pertinent ad id munus, iniũcta illi fuisse videri debent. si ergo munus pastoris datum est Petro, quæcunque pertinent ad pastorẽ, omnísq; potestas illa tradita sunt Petro. quamobrẽ cum coercere, mulctásq; imponere præcipue spectet ad eum, cui commissa est gubernatio,

C præ aliis ergo data est Petro ligãdi & soluendi potestas; cui rationi adstipulatur locus ille Euãgelij, de quo à nobis superius est facta mentio, & per Petrũ aliis Episcopis participatione quadã, sicuti & ouiũ regimen; sese etenim consequũtur regimẽ, & potestas coercẽdi, puniẽdive eos, qui cõtumaces fuerũt. Præter has potestates, alia item potestas data est Petro tantum declarãdi, scilicet & discutiendi ea, quæ pertinent ad fidei christianæ dogmata, eiúsq; sententiæ parere cæteri debent. Nolo nunc adducere in hac parte innumeras sanctorũ authoritates. satis nobis sint Christi verba. inquit ipse apud Luc. c. 22. Sathanas expetiuit, vt cribraret vos, si aliqua videlicet posset ratione vos dimouere à vera fide, ego verò oraui pro te Petre, vt non deficiat fides tua. nititur ergo fides Petri Christi orationi: quæ inefficax nulla ratione esse potest.

D subdit deinde. & tu conuersus confirma fratres tuos. ecce quòd cura confirmandi alios, non oues, non pusillos, sed fratres suos, tradita est Dei oraculo tantũ Petro non aliis. luce meridiana illustrius ostẽsum puto ex diuinę sapiẽtię vocibus ius hoc Romani Põtificis nullo hominũ cõsensu, sed diuinitus ei tributũ esse. de industria præteriui locum illum in Euãgelio Matth. c. 18. qui à plerisq; notatur, ad astruendã nostrã hanc sententiã, vbi, scilicet, Petrus dominum rogauit, quoties dimittendũ esset à se peccatũ fratri, an vsque ad septies? quoniã mihi videtur potius eò spectare ille locus, vt semper sit danda venia peccãti in se fratri, sempérq; acceptas iniurias obliuiscẽdas, quàm ad vllã potestatẽ Petro concessam. Hanc itẽ potestatẽ cõcessam fuisse diuinitus Paulo, ex plerisq; locis Epistolarũ eius colligi certissime potest: & primo ex Epistola

prima ad Cor.c.5.Nam tradere hominē Sathanæ ad interitū carnis,vt lucrifaceret spiritum,potestatis fuit.venire etiā in virga vt ex eadem epistola c.4.est potestatis.item in epistola 2.ad Cor.c.10.inquit,iuxta potestatē,quæ data est mihi in ędificationem.Episcopos instituere,vt instituit Paulus Timotheum, & Titum,& per eos item alios,potestatis fuit.hos locos notasse tātum,& innuisse sit satis.tute per te alios quoque in memoriam tibi rediges.vereor ego ne noster hic libellus modū excedat. iam satis authoritatibus probatum est diuinitus, non hominum consensu Pontifici Romano Petri successori hanc fuisse authoritatem attributam. nūc paucis explicemus an idem etiam ratio nobis persuadeat.Multitudinē omnem,quæ vna sit,nequaquā posse vnā esse perseuerare,nisi contineatur ab vno,& philosophi omnes prodidere, & tantum non voce ipsius rerū naturæ docemur.nā suapte natura multitudo omnis in plura dilabitur; aliunde vero vna est, & vna esse perseuerat. id verò à quo est vna,& in vnione cōtinetur necesse est,vt sit vnū, alioqui ipsum quoque aliena opera indigebit vt vnum sit. vnde illud Homericum ab Aristotele,vt notissimum prolatū in duodecimo lib.primæ Philosophiæ,Multitudo principatus mala,vt pote, quæ inepta sit ad continendā vnitatem multitudinis subditorum hominum.cum ergo Ecclesia Christiana vna sit(sicuti enim vna fides est,vnū baptisma, vna vocatio; ita vna Ecclesia,quin potius omnes vnum corpus sumus, inuicémq; membra,vt perhibet Apostolus Paulus, sed cur amplius moror?in symbolo ab omnibus christianis prædicatur se credere vnam esse sanctā catholicam, & Apostolicā Ecclesiam.)indiget ergo vno principe à quo cōtineatur.si secus sit cōfestim dissipari vnitatem necesse fuerit; vni ergo eius gubernationem demandatā fuisse oportuit. nec vllo pacto satis esse potest id,quod Lutherani dicunt, vt hanc rationē vitent, Christum vnū esse,à quo contineatur Ecclesia. nam & si Ecclesia primo contineatur à Christo Deo optimo,quemadmodū etiam vniuersa rerum natura,est tamen à summa illa bonitate institutū,vt cuiq; rei pro eius natura prouideatur.cum ergo hominum genus à sensu maxime pendeat, à sensibúsq; hauriat & disciplinam,& institutionem omnē,indiget ergo homine,quem sentiat,gubernatore,& principe. quin quòd maius videri potest, Sacramenta, quibus gratia nobis diuina confertur,in rebus sensibilibus constituta sunt; sic enim natura humana est à Deo facta. vni ergo homini hanc gubernationē demandari oportuit,quòd partim pertinet,vt dixi,ad hominis imperfectionē, qui à sensu pendet, partim etiā ad eius perfectionem,& præstantiā. nam hoc pacto ipse sibi quodāmodo felicitatis suæ est author,pro naturę suæ imbecillitate.vnus ergo homo vni Ecclesiæ præerit,vt ratio à natura nobis indita vnicuique facile suadet. is vero hanc potestatē habere non potest à quouis hominū consensu,seu cœtu,sed diuinitus habeat necesse est.nam constituere vicariū Domini,qui prope fungātur munere domini nō pertinet ad quempiā alium nisi ad dominū.Ecclesia vero Christum habet dominū, tum quia Deus est,cuius sunt omnia, tum quia empti sumus magno pretio, eius, scilicet, sanguine,vt ait Apostol.1.Cor.3.ad ipsum ergo pertinet instituere vicariū sibi,ad nos minime

A nime.nisi ergo velimus fateri defuisse,deesseve diuinā prouidentiā gubernationi,ac vnitati Ecclesiæ,cuius ratio persuaserit diuinitus Pontifici Petri successori hanc potestatē collatā fuisse.quo fit,vt si nullus esset sacræ paginæ locus,ex quo id astruere possemus, pium tamen esset credere diuinitus datam fuisse Petro hanc potestatē;sicq; per manus,non per pręscriptionē ad nos deuenisse.sed cum tam euidētia sint Christi oracula, quæ supra tetigimus,quis amplius in dubiū verterit rem tam clarā,& omnibus obuiā? At dixerit quispiam fortasse rerū euentus,quæ res tertio loco à nobis proposita fuerat,huic sententiæ nō adstipulatur:quin potius nihil magis.nam cōfestim post Christi ascensionē cum adhuc Petrus Hierosolymis esset, cuius Vrbis Episcopus erat
B Iacobus, inquit Paulus in epistola ad Galat. cap. 2. qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis operatus est mihi inter gentes. Iacobus erat Hierosolymitanæ vrbis Episcopus, Petrus tamen erat à Deo Apostolus circuncisionis,id est, Iudæorum, quibus tunc præerat, nondum enim Romā venerat: ecce à Deo traditā Petro potestatem quandam,qua Episcopum superabat.nónne illis tēporibus,tum Petrus, tum Paulus Episcopos instituebant.de Paulo diximus.Petrus nónne Prosdocimū creauit Episcopum Patauinū,cum Romam venisset. dicerem etiā alios, si per inertiam meā possem libros euoluere, in quibus eorū tēporū historia cōtinetur. vterq; postea Romam venit, ibíq; sub Nerone Imperatore in vrbe vniuersi orbis principe martyrio coronati sunt.quibus suffectus Linus,deinde Clemēs, cæteriq; san-
C ctissimi viri, à quibus plurimos Episcopos creatos fuisse cōperies, si eorum vitas perlęgeris. itaq; semper à probis omnibus christianis Romanæ sedi,sedi,inquam Petri, summa veneratio,summa authoritas est delata.Iactata fuit magnis procellis cum Imperatorū Constātinopolis arrogātia,interdū eiúsq; vrbis Antistitū,tum Gothis,ac Lōgobardis res Italiæ,ac præsertim Romanæ vrbis turbantibus,qui etiam Arrianā hæresim sectati sunt,tamē semper eminuit,ac pristinā dignitatē paulopost recuperauit.nec obstat his,quę diximus, quòd Cōstantinopolis Imperatores Pontifices Romanos cōfirmabant,quasi ab Imperatoribus potestatē haberent,non à Deo.nam nullus sanæ mētis putauerit potestatē Pontificis,qua gerit vicem Christi, ab Imperatore pendere. sed quoniam Pōtifices ab Imperatoribus habuerant vrbis Romę Imperium,
D quo tes Italiæ maxime nitebātur,ideo præter clerum Romanū, & populum requirebatur etiā Imperatoris suffragium ad Pontificē eligendū, eius tamē authoritas,quatenus Pontifex est,non princeps Romanus, à Deo est non ab homine aliquo.Cum ergo historia,ratio, & euidētissima Christi oracula nobis ostendant à Christo Dei filio datam esse Romano Pōtifici authoritatem, & potestatem hanc, qua vicem Christi gerit, nullus nisi pertinax,& qui partes,quas temere suscepit,tueri velit,inficias iuerit,Christiani hominis esse fateri, & credere Pontificis potestatem non ab hominum consensu pendere, sed diuinitus prodiisse. longius quàm putaram processit Commentariolus hic,quem vnico spiritu conscripsi.tuum erit corrigere, ac summam manum ei imponere.Mihi satis sit hucusque laborasse. Vale.

DE IVSTIFICATIONE

QVONIAM in omni disputatione primùm oportet disquirere, ac planè percipere, quidnam significant vocabula, quibus vtimur in disputatione, presertim cùm eorũ multiplicitas & æquiuocatio facile possit confundere, ac inuertere totius rei significationem: idcircò primùm explicabimus quidnã significet iustificatio, deinde quid significet fides, quoniã tota huiusce causæ disquisitio pendet ex illustratione horum nominum. Iustificari igitur nihil aliud est, quàm iustum fieri, ac propterea etiam haberi iustum. Iustitia autem multis modis sumitur. Nam & particularis quædam virtus, quę dirigit operationes ac actiones nostras ad alios quoscunque, qua tribuitur vnicuique quod suum est, iustitia appellatur; cuius obiectum est iustum & æquum. Item iustitia est vniuersalis quædã virtus, quæ dirigit actiones vniuscuiusque ad bonum cõmune, quod præcipuè continetur in legibus seruandis, quamobrem appellata est etiam iustitia legalis. De vtraque iustitia amplè & diffusè Aristoteles tractat in quinto Ethicorum. Verùm nos hîc non loquimur de duabus his iustitiis, cùm dicimus hominem iustificari, amplius quiddam dicimus & augustius. Præter hos duos iustitiæ modos, est quoque aliud iustitiæ genus, de qua amplissimè tractat Plato in decem libris quos inscripsit de iusto, qui etiam Politia Platonis dici solent. Aristoteles verò tangit tantùm hoc iustitiæ genus in quinto Ethicorum, quam appellat iustitiam metaphoricè dictam. Hæc iustitia constituta est in animi nostri viribus, quæ quamuis sint eiusdem animi, ac propterea in eis nequeat esse iustitia propriè dicta, quæ est virtus ad alterum: quoniam tamen aliæ inter se sunt hæ animi vires, & vnicuique earum debetur certus quidam modus ad alias sui cõpares vires, qui si peruertatur, iam non tribuitur vnicuique animi partium quod suum est; ac ideò iustitiæ inuicem se habẽt, tunc iustitia in eis erit, cùm vnaquæque perstiterit in modo sibi à natura præstituto, vt scilicet ratio imperet, inferiores verò animi vires pareant rationi, ac ratio recta sit. Hæc iustitia parens est virtutum omnium, & ampliori modo virtus quàm priores duæ. Hæc est animi sanitas, ex hac virum bonum appellare solemus iustum. Hic modus iustitiæ est humanus, facit hominem bonum, vt homo est, vt rationalis est, & idcircò in nostra inquisitione iustificationis, de qua loquimur,

non

A non tantùm duo illi priores iustitiæ modi non satisfaciunt, sed neque hic tertius satis est, amplius quidpiam quærimus. Nam non quærimus iustitiam illam, quæ tantùm deceat homines, sed quærimus iustitiam & bonitatem, quę deceat filios Dei, cuius adoptionem assequimur per Christum, vt vocemur & simus filij Dei, vt simus consortes diuinæ naturæ. Hæc ergo bonitas, hęc animi iustitia, quæ filios Dei deceat, appellatur iustitia Christiana; hac iustificamur in cōspectu Dei, prioribus illis iustificamur corā hominibus. Huius rei exemplū cōmodè possumus capere ex hominū vita, & consuetudine. Sit quispiam rusticus, cuius genus vixerit semper ruri, habeat hic filios, eosque erudiat vt rusticus moribus ruris, ac bene & diligenter instituat, vtique si a- B dolescens ita institutus fiat ciuis, fiat principi familiaris, & aulicus in gratiam regij filij, mores vtique priores illi pertinent ad vrbanitatem & ingenuitatem rustici, longè tamen inferiores sunt, & degenerant à moribus, qui exiguntur à ciue, ac præsertim à familiari regis. Sic humanæ illæ iustitiæ, quæ homini conueniunt, longè inferiores sunt hac iustitia, quæ exigitur à filiis Dei, à consortibus diuinæ naturæ. Hactenus sufficiant ea, quæ diximus de iustitia. Nunc accedamus ad aliud vocabulum, quod includitur in nomine iustificationis, quod est fieri iustum. Dicamus ergo quod fieri & facere, quo ad propositum negotium pertinet, duobus modis accipitur. Nam dicimus albedinem facere parietem album, dicimus etiam linitionem pictoris facere parietem album: Eadem propemodum ratione dicimus sanitatem facere C hominem sanum; Item dicimus medicationem facere hominem sanum. Differunt hi duo modi, nam albedo facit parietem album, vt forma inhærēs parieti, & sanitas facit hominem sanum, vt forma corpori inhærens. Quare dicemus hanc, vt ita dicam, factionem esse formalem, & dicemus formaliter facere; Linitio verò facit parietem album, vt actio pictoris, ideoque efficienter; Sic dicemus medicationem efficienter facere hominem sanum. Accedamus his expositis de iustificatione ad fidem. Fides quoque multipliciter dicitur; Nā quandoque id quod creditur appellatur fides iuxta id quod continetur in Symbolo Athanasij. Hæc est fides Catholica, quam nisi quisque crediderit. &c. Quandoque habitus ille quo credimus his quæ tradita sunt à Deo, appellatur fides: Interdum actus ipse quo credimus, consueuit D appellari fides; qui actus quamuis sit elicitus ab intellectu, est tamen imperatus à voluntate; Idcircò Apostolus dicit, Ad obediendum fidei. Credimus etenim quia volumus Deo obedire. Fides etiam appellatur fiducia, quia cōfidimus promissioni nobis factæ à quocunque. Hoc modo dicimus, fidem seruare & fidem frangere. Hanc Cicero in primo de officiis inquit dictam fuisse, quasi qua fiat quod dictum est, & ponit fidem hanc partem iustitiæ. Sic inter tria matrimonij bona ponitur maritalis fides, qua vterque coniugū sibi inuicem dant fidem, promissioni alterius vicissim credit & confidit. verùm nos contrahamus hanc fidem ad promissionem diuinā, quæ est in Deo quatenus promissa seruat; Sic in Psalmo: Fidelis Deus in omnib' verbis suis, sic apud Paulum: Nunquid eorum iniquitas fidem Dei euacuauit? In nobis

verò est hæc fides, prout fidimus promissioni diuinæ. Hæc fidei significatio pro fiducia,cóiuncta est significationi spei,quãuis spes propriè respiciat futura,fiducia verò etiã præsentia & præterita,attamẽ propinqua est hęc fiducia spei. Quamobrẽ sępenumerò vna pro altera sumitur. Damascenus in quarto libro inquit, fidem duobus modis accipi, quorum alterum dicit esse assensum,alterum verò dicit esse spem eorum,quæ sunt nobis promissa;& ad hũc posteriorem modum refert definitionem fidei datam ab Apostolo in Epistola ad Hebræos,cùm dicit fidem esse substantiam sperãdarum rerum.&c. Ex Apostolo Paulo in pluribus locis habemus hanc acceptionem fidei pro confidentia, sufficiat nunc vnus in Epistola ad Romanos,cùm loqueretur de Abraam,cuius exemplo maximè nititur Apostolus;inquit,Non infirmatus est diffidentia,sed confortatus est fide. Ecce opposuit diffidentiæ fidem, id est,confidentiam. His discussis,quæ si quispiam non benè intellexerit, totam hanc,quam agimus,rem,non rectè percipiet. Addamus quod iustificari seu iustum fieri;sumptum etiam efficiẽter (vt suprà diximus) potest adhuc accipi duobus modis,propriè scilicet,cùm quis ex iniusto efficitur iustus minus etiam propriè,cùm quispiam fit iustior, & ex minori iustitia proficit, in maiorem iustitiam;qua ratione dicimus etiam duobus modis quidpiam calefieri. Nunc tempus est vt accedamus ad explicationem iustificationis, ac primùm de iustificatione ea,qua impius adultus ex iniusto fit iustus. Hæc iustificatio,si quæritur de causa eius efficiente,nulli dubium est,quin fit à spiritu sancto,Nam Deus solus remittit peccata,Deus dat gratiam, Deus iustificat impium. Modus autem,quo spiritus sanctus hoc efficit, est motus etiam inspiratio,qua eius intellectum illustrat, & voluntatem mouet, hic etenim est modus,quo homo agit quidpiã vt homo est, vt scilicet id agat sponte & voluntariè. Mouet autem spiritus sanctus hominis voluntatem, conuertendo eam ad Deum,& hac ratione præparatur cor à Domino, & homo præparat se, quatenus ea conuersio est voluntaria, nullo pacto coacta;verùm quoniam nequit ad Dominum quispiam voluntariè conuerti;nisi auertatur ab impietate,& à peccato,sicuti contingit in quocunque motu,nam in quouis receditur à contrario, vt perueniat ad alterum contrarium. Iccircò primùm hominis voluntas recedit à peccato,relinquit impietatem,per detestationem impietatis,& peccati,erigit deinde se ad Deum, ad quem reuertitur. Primus hic animi motus,vt inquit beatus Thomas, & ratione euidentissima colligi potest,est motus fidei, quem motum seu actum appellamus fidem. Hic autem motus incipit à voluntate, quæ obediens Deo & fidei, efficit vt intellectus assentiatur absque hæsitatione traditis à Deo,& ideo promissionibus diuinis confidat,& concipiat ex illis firmam fiduciam,quæ pertinet ad voluntatem,vt quasi circulo quodam incipiat à voluntate hæc fides,& desinat in voluntatem. Promissio autem Dei, cui firmiter credit,ac propterea fiduciam concipit, est (vt inquit beatus Thomas in prima secundæ.) Quod Deus remittat peccata,& iustificet impium per mysteriũ Christi. Ipse enim est factus auctor salutis omnibus credentibus in eum. Motus ergo hic fidei post

A post detestationem peccati erigit mentem ad Deum,atq; animum ad ipsum conuertit,quem conuersum,Deus, infundens spiritum suum sanat; sanctificat,iustificat,adoptat in filium per spiritum filij sui, per quem diffusum in cordibus nostris clamamus Abba pater.Insuper donat nobis cū spiritu Christi,Christum ipsum & omnem iustitiam eius gratis ex ipsius misericordia nostram facit,nobis imputat,qui induimus Christum.Interim verò dum animus ita præparatur à Domino,& se ipse præparat,quādo hæc præparatio nō fiat momento temporis, præterquam miraculo quodam, vt accidit Paulo Apostolo,si adsit occasio,operatur bona,& cauet à malo is qui conuertitur. Nihilominus non redditur iustificatio & sanctificatio operibus, vt Paulus B inquit, vt in locis innumeris dicit beatus Augustinus, & Thomas in prima secundæ expresse,sed debetur fidei,non quod mereamur iustificationem per fidem & quia credimus,sed quia accipimus eam per fidem, Sic enim inquit Apostolus in Epistola ad Galatas. Accipientes pollicitationem spiritus per fidem.Item in Epistola ad Romanos, per quem habemus accessum in hanc gratiam per fidem.In Epistola ad Hebręos, Accedentem ad Deum oportet credere,eò quòd credendo accedimus ad hunc accessum.Hāc acceptionem ab Apostolo dictam beatus Thomas in tertia parte appellat applicationem inquiens passionem Christi esse veluti medicinam communem, quam quisque sibi applicat per fidem,& Sacramenta fidei. Hi protestantes appellant apprehensionem non ea significatione, quam tu in literis ad me datis arbi- C traris,quæ scilicet pertinet ad cognitionem intellectus, sed significatione superius dicta, qua scilicet illud dicimus apprehendere quò peruenimus & quod post motum nostrum attingimus.Attingimus autem ad duplicem iustitiam,alteram nobis inhærentem,qua incipimus esse iusti; & efficimur cōsortes diuinę naturæ,& habem' Charitatē diffusam in cordib' nostris;alterā verò non inhærentem, sed nobis donatam cum Christo, iustitiam inquam Christi,& omne eius meritum; simul tempore vtraque nobis donatur, & vtramque attingimus per fidem. Vtra verò sit natura prior, potius pertinet ad disputationes scholasticas, quàm ad negotiū fidei de quo agimus; ideò in aliud tempus differemus, sicuti etiā differimus aliā controuersiā,quę offerri nobis possit,vtrum scilicet sit natura prior remissio peccatorum & reconci- D liatio cū Deo,an infusio gratiæ: Si quādo inciderit locus magis opportunus dicam quid in vtraque sentiam,nunc vtraque omittatur. Quod autem Deus donauerit nobis Christum & omnia cum eo,est textus Apostoli expressus in Epistola ad Romanos,Qui filio suo non pepercit,nonne omnia nobis donauit cū illo? Itē filius natus est nobis,& filius datus est nobis. In Missa, cùm Christū Deo offerimus,nonne dicim' in canone,Tibi offerim' de tuis donis & datis hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam. Beatus pater Augustinus in pluribus locis, sed vnus nūc in mentem venit,nescio an sit in soliloquiis aut in meditationibus. Quicquid mihi deest,inquit bonus ille pater, vsurpo mihi ex visceribus Domini mei. His hacten' discussis,quibus reor nullū posse contradicere, discutiamus propositionem propositam.

Fide iustificamur, non formaliter, quòd scilicet fides inhærens nobis efficiat nos iustos, sicuti albedo efficit parietem album, aut sanitas hominem sanum. Nam hoc pacto Charitas & gratia Dei nobis inhęrens & iustitia Christi nobis donata & imputata effecit nos iustos, neque per fidem intelligimus habitum, vt superius diximus, sed actum. Sed vera est propositio, si capiatur efficienter, sicuti linitio effecit parietem album, & medicatio efficit sanum; sic, vel non dissimili ratione, fides efficit hominem iustum, & iustificat, quia per fidem attingimus ad vtramque iustitiam: & quoniam motus omnis est imperfectus nisi perueniat ad terminum, iccircò etiam motus fidei, nisi perueniat ad Charitatem, quam adipiscimur, est imperfectus. Iccircò fides quæ iustificat, est fides formata per charitatem, seu efficax per charitatem, ad quã nisi peruenerit est inefficax ad iustificationem, sicuti si diceremus, ea medicatio efficit sanitatem, quæ peruenit ad sanitatem, & illa est efficax per sanitatem, quamobrem potest etiam appellati sanatio. Hactenus dicta satis esse videri possunt quoad iustificationẽ nostram, quæ mihi adeò perspicua esse videntur, vt nihil reliquum sit, in quo quis hæsitare queat. Verùm quoniam diximus ad duplicem iustitiam nos peruenire per fidem, iustitiam inquam inhærentem nobis, & charitatem, ac gratiam qua efficimur consortes diuinæ naturæ, & iustitiam Christi nobis donatam & imputatam, quoniam insertí sumus Christo & induimus Christũ; Restat inquirere vtra nam debeamus niti, & exististimare nos iustificari coram Deo, id est, sanctos & iustos haberi; ea inquam iustitia, quæ deceat filios Dei, ac oculis Dei satisfaciat, an hac iustitia & charitate nobis inhærẽte, an potius iustitia Christi nobis donata & imputata? Ego prorsus existimo piè & Christianè dici, quòd debeamus niti, niti inquam tanquàm re stabili; quæ certò nos sustentat, iustitia Christi nobis donata, non autem sanctitate & gratia nobis inhærente. Hæc etenim nostra iustitia est inchoata & imperfecta, quæ tueri nos non potest, quin in multis offendamus, quin assiduè peccemus, ac propterea indigeamus oratione, qua quotidiè petamus dimitti nobis debita nostra. Iccircò in conspectu Dei non possumus ob hanc iustitiam nostram haberi iusti & boni, quemadmodum deceret filios Dei esse bonos & sanctos, sed iustitia Christi nobis donata est vera & perfecta iustitia, quę omninò placet oculis Dei, in qua nihil est quod Deũ offendat, quod Deo non summopetè placeat. Hac ergò sola, certa, & stabili nobis nitendum est, & ob eam solam credere, nos iustificari coram Deo, id est; iustos haberi & dici iustos. Hic est pretiosus ille Christianorum thesaurus, quem qui inuenit, vendit omnia quæ habet vt emat illum. Hęc est pretiosa margarita, quam qui inuenit, omnia linquit, vt eam habeat. Dicit Apostolus Paulus, Omnia alia detrimenta putaui vt Christum lucrifacerem, non habens iustitiam meam, sed eam, quę est per fidem Christi. Illis verò qui nituntur Sanctitate sua dicitur in Apocalypsi: Quia tepidus es incipiam te euomere ex ore meo; dicis enim diues sum, nullius egeo, & non vides nuditatem tuam. &c. & alibi. Item in Apocalypsi: Dabo tibi calculum nouum, in quo est nomen scriptum quod nemo scit nisi qui accipit. Hoc nomen

A men eſt nomen Chriſti, & verè nullus ſcit niſi qui accipit. Inde eſt quod experimento videmus viros ſanctos; qui quantò magis in ſanctitate proficiunt, tantò minus ſibi placent: ac propterea tantò magis intelligunt ſe indigere Chriſto, & iuſtitia Chriſti ſibi donata, ideòque ſe relinquunt, & ſoli Chriſto incumbunt. Hoc nó ob eam accidit cauſam, quod facti ſanctiores minus videant quàm prius, neque quoniam facti ſint animo dimiſſiori & viliori, imò quantò magis in ſanctitate proficiunt, tantò maiori ſunt animo, tantò ſunt perſpicaciores. Quamobrem facti perſpicaciores magis intuētur ſanctitatis & iuſtitiæ ipſis inhærentis tenuitatem, cum qua perſpiciunt multas maculas, quæ eorum oculos factos perſpicaciores magis offendunt, ac
B propterea re ipſa cognoſcunt, non ſibi nitendum eſſe ſanctitate, charitate, & gratia ſibi inhærente, ſed confugiendum ſibi eſſe ad Chriſtum & ad gratiam Chriſti ipſis donatam, quà nitantur & incumbant. Repetamus exemplum quod ſupra adduximus de Ruſtico, qui in gratiam filij Regis, factus ſit ciuis & aulicus regis, & qui iam cœperit imbui morib⁹ regiis: vtique hic cùm in eo maneant veſtigia ruris, quamuis cœperit inſtitui moribus regiis, nihilominus regi non placet, multa in eo ſunt quæ Regem offendant, nihilominus habet eum vt aulicum & familiarem ob gratiam & merita filij; quæ ruſtico illi donauit. Dicit beatus Thomas cùm loquitur de baptiſmatis Sacramento, quod eo abluuntur omnia peccata & omnis reatus culpæ & pœnæ cuiuſcunque, & reddit rationem, eò quod vnuſquiſque baptizatur in mortem
C Chriſti, & cum eo ſepelitur, vt inquit Apoſtolus. Iccircò ita ſe habet baptizatus, acſi ipſe gerens perſonam Chriſti mortuus fuiſſet, paſſus & conſepultus cum Chriſto, & cum Chriſto reſurrexiſſet in nouam vitam. Ecce quàm præclarè dicit doctiſſimus pariter ac ſanctiſſimus vir, mortem Chriſti, paſſionem ac meritum nobis donari, nobis imputari in baptiſmate, quod eſt fidei Sacramentum, non quod nobis inhæreant, qui iam viuimus, ſed quia nobis donantur & imputantur. Credo ſatis illuſtratum fuiſſe hactenus locum de iuſtificatione apud Deum, vtra debeamus niti; niti inquam, an iuſtitia nobis inhærente, an iuſtitia Chriſti nobis donata & imputata. At dices, quod auctoritates illæ quas adduxi in meis literis, huic videntur ſententiæ obſtare. Prima eſt Dauid in pſalmo decimo ſeptimo; Iudica me domine ſe-
D cundum iuſtitiam meam, & ſecundum innocentiam meam, ſecundum puritatem manuum mearum, quia cuſtodiui vias domini, nec impiè geſſi à Deo meo, quoniam omnia iudicia eius in conſpectu meo, & iuſtitias eius non repuli à me. Ecce quàm clarè inquiunt hi qui ad pauca reſpiciunt, quod Dauid innititur ſuæ iuſtitiæ & innocentiæ ſuæ. Certè ſi Dauid ea intellexiſſet quæ hi intelligunt, ita quod propterea putaſſet ſe iuſtificatum coram Deo, non tantum hæc quæ dicit eſſent dicta arroganter & ſuperbè, ac propterea magis reprehendenda, quàm oratio Phariſæi in Euangelio, qui longè minora de ſe dicit, ſed eſſent mera mēdacia. Quo etenim pacto (vt relinquam quotidiana peccata) is qui fuerat adulter, qui propinquiſſimum ſibi amicum interfecerat, vt vxore eius potiretur, potuit verè dicere, quod non impiè geſ-

ſit

sisset à Deo suo, quod habuerit omnia iudicia eius in conspectu suo, & E cætera quæ ibi dicuntur. Ideò ne impingamus hanc arrogantiam, hæc mendacia mansuetissimo & mitissimo regi, propius accedamus, & benè eius sensum perspiciamus. Psalmum illum decimum septimum Dauid composuit & & cecinit, vt ex titulo psalmi comprehenditur, post debellatos eius hostes, quorum præcipui fuerunt Saul & Absalon, quos Dauid semper humaniter tractauit, nihil vnquam contra ipsos est machinatus, quin potius in potestatem eius traditos seruauit, vtriusque interitum magno animi dolore accepit. Iccircò omnia quæ dicuntur in eo psalmo ad hos eius hostes sunt dirigenda, id est, ad eius benemerita, & ad omnia eius opera erga ipsos, non autem ad suam Iustitiam inhærentem ipsi coram Deo, & in conspectu ocu- F lorum eius. Hæc sententia plana est, in qua nullus hærere potest. At cùm secùm ipse loquitur Dauid, & ad animam suam verba facit, aduerte quid dicat: Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui coronat te in miserationibus, qui replet in bonis desiderium tuum, quoniam miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quantò distat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates nostras. &c. Confer hæc, te oro, cum his quæ adducis de psalmo decimoseptimo, & videbis quantum distant. Apertissima ergò est sententia in qua conuenerunt. Alius locus qui citatur, Hæc erit iustitia nostra si custodierimus præcepta hæc omnia; nihil facit contra nostram sententiam. Nam verum est G quod iustitia nostra, humana inquam, & quæ est iustitia legalis, de qua diximus suprà, est custodire præcepta legis, & quamuis, vt suprà diximus, augustiorem quãdam quæramus, quæ deceat filios Dei; nihilominus, vt inquit Paulus Apostolus, cùm nullus seruet omnia præcepta legis, quantum pertinet ad iustitiam legis, omnes sumus sub maledicto, iuxta illud; Maledictus qui non permanet in omnibus verbis legis huius, quia nullus seruat omnia præcepta legis præsertim præceptum de charitate quantùm ad motum animi interiorem, ac ideò omnes indigemus Christo, per quem adipiscimur gratiam & charitatem, qua inferiori quodam modo incipimus legem seruare; ac insuper omnis eius iustitia attribuitur nobis, quicunque Christum induimus. Alius locus, quem adducis, erat, Habebitur pro iusti- H tia coram Domino reddere pauperi depositum. Nulli dubium quin pertineat ad iustitiam virtutem illam particularem, de qua diximus superius, reddere depositum non tantùm pauperi sed cuicunque. Sed quoniam pauper magis indiget, si nõ reddatur maior fit iniuria, & iniustitia maior est; ac propterea hortatur nos spiritus sanctus ad illam iustitiam. Non ob id tamen sumus iustificati coram Deo, secundum eam rationem & modum, quem supra attulimus. Nam si reddere depositum pauperi sufficeret ad eam iustificationem, multi Iudæi, complures Mahumetani essent iustificati coram Deo; Etenim eorum multi ita sunt instituti, quod nunquam detinerent depositum sibi creditum. Sic de Phinees dicendum. Mihi videtur hi loci addu-

A ctı esse adeò perspicui, quod nullam dubitationem facere possint in sententia ea,in qua Catholici & protestantes conuenerunt, & quod non satis rectè intelligantur ab his,qui eis nituntur. Abundè reor hucusque dictum à nobis fuisse de iustificatione illa, qua ex impio quispiā adultus efficitur iustus. Verùm quoniam est & alius iustificationis modus,quo quispiam ex iusto fit iustior,sicuti calefieri etiam is dicitur,qui ex minus calido fit calidior,secundū quem modum dicitur in Apocalypsi,Qui iustus est,iustificetur adhuc;idcircò vt vniuersa ratio iustificationis intelligatur, pauca addemus de hoc iustificationis genere. Vnumquodque animal seu plāta,quam natura ædit in lucē ac generat, quāuis generatione speciem quampiā seu naturam sortita sit, nō B tamē in eo gradu sistit, in quo sortita est naturā & speciem animalis,sed progressum quēdam habet, donec peueniat ad perfectum illius naturæ statum. Sic homo,sic aues, sic terrestria & aquatica animalia non sistūt in ea magnitudine & infirmitate membrorum in qua nata sunt,sed continenter feruntur ad perfectionem,quam eius natura præstituit,aut obeant necesse est. Pari ratione qui per fidem adeptus est charitatem & spiritum Christi, & factus est noua creatura in Christo Iesu,si voluerit sistere in eo gradu,in quo spiritualiter natus est,nec vlterius progredi:nulli dubium,quin breui temporis spacio relabatur in deterius, ac perdat spiriū quem acceperat, ac vtrāque iustitiam amittat. Nam nullus sibi vsurpare potest iustitiam Christi qui non habeat spiritum Christi,& non viuat in Christo. Progrediēdum est ergo nobis omC nibus, ac in anteriora tendendum; nam si brachia fortè remisit, atque illum in præceps prono rapit alueus amni. Progressus hic fit per bona opera interna & externa,quæ cum sint à charitate & à spiritu Dei,augent etiam charitatem. Etenim sicuti principium generationis vniuscuiusque rei est extrinsecum; nihil etenim seipsum generat, ita augmenti principium est extrinsecum, omne namque animal ab anima sua augetur. Charitas ergo inhærens, spiritus Christi, gratia quæ ab eo semper fouetur, & emanat à plenitudine gratiæ eius,Christi inquam,otiosa esse non potest.sed vel internis meditationibus atque orationibus se exercet,vel externis operibus piis. Hinc augetur charitas & gratia,quæ etiam augent fidem, nam magis credimus & fidimus ei quem magis amamus,sicque magis ac magis iustificamur.Idcircò,vt suprà D citauimus,in Apocalypsi dicit spiritus sanctus, Qui iustus est iustificetur adhuc. Hæc iustificatio potest dici fieri ex operibus, & potest appellari iustificatio operum. Prior verò, quia quis efficitur noua creatura in Christo, non debetur operibus nostris, sed spiritui sancto,qui mouet corda nostra,remouendo ea à vita peccati, & per fidem erigendo ad Deum per Christum, donec fiat compos charitatis & gratiæ, vt superius latè exposuimus. Ex operibus tamen quæ sequuntur ostenditur hæc iustificatio, & hæc fides perfecta, seu formata & efficax per charitatem,vt dicit Iacobus in sua Epistola. Nam si opera bona non sequantur, imperfecta fuit fides illa & inanis. In his ergò bonis operibus ambulamus, vt inquit beatus Paulus, & sic fit certa nostra vocatio,vt inquit Petrus. Quoniam eis magis iustificamur, & ad perfectum

tendimus, quæ si intermittimus, regredimur. Nàm in via domini nõ progredi est regredi, & tandem præcipitem labi. Ideò ex operibus qui dicunt nos iustificari, verum dicunt, & qui dicunt nos iustificari non ex operibus, sed per fidem, verum etiam dicunt. Sed vt rectè intelligatur vtrumque, oportet rem totam benè explicare & illustrare: est etenim satis inuoluta & obscura. Dedimus nos operam in hac Epistola, quantam potuimus adhibere, vt ea euolueremus & illustria efficeremus. An verò assecuti fuerimus, cùm reuerendissimi & illustrissimi Cardinalis Mãtuani patroni tui, quem scis quantoperè obseruem, tùm etiam tuum erit iudicium. Benè vale in domino. Ratisponæ XXV Maij M. D. XLI.

E

F

DE LIBERO ARBITRIO.

QVANDO & tu literis, & Aloisius noster tui nomine obnixè mecum verbis egit, vt scripto tibi explicem, quid de vulgata hac quęstione sentiam, quę de arbitrij libertate, tot diuersorum dissentientibus sententiis, & variis disputationibus agitatur: malui cum petitioni tuæ satisfecero desiderari in me doctrinam, quàm si non obtemperauero, gratificandi tibi voluntatem: & quamuis nec rem ipsam, quàm ardua sit, & grauior, quàm vt virium mearum tenuitate ferri queat, ignorem, & te maiore ingenij acumine esse intelligam, quàm vt facile à me satisfieri tibi possit: Tamen vt, quantum in me est, morem tibi geram, dicam hac de re, quæ mihi sese offerẽt in præsentia. Ac primò quidẽ ea dicam, quæ natura duce ex philosophiæ doctrina de libero arbitrio cognoscimus: tum quæ sit catholica, & in christiana religione recepta de hac re sententia exponam. Neque vero te philosophiæ nomine commoueri velim. Nõ enim vanam illam, quæ à Diuo Paulo repudiatur, adhibebimus; sed veram, quæ à naturali & à Deo nostris mentibus impresso lumine nata; earum nos omnium rerum veritatem docet, quę intellectui subiiciuntur. Atque hoc quidem lumen aliud nihil quàm riuulus quasi & pars quædam est diuini splendoris naturę nostræ inserti, neque penitus ob peccatum extincti. vt autem disputationem hanc nostram aggrediamur, ad liberi arbitrij vim naturámque cognoscẽdam, quid liberi primò nomine significetur, quęque sit illius verbi vis, intelligamus necesse est: tum verò ad liberum arbitrium explicandum veniemus. Vt igitur seruus ille est, qui sui iuris non est, quíque in iis actionibus, quæ serui sunt, non sponte sua, sed domini imperio & voluntate mouetur, ita liber dicitur esse is, qui & sui, non alieni iuris est, & sua non aliena voluntate ad agendum excitatur. quare quò quidpiam longius ab alieno imperio abest, magísq; suapte sponte mouetur, eò etiam à seruitute cum longius absit, ad libertatem propius accedit. Vetũ communi hoc omnibúsque notissimo principio constituto, rebus id singulis accommodemus, atque ab inanimis, qualis sunt terra, lapides, aliaque generis eiusdem ordiamur. Terræ glebã, aut lapidem, vel in superna, vel ad ima mouere possumus: atq; horum quidẽ alter naturalis motus est, nempe cum ad ima vergit; violẽtus alter, cum ad superna. quare quo motu sursum fertur, seruum omnino esse dico; quo vero deorsum, non liberum quidem omnino

esse,ad libertatem tamen magis accedere cõfirmo, quàm cum violenter sursum ferebatur. motu nanque naturali,insitæ sibi grauitatis propẽsione gleba terræ,aut lapis ille mouetur,violẽto verò non insitæ alicuius rei impulsu,sed contra potius insitam sibi propensionẽ fertur,impellentis violentia coactus: quare in hoc motu omni prorsus libertate caret:in motu verò naturali,quoniam ab innato principio mouetur,à seruitute longius discedit,atq; ad liberi conditionẽ accedit propius:non tamen liber omnino est, cum grauitatis impressione moueatur,cuius nec terra nec lapis auctor ipse sibi est, sed eidẽ illã causæ acceptam referre debet, à qua ortus sui principiũ accepit. Quamobrẽ ad præscriptam etiam sibi ab ea legem mouetur. Vnde non modo liberũ esse non dicimus: sed philosophorum etiam sententia,quæ huiusmodi sunt,non à seipsis,sed à generante causa mouentur: & inter ea quæ alterius impulsu agitantur,numerari debent. Hinc iam ad bruta animantia progrediamur,quæ à seipsis auctore Aristotele cientur,quoniam propria sensus sui mouẽtur cognitione,quam appetitionis etiã ipsorum propensio sequitur ad ea, quæ cognoscunt,vel persequenda,vel fugienda: quare cum ea appetitus propensione moueãtur, quæ à cognoscendi facultate generatur,ad libertatem propius accedũt,quàm quæ sensus omnis sunt expertia: nam quæ in naturali illorum motu est propensio,non ex seipsis est,sed à generante causa. Bruta igitur animãtia à seipsis non,vt de iis quæ sensu carent diximus,ab alio mouentur:atq; in his arbitrium cognoscere incipimus,nec liberum tamẽ. in Brutis enim eatenus arbitrium est,quatenus cognitio quędã in ipsis inest,& certa rerũ,quas cõprehendunt,existimatio. neque tamen liberũ dici debet,quoniam ab ipsis non est,sed à natura ex obiecti nimirũ quod cõprehendũt impressione:vnde nec motuũ suorum finẽ, qua ratione finis est, & vt natura finis cognosci debet,agnoscunt;neq; eam quæ mediorũ est cum fine ad quẽ tendunt, proportionẽ intelligunt. sed naturã ducem non aliter sequuntur quàm qui ad prima literaria elementa perdiscẽda, nutrice aut pedagogo duce in scholas proficiscitur puer. is enim quamuis propriis pedibus incedat,viámq; qua ingreditur & gymnasium etiã quo tendit conspiciat, nescit tamen disciplinam quam in gymnasio discit,finem esse,cuius causa illud iter suscepit: nec quæ sit cõfecti itineris proportio ad gymnasiũ intelligit, sed ducem tantũ sequitur nutricẽ. Idem planè brutis animantibus vsu venire solet,quæ ob ipsarũ cognoscendi, atq; adeò etiam appetẽdi facultatis imbecillitatẽ, nec finem qua ratione finis est,nec mediorum finísq; cognationẽ agnoscunt:sed à natura duce,atq; insita cognitione & appetitione statis definitísq; mediis ad finẽ impellũtur. & quidem Bruta à natura, non proprio ferri iudicio, Auscultationis Physicæ lib. 2. Aristot. hoc argumẽto demonstrat. eorũ enim inquit,quę sunt eiusdẽ speciei vna est atq; eadẽ agẽdi ratio: quo fit,vt non à proprio peculiaríq; iudicio singula brurorũ animantiũ genera,tanquã à principio moueãtur (quod nõ posset in diuersis speciebus esse idẽ) sed ab aliquo superiore,quo ducãtur atq; impellãtur omnia. Hoc igitur statuamus,à se moueri,& liberiore proinde motu ferri bruta,quàm quæ sensu carẽt,& arbitrio quidẽ suo ferri,nõ libero tamẽ. ꝙ si huius etiã rei causam audire velles, eã tibi paucis exponã, atq; hoc quasi

A vestibulo tandem deuenimus ad liberi hominis arbitrij, eiusque origini cognitionem. quæ igitur paulo ante dicta sunt, hoc loco repetamus. in brutis diximus animantibus ideo liberum arbitrium non esse quod angustior in illis & debilior sit cognoscendi atque appetendi vis. Nam vt quid arbitrij ac iudicij libertate sit præditum necesse est, vt res omnes, eorumque naturam, & quam inter se habeant proportionem, bonitatem denique siue minor ea sit siue maior comprehendere possit. quod in nullam cognoscendi vim cadit, quæ non vniuersi boni naturam, & inde singula intelligat quæ vniuersi boni amplitudine continentur. Atque illud etiam oportet non tenuem atque angustam, & certo aliquo boni genere definitam, sed amplam & bo-

B norum omnium ipsiusque boni vniuersi capacem appetitionem habere. quare cum hac boni vniuersi comprehendendi facultate bruta careant animantia & bona tantum quædam particularia sibi apta & congruentia cognoscant, & appetitionem etiam angustam, ipsarumque cognitioni accommodatam habeant, libero prædiri arbitrio dici nulla ratione possunt. & vt qui carcere, aut alio quouis loco clausus detinetur, liber esse non dicitur, sed eius voluntati subiectus est, qui illum conclusit: ita bruta quoque animantia arbitrium non liberum, sed terminatum et certis quibusdam angustisque limitibus circumseptum habent. Iam verò cum contrariorum alterum ex altero cognosci facilè possit, ad hominem ipsum accedamus; quem suapte natura arbitrij libertate præditum esse planè intelligemus. Nam cum

C sit hominis voluntas, facultas quædam & appetendi vis, quæ intellectum sequitur & ad omnia se extendit ad quę ipse se extendit intellectus, cumque intellectus amplissimus sit quoniam intelligit omnia; voluntas etiam ipsa amplissima est, seseque ad omnia bonorum genera, atque ad bonum ipsum vniuersum extendit, quare præcedente cognitione in finem vt finis est fertur & media, quæ sibi accõmodata fini videntur, eligit. Spontanea ergo voluntate homo, proprio, neque vllo termino circumscripto sed amplo, ac libero mouetur arbitrio, quod tum ad singula tum ad vniuersum bonum extenditur. En tibi liberum arbitrium quid sit, curque in solis hominibus, non in brutis etiam animantibus reperiatur. verum progrediamur in humana voluntate vlterius, & quo modo liberum hoc arbitrium conseruetur & perfi-

D ciatur; quo contra pacto imminuatur & in seruitutem tandem redigatur, videamus. Vnum tamen prius addamus quo finem imponamus iis quæ ante à nobis de volũtate & libero arbitrio dicta sunt. Hacten⁹ voluntatis nostræ ac liberi arbitrij naturam in genere exposuimus. Sed quoniã omniũ humanarũ actionũ, quæ circa singula fiunt principium est & origo, voluntas, quæ suprà vniuersim diximus, ad res singulas accõmodare iã oportet. Hanc igitur quæ ad vniuersum bonũ est, volũtatis propẽsionẽ, ad singula ab ipsa accõmodari necesse est. quoniam verò finis appetitio prima est, & reliquarum appetitionum moderatix: volũtatis nostræ finis vniuersum illud bonum est, quod reliqua bona omnia complexu suo continet, quodque nunc beatitudinem, nunc verò felicitatem appellamus. quoniam verò intellectus in huius

quem hîc degimus vitæ statu, vbi hæc felicitas & beatitudo nostra collocata sit intueri non potest, & propensio deprauata est, vt postea dicturi sumus, diuersæ propterea & variæ diuersorum hominū de felicitate ac fine vltimo sententiæ fuerunt, atque in aliis alij rebus, hominis constituunt felicitatem: Cum verus tamen, & omnia in se bona ineffabili modo complectens finis vnicus sit, æternus ille Deus. quare tunc demum rectè homo libero vtitur arbitrio, cum vt vniuersum, ita particulare illud bonum propositum habet, quo non modo reliqua bona continentur, sed ipsius etiam boni natura dici debet, atque ad id cunctas suas actiones dirigit. Quæret hoc loco à me quispiam, ad liberi ne arbitrij facultatem spectet, vt ab hoc fine qui Deus est deflectere quis possit, & aliud quidpiam vltimi finis loco sibi constituere? Hunc ego scire velim, non esse liberi arbitrij facultati tribuendum, quod à vero quis fine ad alium declinare possit, imò impotentia potius & imbecillitati ascribendum, cum eo ipso à libertate discedens incidat in seruitutem, quod ex his quæ ante dicta sunt intelligi facilè potest. Expositum iam à nobis est libertatem à voluntatis amplitudine, seruitutem autem ab eiusdem angustiis & imbecillitate pendere. An non vides tantum esse voluntatis motum quātus est finis vltimus qui reliquis actionibus moderatur? Si à Deo igitur discesseris, qui bonum est maxime vniuersum ac generale, quod rerum omnium in se complectitur naturam, atque finem tuum vltimū in re quauis alia collocaueris, relicta amplitudine in angustias te deduces, cū cætera omnia angustiora infinitis partibus sint Deo, atque ita te à libertate transferes in seruitutē. posse itaque à Deo declinare, non facultatis est aut potētiæ, quēadmodum ex Philosophorum etiam sententia, nec claudicare aut lædi posse potentia est, sed impotentia magis, neque ad libertatem hoc spectat, cum libertatem eripiat potius, eamque in seruitutem pertrahat. ex his igitur quæ hactenus dicta sunt, planum iam euasit, quod in hunc vsque locum antea distulimus. quæ nimirum sit, & quo conseruetur modo vera libertas, quæque illius perfectio dicēda sit. qua contra ratione imminui, & in seruitutē redigi tandem possit; conseruatur enim voluntatis libertas, si in boni amplitudine contineatur, neque à Deo ad angustiorem alium finem deflectat. perfectio autem eius est remota ea, quæ quamuis potentia nominetur, vere tamen imbecillitas est, atque impotentia, non posse ab illa amplitudine declinare. Imminui verò libertatem aliud nihil est quàm ab vniuerso bono, ad particulare aliquod & singulare deflectere, in eoque finem vltimū collocare. in quo si paulo diutius voluntatem fixam teneas seruam efficis. Redeundi autem facultate priuari & à nō verò fine sese referre non posse, id demū est veram libertatē penitus amittere, & seruam omnino reddere voluntatē. Manet tamen liberum arbitrium, sed in seruitutem redactum. manet enim illa naturalis animi facultas, manet cognitio, & ad bonū vniuersum propensio. quare qui in ea seruitute constitutus aliquid agit, nō à natura quemadmodū bruta animantia, sed proprio iudicio mouetur. Hactenus veram ac naturalem voluntatis libertatem, atque eius ex aduerso seruitutem perspeximus. quoniam autem

A autem hucusque Philosophos egimus, libet paulo vlterius Philosophorum adhuc more disputãdo progredi, vt rem hanc sanè difficillimam, quàm fieri planissime possit, explicemus. experientia quæ rerum magistra iure vocatur philosophos ipsos veræ quãuis causæ ignaros docuit hominẽ à primo statim ortu, ad malũ esse suapte natura pronum, non ob sensus tantũ & carnis appetitũ, sed ob ipsius etiam volũtatis propẽsionẽ. Nã ad superbiã, inuidiã auaritiam, qui spiritales morbi sunt, non corporei esse propensum animaduerterunt. vnde Aristoteles sexto Politicorum, è re esse docet, vt quisque, sit quantauis in Republica nobilitate, amplitudine, & publici muneris authoritate insignis, rerum à se gestarum rationem populo reddat. cuius rei rationẽ sub-
B licit his ferè verbis. Nam si omnibus quæ libet agendi facultas concedatur, non potest ea quæ innata hominibus est malitia comprimi & coerceri: non vides, quàm expressis verbis eum, qui nobis simul cum natura ingenitus est, defectum ostẽdat. Plato verò, & qui eius familiam sequuntur, vt Porphyrius, expiationes etiam nescio quas, vt DIVVS Augustinus, auctor est, excogitarũt, sed hactenus de voluntate disputatum sit, in qua liberum cõsistit arbitrium, quod ab ipsa postea in sensibilem hominis appetitum deriuatur, quem natura rationis quodammodo participem effecit, cum ad obtemperandũ rationi aptum reddiderit, atque hinc etiam libertas hęc manat ad membrorũ corporis motus, atque ad cæteras humanas actiones, quæ eatenus humanæ sunt, quatenus à voluntate proficiscuntur. Verum satis iam sit philosophatum. ad
C catholicę fidei veritatem proprius accedamus, vbi perspicue videbimus, quę philosophi obscura tantum & adumbrata cognitione perceperunt, & veram certámque, quàm ipsi somniarũt, expiationem intelligemus. Diuinis est nobis literis reuelatum hominem qui à Deo rectus procreatus esset, DIABOLI inuidia impellente in labyrinthos sese inextricabiles coniecisse. neq; vero mortis author Deus fuit, sed aditus ei ad hominem patuit per peccatum. Hęc autem in qua primũ conditus est homo rectitudo, originalis iustitia fuit, in qua vera est hominis libertas constituta. Voluntas enim non in vniuersum modo bonum propendebat, sed in Deum maxime tanquam in vltimum finem ferebatur, atq; ad eius nutũ omnes suas actiones conformabat. Atq; hinc factũ est, vt nullis angustiis adstricta, aut certis limitibus occlusa teneretur, sed li-
D bere per omnia bonorum genera, totiúsq; naturæ amplitudinem in summa tranquilitate constituta nulloque impedimẽto remorata spatiaretur. quemadmodum enim res omnes creatæ, earumq; bonitas & essentia tota in Deo ineffabili simplicitate sunt vnita, nullam vt naturæ vel bonitatis repugnantiã vel contrarietatem admittant, à Deo autem vbi processerint & in res creatas sese diffuderint, quia angustior cuiusque redditur natura, sibi inuicem opponi, & cõtrariis pugnare naturis incipiunt. ita enim res vna ab altera diuisa est, vt plura simul vniri nequeant, neque idem homo simul & equus esse possit, aut Archãgelus idẽ & seraphinus. cum verò in maiores deueneris rerũ angustias, tanta oritur contrariarum rerum lis & contentio, vt vna alteram corrumpat, vt in rerum quæ sensibus obiecta sunt ortu & interitu cerni potest,

cum tamē in infinita illa diuinæ naturæ amplitudine eadem sint, & omni careant repugnantia. eodem prorsus modo humana voluntas, quandiu vere in Deo solo libere defixa fuit omnis expers repugnantiæ, summa trāquillitate fruebatur vt recte cecinit regius propheta. pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalū. In hac itaque rectitudine & vera libertate cōdita voluntas est. at cum non eam vim sit consecuta, vt pelli dimouerique à rectitudine ac libertate non posset: sed ea quā supra diximus à bono vniuerso & vltimo fine qui Deus est, ad alia deflectendi, particulariaq; bona sectandi impotentia comitata dæmonis impulsu & promissa felicitate incitata, bonō vniuerso quod Deus est relicto, ad particulare se bonū, id est, ad se ipsam sese conuertit, in se suaque gloria & commodis, non in Deo vltimum cōstituens finem, vnde miserum in modū flexa est & pernicioso vulnere sauciata. hinc enim intellectus maxime agens ita obcœcatus est, vt cum ad agendum deuenerit, discursus sui principium à praua propensione voluntatis accipiat. nam ex philosophorū etiam placitis sensitiuę partis propensio finē in agēdo intellectui constituit, vt paulò pòst plenius attingemus. In illa vero originali iustitia sensitiuus appetitus rationis imperio omnino erat subiectus & creatarum rerum angustiis liberatus, magna libertate fruebatur, nec dissimili ratione corpus animæ obtēperabat. Verū ne à proposita de libero arbitrio disputatione lōgius aberremus, cęteras iustitię originalis cōditiones missas hoc loco faciamus. vt igitur sensitiuus appetitus rationis quasi particeps fuerat effectus: ita cū à Deo voluntas ad se ipsam defecit, appetitus spreto rationis imperio sui iuris esse cępit atq; hinc innumerę cupiditates, innumeri timores, atq; morbi. ex quo etiā factum est, vt cum in primo actionū suarū principio obcœcatus sit intellectus, & in particulari bono vltimū finē collocarit, & suę dignitatis ignarus, in corpus sese & sensum demerserit, & in corporis naturā degenerarit in corporis voluptatibus assequēdis & fugiendis doloribus finē suum constituerit; atque hæc illa corruptio est, quā christiani, originale peccatum postea nuncuparūt: de quo nihil est sub peccati ratione nobis hoc loco dicendū, aut subtilius perscrutandum, sed vt animi tātum ægritudo quædam est, & ad præsentem spectat de libero arbitrio quæstionē. cum hæc igitur humanæ naturæ corruptio atq; ægritudo esset, eámque, vt dictum antea est, philosophi tum natura duce tum experiētia cognouissent, quibus posset remediis ac pharmacis sanari indagarunt. cumque deprauatā propensionem esse animaduerterent, & mutari eam, bonarumque actionum consuetudine dirigi posse crederent: in morali philosophia, atq; in virtutis studio, cuius habitu ad bona inclinamur, desudarunt. Sed cum esset ægritudo hæc in primo humanarum actionum principio, id est, in vltimo fine, à quo voluntas deflexerat, & intellectus quoties ad agendum accedebat, quoniā appetitus propēsionē in vltimū finē sequitur obcœcabatur, nec posset ægritudo hæc (quēadmodum nec ij quoque corporis morbi, qui primū vitæ principiū & humorem quē vocant radicalem inficiunt) vlla vel artis vel naturæ curatione tolli: idcircò vehementer philosophi aberrabāt. Quare docet primo Ethicor. Aristoteles

A stoteles eum non esse satis idoneum philosophiæ moralis auditorem, qui nõ ante sit bene educatus,& ptobis moribus institutus. Cũ enim animaduerteret ægritudinem hanc quæ primum principiũ occupauit, ex iis quæ in nobis natiua insunt, sanari non posse; ab extrinseca causa, & bona institutione remedium petere voluit. Tum verò vt apparet, adhuc anceps, nec satis esse iudicans quæ dixisset, dubitare cœpit à fortuna ne, an casu, an cõsuetudine, an diuino aliquo munere felicitas homini contingeret. Affirmátq; si quod à Deo aliud datum munus hominibus est, cõsentaneum esse felicitatem etiã datam esse à Deo. nos tamen multũ vel bene agendi consuetudine vel scientia præstare potuisse longéq; melius diuiniúsque futurũ, si etiã nos felicitatis nostræ

B auctores essemus. in sexto verò politicæ ea dicit quæ ante à nobis allata sunt. Plato verò multis locis scribit, diuina effici benignitate, vt quis bonus euadat. Qui verò cõsecuti sunt Platonici, vt de Porphyrio dictũ est, cum vlterius progrederentur lõge turpius errarunt. affirmarũt enim eius generis expiationẽ hominibus esse necessariã, quam Porphyrius angelis bonísue dæmonibus ascribit. Iam ni fallor perspicue intelligis quo nos natura, & tũ naturalis, tum moralis philosophia perducat, non inanis illa quã D. Paulus statutos prætergressam terminos, & cõtra præscriptas ab auctore suo leges superbe exultãtem respuit, sed quæ suis cõtenta finibus diuina opera contẽplatur. Nam hæc quasi ad veri nos cognitionem inducit, accedente enim diuino lumine, & splendore fidei, qua verum perfectè intelligimus, hoc nobis defuisse statim

C confitemur, cuius obscuram quandam, & adumbratã cognitionem philosophia nobis antea ingenerauerat. sed ad catholicã veritatem redeamus, ex qua planum est externo nos neque alio quàm diuino egere auxilio, vt ab hac quæ suapte natura curari minime potest, ægritudine liberemur. solus enim Deus est qui secretos mentis nostræ recessus perscrutari potest, internáq; spiritus sancti, quem infundit, agitatione mutatam volũtatis nostræ propensionem, ad se ipsum conuertit; eatenus itaque expiatione indigemus, quatenus peccatum hoc culpæ rationem habet. ad eam autem purgationis gratiã per Christum, & quæ in Christi sanguine est, fidẽ charitate formatã peruenitur. Atq; ita fide & Sacramentis ab ægritudine ista liberati, Deum nobis, nõ ipsos nos vltimum finem proponimus, carnis concupiscentiis, & lubrica appetitus in-

D firmitate conculcata. manent tamen in nobis quædã huius ægritudinis quasi reliquiæ, quandiu peccatorum immunditiis obnoxij corporis huius carceribus detinemur. Hæc est quam Ecclesia nobis catholica præscribit de arbitrij libertate sententia, ad quam parum abest, quin nos naturale lumen adducat. Atq; hæc tibi hac de re difficillima scripsisse satis. in qua vereor ne plus æquo fuerim molestus; sed obsequendi studium efficit, vt longius sæpissime transuehamur, estque in imperantem potius quàm in obtemperantẽ culpa transferenda. Quæ verò à me hoc loco disputata sunt, tuo atque adeo cuiusuis iudicio subiecta esse volo, qui acutius de his & rectius sentire videatur. Bene vale méque semper tuis precibus apud Deum adiuua.

DE PRAEDESTINATIONE.

INCREDIBILI me dolore affecerunt literæ tuæ; ex quibus patriæ tuæ, ciuitatis, multis nominibus F mihi charissimæ, perturbationem intellexi. Atque eò maiorem cõcepi animo dolorem, quòd non de terrenis & caducis; sed de iis agi bonis animaduerti, quibus omnis nostra felicitas continetur. Crescit verò & augetur magis ac magis meus iste mœror; quòd ex optima causa tam grauem morbum erupisse videã; quodque tartarei hostis fraude factum esse sciam, ne illud in ea ciuitate frumentum nasceretur, cuius causa semen istud à Christo est institutũ: sed infelix illud lolium pullularet, quod humani generis hostis opera, bonum etiam semẽ corrupit. Itaque ardentissimo animi zelo ex concepto dolore proficiscente inflammatus, variis licet distractus occupationibus, temperare mihi non potui, quin G arrepto calamo de hac difficillima quæstione, ea scribere conarer, quæ benignissimus Deus spiritus sui gratia suggetere dignaretur: non minima spe nixus, fore, vt per me quædam proponeret, quæ nec aliena ab immensa diuinæ maiestatis amplitudine, nec nobis ipsis essent inutilia futura. Atque vt ab imis quasi fundamentis rem hanc ordiamur, Animaduertere nos oportet, in duas iam sectas Christi Ecclesiam dæmonis astutia esse dissectam, quæ suum potius quàm Christi negotium agentes, ac priuatæ magis gloriæ, quàm Dei honori ac proximorum vtilitati studentes; pertinaci diffidentiũ opinionum defensione, incautos & imperitos homines in præcipitium deducunt. Alij enim catholicæ sese religionis titulo venditantes, & Lutheranorum aduersarios iactitantes, dum arbitrij libertatem nimium astruere conantur; Christi se H gratiæ plurimum detrahere non intelligunt: & nimio Lutheranos oppugnãdi studio, maximis Ecclesiæ Christianæ luminibus, primísque catholicæ veritatis doctoribus aduersantur, in Pelagij hæresim plus æquo declinãtes. Alij contrà, vbi in D. Augustini scriptis nonnihil versari, sanctissimíque illius viri verbis tincti fuerint, ab eius tamen animi modestia, atque in Deum amore longè alieni; difficilima è suggesto, & quæstionum labyrinthis intricatissima dogmata populo proponunt, quæ neque ipsi intelligunt, nec sine paradoxis explicare possunt. quo fit vt ex optimo semine, illorũ superbia, & populi imperitia concepto non frumentum, sed

Infelix

A *Infelix lolium & steriles nascantur auenæ.* sed de his postea fusius.
Vt autẽ quæ cœpimus planiora fiant,notandũ diligẽter est,& philosophorũ, & Christianorũ theologorũ sententia,infinitam, simplicissimã, maximéque vnam bonitatem, maiestatémq; diuinam,omnia sua amplitudine causarum genera,naturásque complecti. Earum autem nõnullæ contingentes sunt, necessariæ verò aliæ; atque aliæ arbitrij libertate præditæ, expertes aliæ,nõnullæ fortuitæ,quæ casu,non vlla certa naturæ lege,effectũ consequuntur. Hæc inquam causarum genera à prima illa causa comprehenduntur,ab eaque reguntur omnia,cùm illa tamẽ nullo earum genere contineatur, sed vna atque simplicissima efficiendi vi,qua cæteris præstat, illas omnes produxit, dirigit,
B continétque causas,quæ certis(vt diximus)naturæ alicuius terminis concluduntur.Id verò regni nobis exemplò, perspicuum esse facilè potest:in quo alij iudices sunt,alij vectigalium & ærarij publici quæstores, alij equitum peditúmve duces:his tamẽ omnibus certis regni muneribus præfectis,vnus rex præest:qui cùm neque prætor ipse sit, neque quæstor,neque dux,vnica tamẽ regali potestate, illos omnes, certis quibusdam regni muneribus destinatos, constituit, & regit; neque illorum cuiquam ab hac simplici regiæ potestatis amplitudine discedere vllo pacto licet.Hinc statuunt philosophi,christiáníque doctores,omnes efficientium,inferiorúmque causarum actiones, quod actionis habent,nõ defectus, id à Deo vt prima earum efficiente causa accipere. Secundas verò & certis quasi limitibus circunscriptas causas,quasi Dei
C quædam instrumenta esse,qui eas(vt dictum est)simplici sua,& vnica,nullísque definita terminis actione producit: à quo effecta quoque omnia, ita vt illorum postulat natura,per inferiores causas,huiuscemodi effectis accõmodatas,tanquã per instrumẽta producuntur. Quamobrem necessaria effecta, per necessarias etiã causas, simplex illa causa,qui Deus est, efficit,ac necessariò:contingentia verò per contingentes: libera per liberas; fortuita verò per incertas, nulliúsque naturæ legibus terminatas. Ipse verò naturis his omnibus longè præstat,eiúsque efficiendi ratio,suapte natura,res omnes longo superat interuallo, neque nostra capi intelligentia potest: cui ea tantum percipere datum est, quæ ad certam sunt speciem redacta. Quo fit vt nec diuinæ causæ amplitudinem angustiis suis comprehendere queat, neque quidquam
D de ea aliud scire, quàm eiusmodi eam esse, quam comprehendere ipsa non possit. His autem quæ de diuina efficiendi vi,causarum omnium; in cunctis earum actionibus principe, dicta sunt,addi hoc etiam debet:diuinam bonitatem,in earum quæ toto vniuerso continẽtur,productione rerum; quibusdam fines illarum naturis congruentes præscripsisse,atque instrumẽta etiam largitam esse, quibus naturaliter ad præscriptos sibi fines peruenire possint; neque id tamen sine vi & efficacia à prima causa profluẽte, vt suprà est à nobis expositum. Aliis verò rebus concessit præter naturales illarum fines,vt ad quorundam bonorum fines,illarum naturam excedentes,extolli possent: vt in aëre,& in aqua cerni potest:quæ præter aëris & aquæ formam,atque operationem,illam etiam qualitatem habent,per quam transparentia,& luminis

capacia efficiuntur: quod tamen lumen, cùm portio quædam sit lucis, quæ E
cœlestium corporum qualitas est, illarum naturis longe præstat. auium etiã nõnullis, vis ea data est à natura; qua hominum verba & addiscere possint, & firmare. equos vero, canes, atque elephantes ita ad nutritionem capessendam natos videmus, vt multa admiratione digna efficiant. Hi vero fines & elemẽtorum, & animalium naturas longè superant: sed à Deo ita efformata sunt, vt ad fines, eorum naturis superiores perduci possint. Atque hęc quidem suis viribus, nec ad superiores illos fines peruenire, nec etiã eò sua sponte moueri possent: sed præter communẽ illam vim à prima causa diffluẽtem, particulari etiam quadam externæ causæ actione opus habent: vt aër & aqua splendẽtis alicuius corporis præsentia. aues autem, canes, equi, atque id genus alia F
hominibus egent, à quibus edoceantur. Duobus autem his principiis ita cõstitutis, tertium addamus: rerum nempe creatarum naturas, interdum integras, benéque constitutas esse; interdum verò ægras, & aduersæ valetudini obnoxias: ab integra incorruptáque natura, integræ atque incorruptæ, illarúmque naturæ accommodatæ actiones manant; ex corrupta verò & ægra, actiones etiam corruptæ atque infectæ proficiscũtur. quod tum inductione patet, tum etiam rationibus planissimum iis est, qui ægritudinis ac sanitatis vim probè intelligũt. Verum non molestum tibi sit si iis, quæ de diuinæ causæ efficiendi ratione diximus, pauca quædam adiiciam. Illud ergo sciendum, Deum opt. max. primum rerum omnium principium, quemadmodum simplici & vnica actione, quæ cum ipsius substantia eadẽ est, (si tamen substantiam appellare licet,) omnes effectus producit: ita nullo etiam tempore, aut G
temporis parte aliqua, actionem eius contineri: sed omne tempus excedere, non quod tempore prior, aut posterior dici debeat, vt vel illum, quo natus Christus est, annum, hunc annum præcedere; vel eum, quo venturus est Antichristus, annum hunc subsequi, eóque posteriorem esse dicimus, in quam loquendi atque intelligendi rationẽ, intellectus nostri imbecillitas nos inducit. nam eius operatio, quia cum imaginandi facultate cõiuncta & copulata est, difficilè à tempore, & continua quãtitate abducitur: sed omni tempore superior actio Dei, omne tempus excedit; atq; omnis expers vicissitudinis, omnes in se rerum vicissitudines cõprehendit. neq; aut fuisse, aut futura dici potest, sed vt in Timæo scripsit Plato, esse tãtum. neque verò diuinũ illud, est, nostro H
pręsenti tẽpori simile iudicari debet, de quo esse fuisse, & futurũ esse affirmamus. Verũ vt in libro super Gen. ad literã D. Augustinus testatur, Diuinitas rebus omnibus & antiquior est & iunior. atque antiquior quidem, nõ quod fuerit: sed quia est ante res omnes. iunior verò, quia est, non erit post res omnes, & post extremum vltimi iudicij diem. Hac via & quasi methodo, eam, qua Deus in operando vtitur rationem explicabimus: quam tãtam, adeóque amplam esse certo scimus, vt quantumcunque intellectus nostri aciem intẽdamus, atque à rerum inferiorum naturis abducamus; quæcunque tamen de ea, mente concepimus, infinitis partibus angustiora, humiliora, magísque cõposita sunt, quàm ea in seipsa sit: cum omnem, quæ sub intellectũ cadere potest

test

A teſt naturam, longo illa ſuperet interuallo. His ita conſtitutis, quę ab iis intelligi neceſſe eſt, qui hanc quæſtionem aggrediũtur, ad gratiam modo, prædeſtinationem, atque ad arbitrij libertatem veniamus. Produxit Deus hominẽ omni naturalium rerum perfectione abſolutũ, cui præter diuinam gratiam, eam quoque largitus eſt iuſtitiam, quæ originalis appellari vulgò ſolet, cuius beneficio, vt Deo voluntas, ita inferiores animi facultates, omni procul repugnantia, rationis imperio ſubiectæ obtemperabant: neque tantũ eorum, quæ naturæ humanæ debẽtur bonorum cumulo, & naturali veluti felicitate, perfecit; ſed etiam diuinæ felicitatis, quæ humanæ naturæ vim immenſo ſuperat interuallo, capacem effecit; qua etiam conditione procreati ſunt angeli & naturæ omnes intellectuales. Iam ſuprà à nobis explicatum eſt, diuinam bonitatem, cùm rerum à ſe factarum naturas, quantum fieri poteſt, vellet extollere; earum nonnullis poteſtatem feciſſe, qua ad fines propria natura longe ſuperiores, peruenire poſſent: quemadmodum aërem luminis capacem effecit. item & quidem homini gratiam, quæ diuinæ naturæ participatio quædã eſt, largitus iam fuerat, quo quaſi iacto ſemine, ad diuinæ felicitatis communionem paulatim deduci poſſet. Homo itaque ita perfectus à Deo, atque abſolutus, humani generis hoſtis fraudibus, in ſuperbiam elatus, præſcriptam ſibi à Deo legem violauit, & virium potius ſuarum confidentia, quàm debita demiſſi animi obedientia, bonorum malorúmque cognitionem adipiſci, creatoríque ſuo ſimilis effici voluit. Qua quidem arrogantia factum eſt, vt diuina gratia, & originali iuſtitia priuatus, carnis continuò contra rationis imperium rebellionem, experiri cœperit, vt obcœcata ſit hebeti & ignauo mentis cognitio, debilitatus atq; exhauſtus animi vigor, vt aduerſos propulſare impetus non poſſit; quin & voluntas quoque à Deo, qui ſummum bonum eſt, alienata, & ad ſe, ſuamque dignitatem conuerſa; ægritudinem quandam contraxit, qua à Deo auerſus in improbo ſuiipſius amore ſit, qui omniũ illi malorum radix extitit, & origo: vnde voluntatis illa ad male agendum propenſio remanſit, cuius diuinæ literæ, & ipſe in Politicis Ariſtoteles ſæpe meminit, & in ſe quiſque experientia ſatis dignoſcit. Quoniam verò Deus, vt dictũ eſt ante, in ſimplici illa ſua vnitate, quæ eadem, & ipſius operatio eſt, res inferiores omnes quamuis multiplices, admodúmque varias regit, eáſque ad earum naturis accommodatos fines, perducit; ſuâque impulſus bonitate, humanam quoque naturam voluit, à deprauata, in quam incideret, ægritudine liberare: neque ad accommodatum modo illi finem, ſed ad illum etiam qui humanam naturam longe ſuperat, & in diuinæ felicitatis communicatione conſiſtit, reuocare: cumque homo naturaliter præditus eſſet arbitrij libertate & voluntate, quæ non externi tantũ motoris, ſed interna quoque ſuiipſius vi cietur, eam, quam habet rerum cognitionem ſequuta: nec ſuis viribus, etiã in naturali integritate conſtitutus, ad eum qui naturæ ſuæ vim ſuperat, finem extolli poſſet: illa fuit ad hoc præſtandum ratio neceſſaria, de qua poſtea dicemus, nempe vt naturæ propenſionem, hoc eſt voluntatem, ipſe naturæ auctor interiore motu impelleret: cum præſertim ad naturę ipſius imbecillita-

tem,ægritudo quoque accessisset, ex Adami superbia cõtracta; & in omnem eius posteritatem propagata; ex qua natus est error quidam voluntatis in vltimo fine constituendo. Nãque à Deo ad seipsam conuersa,non ad eum tantum finem qui eius naturam superat non excitari;sed ne ad eum quidem,qui naturalis illi est suis viribus reduci vlla ratione potuisset. Id verò præterquã quòd sacrarum literarum testimoniis confirmatur, naturalibus etiam rationibus demonstrari potest.Etenim defectus erroresque omnes,siue ægritudines appellare velis, quæ primum actionum principium non inficiunt, illius principij integritate corrigi curaríque possunt. vt, si quis artis alicuius principiis optime instructus,in eius aliqua cõclusione falleretur,per se principiorum præsidio, & mentis suæ cogitatione sese ab illo cõclusionis errore liberare posset: si vero in artis alicuius principiis labatur, nec superiora, ad quæ confugere possit, principia suppetant, fieri non potest,vt per se ab illo errore vnquam liberetur.quod idem in corporis tum sanitate,tum morbo,quoties humor(quem radicalem appellant)inficitur, vsu venire solet. & vt breuiter dicam,aliarũ quoq; rerum omnium consimilem ratiõe esse videmus. Cum igitur voluntas ægrotaret,atq; ab ea propensione aberrasset,quæ in finem vltimum, qui cæteris omnibus operationibus moderatur, ferri debet; humanis viribus ægritudo ista curari non potuit. Neque verò satis erat finem cognouisse: cum propensio ad finem, ex innata quadam erga finem affectione, & insita animis nostris affinitate potius dependeat, quàm ex eius cognitione: quinetiam rerum quoque agendarum cognitio, ex appetitus ac voluntatis propẽsione proficiscitur.Quocirca dixit Aristoteles eum non satis idoneum esse moralis philosophiæ auditorem,qui non sit antè bene educatus, & probis moribus institutus.Neque verò naturalem liberi arbitrij facultatem perdidisse dici debemus,ob hanc improbitatis ægritudinem,& volũtatis in malum propẽsionem:corruptam tamen negare non possumus. Libero namque arbitrio agere censetur is,qui non alieno impulsu,sed suo ipsius iudicio operatur. Ac licet vni tantum fini,hoc est soli bono,quemadmodum angeli,beatíque omnes addictam & infixam voluntatem habeant; non ideo tamen arbitrij libertate præditos esse angelos negandum est,etiam si à bono deflectere,à Deóque recedere nequeãt:quin potius perfectissimum, liberrimumque arbitrium habent, quippe qui proprio iudicio ac propensione ad agendum impelluntur. Eodem plane pacto & qui damnati sunt, in malo fixam voluntatem habẽt & destinatam, eadémque de causa arbitrij sunt libertate præditi,licet corrupta & deprauata.Vtrique verò finibus suis,siue bono,siue malo constitutis liberum arbitrium habent: cum ex multis ac variis finem consequẽdi rationibus quã probet quisq;,eam maximè consectetur. Homo igitur hac originalis culpæ ægritudine corruptus,& à Deo ad seipsum,atque idcirco etiam ad malum conuersus,liberum quidem habebat arbitrium,sed ægrũ tamen,corruptum atque imbecillum.Quocirca,vt antè dictum est,non modo ad eum, qui eius naturam superat,viribus suis sese extollere non poterat; sed ne in naturali quidem fine consistere.Quare cum clementissimus ille pa-

A rens misero homini opem afferre, eumque ratione aliqua naturæ ipsius accommodata altius extollere constituisset: necesse fuit, vt in suæ illum ægritudinis cognitionem primum induceret: quo medium sibi quæreret, & illius imperio subiectus curaretur. Cum verò summè arrogans, suiq; amore captus homo esset, suā ægritudinem facilius cognoscere non potuit, quàm si sui iuris factus, sua ipse se sapientia atq; arrogantia gubernaret. Ita enim in idololatriā incidit, animalibus omnibus, arboribus, & se inferioribus seipso creaturis diuinum exhibuit honorem, atq; in impia & nefaria scelera lapsus est. Deus itaque cum suam vellet homini insipientiam ostendere, qui cum seipsum regeret, suóque viueret arbitratu insanisset, & in omnium mētibus insculptam
B à Deo naturæ legem deleuisset, scriptam illi legem tradidit: non quod eam posset homo suis tantum nixus viribus obseruare; sed vt hinc propositam sibi ob oculos vitæ regulam cernens, illinc actiones suas legi contrarias animaduertens, in peccati sui, & ægritudinis cognitionem inductus, ad medium sese conferret, & suarum virium abiecta confidentia, animum submitteret, & in Deo opt. max. spem omnem collocaret: cui per Christum vnicū & verum inter Deum & homines mediatorē terrestri Adamo mortuus, à quo secundum carnem est propagatus, in nouo illo cœlestique Adamo spiritali generatione nasceretur: atque in Christo renatus, cœlestem ac spiritalē vitam viuere inciperet, terrena penitus repudiata: eaque præstaret opera, quibus (quatenus ex diuini spiritus per Christum animis nostris inserta gratia manant)
C sempiternam felicitatem mereretur. Et quoniam dum hic viuimus principiū quoddam habemus, & quasi semen cœlestis vitæ, ex spiritali, quo in Christo nascimur ortu, & spiritus sancti gratia animis nostris à Deo infusa: manet nihilominus maxima illius corruptionis portio, quæ ex peccato contracta est, in inferioribus animi partibus, in appetitu inquam sensitiuo; manent in voluntate prauitatis reliquiæ, & in intellectu obcæcatio, neque omni prorsus morbo caremus, sed conualescimus potius; confugiēdum sæpe nobis ad medicum est, multa spiritalia pharmaca sumenda, confirmāda in dies valetudo, debilitanda ægritudo, quo integram tandem ac perfectam in cœlesti vita valetudinem consequamur. Hæc in Christiana Ecclesia recepta doctrina est: hoc est verè Christianum esse, suam imbecillitatem probè nosse, & ad Chri-
D stum per fidem cōfugere, in eóque spem omnem collocare, propria diffisum imbecillitate: atque ad hoc impellendi christiani sunt, hoc præcipue edocēdi. Hac doctrina plenæ sunt D. Pauli Epistolæ, plena Euangelia, plenæ sacræ omnes literæ. Non liberum nostrum arbitrium, quod ægrum infirmúmque est, atque in peccati seruitutem redactum, non nostra ipsorum opera; sed solus qui potest Christus, arbitrium ex hac eripit seruitute. Nam in Euangelio ipse Christus ait, Qui fecit peccatum seruus est peccati: quod si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. At verò vt ad id quod initio propositum à nobis est, veniamus. Quoniam qui Lutherum sequuti sunt, arrogantia nescio qua, & superbia impulsi paradoxis quibusdam propositionibus, arbitrium nostrū non liberum, sed seruituti obnoxium esse affirmarunt, eáque esse à Deo præ-

cepta, quæ seruari à nobis non possunt, aliáque huiusmodi, quæ veram, quam expoſuimus paulo ante doctrinam fallaciter imitantur: exorti quidam sunt, qui se Lutheranorũ hostes atque aduersarios, catholicæq; veritatis patronos esse profitentur; qui statim atque de humanæ naturę imbecillitate, de arbitrij ægritudine, de gratia, de fide, qua erga Christum affici debemus, verba apud populum fieri audiunt, Lutheranorum doctrinam esse clamant, & cum pertinaciter arbitrij libertatem asserere volunt, hominem paulatim extollũt, diuinam gratiam deprimunt, ipsi ex catholicis Pelagianos sese faciunt, & ne quod in christiana religione caput & radix est propagetur, & latiùs diffundatur impediunt: imperitam verò multitudinẽ multis modis offendunt, multarúmque seditionum ac dissensionum telas ordiuntur.

De priori quæstionis huius parte hactenus dictũ sit, quæ ad eos pertinet, qui superbia inflati, rerumque omnium ignari, dum se Lutheranorum hostes profitentur, catholicos se dici volunt, cum Pelagiani potius quàm catholici dici debeant. Ad eos nunc venio, qui vbi aliquod D. Augustini opus perlegerint, vt ea quæ cæteros latent sibi cognita esse demonstrent, multitudinem multis ineptiis circunueniunt, eaque docent, quæ nec ipsa capere possit, nec ipsi fortè probè intellexerint: atque ita optimã illam docendi multitudinem, populísque concionandi consuetudinem, in turpissimum abusum, atque in summam insaniam conuertunt, vt, diuina fauente gratia, luce clarius perspecturum te confido. Quod vt facilius intelligatur, à primis rei radicibus exordiar. D. igitur Pauli ætate, cum à Iudæis fere repudiata, inter Gentiles propagari christiana religio cœpit, cœpit & humani generis aduersarius varia quoque zizania suo more disseminare, ex eo superbiæ semine occasione sumpta; quod in hominum animis primum consequutũm est peccatum, quod per carnis originem, in omnem est humani generis propagationem deriuatum. Ac gentiles quidem ob excellentem, qua floruerunt, philosophię cognitionẽ Iudæorumque tum alia multa, tum maximè in Christum nefaria facta, diuini huius iudicij rationem explicare primum voluerunt: quasi gentes Deus ad se vocasse, Iudæos autem repulisse videretur, aut illorum meritis, aut horum flagitiis prouocatus. Ex aduerso Iudæi, illi inquam qui Christo nomen dederant, suo ipsorum amore impulsi, & nimio in tuenda populi Hebræi dignitate ardore abducti, gentibus insultabant, genúsque suum summis laudibus extollebant, tanquam Deo præcipuè earum: cui nimirum lex data, missi Prophetæ, multaque summæ beneuolentiæ signa demonstrata essent: cum omnes, vt sacrarum literarum verbis vtar, promissiones atque fœdera cum Hebræorum natione inita fuissent; quippe quæ Abrahæ semen esset, atque ab Israele manaret, cui semper in diuinis literis promissiones factæ dicuntur. Quin & hæ quoque promissiones nonnullos postea offenderunt, cùm suis Deus pollicitis minime stetisse videretur. atque ita paulatim Deum non modo tacite, verum etiam palàm atque aperte, fraudulenter atque impie minime veracem, minimeque constantem vocitare cœperunt. Ac huiusmodi quidem seditiones Romæ præcipue ortæ sunt,

A qua in vrbe plurimi fuerunt diuites Iudæi; Gentiles quoque multi ad christianam conuersi religionem;vtrique verò Romani nominis splendore ac dignitate arrogantes. Tum D.Paulus, qui quasi vas quoddam quo Christi nomen & gratia toto diffunderetur orbe delectus à Deo fuerat, christiani nominis amore inflammatus,eáque occasione inuitatus, pulcherrimam & difficillimam, quæ ad Romanos est, Epistolam scripsit:in qua propositum illi est, vtriusque gentis superbiam comprimere, suam ipsorum illis imbecillitatem ob oculos ponere,&,quod ante dictum à nobis est, probare non nostris nos meritis,cum merita in nobis nulla, peccata verò quamplurima sint; sed diuinæ tantum bonitatis,ac misericordiæ beneficio,per nouam quæ in Christo facta est spiritus generationem,diuinam nos gratiam esse consecutos: & ad Dei iussa obseruanda,& bene beatéque viuendum,neque naturalem legē, neque philosophiæ moralis cognitionem, neque ipsa etiam Mosaïcæ præscripta quidquam prodesse: cum hæc alioqui suapte natura bona, nobis ob naturæ corruptionem noceant,& violata lege maioti peccato obnoxios reddant:atque hoc vnum nobis præstitisse legem,vt in peccati cognitionem veniamus,quò nostræ nobis conscij ægritudinis,quam sæpe D. Paulus peccatū appellat,ad medicum,hoc est ad Christū per fidem confugiamus.Hanc cùm Epistolæ initio copiosissimè doctrinam tradidisset D. Paulus: nono deinde capite quod Hebræos multos, qui à Christi gratia, & salutari vita discessissent,multis offendiculo esse animaduerteret, quibus Deus quod promisisset minimè præstitisse videretur:vellétque Hebræorum compescere arrogantiā qui auitam nobilitatem iactabāt,eiúsque nomine obstrictum sibi Deum iudicabant,vt & benigne illis prouideret, & ad sempiternam quoque salutem perduceret: hæc inquam cum Paulus animaduetteret, instituta præfatione immensi quo populum illum complectebatur amoris, quem tantū esse profitetur,vt vel suo ipsius anathemate ipsum saluare desideret,quod in maiorē diuinæ bonitatis gloriam,& honorem vniuersæ illius gentis,quā suam ipsius salutem redundare arbitraretur.hęc inquam præfatus statim ad eorum se calumnias dissoluendas conuertit,qui Deum quasi mēdacem,aut certe ad promissa sua exequenda infirmum accusabant. Ac primum quidem eorum errorem redarguit, qui iis tantum qui ab Abrahamo atque Israële secundum carnem originem ducerent,diuinas promissiones factas esse arbitrarētur,iisque factas esse docet,qui à patriarchis illis spiritali essent generatione propagati,atque Abrahami fidem imitarentur, siue Hebræi illi fuissent, siue gentiles.atque his quod Deus promisisset, fixum esse ac stabile, cum & verissimus Deus sit,& quæ promisit omnia infinita sua potentia præstare queat.Deinde verò D. Paulus quo promissionis firmitatem patefaceret, coactus est rerum humanarum circulum transcendere,in quo & humanarum actionum causæ, atque ipsæ etiam actiones, earumque fines cōtingentes sunt, atque à contingentibus pendēt causis,à nobis videlicet,qui nonnulla necessitate operamur, sed liberè & contingenter,rerum & conciliorum mutationi subiecti:& multa quoque frequenter interueniunt,quæ omnem ex rebus humanis stabilita-

tem adimunt, & constantiam. Harum inquam rerum ambitum D. Paulus transcendere coactus est, & maxima, vt videbimus, reuerentia, ad diuinum illum simplicissimum, omniq́ue fine carentem circulum sese conuertere, qui vt initio dictum est, nulli peculiari causarum naturæ, aut efficiēdi rationi addictus est; sed vnica & simplicissima operatione, quæ ipsius eadem diuinitas est, omnes complectitur causas inferiores, earumq́ue vim naturamq́ue conseruat, neque vlla in hoc orbe vicissitudo, neque fuit, neque erat, sed est tantū simplicissimum reperitur, quod omne tamen præteritum futurumq́ue tempus continet, & diuturnitate sua infinito spatio excedit. Idcircò in hoc diuino orbe neque indefinita est vllius effecti, etiam contingentis sciētia, vt apud homines; neque voluntas, quæ prima est omnium effectuum contingentiū causa, (defectus semper excipio) vel indefinita est vel inconstans, sed certissima semper & constantissima. Proinde D. Paulo vt Deum & veracem esse, & quæ promisisset reddere posse probaret; ex hoc nostro qui facile mutatur, ad diuinum illum orbem conscendere necesse fuit: atque ita subiungit firmissimas esse promissiones, Deumq́ue iis quos elegit, & ad Abrahami hęreditatem ac benedictionem destinauit, non propter carnis affinitatem, aut quæ diuinam gratiam præcesserint merita, sed sua tantum bonitate inductum, quod promisit præstare contendit. Duo itaque simul conficit. primùm enim cōtra eorum opinionem, qui & instabilē Deum, & imbecilliorem esse affirmabāt, quàm vt promissa sua adimplere posset, diuinarum promissionū firmitatem ostendit: hominis deinde comprimit superbiam, qua ille inflatus quidquā in nobis esse cogitaret, quod æternam illam electionem, & diuinam gratiam antecederet: vt hac vana mentis commentatione deturbati, magis, magísque in diuino nos conspectu submitteremus; & ne tantæ bonitatis, atque immēsi erga nos beneficij immemores aliquando videremur, summo studio caueremus. Quoniam verò his auditis homo arrogantia elatus, (cum tamen tantā diuini huius orbis amplitudinem, atque admirabilem simplicitatem capere non possit) præfracta statim temeritate percontari potuisset, cur hunc potius Deus, quàm illum ad æternam vitā destinarit; Paulus diuini numinis ardore inflammatus, in hanc contrà superbiam, & intolerandam arrogantiam insurgit, eamque iusta reprehensione compescens, Tu (inquit) quis es, qui respondeas Deo? An non habet potestatem figulus, &c. & paululum postea delapsus, ad rerum humanarum orbem, atque ad eam etiam rationem, qua vitam nostram, operationes, & eas qui consequuntur effectus, vel inuitis etiam nobis, institui necesse est: in fidei nos viam inducit, non in operum nostrorū superbiam, aut legis cognitionem. Ex quo manifestè nobis ostendit, quę causa Hebræorum populo extitit tantæ ruinæ, qui contempta Christi fide, cùm operibus suis, & legis obseruatione niti voluissent; gentibus ansam præbuerunt, vt eorum æmulatione fidem complecterentur. & Iudæos pari modo docet, gentium tandem exemplo prouocatos, fidei Euāgelicæ ceruicem submissuros. Denique eorum quæ ingenio humano obuia sunt, ambitum trāsiliens, & ad rerum diuinarum orbem sese conuertens, non arroganter & stupidè,

A pidè,vt hi solent, qui imperitæ atque insanienti multitudini doctrinæ opinione imponunt,sed magna animi reuerentia exclamat, O altitudo diuitiarum sapientiæ Dei!quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius,& quàm ininuestigabiles viæ eius! Scribit vero insignis gentium doctoris insignis discipulus, Dionysius in cœlesti sua hierarchia,adducto illo Esaię testimonio,vbi Deum se vidisse dicit sedētem super thronum; & post pauca verba seraphinos duos senas alas singulos habentes,quarum binis obuelabant facies suas; docet inquam vir ille sanctissimus,alis vultum obtegere aliud nihil esse, quàm summum illum primæ hierarchiæ ordinem, in ea præcellentia, qua ineffabili ratione diuinam intelligit naturam,maximam exhibere reuerentiā;eaque con-
B tentum præstantia,quam Deus illi largitus est,aliud præterea nihil scire velle: eóque propterea habitu,atque obuoluta facie prophetæ apparuisse,& infinitam Dei naturam admirantes cecinisse, Sanctus, Sanctus,Sanctus, Dominus Deus sebaoth;pleni sunt cœli & terra, &c. videmus itaque seraphinos, quid in diuinum orbem conuersi agant: videmus item inter homines D. Paulum in similem admirationem prorumpens exclamet,O altitudo diuitiarū scientiæ Dei,&c.Nos verò miseri vermes,atque in nobis maximè imperiti,eò prorumpunt audaciæ,aut insaniæ potius,vt scrutari velint,& causam inuestigare qua Deus certissima & scientia & voluntate res omnes disponit secundum eam,quæ vniuscuiuscunque naturæ attributa est rationem: in quibus causarum effectorumque contingentium orbis est,cuius ambitu humanæ quoque
C actiones continentur. O miseros homines, & communi naturæ sensu carentes! At longe est quod colligunt acutius & subtilius. voluptatibus enim,inquiunt,indulgeamus, quippe prædestinati cum iam simus, salutem omnino consequamur necesse est.audierunt enim ex suis doctoribus,delectari etiam Deum prædestinatorum peccatis: sin autem(aiunt) reprobi sumus, quid in bene beatéque viuendo laboramus, cum bona quoque reproborum opera Deum offendant? Verùm antequam horum tibi stultitiam quanta sit explico,& manibus veluti attrectandam exhibeo:legit fortasse imperitorum hoc hominum genus ex D. Augustini scriptis nonnulla,quæ non sano hausta sensu,superbiæ illis ansam præbuerunt:quo fit,vt hisce paradoxis suam præ aliis scientiam ostētare velint. Fuit igitur Augustini & Hieronymi ætate vir qui-
D dam cui Pelagio nomen erat,vita & moribus, quantum intelligi potest, minime improbis,hic cum magnum sibi apud omnes honestæ vitæ opinionem conciliasset,ea est dæmonis fraude deceptus,quæ vt illi consueta,ita & nobis vehementer periculosa, ac iis præsertim perniciosa est, quorum vita insigni probitate relucet. Sua nāque ipsius bonitate plus ęquo delectatus,cœpit humanæ naturæ plurimum tribuere, & arbitrij libertatem supra quàm par erat efferre: nósque ea quam à Deo accepimus, arbitrij libertate, omnes virtutis partes absoluere,legíque per nos parere posse affirmauit. hinc originale peccatum inficiatus,non dubitauit asserere, bonum Christianum posse se à minimis etiam peccatis immunem perpetuo conseruare:quòd peccatum volūtarium diceret,& arbitrium nostrum in nostra situm potestate.Diuinam ve-

rò gratiam se minime negare, sed prædicare potius ac promulgare prætexebat. Etenim diuino nobis munere hanc concessam naturam esse dicebat, vt quidquid liberet, id agere possemus; quare & bene agere nos nostra omnino sponte posse. Addebat etiam ea quæ in Euangeliis scripta sunt, atque etiam humilitatis, & charitatis Christi exemplum, viam nobis ad recte agendū manifestè commonstrasse. Hæc Pelagij doctrina fuit; in quam præstantissimi illi patres, & Christianæ religionis zelo ardētissimi Hieronymus & Augustinus multa scripserunt. Sed Hieronymum hoc loco prætermitto, de Augustino tantum loquor, qui plura multo, quam Hieronymus in Pelagianos scripta reliquit, atque ab his egregiis Euangelij concionatoribus frequēter est lectitatus. D. igitur Augustinus, cum animaduerteret, hāc quæ à Pelagio profecta est doctrinam, in eam Christianos inducere sententiam, quæ longè est à proposito nobis fine aliena, atque eiusdemodi esse, quę plurimum Christi gratiæ, cuius beneficio peccati curatur ęgritudo, derogaret, atq; eas denique, quę ex peccato originis in nobis remanserunt, superbiæ radices foueret: multa scripsit, quibus Pelagianorum hęresim oppumeret, & apertissimis sacrarum literarum testimoniis demonstraret, tum originale peccatum, tum etiam quę nobis per Christi fidem data est, medicinam, qua liberi arbitrij ęgritudo sanatur, atque, vt paucis complectar, omnia quę à nobis in prima huius disputationis parte dicta sunt. Diuinam verò gratiam, de qua Pelagius loquebatur, concessam affirmauit, vel ad efformandam naturam, vel ad legis cognitionē, qua peccata nostra deteguntur, vt iam ante de naturali & Mosaica lege diximus: at non eò spectasse, vt naturæ mederetur, eámque ad diuinæ sobolis dignitatem extolleret. Ac D. quidem Augustinus, cum incidisset in sermonem de diuina gratia, quæ omnem hominis & actionem, & volūtatem, & cognitionem antecedit, ita vt non glorietur omnis homo coram DEO: disputationem de prædestinatione suscipere coactus est; quæ aliud nihil censenda est, quam hominum quædam ad beatitudinem consequendam designatio: quæ destinatio quidem nominari posset: verùm quoniam in diuina illa ęternitate facta est, quæ omnem temporis mensuram longè excedit, nostro more, nobísque accōmodata loquendi ratione, prædestinationem, quasi ante factam destinationē, appellauit. Quæ quidem vox præteritū tempus designat, quod tamen, vt ante diximus, in diuina ęternitate minime reperitur; neque hoc vocabulo in reliquis rebus contingentibus, etiam bonis, siue humanę illæ sint, siue ab humanis alienę, vtimur, quamuis & harum quoque diuina voluntas causa sit, atque in omnibus certissima, in qua nihil non definitum. eo tamen vtimur cum in excellenti aliquo gradu quidpiam collocamus. tunc enim id nos, ad illum dignitatis gradum destinasse dicere solemus. In hanc igitur D. Augustinus de prædestinatione disputationem ingressus, cum vellet amplitudinem explicare diuinæ gratiæ, quæ non merita tantum, sed actiones etiam cogitationésq; nostras omnes antecedit: causam inuestigare necesse illi fuit, cur non omnibus hanc gratiam Deus largiatur. Ac primo quidem, sæpe diuina iudicia, Paulum auctorem sequutus, nobis quidem ignota, iustissima tamen

men

A men esse affirmauit. Deinde verò ad specialem, magísque propriã rationem declarandam, aduersariorum improbitate impulsus est. mihi tamen, si in generali illa causa perstitisset, longè facilius suam comprobasset sententiã. Itaq; cum homines (inquit Augustinus) ob originale peccatum optimo iure perpetuis suppliciis essent obnoxij, (à quibus ille nec infantes absque baptismate vita functos, immunes esse censet) placuit diuinæ bonitati nõnullis, in quibus suæ misericordiæ magnitudinem declararet, opem ferre; hísque tantum gratiam largitur, atque ad summam beatitudinem perducit, seu ad diuinæ felicitatis communionem. reliquos verò, vt iustitiæ æquitas postulabat, iis quæ peccato debentur, pœnis obnoxios reliquit: atque hi sunt qui reprobi nomi-

B nantur. Atque huius discriminis rationem, vt nobis occultissimam, ita in se iustissimam esse tradit. Hæc D. Augustini sententia, præter eius postremam partem, his optimis concionatoribus, eorumque paradoxis sententiis materiam suppeditauit. verum de his postea. Nunc verò liceat mihi, quanta decet animi reuerentia, de eo viro loquenti (cui ego tantum tribuo, quantũ ab vllo est homine tributum vnquam) sed liceat tamen ignorantiæ mihi meæ specimen prebere. hæc mihi sententia omnino non placet. Primò enim originale peccatum perpetuæ damnationi hominem non addicit, & quamuis illũ diuino conspectu, & ea quæ supra naturã est felicitate priuet, in eo tamen fine, eáque cognitione relinquit, cuius capax est, eorum hominum natura, qui in originali peccato sine baptismate decesserunt. Sed hoc quidẽ dogma D. Au-

C gustini ætate nondum erat in Ecclesia definitum, vt neque ea quæ de animi origine magna olim contentione agitata est quæstio, vt ex ipsius scriptis manifeste apparet. Deinde vero planũ est, id quod à D. Augustino affertur, nos omnes filios iræ nasci, vt supra diximus, reprobationis satis idoneam causam non esse. hoc enim si verum esset, vbicunque reprobatio esset, ibi ea quoque reprobationis causa reperiretur. Hoc verò ita sequi, & natura ipsa docet, & in post. analyticis Aristoteles. at in angelis, quorum nullus vel originali peccato obnoxius, vel iræ filius natus est, nonnullos tamen prædestinatos, alios rursum reprobatos videmus. vera igitur D. Augustini ratio reprobationis esse non potest: quæ diuinæ quoque bonitati nõnihil detrahere videtur, quasi per illam stet, quo minus omnes qui reprobi sunt erigantur. quo fit, vt hanc D.

D Augustini loquendi rationem qui audiunt, offendantur. Quare doctores cõplures, atque inter alios D. Thomas, qui D. Augustino plurimum tribuit, nõ in aliis quidem operibus, sed certè in præstantissimo illo, quem cõtra gentes conscripsit libro, iis quæ ab Augustinò dicuntur, minime contentus, affirmat Deum cordis ianuam perpetuò pulsare, eiúsque duritiem perfringere: verùm eos ad salutem perducere, qui aperuerint; eos verò qui cor illi recludere recusarint, in sua cœcitate & ægritudine permanere, suaque culpa, non illa originali, sed actuali hac, qua pulsanti Deo cordis ianuam recludere noluerunt, in perpetuam damnationem detrudi. Sed quoniam cordis ianuã aperire nostrum est, suspicari posset fortè quispiam, diuinam gratiam subsequentia nostra opera nõ anteire. Quocirca exemplum excogitaui, meo quidem iudicio

ad hanc D. Thomæ opinionem intelligendam aptissimũ, illo semper seruato principio, & verissimo fundamento, prædestinationis salutísque nostræ, Deũ; damnationis verò nobis nosipsos esse auctores: non ob originale peccatum; sed ob actualem culpam, qua nos Deo naturalem peccati nostri duritiẽ mollire, penitúsque frangere volenti, maiorem duritiem opponimus: quo fit, vt non ex gratiæ ipsius efficacitate, sed ex nostra voluntate pendeat, quo minus illa cordis nostri obstinatio perrumpatur. Hoc vero generaliter dictum esse velim; non de peculari quadam gratia, quam si minus omnes assequuti sunt, nullus tamen est qui iure quæri possit. Verùm vt ad rem nostram veniamus, proponendum exemplum esse censeo, quo faciliùs quę dicimus intelligãtur. Fingamus igitur homines, (quorum natura cum cœlesti felicitate comparata humillima est, vt de peccato interim taceã, quo natura est corrupta,) lateribus esse similes, qui nulla in sublime propensione feruntur, in ima verò maxima: nostramque non secus se habere felicitatem, ac si laterum felicitas in eo esset, vt in excellẽtis alicuius ædificij fastigio collocarentur. Planum verò est, lateres suapte natura, nõ modo ad fastigium peruenire nullo modo posse, sed ne tantillum quidem humo excitari, vt in superna moueantur, cum natura in cõtrarium motum propendeant. Iam verò fingamus eam esse lateribus innatam potestatem, vt præter naturalem grauitatem, aliam adhuc nouam, quotiescunque liberet, adiungere possent: atque id quoque illis à natura insitum, vt & in sublime tollere volenti, noua hac grauitate, & in imum propẽsione, non resistant, naturali tamen grauitate nulla ex parte imminuta. si quis igitur extrinsecus motor accederet, (de iis loquor quę cõmuniter fiunt, peculiari, quæ quibusdam rarius contingit, gratia prætermissa) qui satis cõmodam facultatẽ suppeditaret, qua in sublime lateres ferri possent: atque eorum nõnulli, nouam ei qui sursum impellit, grauitatem, & ad ima propẽsionem opponerent; alij verò minime: dubium non est quin ij, qui noua grauitate non restitissent, ad ædificij fastigium tollerentur, non propria quidem, sed extrinseci tantum motoris vi & facultate. cæteri verò qui eo sublati non essent, sed nouæ grauitatis accessione, magis, magísq; ad ima deprimerentur, non motorem, sed se potius ipsos accusare debuissent; quod cum à motore satis ad sese extollendos accepissent auxilij, eius tamen motui contrariam vim opposuissent. ità dicendum de Deo est. ille enim omnium hominum corda eo motu mouet, qui eorum duritiem mollire, eaque ad se conuertere possit: nonnulli tamen nouam sponte duritiem opponunt. Quare sua ipsorum culpa perpetuis obnoxij supplicijs præsciuntur, & iusto Dei iudicio reprobantur, cuius rigorem sentiunt, qui malitia sua diuinam experiri misericordiam noluerũt. Alij verò contrà ad salutem deliguntur, non ob eorum, vel opera, vel voluntatem, vel cogitationem vllam, quæ diuinam in illis gratiam antecedat, & ad præscriptum spectet finem; sed diuinæ tantum misericordiæ beneficio, quæ omnes illorum cogitationes, ac voluntates anteuertit. hæc mihi ratio magis quàm vlla alia probatur: sed nec ea tamen diuinę erga electos misericordiæ; eiúsque erga reprobos iustitiæ, satis idoneam causam affert. electis enim pri-

uantem

A uantem saltem actum tribuit, qui diuino motui anteire videtur, nempe, quòd nouam illi duritiem nullam opponant: quamuis hoc minime absurdum fortè videatur, cum actus ille in bonis numerari non possit, sed in iis tantùm, quę sese cohibent à perpetrando malo; quod in improbis etiam hominibus cernere licet, cum eorum plerique à nonnullis prauis actionibus abstineant. De reprobis autem ambigere fortasse quispiam posset, quamuis leuior subsit dubitandi ratio, diuinam videlicet voluntatem minus in illis iuuandis videri efficacem. qua se difficultate vt explicaret Damascenus, hãc distinctionem excogitauit, esse nimirum in Deo, si nostram loquendi consuetudinem sequamur, vnam volũtatem, quæ antecedens appellatur, qua omnes homines vult
B saluos esse; vt per voluntatem intelligatur diuinæ gratiæ operatio, quæ in nobis sufficiens est ad salutem consequendam. Alteram deinde tribuit Deo voluntatem consequentem, qua scilicet eos condemnat, qui spiritus sancti suggestiones contumaciter repudiant; atque eos contrà seruat, qui oblatam sibi gratiam humiliter admittunt, nec peruicaci obstinatione reluctantur. Multa in hũc sensum ex sacris literis afferri possent; at nolo hac nos via incedamus: sed diuinorum potius iudiciorum celsitatem in æternitate illa constitutam agnoscentes, atque in vnico illo & simplici causarum principio positam cõfitentes; (quod non modo nostram, sed angelicam etiam intelligendi vim, & secundum D. Dionysium, ipsam quoque intelligibilem naturam, infinito superat interuallo) imitemur D. Paulum, seraphinos sequamur, nec sublatis cõ-
C tra diuinam simplicitatem alis, & impudenter erecto vultu, præscriptos infirmæ huic naturæ terminos transgredi conemur. verum defixis in terram oculis, reuerenter cum electionis vase exclamemus, ô altitudo sciẽtiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius; & velata facie cum seraphinis, in laudem & admirationem prorumpamus, alterna voce hymnum illum concinentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus sebaoth; pleni sunt cœli & terra gloria eius. Hãc ergo à cõcionatoribus rationem teneri vehementer optarem, si quãdo occasio postularet, vt de sublimibus hisce & arduis rebus ad populum verba facerent; si quando (inquam) postularet occasio. nam insignis profectò superbiæ, & non paruæ (meo quidem iudicio) temeritatis argumentum est, si quis vltro isthæc in vulgus proferre
D studeat. Quanquam videatur alicubi D. Augustinus, eorum studia laudare, qui palam ista plebi concionantur. sed tum fortasse necessaria erant ob Pelagij errorem, qui multorum animos occuparat: & Augustinum etiam cõstat expressis postea verbis statuisse, nulla prorsus ratione cuiquam fas esse, æternam prædestinationem, & gratuitam electionem impugnare, nisi quis veritati simul bellum indicere auderet. Hactenus, quantum passa est rei difficultas, conati sumus causam differentiæ huius inuestigare, qua ab electis reprobi distinguuntur. Hęc verò, quamuis ad obscurissimæ quæstionis explicationem, non inutilia fore videantur; nõ tamen eiuscemodi sunt, vt manifeste satis detegere statim queant, quorundam hominum imperitam, qui eo insanię prolapsi sunt, vt effutire nihil erubescant, stultum omnino esse, continentiæ,

& sobrietatis legibus anxiè sese torquere, ac non potius omnes effrænatæ libidini habenas relaxare, cum definitus iam à Deo sit, & certus electorum atque reproborum numerus: nec quicquam ab electis, quantumuis peruersum fieri possit, quod Deo displiceat; nec à reprobis tam sanctum, & honestũ, quod gratũ esse queat. Ex quo insolentissimè concludunt, si electi, inquiunt, sumus, saluari necesse est, si reprobi verò, damnari; nec alterutram in partem piis nos, aut sceleratis operibus iuuari, vel lædi credẽdum est. Hic cardo præcipuus est, quo res tota versatur. Hoc lethale poculum, quod salutis nostræ aduersarius nobis porrigit, pestifero plenum veneno, quod ille ex purissimis illis oraculis suxit, quæ cœlitus sunt nobis eo consilio reuelata; vt patefacta diuinæ maiestatis excellentia, nostræque sortis humilitate, ad opem illius implorandam excitemur; atque vt cuncta illi accepta referentes, & ex illius prouenire gratia agnoscentes quidquid volumus, sentimus, cogitamus, quoad eius fieri posset, fugeremus ingrati animi crimen. Vide obsecro, qua arte modo, in contrariũ omnino sensum ista detorsit callidissimus ille serpẽs, male saquorundam hominum arrogantia abusus, & inscitia, ad fraudem suã imperitæ multitudini persuadendam. ego verò diuinæ opis adminiculo effecturum me confido, vt luce clarius appareat, in quantas inciderint errorum tenebras, in re omnium maxima. Quem sane furorem, si in cæteris quoque vitæ functionibus præ se ferrent, necesse omnino videretur, publico magistratus decreto, tanquam mente captos, tutoribus committere gubernandos. In eo igitur insaniæ huius summa consistit, quod cum in vnica illa, & simplici diuinitate definita sit omnium salus, & condemnatio; non amplius contingentem, sed plane necessariam esse putant; nec humano consilio, aut prouidentiæ locum superesse: cum sapientis non sit, de rebus necessariis, & ineuitabili lege constitutis deliberare. His addunt, præclarũ illud ingenij sui dogma; nec improba electorum opera Deo displicere, nec grata esse reproborum opera bona. Sed de his postea. Nunc verò remoto ignorantiæ velo demonstremus, quàm leui sibi fallacia grauiter imponi sinant. Ac primum quidem, respondeant mihi velim, qui falsa doctrinæ opinione tantopere gloriantur; num in diuina illa æternitate, electorum tantum, & reproborũ numerum certa contineri lege arbitrentur; an aliarum quoque rerum omnium rationem, quę ad tuendam vitam, & Rempub. ciuiliter administrandam pertinẽt; quorum nihil non fortuitum videmus & contingens: vt sunt, verbi causa, vniuscuiusque vita, mors, diuitiæ, paupertas, sanitas, ægritudo, agrorum fructus, & ne plura commemorem, quęcunque ex casu fortuito contingunt: cum ipsa nihilominus æterna lex præcipua sit earum rerũ effectrix, quæ ex fortuita causa proficiscuntur: excipio tamen defectus. Hoc certè nemo sanæ mentis inficias ire audebit. Nam cum purissimus sit, & simplicissimus sempiternæ mentis actus, nihil in eo non definitũ, cogitari potest. Age vero & illud mihi respondeant. Cùm æterno sit decreto constitutum, prandere ne debeant, aut cœnare; hoc ne, an illo apparatu; quid causæ est, quod tanta solicitudine curent, ne œconomus in cibis emendis, & coquus in præparandis, atque eleganter condiendis of-

A dis officio desit suo? Ac non eadem potius ratiocinatione nituntur, nimirum cum alterutrum sit à Deo constitutum, necesse esse, illud eueniat, quod certò est determinatū. Quid igitur aduersa valetudine afflicti, medicos accersunt, & præscriptam ab iis viuendi regulam tam diligenter obseruant? cum de salute, aut interitu prorsus sit definitum? cur semina terræ mandare iubēt? cum fato destinatum sit quos fructus sint percepturi. Dubium ne cuiquam esse potest, quin insanus omnium iudicio videretur, qui hanc rationem sequi vellet in vita ciuili instituenda? Quin magistratus interdicto, bonorum illi procuratio, vt dementi adimeretur? vsque adeo tamen naturæ nostræ superbia, altis radicibus ex primi parentis delicto infixa, abusus est humani generis hostis, vt arrepta occasione, ex iis, quæ à spiritu sancto ideo sunt reuelata, vt stabilem nobis diuinæ maiestatis præcellentiam, omni rerum natura, omnique intelligendi capacitate infinitè superiorem demōstraret, vt in eius laudes raperet & admirationem, vt sortis nostræ humilitatem nobis, & vilitatem ob oculos poneret; quo cum Christo demissi, & vera nostri cognitione deiecti, diuinæ naturæ, immortalis vitæ & æternæ felicitatis communione tolleremur; ex his, inquam, maximè salutaribus mysteriis sumpta occasione, eò nos superbiæ euexit versipellis ille dæmon, vt non modo humanarum causarum ambitum excedere nos posse operibus nostris putemus; sed infinitos quoque diuini orbis terminos transilire, sapientiam fallere, voluntati resistere insipientissimè speremus. atque eò cœcitatis, seu furoris potius vanam hominum astutiam perduxit, vt impiissima hac cogitatione animum suum oblectare audeant nonnulli: valeant precor omnes vitæ anxietates, securè mihi licet voluptatibus meis inseruire, & pulsa procul molestia, corpori indulgere. omnino enim saluari me necesse est, si æterni consilij decreto sum electus. At ego contrà, constanter affirmare tibi non dubito, fore vt in æterni carceris supplicia detrudaris; cum non salutis sit, sed mortis perpetuæ via, quā flagitiose es ingressus. Nam vt metere non potes, quin prius semina sulcis iniicias, aut nisi medicum adhibeas, ex morbo cōualescere; ita nisi pedem retuleris, fieri non potest, vt propositum piis omnibus salutis scopū attingas. Quòd si respondeas, esse te de salute tua securū, si modo electus es, nec perire posse; ego vicissim ex te quæro, sit ne messis tua definita, & quid, quantum metere debeas? sit ne tibi vitæ terminus, mortisque tempus destinatum? cur ergo nō eandem sequeris rationem, in rerum ciuilium administratione, qua ad vitæ felicitatem consequendam, & euitandis inferni miserias vti velis? Vide in quantam nos insaniam perduxit tartareus ille dæmon? Sed iam promissi mei memor, diuina fauente clementia, rationis huius quæ euidentissima esse videtur, & fortissima, fallaciam detegere conabor. Operæpretium ergo fuerit, paulò diligentius notare, & memoria iterum repetere, quæ suprà sunt à nobis disputata, de ea, quæ in Deo est efficiendi ratione; quam simplicissimam, immutabilem, & propterea definitam esse diximus: quæ cum in æternitate sua operetur, nec fuit, nec erit vllum admittit; sed, est, solo continetur, quod tempus omne immenso spatio excedit. Hoc igitur ante diluuium, esse, non,

fuiſſe,& poſt Antichriſtum ſimiliter, eſſe, non, fore, dico. & illud quoque à nobis eſt prius explicatum, æternum hoc, eſt, omnes in ſe complecti cauſarum differentias,neceſſarias videlicet, fortuitas,liberas, coactas,&c. Iam verò intellectus noſtri acumen,quantumuis ſeſe extollat,fieri non poteſt,vt ad, eſt,illud diuinum vnquam pertingat; ſed iis, quæ cogitando finguntur imaginibus affixum,(in ſingularium præſertim rerum intelligentia)nunquam ſe à tempore, & particularium cauſarum ordine diuellit. Quo fit vt diuinum illud, eſt, cum eſt ſuo temporali mens noſtra confundat, & ita diuinam efficiendi vim intelligat,non in immenſa ipſius latitudine,quæ omnẽ ſuperat intellectus capacitatem, ſed in ingenij noſtri anguſtiis,& infirmitate, atque in eo cauſarum ordine, qui ad certum quendam eſt naturæ affectum definitus. Atque hinc nobis oritur fallax illa cogitatio, qua in altiſſimo prædeſtinationis myſterio, tam miſere decipimur. Quod vt manifeſtius appareat: cedo mihi reſpondeant iſti ſapientes. Primum,an Petri aut Ioannis determinatam omnino putent ſalutem,vel damnationem? Non dubito quin certum eſſe alterutrum confiteri velint.& hactenus quidam rectè, ſi ad,eſt, illud diuinum, in quo nihil non immutabili conſilio fixum eſt, & ratum, meam referant quæſtionem. Sin verò percontando pergam, Num Petrum, aut Ioannem, vel ſaluos iam,cœleſtis regni voluptatibus frui,vel dãnatos,inferni ſuppliciis torqueri exiſtiment? Negaturos certò ſcio; cum tamẽ eſt,illud diuinum,(in quo ſalus iſtorum, aut interitus, non erit dico; ſed eſt,decretus)quidquid apud nos futurum eſt complectatur. Ex his perſpicuum eſt,priori meæ interrogationi ita eſſe reſponſum,vt quamuis verba prima fronte,ad eſt, illud diuinum ſpectaſſe viderentur; ſi quis tamen paulò diligentius animum aduertat,de hoc noſtro eſt, enunciata fuiſſe, & intellecta comperiet: ante quod & ea fuerunt,quæ præterita dicuntur,& poſt ſequẽtur quæ futura. Verùm quia prædeſtinationis nomen,ſi cum effectu conferatur,quandam, ſignificatione ſua, prioritatem (vt vocant) ſeu prioris rationem includit: non eo quidem modo, quo præſens tempus, tempore futuro ſuperius eſſe dicimus; ſed quo cauſam effectu priorẽ enunciamus; perdocti iſti viri,in prima illa interrogatiuncula,eam quæ in prædeſtinationis vocabulo latet,prioris rationẽ intelligentes,Petrum aut Ioannem prædeſtinatum eſſe vltro conceſſerunt. At cum longiſſimo ſit diſcrimine hoc noſtrum, eſt, ab illo diuino ſeparatum, & per contanti propterea mihi,ſaluus ne iam eſſet Ioannes,an damnatus,id eſt, an ad deſtinatum adhuc finem perueniſſet; hoc inquam percontanti, cum inficias ire cogerentur,confeſtim detecta eſt ambigui ſermonis fallacia: atque manifeſtum euaſit, cum definitam eſſe hominũ ſalutem, aut interitum vulgo dicimus,non diuinum illud, eſt,deſignari, ſed tẽporis noſtri inſtantis differentiam, in qua nihil eſt de futuris contingentibus certò conſtitutum. Simili prorſus errore, & prædeſtinationem, noſtro intelligendi modo,vt cauſam quandam concipimus, temporis ſucceſſione effectu ſuo ſuperiorem: cúmque hac imprudentia ad rerum humanarum anguſtias, diuinæ efficientiæ amplitudinem reſtringimus, quæ cauſarum omnium naturam complexu ſuo

A xu suo continens, omnibúsque longissime antecellit, & cum animo eam percipimus, vt causam quandam certis terminis circunscriptam, & effectu suo, temporis successione, superiorem; hac inquam inscitia decepti, nulla ratione comprehendere possumus effectorum contingentium naturam, vt pote, quibus contingentia quoque omnia, necessitate quadam prouenire videtur. Nam in causis illis, quæ fixis naturæ cuiusdã limitibus inclusæ sunt, is demũ effectus necessarius omnino est, nõ contingens, qui in causa suaiam definitus existit. & effecta quoq; cõtingentia ideo cõtingentia sunt, quia in causis suis, esse (vt dici solet) determinatum non habent. En tibi fallacia, qua tam miserè nobis imponimus; quæ inde est (vt vides) profecta, quod intellectus no-

B stri tenuitate, & loquendi consuetudine, immensam Dei amplitudinem, in earum rerum angustias coarctemus, quæ ingenij nostri debilitate comprehendi possunt. Quæ cum ita sint, restat vt inclinata ceruice, diuinorum mysteriorum excelsitatem suspicientes, (quæ non modo nostræ sortis humilitatem, sed omnem quoque naturæ capacitatem exsuperat) rerum humanarum actiones, causas, euentus contingentes esse fateamur, nec certæ vllius naturæ finibus terminatos. Atque ita tutissimam illam fidei in Christum viam, non lubricam liberi arbitrij semitam ingressi, non nostris operibus, sed illius misericordia nixi, eum ducem forti animo sequamur, & (quoad diuinæ gratiæ subsidio fieri potest,) sedulò conemur, vt magis quotidie, magísque refrænatis ac imminutis peccati reliquiis, & prauæ cupiditatis affe-

C ctibus, perpetua in dies accessione, cœlestis in nos gratiæ, & diuinæ (vt inquit D. Petrus) naturæ participatio augeatur, in qua per lauacrum spiritalis generationis nati sumus. Neque enim dubium est, quin si hoc iter teneamus propositam electis omnibus salutem, electi tandem consequemur. At si post impias cogitationum nostrarum præstigias insipienter diuagemur, fieri non potest, vt sempiternæ perditionis præcipitia euadamus. Plurima in hanc sententiam ex sacris literis afferre possem, quæ quotiescunque nobis viuendi normam præscribunt, de salute & damnatione nostro more verba faciunt: nihil adhuc definitum affirmantes; sed non obscurè insinuantes, quam sint incerta omnia: vt dubio procul sese res habet; non secus quam in cæteris omnibus, quæ contingentia vocantur. Hac nos opinione animis nostris pe-

D nitus defixa, nõ aliter Christianam vitam (quod ad rerum certitudinem spectat,) instituere debemus quam ciuilem. & si quando de æterno Dei decreto, mentionem fieri contigerit, diligenter cauendum ne ad nos illud pertinere arbitremur, aut intellectus nostri viribus percipi posse: sed ideo tantum arcanum hoc diuini consilij mysterium patefactum nobis putemus; vt in immensæ amplitudinis, & ineffabilis Dei simplicitatis admirationem rapiremur, & summam denique amplecteremur bonitatem, quæ præuenientis gratiæ auxilio, omnes actiones nostras moderatur. Hic fructus est, quem ex reuelata prædestinatione percipere oportuit; nec eò audaciæ & arrogantiæ efferri, vt præscriptos à Deo rerum humanarum terminos, vesana temeritate transgredi velimus. Sed de his suprà. Paulò iam longius prouecta est ora-

tio nostra, petulantiæ huius indignitate; sed temperabo iam mihi, & vnde digressus sum reuertar. Nolo igitur ex sacris eloquiis innumera proferre testimonia, ad sententiam nostram confirmandam, ne nimia prolixitate tædio te afficiam. Hoc tamen breuiter dicam, de execrando illo furiosorum hominum dogmate, qui mala etiam electorum opera Deo placere; reproborum verò facta quantumuis honesta odiosa esse docent: Mirari me, quod non pudeat imperitissimum hoc, & impiissimum hominum genus, tam ineptè ista effutire, quæ patrum fortasse aliquis non absurdè pronunciauit, si quis benigne interpretetur. At si in eum quispiam sensum detorqueat, quem verba prę se ferunt, nihil absurdius, aut à veritate alienius, dici aut cogitari potest. Neque enim in controuersiam vocare fas est quin Deo maxime displiceant, quęcunque contra ipsius præscripta ab electis perpetrantur. Non fauet Deus hominum sceleribus, quæ funditus delere summo studio contendit. Verum quidem est, solere probos & electos, ex peccatorum cœno emergentes, non minimam inde percipere vtilitatem: cum imbecillitatis suæ conscij, animum & fastum demittant, & ad deuitandas delictorum occasiones, cautiores efficiantur. Qua tamen ratione, non electorum maleficia, sed ipsimet electi, qui ex maleficiis resipiscentes, meliores euadunt, placere dicuntur. Ita & reproborum recte facta, magnoperè Deo grata sunt & accepta, nec aliud quidquã offendit, quàm quòd bene agendo non perseuerent. Quo fit, vt in ingrati animi crimen delapsi, maiorem in se diuinæ iustitiæ indignationem prouocare non desinant. Hoc sensu à veteribus dicta sunt, & à nobis intelligi debẽt, quæ indocti isti, & præfracti iudicij homines, paradoxa & mirabilia populo proponunt. Quæ cum non explicentur, non modo nullam pariũt vtilitatem; sed pios omnes summoperè offendunt: imperitos verò in perniciosissimos perducunt errores. Iam finem scribẽdi faciam, vbi prius fuero ciues tuos exhortatus, vt procul ex Repub. sua pellant, pestifera isthæc dogmata, quæ ad fallẽdam plebeculam dæmonis fraudibus excogitata sunt, & à temerariis hominibus in Ecclesiam inuecta. Primi generis arrogantia vt retundatur, quoad eius fieri potest maximè, Dei gratia, & fides in Christum extollatur, repressa ex aduerso operum, scientiæ & arbitrij nostri cõfidentia. Altera verò opinio, vt funditus tollatur, danda est opera diligenter, ne de prædestinatione, & pręscientia Dei, quidquam à concionatotibus proferatur; & ne hoc præsertim modo, populum vlla ratione doceant, quo in manifestam adiguntur homines insaniã, cauendũ. Sin verò res aliquãdo postularit, vt de hisce rebus verba faciant, non ad plebis perniciem referant sermonem; sed eum semper vtilitatis scopum propositum sibi habeant, qui sæpius est à nobis antea declaratus. Deus optimus Max. Rempub. vestram incolumem conseruet, & gressus vestros in semitis suis dirigat. Bene vale in Domino.

IN PSAL-

IN PSALMVM,

AD TE LEVAVI OCVLOS MEOS.

B QVARE tristis es anima mea & quare cõturbas me? Reuera si benè perspexeris, nihil aliud te conturbat ac mœstam facit, nisi peruersus animi affectus; cuiuscunque verò affectus principium est amor, qui est etiam omnium affectuum animi primus. is si iratus fuerit, alij quoque affectus irati sint oportet. Sin verò peruersus fuerit amor, statim affectus reliquos inficit, ac animam conturbat. Ac is rectus est amor, quo tendimus in eum, à quo vita nostra & nostra perfectio est, Deum inquam optimum & maximũ; Is enim animæ vita est, vt anima corporis vita. Peruersus amor ille est, quo a-
C nima à vita sua degenerat, & à creatore ad creaturam conuertitur. Imò plerunque à se ipsa degenerat, cùm tendit in ea, quæ longè sunt animo imperfectiota & viliora; in voluptates, inquã, corporis brutas ac ferinas, quibus brutescit homo, & comparatur iumentis insipientibus, ac similis illis fit. Item in cupiditatem pecuniæ, aut ambitionem honoris, ac huius generis reliqua. Hic peruersus est amor, hic affectus omnes inficit, animámque conturbat ac tristem reddit. quare anima mea, si eruete tristitiam volueris, necesse est vt amorem mutes, ac ex præpostero rectum, ex malo bonum efficias. Sed quis hominis voluntatem mutare potest nisi Deus, in cuius manu omnium sunt corda; certè à nobis neque facere, neque cogitare aliquid valemus. Præterea maximum Dei donum est charitas & amor, quo Deum plus quàm omnia
D diligimus, in quo quiescimus, per quem supra corporeã omnem creaturam ac supra mentem nostram conscendimus vsque ad arculas aromatum, vsque ad summi boni ac bonorum omnium fontis gustum quendam, supra quàm dici aut explicari possit, suauissimum. Sed anima mea si quæras quomodo amorem hunc à domino impetrare queas, cùm sis in peccatorum profundo submersa, conuerte oculos tuos ad dominum, de profundis ad ipsum clama, exaudiet te procul dubio. Nam etsi in profundis es tu, Deus autem in altissimis, non tamen abest à profundis, qui vbique est. Clama ergo ad dominum de profundis, & dic cum Propheta Dauid. *Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlis.* Leua, attolle primùm oculos corporeos, suspice cœlos, intuere stellas, lunam ac solem. Hæc omnia fecit dominus Deus tuus. magna certè est

virtus domini,& ineffabilis potẽtia est altissimi. Hanc eius potentiã cœli sanis omnibus enarrant ac prædicant, surdi sunt qui tam illustres voces nõ exaudiunt; Magnus ergo dominus qui tam magna de nihilo creauit, non tamẽ deterreberis magnitudine, si bonitatem cogitabis, si tecum putabis quãtum te dilexerit. Hæc tam magna propter te facta sunt, vt tibi seruiant cæterisque animantibus,& plãtis, quæ omnia subiecit tibi, omnia nãque subiecit sub pedibus hominis, oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi. Demũ propter te hic immensus omniũ creator verbũ Dei, per quod facta sunt omnia, factus est homo, inter homines versatus, ac tandem ab impiis pro salute omnium hominũ crucifixus. Cur ergo vereberis adire eum, qui tantùm te amat; tam magna propter te fecit? Quamobrẽ, postquã eleuasti oculos corporeos ad cœlum, attolle oculos mentis ad Deum, & dic, ad te leuaui oculos meos, ad te inquam, Deum verũ & viuum, Nõ ad aliquã creaturam, quam mihi vt Deum meum constituerim, sed ad te qui habitas in cœlis, domicilium tuum sunt cœli, non quod domicilio aliquo egeas, qui in te solo es, & omnia contines, sed ea appellamus habitacula tua, in quibus peculiaris quidã fulgor bonitatis tuæ præ aliis apparet. Cœli isti visibiles domicilium tuũ sunt, vt tu dicis apud Prophetam, Cœlũ sedes mea, & terra scabellum pedum meorum. Sublimiora tamẽ habitacula tua sunt cœli cœlorum, cœli qui te semper laudant, supernæ inquam Hierosolymæ ciues angelicæ mẽtes, ac beatorum spirituũ chori; in quibus adeò manes, vt tuæ diuinitatis participatione facti sint Dij, eiusdémq; fœlicitatis compotes, qua tu in æternum es fœlix, qui habitas ergo in hisce cœlis, ad te leuaui oculos mẽtis, vt me adiuues, vt me liberes ab æstibus cogitationũ prauarum, vt me in profundis iacentẽ erigas & attollas, stillámque dulcedinis ac amoris tui instilles, curret post te anima mea Deus meus, si vel pauxillũ senserit, quãtum sis dulcis redemptor meus. Nunc, quia ægrota est dulcissimum te non sentit, tuo splendore nõ capitur, imò voluptates huius seculi amaras, dulces iudicat. Memoria repeto redẽptor meus, cùm olim tuo amore capiebar, omnia mihi alia nihil facienda visa esse, tu solus animum occupabas, implebas ac possidebas, necnon erigebas supra hanc corpoream molẽ, imò suprà seipsum, vt penè se nõ sentiret, qui tuo amore totus tenebatur. Nunc verò sua ignauia domine mî, redẽptor mî, salus animæ meæ, spes mea, vsque ad profundum abyssi descẽdit, innumeris laqueis detinetur, curuatus est vsque in finẽ, oblitus tui est, oblitus sui, similis factus est iumentis insipientibus. Sed amator mî, seruator meus, qui infinities me de innumeris tribulationibus liberasti, quẽ nunquã frustra inuocaui, exaudi seruũ tuum, libera captiuum, suscipe impulsum ne corruat, suppone manum tuam Deus meus. Ad te enim leuaui oculos meos, *sicuti oculi seruorũ in manibus dominorum suorum, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrũ.* Vellem domine te amare vt filius, quem gratia tua per fidem Iesu Christi in filium adoptasti. Verùm ingratus ac tam magni beneficij immemor, cecidi à gratia tua, amare te non possum. Sed pro te vilem quampiam creaturam amo. Iccircò timebo te vt

seruus,

A seruus, tormenta gehennæ verebor, quæ parata sunt vasis iustitiæ tuæ, quæ quia misericordiam tuam neglexêre, inciderunt in iustitiam tuam: timor hic seruilis est, fateor, non ingenui animi, concedo, non tamẽ negligendus. Nam initium sapientiæ est timor domini; hunc timorem consequetur charitas, & amor ille suauis omni melle dulcior, cùm mei misertus eris, donec tamen miserearis nostri. *Sicuti oculi seruorum in manibus dominorum suorum, ita erunt oculi nostri ad dominum Deum nostrum donec misereatur nostri.*] Quod si quando serui ob virilem sensum proterui sunt, pertinaces sunt, contumaces dominis suis sunt; *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum.*] Pauent ancillæ, vel nutũ dominæ suæ verentur; quod si quan-
B dò errauerint, muliebri gemitu ac vlulatu, prõptísque lachrymis veniam petunt. Ita oculi mei ad te domine, iniquitatem meam agnosco, fateor, veniam peto, ac gemitibus ab intimis cordis visceribus adductis te oro, vt mei miserearis, vt subleues me de luto fecis, & de profundis aquarum, vt æstus cogitationum prauarum, quæ me vehementer infestant, mitiges ac sedes; quot aspera sunt in anima mea? quot distorta & luxata membra? quos fluctus imaginationum sentio? O domine mi, spes mea, in quo confido ab vberibus matris meæ, pone torta in directa, & aspera in vias planas, confirma luxata & debilia, amoue imaginationes prauas; & conuertem mentẽ meam ad te altissimum & optimum, vt me pudeat terrenæ cuiuspiam voluptatis, dum nectare tuo perfundor, conuerte interiorem sensum meum ad Iesum filium tuum
C crucifixum, illius imaginem imprime in memoriam meam, eius me signo inure, vt nihil aliud imaginari queam nisi Iesum Christũ; ille via est qua ascẽdimus ad patrem, per hominem Deum quem imaginari queo, ascendam ad Deum meum, quem nullus intellectus capere valet; Reminiscar domine per gratiam tuam vulnerum domini, reminiscar flagellorum, sputorum, & acerbissimæ mortis, quam pro me subiit; intuear hominem Deum in cruce pendentem pro me, ac ex eo gloriam capiam. Nihil sapiebat Apostolus Paulus nisi Iesum, & eum crucifixum, Absit, inquit idem Paulus, vt glorier nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo: ita quoque spes mea & refugium meum in omnibus tribulationibus meis. sit per illũ mundus crucifixus mihi, & ego mundo. Si homo hic
D terrenus, quem mecum gerò, qui me premit, fuerit crucifixus cum Christo & mortuus mundo resurgam domine cum Christo mundo spiritu ac à terrenis affectibus purgato. Hæc magna misericordia tua domine, imò omnium maxima, fac me, oro te, participem huius misericordiæ tuæ. Semper ergò oculi mei erunt ad dominum nostrum, donec misereatur nostri. *Miserere nostri domine*, iterum dico, *miserere nostri*. Nam vniuersæ viæ domini misericordia & veritas, id est iustitia, opera iustitiæ tuæ immensa sunt, infinita est iustitia tua; sed infinita quoque est misericordia tua, & in omnibus operibus tuis opera misericordiæ præcedunt opera iustitiæ. Iustitiæ opus est, vnicuique debitum reddere, quid autem debitum alicui rei erat, antequam ea

ex nihilo faceres; prius ergo ex bonitate & misericordia tua fuerunt, quàm E
eis aliquid deberetur. Ecce quomodo misericordia præcedit iustitiæ opera.
Ergo domine si misereberis mei, si eriges sensum animæ meæ ad inferos vsque incuruatum, si attolles ad te Deum viuentem, saluabis postea me per iustitiam tuam. Misertus es mei semel, fateor, misertus iterum, concedo; eruisti me sæpius ex abysso peccatorum & tribulationum. Non diffiteor. Tamen domine miserere nostri adhuc; donec viuimus in mundo, indigemus ope tua, cespitamus sæpius, cadimus frequenter quia in mundo sumus. Tu autem non es in mundo; quando autem etiam nos per gratiam tuam non erimus in mundo, non aberrabimus, non cademus; Nunc verò peregrinamur abs te, in mundo sumus innumeris laqueis impliciti. Memento quod ad te F
patrem dixerit filius tuus Iesus, Pater serua eos, quia in mundo sunt. Videbat pius Iesus mundi stimulos, infirmitatem nostram sciebat, quare nouerat continuo quodam fomento nos indigere, idcircò ante obitum orat te pater omnipotens pro nobis, vt serues nos, quia in mundo sumus. Orauit etiam pro nobis, cum pro se dixit, Pater glorifica filium tuum, vt filius tuus glorificet te. Scio domine quod effectus perfectio ad gloriam causæ attinet, nos miseri figmentum sumus manuum tuarum, vt ergo in nobis sanctificetur ac glorificetur nomen tuum sanctifica & glorifica nos. Tunc enim euidens in nobis erit imago tua, ad quam facti sumus, quam deformem adeò vitiis ac peccatis nostris fecimus, vt deformati ab imagine tua ad Diaboli imaginem videamur. Sanctifica ergò nos domine, ac instaura imaginem tuam, Diaboli verò imaginem destrue. Pudet me domine imaginis Diaboli, pudet me G
prauarum cogitationem ac affectuum quibus distrahor. Miserere ergo nostri, *quia multum repleti sumus despectione, multum repleta est anima nostra.* Externa laus, & externa despectio animam nostram non implet. Si qui vani humanis laudibus ducuntur atque extolluntur, aut vituperiis deprimuntur, non tamen eorum anima impletur laude aut despectione: laus & despectio quæ implent animam, à propria vniuscuiusque conscientia proficiscitur: qui sibi peccati conscius est, licet vbique sentiat se laudibus celebrari, quamuis admiratione dignus habeatur, quia tamen se ipse negligit ac despicit delicti conscius, anima eius non externa laude, sed propriæ conscientiæ despectione repleta est; Omne namque negligendum ac despiciẽdum est à quo Deus H
procul est. Sibi verò delicti conscius, sentit Deum procul à se esse, quare se despicit. Itidem à Deo despicitur, cui factus sua culpa ex filio inimicus, à cœlestibus etiam mentibus ac angelorum choris vituperatur: quamobrem fit *opprobrium abundantibus*, abundant illi ac supereffluunt veris bonis, diuino lumine perfusi, ac diuinitatis compotes: vituperant illi ac improperant peccatori, non tamen despiciunt, sed potius miserentur, ac pro eius salute altissimum orant. At superbi, mali inquam, spiritus ac nequam homines despiciunt, conculcant & conterunt: Sic ergò fit *opprobrium abundantibus ac superbis despectio.* Tu verò Deus omnipotens gratiis affluens ac misericordia illu-

A ſtris proteges hunc miſellum ſeruum tuum ad te clamantem, ad te ſuſpirantem, opem tuam implorantem, illi porriges dexteram, ac de luto fecis ad flagrantiam ac lumen tuum eriges; ſperat in te, confidit in te, liberabis eum procul dubio, quia in te ſperat. Tu namque dixiſti in pſalmo per prophetam, quoniam in me ſperauit liberabo eum; clamauit ad me, exaudiam eum. Nullam aliam liberationis cauſam affers, niſi quia in te ſperauit, & ad te clamauit. Noli ergo eſſe triſtis anima mea, ne conturbes me, ſpera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, licet interpellatus aliquantiſper fuerim ab eius confeſſione, nihilominùs confitebor illi adhuc. Ne deſperes, citò B me eriget miſericordia eius qui eſt benedictus in ſecula ſeculorum.

RERVM AC VERBORVM, QVÆ HOC VOLVMINE CONTINENTVR, INDEX COPIOSISSIMVS.

A

ABrahæ sinus. 372.f
absolutio sacerdotis est forma sacramēti pœnitentiæ. 363.b
abstinētia carniū. 577.d
Accidens quomodo dicatur ens. 172.g
accidentis natura. 134.f
accidentia complexionum. 73.b
acetum. 65.c
acetum cur ignem extinguat. 53.c.54.f
acolytus. 378.g
actus per se existens. 7.d
actus non indiget potentia in sui definitione. 131.d
actus perfectio multiplex 131.a
actus substantiales & actus accidentales. 131.a
accusare soli Aduocatores possunt. 300.e
Adam primi mala, & bona secundi, qui est Christus. 437.f
adiuncti decemuirum collegio. 292.b
adiuncti senatores. 291.d
adoratio sanctorum. 544.h
aduocati reorum publici. 300.e
aduocatorius magistratus. 269.c.298.h
Æquale significat vnum quātitate. 114.g
æqualitas Arithmetica. 276.b
æquinoctialis circuli habitatio. 39.d
Aër cur non calefacit vt ignis. 43.d
aër vtrum sit coloris candidi. 86.g
aër Dæmonum habitatio. 485.d
aëris elementum nullibi simplex & purū. 26.e
aëris accidentia. 26.h
aëris vires in mixtionibus. 54.h
aëri leuitas & grauitas accommodatur. 19.d
ærarij curam habētes magistratus. 308.g
æs alienum Reip. Venetæ. 310.h
æstus marini causa. 32.f
ætatis solum discrimen inter ciues Venetos spectatur. 273.a
æthiopes cur in Africa tantum inueniātur. 40.f
Affinitatum gradus matrimoniū impedientes. 393.a
affinitas ex fornicatione. affinitas spiritualis. 394.f
αἰὼν quid significet apud Hom. 485.d
Alimentum mixtum corpus esse. 73.c
aliquid quā cognationē habeat cum ente. 128.g
allia efficiunt plantas propinquas odoratiores. 81.c
alpharabij opinio de entium principio. 155.b
alteratio ex qualitatibus contrariis pēdet. 41.d
Amans verus quis sit. 126.f
amor est principium cuiuscunque affectus. 625.b
amor appetitus intellectualis. 163.c
amor ex bono originem trahit. 125.d
ex abundātia & penuria natus est. 126.a
affectus omnis principium est amor. 625.b
Anaxagoræ opinio de elementis. 3.c
andreas Contarenus Dux Venetiarum. 263.d
Andreæ Gritti comitia quibus ille dux Venetiarum electus est. 287.a
angeli. 156.h
angeli Dei ministri ad illustrandas hominum mentes. 403.c
angelorum liberum arbitrium. 608.g
angelorum ac dæmonum cultus reiicitur. 499.b.

INDEX

499.b.500.g
anguli recti ad semirectum proportio in Isosceli triangulo. 4.g
anima non potest esse entium principium. 135.c
anima immaterialis post intellectum proximum primo enti locum obtinet. 159.c
anima cœlestium corporum an causam efficientem habeat. 159.d. qualis sit. 161.d
anima separata secũdum theologos habet rationem partis. 224.e
anima cur definiatur per esse actum corporis & non per esse separatum. 225.a
anima separata quomodo sensibilia intelligat. 227.c
animæ essentia consistit inter diuisibilia & indiuisibilia. 135.c
animę motus quodãmodo circularis. 239.b
animæ status post mortem. 194.f
animam esse mortalem quibus argumentis ostendatur. 195.a. eorum argumentorum confutatio. 195.d
animæ totius literæ Græcæ χ figurã Plato attribuit. 239.c
animæ cœlorum. 145.g
animæ superiores & inferiores quo pacto se inuicem intelligant. 162.f
animæ separatæ distinguuntur secundum se. 226.f
animal ex se mouetur. 11.c
anni initium. 255.d.258.e
Apostolorum decreta & canones. 549.b
appetitus intellectualis. 163.c
appetitus & voluntatis differentia. 191.a
appetitus triplex est. 192.b
Aqua magis grauis quam aër leuis. 28.b. nullibi pura. 29.a
aqua terræ & aëri immixta. 29.d.30.e
aqua cur terra maior. 36.f
aqua & terra sunt materia mixtorũ. 55.b
aqua vtrum sit coloris candidi. 86.g
aqua in Sacramento eucharistiæ quid significet. 350.f
aquæ leuitas & grauitas accommodatur. 19.d
aquæ elementum intra viscera terræ situm secundum Platonem. 29.b
Arbitrium in brutis quale. 598.f
archangelus pro Christus. 504.g
area ignis accidens. 26.b.27.a
argentum viuum.c.
Aristotelis locus in prædicamentis de contrariis. 129.c
Aristoteles Deum similem facit antiquæ legi. 266.f
Aristotelis sententia de aquæ elemento. 29.e
Aristotelis de terra habitabili opinio. 38.g
Aristotelis sententia quæ fuerit de anima. 201.d
arra & pignus quid inter se differant. 484.e
ἀῤῥαβών.
Assatio. 63.a
astrologia ars inanis. 9.a
Athalanta insula ex terræ motu obruta. 38. f
athanasij libellus de imagine Christi. 561.d
atheniensium rogationes quomodo fiebãt. 294.e
atheniensium mos in indiciis. 301.a
atoma. 3.d
Auaritia radix malorum omniũ. 510.b
auditor idoneus primæ philosophiæ. 99.d
auditores veteres ac noui. 305.c
Augustini verba de sacrificio Ecclesiæ. 357.d
auen Paces sententia confutatur de coloribus. 83.c.149.b
auerroes refellitur. 46.f
auerroes vnicum intellectũ ponebat. 181.c
auerroes de motu Planetarum. 243.a
auerrois opinio de terra habitabili. 39.b
auerroes reprehendit auicennam. 153.c
auerroes opinatur, nullũ ens à materia abstractũ esse præter animas cœlorũ. 154.b

auerrois sententia de numero complexionum. 70.e

auicenna primum principiũ nominat necesse esse. 155.b

auicennæ opinio de terra habitabili. 39.b

auicennæ opinio refellitur, ponentis elemẽta esse in mixto corpore in actu perfecto. 44.f

auicenna amoris modũ nõ intellexit. 152.f

aurum. 171.c

aureus numerus. 253.d.257.d

B

Baptisma spiritus & sanguinis. 342.b

ad efficiendum baptismatis sacramentum quæ requirantur. 343.b

baptisma in nomine Christi an valeat. 343.d

baptisma Ioannis. 346.h

baptisma. 534.f

baptismatis generatio respondet naturali generationi. 341.a

baptismatis arcanum, forma, materia, vis, minister. 341.a. *minister vnus tantum.* 344.e

baptismatis solemnitas. 344.g

baptismatis iteratio. 521.c

baptizare seipsum nemo potest. 344.e

baptizati ab hæreticis non rebaptizandi. 560.b

Bartholomæus Coroneus Bergomensis, vir præstans rei militaris gloria. 318.g

Basilius quo tẽpore Martyrium meruit. 549.d

Beatitudo hominis suprema quæ nam sit. 410.e

beatitudo hominis tribuitur remissioni peccatorum. 437.d

bella non esse per se expetenda. 264.b

benedictus ac benedictio quid valeant. 482.h

Berengarius auctor hæreseos de Sacramẽto eucharistiæ. 352.b

Bigami irregulares ad sacros ordines suscipiendos. 395.d

Bonum quid sit, & quod est æquale enti. 124.g

bonum simpliciter & ens simpliciter differunt. 125.a

bonum cõmune melius mandatur vni quã pluribus. 402.f

Brumale solstitium. 255.c. & 257.a

bruta à natura, non autem proprio iudicio ferri. 598.h

Bucentaurus nauis. 282.f

C

Cæcitas cordis cur dicatur malitia. 490.g

cælibatus præstantia. 574.g

cælum quo pacto ignis sphæram mouere queat. 23.b

cæli natura. 164.g

cæleste corpus habet esse ab intelligentia. 214.h

cæpe. 81.e

cæremoniæ. 541.c

Calidum per accidẽs interdum efficit coagulationem. 64.e

caliditatis natura. 48.f

calor naturalis & calor extraneus inter se pugnant. 59.a

calor humiditati coniunctus facit digestionem per modum elixationis. 63.a

coniunctus siccitati facit digestionẽ per modum assationis. ibidem.

calor cælestis, & elemẽtatis. 164.h. & 165.a

calor naturalis. 165.b

caloris definitio. 57.b

caloris actiones atq; operationes in mixtis. 61.c

calori in mixtorum generatione vim principem attribui. 58.d

calorum causæ in terris. 39.b

calx cur aqua accenditur. 72.f

cancellarius Venetorum. 323.d

capita decemuirum. 296.f

capita tribuum. 304.g

caro pro lege. 437.b

caro. esse in carne, pro esse sub lege. 440.e
carnium abstinentia. 577.d
causa non entis. 8.b
causa materialis prima aliarum hominibus se obtulit. 145.c
causa agens materiam præsupponit, non efficit. 147.d
causæ efficientes nostri ordinis quātum deficiant à primo efficiente. 148.b
causas medias perquirere philosophi esse. 249.c
causarum genera. 605.a
Character sacramentorum. 337.a
charitas est virtus ad voluntatem pertinens. 410.b.412.e
charitas terminum nescit. 428.b
charitas non agit perperam. 459.b
charitatem tolli per peccatum. 362.b
chirographum. 500.e
chrisma. 534.b
chrisma quando & à quo cōsecretur. 348.e
Christus cur naturam humanā assumpserit. 517.a
Christus Moysi prefertur. 518.e
Christus quomodo omnia impleuit. 489.b
Christi iustitia nobis imputatur. 469.a
Christi corpus organum diuinitatis. 332.b
Christi passio testimonium iustitiæ & veritatis Dei. 508.g
Christi sacerdotium. 519.d
Christi duo sacrificia figurata in sacrificiis veteris legis. 523.e
Christum omnibus angelis prælatū fuisse. 515.d
Cibi immūdi sanctificātur oratione. 509.d
circitor cur non tantum in latitudinē moueat, quantum in longitudinem retroducit. 251.b
circuncisio quid significabat. 330.f
circuncisio. 346.e
ciuitatis gubernatio an vni vel paucis vel multitudini committenda. 265.b
ciuitatis gubernatio quæ optima. 267.a
ciuitatis regendæ ius nobilitati tributum. 269.a
ciuium numero qui habendi sint. 268.f
ciuilem societatē vnitate contineri. 282.g
Classis legatus. 320.g. Imperator. ibid.
Claues ordinis sacerdotalis. 367.b
claues iurisdictionis. 368.e
clauium potestas. 584.f
clericorum electio & promotio quanta diligentia faciēda sit ab Episcopo. 422.e
clericorum institutio. 422.h
Coagulatio. 63.c
cognitus à Deo pro in cognitionem adductus. 480.f
coitus extra matrimonium est fornicatio & peccatum. 387.b
collegium præconsultorum. 293.b
collegium x virum. 296.f
collegia tria xxxx iudicum. 302.b
color vnde efficitur. 82.h. quid sit. ibid. est in superficie. 83.a
coloris natura alia est à natura luminis. 84.e
coloris species. 85.b
colores medij. 88.e
colores raro tales apparent, quales sunt. 88.h
colorū differentiæ Deo tantum notæ. 88.g
columella citatur. 255.d.257.a
cometa quando fiat. 24.f
cometæ species. 24.f
comitia ducis Venetiarum creandi. 284.h
comitia vltra solis occasum non protrahūtur. 275.d
comitiorum habendorum ratio. 271.a
communicatio sub vtraque specie. 537.c
comparationes in analogis commodius fieri quam in vniuocis. 106.f
competitores magistratuum ab electoribus renuntiati. 274.e
complexionum genera. 67.e
complexionem temperatam inueniri non posse. 67.g

INDEX.

complexionum accidentia. 73.b
compositum est illud quod est. 218.e
concilium nullius existimationis habitum, quod sine auctoritate Pontificis coactũ fuisset. 553.a
concilia vniuersalia quando cogi cœpere. 548.g
cõcilia ab Apostolis cõuocata fuisse. 548.g
conclusio syllogismi. 234.e
cõclusiones plures ex vno syllogismo. 235.c
concoctionis definitio ac materia. 61.d
concupiscentiam esse peccatum non actuale. sed originale. 440.f
condemnandi verbum quomodo interdum scriptura vsurpet. 527.c
confessionis Sacramentum. 571.a
confessionem esse de iure diuino. 364.e
cõfessionem necessariã esse pœnitenti. 538.g
confirmationis Sacramentum. 347.b
coniugij tria bona. 387.b
consilium magnum statum popularem referens. 269.b
consilij magni lectio quomodo fiat. 269.d
consilij magni munus ac potestas. 270.h
consiliarij sex Duci Venetiarum adiũcti. 281.a
consiliarij Duci assidentes, eorumq́; creatio & potestas. 288.g
consonantia διὰ πασῶν. 277.c
contingentia vnde sit. 167.d
contradictionis oppositio. 116.e
contraria genere. 119.a
contraria specie. 119.b
contrariorum oppositio. 117.d
contrariorum definitio. 118.a
cõuiuia à duce Venetiarũ fieri solita. 282.e
corpus cubum terræ attribui. 6.e
corpus non esse principium entium. 133.b
corpus animæ subiectum. 170.h
corpus organicum. 183.a
corpus Christi quomodo sit in Sacramento eucharistiæ. 355.a
corpora similiarium partium. 3.c
corporum rectorum an sint tres dimensiones. 239.a. & 245.b
Cratilli opinio de rebus sensibilibus. 74.h
creatio non est mutatio. 352.g
cretensium mos de conuiuiis. 281.g
cruditas vnde fiat. 63.a
Cubum corpus. 6.e
culpa quid sit. 128.e

D

Dæmones cur sacrificia fieri sibi velint. 357.b
Dæmones habent potestatem in prauos homines. 485.d
decemuiri. 269.c
decemuirum consilium. 290.g
decemuirum origo. 295.c
decemuirum collegij tres ex ipsis singulis mensibus dicuntur. 296.f
decemuirum collegio adiuncti. 297.b
defuncti in Christo vtrũ statim admittantur ad vitam beatam. 540.e
defunctorum cura & preces quæ pro illis fiunt ab Ecclesia. 359.d
defunctis quid prosit missa. 537.a
Democriti opinio de elementis. 3.c
Democriti opinio de sapore & figuris. 73.c
demõstratio aduersus eccentricũ solis. 251.e
depositio quid sit. 370.h
Deus est finis intellectus. 220.e
Deus cognoscit ac cognoscitur sine medio. 459.c
Deus seculi Diabolus. 467.d
Deus gloriæ pro Deus gloriosus. 484.f
Deus omnium causarum auctor. 605.b
Dei cognitio est scientia diuinæ ignorationis. 411.a
Dei ecstasis. 413.c
Dei actio nullo tempore cõtinetur. 606.g
Deũ esse causam effectricem omnium rerum cur nonnulli negauerunt. 148.b
Deum non esse auctorem malorum. 568.h
Diabolo locũ dare quid significet. 490.h
diaconus. 378.b

diapha-

diaphanum. 83.*a*
dictiones non sunt elementa orationis. 3.*a*
dies humanus. 452.*e*
differentiæ semper contrariæ. 118.*h*
differentia quæ dicantur. 115.*b*
dimensiones animalium & corporum rectorum. 239.*a.* & 245.*b*
Dionysius in lib. de mystica theologia quid dicat de primo principio. 142.*h*
Dionysius Areopagita. 410.*h*
diuersa quæ dicantur. 115.*b*
diuortia matrimonij. 396.*g*
Dux Venetiis regiam dignitatem præ se fert. 269.*b*
ducis Reipub. Venetæ vsus, munus, potestas, ornatus. 279.*c*
ducis creandi Venetiis origo. 283.*a*
ducis Venetiarum eligendi ratio. 284.*g*

E

Eccentricorum ratio. 241.*d.* & 251.*c*
Ecclesia est Christi plenitudo. 485.*b*
Ecclesiæ vnum caput esse debere. 542.*g*
ecstasis. 229.*a*
ecstasis quam facit charitas. 413.*c*
effectus refert imaginem suæ causæ. 21.*a*
Effectus gerit similitudinem sui principij. 123.*b*
effectus nullus de potentia ad actū deducitur, nisi ab aliquo existēte in actu. 131.*d*
effect⁹ indiget cōtinuo effluxu agētis. 148.*f*
effectuum omnium causas ex rebus cœlestibus sciri non posse. 8.*h*
Electi à reprobis quo causæ discrimine distinguntur. 617.*a*
elector vnus tātum ex vna familia. 272.*g*
electores ad creandos magistratus quot & qua ratione instituantur. 272.*g*
electores competitorum fideiussores. 274.*g*
electores ad creandum Ducem quomodo eligantur. 285.*a*
elementum pertinet ad genus causæ materialis. 2.*g*
elementum aliquid actu est. 2.*g*
elementi definitio. 2.*f*
elementa compositionis ac mixtionis. 3.*a*
elementa simplicia corpora esse. 3.*b*
elementa ex prioribus quibusdam corporibus composita esse, cur à quibusdam existimatum est. 3.*b*
elementa composita esse ex materia & forma substantiali. 7.*c*
elementa esse corruptibilia. 7.*d.* 8.*e*
elementa vtrum per se an ab alio moueantur. 10.*g*
elementa non ex se mouentur, sed à generante. 11.*d*
elementa in motu naturali vtrū indigeāt medio per se & quomodo moueātur. 12.*h*
elementa quot sint. 17.*d*
elementa omnia apud nos impura. 25.*a*
elementa mixtionis. 41.*b*
elementa substantiis infimum locum obtinent. 172.*e*
elemēta extrema mediis vinciūtur. 290.*b*
elementa mundi appellantur legis Mosaicæ traditiones. 480.*f.* 499.*c*
elementorum formæ omnium formarum imperfectissimæ. 45.*a*
elementorum consideratio prout sunt elementa mixtionis. 52.*f*
elixatio. 63.*a*
Empedoclis opinio de saporibus. 73.*d*
Ens de entibus agere quomodo ad plures scietias pertineat & ad vnā tātū. 97.*d*
ens de entibus analogice prædicari. 105.*c*
ens ad entia analogice se habere. 106.*g*
ens omne appellari posse nō ens, primo excepto. 106.*h*
ens primum cæterorum mensura. 110.*f*
ens simpliciter & bonum simpliciter differunt. 125.*a*
ens nullum immune à malo præter primum. 128.*f*
ens primum est ipsum esse per se existens. 155.*a*
entis definitionem requiri nō debere. 102.*f*

entis conceptus simplicior conceptu vnius. 108.b
entis collatio cum non ente. 143.a
entia plura esse. 102.b
entia quomodo se habeant ad ipsum esse. 149.a
entia omnia pendere quodammodo à primo. 146.f depēdere à primo tum causa finali, tum efficiente. 147.b
entia se habent ad primum ens, vt ad formam omnium primam. 152.b
entia nõnulla immaterialia esse atque abstracta. 153.b
entia generationi ac corruptioni obnoxia. 167.b
entia quæ non sunt per se. 172.f
entia rationis. 175.d
entium plura genera. 119.e
entium principia. 133.a
Episcopus in quo superior sit sacerdote. 415.d
Episcop⁹ & presbyter idē nominatus. 513.c
episcopi actiones quas simplex sacerdos obire non potest, & ornamenta, quæ habet supra sacerdotem. 382.e
Episcopi dignitas maior quam Principis. 402.g eius virtus & perfectio quanta esse debeat. 405.b
Episcopi familia qualis esse debeat. 421.a
Episcopi officia erga clerum. 422.e
erga vniuersum populum. 423.d
Episcopi officia erga mulieres. 426.f
erga viduas & pupillos. 428.e
Episcopi officia erga pauperes. 428.h
in reditibus exigendis. 430.f
Episcopum clam ne an aperte deceat munificum esse. 430.e
quibus rebus animum relaxare possit Episcopus. 430.h
Episcopus an sit ordo. 380.h
Essentia rei an distinguatur ab ipsius esse. 150.g
Eucharistia. 535.a
eucharistia sub vtraque specie. 579.b
Eudoxus Astrologus. 257.a
Excommunicatio maior & minor. 369.c
excõmunicatio cõtra quos exercēda. 452.g
exemplum ad demonstrandum quomodo entia se habeant ad ipsum esse. 149.a
exhalatio. 27.d
exorcistæ. 378.f
expiationes. 603.b
extrema vnius distantiæ duo tãtum sunt. 118.b
extremitas minor non potest cõtinere mediũ, quod prædicetur de maiori. 236.g
exustio. 59.b

F

Facere & perficere quid differant apud D. Paulum.. 481.a
facere quot modis dicitur. 589.b
Fœlicitas. cur variæ de fœlicitate opiniones. 600 e vnde contingat. 603.a
falsum quid sit, & quot modis dicatur. 124.e
Fermentum. 35.d
Fides per se & per accidens. 186.f
fides est virtus ad intellectum pertinens. 410.h. 411.a
fides est in intellectu & tamen pendet à volũtate. 435.c viuere ex fide. 436.e
fides fundamentum omnium virtutum. 510.f
fides & spes inter se affines. 526.g
fides dupliciter intelligitur. 565.c
fides quot modis dicitur. 589.c
fieri quot modis dicitur. 589.b
figuræ rectilineæ primæ & perfectissimæ. 5.d
figura octahedra aëri ascribitur. 6.e
figura sensibile commune. 73.c
filius dilectionis pro filius dilectus. 497.d
filij hominum qui dicantur. 450.g
filij diffidentiæ. 486.e
filij hominum. 487.b
finis habet rationem boni. 147.b

finis

INDEX.

finis duplex quibusdam naturis à Deo cõcessus. 605.d

fons in medio paradisi. 30.e

forma & materia sese inuicem contrahũt. 140.g

forma sustẽtatur & pẽdet à materia. 147.d

forma materialis extensa ad extensionem subiecti. 211.d

forma materialis nulla est indiuisibilis vt vox est inuisibilis. 214.e

forma non est illud quod est. 218.e

formam materialem non esse principium entium. 134.e

formã abstractã nõ esse principium entiũ. 135.b

formæ materiales sunt mortales. 185.b

fornicatio immunditiam cõtrahit corpori. 453.e

fortitudo animæ irascibilis est. 406.g

forum hominis ad Deum, & forum hominis ad Ecclesiam. 368.e

Frigiditatis natura. 49.a

frigidus quomodo operetur in mixtorum generatione. 58.d

frigoris definitio. 57.b

G

Galenus quartæ figuræ syllogismorum inuentor. 235.b

galeni sentẽtia de numero cõplexionũ. 70.e

gallina prior ouo. 226.g

Generatio quare non sit motus. 214.f

generationis definitio ab antiquioribus philosophis tradita. 199.a

genus naturã indeterminatam significare. 118.g

genere eadem. 114.b

Glacies actu sicca, virtute humida. 70.g

Græcorum formula in baptizando. 343.b

grandines. 28.e

gratia sacramentalis. 338.f

grauitas sensu per se percipitur. 12.e

grauitas est accidens. 12.f

Gubernatores redituũ publicorum. 309.d

gustus potentia eadem in omnibus animalibus. 74.g

H

Hæresis Arriana. 550.f

hæreses de Sacramento. 352.h

hæresis Eustathianorum. 552.e

hæresis Photini. 553.b

hæresis Macedonianã. 554.f

hæresis Nestoriana. 555.a

hæresis Dioscori & Eutychis. 556.e

hæresis Pelagij. 557.d

hæresis theopassana. 558.g

hæresis Monothelitarum. 560.e

hæresis Pelagiana. 568.h

Heraclea Venetorum oppidum. 283.d

Hierarchicæ actiones. 382.f

hierarchiæ tres. 382.f

hipparchus Astrologus. 257.b

Hispaniæ Reges quando primum Catholici nominati. 559.a

Homerus quid intellexerit per oceanũ terras circunfluentem. 28.f.30.e

homeri sententia, multitudo principũ mala. 139.a

homo habet sensum odoris valde imperfectum. 79.c

homo animal ciuile. 264.g

homo animalis quis dicatur. 450.g

homo sua natura pronus ad malum. 601.a

hominis cõplexio proxima tẽperatæ. 67.g

hominis forma immortalis. 170.e

hominis voluntas libera. 599.c

homines quas rerum causas primum contemplati sint. 145.c

hominũ institutio naturam imitari debet. 290.e

Homousiani. 554.e

Honor præmium bene gesti magistratus. 281.a

Humiditas grauitati magis affinis est, quã leuitati. 20.g

humiditas magis affinis est frigiditati quã calori. 26.g

humiditas quot modis fiat. 63.d
humiditatis natura. 50.e
humidũ propior materia concoctionis quã siccum. 61.d
humidum cur maturationem recipit. 62.d
humidi definitio. 57.b
Hypotenusæ quadratum. 5.c

I

Ianuarij calendæ cur protractæ fuerint octo diebus post Brumam. 253.d
Ideæ. 101.a
ideæ. 174.h
idem significat vnum substantia. 114.h
idem genere, specie, proportione. 114.h
Ignis simpliciter leuis. 19.a
ignis naturali motu ad cælum tendit. 21.b
æmulatur præstãtiam corporis cælestis. 22.e
ignis quot modis generetur. 53.a
ignis vires variæ earúmque causæ. 53.c
ignis purgatorius. 371.c. 451.b
ignis cõparatio cum cæteris elemẽtis. 22.e
ignis elemẽtum qua purum quáque impurum. 25.b
ignis sphæram eximiæ magnitudinis esse. 22.f
ignis sphæra circumacta quas res efficiat. 24.a
igni quomodo conueniat motus circularis. 23.a
Imperator classis Venetæ. 320.g
impietas ex quibus disciplinis atque artibus oriatur. 424.g
implere verbum Dei quid sit. 498.f
implere omnem volũtatem bonitatis suæ. 505.c
impotens & impotentia. 129.d
improperia improperantium tibi ceciderunt super me. 447.a
In prophetis loqui. 515.c
indigestio vnde fiat. 63.a
indignatio. 413.d
indulgentiæ. 372.g
infinitas perfectionis & imperfectionis. 140.g
Innocentium 3. non instituisse cõfessionem. 366.e
inquinatio quid & vnde. 63.b
insipidum non est sapor. 76.e
intellectio vniuersaliũ quomodo fiat. 175.b
intellectio, qua intellectus se intelligit est similis circulo. 219.b
intellectus mediũ locum obtinet inter sensibilia & intelligibilia. 100.h
intellectus prior voluntate. 121.c
intellectus & voluntas omnia entia pertingunt. 121.c
intellectus quod vno conceptu assequi nequit, multis conceptibus pertingere conatur. 124.h
intellectus esse cõtractum ad intelligibilitatem. 156.g. *intellectus est causa exẽplaris.* ibid. & 161.b
intellectus humanus quomodo seipsum intelligat. 163.b
intellectus humanus. 170.g
intellectus seipsum intelligit, intelligendo alia. 202.f
intellectus agens immortalis. 203.c
intellectus possibilis remanet post mortem. 204.e
intellectus nostri obiectum est quod quid est rei materialis. 216.g
intellectus omnia intelligit. 599.c
intellectus finis est Deus. 220.e
res duobus modis ad intellectũ referuntur. 122.h
intellectum nõ esse principiũ entium. 135.d
intellectum non esse vnicum. 181.c
intellectum humanum esse immortalem. 186.h
intellectus esse supra animas cælorũ. 157.a. *de intellectuum numero.* ibidem. *intellectus appellatur vnum multa.* 158.g
intellectualis appetitus. 163.c
intelligentia an sit forma corporis cælestis. 214.f

214.f
intelligentiæ se intelligũt per modum vnitatis. 219.b
intelligibilium forma coniuncta est cum intellectu. 162.e
interdictum quid sit. 370.g
interpretationis donum. 459.d
inuidentia charitati contraria. 413.d
inuocatio sanctorum. 360.f
Iosue figura Christum referens. 518.g
Iris aëris accidens. 26.b.27.b
iris. 82.e
irregularitas quid sit. 370.b
Iudas Machabæus existimauit pium esse orare pro mortuis. 371.d
iudæi confitentur Deo peccata sua. 365.b
iudæi præstant gentibus ob Dei beneficia, non autem per se. 436.g
iudæi coacti fidẽ christianã recipere. 559.b
iudices rerum capitalium. 298.g
iudices per suffragia sentẽtias ferũt. 302.f
iudices causarum vrbanarum. 306.f
iudices causarum vrbanarum. 307.d
iudices proprietatum. 308.f. procuratorum.ibid. Mercatorum. 308.g aduenarum.ibidem.petitionum.ibid.
iudicum stipendium. 303.c
iudiciorum forensium ratio. 305.b
Iulianus Sosigenes astrologus. 257.a
Iulij Cæsaris ratio in anno constituendo. 253.d
iurisdictionis potestas. 368.f
iustificatio quid sit. 564.g
iustificatio operum. 595.d
iustificari quid sit. 588.f
iustitia carnis. 330.f
iustitia quot modis dicitur. 588.f
iustitia christiana. 589.a
iustitiæ imputatio fidei tantum tribuitur à scriptura. 437.d
iustitiam esse perfectionẽ appetitus rationalis. 408.f
iustus quamobrem viuat ex fide. 439.e

K

Κλῆρος. 483.d

L

Lac cur frigidius sanguine. 62.g
lactea via. 24.h
lacedæmoniorũ Rẽp.quid euerterit. 267.a
lacedæmoniorum mos de conuiuiis Venetias translatum. 281.c
lapides. 171.d
laudes diuinas per partes dici debere. 416.h
lector. 378.f
lectionis diuinæ inter epulas adhibitæ fructus. 419.c
lex Deo similis. 266.f
lex posita propter transgreßionem. 478.f
lex Moysi data ministerio angelorũ. 516.f
lex non est posita iusto. 507.d
lex scripta cur à Deo homini tradita fuit. 609.b
legum commoda. 265.d
legum custodia ad magistratum Aduocatorium pertinet. 299.a
leporum vestigia odorem continent. 82.e
leuitas est accidens. 12.f
leuitas sensu per se percipitur. 12 f
Libertas christiana. 414.e
liberum arbitrium. 569.b
libiæ calores. 40.g
limbus puerorum. 372.f
liquefactio. 63.c
literæ sunt elementa orationis. 2.h
literæ voces componunt compositione non mixtione. 9.d
literarum studia quænam sacerdotibus conueniant. 422.b
Locus naturalis ad locatum quomodo se habeat. 23.c
locus in Ethic.Arist. 207.b
locus in D. Pauli epistola ad Ephesios de Sacramento. 331.a
locus D. Pauli ad ignẽ purgatorium pertinens. 451.b
longanimitas. 470.g

Lumen in diaphano non manet, cessante effluxu corporis lucem præbentis. 148.f
lumen est actus diaphani. 165.b
luna æstus marinos efficiens. 32.h
lunæ epiciclus. 222.e
Lutheri hæresis in Sacramento. 352.h
Lutheranorum error de sacerdotio. 376.f
Lutheranorũ error de matrimonio. 386.e
luxuriari in Christo. 510.f

M

Magistratus Aduocatorius. 269.c 298.h
magistratus idem non defertur duobus ex vna familia. 376.e
magistratus vnus eodem tempore pluribus vnius familiæ non patet. 291.b
magistratus Aerario præfecti. 309.a
magistratus præfectus mutuis. 310.g
magistratus præfecti ciuitatibus Veneti Imperij. 316.f
magistratus maritimi. 320.f
magistratuum comitia. 271.a
magnanimitas animæ irascibilis perfectio. 407.a
magnanimum esse quare arduũ sit. 407.c
magnificentia. 407.e
Mahometani cõfitentur Deo peccata sua. 365.b
malitia cur appellatur cęcitas cordis. 490.g
malum esse naturam quãdam bono oppositam Pythagorici existimauere. 127.a
malum quomodo in rebus sit. 127.b
malum omnino boni expers non inueniri. 128.f
mansuetudo. 407.d
Marcus Diuus Euangelista Venetorum tutor. 315.a
maria. 30.f
maris desponsatio. 282.g
marinus Phaletrus Dux Venetorũ. 297.c
materia & forma sese inuicem contrahũt. 140.g
materia prima quæ sit. 173.b
materiam in rerum generatione plurimũ posse. 40.h
mathematicæ disciplinæ imaginatione magis quam vi intelligendi nituntur. 99.a
mathematicę artes sunt exẽpla idearũ. 99.c
mathematica sæpe aliter se habere ac naturalia. 239.b. & 245.d
matrimonium esse Sacramentum. 331.a
matrimonij fines. 383.d *definitio.* 386.g
matrimonij Sacramento an gratia cõferatur. 387.c *eius institutio.* 389.a *impedimenta.* *ibidem.*
matrimonij Sacramentum. 541.a
maturatio quid sit. 62.e *à qua re fiat.ibid.*
Media pertinet ad genus superius 201.b
media densa diuersimode repræsentant in diuersis distantiis. 250.g
mediterranei maris motus. 31.b
melamocum oppidum Venetorum. 283.d
mel. 65.b
Melchisedech sacerdotium. 522.e
melissus omnia vnum esse dicebat. 41.d
mensium initia à noua luna. 258.e
mensura omnis vnigenea mensurato. 114.c
mens inter homines moderatoris locum tenere debet. 265.c
mentes superiores quomodo sint causæ rerum inferiorum. 163.d
metalla cur ab igne liquescunt, non autem ab aqua. 54.f
metalla omnia ex argento viuo & sulphure. 60.g
metella actu sicca, virtute humida. 70.g
metalla. 171.b
metho Astrologus. 257.a
Ministri Dei quomodo illius adiutores sint. 451.b
miraculum sanguinis ex imagine Christi fluentis. 562.e
missa. in missa non fieri tantum mẽtionem cœnæ, sed oblationẽ & sacrificiũ. 529.a
missæ sacrificium. 359.a *quid valeãt preces quæ in eo fiunt.* 359.c
missæ sacrificium. 536.f. 576.f

mixta quomodo fiant. 42.e
mixta à calore generãtur ac dissoluuntur. 58.b
mixta quomodo generentur à calore. 59.c
mixta valde frigida quomodo à calore effici possint. 70.b
mixta corpora ex aqua & terra præcipue constant. 74.e
mixtorum compositio ac genera. 55.c
mixtorũ generatio caloris vi efficitur primo & per se. 57.a
mixtorum qualitates ac differentiæ in patiendo. 67.c
mixtio popularis status & optimatium in iudicibus. 303.d
Mobile omne semper generatur. 133.d
monasteriũ monacharum quãta cura prospiciendum sit ab Episcopo. 426.b
montes cur à natura effecti. 37.a
mors propter peccatum extitit. 601.c
mortui in causa hæreseos excommunicari possunt. 369.d
mortuorum resurrectio. 460.b
mota ex se simplicia esse non possunt. 183.c
motor alius est à re mobili. 159.b
motus simplex conuenit corpori simplici. 10.e
motus genera. 10.f
motus recti principium. 10.g
motus omni in tempore. 13.a
motus velocitas sequitur motoris excellentiam. 13.a
motus omnis continuus est. 14.f
motus naturalis grauium ac leuium corporum citius semper fieri quousque eo peruenerint quo tendunt. 16.e
motus circularis simplex corpori cœlesti tantum cõuenit. 23.a
motus marini. 30.g
motus vnus est vnius corporis. 31.d
motus simplex vel est à medio mundi vel ad medium vel circa medium. 219.a
motus corporũ rectorũ, & animaliũ. 239.a
motus obliquus Planetarũ defenditur esse naturalis. 239.c
motus circulares non differunt specie, sed numero. 240.e
motus vectionis. 240.f. & 248.e
motus contranitentis orbis. 241.a
motum. vide mouens.
motum ex se. 159.c
motum omne indiget quiescente. 240.f. 247.d
mouens proximũ & motũ sunt simul. 11.a
mouens proximum & motum simul sunt. 165.b
moueri per accidens. 15.d
moueri ad tres positionis differentias tantum animalium est. 239.a & 245.a
Moyses. 413.c
mosis sententia de aqua elemento. 29.c
Mulier debet velare caput in signum subiectionis. 458.e
mulierum ornatui modum esse adhibendum ab Episcopo. 427.b
multiplicitatem non esse in primo entium principio. 141.d
multitudo. 110.b. *eius modi plures.* 111.b
multitudo & vnitas sese inuicem cõpescũt. 140.b
multitudo gubernationi inepta, nisi vnitate quadam contineatur. 267.a
mundus maxime vnus est. 21.a
mundus intelligibilis. 158.f. 161.a
mundi partes vicissim oriuntur & occidunt. 37.b
mundum ex quatuor constare elementis. 18.f
musicæ genus ab episcopo inter epulas admittendum. 419.d
Mysteria appellari Sacramenta. 330.b

N

Natiuitas corporea & spiritualis. 340.b
natura est principium motus eius, in quo est. 12.e
naturam omnem, quatenus esse habet, bo-

nam esse. 127.b
naturale dicitur secundum genus & secundum speciem. 384.f
naturalia & mathematica non semper eodem modo se habere. 239 b. & 245.d
naualis Veneti descriptio. 313.a
Necesse esse, ita nominatur primum principium ab Auicenna. 155.b
ne quando pro si quando. 512.g
Nigrum non esse priuationem luminis. 85.c
niti esse æquiuocum in corporibus rectis & circularibus. 248.b
nitrum vnde liquescat. 65.a
niues. 28.f
Nobilitati ius tributum administrandæ ciuitatis. 269.a
non entis collatio cum ipso ente. 143.a
non entis consideratio. 106.b
Numerus. 110.b.113.c
numerus ad quantitatem pertinet. 114.e
numerus numerans, & numerus numeratus. 114.f
numero eadem. 115.a
numeros esse rerum substantiam Pythagorici ponebant. 112.e
nuptiarū celebrandarum tempora. 397.d
nuptias secundas ac deinceps alias non esse prohibitas. 395.d

O

Oceanus. 28.f.30.f.35.g
oceani motus. 30.g
occulta dedecoris. 467.d
Odium perfectum quodnam Dauid appellauerit. 413.d
odor quomodo sentiatur. 82.e
odoris definitio. 79.b. *genera & modi.* 79.c.
OEcumenici titulus Pont. Max. concessus. 557.a
Oleum cur ignem extinguat. 53.c
oleum. 65.b
oleum conseruat odores. 81.d
Opera bona veritas, mala mendacia dicūtur. 490.e
opera bona hominis duplicia. 566.e
opposita relatiue. 119.c
oppositio contradictionis. 116.e
oppositio quæ est inter habitum & priuationem. 117.a
oppositio contrariorum. 117.d
optimatum species in Rep. Veneta. 269.c
optimatum imparitas. 276.b
Oratio tacita mentis in Deū erectæ quantam vim habeat. 417.b
orationes ac preces idiotarum. 544.b
oratores à senatu eliguntur. 292.f
oratores principum à quibus excipiantur, & audiantur. 295.b
orbis vnus an moueri possit à duobus intellectibus. 240.e
orbem vnum non habere nisi vnum motū. 246.g
orbes contranitentes in sole. 250.e. *in saturno.* 250.b
ordinis potestas. 368.f
ordinis sacramentum. 376.f. 540.g
ordines Ecclesiastici quot. 378.f
organum medium est inter virtutem operantem & obiectum, in quod operatur. 188.f
organum esse medium inter virtutem sentientem & sensationem. 218.g
Ostiarius. 378.f
Ouidius citatur. 255.d.257.a

P

Palmarum radicibus cur sal aspergatur. 77.b
Papa Episcoporum supremus. 416.e
Paphnutius Episcopus Ægyptius. 550.e
pardalis odor cætera animalia ad se attrahit. 80.c
parmenidis opinio de ente. 102.g
parmenidis ratio sumpta ad probandum ens esse vnum. 139.b
pars ratione sui habet esse deficiens. 223.c

partes

partes similares. 3.c
partes habent esse in potentia. 133.d
paschatis celebrandi constitutio. 551.a
paternitas quid significet. 488.e
patientia & longanimitas. 470.g
patriarcharum inter se ordo. 560.h
patritij qua ætate quoque modo in magnum consilium admittuntur. 269.c
Paulus Apostolus gentium non circuncisionis. 515.c
Pauli Apostoli locus de Sacramento. 331.a
Pauli locus de matrimonio explicatus. 386.f
Pauli Apostoli optatum. 413.c
pauperum habẽdum esse delectum. 429.c
Peccatum quid proprie dicatur. 128.e
peccatum originale. 602.g
peccatum orignale perpetuæ damnationi hominem non addicit. 615.b
peccatum originis. 567.c
peccatum pro hostia. 568.f
peccati mortalis abolitio per pœnitentiam. 361.d
peccato veniali abolẽdo non sacramẽta, sed sacramentalia quædam instituta sunt. 373.a
peccata venialia quomodo per sacramenta aboleantur. 362.e
peccata venialia an ad confessionem pertineant. 363.c
peccata quare mẽdacia appellãtur. 490.e
peculatus damnatorum ignominia. 309.a
pecuniæ summa duci Venetiarum cõstituta in singulos annos. 281.c
pecuniæ publicæ genera. 309.a
pecuniæ ex censu conferendæ ratio. 310.f
Pelagij error. 613.c
Pelagiani. 568.h
perfecti est suam perfectionem capacibus impertiri. 125.c
perfectio essentiæ & perfectio operationis. 396.e
perficere & facere. 481.a
peripsema. 452.f
per prophetas loqui. 515.c
perspectiuorum propositio de rebus longe sitis. 27.c
Petrus Barocius Episcopus Patauinus. 418.f. 421.c. 429.b
Petro data potestas à Christo. 368.f
Philo quid dicat de fonte qui est in medio paradisi. 30.e
philosophia prima. 98.e
philosophia prima præstãtissima ac certissima. 98.h
philosophia naturalis scientiæ nomen non meretur. 99.b
physice quatenus Deum speculetur. 98.e
Pictorum artificium à perspectiuis sumptum. 27.e
pilulæ suffragiorum. 275.a
pipinus. 284.e
Plantæ quare sint coloris viridis. 88.f
Planetæ. 166.f
Planetarum motum obliquum esse naturalem. 239.c
planetarum motus dubitatio. 241.e
planetarum situm non esse naturalem. 246.e
plantæ. 170.h
Plato quam causam rerum productionis attulerit. 126.g
Plato de primo principio se nihil dicere posse asseuerat. 142.h
Platonis opinio de aquæ elemento. 29.b
Platonis definitio saporis. 74.f
Platonis sententia de scientiis. 99.b.d
Platonis ratio fallax ad confirmandã immortalitatem animæ. 117.c
Platonis sententia de non negligendo bellicæ rei studio. 317.b
Platonici putant res esse eo modo, quo ab intellectu concipiuntur. 174.h
Platonicorum opinio de non ente confutatur. 109.b
πλεονεξία. 490.g

pluuia. 28.e
Poëtarum delectus in pueris. 425.d
pœna & satisfactionis differentia. 363.a
pœnitentia solemnis. 373.c
pœnitentiæ Sacramentum esse de iure diuino. 364.e
pœnitentiæ Sacramentum. 538.e
pœnitentis actus est materia Sacramenti pœnitentiæ. 363.b
Poli motus proprij solis an sint poli eclipticæ. 241.b
Pontifex Max. Ecclesiæ caput. 547.c
Pontifici datam fuisse diuinitus potestatē. 586.b
populus paritatem quærit. 276.b
popularis status species Venetiis. 269.b
potentia definiri nõ potest, nisi per actum. 131.d
potentia vna aliā adiuuans in eadem forma est, in qua illā. 206.e
potentia non est supra essentiam. 223.b. *quæ potentia separetur & quæ non separetur ab essentia.* 223.b
potentiam esse duplicem. 128.b
potestas quadruplex à Christo concessa discipulis. 582.g
potestas clauium. 584.f. *pascendi. ibid. discutiendi dogmata christiana.* 585.c
præconsultores. 269.c
præconsultores à Senatu eliguntur. 292.f *eorum munus.* 293.a
præconsultorum tres ordines. 293.a
prædestinatio quid sit. 614.g
Diui Augustini de prædestinatione sententia. 614.g
prædicantur superiora de inferioribus, non autem contra. 234.e
prædicationes secundum se & secundū accidens. 233.d
præfectus hebdomadæ primi ordinis sapientum. 294.f
præfectus Nauali. 314.e
præfecti xxxx virum. 288.b
præfecti noctis. 304.e
præfecti monetæ. 312.e. *annonæ triticeæ. ibid. vrbis salubritati.* 312.g
præfecti triremium. 320.f
præiudicium quid sit. 510.g
prandia Ducis Venetiarum. 282.e
preces in missa quid valeant, & quando institutæ. 359.c
presbyter an possit conferre Sacramentum chrismatis. 348.f
presbyter idem & episcopus nominatus. 513.c
prima philosophia. 98.e
primæ philosophiæ auditor idoneus. 99.d
prima philosophia est scientia de Deo. 228.g
primum principium non agit ex necessitate naturæ. 151.d
primi principij proprietates in agendo. 152.e
primogenitus omnis creaturæ, id est, genitus ante omnem creaturam. 497.d
principis in Rep. Veneta munus, vsus, potestas. 279.c
principium primum entium esse per se existens. 136.g. *esse ipsum vnum, atque ipsum bonum, ipsumq; verum.* 137.a
principium entium super omnia esse quæ mens concipere possit. 142.e
principium primum entium esse causam finalem & efficientem omnium. 147.b
principium primum absurde constituitur in serie animarum cœlestium. 155.a
principij entium proprietates. 139.c
principio entium quæ attribuuntur, non secundum proprietatem illi conueniunt, sed secundum eminentiam. 142.b
principia non esse infinita. 132.f
principia entium. 133.b
priuatio definitione & natura à materia distinguitur. 2.g
priuationes in duplici differētia sunt. 117.b
priuatiue opposita. 117.a

procu-

procuratores Diui Marci. 314.f
Prophetiæ donum. 459.d. 560.e
proportione eadem. 114.b
protestationes fidei. 331.d.332.g
prouocatio à prætoribus ciuitatum ad nouos auditores. 317.a
prouocatur ab omnibus magistratibus. 302.e.305.b
prudentia. 408.d
pruinæ. 28.f
prunæ cur sub cinere conseruentur. 53.c. 54.f
Psalmi locus declaratus. 593.c
Pueri in vtero matris mortui an Christi participes futuri sint. 345.d
pueris sacros scriptores legendos esse. 426.e
pueros in limbo carere pœna sensus. 220.e
purgatorius ignis. 371.c. 451.b
putrefactio quid. 59.a
Pyramis æquilatera igni ascribitur. 6.e
Pythagorici putauerunt elementa composita esse ex superficiebus. 3.b.4.a
pythagoricorum opinio de principiis malorum. 127.a

Q

Quadraginta iudices rerum capitalium. 302.g
quadratum hypotenusæ. 5.c
quadrata sex corpus cubum efficiunt. 6.e
quæstio de beatæ Virginis & Ioseph matrimonio. 396.e
quæstio de diuortiis. 396.g
quæstiones de Sacramento eucharistiæ. 351.b
quæstiones de Sacramento pœnitentiæ. 363.d
quæstiones de matrimonio. 389.c
quæstores vrbani. 310.e
qualitas. 172.b
qualitatis inductione non induci formam elementi. 46.f
qualitates primæ. 41.d
qualitates primæ an remaneant in mixto. 47.b
qualitates non esse formas substantiales elementorum. 42.b. *esse intensissimas in elementis simplicibus.* 43.b
qualitates elementorum vtrum in corpore mixto corrumpantur. 44.e
qualitatum coniunctiones. 42.e
quantitas. 172.g
quantitatem per se esse nonnulli philosophi posuerunt. 353.d
quid nominis intelligitur de re, de qua non constat quid rei. 151.a
quid rei de nulla re potest intelligi, nisi de qua cōstiterit quod existat. 151.a *quid rei & quid nominis quandoq; idē. ibid.*
quod quid est. 175.b
quod quid est rei materialis obiectum intellectus. 216.g

R

Ratio est intellectus obumbratus. 225.b
Reflorescere. 496.f
regeneratio. 340.b
regius principatus in tyrannidem facile delabitur. 267.a
regij status species in Veneta Rep. 269.b
relatio secundum rem & secundum rationem. 120.f
relatiue opposita. 119.c
religionis christianæ præstantia. 415.a
religionem esse naturalem in hominibus. 414.f
religiosorum ac monachorum status. 543.a
reos proprios aduocatos non habentes publici aduocati defendunt. 300.e
reprobi ab electis quo causæ discrimine distinguuntur. 617.a
reproborum recte facta quomodo grata Deo esse possint. 622.f
repudij libellus. 385.b
res quam cognationem habeat cum ente. 128.g
resurrectio prima quid sit. 340.b

resurrectio apud scripturam dicitur generatio. 497.d
Riuus magnus Venetiis. 282.h
Romanorum Rempub. quid euerterit. 267.b
ros. 28.e

S

Sacerdos. 378.h
sacerdotium non cõuenire vnicuique christiano. 376.f
sacerdotium Christi præfertur sacerdotio Aaron. 519.d
sacramentum quid. 330.b
sacramentum confirmationis. 347.b
sacramentum eucharistiæ. 349.c
sacramentum pœnitentiæ. 361.d. eius materia & forma. 362.f
sacramentum extremæ vnctionis. 374.e
sacramentum ordinis. 376.f
sacramenti res. 331.b. definitio. 331.d
sacramenti forma & materia. 333.c
sacramentorum effectus, character, gratia. 333.d
sacramenti eucharistiæ minister. 355.d. eius sacramenti vis atque vsus. 356.g
sacramenta à Christo instituta, & rebus ac verbis constare. 332.g. in rebus sensibilibus esse. 333.b
sacramenta ea peccata respiciunt, cum quibus gratia consistere non potest. 361.d
sacramẽta quare in Ecclesia instituta fuerint. 415.b
sacramentorum numerus, fines, perfectionis gradus. 339.a
sacramentorum explicatio. 534.f
sacrificium quid sit. 357.a
sal ab humido frigido liquescit. 65.a
Salomon à voluptate victus. 405.b
sanctificare Euangelium Dei. 447.b
sanctitas veritatis pro vera sanctitas. 490.h
sancti qua ratione colantur ab Ecclesia. 360.f
sanctorum inuocatio. 544.e. imagines. ibidem.
sanctorum inuocatio. 573.c
sanctos post mortem statim ascendere in cælum. 540.e
sapiens tum in aliqua disciplina, tum absolute quis. 97.a
sapientes qui & præconsultores. 292.f
eorum munus. 293.a
tractare de entibus ad sapientiam pertinet. 97.d
sapor omnis vnde efficiatur. 29.a
sapor non potest esse accidens simplicis elementi. 73.c
sapor sensibile proprium sensus gustus. 73.c
saporis definitio. 74.f
saporis naturam Democritus figuris accõmodauit. 73.c
saporis genera. 75.a
sapores contrarij. 78.e medij. ibidem.
σάτυρος quid sit & vnde fiat. 63.b
satisfactio & pœna in quo differant. 363.a
satisfactio pro peccatis. 538.h
satisfactionem esse partem sacramenti pœnitentiæ. 366.h
satisfactionem esse necessariam post absolutionem. 572.f
saturni motus. 241.c
Scientia vtendum esse ad proximi ædificationem, non ad scandalum. 454.g
scientiam vnam esse posse eorum, quæ analogice dicuntur. 106.e
scientiæ plures quomodo vnam atque eandem rem considerent. 97.d
scotus. 226.e
scribarum Venetorum ordo. 323.b
Seculum quid significet. 485.d
seculum. 511.d
secundum principem apud Hebræos quid significet. 485.d

Senatores

Senatores Veneti non pedibus, sed suffragiis in sententiam eunt. 294.h
senatorum lectio. 291.a
senatorium ius Quæstoribus datum. 310.e
Senatus Venetus quam Reip. speciem referat. 269.c
Senatus grauiorum magistratuum elector. 277.b
Senatus ac x virum cõsilium optimatium statum Venetiis referunt. 290.g
Senatus potestas. 292.e
Senatus consulendi modus. 292.h
sensus versantur circa accidentia. 12.f
sensus an sentiat suam operationem. 218.h
sensus communis. 219.a
sententiæ in Senatu per suffragia. 294.h
sentire est motus animæ per corpus. 218.h
senum ac iuuenum munus in Rep. 290.f
seruitus christiana. 454.e
sesostris Ægyptiorum legislator. 321.d
Sicci definitio. 57.b
sicci definitio. 51.a
siccitas quot modis fiat. 63.c
siccitatis natura. 50.h
signaculum Apostolatus. 456.e
similarium partium corpora. 3.c
simile significat vnum qualitate. 114.g
sinciput cur à natura positum fuit in suprema hominis parte. 35.d
Societates sub diuorum nomine institutæ Venetiis. 324.f
sol præstantissimus Planetarum. 166.g
solis moram calores facere. 39.b
de solis centro. 221.a
solem aliquid operari ad cõcitandos æstus maris. 34.g
solem non habere per se vt semper per ecliptica in feratur. 246.e
soles gemini. 26.h.27.a
solstitium brumale. 255.c.& 257.a
solonis sententia de fœlicitate. 228.h
sors est status popularis. 276.h
sors pro hæreditate. 483.d
Species non prædicatur secundum magis & minus de indiuiduo. 45.d
species naturam significat determinatam. 118.g
species non semper contrariæ inter se. 119.a
species non prædicatur de genere. 234.e
specie eadem. 114.h
spectaculis turpibus mulieres & pueros prohiberi debere. 427.d
spes fortitudini respondet. 411.a
spes est virtus ad voluntatem pertinens. 410.h.412.e
sphæra octaua. 165.d
spiritus sanctus non habitat in anima peccatis subiecta. 348.b
spiritus promissionis pro spiritus promissus. 484.e
sponsalia quibus causis soluantur. 395.c
Status ciuitatis quis optimus. 267.a
stellæ currentes quomodo fiant. 24.b
stellæ currentes. 27.b
stipendium ex ærario iudicibus tributum. 303.c
Subdiaconus. 378.b
substantia habens contrarium corruptibilis est. 7.d
substantia nulla est sensibilis per se. 12.e
substantia ex materia & forma. 169.b.
suffragij ferẽdi ius quomodo Patritij adipiscuntur. 269.c
suffragia in comitiis magistratuum. 275.a
suffragia in sententiis senatorum. 294.h
sulphur. 171.c
superstitionis vitandæ & expellendæ admonitio ad Episcopum. 425.a
surculus in arbore habet rationem partis. 223.d
suspensio, quid sit. 370.g
syllogismus secũdæ, & tertiæ figuræ. 234.h.
primæ figuræ 235.a

syllogismi vnius plures conclusiones. 235.c

symbolum compositum in concilio Niceno. 550.h

symbolum Sirmij constitutum. 553.c

symbolum Constantinopolitanum. 554.g

syndici siue recognitores. 321.b

synodus Ancyritana, Neocæsariensis, Nicena. 549.c

synodos Græci quas appellauere Oecumenicas. 349.d

synodus Antiochena. 552.e

Laodicena, Sardicensis. ibidem.

synodus Arelate celebrata. 551.c

synodus Chalcedonensis. 551.d.556.e.g

synodus Sirmiensis, Mediolanensis, Ariminensis, Seleuciensis. 553.b

synodus Constantinopolitana. 554.f

Ephesina. 555.a.556.f

synodus Constantinopolitana. 558.e

synodus Nicena. 561.d

synodus Constantinopolitana. 559.d. 562.f

synodi prouinciales. 551.d

synodi Africanæ. 557.b

synodi Hispanæ. 558.b

synodi Romanæ. 561.c

synodus Lugudunensis, Cōstantiensis, Basileensis, Ferrariensis, Florentina, Lateranensis. 563.a

T

Temperantiam ad omnes virtutes referri. 404.h

templum Diui Marci. 315.a

templa Dei viuentia. 429.a

tempora secularia. 511.d.513.d

tenebræ ideo percipiuntur, quia visum non mouent. 85.c

Terra simpliciter grauis. 19.a

terra sola non afficitur cœlorum motu. 23.d

terra iuxta centrum pura. 25.f

terra vbi pura. 35.a. *cur supra aquam emineat.* 35.c

terram inter duo maria assurgere in medio, vtrinque vero demitti. 37.c

terra habitabilis. 38.g

terra & aqua materia mixtorum. 55.b

terræ color. 87.b

terremotus precibus sedati. 558.f

Tertullianus de monogamia. 395.d

testamentum vetus cur mortis ministratio appelletur. 467.a

testificor pro adiuro. 512.h

Theologia. 98.e

Thomæ diui opinio de elementis in corporibus mixtis. 44.g

Tonsuram seu coronam non esse ordinem. 380.g

totum quid sit. 112.b

totum habet esse perfectum. 223.c

totum & perfectum sunt idem. 223.d

Transubstantiatio. 352.e

triangulus Scalenus. 4.f

triangulus Isosceles. 4.f

tribuni qui in oppidis Venetorum creari solebant. 283.b

triumuiri ex ordine xxxx iudicum. 303.a

tropicorum habitatio. 40.f

Tyrannidem Dux Venetorū affectus oppressus. 297.c

V

Vacuum quantitas per se. 353.d

vas pro corpore, vel pro vxore. 504.f

valentiæ in Hispania vim maximam aquarum extitisse. 38.f

vapor quid sit. 30.e

Vectionis motus. 240.f

Venetiæ nomen cur numero plurali. 307.b

Venetiarum situs. 262.e

Venetæ Reipub. institutio. 268.e

Venetæ vrbis regiones quot. 288.g

Veneta plebs in classes distributa. 323.a

Venetæ plebis munera & honores. 323.c

Venetæ Reip. ætas. 325.a

Venetam Remp. omnes rectas gubernationes in se continere. 276.g
Veneti externo milite continentis imperiũ defendunt. 318.g
iuuentutem ad rem maritimam qua ratione exerceant. 319.c
Veneti qua ratione populum in officio cõtinent. 321.c
Venetorum gloria in re maritima. 317.d. *prolatandi in continentem Imperij occasio.* ibidem.
Venetorum atque Atheniensium mos similis in iudiciis. 301.a
veræ res quæ dicantur. 123.a
verbum quo baptizamur, Petrus Ap. appellat semen incorruptibile. 341.a
veritas enti æqualis. 123.b
veritati primorum intellectuum non opponitur falsitas, sed ignorantia. 123.d
veritas charitatis. 506.e
Verum non est in cõceptu simplici, sed aut in compositione aut in diuisione. 122.e
Via lactea. 24.b
virgæ acris accidens. 26.b.27.b
virtus quid sit. 128.e
virtus cognoscens vniuersale per se stat. 187.b
virtutis habitus non tollitur per peccatum. 362.g
virtute censeri debere ciuium discrimen. 277.b
virtutes partis rationalis. 498.f
vitæ operationes præcipuæ, intelligere & velle. 140.e
vitium quid sit. 128.e
Vnctio extrema. 374.e.540.g
vnitas ad quantitatem pertinet. 114.e
vnitas & multitudo sese inuicẽ compescũt. 140.b.
vnitatis in ciuili societate ratio. 278.g
vnitatem in omnibus inueniri. 546.f
vnius natura. 107.d. *eius multiplicitas.* 108.e. *vnum nihil aliud significare quam ens indiuisum.* 108.f
Voluntas & intellectus omnia entia pertingunt. 121.c
voluntas ad omnia se extendit, ad quæ se extendit intellectus. 599.c
voluntas & appetitus differentia. 190.b.
voluntas duplex operatio. 191.a
voluntatis libertas. 600.g
votum castitatis. 379.a
votũ castitatis simplex & solemne. 391.a
vota monastica. 574.g
Vrnæ sortium in comitiis ad Electores instituendos. 271.d
vrnæ ad suffragia ferenda. 274.b
Vxorem à viro dimissam ob fornicationẽ non posse alteri nubere ex D. Pauli loco tradit Augustinus. 454.e

X

X *figura literæ Græcæ animæ totius attributa à Platone.* 239.c

Y

Υστέρημα. 498.f

Z

Zuinglius. 252.b

FINIS.

syllogismi vnius plures conclusiones. 235.c
symbolum compositum in concilio Niceno. 550.h
symbolum Sirmij constitutum. 553.c
symbolum Constantinopolitanum. 554.g
syndici siue recognitores. 321.b
synodus Ancyritana, Neocæsariensis, Nicena. 549.c
synodos Græci quas appellauere Oecumenicas. 349.d
synodus Antiochena. 552.e
Laodicena, Sardicensis. ibidem.
synodus Arelate celebrata. 551.c
synodus Chalcedonensis. 551.d 556.e.g
synodus Sirmiensis, Mediolanensis, Ariminensis, Seleucienfis. 553.b
synodus Constantinopolitana. 554.f
Ephesina. 555.a.556.f
synodus Constantinopolitana. 558.e
synodus Nicena. 561.d
synodus Constantinopolitana. 559.d. 562.f
synodi prouinciales. 551.d
synodi Africanæ. 557.b
synodi Hispanæ. 558.h
synodi Romanæ. 561.e
synodus Lugudunensis, Cõstantiensis, Basileensis, Ferrariensis, Florentina, Lateranensis. 563.a

T

Temperantiam ad omnes virtutes referri. 404.h
templum Diui Marci. 315.a
templa Dei viuentia. 429.a
tempora secularia. 511.d 513.d
tenebræ ideo percipiuntur, quia visum non mouent. 85.c
Terra simpliciter grauis. 19.a
terra sola non afficitur cœlorum motu. 23.d
terra iuxta centrum pura. 25.f
terra vbi pura. 35.a. *cur supra aquam emineat.* 35.c
terram inter duo maria assurgere in medio, vtrinque vero demitti. 37.c
terra habitabilis. 38.g
terra & aqua materia mixtorum. 55.b
terræ color. 87.b
terremotus precibus sedati. 558.f
Tertullianus de monogamia. 395.d
testamentum vetus cur mortis ministratio appelletur. 467.a
testificor pro adiuro. 512.h
Theologia. 98.e
Thomæ diui opinio de elementis in corporibus mixtis. 44.g
Tonsuram seu coronam non esse ordinem. 380.g
totum quid sit. 112.h
totum habet esse perfectum. 223.c
totum & perfectum sunt idem. 223.d
Transubstantiatio. 352.e
triangulus Scalenus. 4.f
triangulus Isosceles. 4.f
tribuni qui in oppidis Venetorum creari solebant. 283.b
triumuiri ex ordine xxxx iudicum. 303.a
tropicorum habitatio. 40.f
Tyrannidem Dux Venetorũ affectus oppressus. 297.e

V

Vacuum quantitas per se. 353.d
vas pro corpore, vel pro vxore. 504.f
valentiæ in Hispania vim maximam aquarum extitisse. 38.f
vapor quid sit. 30.e
Vectionis motus. 240.f
Venetiæ nomen cur numero plurali. 307.b
Venetiarum situs. 262.e
Venetæ Reipub. institutio. 268.e
Venetæ vrbis regiones quot. 288.g
Veneta plebs in classes distributa. 323.a
Venetæ plebis munera & honores. 323.c
Venetæ Reip. ætas. 325.a

INDEX.

Venetam Remp. omnes rectas gubernationes in se continere. 276.g
Veneti externo milite continentis imperiũ defendunt. 318.g
iuuentutem ad rem maritimam qua ratione exerceant. 319.c
Veneti qua ratione populum in officio cõtinent. 321.c
Venetorum gloria in re maritima. 317.d. *prolatandi in continentem Imperij occasio.* ibidem.
Venetorum atque Atheniensium mos similis in iudiciis. 301.a
veræ res quæ dicantur. 123.a
verbum quo baptizamur, Petrus Ap. appellat semen incorruptibile. 341.a
veritas enti æqualis. 123.b
veritati primorum intellectuum non opponitur falsitas, sed ignorantia. 123.d
veritas charitatis. 506.e
Verum non est in cõceptu simplici, sed aut in compositione aut in diuisione. 122.e
Via lactea. 24.b
virgæ acris accidens. 26.b.27.b
virtus quid sit. 128.e
virtus cognoscens vniuersale per se stat. 187.b
virtutis habitus non tollitur per peccatum. 362.g
virtute censeri debere ciuium discrimen. 277.b
virtutes partis rationalis. 498.f
vitæ operationes præcipuæ, intelligere & velle. 140.e
vitium quid sit. 128.e
Vnctio extrema. 374.e.540.g
vnitas ad quantitatem pertinet. 114.e
vnitas & multitudo sese inuicẽ compescũt. 140.b
vnitatis in ciuili societate ratio. 278.g
vnitatem in omnibus inueniri. 546.f
vnius natura. 107.d. *eius multiplicitas.* 108.e. *vnum nihil aliud significare quam ens indiuisum.* 108.f
Voluntas & intellectus omnia entia pertingunt. 121.c
voluntas ad omnia se extendit, ad quæ se extendit intellectus. 599.c
voluntas & appetitus differentia. 190.b.
voluntas duplex operatio. 191.a
voluntatis libertas. 600.g
votum castitatis. 379.a
votũ castitatis simplex & solemne. 391.a
vota monastica. 574.g
Vrnæ sortium in comitiis ad Electores instituendos. 271.d
vrnæ ad suffragia ferenda. 274.b
Vxorem à viro dimissam ob fornicationẽ non posse alteri nubere ex D. Pauli loco tradit Augustinus. 454.e

X

X figura literæ Græcæ animæ totius attributa à Platone. 239.c

Y

Υστέρματα. 498.f

Z

Zuinglius. 252.b

FINIS.

ERRATA, EORVMQVE CORRECTIO.

prior numerus paginam, posterior lineam indicat.

pag.2. lin. 27. quid.quod pag.5. lin.24. triginta.vingiti pag.7. lin.8. cuius.cuiuis pag. 8. lin. 25. muiatione.mutationi 9. 8. tempore.tepore lin. 27. vniuersa.vniuersi 12. 18. conuenerat.connumerar 42. etiam.enim 13. 32. vi.vt 18. 19. collata.collocata 22. 8. forma.format 23. 37. cuius.cuiuis 26. 35. nulli.nullibi. 28. 32. nonnulla. nonnullam 29. 20. abscribant. adscribunt 31. 19. oram.& oram 33. 27. appositam.oppositam 43. 8. esse & vnum dicant eandem naturam, vnum quoque elementum 50. 18. humefaciant.humefaciunt 24. habet.habeat 29. non habeat. habeat 58. 31. quî.atquî 37. maiorem.ob maiorem 59. 2. soluto.resoluto 69. 37. eiam.etiam 71. 32. aqua.aliqua 72. 1. appota.apposita 78. 40. sir.fir 80. 29. vetustare.venustate 34. sed.seu 81. 8.nisi.si 84. 34. dificiente.deficiente 94. 28. inquárum.inquam tum 105. 33. dicantur.dicuntur 111. 12. vnitatis.vnius 114. 28. prædicta. prædita 116. 10. apparet.primùm apparet 38. enti verò.enti vero. 117. 18. generatio. est generatio 119. 36. relationem.relationum 127. 25. bonum.bono 142. 27. proportionem.proprietatem 150. 22. re.rem 153. 27. agat de primis principiis. ac de primis 155. 24. nobiliora.nobiliores 157. 4. sunt.sint 159. 19. cùm materia diuisibilis 160. 14. opottet.oporteret 165. 5. committam.omittam 28. circularis.circulares 171. 16. genero.genera 37. à re fieri.arefieri 173. 10. sit.fit 181. 25. colligimus.colligemus. 182. 18. illarum.harum 25. noueretur.moueretur 183. 1. formam.omnem formam 8. quarú. quare 35. primùm non agunt.primum nõ agit. 184. 1. intrinsecam.materiam intrinsecã 25. ad quod.ad quod est 30. motus.motui 185. 10. Ad. A Diuo 25. quia.quare 186. 1. fimam.firmam 6. istũ.ipsum 32. viamur velle atque.vtamúrque 187. 4. quadam.quædã 188. 8. quia.qua 191. 3. in se.in se est 22. Argumentũ. Argumentemur 28. illius.istius 192. 3. peruenit.peruenerit 27. necessario.nõ necessario 193. 13. corporea.est corporea 17. fit.sit 18. negatiua.vegetatiua 20. mouetur.moueatur 26. non.neque 199. 14. fieri.nihil fieri 24. peruenire.prouenire 204. 36. forma.in forma 205. 35. quæ.qua 39. atque. vtique 206. 15. quia. qui 26. peruenit. perueniat 207. 19. quam.quem 212. 9. brutarum.brutorum. 213. 19. nata.nota 214. 32. rationem.rationum 216. 19. seipso.à seipso 32. semper.est semper 35. ac proprie.vere ac proprie 218. 21 sensit.sentit 219. 14. disiungetur.dilongetur 29. inducere.vi ducere 220. 25. ista.illa 223. 7. virtute.virtutẽ 226. 7. habet esse.habet etiã esse 229. 4. qui. quod 233. 9. haberi. Galeni 137. 17. præcipuè.præcipiti 139. 6. didiscere. didicere 35. intersecari.intersecare 37. natiua.natiuæ 240. 31. volucro.coluro 246. 28. & per animam 251. 6. hoc.hæc 252. 28. amplexẽdæ.amplexandæ 34. Astronomicæ.Astronomiæ 253. 38. factis.fastis 157. 8. Budoxo.ab Eudoxo 17. Buxo.Eudoxo 258. 28. occasione.errorum occasione 263. 3. quibus, quicunque 264. 12. antiquiorum.antiquorum 20. dum.eum 276. 29. forte elegi.forte eligi 278. 8. principes.principis 182. 4. principes princeps 40. consuium.consultum 283. 5. ducem.duci 286. 24. xxxxi.viri principis 287. 21. curam.curiam 316. 14. vtitur,licet apud prætorem sit omnis auctoritas.Prætor 319. 35. ducẽ amplius.ducẽti & amplius 37. ad ti & rem. ad rem 323. 13 nonnullis.nonnullius 333. 38. Aliera.Alter 347. 24. lingueis.linguis 352. 39. Luthero.à Luthero 353. 24. afficiatur.eis afficiatur 355. 8. habenti.non habenti 361. 1. de sacramentorum. sacramentorum 363. 5. assimilamur. assimilatur 369. 24. quæ &c.quæ est 382. 7. augustam.angustam 401. 10. qua in.qua de 20. animi sunt 402. 30. ex quo.quo 403. 13. Christianis inquam 407. 14. quam.tanquam 408. 3. ac.ne 409. 31. nationibus.actionibus 410. 32. possunt.prosunt 412. 32. procucari.procurare 413. 22. Hac viuẽdi 26. patribus.fratribus 416. 25. liberalitates.liberalitatis 419. 24. maxime.maximæ 420. 7. discrepari.discrepare 18. conuinxerit.coniunxerit 421. 9. ne aliquem in familiam sibi adsciscat, qui malis. 423. 24. iuniores.minores 449. 29. nouerant.nouerunt 30. scrutatur Dei secreta.itaq;

450.18.

450. 18. ſpiritualia verba 451. 40. deinde ſe tranſtuliſſe 452. 1. Apoſtolo. Apollo 7. nihil. nihili 22. accommodatur. accommodandum 454. 14. qui peritiores 459. 4. dominam. dominium 31. egerit. egerat 477. 34. ideo. adeo 484. 29. orat, vt. 486. 22. populi. populo 488. 17. quoniam. qua omnia 28. maxima. maxime 489. 2. captiuas. captiuitas 495. 29. perueniamus. peruenimus 31. alteriora. vlteriora 32. recedant à regula 500. 15. lumen ſuum. 510. 26. incedit. incidit. 512. 2. referentur. referuntur 518. 27. propter incredulitatem idem accidat 548. 20. ſimúlque oraſſe. 29. Antycitarum. Ancyritarum 565. 14. ſit. ſit 25. crudelitas. credulitas 566. 31. ædificat. ædificauit 570. 33. item experimentum quæritis 34. item viuo ego; iam non ego 571. 8. perhibetur. perhibent 13. dubitemus. dubitamus 15. abolutionem. abſolutionem 578. 21. vel paulo poſt 589. 32. etiam quandoque appellatur 605. 25. nulliſque naturæ certis legibus 909. 3. medium. medicum.

INDEX QVATERNIONVM.

a b c d A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z. Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz. AA BB CC DD EE FF GG HH II. Omnes ſunt terniones præter a d H & II. duerniones.